

પૂર્વધરાચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ શિવશર્માસૂરીશ્ચરજી વિરચિત

કર્મપ્રકૃતિ

ભાવાનુવાદ ભાગ - ૧.

મુનિ કૈલાસચંદ્ર વિજય

णमोऽत्युणं समणस्स भगवओ महावीरस्स
श्री जिनप्रवचनाय नमः । अनंतलब्धिनिधान श्री गौतमस्वामिने नमः ।
परमोपास्य श्रीमद् विजय नेमि-विज्ञान-कस्तूरसूरीश्वरेभ्योः नमः ।

पूर्वधराचार्यदेव श्रीमद् शिवशर्मासूरीश्वरજી
કર્મપ્રશ્નિકા
વિરચિત

ભાવાનુવાદ ભાગ - ૧

મૂલકર્તા :- સ્વનામધન્ય ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ શિવશર્માસૂરીશ્વરજી મંસાં

ચૂર્ણિકાર :- શ્રી પૂર્વાચાર્ય

ટીપ્પણકાર :- ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મંસાં

પ્રથમ વૃત્તિકાર :- ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ મલયગિરિજી મંસાં

દ્વિતીય વૃત્તિકાર :- ન્યાય વિશારદ ૫૦૫૦ મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મંસાં

મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી વિરચિત વૃત્તિનો ભાવાનુવાદ
ચિત્રો-યંત્રો-સારસંગ્રહ-પ્રશ્નોત્તરી સહિત

-: દ્રવ્ય સહાયક :-

શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, નાનપુરા,
અઠવાગેટ, સુરત - ૩૯૫ ૦૦૧.

-: પ્રકાશક :-

શ્રી રાંદેર રોડ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ
અડાજણ પાટીયા, સુરત - ૩૯૫ ૦૦૯

દિવ્ય આશીર્વાદદાતા

:- શાસનસમ્રાટ અનેક તીર્થોદ્ધારક પૌ પૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય નેમિ-
વિજ્ઞાન - કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મૉસા૦

આશીર્વાદદાતા - હિતશિક્ષાદાતા

:- શાસન શણગાર વ્યાખ્યાન વાયસ્પતિ પૌપૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મૉસા૦ તથા તેઓશ્રીના ગુરુબંધુ સૂરિમંત્ર સમારાધક
પૌપૂઠ ગુરુદેવ શ્રીમાન્ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી
મૉસા૦

ચિત્ર - યંત્રાદિના સંશોધક - સંપાદક

:- વિદ્યાગુરુદેવ સિદ્ધાન્ત દિવાકર પૌપૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
જયધોષસૂરીશ્વરજી મૉસા૦

સંશોધક - સંપાદક

:- કર્મસાહિત્યના નિષ્ણાત પૌપૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
વીરશેખરસૂરીશ્વરજી મૉસા૦

પ્રેરણા દાતા

:- વ્યાકારણાચાર્ય પૌપૂઠ પંન્યાસપ્રવર શ્રી સોમચંદ્ર વિજય ગણિવર્ધ
મૉસા૦

ભાવાનુવાદકર્તા - સંપાદક

:- મુનિ શ્રી કેલાસચંદ્ર વિજયજી મૉસા૦

પ્રાપ્તિસ્થાન

:- (૧) શ્રી નેમિ વિજ્ઞાન કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી જ્ઞાનમંદિર
C/o. જયંતીભાઈ ચીમનલાલ સંઘવી
કાયસ્થ મોહલ્લો, ગોપીપુરા, સુરત ૩૯૫ ૦૦૧
(૨) શ્રી નાનપુરા ચે૦ મૂ૦ પૂ૦ જેન સંઘ
દિવાળી બાગ, જેન ઉપાશ્રય, અઠવાગેઈટ પાસે, સુરત-૩૯૫૦૦૧
(૩) શ્રી રાંદેર રોડ ચે૦ મૂ૦ પૂ૦ જેન સંઘ
અડાજણ પાટીયા, રાંદેર રોડ, સુરત - ૩૯૫ ૦૦૯
(૪) સન એન્ટરપ્રાઈઝીસ C/o. શાહ સૂર્યકાન્ત પ્રજલાલ
૧૦૫૦/બી-૨, દેવડીવાલા બિલ્ડીંગ, મજૂરગાંવ ચાર રસ્તા,
ગીતા મંદિર રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન : (ઓ) ૩૯૩૧૦૭ (ઘર) ૬૬૧૪૩૭૩

નોંધ :- વિશેષ સંપર્ક માટે મુનિ શ્રી કેલાસચંદ્ર વિજય મૉસા૦ નો સંપર્ક જનંબરના સરનામા દ્વારા કરો.

પ્રથમ પ્રકાશન :- વિક્રમ સંવત - ૨૦૫૨

પ્રત :- ૧૦૦૦

મૂલ્ય :- પઠન પાઠન

નોંધ :- આ પુસ્તક જ્ઞાનખાતામાંથી પ્રકાશિત થયેલ છે. તેથી ગૃહસ્થોએ માલિકી
કરવી હોય તો પુસ્તકની કિંમત રૂા. ૨૦૦ જ્ઞાન ખાતે ચુકવવી.

મુદ્રક

:- પ્રોગ્રેસીવ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ

અક્ષર કોમ્પલેક્ષ, આઉન્ડ ફ્લોર, રંગ ઉપવનની પાછળ, મકાઈપુલ,
નાનપુરા, સુરત ૩૯૫ ૦૦૧ - ફોન : ૪૨૬૬૬૨, ૫૩૧૭૯

ટાઈપ સેટીંગ

:- ઈમેજ પ્રિન્ટર્સ

૬, લોઅર આઉન્ડ, સૂર્યકિરણ એપાર્ટમેન્ટ, ઘોડદોડ રોડ,
સેન્ટ ઝેવિયર્સ સ્કુલની બાજુમાં, સુરત- ફોન : ૬૪૪૮૩૨

જરૂર પાંચ

વ્યાકરણકારોએ જગત્ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરતાં ખૂબ જ સંક્ષેપમાં તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે કે -

કુટિલં ગચ્છતીતિ = જગત્

જે કુટિલ વક્રપણે ગતિશીલ હોય તે જગત્

જગત્ની વક્તા કઈ રીતે છે તેમજ એ વક્તાથી છૂટવા માટે કેવા પ્રયત્નો જરૂરી છે તે જાણવા માટે કર્મપ્રકૃતિ ભા. ૧-૨-૩ નું મનનપૂર્વકનું વાંચન ખૂબ જ ઉપયોગી બનશે.

કેમકે જગત્ની વક્તામાં કર્મ, કર્મના ભેદો, કર્મબંધના કારણો, કર્મબંધના પ્રકારો, આઠ કરણો, તેમજ ઉદય, સત્તા આદિ કેવી રીતે કારણ બને છે, તેમજ તેનાથી છૂટવા માટે આત્મશક્તિનો ક્રમિક વિકાસ કરી યાવત્ ક્ષપકશ્રેણીથી કર્મબંધ આદિનો સર્વનાશ શી રીતે થાય છે તેનું હળવીભાષામાં, ખૂબ સુંદર રીતે આ ગ્રંથમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. જેનો સામાન્ય ખ્યાલ સ્વ. પંડિતવર્ય પુખરાજજીના વક્તવ્યમાંથી પણ મળી રહે છે.

તથા પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જયધોષસૂરીશ્વરજી મ.સા.
તથા પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય વીરશેખરસૂરીશ્વરજી મ.સા. દ્વારા તૈયાર કરેલ ચિત્રો-ચંત્રો સમજૂતી સહિતથી સહેલાઈથી સમજી શકાશે.

-: મુખ્ય ટાઈટલ પૃષ્ઠના અષ્ટકર્મના ચિત્રનો પરિચય :-

(૧) જ્ઞાનાવરણીયકર્મ :- (આંખે પાટા બાંધ્યા જેવું) જેમ આંખે પાટો બાંધવાથી કોઈ પણ વસ્તુ જોઈ જાણી શકાતી નથી, તેમ આત્મા ઉપર જ્ઞાનના આવરણરૂપ પાટો આવવાથી આત્મા કોઈ વસ્તુ જાણી શકતો નથી. આ કર્મ આવરણથી આત્માનો અનંત જ્ઞાન ગુણ રોધાય છે. આ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૫ છે.

(૨) દર્શનાવરણીયકર્મ :- (દારપાળ જેવું) આ કર્મનો સ્વભાવ દારપાળ જેવો છે. દારપાળે રોકેલો મનુષ્ય જેમ રાજાને જોઈ શકતો નથી. તેમ દર્શનાવરણીયકર્મના ઉદયથી જીવ પદાર્થ અને વિષયને દેખી શકતો નથી. આ કર્મથી જીવનો અનંત દર્શનગુણ રોધાય છે. આ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૯ છે.

(૩) વેદનીયકર્મ :- (મધલિપ્ત તલવાર જેવું) આ કર્મનો સ્વભાવ મધ વડે લેપાયેલી તલવાર જેવો છે. પ્રથમ ચાટતાં મધના કારણે તે મીઠી લાગે છે. પણ જીભ કપાવાથી પશ્ચાત્ દુઃખી થવાય છે. તેમ આ કર્મ વડે જીવને કૃત્રિમ સુખ - દુઃખનો અનુભવ થાય છે. આ કર્મથી જીવ સ્વ-સ્વાધિન અનંત અવ્યાબાધ સુખાનુભવના બદલે બાહ્ય પૌદ્ગલિક સુખ-દુઃખને ખરા સમજે છે. આની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૨ છે.

(૪) મોહનીયકર્મ :- (મદિરા જેવું) આ કર્મનો સ્વભાવ મદિરા જેવો છે. જેમ મદિરા પીવાથી ભાન ભૂલેલો માનવી હિતાહિતને જાણી શકતો નથી, તેમ આ કર્મના કારણે જીવ ધર્મા-ધર્મ કંઈ જાણી પાળી શકતો નથી, આ કર્મની આત્માનો શુદ્ધ સમ્યક્ સ્વરૂપ તથા અનંત ચારિત્રગુણ રોધાય છે. આ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૨૮ છે.

(૫) આયુષ્યકર્મ :- (બેડી જેવું) આ કર્મને બેડીની ઉપમા આપી છે. જેમ બેડીમાં જકડાયેલા કેદીને અમુક સમય સુધી એ હાલતમાં રહેવું જ પડે છે, તેમ આયુષ્યકર્મને લીધે જીવને એક શરીરમાં અમુક સમય સુધી રહેવું પડે છે. એક શરીરમાં નિશ્ચિત રહેવું પડે છે, એક શરીરમાં નિશ્ચિત સમય સુધી રાખનાર આયુષ્યકર્મ છે. આ કર્મથી જીવનો અક્ષય સ્થિતિગુણ રોધાય છે. આ ૪ પ્રકારનું છે.

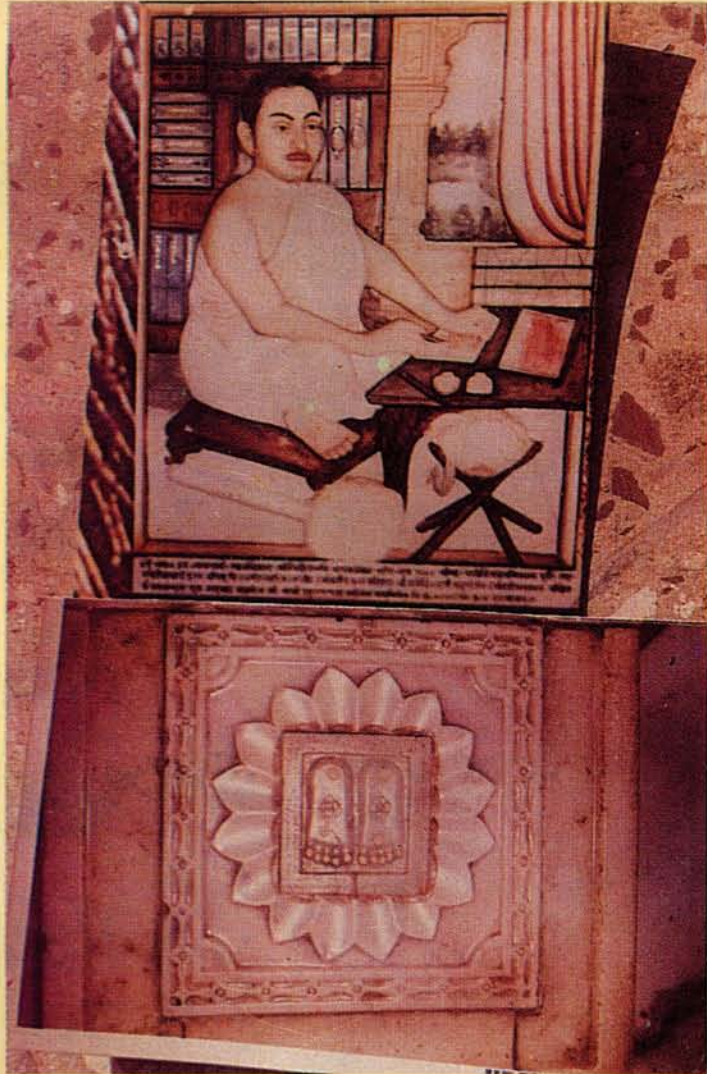
(૬) નામકર્મ :- (ચિત્રકાર જેવું) “ચિત્રકાર” ની ઉપમા આ કર્મને અપાય છે. એક ચિત્રકાર જેમ વિવિધ રંગોથી અંગોપાંગ યુક્ત દેવ - મનુષ્ય - પશુ આદિના વિવિધ રૂપો ચીતરે છે, તેમ નામકર્મને લીધે જીવને અનેક રૂપ-રંગવાળા શરીર તથા અંગોપાંગ પ્રાપ્ત થાય છે. આ કર્મથી શરીર-રચના આદિ કાર્યો થાય છે. આત્માનો અરૂપીગુણ આ કર્મથી રોધાય છે. આ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૧૦૩ છે.

(૭) ગોત્રકર્મ :- (કુંભાર જેવું) “કુંભાર” સાથે આ કર્મને સરખાવવામાં આવે છે. જેમ એક કુંભાર માટીના મંગલરૂપ મદિરાના ઘડા જેમ ઉચ્ચ અને નિમ્ન શ્રેણીના ઘડા બનાવે છે. એક પૂજાય છે અને એક નિંદનીય થાય છે. તેમ ગોત્રકર્મને લીધે જીવ ઉચ્ચ-ગોત્રમાં જન્મી પુજનીક તથા નીચગોત્રમાં જન્મી નિંદનીક થાય છે. આત્માના અગુરુલઘુ ગુણને રોકવાનો આ કર્મનો સ્વભાવ છે. આની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ-૨ છે.

(૮) અંતરાયકર્મ :- (ભંડારી જેવું) રાજાના ભંડારી જેવો આ કર્મનો સ્વભાવ છે. દાનવીર રાજાની દાન આપવાની ઇચ્છા હોવા છતાં ખજાનો સંભાળનાર ભંડારી જેમ વિઘ્ન નાંખે તેમ અનંત દાન - લાભ - ભોગ ઉપભોગ તથા વીર્ય લબ્ધિવાળો આત્મા હોવા છતાં પણ આ કર્મના કારણે તે પોતે પોતાના અનંત દાનાદિ સ્વભાવ પ્રગટ કરી શકતો નથી. આને અંતરાયકર્મ કહેવાય છે. આ કર્મથી જીવના અનંત વીર્યાદિ ગુણો રોકાય છે આની ૫ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ છે.

બ્યાય વિશારદ મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ગણિતવર્ય
મં સાં ના ચરણપાદુકા સહિત પ્રતિકૃતિ

જન્મ : ૧૬૬૫ કનોડા (મહેસાણા જિલ્લો) દીક્ષા : સંવત ૧૬૮૯ પાટણ, સ્વર્ગસ્થ : સંવત ૧૭૪૩ માગસર સુદ-૧૧, ડભોઈ

વાન્સલ્યવાસિધિ

પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય વિજ્ઞાનસૂરીશ્વરજી મ.સા.

શ્રી જિનશાસન શાણગાર

પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મ.સા.

પૂજ્ય ગુરુદેવોના
ચરણારવિંદમાં કોટિશઃ
વંદના

કોમળ કૃપા

શાસનસમ્રાટ પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય
નેમિસૂરીશ્વરજી મ.સા.

સિદ્ધાંત મહોદધિ

પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

સૂરિમંત્ર સાધક

પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી

**મોક્ષમાર્ગના માર્ગદર્શક પૂજ્યપાદ શ્રી મહોપાધ્યાય
શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મંસાનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર**

વિદ્વાન પંપૂ પંચાસપ્રવર પ્રધુમ્ન વિજય ગણિવર્ય મહારાજ સાહેબ

સ્તુતિ

ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી, જિનવર શાસનના શણગાર
ધૈર્ય, ક્ષમાને, ગંભીરતાદિ, અનેક ગુણગણના ભંડાર
જ્ઞાનયોગને સિદ્ધ કરીને, ખુબ બઢાવી શાસન શાન
વંદન કરીએ, ત્રિવિધે તમને, દેજો અમને સાચું જ્ઞાન ૧

ભવ વૈરાગી ગુરુ ગુણરાગી, પૂર્ણ ભક્ત પ્રભુ શાસનના
ગીતારથ સૌભાગી સજ્જન, પારંગત શ્રુત સાગરના
શિવ સુખદાયક માર્ગના જ્ઞાતા સદા અમારી સાથે રહો
જુગ જુગ જીવો, જય જય પામો, ઉપાધ્યાયજી અમરરહો ૨

પૂજ્યપાદ હરિભદ્રસૂરીશ્રરજી મહારાજે ષોડશક નામના ગ્રંથમાં આશયપંચકના અધિકારમાં ત્રણ વિઘ્ન જયની વાત કરી છે. તેમાં કોઈને પ્રવાસ કરવો છે તો જો રસ્તામાં કાંટા હોય તો તે જઈ ન શકે, તેને તાવ આવતો હોય તો પણ તે જઈ ન શકે અને તે બન્ને વિઘ્નોને ઓળંગી જાય પણ જ્યાં જવાનું છે તે દિશાનો જ ભ્રમ થઈ જાય તો તેના માટે ખાત્રીનું વિઘ્ન બહુ મોટું વિઘ્ન પુરવાર થાય. તે ચાલે તો પણ તેના પહોંચવાના સ્થાને તે પહોંચી ન શકે.

બસ આ જ રીતે કોઈપણ મુમુક્ષુને પોતાના આત્માનું કલ્યાણ સાધવું હોય તો આવા ત્રણ વિઘ્નોનો જય કરવો પડે છે.

માર્ગમાં કાંટા છે તો અહીં દેહને કષ્ટ પડે. સંયમ-તપ દ્વારા કાયા કરમાઈ જાય એ વિઘ્નને તો મુમુક્ષુ આત્મા દેહની અનિત્યતા - અસારતા - અશુચિપૂર્ણતા વગેરે ભાવનાથી ભાવિત થઈને જીતી લે. પછી જે જવર એટલે તાવ - વ્યાધિરૂપ જે વિઘ્ન છે તેને પણ એટલે કે મોક્ષમાર્ગમાં દાખલ થનારને ક્યારેક ક્યારેક મનમાં શુષ્કતા, નીરસતા, રુક્ષતાનો અનુભવ થાય આ તો એકાકીનો માર્ગ છે ચઢાણનો માર્ગ છે એટલે મન નિરુત્સાહી બની જાય, તેને પણ તે ઉત્તમ પુરુષોના ચરિત્રોના આલંબનથી જીતી લે.

પણ જે ત્રીજું વિઘ્ન છે દિગ્મોહનું દિક્ષ્મનનું તેને જીતી લેવા માટે તેને બીજા કોઈકનું જ ઉત્કૃષ્ટ આલંબન લેવું પડે. કોઈક સાચો ભોમીયો મળે તો જ તેને અવળી દિશામાંથી સાચી દિશામાં દોરે. તેને જે ગામ જવાનું છે તે ગામ લઈ જનાર રસ્તાની દોરવણી આપે. તો જ તે આ ત્રીજું દિક્ષ્મોહના વિઘ્નને જીતી શકે.

આ ત્રણ વિઘ્નો ઉત્તરોત્તર દુર્જય છે તેમાં છેલ્લું સૌથી અઘરું છે. આ કાળમાં આ ત્રીજા વિઘ્નના કારણે મોક્ષમાર્ગ મળેલો હોવા છતાં અટકી ગયેલા, અટવાઈ ગયેલા, ઘણાં જોવા મળે છે. આવા દિશા ભૂલમાં ફસાયેલા જીવો ઉપર પૂજ્યપાદ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે ભોમીયા બનીને દિવાદાંડી બનીને મહા ઉપકાર કર્યો છે. તેઓશ્રીના અધ્યાત્મસાર વગેરે સંકડો ગ્રંથો આજે અધ્યાત્મ માર્ગમાં ગોથા ખાતાં જીવોને સ્થિર પ્રકાશ અને સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન આપે છે.

તેઓશ્રીનો જન્મ ઉત્તર ગુજરાતમાં મહેસાણા જિલ્લાના મોંઢેરા પાસેના ગાંભૂ ગામ અને ઘણોજ ગામની વચ્ચેના કનોડા ગામે થયો હતો. પિતા - નારાયણદાસ, માતા - સૌભાગ્યદેવી, મોટાભાઈ - પદ્મસિંહ. તેઓશ્રીનું નામ જસવંત હતું. નાનો પુત્ર જસવંત ઉંમરમાં નાનો છતાં ખૂબ જ બુદ્ધિશાળી અને હોંશિયાર હતો.

પૂજ્ય પંડિતવર્ય શ્રી નયવિજયજી મહારાજ વિ.સં. ૧૬૮૮નું કુણગેર ગામે ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી વિ.સં. ૧૬૮૯માં વિહાર કરતાં કરતાં પધાર્યા. માતા સૌભાગ્યદેવીની સાથે બાળ જસવંત ગુરુમહારાજને વાંદવા આવે છે ત્યારે જ આ

બાળકમાં જે અસાધારણ તત્ત્વ હતુ તે પુર જલાર - ઘીની હો છે. તે મેજ માગખીને ગુરુમહારાજ સંસારની નિર્ગૂણતાને સંયમની સાર્થકતાનો ઉપદેશ આપે છે. “યોવેળવિ સપુરુસાં” એ ન્યાયે ચતુરને ઈસારો બસ થાય છે તેમ માતા સૌભાગ્યદેવીએ સંમતિ આપી.

વિ.સં. ૧૬૮૮માં પાટણમાં (અણહિલપુર) તપાગચ્છ ગગનદિનમણિ પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય દેવસૂરીશ્વરજી મહારાજના વરદ કરકમલથી પ્રવ્રજ્યા દીક્ષા ગ્રહણ કરી. બાળ જસવંતની દીક્ષા જોઈને મોટાભાઈ પદસિંહના મનમાં વૈરાગ્યના અંકુરો જાગ્યા અને નિર્ણય કર્યો કે મારા જીવનનો પણ આજ માર્ગ. અને તે પછીના વર્ષમાં તેઓએ દીક્ષા લીધી. બન્નેના નામ મુનિ યશોવિજયજી અને મુનિ પદ્મવિજયજી રાખવામાં આવ્યા.

શ્રી આવશ્યક અને દશવૈકલિક સૂત્રના યોગોદ્વહન અને યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતા પાટણમાં આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય દેવસૂરીશ્વરજી મંસાં ના વરદહસ્તે બન્ને મુનિ બંધુઓની વડી દીક્ષા થઈ. (વિ.સં. ૧૬૮૮)

પૂજ્ય શ્રી નયવિજયજી મહારાજ જેવા ગુરુ મહારાજની હુંકાળી છાયામાં પૂર્ણ વાત્સલ્ય મેલ્યું. જ્ઞાનના ક્ષેત્રે હરણફાળ ભરવા માંડી. ૧૦ વર્ષના પર્યાયમાં અહીંના અધ્યાપકો પાસેથી પ્રકરણ - વ્યાકરણ - ન્યાય - કોષ - કર્મગ્રંથોદિનો નિઃશેષ વર્ધા પ્રજ્ઞા શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ નવ નવ, વરદહસ્તે -

વિ.સં. ૧૬૯૮માં અમદાવાદ - રતનપોળ નાગોરી શાળાના ઉપાશ્રયે સંઘ સમક્ષ જ્યારે નાની વયના સમર્થ જ્ઞાની મુનિ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ સાહેબે આઠ મહા અવધાન કર્યા. શ્રી સંઘ પૂજ્યશ્રીની અદ્ભૂત અને અજોડ વિદ્વતા અને પ્રતિભાશાળી પ્રતિભા ઉપર ઓવારી ગયો. ત્યારે રાજનગરના અલંકાર જેવા શાહ ધનજી સૂરા જેવા શ્રાવક સંયવતી ગુરુમહારાજને વિનંતિ કરી. “જો કાશી જઈ અભ્યસે રે, ષટ્દર્શનના ગ્રંથ કરી દેખાડે ઉજળું જી. કામ પડે જિનપંથ યોગ્ય પાત્ર વિદ્યાતણું જી થાશે બીજો હેમ” - ત્યારે ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે કાશીના પંડિતો પાસે અભ્યાસ તો કરાવીએ પણ એમને દાન - દક્ષિણ વગેરે આપવું પડે ! એનું શું ? કણનો પણ વિલંબ કર્યા વિના ધનજી સૂરાએ બધી જ જવાબદારી માથે લીધી. અને કહ્યું કે “રૂપાનાણાની બે હજાર દીનારનો હું વ્યય કરીશ અને પંડિતનો તથાવિધિ - યથાયોગ્ય વારંવાર સત્કાર કરીશ” આ પ્રમાણે ઉત્સાહવર્ધક વચનો સાંભળી પૂજ્ય ગુરુ ભગવંતે શિષ્યો સહિત કાશી તરફ વિહાર કર્યો.

ગંગા નદીના કિનારે મા શારદાને પ્રસન્ન કરી વરદાન મેળવીને કાશીમાં જઈને તાર્કિક અને ષટ્દર્શનના પૂર્ણ જાણકાર એક ભટ્ટાચાર્ય જેની પાસે ૭૦૦ શિષ્યો મીમાંસા આદિ દર્શનોનો એકાગ્રતાપૂર્વક અભ્યાસ કરતા હતા. ત્યાં પૂજ્ય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે નવ્ય ન્યાય, ષટ્દર્શનના સિદ્ધાંતો સાથે ચિંતામણિ જેવા ઉત્કટ ન્યાય ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો. સાથે જૈન સિદ્ધાંતો સાથેનો સમન્વય પણ કરી લીધો. ત્રણ વર્ષ સુધી સતત ખૂબ જ પરિશ્રમપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો. ત્યાં વાદ કરવા આવેલ સંન્યાસી પણ પૂજ્યશ્રીની પ્રચંદ વાદ શક્તિ જોતાં પોતાનો ગર્વ ત્યજી પલાયન થઈ ગયો. પૂજ્યશ્રીનો યોગ્ય આદર - સત્કાર થયો અને પંડિત મંડલી દ્વારા “ન્યાય વિશારદ” - ન્યાયાચાર્ય બિરુદ પ્રાપ્ત થયું. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રી તાર્કિક નામ ધારણ કરીને આગ્રા પધાર્યા, ત્યાં ચાર વર્ષ વિદ્વાન ન્યાયાચાર્ય પાસે પૂજ્યશ્રીએ વિશેષ આદરપૂર્વક તર્કના સિદ્ધાન્તોને અવગાહી લીધા ત્યાંથી વિહાર કરી સ્થળે-સ્થળે વિવિધ વાદોમાં ધુરંધર પંડિતોને પરાજિત કરી ગુજરાત પધારે છે.

અહીં આવ્યા પછી એ ષટ્દર્શનની વિદ્યાનો ઉપયોગ પૂજ્યપાદ સિદ્ધસેન દિવાકરજીના પૂજ્ય હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીના ગ્રંથોનું તલસ્પર્શી અવગાહન કરીને તે જ વાતો વધુ વિશદ્વતાથી શ્રીસંઘની - શ્રુતજ્ઞાનની પ્રભુના શાસનની સેવા કાજે સંસ્કૃત - પ્રાકૃત - ગુજરાતી ભાષામાં ગ્રંથો રચવા લાગ્યા.

કાશીના પંડિતો પાસે “સિતામ્બર શિરોમણિઃ વિદિત ચારુ ચિન્તામણિઃ” બોલનારા અહીં આવ્યા બાદ “અસમાદર્શાં પ્રમાદ ગ્રસ્તાનાં ચરણ કણ હીનાનાં...” આવું આવું બોલે છે. કાશીમાં જ્ઞાની હતા અહીં આવ્યા પછી સાધક બની ગયા. દિવસ - રાત બસ એક જ કાર્ય જ્ઞાનના ક્ષેત્રે “અત્ર તત્ર સર્વત્ર” તેમની કલમ ફરી વળી છે. જે વિષયને તેમની કલમ સ્પર્શે તે વિષયમાં ચેતન આવી જાય.

ગુરુ મહારાજની કૃપા અને સરસ્વતીનું વરદાન પછી શું બાકી રહે - અંદર શહૂર તો હતું જ, સરસ્વતી દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈને વરદાન આપ્યું હતું.

“શારદ સાર દયા કરો, આપો વચન સુરંગ,
તું તુઠી મુજ ઉપરે, જાપ કરત ઉપગંગ,

તર્ક - કાવ્યનો તે તદા દીધો વર અભિરામ

ભાષા પણ કરી કલ્પતરુ સમ પરિણામ” (ઇતિ જંબુસ્વામી - રાસ)

એટલે આવા ગ્રંથો લખીને તેઓએ અજૈન વિદ્વાન સમક્ષ જૈનોનું પ્રતિનિધિત્વ કર્યું છે. જૈન શાસનનો ધ્વજ લહેરાયો છે. દિશા ભૂલેલા સાધકોને ગ્રંથો દ્વારા સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન આપ્યું છે. નિશ્ચય ને વ્યવહાર ઉત્સર્ગ અને અપવાદ આ બધામાં નિરાકુલપણ મર્યાદા આંકી આપી છે.

તેઓના જ રચેલો આ કર્મપ્રકૃતિ ઉપરની વૃત્તિનો આ ગ્રંથ છે. યદ્યપિ પૂજ્ય ચરણ શ્રી મલયગિરિજી મહારાજની વૃત્તિ હતી જ છતાં વધુ વિશદ કરવા માટે તેમને પણ વૃત્તિ બનાવી છે. તેના ઉપર મુનિ શ્રી કેલાસચંદ્ર વિજયજીએ ઉત્સાહપૂર્વક પૂજા પૂજા મહેનત કરી ભાવાનુવાદ તૈયાર કર્યો છે. આ કાર્યમાં તેઓને પોતાના ગુરુવર્ગના આશીર્વાદ મળ્યા છ અને આવા શુભયોગમાં મન-વચન ને કાયાને પરોવીને તેઓએ વિપુલ કર્મનિર્જરા સાધી છે. સાથે સાથે આ વિષયના વિજ્ઞાન ઉપર પણ ઉપકાર થયો છે.

પૂજ્યપાદ જ્ઞાનયોગી ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ગ્રંથના પરિશીલન દ્વારા સૌ ભવ્ય જીવો પ્રભુ શાસનના સાચા રાગી બની જીવ માત્રને મિત્ર બનાવીને હેલામાં હેલું આત્મ કલ્યાણ સાધો એ જ એક સદ્ભાવના પ્રકટ કરી વિરમું છું.

પંચાસ પ્રધુમ્ન વિજય ગણી

વિ.સં. ૨૦૫૦ અષાઢ વદિ-૨, રવિવાર

શ્રી કેસરિયાજી નગર,

તબેટી - પાલીતાણા

આશીર્વાદદાતા શાસનશાણગાર - વ્યાખ્યાન વાયસ્પતિ
પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મંસાળી
પ્રસ્તુત ગ્રંથ અંગે શુભભાવના

અમારી ભૂતકાળની એક વાત સફળ બની.....

વિ.સં. ૨૦૦૬માં પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય વિજ્ઞાનસૂરીશ્વરજી મંસાળી તથા ગુરુદેવ શ્રીમાન્ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મંસાળી ની તારક નિશ્રામાં બોટાદ ચોમાસું કરવાનું બન્યું. પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રીમાન્ના સ્વમુખે પંચસંગ્રહની વાચના લેવાનો મને ધન્ય અવસર મળ્યો. પૂજ્યશ્રીનો પણ કર્મસાહિત્યમાં તલસ્પર્શી અભ્યાસ હોવાથી પ્રકરણ ગ્રંથોનું અવગાહન કરવાનું બન્યું.

પૂજ્યશ્રીની એક મનોકામના હતી કે અમો ત્રણ પૂજ્ય મુનિ શ્રી શુભંકર વિજય મંસાળી, હું તથા મુનિ શ્રી કીર્તિચંદ્ર વિજયજી ત્રણે સહાધ્યાયીએ પંચસંગ્રહના અભ્યાસ બાદ કર્મપ્રકૃતિનું અધ્યયન કરીએ. પૂજ્યશ્રીએ પોતાના અધ્યયન સમયની બન્ને ગ્રંથો ઉપર કરેલી નોંધોની નોટો અમોને આપી પણ અન્યાન્ય અભ્યાસના કારણે પૂજ્યશ્રીની મનોકામના પૂરી ન કરી શક્યા. પરંતુ વિ.સં. ૨૦૧૦ના સુરતના ચોમાસામાં પ્રજ્ઞાચક્ષુ પંડિતવર્ય શ્રી હરગોવિંદભાઈ પાસે અમો ત્રણ તથા સુશ્રાવક માસ્તર ઝવેરભાઈ, જરીવાળા હીરાભાઈ, તથા લાકડાવાળા સોભાગચંદભાઈ જેવા તત્ત્વ રુચિવાળા શ્રાવકો સાથે કર્મપ્રકૃતિનું અધ્યયન શરૂ થયું, શરૂના બે કરણ સુધી તે અધ્યયન ઘણું સુંદર ચાલતું હતું. રાત્રીએ આવૃત્તિ વખતે પદાર્થોની વધુ સ્પષ્ટતા પૂજ્ય મુનિ શ્રી શુભંકર વિજયજી મંસાળી ની સાંભળી, પાંચ વર્ષે પણ પૂજ્ય ગુરુદેવે ભાષાંતર કરવાની પોતાની મનોકામનાને પુનઃ ઉત્તેજિત કરી અને અમો ત્રણે ભેગા થઈ બંધનકરણની ૧૧ ગાથા સુધીનું ભાષાંતરનું કાર્ય પણ શરૂ કર્યું, પૂજ્યશ્રીએ તે તપાસી જોતાં તેઓશ્રીને સંતોષ પણ થતો. પરંતુ ન્યાય શાસ્ત્રના અધ્યયની વધુ અનુકૂળતા થવાથી ભાષાંતરનું કાર્ય ન કરી શક્યા તે ન જ કરી શક્યા.

પરંતુ પૂજ્ય ગુરુદેવની મનોકામના પૂર્તિ :- અમારા ગુરુબંધુ આચાર્ય શ્રી વિજય અશોકચંદ્રસૂરિના શિષ્ય મુનિ શ્રી કેલાસચંદ્ર વિજયજીએ પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મંસાળીની ટીકા વાંચવાનું તેઓના ગુરુબંધુ ગણિવર્ય સોમચંદ્ર

વિજયજી પાસે શરૂ કર્યું. અને તે વાંચન વખતે ભાવાનુવાદ લખવાની શરૂઆત પણ તેઓની પ્રેરણાથી શરૂ કરી. મુનિશ્રીનો આ કાર્યમાં ઉત્સાહ અને ખંત પણ ઘણો હતો, પણ અમોને જે કાંઈ લખ્યું તે વાંચતાં સંતોષ ન થયો જેથી વધુને વધુ મૂળ તથા પૂજ્ય ઉપાધ્યાય મંસાળની ટીકાને લક્ષમાં રાખી વધુ સ્પષ્ટ બને તે રીતે પ્રેરણા કરી, અને તેના પરિપાક તરીકે મુનિશ્રીએ વર્ષોના શ્રમથી સંતોષ થાય તે રીતે ભાવાનુવાદ તૈયાર કર્યો. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિના પદાર્થોને સારી રીતે જાણી શકે તેવા કો'કની આ ભાવાનુવાદ ઉપર નજર કરી જાય અને તેઓ તરફથી છપાવવા અંગે સૂચના મળે તે રીતે વિચાર કરતાં.....

આચાર્ય શ્રી વિજય જયધોષસૂરિજીનો ખ્યાલ આવતાં આ ભાવાનુવાદને તપાસી લેવા મુનિશ્રીએ વિનંતી કરી અને તેઓએ આ અંગે આચાર્ય શ્રી વિજય વીરશોખરસૂરિજી તરફ લક્ષ્ય દોર્યું.

સદ્ભાગ્યે તે બન્ને આચાર્યશ્રીએ પૂરેપૂરી કાળજી લઈ સાઘંત મેટર જોઈ લીધું. યંત્રો જે હતા તે યંત્રોમાં વધુ સ્પષ્ટતા કરવા કેટલાંક સુધારા કર્યા પણ કેટલાંક નવા યંત્રો તથા ચિત્રો પણ બનાવરાવી મુકવામાં આવ્યા છે.

મુનિશ્રીનો વર્ષોનો પરિશ્રમ, અને દરેક પદાર્થો ઉપર તેઓની જિજ્ઞાસાથી કોઈ કોઈ પદાર્થોમાં શંકા થતી તો તે શંકાઓનું પણ નિરાકરણ કર્યું છે. આમ આ ગ્રંથ તૈયાર થઈ કર્મપ્રકૃતિના અભ્યાસીઓના કરકમલમાં આવી રહ્યો છે.

આશા તો નહિ પણ શ્રદ્ધા છે કે અમારા મુનિશ્રીનો આ પરિશ્રમ કર્મપ્રકૃતિના અભ્યાસીઓને સહાયક બની રહેશે. અને તેનું અધ્યયન કરી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી શુદ્ધ ચેતનાને પ્રાપ્ત કરો.

એજ, લી.

વિજય ચંદ્રોદયસૂરિ

સંવત-૨૦૫૧ આસો સુદ-૩

સેટેલાઈટ જૈન ઉપાશ્રય, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૫

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રીમાન્ સૂરિમંત્ર સમારાધક આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મંસાળના સુવાક્યો

હે જીવ ! સમતા (શાંતિ) રાખ.

હે જીવ ! તારું કોણ ?

હે જીવ ! ગર્વ છોડ.

હે જીવ ! પૈસા માટે જીવના કે જીવવા માટે પૈસા.

હે જીવ ! માનાવ ભવ ધર્મ આરાધના માટે મળ્યો છે, તે ન ભૂલવું.

હે જીવ ! શરીર ને કપડા તેના કરતા આત્માને (મનને) વધુ સ્વચ્છ રાખ.

હે જીવ ! તું ગરીબના આંસુ લુછીશ ?

હે જીવ ! તું વેર રાખી ભવોભવ વધારીશ ?

હે જીવ ! તારું કલ્યાણ ક્યારે કરીશ ?

સર્વ જીવોનું કલ્યાણ થાય તે શુભભાવના ॥

**ચિત્રો - ચંત્રાદિના સંશોધક - સંપાદન સિદ્ધાન્ત દિવાકર પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મંસાળની પ્રસ્તુત ગ્રંથ અંગે શુભાશિષ**

કર્મસાહિત્યમાં અજોડ / બેજોડ ગણી શકાય તેવો ગ્રંથ છે કર્મપ્રકૃતિ..... આજથી લગભગ ૫૦ વર્ષ પહેલા આ ગ્રંથનું અધ્યયન / અધ્યાપન નહિવત્ હતું. સિદ્ધાન્ત મહોદયે કર્મસાહિત્ય નિષ્ણાત સ્વ. પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ આ શાસ્ત્રને હસ્તલિખિત જ્ઞાનભંડારમાંથી બહાર કાઢ્યું. ગુરુ ભગવંતની કૃપાથી સ્વયમેવ આ શાસ્ત્રની કઠિન પંક્તિઓને લગાડવા માંડ્યા. રાતે આ શાસ્ત્રના પદાર્થોનું પારાપણ કરતા. અંતે સંપૂર્ણ ગ્રંથના પદાર્થોને આત્મસાત્ કર્યા, અને પોતાના સાધુ સમુદાયને આ ગ્રંથના પદાર્થો ભણાવ્યા. વર્તમાનકાળમાં અતિકઠિન એવા આ ગ્રંથના જે થોડાં ઘણાં જાણકારો શ્રી સંઘમાં જોવા મળે છે તેમાં સાક્ષાત્ યા પરંપરાયે સ્વ. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી જ કારણ છે. એ વાતમાં કોઈ શંકા નથી.

આજ સુધીમાં આ ગ્રંથ ઉપર ચૂર્ણિ / વૃત્તિ / ટિપ્પણ આદિ રચાયેલ છે, જે પ્રગટ પણ થયેલ છે. વળી શ્રી મલયગિરિ સૂરિ મહારાજની વૃત્તિનો અનુવાદ પણ બહાર પડ્યો છે. હવે મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજની વૃત્તિનો અનુવાદ બહાર પડી રહ્યો છે..... તે ખરેખર આવકારવા યોગ્ય છે.

મુનિ શ્રી કેલાસચંદ્ર વિજયજીનો પુરુષાર્થ દાદ માંગે તેવો છે. આ ગ્રંથનો અનુવાદ ખૂબ જ શ્રમસાધ્ય હતો. તેમના ક્ષયોપશમ કરતાં પણ તેમનો પુરુષાર્થ અને રસ ઘણો હતો. તેથી જરા પણ થાક્યા વગર, કંટાળ્યા વગર આ કાર્યમાં વર્ષો સુધી તેઓ લાગી રહ્યા. વિશેષ અનુમોદનાની વાત તો એ છે કે આવા કઠિન કાર્ય વચ્ચે પણ તેઓ વીશસ્થાનક તપની આરાધના અક્રમથી ચાલુ રાખી છે. આજે આ અનુવાદ સંપૂર્ણ થઈને બહાર પડી રહ્યો છે ત્યારે શાસનદેવને એક જ પ્રાર્થના કરવાની કે મુનિશ્રી પણ આવા બીજા કઠિન અને જટિલ ગ્રંથોને સરળ શૈલીમાં અનુવાદાદિ કરવા દ્વારા પોતાના મન - વચન - કાયાને સફળ બનાવે.

બી.

આચાર્ય વિજય જયઘોષસૂરિ

સંવત-૨૦૫૧, ભાદરવા વદ-૧૨

ગીરધરનગર, શાહીબાગ, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૪

**પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં સંશોધક - સંપાદક રૂપે મુખ્ય સહાયક થનાર કર્મસાહિત્યના નિષ્ણાત
પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય વીરશેખરસૂરીશ્વરજી મંસાળના પ્રાસંગિક બે બોલ**

સંપૂર્ણ વિશ્વના એક માત્ર કલ્યાણકારી જૈનશાસનમાં તીર્થંકર પરમાત્માઓએ અર્થથી નિરૂપણ કરેલ અને ગણધર ભગવંતોએ સૂત્રરૂપે રચેલ જે અગાધ દ્વાદશાંગીરૂપ શ્રુતજ્ઞાન હતું. તેમાં ૧૨મા દૃષ્ટિવાદ અંગમાં જે ૧૪ પૂર્વો હતા. તેમાં જગતની તમામ વસ્તુનું સાંગોપાંગ તમામ દૃષ્ટિથી પરિપૂર્ણ સંપૂર્ણપણે નિરૂપણ કરેલ હતું. કોઈપણ વસ્તુના કોઈપણ અંશનું જરા પણ નિરૂપણ બાકાત રહેલ ન હતું. તે દૃષ્ટિવાદ નામના ૧૨મા અંગનો વિચ્છેદ થતા થતા આજે એક પણ પૂર્વ બચવા પામેલ નથી. અર્થાત્ આજે એક પણ પૂર્વ વિદ્યમાન નથી. છતાં તે તે કાળમાં થઈ ગયેલા મહાપુરુષોએ તે ૧૨મા દૃષ્ટિવાદ અંગમાંથી ઉધ્ધૃત કરીને ભવિષ્યમાં થનાર અલ્પાયુષ્યવાળા અને અલ્પમતિવાળા જીવોને માટે અનેક ગ્રંથો રચ્યા. કાળના દોષથી તે ગ્રંથોમાંથી પણ ઘણાં ગ્રંથોનો તો નાશ થયેલ છે. ઘણાં થોડા ગ્રંથો બચવા પામેલ છે. આમ ઘણાં શ્રુતનો નાશ થવાથી હાલ સિંધુ જેટલાં શ્રુતજ્ઞાનમાંથી માત્ર બિંદુ જેટલું જ શ્રુતજ્ઞાન બચવા પામેલ છે. છતાં આજે આ બિંદુ જેટલું પણ શ્રુતજ્ઞાન મહાસમુદ્ર જેવું લાગે છે. કારણકે સપ્તભંગી, સપ્તનય, ચાર નિક્ષેપા વગેરે દ્વારા સત્પદાદિ દ્વારા વગેરે દ્વારા હાલ વિદ્યમાન જૈન શાસ્ત્રોમાં પણ જે પદાર્થોનું વિશદીકરણ છે તેવું વિશદીકરણ બીજા કોઈપણ ઠેકાણે જોવા નહીં મળે. તેમાં આ કર્મસાહિત્યનું મૂળ પણ દૃષ્ટિવાદમાં આવે છે. આ સાહિત્યનો પણ ઘણો વિનાશ થયેલ છે. સમુદ્રમાંથી બિંદુમાત્ર જેટલું જ આ સાહિત્ય પણ આજે ઉપલબ્ધ થાય છે. છતાં એટલું પણ એ ઘણું અગાધ છે. આજે

જૈનો પાસે જે કર્મસાહિત્ય છે તે આખા વિશ્વમાં બીજા કોઈપણ પાસે જોવા મળે તેમ નથી. તેથી આખા વિશ્વમાં અજોડ છે. આ કર્મસાહિત્યની પણ અગાધતા, સૂક્ષ્મતા વગેરે જોતા કેવલી ભગવંત સિવાય આવા પ્રકારનું કથન અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિથી શક્ય નથી. એવી પ્રતીતિ થયા વગર રહેતી નથી. આવા આ કર્મસાહિત્યમાં કર્મવાદોને લગતું ઉડાણ, ગંભીર અર્થોની સૂક્ષ્મતા પૂર્વકની જે વિશદ છણાવટ, કાર્યકારણ ભાવની સમજણ, વગેરે જેટલું બારીકમાં બારીક ચીવટભર્યું નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે. એવું ઝીણવટભર્યું નિરૂપણ આખા જગતમાં અન્ય કોઈપણ ઠેકાણે જોવામાં આવતું નથી. આવા આ કર્મવાદનો વિષય અત્યંત જટીલ, ત્રણમ, કઠણ અને શુષ્ક હોવાથી ભલભલાને પણ કંટાળાવાળો લાગે તેવો હોવા છતાં જેઓ આ વિષયમાં રસ ધરાવતા એની અંદર ઉડાણમાં ડુબકી મારે છે તેઓને આમાં પણ અપૂર્વ આહ્વાદકતા પ્રાપ્ત થાય છે. અને એના માટે આ વિષય પણ રૂચિકર બને છે. જેમ દરિયામાં ઉડાણવાળા તળીયાના ભાગમાં મરજીવાઓ ઉડી ડૂબકી લગાવીને અપૂર્વ રત્નોની પ્રાપ્તિ કરે છે, તેમ કર્મસિદ્ધાન્તના સાહિત્યરૂપ દરિયાના ઉડાણમાં જવાથી અપૂર્વ જ્ઞાનરૂપી રત્નોની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આવા આ કર્મસાહિત્યને લગતા કર્મપ્રકૃતિ જેવા ગ્રંથોના પરમ પૂજ્ય મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજય મહારાજ સાહેબની ટીકાનું ભાષાન્તર કે ભાવાનુવાદ કરવો એ કંઈ ખાવાના ખેલ નથી. છતાં “દરેકે યથાશક્તિ શુભકાર્યમાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ” એ પ્રમાણેના મહાપુરુષોના વચનને અનુસરીને મુનિરાજ શ્રી કેલાસચંદ્ર વિજયજીએ પોતાના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે એ માટે જે અપ્રમત્તપણે ભગીરથ પ્રયત્ન કરેલ છે તે ખરેખર સ્તુત્ય છે. અને હું હવે કેટલાક કારણોથી મારાં પોતાનું લખેલ કેટલુંક સાહિત્ય એમને એમ પડેલ હોવા છતાં તેમાંથી નિવૃત્ત થતો હોવાથી અને બીજાઓના નવા કામની જવાબદારી માથે ન લેતો હોવા છતાં અને એ રીતે નવી જવાબદારી લેવાની ભાવના ઘણી જ ઓછી હતી છતાં તેમના ઉત્સાહ વગેરેમાં ઓટ ન આવે એટલા જ માટે એ ભાવનાથી પ્રેરાઈને એમનું મેટર તપાસવાનું અને આગળ વધીને પ્રુફ તપાસી આપવાનું કાર્ય કરેલ છે. અને આ રીતે સ્વાધ્યાય વગેરે દ્વારા મારા માટે તેઓ કર્મનિર્જરાના નિમિત્ત બનેલ છે. આ પ્રમાણે તેઓ અપ્રમત્તપણે કર્મસાહિત્યરૂપ સદ્જ્ઞાનને સેવવા દ્વારા સ્વ-પરની કર્મનિર્જરાના કારણ બની પરમ શ્રેયસ્કર પરમ પદને વહેલામાં વહેલા પામનારા બનો. એજ એકની એક શુભેચ્છા.

દ૦ આચાર્ય વિજય વીરશેખર સૂં

સંવત-૨૦૫૧ ભાદરવા સુદ-૭, શુક્રવાર

શ્રીપાલનગર, જૈન ઉપાશ્રય,

વાવકેશ્વર - મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬

**પ્રેરણાદાતા :- વ્યાકરણાચાર્ય પં.પૂ. પંચાસપ્રવર
સોમચંદ્ર વિજય ગણિવર્ય મં.સાંની અનુવાદની અંતરથી અનુમોદના**

આજ દિન સુધી કર્મની સ્થિતિની ગહનતાને જેમ કોઈ પાર પામી શક્યું નથી, તેમ જૈન દર્શનના “કર્મસાહિત્ય” ના વિષયની ગહનતાને પણ કોઈ પાર પામી શક્યું નથી. કર્મવિષયક આકર ગ્રંથ “કર્મપ્રકૃતિ” જેવા ગ્રંથોની તો શી વાત કરવી ? તેમાંય કર્મપ્રકૃતિના પદાર્થોને પોતાની સૂક્ષ્મમતિથી સંપૂર્ણ રીતે ખોલતી / પ્રકાશિત કરતી પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજની પૂરક પંક્તિઓના રહસ્યને વ્યક્તિની શક્તિ તો પાર ક્યાંથી પામી શકે ? તે માટે સાથે જોઈએ પૂર્ણ ગુરૂકૃપા, પ્રજ્ઞાની પ્રતિભા અને કાર્ય કરવાની માત્ર લગની.....

મુનિ શ્રી કેલાસચંદ્ર વિજયજીને “કર્મપ્રકૃતિ” ના અભ્યાસ કરાવતી વખતે સ્વાભાવિક રીતે વાત નીકળી કે તમોને જો કર્મસાહિત્યનો થોડો રસ છે તો “કર્મપ્રકૃતિ” ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજની જે વૃત્તિ છે તેનો અનુવાદ હજુ સુધી પ્રકટ થયો નથી તો સારી રીતે પરિશીલન કરી, તેના અનુવાદ માટે તમે પ્રયત્ન કરો.... તેમણે વાત સ્વીકારી - પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ તથા પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ (આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ) ના શુભાશીર્વાદથી કાર્ય શરૂ કર્યું. તનતોડ મહેનતથી પુરુષાર્થ આરંભ્યો. આવા કાર્યના વિશિષ્ટ અનુભવના અભાવે ઝોલા ખાતી તેમની ગાડી - આગમપ્રજ્ઞ પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જયધોષસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ, તપસ્વી પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય વીરશેખરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ

જેવા મહાપુરુષોના સંપૂર્ણ સાથ, સહકાર અને સુચન - માર્ગદર્શનથી બરોબર પાટે ચઢી ગઈ..... અને કાર્ય કરવાની દિલચસ્પીથી જાણે દોડવા લાગી.....

તેના પરિણામરૂપે આ ભાવાનુવાદ તૈયાર થયો. પોતાના ક્ષયોપશમ મુજબ વિવિધ પ્રાચીન ગ્રંથોની સહાયતાથી પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજની પંક્તિઓને ખોલવાનો સારો એવો પુરુષાર્થ તેઓએ કર્યો છે. છતાંય વિદ્વાનો માટે તે પંક્તિઓના પદાર્થોને પોતાની રીતે ખૂલ્લા કરવાનો અવકાશ જરૂર છે. અભ્યાસી જીવોને તો “કર્મપ્રકૃતિ” ગ્રંથના અભ્યાસ માટે મહાપુરુષોના માર્ગદર્શન અને અથાગ પ્રયત્નથી તૈયાર થયેલ આ ભાવાનુવાદ ખૂબ જ ઉપયોગી નીવડે તેમ છે.

પ્રાંતે, કર્મપ્રકૃતિ ગ્રંથ ઉપરની ઉપાધ્યાયજી મહારાજની વૃત્તિનો ભાવાનુવાદ કરવો આવશ્યક હતો, તે ભાવાનુવાદ મુનિ શ્રી કૈલાસચંદ્ર વિજયજીની વર્ષોની મહેનતથી પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે, તે અનુમોદનીય છે, તેઓ ભવિષ્યમાં પૂજ્ય ગુરુ ભગવંતોની કૃપા - આશીર્વાદ અને માર્ગદર્શનથી આવા બીજા પણ ગ્રંથોના અનુવાદ કરી સંયમી જીવન સાર્થક કરે તેવી શુભેચ્છા.....

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ આચાર્ય શ્રી વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી
મંસાહેબનો ચરણકિંકર સોમચંદ્ર વિજય

વિ.સં.-૨૦૫૧, આસો ૫૬-૬, શનિવાર
શ્રી શાંતિચંદ બાબુભાઈ ઝવેરી આયોજિત ચાતુર્માસ - પાલીતાણા-૩૬૪ ૨૭૦

-- ભાવાનુવાદકર્તા - સંપાદકનું - નિવેદન :-
-- મુનિ કૈલાસચંદ્ર વિજય :-

“કર્મપ્રકૃતિ” કર્મસાહિત્યનો કળશ :- જૈન દર્શનનું કર્મ સાહિત્ય ખૂબ જ વિશાળ અને રસાળ છે. પ્રથમ “કર્મગ્રંથ” કર્મવાદનો પાયાનો ગ્રંથ ગણી શકાય તો “કર્મપ્રકૃતિ” નામ ધરાવતો આ ગ્રંથ ખૂબ જ ઉંચી, છેલ્લી કક્ષાનો ગણી શકાય એવો ટોચનો ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથમાં કર્મવિષયક આવતી ગહન અને ગંભીર ચર્ચા વિચારણા અને કર્મસાહિત્યના કળશનું સ્થાન માન આપી જાય તેવી છે. “કર્મપ્રકૃતિ” એટલે કર્મસાહિત્યનો કળશ !

શ્રી કર્મપ્રકૃતિના મૂલ કર્તા :- શ્રી દૃષ્ટિવાદ સૂત્ર નામના ૧૨મા અંગમાં ૧૪ પૂર્વની અંદર બીજા અગ્રાચણી પૂર્વની અંદર પાંચમી વસ્તુ ૨૦ પ્રાભૂત પ્રમાણ છે, તેમાં ૨૪ દ્વારવાળું કર્મપ્રકૃતિ નામનું ચોથું પ્રાભૂત છે. તેમાંથી આ કર્મપ્રકૃતિ ગ્રંથનો ઉદ્ધાર પૂર્વધર ભગવાન શ્રી શિવશર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે કર્યો છે. તેની ૪૭૫ ગાથાઓ છે, અને તે પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલી છે. મૂલકર્તા પૂર્વધર ભગવાન દશ પૂર્વધારી હોવાની સંભાવના થાય છે. તેઓ છેલ્લા આગમોદ્ધારક પૂજ્ય શ્રી દેવર્ધિગણિ શ્રમાશ્રમણથી પૂર્વે થયા હોવાનું અનુમાન સિદ્ધાંત મહોદયે પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મંસાહેબના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન પરમપૂજ્ય ઉપાધ્યાય જંબુવિજય ગણીએ જણાવેલ છે.

શ્રી કર્મપ્રકૃતિના ચૂર્ણિકાર :- અત્યાર સુધી નહીં પ્રગટ થયેલી ચૂર્ણિ પહેલ વહેલી જ, તથા બન્ને વૃત્તિ સહિત પ્રતાકારે કર્મસાહિત્યના અજોડ નિષ્ણાત ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે તૈયાર કરેલ છે. કયા મહાપુરુષે આ ચૂર્ણિ રચી હશે તે સાધનના અભાવે નક્કી જણાયું નથી. જૈન સાહિત્યમાં ચૂર્ણિ સાહિત્યના પિતા પરમપૂજ્ય શ્રી જિનદાસ મહત્તર ગણાય છે. આ ચૂર્ણિ પણ તેઓશ્રીની જ બનાવેલી હોય તો ના કેહી શકાય નહીં. ૭૯૪૨ શ્લોક પ્રમાણ આ ચૂર્ણિ પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલી છે. કર્મ જેવા ગહન વિષયમાં સમર્થ ટીકાકારોને પણ આ ચૂર્ણિએ જ માર્ગ દેખાડેલ છે. ચૂર્ણિકાર મહારાજનો સમય અજ્ઞાત છતાં સૂરિ પુરંદર પૂજ્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીથી પ્રાચીન હોય તેમ વિદ્વાનોનું માનવું છે.

કર્મપ્રકૃતિના ટીપ્પણકાર :- જે ડભોઈની ધરતી પર પૂજ્ય ઉપાધ્યાય મંસાહેબ સ્વર્ગ સંચર્યા, એજ પુણ્ય ધરતી પર બારમી સદીમાં આ ગ્રંથના ટીપ્પણકાર સૂરિપુરંદર ૫૦૫૦ આં શ્રી મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મંસાહેબ નો જન્મ થયો હતો. ૫૦૫૦ આં શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મંસાહેબ અને ૫૦૫૦ શ્રી ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મંસાહેબ જેવા સમર્થ તાર્કિકો જ્ઞાનનો જે વારસો આપણને આપી ગયા છે, તેની સરખામણીમાં ૫૦૫૦ આં શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજનો વારસો કદાચ અલ્પ

હશે ! પણ એ વિદ્વદ્ ભોગ્ય વારસો કંઈ ઓછો મૂલ્યવાન નથી ! આ વાત તો અનેકાન્તજયપતાકા ટિપ્પણ, લલિતવિસ્તરાપંજિકા આદિ એમના અનેક લભ્ય ગ્રંથોમાં ચર્ચાઓનો ચમચમતો જવાબ વાળતી ન્યાયની ચમકદાર ભાષાના પૂર્વપક્ષ - ઉત્તરપક્ષના ભાવને પામનારો પંડિતવર્ગ જ સહેજે સમજી શકે એમ છે.

ડભોઈમાં માતા મોંઘીબાઈ અને પિતા ચિંતકના કુળ દીપક તરીકે જન્મી જૈન જગતના મુનિપદને પામી ૫૦૫૦ આં શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિજી મંસાં સંવત ૧૧૭૮માં આચાર્યપદે અભિષિક્ત થયા. દીક્ષા દિવસથી ૬ વિગઈના ત્યાગ સાથે ૧૨ દ્રવ્યથી વધારે ઉપભોગ નહીં કરવાની પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારનાર અને આયંબિલ તપની આરાધના પ્રારંભી દેનાર એઓશ્રી ચૈત્યવાસીઓના એ કાળમાં ૫૦૫૦ આં શ્રી વાદિદેવસૂરિજી મંસાં પાસે અધ્યયન કરીને સમર્થ નૈયાયિક થયા.

સરસ્વતી અને સાધુતાના વિરલ સંગમધામ સમા ૫૦૫૦ આં શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિજી મંસાં, ૫૦૫૦ આં શ્રી વાદિદેવસૂરિજી મંસાં આદિ ૫૦૦ મુનિવરોના અધિપતિ તરીકે જૈનશાસનમાં જે અજોડ..... પ્રભાવના સરજી શક્યા હતા. એમાં ૫૦૫૦ આં શ્રી વાદિદેવસૂરિજી મંસાંની વાદશક્તિ અને વક્તૃત્વ શક્તિનો ફાળો કંઈ નાનો-સૂનો ન હતો ! ૫૦૫૦ આં શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિજી મંસાંએ સંયમ અને સરસ્વતીના સંસ્કાર દ્વારા ૫૦૫૦ આં શ્રી વાદિદેવસૂરિજી મંસાં નું ચારિત્ર અને જ્ઞાનનું ઘડતર ન કર્યું હોત તો, સમગ્ર ગુજરાતનો શ્વેતાંબર સંઘ એક ભયંકર આફત તળે રહેસાઈને દેશ ત્યાગ કરી ગયો હોત તો ગુજરાતમાં એનું નામ નિશાન પણ ન હોત એમ ઇતિહાસના પાના બોલે છે. સંવત ૧૧૭૮ના કારતક વદ-૫ના દિવસે દર્ભાવતીની પુણ્ય ધરતી પર પ્રગટેલી ૫૦૫૦ આં શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિજી મંસાંની જીવન જ્યોત પાટણમાં બુઝાઈ. તેઓશ્રીના રચેલા લભ્યાલભ્ય ૩૧ ગ્રંથો છે.

કર્મસાહિત્યના અભ્યાસીઓનું એટલું પુણ્ય ઓછું કે :- આ કર્મપ્રકૃતિ ટિપ્પણ આટલાં દીર્ઘ-કાળ સુધી પ્રકાશનમાં ન આવી. આ ટિપ્પણ પ્રકાશનમાં આવી ગયું હોત તો પ્રાચીન ટીકાકારો ૫૦૫૦ આં શ્રી મલયગિરિજી મંસાં અને ૫૦૫૦ ઉપાં શ્રી યશોવિજયજી મંસાં ને સ્વરચિત ટીકાઓમાં કેટલીક ગાથાઓ અને કેટલાક ચૂર્ણિ અંશો ગહનતાના કારણે છોડી દેવા પડ્યા એવું ન બનવા પામત ! એ પુણ્યની પૂર્તિ વહેલી - મોડી આજે પણ થઈ રહી છે. જે પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી જગતચંદ્ર વિજયજી મંસાં સંશોધિત સંવત ૨૦૩૫માં ભારતીય પ્રાપ્ય તત્ત્વ પ્રકાશન સમિતિ પિંડવાડા તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

શ્રી કર્મપ્રકૃતિના પ્રથમ ટીકાકાર :- શ્રી કર્મપ્રકૃતિની સંસ્કૃત ટીકા પ્રથમ કરવાનું માન ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ મલયગિરિજી મંસાં ને ફાળે જાય છે. આગમોની સુંદર, સરળ અને સ્પષ્ટતર ટીકાઓ કરવા માટે એક સમર્થ ટીકાકાર તરીકે પૂજ્ય શ્રી મલયગિરિ મહારાજની ખ્યાતિ યાવચ્ચંદ્ર દિવાકરૌ સુધી રહેશે. આ ટીકાનું શ્લોક પ્રમાણ ૮ હજારનું છે. ટીકાકાર મહારાજ દૈવી શક્તિવાળા હતા અને વિદ્યા સિદ્ધિ માટે ગિરનાર ગમનમાં કલીકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મંસાં ના સહવર્તિ હતા, એમ શ્રી કુમારપાલ પ્રબંધના કર્તાએ કરેલા ઉલ્લેખ પરથી માલમ પડે છે.

શ્રી કર્મપ્રકૃતિના દ્વિતીય ટીકાકાર :- ચૂર્ણિને અને પૂજ્ય શ્રી મલયગિરિ ટીકાને અનુસરીને આ ગહનશાસ્ત્ર ઉપર બીજી સંસ્કૃત ટીકા કરનાર નવ્ય ન્યાયમાં પારંગત, પરમ સંવેગી, પ્રખર ત્યાગી મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજય મંસાં છે. એનું શ્લોક પ્રમાણ પ્રાયઃ ૧૩,૦૦૦ છે. તેઓશ્રીનો સમય સત્તરમી શતાબ્દીને શોભાવતો હતો. તેઓશ્રીનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર વિદ્વાન ૫૦૫૦ પંન્યાસ પ્રવર પ્રદ્યુમ્ન વિં ગણિવર્ચ મંસાં તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. તથા તેઓશ્રીની અગ્નિસંસ્કાર ભૂમિ પર પ્રતિષ્ઠીત ચરણ પાદુકા સહિત પ્રતિકૃતિ વર્ધમાન તપની ઓળીના તપસ્વી મુનિરાજ શ્રી રાજચંદ્ર વિં મંસાં તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ છે.

દિવ્ય આશીર્વાદ દાતા :- શાસનસમ્રાટ - તપાગચ્છાધિપતિ અનેક તીર્થોદ્ધારક આચાર્ય મહારાજાધિરાજ ૫૦૫૦ શ્રીમદ્ વિજય નેમિસૂરિજી મંસાં ના પટ્ટધર વાત્સલ્યવારીય ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ વિજય વિજ્ઞાનસૂરિજી મંસાં ના પટ્ટધર ધર્મરાજ - પ્રાકૃત વિશારદ ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય કસ્તૂરસૂરિજી મંસાં છે, કે જેઓશ્રીએ સ્વહસ્તે મને સંવત ૨૦૨૮ના મહા વદ-૭ના રોજ અમદાવાદ કૃષ્ણનગર મુકામે સંયમ આપેલ હોવાથી અત્યંત ઉપકારી છે.

આશીર્વાદ - હિતશિક્ષા દાતા :- શાસન શણગાર - વ્યાખ્યાન વાયસ્પતિ ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરિજી મંસાં તથા તેઓશ્રીના ગુરુબંધુ ૫૦૫૦ ગુરુદેવ શ્રીમાન્ સૂરિમંત્ર સમાસધક આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરિજી મંસાં છે.

કર્મપ્રકૃતિનો અભ્યાસ ૫૦૫૦ ગુરુદેવ શ્રીમાનની આજ્ઞાથી આપેલ શુભમુહૂર્ત પ્રમાણે સંવત ૨૦૪૩ આસો વદ-૩ના અમદાવાદ ઓપેરામાં વડીલ ગુરુભાઈ વ્યાકરણચાર્ય ૫૦૫૦ ગણિતવ્યંત્ર સોમચંદ્ર વિજય મંસા (હાલ પંચાસ) પાસે પૂજ્ય મલયગિરિ મંસા ની ટીકાનું વાંચન શરૂ કર્યું. જેઓએ સંસ્કૃત - ૨ બુક, લઘુસિદ્ધાન્ત કૌમુદી વ્યાકરણનો અભ્યાસ મને સારી રીતે કરાવ્યો હતો. તથા ચાર પ્રકરણ - ત્રણ ભાષ્ય - છ કર્મગ્રંથાદિનો અભ્યાસ ૫૦૫૦ ગુરુદેવે સારી રીતે કરાવ્યો હતો. અને અભ્યાસ કરાવતી વખતે પૂજ્ય ગુરુદેવ એક વખત બોલેલા કે તેને કર્મસાહિત્યમાં વિદ્વાન કરવાની મારી અંતર ઈચ્છા છે. તે પૂજ્ય ગુરુદેવના વચન - વચનસિદ્ધિ આજે કંઈક અંશે સાર્થક પામતી હોય તેમ ભાસે છે. જેથી પૂજ્ય ગુરુદેવનો ઘણો ઉપકાર માનું છું. તથા હિતશિક્ષા આપી સંયમમાં સ્થિર કરનાર ૫૦૫૦ આં વિં ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મંસા નો પણ ઘણો ઉપકાર માનું છું.

પ્રેરણાદાતા :- મારા પૂજ્ય ગુરુભાઈ વારંવાર પ્રેરણા કરતાં કે પૂજ્ય મહોપાધ્યાય મંસાની ટીકાનો ભાવાનુવાદ કરો. તેઓશ્રીએ ટાઈમના અભાવે પ્રથમ કરણની ગાથા ૬૦નું વાંચન કરાવેલ, પરંતુ તેઓશ્રીએ કાચું લખાણ સુધારવાની જવાબદારી લીધી જેથી મને ૫૦૫૦ દાદા ગુરુદેવના દિવ્ય આશીર્વાદથી ભાવાનુવાદ કરવાની સ્ફુરણ થઈ. જે મારા જેવા અલ્પ જ્ઞાનોપશમવાળા પામર જીવ માટે અતિકઠીન વાત હતી. અને સંવત-૨૦૪૪ ના ચાતુર્માસમાં શાસનસમ્રાટ ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય નેમિસૂરીશ્વરજી મંસા ની જન્મ અને સ્વર્ગભૂમિ એવી (મધુપુરી) મહુવાની પુણ્ય પાવન ધરતી પર પૂજ્ય ગુરુદેવના આશીર્વાદ લઈ લખાણ શરૂ કર્યું. આ ગ્રંથનું ૫૦૫૦ મલયગિરિ મંસા ની ટીકાનું ભાષાંતર પંડિતવર્ય ચંદુલાલ નાનચંદ સીનોરવાળાએ વિ.સં. ૧૯૭૬માં કરેલ છે. પરંતુ પૂજ્ય ઉપાધ્યાય મંસા ની ટીકા અતિકઠીન હોવાથી અભ્યાસકોને સરલતા રહે તે હેતુથી મારા જ્ઞાનોપશમ અનુસાર પૂજ્ય ઉપાધ્યાય મંસાની ટીકાનો ભાવાનુવાદ કરેલ છે.

વિદ્યાગુરુદેવ - માર્ગદર્શક - સંશોધક - સંપાદક ઉપકારી ૫૦૫૦ આચાર્ય ભગવંત :- ૮ કરણ સુધી લખાણ થયા બાદ આ વિષયમાં વિશેષ જ્ઞાન ધરાવતા ગીતાર્થ ભગવંતને મેટર સુધારવા માટે સિદ્ધાન્ત મહોદયિ - કર્મશાસ્ત્ર રહસ્ય વેદી સ્વ ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મંસા ના પટ્ટધર વર્ધમાન તપોનિધિ - ન્યાય વિશારદ ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મંસા ના પટ્ટધર સિદ્ધાંત દિવાકર ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જયધોષસૂરીશ્વરજી મંસા ની ભલામણથી ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મંસા ના પટ્ટધર નિઃસ્પૃહ શિરોમણી ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય હીરસૂરીશ્વરજી મંસા ના શિષ્ય તપસ્વી ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય લલિતશેખરસૂરીશ્વરજી મંસા ના શિષ્ય વિદ્વાન ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રાજશેખરસૂરીશ્વરજી મંસા ના શિષ્ય કર્મસાહિત્યના નિષ્ણાત ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય વીરશેખરસૂરીશ્વરજી મંસાહેબે પોતાના અમૂલ્ય સમયનો ભોગ આપી અક્ષરશઃ સૂક્ષ્મતાપૂર્વક તપાસી આપેલ છે. પૂજ્યશ્રીને જે મેટર મોકલું તે તુરત જ સુધારીને મોકલતા, તથા અનેક પ્રશ્નોના જવાબો પણ સંતોષકારક આપતા હતા. જેથી મારા ઉત્સાહમાં વેગ આવતો હતો.

સુરતમાં સંવત ૨૦૪૮નું ચાતુર્માસ ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મંસા તથા ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જયધોષસૂરીશ્વરજી મંસા નું ગોપીપુરા ઝંકારસૂરિ આરાધનાભવનમાં નક્કી થતાં મારા પૂજ્ય બન્ને વડીલ આચાર્ય ભગવંતની આજ્ઞાથી જેઠ સુદ-૧૩ના શુભ દિવસે ચિત્રો આદિની સમજૂતી સહિત અભ્યાસ પૂજ્ય વિદ્યાગુરુદેવ પાસે શરૂ કર્યો. અને પૂજ્ય બન્ને વડીલોની આજ્ઞાથી વયોવૃદ્ધ તપસ્વી પ્રવર્તક કુશલચંદ્ર વિજય મંસા સાથે ચાતુર્માસ મોહનલાલજી ઉપાશ્રયે કર્યું, જેથી સારી રીતે અભ્યાસ થઈ શકે. પૂજ્યશ્રી પાસે પોતાના સાધુ ભગવંતના પાઠો ચાલતાં હોવા છતાં પૂજ્યશ્રીએ પોતાના અમૂલ્ય સમયનો ભોગ આપી રોજ સાંજે ૫ થી ૭ અભ્યાસ કરાવતાં જુના નવા સહિત ૧૨૫ ચિત્રો સમજૂતી સહિત તૈયાર કર્યા. મુનિરાજ શ્રી યશોવિજયજી મંસા કે જેઓ સારા વિદ્વાન છે અને અનેક ન્યાયગ્રંથો ઉપર સંસ્કૃત - ગુજરાતી વિવેચન લખ્યા છે અને લખે છે. તેઓએ પણ આ ગ્રંથમાં સહાય કરી છે. તેમને પણ આ પ્રસંગે યાદ કરવા ઉચિત છે.

ત્યારબાદ સંવત ૨૦૪૮માં ગ્રંથ છપાવવાનું નક્કી થતાં સંશોધક ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય વીરશેખરસૂરીશ્વરજી મંસા ને આગ્રહભરી વિનંતી કરતાં ફાઈનલ પ્રુફ તપાસી આપવા હા પાડી. જેથી પૂજ્યશ્રીનો ઘણો ઉપકાર માનું છું. આ રીતે પૂજ્ય બન્ને આચાર્ય ભગવંતના સાથ સહકારથી જ આ ગ્રંથ મારાથી તૈયાર થયેલ છે. જો બન્ને પૂજ્યશ્રીનો સહકાર ન મળ્યો હોત તો આ ગ્રંથ મારાથી કોઈ પણ સંયોગોમાં તૈયાર થઈ શકત નહીં. જેથી બન્ને પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંતનો હું અત્યંત ઋણી છું.

આ ગ્રંથમાં ટીપ્પણાદિ જે લખેલ છે તે કર્મપ્રકૃતિના પૂઠ મલયગિરિ મંસાના ટીકાનું ભાષાંતર કર્તા સ્વ. પંડિતવર્ય ચંદુલાલ નાનચંદ સીનોરવાળા, તથા પંચસંગ્રહના ભાષાંતર કર્તા સ્વ. પંડિતવર્ય હીરાલાલ દેવચંદ વઢવાણ નિવાસી અને સ્વ. પંડિતવર્ય પુખરાજજી અમીચંદજી કોઠારી તરફથી બહાર પડેલ પંચસંગ્રહ ભાગ - ૧ - ૨ - ૩માંથી લીધેલ છે. તથા સારસંગ્રહ - પ્રશ્નોત્તરી પણ દરેક કરણ પછી આપેલ છે. તેમના લખાણમાં જે કંઈ ફેરફાર કર્યા છે તે પૂજ્ય બન્ને આચાર્ય ભગવંત પાસે તપાસ કરાવીને પંડિતવર્ય પુખરાજજીના પત્ર દ્વારા કરેલ છે. પંડિતજીનો મહેસાણાથી પત્ર હતો કે મારી ઈન્દ્રિયની શિથિલતાના કારણે કોઈ ક્ષતિ રહી હોય તો તે પૂજ્ય બન્ને આચાર્ય ભગવંતને બતાવીને ફેરફાર કરશો. તથા મારી પણ ઘણી ભાવના હતી કે પૂઠ મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી મંસાના ટીકાનું ભાષાંતર કરું, પરંતુ હું તો સંયોગોવશાત્ કરી શક્યો નથી પરંતુ તમો આ કાર્ય કરી રહ્યા છો તેમાં મને અત્યંત આનંદ છે. તથા આ ગ્રંથમાં અમુક ટીપ્પણ અને પરિશિષ્ટ-૨માં અનુકૃષ્ટિના ૧૦ ચિત્રો કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થ-૧માંથી લીધેલ છે. જે પૌપૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જયશંખરસૂરીશ્વરજી મંસાના શિષ્ય ગણિવર્ય અભયશંખર વિજય મંસાના કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થ ભાગ - ૧ - ૨ - ૩ બહાર પાડેલ છે.

ચિત્રો - ચંત્રોના ફાઈનલ પ્રુફ પણ પૌપૂઠ શ્રીમદ્ વિજય જયશંખરસૂરીશ્વરજી મંસાને સૂક્ષ્મતાપૂર્વક સુધારી આપેલ છે. સંવત - ૨૦૫૧ના અમદાવાદ ગીરધરનગર ચાતુર્માસ નક્કી થતાં મારા પૂઠ બન્ને વડીલોની આજ્ઞાથી પૌપૂઠ પંચાસપ્રવર સ્ત્રીકારચંદ્ર વિજય ગણિવર્ય મંસાના સાથે ફતાસાપોળ - ભઠીબારીમાં પૌપૂઠ પંચાસપ્રવર પંડિત વીરવિજયજી મંસાના ના ઉપાશ્રયે ચાતુર્માસ નક્કી કર્યું. દર મહીને ૭ થી ૮ વખત ગીરધરનગર પૂજ્યશ્રી પાસે જતાં, પૂજ્યશ્રી ગચ્છાધિપતિ હોવા છતાં અને અનેક શાસનની જવાબદારી હોવા છતાં ૩ થી ૪ કલાકનો અમૂલ્ય સમયનો ભોગ આપી મારા અનેક પ્રશ્નોના જવાબ આપી મને વિશેષ ઉત્સાહિત કર્યા છે.

કરણ - ૧ - ૨ની નોટમાંથી ફેર કોપી સાધ્વી સૂર્યપ્રભાશ્રીજીના શિષ્યા સાધ્વી સૌમ્યપ્રભાશ્રીજી આદિએ તથા સાધ્વી વિનીતયશાશ્રીજીના શિષ્યા સાધ્વી ભવ્યપશાશ્રીજી, સાધ્વી રાજમતિશ્રીજીના પ્રશિષ્યા સાધ્વી ભવ્યરત્નાશ્રીજીએ કરી આપેલ છે.

કર્મપ્રકૃતિના પ્રથમ ભાગ અંગે પૌપૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મંસાને સુરત નાનપુરા સંવત ૨૦૪૮ના ચાતુર્માસમાં સૂક્ષ્મ નિગોદ આયુષ્ય નિવારણ તપ કરાવેલ તે તપની સ્મૃતિ નિમિત્તે પૂજ્યશ્રીના સદ્ઉપદેશથી નાનપુરા જેન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ તરફથી જ્ઞાનખાતાની રકમ પ્રાપ્ત થયેલ છે.

આ ગ્રંથ સુરત પ્રોગ્રેસીવ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસવાળા અસગરભાઈએ સારી રીતે તૈયાર કરેલ છે. અને ટાઈપસેટીંગ ભાવનાબેન અને હેમાલીબેને પણ ઘણું સારી રીતે ઝડપથી કરી આપેલ છે. તથા બંધનકરણના ૧ થી ૧૩ ચિત્રો મદ્રાસ હંસા કોમ્પ્યુટર ગ્રાફિક્સવાળા ચીનુભાઈ શાહે તૈયાર કર્યા છે.

મારા માટે તો મારા પરમ ઉપકારી પૌપૂઠ ગુરુદેવ શ્રીમાન્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મંસાના સ્વનામધન્ય સુશ્રાવક શાંતિચંદ બાલુભાઈ ઝવેરીએ (સુરતવાળા) પાલીતાણા પન્નારૂપા ધર્મશાળામાં કરાવેલ વિ.સં. ૨૦૫૧ના અભૂતપૂર્વ સાધના - શાસન પ્રભાવના પૂર્વક ચાતુર્માસ પ્રસંગે ૧૭મી વાર શ્રી સૂરિમંત્રની પાંચમા પીઠની આરાધનાના સ્મૃતિરૂપમાં ભાવાનુવાદને ગણું છું.

આ ગ્રંથ મારા ક્ષયોપશમ અનુસાર ભાવાનુવાદ કરેલ છે. અને પૂજ્ય બન્ને આચાર્ય ભગવંતે મૂલમેટર અને ફાઈનલ પ્રુફ સુધારી આપેલ છે, છતાં કોઈ જગ્યાએ ક્ષતિ રહી હોય અથવા પ્રેસાદિના દોષથી ભૂલ થઈ હોય તો વાચક વર્ગ સુધારી લેવી અને મને જણાવવા વિનંતી છે. જિનવચન વિરુદ્ધ કંઈ મિથ્યા લખાયેલ હોય તો ત્રિવિધે કરી મિચ્છામિ દુક્કડં (ક્ષમાપના)

લી.

સંપાદક - ભાવાનુવાદકર્તા પૌપૂઠ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મંસાના ચરણરેખું

મુનિ કૈલાસચંદ્ર વિજય

સંવત-૨૦૫૧, શ્રાવણ વદ-૧૨ (બીજી) અઢાઈધર
શ્રી વીરવિજયજી જેન ઉપાશ્રય, ભઠીની બારી,
ફતાસાપોળ, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૧

કર્મપ્રકૃતિના અભ્યાસથી સંભવિત લાભ - મુનિશ્રી અભયશેખર વિજય ગણી૦

સામ્યં વિભર્તિ યઃ કર્મવિપાકં દ્વિદિ ચિન્તયન્ ।

સ એવ સ્વાચ્છિદાનન્દમકરંદમધુવ્રતઃ ॥ જ્ઞાનસાર ॥

કર્મવિપાકને ચિન્તવતો દૈન્યમાં સમતા ધારણ કરે છે તે જ ચિદાનંદરૂપી મકરંદને માણનારો ભ્રમર બને છે.

એક સામાન્ય સમજણ ધરાવતો કેદી પણ અણગમતી - કષ્ટપ્રદ સજા ભોગવવા છતાં એ સજા ફટકાવનાર જજ કે જેલર પર જે રોષે ભરાતો નથી એમાં એક મહત્વનું કારણ એ હોય છે કે એને 'ફલાણા ગુનાની તને આ સજા કરવામાં આવી છે' એવી જાણકારી આપવામાં આવી હોય છે. 'મેં ગુનો કર્યો છે ને આ એની સજા ભોગવી રહ્યો છું' આ વિચાર જ ક્રોધ - દ્વેષ - દુર્ભાવ વગેરેને ઓછે વત્તે અંશે પણ મોળો પાડી સમભાવ તરફ જીવને દોરી જનારો છે.

જીવનમાં, કોઈક કંઈક ચીજ-વસ્તુ તોડી ફોડીને નુકશાન પહોંચાડે છે..... - કોઈક નિંદા - અપમાન કરે છે... કોઈક આપણને મળનારો જશ ઝૂંટવી જાય છે..... - કોઈક જૂઠા આળ-આરોપ મૂકે છે..... - કોઈક આક્રોશ કરતો આવે છે, માર મારે છે.... - કોઈક યાવત્ પ્રાણ હરી લે છે....

આ બધી બાબતો અણગમતી છે. - કષ્ટપ્રદ છે - સજારૂપ છે. એ વખતે જો 'મેં પૂર્વે આવો ગુનો કર્યો હશે એની પ્રકૃતિ તરફથી મને થયેલી આ સજા છે' આટલો વિચાર સ્ફુરવા લાગે તો વેર - ઝેરની અગનજાળ શાંત પડવા લાગે ને સમતાના શીતળ કુંડમાં દુબકીઓ લગાવવાનો અનેરો આનંદ અનુભવાવા લાગે એ સ્પષ્ટ છે.

જૈન ધર્મે આપેલું કર્મ અંગેનું વિપુલ સાહિત્ય કઈ સજા કેવા કર્મનું પરિણામ છે ને એવું કર્મ કયા ગુનાનું ફળ છે એ અંગે વિશદ પ્રકાશ ફેંકે છે. જે સાધકને સમભાવમાં આગળ વધારી ચિદાનંદરૂપી મકરંદનો અપૂર્વ આસ્વાદ માણવાની અવસ્થા સુધી લઈ જાય છે.

કર્મપ્રકૃતિ (કર્મપયડી) એ કર્મસાહિત્યના અદ્ભૂત ખજાનાનું એક જાજ્વલ્યમાન રત્ન છે. એટલે એ પણ છેવટે જીવને સચ્ચિદાનંદમય અવસ્થા પમાડવાનો અપાર ઉપકાર તો કરે જ.... પણ એ અંતિમ ફળ પામવા માટે કેટલીય પૂર્વભૂમિકાઓનું ઘડતર કરવામાં સિંહફાળો નોંધાવે છે.....

ઢીલી પડી ગયેલી કંપનીના ભારે ફટકો પાડનારા શેરને, બીજી સારી કંપનીના વિપુલ લાભપ્રદ શેરમાં કન્વર્ટ કરવાની કલા હસ્તગત થાય તો શેરહોલ્ડર કેટલો આનંદ વિભોર બની જાય છે ? ભારે વેદના આપનારાં અશુભ કર્મોને અપાર અનુકૂળતા સર્જનારાં શુભ કર્મોમાં શી રીતે પલટાવી રાકાય ? વગેરે અનેક વાતો આ ગ્રન્થ શીખવે છે...

આ વિષય પણ, અનેક લાભો આ ગ્રન્થના અભ્યાસથી સંભવિત બને છે. જેવા કે

* જૈન શાસ્ત્રો ખરેખર સર્વજ્ઞ પ્રણિત છે. એવો રણકાર દિલમાંથી ઉઠે.... આનું કારણ એ છે કે, કર્મ - ભાગ્ય - અવિદ્યા - વાસના - અદૃષ્ટ - પ્રકૃતિ - ધર્માધર્મ.... વગેરે નામે કર્મની કલ્પના તો લગભગ દરેક ભારતીય દર્શને આપી છે. પણ એ માત્ર સાવ સામાન્ય કે આવું એક તત્ત્વ છે... પણ કર્મનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે ? એના ભેદ-પ્રભેદ વગેરે કેટલા છે ? કેવી કેવી વૃત્તિ - પ્રવૃત્તિથી કેવાં કેવાં કર્મોનું સર્જન થાય છે ? ત્યારબાદ પણ એમાં શું શું ફેરફાર થાય છે ? એ કર્મોની જીવને શું શું - કેવી કેવી અસર થાય છે ? એ કર્મોનો નિકાલ શી રીતે થઈ શકે ? વગેરે બાબતોનું વિશદ છણાવટવાળું - અત્યંત સ્પષ્ટ અસન્દિગ્ધ નિરૂપણ માત્ર જૈન શાસ્ત્રોએ આપ્યું છે.

* એટલે આ ગ્રન્થના અધ્યયન - પુનરાવર્તન - મનન - પરિશીલનથી શ્રી જિનવચનોનો પરિચય કેળવાય છે - એના પ્રત્યે આદર - બહુમાન વધતા જાય છે.

* જેટલો કાળ એના સ્વધ્યાયાદિમાં વીતે એટલો કાળ તો સીધી જ રીતે સંકલ્પો - વિકલ્પોના તોફાનોથી બચવા મળે... ને આ જ્ઞાનને જીવનમાં ઉતારવાનું થઈ જાય તો તો હંમેશ માટે એમાંથી છૂટકારો...

- * અંતર્મુખતા અને માનસિક સ્થિરતા - એકાગ્રતા કેળવવા મળે...
- * આ બધા અતીન્દ્રિય પદાર્થો છે. અતીન્દ્રિય પદાર્થોનું પુનરાવર્તન - પરિશીલન - અનુપ્રેક્ષા વિપુલ નિર્જરા સાધક હોય છે...
- * જ્ઞાનાવરણનો ક્ષયોપશમ વધતા - વધતા ક્ષાયિકજ્ઞાન સુધી પહોંચાડે...
- * “જ્ઞાનમન ચચ્ચર્મ તદ્વક્તું નોપશક્યતે । નોપમેયં પ્રિયાશ્લેષૈર્નાપિ તત્ત્વન્દનદ્રવૈઃ ॥” આની પ્રતીતિ કરાવે...

લખવા બેસીએ તો પાર ન આવે એટલા અપરંપાર લાભ કરાવતા આ ગ્રંથ પાછળ ભારે ધગશ - ખંત - ઉત્સાહ - ધૈર્ય સાથે વર્ષોની જહેમત ઉઠાવીને તેમજ સિદ્ધાન્તદિવાકર પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય જયધોષસૂરીશ્વરજી મઠસાઠ ની જેની કોઈ કલ્પના ન કરી શકાય એવી જ્ઞાનદાન સાથેની બધી સહાયક ઉદારતાને પામીને તથા કર્મવિદ્ પૂજ્ય આચાર્યદેવ ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય વીરશેખરસૂરીશ્વરજી મઠસાઠ ની પણ સુંદર સહકારવૃત્તિ પામીને.... પૂજ્યપાદ તપસ્વી મુનિરાજ શ્રી કેલાસચંદ્ર વિજય મઠસાઠ આ ભવ્ય ગ્રંથ શ્રી સંઘ સમક્ષ પ્રકાશિત કરી રહ્યા છે ને એ રીતે વિશાળ કર્મસાહિત્યમાં પોતાનો ફાળો પણ નોંધાવી રહ્યા છે એ ખરેખર અનુમોદનીય છે, અભિનંદનીય છે ને અનુકરણીય છે... આ પ્રકાશનમાં, આ જ કર્મપ્રકૃતિ ગ્રંથ પરના મારા કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થો ભાગ - ૧ - ૨- ઉના ત્રણ પુસ્તકોમાંની ટીપ્પણો - યંત્રો વગેરેને સ્થાન આપીને, તથા આ લેખ લખવાની તક આપીને.... જૈન સાહિત્યમાં કંઈક ફાળો નોંધાવવાનો મને પણ જે લાભ આપ્યો છે તે બદલ એમનો આભારી છું.

જિજ્ઞાસુ જીવો કર્મ અંગેનું વિશદ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને સ્વ-પર હિત સાધવામાં આ પ્રકાશનનો સહારો લઈ એમના ઉદ્યમને સફળ કરે એવી શુભકામના...

શ્રી પ્રેમ-ભુવનભાનુ - ધર્મજિત - જયશેખરસૂરીશ્વર
શિષ્યાણુ, મુનિ અભય શેખર વિજય ગણી

-: શ્રી કર્મપ્રકૃતિ ગ્રંથનું રહસ્ય :-
-: સ્વ. પંડિતવર્ય પુખરાજજી અમીચંદજી કોઠારી :-

આ ગ્રંથમાં ૮ કરણોનું સ્વરૂપ અને ઉદય સત્તા પ્રકરણનો વિષય આવે છે. કેટલીક વખત આ ગ્રંથ કેવળ જાણી લેવાની દૃષ્ટિએ જ ભણાય છે. ત્યાં સમજવું જોઈએ કે - કેવળ જાણી જવા માટે જ આ ગ્રંથ નથી, પરંતુ ખૂબ જ ચિંતન - મનન - સાથે આઠ કરણરૂપ આ કર્મપ્રકૃતિ ગ્રંથનું તલસ્પર્શી જ્ઞાન સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી જો પ્રાપ્ત કરવામાં આવે તો કેટલુંય નવું નવું જાણવા મળી શકે છે. સાથે સાથે બંધાયેલ કર્મો ઉપર અધ્યવસાયો દ્વારા કેવા પ્રકારનું પરિણમન થાય છે, આત્મા કર્મપાશમાંથી કેવી રીતે મુક્ત બની મોક્ષગામી બને છે - તેનો સચોટ ખ્યાલ આવે છે.

પ્રત્યેક સમયે દરેક કર્મો એક સરખી રીતે બંધાતા નથી પરંતુ અનેક રીતે બંધાય છે. વળી જે કર્મ જે રીતે બંધાયું હોય તે કર્મ તેજ રીતે ઉદયમાં આવે છે અને ફળ આપે છે એમ નથી. કેટલીક વાર કેટલાંક કર્મો જે રીતે બંધાયા હોય તેજ રીતે નિયત કાળે ઉદયમાં આવે છે અને ફળ પણ આપે છે, પરંતુ કેટલીક વાર કેટલાંક કર્મો બંધ સમયે જે રીતે બંધાયા હોય તેનાથી અન્ય રીતે ફળ આપે છે અગર નક્કી થયેલ સમય કરતાં વહેલાં - મોડા અગર વધારે કાળ સુધી ફળ આપે છે, વળી કેટલાંક કર્મો તો ફળ આપ્યા વિના ક્ષય થઈ જાય છે એવું પણ બને છે.

એ રીતે કર્મોમાં બંધ સમયે અને બંધાયા પછી અધ્યવસાયો દ્વારા કેવી અસર થાય છે તે બાબત આઠ કરણોનું સ્વરૂપ સમજવાથી સારી રીતે જાણી શકાય છે.

કર્મોને બંધ સામાન્યતઃ ચાર પ્રકારે થાય છે તેમાં ૧૧માથી ૧૩મા સુધીના ત્રણ ગુણસ્થાનકોમાં અસાંપરાધિક અર્થાત્ યોગમાત્રથી કેવળ સાતાવેદનીયનો બંધ થાય છે - તે સ્પૃષ્ટ બંધ કહેવાય છે. જેમ સુકા કપડા અગર દિવાલ ઉપર પવન દ્વારા ચોંટેલ રજકણો તુરત જ છૂટાં પડી જાય છે, તેમ માત્ર યોગ દ્વારા બંધાયેલ સાતાવેદનીય કર્મ પણ બીજા

સમયે ભોગવાઈને છૂટું પડી જાય છે. આ બંધ અસાંપરાયિક = અકષાયી હોવાથી બહુલતાએ તેની વિવક્ષા કરવામાં આવતી નથી એટલે મોટા ભાગે સાંપરાયિક = સકષાયી બંધને જ બંધ તરીકે ગણવામાં આવે છે.

જેમ દરેક રાજ્યમાં નીચેની તથા ડીસ્ટ્રીક્ટ અને હાઈકોર્ટ એમ ત્રણ પ્રકારની અદાલતો હોય છે અને તદુપરાંત ભારત અગર પાકિસ્તાન જેવા સંપૂર્ણ એક-એક દેશમાં ચોથી એક સુપ્રીમ અદાલત હોય છે. વળી આ ચારેય કોર્ટોમાં જેમ દરેક પ્રકારના કેસો ચાલતા નથી પણ અમુક ચોક્કસ પ્રકારના ગુન્હાઓના અને રકમોના કેસો અમુક અમુક કોર્ટમાં ચાલે છે. તથા કેટલીક વખત નીચેની કે ડીસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટે આપેલ ચુકાદો આખરી હોતો નથી કારણકે તે ચુકાદાથી જો વાદી કે પ્રતિવાદીને સંતોષ ન થયો હોય તો આગળ હાઈકોર્ટમાં અપીલ કરી શકે છે અને હાઈકોર્ટે આપેલા નિર્ણયથી પણ જો સંતોષ ન થાય તો સુપ્રીમ કોર્ટમાં અપીલ કરી શકે છે અને તે કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલો નિર્ણય સર્વને બંધનકર્તા ગણાતો હોવાથી તે પ્રમાણે અવશ્ય વર્તવું પડે છે.

તેમ અમુક અમુક પ્રકારના અધ્યવસાયો દ્વારા આત્મા કર્મબંધ ત્રણ પ્રકારે કરે છે.

બંધનકરણ :- જેવી રીતે નીચેની અથવા ડીસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટમાં ન્યાયાધીશ અમુક ચુકાદો આપે છે અને વાદી કે પ્રતિવાદી ઉપરની કોઈપણ કોર્ટમાં ન જાય તો તે ચુકાદો બંધનકર્તા થાય છે. અને ઉપરની કોર્ટમાં જાય તો તે ચુકાદામાં ફેરફાર પણ થાય છે. તેવી રીતે સામાન્ય બંધનકરણના અધ્યવસાયોથી બંધાયેલ કર્મ ઉપર અમુક કાળ પછી સંક્રમણ આદિ સાત કરણમાંના કોઈપણ કરણની અસર ન થાય તો તેમાં કોઈપણ જાતનો ફેરફાર થતો નથી. અર્થાત્ બંધ સમયે જેટલાં કાળે, જે રીતે, જેટલું ફળ આપવા વિગેરેનો સ્વભાવ નિયત થયો હોય તે જ રીતે ઉદયમાં આવે છે અને જો કોઈ કરણની અસર થઈ જાય તો તેમાં ફેરફાર થઈ જાય છે અથવા તે તે પ્રકૃતિઓ અન્યથા રૂપે ફળ આપનારી પણ બની જાય છે.

નિદ્વત્તિકરણ :- હાઈકોર્ટમાં અપાયેલ ચુકાદામાં જો સુપ્રીમ કોર્ટમાં જોય તો તે દ્વારા ફેરફાર પણ થઈ જાય છે તેમ નિદ્વત્ત પ્રકારના અધ્યવસાયો દ્વારા જે કર્મ જે સ્વરૂપે બંધાયેલ હોય તે જ રીતે ભોગવવું પડે, માત્ર આવા અધ્યવસાયથી બંધાયેલ કર્મના સ્થિતિ અને રસમાં વધારો કે ઘટાડો થઈ શકે છે આવા બંધને નિદ્વત્ત બંધ કહેવાય છે.

નિકાયનાકરણ :- સુપ્રીમ કોર્ટે આપેલા ચુકાદામાં જાહેર થયેલા દંડ કે સજા વિગેરેમાં કોઈપણ પ્રકારનો ફેરફાર થતો જ નથી, અર્થાત્ તે દંડ કે સજા ભોગવ્યા વિના ચાલે જ નહીં, તેજ પ્રમાણે જેના વડે અત્યંત ગાઢ નિકાયિત થાય તેવા પ્રકારના તીવ્રતમ અધ્યવસાયોથી જે સમયે જેવા સ્વરૂપવાળું કર્મ બંધાયું હોય તે કર્મ તેવા સ્વરૂપે અવશ્ય ભોગવવું જ પડે છે, અર્થાત્ - તે કર્મમાં કોઈપણ કરણ લાગી શકતું નથી અને તેથી કંઈ પણ ફેરફાર થતો નથી. આવા બંધને નિકાયિત બંધ કહેવાય છે.

બંધનકરણની જેમ નિદ્વત્તિ અને નિકાયના આ બન્નેય કરણો આત્મા જે સમયે કર્મ બાંધે છે તે સમયે પણ પ્રવર્તે છે. અને નીચેની અદાલતમાં ચાલેલ કેસનો ચુકાદો ઉપરની કોર્ટમાં ન જવાથી બંધનકર્તા થાય છે અને ઉપરની કોર્ટમાં જવાથી તેમાં ફેરફાર પણ થઈ જાય છે. - એમ નીચેની કોર્ટે આપેલ જજમેન્ટનો ફલિતાર્થ છે. તેમ સામાન્ય બંધનકરણના અધ્યવસાયોથી બંધાયેલ કર્મ ઉપર અન્ય અધ્યવસાયરૂપ બીજા કરણોની અસર ન થાય તો જે સ્વરૂપે બંધાયેલ હોય તે સ્વરૂપે ફળ આપે છે અને અન્ય કરણોની અસર થાય તો તેના સ્વરૂપમાં ફેરફાર પણ થઈ જાય છે, એમ બંધનકરણથી બંધાયેલ કર્મનો ફલિતાર્થ છે.

જેમ સુપ્રીમ કોર્ટમાં ન જનાર વ્યક્તિને હાઈકોર્ટે આપેલ ચુકાદો અવશ્ય બંધનકર્તા છે અને તેના ફેરફાર માટે સુપ્રીમ કોર્ટમાં જવું એ જ કેવળ ઉપાય છે કેમકે તેથી તેમાં ફેરફાર પણ થઈ જાય છે. તેમ પ્રથમથી જ નિદ્વત્ત અધ્યવસાયો દ્વારા બંધાયેલ કર્મમાં સ્થિતિ - રસ વધારનાર ઉદ્વર્તના અને ઘટાડનાર અપવર્તના એ બે કરણો પ્રવર્તી શકે છે. અન્ય કોઈ કરણ લાગી શકતું નથી - એમ નિયત થયેલ હોય છે હવે તે પૂર્વબદ્ધ કર્મ જો નિકાયના અધ્યવસાયરૂપ સુપ્રીમ કોર્ટના તાબામાં ન આવે તો તે જ રીતે ભોગવાઈને ક્ષય થઈ જાય છે. પરંતુ નિકાયના અધ્યવસાય રૂપ સુપ્રીમ કોર્ટના તાબામાં આવી જાય તો તેમાં ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના આ બે કરણો પણ લાગી શકતાં નથી.

બંધારણીય કાયદા વિ.... ની બાબતમાં પ્રથમથી જ સુપ્રીમ કોર્ટમાં ચાલેલ કેસનો અગર નીચેની અદાલતમાં ચાલેલ કેસનો સુપ્રીમ કોર્ટના ન્યાયાધીશ જે ચુકાદો આપે છે તેમાં ફરમાવેલ દંડ કે સજા વિગેરેમાં ક્યારે કોઈ પણ પ્રકારનો ફેરફાર થતો નથી અને અવશ્ય બંધનકર્તા હોય છે, તેજ પ્રમાણે નિકાયના અધ્યવસાય દ્વારા બંધનસમયે જેટલી સ્થિતિવાળું જેટલા રસવાળું અને જે ફળ આપવા વિગેરેના સ્વરૂપવાળું જે કર્મ બંધાયું હોય તે બંધ પછી અને પહેલા બંધન કે નિદ્વત્તિ

સત્તાના અપવાદરૂપ ત્રણાજ કાયદા છે. તથા જ ક્યારેય પણ નિદ્રિત અને નિકાચિત થયેલ જ કોઈ કર્મો સત્તામાં હોય છે તે પોતાના અપૂર્વકરણ સુધી અથવા અપૂર્વકરણ નામના આઠમા ગુણસ્થાનક સુધી નિદ્રિત અને નિકાચિત રૂપે સત્તામાં હોય છે, પરંતુ પોતાના અનિવૃત્તિ કરણથી અથવા તો અનિવૃત્તિકરણ નામના નવમા ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી કોઈપણ કર્મનો કોઈપણ ભાગ નિદ્રિત તે નિકાચિત રૂપે હોતો જ નથી. તાત્પર્ય એ કે - આયુષ્ય વિના સત્તાગત સર્વ કર્મો ભોગવ્યા વિના પણ ક્ષય પામે તેવાં થઈ જાય છે.

સંક્રમણકરણ :- નીચેની કે ટીસ્ટ્રીકટ કોર્ટમાં ન્યાયાધીશે એક જ પ્રકારના કેસમાં સંડોવાયેલ ચાર વ્યક્તિઓમાંથી અમુકને નિર્દોષ ઠરાવ્યા હોય અને અમુકને દોષિત ઠરાવી સજાપાત્ર ગણાવ્યા હોય પરંતુ તેમાંથી કોઈપણ વ્યક્તિ ઉપરની અદાલતમાં અપીલ ન કરે તો તે ફેસલો તે જ પ્રમાણે રહે છે. પરંતુ ઉપરની અદાલતમાં જો અપીલ કરે તો પ્રથમના ફેસલામાં ઠરાવેલ નિર્દોષ વ્યક્તિ દોષિત અને દોષિત વ્યક્તિ નિર્દોષ જાહેર થાય છે તેમ બંધનકરણના અધ્યવસાયથી બંધાયેલ કર્મમાં સંક્રમણકરણ ન લાગે તો જે કર્મ સુખાદિક કે દુઃખાદિક જે ફળ આપવાના સ્વરૂપે બંધાયેલ હોય તે કર્મ તે સ્વરૂપે ફળ આપે છે અને જો બંધાયેલ તે કર્મમાં સંક્રમણકરણ લાગી જાય તો સુખાદિક કે દુઃખાદિકરૂપે ફળ આપવાના સ્વરૂપે પ્રથમ બંધાયેલ હોવા છતાં વિપરીત થઈ જાય છે, અર્થાત્ દુઃખાદિક કે સુખાદિક સ્વરૂપે ફળ આપવાના સ્વભાવવાળાં થઈ જાય છે.

ઉદ્વર્તનાકરણ :- નીચેની અદાલતે ગુન્હેગારને એકાદ વર્ષની સામાન્ય કેદની અથવા એકાદ હજાર રૂપિયાના દંડની સજા કરી હોય અને જો તે ગુન્હેગાર ઉપરની અદાલતમાં કેસ લડે તો ક્યારેક એકાદ વર્ષના બદલે બે ચાર વર્ષની અને સામાન્ય કેદના બદલે સખત મજૂરી સાથેની કેદની અગર હજારના બદલે બે હજારના દંડની સજા થઈ જાય છે, તેમ બંધ સમયે અમુક સ્થિતિ કે અમુક રસવાળું કર્મ બંધાયું હોય અને પછી તેમાં ઉદ્વર્તનાકરણરૂપે અધ્યવસાયોની અસર થાય તો ઉદ્વર્તના થઈ જાય, તેથી પ્રથમ બંધાયેલ કર્મની સ્થિતિ અને રસમાં વધારો થઈ જાય છે.

અપવર્તનાકરણ :- નીચેની અદાલતમાં ગુન્હેગારને બે વર્ષ વિગેરે મુદતની અને સખત મજૂરી સાથેની કેદની અગર બે હજારના દંડની સજા થઈ હોય અને પછી તે ઉપરની અદાલતમાં અપીલ કરીને કેસ લડે તો કેટલીક વાર બે વર્ષ વિગેરેના બદલે ઘટીને એકાદ વર્ષની અને સખત મજૂરીની કેદના બદલે સામાન્ય કેદની તથા બે હજારની રકમના બદલે એકાદ હજારની રકમના દંડની સજા થાય છે, તેમ બંધ સમયે જેટલી સ્થિતિ અને જેટલાં રસવાળું જે કર્મ બંધાયું હોય તેમાં અપવર્તનાકરણરૂપે અધ્યવસાયોની અસર થાય તો તેની અપવર્તના થઈ જાય - એટલે કે બંધ સમયે બંધાયેલ કર્મની સ્થિતિ અને રસમાં ઘટાડો થઈ જાય છે.

ઉદ્વિવર્તનાકરણ :- નીચેની અદાલતે ગુન્હેગારને એકાદ વર્ષની સામાન્ય કેદની અથવા એકાદ હજાર રૂપિયાના દંડની સજા કરી હોય અને જો તે ગુન્હેગાર ઉપરની અદાલતમાં કેસ લડે તો ક્યારેક એકાદ વર્ષના બદલે બે ચાર વર્ષની અને સામાન્ય કેદના બદલે સખત મજૂરી સાથેની કેદની અગર હજારના બદલે બે હજારના દંડની સજા થઈ જાય છે, તેમ બંધ સમયે જેટલી સ્થિતિ અને જેટલાં રસવાળું જે કર્મ બંધાયું હોય તેમાં ઉદ્વિવર્તનાકરણરૂપે અધ્યવસાયોની અસર થાય તો તેની ઉદ્વિવર્તના થઈ જાય - એટલે કે બંધ સમયે બંધાયેલ કર્મની સ્થિતિ અને રસમાં વધારો થઈ જાય છે.

અપવર્તનાકરણ :- નીચેની અદાલતમાં ગુન્હેગારને બે વર્ષ વિગેરે મુદતની અને સખત મજૂરી સાથેની કેદની અગર બે હજારના દંડની સજા થઈ હોય અને પછી તે ઉપરની અદાલતમાં અપીલ કરીને કેસ લડે તો કેટલીક વાર બે વર્ષ વિગેરેના બદલે ઘટીને એકાદ વર્ષની અને સખત મજૂરીની કેદના બદલે સામાન્ય કેદની તથા બે હજારની રકમના બદલે એકાદ હજારની રકમના દંડની સજા થાય છે, તેમ બંધ સમયે જેટલી સ્થિતિ અને જેટલાં રસવાળું જે કર્મ બંધાયું હોય તેમાં અપવર્તનાકરણરૂપે અધ્યવસાયોની અસર થાય તો તેની અપવર્તના થઈ જાય - એટલે કે બંધ સમયે બંધાયેલ કર્મની સ્થિતિ અને રસમાં ઘટાડો થઈ જાય છે.

ઉદીરણકરણ :- ખૂન આદિનો મોટો ગુન્હો કરનાર વ્યક્તિ ઉપર અદાલતમાં કેસ ચાલુ હોય અગર કેસના ચુકાદામાં જેલ વિગેરેની અમુક સજા થઈ હોય અને તે જ દરમ્યાન તે જ ગુન્હેગાર ખૂન આદિનો કોઈક બીજો ગુન્હો કરે અને તે ગુન્હાના બદલામાં થયેલ જેલ આદિની સજા પ્રથમના ગુન્હાના બદલામાં થયેલ જેલ આદિની સજાની સાથે ભોગવાઈ જાય છે તેવી રીતે પ્રથમ બંધાયેલ કર્મના ઉદયકાળમાં પ્રાપ્ત થયેલ દલિલોની સાથે અમુક પ્રકારના ઉદીરણકરણરૂપે અધ્યવસાયો દ્વારા ઉદયકાળે પ્રાપ્ત નહિ થયેલા કર્મદલિલો પણ ઉદયમાં આવી ભોગવાઈને દૂર થઈ જાય છે.

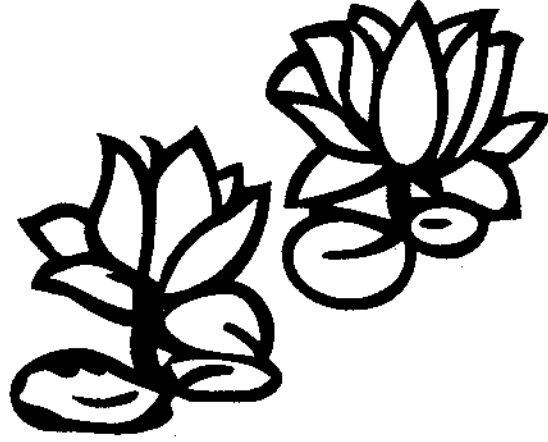
ઉપશમનાકરણ :- કોઈપણ અદાલતમાં ગુન્હેગારને અમુક મુદત પ્રમાણ જેલ વિગેરેની સજા થયેલ હોવા છતાં ખાસ કોઈ કારણસર જામીન આપી અમુક મુદત સુધી તે ગુન્હેગાર જેલ આદિ વિના બિનગુન્હેગારની માફક મુક્ત રહી શકે છે અને મુદત પૂર્ણ થતાં જ પુનઃ જેલ આદિના બંધનમાં આવી જાય છે, તેમ પ્રથમ બંધાયેલ સત્તાગત મોહનીયકર્મનો ઉદય ચાલુ હોવા છતાં જેનાથી મોહનીયકર્મ સર્વથા દબાઈ જાય તેવા પ્રકારના વિશિષ્ટ અધ્યવસાયરૂપે સર્વોપશમના

કરણથી અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી આત્મા મોહનીયકર્મની ઉદયમાંથી મુક્ત બની વીતરાગ સમાન થઈ જાય છે અને તે અંતર્મુહૂર્ત કાળ પૂર્ણ થતાં જ મોહનીયકર્મનો ઉદય પુનઃ શરૂ થઈ જાય છે.

એમ બંધ સમયે બંધન, નિદ્રા અને નિકાયના એમ ત્રણમાંથી કોઈપણ એક કરણ દ્વારા કર્મ બંધ થાય છે અને બંધનકરણથી બંધાયેલ કર્મમાં અધ્યવસાયનુસાર સાતેય કરણો લાગી અનેક પ્રકારના ફેરફાર થાય છે અને નિદ્રા કરણથી બંધાયેલ કર્મમાં ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના એ બે કરણો લાગી તેમાં ફેરફાર થાય છે પરંતુ નિકાયના કરણ દ્વારા બંધાયેલ કર્મમાં આઠમાંનું કોઈ પણ કરણ લાગતું નથી. માટે તે કર્મમાં કંઈ જ ફેરફાર થતો નથી, તેથી જે સ્વરૂપે બંધાયેલ હોય તે જ સ્વરૂપે અવશ્ય ભોગવવું પડે છે. તેમ હોવા છતાં શ્રેણિગત શુક્લધ્યાન કે ધર્મધ્યાન સ્વરૂપ વિશિષ્ટ અધ્યવસાયો દ્વારા તે નિકાચિત કર્મો રસોદયથી ભોગવ્યા વિના પણ ક્ષય થઈ જાય છે.

માટે સાધક આત્માઓએ શુભ ધ્યાનરૂપ અભ્યંતર તપની પ્રેકટીશ કરવી અને તેમાં આગળ વધવાની ખૂબ જ જરૂર છે તેથી ગાઢ નિકાચિત કર્મોનો પણ ભોગવ્યા વિના ક્ષય કરી તે જ ભવમાં મોક્ષગામી બની શકાય છે.

ઉપર લખેલ આઠ કરણાદિનું સ્વરૂપ પંચસંગ્રહ - ભાગ - ૨માં પંડિતવર્ય પુખરાજજી અમીચંદજી કોઠારીએ લખેલ નિવેદનમાંથી લખ્યું છે.

-: પ્રકાશકીય નિવેદન :-

વિં સં - ૨૦૪૮માં અમને રાંદેર રોડ જૈન શ્વેં મૂં પૂં શ્રી સંઘના ભાગ્યોદયે ૫૦ પૂં શાસનસમ્રાટ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય નેમિ - વિજ્ઞાન - કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મંસાં ના પદ્ધર પંચ પ્રસ્થાનમય સૂરિમંત્ર આરાધક ૫૦પૂં આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મંસાં, ૫૦પૂં પંન્યાસ પુષ્પચંદ્ર વિં ગણિં મંસાં, ૫૦પૂં પંન્યાસ સોમચંદ્ર વિજય ગણિવર્ય મંસાં આદિ ઠાણા ચોમાસું બિરાજમાન હતા. પૂજ્યશ્રીના વિદ્વાન પંન્યાસપ્રવર સોમચંદ્ર વિં ગણિ મંસાં જેસલમેર - પાટણ - ખંભાતના જ્ઞાનભંડારોની દુષ્પ્રાપ્ય હસ્તલિખિત પ્રતોની પ્રીન્ટો તથા ઝેરોક્ષનું કાર્ય ચાલતું હોય તેઓશ્રી તો સતત પ્રવૃત્તિ જિનશાસનના આ મહાગ્રન્થોની સાચવણી માટે દત્તચિત્ત કાર્ય કરતા નજરે જોતા ત્યારે સહેજે લાગતું કે મુનિશ્રી જિનશાસન માટે શું કરી રહ્યા છે ?

પુછ્યું ત્યારે કહ્યું છેલ્લા વર્ષોથી દુઃપ્રાપ્ય બનતા આપણા ગ્રન્થોનું જતન કરવાનું કામ શરૂ કર્યું છે. આ અંગે અમો શ્રી સંઘને લાભ મળે તેમ કરવા વિનંતી કરી તે વિનંતી પૂં આચાર્ય મંસાં પાસે ગઈ તો તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે આ કાર્યની વ્યવસ્થા તો અમદાવાદ ઓપેરા સોસાયટીના શ્રી મહાવીર સ્વામી જૈન શ્વેં મૂં પૂં શ્રી સંઘ કરે છે. પણ તમો શ્રી સંઘની લાભ લેવા ભાવના છે તો જે જે ગ્રન્થો તૈયાર થાય તેના સંપાદન તથા પ્રકાશન અંગે વ્યવસ્થા તંત્ર તમો ગોઠવો તો પણ ઘણો ઉત્તમ લાભ મળશે. પૂજ્યશ્રીનું આ વચન શ્રી સંઘે સ્વીકારી લીધું.

સદ્ભાગ્યે વિં સં ૨૦૪૮ના ૫૦પૂં આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મંસાં તથા ૫૦પૂં આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મંસાં આદિ ઠાણા-૨૦ નું ચાતુર્માસ રાંદેર રોડ થયું. અને તે વખતે સચિત્ર સિદ્ધ સરસ્વતી સિંધુ પુસ્તકનું કાર્ય મુનિશ્રી કુલચંદ્ર વિજયજી કરી રહ્યા હતા. તો તે પુસ્તકનું પ્રકાશન ખર્ચ અમો શ્રી સંઘે સ્વીકાર્યું અને આજે તે પુસ્તકની માંગણી તે રીતે ચાલે છે કે ટુંક સમયમાં પ્રાયઃ બીજી આવૃત્તિ પણ છપાવવાનો પ્રસંગ આવે તેમ લાગે છે.

આવું જ આ ગ્રન્થનું પ્રકાશન કાર્ય કે જે કર્મસાહિત્ય અંગે એક અને અજોડ ગણી શકાય તેવા કમ્પયટરી - કર્મપ્રકૃતિ ગ્રન્થ પૂં મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી વિરચિત વૃત્તિનો ભાવાનુવાદ ૫૦પૂં મુનિશ્રી કેલાસચંદ્ર વિજયજી મહારાજે તૈયાર કર્યો છે. તે ગ્રન્થનું પ્રકાશન કરતાં અમો અતિ આનંદ માનીએ છીએ.

આ ગ્રન્થના પ્રકાશન અંગે ૫૦પૂં આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મંની પ્રેરણાથી વિંસં ૨૦૪૮ના નાનપુરા જૈન શ્વેં મૂં પૂં શ્રી સંઘની વિનંતીથી ચાતુર્માસ કરવાનું થયું અને તે વખતે અનેકવિધ આરાધનાઓ શાસન પ્રભાવનાઓના તે રીતે કાર્યો થયા હતા કે જેથી તે કાર્યોની અનુમોદનારૂપ સ્મૃતિ અંગે નાનપુરા જૈન શ્રી સંઘે આ ગ્રન્થના પ્રકાશન કાર્ય અંગે ૧લાખ ૭૫હજાર જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી સમર્પણ કર્યા. જેથી આ ગ્રન્થનું પ્રકાશન કાર્ય થવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. નાનપુરા જૈન શ્રી સંઘને અમારી હાર્દિક અનુમોદના.

પુનઃ તે રીતે વિનંતી કરીએ છીએ કે આ રીતે જ્યારે પણ અન્ય અન્ય ગ્રન્થો જે પૂજ્યશ્રીના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો તૈયાર કરી રહ્યા છે તે નાનપુરા શ્રી સંઘ ભાવિના અન્ય પ્રકાશન કાર્યમાં જરૂરી આર્થિક સહયોગ પ્રદાન કરતાં રહેશે એવી અભ્યર્થના.....

લી.

રાંદેર રોડ શ્વેં મૂં પૂં જૈન શ્રી સંઘ, સુરત

આ ગ્રન્થના પ્રકાશન કાર્ય માટે
આર્થિક સહયોગ દાતા સુરત નાનપુરા
શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન શ્રી સંઘનો

દાર્શિક આભાર

સુરત નાનપુરા શ્વે. મૂ. પૂ. જૈન શ્રી સંઘની વિનંતીથી
વિક્રમ સંવત-૨૦૪૮ના ચોમાસા માટે ૫૦ પૂ. આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મં. સાં. આદિ ઠાણા-
૧૨ પધાર્યા હતા અને તેઓશ્રીની નિશ્રામાં શ્રી ભગવતી
સૂત્રના દૈનિક પ્રવચનો - વિવિધ આરાધનાઓ તેમજ શાસન
પ્રભાવનાના અનેકવિધ કાર્યોથી યશસ્વી ચાતુર્માસની
અનુમોદનાર્યે નાનપુરા જૈન શ્રી સંઘે આ ગ્રન્થ પ્રકાશન અંગે
જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી માતબર રકમનો સહયોગ પ્રદાન કર્યો તે
બદલ શ્રી સંઘના ઉદાર ભાવનાની ભૂરી ભૂરી અનુમોદના.....

-: વિષયાનુક્રમ :-

-: બંધનકરણ :-

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
૧	મુલગાથા	૧ થી ૧૦૨	૧ થી ૭
૨	ટીપ્પણકાર ૫૦૫૦ આં શ્રીમદ્ મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મંડાળ ની સ્તુતિ		૮
૩	ટીકાકાર મંગલાચરણ	૧	૯ - ૧૦
૪	અષ્ટકર્મનું સ્વરૂપ	૧	૧૧ થી ૨૨
	ધ્રુવબંધિ આદિ ૩૧ દારોનું સ્વરૂપ	૧	૨૩ થી ૪૧
	ધ્રુવબંધિ - ૪૭ પ્રકૃતિઓમાં કાલભાંગાનું યંત્ર નંબર - ૧	૧	૨૪
	ધ્રુવોદયી ૨૭ પ્રકૃતિઓમાં કાલભાંગાનું યંત્ર નંબર - ૨	૧	૨૫
	પરાવર્તમાન- ૯૩ પ્રકૃતિઓનું યંત્ર નંબર - ૩	૧	૨૯
	ક્રમવ્યવસ્થિતમાન બંધોદયીનું યંત્ર નંબર - ૪	૧	૩૪
	ધ્રુવબંધી આદિ - ૩૧ દારોનું યંત્ર નંબર - ૫	૧	૩૮ થી ૪૧
૫	આઠ કરણનું સ્વરૂપ	૨	૩૭ - ૪૨
૬	વીર્યનું સ્વરૂપ	૩ - ૪	૪૨ થી ૪૫
	વીર્યભેદ - સ્થાપના યંત્ર નંબર - ૬	૩	૪૩
૭	યોગ વિષયમાં અવિભાગાદિ ૧૦ અર્થાધિકાર	૫ થી ૧૭	૪૫ થી ૫૬
	૧ લી અવિભાગ પ્રરૂપણા	૬	૪૫
	૨જી વર્ગણા પ્રરૂપણા	૭	૪૬
	૩જી - ૪થી સ્પર્ધક - અંતરપ્રરૂપણા	૮	૪૬ - ૪૭
	૫મી સ્થાન પ્રરૂપણા	૯	૪૭ થી ૪૮
	૬ઠ્ઠી અનંતરોપનિધા પ્રરૂપણા	૯	૪૮
	૭મી પરંપરોપનિધા પ્રરૂપણા	૧૦	૪૮
	યોગસ્પર્ધક ચિત્ર નંબર-૧, યોગસ્થાન ચિત્ર નંબર-૨	૭ થી ૧૦	૫૦/૧
	૮મી વૃદ્ધિ પ્રરૂપણા	૧૧	૫૦
	યોગસ્થાનોની દરેક જીવ પ્રત્યે વૃદ્ધિ કે હાનિ સ્થાપના યંત્ર નંબર-૭	૧૧	૫૧
	૯મી સમય પ્રરૂપણા	૧૨ - ૧૩	૫૨ - ૫૩
	૫વમધ્ય ચિત્ર નંબર - ૩	૧૨ - ૧૩	૫૩/૧
	અવસ્થાન પ્રાયોગ્ય યોગસ્થાનોનું કાલ-અલ્પબહુત્વ અપેક્ષાએ ચિત્ર નં-૪	૧૨ - ૧૩	૫૩/૨
	૧૦મી જીવસ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા	૧૪ થી ૧૬	૫૩ - ૫૪
	જીવભેદ, જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ યોગના અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૮	૧૪ થી ૧૬	૫૫ - ૫૬
૮	યોગ વડે જીવનું કાર્ય શું ?	૧૭	૫૪ - ૫૫
૯	ઔદારિકાદિ વર્ગણાનું સ્વરૂપ	૧૮ થી ૨૦	૫૬ થી ૬૫

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
	ઔદારિકાદિ પુદ્ગલ સંબંધી ગ્રાહ્ય - અગ્રાહ્ય ૨૬ વર્ગજ્ઞાનું યંત્ર નંબર-૯	૧૮ થી ૨૦	૬૪ - ૬૫
૧૦	જીવ કયા પુદ્ગલોને દેશથી કે સર્વ આત્મા વડે ગ્રહણ કરે ? તે સ્વરૂપ	૨૧	૬૬
૧૧	સ્નેહ પ્રરૂપણા	૨૨ - ૨૩	૬૬ થી ૭૨
	૧લી સ્નેહપ્રત્યક્ષસ્પર્ધક પ્રરૂપણા	૨૨ - ૨૩	૬૭ થી ૬૮
	સ્નેહસ્પર્ધક ચિત્ર નંબર - ૫	૨૨ - ૨૩	૬૮/૧
	૨જી નામપ્રત્યક્ષસ્પર્ધક પ્રરૂપણા	૨૩	૭૦ થી ૭૨
	૩જી પ્રયોગપ્રત્યક્ષસ્પર્ધક પ્રરૂપણા	૨૩	૭૨
	શરીરસ્થાન ચિત્ર નંબર - ૬	૨૩	૭૨/૧
૧૨	પ્રકૃતિબંધાદિ-૪ની ભાવના અને પ્રકૃતિબંધનું સ્વરૂપ	૨૪	૭૩ થી ૭૭
	મૂલપ્રકૃતિ વિષે પ્રકૃતિબંધમાં સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર-૧૦	૨૪	૭૫
	મિથ્યાત્વાદિ ગુણસ્થાનકે નીચે પ્રમાણે જીવ આવે છે અને જાય છે તે - યંત્ર નંબર ૧૧	૨૪	૭૬
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે પ્રકૃતિબંધમાં સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર-૧૨	૨૪	૭૬ - ૭૭
૧૩	૨જો પ્રદેશબંધ	૨૫ થી ૨૮	૭૫ - ૭૭ થી ૮૩
૧૪	પ્રકૃતિઓમાં કર્મપ્રદેશની વહેંચણ	૨૫ થી ૨૮	૭૫, ૭૭ થી ૮૬
	ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશાગ્રાલ્પબહુત્વ	૨૮	૭૮ થી ૮૦
	જઘન્યપદે પ્રદેશાગ્રાલ્પબહુત્વ	૨૮	૮૦ - ૮૧
	મૂલપ્રકૃતિઓમાં કર્મદલનું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૧૩	૨૮	૮૧
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓને વિષે પ્રદેશાગ્રનું ઉત્કૃષ્ટ તથા જઘન્યપદનું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૧૪	૨૮	૮૨ થી ૮૬
૧૫	પ્રદેશબંધ વિષે સાઘાદિ પ્રરૂપણા	૨૮	૮૧, ૮૭, ૮૮
	મૂલપ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ-૪ પ્રદેશબંધ વિષે સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧૫	૨૮	૮૮
	ઉત્તર પ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ-૪ પ્રદેશબંધ વિષે સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧૬	૨૮	૮૮
૧૬	પ્રદેશબંધ વિષે સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૨૮	૮૮ થી ૯૩
	મૂલ ઉત્તરપ્રકૃતિઓને વિષે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૨૮	૮૮ થી ૯૧
	મૂલ ઉત્તરપ્રકૃતિઓને વિષે જઘન્ય પ્રદેશબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૨૮	૯૧ - ૯૩
	૧૨૦ પ્રકૃતિના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧૭	૨૮	૯૨
	૧૨૦ પ્રકૃતિના જઘન્ય પ્રદેશબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧૮	૨૮	૯૩
૧૭	ત્રીજા અનુભાગબંધનું સ્વરૂપ	૨૯ થી ૬૭	૯૪ થી ૧૬૦
૧૮	અવિભાગાદિ-૧૪ અનુયોગ દ્વારોનું સ્વરૂપ	૨૯ થી ૪૩	૯૪ થી ૧૧૭
	૧લી અવિભાગ પ્રરૂપણા	૨૯ - ૩૦	૯૪ થી ૯૬
	૨જી વર્ગજ્ઞા પ્રરૂપણા	૩૦	૯૬
	૩જી સ્પર્ધક પ્રરૂપણા, ૪થી અંતર પ્રરૂપણા, ૫મી સ્થાન પ્રરૂપણા	૩૧	૯૭

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પૃષ્ઠ નંબર
	અનુભાગસ્થાન ચિત્ર નંબર - ૭	૨૯ થી ૩૧	૯૭/૧
	દૃઢી કંડક પ્રરૂપણા	૩૨	૯૭ - ૯૮
	૭મી ષટ્સ્થાનક પ્રરૂપણા	૩૩ થી ૩૭	૯૮ થી ૧૦૧
	૮મી અધસ્તનસ્થાન પ્રરૂપણા	૩૭	૧૦૧ થી ૧૦૩
	અસત્કલ્પનાથી ષટ્સ્થાનકની અંક સ્થાપના - યંત્ર નંબર - ૧૯	૩૩ થી ૩૭	૧૦૪ થી ૧૧૨
	૯મી વૃદ્ધિસ્થાન પ્રરૂપણા	૩૮	૧૧૨ - ૧૧૩
	૧૦મી સમય પ્રરૂપણા	૩૯	૧૧૩
	જીવોની રસબંધસ્થાનોમાં વૃદ્ધિ-હાનિ ચિત્ર નંબર - ૮	૩૯	૧૧૩/૧
	૧૧મી યવમધ્ય પ્રરૂપણા	૪૦ - ૪૧	૧૧૪
	અનુભાગસ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ ડમરૂકના આકારે ચિત્ર નંબર-૯	૪૦	૧૧૩/૨
	૧૨મી ઓજોયુગ્મ પ્રરૂપણા, ૧૩મી પર્યવસાન પ્રરૂપણા	૪૨	૧૧૫
	૧૪મી અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા	૪૩	૧૧૫ થી ૧૧૭
૧૯	જીવ સમુદાહારના ૮ અનુયોગ દ્વાર	૪૪ થી ૫૧	૧૧૭ થી ૧૨૧
	એક જીવને આશ્રયીને સ્પર્શનાનું અલ્પબહુત્વ તથા અનુભાગબંધસ્થાનના નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતા જીવોનું અલ્પબહુત્વ યંત્રનંબર-૨૦	૪૯ થી ૫૧	૧૨૧
૨૦	અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનોનું સ્વરૂપ	૫૨ થી ૫૬	૧૨૨ થી ૧૨૪
	સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયમાં અનુભાગ અધ્યવસાય ચિત્ર નંબર - ૧૦	૫૨ થી ૫૬	૧૨૪/૧
	સ્થિતિસ્થાનોમાં રસબંધના અધ્યવસાય સ્થાનો ચિત્ર નંબર - ૧૧	૫૨ થી ૫૬	૧૨૪/૨
	સ્થિતિસ્થાનમાં કષાયોદયસ્થાનો અને રસબંધસ્થાનક ચિત્ર નંબર - ૧૨	૫૨ થી ૫૬	૧૨૪/૩
	આયુષ્યના સ્થિતિસ્થાનોમાં અનુભાગના અધ્યવસાયો ચિત્ર નંબર - ૧૩	૫૨ થી ૫૬	૧૨૪/૪
૨૧	અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનોની અનુકૃષ્ટિ	૫૭ થી ૬૪	૧૨૪ થી ૧૩૬
	પ્રથમ અપરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ	૫૭ - ૫૮	૧૨૬
	બીજા અપરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ	૫૯ - ૬૦	૧૨૭
	અપરાવર્તમાન શુભાશુભ પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ યંત્ર નંબર - ૨૧	૫૭ થી ૫૯	૧૨૮
	ત્રીજા પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ	૫૯ - ૬૦	૧૨૮
	ચોથા પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ	૬૧	૧૩૦
	પરાવર્તમાન શુભાશુભ પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ યંત્ર નંબર - ૨૨	૫૯ થી ૬૧	૧૩૨
	તિર્યચદ્વિક અને નીચગોત્રની અનુકૃષ્ટિ	૬૨ - ૬૩	૧૩૧ - ૧૩૩
	તિર્યચદ્વિક અને નીચગોત્રની અનુકૃષ્ટિ યંત્ર નંબર - ૨૩	૬૨ - ૬૩	૧૩૪
	ત્રસયતુષ્કની અનુકૃષ્ટિ	૬૪	૧૩૩ - ૧૩૫
	ત્રસયતુષ્કની અનુકૃષ્ટિ યંત્ર નંબર - ૨૪	૬૪	૧૩૬
૨૨	અનુભાગ અધ્યવસાયની તીવ્રમંદતા	૬૫ થી ૬૭	૧૩૫, ૧૩૭ થી ૧૫૧
	પ્રથમ અપરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા	૬૫ - ૬૬	૧૩૫, ૧૩૭
	અપરાવર્તમાન ૫૫ અશુભ પ્રકૃતિઓની તીવ્રમંદતા યંત્ર નંબર - ૨૫	૬૫ - ૬૬	૧૩૮

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
	દ્વિતીય અપરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા	૬૬	૧૩૭
	અપરાવર્તમાન પરાધાતાદિ ૪૬ શુભ પ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા યંત્ર નં-૨૬	૬૬	૧૩૮
	તૃતીય પરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા	૬૭	૧૪૦ - ૧૪૧
	પરાવર્તમાન સાતાદિ-૧૬ શુભ પ્રકૃતિઓની તીવ્રમંદતા યંત્ર નંબર-૨૭	૬૭	૧૪૨ - ૧૪૩
	ચતુર્થ પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા	૬૭	૧૪૧ - ૧૪૬
	અસાતાદિ-૨૮ પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિના અનુભાગ સંબંધી તીવ્રમંદતા યંત્ર નંબર - ૨૮	૬૭	૧૪૪ - ૧૪૫
	તિર્યચદ્વિક - નીચગોત્રની તીવ્રમંદતા	૬૭	૧૪૬
	ત્રસચતુષ્કની તીવ્રમંદતા	૬૭	૧૪૭
	તિર્યચદ્વિક અને નીચગોત્રની તીવ્રમંદતા યંત્ર નંબર - ૨૯	૬૭	૧૪૮ - ૧૪૯
	ત્રસચતુષ્કની તીવ્રમંદતા યંત્ર નંબર - ૩૦	૬૭	૧૫૦ - ૧૫૧
૨૩	અનુભાગબંધ વિષે સાધાદિ પ્રરૂપણા	૬૭	૧૪૭-૧૫૨-૧૫૩
	મૂલપ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ-૪ અનુભાગબંધ વિષે સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩૧	૬૭	૧૫૨
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ-૪ અનુભાગબંધ વિષે સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩૨	૬૭	૧૫૩
૨૪	સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા વિષે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૬૭	૧૫૩ થી ૧૫૫
	ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર ૩૩	૬૭	૧૫૬
	જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૬૭	૧૫૫, ૧૫૭ થી ૧૫૯
	જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩૪	૬૭	૧૫૯ - ૧૬૦
૨૫	ચોથા સ્થિતિબંધનું સ્વરૂપ	૬૮ થી ૧૦૧	૧૬૧ થી ૨૦૨
૨૬	૧લી સ્થિતિસ્થાન પ્રરૂપણા	૬૮ થી ૮૨	૧૬૧ થી ૧૮૦
	સર્વ જીવભેદમાં સ્થિતિસ્થાન સંકલેશ વિશુદ્ધિ સ્થાનનું સ્થાપના યંત્ર નં-૩૫	૬૮ થી ૭૦	૧૬૩
	સર્વ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તથા અભાધા	૭૦ થી ૮૧	૧૬૩ થી ૧૭૮
	ઉત્તર પ્રકૃતિઓ વિષે જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર-૩૬	૭૦ થી ૭૯	૧૭૨ થી ૧૭૫
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે એકેન્દ્રિયાદિ જીવોના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધનું યંત્ર નં-૩૭	૫મા કર્મગ્રંથ	૧૭૬ - ૧૭૭
	જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ	૮૦ થી ૮૨	૧૭૮ થી ૧૮૦
	સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૩૮	૮૦ થી ૮૨	૧૮૧
૨૭	૨જી નિષેક પ્રરૂપણા	૮૩ - ૮૪	૧૮૦ - ૧૮૨
૨૮	૩જી અભાધાકંડક પ્રરૂપણા	૮૫	૧૮૨ - ૧૮૩
૨૯	૪થી અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા	૮૬	૧૮૩ થી ૧૮૬
	સંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્તને વિષે આયુષ્ય સિવાય ૭ કર્મોમા ૧૦ ભેદે અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૩૯	૮૬	૧૮૪
	આયુષ્યમાં સંજિ-અસંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તને વિષે ૮ ભેદે અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૪૦	૮૬	૧૮૫

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
	સંજ્ઞિ-અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત અને વિકલેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ - બાહર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત એ ૧૨ જીવભેદના આયુષ્યમાં ૬ ભેદે અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર-૪૧	૮૬	૧૮૫
	અસંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, સૂક્ષ્મ-બાહર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત ૧૨ જીવભેદના આયુઃ સિવાયના ૭ કર્મમાં ૧૦ ભેદે અલ્પબહુત્વ યંત્ર નં ૪૨	૮૬	૧૮૬
૩૦	સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયસ્થાન પ્રરૂપણા	૮૭ થી ૧૦૧	૧૮૬ થી ૧૮૬
	(૧) સ્થિતિ સમુદાહાર (૨) પ્રકૃતિ સમુદાહાર (૩) જીવ સમુદાહારનું સ્વરૂપ	૮૭ થી ૮૫	૧૮૬ થી ૧૮૨
	સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોનું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૪૩	૮૮	૧૮૮
	ધ્રુવબંધના સ્થિતિબંધમાં શુભાશુભ રસબંધની સ્થાપના યંત્ર નંબર - ૪૪	૮૦ થી ૮૨	૧૮૧
	અનાકાર - સાકારોપયોગ	૮૬ થી ૧૦૦	૧૮૨ થી ૧૮૪
	અસત્કલ્પનાએ બતાવેલા પરાવર્તમાન શુભાશુભ પ્રકૃતિઓના રસ યવમધ્યથી સ્થિતિસ્થાનાટિકના અલ્પબહુત્વની સ્થાપના યંત્ર નંબર - ૪૫	૮૬ થી ૧૦૦	૧૮૫
	રસબંધમાં જીવના અલ્પબહુત્વ સ્થાપના યંત્ર નંબર - ૪૬	૧૦૧	૧૮૭
૩૧	સાઘાદિ પ્રરૂપણા	૧૦૧	૧૮૬, ૧૮૭
	મૂલ-ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં જઘન્યાદિ-૪ સ્થિતિબંધ વિષે સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૪૭	૧૦૧	૧૮૮
૩૨	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૧૦૧	૧૮૭, ૧૮૮
	જઘન્ય સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા	૧૦૧	૧૮૮, ૨૦૦
૩૩	ઉપસંહાર	૧૦૨	૨૦૦
	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૪૮	૧૦૧	૨૦૧
	જઘન્ય સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૪૯	૧૦૧	૨૦૨
૩૪	બંધનકરણ - સારસંગ્રહ		૨૦૩ થી ૨૪૫
૩૫	આઠ કરણનું સ્વરૂપ		૨૦૩
૩૬	વીર્યનું સ્વરૂપ		૨૦૩ - ૨૦૪
૩૭	અવિભાગાદિ- ૧૦ પ્રરૂપણા		૨૦૪ થી ૨૦૬
૩૮	ગ્રાહ્ય - અગ્રાહ્ય પુદ્ગલ વર્ગણાનું સ્વરૂપ		૨૦૬ થી ૨૧૦
૩૯	સ્નેહ પ્રરૂપણા :- (૧) સ્નેહપ્રત્યય સ્પર્ધક (૨) નામપ્રત્યય સ્પર્ધક (૩) પ્રયોગ પ્રત્યય સ્પર્ધક		૨૧૦ થી ૨૧૪
૪૦	પ્રકૃતિબંધાદિનું સ્વરૂપ		૨૧૪ - ૨૧૫
૪૧	પ્રદેશબંધનું સ્વરૂપ		૨૧૫ - ૨૧૬
૪૨	અનુભાગ (રસ) બંધનું સ્વરૂપ		૨૧૬ થી ૨૩૬
૪૩	(૧) અવિભાગાદિ - ૧૪ અનુયોગ દ્વાર		૨૧૬ થી ૨૨૨
૪૪	(૨) જીવ સમુદાહાર - ૮ દ્વારોનું સ્વરૂપ		૨૨૩ - ૨૨૪
૪૫	(૩) સ્થિતિબંધના કારણભૂત અધ્યવસાયનું સ્વરૂપ		૨૨૫ થી ૨૨૭
૪૬	(૪) અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ તીવ્રમંદતા		૨૨૭ થી ૨૩૬
૪૭	ચોથો સ્થિતિબંધ		૨૩૭ થી ૨૪૫

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
૪૮	૧લી સ્થિતિસ્થાન પ્રરૂપણા		૨૩૭ - ૨૩૮
૪૯	૨જી નિષેક પ્રરૂપણા		૨૩૮
૫૦	૩જી અબાધાકાલ પ્રરૂપણા		૨૩૮, ૨૩૯
૫૧	૪થી અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા		૨૩૯
૫૨	૧૦ સ્થાનકોનું અલ્પબહુત્વ		૨૩૯, ૨૪૦
૫૧	સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોમાં ૩ સમુદાહારનું સ્વરૂપ		૨૪૦ થી ૨૪૫
૫૨	બંધનકરણ પ્રશ્નોત્તરી		૨૪૬ થી ૨૫૯
૫૩	બંધનકરણ પરિશિષ્ટ-૧ પ્રદેશબંધનું અલ્પબહુત્વ		૨૫૯ થી ૨૬૫
૫૪	શ્રી દેવસૂરિકૃત વૈરાગ્ય ગર્ભિત ગુરુવિરહ વિલાપ		૨૬૬ - ૧૭૭
૫૫	બંધનકરણ પરિશિષ્ટ - ૨ અનુકૃષ્ટિ તીવ્રમંદતાના ચિત્રો ૧ થી ૧૦		૨૬૭ થી ૨૭૬
૫૬	બંધનકરણ પરિશિષ્ટ-૩ ઉત્તરપ્રકૃતિઓના યંત્રો		૨૭૮ થી ૨૮૯
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે ધ્રુવબંધિ આદિ-૩૧ દ્વારા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર-૧		૨૭૮ થી ૨૮૫
	મૂલ ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષે પ્રકૃતિબંધ તથા પ્રદેશબંધના સ્વામિત્વ તથા સાઘાદિ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૨		૨૮૬ થી ૨૯૧
	મૂલ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ વિષે અનુભાગબંધ તથા સ્થિતિબંધના સાઘાદિ તથા સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩		૨૯૨ થી ૨૯૯
૫૭	૫૦ પૂઠ મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ગણિવર્ય મંસાં ની સ્તુતિ		૩૦૦

સંક્રમણકરણ

	સંક્રમણકરણ - મૂલગાથા	૧ થી ૧૧૧	૩૦૧ થી ૩૦૬
૧	પ્રથમ પ્રકૃતિસંક્રમ	૧ થી ૨૭	૩૦૭ થી ૩૫૪
૨	સંક્રમનું લક્ષણ	૧ - ૨	૩૦૭, ૩૦૮
૩	પતદ્ગ્રહનું લક્ષણ	૨	૩૦૮
૪	સંક્રમને વિષે અપવાદ	૩	૩૦૮ - ૩૦૯
૫	સંક્રમને વિષે ક્રમ - ઉત્ક્રમનો નિયમ	૪	૩૦૯, ૩૧૦
૬	પતદ્ગ્રહને વિષે અપવાદ	૫	૩૧૦ - ૩૧૧
૭	પ્રકૃતિસંક્રમને વિષે સાઘાદિ પ્રરૂપણા	૬	૩૧૧, ૩૧૨
	૧૫૪ સંક્રમ પ્રકૃતિઓના સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧	૬	૩૧૧
૮	કઈ પ્રકૃતિઓ ક્યાં સુધી સંક્રમ થાય તે સ્વરૂપ	૬	૩૧૨
	૧૫૪ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમ ગુણસ્થાનક વિષે સ્વામિત્વ યંત્ર નંબર - ૨	૬	૩૧૩
૯	પતદ્ગ્રહને આશ્રયી સાઘાદિ પ્રરૂપણા	૭	૩૧૪
	પતદ્ગ્રહતા પ્રકૃતિઓના સાઘાદિ ભાંગાનું યંત્ર નંબર - ૩	૭	૩૧૪
૧૦	સંક્રમસ્થાન અને પતદ્ગ્રહસ્થાનની સંખ્યા અને સાઘાદિ પ્રરૂપણા	૮ - ૯	૩૧૪ થી ૩૧૬
	મોહં આયુઠ નામ સિવાયની પ્રકૃતિ સંક્રમસ્થાનોના સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૪	૮ - ૯	૩૧૬

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
	મોહો આયુઠો નામ સિવાયના કર્મોનું પતદ્વગ્રહસ્થાનોનું સાઘાદિ ભાંગાનું યંત્ર નંબર - ૫	૮ - ૯	૩૧૭
	મોહોઆયુઠો નામ સિવાય બાકીના ૫ કર્મોને વિષે પતદ્વગ્રહાદિ યંત્ર નં ૬	૮ - ૯	૩૧૭
૧૧	મોહનીયકર્મ વિષે સંક્રમ - પતદ્વગ્રહ વિધિ	૧૦ થી ૨૨	૩૧૮ થી ૩૪૩
	મોહનીયકર્મના સંક્રમ- અસંક્રમસ્થાન પ્રરૂપણા	૧૦	૩૧૮ થી ૩૨૦
	મોહનીયકર્મના ૧૫ સત્તાસ્થાનકોનું યંત્ર નંબર - ૭	૧૦	૩૨૧
	મોહનીયકર્મના સંક્રમસ્થાનોમાં સ્વામિત્વ-કાલ સાઘાદિનું પ્રદર્શક યંત્ર નં ૮	૧૦	૩૨૨ થી ૩૨૫
	મોહનીયકર્મના મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિ જીવોના સંક્રમણસ્થાનોનું યંત્ર નંબર - ૯	૧૦	૩૨૬ - ૩૨૭
	મોહનીયકર્મમાં પતદ્વગ્રહ-અપતદ્વગ્રહ સ્થાનોની પ્રરૂપણા	૧૧	૩૨૧, ૩૨૭ થી ૩૩૨
	૧૩ી અશ્રેણિગત જીવોની સંક્રમ-પતદ્વગ્રહ વિધિ	૧૧	૩૨૭ થી ૩૨૯
	૨જી ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતાં ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોની સંક્રમ-આશ્રયીને પતદ્વગ્રહવિધિ	૧૧	૩૨૯ - ૩૩૦
	૩જી ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોની સંક્રમ-પતદ્વગ્રહવિધિ	૧૧	૩૩૦ - ૩૩૧
	૪થી ક્ષપકશ્રેણિમાં વર્તતાં ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને આશ્રયીને સંક્રમ પતદ્વગ્રહવિધિ	૧૧	૩૩૧ - ૩૩૨
	મોહનીયકર્મના ૧૦ બંધસ્થાનનું યંત્ર નંબર - ૧૦	૧૧	૩૩૨
	મોહનીયકર્મના ૧૮ પતદ્વગ્રહસ્થાનોનું યંત્ર નંબર ૧૧	૧૧	૩૩૩
	મોહનીયકર્મ વિષે અશ્રેણિગત જીવોના પતદ્વગ્રહ - સંક્રમસ્થાનો વિષે સ્વામિત્વ - કાલમાન પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧૨	૧૧	૩૩૪ - ૩૩૫
	ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવના પતદ્વગ્રહ - સંક્રમસ્થાનો વિષે સ્વામિત્વ - કાલમાન પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧૩	૧૧	૩૩૬ - ૩૩૭
	ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોના પતદ્વગ્રહ સંક્રમસ્થાનો વિષે સ્વામિત્વ - કાલમાન પ્રદર્શક યંત્ર નંબર ૧૪	૧૧	૩૩૮
	ક્ષપકશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિના પતદ્વગ્રહ સંક્રમસ્થાનો વિષે સ્વામિત્વ - કાલમાન પ્રદર્શક યંત્ર નંબર ૧૫	૧૧	૩૩૯
	મોહનીયકર્મની પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમસ્થાનોની સંકલના અને સ્વામી	૧૨ થી ૨૨	૩૪૦ થી ૩૪૩
	મોહનીયકર્મના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમસ્થાનોની સંકલના અને સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર ૧૬-અ	૧૨ થી ૨૨	૩૪૪
	શ્રેણિપ્રાયોગ્ય પતદ્વગ્રહ સંક્રમસ્થાનો યંત્ર નંબર - ૧૬-બ	૧૨ થી ૨૨	૩૪૫
	શ્રેણિપ્રાયોગ્ય પતદ્વગ્રહ સંક્રમસ્થાનો ૩ વિભાગમાં યંત્ર નંબર - ૧૬-ક	૧૨ થી ૨૨	૪૭૯
	પશ્ચાન્નુપૂર્વીથી સંક્રમસ્થાનો કયા ગુણસ્થાનકે કયું પતદ્વગ્રહ હોય? યંત્ર નં ૧૭	૧૨ થી ૨૨	૩૪૬
૧૨	નામકર્મના સંક્રમ - પતદ્વગ્રહવિધિ	૨૩ થી ૨૭	૩૪૫, ૩૪૭ થી ૩૫૪
	નામકર્મના સત્તાસ્થાનો સંક્રમસ્થાનો	૨૩	૩૪૫ - ૩૪૭
	નામકર્મના પતદ્વગ્રહસ્થાનો	૨૪	૩૪૮

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પૈઠજ નંબર
	કયા સંક્રમસ્થાનો કયા પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે ? તે સ્વરૂપ	૨૫ થી ૨૭	૩૪૮ થી ૩૫૪
	નામકર્મને વિષે સંક્રમસ્થાન અને પતદ્ગ્રહસ્થાનોનું સાઘાદિ ભાંગાનું ચંત્ર નંબર - ૧૮	૨૫ થી ૨૭	૩૫૪
	નામકર્મના પતદ્ગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમસ્થાનો ચંત્ર નંબર - ૧૯	૨૫ થી ૨૭	૩૫૬ થી ૩૬૧
	નામકર્મને વિષે સંક્રમસ્થાનોમાં પતદ્ગ્રહસ્થાનો ચંત્ર નંબર - ૨૦	૨૫ થી ૨૭	૩૬૨ થી ૩૬૫
૧૯	બીજા સ્થિતિસંક્રમ વિષે ૬ અનુયોગ દ્વાર	૨૮ થી ૪૩	૩૫૫, ૩૬૬ થી ૩૮૨
૨૦	૧લી - ૨જી - ભેદ વિશેષલક્ષણ પ્રરૂપણ	૨૮	૩૫૫
૨૧	૩જી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ પ્રરૂપણ	૨૯ થી ૩૧	૩૬૬ થી ૩૭૦
	બંધોત્કૃષ્ટા સ્થાપના ચિત્ર નંબર - ૧	૨૯	૩૬૭/૧
	સંક્રમોત્કૃષ્ટા સ્થાપના ચિત્ર નંબર - ૨	૨૯	૩૬૭/૨
	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ અને યતુસ્થિતિનું પ્રમાણ ચંત્ર નંબર - ૨૧	૨૯ થી ૩૧	૩૭૦
૨૨	૪થી જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ દ્વાર	૩૨ થી ૩૫	૩૭૧ થી ૩૭૩
૨૩	૫મી સાઘાદિ પ્રરૂપણ દ્વાર	૩૬ - ૩૭	૩૭૪ થી ૩૭૫
	મૂલ તથા ઉત્તર પ્રકૃતિઓ વિષે સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર - ૨૨	૩૬ - ૩૭	૩૭૬ - ૩૭૭
૨૪	૬ઠ્ઠી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણ	૩૮ થી ૪૩	૩૭૫, ૩૭૮ થી ૩૮૨
	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામિત્વ	૩૮ - ૩૯	૩૭૫
	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર - ૨૩	૩૮ - ૩૯	૩૭૮
	જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામિત્વ	૪૦ થી ૪૩	૩૭૮, ૩૭૯, ૩૮૨
	જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ - યતુસ્થિતિ - સ્વામીનું ચંત્ર નંબર - ૨૪	૩૨ થી ૪૩	૩૮૦ - ૩૮૧
૨૫	૩જો અનુભાગ સંક્રમ	૪૪ થી ૫૯	૩૮૨ થી ૩૯૬
૨૬	૧લી ભેદ પ્રરૂપણ	૪૪	૩૮૩
૨૭	૨જી સ્પર્ધક પ્રરૂપણ	૪૪ - ૪૫	૩૮૩
૨૮	૩જી વિશેષલક્ષણ પ્રરૂપણ	૪૬	૩૮૩ - ૩૮૪
૨૯	૪થી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ પ્રરૂપણ	૪૭ - ૪૮	૩૮૪ - ૩૮૫
૩૦	૫મી જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પ્રરૂપણ	૪૮	૩૮૫
	ઉત્કૃષ્ટ-જઘન્ય અનુભાગ સંક્રમ પ્રમાણ પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર - ૨૫	૪૭ - ૪૮	૩૮૬
૩૧	૬ઠ્ઠી સાઘાદિ પ્રરૂપણ	૪૯ થી ૫૧	૩૮૬ થી ૩૮૯
	મૂલ - ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે અનુભાગસંક્રમના સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નં ૨૬	૪૯ થી ૫૧	૩૮૦ - ૩૮૧
૩૨	૭મી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણ વિષે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ સ્વામિત્વ	૫૨ થી ૫૪	૩૮૯, ૩૯૨, ૩૯૩
	ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર - ૨૭	૫૨ થી ૫૪	૩૯૩
	જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સ્વામિત્વ	૫૫ થી ૫૯	૩૯૪ થી ૩૯૬
	જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સ્વામિત્વ પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર - ૨૮	૫૫ થી ૫૯	૩૯૭
૩૩	૪થો પ્રદેશસંક્રમ	૬૦ થી ૧૧૧	૩૯૬, ૩૯૮ થી ૪૩૪

ક્રમ	વિષય	ગાથા	પેઈજ નંબર
૩૪	૧લી - ૨જી સામાન્ય લક્ષણ - ભેદ પ્રરૂપણા	૬૦ થી ૭૧	૩૯૮ થી ૪૧૦
૩૫	૨જી ભેદ પ્રરૂપણા વિષે ૧લું ઉદ્વલના સંક્રમ	૬૦ થી ૬૭	૩૯૮ થી ૪૦૩
	ઉદ્વલનાસંક્રમના સ્વામિત્વ - કાલ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૨૯	૬૦ થી ૬૭	૪૦૨
	ઉદ્વલનાસંક્રમનું ચિત્ર નંબર - ૩	૬૦ થી ૬૭	૪૦૩/૧
	૨જી ભેદ પ્રરૂપણા વિષે ૨જું વિધ્યાતસંક્રમ	૬૮	૪૦૩ - ૪૦૪
	વિધ્યાતસંક્રમ સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩૦	૬૮	૪૦૫
	૨જી ભેદ પ્રરૂપણા વિષે ૩જું ગુણસંક્રમ	૬૯	૪૦૬ - ૪૦૭
	ગુણસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩૧	૬૯	૪૦૭
	૨જી ભેદ પ્રરૂપણા વિષે ૪થું યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ	૬૯	૪૦૭
	યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ યંત્ર નંબર - ૩૨	૬૯	૪૦૮
	અપહારકાલનું અલ્પબહુત્વ	૭૦ - ૭૧	૪૦૮ થી ૪૧૦
	અપહારકાલનું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૩૩	૭૦ - ૭૧	૪૧૦
૩૬	૩જી સાઘાદિ પ્રરૂપણા	૭૨ - ૭૩	૪૧૦ - ૪૧૧
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે જઘન્યાદિ પ્રદેશસંક્રમમાં સાઘાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩૪	૭૨ - ૭૩	૪૧૨ - ૪૧૩
૩૭	૪થી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા અને ગુણિતકર્માશ જીવનું સ્વરૂપ	૭૪ થી ૮૩	૪૧૧, ૪૧૪ થી ૪૨૩
	ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩૫	૭૮ થી ૮૩	૪૨૩ - ૪૨૪
૩૮	૫મી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા અને ક્ષપિતકર્માશ જીવનું સ્વરૂપ	૮૪ થી ૧૧૧	૪૨૫ થી ૪૩૩
	જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૩૬	૮૭ થી ૧૧૧	૪૩૩ - ૪૩૪
૩૯	સંક્રમણકરણ સારસંગ્રહ		૪૩૫ થી ૪૭૨
૪૦	પ્રથમ પ્રકૃતિસંક્રમ		૪૩૫ થી ૪૫૦
૪૧	દ્વિતીય સ્થિતિસંક્રમ		૪૫૦ થી ૪૫૫
૪૨	૩જો અનુભાગસંક્રમ		૪૫૬ થી ૪૬૦
૪૩	૪થો પ્રદેશસંક્રમ		૪૬૦ થી ૪૭૨
૪૪	સંક્રમણકરણ પ્રશ્નોત્તરી		૪૭૨ થી ૪૭૮
૪૫	સંક્રમણકરણ પરિશિષ્ટ - ૧		૪૮૦ થી ૪૮૯
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે પ્રકૃતિસંક્રમ અને સ્થિતિસંક્રમના સાઘાદિ સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૧		૪૮૦ થી ૪૮૩
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે અનુભાગસંક્રમ અને પ્રદેશસંક્રમના સાઘાદિ સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૨		૪૮૪ થી ૪૮૭
	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે વિધ્યાતાદિ-૫ પ્રદેશસંક્રમનું યંત્ર નંબર - ૩		૪૮૮ થી ૪૮૯
૪૬	શાસનસમ્રાટ્ ૫૦૫૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય નેમિસૂરીશ્વરજી મંસા૦ ની સંસ્કૃત - ગુજરાતી સ્તુતિ		૪૯૦

શુદ્ધિ પત્રક

પેઈજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પેઈજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪	૧૨	જ્વમજ્જુરિ	જ્યાં રિ પર અનુસ્વર કોમ્પ્યુટરમાં સ્પષ્ટ આવ્યો નથી માટે આગળ પણ તે પ્રમાણે જાણવું ફક્ત રિ હોય ત્યાં અનુસ્વર નથી.	૬૩	૨૮-૨૯	તદનંતરથી અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય છે.	આ લીટી કેન્સલ સમજવી.
૧૦	૧૭	કર્માણ્કસ્યકરણા	કર્માણ્કસ્ય કરણા	૬૮	૩૨	દ્વિગુણહિનતા	દ્વિગુણહીનતા
૧૪	૩૯	જયારે	જયારે	૭૪	૧	અધ્રૂવ	અધ્રુવ
૧૭	૧૦	વિહાયોગગતિ	વિહાયોગતિ	૭૮	૧૦-૧૧	આપ આપણી	પોત પોતાની
૧૭	૧૯	પ્રતિજિહ્વા	પ્રતિજિહ્વા	૮૧	૫	તેના પણ	તેનો પણ
૧૭	૪૧	થયોહોય	થયો હોય	૮૭	૧૩	બંધ વિચ્છેદ	અથવા બંધવિચ્છેદ
૧૮	૧૭	અનોદય	અનાદેય	૮૭	૧૬	એક	તે એક
૧૮	૩૬	પિંડદેખાય	પિંડ દેખાય	૮૭	૧૭	છે,	કરે છે,
૨૦	૨૫	યયઃ	યયઃ	૮૮	૨૪	બીજું હેડીંગ	ઉપર પ્રથમ ફકરા પછી
૨૧	૧૮	વિવાક્ષા	વિવક્ષા	૮૮	૧૪	તો	નીચે જવાબમાં સમજવી
૨૧	૨૧	સમ્યક્ત્વ	સમ્યક્ત્વ	૮૮	૧૭-૧૮	મિશ્રથી યુક્ત છે.	આ લીટી કેન્સલ જાણવી.
૨૧	૨૫	તઓના	તેઓના	૮૧	૩૬	મળે,	મળે નહીં.
૨૨	૩૮	સંધતાન	સંધાતન	૮૧	૩૭	મલે નહીં	મળે.
૨૬	૨૪	એવું કહેવું જોઈએ નહીં.	આ લીટી નીચે જવાબમાં સમજવી.	૮૧	૩૯	કહું	કરેલ
૨૭	૩૯	ઉદય થાય,	ઉદય ન થાય,	૮૩	૪	૧૦૯	૧૦૭
૨૮	૩૦	ધૃતાદિ	ધૃતાદિ	૮૪	૩૫	અસુભ	અશુભ
૩૦	૧૧	પ્રશ્ન	પ્રશ્ન	૮૫	૬	આવતી નથી)	આવે તેવી છે.)
૩૧	૩૬	એ પ્રમાણે શંકા છે તે બરાબર નથી.	આ લીટી નીચે જવાબમાં સમજવી	૮૭	૩૨	અંગુલ અસંખ્યાભાગો	અંગુલઅસંખ્યાભાગો
૩૨	૨૫	એ પ્રમાણે કહેવું ન જોઈએ	આ લીટી નીચે જવાબમાં સમજવી.	૮૮	૨૦	અનંતભાગોત્તરંકણં	અનંતભાગોત્તરં કણં
૩૫	૩૩	સ્થિતિ સત્તામાં	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તામાં	૧૦૨	૩	ત્ર્યંતરિત	ત્ર્યંતરિત
૫૩	૨૨	અસંખ્યગુણો	અસંખ્યગુણો	૧૦૨	૧૪	ત્રયન્તરિત	ત્ર્યંતરિત
૫૭	૧૫	સકલ લોકવ્યાપિની જાણવી.	અને સકલ લોકવ્યાપિની છે.	૧૦૨	૧૭	ત્રયન્તરિતા	ત્ર્યંતરિતા
૫૮	૩૦	થાય છે,	વાળો હોય છે.	૧૦૨	૩૩	કણં ।	કણં ।
૬૩	૧૭	તત્ત્વ	તત્ત્વ	૧૧૧	૧૮	વ્યપ્રદેશ	વ્યપદેશ
૬૩	૨૬ થી ૩૦	તદનંતર	તદનંતર	૧૧૬	૨૮	આશ્રયથીને	આશ્રયીને
				૧૨૨	૨૪	દ્વિતિયાદૌ	દ્વિતીયાદૌ
				૧૨૪	૩૬	અગુરુલધુ,	અગુરુલધુ
				૧૨૪/૩	ચિત્રમાં	કષય	કષાય
				૧૩૦	ટી-૧૦૪	દ્ (દરેક જગ્યાએ)	દ્ સમજવું
				૧૩૦	૩૭	બઘ્નતિ	બઘ્નાતિ
				૧૩૦	૩૭	ત્રિશત	ત્રિશત
				૧૩૧	૨૦	પ્રિતિપક્ષ	પ્રતિપક્ષ
				૧૩૬	નીચે	પલ્લો.	૨૦ થી ૧૬
						અસંખ્યે.ભાગ	સુધીમાં જાણવું.

પેઈજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પેઈજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫૯	૧૬	સ્વામીત્વ	સ્વામિત્વ	૧૮૦	૨૯	દુગુણમેવમુક્કોસા	દુગુણમેવમુક્કોસા
૧૬૧	૨૧	અસંખ્યાતાગુણ	અસંખ્યાતગુણ	૧૮૨	૫	અતિકાન્ત	અતિકાન્ત
૧૬૩	૫	"વિગ્ધે"	"વિગ્ધે"	૧૮૨	૨૨	અમા અલ્પ	એમાં અલ્પબહુત્વ
૧૬૩	૩૨	અપર્યાય	અપર્યામ			બહુત્વ	
૧૬૪	૨૪	જીવસ્વાભાવ	જીવસ્વભાવ	૧૮૩	૧૨	(૮)	(૮) બે દ્વિગુણહાનિ
૧૬૯	૭	નિકચિતમાં	અનિકાચિતમાં				વચ્ચેના સ્થાનો
૧૬૯	૧૯	પમાદ્વારની	પમા દ્વારની				અને (૯)
૧૬૯	૨૩	સંખ્યેભાગ	સંખ્યેયભાગ	૧૮૩	૧૪	(૯)	(૧૦)
૧૬૯	૩૯	આયુષ્યમાં	આયુષ્યવાળા	૧૮૩	ટી.ની ૧	:	÷ (ભાગાકારનું ચિહ્ન)
			નરકમાં	૧૮૫	યંત્ર ૪૧ના	પર્યામ	પર્યામ અને
૧૭૦	૫	ઋદ્ધિ	ઋદ્ધિ		હેડીંગમાં		અપર્યામ
૧૭૦	૧૧	મિથ્યાત્વોત્કૃષ્ટકૈન	મિથ્યાત્વોત્કૃષ્ટકૈન	૧૮૫	યંત્ર ૪૧ના	સાધિક	૭૩૩૩ ૧/૩ વર્ષ
૧૭૦	૧૭	જ્ઞાનવરણીય વર્ગ,	જ્ઞાનવરણીય વર્ગ,		૩-૪થા	૭૩૩૩ વર્ષ	
			દર્શનાવરણીય		ખાનામાં		
			પ્રકૃતિનો	૧૮૫	૩જા	પોતાના	પોતાના ઉત્કૃષ્ટ
			સમુદાય તે		ખાનામાં		
			દર્શનાવરણીય વર્ગ,	૧૮૫	૬જા	સ્વ આયુષ્યના	સ્વ ઉત્કૃષ્ટ
			વેદનીય પ્રકૃતિનો		ખાનામાં		આયુષ્યના
			સમુદાય તે	૧૮૬	૨	સંખિયા	સંખિયા
			વેદનીય વર્ગ,	૧૮૬	યંત્ર ૪૨નું	સંખ્યેયગુણ	અસંખ્યેયગુણ
૧૭૨	૫મું ખાનું ૧૦	૧૨ મુહૂર્ત	૧૨ મુહૂર્ત		૭મું ખાનું		
૧૭૩	૬જું ખાનું ૧૭	૧/૩૫ સાગ.	૭/૩૫ સાગ.	૧૮૮	૯	તેનથી,	તે નથી,
૧૭૪	૪થું ખાનું ૧૬	અંતમુહૂર્ત	અંતમુહૂર્ત	૧૮૦	૭	સંકલિટ્ટરણા	સંકલિટ્ટરણા
૧૭૪	ટી.ની. ૧	વિકેન્દ્રિય	વિકલેન્દ્રિય				
૧૭૬	૬જું ખાનું ૮	તિક્તસ	તિક્તરસ	૧૮૦	૮	દુવપગડિતજહન્નઠિં,	ધુવપગડિજહન્નઠિં,
૧૭૬	૬જું ખાનું ૧૯	સુરભિ-ગંધ	સુરભિગંધ				
૧૭૬	ટી.ની-૧	વૌક્રિયદ્વિક	વૌક્રિયદ્વિક	૧૮૦	૯	જેટ્ટગં	જેટ્ટગં
૧૭૮	૨૧	અધીક	અધિક	૧૮૦	૧૧-૧૨	બઘ્નન્તિ	બઘ્નન્તિ
૧૭૮	૨૪	જંધન્ય	જંધન્ય (તે રીતે	૧૮૦	૧૨	સર્વ વિશુદ્ધાસ્તુ	સર્વવિશુદ્ધાસ્તુ
			આગળ પણ જ્યાં	૧૮૦	૧૩	જયેષ્ઠાં	જ્યેષ્ઠાં
			ધ છે ત્યાં ધ અને	૧૮૧	૧૧	પૂર્વાક્ત	પૂર્વોક્ત
			ધ ના બદલે	૧૮૩	૨૧	એ-	એ વચનથી
			ધ થયેલ છે તે				'તુ' શબ્દ અહીં
			વાચકવર્ગે સ્વયં	૧૮૩	૨૯	સમેયે	સમયે
			સમજવું.	૧૮૪	૨૧-૨૨	બદ્ધા ડાયસ્થિતિ	બદ્ધા ડાયસ્થિતિ
૧૭૯	૩૨	સંખ્યાતગુણ	સંખ્યાતગુણ	૧૮૪	૨૯	વાક્યનનો	વાક્યનો
૧૭૯	૩૨	સમ્યગ્દષ્ટિ	સમ્યગ્દષ્ટિ	૧૮૫	નં. ૮-૯	જંધન્ય સ્થિતિ	જંધન્ય સ્થિતિબંધ
૧૭૯	૩૪	દેશવિરતદ્વિકમાં	દેશવિરતદ્વિકમાં	૧૮૫	નં. ૨૦-૨૨	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ
૧૮૦	૭	જંધન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	૧૮૫	૨૧	બધ્ધ ડાયસ્થિતિ	બદ્ધા ડાયસ્થિતિ
૧૮૦	૯	અંતઃકોડાકોડી	અંતઃકોડાકોડી				

પેઈજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પેઈજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૯૭	૭	અગુરુલધુ	અગુરુલધુ	૨૫૮	૩૩	પ્રકૃતિનનું	પ્રકૃતિનું
૧૯૮	૧૩	પડેલાંન	પડેલાંને	૨૬૧	૧૬	તને	તેને
૧૯૯	૨૦	કહેવી.	થતી.	૨૬૧	૨૪-૨૬	નપુસંક	નપુસંક
૧૯૯	૨૨	અગુરુલધુ	અગુરુલધુ	૨૬૧	૩૨	તત્વ	તત્ત્વ
૨૦૧	૯	નરકંદ્રિકે	નરકંદ્રિકે	૨૬૨	૩૩	કર્મણબંધનને	કર્મણબંધનને
૨૦૪	૩૦-૩૬	સંમુહ	સમૂહ	૨૬૩	ની સામે	પ્રશ્નોત્તરી	પરિશિષ્ટ-૧
૨૧૨	૮	અનંતગુણહીને	અનંતગુણહીન	૨૬૩	૧૬	ચૂર્ણિકાના	ચૂર્ણિકારના
૨૧૪	૨૩	—	+	૨૬૩	૧૭	સુરભિગંરધને	સુરભિગંધને
૨૧૪	૩૬	સ્વાભાવમાં	સ્વભાવમાં	૨૬૪	૨૩	નિગોદિયાની	નિગોદિયાને
૨૧૫	૯	ગ્રંથોમાં	ગ્રંથોમાં	૨૬૪	૨૯	નિગોદિયાને	નિગોદિયાને
૨૧૬	૮	બંધતાં નથી.	બંધાતા નથી.	૨૮૮	૫ થી ૮		
૨૧૬	૨૦	અધ્યવસાયનું	અધ્યવસાયનું		ખાનામાં	૨ ૨ ૨ ૨	++++
૨૧૮	૨૩	કલ્લે	કુલે		૨૦-૨૧		
૨૧૯	૨૯	પાચં	પાંચ	૨૮૯	જ. સ્વામીમાં	મનુ. તિર્યં. આયુ.	ખાનું ભેગું સમજવું.
૨૨૨	૪	સંખ્યાતાભાગ	સંખ્યાતભાગ	૨૮૯	૧૬ ખાનું	નરકાયુ જેમ	નરકાયુ જેમ
૨૨૨	૨૦	પાચની	પાંચની		૧૧-૩૭		(પરંતુ નામની ૨૮ બંધતા)
૨૨૪	૧૦	પરંતું	પરંતુ	૨૮૪	૪થું ખાનું-૩	સ્વામિ	સ્વામી
૨૨૫	૧૬	લોકાકાશપ્રદેશ	લોકાકાશપ્રદેશ	૨૮૫	છેલું ખાનું-૬	Δ	ક્ર્
૨૨૭	૧૨	અગુરુલધુ	અગુરુલધુ	૨૮૭	પ્રથમ ખાનું ૧૫		
૨૨૯	૫	તિર્યંકદિકેની	તિર્યંકદિકેની		છેલું ખાનું ૧૭	સં.	સં.
૨૩૦	૨૨	તિર્યંકદિકેનો	તિર્યંકદિકેનો	૨૮૭	છેલું ખાનું ૩૪	Δ	ક્ર્
૨૩૨	૩૬	ક્રમશઃ	ક્રમશઃ	૨૮૯	૭થું ખાનું	અતિ સં.	તત્પ્રા. સં.
૨૩૩	૧૭	સંખ્યતમા	સંખ્યાતમા	૩૦૦	૩	ભક્તયા	ભક્ત્યા
૨૩૩	૩૬	અનંતગુણ	અનંતગુણ	૩૦૦	૧૨	શિષ્યજસકાલિતઃ	શિષ્યજસકલિતઃ
૨૩૪	૧૭	સમાનજ	સમાન જ				
૨૩૬	૩૦	પાંચમાં	પાંચમા	૩૦૦	૧૭	ચાપયોપાધિ	ચાર્યોપાધિ
૨૪૩	૩	બાંધનરા	બાંધનારા	૩૦૦	૧૮	વાતે	વાદે
૨૪૩	૧૧	બાંધતાં	બાંધતા	૩૦૦	૨૦	નિર્વાધા	નિર્વાધા
૨૪૩	૧૨	સ્થિતિસ્થાનનો	સ્થિતિસ્થાનને	૩૦૦	૨૮	પ્રતિપાતઃ	પ્રતિપ્રાતઃ
૨૪૫	૧૯	૪૪માં	૪૪માં	૩૦૦	૨૯	યચ્છુતવાર્ધિ	યચ્છુતવાર્ધિ
૨૪૬	૨૪	પ્રકૃતિઓ ૪થે	પ્રકૃતિઓ	૩૦૨	૨૮	જદ્વિદ્	જદ્વિદ્
૨૪૬	૩૨	હોવાછતાં	હોવા છતાં	૩૦૩	૫	દસંણ	દસંણ
૨૪૭	૩	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ	૩૦૪	૨૫	અબજ્ઞંતિગાણં	અબજ્ઞંતિગાણ
૨૪૮	૨	સ્તિબૂક	સ્તિબુક	૩૦૪	૩૫	પૂર્ણં,	પૂર્ણં
૨૪૮	૩૪	સકષાય	અકષાય	૩૦૪	૩૬	ત્તગ - દિ	-ત્તગદી
૨૫૧	૨	સમુહને	સમુહને	૩૦૫	૪	સમણ	સમણ
૨૫૪	૧૯	સ્થિતિબંધ	સ્થિતિબંધ-	૩૦૫	૫	ચરમિદુચરિમે	ચરિમદુ-ચરિમે
		સ્થાનાથી	સ્થાનથી	૩૦૫	૯	અસુખાણ - ડબ	અસુખા-ગડબ
૨૫૮	૨૩	શુભપ્રકૃતિઓ	શુભપ્રકૃતિઓનો	૩૦૫	૧૨	બંધાવલી-	બંધા-વલી
		સૌથીનો	સૌથી				

પેઈજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પેઈજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૦૫	૨૪	કોહસ્સ,	કોહસ્સ	૩૫૦	૯	સહીત	સહિત
૩૦૫	૨૬	નામાણા-	નામા-ણા	૩૫૦	૧૯	ઉચ્છવાસ	ઉચ્છવાસ
૩૦૫	૨૮	બત્તીસ	બત્તીસ	૩૫૭	છેલ્લી	તેથી	તેથી તિર્યંચ
૩૦૫	૨૯	કોડીપુહુત્ત	કોડી-પુહુત્ત	૩૫૯	૧૫	૨૯	ઉદ્યોતરહિત ૨૯
૩૦૫	૩૦	લિંગ	લિંગ	૩૬૩	૩૨	વર્તતાં	વર્તતાં (આહા.
૩૦૫	૩૭	ભાગોણ,	ભાગોણ				જિનની
૩૦૬	૨	વિરહં	વિરહં,				બંધાવલિકામાં)
૩૦૬	૧૨	મિચ્છત્ત-ગય	મિચ્છત્તગય	૩૬૩	૩૩	વર્તતાં	વર્તતાં (આહા.ની
૩૦૬	૩૧	જોગ્ગાણ,	જોગ્ગાણ				બંધાવલિકામાં)
૩૦૬	૩૩	તિપલ્લસ્સંતે	તિપલ્લ-સ્સંતે	૩૬૫	૧૮	મનુષ્ય	મનુષ્ય જિનનામની
૩૦૭	૨૮	જીસે, તં	જીસે તં,				સત્તાવાળો
૩૦૭	૨૯	દ્રષ્ટિ દ્રષ્ટે:	દૃષ્ટિ દૃષ્ટે:	૩૬૬	૬	સમયેજ	સમયે જ
૩૦૭	૩૦	પરિણમયાત	પરિણમયતિ	૩૬૯	૧૪	એવસ્ય	એવસ્ય
૩૧૧	૯	અધુવા	અદધુવા	૩૭૩	૨૯-૩૦	નપું.	નપું.
૩૧૭	યંત્ર નં. ૬નું			૩૭૬	૭	ક્ષાયિક સમ્ય.	૧૧મેથી
	૫-૬૬ખાનું					૧૧મેથી	
	કેન્સલ સમજવું.			૩૭૮	૭	નિદ્રાદિક	નિદ્રાદિક
૩૨૨	૧	સાઘાદિ	સાઘાદિ	૩૭૯	૧૨	"કૃતકરણો"	"કૃતકરણે"
૩૨૨	૭મા ખાનામાં	અનાદિ શબ્દો	ઉત્કૃષ્ટ ખાનામાં				
			આવે.	૩૮૨	૨૫-૨૬-૨૭	પુરુષવેદ	પુરુષવેદ
૩૨૭	છેલ્લીમાં	(તેમજ ૨૮ની		૩૮૩	૧૦	ઉત્તરપ્રકૃતિ	ઉત્તરપ્રકૃતિ
	ઉમેરવું	સત્તાવાળાને		૩૮૪	૧૩	આયવમિસ્સે,	આયવ-મિસ્સે
		સમ્યક્ત્વ					
		સંક્રમ વિચ્છેદે)		૩૮૬	૧૨	સેસિગાણ,	સેસિગાણ
૩૨૮	છેલ્લીમાં ઉમેરવું	(૧ આવલિકા ૨૪ની સત્તા ઘટે)		૩૮૮	૧	થીજાદિ	થીજાદિ
૩૨૯	૩જામાં ઉમેરવું	(અહીં સત્તા ૨૩ની આવલિકા ઘટી શકે)		૩૮૯	૨	થીજાદિ	થીજાદિ
૩૩૨	૧૦	યંત્ર	(યંત્ર	૩૮૯	૬	અનુકૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ
૩૩૩	૧૬	જના	પના	૩૮૯	૧૪	મુહૂતાન્ત:	મુહૂતાન્ત:
૩૩૬	૬	નપું.	નપું.	૩૯૨	૧	૯ ઉપધાત,	ઉપધાત,
૩૩૭	૧૫	૯માં	૯મા	૩૯૩	૧૯	૧	૩
૩૩૮	૫	નપું.	નપું.	૩૯૩	૨૦	૫૨	૫૩
૩૩૯	૭	નપું.	નપું.	૩૯૩	૨૨	ત્રસાદિ-૧૦	ત્રસાદિ-૯
૩૪૮	૧૧	પપ-ચડપરૂઈ	પળ-ચડળપરૂઈ	૩૯૪	૭	પ્રકૃતિઓની	પ્રકૃતિઓની
૩૪૯	૧૮-૨૦	સપ્તકના	સપ્તકની				અનુભાગસત્તા
૩૪૯	છેલ્લી ઉમેરવું.	સાથેજ શરૂ કરે					અસંજિ પંચેન્દ્રિય
		એવો નિયમ ન કરવો, પરંતુ આગળ					કરતાં
		પાછળ પણ ૧જ બંધાવલિકામાં જેટલો					અનંતગુણ કેવલી
		કાળ કરે તેટલો કાળ અને યુગપત્ શરૂ					ભગવંતને હોય છે.
		કરે તો ઉત્કૃષ્ટ કાળ					તેથી
		૧ આવલિકા મળી શકે.		૩૯૫	૨૧	થીજાદિ	થીજાદિ

પેઈજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પેઈજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૯૯	૩૫	ઉદ્વલના	ઉદ્વલના	૪૯૦	૧૪	જપયિતુ	જપયિતું
૪૦૫	૧૭	અનતાદિ	આનતાદિ	૪૯૦	૧૫	મૂર્ધ્નિ	મૂર્ધ્નિ
૪૦૫	૧૯	વિધ્યાય સંક્રમ	વિધ્યાતસંક્રમ	૪૯૦	૧૮	નન્દનો	નન્દનો
૪૦૭	૩૨	સંયમથી	સમયથી	૪૯૦	૨૯	ભુપાલ	ભૂપાલ
૪૧૪	૧૭	શીઘ્ર	શીઘ્ર	૪૯૦	૩૮	આશિષ	આશીષ
૪૧૫	૨૩	ત્રિચિરમ	ત્રિચરમ				
૪૧૭	૧૫	મુહૂર્તેશેષે,	મુહૂર્તે શેષે,				
૪૨૩	૭	એકસ્મિન્	એકસ્મિન્				
૪૨૩	૨૧	૯/૧ પોતાના	પોતાના				
૪૨૫	૮	સદ્ગુણે	સદ્ગુણે				
૪૨૮	૪	ને	નસ્તોકે				
૪૨૮	૧૪	અતર ષટ્	અતરષટ્				
૪૩૬	૨૦-૨૨-૨૪	જયારે	જયારે				
૪૩૬	૩૪	દેવગિત	દેવગતિ				
૪૩૭	૧૦	જયારે	જયારે				
૪૩૮	૨૩	સામાન્યથી	સામાન્યથી				
૪૩૮	૩૦	સંક્રમઅને	સંક્રમ અને				
૪૩૯	૯	હોવાની	હોવાથી				
૪૩૯	૩૬	હોવાથી	હોવાથી				
૪૪૬	૨૬	બધ્યામાન	બધ્યમાન				
૪૫૨	૩૪	અંતઃકોડાકોડી	અંતઃકોડાકોડી				
૪૫૩	૨-૯	અંતઃકોડાકોડી	અંતઃકોડાકોડી				
૪૫૪	૩૨	અભવ્યોને	અભવ્યોને				
			ભવ્યને પણ				
૪૫૫	૭	અભવ્યોને	અભવ્યોને અને				
			ભવ્યોને પણ				
૪૫૫	૮	તેઓને	અભવ્યોને				
૪૫૭	૧૧	અભવ્યોને	અભવ્યોને				
			ભવ્યને પણ				
૪૫૯	૩૩-૩૪-૩૭	રસબંધના	રસસંક્રમના				
૪૬૨	૧૮	ચતુચતુર	સમચતુર				
૪૬૭	૨૩	શુભધ્રુવબંધી	શુભધ્રુવબંધી				
૪૬૭	૩૭	હોવાતી	હોવાથી				
૪૭૭	૫	બાવન,	બાવન, પરંતુ				
			ઉદ્વલનામાં				
			સંજવલન				
			ક્રોધાદિ-૩ પુરુષવેદ				
			વિના-૪૮				
૪૮૧	૧૩	કૃતકરણ	કૃતકરણ				
૪૮૩	૯	માં	માં				

-: कर्मप्रकृति बंधनकरण गाथा :-

सिद्धं सिद्धत्थसुयं, वंदिय णिद्धोयसव्वकम्ममलं । कम्मट्ठगस्स करणट्ठगुदयसंताणि वोच्छामि	॥ १ ॥
बंधण संकमणुवट्ठणा य अववट्ठणा उदीरणया । उवसामणा निधत्ती, निकायणा च त्ति करणाइं	॥ २ ॥
विरियंतरायदेसक्खयेण सव्वक्खयेण वा लद्धी । अभिसंधिजमियरं वा, ततो विरियं सलेसस्स	॥ ३ ॥
परिणामालंबणगहणसाहणं तेण लद्धनामतिगं । कज्जब्भासान्नोन्न-प्पवेसविसमीकयपएसं	॥ ४ ॥
अविभागवग्गफट्ठग - अंतरटाणं अणंतरोवणिहा । जोगे परंपरावुट्ठिसमयजीवप्पवहुगं च	॥ ५ ॥
पण्णाछेयणछिन्ना, लोकासंखेज्जगप्पएससमा । अविभागा एक्केक्के, होंति पएसे जहन्नेणं	॥ ६ ॥
जेसिं पएसण समा, अविभागा सव्वतो य थोवतमा । ते वग्गणा जहन्ना, अविभागहिया परंपरओ	॥ ७ ॥
सेट्ठिअसंखियमिता, फट्ठगमेत्तो अणंतरा णत्थि । जाव असंखा लोका, तो बीयाई य पुव्वसमा	॥ ८ ॥
सेट्ठिअसंखिअमेत्ताइं फट्ठगाइं जहन्नयं टाणं । फट्ठगपरिवुट्ठि अओ, अंगुलभागो असंखतमो	॥ ९ ॥
सेट्ठिअसंखियभागं, गंतुं गंतुं हवंति दुगुणाइं । पल्लासंखियभागो, णाणागुणहाणिटाणाणि	॥ १० ॥
वुट्ठिहाणिचउक्कं, तम्हा कालोत्थ अंतिमल्लाणं । अंतोमहुत्तमावलि - असंखभागो य सेसाणं	॥ ११ ॥
चउराई जावट्ठग-मित्तो जावं दुगं ति समयणं । पज्जत्तजहन्नाओ, जावुक्कोसं ति उक्कोसो	॥ १२ ॥
एगसमयं जहन्नं, टाणाणप्पाणि अट्ठ समयणि । उभओ असंखगुणियाणि समयसो ऊणटाणाणि	॥ १३ ॥
सव्वत्थोवो जोगो, साहारणसुहुमपढमसमयम्मि । बायरबियतियचउरमणसन्नपज्जत्तजहण्णो	॥ १४ ॥

आइदुगुक्कोसो सिं, पज्जत्तजहन्नगेयेरे य कमा । उक्कोसजहन्नियरो, असमत्तियरे असंखगुणो	॥ १५ ॥
अमणाणुत्तरगेविज्जभोगभूमिगयतइयतणुगेसु । कमसो असंखगुणिओ, सेसेसु य जोग उक्कोसो	॥ १६ ॥
जोगेहिं तयणुरूवं, परिणमइ गिण्हऊण पंच तणू । पाउग्गे चालंबइ, भासाणुमणत्तणे खंधे	॥ १७ ॥
परमाणुसंखऽसंखा - ऽणंतपएसा अभव्वणंतगुणा । सिद्धाणणंतभागो, आहारगवग्गणा तितणू	॥ १८ ॥
अग्गहणंतरियाओ, तेयगभासामणे य कम्मे य । धुवअद्धुवअच्चित्ता, सुन्नाचउअंतरेसुप्पिं	॥ १९ ॥
पत्तेयतणुसु बायर-सुहुमनिगोए तहा महाखंधे । गुणनिप्फन्नसनामा, असंखभागंगुलवगाहो	॥ २० ॥
एगमवि गहणदब्बं, सब्बप्पणयाइ जीवदेसम्मि । सब्बप्पणया सब्बत्थ, वावि सव्वे गहणखंधे	॥ २१ ॥
णेहप्पच्चयफड्डग-मेगं अविभागवग्गणाऽणंता । हस्सेण बहु बद्धा, असंखलोगे दुगुणहीणा	॥ २२ ॥
णामप्पओगपच्चयगेसु वि नेया अणंतगुणणाए । धणिया देसगुणा सिं, जहन्नजेट्टे सगे कट्टु	॥ २३ ॥
मूलुत्तरपगतीणं, अणुभागविसेसतो पगइभेदो । अविसेसियरसपगई, उ पगइवंधो मुणेयव्वो	॥ २४ ॥
जं सब्बधातिपत्तं, सगकम्मपएसणंतमो भागो । आवरणाण चउद्धा, तिहा य अह पंचहा विग्घे	॥ २५ ॥
मोहे दुहा चउद्धा, य पंचहा वा वि बज्झमाणीणं । वेयणियाउयगोएसु बज्झमाणीण भागो सिं	॥ २६ ॥
पिंडपगतीसु बज्झंतिगाण वण्णरसगंधफासाणं । सब्वासिं संघाए, तणुम्मि य तिगे चउक्के वा	॥ २७ ॥
सत्तेक्कारविगप्पा, बंधणणामाणं मूलपगईणं । उत्तरसगपगईण य, अप्पबहुत्ता विसेसो सिं	॥ २८ ॥
गहणसमयम्मि जीवो, उप्पाएई गुणे सपच्चयओ । सब्बजियाणंतगुणे, कम्मपएसेसु सब्बेसुं	॥ २९ ॥

सव्वण्णुणा ते पढमवग्गणा सेसिया विसेसूणा । अविभागुत्तरियाओ, सिद्धाणमणंतभागसमा	॥ ३० ॥
फड्ढमणंतगुणियं, सव्वजिएहिं पि अंतरं एवं । सेसाणि वग्गणाणं, समाणि टाणं पढममित्तो	॥ ३१ ॥
एत्तो अंतरतुल्लं अंतर-मणंतभागुत्तरं विडयमेवं । अंगुलअसंखभागो, अणंतभागुत्तरं कंडं	॥ ३२ ॥
एगं असंखभागेणणंतभागुत्तरं पुणो कंडं । एवं असंखभागुत्तराणि जा पुव्वतुल्लाणि	॥ ३३ ॥
एगं संखेज्जुत्तर-मेत्तोतीयाणऽतिच्छिया बीयं । ताणि वि पढमसमाइं, संखेज्जगुणोत्तरं एक्कं	॥ ३४ ॥
एत्तो तीयाणि अइच्छियाण विडयमवि ताणि पढमस्स । तुल्लाणऽसंखगुणियं, एक्कं तीयाणऽइक्कम्म	॥ ३५ ॥
विडयं ताणि समाइं, पढमस्साणंतगुणियमेगं तो । तीयाणऽतिच्छियाणं, ताणि वि पढमस्स तुल्लाणि	॥ ३६ ॥
सव्वजियाणमसंखेज्जलोगसंखेज्जगस्स जेट्ठस्स । भागो तिसु गुणणा तिसु, छट्ठाणमसंखिया लोगा	॥ ३७ ॥
बुट्ठीहाणीछक्कं, तम्हा दोण्हं वि अंतमिल्लाणं । अंतोमुहुत्तमावलि, असंखभागो य सेसाणं	॥ ३८ ॥
चतुराई जावट्ठग-मेत्तो जावं दुगं ति समयाणं । टाणाणं उक्कोसो, जहण्णओ सव्वहिं समओ	॥ ३९ ॥
दुसु जवमज्झं थोवाणि अट्ठसमयाणि दोसु पासेसु । समऊणियाणि कमसो, असंखगुणियाणि उप्पिं च	॥ ४० ॥
सुहुमगणिपवेसणया, अगणिकाया य तेसिं कायटिई । कमसो असंखगुणिया, यऽज्जवसाणाणि अणुभागे	॥ ४१ ॥
कडजुम्मा अविभागा, टाणाणि य कंडगाणि अणुभागे । पज्जवसाणमणंतगुणाओ उप्पिं नणंतगुणं	॥ ४२ ॥
अण्वहुमणंतरतो, असंखगुणियाणंतगुणमादि । तव्विवरीयमियरओ, संखेज्जक्खेसु संखगुणं	॥ ४३ ॥
थावरजीवाणंता, एक्किक्के तसजिया असंखेज्जा । लोगा सिमसंखेज्जा, अंतरमह थावरे नत्थि	॥ ४४ ॥

આવલિઅસંખ્યાભાગો, તસા ણિરંતરમહેગટાણંમિ । નાળા જીવા એવડ-કાલં એગિંદિયા ણિચ્ચં	॥ ૪૫ ॥
થોવા જહન્નટાણે, જા જવમજ્ઞં વિસેસતો અહિયા । એતો હીળા ઉવ્કસ્સગંતિ જીવા અણંતરઓ	॥ ૪૬ ॥
ગંતૂળમસંખેજ્જે, લોગે દુગુણાણિ જાવ જવમજ્ઞં । એતો ય દુગુણહીળા, એવં ઉવ્કોસગં જાવ	॥ ૪૭ ॥
નાણંતરાણિ આવલિય-અસંખ્યાભાગો તસેસુ ઇયરેસુ । એગંતરા અસંખિય-ગુણાઇ નાણંતરાઇં તુ	॥ ૪૮ ॥
ફાસણકાલોડતીએ, થોવો ઉવ્કોસગે જહન્ને ઉ । હોઇ અસંખેજ્જગુણો, ય કંડગે તત્તિઓ ચેવ	॥ ૪૯ ॥
જવમજ્ઞકંડગોવરિ, હેટ્ટા જવમજ્ઞઓ અસંખગુણો । કમસો જવમજ્ઞુવરિ, કંડગહેટ્ટા ય તાવડઓ	॥ ૫૦ ॥
જવમજ્ઞુવરિ વિસેસો, કંડગહેટ્ટા ય સવ્વહિં ચેવ । જીવપ્પાબહુમેવં, અજ્ઞવસાણેસુ જાણેજ્ઞા	॥ ૫૧ ॥
એયકેવ્વકમ્મિ કસાયોદયમ્મિ લોગા અસંખિયા હોંતિ । ટિડિબંધદ્વાણેસુ વિ, અજ્ઞવસાણાણ ઠાણાણિ	॥ ૫૨ ॥
થોવાણિ કસાઉદયે, અજ્ઞવસાણાણિ સવ્વડહરમ્મિ । વિડિયાઇ વિસેસહિયાણિ જાવ ઉવ્કોસગં ઠાણં	॥ ૫૩ ॥
ગંતૂળમસંખેજ્જે, લોગે દુગુણાણિ જાવ ઉવ્કોસં । આવલિઅસંખ્યાભાગો, નાળાગુણવુહિટાણાણિ	॥ ૫૪ ॥
સવ્વાસુભપગઈણં, સુભપગઈણં વિવજ્જયં જાણ । ટિડિબંધદ્વાણેસુ વિ, આઉગવજ્જાણ પગડીણં	॥ ૫૫ ॥
પલ્લાસંખિયભાગં, ગંતું દુગુણાણિ આઉગાણં તુ । થોવાણિ પઢમબંધે, વિડિયાઇ અસંખગુણિયાણિ	॥ ૫૬ ॥
ઘાઈણમસુભવણ્ણરસગંધફાસે જહન્નટિડિબંધે । જાણજ્ઞવસાણાઈં, તદેગદેસો ય અન્નાણિ	॥ ૫૭ ॥
પલ્લાસંખિયભાગો, જાવં વિડિયસ્સ હોઇ વિડિયમ્મિ । આ ઉવ્કસ્સા એવં, ઉવ્વઘાએ વઃ વિ અણુકટ્ટિ	॥ ૫૮ ॥
પરઘાઉજ્જોઉસ્સાસાયવધુવનામત્તણુઉવંગાણં । પડિલોમં સાયસ્સ ઉ, ઉવ્કોસે જાણિ સમઝુણે	॥ ૫૯ ॥

તાણિ ય અન્નાણેવં, ટિઙ્વંધો જા જહન્નગમસાણ । હેટ્ટુજ્જોયસમેવં, પરિત્તમાણીણ ઉ સુભાણં	॥ ૬૦ ॥
જાણિ અસાયજહન્ને, ઉદહિપુહુત્તં તિ તાણિ અણ્ણાણિ । આવરણસમુપ્પેવં, પરિત્તમાણીણમસુભાણં	॥ ૬૧ ॥
સે કાલે સમ્મત્તં, પડિવજ્જંતસ્સ સત્તમખિર્હણ । જો ટિતિવંધો હસ્સો, એત્તો આવરણતુલ્લો ઉ	॥ ૬૨ ॥
જા અભવિયપાઉગ્ગા, ઉપ્પિમસાયસમયા ઉ આજેટ્ટા । એસા તિરિયગતિદુગે, નીયાગોણ ય અણુકટ્ટી	॥ ૬૩ ॥
તસવાયરપજ્જત્તગ-પત્તેગાણ પરધાયતુલ્લાઓ । જાવડટ્ટારસકોડા-કોડી હેટ્ટા ય સાણં	॥ ૬૪ ॥
તણુતુલ્લા તિત્થયરે, અણુકટ્ટી તિવ્વમંદયા એત્તો । સવ્વપગર્હણ નેયા, જહન્નયાઈ અણંતગુણા	॥ ૬૫ ॥
નિવ્વત્તણા ઉ એક્કિવ્વક્કસે હેટ્ટોવરિ તુ જેટ્ટિયરે । ચરમટિર્હિણુવ્વકોસો, પરિત્તમાણીણ ઉ વિસેસો	॥ ૬૬ ॥
તાણન્નાણિ તિ પરં, અસંખભાગાહિં કંડગેવ્વકાણ । ઉવ્વકોસિયરે નેયા, જા તવ્વકંડોવરિ સમત્તી	॥ ૬૭ ॥
ટિઙ્વંધટ્ટાણાં, સુહુમઅપજ્જત્તગસ્સ થોવાં । વાયરસુહુમેયરવિત્તિ-ચઉરિદિયઅમણસન્નીણં	॥ ૬૮ ॥
સંખેજ્જગુણાણિ કમા, અસમત્તિયરે ય વિંદિયાઙ્ગિમ્મિ । નવરમસંખેજ્જગુણાણિ, સંકિલેસા ય સવ્વત્થ	॥ ૬૯ ॥
એમેવ વિસોહીઓ, વિઘ્ધાવરણેસુ કોડિકોડીઓ । ઉદહી તીસમસાતે, તદ્ધં થીમણુયદુગસાણ	॥ ૭૦ ॥
તિવિહે મોહે સત્તરિ, ચત્તાલીસા ય વીસંઈ ય કમા । દસ પુરિસે હાસરં-દેવદુગે યગ્ગિચેટ્ટાણ	॥ ૭૧ ॥
થિરસુભપંચગઉચ્ચે, ચેવં સંટાણસંઘયણમૂલે । તવ્વીતિયાઈ વિવુટ્ટી, અટ્ટારસ સુહુમવિગલતિગે	॥ ૭૨ ॥
તિત્થગરાહારદુગે, અંતો વીસં સનિચ્ચનામાણં । તેત્તીસુદહી સુરનારયાઉ સેસાઉ પલ્લતિગં	॥ ૭૩ ॥
આઉચ્ચઉવ્વકુવ્વકોસો, પલ્લાસંખેજ્જભાગમમણેસું । સેસાણ પુવ્વકોડી, સાઉતિભાગો અવાહા સિં	॥ ૭૪ ॥

वाससहस्समबाहा, कोडाकोडीदसगस्स सेसाणं । अणुवाओ अणवट्ठण-गाउसु छम्मासिगुक्कोसो	॥ ७५ ॥
भिन्नमुहुत्तं आवरणविग्घदंसणचउक्कलोभंते । बारस साय मुहुत्ता, अट्ठ य जसकित्तिउच्चेसु	॥ ७६ ॥
दो मासा अद्धद्वं, संजलणे पुरिस अट्ठ वासाणि । भिन्नमुहुत्तमबाहा, सव्वासिं सब्बहिं हस्से	॥ ७७ ॥
खुट्ठागभवो आउसु, उववायाउसु समा दस सहस्सा । उक्कोसा संखेज्जा, गुणहीणा - ऽऽहारतित्थये	॥ ७८ ॥
वग्गुक्कोसठिईणं, मिच्छुत्तुक्कोसगेण जं लद्धं । सेसाणं तु जहन्नो, पल्लासंखेज्जगेणूणो	॥ ७९ ॥
एसेगिंदियडहरो, सव्वासिं ऊणसंजुओ जेट्ठो । पणवीसा पन्नासा, सयं सहस्सं च गुणकारो	॥ ८० ॥
कमसो विगलअसन्नीण पल्लसंखेज्जभागहा इयरो । विरए देसजइदुगे, सम्मचउक्के य संखगुणो	॥ ८१ ॥
सत्रीपज्जत्तियरे, अब्भिंतरओ उ कोडिकोडीओ । ओघुक्कोसो सन्निस्स होइ पज्जत्तगस्सेव	॥ ८२ ॥
मोत्तूण सगमबाहं, पढमाइ टिईइ बहुतरं दब्बं । एत्तो विसेसहीणं, जावुक्कोसं ति सब्बेसिं	॥ ८३ ॥
पल्लासंखियभागं, गंतुं दुगुणूणमेवमुक्कोसा । नाणंतराणि पल्लस्स मूलभागो असंखतमो	॥ ८४ ॥
मोत्तूण आउगाई, समए समए अबाहहाणीए । पल्लासंखियभागं, कंडं कुण अण्णबहुमेसिं	॥ ८५ ॥
बंधाबाहाणुउक्कस्सियरं कंडकअबाहबंधाणं । टाणाणि एक्कनाणंतराणि अत्येण कंडं च	॥ ८६ ॥
टिइबंधे टिइबंधे, अज्झवसाणाणसंखिया लोणा । हस्सा विसेसवुट्ठी, आऊणमसंखगुणवुट्ठी	॥ ८७ ॥
पल्लासंखियभागं, गंतुं दुगुणाणि जाव उक्कस्सा । नाणंतराणि अंगुल-मूलच्छेयणमसंखतमो	॥ ८८ ॥
टिइदीहयाइकमसो, असंखगुणिया अणंतगुणणाए । पढमजहनुक्कोसं, विइयजहन्नाइआचरमा	॥ ८९ ॥

બંધતા ધ્રુવપગડી, પરિત્તમાણિગસુભાણ તિવિહરસં । ચઉ તિગ વિદ્વાણગયં, વિવરીયતિગં ચ અસુભાણં	॥ ૧૦ ॥
સવ્વવિસુદ્ધા બંધંતિ મજ્ઞિમા સંકિલિટ્ઠતરગા ય । ધ્રુવપગડિજહન્નટિદં, સવ્વવિસુદ્ધા ઉ બંધંતિ	॥ ૧૧ ॥
તિદ્વાણે અજહણ્ણં, વિદ્વાણે જેટ્ઠગં સુભાણ કમા । સદ્વાણે ઉ જહન્નં, અજહન્નુવ્વકોસમિયરાસિં	॥ ૧૨ ॥
થોવા જહન્નિયાએ, હોંતિ વિસેસાહિઓદહિસયાઇં । જીવા વિસેસદ્દીણા, ઉદહિસયપુહુત્ત મો જાવ	॥ ૧૩ ॥
એવં તિદ્વાણકરા, વિદ્વાણકરા ય આ સુભુવ્વકોસા । અસુભાણં વિદ્વાણે, તિચઉદ્વાણે ય ઉવ્વકોસા	॥ ૧૪ ॥
પલ્લાસંખિયમૂલ્લાનિ ગંતું દુગુણા ય દુગુણહીણા ય । નાણંતરાણિ પલ્લસ્સ મૂલભાગો અસંખતમો	॥ ૧૫ ॥
અણગારમ્પાઉગ્ગા, વિદ્વાણગયા ઉ દુવિહપગડીણં । સાગારા સવ્વત્થ વિ, હિદ્દા થોવાણિ જવમજ્ઞા	॥ ૧૬ ॥
ઠાણાણિ ચઉદ્વાણા, સંખેજ્જગુણાણિ ઉવરિમેવં । તિદ્વાણે વિદ્વાણે, સુભાણમેગંતમીસાણિ	॥ ૧૭ ॥
ઉવરિ મિસ્સાણિ જહન્નગો સુભાણં તઓ વિસેસહિઓ । હોઇ અસુભાણ જહન્નો, સંખેજ્જગુણાણિ ઠાણાણિ	॥ ૧૮ ॥
વિદ્વાણે જવમજ્ઞા, હેટ્ઠા એગંતમીસગાણુવરિ । એવં તિ ચઉદ્વાણે, જવમજ્ઞાઓ ય ડાયટિદં	॥ ૧૯ ॥
અંતોકોડાકોડી, સુભવિદ્વાણ જવમજ્ઞાઓ ઉવરિ । એગંતગા વિસિદ્ધા, સુભજિદ્ધા ડાયટિદંજેદ્ધા	॥ ૨૦ ॥
સંખેજ્જગુણા જીવા, કમસો એસુ દુવિહપગડીણં । અસુભાણં તિદ્વાણે, સવ્વુવરિ વિસેસઓ અહિયા	॥ ૨૧ ॥
એવં બંધણકરણે, પસુવિએ સહ હિ બંધસયગેણં । બંધવિહાણાહિગમો, સુહમભિગંતું લહું હોઇ	॥ ૨૨ ॥

इति बंधनकरण गाथा समाप्ता

—: ટીપ્પણકાર ૫૦ પૂ૦ આચાર્ય શ્રીમદ્ મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ૦સા૦ ની સ્તુતિ :-

રચયિતા :- તેઓશ્રીના પદ્ધર ૫૦ પૂ૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ દેવસૂરીશ્વરજી મ૦સા૦

નાળુ ચરણુ સંમતુ જસુ રયણત્તુ સુપહાણુ । જય સુ મુણિસૂરિ ઇત્યુ જગિ મોડિયવમ્મહરવાણુ ॥ ૧ ॥	જિણ કુગ્ગહ ફેડિય નરહ પયડિવિ નિમ્મલનાણુ । સો મુણિસૂરિ મહુ માડ ગુરુ અડમણહરસંટાણુ ॥ ૧૪ ॥
ઊવસમરયણસમુદસમુ વિહલિયજણસાહારુ । વંદડ મુણિસૂરિ ભવિયજણ જિમ છિંદડ સંસાર ॥ ૨ ॥	મુણિસૂરિહિં જિતણા ગુણા તહિં કો સંઘ મુણેડ ? । કિં રયણાયરુ કુવિ મુણિવિ રયણહ સંઘ કહેડ ? ॥ ૧૫ ॥
અમિયમહુરદેસણરસિણ ભવિયણ રુંઘમુલાઈં । જિંવ સિંચડ મુણિચંદહ સૂરિ તિઅ તુંવિ કુવિ કાઈં ॥ ૩ ॥	દુદ્ધરદપ્પગડંદહરિ કોડલકોમલવાણિ । સો મુણિચંદુ નમેહુ પર સંજમરયણહ ધાણિ ॥ ૧૬ ॥
વક્ષાણંતડ જિણવયણુ સિરિમુણિચંદ મુણિંદ । ચડદિસિ મુણિપરિવારિયડ, નાવડ પુત્રિમચંદુ ॥ ૪ ॥	હરિભદ્રસૂરિકય ગંથ જિણિં વક્ષાણિય નિયવુદ્ધિં । સો મુણિચંદુ નમેહ પર જિવ પાવહુ વર સુદ્ધિ ॥ ૧૭ ॥
જિણિ છટ્ટમિમાડતવિ સોસીડ ઇહં નિય દેહુ । વરકરુણાજલણીરુનિહિ સો ગુરુ મુણિધુરિલેહુ ॥ ૫ ॥	જિવ બોલડ તિમ જો કરડ સીલુ અઘંડુ ધરેડ । મુણિસૂરિ પંડિય તોસયરુ પળહુતરડ દલેડ ॥ ૧૮ ॥
જો પિહિ પક્ષસમુદ્ધરણુ, પંચમહાવ્યધારુ । સો નંદડ મુણિચંદસૂરિ, જિણી વૂહડ તિવ ભારુ ॥ ૬ ॥	જિંવ મહુયર આવડં કમલિ ગંધાડિહિયસત્ત । તિમ મુણિસૂરિહિ સીસગણ સુયમયરંદાસત્ત ॥ ૧૯ ॥
મેરુહુ જિંવ વિરુ પઘ્થ ગુરુ, સાયરુ જિમ્મ ગંભીરુ । સિરી મુણિસૂરિ નવનાણનિહિ જચ્ચસુવત્તસરીરુ ॥ ૭ ॥	જહિં વિહરડ મુણિચંદસૂરિ તહિં નાસડ મિચ્છતુ । ચરડ નડલુ જહિં ટાવડડ સપ્પુ કિં હિંડડ તત્થુ ? ॥ ૨૦ ॥
જં સંસારમહાડવિહિં નિવડિયજણસત્થાહુ । સો ગુરુ મુણિસૂરિ સુમરિયડં સરણ વિહીણહં નાહુ ॥ ૮ ॥	જિમ્મ મેહાગમ તોસિયહિં મોરહતણા નિકાય । તિમ્મ મુણિસૂરિહિં આગમણિ ભવિયાણં સમુદાય ॥ ૨૧ ॥
જિંવ તારયહિં પહાણુ સસિ સેલહિં મેરુ પહાણુ । તિવ સૂરિહિં મુણિચંદમુણિ ગરુયડ નિજ્જિયમાણુ ॥ ૯ ॥	સરયાગમિ જિવ હંસુલા હરિસિજ્જંતિ ન મંતિ । મુણિસૂરિ પડિચડિયા જણા તુહ આગમ નિવ્ભંતિ ॥ ૨૨ ॥
મોહમહાચલિ કુલિસસમુ સુયજલપૂરિયડપારુ । સુવિહિયમુણિસિરિ સેહરડ મુણિસૂરિ બાલકુમારુ ॥ ૧૦ ॥	તિહ મણુયહં ગડ વિહલ જમ્મુ જેહિં ન મુણિસૂરિ દિદુ । કિવ જચ્ચંધિહિ લોયણિહિં જેહિં ન સસિહરુ દિદુ ॥ ૨૩ ॥
તા મજ્જહિં પરતિત્થિયા જા નવિ કોડ કહેડ । જિણસાસણિ ડજ્જોયકરુ મુણિસૂરિ ઇત્યુ વસેડ ॥ ૧૧ ॥	જાહ પસન્ના તુહ નયણ તહ મણુયહ સય કાલુ । હિયડચ્છિય સુહ સંપડહિં અનુછિંદહિં દુહજાલુ ॥ ૨૪ ॥
તે ઘન્ના ઘરિ ગાવડાં જહિં વિહરડ મુણિસૂરિ । હરડ મોહુ ફેડડ દુરિડ સંસઓ ઘલ્લડ દૂરિ ॥ ૧૨ ॥	દૂસમરયણિહિં સૂર જિમ્મ તુહ ડહિંડ મુણિનાહ । સિરિમુણિચંદમુણિંદ પર મહુ ફેડડ કુગ્ગાહ ॥ ૨૫ ॥
કુંદદલુજ્જલજસપસરધવલિયસયલતિલોય । કમ્મપયડિયડણપવણુ મુણિસૂરિ નમહુ અસોડ ॥ ૧૩ ॥	

इति श्रीमुनिचन्द्राचार्यस्तुतिः समाप्त ।

ॐ હ્રીં શ્રી સિદ્ધાચલમણ્ડન શ્રી આદિનાથાય નમઃ ।
 ॐ હ્રીં શ્રી શઙ્ખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ ।
 ॐ હ્રીં શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામિને નમઃ ।
 ॐ હ્રીં શ્રી અન્નતલચ્છિનિધાન ગૌતમસ્વામિને નમઃ ।
 સ્વનામધન્ય પ.પૂ. આચાર્ય શ્રી શિવશર્મસૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ ।
 પ.પૂ. આચાર્ય મલયગિરિસૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ ।
 ન્યાય વિશારદ પ.પૂ. મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજય સદ્ગુરુભ્યો નમઃ ।
 પરમોપાસ્ય શ્રી વિજય નેમિ - વિજ્ઞાન - કસ્તૂર - ચન્દ્રોદય - અશોકચન્દ્રસૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ ।

મહોપાધ્યાય યશોવિજય કૃત કર્મપ્રકૃતિ ટીકાનો ભાવાનુવાદ
 મહોપાધ્યાય શ્રી ૧૧ કલ્યાણવિજયગણિશિષ્ય મુખ્યપણ્ડિત શ્રી ૫ શ્રીલાભવિજયગણિશિષ્ય-
 શિરોમણિ પણ્ડિત શ્રીશ્રીશ્રી નયવિજયગણિગુરુભ્યો નમઃ

- : અથ ટીકાકાર મડ્ગલાચરણ :-

એન્દ્રી સમૃદ્ધિર્યદુપાસ્તિભ્યા,
 તં પાર્શ્વનાથં પ્રણિપત્ય ભક્ત્યા ।
 વ્યાખ્યાતુમીહે સુગુરુપ્રસાદ -
 માસાદ્ય કર્મપ્રકૃતિં ગમીરામ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ :- જેની ઉપાસનાથી ઇન્દ્રસંબંધી અર્થાત્ આત્મા સંબંધી સમૃદ્ધિ મેળવી શકાય છે, તેવા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુને ભક્તિથી પ્રણામ કરીને સુગુરુની કૃપાને મેળવીને અત્યંત ગંભીર “કર્મપ્રકૃતિ” ની વ્યાખ્યા કરવા માટે હું ઇચ્છા કરું છું.

મલયગિરિગિરાં યા વ્યક્તિરત્રાસ્તિ તસ્યાઃ,
કિમધિકમિતિ ભક્તિર્મેઽધિગન્તું ન દત્તે ।
વદ વદન પવિત્રીભાવમુદ્ભાવ્ય ભાવ્યઃ,
શ્રમ ઇહ સફલસ્તે નિત્યમિત્યેવ વક્તિ^૧ ॥ ૨ ॥

અર્થ :- પૂજ્ય મલયગિરિ મહારાજની વાણીની જેમ અહીં અભિવ્યક્તિ છે, તે અભિવ્યક્તિથી અધિક શું હોય ? આવા પ્રકારની ભક્તિ મને આગળ જવા દેતી નથી. માટે હે મુખ ! (મને આગળ વધારવા માટે) તું પવિત્રતાને ધારણ કરીને એવી વાણી બોલ કે (હે યશોવિજય !) અહીં થનારો તારો શ્રમ હંમેશા સફળ જ થાય છે.

इह चूर्णिकृदध्वदर्शकोऽभून्मलयगिरिर्व्यतनोदकण्टकं तम् ।
इति तत्र पदप्रचारमात्रात्, पथिकस्येव ममास्त्वभीष्टसिद्धिः ॥ ૩ ॥

અર્થ :- અહીં ચૂર્ણિકાર મહારાજ માર્ગ બતાવનાર (ભોમીયા) છે. મલયગિરિ મહારાજે તે માર્ગને કંટક વગરનો કરનાર છે. ત્યાં પગે ચાલવા માત્રથી મુસાફરની જેમ મારી ઇષ્ટની સિદ્ધિ થશે. અર્થાત્ જેમ ભોમીયાના માર્ગદર્શનથી મુસાફર નિષ્કંટક માર્ગમાં પાદવિહાર કરીને ઇષ્ટક્ષેત્રમાં પહોંચી જાય છે. તેમ હું પણ મારા ઇષ્ટની સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરું.^૨

सिद्धं सिद्धत्यसुयं, वंदिय णिद्धोयसव्वकम्ममलं ।
कम्मदुग्गस्स करणदुग्गदयसंताणि वोच्छामि ॥ ૧ ॥
सिद्धं सिद्धार्थसुतं, वन्दित्वा निर्धौतसर्वकर्ममलम् ।
कर्माष्टकस्यकरणा - ऽष्टकोदयसत्ता वक्ष्यामि ॥ ૧ ॥

ગાથાર્થ :- સિદ્ધિપદને પામેલા અને સર્વ કર્મરૂપી મલને દૂર કર્યો છે, જેમણે એવા શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાના પુત્ર શ્રી મહાવીર સ્વામીને નમસ્કાર કરીને આઠ કર્મના આઠ કરણ - ઉદય અને સત્તા એ ત્રણ વિષય કહીશ.

ટીકાર્થ :- સિદ્ધ ભગવંતને વંદન કરીને કહીશ, આ પ્રમાણે ‘સિદ્ધં વંદિત્વા’ નો યોગ વક્ષ્યામિ ક્રિયાપદની સાથે છે. કોઈક નામથી પણ સિદ્ધ હોય છે. તેથી તેના વ્યવચ્છેદ માટે વિશેષણ ‘ણિદ્ધોયસવ્વકમ્મમલં’ પદ મૂકવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ સિદ્ધ પરમાત્માએ સર્વ કર્મમલોને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપી જલથી એવી રીતે ધોઈ નાંખ્યા છે કે જે ફરી ક્યારેય આવવાના જ નથી. (“આ વિશેષણ તો નામની સિદ્ધ વ્યક્તિમાં તો ઘટી જ ન શકે”) હવે ચાર અતિશય કહે છે.

૧. વચનાતિશય :- વિશેષ્ય બતાવે છે. ‘સિદ્ધાર્થ સુતં’ સિદ્ધાર્થ મહારાજના પુત્ર વર્ધમાન સ્વામીને... અથવા ‘સિદ્ધં’ એ વિશેષ્ય, ‘સિદ્ધત્યસુયં’ એ વિશેષણ બનાવીએ તો એનાથી વચનાતિશય મલશે કે સંસારનું નીસ્તાર થવાથી શ્રુત રૂપી પ્રયોજન જેમના સિદ્ધ થયા છે, એવા સિદ્ધ બનેલા પરમાત્માને.... (વંદન કરીને કહીશ.)

૨. જ્ઞાનાતિશય :- પોતાના અનંતજ્ઞાનથી પ્રાપ્ત ભાવના અવબોધથી સિદ્ધ પ્રયોજનવાળા બનેલા પુત્ર જેના શિષ્ય ગણધરો કે જેમના એવા (સિદ્ધ પરમાત્માને વંદન કરીને કહીશ.)

૩. પૂજાતિશય :- ‘સિદ્ધાર્થ’ એ ભાવેપ્રધાન નિર્દેશવાળો હોવાથી ‘‘સિદ્ધાર્થતયા’’ = દેવ નરેન્દ્ર આદિ માટેના પૂજા યોગ્ય ગુણથી પ્રસિદ્ધ બનેલા (સિદ્ધ પરમાત્માને વંદન કરીને કહીશ.)

૪. અપાયાપગમાતિશય :- ‘‘નિર્ધૌતસર્વકર્મમલં’’ પદથી અપાયાપગમાતિશય પ્રગટ છે.

इति मङ्गलाचरण समाप्त.

૧ “વદન ! પવિત્રભાવમુદ્ભાવ્ય વદ ઇહ તે શ્રમો નિત્યં, સફલો ભાવ્ય ઇત્યેવ (મિ ભક્તિઃ) વક્તિ” ઇતિ અન્વય

૨ આ ત્રણ શ્લોક દ્વારા પૂ. ઉપાધ્યાય મંસાં કેટલા સમર્થ જ્ઞાની હતા. છતાં જ્ઞાન સાથે પૂજ્યશ્રીનો નમ્રતાભાવ કેટલો બધો છે ! ચૂર્ણિકાર મહારાજને ભોમીયા તરીકે કહ્યા અને પૂં મલયગિરિ મંસાં સાહેબે તે માર્ગ કંટક વગરનો કર્યો છે. એટલે પોતે તો પગ ઉપાડીને મૂકવા સિવાય કશું કાર્ય જ કર્યું નથી તેમ પોતાની લઘુતા વર્ણવે છે. પણ ઉપાધ્યાય મહારાજનું લખાણ વાંચતા લાગે છે કે, કંટક વગરનો માર્ગ ક્યાં પછી પૂજ્યશ્રીએ તે માર્ગને જાણે આરસથી પાથર્યો હોય તેવો સુંવાળો કર્યો છે. અહીં ચૂર્ણિકાર અને પૂં મલયગિરિ મંસાંની સુવર્ણભાષામાં વિશેષ વિવેચનરૂપી સુગંધ ઉમેરવાનો પ્રયત્ન થાય છે.

-: અથ અષ્ટકર્મનું સ્વરૂપ :-

એ પ્રમાણે ભગવાનના ચાર અતિશય વર્ણવ્યા છે. ચાર અતિશયથી યુક્ત એવા પ્રકારના પ્રભુને વંદન કરીને આઠ કર્મના બંધ, સંક્રમાદિના કારણભૂત આઠ કરણ, ઉદય સત્તાને હું કહીશ. ત્યાં આઠ કર્મનું સ્વરૂપ બહુ ઉપયોગી છે. માટે પંચસંગ્રહ અનુસાર ભેદ - ઉત્તરભેદ સહિત લખાય છે.

આઠ કર્મના નામ :- (૧) જ્ઞાનાવરણ, (૨) દર્શનાવરણ, (૩) વેદનીય, (૪) મોહનીય, (૫) આયુષ્ય, (૬) નામ, (૭) ગોત્ર, (૮) અંતરાય. આ આઠ કર્મની મૂલ પ્રકૃતિ છે.

(૧) જ્ઞાનાવરણકર્મ :- સામાન્ય વિશેષ રૂપ બે પ્રકારે વસ્તુનો બોધ હોય છે, તેમાં વિશેષ ગ્રહણ સ્વરૂપ બોધ તે જ્ઞાન અને તે આવરણ કરાય છે, ઢંકાય છે, જેના વડે તે જ્ઞાનાવરણકર્મ કહેવાય છે.

(૨) દર્શનાવરણકર્મ :- સામાન્ય ગ્રહણ સ્વરૂપે બોધ તે દર્શન, અને તે આવરણ કરાય છે જેના વડે તે દર્શનાવરણકર્મ કહેવાય છે.

(૩) વેદનીયકર્મ :- આહ્વાન-આનંદ આદિ રૂપ વડે જે વેદાય. તે વેદનીય. જો કે સર્વ કર્મ વેદાય છે તો પણ પંકજાદિ પદની જેમ વેદનીય પદની રૂઢી વેદનીયકર્મમાં છે. (અર્થાત્ જેમ પંકજ કમળ અર્થમાં રૂઢ છે. તે રીતે દરેક કર્મ વેદાય છે. છતાં વેદનીય પદથી જ્ઞાતા - અસાતારૂપ જ વેદનીયકર્મ કહેવાય છે.)

(૪) મોહનીયકર્મ :- સદ્-અસદ્ વિવેકને વિકલ કરે તે મોહનીય “કૃદ્ બહુલ” મિતિ (સિ-૫-૧-૧,૨) સૂત્રથી કર્તરિમાં ઝનીય પ્રત્યય થયો છે.

(૫) આયુષ્યકર્મ :- કુગતિમાંથી નીકળવાની ઇચ્છાવાળા પ્રાણીને પ્રતિબંધકતાને પમાડે, અર્થાત્ રોકે તે આયુષ્ય કર્મ. ચારેબાજુથી પ્રાણીને ભવાંતરની સંક્રાંતિમાં જે વિપાકનો ઉદય આવે તે આયુ. બન્ને જગ્યાએ ઔણાદિક થી ડસૂ પ્રત્યય થયો છે.

(૬) નામકર્મ :- નામયતિ અર્થાત્ ગત્યાદિ પર્યાયના અનુભવ પ્રતિ જીવને લઈ જાય તે-નામકર્મ કહેવાય છે.

(૭) ગોત્રકર્મ :- ગૂયતે = ઊંચ નીચ શબ્દથી બોલાવાય છે આત્મા જેનાથી તે ગોત્રકર્મ. ઊંચ નીચ કુલની ઉત્પત્તિથી વ્યક્ત થતો પર્યાય વિશેષ. અર્થાત્ ભોગવવા યોગ્ય અથવા ઊંચ-નીચના વિપાકથી વેદ્ય એવા કર્મને પણ ગોત્ર કહેવાય છે.

(૮) અંતરાયકર્મ :- જીવ અને દાનાદિકથી વચમાં આંતરું કરવા માટે જાય અર્થાત્ કારણ બને તે અંતરાયકર્મ કહેવાય છે.

૫-૯-૨-૨૮-૪-૪૨-૨-૫ યથાક્રમ જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે.

-: ૧ હું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ :-

જ્ઞાનાવરણીયકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૫ છે. મતિ - શ્રુત - અવધિ - મન:પર્યવ - કેવલજ્ઞાનાવરણના ભેદથી પાંચ જ્ઞાનાવરણની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે. મતિ - શ્રુત - આદિનું સ્વરૂપ પ્રસિદ્ધ છે.^૩

-: ૨ જું દર્શનાવરણીય કર્મ :-

તેના ૯ ભેદ છે. તે આ પ્રમાણે છે. ચક્ષુદર્શનાવરણ, અચક્ષુદર્શનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણ, નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રયલા, પ્રયલાપ્રયલા, થીણદ્વિ.

(૧) ચક્ષુદર્શનાવરણ :- ત્યાં ચક્ષુ વડે દર્શન તે ચક્ષુદર્શન, તેનું આવરણ તે ચક્ષુદર્શનાવરણ.

(૨) અચક્ષુદર્શનાવરણ :- બાકીની ઇન્દ્રિયો અને મન વડે દર્શન તે અચક્ષુદર્શન, તેનું આવરણ તે અચક્ષુદર્શનાવરણ.

(૩) અવધિદર્શનાવરણ :- અવધિ જે દર્શન, તેનું આવરણ તે અવધિદર્શનાવરણ.

૩ મત્યાદિ - ૫ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ પ્રથમ કર્મગ્રંથ તથા પંચસંગ્રહ ભાગ-૧માંથી જાણી લેવું.

(૪) કેવલદર્શનાવરણ :- કેવલ એજ દર્શન તે કેવલ દર્શન, તેનું આવરણ તે કેવલદર્શનાવરણ.

(૫) નિદ્રા :- “દ્રા - કુત્સાયા” દ્રા ધાતુ કુત્સિત અર્થમાં છે. ‘નિયતં દ્રાતિ’ નિદ્રા જે સુવાની અવસ્થામાં ચૈતન્ય અસ્પષ્ટપણે કુત્સિતતાને પામે તેને નિદ્રા કહેવાય. આ નિદ્રા જેને હોય તે ચપટી વગાડતા જ ઉઠી શકે છે.

(૬) નિદ્રાનિદ્રા :- નિદ્રાથી અતિશય તે નિદ્રા નિદ્રા - મધ્યમ પદ લોપી સમાસ - તેમાં અત્યંત અસ્ફુટિભૂત ચૈતન્ય ઘણાં યત્ન વડે જાગે, તે નિદ્રાનિદ્રા.

(૭) પ્રયલા :- બેઠો, ઊભો રહેલ, ધોરે - (નસ્કોરા બોલે) જેની સુવાની અવસ્થામાં તે પ્રયલા.

(૮) પ્રયલા પ્રયલા :- પ્રયલાથી અતિશાયિની પ્રયલા, તે પ્રયલાપ્રયલા - ચાલવું આદિ ક્રિયા કરતાં પણ ઉદયે આવે એ પ્રયલાથી અતિશયપણું છે તે પ્રયલાપ્રયલા

(૯) થીણદ્વિ :- જે ઊંઘવાની અવસ્થામાં આત્મશક્તિરૂપ ઋદ્ધિથી જ થાય - પિણ્ડીભૂત થાય તે “સ્થાનદ્વિનિદ્રા” આ થીણદ્વિનિદ્રા હોય ત્યારે પ્રથમ સંઘયણવાળા જીવને અર્ધચક્રી (વાસુદેવ) કરતાં અડધી શક્તિ હોય છે.

ગંધહસ્તી નામના આચાર્ય એમ માને છે કે નિદ્રા વિગેરે આવે ત્યારે જ દર્શનલબ્ધિનો ઉપઘાત થાય છે. જ્યારે દર્શનાવરણચતુષ્ક એ તો મૂળથી ઉચ્છેદક હોવાથી દર્શનલબ્ધિને મૂળથી હણે છે. અને વળી પ્રાપ્ત દર્શનની નાશક હોવાથી અને અપ્રાપ્તદર્શનની પ્રતિબંધક રૂપ હોવાથી આ નવે પ્રકૃતિઓને દર્શનાવરણીય (દર્શનના આવરણ કારક તરીકે) કહેલ છે.

-: ૩ જું વેદનીયકર્મ :-

તે બે ભેદે છે. (૧) સાતા (૨) અસાતા.

(૧) સાતા :- ત્યાં જેના ઉદયથી આરોગ્ય, વિષય, ઉપભોગ, આદિથી ઉત્પન્ન થતાં આહ્લાદ (આનંદ) લક્ષણ સાતાને વેદે તે સાતાવેદનીય.

(૨) અસાતાવેદનીય :- સાતાથી વિપરીત, તે અસાતાવેદનીય.

-: ૪થું મોહનીયકર્મ :-

(૧) મિથ્યાત્વ, (૨) સમ્યક્મિથ્યાત્વ (મિશ્ર), (૩) સમ્યક્ત્વ, ૧૬ કષાય, ૯ નોકષાય તે ૨૮ મોહનીયની પ્રકૃતિઓ છે.

(૧) મિથ્યાત્વ :- ત્યાં જેના ઉદયથી જિન પ્રણીત તત્ત્વની શ્રદ્ધા ન રાખે તે મિથ્યાત્વમોહનીય.

(૨) મિશ્ર :- જેના ઉદયથી જિન પ્રણીત તત્ત્વની સમ્યક્ શ્રદ્ધા ન કરે અને નિંદ્રા પણ ન કરે, તે સમ્યક્મિથ્યાત્વ = મિશ્રમોહનીય.

(૩) સમ્યક્ત્વ :- જેના ઉદયથી જિન પ્રણીત તત્ત્વની સમ્યક્ શ્રદ્ધા કરે, તે સમ્યક્ત્વમોહનીય. આ ત્રણ પ્રકૃતિઓ દર્શનમોહનીયની કહેવાય છે.

૧૬ કષાય :- કષ = સંસારનો આય = લાભ જેનાથી થાય તે કષાય. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ તે દરેકને અનંતાનુબંધિ, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ, સંજવલન એ ૪ ભેદે, ૪ X ૪ = ૧૬ ભેદ થાય છે.

(૧) અનંતાનુબંધિ :- ત્યાં અનંત સંસારનો અનુબંધ કરે તેવો સ્વભાવવાળો અનંતાનુબંધિ છે. તેનું સંયોજના બીજું નામ છે. અનંત ભવો સાથે પ્રાણીઓ જેના વડે બંધાય, તે સંયોજના એ પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ જાણવી.

(૨) અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ :- જેના ઉદયથી થોડું પણ પચ્ચક્ષાણ ન આવે, તે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાય કહેવાય.

(૩) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ :- જેના ઉદયથી સર્વવિરતિને આવરે, ગ્રહણ કરવા ન દે, તે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાય.

(૪) સંજવલન :- પરીષદ ઉપસર્ગ થયે છતે ચારિત્રને (સંયમીને) પણ સ્હેજ જવલન કરે તે સંજવલન કષાય.

નવ નોકષાય :- અહીં ‘નો’ શબ્દ સાહચર્ય અર્થમાં છે. તે કષાયોની સાથે રહેનાર જે, તે નોકષાય. કયા કષાય સાથે ? પ્રથમના ૧૨ કષાય સાથે તે આ પ્રમાણે. આઘ ૧૨ કષાયો ક્ષય થયે છતે નોકષાય રહેતા નથી. તે પછી તરત

જ તેઓનો (નવ નોકષાયનો) ક્ષય કરવા માટે ક્ષપક પ્રવૃત્તિ કરે, અથવા ઉત્પન્ન થતાં જે અવશ્ય કષાયોની ઉદીરણા કરે તેથી કષાય સાથે રહેનારા છે. ઉક્તં ચ-“કષાયસહર્વર્તિત્વાત્કષાયપ્રેરણાદપિ હાસ્યાદિ નવકસ્યોક્તા નોકષાયકષાયતા ॥” કષાય સાથે રહેનાર અને કષાયને પ્રેરણા કરનારા હોવાથી હાસ્યાદિ નવની નોકષાય રૂપ કષાયતા કહી છે. અને તે નોકષાય ૯ ભેદ છે. વેદત્રિક, હાસ્યાદિષદ્ક.

વેદત્રિક :- (૧) સ્ત્રીવેદ (૨) પુરુષવેદ (૩) નપુંસકવેદ

(૧) સ્ત્રીવેદ :- જેના ઉદયથી સ્ત્રીને પુરુષની ઇચ્છા થાય. જેમ પિત્તના ઉદયે મધુર ગળ્યા પદાર્થો ખાવાની ઇચ્છા થાય તેમ સ્ત્રીવેદ છે.

(૨) પુરુષવેદ :- જેના ઉદયથી પુરુષને સ્ત્રીની ઇચ્છા થાય. તે શ્લેષ્મના ઉદયથી ખટાશવાળા પદાર્થો ખાવાની ઇચ્છા થાય તેમ પુરુષવેદ છે.

(૩) નપુંસકવેદ :- જેના ઉદયથી સ્ત્રી-પુરુષ બન્નેની ઇચ્છા થાય તે જેમ પિત્ત - શ્લેષ્મના ઉદયથી “મજ્જિકા” જેની અંદર ખટાશ અને ગળપણ બન્ને હોય એવી રાબ ખાવાની ઇચ્છા થાય તેમ નપુંસકવેદ છે.

હાસ્યાદિષદ્ક :- (૧) હાસ્ય, (૨) રતિ, (૩) અરતિ, (૪) ભય, (૫) શોક, (૬) જુગુપ્સા.

(૧) હાસ્ય :- જેના ઉદયથી નિમિત્ત કે નિમિત્ત વિના હસે, તે હાસ્યમોહનીય.

(૨) રતિ :- જેના ઉદયથી બાહ્ય-અભ્યંતર વસ્તુને વિષે પ્રીતિ આનંદ થાય, તે રતિમોહનીય.

(૩) અરતિ :- જેના ઉદયથી તેઓને વિષે અપ્રીતિ થાય, તે અરતિમોહનીય. પ્રીતિ અપ્રીતિ સાતા અસાતાત્મકમાં છે. વેદનીયકર્મ વડે જે તે બન્ને રતિ-અરતિની અન્યથા સિદ્ધિ છે. તેમ શંકા ન કરવી. તેનાથી પ્રાપ્ત થતાં સુખ-દુઃખનું કારણ સમીપ હોવા છતાં પણ ચિત્તનું ફેરફારી એ તેનો વ્યાપાર છે.

(૪) શોક :- જેના ઉદયથી પ્રિયનો વિયોગ થાય તો આકંદ કરે, (૨૩) જમીન પર આળોટે, નિઃશ્વાસ મૂકે, તે શોકમોહનીય.

(૫) ભય :- જેના ઉદયથી નિમિત્ત કે નિમિત્ત વિના અથવા પોતાના સંકલ્પથી ભય પામે તે ભયમોહનીય.

(૬) જુગુપ્સા :- જેના ઉદયથી શુભ કે અશુભ વસ્તુ પર દુગંચ્છા થાય, તે જુગુપ્સામોહનીય.

આ ૧૬ કષાય અને ૯ નોકષાયની ચારિત્રમોહનીય સંજ્ઞા છે.

-: ૫ મું આયુષ્યકર્મ :-

તે ૪ ભેદો છે. (૧) દેવાયુ, (૨) મનુષ્યાયુ, (૩) તિર્યંચાયુ, (૪) નરકાયુ.

-: ૬ ઠું નામકર્મ :-

૧૪ પિંડ પ્રકૃતિઓ, ૮ અપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ અને ત્રસાદિ દશ પ્રતિપક્ષ. ૨૦ = ૪૨ નામકર્મની પ્રકૃતિઓ છે. ત્યાં (૧) ગતિ, (૨) જાતિ, (૩) શરીર, (૪) અંગોપાંગ, (૫) બંધન, (૬) સંઘાતન, (૭) સંઘયણ, (૮) સંસ્થાન, (૯) વર્ણ, (૧૦) ગંધ, (૧૧) રસ, (૧૨) સ્પર્શ, (૧૩) આનુપૂર્વી, (૧૪) વિહાયોગતિ અવાન્તર ભેદ સહિત હોય તે પિંડપ્રકૃતિ કહેવાય.

(૧) ગતિ :- ત્યાં તથા પ્રકારના કર્મરૂપી મંત્રી દ્વારા જીવ વડે જે પ્રાપ્ત કરાય તે ગતિ નારક્ત્વાદિ પર્યાયથી પરિણતિ તે ૪ પ્રકારે છે. (૧) નરકગતિ, (૨) તિર્યંચગતિ, (૩) મનુષ્યગતિ, (૪) દેવગતિ. તે વિપાક વેદ્ય કર્મપ્રકૃતિ છે. તે ઉપર મુજબ ૪ પ્રકારે જાણવી.

(૨) જાતિ :- એકેન્દ્રિયાદિ જીવોનો એકેન્દ્રિયત્વાદિરૂપ જે સમાન એક સરખો પરિણામ કે જેને લઈ અનેક પ્રકારના એકેન્દ્રિયાદિ જીવોનો એકેન્દ્રિયાદિ રૂપે વ્યવહાર થાય એવું જે સામાન્ય તે જાતિ. અને તેના કારણભૂત જે કર્મ

૪ જે કર્મના ઉદયથી આત્માનો દેવ-મનુષ્ય-તિર્યંચ અને નરક પર્યાય અમુક નિયત કાલ પર્યંત ટકી રહે તે આયુષ્યકર્મ કહેવાય. આયુષ્યકર્મ અમુક ગતિમાં કાલ પર્યંત આત્માની સ્થિતિ થવામાં તેમજ તે તે ગતિને અનુરૂપ કર્મ ઉપભોગ થવામાં હેતુ છે. આ પ્રમાણે આયુષ્યકર્મના ઉત્તર ભેદો કલા.

તે જાતિનામકર્મ. અહીં પૂર્વસુરિઓનો આ અભિપ્રાય છે. દ્રવ્યરૂપ ઇન્દ્રિય અંગોપાંગ નામકર્મ અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ નામકર્મના સામર્થ્યથી સિદ્ધ છે. અને ભાવરૂપ ઇન્દ્રિય સ્પર્શનાદિ ઇન્દ્રિયાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી સિદ્ધ છે. “ક્ષાયોપશમિકાનીન્દ્રિયાણીતિવચનાત્” ઇન્દ્રિયાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી ભાવેન્દ્રિયો ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ આ એકેન્દ્રિયાદિ છે. એવા શબ્દ વ્યવહારમાં કારણ તથા પ્રકારના સમાન પરિણામ રૂપ જે સામાન્ય તે અન્યથી અસાધ્ય હોવાથી તેનું કારણ જાતિનામકર્મ છે.

પ્રશ્ન :- અહીં કોઈ શંકા કરે કે શબ્દ વ્યવહારના કારણ માત્રથી જાતિની સિદ્ધિ નહીં થાય ? જો એમ થાય તો હરિ આદિ શબ્દ વ્યવહારમાં કારણરૂપે હરિત્વાદિ જાતિની પણ સિદ્ધિ થાય માટે એકેન્દ્રિયાદિ પદનો વ્યવહાર ઔપાધિક છે, જાતિનામકર્મ માનવાનું કોઈ કારણ નથી. વળી જો એકેન્દ્રિયત્વાદિ જાતિનો સ્વીકાર કરશો તો નારકત્વાદિકને પણ તે નારકત્વ નારકાદિ વ્યવહારનું કારણ હોવાથી તે પંચેન્દ્રિયની અવાન્તર જાતિ તરીકે માનવી પડશે અને પછી તે ગતિનામકર્મ માનવાની જરૂર પડશે નહીં.

જવાબ :- અપકૃષ્ટ ચૈત્યન્યાદિના નિયામક તરીકે એકેન્દ્રિયત્વાદિ જાતિની સિદ્ધિ થાય છે. (એટલે કે પંચેન્દ્રિય થી ચઉરિન્દ્રિયનું ચૈત્યન્ય અલ્પ અલ્પ એટલે અલ્પ ક્ષયોપશમ. આ પ્રમાણે ચૈત્યન્યની વ્યવસ્થા થવામાં એકેન્દ્રિયત્વાદિ જાતિ હેતુ છે.) તેમજ એકેન્દ્રિયાદિ શબ્દ વ્યવહારનું કારણ પણ તે જાતિ જ છે. તેથી તેના કારણ રૂપે જાતિનામકર્મ સિદ્ધ છે. નારકત્વાદિ જાતિ નથી, કેમકે તિર્યક્ત્વનું પંચેન્દ્રિયત્વ સાથેનું સાંકર્ષ બાધક છે. (મિત્ર મિત્ર અધિકરણમાં રહેનાર ધર્મનો એકમાં જે સમાવેશ થાય તે સાંકર્ષ કહેવાય, એટલે તે તિર્યક્ત્વ એકેન્દ્રિયાદિમાં છે. પંચેન્દ્રિયત્વ નારકાદિમાં છે. જ્યારે તિર્ય્યપંચેન્દ્રિયમાં પંચેન્દ્રિયત્વ અને તિર્યક્ત્વ બન્ને છે.) નારકત્વાદિ જો ગતિ છે. તે અમુક પ્રકારના સુખ દુઃખના ઉપભોગમાં નિયામક છે. અને તેના કારણ રૂપે જાતિનામકર્મ પણ સિદ્ધ છે. (તાત્પર્ય એ કે ગતિનામકર્મ સુખ દુઃખના ઉપભોગમાં નિયામક છે અને જાતિનામકર્મ ચૈત્યન્યના વિકાસમાં નિયામક છે.) અને જાતિ પાંચ છે. તે આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયજાતિ, બેઠન્દ્રિયજાતિ, તેઠન્દ્રિયજાતિ, ચઉરિન્દ્રિયજાતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ છે. તે વિપાક વેદ્ય કર્મપ્રકૃતિ પણ જાતિ. તે પણ પાંચ પ્રકારે છે.

(૩) શરીર :- જે ક્ષય થાય, (જીર્ણ થાય) તે શરીર. તે પાંચ પ્રકારે છે. (૧) ઔદારિક, (૨) વૈક્રિય, (૩) આહારક, (૪) તૈજસ, (૫) કાર્મણ. તે શરીર પ્રાપ્ત થવામાં હેતુભૂત જે કર્મ તે શરીરનામકર્મ. તે ઉપર પ્રમાણે પાંચ પ્રકારે છે. ત્યાં જે કર્મના ઉદયથી ઔદારિક શરીર યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી ઔદારિકપણે પરિણમાવે અને પરિણમાવીને જીવપ્રદેશો સાથે પરસ્પર એકાકાર રૂપે જે જોડે તે ઔદારિકશરીરનામકર્મ. આ રીતે બાકીના^૫ શરીરનામકર્મની પણ વ્યાખ્યા કરી લેવી.

(૪) અંગોપાંગ :- અંગો-૮ શિર વિગેરે, “સિસમુરોયરપિટ્ટી દો વાહુ ઝરુયા ચ અર્દ્ધંગા ।” મસ્તક, છાતી, પેટ, પીઠ, બે બાહુ અને બે જંઘા એ આઠ અંગ છે. તેના અવયવરૂપી આંગળી, નાક, કાન, આદિ ઉપાંગ છે. અને તેના અવયવરૂપ પર્વરેખા, નામ, વાળ, વિગેરે અંગોપાંગ કહેવાય છે. તેથી અંગ અને ઉપાંગની સંધિ થવાથી અંગોપાંગ થાય છે. તેનો અને અંગોપાંગ શબ્દનો એક શેષ સમાસ થવાથી “સ્યાદાવસહ્ચયે ।” (સિ-૩-૧-૧૧૧) વ્યાકરણના નિયમ

પ અર્થાત્ જે જે શરીર નામકર્મનો ઉદય થાય તે તે શરીર યોગ્ય લોકમાં રહેલા પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી તેને તે તે શરીર રૂપે પરિણમાવવા તે શરીર નામકર્મનું કાર્ય કરે છે. જેમ કે ઔદારિકનામકર્મનો ઉદય થાય ત્યારે ઔદારિક વર્ગજામાંથી પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી તેને એ ઔદારિકપણે પરિણમાવે છે. કર્મ એ કારણ છે. અને શરીર એ કાર્ય છે. કર્મ એ કાર્મણ વર્ગજાનો પરિણામ છે. ઔદારિકાદિ શરીર એ ઔદારિકાદિ વર્ગજાઓનો પરિણામ છે.

ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક અને તૈજસ નામકર્મનો ઉદય થાય ત્યારે ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક અને તૈજસ વર્ગજામાંથી પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી તેનું તે તે શરીર બનાવે છે. એ પ્રમાણે કાર્મણ શરીરનામકર્મ વડે કાર્મણ વર્ગજામાંથી પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે. અને તેને કર્મ રૂપે પરિણમાવે છે.

કાર્મણ શરીરનામકર્મ એ પણ કર્મ વર્ગજાનો પરિણામ છે. અને કાર્મણ શરીર પણ કાર્મણ વર્ગજાનું જ બનેલું છે. આમ હોવાથી બન્ને મિત્ર મિત્ર છે. કાર્મણ શરીર નામકર્મ તે નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ છે, અને કાર્મણ વર્ગજાના પુદ્ગલોના ગ્રહણમાં હેતુ છે. જ્યાં સુધી કાર્મણ શરીર નામકર્મનો ઉદય છે ત્યાં સુધીજ કાર્મણ વર્ગજામાંથી કર્મ યોગ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે. આત્માની સાથે એકાકાર થયેલ આઠે કર્મની અનંત વર્ગજાના પિડનું નામ કાર્મણ શરીર છે. કાર્મણ શરીર એ અવયવી છે અને કર્મની દરેક ઉત્તર પ્રકૃતિઓ તેના અવયવો છે. કાર્મણ શરીર નામકર્મ બંધમાંથી ૮/૬ ભાગે ઉદયમાંથી ૧૩ મા ગુણઠાણે અને સત્તામાંથી ૧૪ ના દ્વિચરિમ સમયે જાય છે. જ્યારે કાર્મણ શરીરનો સંબંધ ચૌદમાના ચરમ સમય પર્યંત છે. કાર્મણ શરીર નામકર્મનો ઉદય ૧૩ મા ગુણઠાણ સુધી જ હોય છે. માટે ત્યાં સુધીજ કર્મ યોગ્ય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે. ૧૪ મે થતું નથી. કાર્મણ નામકર્મનું કાર્ય કાર્મણશરીર ૧૪માના ચરમ સમય પર્યંત હોય છે.

પ્રમાણે એક અંગોપાંગ શબ્દનો લોપ થઇ અંગોપાંગ શબ્દ સિદ્ધ થાય છે. તેના નિમિત્ત કર્મ અંગોપાંગ તે ત્રણ પ્રકારે (૧) ઔદારિક અંગોપાંગ (૨) વૈક્રિય અંગોપાંગ (૩) આહારક અંગોપાંગ.

ત્યાં જે કર્મના ઉદયથી ઔદારિક શરીરપણે પરિણામ પામેલાં પુદ્ગલનો ઔદારિક શરીરને યોગ્ય અંગ-ઉપાંગ અને અંગોપાંગના સ્પષ્ટ વિભાગ રૂપે પરિણામ થાય તે ઔદારિક અંગોપાંગ નામકર્મ એ પ્રમાણે વૈક્રિય આહારક અંગોપાંગ વિષે સમજી લેવું.

તૈજસ-કાર્મણ :- શરીર જીવ પ્રદેશની આકૃતિને અનુસરતાં હોવાથી તેને અંગોપાંગનો સંભવ નથી. (ઔદારિકાદિ ત્રણ શરીરની આકૃતિને આત્મા અનુસરતો હોવાથી તે તે અંગોપાંગ ઘટી શકે છે.)

(૫) બંધન :- જેના વડે બંધાય - જોડાય તે બંધન, જે કર્મના ઉદયથી પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા અને ગ્રહણ કરાતા ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોનો પરસ્પર સંબંધ થાય તે. જેમકે કાષ્ટને એકાકાર કરવામાં રાજ કારણ છે તેમ. તે ઔદારિકબંધન આદિ ભેદે પાંચ પ્રકારે છે.

(૬) સંઘાતન :- જેના વડે ઔદારિકાદિ પુદ્ગલો પિંડ રૂપે કરાય તે સંઘાતન. તે પણ ઔદારિક સંઘાતન આદિ પાંચ પ્રકારે છે. હવે આનો વ્યાપાર કયો ? પુદ્ગલો ભેગા કરવા માત્ર બરાબર નથી. પુદ્ગલોનું ભેગા થવાપણું તો ગ્રહણ માત્રથી જ સિદ્ધ થાય છે. ત્યાં સંઘાતન નામકર્મનો ઉપયોગ નથી. ઔદારિકાદિ શરીર રચના કરનાર સંઘાત વિષે તેનો વ્યાપાર છે. એ પ્રમાણે સંપ્રદાયનો મત છે. તે પણ બરાબર નથી. જેમ તંતુ ભેગા થવાથી પટ થાય તેમ ઔદારિકાદિ વર્ગજ્ઞામાંથી ઉત્પન્ન થયેલ પુદ્ગલોનો સમૂહ જ ઔદારિક શરીરાદિમાં હેતુ છે. ત્યાં અધિક વિશેષનો આશ્રય ન હોવાથી સત્ય વાત ઠીક છે. પ્રતિ નિયત પ્રમાણ જેટલાં પ્રમાણમાં જોઈએ તેટલાં પ્રમાણાનુસાર ઔદારિકાદિ શરીર રચના માટે સમૂહ વિશેષનો અવશ્ય આશ્રય કરવા યોગ્ય હોવાથી તન્નિમિત્તક તરતમતાના કારણરૂપે સંઘાતન નામકર્મની સિદ્ધિ થાય છે. આ પ્રમાણે પ્રાચીન આચાર્યોનો અભિપ્રાય જ યુક્ત છે.

(૭) સંઘયણ :- તે અસ્થિની રચના વિશેષને સંઘયણ કહે છે. તે છ પ્રકારે છે. (૧) વજ્રઋષભનારાય, (૨) ઋષભનારાય, (૩) નારાય, (૪) અર્ધનારાય, (૫) કીલિકા, (૬) છેવટું-સેવાર્ત.

(૧) વજ્રઋષભનારાયસંઘયણ :- તેમાં વજ્ર શબ્દનો અર્થ ખીલી, ઋષભનો અર્થ હાડકાને વીંટાડનાર પાટો, નારાયનો અર્થ મર્કટબંધ, જેની અંદર બે હાડકા બન્ને બાજુ મર્કટબંધ વડે બંધાયેલ હોય, અને તે પાટાની આકૃતિવાળા ત્રીજા હાડકા વડે વીંટળાયેલા હોય અને તેના ઉપર તે ત્રણ હાડકાને ભેદનાર ખીલીરૂપ હાડકું હોય. (આવા પ્રકારના હાડકાના બંધને વજ્રઋષભનારાયસંઘયણ કહે છે.)

(૨) ઋષભનારાયસંઘયણ :- જે સંઘયણ ખીલી સરખા હાડકા રહિત છે. (મર્કટબંધ અને પાટો જેની અંદર હોય છે, તે ઋષભનારાયસંઘયણ નામકર્મ કહેવાય છે.)

(૩) નારાયસંઘયણ :- જેની અંદર બે હાડકા માત્ર મર્કટબંધથીજ બંધાયેલા હોય, તે નારાયસંઘયણ નામકર્મ છે.

(૪) અર્ધનારાયસંઘયણ :- જેની અંદર એક બાજુ મર્કટબંધ હોય અને બીજી બાજુ હાડકારૂપ ખીલીનો બંધ હોય, તે અર્ધનારાય સંઘયણ નામકર્મ છે.

(૫) કીલિકા સંઘયણ :- જેની અંદર હાડકાઓ માત્ર કીલિકા - ખીલીથી બંધાયેલા હોય, તે કીલિકાસંઘયણ નામકર્મ કહેવાય છે.

દ. પ્રશ્ન :- સંઘાતન નામકર્મ માનવાનું શું પ્રયોજન છે ? માત્ર પુદ્ગલનો સમૂહ કરવો તેની અંદર તે કર્મ કારણ છે. એવો ઉત્તર આપતા હો તો તે યોગ્ય નથી. કેમકે પુદ્ગલનો સમૂહ તો ઔદારિક નામકર્મના ઉદયથી જે પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે તે ગ્રહણ કરવા માત્રથી જ સિદ્ધ છે. તેમાં તો સંઘાત નામકર્મનો કંઈ ઉપયોગ નથી. તથા ઔદારિકાદિ શરીરની રચના પ્રમાણે સંઘાત સમૂહ વિશેષ કરવો તેમાં સંઘાતન નામકર્મ કારણ છે. આવો પૂર્વાચાર્યનો અભિપ્રાય પણ યુક્ત નથી. કારણકે જેમ તંતુનો સમૂહ પટ પ્રત્યે કારણ છે તેમ ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોનો સમૂહ ઔદારિકાદિ શરીરોનું કારણ છે. અને સમૂહ તો ગ્રહણ માત્રથી સિદ્ધ છે. તેમાં સંઘાતનને વિશેષ કારણરૂપે માનવાની શી આવશ્યકતા છે ?

ઉત્તર :- અમુક પ્રમાણમાં જ લંબાઈ, જાડાઈ નિશ્ચિત પ્રમાણ વાળા ઔદારિકાદિ શરીરની રચના માટે સમૂહ વિશેષની ઔદારિકાદિ શરીરને અનુસરતી રચનાની આવશ્યકતા છે. અને તેથીજ શરીરનું તારતમ્ય થાય છે. માટે સમૂહ વિશેષના કારણરૂપે સંઘાતન નામકર્મ અવશ્ય માનવું જોઈએ. એ રીતે પૂર્વાચાર્યનો અભિપ્રાય જ યુક્ત છે. તાત્પર્ય એ કે ઔદારિકાદિ નામકર્મના ઉદયથી જે ઔદારિકાદિ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે તેની નિયત પ્રમાણ વાળી રચના થવામાં સંઘાતન નામકર્મ હેતુ છે.

(૬) સેવાર્તસંઘયણ :- જેની અંદર હાડકાના છેડાઓ પરસ્પર સ્પર્શીને જ રહેલા હોય અને જે હંમેશા તૈલાદિનું મર્દન ચંપી આદિ સેવાની અપેક્ષા રાખે, તે સેવાર્તસંઘયણ નામકર્મ કહેવાય છે. તેના હેતુભૂત જે કર્મ તે સંઘયણ નામકર્મ છ પ્રકારે છે. (હાડકાનો મજબૂત કે શિથિલ બંધ થવામાં સંઘયણ નામકર્મ કારણ છે.)

(૮) સંસ્થાન :- એટલે આકાર વિશેષ ગ્રહણ કરાયેલી શરીરની રચનાને અનુસરી ગોઠવાયેલ અને પરસ્પર સંબંધ થયેલા ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોમાં સંસ્થાન નામકર્મ (શરીરમાં આકાર વિશેષ જે કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય તે સંસ્થાન નામકર્મ કહે છે.) તે છ પ્રકારે છે. (૧) સમચતુરસ (૨) ન્યોગ્રોધ પરિમંડલ (૩) સાદિ (૪) કુબ્જ (૫) વામન (૬) હુંડક

(૧) સમચતુરસસંસ્થાન :- ત્યાં જેના ઉદયથી સમચતુરસ સંસ્થાન થાય તે સમચતુરસ સંસ્થાન. તેમાં સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં કહેલ લક્ષણ અને પ્રમાણને અવિસંવાદિ મળતા ૪ ખૂણા ૪ દિક્ વિભાગ વડે ઉપલક્ષિત ઓળખતા શરીરના અવયવો જેની અંદર હોય તે સમચતુરસ સંસ્થાન કહેવાય છે.

(૨) ન્યોગ્રોધ પરિમંડલસંસ્થાન :- ન્યોગ્રોધ વડના જેવો પરિમંડલ આકાર જેની અંદર હોય છે તે ન્યોગ્રોધ પરિમંડલસંસ્થાન કહેવાય છે.

(૩) સાદિ સંસ્થાન :- અહીં સાદિ શબ્દથી ઉત્સેધ જેની સંજ્ઞા છે. તેવો નાભિના નીચેનો દેહભાગ ગ્રહણ કરવો. તેથી આદિ નાભિની નીચેના દેહભાગ યુક્ત જે હોય તે સાદિ કહેવાય. વિશેષણ બીજી રીતે ન ઘટે તેથી વિશિષ્ટ અર્થનો લાભ થાય છે. અન્ય આચાર્યો સાદિ શબ્દને બદલે સાચી એવું નામ બોલે છે. ત્યાં સાચી એટલે શાલ્મલી વૃક્ષ એમ સિદ્ધાંત રહસ્યને જાણનાર બોલે છે. જેમ શાલ્મલી વૃક્ષનો સ્કંધભાગ અતિપુષ્ટ અને સુંદર હોય છે અને ઉપરના ભાગમાં તેના અનુરૂપ મહાન વિશાળતા હોતી નથી, તેમ જે સંસ્થાનમાં શરીરનો અધોભાગ પરિપૂર્ણ હોય, ઉપરનો ભાગ તથા પ્રકારનો ન હોય તે સાદિસંસ્થાનનામકર્મ કહેવાય છે.

(૪) કુબ્જસંસ્થાન :- જ્યાં માથું ડોક અને હાથ પગ વિગેરે અવયવો પ્રમાણ અને લક્ષણ યુક્ત હોય, અને પેટ આદિ અવયવો પ્રમાણ અને લક્ષણયુક્ત ન હોય, તે કુબ્જસંસ્થાનનામકર્મ કહેવાય છે.

(૫) વામનસંસ્થાન :- જ્યાં છાતી અને ઉદરાદિ અવયવો પ્રમાણ અને લક્ષણ યુક્ત હોય - અને હસ્ત પાદાદિ અવયવો હીન હોય, તે વામનસંસ્થાનનામકર્મ કહેવાય છે.

(૬) હુંડકસંસ્થાન :- જેની અંદર શરીરના સઘળા અવયવો પ્રમાણ અને લક્ષણ હીન હોય તે હુંડકસંસ્થાનનામકર્મ કહેવાય છે.

(૮) વર્ણ :- જે કર્મના ઉદયથી શરીર શોભાયુક્ત થાય તે વર્ણ. તે પાંચ પ્રકારે છે. (૧) શ્વેત, (૨) પીત, (૩) રક્ત, (૪) નીલ, (૫) કૃષ્ણ. તે પ્રકારનો વર્ણ થવામાં હેતુભૂત કર્મ પણ પાંચ પ્રકારે છે. જેના ઉદયથી જીવોના શરીરમાં બગલા વિગેરે જેવો શ્વેત વર્ણ થાય, તે શ્વેતવર્ણનામકર્મ. આ રીતે બીજા વર્ણનામકર્મનો પણ અર્થ સમજી લેવો.

(૧૦) ગંધ :- જે સુંધી શકાય તે ગંધ તેના બે ભેદ છે. (૧) સુરભિગંધ, (૨) દુરભિગંધ તે હેતુભૂત જે કર્મ તે પણ બે પ્રકારે છે. જે કર્મના ઉદયથી શતપત્ર અને માલતી આદિના પુષ્પની જેમ જીવોના શરીરની સુંદર ગંધ થાય, તે સુરભિગંધનામકર્મ તેનાથી વિપરીત (એટલે કે જે કર્મ ના ઉદયથી જીવોના શરીરમાં લસણ, હીંગ જેવી ખરાબ ગંધ ઉત્પન્ન થાય તે દુરભિગંધનામકર્મ સારી કે ખરાબ ગંધ થવામાં ગંધનામકર્મ કારણ છે.)

(૧૧) રસ :- “રસ આસ્વાદનસ્નેહનયોઃ” જેનો આસ્વાદ લઈ શકાય તે રસ, તે પાંચ પ્રકારે છે. (૧) તિક્ત = તિખો, (૨) કટુ = કડવો, (૩) કષાય = તુરો, (૪) આમ્લ = ખાટો, (૫) મધુર = મીઠો. તેવો રસસ્વાદ થવામાં

૭ એટલે કે જેની અંદર સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં જે પ્રમાણે શરીરનું પ્રમાણ અને લક્ષણ કહ્યું છે. તે પ્રમાણે શરીરનું પ્રમાણ અને લક્ષણ થાય. તથા જેની અંદર જમણો ઢીંચણ અને ડાબો ખભો, ડાબો ઢીંચણ અને જમણો ખભો બન્ને ઢીંચણ તથા મસ્તક અને પલાંઠી એ ચારે ખૂણાનું અંતર સરખું હોય તે સમચતુરસ સંસ્થાન.

૮ જેમ વડનો ઉપરનો ભાગ શાખા પ્રશાખા અને પાંદડાઓથી સંપૂર્ણ પ્રમાણવાળો સુશોભિત હોય છે અને નીચેનો ભાગ હીન સુશોભિત હોતો નથી તેમ જેની અંદર નાભિની ઉપરના અવયવો સંપૂર્ણ લક્ષણ અને પ્રમાણ હોય અને નાભિની નીચેના લક્ષણ અને પ્રમાણ યુક્ત ન હોય, તે ન્યોગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાન.

હેતુભૂત જે કર્મ તે પણ પાંચ પ્રકારે છે. તેમાં જે કર્મના ઉદયથી જીવોના શરીરમાં મરીની જેમ તિક્ત રસ થાય, તે તિક્તરસનામકર્મ એ પ્રમાણે અન્ય રસનો અર્થ સમજી લેવો.

(૧૨) સ્પર્શ :- ‘‘હુષ સ્પૃશ સંસ્પર્શ’’ જેનો સ્પર્શ થઈ શકે તે સ્પર્શ આઠ પ્રકારે છે. (૧) કર્કશ = કઠોર, (૨) મૃદુ = કોમળ, (૩) લઘુ = હલકો, (૪) ગુરુ = ભારે, (૫) સ્નિગ્ધ = ચીકણો, (૬) રૂક્ષ = લુખો, (૭) શીત, (૮) ઉષ્ણ તેના હેતુભૂત જે કર્મ તે પણ આઠ પ્રકારે છે. જે કર્મના ઉદયથી જીવોના શરીરમાં પથ્થર આદિના જેવો કઠોર સ્પર્શ થાય તે કર્કશસ્પર્શનામકર્મ એ પ્રમાણે બાકીનાં સઘળા સ્પર્શનામકર્મનો અર્થ સમજી લેવો.

(૧૩) આનુપૂર્વી :- વિગ્રહ^૯ ગતિએ એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં જતાં જીવની આકાશપ્રદેશની શ્રેણીને અનુસરીને જે ગતિ થાય તે આનુપૂર્વી તેવા વિપાક વડે વેદ્ય એટલે તે પ્રકારના રૂપનો અનુભવ કરાવનારી જે કર્મપ્રકૃતિ તે આનુપૂર્વીનામકર્મ. તે ૪ પ્રકારે છે. નરકગત્યાનુપૂર્વી, તિર્યગગત્યાનુપૂર્વી, મનુષ્યગત્યાનુપૂર્વી, દેવગત્યાનુપૂર્વી.

(૧૪) વિહાયોગતિ :- તથા ‘‘વિહાયસ’’^{૧૦} આકાશ વડે જે ગતિ થાય તે વિહાયોગગતિ કહેવાય છે. તે બે પ્રકારે (૧) શુભવિહાયોગતિ, (૨) અશુભવિહાયોગતિ. જે કર્મના ઉદયથી હાથી અને બળદના જેવી સુંદર ગતિ ચાલ પ્રાપ્ત થાય, તે શુભવિહાયોગતિનામકર્મ. જે કર્મના ઉદયથી ગધેડું, ઊંટ, પાડો, આદિના જેવી અશુભ ગતિ પ્રાપ્ત થાય તે અશુભવિહાયોગતિનામકર્મ. આ પ્રમાણે ૧૪ પિંડ પ્રકૃતિઓના અવાન્તર ૬૫ ભેદો થાય છે.

હવે પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ કહે છે. તે બે ભેદો છે. (૧) સપ્રતિપક્ષ. (૨) અપ્રતિપક્ષ. તેમાં પહેલાં ઓછું કહેવા યોગ્ય હોવાથી તે અપ્રતિપક્ષ કહે છે. તે અગુરુલઘુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ, આતપ, ઉઘોત, નિર્માણ, તીર્થંકર એ ૮ પ્રકૃતિઓ છે.

(૧) અગુરુલઘુ :- જે કર્મના ઉદયથી જીવોનું શરીર ન ભારે, ન લઘુ કે ન ગુરુલઘુ થાય, પરંતુ અગુરુલઘુ પરિણામ પરિણત થાય તે અગુરુલઘુનામકર્મ કહેવાય છે.

(૨) ઉપઘાત :- જે કર્મના ઉદયથી પોતાના શરીરના અવયવો વડે જે પ્રતિજીહ્વા = જીભ ઉપર થયેલી બીજી જીભ. ગલવૃંદલક, રસોળી અને ચોરદંત = દાંત પાસે ધારવાળા નીકળેલા બીજા દાંત એ આદિ વડે હણાય, દુઃખી થાય, અથવા પોતે કરેલા ઉદ્બંધન, ઝાડ પર ઊંધે માથે લટકવું, પર્વત પરથી ઝંપાપાત કરવો, એ આદિ વડે હણાય, તે ઉપઘાતનામકર્મ કહેવાય છે.

(૩) પરાઘાત :- જે કર્મના ઉદયથી ઓજસ્વી પ્રતાપી પોતાના દર્શન માત્રથી તેમજ વાણીની પટુતા વડે (મહારાજાઓની) સભામાં જવા છતાં પણ તે સભાના સભ્યોને ત્રાસ ઉત્પન્ન કરે ક્ષોભ પેદા કરે અને પ્રતિવાદી સામા પક્ષની પ્રતિભાને દબાવે, તે પરાઘાતનામકર્મ કહેવાય છે.

(૪) ઉચ્છ્વાસ :- જે કર્મના ઉદયથી ઉચ્છ્વાસ-નિઃચ્છ્વાસ^{૧૧} લબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય તે ઉચ્છ્વાસનામકર્મ કહેવાય છે.

૯ તે કપૂર લાંગલ અને ગોમૂત્રિકાના આકારે અનુક્રમે બે-ત્રણ-ચાર સમય પ્રમાણ વિગ્રહગતિ હોય છે.

૧૦ પ્રશ્ન :- આકાશ સર્વ વ્યાપક હોવાથી આકાશ સિવાય ગતિનો સંભવ જ નથી. તો પછી વિહાયસ એ વિશેષણ શા માટે ગ્રહણ કર્યું ? કારણ કે વ્યવચ્છેદ પૃથક્ કરવા લાયક વસ્તુનો અભાવ છે. વિશેષણ લગભગ એક વસ્તુથી બીજી વસ્તુને જુદી પાડવી હોય ત્યાં મૂકાય છે. આકાશ વિના ગતિનો સંભવ જ નહીં હોવાથી અહીં કોઈ વ્યવચ્છેદ નથી તેથી વિહાયસ એ વિશેષણ નકામું છે.

જવાબ :- અહીં વિહાયસ એ વિશેષણ નામકર્મની પ્રથમ પ્રકૃતિ જે ગતિનામકર્મ છે. તેનાથી પૃથક્ કરવા માટે મૂકેલ છે. કારણ કે અહીં માત્ર ગતિ નામકર્મ એટલું જ કહેવામાં આવે તો પહેલું ગતિનામકર્મ તો આવી ગયું છે. ફરી શા માટે મૂકેલ છે. ? એવી શંકા થાય તે શંકા ન થાય તે માટે વિહાયસ એ વિશેષણ સાર્થક છે. તેથી આપણે જે ચાલીએ છીએ તે ગતિમાં વિહાયોગતિ નામકર્મ હેતુ છે. પરંતુ નારકત્વાદિ પર્યાય થવામાં હેતુ નથી.

૧૧ અહીં એમ શંકા થાય કે સઘળી લબ્ધિઓ ક્ષયોપશમ ભાવે એટલેકે વીર્યાતરાયકર્મના ક્ષયોપશમ થવાથી કહી છે. શ્વાસોચ્છ્વાસ લબ્ધિમાં શ્વાસોચ્છ્વાસનામકર્મનો ઉદય માનવાનું શું પ્રયોજન ? તેના જવાબમાં સમજવું કે કેટલીક લબ્ધિઓમાં કે જેની અંદર લોકમાં રહેલા પુદ્ગલો ગ્રહણ કરવાના હોય, અને ગ્રહણ કરી શ્વાસોચ્છ્વાસદિ રૂપે પરિણમવાવાના હોય ત્યાં કર્મનો ઉદય પણ માનવો પડે છે. કારણકે કર્મના ઉદય વિના લોકમાં રહેલ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી પરિણમાવી શકાતાં નથી. જેમ કે આહારક લબ્ધિ જેને થઈ હોય તેને જ્યારે આહારક શરીર કરવું હોય ત્યારે લોકમાં રહેલી આહારક વર્ગજામાંથી પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી તેને આહારક પણે પરિણમાવે છે. આ ગ્રહણ અને પરિણામ કર્મના ઉદય વિના થતો નથી જો કે તદનુકૂળ વીર્યાતરાયકર્મનો ક્ષયોપશમ તો થવો જ જોઈએ જોતે ન હોય તો લબ્ધિ ફોરવી શકેજ નહીં. જો કે વૈક્રિય શરીર નામકર્મ લગભગ દરેક સંક્ષિપ્તચેન્દ્રિય તિર્યંચ મનુષ્યોને સત્તા હોય છે. છતાં સઘળા મનુષ્ય-તિર્યંચ વૈક્રિય શરીર કરી શકતા નથી. પરંતુ જેને તદનુકૂળ ક્ષયોપશમ થયોહોય તે જ કરી શકે છે. તેમ અહીં શ્વાસોચ્છ્વાસ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ તેમજ પરિણમન કરવાનું હોવાથી શ્વાસોચ્છ્વાસનામકર્મ માનવાની આવશ્યકતા રહે છે.

(૫) આતપ :- જે કર્મના ઉદયથી જીવોના શરીરો સ્વરૂપે ઉજ્જા નહીં છતાં ઉજ્જા પ્રકાશ રૂપે આતપ કરે તે આતપનામકર્મ.^{૧૨} તેનો વિપાક સૂર્યના વિમાનની નીચે રહેલાં બાદર પૃથ્વીકાયના જીવોને જ હોય છે. અગ્નિકાય જીવોને હોતો નથી. કારણ કે સિદ્ધાંતમાં તેનો ઉદય નિષેધ્યો છે. તે જીવોના શરીરમાં જે ઉજ્જાતા છે તે ઉજ્જાસ્પર્શનામકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલી છે. અને જે પ્રકાશત્વ છે તે ઉત્કૃષ્ટ રક્તવર્ણનામકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલું છે.

(૬) ઉદ્યોત :- જે કર્મના ઉદયથી જંતુઓના શરીરો શીત પ્રકાશ રૂપે ઉદ્યોત કરે તે ઉદ્યોતનામકર્મ. તેનો ઉદય યતિ અને દેવના ઉત્તર વૈક્રિય શરીરમાં અને ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારાના વિમાનની નીચે રહેલાં પૃથ્વીકાયના શરીરમાં તેમજ કેટલીક વનસ્પતિ વિગેરેમાં હોય છે.

(૭) નિર્માણ :- જે કર્મના ઉદયથી જંતુઓના શરીરોમાં પોત-પોતાની જાતિને અનુસારે અંગ-પ્રત્યંગની નિયત સ્થાન વર્તિતા વ્યવસ્થા જે સ્થળે જે અંગ-ઉપાંગ કે અંગોપાંગ જોઈએ તેની ત્યાં ગોઠવણ થાય તે નિર્માણનામકર્મ.^{૧૩} આ કર્મ સુથાર જેવું છે. જો આ કર્મ ન હોય તો તેના નોકર જેવા અંગોપાંગ નામકર્મ આદિ વડે થયેલ મસ્તક અને પેટ વિગેરે અવયવોની નિયત સ્થળે રચના થવામાં કોઈ નિયમ ન રહે, તેથી નિયત સ્થળે રચના થવામાં નિર્માણનામકર્મ કારણ છે.

(૮) તીર્થંકર :- જે કર્મના ઉદયથી આઠ મહાપ્રાતિહાર્ય આદિ ૩૪ અતિશયો ઉત્પન્ન થાય, તે તીર્થંકરનામકર્મ. એ પ્રમાણે અપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ કહી.

હવે સપ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિ કહે છે. તે (૧) ત્રસ, (૨) બાદર, (૩) પર્યાપ્ત, (૪) પ્રત્યેક, (૫) સ્થિર, (૬) શુભ, (૭) સુસ્વર, (૮) સુભગ, (૯) આદેય, (૧૦) યશઃકીર્તિ તે ત્રસદશક-

(૧) સ્થાવર, (૨) સૂક્ષ્મ, (૩) અપર્યાપ્ત, (૪) સાધારણ, (૫) અસ્થિર, (૬) અશુભ, (૭) દુઃસ્વર, (૮) દુર્ભગ, (૯) અનોદય, (૧૦) અયશઃકીર્તિ એ સ્થાવરદશક.

(૧) ત્રસ :- તાપ, આદિથી પીડિત થયા છતાં જે સ્થાને રહ્યા છે તે સ્થાનથી બીજે સ્થાને જાય છે, તે બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય ત્રસ કહેવાય છે. તેના હેતુભૂત જે કર્મ તે ત્રસનામકર્મ.

(૧) સ્થાવર :- તેનાથી વિપરીત સ્થાવરનામકર્મ ઉજ્જાતા આદિથી તપ્ત થવા છતાં પણ તે સ્થાનનો ત્યાગ કરવા માટે જેઓ અસમર્થ છે. તે પૃથ્વી-અપ્-તેઉ-વાઉ અને વનસ્પતિ સ્થાવર કહેવાય છે. તેના હેતુભૂત જે કર્મ તે સ્થાવરનામકર્મ.

(૨) બાદર :- જેના ઉદયથી જીવોને ચક્ષુથી જોઈએ તેવા શરીરપણાનું લક્ષણ તે બાદર પણ થાય. તે બાદર નામ પૃથ્વીકાયાદિ એક એક શરીરને ચક્ષુ વડે ગ્રહણના અભાવે પણ બાદરપણાના પરિણામ વિશેષથી ઘણાં સમુદાય થાય ત્યારે ચક્ષુ વડે ગ્રહણ થાય તે છે. તેના હેતુભૂત જે કર્મ, તે બાદરનામકર્મ.^{૧૪}

(૨) સૂક્ષ્મ :- તેનાથી વિપરીત તે સૂક્ષ્મ જેના ઉદયથી ઘણાં જીવોનો સમુદાય ભેગો થાય છતાં ચક્ષુ વડે ગ્રહણ ન થાય તે સૂક્ષ્મનામકર્મ.

(૩) પર્યાપ્ત :- જે કર્મના ઉદયથી સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરવામાં સમર્થ થાય, તે પર્યાપ્તનામકર્મ.

૧૨ આતપનું લક્ષણ અગ્નિમાં ઘટતું નહીં હોવાથી પણ તેને આતપનો ઉદય હોતો નથી. આતપનું લક્ષણ પોતે અનુજ્જા હોઇ દૂર રહેલી વસ્તુ પર ઉજ્જા પ્રકાશ કરે એ છે. જ્યારે અગ્નિ સ્વયં ઉજ્જા છે. અને માત્ર થોડે દૂર રહેલ વસ્તુ પર જ ઉજ્જા પ્રકાશ કરી શકે છે.

૧૩ જેમ સુથાર પુતળી વિગેરેમાં હાથ વિગેરે અવયવોની વ્યવસ્થા કરે છે.

૧૪ બાદર નામકર્મ એ જીવવિપાકી પ્રકૃતિ છે. એટલે જીવનો કંઈક બાદર પરિણામ ઉત્પન્ન કરી પુદ્ગલ ઉપર અસર કરે છે. જેને લઈ એક અથવા અસંખ્ય શરીરનો પિંડ ચક્ષુનો વિષય થાય છે. જીવ વિપાકી પ્રકૃતિ પુદ્ગલ ઉપર જરૂર અસર કરે છે. જેમ ક્રોધ, નિદ્રા વિગેરે જીવવિપાકી છતાં તેની અસર પુદ્ગલ પર થાય છે. તેમ બાદર અને સૂક્ષ્મ જીવ વિપાકી છતાં પુદ્ગલ પર અસર થાય છે. એમ ન હોય તો બાદરનું પણ ઔદારિક શરીર છે. સૂક્ષ્મનું શરીર પણ ઔદારિક શરીર છે. બન્નેના શરીર અનંતાનંત વર્ગજ્ઞાના બનેલા છે. છતાં જમે તેટલા સૂક્ષ્મ જીવોના શરીરો એકઠા થવા છતાં તે દેખાય જ નહીં અને બાદર જીવોના એક અથવા અસંખ્ય શરીરનો પિંડદેખાય તેનું કારણ શું ? કારણ એજ કે બાદર અને સૂક્ષ્મનામકર્મ જીવ પર પોતાની અસર ઉત્પન્ન કરી પુદ્ગલ પર અસર કરે છે તેથી જ એવો અર્થ કરવામાં આવ્યો છે કે જે કર્મના ઉદયથી ચક્ષુથી દેખી શકાય એવા સ્થૂળ શરીરની પ્રાપ્તિ થાય તે બાદરનામકર્મ અને તેનાથી વિપરીત સૂક્ષ્મનામકર્મ, બાદરનામકર્મ જો જીવ વિપાકી ન હોત તો ૧૪ મે ગુણસ્થાનકે તેનો ઉદય હોઈ શકે જ નહીં કેમ કે ૧૪ મે ગુણસ્થાનકે માત્ર જીવવિપાકી પ્રકૃતિઓનો જ ઉદય હોય છે.

(૩) અપર્યાપ્ત :- જે કર્મના ઉદયથી સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરવામાં અસમર્થ થાય તે અર્થાત્ અધૂરી પર્યાપ્તિ એજ મરણ થાય., તે અપર્યાપ્તનામકર્મ.

(૪) પ્રત્યેક :- જે કર્મના ઉદયથી એક એક જીવને ભિન્ન ભિન્ન શરીર પ્રાપ્ત થાય તે પ્રત્યેકનામકર્મ.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે, આગમમાં જો કોઠ, પીપળો, પીલું વિગેરે વૃક્ષોમાં મૂળ, સ્કંધ, છાલ, શાખા વિગેરે દરેક અસંખ્ય^{૧૫} જીવો કલા છે. પરંતુ દેવદત્તના શરીરના જુદા જુદા અવયવો પણ અખંડ એક શરીર રૂપે દેખાય છે તેમ મૂળ સ્કંધ વગેરે પણ અવયવો જુદા જુદા હોવા છતાં અખંડ એક શરીર કોઠ-પીપળા આદિ રૂપે દેખાય છે. તો તેઓનું પ્રત્યેક શરીરત્વ કેમ કહેવાય ? કારણ કે દરેક જીવોનું પોતાનું શરીર હોય તો જ પ્રત્યેક શરીરત્વ કહેવાય. અહીં તો દરેક જીવમાં શરીર ભેદ તો છે જ નહીં ?

જવાબ :- એવી વાત નથી, કોઠના મૂળ આદિને વિષે અસંખ્ય જીવોના જુદા જુદા શરીર સ્વીકાર્યા છે. તેથી પ્રતિ જીવમાં શરીરભેદ છે જ અહીં વળી પ્રશ્ન થશે કે જો તે મૂળ આદિ દરેકના જુદા જુદા શરીર સ્વીકાર્યા છે તો તે દરેક દેખાતા કેમ નથી ? તેના જવાબમાં કહે છે કે જેમ ચીકાશવાળા દ્રવ્યથી ભેગી થયેલ સરસવની વાટમાં દ્રવ્યો જુદા જુદા હોવા છતાં વાટરૂપે એક જ દેખાય છે તેમ કોઈ એવા પ્રબળ રાગ દ્વેષરૂપ હેતુ વડે બાંધેલા તથા પ્રકારના પ્રત્યેક નામકર્મના પુદ્ગલોના ઉદયથી તે સઘળાં જીવોનું^{૧૬} શરીર ભિન્ન ભિન્ન છે. છતાં પરસ્પર વિભિન્ન એકાકાર શરીરવાળા સંભવે છે.

(૪) સાધારણ :-^{૧૭} જેના ઉદયથી અનંતા જીવોનું એક શરીર થાય તે સાધારણનામકર્મ.

૧૫ પ્રજાપના સૂત્રમાં કહ્યું છે “एएसिं मूला एकास्थिक बहुबीजवृक्ष प्ररुपणावसरे । असंखिज्ज जीविया कन्दा वि खंवा वि तथा वि सात्ता वि पवात्ता वि पत्ता पत्तेय जीविया” છતાંદિ એકાસ્થિક = બીજવાળા અને બહુબીજવાળા વૃક્ષની પ્રરૂપણા પ્રસંગે કહ્યું છે કે તે વૃક્ષોના મૂળ અસંખ્ય જીવોવાળા છે. એટલે કે મૂળમાં અસંખ્ય જીવો હોય છે. એ પ્રમાણે કંદ (મૂળિયા ઉપર જમીનમાં રહેલા ભાગને કંદ કહે છે.) અને જમીન બહાર નીકળેલા ભાગને સ્કંધ કહે છે. તે સ્કંધ છાલ મોટી ડાળીઓ એને પ્રવાલ = (નવી ફૂંપળો) માં પણ અસંખ્ય જીવોવાળા છે. અને પાંદડા એક એક જીવવાળા છે.

૧૬ પ્રજાપના સૂત્રમાં કહ્યું છે કે जह सगलसरिसवाणं सिलेस मिस्ताण बट्टिया बट्टी । पत्तेय सरीराणं तह हुंति सरीर संघाया । जह वा तिल पप्पडिया बहुएहिं तिलेहिं मीसिया संती । पत्तेय शरीराणं तह होंति शरीर-संघाया ॥) અર્થ :- શ્વેષ દ્રવ્યથી મિશ્ર થયેલા ઘણા સરસવોની બનાવેલી વાટ જેમ એકાકાર જણાય છે. તેમ પ્રત્યેક શરીરી જીવોના શરીરનો સંઘાત એકાકાર જણાય છે. અથવા ઘણાં તલમાં તેને મિશ્ર કરનાર ગોળ વિગેરે નાંખી તેની તલપાપડી કરવામાં આવે તે જેમ એકાકાર દરેક તલ તેમાં ભિન્ન હોવા છતાં એક પિંડરૂપ જણાય છે. તેમ વિચિત્ર પ્રત્યેક નામકર્મના ઉદયથી મૂળ આદિ દરેકને ભિન્ન ભિન્ન શરીર હોવા છતાં એકાકાર જણાય છે. અહીં બન્ને ગાથાનો અસરાર્થ આ પ્રમાણે છે. જેમ કોઈ સંયોજક દ્રવ્યથી ઘણાં સરસવોની વાળેલી વર્તિ = વાટ અથવા સંયોજક દ્રવ્યથી ઘણાં તલ વડે વિમિશ્ર થયેલી તલ પાપડી થાય છે. તેમ પ્રત્યેક શરીરી જીવોના શરીર સંઘાત શરીરના પિંડો થાય છે.

૧૭ પ્રશ્ન :- અનંત જીવો વચ્ચે એક શરીર કેમ ઉત્પન્ન થાય ? ન થવું જોઈએ ? કારણકે જે જીવ પહેલો ઉત્પન્ન થયો તેણે તે શરીર બનાવ્યું અને તેની સાથે પરસ્પર જોડાવા વડે સંપૂર્ણપણે પોતાનું કર્યું. તેથી તે શરીરમાં પ્રથમ ઉત્પન્ન થયેલ જીવોનો જ અવકાશ હોવો જોઈએ. અન્ય જીવોનો અવકાશ કેમ હોઈ શકે ? દેવદત્તના શરીરમાં દેવદત્તનો જીવ પોતાના સંપૂર્ણ શરીર સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેમ બીજા જીવો તેના સંપૂર્ણ શરીર સાથે કંઈ સંબંધ ધરાવતાં ઉત્પન્ન થતાં નથી. વળી કદાચ અન્ય જીવોને ઉત્પન્ન થવાનો અવકાશ હોવા છતાં પણ જે જીવે તે શરીર ઉત્પન્ન કરીને પરસ્પર જોડાવા વડે પોતાનું કર્યું. તે જીવ જ તે શરીરમાં મુખ્ય છે. માટે તેના સંબંધે જ પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત વ્યવસ્થા પ્રાણાપાનાદિ યોગ્ય પુદ્ગલોનું ઝલણ વિગેરે હોવું જોઈએ પરંતુ અન્ય જીવોના સંબંધે તે કંઈ હોવું જોઈએ નહીં. સાધારણમાં તો તેમ નથી કારણકે તેમાં પ્રાણાપાનાદિ વ્યવસ્થા જે એકની તે અનંતાની અને જે અનંતાની તે એકની હોય છે. તો તે કંઈ રીતે હોઈ શકે ?

જવાબ :- ઉપર જે કહ્યું તે જિનવચનના જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી યોગ્ય નથી. કારણકે સાધારણનામકર્મના ઉદયવાળા અનંતા જીવો તથા પ્રકારના કર્મોદયના સામર્થ્યથી એક સાથે જ ઉત્પત્તિ સ્થાનને પ્રાપ્ત થાય છે. એક સાથે જ તે શરીરનો આશ્રય લઈ પર્યાપ્તિઓ કરવાનો આરંભ કરે છે. એક સાથે જ પર્યાપ્ત થાય છે. એક સાથે જ પ્રાણાપાનાદિ યોગ્ય પુદ્ગલોને ઝલણ કરે છે. એકનો જે આહાર તે બીજા અનંતાનો, અને અનંતાનો જે આહાર તે વિવશિત એક જીવનો હોય છે. શરીરને લગતી સઘળી ક્રિયા જે એક જીવની તે અનંતાની અને અનંતાની જે ક્રિયા તે એક જીવની. એ પ્રમાણે સમાન જ હોય છે. તેથી અહીં કોઈ અસંગતિ નથી. પ્રજાપના સૂત્રમાં કહ્યું છે કે એક સાથે અનંત જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. એક સાથે તેઓના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે. એક સાથે શ્વાસોચ્છવાસાદિ યોગ્ય પુદ્ગલોનું ઝલણ થાય છે. અને એક સાથે શ્વાસોચ્છવાસ લેવાની ક્રિયા પણ કરે છે. એક જીવનું ઝલણ તે અનંતાનું સાધારણ હોય છે. અનંતા જીવોનું જે ઝલણ તે એકનું પણ હોય છે. આહાર, શ્વાસોચ્છવાસ, યોગ્ય પુદ્ગલોનું ઝલણ એ વિગેરે શરીરને લગતી સઘળી ક્રિયા સાધારણ એટલે અનંતાજીવની તે એક જીવની, અને એક જીવની તે અનંતા જીવની હોય છે. સાધારણ જીવોનું એ લક્ષણ છે.

જો કે શરીરની લગતી સઘળી ક્રિયા સમાન હોય છે. પરંતુ કર્મનો બંધ ઉદય, આયુષ્યનું પ્રમાણ એ કંઈ સઘળા સાથે ઉત્પન્ન થયેલા ને સરખા જ હોય છે. એમ નથી સરખાવે હોય તેમ ઓછાવત્તા પણ હોય છે.

(૫) સ્થિર :- જે કર્મના ઉદયથી મસ્તક, હાડકા, દાંત આદિ શરીરના અવયવોમાં સ્થિરતા નક્કરપણું થાય તે ^{૧૮}સ્થિરનામકર્મ.

(૫) અસ્થિર :- તેનાથી વિપરીત અસ્થિરનામકર્મ, જે કર્મના ઉદયથી જીભ આદિ શરીરના અવયવો અસ્થિર હોય, તે અસ્થિરનામકર્મ.

(૬) શુભ :- જે કર્મના ઉદયથી નાભિથી ઉપરના અવયવો શુભ થાય, તે શુભનામકર્મ.

(૬) અશુભ :- તેનાથી વિપરીત અશુભનામકર્મ, જે કર્મના ઉદયથી નાભી નીચેના શરીરના અવયવો અશુભ થાય તે, ^{૧૯}અશુભનામકર્મ. તે આ પ્રમાણે મસ્તક વડે કોઇને સ્પર્શ કરીએ તો તે સંતોષ પામે છે. કેમકે તે શુભ છે. પગથી અડકીએ તો ગુસ્સે થાય છે. કેમકે તે અશુભ છે. કદાચ અહીં એમ કહેવામાં આવે કે સ્ત્રીના પગ વડે સ્પર્શ કરાયેલો પુરુષ સંતુષ્ટ થાય છે. માટે ઉપરના લક્ષણમાં દોષ આવે છે. તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે તે સંતોષ થવામાં તો મોહ કારણ છે. અહીં તો વસ્તુ સ્થિતિનો વિચાર થાય છે. માટે કોઇ દોષ નથી.

(૭) સુસ્વર :- જે કર્મના ઉદયથી જીવનો સ્વર કર્ણ પ્રિય થાય, શ્રોતાને પ્રીતિના હેતુભૂત થાય તે સુસ્વરનામકર્મ.

(૭) દુઃસ્વર :- તેનાથી વિપરીત દુઃસ્વરનામકર્મ, જે કર્મના ઉદયથી જીવનો સ્વર કર્ણ કટુ થાય, શ્રોતાને અપ્રીતિનું કારણ થાય, તે દુઃસ્વરનામકર્મ.

(૮) સુભગ :- જે કર્મના ઉદયથી ઉપકાર નહીં કરવા છતાં પણ સઘળાના મનને પ્રિય થાય તે સુભગનામકર્મ.

(૮) દુર્ભગ :- તેનાથી વિપરીત તે દુર્ભગ નામકર્મ, જે કર્મના ઉદયથી ઉપકાર કરવા છતાં પણ જીવોને અપ્રિય થાય, તે દુર્ભગનામકર્મ. જેમ અભવ્યના જીવને તીર્થંકર પરમાત્મા દ્વેષ અને અપ્રિય થાય છે, ત્યાં તીર્થંકરમાં દુર્ભગપણું નિમિત્ત નથી. પણ તે જીવમાં રહેલ મિથ્યાત્વ દોષ છે.

(૯) આદેય :- જે કર્મના ઉદયથી જે વચન બોલે સર્વ લોકો પ્રમાણ કરે અને દેખ્યા પછી તરત જ અભ્યુત્થાન, ઊભા થવું, સામે જવું આદિ સત્કાર કરે, તે આદેયનામકર્મ.

(૯) અનાદેય :- તેનાથી વિપરીત તે ^{૨૦}અનાદેય નામકર્મ. જે કર્મના ઉદયથી યુક્તિ યુક્ત બોલવા છતાં પણ તેનું વચન લોકો માન્ય કરે નહીં, તેમજ ઉપકાર કરવાં છતાં પણ અભ્યુત્થાનાદિ આચરે નહીં, તે અનાદેય નામકર્મ.

(૧૦) યશઃકીર્તિ :- તપઃશૌર્ય અને ત્યાગાદિથી ઉપાર્જિત યશ વડે લોકોમાં જે પ્રશંસા થવી. વાહ વાહ બોલવી તે યશઃકીર્તિ. અથવા યશ એટલે સામાન્યથી ખ્યાતિ. અને કીર્તિ એટલે ગુણના વર્ણન રૂપ પ્રશંસા. અથવા ‘‘एक दिग्गामिनि कीर्ति, सर्वदिग्गामुकं यशः। दान पुण्यभवा कीर्तिः, पराक्रमकृतं यशः।’’ એક દિશામાં પ્રસરનારી દાન પુણ્યથી થયેલી જે પ્રશંસા તે કીર્તિ, અને સર્વ દિશામાં પ્રસરનાર તથા પરાક્રમ કરનાર યશ તે યશઃકીર્તિ જેના ઉદયથી થાય, તે યશઃકીર્તિનામકર્મ.

(૧૦) અયશઃકીર્તિ :- તેનાથી વિપરીત તે અયશઃકીર્તિનામકર્મ. જે કર્મના ઉદયથી મધ્યસ્થ મનુષ્યોને પણ અપ્રશંસનીય થાય તે અયશઃકીર્તિનામકર્મ. એ પ્રમાણે સપ્રતિપક્ષી પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ કહી. અહીં ત્રસાદિ દશ પ્રકૃતિ ત્રસ-દશક, સ્થાવરાદિ દશ સ્થાવરદશક એ પ્રમાણે સંજ્ઞા ગ્રહણ કરાય છે.

-: ૭મું ગોત્રકર્મ :-

ગોત્રકર્મની બે ઉત્તર પ્રકૃતિ છે. (૧) ઉચ્ચગોત્ર (૨) નીચગોત્ર.

૧૮ દુષ્કર ઉપવાસાદિ તપ કરવા છતાં પણ જેના ઉદયથી અંગોપાંગનું સ્થિરપણું થાય તે સ્થિરનામકર્મ અને જેના ઉદયથી અલ્પ ઉપવાસાદિ કરવાથી સ્વલ્પ શીત કે ઉષ્ણ આદિના સંબંધથી અંગોપાંગ કુશ થાય તે અસ્થિરનામકર્મ એમ રાજવાર્તિકકાર કહે છે.

૧૯ જે કર્મના ઉદયથી વ્યક્તિ જોનાર અથવા સાંભળનારને રમણીય થાય તે શુભ નામકર્મ અને અરમણીય થાય તે અશુભનામકર્મ તેમ રાજવાર્તિકકાર કહે છે.

૨૦ આદેય :- જેના દર્શન માત્રથી શ્રદ્ધેયપણું થાય એવો શરીરનો ગુણ પ્રભાવ જે કર્મના ઉદયથી થાય તે આદેયનામકર્મ એમ તત્વાર્થવૃત્તિમાં કહેલ છે, જ્યારે જે કર્મના ઉદયથી પ્રતિભાયુક્ત શરીર મળે તે આદેયનામકર્મ અને પ્રતિભા રહિત શરીર મળે તે અનાદેયનામકર્મ એમ રાજવાર્તિકકાર કહે છે.

(૧) ઉચ્ચગોત્ર :- જેના ઉદયથી ઉત્તમ જાતિ, કુલ, બળ, તપ, રૂપ, ઐશ્વર્ય, શ્રુત, સત્કાર, ઊભા થઈ આસન આપવું, અંજલિ જોડવી આદિ જે થાય, તે ઉચ્ચગોત્ર.

(૨) નીચગોત્ર :- જેના ઉદયથી જ્ઞાનાદિ સંપત્તિ હોય પણ નિંદાને પામે, હીન જાતિ આદિ સંભવ થાય તે નીચગોત્ર.

-: ૮મું અંતરાયકર્મ :-

દાન-લાભ-ભોગ-ઉપભોગ અને વીર્યાંતરાયના ભેદથી તેની પાંચ પ્રકૃતિ છે.

(૧) દાનાંતરાય :- ત્યાં જે કર્મના ઉદયથી વૈભવ આવે છતે અને ગુણવાન પાત્રમાં આપવાથી મહાન ફલ જાણવા છતાં આપવા માટે ઉત્સાહ ન કરે, તે દાનાંતરાયકર્મ.

(૨) લાભાંતરાય :- જે કર્મના ઉદયથી દાતા ઘરે વિદ્યમાન હોવા છતાં દાતા ગુણવાન હોય, છતાં પણ યાચમાન ન મેળવી શકે, તે લાભાંતરાયકર્મ.

(૩) ભોગાંતરાય :- જે કર્મના ઉદયથી વિશિષ્ટ આહારાદિ પ્રાપ્ત હોવા છતાં ને પચ્ચક્ષુષાણ આદિનો પરિજ્ઞાન ન હોવા છતાં કંજૂસાઇથી ખાવા માટે ઉત્સાહ ન થાય, તે ભોગાંતરાયકર્મ.

(૪) ઉપભોગાંતરાય :- એ પ્રમાણે જ અહીં જણાવું. બન્નેમાં વિશેષ ફેર આ પ્રમાણે છે એક વખત ભોગવાય તે ભોગ અને વારંવાર ભોગવાય તે ઉપભોગ.

(૫) વીર્યાંતરાય :- જે કર્મનો ઉદય થયે છતે નિરોગી શરીર, યૌવાનમાં પણ વર્તતાં અલ્પ સામાર્થ્યવાળો થાય, તે વીર્યાંતરાય કહેવાય છે.

અહીં પિંડ પ્રકૃતિઓ ૬૫ + ૨૮ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ = ૯૩ નામકર્મની પ્રકૃતિઓ, ત્યાં બંધ અને ઉદયમાં બંધન સંઘાતનનો સ્વશરીર અંતર્ગત વિવાક્ષા કરે છે. અને વર્ણાદિ-૪ ના અવાન્તરભેદ ન ગણતાં કેવલ મૂળભેદ-૪ જ ગણે છે. તે આ પ્રમાણે — બંધનાં વિચારમાં નામકર્મની ૯૩માંથી બંધન-૫, સંઘાતન-૫, વર્ણાદિ-૧૬ = ૨૬ પ્રકૃતિઓને ૯૩-૨૬ = ૬૭ પ્રકૃતિઓ ગ્રહણ કરવી. મોહનીયમાં સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રનો અધિકાર નથી. કારણ કે સમ્યક્ત્વને અનુરૂપ વિશોધિ વિશુદ્ધિ વિશેષથી ૩ ભાગ કરેલ મિથ્યાત્વ પુદ્ગલોનો શુદ્ધ-અર્ધશુદ્ધ-અવિશુદ્ધનો અનુક્રમે સમ્યક્ત્વ-મિશ્ર મિથ્યાત્વનો વ્યવહાર થાય છે. તેથી બંધમાં ૧૨૦ પ્રકૃતિઓ, ઉદયમાં ૧૨૨ છે. કારણ કે ત્યાં સમ્યક્ત્વ મિશ્રમોહનીયના ઉદયનો સંભવ છે.

હવે ૧૫ બંધનો કેમ થાય તે કહે છે. ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, પોતાની સાથે અને તૈજસ, કાર્મણ બે સાથે ભેળવતા ૮, તૈજસ કાર્મણ બે સાથે ભેળવતાં તઓના ત્રણ તથા તૈજસ-તૈજસ બંધન, તૈજસ-કાર્મણ બંધન, કાર્મણ કાર્મણ બંધન = કુલ ૧૫ તે નીચે પ્રમાણે :-

(૧) ઔદારિક-ઔદારિક, (૨) ઔદારિક-તૈજસ, (૩) ઔદારિક-કાર્મણ, (૪) વૈક્રિય-વૈક્રિય, (૫) વૈક્રિય-તૈજસ, (૬) વૈક્રિય-કાર્મણ, (૭) આહારક-આહારક, (૮) આહારક-તૈજસ, (૯) આહારક-કાર્મણ, (૧૦) ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણ, (૧૧) વૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણ, (૧૨) આહારક-તૈજસ-કાર્મણ, (૧૩) તૈજસ-તૈજસ, (૧૪) તૈજસ-કાર્મણ, (૧૫) કાર્મણ-કાર્મણ. આ રીતે ૧૫ ભેદ બંધનના થાય છે.

(૧) ઔદારિક-ઔદારિકબંધન :- ત્યાં પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં ઔદારિક પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરાતાં ઔદારિક પુદ્ગલ સાથે જે સંબંધ થાય, તે ઔદારિક-ઔદારિકબંધન.

(૨) ઔદારિક-તૈજસબંધન :- પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ અને ગ્રહણ કરાતાં તે જ ઔદારિક પુદ્ગલોનો પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ અને ગ્રહણ કરાતાં તૈજસ પુદ્ગલો સાથે જે સંબંધ તે ઔદારિક-તૈજસબંધન.

(૩) ઔદારિક-કાર્મણબંધન :- પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં અને ગ્રહણ કરાતાં તે જ ઔદારિક પુદ્ગલોનો પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ અને ગ્રહણ કરાતાં કાર્મણ પુદ્ગલો સાથે જે સંબંધ તે ઔદારિક-કાર્મણબંધન.

(૪) વૈક્રિય-વૈક્રિયબંધન :- ત્યાં પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં અને ગ્રહણ કરાતાં વૈક્રિય પુદ્ગલોનો વૈક્રિય પુદ્ગલ સાથે જે સંબંધ થાય, તે વૈક્રિય-વૈક્રિયબંધન.

(૫) વૈક્રિય-તૈજસબંધન :- પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં અને ગ્રહણ કરાતાં વૈક્રિય પુદ્ગલોનો પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ અને કરાતાં તૈજસ પુદ્ગલો સાથે જે સંબંધ, તે વૈક્રિય-તૈજસબંધન.

(૬) વૈક્રિય-કાર્મણબંધન :- પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં અને ગ્રહણ કરાતાં વૈક્રિય પુદ્ગલોનો પૂર્વે ગ્રહણ કરાયેલા અને ગ્રહણ કરાતાં કાર્મણ પુદ્ગલો સાથે જે સંબંધ, તે વૈક્રિય-કાર્મણબંધન.

(૭) આહારક-આહારકબંધન :- ત્યાં પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં આહારક પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરાતાં આહારક પુદ્ગલો સાથે જે સંબંધ, તે આહારક-આહારક બંધન.

(૮) આહારક-તૈજસબંધન :- પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં અને ગ્રહણ કરાતાં આહારક પુદ્ગલોનો પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ અને ગ્રહણ કરાતાં તૈજસ પુદ્ગલો સાથે જે સંબંધ, તે આહારક-તૈજસ બંધન.

(૯) આહારક-કાર્મણબંધન :- પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં અને ગ્રહણ કરાતાં આહારક પુદ્ગલોનો પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ અને ગ્રહણ કરાતાં કાર્મણ પુદ્ગલો સાથે જે સંબંધ, તે આહારક-કાર્મણબંધન.

(૧૦) ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણબંધન :- પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં અને ગ્રહણ કરાતાં ઔદારિક પુદ્ગલો તૈજસ પુદ્ગલો અને કાર્મણ પુદ્ગલોનો જે પરસ્પર સંબંધ, તે ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણબંધન.

(૧૧) વૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણબંધન :- અને (૧૨) આહારક-તૈજસ-કાર્મણબંધન માં પણ ઉપર પ્રમાણે જાણવું.

(૧૩) તૈજસ-તૈજસ-બંધન :- પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં તૈજસ પુદ્ગલોનો અને ગ્રહણ કરાતાં પોતાના જ તૈજસ પુદ્ગલો સાથે જે સંબંધ, તે તૈજસ-તૈજસબંધન.

(૧૪) તૈજસ-કાર્મણબંધન :- પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં અને ગ્રહણ કરાતાં તૈજસ પુદ્ગલોનો પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં અને ગ્રહણ કરાતાં કાર્મણ પુદ્ગલો સાથે જે સંબંધ, તે તૈજસ-કાર્મણબંધન.

(૧૫) કાર્મણ-કાર્મણબંધન :- પૂર્વે ગ્રહણ કરેલાં કાર્મણ પુદ્ગલોનો અને ગ્રહણ કરાતાં પોતાના જ કાર્મણ પુદ્ગલો સાથે જે સંબંધ તે કાર્મણ-કાર્મણબંધન.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે જેઓ પાંચ બંધનો ઇચ્છે છે (માને છે) પરપુદ્ગલોના સંયોગરૂપ બંધન હોવા છતાં પણ અવિવક્ષા કરવાથી તેના મતે સંઘાતનો પણ પાંચ થાય છે. જે ૧૫ બંધનો માને છે તેના મતે “નાસંહતસ્ય વંધનમિતિ” એટલે કે અસંહત (ભેગા નહીં થયેલા) પુદ્ગલોનું બંધન સંભવતુ નથી. એવો ન્યાય હોવાથી સંઘાતનો પણ ૧૫ પ્રાપ્ત થાય. તેથી કહેલી સંખ્યાનો વિપ્લવ = વિરોધ થશે ?

ઉત્તર :- એ પ્રમાણે નથી. તેઓના મતે સંઘાતનનું કામ બંધનને અનુરૂપ પુદ્ગલોનું એકીકરણ (સમૂહ થવું) માત્ર નથી પરંતુ ઔદારિકાદિ શરીરની રચનાને અનુસરી પુદ્ગલોનું એકીકરણ (ભેગું થવું) એ લક્ષણ છે. એ પ્રમાણે દોષ નથી. તે ^{૨૧} પ્રમાણે સર્વ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી.

इति अष्टकर्मणुं स्वरूप समाप्त ।

૨૧ પ્રશ્ન :- જેઓ ૧૫ બંધનને માને છે તેના મતે અસંહત પુદ્ગલોનો બંધ થતો નથી. એવો ન્યાય હોવાથી સંઘાતનો પણ ૧૫ હોવા જોઈએ. કેમ કે જેવા જેવા પ્રકારનો પુદ્ગલોનો પિંડ થાય તે પ્રમાણે તેનું બંધન થાય. હવે ૧૫ માનવામાં પૂર્વાપર વિરોધ કેમ ન આવે ? કેમ કે સંઘાતનો તો કોઈ ૧૫ માનતા જ નથી. સઘળા આચાર્યો પાંચ જ માને છે.

ઉત્તર :- ઉપર કહેલ દોષ ઘટતો નથી. કારણ કે તેઓએ સંઘાતનનું લક્ષણ જ બીજું કયું છે. સંઘાતન નામકર્મના લક્ષણનું તેઓ આ પ્રમાણે વર્ણન કરે છે. માત્ર પુદ્ગલોની સંહતિ - સમૂહ થવામાં સંઘાતનનામકર્મ હેતુ નથી. કારણકે સમૂહ તો ગ્રહણ માત્રથી જ સિદ્ધ છે. તેથી માત્ર સંહતિમાં હેતુભૂત સંઘાતનનામકર્મ માનવાની આવશ્યકતા નથી. પરંતુ ઔદારિકાદિ શરીરની રચનાને અનુસરી સંઘાત વિશેષ પિંડ વિશેષ તે તે પુદ્ગલોની રચના વિશેષ થવામાં સંઘાતનનામકર્મ નિમિત્ત છે અને રચના તો ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અથવા કાર્મણ વર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલોની જ થાય છે. કારણ કે જગતમાં ઔદારિકાદિ શરીર યોગ્ય પુદ્ગલો છે અને તેના હેતુભૂત ઔદારિકાદિનામકર્મો છે. ઔદારિક તૈજસ વર્ગજ્ઞા કે ઔદારિક કાર્મણ વર્ગજ્ઞાદિ નથી. તેમજ તેના હેતુભૂત ઔદારિક તૈજસનામકર્મ આદિકર્મો પણ નથી. જેથી તેવા પ્રકારની વર્ગજ્ઞા ગ્રહણ કરી રચના થાય. પરંતુ ઔદારિક વર્ગજ્ઞા છે. અને તેના હેતુભૂત ઔદારિકનામકર્મ છે. ઔદારિકનામકર્મના ઉદયથી શરીર યોગ્ય વર્ગજ્ઞાનું ગ્રહણ અને ઔદારિક સંઘાતનનામકર્મના ઉદયથી ઔદારિક શરીરને યોગ્ય રચના થાય છે. અને ઔદારિકાદિબંધન નામકર્મના ઉદયથી તેનો ઔદારિકાદિ શરીર સાથે સંબંધ થાય છે. એટલે જે શરીરનામકર્મના ઉદયથી જે પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે તે શરીરને અનુસરીને જ થાય છે. પછી સંબંધ ભડે ગમે તેની સાથે થાય. તેથી સંઘાતનનામકર્મ તો પાંચ જ પ્રકાર છે. અને જુદા જુદા શરીરો સાથે સંબંધ થતો હોવાથી બંધન પંદર પ્રકાર છે.

જેઓ પાંચ બંધન અને પાંચ સંઘાતન માને છે. તેઓના મતે તો ઉપર કહેલ શંકાને અવકાશ જ નથી. તે સંઘાતન નામકર્મ પાંચ પ્રકારે છે. ઔદારિક સંઘાતન નામ. આદિ પ. તેમાં ઔદારિક શરીરની રચનાને અનુસરી ઔદારિક પુદ્ગલોની સંહતિ રચના થવામાં નિમિત્તભૂત જે કર્મ તે ઔદારિક સંઘાતન નામકર્મ એમ શેષ ચાર સંઘાતન કર્મોનો અર્થ જાણી લેવો. આ લક્ષણ ઘટતું હોવાથી કોઈ દોષ પ્રાપ્ત થતો નથી.

-: અથ ધ્રુવબંધિ આદિ ૩૧ દારોનું સ્વરૂપ :-

હવે આઠ કર્મનું (૧) ધ્રુવબંધિપણું, (૨) અધ્રુવબંધિપણું, (૩) ધ્રુવોદયપણું, (૪) અધ્રુવોદયપણું, (૫) ધ્રુવસત્તાપણું, (૬) અધ્રુવસત્તાપણું, (૭) સર્વધાતિપણું, (૮) A દેશધાતિપણું = ધાતિપણું, (૯) અધાતિપણું (૯) પરાવર્તમાનપણું, (૧૦) અપરાવર્તમાનપણું, (૧૧) અશુભપણું, (૧૨) શુભપણું, (અહીં સુધી ૬ X ૨ = ૧૨ દારો સપ્રતિપક્ષ છે.) (૧૩) પુદ્ગલવિપાકિપણું, (૧૪) ભવવિપાકિપણું, (૧૫) ક્ષેત્રવિપાકિપણું, (૧૬) જીવવિપાકિપણું, (૧૭) સ્વાનુદયબંધી, (૧૮) સ્વ ઉદયબંધી, (૧૯) ઉભયબંધી, (૨૦) સમકવ્યચ્છિદ્યમાનબંધોદય, (૨૧) ક્રમવ્યવચ્છિદ્યમાનબંધોદય, (૨૨) ઉત્ક્રમવ્યવચ્છિદ્યમાનબંધોદય, (૨૩) સાંતરબંધ, (૨૪) સાંતરનિરંતરબંધ, (૨૫) નિરંતરબંધ, (૨૬) ઉદયસંક્રમ ઉત્કૃષ્ટ, (૨૭) અનુદયસંક્રમ ઉત્કૃષ્ટ, (૨૮) ઉદયબંધ ઉત્કૃષ્ટ, (૨૯) અનુદયબંધ ઉત્કૃષ્ટ, (૩૦) ઉદયવતી. (૩૧) અનુદયવતી. એ ૩૧ દારોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહે છે.

-: અથ પ્રથમ ધ્રુવબંધિ દાર :-

ત્યાં પોતાના હેતુ (કારણ) સંભવે જેઓનો અવશ્યભાવી બંધ થાય તે ધ્રુવબંધિની (બંધવિચ્છેદ કાળપર્યંત દરેક સમયે દરેક જીવોને જેઓનો બંધ હોય તે ધ્રુવબંધિની) તે જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૮, ૧૬ કષાય, મિથ્યાત્વ, ભય, જુગુપ્સા, એ પ્રમાણે ૩૮ ધાતિ પ્રકૃતિઓ અગુરુલઘુ, ઉપધાત, નિર્માણ, તૈજસ, વર્ણાદિ-૪, કાર્મણ, તે નામકર્મની ૮ પ્રકૃતિઓ સર્વ સંખ્યા ૪૭^{૨૨} આનો અબંધકાલ વ્યવચ્છેદથી ધ્રુવબંધિ.

ત્યાં મિથ્યાત્વ મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનક સુધી નિરંતર બાંધે પછી તો ઉદયના અભાવથી તેનો બંધ ન થાય તે મિથ્યાત્વે જ્યાં સુધી વેદાય ત્યાં સુધી બંધાય, “જે વેયડ સે વજ્જડ સિ વચનાત્” અનંતાનુબંધિ-૪, થીજદ્વિત્રિક, એટલે કે નિદ્રાનિદ્રા, પ્રયલાપ્રયલા અને થીજદ્વિ કુલ = ૭ પ્રકૃતિઓનો સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક સુધી બંધ થાય, પછી અનંતાનુબંધિ અનુદયે તેના બંધનો અભાવ છે. એ પ્રમાણે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનક સુધી. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪ દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક સુધી, નિદ્રા - પ્રયલા = ૨નો અપૂર્વકરણના પ્રથમ ભાગ સુધી, પછી તે બંધયોગ્ય અધ્યવસાયના અભાવથી ન બાંધે એ પ્રમાણે ૮ નામકર્મની ધ્રુવબંધિની અપૂર્વકરણના છઠ્ઠા ભાગ સુધી, અને ભય જુગુપ્સા ચરમ સમય ૮/૭ સુધી, સંજવલન ક્રોધ (૮/૨), માન (૮/૩), માયા (૮/૪), લોભ (૮/૫), અનિવૃત્તિબાદર સુધી પછી બાદર કષાયના ઉદયનો અભાવ હોવાથી તેનો બંધ સંભવતો નથી. જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪ = ૧૪ પ્રકૃતિઓ સુક્ષ્મસંપરાય સુધી પછી કષાયના ઉદયનો અભાવ હોવાથી તેનો બંધ અયોગ્ય છે. (યંત્ર નંબર-૧ જુઓ)

છતિ પ્રથમ ધ્રુવબંધિ દાર સમાપ્ત

-: અથ ૨જું અધ્રુવબંધિ દાર :-

પોતાના બંધનો હેતુ (કારણ) હોવા છતાં પણ ભજનાથી બાંધે તે અધ્રુવબંધિની તે ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, વિહાયોગતિ, ગોત્ર, વેદનીય, યુગલદિક = હાસ્ય-રતિ, શોક-અરતિ = ૮ X ૨ = ૧૬, વેદત્રિક, આયુષ્ય ગતિ આનુપૂર્વી ૪ X ૩ = ૧૨, જાતિ-૫, સંસ્થાન-૬, સંઘયણ-૬, ત્રસાદિ-૨૦, ઉચ્છ્વાસ, તીર્થંકર, આતપ, ઉઘોત, પરાધાત એ ૭૩ પ્રકૃતિઓ આ સ્વબંધ હેતુ સામ્રાજ્યમાં પણ અવશ્ય બંધમાં આવતી નથી. પરાધાત ઉચ્છ્વાસ અવિરતિ આદિ સ્વહેતુ હોવા છતાં અપર્યાપ્ત પ્રાયોગ્ય બંધકાલે બંધ અભાવથી, પર્યાપ્ત પ્રાયોગ્ય બંધ કાલે જ બંધ કરે. આતપ પણ એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિ બંધમાં જ બાંધે તે ઉઘોતનો પણ તિર્યંચગતિ પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિ બંધમાં જ બાંધે. જિનનામ સમ્યક્ત્વમાં અને આહારકદિક સંયમમાં બંધનું કારણ હોવા છતાં ક્યારેક જ બાંધે. બાકીની ઔદારિકદિકાદિ સપ્રતિપક્ષપણું હોવાથી ગમે તે એક જ બાંધે.

જો કે યત્કિંચિત્ = કંઈક પણ બંધનો હેતુ રહે છતે જે ન બંધાય તે પ્રકૃતિ અધ્રુવબંધિ એમ કહીએ તો તેવો બંધનો અભાવ અતિપ્રસક્ત થશે. જેમકે કર્મબંધ હેતુ યોગ હોવા છતાં ૧૩મે ગુણઠાણે કેવલજ્ઞાનાવરણીયનો કર્મબંધ થતો નથી તેથી તેને અધ્રુવબંધિ કહેવાની આપત્તિ આવશે. એ દોષ નિવારણ માટે યાવત્ - અર્થાત્ બધાજ બંધના હેતુ રહે છતે જે ન બંધાય તે કર્મપ્રકૃતિ અધ્રુવબંધિ એમ કહીએ તો તેવા પ્રકારનો બંધનો અભાવ માનવામાં અસંભવદોષ આવશે, કારણકે નરકાયુ - દેવાયુ વગેરે વિરુદ્ધ પ્રકૃતિના બંધના હેતુઓ એક જીવમાં એક સાથે સંભવી શકતા નથી. તેથી

૨૨ પંચસંક્રલ ભાગ-૧ ત્રીજાદારની આથા ૧૫માં કહ્યું છે કે નાળંતરાયદંસણ ધ્રુવબંધિ કસાયમિચ્છમયકુચ્છા । અગુરુલઘુ ત્રિમિણ તેયં ઝવધાયં વળ્લવચકમ્મ ।।
અર્થ :- ટીકામાં કહેલ પ્રમાણે.

મિથ્યાત્વાદિ પરીગણિત સામાન્ય બંધના કારણો રહે છે તે અવશ્ય બંધાય તે ધ્રુવબંધિ અને તેનાથી વિપરીત અર્થાત્ મિથ્યાત્વાદિબંધ હેતુ રહે છે તે જના બંધની ભજના-વિકલ્પ છે તે અધ્રુવબંધિ આ પરિભાષાનું રહસ્ય છે.

છતિ ૨જું અધ્રુવબંધિ દ્વાર સમાપ્ત

ધ્રુવબંધિ ૪૭ પ્રકૃતિઓમાં કાલભાંગાનું ચંત્ર નંબર-૧

પ્રકૃતિઓના નામ	કુલ પ્રકૃતિઓ	અનાદિ અનંત	કયા જીવને ?	અનાદિસાંત	કયા જીવને ?	સાદિ અનંત	કયા જીવને ?	સાદિસાંત	કયા જીવને	બંધનું સાંતપણું કયા ગુણસ્થાનક સુધી ?	બંધની આદિ કયાં ગુણસ્થાનકે ?
મિથ્યાત્વ	૧	૧	અભવ્ય	૧	ભવ્ય	૦	૦	૧	ભવ્ય	૧લા ના અન્તે	૨-૩-૪-૫-૬થી પડી ૧ લે આવતાં
અનંતા-૪, થીજાદિ-૩	૭	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૨જા ના અન્તે	૩-૪-૫-૬થી પડી ૧લે આવતાં ૪-૫-૬થી પડી ૨જે આવતાં
અપ્રત્યાખ્યા-૪	૪	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૪થાના અન્તે	૫-૬થી પડી ૪-૩-૨-૧લે આવતાં કે ૫થી ૧૧ સુધીના કાલ કરી ૪થે જતાં
પ્રત્યાખ્યા-૪	૪	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૫માના અન્તે	૬થી પડી ૫-૪-૩-૨-૧લે આવતાં કે ૧૧ વગેરેથી કાલ કરી ૪થે જતાં
નિદ્રા-પ્રચલા.	૨	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૮/૧ લા અન્તે	૮/૨થી પડી ૮/૧લા ભાગે આવતાં કે ૧૧ વગેરેથી કાલ કરી ૪થે જતાં
તે-કાર્મ-વર્ણાદિ-૪ અગુરુ-ઉપ-નિર્માણ	૮	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૮/૬ઠ્ઠા અન્તે	૮/૭ થી પડી ૮/૬ઠ્ઠા ભાગે આવતાં કે ૧૧ વગેરેથી કાલ કરી ૪થે જતાં
ભય-જુગુપ્સા	૨	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૮/૭મા અન્તે	૮થી પડી ૮/૭મા ભાગે આવતાં કે ૧૧-૧૦-૯ થી કાલ કરી ૪થે જતાં
સંજવલન ક્રોધ	૧	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૮/૨જાના અન્તે	૮/૩થી પડી ૮/૨જા ભાગે આવતાં કે ૧૧-૧૦-૮/૩થી કાલ કરી ૪થે જતાં
સંજવલન માન	૧	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૮/૩જાના અન્તે	૮/૪થી પડી ૮/૩જા ભાગે આવતાં કે ૧૧-૧૦-૮/૪થી કાલ કરી ૪થે જતાં
સંજવલન માયા	૧	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૮/૪થાના અન્તે	૮/૫થી પડી ૮/૪થા ભાગે આવતાં કે ૧૧-૧૦-૮/૫થી કાલ કરી ૪થે જતાં
સંજવલન લોભ	૧	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૮/૫માના અન્તે	૧૦મે થી પડી ૮/૫મા ભાગે આવતાં કે ૧૧-૧૦થી કાલ કરી ૪થે જતાં
જ્ઞાના-૫ દર્શ-૪ અંતરાય-૫	૧૪	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	"	૧૦માના અન્તે	૧૧થી પડી ૧૦મે આવતાં કે ૧૧ થી કાલ કરી ૪ થે જતાં
	૪૭										

ચંત્ર ૧ની ટીપ્પણ ૧ :- ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓ વિષે - નીચે અપવાદ છે. અપવાદ-૧ શ્રેણીથી પડીને ૬ઠ્ઠે-૫મે-૪થે થઈને ૧લે કે ૨જે ગુણઠાણે આવેલાને અથવા વિસંયોજના કરીને અથવા કયાં વગર પણ અને શ્રેણીથી આવીને પણ ૩ થી ૬ ગુણસ્થાનકથી પડીને મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે આવેલા જીવને જો કે પ્રથમ આવલિકા વખતે અનંતાનુબંધિનો બંધ છે. પરંતુ ઉદય નથી તો તે વખતે અનંતાનુબંધિનો બંધહેતુ મિથ્યાત્વ પણ છે એમ જાણવું. અપવાદ-૨ - ૧૦મા ગુણસ્થાનકે સૂક્ષ્મ કષાયનો ઉદય હોવા છતાં પણ કષાયનો બંધ નથી, તેનું કારણક કષાયનો બાહર ઉદય એ જ કષાયનો બંધહેતુ છે, માટે તે સ્થાને કષાયનો બંધ નથી. અપવાદ-૩ - જે જે પ્રકૃતિને અંતે કષાયોદય હેતુ કહ્યો છે તે સંબંધમાં કેટલીક પ્રકૃતિઓને અંગે અમુક અમુક હદ સુધીનો કષાય હેતુભૂત છે, જેથી આગળ કષાયોદય હોવા છતાં પણ તે તે પ્રકૃતિનો બંધ ન હોય તો વિરોધ સમજવો નહીં, જેમ વર્ણાદિ-૪ના બંધમાં અપૂર્વગુણસ્થાનકના ૬ઠ્ઠા ભાગ સુધીનો જ કષાય બંધહેતુ છે. પરંતુ તેથી આગળનો નહીં, અને કેટલીક પ્રકૃતિઓમાં કષાયબંધ હેતુ પર્યંત સુધી પણ છે. અથવા ટીકામાં કહેલ અર્થનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે કે સ્વબંધવિચ્છેદસ્થાન પર્યંત અવશ્ય નિરંતર બંધાય તે ધ્રુવબંધી. એ પ્રમાણે પણ આ સર્વ પ્રકૃતિઓ પોત પોતાના બંધવિચ્છેદ સ્થાન પર્યંત સતત બંધવાળી હોવાથી ધ્રુવબંધી છે.

ટીપ્પણ ૨ : અહીં જે ભવ્ય જીવને કહેલ છે તે ઉપશમશ્રેણીથી પડતાં પડતાં આવેલો જાણવો. અથવા ૪ થી ૬ ગુણસ્થાનકે રહેલ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વવાળો પણ જાણવો.

-: અથ ત્રીજું ધ્રુવોદયી દ્વાર :-

ઉદયકાલના વિચ્છેદ પહેલાં જે નિરંતર ઉદય થાય તે ધ્રુવોદયી તે નિર્માણ - સ્થિર - અસ્થિર - તેજસ-કાર્મણ, વર્ણાદિ-૪, અગુરુલઘુ-શુભ-અશુભરૂપ નામકર્મની ૧૨ પ્રકૃતિ, જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪, મિથ્યાત્વ એ ૧૫ ધાતિ પ્રકૃતિઓ સર્વસંખ્યા-૨૭. ત્યાં મિથ્યાત્વને મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનક સુધી ધ્રુવોદયી, ધાતિ પ્રકૃતિઓ ક્ષીણમોહના ચરમ સમય સુધી, નામકર્મ-૧૨નો સયોગી કેવલી ચરમ સમય સુધી. (યંત્ર નં ૨ જુઓ)

ઇતિ ત્રીજું ધ્રુવોદયી દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ચતુર્થ અધ્રુવોદયી દ્વાર :-

વ્યવચ્છિન્ન (વિચ્છેદ) અટકી ગયેલ ઉદયવાળી છતાં પણ જે પ્રકૃતિ હેતુ (કારણ)ની પ્રાપ્તિ થવાથી ફરીથી પણ ઉદયમાં આવે છે તે અધ્રુવોદયી, તે સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ રહિત અધ્રુવબંધિની = ૬૮ અને મિથ્યાત્વ વિના મોહનીયની ધ્રુવબંધિની-૧૮, નિદ્રાદિક-૫, ઉપધાત, મિશ્ર, સમ્યક્ત્વ = ૮૫

પ્રશ્ન :- ખરેખર એ પ્રમાણે છે તો મિથ્યાત્વ પણ કેમ અધ્રુવોદયી નથી ? સમ્યક્ત્વ લાભમાં તેનો વિચ્છેદ થાય - છતાં ઉદયનો મિથ્યાત્વમાં જવાથી ફરી સંભવ છે.

જવાબ :- જે પ્રકૃતિઓનો ગુણ નિમિત્તકથી ઉદયવિચ્છેદ જે ગુણસ્થાનકે નથી, દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિની અપેક્ષાએ તે જ ગુણસ્થાનકોને વિષે ક્યારેક હોય ક્યારેક ન હોય તે અધ્રુવોદયી - જેમ ક્ષીણમોહ સુધી અવિચ્છેદ ઉદય હોવા છતાં પણ નિદ્રાનો ક્યારેક જ ઉદય હોય. મિથ્યાત્વનો સ્વ-ઉદય વિચ્છેદ સુધી સતત ઉદયમાં જ આવે છે તેથી અધ્રુવોદયી નથી પણ ધ્રુવોદયી છે.

પ્રશ્ન :- અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે એ પ્રમાણે મિશ્રપણું મિશ્ર ગુણસ્થાનકે સતત ઉદય આવે તે ધ્રુવોદય થાય ?

જવાબ :- એવું નથી. ગુણ પ્રત્યય ઉદયવિચ્છેદની પહેલા ઉદયનો ભાવ (હોય), અથવા અભાવ (ન હોય) એટલે કે મિશ્રના ઉદયનો વિચ્છેદ ઉજા ગુણસ્થાનકના અંતે હોય છે. તે પહેલાના પ્રથમ, બીજા ગુણસ્થાનકે અભાવ હોય છે. અને ત્રીજા ગુણસ્થાનકે ભાવ હોય છે. તેથી તેનું અધ્રુવોદયપણું કહેવું છે. જો એક ગુણસ્થાનક અવચ્છેદથી એક ગુણસ્થાનકને આશ્રયીને ઉદયના ભાવ - અભાવ પ્રતિયોગિત્વ અર્થાત્ એકજ ગુણસ્થાનકમાં ભાવાભાવ = અભાવ અને અભાવાભાવ = ભાવ એટલે ભાવ અને અભાવ બન્ને હોય તો અધ્રુવોદયત્વ કહેવાય. અને કહીએ તો ત્રીજે ગુણસ્થાનકે મિશ્રનો ભાવ જ છે. અભાવ નથી. તેથી ભાવ અને અભાવ બન્ને ન હોવાથી અધ્રુવોદયત્વ રહેશે નહીં પણ મિશ્રનું ધ્રુવોદયત્વ રૂપ દોષ થશે.

ઇતિ ચતુર્થ અધ્રુવોદયી દ્વાર સમાપ્ત

ધ્રુવોદયી ૨૭ પ્રકૃતિઓમાં કાલભાંગાનું યંત્ર નંબર-૨

પ્રકૃતિઓ	અનાદિ અનંત	કયા જીવને ?	અનાદિ સાંત	કયા જીવને ?	સાદિ અનંત	કયા જીવને ?	સાદિ સાંત	કયા જીવને ?	ઉદયનું સાંતપણું કયાં ?	ઉદયની આદિ કયાં ?
જ્ઞાનાં ૫ વિધાં ૫ દર્શનાં ૪, (એ ૧૪)	૧	અભવ્ય	૧	ભવ્ય	૦	૦	૦	૦	૧૨માના અન્તે	૦
મિથ્યાત્વ	૧	"	૧	"	૦	૦	૧	ભવ્ય	૧લાના અન્તે	૨-૩-૪-૫-૬થી પડી આવતાં
શેષ ૧૨ ધ્રુવોદયીમાં	૧	"	૧	"	૦	૦	૦	૦	૧૩માના અન્તે	૦

-: અથ પમું ધ્રુવસત્તા દ્વાર :-

વિશિષ્ટ ગુણ પ્રાપ્તિ વિના ધ્રુવા - નિરંતર સત્તા જેની હોય તે ધ્રુવસત્તા તે ત્રસાદિ = ૨૦, વર્ણાદિ-૨૦, તૈજસ કાર્મણસપ્તક, તથા વર્ણચતુષ્ક અને તૈજસ કાર્મણ સિવાયની ૪૧ ધ્રુવબંધિની, વેદત્રિક, સંસ્થાન-૬, સંઘયણ-૬, જાતિ-૫, સાતા-અસાતાવેદનીય-૨, બે યુગલ = હાસ્ય રતિ, અરતિ શોક, ઔદારિકસપ્તક = ઔદારિક શરીર, ઔદારિક અંગોપાંગો, ઔદારિક સંઘાતન, ઔદારિક ઔદારિક બંધન, ઔદારિક તૈજસ બંધન, ઔદારિક કાર્મણબંધન, ઔદારિક તૈજસ કાર્મણ બંધન, ઉચ્ચવાસ, ઉદ્યોત, આતપ-પરાઘાત ચતુષ્ક, વિહાયોગતિદ્વિક, તિર્યચદ્વિક, નીચગોત્ર એ ૧૩૦ પ્રકૃતિઓ સમ્યક્ત્વના લાભ પહેલાં સર્વ પ્રાણીઓને હંમેશા જ હોય છે.

છતિ પમું ધ્રુવસત્તા દ્વાર સમાપ્ત

-: અથ દ્વું અધ્રુવસત્તા દ્વાર :-

ક્યારેક હોય અને ક્યારેક ન હોય એ પ્રમાણે અનિયત જે પ્રકૃતિઓ હોય તે અધ્રુવસત્તા. તે ઉચ્ચગોત્ર, તીર્થંકરનામ, સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, વૈકિયશરીર, વૈકિય અંગોપાંગ, એ (વૈકિયષટ્ક) આયુષ્ય-૪, મનુષ્યગતિ, મનુષ્યાનુપૂર્વી, આહારકશરીર - આહારક અંગોપાંગ રૂપ આહારકદ્વિક લક્ષણવાલી = ૧૮ પ્રકૃતિઓ^{૨૩} તે આ પ્રમાણે ઉચ્ચગોત્ર + વૈકિયષટ્ક = ૭ પ્રકૃતિઓ ત્રસપણાની અપ્રાપ્તિમાં ન હોય. અથવા જો ત્રસપણાની અવસ્થામાં આ સાત પ્રકૃતિઓ પામેલ સ્થાવર ભાવમાં જવાથી અવસ્થા વિશેષ પામીને એ સાતનું ઉદ્વલન કરે છે તેથી અધ્રુવસત્તા. ^{૨૪}સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર જ્યાં સુધી તથા ભવ્યત્વ પરિપાક થાય નહીં ત્યાં સુધી ન હોય, તથા ભવ્યત્વ પરિપાક વડે પ્રાપ્ત થાય તો મિથ્યાત્વે ગયે છતે ફરી તે ઉદ્વલન કરે, અભવ્યને તે સર્વથા ન હોય તેથી અધ્રુવસત્તા. તીર્થંકરનામકર્મ વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વ હોય તેને હોય. અન્ય સમયે અન્યને ન હોય, આહારકદ્વિક તથાવિધ સંયમ હોતે છતે બંધ કરે. તેના અભાવે નહીં અને બાંધે તો પણ અવિરતિ પ્રત્યયે (ગયે) ઉદ્વલના કરે. મનુષ્યદ્વિક પણ તેઉ -વાઉકાયના ભવમાં જવાથી ઉદ્વલના કરે. દેવ-નરકાયુષ્ય - સ્થાવરમાં, તિર્યચાયુ તો અહં ઇન્દ્રોને સત્તામાં ન હોય. મનુષ્યાયુ = તેઉ - વાઉકાય અને સાતમી નારકોને સર્વથા બંધના અભાવથી સત્તામાં ન હોય. બીજાઓ ને તો સંભવ છે પણ તીર્થંકર આદિ પ્રકૃતિઓનું અધ્રુવસત્તાપણું છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે આયુ-૪ તીર્થંકર નામ વર્જને ૧૮માંથી ૫ ઓછી (૧૮-૫) કરતાં ૧૩ પ્રકૃતિઓ અનંતાનુબંધિ સાથે ૧૭ પ્રકૃતિઓ શ્રેણિ આરોહના અભાવે ઉદ્વલન યોગ્ય કહી છે. ^{૨૫}તેથી અનંતાનુબંધિની ઉદ્વલના સંભવે છે, તો તેની ધ્રુવસત્તા કેવી રીતે થાય ? એવું કહેવું જોઈએ નહીં.

જવાબ :- સમ્યક્ત્વ આદિ અપ્રાપ્તિમાં ક્યારેક હોય તે અધ્રુવસત્તાનું લક્ષણ છે. ઉત્તર ગુણ પ્રાપ્તિમાં સત્તા હોય તો અધ્રુવસત્તા કહીયે તો સર્વ પ્રકૃતિ પણ તે પ્રમાણે અધ્રુવસત્તા થાય. તેથી કહેવું લક્ષણ યુક્તિ સંગત છે. સમ્યક્ત્વગુણની પ્રાપ્તિમાં ઉદ્વલના થતી એવી પણ અનંતાનુબંધિ પ્રકૃતિઓને તેની અપ્રાપ્તિમાં ક્યારેક જ ફિટિ “કાદાચિત્ત્વાભાવેન” = હોય તેવું હોતું નથી, તેથી ધ્રુવસત્તાપણું જતું નથી.

છતિ દ્વું અધ્રુવસત્તા દ્વાર સમાપ્ત

-: અથ ૭-૮ મું સર્વઘાતિ - દેશઘાતિરૂપ ઘાતિ - અઘાતિ દ્વાર :-

પોતાના વિષયને સંપૂર્ણપણે હણી નાખે એવો કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણોનો જે સર્વથા ઘાત કરે તે સર્વઘાતિ તે કેવળજ્ઞાનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણ આદિ ૧૨ કષાય મિથ્યાત્વ નિદ્રાદિ = ૫ કુલ ૨૦ પ્રકૃતિઓ યથાયોગ્ય આત્માના

૨૩ ધ્રુવસત્તામાં તે૦-૭, ઔ૦-૭ લીધેલ હોવાથી અહીં અધ્રુવસત્તામાં પણ વૈ૦-૭ અને આહ૦-૭ લેવા જોઈએ અને એ રીતે અધ્રુવસત્તા ૨૮ બતાવી જોઈએ. કારણ કે ધ્રુવસત્તા ૧૫૮ પ્રકૃતિઓ અપેક્ષાએ ૧૩૦ બતાવી છે.

૨૪ સમ્યક્ત્વમોહનીય તથા મિશ્રમોહનીયની સત્તા હોય તો ઉપશમ સમકિત અથવા ક્ષયોપશમ સમકિતવાળો હોય છે પણ ક્ષાયિક સમકિતવાળા જીવને દર્શનસપ્તકનો ક્ષય થયેલો હોવાથી સત્તા નથી હોતી.

૨૫ શ્રેણિમાં ઉદ્વલન યોગ્ય ૩૬ પ્રકૃતિઓ જે ૮ મા ગુણકાણે ઉલેખાય છે તે આ છે - અનંતા૦-૪, સંજવ૦-લોભ વિના ૧૧ કષાય, નોકષાય ૯, ધીલદ્વિત્રિક, સ્થાવરદ્વિક, નરકદ્વિક, તિર્યચદ્વિક, આતપદ્વિક, એકેન્દ્રિયાદિ-૪ જાતિ અને સાધારણનામકર્મ..

(ગુણોને ઘાત કરનાર જે) સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ગુણને સર્વ રૂપથી હણે (તે સર્વઘાતિ કહેવાય) છે. બાકી રહેલ ઘાતિ કર્મની પ્રકૃતિઓ તે દેશઘાતિની છે. તેઓ જ્ઞાનાદિ ગુણના એક દેશનો ઘાત કરનાર હોવાથી અહીં આ પ્રમાણે ભાવના છે. જો કે કેવલજ્ઞાનાવરણીયકર્મ જ્ઞાન લક્ષણ ગુણને સર્વ રૂપે હણવા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે તો પણ તેને મૂલથી હણવા માટે શક્ય નથી, તથા સ્વભાવપણું હોવાથી જેમ વાદળ વડે સૂર્ય-ચંદ્રના કિરણ ઢાંકવા પ્રવૃત્ત થવા છતાં તેની પ્રભા હોય છે. અન્યથા દિન-રાતનું જુદાપણું સિદ્ધ થાય નહીં તેથી કેવલજ્ઞાનાવરણીય વડે આવૃત્ત પણ સર્વ પ્રકારે કેવલજ્ઞાનમાં જે કોઇપણ તદ્દગત તેમાં રહેલાં મંદ, વિશિષ્ટ, વિશિષ્ટતર, પ્રકાશરૂપ જ્ઞાનનો એક દેશ મતિજ્ઞાનાદિ સંજ્ઞારૂપ તેને યથાયોગ્ય મતિ-શ્રુત અવધિ, મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણ હણે છે. તેથી તે ^{૨૬}દેશઘાતિ છે. એ પ્રમાણે કેવલદર્શનાવરણ વડે આવૃત્ત પણ સર્વ સ્વરૂપે કેવલદર્શનમાં જે તદ્દગત તેમાં રહેલ મંદ, મંદતમ, વિશિષ્ટાદિ રૂપ પ્રભા ચક્ષુદર્શનાદિ સંજ્ઞા તેને યથાયોગ્ય ચક્ષુ-અચક્ષુ અવધિ દર્શનાવરણને આવરે છે. તેથી તે પણ દર્શનના એક દેશનો ઘાત કરનાર હોવાથી દેશઘાતિ છે. નિદ્રા આદિ જે પાંચ પ્રકૃતિઓ જો કે કેવલદર્શનાવરણ આવૃત્ત કેવલદર્શનગત પ્રભા માત્રને દર્શનના એક દેશનો ઘાત કરે છે. તો પણ તે ચક્ષુદર્શનાવરણાદિ કર્મ ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થતી દર્શન લબ્ધિને સમૂલને હણે છે. માટે તે સર્વઘાતિ કહી છે.

સંજ્વલન કષાય નોકષાયો :- તે આઘ ૧૨ કષાયના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ ચારિત્રલબ્ધિને દેશથી હણે છે. તેઓ અતિચાર માત્રને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી કહ્યું છે કે “સર્વેઽવિ ય અઙ્ગારા સંજલણાણં તુ ઉદયઓ હુંતિ । મૂલચ્છેજ્ઞં પુણ હોઙ્ગ વારસણં કસાયાણં ॥” સંજ્વલનના ઉદયથી ચારિત્રમાં અતિચારો ઉત્પન્ન થાય છે. અને પહેલા ૧૨ કષાયોનો ઉદય તો મૂળ ગુણને છેદ કરનારો છે. તથા “ઘાઙ્ગઘોવસમેણં સમ્મચરિતાઙ્ગં જાઙ્ગં જીવસ્સ । તાણં હળંતિ દેસં સંજલણા ણોકસાયા ય ॥” ઘાતિ કર્મના ક્ષયોપશમથી સમ્યક્ત્વ ચારિત્રાદિ ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેને સંજ્વલન અને નોકષાય દેશથી હણે છે તેથી તે પણ ^{૨૭}દેશઘાતિ છે.

અંતરાય :- તથા અહીં જે વસ્તુ જીવ ગ્રહણ ધારણાદિ યોગ્યને ન આપે, ન મેળવે, ન ભોગવે, ન ઉપભોગ કરે, તે દાનાંતરાયાદિ અને તે સર્વ દ્રવ્યના અનંતમે ભાગે છે. તેથી તથારૂપ સર્વ દ્રવ્યના એક દેશવિષય દાનાદિનો વિઘાત કરનાર હોવાથી દાનાંતરાય આદિ દેશઘાતિ છે. અહીં દેશઘાતિનું લક્ષણ સર્વઘાતિથી અન્યત્વ ગર્ભવાળુ જાણવું. તેથી ચારિત્રના એક દેશરૂપ દેશવિરતિના પ્રતિબંધક તે અપ્રત્યાખ્યાનિ કષાયોનું દેશઘાતિપણું નથી અથવા ચારિત્ર અપેક્ષા એ દેશઘાતિપણું ચારિત્રમાં રહેલા અપકર્ષે જનકત્વ (ઉત્પન્ન કરવું તે જ દેશઘાતિ) અને તે અપ્રત્યાખ્યાનને નથી તેથી દોષ નથી. આ પ્રમાણે ઘાતિકર્મપ્રકૃતિઓ કેટલીક સર્વઘાતિ અને કેટલીક દેશઘાતિ છે.

૨૬ જેનો ઉદય હોવા છતાં ક્ષયોપશમ થઇ શકતો હોય તે દેશઘાતિ અને જેનો ઉદય ક્ષયોપશમને વિરોધિ હોય તે સર્વઘાતિ કહેવાય છે. સર્વઘાતિ પ્રકૃતિઓ ઉદય ગુણને સર્વથા રોકે છે, અનાચાર ઉત્પન્ન કરે છે ત્યારે દેશઘાતિ પ્રકૃતિઓ ગુણના એક દેશને રોકે છે, અતિચાર માત્ર ઉત્પન્ન કરે.

૨૭ તાત્પર્ય એ કે દેશઘાતિ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોવા છતાં ક્ષયોપશમ થઇ શકે છે, અને સર્વઘાતિની પ્રકૃતિઓનો ઉદય છતાં ક્ષયોપશમ થઇ શકતો નથી. પરંતુ પ્રદેશોદય છતાં ક્ષયોપશમ થઇ શકે છે. તેમાં કેવલજ્ઞાનાવરણીય અને કેવલદર્શનાવરણીયનો તો ક્ષયોપશમ થતો જ નથી, કારણકે તે કાયિકભાવની છે.

તથા દેશઘાતિની પ્રકૃતિઓનો રસોદય હોય ત્યારે જ તે ગુણને દબાવનારી થાય છે, પ્રદેશોદય હોય ત્યારે નહીં, અને સર્વઘાતિની પ્રકૃતિઓનો પ્રદેશોદય પણ કંઇક અંશે વિઘાત કરનાર થાય છે.

ક્ષયોપશમનો અર્થ ઉદય પ્રાપ્ત કર્મપુદ્ગલનો ક્ષય કરવો અને ઉદય અપ્રાપ્ત પુદ્ગલોને ઉપશમાવવા. અહીં ઉપશમના બે અર્થ થઇ શકે - ૧. ઉપશમ એટલે ઉદય પ્રાપ્ત કર્મપુદ્ગલોનો ક્ષય કરવો અને સત્તાગત દ્વિકોને અધ્યવસાયને અનુસરી હીન શક્તિવાળા કરવા. ૨. ઉદયપ્રાપ્ત કર્મપુદ્ગલોનો ક્ષય કરવો અને સત્તાગત દ્વિકોને અધ્યવસાયનુસાર હીન શક્તિવાળા કરી સ્વરૂપે કળ ન આપે એવી સ્થિતિમાં મૂકવા. પહેલો અર્થ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ ત્રણ કર્મમાં લાગુ થાય છે. તેઓના ઉદયપ્રાપ્ત દ્વિકોને ક્ષય કરે છે. અને સત્તાગત દ્વિકોને પરિણામાનુસાર હીન શક્તિવાળા કરી તેનો સ્વરૂપે અનુભવ કરે છે. સ્વરૂપે અનુભવ કરવા છતાં પણ તે ગુણના વિઘાતક થતાં નથી, કારણકે તેમાંથી શક્તિ ઓછી કરેલી છે. તેથી હવે તે પુદ્ગલોમાં જેટલાં પ્રમાણમાં શક્તિ છે તે પ્રમાણમાં ગુણને દબાવે છે. અને જેટલાં પ્રમાણમાં શક્તિ ઓછી કરી તેટલા પ્રમાણમાં ગુણ પ્રગટ થાય છે. મોહનીયકર્મમાં બીજો અર્થ લાગુ પડે છે. તેના ઉદયપ્રાપ્ત દ્વિકોનો ક્ષય કરી સત્તાગત દ્વિકોમાંથી પરિણામાનુસાર હીન શક્તિવાળા કરી એવી સ્થિતિમાં મૂકે છે કે તેનો સ્વરૂપે ઉદય થાય, જેમકે મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધિ આદિ બાર કષાયોના ઉદયપ્રાપ્ત દ્વિકોનો ક્ષય કરી સત્તાગત દ્વિકોને હીન શક્તિવાળા કરી એવી સ્થિતિમાં મૂકે છે કે તેનો સ્વરૂપે ઉદય ન થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો પ્રગટ થાય છે. જ્યાં સુધી આ પ્રકૃતિઓનો રસોદય હોય ત્યાં સુધી સ્વાચાર્ય (અર્થાત્ ગુણને ઢાંકનાર) ગુણને પ્રગટ થવા દેતા નથી કેમકે તે સઘળી પ્રકૃતિઓ સર્વઘાતિની છે. મોહનીયકર્મની દેશઘાતિની પ્રકૃતિઓમાં પહેલો અર્થ જ લાગુ થાય છે.

નામ - ગોત્ર - વેદનીય - આયુષ્ય - અંતર્ગત પ્રકૃતિઓ તો હણવા યોગ્યનો અભાવ હોવાથી કાંઈ પણ હણતી નથી. તેથી તે અઘાતિ જાણવી.

સર્વઘાતિનો રસ ^{૨૮}તાંબાના ભાજનની જેમ છિદ્ર વગરનો, ઘીના જેમ અતિ સ્નિગ્ધ, દ્રાક્ષની જેમ અલ્પ પ્રદેશથી યુક્ત, સ્ફટિક અભ્રની જેમ અતિ નિર્મલ - સઘળા પોતાના વિષયનો ઘાત કરનાર હોવાથી સર્વઘાતિ છે. દેશઘાતિનો રસ કાંઈક વંશદલથી બનાવેલ સાદડીની જેમ અતિસ્થૂલ, સેંકડો છિદ્રવાળો, કાંઈક કામળીની જેવો, જેમાં વચમાં સેંકડો છિદ્રોવાળો, કોઈ કાજલ વાંસની જેમ અતિ સૂક્ષ્મ છિદ્ર સંવૃત્ત, અલ્પસ્નેહ, નિર્મળ પોતાના વિષયનો એક દેશથી ઘાત કરે તે દેશઘાતિ છે. અઘાતિ તે આ બન્નેથી વિલક્ષણપણું અર્થાત્ જુદાપણું હોવાથી અઘાતિનો રસ ફક્ત અઘાતિ પ્રકૃતિઓનો ઘાતિ પ્રકૃતિના સંપર્કથી તેનો રસ વિપાક બતાવનાર થાય છે. જેમ પોતે ચોર ન હોય, પણ ચોરના સંપર્કથી ચોરપણું થાય છે.

ઇતિ ૭ - ૮મું સર્વઘાતિ - દેશઘાતિરૂપ ઘાતિ - અઘાતિ દ્વાર સમાપ્ત

-: અથ ૯ - ૧૦ મું પરાવર્તમાન - અપરાવર્તમાન દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓ બીજી પ્રકૃતિઓનો બંધ ઉદય નિવારીને પોતાના બંધ કે ઉદયમાં આવે તે પરાવર્તમાન. તેનાથી વિપરીત તે અપરાવર્તમાન. એટલે કે જે પરનો બંધ કે ઉદય અટકાવ્યા વિના જ પોતાનો બંધ કે ઉદય દેખાડે, તે અપરાવર્તમાન. અને તે જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪, પરાઘાત, તીર્થકર, ઉચ્છ્વાસ, મિથ્યાત્વ, ભય, જુગુપ્સા, અને ધ્રુવબંધિ નવ નામકર્મની - આ ૨૯ પ્રકૃતિઓ બંધ અને ઉદય આશ્રયીને અપરાવર્તમાન છે. આના બંધ અથવા ઉદયને બંધાતી કે વેદાતી બાકીની પ્રકૃતિઓથી હણવામાં અશક્યમાન થાય છે. બાકીની બંધને આશ્રયીને ૯૧ અને ઉદયને આશ્રયીને (સમ્યક્ત્વ - મિશ્ર સહિત) ૯૩ પ્રકૃતિઓ પરાવર્તમાન છે. (યંત્ર નં. ૩ જુઓ)

ઇતિ ૯ - ૧૦મું પરાવર્તમાન - અપરાવર્તમાન દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ૧૧ - ૧૨ મું શુભ - અશુભ દ્વાર :-

જીવને પ્રમોદ (આનંદ) નું કારણ તેવા રસથી યુક્ત તે શુભપ્રકૃતિઓ, જેઓમાં શુભરસ ન હોય તે અશુભ પ્રકૃતિઓ. ત્યાં મનુષ્યત્રિક, દેવત્રિક, તિર્થયાયુષ્ય, ઉચ્છ્વાસ, શરીર-૫, અંગોપાંગ-૩, શુભવિહાસ્યોગતિ, શુભવર્ણાદિ-૪, ત્રસાદિ-૧૦, તીર્થકરનામ, નિર્માણ, પ્રથમ સંસ્થાન - સંઘયણ, આતપ, પરાઘાત, પંચેન્દ્રિયજાતિ, અગુરુલઘુ, સાતા-વેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર, ઉદ્યોત એ ૪૨ પ્રકૃતિઓ. શુભવર્ણાદિ-૪ શુભ પ્રકૃતિ સંખ્યામાં અને અશુભપ્રકૃતિ સંખ્યામાં ગ્રહણ કરી તેના બે પ્રકાર હોવાથી બાકી ૮૨ પ્રકૃતિઓ અશુભ છે. સમ્યક્ત્વ મિશ્ર તો ઉદયને આશ્રયીને અશુભ બંધને આશ્રયીને નહીં, તેના બંધનો અસંભવ છે. તે જુદી કરી છે.

ઇતિ ૧૧ - ૧૨ મું શુભ - અશુભ દ્વાર સમાપ્ત

૨૮ અહીં રસનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. અહીં કેવળ રસ હોતો નથી. પરંતુ રસસ્પર્શકો હોય છે. કારણકે રસ ગુણ છે. તે ગુણી પરમાણુ વિના રહી શકે નહીં, માટે રસ કહેવાથી તેવા રસયુક્ત સ્પર્શકો લેવા. તેમાં સર્વઘાતિ રસ સ્પર્શકો તાંબાના પાત્રની જેમ છિદ્ર વિનાના હોય છે. એટલે જેમ તાંબાના પાત્રમાં છિદ્ર નથી હોતા અને પ્રકાશક વસ્તુની પાછળ તે મૂક્યું હોય તો તેનો પ્રકાશ બહાર આવે છે. તેમ સર્વઘાતિ રસસ્પર્શકોમાં ક્ષયોપશમ રૂપ છિદ્રો હોતા નથી, પરંતુ તેને ભેદીને પ્રકાશ બહાર આવે છે. તથા ધૃતાદિ જેમ સ્નિગ્ધ હોય છે, તેમ સર્વઘાતિ રસ પણ અત્યંત ચીકણાયુક્ત હોવાથી અલ્પ પણ ઘણું કામ કરી શકે છે. તથા જેમ દ્રાક્ષા અલ્પ પ્રદેશથી બનેલી છતાં તૃપ્તિરૂપ કાર્ય કરવા સમર્થ છે. તેમ સર્વઘાતિ પ્રકૃતિઓના ભાગમાં અલ્પદલિકો આવવા છતાં તેઓ તેવા પ્રકારના તીવ્ર રસવાળા હોવાથી જ્ઞાનાદિ ગુણને દબાવવા રૂપ કાર્ય કરવા સમર્થ થાય છે. તથા સ્ફટિક જેવા નિર્મળ કહેવાનું કારણ કોઈ વસ્તુની આડે સ્ફટિક રહેલું હોય છતાં તેની આરપાર જેમ તે વસ્તુનો પ્રકાશ આવે છે તેમ સર્વઘાતિ રસસ્પર્શકને ભેદી જડ ચૈતન્યનો સ્પષ્ટ વિભાગ માલમ પડે તેવો પ્રકાશ બહાર આવે છે. દેશઘાતિ રસ તેવો હોતો નથી. તેમાં ક્ષયોપશમરૂપ છિદ્રની જરૂર હોય છે. ક્ષયોપશમિક જો ન હોય તો તે કર્મ ભેદી તેને પ્રકાશ બહાર ન આવે, એટલા માટે અનેક પ્રકારના છિદ્રોથી ભરેલો કહ્યો છે. તેમજ તેને અલ્પસ્નેહ વાળો કહ્યો છે કારણકે તેમાં સર્વઘાતિ રસ જેટલી શક્તિ નથી હોતી તેથી તેના ભાગમાં વધારે પુદ્ગલો આવે છે તેથી તે રસ અને પુદ્ગલો બંને મળી કાર્ય કરે છે. તેમજ તેને અનિર્મલ કહ્યો છે કારણકે તેને ભેદીને પ્રકાશ બહાર આવી શકતો નથી.

પરાવર્તમાન ૯૩ પ્રકૃતિઓનું યંત્ર નંબર-૩

પ્રકૃતિઓના નામ	સંખ્યા	કોની સાથે વિરોધી ?	કયા વિષયમાં વિરોધી ?
નિદ્રાદિ	૫	પરસ્પર	ઉદયમાં
વેદનીય	૨	પરસ્પર	બંધ - ઉદયમાં
સમ્યક્મોહ૦, મિશ્રમોહ૦	૨	પરસ્પર	ઉદયમાં
ક્રોધ	૪	શેષ માનાદિ ૩ કષાય સાથે	ઉદયમાં
માન	૪	શેષ ક્રોધાદિ ૩ કષાય સાથે	ઉદયમાં
માયા	૪	શેષ ક્રોધાદિ ૩ કષાય સાથે	ઉદયમાં
લોભ	૪	શેષ ક્રોધાદિ ૩ કષાય સાથે	ઉદયમાં
હાસ્ય યુગલની	૨	શોક યુગલની સાથે	બંધ-ઉદયમાં
શોક યુગલની	૨	હાસ્ય યુગલ સાથે	બંધ-ઉદયમાં
વેદ	૩	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
આયુષ્ય	૪	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
ગતિ	૪	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
જાતિ	૫	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
ઔદારિકાદિ શરીર ^૧	૩	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
ઔદારિકાદિ ઉપાંગ	૩	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
સંઘયણ	૬	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
સંસ્થાન	૬	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
આનુપૂર્વી	૪	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
ખગતિ	૨	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
આતપ-ઉદ્યોત	૨	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
ત્રસાદિ	૪	સ્થાવરાદિ - ૪ સાથે ક્રમશઃ	બંધ-ઉદયમાં
સ્થિર- શુભ	૨	અસ્થિર - અશુભ સાથે ક્રમશઃ	બંધમાં
સૌભાગ્યાદિ	૪	દૌભાગ્યાદિ - ૪ સાથે ક્રમશઃ	બંધ-ઉદયમાં
સ્થાવરાદિ	૪	ત્રસાદિ - ૪ સાથે ક્રમશઃ	બંધ-ઉદયમાં
અસ્થિર - અશુભ	૨	સ્થિર - શુભ સાથે ક્રમશઃ	બંધમાં
દૌભાગ્યાદિ	૪	સૌભાગ્યાદિ ૪ સાથે ક્રમશઃ	બંધ-ઉદયમાં
ગોત્ર	૨	પરસ્પર	બંધ-ઉદયમાં
	૯૩		

યંત્ર નંબર ૩ ની ટીકા :- આહારકલ્પિક બંધ કે ઉદયમાં કોઈ સાથે પરસ્પર નથી, પણ ૭મે બંધાય અને દૃઢ ન બંધાય એવી રીતે વારાફરતી બંધ - અબંધ થવાથી પરાવર્તમાન તરીકે લીધી હોય તેમ લાગે છે.

-: અથ ૧૩ મું પુદ્ગલવિપાકી દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓ પુદ્ગલના વિષયમાં ફલ આપવાને સન્મુખ હોય તે પુદ્ગલવિપાકી, (એટલે કે જે પ્રકૃતિઓના ફલને આત્મા પુદ્ગલ દ્વારા અનુભવે, ઔદારિકાદિ નામકર્મના ઉદયથી ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલોમાં જે કર્મપ્રકૃતિઓ પોતાની શક્તિ બતાવે તે પુદ્ગલવિપાકી કહેવાય છે.) તે ઉદ્ય છે. તે આ પ્રમાણે — આત્મ, ઉદ્યોત, સંઘયણ-૬, સંસ્થાન-૬, ધ્રુવોદય-૧૨ નામકર્મની પ્રકૃતિઓ, પહેલા ત્રણ શરીર, અંગોપાંગ-૩, ઉપધાત, પરાધાત, પ્રત્યેક, સાધારણ આ પ્રકૃતિઓ પોતાનો વિપાક પુદ્ગલને વિષે બતાવે છે. તે આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ લક્ષણપણું છે તેથી પુદ્ગલવિપાકી છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે રતિ અરતિનો ઉદય પણ પુદ્ગલને પામીને થાય છે. તે આ પ્રમાણે કાંટા આદીના સ્પર્શથી અરતિ વિપાકનો ઉદય થાય, અને માળા ચંદન આદિના સ્પર્શથી રતિનો ઉદય છે. તો તે પણ પુદ્ગલવિપાકી કેમ ન કરી ?

જવાબ :- એ પ્રમાણે નથી, કાંટાદિનાં સ્પર્શ વગર પણ પ્રિય કે અપ્રિયના દર્શન કે સ્મરણ વડે રતિ અરતિના વિપાકનો ઉદય દેખાતો હોવાથી, પુદ્ગલનો વ્યભિચાર છે. (અર્થાત્ પુદ્ગલ વગર પણ રતિ-અરતિનો વિપાક દેખાતો હોવાથી) તેથી પુદ્ગલવિપાકીપણું અસિદ્ધ છે. એ પ્રમાણે કોઈ આદિના પ્રશ્ન અને સમાધાનમાં વિચારવું.

છતિ ૧૩ મું પુદ્ગલવિપાકી દ્વાર સમાપ્ત

-: અથ ૧૪ મું ભવવિપાકી દ્વાર :-

જે કર્મપ્રકૃતિઓ નારકાદિ રૂપ પોતપોતાને યોગ્ય ભવમાં ફલનો અનુભવ કરાવતી હોય તે કર્મપ્રકૃતિઓ ભવવિપાકી છે, કારણ કે આયુ ના બે ભાગ આદિ ગયા પછી ત્રીજા આદિ ભાગે આયુ બંધાવા છતાં પણ જ્યાં સુધી પૂર્વભવનો ક્ષય થવા વડે ઉત્તર (પછીનો) સ્વયોગ્ય ભવ પ્રાપ્ત થયો હોતો નથી. ત્યાં સુધી તે ઉદયમાં આવતું નથી માટે તે ભવવિપાકી કહેવાય છે.

અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે આયુષ્યની જેમ ગતિ પણ સ્વયોગ્ય ભવ પ્રાપ્તિમાં જ ઉદયમાં આવે છે. તો તે પણ ભવવિપાકીનો વ્યવહાર કેમ ન કર્યો ?

જવાબ :- તમારી વાત બરાબર છે, આયુષ્યનો પરભવમાં સંક્રમણ વડે પણ ઉદય નથી. સર્વથા સ્વભવના વ્યભિચારનો અભાવ હોવાથી, અર્થાત્ પોતાના ભવ સિવાય ઉદયમાં ન આવતી હોવાથી આયુષ્ય ભવવિપાકી કહેલ છે. ગતિનો વળી પરભવમાં પણ સંક્રમણથી ઉદય થાય છે. તેથી તે સ્વ ભવનો વ્યભિચાર હોવાથી ભવવિપાકી નથી.

છતિ ૧૪ મું ભવવિપાકી દ્વાર સમાપ્ત

-: અથ ૧૫ મું ક્ષેત્રવિપાકી દ્વાર :-

ક્ષેત્રમાં એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતાં સંક્રમણ કારણ આકાશમાર્ગમાં જે વિપાક ફલ આપવાને યોગ્ય હોય તે ક્ષેત્રવિપાકિની^{૨૯} કહેવાય છે. તે નારકાનુપૂર્વી આદિ-૪ આનુપૂર્વી જે પૂર્વની ગતિમાં થઈ નીકળીને ગત્યન્તરમાં સંક્રમણ થતા વચ્ચે ઉદયમાં આવે છે, બાકીના કાલમાં નહીં, જો કે સ્વ યોગ્ય ક્ષેત્ર વગર બીજે પણ આનો સંક્રમણ દ્વારા ઉદયનો સંભવ છે, તો પણ જેમ આનો ક્ષેત્ર હેતુક પોતાના વિપાકનો ઉદય ઉત્પન્ન થાય છે, તે પ્રમાણે બીજી પ્રકૃતિઓનો નહીં તેથી બીજી પ્રકૃતિઓને સ્પર્શ્યા વિના અસાધારણ ક્ષેત્રના હેતુક આ પ્રકૃતિઓનો ક્ષેત્રવિપાકિની વ્યવહાર છે.

છતિ ૧૫ મું ક્ષેત્રવિપાકી દ્વાર સમાપ્ત

-: અથ ૧૬ મું જીવ વિપાકી દ્વાર :-

જીવના જ્ઞાનાદિ રૂપ સ્વરૂપને ઉપધાતાદિ કરવારૂપ વિપાક જેઓનો હોય તે જીવવિપાકી. અર્થાત્ જે પ્રકૃતિઓ પોતાના ફળનો અનુભવ જીવના જ્ઞાનાદિ ગુણને ઉપધાતાદિ કરવા સાક્ષાત્ જીવને જ કરાવતી હોય (પછી શરીર હોય કે ન હોય, તેમજ ભવ કે ક્ષેત્ર ગમે તે હોય) તે જીવવિપાકી કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણ-૫ દર્શનાવરણ-૯, સાતા-અસાતાવેદનીય ૨, (સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય વર્ણને) ૨૬ મોહનીયની પ્રકૃતિઓ , અંતરાય-૫,

૨૯ આનુપૂર્વીઓ સ્વયોગ્ય ક્ષેત્ર સિવાય અન્યત્ર સંક્રમવડે ઉદય હોય છે. છતાં પણ જેવી રીતે તે પ્રકૃતિઓનો આકાશ પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્ર નિમિત્તે રસોદય થાય છે, તેમ અન્ય કોઈ પણ પ્રકૃતિઓનો થતો નથી. તેથી આનુપૂર્વીઓના રસોદયમાં આકાશપ્રદેશરૂપ ક્ષેત્ર અસાધારણ હેતુ છે. એ જણાવવા માટે તેઓને ક્ષેત્રવિપાકી કરી છે.

ગતિ-૪, જાતિ-૫, વિહાયોગતિદ્વિક, ત્રસત્રિક, સ્થાવરત્રિક, સુસ્વર, દુઃસ્વર, સુભગ દુર્ભગ, આદ્ય અનોદ્ય, યશઃકીર્તિ, અયશઃકીર્તિ, તીર્થકરનામ, ઉચ્ચવાસ, નીચગોત્ર, ઉચ્ચગોત્ર, = ૭૬ બંધ યોગ્ય ઉદેશીને પંચસંગ્રહમાં કહી છે. બીજે તો ઉદ્ય યોગ્ય સ્વીકારીને સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રના ગ્રહણથી ૭૮ પ્રકૃતિઓ છે. આ પ્રકૃતિઓ જીવમાં જ પોતાનો વિપાક બતાવે છે. બીજે નહીં તે આ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણ-૫, જીવના જ્ઞાનગુણને હણે છે. દર્શનાવરણ-૮ દર્શનગુણને, મિથ્યાત્વમોહનીય સમ્યક્ત્વગુણને, ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓ-ચારિત્રગુણને, દાનાંતરાયાદિ દાન આદિ લબ્ધિને (હણે છે) સાતા અસાતાવેદનીય (જીવને) સુખ દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. ગતિ ૪ તે ગતિ આદિના પર્યાયને ઉત્પન્ન કરે છે.

અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે ભવવિપાકાદિ સર્વ પ્રકૃતિઓ પણ પરમાર્થથી વિચારતાં જીવવિપાકી જ છે. કારણ કે ચારે આયુ પોત-પોતાને યોગ્ય ભવમાં તે તે ભવધારણ કરવારૂપ વિપાક દેખાડે છે અને તે તે ભવમાં ધારણ જીવનું જ થાય છે, અન્ય કોઈનું નહીં. આનુપૂર્વીઓ પણ વિગ્રહગતિરૂપ ક્ષેત્રમાં વિપાક બતાવતી આકાશપ્રદેશની શ્રેણીને અનુસરીને ગમન કરવારૂપ સ્વભાવ જીવોને જ કરે છે. ઉદ્યપ્રાપ્ત આતપનામ અને સંસ્થાન નામકર્માદિ પુદ્ગલવિપાકી પ્રકૃતિઓ પણ તે તે પ્રકારની શક્તિ જીવમાં જ ઉત્પન્ન કરે છે, કે જે વડે જીવ તેવા જ પ્રકારના પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે. અને ગ્રહણ કરાયેલાં પુદ્ગલોની તે તે પ્રકારની રચના કરે છે. માટે સર્વ જીવવિપાકી જ છે. (તો પછી અન્ય અન્ય વિપાકી શા માટે કહી ?)

જવાબ :- તમારી વાત બરાબર છે. સર્વ પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી જ છે. જીવ વિના વિપાક ફળનો અનુભવ હોતો નથી. પણ ફક્ત ભવાદિ પ્રાધાન્ય બતાવવા માટે ભવવિપાકીથી ભિન્નરૂપમાં જીવવિપાકી કહેવાય છે. વિપાકને આશ્રયીને આનો બીજી રીતે અનુયોગ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે - વિપાકને આશ્રયીને બે પ્રકારે પ્રકૃતિઓ છે. (૧) હેતુવિપાકા (૨) રસવિપાકા ત્યાં હેતુ અધિકારીને વિપાક બતાવે, તે હેતુવિપાકી તે પુદ્ગલ, ક્ષેત્ર, ભવ, જીવ, હેતુભેદથી ચાર પ્રકારે પહેલાં જ કહી છે. રસને મુખ્ય કરીને વિપાક બતાવાય છે જેઓમાં તે રસવિપાક :- તે ચાર પ્રકારે - એકસ્થાનકરસ, દ્વિસ્થાનકરસ, ત્રિસ્થાનકરસ, ચતુઃસ્થાનકરસ - ત્યાં શુભપ્રકૃતિઓનો રસ તે દૂધ-ખાંડ જેવો છે અને અશુભપ્રકૃતિઓનો રસ લીમડા અને કડવા પટોળની ઉપમા જેવો તે સ્વાભાવિક એક સ્થાનકરસ કહેવાય છે. બે ભાગને ઉકાળતાં એક ભાગ બાકી રહે તે દ્વિસ્થાનકરસ, અને ત્રણ ભાગને ઉકાળતાં એક ભાગ બાકી રહે તે ત્રિસ્થાનકરસ, અને ચાર ભાગને ઉકાળતાં એક ભાગ બાકી રહે તે ચતુઃસ્થાનકરસ કહેવાય છે.

એક સ્થાનકરસથી બે સ્થાનક આદિ રસ યથાક્રમે અનંતગુણ રસ છે. અહીં મતિ - શ્રુત - અવધિ - મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણ, ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિદર્શનાવરણ, પુરુષવેદ, સંજ્વલન-૪, અંતરાય-૫ = ૧૭ પ્રકૃતિઓનો એક-બે-ત્રણ-ચાર સ્થાનક બંધને આશ્રયીને પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાં જ્યાં સુધી શ્રેણીનો સ્વીકાર ન કરે ત્યાં સુધી ત્યાં ૧૭ પ્રકૃતિઓનો જેવા પ્રકારનો અધ્યવસાયને ૨-૩-૪ સ્થાનક રસ બંધ કરે છે. શ્રેણીના સ્વીકારમાં તો અનિવૃત્તિબાદર અદ્વાના સંખ્યાતા ભાગ ગયે છતે પછી તુરત આ પ્રકૃતિઓ અશુભપણાથી અત્યંત વિશુદ્ધ અધ્યવસાય યોગથી એકસ્થાનક જ રસ બંધ હોય છે. એ પ્રમાણે બંધને આશ્રયીને ચાર સ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે. બાકીની તો શુભ કે અશુભપ્રકૃતિઓનો ૨-૩-૪ સ્થાનક રસ પ્રાપ્ત થાય છે. ક્યારેક પણ એક સ્થાનક રસ હોતો નથી જે કારણથી કહેલી ૧૭ પ્રકૃતિઓ સિવાય હાસ્ય વિગેરે અશુભપ્રકૃતિઓનો એક સ્થાનકરસ બંધ યોગ્ય શુદ્ધિ અપૂર્વકરણ, પ્રમત્ત, અપ્રમત્તને હોતી નથી, જ્યારે એક સ્થાનકરસ બંધ યોગ્ય અતિ ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ અનિવૃત્તિબાદર અદ્વાના સંખ્યેયભાગ પછી ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તે પ્રકૃતિઓનો બંધ જ થતો નથી. તેથી તે પ્રકૃતિઓનો એક સ્થાનકરસ બંધ નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે જેમ શ્રેણીમાં ચઢે ત્યારે અનિવૃત્તિબાદર અદ્વાના સંખ્યેયભાગ ગયે છતે પછી અતિ વિશુદ્ધપણું હોવાથી મતિજ્ઞાનાવરણ વિગેરેનો એક સ્થાનકરસ, તેમ ક્ષપકશ્રેણિએ ચઢે ત્યારે સૂક્ષ્મસંપરાયના દ્વિચરમાદિ (છેલ્લા બે) સમયમાં વર્તમાન જીવને અત્યંત વિશુદ્ધપણાથી કેવલદ્વિકની સંભાવના બંધનો એક સ્થાનકરસબંધ સંભવ કેમ થતો નથી ? એ પ્રમાણે શંકા છે તે બરાબર નથી.

જવાબ :- કેવલદ્વિકનો રસ સર્વઘાતિ હોવાથી સર્વઘાતિનો રસ જઘન્યપદે પણ બે સ્થાનકરસનો જ સંભવ હોવાથી શુભપ્રકૃતિઓનો મિથ્યાદૃષ્ટિ સંકલિષ્ટ એક સ્થાનકરસ બાંધે નહીં, સહેજ વિશુદ્ધિવાળાને જ તે પ્રકૃતિઓના બંધનો સંભવ હોવાથી અતિ સંકલિષ્ટ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને વિષે નરકગતિ પ્રાયોગ્ય વૈકલ્પ - તેજસ આદિ શુભ પ્રકૃતિઓ બંધમાં આવે છે. તે પ્રકૃતિઓનો પણ તથા સ્વભાવથી જઘન્યથી પણ બે સ્થાનક જ રસબંધમાં આવે છે. એક સ્થાનક નહીં.

અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે દરેક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંકલેશના ઉત્કર્ષ વડે થાય છે. તેથી જે અધ્યવસાયો વડે શુભ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય છે. તે જ (અધ્યવસાયો વડે) એક સ્થાનક રસ પણ કેમ ન થાય ?

જવાબ :- અહીં પ્રથમ સ્થિતિથી શરૂ કરીને સમયવૃદ્ધિ વડે અસંખ્યેય સ્થિતિ વિશેષ હોય છે. અને એક એક સ્થિતિમાં અસંખ્યેય રસસ્પર્ધકના સમૂહ વિશેષ હોય છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધતા દરેક સ્થિતિ વિશેષે અસંખ્યેય જે રસસ્પર્ધક સંઘાત વિશેષો છે તે તેટલા બે સ્થાનકરસને જ ઘટે છે. પણ એક સ્થાનકરસને ઘટતો નથી. એટલે શુભપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં પણ એક સ્થાનકરસ બંધ નથી. કહ્યું છે કે - “**‘‘ઉક્કોસટિર્દિઅજ્ઞવસાણેહિં એગ્દાણિઓ હોહી । સુભિયાણં તં ન જં ટિઙ્ગસદ્ગુણિયાઓ અણુભાગા ॥’’**” ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અધ્યવસાયમાં શુભપ્રકૃતિઓનો એક ઠાણિયો રસ હોતો નથી. સ્થિતિ કરતાં અસંખ્યેયગુણ અનુભાગ હોય છે. અહીં સર્વધાતિની કે દેશધાતિની પ્રકૃતિઓનો ચાર - ત્રણ સ્થાનક રસના સ્પર્ધકો હોય તો નિયમા સર્વધાતિ હોય છે. (એટલે કે દેશધાતિ પ્રકૃતિ ૩ -૪ સ્થાનક જે રસ હોય તો તે દેશધાતિ પ્રકૃતિ પણ સર્વધાતિ થાય છે.) બે સ્થાનકરસ તો સર્વધાતિનો સર્વધાતિ જ હોય છે. દેશધાતિનો કેટલોક દેશધાતિ, કેટલોક સર્વધાતિ એ પ્રમાણે મિશ્ર હોય અને એક સ્થાનકરસ દેશધાતિનો જ હોય છે અને તે દેશધાતિ જ છે.

અહીં દેશધાતિ અવધિજ્ઞાનાવરણ વિગેરેના સર્વધાતિ રસસ્પર્ધકોમાં વિશુદ્ધ અધ્યવસાયથી દેશધાતિ રૂપે પરિણમાવી નિહત કરેલાં અતિ સ્નિગ્ધ અલ્પ રસવાળા દેશધાતિ રસસ્પર્ધકમાં ઉદયાવલિકામાં પ્રવેશ કરેલ તેમાંના કેટલાક રસસ્પર્ધક ભાગનો ક્ષય કરે અને બાકી રહેલાંનો વિપાક ઉદયને અટકાવવારૂપ ઉપશમ કરે છે. તે જીવને અવધિ - મનઃપર્યવજ્ઞાન, ચક્ષુદર્શન, અવધિદર્શન આદિ ગુણો ક્ષાયોપશમિક ભાવે ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે અવધિજ્ઞાનાવરણાદિના કેટલાક દેશધાતિ રસસ્પર્ધકના ક્ષયોપશમથી અને કેટલાક દેશધાતિ રસસ્પર્ધકોના ઉદયથી ક્ષયોપશમયુક્ત ઔદાયિક ભાવ ફક્ત હોય છે.

મતિ-શ્રુતાવરણ, અચક્ષુદર્શનાવરણ, અંતરાય = ૮ પ્રકૃતિનો હંમેશા દેશધાતિના જ રસસ્પર્ધકોનો ઉદય હોય છે. સર્વધાતિનો નહીં. તેથી હંમેશા તે પ્રકૃતિઓનો ઔદાયિક + ^{૩૦}ક્ષાયોપશમિક બન્ને ભાવ મિશ્રપણે પ્રાપ્ત થાય છે. પણ ફક્ત ઔદાયિક ભાવ પ્રાપ્ત થતો નથી. તેથી આ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાયના ઉદયમાં પણ ક્ષાયોપશમિકભાવ અવિરુદ્ધ છે અર્થાત્ સંભવે છે.

મોહનીયનો તો અનંતાનુબંધિ આદિ પ્રકૃતિઓનો પ્રદેશના ઉદયે ક્ષાયોપશમિકભાવ સંભવે છે પણ વિપાકોદયમાં નહીં, કારણકે અનંતાનુબંધિ આદિ પ્રકૃતિઓ સર્વધાતિ છે. અને સર્વધાતિના રસસ્પર્ધકો સર્વધાતિ જ છે, તે (પ્રકૃતિઓનો) વિપાકોદયમાં ક્ષયોપશમભાવનો સંભવ નથી. પણ પ્રદેશના ઉદયમાં સંભવ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે સર્વધાતિના રસસ્પર્ધક પ્રદેશો પણ સર્વધાતિગુણોનો ઘાત કરવાના સ્વભાવવાળા છે. તેથી તેના પ્રદેશોદયે પણ કેવી રીતે ક્ષાયોપશમિક ભાવ સંભવે ? એ પ્રમાણે કહેવું ન જોઈએ.

જવાબ :- તે સર્વધાતિ રસસ્પર્ધક પ્રદેશોના અધ્યવસાય વિશેષથી જ સહેજ મંદાનુભાવ કરેલ સામાન્ય વેદાતી દેશધાતિ રસસ્પર્ધકની અંદર પ્રવેશ કરેલના યથાસ્થિત પોતાના બળને પ્રગટ કરવામાં અસમર્થ થાય છે.

મિથ્યાત્વ અને પહેલાના બાર કષાય સિવાયની બાકી મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિઓના પ્રદેશોદયમાં કે વિપાકોદયમાં ક્ષયોપશમ ભાવનો સંભવ છે, તે પ્રકૃતિઓ દેશધાતિ છે. પરંતુ તે પ્રકૃતિઓ અધ્રુવોદયી છે. તેથી તેના વિપાકોદયના અભાવમાં ક્ષાયોપશમિકભાવ અટકાવે છતે પ્રદેશોદયવાળી પણ તે પ્રકૃતિઓ સહેજ પણ દેશધાતિ નથી. વિપાકોદય વર્તતે છતે ક્ષાયોપશમિક ભાવ સંભવે ત્યારે સહેજ માલિન્ય માત્ર કરવા વાલી છે. માટે દેશધાતિની થાય છે. અર્થાત્ વિપાકોદય ન હોય, ક્ષયોપશમ ભાવ અટકાવેલ હોય ત્યારે પ્રદેશોદયવાળી તે પ્રકૃતિઓ સહેજપણ દેશધાતિ નથી.

૩૦ દેશધાતિની સર્વ કર્મપ્રકૃતિઓ બંધાતી વખતે સર્વધાતિ રસથી જ બંધાય છે. અને ઉદયમાં મતિ-શ્રુત જ્ઞાનાવરણ અચક્ષુદર્શનાવરણ અને અંતરાય. એટલી પ્રકૃતિઓનો હંમેશા દેશધાતિનો જ રસ હોય છે. અને બાકીની પ્રકૃતિઓનો સર્વધાતિ રસ પણ ઉદયમાં હોય છે, દેશધાતિ પણ હોય છે. જ્યારે જ્યારે સર્વધાતિ રસ ઉદયમાં હોય ત્યારે તે રસ સ્વઆવર્થ = (ઢોંકનાર) ગુણને સર્વથા દબાવતો હોવાથી ચક્ષુદર્શન, અવધિજ્ઞાનાદિ ગુણો ખુલ્લા હોતા નથી, દેશધાતિ રસસ્પર્ધકનો ઉદય હોય ત્યારે જ ગુણો ઉઘાડ થાય છે. તેથી જ્યારે સર્વધાતિ રસસ્પર્ધકનો ઉદય હોય ત્યારે કેવળ ઔદાયિક ભાવ જ પ્રવર્તે છે. તથા સર્વધાતિ રસસ્પર્ધકોને અધ્યવસાય વડે દેશધાતિ રૂપે કરી અને તેને પણ હીન શક્તિવાળા કરે અને તેનો અનુભવ કરે અર્થાત્ ઉદયમાં આવે ત્યારે ઔદાયિક અને ક્ષયોપશમ એ બંને ભાવો પ્રવર્તે છે. માટે ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમભાવ પ્રવર્તે છે. એમ કહેવાય છે.

એટલે કે સર્વધાતિ છે. અને વિષાકોદય હોય અને ક્ષાયોપશમિક ભાવ હોય ત્યારે સહેજ માલિન્ય કરતી હોવાથી દેશધાતિ છે. બહુ કહેવાથી સર્વુ.

ઇતિ ૧૬મું જીવવિષાકી દ્વાર સમાપ્ત

-: અથ ૧૭મું સ્વાનુદયબંધી દ્વાર :-

પોતાનો અનુદય હોય (અર્થાત્ પોતાનો ઉદય ન હોય) ત્યારે જે પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય તે સ્વાનુદયબંધી અને તે દેવાયુ, નરકાયુ, દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, વૈક્રિયશરીર, વૈક્રિય અંગોપાંગ, આહારકદ્વિક, જિનનામ એ ૧૧ પ્રકૃતિઓ છે. તે આ પ્રમાણે દેવદિકનો દેવગતિના ઉદયમાં, નરકત્રિકનો નરકગતિના ઉદયમાં, વૈક્રિયદિક બન્ને ગતિના ઉદયમાં - દેવ કે નારકો આ પ્રકૃતિઓ બાંધે નહીં. તેવા પ્રકારનો સ્વભાવ હોવાથી. તીર્થંકર નામ પણ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં ઉદયયોગ્ય થાય ત્યારે તેનો બંધ હોતો નથી. કારણકે અપૂર્વકરણ ગુણ સુધી જ બંધ થાય. ત્યારપછી તેનો બંધ વિચ્છેદ થવાથી આહારકદ્વિક તે આહારક કરવાના સમયે લબ્ધિ ફોરવવારૂપ પ્રમાદથી તેના ઉત્તર કાલે - આહારક શરીર થયા બાદ મંદ સંયમ સ્થાનવર્તી છે તેથી આહારકદ્વિક ઉદયમાં તેનો બંધ નથી. એ પ્રમાણે તે સર્વ પણ સ્વાનુદયબંધી છે.

ઇતિ ૧૭મું સ્વાનુદયબંધી દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ૧૮મું સ્વોદયબંધી દ્વાર :-

પોતાનો જ ઉદય હોય ત્યારે જે પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય તે સ્વોદયબંધી. તે જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪, અંતરાય-૫, મિથ્યાત્વ, નિર્માણ, તૈજસ, કાર્મણ, સ્થિર, અસ્થિર, વર્ણાદિ-૪, અગુરુલધુ, શુભ, અશુભ લક્ષણવાળી ૨૭ પ્રકૃતિઓનો હંમેશા ઉદય હોવાથી ધ્રુવોદયી છે.

ઇતિ ૧૮મું સ્વોદયબંધી દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ૧૯મું સ્વોદયાનુદયબંધી = ઉભયબંધી દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓ ઉદયે અથવા અનુદયે બંધ થાય તે ઉભયબંધી, તે નિદ્રાપંચક-૫, જાતિ-૫, સંસ્થાન-૬, સંઘયણ-૬, કષાય-૧૬, નોકષાય-૮, પરાધાત, ઉપધાત, આતપ, ઉદ્યોત, ઉચ્ચવાસ, અસાતાવેદનીય, સાતાવેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર, નીચગોત્ર, મનુષ્યત્રિક, તિર્યચત્રિક, ઔદારિકદ્વિક, શુભ - અશુભવિહાયોગતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ, સુસ્વર, સુભગ, આદેય, યશઃકીર્તિ, દુઃસ્વર, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશઃકીર્તિ. આ ૮૨ પ્રકૃતિઓ તિર્યચ કે મનુષ્યને ^{૩૧}યથાયોગ્ય ઉદયમાં કે અનુદયમાં બંધનો સંભવ છે.

ઇતિ ૧૯મું ઉભયબંધી દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ૨૦મું સમકવ્યવચ્છિદ્યમાન બંધોદયી દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓનો સાથે એક કાલે બંધ- ઉદયનો વિચ્છેદ થાય તે સમકવ્યવચ્છિદ્યમાન બંધોદયી. તે સંજ્વલન લોભ વિના ૧૫ કષાય, મિથ્યાત્વ, ભય, જુગુપ્સા, હાસ્ય, રતિ, મનુષ્યાનુપૂર્વી, સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ, પુરુષવેદ એ ૨૬ પ્રકૃતિઓ છે. તે આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ, મિથ્યાત્વનો - મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે, અનંતાનુબંધિનો. સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે, મનુષ્યાનુપૂર્વી બીજા કષાયનો (અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ) - અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે, પ્રત્યાખ્યાનાવરણનો દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકે, હાસ્ય રતિ, ભય, જુગુપ્સાનો અપૂર્વકરણગુણમાં, સંજ્વલનત્રિક, અને પુરુષવેદ - અનિવૃત્તિબાદરગુણમાં બંધ-ઉદય સાથે જ વિચ્છેદ થાય તેથી આ પ્રકૃતિઓ સમકવ્યવચ્છિદ્યમાન બંધોદયી.

-: અથ ૨૧મું ક્રમવ્યવચ્છિદ્યમાન બંધોદયી દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓનો ક્રમથી પૂર્વ બંધ પછી ઉદય એ પ્રમાણે જે બંધ ઉદયમાં વિચ્છેદ થાય તે ક્રમવ્યવચ્છિદ્યમાન બંધોદયી તે પૂર્વ કહેલી અને જે આગળ કહેવાશે તે સિવાયની ૮૬ પ્રકૃતિઓ છે. તે નીચે યંત્ર દ્વારા જ ટીકાનો અર્થ છે.

૩૧ અહીં મનુષ્ય તિર્યચોને ઉદય હોય કે ન હોય ત્યારે બંધાય છે. એમ કહેવાનું કારણ ઉક્ત પ્રકૃતિઓમાંથી લગભગ સઘળી પ્રકૃતિઓ તેઓ બાંધે છે તે છે. દેવ નારકીઓ પણ ઉક્ત પ્રકૃતિઓમાંથી તેને જેનો ઉદય સંભવી શકે છે. તેનો ઉદય હોય ન હોય છતાં ઉક્ત પ્રકૃતિઓમાંથી સ્વયં પ્રકૃતિઓ બાંધે છે.

ક્રમવ્યવસ્થિતમાન બંધોદયીનું યંત્ર નંબર-૪

પ્રકૃતિઓના નામ		કુલ પ્રકૃતિઓ	કયા ગુણસ્થાનકે બંધવિચ્છેદ ?	કયા ગુણસ્થાનકે ઉદયવિચ્છેદ ?
જ્ઞાના૦-૫, અંત૦-૫, દર્શ૦-૪	=	૧૪	સૂક્ષ્મસંપરાયના અંત્યસમયે	ક્ષીણકષાયના અંત્ય સમયે
નિદ્રા - પ્રચલા	=	૨	અપૂર્વકરણના પ્રથમ ભાગે	ક્ષીણકષાયના ઉપાંત્ય સમયે
અસાતાવેદનીય	=	૧	પ્રમત્ત ગુણ૦	સયોગી કે અયોગી ના અંત્ય સમયે
સાતાવેદનીય	=	૧	સયોગીના અંત્ય સમયે	"
છેલ્લું સંસ્થાન	=	૧	મિથ્યાદષ્ટિગુણ૦	= ૨૮નો
મધ્યમ સંસ્થાન-૪, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, દુઃસ્વર	=	૬	સાસ્વાદન ગુણ૦	
ઔદારિકદ્વિક, પ્રથમ સંઘયણ	=	૩	અવિરત ગુણ૦	
અસ્થિર, અશુભ	=	૨	પ્રમત્ત ગુણ૦	
તેજસ, કાર્મણ, સમયતુરસ, વર્ણાદિ-૪, અગુરુ૦, ઉચ્છ૦, ઉપ૦, પરા૦, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, સુસ્વર, શુભવિહાયોગતિ, નિર્માણ	=	૧૭	અપૂર્વકરણના છઠ્ઠા ભાગે	સયોગીના અંત્ય સમયે ૨ સ્વર- સ્વર નિરોધ અંતે ઉચ્છવાસ - ઉચ્છવાસ નિરોધ અંતે
મનુષ્યગતિ - આયુ૦	=	૨	અવિરત ગુણ૦	= ૧૧ નો અયોગીના અંત્ય સમયે
પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, સુભગ, આદેય, તીર્થંકર	=	૭	અપૂર્વકરણના દ્વિતીય ભાગે	
યશઃકીર્તિ, ઉચ્ચગોત્ર	=	૨	સૂક્ષ્મસંપરાયના અંત્ય સમયે	
સ્થાવર, એકે૦, બે૦, તે૦, ચતુ૦ જાતિ	=	૫	મિથ્યાદષ્ટિ ગુણ૦	સાસ્વાદન ગુણ૦
નરકત્રિક	=	૩	મિથ્યાદષ્ટિ ગુણ૦	અવિરત ગુણ૦
અંત્ય સંઘયણ	=	૧	મિથ્યાદષ્ટિ ગુણ૦	અપ્રમત્ત ગુણ૦
નપુંસકવેદ	=	૧	મિથ્યાદષ્ટિ ગુણ૦	અનિવૃત્તિબાદર ગુણ૦
સ્ત્રીવેદ	=	૧	સાસ્વાદન ગુણ૦	અનિવૃત્તિબાદર ગુણ૦
તિર્યયાનુપૂર્વી, દુર્ભગ, અનાદેય	=	૩	સાસ્વાદન ગુણ૦	અવિરત ગુણ૦
તિર્યચગતિ, - આયુ૦ ઉદ્યોત, નીચગોત્ર	=	૪	સાસ્વાદન ગુણ૦	દેશવિરત ગુણ૦
ધીણદ્વિત્રિક	=	૩	સાસ્વાદન ગુણ૦	પ્રમત્ત ગુણ૦
૪-૫મું સંઘયણ	=	૨	સાસ્વાદન ગુણ૦	અપ્રમત્ત ગુણ૦
૨-૩જું સંઘયણ	=	૨	સાસ્વાદન ગુણ૦	ઉપશાંતમોહ ગુણ૦
અરતિ, શોક	=	૨	પ્રમત્ત ગુણ૦	અપૂર્વકરણ ગુણ૦
સંજ્વલન લોભ	=	૧	અનિવૃત્તિબાદરના અંત્ય સમયે	સૂક્ષ્મસંપરાયના અંત્ય સમયે
		૮૬		

છતિ ૨૧મું ક્રમવ્યવસ્થિતમાન બંધોદયી દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ૨૨મું ઉત્ક્રમવ્યવસ્થિતમાન બંધોદયી દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓનો પૂર્વ - ઉદય પછી બંધનો વિચ્છેદ થાય તે ઉત્ક્રમથી થાય, તે ઉત્ક્રમવ્યવસ્થિતમાન બંધોદયી કહેવાય છે. અયશ:કીર્તિ, સુરત્રિક, વૈક્રિયદિક, આહારકદિક. એ ૮ પ્રકૃતિઓ. કારણકે અયશ:કીર્તિનો પ્રમત્તમાં, દેવાયુષ્યનો - અપ્રમત્તમાં, દેવદિક વૈક્રિયદિકનો અપૂર્વકરણમાં બંધવિચ્છેદ અને તે ૬ પ્રકૃતિઓનો ઉદયવિચ્છેદ અવિરતિમાં, આહારકદિકનો અપૂર્વકરણમાં બંધવિચ્છેદ અને ઉદયવિચ્છેદ - પ્રમત્તસંયતમાં.

છતિ ૨૨મું ઉત્ક્રમવ્યવસ્થિતમાન દ્વાર સમાપ્ત

-: અથ ૨૩મું સાંતરબંધ દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓનો જઘન્યથી સમયમાં બંધ અને ઉત્કૃષ્ટથી સમયથી શરૂ કરીને અંતર્મુહૂર્ત સુધી પછી ન બાંધે તે સાંતરબંધ. અર્થાત્ અંતર્મુહૂર્ત મધ્યમાં પણ વિચ્છેદ થાય, અંતર સહિત બંધ જેઓનો થાય તે સાંતરબંધ, અંતર્મુહૂર્ત પામતી બંધવૃત્તિ જાતિ તે સાંતરબંધ એ પ્રમાણે નક્કી થયું. તે અસાતાવેદનીય, સ્ત્રીવેદ, નપુંસકવેદ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, નરકદિક, આહારકદિક, પહેલા સિવાય પાંચ સંસ્થાન, પાંચ-સંઘયણ, પહેલી જાતિ-૪, આતપ, ઉદ્યોત, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, સ્થિર, શુભ, યશ:કીર્તિ, સ્થાવરદશક. આ ૪૧ પ્રકૃતિઓ જઘન્યથી સમયમાત્ર બાંધે. ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત પછી પોતાના બંધનો હેતુ સદ્ભાવમાં પણ તથા પ્રકારના સ્વભાવથી યોગ્ય અધ્યવસાય ફેરફાર થવાથી નિયમથી પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓ બાંધે એટલે સાંતરબંધ કહેવાય છે.

છતિ ૨૩મું સાંતરબંધ દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ૨૪મું સાંતરનિરંતરબંધ દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓનો જઘન્યથી સમયમાત્ર બંધ અને ઉત્કૃષ્ટથી સમયથી શરૂ કરીને અંતર વિના અંતર્મુહૂર્ત ઉપર પણ અસંખ્યેય કાલ સુધી તે સાંતર-નિરંતરબંધ. અંતર્મુહૂર્ત મધ્યમાં પણ સાંતર અને નિરંતર કરીને અંતર્મુહૂર્તની મધ્યમાં વિચ્છેદ અને તેનો બંધ અને અંતર્મુહૂર્તની ઉપર વિચ્છેદને તેનો બંધ એ રીતે ઉભયવૃત્તિ જાતિ તે સાંતર નિરંતરબંધ કહેવાય છે. અને તે સમયતુરસ, વજ્રશ્લભનારાય, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, પુરુષવેદ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, સાતાવેદનીય, શુભવિહાયોગતિ, વૈક્રિયદિક, ઔદારિકદિક, દેવદિક, મનુષ્યદિક, તિર્યચ્ચદિક, ગોત્રદિક, સુસ્વર - સૌભાગ્ય - આદેય (ત્રિક) ત્રસ - બાંદર - પર્યાપ્ત - પ્રત્યેક એ ૪ = ૨૭ પ્રકૃતિઓ તે જઘન્યથી સમય માત્ર બાંધે તે સાંતર:; ઉત્કૃષ્ટથી અનુતર દેવ આદિ અસંખ્યેય કાલ સુધી પણ બાંધે. અંતર્મુહૂર્ત મધ્યમાં વિચ્છેદના અભાવથી નિરંતર.

છતિ ૨૪મું સાંતરનિરંતરબંધ દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ૨૫મું નિરંતરબંધ દ્વાર :-

જઘન્યથી પણ જે અંતર્મુહૂર્ત સુધી અંતર વિના જે બંધ તે નિરંતરબંધ, અંતર્મુહૂર્ત મધ્યમાં ચાલ્યું ગયું છે અંતર વ્યવસ્થેદરૂપ જેનું તેવા પ્રકારનો બંધ જેઓનો છે તે વ્યુત્પત્તિથી અંતર્મુહૂર્ત મધ્ય અવિચ્છેદ બંધવૃત્તિ જાતિ લક્ષણ જે તે નિરંતરબંધ કહેવાય છે. અને તે જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૮, કષાય-૧૬, મિથ્યાત્વ, ભય, જુગુપ્સા, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, તૈજસ, કાર્મણ, ઉપધાત, વર્ણાદિ-૪ તે ૪૭ ધ્રુવબંધી, જિનનામ આયુષ્ય-૪ = એ ૫૨ પ્રકૃતિઓનો બંધ અંતર્મુહૂર્ત મધ્યમાં વિચ્છેદ થતો નથી.

છતિ ૨૫મું નિરંતરબંધ દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ૨૬મું ઉદય સંક્રમોત્કૃષ્ટા દ્વાર :-

જેઓનો વિપાક ઉદયે ચાલુ હોય સંક્રમણથી સ્થિતિ સત્તમાં પામે બંધથી નહીં. તે ઉદયસંક્રમોત્કૃષ્ટા કહેવાય છે. તે મનુષ્યગતિ, સાતાવેદનીય, સમ્યક્ત્વ, સ્થિરાદિ-૬, હાસ્યાદિ-૬, વેદત્રિક, શુભવિહાયોગતિ, પહેલા પાંચ સંઘયણ, પાંચ સંસ્થાન, ઉચ્ચગોત્ર એ ૩૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયપ્રાપ્ત આ પ્રકૃતિના જે વિપક્ષભૂત નરકગતિ, અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ આદિ પ્રકૃતિઓ તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને ઉદયપ્રાપ્ત આજ ૩૦ પ્રકૃતિઓના બંધની શરૂઆત કરે. બંધાતી એ પ્રકૃતિઓમાં પૂર્વબદ્ધ નરકગતિ આદિ વિપક્ષ પ્રકૃતિના દલિયા સંક્રમાવે છે. શુભ પ્રકૃતિઓની સ્થિતિ પોતાના બંધથી અલ્પ જ છે. પણ સંક્રમણથી આ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પામે છે.

છતિ ૨૬મું ઉદયસંક્રમોત્કૃષ્ટા દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ૨૭મું અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટા દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓના અનુદયમાં સંક્રમણથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પામે તે અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટા કહેવાય છે. અને તે મનુષ્યાનુપૂર્વી, મિશ્ર, આહારકદ્વિક, દેવદ્વિક, વિકલત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, તીર્થંકરનામ એ ૧૩ પ્રકૃતિઓ. કારણકે આ પ્રકૃતિઓનો પોતાના બંધથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પામે નહીં પણ સંક્રમણથી પામે છે. અને સંક્રમણથી પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્યારે પામે કે જ્યારે આની વિપક્ષ પ્રકૃતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને તે પછી તે બંધાતી પ્રકૃતિમાં તેના દલિયાને સંક્રમાવે છે. આની વિપક્ષ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બંધક પ્રાય: મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિ મનુષ્ય છે. અને ત્યારે આ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોતો નથી માટે અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટા.

ઇતિ ૨૭મું અનુદય સંક્રમોત્કૃષ્ટા દ્વાર સમાપ્ત.

-: અથ ૨૮-૨૯મું ઉદયબંધોત્કૃષ્ટા - અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓનો વિપાકોદય હોતે છતે બંધથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તામાં પામે તે ઉદયબંધોત્કૃષ્ટા. અને જે પ્રકૃતિઓ વિપાકોદયના અભાવમાં બંધથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તા કર્મ પામે તે અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા કહેવાય છે. ત્યાં નરકદ્વિક, તિર્યચદ્વિક, ઔદારિકદ્વિક, સેવાર્ત્તસંઘયણ, એકેન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવર, આતપ, નિદ્રા-પ, એ પ્રમાણે ૧૫ પ્રકૃતિઓ અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા છે. બાકીની આયુષ્ય-૪ સિવાય, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈકિયદ્વિક, હુંડક, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, ઉઘોત, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, અગુરુલઘુ, તેજસ, કાર્મણ, નિર્માણ, ઉપધાત, વર્ણાદિ-૪, અસ્થિરાદિ-૬, ત્રસાદિ-૪, અસાતાવેદનીય, નીચગોત્ર, ૧૬ કષાય, મિથ્યાત્વ, જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪, તે ૬૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયબંધોત્કૃષ્ટા. ઉદય પ્રાપ્ત આ પ્રકૃતિઓ પોતાના બંધથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પામે છે. આયુષ્યની પ્રકૃતિઓનો તો અન્યોન્ય સંક્રમ થતો નથી અને બંધાતા આયુષ્યના દલિયા પૂર્વ બંધાયેલ આયુષ્યને ભેગું કરવામાં સમર્થ નથી. તેથી તિર્યચ - મનુષ્યાયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ન પામે તે અનુદયબંધોત્કૃષ્ટાદિ સંજ્ઞા. દેવ નરકાયુષ્ય તો અનુદય બંધોત્કૃષ્ટ છે, પણ પ્રયોજનના અભાવથી ચતુષ્ટય વગરની (ચાર આયુષ્ય વગરની) પૂર્વાચાર્યોએ સંજ્ઞા વિવક્ષા કરી છે.

ઇતિ ૨૮-૨૯મું ઉદયબંધોત્કૃષ્ટા - અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા દ્વાર સમાપ્ત

-: અથ ૩૦ - ૩૧મું ઉદયવતી - અનુદયવતી દ્વાર :-

જે પ્રકૃતિઓના દલિયા ચરમ સમયમાં બીજી પ્રકૃતિઓને વિષે સ્તિબુક સંક્રમણથી સંક્રમાવીને અન્ય પ્રકૃતિનો વ્યવહારથી અનુભવે પણ પોતાના ઉદયથી નહીં તે અનુદયવતી કહેવાય છે. અને જે પ્રકૃતિઓના દલિયા ચરમ સમયે પોતાના વિપાકથી વેદે તે ઉદયવતી કહેવાય છે. તે જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, આયુષ્ય-૪, દર્શનચતુષ્ક, સાતા, અસાતાવેદનીય, સ્ત્રીવેદ, નપુંસકવેદ, મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, સુભગ, યશ:કીર્તિ, આદેય, જિનનામ લક્ષણવાળી ચરમોદય સંજ્ઞા નામનવક ઉચ્ચગોત્ર, વેદક સમ્યક્ત્વ, સંજ્વલન લોભ એ ૩૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયવતી છે. તે આ પ્રમાણે - જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪ = ૧૪ પ્રકૃતિઓનો ક્ષીણકષાયના ચરમ સમયમાં, કહેલી નામનવક, સાતા, અસાતાવેદનીય, ઉચ્ચગોત્રનો અયોગીના ચરમ સમયમાં, સંજ્વલન લોભનો સૂક્ષ્મસંપરાયના અંત્ય સમયમાં, વેદક સમ્યક્ત્વનો પોતાના ક્ષપણના અવસરે, સ્ત્રી-નપુંસકવેદનો ક્ષપકશ્રેણિ અનિવૃત્તિબાદરઅદ્વાના સંખ્યાતાભાગ અતિક્રાન્ત થયે છતે તેના ઉદયના અંત્ય સમયમાં અને આયુષ્યનો પોત પોતાના ભવના ચરમ સમયમાં પોતાનું વેદન છે માટે આ પ્રકૃતિઓ ઉદયવતી કહી છે.

જો કે સાતા - અસાતાવેદનીય, સ્ત્રી-નપુંસકવેદ, અનુદયવતી એ પ્રમાણે સંભવે છે તો પણ પ્રાધાન્યથી જ વ્યવહાર છે માટે ઉદયવતી કહી છે, એ પ્રમાણે સંપ્રદાયનો મત છે. ઉદયવતી પ્રકૃતિઓમાં આવૃત્તિ - નહીં રહેવાવાળી એવી જે જાતિ તદ્વત્ત્વ એવું અનુદયવતીપણું તે પ્રકૃતિઓમાં નથી એવો તેઓનો અભિપ્રાય છે.

પૂર્વે કહેલ સિવાયની ૧૧૪ અનુદયવતી તેના દલિયાનો ચરમ સમયે બીજી પ્રકૃતિમાં સંક્રમણ નક્કી હોવાથી પોતાના વિપાક વેદનનો અભાવ છે. તે આ પ્રમાણે ચરમોદય સંજ્ઞા નામનવક, નરકદ્વિક, તિર્યચદ્વિક, એકેન્દ્રિય, બેઠન્દ્રિય, તેઠન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ, ઉઘોત, તે સિવાયની ૭૧ પ્રકૃતિઓ નામકર્મની અને

નીચગોત્ર = ૭૨ સજાતીયને વિષે બીજી પ્રકૃતિને વિષે ઉદય આવે છે તે ચરમ સમયે સ્તિબુકસંક્રમણથી નાંખીને પરપ્રકૃતિને વ્યવહારથી અયોગી કેવલી અનુભવે. એ પ્રમાણે નિદ્રા પ્રયલાને ક્ષીણકષાય ગુણસ્થાનકે અનુભવે છે. મિથ્યાત્વને મિશ્રને સમ્યક્ત્વમાં નાંખી સપ્તક ક્ષય કાલે અનુભવે. અનંતાનુબંધિના ક્ષપણ સમયમાં તેના દલિયા બંધાતા ચારિત્રમોહનીય પ્રકૃતિને વિષે ગુણસંક્રમણથી સંક્રમાવીને ઉદયાવલિકામાં આવેલ ઉદયવતી પ્રકૃતિઓને વિષે સ્તિબુકસંક્રમણથી સંક્રમાવીને તે વ્યવહારથી અનુભવે છે. સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ, ઉદ્યોત, એકેન્દ્રિય, બેઘન્દ્રિય, તેઘન્દ્રિય, ચૌરિન્દ્રિયજાતિ, નરકદ્વિક, તિર્યચદ્વિક રૂપ નામકર્મની ૧૩ પ્રકૃતિઓ બંધાતી યશઃકીર્તિમાં ગુણસંક્રમણથી સંક્રમાવીને તે પ્રકૃતિના ઉદયાવલિકામાં રહેલ દલિયા નામકર્મની ઉદયમાં આવેલ પ્રકૃતિને વિષે સ્તિબુકસંક્રમણથી નાંખીને તે વ્યવહારથી અનુભવે છે. થીણદ્વિક્રિકને પણ પ્રથમ દર્શનાવરણ ચતુષ્કમાં ગુણસંક્રમણથી સંક્રમાવે તેથી ઉદયાવલિકામાં રહેલ સ્તિબુકસંક્રમણ વડે સંક્રમાવે છે. એ પ્રમાણે ૮ કષાયોનો હાસ્યાદિ-૬, પુરુષવેદ, સંજવલન કોધાદિક્રિક ઉત્તર પ્રકૃતિની મધ્યમાં નાંખે છે. એ પ્રમાણે સર્વ પણ અનુદયવતી છે. (યંત્ર નં-૫ જુઓ)

ઇતિ ૩૦-૩૧ ઉદયવતી - અનુદયવતી દ્વાર સમાપ્ત.

વક્ષ્યમાણ ગંભીરાર્થનીરરાશિપ્રવેશકૃત્ । કર્માટકસ્વરૂપસ્ય નૌરિવેયં પ્રરૂપણા ॥ આગળ કહેવાશે એવા ગંભીર અર્થના સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરવા માટે ૮ કર્મના સ્વરૂપની આ પ્રરૂપણા નાવ જેવી છે.

એ પ્રમાણે આઠ કર્મનો વિસ્તાર કહ્યો, તેના બંધ-સંક્રમ આદિના કારણભૂત કરણોના અર્થાત્ વીર્ય વિશેષરૂપના આઠ તે કરણાષ્ટક બંધનાદિ કહેવાશે તથા યથાસ્થિતિ બંધાયેલ કર્મ પુદ્ગલોનો અબાધાકાલ પૂરો થવાથી સંક્રમ - અપવર્તના આદિ કરણ વિશેષથી ઉદયાવલિકા પ્રાપ્તને અનુભવે તે ઉદય, તે કર્મો કે જેને બંધ - સંક્રમથી પોતાના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થયેલ છે, તેવા કર્મોનું નિર્જરા કે સંક્રમદ્વારા સ્વરૂપને ન ગુમાવવું તેનું નામ સત્તા. અહીં આઠ કરણ અને ઉદય-સત્તા કહેવાશે, તેનું જે વિશેષ જ્ઞાન તે શ્રોતાને અનંતર (સીધું) પ્રયોજન (ફળ) છે. અને ગ્રંથ કર્તાનો બીજા જીવો ઉપર ઉપકાર અનંતર પ્રયોજન છે. પરંપરાએ ફળ તે બંનેને મોક્ષની પ્રાપ્તિ સંબંધ તો હેતુ (કારણ) હેતુવાળો (કારણ જેમાં હોય તે કાર્ય) ભાવ લક્ષણ છે. આ પ્રકરણ કરણાદિ જ્ઞાનનો હેતુ છે. અને તેનું જ્ઞાન તે હેતુમત છે. અને અહીં અધિકારી તત્ત્વની જીજ્ઞાસાવાળો અથવા મોક્ષની ઇચ્છાવાળો છે. તથા જે પ્રમાણે ઉદ્દેશ બતાવ્યો તે પ્રમાણે નિર્દેશ કરવો જોઈએ. એ ન્યાયથી પ્રથમ આઠ કરણ પ્રતિષ્ઠાદન કરવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે.

∴ અથ ૮ કરણોનું સ્વરૂપ ∴

બંધન ૧ સંક્રમણ ૨ વ્યવટ્ટના ય ૩, અવવટ્ટના ૪ ઉદીરણયા ૫ ।

ઉવસામણા ૬ નિધત્તિ ૭, નિકાયણા ૮ ચ ત્તિ કરણાં ॥ ૨ ॥

બંધન સંક્રમણોદ્વર્તનાશ્ચ, અપવર્તનોદીરણે ।

ઉપશમના - નિધત્તી, નિકાચના ચેતિ કરણાનિ ॥ ૨ ॥

ગાથાર્થ :- બંધનકરણ, સંક્રમણકરણ, ઉદ્વર્તનાકરણ, અપવર્તનાકરણ, ઉદીરણાકરણ, ઉપશમનાકરણ, નિધત્તિકરણ, નિકાયણાકરણ, એ આઠ જ કરણ છે.

ટીકાર્થ :- (૧) બંધનકરણ :- બંધાય અર્થાત્ જીવપ્રદેશો સાથે પરસ્પર આઠ પ્રકારના કર્મ ભેગા કરાય જે વીર્ય વિશેષથી તે બંધનકરણ.

(૨) સંક્રમણકરણ :- સંક્રમાય અર્થાત્ અન્ય કર્મરૂપ વડે વ્યવસ્થિત એવા પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ અને પ્રદેશો અન્ય કર્મરૂપ વડે વ્યવસ્થા કરાય જે વીર્ય વિશેષથી તે સંક્રમણકરણ.

(૩) ઉદ્વર્તનાકરણ :- તેના ભેદ ઉદ્વર્તના, અપવર્તના છે. અને તે કર્મની સ્થિતિ અને રસને આશ્રયીને રહેલ છે. ત્યાં ઉદ્વર્ત્યેતે = સ્થિતિ - અનુભાગ મોટા કરાય જે વીર્યપરિણતિથી તે ઉદ્વર્તનાકરણ.^{૩૨} (પે ૦ નં ૪૨ જુઓ)

--: ધ્રુવબંધી આદિ ૩૧ હારોનું ચંત્ર નંબર-૫ :-

નંબર	દ્વારનું નામ	જ્ઞાનાવસ્થાનીય	દર્શનાવસ્થાનીય	વેદનીય	મોહનીય	આયુષ્ય	નામકર્મ	ગોત્ર	અંતરય	કુલ
૧	ધ્રુવબંધી	૫	૮	-	ભય, દુર્ગંધા, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય = ૧૮	-	વણાદિ-૪, તેજસ, કાર્મણ, અગુરુલધુ, નિર્માણ, ઉપધાત = ૮	-	૫ =	૪૭
૨	અધ્રુવબંધી	--	--	૨	હાસ્યાદિ-૪, વેદ-૩ = ૭	૪	૩ શરીર, ૩ ઉપાંગ, ૬ સંસ્થાન, ૬ સંઘયણ, ૫ જાતિ, ૪ ગતિ, ૨ વિહાયોગતિ, ૪ આનુપૂર્વી, જિનનામ, શ્વાસોચ્છવાસ, ઉદ્યોત, આતપ, પરાધાત, ત્રસાદિ-૨૦ = ૫૮	૨	--	૭૩
૩	ધ્રુવોદયી	૫	ચક્ષુઆદિ-૪	-	મિથ્યાત્વમોહનીય	--	નિર્માણ, સ્થિર, અસ્થિર, અગુરુલધુ, શુભ, અશુભ, તેજસ, કાર્મણ, વણાદિ-૪ = ૧૨	--	૫	૨૭
૪	અધ્રુવોદયી	--	નિદ્રાદિ-૫	૨	હાસ્યાદિ-૬, વેદ-૩, કષાય-૧૬, મિશ્રમોહનીય, સમ્યક્ત્વમોહનીય-૨૭	૪	અધ્રુવબંધીમાંથી-સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ, વિના ૫૪ + ઉપધાત = ૫૫	૨	--	૮૫
૫	ધ્રુવસત્તા	૫	૮	૨	હાસ્યાદિ-૬, ૧૬-કષાય, મિથ્યાત્વમોહનીય, વેદ-૩ = ૨૬	--	ત્રસાદિ-૨૦, વણાદિ-૨૦, તેજસ-કાર્મણસપ્તક, અગુરુલધુ નિર્માણ, ઉપધાત, ૬ સંસ્થાન, ૬ સંઘયણ, ૫ જાતિ, ઔદારિકસપ્તક, ઉચ્છવાસ, ઉદ્યોત, આતપ, પરાધાત, શુભવિહાયોગતિ, અશુભવિહાયોગતિ, તિર્યચ્ચદિક = ૮૨	૧ નીચ ગોત્ર	૫	૧૩૦
૬	અધ્રુવસત્તા	--	--	--	સમ્યક્ત્વમોહનીય મિશ્રમોહનીય = ૨	૪	મનુષ્યદિક, વૈકિય-૧૧ (દેવદિક, નરકદિક, વૈકિયસપ્તક) આહારકસપ્તક, જિનનામ = ૨૧	૧ ઉચ્ચ	--	૨૮
૭	સર્વધાતી	કેવલજ્ઞાન	નિદ્રાદિ-૫ કેવલદર્શન = ૬	--	પ્રથમ ૧૨ કષાય, મિથ્યાત્વ = ૧૩	--	--	--	--	૨૦
	દેશધાતી	૪ જ્ઞાન	૩ ચક્ષુ આદિ	--	સંજ્ઞવલન-૪, નોકષાય- ૮ = ૧૩	--	--	--	૫	૨૫ ૪૫

નંબર	દ્વારનું નામ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય	મોહનીય	આયુષ્ય	નામકર્મ	ગોત્ર	અંતરાય	કુલ
૮	અધાતી	--	--	૨	--	૪	૮ પ્રત્યેક + ૩૫ તણુઅષ્ટક, (૫ શરીર, ૩ ઉપાંગ, ૬ સંસ્થાન, ૬ સંધયણ, ૫ જાતિ, ૪ ગતિ, ૨ ખગતિ, ૪ આનુપૂર્વી = ૩૫) ત્રસાદિ-૨૦, વણાદિ-૪ = ૬૭	૨	--	૭૫
૯	પરાવર્તમાન	--	નિદ્રાદિ-૫	૨	વેદ-૩, હાસ્યાદિ-૪, કથા-૧૬ = ૨૩	૪	તણુઆદિ-૮, (તે.કા.વિના) ૩૩, ઉદ્યોત, આતપ, ત્રસાદિ-૨૦, = ૫૫	૨	--	૯૧
૧૦	અપરા-વર્તમાન	૫	ચક્ષુદર્શનાદિ = ૪	--	ભય, જુગુપ્સા, મિથ્યાત્વ = ૩	-	ધ્રુવબંધી-૯, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, જિનનામ = ૧૨	--	૫	૨૯
૧૧	શુભ	--	--	૧ સાતા	--	૩ દેવ, મૌ, તિ	દેવદિક, મનુદિક ત્રસ-૧૦, શરીર-૫, ઉપાંગ-૩, વજ્રઋષભ, સમયતુરસ પરાધાત-૭ (ઉપધાતવિના) શુભવણાદિ-૪ પંચેજાતિ, શુભવિહાયોગતિ = ૩૭	૧ ઉચ્ચ	--	૪૨
૧૨	અશુભ	૫	૯	૧ અસાતા	૨૬	નરા-કાયુ-૧	સંસ્થાન-૫, અશુભવિહાયોગતિ, સંધયણ-૫, તિયંચદિક, ઉપધાત, એકે-૦-આદિ-૪, નરકદિક, સ્થાવરાદિ-૧૦, અશુભવણાદિ-૪, = ૩૪	૧ નીચ	૫	૮૨
૧૩	પુદ્ગલ વિપાકી	--	--	--	--	--	ધ્રુવોદયી-૧૨, શરીર-૩, ઉપાંગ-૩, સંસ્થાન-૬, સંધયણ-૬, ઉપધાત, સાધારણ, પ્રત્યેક, ઉદ્યોત, આતપ, પરાધાત = ૩૬	--	--	૩૬
૧૪	ભવવિપાકી	--	--	--	--	૪	--	--	--	૪
૧૫	ક્ષેત્રવિપાકી	--	--	--	--	--	૪ આનુપૂર્વી	--	--	૪
૧૬	જીવવિપાકી	૫	૯	૨	૨૮	--	જિનનામ, ત્રસાદિ-૩, સ્થાવર-૩, સુભગ-૪, દુર્ભગ-૪ ઉચ્છ્વાસ, જાતિ-૫, ગતિ-૪, ખગતિ-૨ = ૨૭	૨	૫	૭૮
૧૭	સ્વાનુદય-બંધી	--	--	--	--	દેવ-નરક આયુ-૨	દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, વૈશં, અંગોપાંગ, આહારકદિક, જિનનામ = ૯	--	--	૧૧
૧૮	સ્વોદયબંધી	૫	ચક્ષુઆદિ-૪	--	મિથ્યાત્વ-૧	--	નિર્માણ, તેજસ, કાર્મણ સ્થિર, અસ્થિર, વણાદિ-૪ અગુરુલધુ, શુભ, અશુભ = ૧૨	--	૫	૨૭

નંબર	દ્વારનું નામ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય	મોહનીય	આયુષ્ય	નામકર્મ	ગોત્ર	અંતરગ્રામ	કુલ
૧૯	ઉભયબંધી	--	નિદ્રાદિ-૫	૨	કથા-૧૬, નોકથા-૯ = ૨૫	મનુ તિર્યંક- ૨	પિંડપ્રકૃતિ = (પજાતિ, ૬ સંસ્થાન, ૬ સંધો, મનુદિક, તિંદિક, ઔદાંદિક, વિહાયોદિક, પ્રત્યેક-૫ (પરાં, ઉપાં આતપ, ઉદ્યોત, ઉચ્છૃં ત્રસાદિ-૮, (સ્થિર-શુભ વિના) સ્થાવરાદિ-૮ (અસ્થિર-અશુભ વિના) = ૪૬	૨	--	૮૨
૨૦	સમક- વ્યવિધા- માન- બંધોદયી	--	--	--	કથા-૧૫(સંલોભ વિના) મિથ્યાત્વ, હાસ્ય, રતિ, ભય, જુગુપ્સા પુરુષવેદ = ૨૧	--	મનુષ્યાનુપૂર્વી, સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ = ૫	--	--	૨૬
૨૧	કમ- વ્યવિધા- માન- બંધોદયી	૫	૮	૨	સંજ્વલન લોભ, નપુત્રકવેદ, સ્ત્રીવેદ, અરતિ, શોક = ૫	૩ મનુ તિર્યંક નરકં	દેવદિક, વૈકિયદિક, આહારકદિક અને મનુષ્યાનુપૂર્વી વિના પિંડ-૩૨, આતપ વિના પ્રત્યેક- ૭, ત્રસ-૧૦, સ્થાવર, અસ્થિરાદિ-૫ = ૫૫	૨	૫	૮૬
૨૨	ઉત્ક્રમવ્યવ- વિગ્રહમાન- બંધોદયી	--	--	--	--	દેવાયુ	અયશ:કીર્તિ, દેવદિક, વૈકિયદિક, આહારકદિક = ૭	--	--	૮
૨૩	સાન્તરબંધી	--	--	અસાતા- ૧	સ્ત્રી-નપુંવેદ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક = ૬	--	નરકદિક, આહારકદિક, પ્રથમસિવાય સંસ્થાન-૫, સંધયણ-૫, પ્રથમ જાતિ-૪, આતપ, ઉદ્યોત, અશુભવિહાયોગતિ, સ્થિર, શુભ, યશ:કીર્તિ, સ્થાવરદશક = ૩૪	--	--	૪૧
૨૪	સાન્તર- નિરન્તર- બંધી	--	--	સાતા-૧	પુરુષવેદ-૧	--	સમયતુરસંસ્થાન, વજ્રજ્વલનનારાય સંધો, પરાધાત, ઉચ્છ્રવાસ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, શુભવિહાયોગતિ, વૈંદિક, ઔંદિક, દેંદિક, મં- દિક, તિંદિક, સૌભાગ્ય-ત્રિક, ત્રસયતુષ્ક = ૨૩	૨	--	૨૭
૨૫	નિરન્તર- બંધી	૫	૮	--	કથા-૧૬ ભય, જુગુપ્સા, મિથ્યાત્વ = ૧૯	૪	અગુરુલધુ, નિર્માણ, તૈજસ, કાર્મણ, ઉપધાત, વર્ણયતુષ્ક, જિનનામ = ૧૦	--	૫	૫૨

નંબર	દારનું નામ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય	મોહનીય	આયુષ્ય	નામકર્મ	ગોત્ર	અંતરાય	કુલ
૨૬	ઉદય- સંકમોત્કૃષ્ટા	--	--	સાતા	સમ્યક્ત્વમોહંહાસ્યાદિ-૬, વેદત્રિક = ૧૦	આયુનો અન્યોન્ય સંકમ થાય નહીં પૂર્વે બધ્યમાન	મનુષ્યગતિ, સ્થિરાદિ-૬, શુભવિહાયોગતિ, પ્રથમસંધયણ-૫, સંસ્થાન-૫ = ૧૮	૧ ઉચ્ચ ગોત્ર	--	૩૦
૨૭	અનુદય- સંકમોત્કૃષ્ટા	--	--	--	મિશ્રમોહનીય	આયુના દલિયાને વધારે પણ ન કરી	મનુષ્યાનુપૂર્વી, આહારકદિક, દેવદિક, વિકલત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, જિનનામ = ૧૨	--	--	૧૩
૨૮	ઉદય- બંધોત્કૃષ્ટા	૫	ચક્ષુઆદિ-૪	૧ અસાતા	૧૬ કષાય-મિથ્યાત્વ - ૧૭	શકે તિર્થં મનુઠ ઉત્કંઠ સ્થિતિ નથી. દેવો નારાઆયુઠ અનુદય બંધોત્કૃષ્ટા છે પણ પ્રયોજન અભાવથી પૂર્વાચાર્ય સંજ્ઞાયતુષ્ક કરે છે.	પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈઠદિક૦, હુંડક, પરાધાત, ઉચ્છવાસ, ઉદ્યોત, અશુભવિહાયોગતિ, અગુરુલકુ, તૈજસ, કાર્મણ, નિર્માણ, ઉપધાત, વર્ણાદિ-૪, અસ્થિરાદિ-૬ ત્રસયતુષ્ક = ૨૭	નીચ ગોત્ર ૧	૫	૬૦
૨૯	અનુદય- બંધોત્કૃષ્ટા	--	નિદ્રા-૫	--	--	બંધોત્કૃષ્ટા છે પણ પ્રયોજન અભાવથી પૂર્વાચાર્ય સંજ્ઞાયતુષ્ક કરે છે.	નરકદિક, તિર્યંદિક, ઔદારિકદિક, સેવાત, એકેજાતિ, સ્થાવર, આતપ = ૧૦	--	--	૧૫
૩૦	ઉદયવતી	૫	ચક્ષુઆદિ-૪	૨	સ્ત્રી-નપુંવેદ, વેદક-સમ્યક્ત્વ, સંજવલન લોભ = ૪	સ્વ, સ્વ આયુના ચરમ સમયે-૪	મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, સુભગ, યશઃકીર્તિ, આદેય, જિનનામ = ૯	ઉચ્ચ ૧	૫	૩૪
૩૧	અનુદયવતી	--	નિદ્રાદિ-૫	--	કષાય-૧૫, પુરુષવેદ, હાસ્ય-૫ટક, મિશ્રમોહનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય = ૨૪	--	૩ ગતિ, જજાતિ, ૫ શરીર, ૩ ઉપાંગ, ૫ બંધન, ૫ સંધાતન, ૬ સંધયણ, ૬ સંસ્થાન, વર્ણાદિ-૨૦, આનુપૂર્વી-૪, વિહાયોગતિ-૨ પ્રત્યેક પ્ર૦-૭, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, સુસ્વર, સ્થાવર -૧૦, = ૮૪	નીચ ૧	--	૧૧૪

(૪) અપવર્તનાકરણ :- અપવર્ત્યેતે — તે બન્ને (સ્થિતિ-રસ) જે (વીર્ય પરિણતિ) વડે ઓછા કરાય તે અપવર્તનાકરણ.^{૩૨}

(૫) ઉદીરણાકરણ :- ઉદીર્યેતે - અર્થાત્ ઉદયમાં નહીં આવેલ કર્મદલિયાને ઉદયાવલિકામાં પ્રવેશ કરાવાય જે (વીર્ય પરિણતિ) વડે તે ઉદીરણાકરણ.

(૬) ઉપશમનાકરણ :- ઉપશમ્યેતે - અર્થાત્ જે કર્મ ઉદય, ઉદીરણા, નિધત્તિ, નિકાયનાકરણને અયોગ્યપણે વ્યવસ્થા કરાય જે વીર્યપરિણતિ વડે તે ઉપશમનાકરણ.^{૩૩}

(૭) નિધત્તિકરણ :- નિધીયતે - અર્થાત્ ઉદ્વર્તના, અપવર્તના સિવાય બીજા કરણને અયોગ્યપણે કરી વ્યવસ્થાપિત જે વીર્ય પરિણતિ વડે થાય તે નિધત્તિકરણ. પૃષ્ઠોદરાદિનો હોવાથી ઇષ્ટરૂપ “નિધત્તિ” સિદ્ધ થયું છે.

(૮) નિકાયનાકરણ :- કચ્ ધાતુ બંધન અર્થમાં છે. હંમેશા કચ્યતે — પોતાની જાતે જ બંધાય તેવા પ્રકારના સંક્ષિપ્ત અધ્યવસાયવાળા જીવનું જે કર્મ તે પ્રયોજે જીવ જ તથા પ્રકારની અનુકૂલતા વડે થાય છે તેથી પ્રયોક્તૃ વ્યાપારમાં ણિન્ પ્રત્યય તેથી નિકાચ્યતે — અર્થાત્ સકલ કરણને અયોગ્યપણે કરી અવશ્ય વેદ્યરૂપે વ્યવસ્થા કરાય છે. કર્મ જીવને જે (વીર્ય પરિણતિ) વડે તે નિકાયનાકરણ. અથવા કચ્ ધાતુ બંધન અર્થમાં ચૌરાદિકગણનો પણ છે. તેનું આ રૂપ છે. ય સમુચ્ચય અર્થમાં છે. ઇતિ શબ્દ પરિસમાપ્તિ = પૂર્ણતા બતાવનાર અર્થમાં છે. અર્થાત્ એટલા જ કરણ છે પણ અધિક નથી. બંધ સંક્રમણ આદિના કાર્યોના આઠ પ્રકાર વડે કરણ પણ આઠ પ્રકારે છે. એ પ્રમાણે ભાવ છે. અને આ કરણો જીવના વીર્ય વિશેષરૂપ છે માટે પ્રથમ વીર્યની પ્રરૂપણા કરે છે.

ઇતિ આઠ કરણાનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

—: અથ વીર્યનું સ્વરૂપ :-

વિરિયંતરાયદેસક્ષણે સર્વક્ષણે વા લક્ષી ।

અભિસંધિજમિયરં વા તત્તો વિરિયં સલેસસ્સ ॥ ૩ ॥

વીર્યંતરાયદેશક્ષણે, સર્વક્ષણે વા લક્ષી : ।

અભિસંધિજમિતરદ્ વા, તત્તો વીર્યં સલેસ્યસ્ય ॥ ૩ ॥

આથાર્થ :- વીર્યાંતરાય કર્મના દેશક્ષયથી અથવા સર્વક્ષયથી વીર્યલબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં પણ સલેશ્ય જીવની વીર્યલબ્ધિ અભિસંધિજ ને અનભિસંધિજ એમ બે પ્રકારની હોય છે.

ટીકાર્થ :- વીર્યાંતરાયના દેશક્ષયથી અથવા સર્વક્ષયથી જે લબ્ધિ થાય છે, ત્યાં દેશક્ષયથી છદ્મસ્થોને અને સર્વક્ષયથી કેવલીને વીર્યલબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. “તત્તો” ત્તિ તસ્યા: તે ક્ષાયિક ક્ષયોપશમ રૂપ વીર્યલબ્ધિ સકષાયથી ઉત્પન્ન થતી જે સલેશ્યનું વીર્ય અભિસંધિજ, તે બુદ્ધિપૂર્વક દોડવું, ફૂદવું, વલગવું આદિ ક્રિયાને વિષે જોડે તેનાથી બીજું અનભિસંધિજ ખાધેલ આહારનો મળ આદિ પણે પરિણામ પામે અથવા એકેન્દ્રિય આદિની તે તે ક્રિયાઓનું કારણ તેનો અહીં અધિકાર છે. એટલે ઉપસ્કાર ભેદ સહિત અહીં વ્યાખ્યા કરીશું.

વીર્ય બે પ્રકારે છે. છાન્નસ્થિક (છદ્મસ્થને) અને કેવલિક (કેવલીને) બન્ને પણ દરેકને અકષાયિ અને સલેશ્ય (લેશ્યા સહીત) હોય છે. ત્યાં છદ્મસ્થોને અકષાયિ સલેશ્ય ઉપશાન્ત, ક્ષીણમોહિઓને અને કેવલિકી સયોગી કેવલીઓને,

૩૨ આ બન્ને કરણ સંક્રમના જ પેટા વિભાગો છે. તેમ છતાં, જ્યારે પ્રકૃતિ વગેરે ચારેય અન્યરૂપે થાય છે, ત્યારે સંક્રમ કહેવાય છે. અને પ્રકૃતિ બદલાયા વિના જ્યારે સ્થિતિ / રસમાં વૃદ્ધિ હાનિ થાય છે, ત્યારે એ ઉદ્વર્તના / અપવર્તના કહેવાય છે.

૩૩ ઉપશમનામાં વિપાકોદય અને પ્રદેશોદયમાં વર્તતા કર્મનો વિપાકોદય અને પ્રદેશોદય પણ બંધ પડે છે. એટલે કે એમ પણ કહી શકાય કે સર્વોપશમનામાં વિપાકોદય અને પ્રદેશોદય ન હોય અને દેશોપશમનામાં ઉપશમિત દલિકોમાં વિપાકોદય અને પ્રદેશોદય ન હોય, અને ઉપશમિત સિવાયના દલિકોમાં વિપાકોદય અને પ્રદેશોદય બન્ને હોય છે.

સૂક્ષ્મસંપરાય સુધીનાને છાત્રસ્થિક કષાયિક પણ હોય છે. અને અયોગીકેવલીઓ અને સિદ્ધોને કેવલિક અલેશ્ય પણ છે. પરંતુ અહીં જે સલેશ્ય છે. તે જ લેવાય છે. તે જ બંધ આદિનું કારણ છે. અને સૂક્ષ્મ બાદર પરિસ્પન્દ રૂપ ક્રિયાત્મક યોગસંજ્ઞક કહેવાય છે. વીર્યશબ્દના પર્યાયો આ છે. પંચસંગ્રહ-૨, ગાથા-૪ “જોગો વિરિયં થામો ઉચ્છાહ પરવકમો તહા ચેટ્ટા । સત્તી સામત્ય ચિય. જોગસ્સ હવંતિ પજ્ઞાયા ॥” અર્થ :- જોગ, વીર્ય, સ્થામ (બળ) ઉત્સાહ, પરાક્રમ, ચેષ્ટા, શક્તિ સામર્થ્ય આ જોગ શબ્દના પર્યાયો છે. (ચંત્ર નં ૦૬ જુઓ)

હવે આ વીર્યભેદની કાર્યભેદથી સંજ્ઞાભેદ જીવપ્રદેશને વિષે તરતમતાથી રહેવાનું કારણ કહે છે.

પરિણામાલંબનગ્રહણસાહજં તેણ લલ્લનામતિગં ।

કજ્જભાસણ્ણોણ્ણ-પ્પવેસવિસમીકયપપસં ॥ ૪ ॥

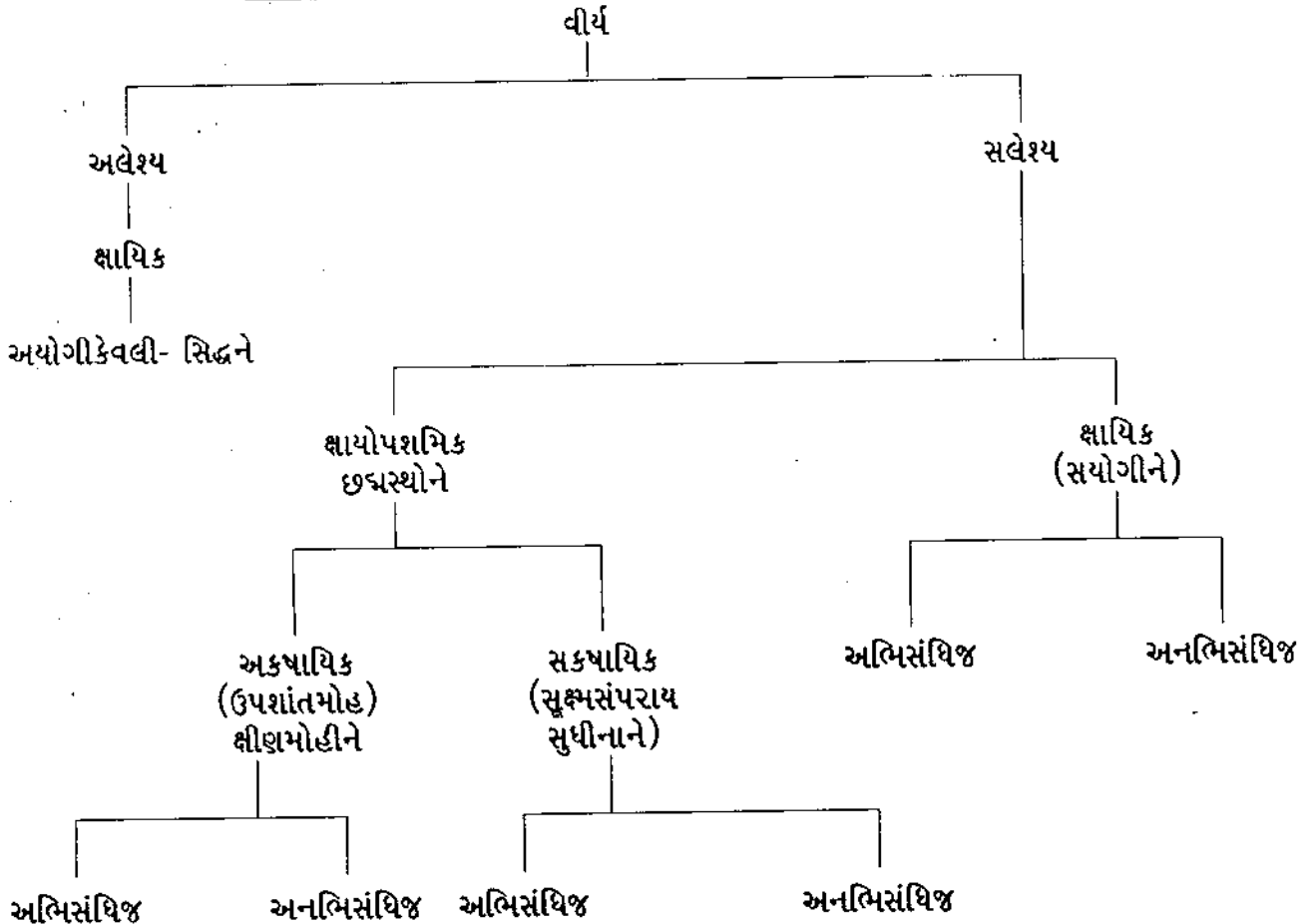
પરિણામાડડલમ્બનગ્રહણસાધનં તેન લલ્લનામત્રિકમ્ ।

કાર્યાભ્યાસાડ્ડ્યોન્ય-પ્રવેશવિષમીકૃતપ્રદેશમ્ ॥ ૪ ॥

ગાથાર્થ :- પરિણામ, આલંબન ને ગ્રહણ એ ત્રણ ક્રિયામાં સાધનરૂપ (હેતુરૂપ) અને તે કારણે મનયોગ, વચનયોગ ને કાયયોગ એ ત્રણ નામને પ્રાપ્ત કરેલ છે. જેણે, તથા કાર્યાભ્યાસ અને જીવપ્રદેશોના અન્યોન્ય પ્રવેશ વડે કરીને વિષમ કર્યા છે, જીવપ્રદેશો જેણે એવા (ત્રણ વિશેષણવાળો) યોગ છે.

ટીકાર્થ :- તે વીર્ય પરિણામ, આલંબન, ગ્રહણરૂપ સાધન તે હેતુ વડે પ્રાપ્ત ત્રણ નામ, અર્થાનુસારી જેના વડે તે પ્રમાણે સિદ્ધ થાય છે. તે આ પ્રમાણે તે યોગસંજ્ઞક વીર્ય વિશેષણ વડે ઔદારિકાદિ શરીર પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને જીવ પ્રથમ ગ્રહણ કરે છે, અને ગ્રહણ કરીને ઔદારિકાદિ રૂપે પરિણમાવે છે.

વીર્ય ભેદ સ્થાપના (ગાથા-૩ના આધારે) ચંત્ર નંબર-૬

તથા શ્વાસોચ્છવાસ, ભાષા અને મન યોગ્ય પુદ્ગલોને જીવ પ્રથમ ગ્રહણ કરે છે અને ગ્રહણ કરીને શ્વાસોચ્છવાસાદિ રૂપપણો પરિણમાવે છે, તેથી મંદશક્તિ પરિભ્રમણને માટે ^{૩૪}લાકડીની જેમ તે સ્વાભાવિક કારણરૂપ સામર્થ્ય વિશેષ સિદ્ધિ માટે તે જ પુદ્ગલોને અવલંબન કરે છે, તેથી ગ્રહણ પરિણામ આલંબન રૂપ સાધન તે ગ્રહણાદિ સંજ્ઞા ઇષ્ટ છે. તેથી કહ્યું છે કે “ગ્રહણપરિણામફલરૂપં તં તિ” તે પરિણામાદિ હેતુતા પ્રતિપાદન કરી, તેથી મન-વચન-કાયાના આધારથી ઉત્પન્ન થતાં યોગસંજ્ઞક વીર્ય વડે ^{૩૫}નામત્રિક પ્રાપ્ત થાય. કરણભૂત મન વડે યોગ તે મનોયોગ, વાણી વડે યોગ તે વાગ્યયોગ, કાયથી યોગ તે કાયયોગ એ પ્રમાણે બીજા અન્વયથી સંજ્ઞાભેદ પ્રતિપાદન કરેલ છે. એ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે સર્વ જીવપ્રદેશોને વિશે ક્ષાયોપશમિક આદિ લબ્ધિ સમાન છે, તો શા માટે કોઈને થોડી કોઈને તેથી થોડી ઓછી એ પ્રમાણે વિષમતાથી વીર્ય પ્રાપ્ત થાય છે ? એ પ્રમાણે અહીં જવાબ કહે છે. “કાર્યે” ત્વાદિ જેને માટે ચેષ્ટા કરાય તે કાર્ય અર્થાત્ વીર્ય પ્રવર્તિવે તેનો અભ્યાસ એટલે તેની નજીકતા, તેમજ જીવપ્રદેશોનો પરસ્પર પ્રવેશ સાંકળના અવયવોની જેમ સંબંધ વિશેષ તે બે વડે વિષમ કરેલો અર્થાત્ ઘણી ઓછી તેનાથી ઓછી પોતાની યોગ્યતા વડે ફેરફાર કરેલ (જાડા - પાતળા) જીવ પ્રદેશો જેના વડે તે તથા, તે આ પ્રમાણે - જે આત્માપ્રદેશોના હાથ વિગેરેમાં રહેલ ઉપાડેલા ઘડા વિગેરે કાર્યની નજીકતા તેઓની તે આત્માપ્રદેશોની અત્યંત વધારે ચેષ્ટા દૂર રહેલા ખભા વિગેરેમાં ઓછી, તેનાથી અત્યંત દૂર રહેલ પગ વિગેરેમાં અત્યંત ઓછી એ પ્રમાણે અનુભવ સિદ્ધ છે. જેવી રીતે ઢેફા આદિથી ઘાત કરે છતાં સર્વપ્રદેશોને વિષે એકી સાથે વેદનાનો ઉદય થયે છતાં પણ જે ઘાતક ઢેફા આદિથી જે આત્માપ્રદેશોની નજીકતા છે તેઓને વિષે અત્યંત તીવ્ર વેદના બાકીનામાં ઓછી, અત્યંત ઓછી, તેમ અહીં પણ આત્માપ્રદેશોમાં કાર્યદ્રવ્યની સમીપતાને દૂરપણાને કારણે વીર્યની વિષમતા ભાવવી જોઈએ. અને જીવપ્રદેશોનો પરસ્પર સંબંધ વિશેષ હોતે છતાં સંભવી શકે અન્યથા નહીં. જેમ સાંકળના અવયવોના પરસ્પર સંબંધ વિશેષથી એક અવયવમાં પરિસ્પન્દન થયે છતાં બીજામાં પણ પરિસ્પન્દન ^{૩૬} થાય છે, ફક્ત કેટલાક થોડા બીજામાં તેથી સ્તોકતર સંબંધ વિશેષના અભાવે તો એક ચાલે તો બીજાનું ચાલવાનું અવશ્યભાવે ન હોય, જેમ ગાય ને પુરુષને વિશેષ સંબંધ ન હોવાથી ગાય ચાલે તો પુરુષનું ચાલવું અવશ્ય હોતું નથી. તેથી કાર્ય દ્રવ્યની નજીકતાથી અને પરસ્પર પ્રવેશથી વિષમ કરેલ જે પ્રદેશો જેમાં એ પ્રમાણે જે કહે છે, તે બરોબર છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે જે પ્રદેશને આશ્રયીને ઢેફા વિગેરેથી ઘાત થાય તે પ્રદેશને જ આશ્રયીને વેદનાનો ઉત્કર્ષ થાય એ પ્રમાણે સંભવે છે, તેનું તે કારણ હોવાથી અર્થાત્ વેદના ઉત્કર્ષમાં ઢેફાનો આઘાત કારણ છે તેથી, પરંતુ જે પ્રદેશને આશ્રયીને ઘટ આદિ ઉપાડવાની ક્રિયા છે તે પ્રદેશોને આશ્રયીને તેના વીર્યની ઉત્કર્ષ હોય તે વાત સંભવતી નથી. તેનું તેમાં અહેતુપણું હોવાથી (અર્થાત્ ઉત્પાદન ક્રિયાનું કારણ વીર્યોત્કર્ષ ન હોવાથી) પરંતુ ઘડો ઉપાડવાની ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થતી ઘડો ઉપાડવાની પ્રવૃત્તિરૂપ વીર્ય વડે જ ઘડો ઉપાડવાની ક્રિયાની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેથી કાર્યદ્રવ્યની નજીકતાથી વીર્ય ઉત્કર્ષ એ વાત બરોબર નથી.

૩૪ આ દૃષ્ટાંતનો ઉપનય આ પ્રમાણે છે. - જેમ મંદ શક્તિવાળો પુરુષ પ્રથમ લાકડીનો ટેકો કરે ને તે ટેકાથી ઉત્પન્ન થયેલા સામર્થ્ય વડે પગ ઉપાડી આગળ પગલું ભરે એ રીતે વારંવાર લાકડીને ટેકે ટેકે આગળ આગળ પગલાં ભરતો જાય. તેમ ઉચ્છ્વાસ પુદ્ગલને વારંવાર અવલંબન કરી વિસર્જન કરે. એ અવલંબન રૂપ પ્રયત્નથી જ વિસર્જન શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

અથવા બિલાડી જેમ શીકા તરફ કૂદકો મારવાને પ્રથમ, જે અંગ સંકોચ કરે છે, તે અંગ સંકોચરૂપ પ્રયત્નથી પ્રાપ્ત થયેલા સામર્થ્ય વડે જ શીકા તરફ કૂદકો મારવાની શક્તિ પેદા થાય છે. અત્રે બિલાડીને જેમ અંગ સંકોચ એ આલંબન છે, તેમ ઉચ્છ્વાસાદિ પુદ્ગલોને વિસર્જન કરવામાં તથાવિધ પ્રયત્નરૂપ આલંબન અવશ્ય હોય છે, (इति पंचसंग्रहेऽपि) અથવા પણ છ પર ચઢાવેલું બાણ આગળ ફેંકવાને માટે જેમ પ્રથમ પાછળ ખેંચવું પડે છે ને એ પચ્ચાદ્યકર્ષણરૂપ પ્રયત્નથી જ જેમ બાણમાં અગ્રગમન રૂપ શક્તિ પેદા થાય છે. તેમ જ ઉચ્છ્વાસાદિ વિસર્જનમાં જાણવું.

૩૫ જીવ એ કર્તા, મન એ કરણ, ને વીર્ય પ્રવૃત્તિ એ ક્રિયા છે માટે અત્રે મનને કરણભૂત એવું વિશેષણ આપ્યું છે. એ વિશેષણ વચન-કાયાને પણ લાગુ પડી શકે.

૩૬ પરિસ્પન્દન :- સલેશ્ય વીર્ય ત્રણ પ્રકારે હોય છે. તે આ પ્રમાણે (૧) આવૃત્તવીર્ય = કર્મ વડે અવરાયેલું વીર્ય, (૨) લબ્ધિવીર્ય = વીર્યાતરાય કર્મના ક્ષયોપશમ વા ક્ષયથી પ્રગટ થયેલું વીર્ય (૩) પરિસ્પન્દવીર્ય = લબ્ધિ વીર્યમાંથી જેટલું વીર્ય મન-વચન ને કાયયોગ દ્વારા પ્રવર્તે તે અત્રે વીર્યનું હીનાધિકપણું તે પરિસ્પન્દ વીર્યની અપેક્ષાએ જાણવું અને લબ્ધિવીર્ય તો સર્વ આત્માપ્રદેશો એકસરખું જ હોય છે. અત્રે વીર્યના હીનાધિકપણાની વિવક્ષા ઘણી છે. તે પ્રસંગે કહેવા યોગ્ય છે.

જવાબ :- એ પ્રમાણે નથી. ઔદારિકાદિ, વર્ગણના ગ્રહણ આદિના આશ્રય રૂપ વીર્યનો જ અહીં અધિકાર છે અને તેના ઉત્કર્ષમાં કાર્યદ્રવ્યની નજીકતા જ હેતુપણું છે. એક પ્રદેશમાં રહેલી તે વર્ગણાઓ ગ્રહણ આદિમાં વિષયભૂત બને છે, તેથી જે પ્રદેશોને વિષે તે સાક્ષાત્ નજીકમાં છે તે પ્રદેશોને વિષે તે ગ્રહણ વિગેરેનો વીર્યનો ઉત્કર્ષ છે, પરંપરાથી નજીક રહેલ પ્રદેશોને વિષે તો અપકર્ષ છે, બાહ્ય પ્રયત્નનો તેના અવયવ આશ્રયીને ઉત્કર્ષમાં તદ્ અવયવને આશ્રયીને રહેલ ક્રિયા વિશેષની ઇચ્છા વિગેરે કારણ છે, અને બીજા પ્રદેશોમાં તેની વિષમતામાં તેના સંબંધની વિષમતા કારણ છે, તેથી કોઈ દોષ નથી. એ પ્રમાણે યથાગમથી ભાવવું, બહુ કહેવાથી સર્થ.

ઇતિ વીર્યનું સ્વરૂપ સમાપ્ત.

અથ યોગ વિષયમાં અવિભાગાદિ - ૧૦ અર્થાધિકાર

અવિભાગવગ્ગાફલ્ગ - અંતરઠાણં અણંતરોવણિહા ।

જોગે પરંપરાવૃદ્ધિ - સમયજીવવ્પબુહુગં ચ ॥ ૫ ॥

અવિભાગ - વર્ગણા - સ્પર્ધકાન્તર - સ્થાનમનન્તરોપનિધા ।

યોગે પરંપરાવૃદ્ધિ - સમયજીવાડલ્યબહુત્વાનિ ચ ॥ ૫ ॥

ગાથાર્થ :- યોગ સંબંધી પ્રકરણમાં અવિભાગ પ્રરૂપણા, વર્ગણા પ્રરૂપણા, સ્પર્ધક પ્રરૂપણા, અંતર પ્રરૂપણા, સ્થાન પ્રરૂપણા, અનંતરોપનિધા પ્રરૂપણા, પરંપરોપનિધા પ્રરૂપણા, વૃદ્ધિ પ્રરૂપણા, સમય પ્રરૂપણા અને જીવાલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા એ પ્રમાણે ૧૦ અર્થાધિકાર કહેવાશે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે વીર્યનું સ્વરૂપ કહીને તેનું જ જઘન્ય, અજઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ, અનુત્કૃષ્ટના અવબોધને માટે (જણાવવા માટે) પ્રરૂપણા કરવાની ઇચ્છાવાળા અર્થાધિકારોને કહે છે. યોગ વિષયમાં પ્રથમ (૧) અવિભાગ પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ પછી (૨) વર્ગણા પ્રરૂપણા, (૩) સ્પર્ધક પ્રરૂપણા, (૪) અંતર પ્રરૂપણા, (૫) સ્થાન પ્રરૂપણા, (૬) અનંતરોપનિધા પ્રરૂપણા, (૭) પરંપરોપનિધા પ્રરૂપણા, (૮) વૃદ્ધિ પ્રરૂપણા, (૯) સમય પ્રરૂપણા, (૧૦) જીવોનું અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા.

-: અથ ૧લી અવિભાગ પ્રરૂપણા :-

પણ્ણાછેયણાછિન્ના, લોગાસંખેયજ્જગ્ગપ્પાસસમા ।

અવિભાગા એવ્વેવ્વકે, હોંતિ પાસે જહ્વેણં ॥ ૬ ॥

પ્રજ્ઞાછેદનકાછિન્ના: , લોકાડસંખેયકપ્રદેશસમા ।

અવિભાગા એકસ્મિન્, ભવન્તિ પ્રદેશે જઘન્યેન ॥ ૬ ॥

ગાથાર્થ :- સર્વજ્ઞની બુદ્ધિરૂપ શસ્ત્ર વડે છેદાયા છતાં જે વીર્યાવિભાગો થયા તે એકેક જીવ પ્રદેશે વિચારતાં જઘન્યથી પણ અસંખ્યલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણે હોય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ જીવના પ્રત્યેક પ્રદેશે અસંખ્યલોકપ્રદેશ પ્રમાણે વીર્યાવિભાગો હોય છે, પરંતુ પ્રથમ કહેલાં જઘન્યપદના વીર્યાવિભાગોથી આ ઉત્કૃષ્ટ પદના વીર્યાવિભાગો અસંખ્યગુણા જાણવાં.

ટીકાર્થ :- ત્યાં પ્રથમ અવિભાગ પ્રરૂપણા :- કહે છે. અહીં જીવનું વીર્ય કેવલીની બુદ્ધિરૂપ શસ્ત્રથી છેદાયા છતાં જ્યારે વિભાગ ન થાય, ત્યારે જે અંશ રહે તે વીર્યાવિભાગ કહેવાય છે. અને તે કેવલીની બુદ્ધિથી છેદાતા છેદાતા તે વીર્યાવિભાગ, એક એક જીવપ્રદેશને વિષે વિચારતાં જઘન્યથી પણ અસંખ્યલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે. ઉત્કૃષ્ટથી પણ એટલી જ સંખ્યા હોય છે, પરંતુ તે જઘન્યપદમાં થતા વીર્યાવિભાગોથી અસંખ્યેયગુણા જાણવાં. “લોકાસંખેયકપ્રદેશસમા” અહીં જે લોકનો અસંખ્યેયભાગ તેના જેટલાં પ્રદેશો થાય તેટલાં, એવો અર્થ કરવો, અને પંચસંગ્રહમાં બંધનકરણની ગાથા-૫માં કહ્યું છે કે - “પન્નાએ અવિભાગં જહ્નવિરિયસ્સ વીરિયં છિન્નં । એવ્વેવ્વકસ્સ પાસસ્સ અસંખલોગપ્પાસસમં ॥” અર્થ :- સર્વજ્ઞના બુદ્ધિરૂપ શસ્ત્રથી જઘન્ય વીર્યવાળા જીવનું એકના બે ભાગ ન થઈ શકે એવી રીતે છેદાયેલું જે વીર્ય તે અવિભાગ કહેવાય છે. તેવા અવિભાગો એક એક પ્રદેશમાં અસંખ્યલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે.

ઇતિ ૧ લી અવિભાગ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૨જી વર્ગણા પ્રરૂપણા :-

જેસિં પણસાણ સમા, અવિભાગા સવતો ય થોવતમા ।

તે વર્ગણા જહન્ના, અવિભાગહિયા પરંપરઓ ॥ ૭ ॥

યેષાં પ્રદેશાનાં સમા, અવિભાગાઃ સર્વતશ્ચ સ્તોકતમાઃ ।

તે વર્ગણા જઘન્યાઃ, અવિભાગાધિકાઃ પરંપરતઃ ॥ ૭ ॥

ગાથાર્થ :- જે જીવ પ્રદેશોના વીર્યાવિભાગો તુલ્ય સંખ્યાવાળો હોય અને બીજા જીવપ્રદેશોમાં રહેલાં વીર્યાવિભાગોની અપેક્ષાએ થોડા હોય તે જીવપ્રદેશોની પ્રથમ જઘન્ય વર્ગણા કહેવાય. તદનંતર એકેક વીર્યાવિભાગે અધિક એવી બીજી - ત્રીજી વિગેરે આગળની વર્ગણાઓ થાય.

ટીકાર્થ :- અવિભાગ પ્રરૂપણા કહી, હવે વર્ગણા પ્રરૂપણા :- કહે છે. જે જીવપ્રદેશોના વીર્યાવિભાગો તુલ્ય સંખ્યાવાળા હોય અને તે બીજા સર્વ પ્રદેશમાં રહેલ વીર્યાવિભાગોની અપેક્ષાએ અતિ અલ્પ હોય. ^{૩૭} ધનીકૃતલોકના અસંખ્યેયભાગવર્તિ અસંખ્યેય પ્રતરગત અસંખ્ય આકાશપ્રદેશ રાશિ પ્રમાણ જીવપ્રદેશોના સમુદાયની પ્રથમ વર્ગણા હોય અને તે સર્વ અલ્પ વીર્યાવિભાગયુક્ત હોવાથી જઘન્ય વર્ગણા છે.

ત્યાર પછી તરતની વર્ગણા ફક્ત અવિભાગાધિક = એક એક અવિભાગથી અધિક કહેવી. તે આ પ્રમાણે જઘન્ય વર્ગણાથી પર જે જીવપ્રદેશો એક વીર્યાવિભાગથી અધિક ધનીકૃત લોકના અસંખ્યેયભાગવર્તિ અસંખ્યેય પ્રતરમાં રહેલ પ્રદેશરાશિ પ્રમાણ જે છે, તેઓનો સમુદાય તે બીજી વર્ગણા, પછી અનંતર બે વીર્યાવિભાગે કરી અધિક, કહેલ સંખ્યાના જીવપ્રદેશોનો સમુદાય તે ત્રીજી વર્ગણા. એ પ્રમાણે એક એક વીર્યાવિભાગની વૃદ્ધિથી વધતાં વધતાં અસંખ્યેય વર્ગણા જીવપ્રદેશોના સમુદાય જેટલી કહેવી.

છતિ ૨જી વર્ગણા પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૩જી - ૪થી સ્પર્ધક - અંતર પ્રરૂપણા :-

સેઢિઅસંખિઅમિત્તા, ફઙ્ગમેત્તો અણંતરા નત્થિ ।

જાવ અસંખા લોગા, તો વીયાઈ ય પુવ્વસમા ॥ ૮ ॥

શ્રેણ્યસંઙ્ખ્યેયમાત્રા, સ્પર્ધકમિત્તોઽનન્તરા ન સન્તિ ।

યાવદસંખ્યેયા લોકાસ્તતો દિત્તીયાદયશ્ચ પૂર્વસમાઃ ॥ ૮ ॥

ગાથાર્થ :- શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ વર્ગણાઓનું એક સ્પર્ધક હોય ને અહીંથી આગળ યાવતુ અસંખ્યલોકાકાશના પ્રદેશ જેટલી અનંતર વર્ગણાવાળા જીવપ્રદેશો નથી, તદનંતર દિત્તીયાદિક સ્પર્ધકની દિત્તીયાદિ વર્ગણાઓ પ્રથમ સ્પર્ધકની વર્ગણાઓ સરખી કહેવી.

ટીકાર્થ :- તે (વર્ગણાઓ) કેટલી હોય તે બતાવવા માટે (૩) સ્પર્ધક પ્રરૂપણા :- કહે છે. ^{૩૭} ધનીકૃત લોકની એક એક પ્રદેશ પંક્તિરૂપ જે શ્રેણિ તેના અસંખ્યાતમે ભાગે જેટલાં આકાશપ્રદેશો તેટલાં પ્રમાણની પૂર્વે કહેલા સ્વરૂપવાળી વર્ગણાનો સમુદાય તે પ્રથમ સ્પર્ધક = જેને વિષે વર્ગણાઓ ઉત્તરોત્તર (એક પછી એક) તુલ્ય બુદ્ધિ વડે (એકોત્તર વૃદ્ધિ વડે) કરીને સ્પર્ધા કરે તે સ્પર્ધક કહેવાય. એ પ્રમાણે અહીં વ્યુત્પત્તિ છે. સ્પર્ધક પ્રરૂપણા કહી. હવે -

(૪) અન્તર પ્રરૂપણા :- કહે છે. પૂર્વે કહેલ સ્પર્ધકમાં રહેલ અંત્ય વર્ગણાથી આગળ અનન્તર જીવપ્રદેશો નથી એટલે કે એક એક વીર્યાવિભાગ વૃદ્ધિ વડે નિરંતર વૃદ્ધિ વડે વધતાં એવા જીવપ્રદેશો પ્રાપ્ત થતા નથી. પરંતુ અસંખ્યેય લોકના પ્રદેશો જેટલાં થાય ત્યાં સુધી સાન્તર જ હોય છે. પૂર્વ કહેલ સ્પર્ધકમાં રહેલી છેલ્લી વર્ગણાથી આગળ એક-બે ત્રણ વગેરે વીર્યાવિભાગ અધિક જીવપ્રદેશો પ્રાપ્ત થતા નથી. સંખ્યેય પણ નહીં, અસંખ્યેય પણ નહીં. પરંતુ અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ વડે પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓનો સમુદાય તે બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા.

^{૩૭} પુરુષાકૃતિવાળા લોકને બુદ્ધિ વડે ધન કરતાં ૭ રાજદીર્ઘ, ૭ રાજ વિષ્ણુ અને ૭ રાજ ઊંચો એવો ધનલોક થાય. તેમાં એક પ્રદેશપ્રમાણ જાડાઇવાળાને ૭ રાજ લાંબા પહોળાં અસંખ્ય પ્રતર હોય. (અબરખના પડની જેમ = પટલવત) તે પ્રત્યેક પ્રતરમાં ૧ પ્રદેશ પ્રમાણ જાડી અને ૭ રાજ દીર્ઘ એવી અસંખ્ય સૂચિ શ્રેણીઓ (સોયના આકારે લાંબી) હોય તેવી શ્રેણીઓ અહીં જાણવી.

“તો” તિ - ત્યાર પછી બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણાથી પર દ્વિતીયાદિ વર્ગણા પૂર્વના જેટલી હોય છે. તે પૂર્વ સ્પર્ધકની જેમ કહેવું. તે આ પ્રમાણે પ્રથમ વર્ગણાથી પર એક વીર્યાવિભાગથી અધિક જીવપ્રદેશોનો સમુદાય તે બીજી વર્ગણા, બે (વીર્યાવિભાગ) અધિક તે ત્રીજી વર્ગણા, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે, જ્યાં સુધી શ્રેણિનો અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશરાશિ પ્રમાણ વર્ગણા થાય, અને તેઓનો સમુદાય તે બીજું સ્પર્ધક. ફરી પણ એક-બે ત્રણ આદિ સંખ્યેય કે અસંખ્યેય વીર્યાવિભાગો વડે અધિક જીવપ્રદેશો મળતા નથી. પણ અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણથી અધિક પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓનો સમુદાય તે ત્રીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા. ત્યારપછી એક એક વીર્યાવિભાગ વૃદ્ધિ બીજી આદિ વર્ગણા, શ્રેણિનો અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશની રાશિપ્રમાણ કહેવી. તેઓનો સમુદાય તે ત્રીજું સ્પર્ધક એ પ્રમાણે અસંખ્યેય સ્પર્ધકો કહેવાં.

ઘટિ ૩૭ - ૪થી સ્પર્ધક અંતર પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ પમી સ્થાન પ્રરૂપણા :-

સેઠિઅસંખિયમિત્તાઈ, ફઢ્ઢગાઈ જહત્રયં ટાળં ।

ફઢ્ઢગપરિવૃદ્ધિ અઓ, અંગુલભાગો અસંખતમો ॥ ૧ ॥

શ્રેણ્યસંખ્યેયમાત્રાણિ, સ્પર્ધકાનિ જઘન્યકં સ્થાનમ્ ।

સ્પર્ધકપરિવૃદ્ધિરતો, ડઙ્ગુલભાગો ડસંખ્યેયતમઃ ॥ ૧ ॥

ગાથાર્થ :- શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્પર્ધકોનો સમુદાય તે જઘન્ય યોગસ્થાન છે અને આગળના (દ્વિતીયાદિ) સર્વ યોગસ્થાનોમાં અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં સ્પર્ધકો અધિક હોય છે.

ટીકાર્થ :- આ પ્રમાણે અન્તર પ્રરૂપણા કરી, હવે (૫) સ્થાન પ્રરૂપણા :- કરે છે. શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશરાશિ પ્રમાણ પૂર્વ કહેલ સ્પર્ધકો તે જઘન્ય યોગસ્થાન હોય છે, અને આ યોગસ્થાન ભવના (નિગોદના) પ્રથમ સમયે વર્તતાં અને સર્વ અલ્પ વીર્યવાળા એવા સૂક્ષ્મનિગોદ જીવને હોય છે. તેથી અધિક વીર્યવાળા અન્ય જીવના (સૂક્ષ્મ નિગોદના) જે સર્વ અલ્પતર વીર્યવાળા જીવપ્રદેશોનો સમુદાય તે (બીજા યોગસ્થાનના પ્રથમ સ્પર્ધકની) પ્રથમ વર્ગણા. પછી એક-એક વીર્યાવિભાગ અધિક વૃદ્ધિથી શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશરાશિ પ્રમાણ વર્ગણા થાય ત્યાં સુધી કહેવું. તેઓનો સમુદાય તે પ્રથમ સ્પર્ધક. પછી પહેલા બતાવેલ રીત પ્રમાણે બે આદિ સ્પર્ધકો કહેવાં, જ્યાં સુધી શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશરાશિ પ્રમાણ થાય. તેઓનો સમુદાય તે બીજું યોગસ્થાન. પછી તેથી અધિક (પૂર્વ યોગસ્થાનગત વીર્ય અપેક્ષાએ અધિક અને ઉર્ધ્વ યોગસ્થાનગત વીર્યાપેક્ષાએ હીન) વીર્યવાળા અન્ય જીવને પહેલા બતાવેલ રીતે ત્રીજું યોગસ્થાન કહેવું. એ પ્રમાણે અન્ય જીવોની અપેક્ષાએ ત્યાં સુધી યોગસ્થાન કહેવાં કે જ્યાં સુધી સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ (અંતિમ) યોગસ્થાન આવે, આ ^{૩૮}સર્વ (યોગસ્થાનો) શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશ રાશિપ્રમાણ હોય છે.

૩૮ કોઇપણ એક સમયે એક યોગસ્થાન હોય છે. એ વખતે તે તે આત્મપ્રદેશો પર જે સમવિષમ વીર્યાણુઓ પેદા થાય છે એના કારણે વર્ગણાઓ અને સ્પર્ધકો રચાય છે. આવા શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્પર્ધકોની રચના થવામાં બધા આત્મપ્રદેશો રોકાઈ જાય છે. અને એક યોગસ્થાન બને છે. આત્મપ્રદેશોની સંખ્યા અને દરેક સ્પર્ધકમાં રહેલ વર્ગણાઓની સંખ્યા એક-એક સ્થિર રકમ છે. તેથી ઉત્તરોત્તર યોગસ્થાનકોમાં સ્પર્ધકોમાં વધવાથી એક એક સ્પર્ધકમાં અને એક એક વર્ગણામાં આત્મપ્રદેશોની સંખ્યા ઓછી ઓછી થતી જાય છે.

અસત્કલ્પનાથી યોગસ્થાનની સમજણ.

ધારો કે સૂક્ષ્મનિગોદ જીવના જઘન યોગસ્થાનમાં સર્વાલ્પ વીર્યાણુઓવાળા આત્મપ્રદેશોમાં એક એક લાખ વીર્યાણુ છે. (અસં.લોક), આવા આત્મપ્રદેશો ધારો કે ૧૦૦ (અસં.પ્રતર) છે. આ ૧૦૦ આત્મપ્રદેશોની પ્રથમ વર્ગણા થઇ. ત્યારબાદ ૧,૦૦,૦૦૧ વીર્યાણુઓવાળા ૯૯ આત્મપ્રદેશો છે. આ બીજી વર્ગણા થઇ. ત્યારબાદ ૧,૦૦,૦૦૨ વીર્યાણુઓવાળા ૯૮ આત્મપ્રદેશો છે. આ ત્રીજી વર્ગણા થઇ. ત્યારબાદ ૧,૦૦,૦૦૩ વીર્યાણુઓવાળા ૯૭ આત્મપ્રદેશો છે, આ ચોથી વર્ગણા થઇ. આ ચાર એકોતર વૃદ્ધિવાળી વર્ગણાઓ કહેવાય. એનો સમૂહએ પ્રથમ સ્પર્ધક. ત્યારબાદ ૧,૦૦,૦૦૪ વીર્યાણુઓ કોઇ આત્મપ્રદેશમાં હોતા નથી, એમ ૧,૦૦,૦૦૫, ૧,૦૦,૦૦૬... યાવત્ ૧,૯૯,૯૯૯ વીર્યાણુઓ કોઇ આત્મપ્રદેશ પર હોતા નથી. આ અંતર કહેવાય છે. તેથી અંતર ૨ લાખ - ૧,૦૦,૦૦૩-૧ = ૯૯,૯૯૬ (અસં.લોક), એ પછી ૨ લાખ વીર્યાણુઓવાળા ૯૬ આત્મપ્રદેશો છે. આ બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા થઇ. ત્યારબાદ ૨,૦૦,૦૦૧ વીર્યાણુઓવાળા ૯૫, ૨,૦૦,૦૦૨ વીર્યાણુઓવાળા ૯૪ અને ૨,૦૦,૦૦૩ વીર્યાણુઓવાળા ૯૩ આત્મપ્રદેશો છે. આ ૪ વર્ગણાઓનો સમૂહ એ બીજું સ્પર્ધક થયું. ત્યારબાદ ૯૯,૯૯૬ નું અંતર છે. પછી ત્રીજું સ્પર્ધક શરૂ થાય છે. એની પ્રથમ વર્ગણાના પ્રત્યેક આત્મપ્રદેશમાં ૩ લાખ વીર્યાણુઓ હોય છે. આવા ૯૨ આત્મપ્રદેશો છે. એમ ૩,૦૦,૦૦૧ વાળા ૯૧, ૩,૦૦,૦૦૨ વાળા ૯૦, ૩,૦૦,૦૦૩ વાળા ૮૯ આત્મપ્રદેશો છે. ત્યારબાદ પાંદું ૯૯,૯૯૬નું અંતર છે. પછી ચોથું સ્પર્ધક શરૂ થાય છે. એમાં પ્રથમ વર્ગણામાં ૪,૦૦,૦૦૦ વીર્યાણુઓવાળા ૮૮ આત્મપ્રદેશો, ૪,૦૦,૦૦૧ વીર્યાણુઓવાળા ૮૭ આત્મપ્રદેશો, ૪,૦૦,૦૦૨ વાળા ૮૬ આત્મપ્રદેશો અને ૪,૦૦,૦૦૩ વાળા ૮૫ આત્મપ્રદેશો છે. આ ૪ સ્પર્ધકોનું ધારી લ્યો કે પ્રથમ યોગસ્થાન છે. તેથી

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે જીવોનું અનંતપણું હોવાથી યોગસ્થાનો પણ અનંતા થાય, કારણકે દરેક જીવને યોગસ્થાન સંભવે છે. તો કહેલી સંખ્યા યુક્ત નથી. જવાબ - એ પ્રમાણે નથી. એક એક સરખા યોગસ્થાનમાં સ્થાવર જીવો અનંતા વર્તતાં હોય છે. તેથી સર્વ જીવ અપેક્ષાએ પણ સર્વ યોગસ્થાનો સર્વજની બુદ્ધિવડે વિચારતાં જે પ્રમાણે કહેલ છે, તે પ્રમાણવાળા જ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે સ્થાન પ્રરૂપણા કરી.

ઇતિ પાંચમી સ્થાન પ્રરૂપણા સમાપ્ત

પ્રથમ સ્પર્ધક :-

	વર્ગણા	આત્મપ્રદેશ	પ્રતિપ્રદેશવીર્યાણુ	કુલ વીર્યાણુ
	૧ લી વર્ગણા	૧૦૦	૧,૦૦,૦૦૦	૧,૦૦,૦૦,૦૦૦
	૨ જી વર્ગણા	૯૯	૧,૦૦,૦૦૧	૯૯,૦૦,૦૯૯
	૩ જી વર્ગણા	૯૮	૧,૦૦,૦૦૨	૯૮,૦૦,૧૯૬
	૪ થી વર્ગણા	૯૭	૧,૦૦,૦૦૩	૯૭,૦૦,૨૯૧
કુલ	૪ વર્ગણા	૩૯૪	—	૩,૯૪,૦૦,૫૮૬

પ્રથમયોગસ્થાન

૪૦૦૦૦૩	..... ૮૫	
૪૦૦૦૦૨	..... ૮૬	ચતુર્થ
૪૦૦૦૦૧	..... ૮૭	સ્પર્ધક
૪૦૦૦૦૦	..... ૮૮	
	અંતર = ૯૯૯૯૯૬	
૩૦૦૦૦૩	..... ૮૯	
૩૦૦૦૦૨	..... ૯૦	તૃતીય
૩૦૦૦૦૧	..... ૯૧	સ્પર્ધક
૩૦૦૦૦૦	..... ૯૨	
	અંતર = ૯૯૯૯૯૬ (અસંલોક)	
૨૦૦૦૦૩	..... ૯૩	
૨૦૦૦૦૨	..... ૯૪	દ્વિતીય
૨૦૦૦૦૧	..... ૯૫	સ્પર્ધક
૨૦૦૦૦૦	..... ૯૬	
	૧૦૦૦૦૪ થી ૧૯૯૯૯૯ વીર્યાણુઓવાળા એકેય આત્મપ્રદેશો ક્યારેય હોતા નથી. માટે આને અંતર કહેવાય છે. (અંતર = ૯૯૯૯૯૬)	
૧૦૦૦૦૩	..... ૯૭	ચતુર્થ
૧૦૦૦૦૨	..... ૯૮	તૃતીય
૧૦૦૦૦૧	..... ૯૯	દ્વિતીય
૧૦૦૦૦૦	..... ૧૦૦	પ્રથમ (વર્ગણા)
(અસંલોક)		(આત્મપ્રદેશો પ્રતર / a

૦, ૦

આત્મપ્રદેશો

એટલે કે પ્રથમ સ્પર્ધકમાં ૪ વર્ગણાઓ છે, ૩૯૪ આત્મપ્રદેશો છે અને ૩,૯૪,૦૦,૫૮૬ વીર્યાણુઓ છે. એમ બીજા સ્પર્ધકમાં ૪ વર્ગણાઓ, ૩૭૮ આત્મપ્રદેશો છે અને ૩,૫૬,૦૦,૫૬૨ વીર્યાણુઓ છે. એમ ત્રીજા સ્પર્ધકમાં ૪ વર્ગણાઓ, ૩૬૨ આત્મપ્રદેશો છે અને ૧૦,૮૬,૦૦,૫૩૮ વીર્યાણુઓ છે. એમ ચોથા સ્પર્ધકમાં ૪ વર્ગણાઓ, ૩૪૬ આત્મપ્રદેશો છે અને ૧૩,૮૪,૦૦,૫૧૪ વીર્યાણુઓ છે. એટલે કે આ કલ્પના મુજબ, એક જીવના આત્મપ્રદેશો ૧૪૮૦ (૧ લોકાકાશ) છે. પ્રથમ યોગસ્થાનમાં ૪ સ્પર્ધક, ૧૬ વર્ગણા અને કુલ ૩૬,૨૦,૦૨,૨૦૦ વીર્યાણુઓ છે.

બીજા યોગસ્થાનમાં આના કરતાં વિશેષાધિક એટલે કે ધારો કે ૫ સ્પર્ધક છે. તો વર્ગણાઓ ૨૦ થવાની.. વળી આત્મપ્રદેશો તો ૧,૪૮૦ જ છે. એટલે એક એક સ્પર્ધકમાં અને વર્ગણાઓમાં આત્મપ્રદેશો ઓછા ઓછા હશે એ સમજી શકાય એમ છે. ત્રીજા યોગસ્થાનમાં ધારો કે ૬ સ્પર્ધક, ૪થામાં ૭ અને ૫થામાં ૮ સ્પર્ધક છે. તો ૫મું યોગસ્થાન એ દિગુણવૃદ્ધિવાળું થયું અને પાંચમા યોગસ્થાન વચ્ચે ૩ યોગસ્થાનનું અંતર ૫૨૫૦....

-: અથ દ્વિ અનંતરોપનિધા પ્રરૂપણા :-

હવે અનંતરોપનિધા પ્રરૂપણાનો અવસર છે. ત્યાં ઉપનિધાનં ઉપનિધા કહેવાય. ધાતુના અનેક અર્થ હોવાથી. માર્ગણા એ પ્રમાણે અર્થ થાય. અંતર વગર જે ઉપનિધા, તે અનંતરોપનિધા એટલે અનન્તર (પૂર્વાનંતર) યોગસ્થાનની અપેક્ષાએ ઉત્તર (આગળના) યોગસ્થાનમાં સ્પર્ધકની સંખ્યા કહેવી, તે આ પ્રમાણે - અહીં જે પ્રથમ યોગસ્થાનથી બીજા આદિ યોગસ્થાનને વિષે દરેક સ્પર્ધકની અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં સ્પર્ધકની વૃદ્ધિ હોય છે. અર્થાત્ એક અંગુલમાત્ર ક્ષેત્રના અસંખ્યાતમે ભાગે જેટલાં પ્રદેશો તેટલાં પ્રમાણના સ્પર્ધકો પૂર્વ - પૂર્વ યોગસ્થાનગત સ્પર્ધકની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર યોગસ્થાનને વિષે સ્પર્ધકો અધિક હોય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. અહીં આ પ્રમાણે ભાવના છે. અહીં પ્રથમ યોગસ્થાન વર્ગણાથી સર્વ પણ બીજા યોગસ્થાનગત વર્ગણા મૂલથીજ હીન, હીનતર, જીવપ્રદેશો વાળી હોય છે, કારણકે અધિક અધિક વીર્યવાળા જીવપ્રદેશો અલ્પ, અલ્પતર પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી અહીં પહેલેથીજ વર્ગણાઓનું અલ્પ પ્રદેશપણે મહાવકાશપણાથી વિચિત્ર વર્ગણા બાહુલ્યના સંભવથી જે પ્રમાણે કહ્યું તે સ્પર્ધકનું બહુત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર યોગસ્થાનને વિષે સ્પર્ધકનું બાહુલ્ય વિચારવું. અર્થાત્ આગળ આગળના યોગસ્થાનોમાં પહેલેથીજ વર્ગણાઓ અલ્પપ્રદેશવાળી હોય છે. તેથી અવકાશ જગ્યા વધારે રહેવાને કારણે વિચિત્રપણે વર્ગણાઓનું અધિકપણું સંભવે છે. તેથી જેમ કહ્યું તેમ સ્પર્ધકની બહુલતા થાય છે.

ઇતિ ૬ દ્વિ અનંતરોપનિધા પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૭મી પરંપરોપનિધા પ્રરૂપણા :-

સેદિઅસંખ્યભાગં, ગંતું ગંતું હવંતિ દુગુણાં ।

પલ્લાસંખ્યભાગો, નાનાગુણહાણિઠાણાણિ ॥ ૧૦ ॥

શ્રેણ્યસંખ્યેભાગં, ગત્વા ગત્વા ભવન્તિ દિગુણાણિ ।

પલ્યાસંખ્યેયભાગે, નાનાગુણહાણિસ્થાનાણિ ॥ ૧૦ ॥

ગાથાર્થ :- પ્રથમ યોગસ્થાનથી પ્રારંભીને શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ યોગસ્થાનોને અતિક્રમીને જતાં જતાં જે જે યોગસ્થાન આવે તે યોગસ્થાનમાં દિગુણ - દિગુણ સ્પર્ધકો હોય તેમજ ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનથી પાછળ હઠતાં દિગુણ - દિગુણ હાણિસ્થાનો હોય, તે દિગુણ - વૃદ્ધિ અને દિગુણ હાણિવાળા યોગસ્થાનો તે સર્વ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ હોય છે.

ટીકાર્થ :- આ પ્રમાણે અનંતરોપનિધાની પ્રરૂપણા કરી. હવે પરંપરોપનિધાને કહેવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. પ્રથમ આદિ યોગસ્થાનથી શ્રેણિના અસંખ્યાતમે ભાગે જતાં જતાં ઉત્તર - ઉત્તર યોગસ્થાનમાં દિગુણ સ્પર્ધકો હોય છે. આ તાત્પર્ય છે.

પ્રથમ યોગસ્થાનમાં જેટલાં સ્પર્ધકો છે. તે અપેક્ષાએ શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશ રાશિપ્રમાણ યોગસ્થાનો અતિક્રમી (ઉલ્લંઘીને) પછી તરતના યોગસ્થાનમાં દિગુણ (અમણાં) સ્પર્ધકો છે. પછી તે યોગસ્થાનથી પર (પછી) બીજા તેટલાં યોગસ્થાનો જવા દીધા પછીના યોગસ્થાનમાં દિગુણ (અમણાં) પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે અંતિમ યોગસ્થાન સુધી કહેવું. અને તે દિગુણ - દિગુણ સ્પર્ધકો પલ્યાસંખ્યેયભાગ સૂક્ષ્મ અદ્વા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે જેટલાં સમયો તેટલાં દિગુણ-વૃદ્ધિસ્થાનો હોય છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે.

“નાનાગુણહાણિઠાણાણિ” - તિ :- જુદા જુદા રૂપે, જે ગુણહાણિ સ્થાનો એટલે દિગુણહાણિસ્થાનો પણ તેટલાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં સમય તેટલાં જ છે, ઉપર ચઢવાથી વૃદ્ધિસ્થાનો અને નીચે ઉતરવાથી હાણિ સ્થાનો સરખા છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે - ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનથી નીચે ઊતરતાં શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં પ્રદેશ પ્રમાણ યોગસ્થાનો ઉલ્લંઘીને નીચે રહેલ યોગસ્થાનમાં ચરમ યોગસ્થાનના સ્પર્ધકની અપેક્ષાએ અર્ધ

સ્પર્ધકો પ્રાપ્ત થાય છે. પછી ફરી પણ તેટલાં જ યોગસ્થાનો અતિક્રમીને નીચેના યોગસ્થાનમાં અર્ધા સ્પર્ધકો પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી જઘન્ય યોગસ્થાનો આવે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે દ્વિગુણની હાનિથી બે ગુણ હાનિ (ઓછા) થયા, એ પ્રમાણે અર્થ થાય. પરંતુ અર્ધહાનિ તે અર્થમાં અર્ધહાનિ શબ્દ ઘટતો નથી.

જવાબ :- આ વાત સત્ય છે. તે તે દ્વિગુણવૃદ્ધિની અવધિની સમાપ્તિને આશ્રયીને હાનિને જ દ્વિગુણહાનિનું વિવક્ષિતપણું છે. એ પ્રમાણે બતાવવા માટે સૂત્રમાં “નાન” ત્તિ પદ છે અને જે આ દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો અથવા દ્વિગુણહાનિ સ્થાનો તે સર્વથી થોડા છે. (પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગવર્તિ સમય પ્રમાણ માત્ર હોવાથી) તેથી એક દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાન કે દ્વિગુણહાનિસ્થાનના અંતરાલમાં જે યોગસ્થાનો છે તે અસંખ્યેયગુણ છે. (પ્રત્યેક દ્વિગુણવૃદ્ધિ કે હાનિસ્થાનના અંતરમાં અસંખ્ય - અસંખ્ય હોવાથી) (ચિત્ર નં ૧-૨ જુઓ)

ઇતિ ૭મી પરંપરોપનિધા પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૮મી વૃદ્ધિ પ્રરૂપણા :-

વૃદ્ધિહાનિચતુષ્કં, તમ્હા કાલોત્થ અંતિમલ્લાણં ।

અંતોમુહુર્તમાવલિ - અસંખ્યભાગો ય સેસાણં ॥ ૧૧ ॥

વૃદ્ધિહાનિચતુષ્કં, તસ્માત્કાલોઽત્રાઽન્તિમયોઃ ।

અન્તર્મુહુર્તમાવલ્ય - સંખ્યેયભાગશ્ચ શેષાણામ્ ॥ ૧૧ ॥

આથાર્થ :- યોગસ્થાનોની હાનિ વૃદ્ધિ ચાર ચાર પ્રકારની છે. તેથી અત્રે તે વૃદ્ધિ હાનિઓનો કાળ આ પ્રમાણે છે. અંત્યની વૃદ્ધિને હાનિ એ બેનો કાળ અંતર્મુહુર્ત પ્રમાણ છે ને શેષ ત્રણ વૃદ્ધિ હાનિનો કાળ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે.

ટીકાર્થ :- પરંપરોપનિધાની પ્રરૂપણા કરી, હવે (૮) વૃદ્ધિપ્રરૂપણા :- કરતાં કહે છે. વીર્યાન્તરાયના ક્ષયોપશમ ક્યારેક ક્યારેક કોઈ રીતે હોય છે. તે સંબંધી યોગસ્થાનો પણ ક્યારેક ઓછા થાય છે. ત્યાં વૃદ્ધિ ચાર પ્રકારે છે. (૧) અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ (૨) સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ (૩) સંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ (૪) અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ. એ પ્રમાણે હાનિ પણ ચાર પ્રકારે છે. ((૧) અસંખ્યેયભાગહાનિ (૨) સંખ્યેયભાગહાનિ (૩) સંખ્યેયગુણહાનિ (૪) અસંખ્યેયગુણહાનિ.)

જેથી આ પ્રમાણે વૃદ્ધિહાનિ જ પ્રવર્તે છે. તેથી અહીં કાલ પણ નિયત કહેવો. એ પ્રમાણે સંબંધ સહિત અન્વય કરવો. તે જણાવેલ વાત જ કહે છે. અંતિમ જે અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ અને અસંખ્યેયગુણહાનિ તે દરેકનો કાલ અંતર્મુહુર્ત છે. બાકીના પ્રથમ ત્રણ વૃદ્ધિહાનિનો આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ માત્ર કાલ હોય છે. અહીં આ પ્રમાણે ભાવના છે. ક્ષયોપશમ વધવાથી બતાવેલ યોગસ્થાનથી દરેક સમયે પછી પછીના અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિવાળા યોગસ્થાનમાં જીવનું જે ચઢવાનું થાય તે અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ. જે ફરી ક્ષયોપશમ ઓછો થતાં દરેક સમયે પછી પછીના અસંખ્યેયગુણહાનિવાળા યોગસ્થાનમાં (જીવનું જે) નીચે ઉતરવું તે અસંખ્યેયગુણહાનિ થાય છે. આ બન્ને હાનિવૃદ્ધિનો ઉત્કૃષ્ટકાળ, અંતર્મુહુર્તકાલ નિરંતરપણે હોય છે. પ્રથમના ત્રણ વૃદ્ધિ કે હાનિનો ઉત્કૃષ્ટકાલ આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ હોય છે. અને જઘન્યથી તો ચારે પણ એક-બે સમય સુધી હોય છે. (ચંત્ર નં ૭ જુઓ)

ઇતિ ૮મી વૃદ્ધિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

ચિત્ર નં. ૧ -૨ યોગ સ્પર્ધક

યોગ સ્થાનક (ગાથા- ૭ થી ૧૦ ના આધારે)

આત્મપ્રદેશો	વર્ગજ્ઞામાં રહેલા આત્મપ્રદેશો	વર્ગજ્ઞામાં રહેલા વીધાણીઓ	વીધાણીઓ	યોગ સ્થાનકો	અસત્કલ્પનાથી
૪૦			૨૦	○	શ્રેણી અસંખ્યેયભાગ સ્પર્ધકો -૬
૩૯			૨૧	○	તેથી વિશેષાધિક ૭
૩૮			૨૨	○	" ૮
૩૭			૨૩	○	" ૯
૩૬			૨૪	○	" ૧૦
		અંતર		○	" ૧૧
૩૦			૪૦	○	દ્વિગુણ (બમણા) ૧૨
૨૯			૪૧	○	તેથી વિશેષ ૧૪
૨૮			૪૨	○	" ૧૬
૨૭			૪૩	○	" ૧૮
૨૬			૪૪	○	" ૨૦
		અંતર		○	" ૨૨
૨૦			૬૦	○	દ્વિગુણ (બમણા) ૨૪
૧૯			૬૧	○	તેથી વિશેષ ૨૮
૧૮			૬૨	○	" ૩૨
૧૭			૬૩	○	" ૩૬
૧૬			૬૪	○	" ૪૦
		અંતર		○	" ૪૪
૧૦			૮૦	○	દ્વિગુણ (બમણા) ૪૮
૯			૮૧	○	તેથી વિશેષ ૫૬
૮			૮૨	○	" ૬૪
૭			૮૩	○	" ૭૨
૬			૮૪	○	" ૮૦
				○	" ૮૮
				○	દ્વિગુણ (બમણા) ૯૬

ચિત્ર નંબર ૧ ની સમજૂતી :- પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં જે આત્મપ્રદેશો છે, તેમાં એક આત્મપ્રદેશની અપેક્ષાએ વીર્યાણુઓ થોડા છે. જેમ અસત્કલ્પનાથી ૪૦ આત્મપ્રદેશો અને વીર્યાણુઓ ૨૦ છે. ઉપર ઉપરની વર્ગણમાં એક એક વીર્યાણુ વધતો જાય છે. (જેમ ૨૦ પછી ૨૧ આદિ) પ્રથમ વર્ગણમાં જેટલાં આત્મપ્રદેશો છે. તેના કરતાં પછી પછીની વર્ગણમાં આત્મપ્રદેશો ઘટતાં જાય છે. દરેક વર્ગણમાં અસંખ્ય આત્મપ્રદેશો ઘટે છે. જેમ ૪૦ પછી ૩૯ને અસત્કલ્પનાથી બતાવ્યા છે. તે અસંખ્ય પ્રદેશ ઘટતાં સમજવા.

અહીં ૨૫ થી ૩૯ સુધી અવિભાગવાલા કોઈ આત્મપ્રદેશ નથી, તેથી આ ૧૫ની સંખ્યાનું અસત્કલ્પનાથી અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણનું અંતર પડે છે.

હવે પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં રહેલ વીર્યાણુ કરતાં બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં રહેલ વીર્યાણુ દ્વિગુણ (ડબલ) થાય છે. (જેમ ૨૦ કરતાં ૪૦ ડબલ છે) તે રીતે ત્રીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં રહેલ વીર્યાણુઓ પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં રહેલ વીર્યાણુઓની અપેક્ષાએ ત્રિગુણ થાય છે. (જેમ ૨૦ કરતાં ૬૦ ત્રિગુણ છે.) તે પ્રમાણે દરેક સ્પર્ધક કહેવાં. ચિત્રમાં ૪ સ્પર્ધક બતાવ્યા છે. પણ અસંખ્ય સ્પર્ધકો જાણવાં.

ચિત્ર નંબર ૨ ની સમજૂતી :- અહીં પ્રથમ યોગસ્થાન ૩૫ ૦ બિંદુ છે. ત્યાં શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગમાં રહેલ આકાશપ્રદેશ પ્રમાણ જેટલાં સ્પર્ધકો છે. અસત્કલ્પનાથી ૬ જાણવાં. પ્રથમ યોગસ્થાન કરતાં પછી પછીના યોગસ્થાનમાં સ્પર્ધકો વધતા જાય છે. (જેમ ૭ આદિ) તે શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગમાં રહેલ આકાશપ્રદેશ પ્રમાણ જેટલાં યોગસ્થાનો પસાર થાય ત્યારે ડબલ સ્પર્ધક થાય છે. અહીં ૫ બિંદુ ગયા પછી ૬ ક્ષા બિંદુમાં પ્રથમ બિંદુ કરતાં ડબલ સ્પર્ધક (૧૨) બતાવ્યા છે. તેથી દરેક ૬ ક્ષા યોગસ્થાનકે સ્પર્ધકો ડબલ ડબલ થાય છે. આ ૬ની સંખ્યા અસત્કલ્પનાથી છે. વાસ્તવમાં શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગમાં રહેલ આકાશપ્રદેશ જેટલાં યોગસ્થાનકો ગયા બાદ સ્પર્ધકો ડબલ થાય છે.

(આ જ વાત બીજી રીતે અસત્કલ્પનાથી પૂર્વે ટીપ્પણ નં. - ૩૮માં બતાવી છે.)

યોગસ્થાનોની દરેક જીવ પ્રત્યે વૃદ્ધિ કે હાનિ સ્થાપના
ચંત્ર નંબર-૭ (ગાથા ૧૧ ના આધારે)

સંખ્યા	યોગોની વૃદ્ધિ કે હાનિ	જથ્થા કાળ	ઉત્કૃષ્ટ કાળ
૧	અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ	૧ કે ૨ સમય ^૧	આવલિકાનો અસંખ્યેયભાગ
૨	સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ	૧ કે ૨ સમય	આવલિકાનો અસંખ્યેયભાગ
૩	સંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ	૧ કે ૨ સમય	આવલિકાનો અસંખ્યેયભાગ
૪	અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ ^૨	૧ કે ૨ સમય	અંતર્મુદ્ધર્ત
૧	અસંખ્યેયભાગહાનિ	૧ કે ૨ સમય	આવલિકાનો અસંખ્યેયભાગ
૨	સંખ્યેયભાગહાનિ	૧ કે ૨ સમય	આવલિકાનો અસંખ્યેયભાગ
૩	સંખ્યેયગુણહાનિ	૧ કે ૨ સમય	આવલિકાનો અસંખ્યેયભાગ
૪	અસંખ્યેયગુણહાનિ	૧ કે ૨ સમય	અંતર્મુદ્ધર્ત

ચંત્રની ટીક-૧ ૧ સમય સામાન્ય કાલની અપેક્ષાએ જાણવો. ૨ સમય નિરંતર કાલની અપેક્ષાએ જાણવો.

ચંત્રની ટીક-૨ વિવક્ષિત સમયના યોગસ્થાનમાં જેટલાં સ્પર્ધકો હોય છે એના કરતાં અસંખ્ય ગુણસ્પર્ધકવાળું યોગસ્થાન જો બીજા સમયે હોય તો અસંખ્યગુણવૃદ્ધિ જાણવી. આ જ પ્રમાણે અન્ય વૃદ્ધિ હાનિ માટે યથાયોગ્ય જાણી લેવું. ત્રીજા સમયે જો બીજા સમયના યોગસ્થાનના સ્પર્ધક કરતાં અસંખ્ય ગુણ સ્પર્ધકવાળું યોગસ્થાન આવે તો એ પણ અસંખ્ય ગુણવૃદ્ધિવાળા થયા કહેવાય. આ રીતે અસંખ્ય ગુણ - અસંખ્ય ગુણ વૃદ્ધિવાળા યોગસ્થાનો નિરંતર અંતર્મુદ્ધર્ત સુધી મળે છે. કારણકે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં જીવનો યોગ નિરંતર અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ વધતો હોય છે. શેષ - ૩ હાનિ - વૃદ્ધિ આ રીતે નિરંતર થાય તો પણ આવલિકા/અસંખ્ય સુધી જ થાય છે, એ પછી અવશ્ય એ બદલાઈ જાય. સ્પર્ધકો અનંતની સંખ્યામાં ન મળવાથી અનંતગુણ કે અનંતભાગ હાનિ-વૃદ્ધિ સંભવતા નથી.

-: અથ લઘી સમય પ્રરૂપણ :-

ચરાર્દ જાવદ્ગ-મિત્તો જાવં દુગં તિ સમયાણં ।

પજ્જત્તજહન્નાઓ, જાવુક્કોસં તિ ઉવ્કોસો ॥ ૧૨ ॥

ચતુરાદિર્યાવદષ્ટકમ્, ઇતો યાવત્ દિકમિતિ સમયાનામ્ ।

પર્યાપ્તિજઘન્યાદ્, યાવદુત્કૃષ્ટમિત્યુત્કૃષ્ટઃ ॥ ૧૨ ॥

ગાથાર્થ :- પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદના જઘન્ય યોગસ્થાનથી સર્વોત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન સુધીના યોગસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થિતકાળ ચારથી આઠ સમય સુધીનો હોય છે.

ટીકાર્થ :- હવે કહેલ વૃદ્ધિ હાનિ વિના તે જ યોગસ્થાનમાં જીવ અવસ્થિતપણે કેટલો કાલ સુધી રહે, એ પ્રમાણે જાણવાની ઇચ્છાવાળાને હવે (૯) સમય પ્રરૂપણ :- કહે છે - સમયનું અવસ્થિતકાલ નિયામક ચારથી શરૂ કરી તે ચતુરાદિ વૃદ્ધિ કહેવાય, તે ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ૮ સમય આવે, ‘ઇતો’ તિ અહીંથી આગળ સમયોની હાનિ કહેવી. એ રીતે વાક્યપૂર્તિ કરી જોડવું, તે ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ૨ સમય આવે. અને તે ચતુરાદિ વૃદ્ધિ પર્યાપ્ત જઘન્ય સૂક્ષ્મ નિગોદના જઘન્ય યોગસ્થાનથી શરૂ કરીને આઠ સમય સુધી. ત્યાંથી આગળ હાનિ કહેવી તે પણ ત્યાં સુધી કહેવી કે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન આવે, એ પ્રમાણે આ ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થિતકાલ કહ્યો. આ પ્રમાણે જ અર્થને આધીન શબ્દોનો સંબંધ કરવો જોઈએ. અહીં આ પ્રમાણે ભાવાર્થ છે. સર્વ અલ્પ વીર્યવાળો પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવના જઘન્ય યોગસ્થાનથી શરૂ કરીને ક્રમથી જે યોગસ્થાનો તે શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશરાશિ પ્રમાણ તે ઉત્કૃષ્ટથી ૪ સમયો સુધી અવસ્થિત પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાંથી આગળ તેટલાં જ યોગસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ સમય સુધી. ત્યાંથી આગળ તેટલાં યોગસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટથી છ સમય સુધી, ત્યાંથી આગળ તેટલાં યોગસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટથી ૭ સમય સુધી, ત્યાંથી આગળ તેટલાં યોગસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટથી ૮ સમય સુધી અવસ્થિત રહે છે. ત્યાંથી આગળ ક્રમથી શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશરાશિ પ્રમાણ યોગસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટથી સાત સમય સુધી અવસ્થિત રહે છે. પછી તરત કહેલ સંખ્યા તેટલાં ઉત્કૃષ્ટ છ સમય અવસ્થિત રહે, એ પ્રમાણે ઉત્તરતાં ક્રમે ત્યાં સુધી કહેવું અંતિમ શ્રેણિના અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશ પ્રમાણ બે સમય સુધી અવસ્થિત પ્રાપ્ત થાય.

એકસમયં જહન્નં, ઠાણાણ્યાણિ અદ્ધ સમયાણિ ।

ઉભઓ અસંખગુણિયાણિ સમયસો ઝુણઠાણાણિ ॥ ૧૩ ॥

એકસમયં જઘન્યમ્, સ્થાનાન્યત્પાન્યષ્ટ સામયિકાણિ ।

ઉભયતોઽસંખ્યેયગુણિતાણિ સમયશ ઝુનસ્થાનાણિ ॥ ૧૩ ॥

ગાથાર્થ :- સર્વ યોગસ્થાનોનો જઘન્ય અવસ્થાન કાળ એક સમય માત્ર છે, અષ્ટસામયિક યોગસ્થાનો અલ્પ છે, અને ઉભય પાર્શ્વવર્તિ એકેક સમયહીન યોગસ્થાનો અસંખ્યગુણ છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થાન = સ્થિતિ કાલમાન કહ્યું. હવે જઘન્ય અવસ્થાન કાલમાન કહે છે. - કહેલાં સર્વ યોગસ્થાનોનો જઘન્ય-૧ સમય સુધી અવસ્થાન હોય છે. જે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મનિગોદ સંબંધી અસંખ્ય યોગસ્થાનો છે. તેઓનો જઘન્યથી અથવા ઉત્કૃષ્ટથી એક સમય સુધી અવસ્થાન હોય છે. ઉત્કૃષ્ટથી પણ તેઓનો સમય માત્ર અવસ્થાન છે. તેનું શું કારણ છે. શ્લોક - “સન્નો વિ અપજ્જતગો, પડ્ડિણમસંખગુણાણ જોગવુદ્ધીએ વહ્દઈ” તિ વચનાત્ - સર્વ અપર્યાપ્ત પ્રતિસમયે અસંખ્યાત ગુણ યોગવૃદ્ધિએ વધે છે. એ પ્રમાણે વચન હોવાથી બીજા સમયે અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ થાય છે. એ પ્રમાણે સમય પ્રરૂપણ કરી.

હવે તે ચાર આદિ સમયોના યોગસ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ કહે છે. આઠ સામયિક સ્થાનોના યોગસ્થાનો સર્વથી થોડા તેથી સમય સમય વડે ન્યૂન સપ્ત સામયિકાદિ સ્થાનો બંને બાજુ^{૩૯} પૂર્વોત્તરરૂપ ઉભયપાર્શ્વવર્તિ સંખ્યેયગુણ. તે આ પ્રમાણે કહે છે - અષ્ટસામયિક લાંબા સમય સુધી રહે તો થોડા જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી બંને બાજુના સપ્તસામયિક અલ્પ સ્થિતિપણાથી અસંખ્યેયગુણ સ્વસ્થાનમાં તો તે બંને પરસ્પર તુલ્ય છે. તેથી બંને બાજુના છસામયિક અસંખ્યેયગુણ

૩૯ યવમધ્યરૂપ અષ્ટ સામયિક યોગસ્થાનોના પૂર્વભાગવર્તિ અને અન્નભાગવર્તિ એ બંને પ્રકારના સપ્તસામયિક યોગસ્થાનો તે “પૂર્વોત્તરરૂપ ઉભય પાર્શ્વવર્તિ સપ્તસામયિક યોગસ્થાનો” કહેવાય, ઇતિ સર્વત્ર.

સ્વસ્થાનમાં તુલ્ય છે. તેથી પણ બંને બાજુના પંચસામયિક અસંખ્યેયગુણ સ્વસ્થાનમાં તુલ્ય છે. તેથી પણ બંને બાજુના ચાર સામયિક સ્થાનો અસંખ્યેયગુણ સ્વસ્થાનમાં તુલ્ય છે. તેથી પણ ત્રણસામયિક અસંખ્યેયગુણ, તેથી દ્વિસામયિક અસંખ્યેયગુણ હોય છે. (ચિત્ર નંબર - ૩-૪ જુઓ)

ઘટિ લમી સમય પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૧૦મી જીવસ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા :-

સવ્થોવો જોગો, સાહારણસુહમપદમસમયમ્મિ ।

વાયરવિયતિયચરમણસન્નપજ્જત્તગજહણ્ણો ॥ ૧૪ ॥

સર્વસ્તોકો યોગો, સાધારણસૂક્ષ્મપ્રથમસમયે ।

બાદરદ્વિત્રિચતુરમન:સંજ્ઞપર્યાપ્તકજઘન્ય: ॥ ૧૪ ॥

ગાથાર્થ :- સૂક્ષ્મ સાધારણ વનસ્પતિકાયના જીવને પ્રથમ સમયે સર્વથી જઘન્ય (અલ્પ) યોગ હોય, અને બાદર એકેન્દ્રિય, બેઘન્દ્રિય, તેઘન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, અસંજિપંચેન્દ્રિય અને સંજિપંચેન્દ્રિય એ સાત અપર્યાપ્ત જીવનો અનુક્રમે અસંખ્યેયગુણ યોગ હોય છે.

ટીકાર્થ :- ચતુરાદિ સમયોના યોગસ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ કહ્યું. હવે - (૧૦) જીવસ્થાનોનું જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ યોગ :- વિષય અલ્પબહુત્વ કહે છે. અહીં અસંખ્યેયગુણ પદનો આગળની ગાથાથી સંબંધ છે. સાધારણસૂક્ષ્મના લબ્ધિ અપર્યાપ્તના પ્રથમ સમયે વર્તતાંનો જઘન્ય યોગ સર્વથી અલ્પ છે. તેથી બાદર એકેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્ત પ્રથમ સમયે વર્તતાંનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી બેઘન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્ત પ્રથમ સમયે વર્તતાંનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી તેઘન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તના પ્રથમ સમયે વર્તતાંનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી ચઉરિન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તના પ્રથમ સમયે વર્તતાંનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી અસંજિપંચેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તના પ્રથમ સમયે વર્તતાંનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે, તેથી સંજિપંચેન્દ્રિય લબ્ધિ પર્યાપ્તના પ્રથમ સમયે વર્તતાંનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે.

આહ્દુગુક્કોસો સિં, પજ્જત્તજહન્નગેયરે ય કમા ।

ઉવ્કોસજહન્નિયરો, અસમત્તિયરે અસંખયગુણો ॥ ૧૫ ॥

આદિદિકોત્કૃષ્ટોડનયો: , પર્યાપ્તજઘન્યેતરો ચ ક્રમાત્ ।

ઉત્કૃષ્ટજઘન્યેતરો - ડસમાપ્તેતરયોરસંખ્યેયગુણ: ॥ ૧૫ ॥

ગાથાર્થ :- તેથી પ્રથમના બે જીવબેદનો (સૂક્ષ્મસાધારણ એકેન્દ્રિય, બાદર એકેન્દ્રિય) ઉત્કૃષ્ટ યોગ તથા એજ બે પર્યાપ્તાનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ યોગ તથા શેષ (બેઘન્દ્રિય આદિ પાંચ) અપર્યાપ્ત જીવોનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ તથા તે જ પર્યાપ્તા જીવોનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ યોગ અનુક્રમે અસંખ્યગુણો છે.

ટીકાર્થ :- તેથી આદિ દિક એટલે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ બાદર એકેન્દ્રિય રૂપ તેનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ ક્રમથી અસંખ્યેયગુણ કહેવો. તે આ પ્રમાણે લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સંજિપંચેન્દ્રિયના જઘન્ય યોગથી સૂક્ષ્મ નિગોદના લબ્ધિ - અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી બાદર એકેન્દ્રિયના લબ્ધિ અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી 'સિં' તિ આ બંનેનો સૂક્ષ્મ-બાદર એકેન્દ્રિયના પર્યાપ્ત જઘન્ય યોગથી ઇતર = ઉત્કૃષ્ટ યોગ ક્રમથી અસંખ્યેયગુણ કહેવો. તે આ પ્રમાણે કહે છે - લબ્ધિ અપર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગથી સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તાનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી બાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તાનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તાનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ બાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તાનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી અસમાપ્ત = અપર્યાપ્તા બેઘન્દ્રિય આદિ પરિશેષથી મળે છે. તેનો = અપર્યાપ્તો ઉત્કૃષ્ટ યોગથી ઇતર = પર્યાપ્ત બેઘન્દ્રિય આદિમાં જઘન્ય અને ઇતર = ઉત્કૃષ્ટ એ રીતથી અસંખ્યેયગુણ કહેવો. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગથી બેઘન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી તેઘન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી ચઉરિન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી અસંજિપંચેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ સંજિપંચેન્દ્રિય લબ્ધિ અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી બેઘન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી તેઘન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી ચઉરિન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે.

તેથી અસંજિપંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી સંજિપંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી બેઠન્દ્રિય પર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી તેઠન્દ્રિય પર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પછા ચઉરિન્દ્રિય પર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ હોય છે.

અમણાણુત્તરગેવિજ્ઞ - ભોગભૂમિગયત્તદ્વયતણુગેસુ ।

કમસો અસંખગુણિઓ, સેસેસુ ય જોગ ઉવ્કોસો ॥ ૧૬ ॥

અમનોડુનુત્તરૈવેયક - ભોગભૂમિગત - તૃતીયતણુકેષુ ।

ક્રમસોડસંખ્યેયગુણિતઃ, શેષેષુ ચ યોગ ઉત્કૃષ્ટઃ ॥ ૧૬ ॥

ગાથાર્થ :- અસંજિ, અનુત્તર, ઐવેયક અકર્મભૂમિગત. અર્થાત્ યુગલિક મનુષ્ય, તિર્યચ, તૃતીય દેહધારી (આહારક શરીરી) એ સર્વમાં અનુક્રમે અસંખ્યગુણ યોગ હોય, એ સિવાય શેષ ચતુર્ગતિક જીવોમાં ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણો હોય છે.

ટીકાર્થ :- અમના = અસંજિ. પર્યાપ્ત ચઉરિન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગથી અસંજિપંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી અનુત્તરવિમાનમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી ઐવેયક દેવોનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી યુગલિક તિર્યચ મનુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી ત્રીજા આહારકશરીરવાળાનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. પછી બાકીના દેવ-નારક-તિર્યચો-મનુષ્યોનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યેયગુણ છે. અસંખ્યેય ગુણાકાર અહીં સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના પ્રદેશરાશિ પ્રમાણ જાણવું. અને પર્યાપ્તા સર્વત્ર કરણ પર્યાપ્તા જાણવાં. (યંત્ર નં ૮ જુઓ)

ઇતિ ૧૦મી જીવસ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણ સમાપ્ત

-: અથ યોગ વડે જીવનું કાર્ય શું ? તે કહે છે. :-

જોગેહિં તયણુરૂવં, પરિણમદ્ ગિણિહરૂણ પંચ તણૂ ।

પાઝગ્મે ચાલંબદ્, ભાસાણુમણત્તણે સંધે ॥ ૧૭ ॥

યોગૈસ્તદનુરૂપં, પરિણમયતિ ગૃહીત્વા પંચ તનૂનિ ।

પ્રાયોગ્યાંશ્ચાલંબતે, ભાષાડડણપ્રાણમનસ્ત્ત્વેન સ્કંધાનૂ ॥ ૧૭ ॥

ગાથાર્થ :- (જીવ) યોગવડે તદનુસારે પાંચ શરીર યોગ્ય પુદ્ગલસ્કંધોને ગ્રહણ કરીને પાંચ શરીરપણે પરિણમાવે તથા ભાષા-ઉચ્ચવાસ અને મનઃ પ્રાયોગ્ય સ્કંધોને તદનુરૂપે અવલંબે.

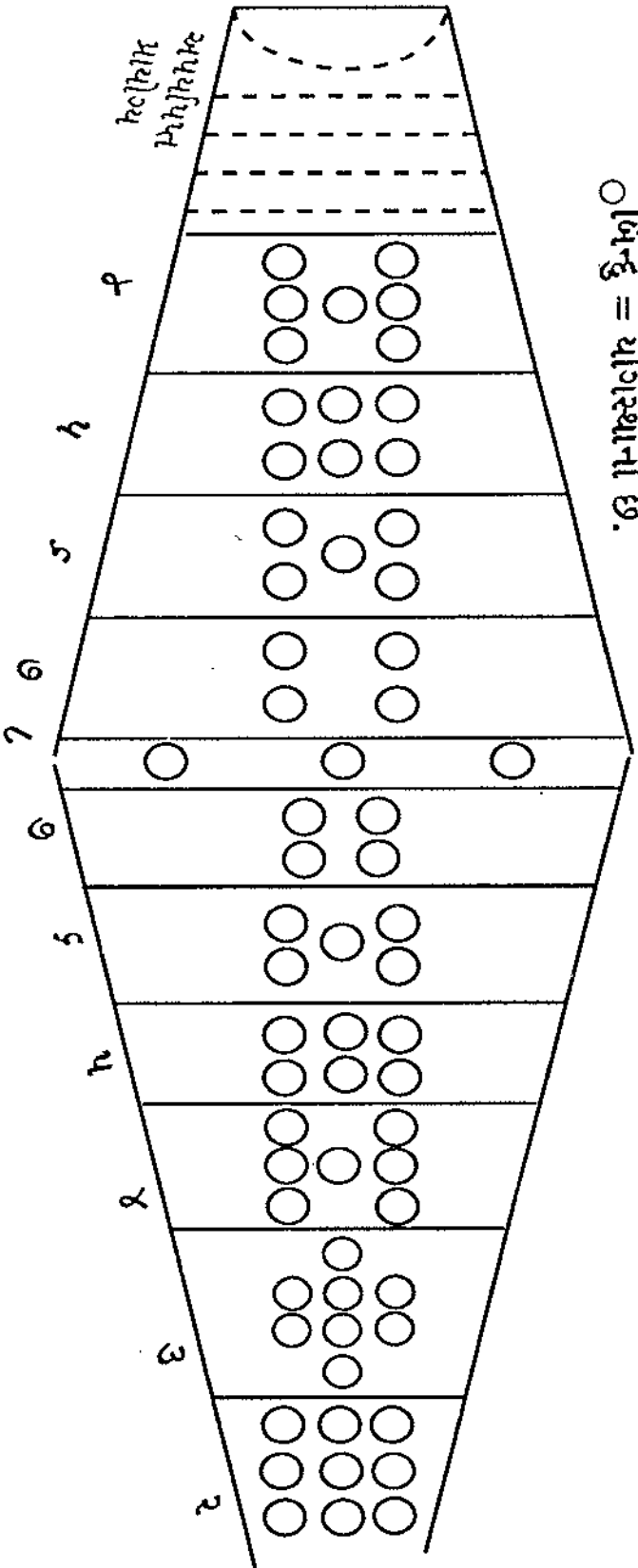
ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે વિસ્તારથી યોગ પ્રરૂપણ કરી, હવે તે જ યોગ વડે જીવ જે કરે છે તે કહે છે. - પૂર્વ કહેલ સ્વરૂપવાળા યોગ વડે યોગને અનુરૂપ જઘન્ય યોગમાં વર્તતો જીવ અલ્પ, મધ્યમ યોગમાં વર્તતો મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં ઘણા પુદ્ગલ સ્કંધોને ગ્રહણ કરે છે. **પ્રાયોગ્યાનુ** = ઔદારિકાદિ યોગ્ય સ્કંધો = પુદ્ગલસ્કંધોને ગ્રહણ કરીને પરિણમાવે છે. **“પંચતણુ”** ત્તિ ભાવપ્રધાન પ્રયોગ હોવાથી ઔદારિકાદિ પાંચ શરીરપણા વડે પરિણમાવે છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. તથા ભાષા શ્વાસોચ્ચશ્વાસ મનપણે પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલ સ્કંધોને પ્રથમ ગ્રહણ કરે છે, અને ગ્રહણ કરીને ભાષાદિપણે પરિણમાવે છે. અને પરિણમાવીને તત્તિસર્ગ હેતુ સામર્થ્ય વિશેષની સિદ્ધિ માટે તે પુદ્ગલસ્કંધોને અવલંબે છે. પછી તરત આલંબનથી ઉત્પન્ન થયું છે સામર્થ્ય વિશેષ જેને એવો થયો છતો તે (પુદ્ગલસ્કંધોને) વિસર્જે, અન્યથા વિસર્જે નહીં. ^{૪૦} તે આ પ્રમાણે જેમ બિલાડો પોતાના અંગને ઉર્ધ્વ ફેંકવાને માટે પ્રથમ સંકોચના બહાનાથી અવલંબે છે. તદનંતર તેના આલંબનથી ઉત્પન્ન થયેલા સામર્થ્યવાળો થયો છતો તે અંગોને ઉર્ધ્વ ફેંકે છે. અન્યથા ફેંકી શકતો નથી. **“દ્રવ્યનિમિત્તં વીર્યં**

૪૦ અહીં એટલું સમજવાનું છે કે ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોને યોગદ્વારા ગ્રહણ કરે છે. તેઓને ઔદારિકાદિ શરીરરૂપે પરિણમાવે છે, પણ છોડી મૂકતો નથી, પરંતુ બંધન નામકર્મ વડે તેઓને આત્મા પોતાની સાથે જોડી દે છે અને ભાષા, ઉચ્ચવાસ અને મનોવર્ગજ્ઞાઓને ગ્રહણ કરી તે તે રૂપે પરિણમાવી તેઓને છોડી મૂકે છે, કારણકે આત્મા સાથે સંબંધ થવામાં હેતુભૂત તેઓનું બંધન નામકર્મ નથી. એટલે પૂર્વના સમયે ગ્રહણ કરે છે, પછીના સમયે છોડી મૂકે છે. આ પ્રમાણે થયા કરે છે.

ચિત્ર નં. ૩ - યવ મધ્ય

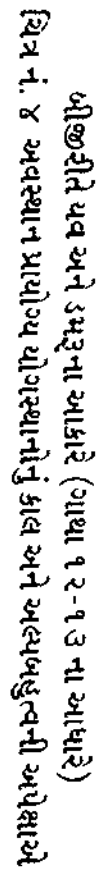
○ બિન્દુ = યોગસ્થાનો છે.

(ગાથા ૧૨-૧૩ ના આધારે)

નોંધ:- ૮ વિગેરે અંક સ્થિતિ સમય રૂપ જાણવાં, ઉત્તરોત્તર યોગસ્થાનકોના સ્પર્શક અપેક્ષાએ મોટા થાય છે. યોગસ્થાનસંખ્યા અલ્પબહુત્વ એક એક બિન્દુની વૃદ્ધિથી અસંખ્યેયગુણ જાણાવું.

યવમધ્યમાં ૮ સમયના યોગસ્થાનકો સોધી અલ્પ છે. અસવ્કલ્પનાથી ૩ બિન્દુ છે. તેના કરતાં ઉભય બાજુ (૭ સમયના) યોગસ્થાનો અસંખ્યગુણા છે, તે બિન્દુ વધારે જાણાવું, બન્ને બાજુ હુલ્લ. આ રીતે ૬-૫-૪ સમય સુધી જાણાવું. તેના કરતાં ઉપરની બાજુ ૩ સમયના યોગસ્થાનકો અસંખ્યગુણા છે. તેના કરતાં ૨ સમયના અસંખ્યગુણા છે. નીચે ૩-૨ નથી ૪ સમયની નીચે યોગસ્થાનકો ૧-૧ સમયના અપર્યાપ્ત પ્રાયોગ્ય છે.

સંસારીણામુપજાયતે” ઇતિ વચનપ્રામાણ્યાત્ કારણકે સંસારી જીવોનું વીર્ય દ્રવ્યના નિમિત્તથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. એ વચન પ્રમાણ હોવાથી, અહીં પણ તેમજ વિચારવું.

ઇતિ યોગ વડે જીવનું કાર્ય સમાપ્ત

ચિત્ર નં. ૪ ની સમજૂતી :- કાલમાનની અપેક્ષાએ ‘યવ’ નું ચિત્ર છે. :- યવનો મધ્ય ભાગ જે સ્થૂલ (મોટો) હોય છે. તેમ યોગસ્થાનના કાલનો મધ્ય વિભાગ ૮ સમયની મોટી સ્થિતિવાળો છે. ને યવની પૂર્વોત્તરરૂપ બન્ને બાજુઓ જેમ હીન હીન કાળ થાય છે. તેમ યોગરૂપ યવના ૮ સમયાત્મક મધ્ય વિભાગથી ૭ સામયિકાદિ પૂર્વોત્તર પાર્શ્વ વિભાગો અનુક્રમે હીન હીન સ્થિતિવાળા છે.

અલ્પબહુત્વની અપેક્ષાએ ડમરૂકનું આ ચિત્ર છે.

જેમ ડમરૂકનો મધ્યભાગ અતિ અલ્પ (સાંકડો) હોય છે. તેમ આ યોગરૂપ ડમરૂકના મધ્યવિભાગરૂપ ૮ સામયિક યોગસ્થાનો અલ્પ છે. ને ડમરૂકના પૂર્વોત્તર બન્ને ભાગ જેમ ચઢતા ચઢતા હોય છે. તેમ આ યોગરૂપ ડમરૂકના પૂર્વોત્તર પાર્શ્વરૂપ ૭ સામયિકાદિ વિભાગો અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ અધિક અધિક છે, ને બન્ને બાજુના ૭ સામયિક યોગસ્થાનો પરસ્પર સમસંખ્યાવાળાં છે. એ રીતે બન્ને બાજુના યાવત્ ૪ સામયિક યોગસ્થાન વિભાગ સુધીના સર્વ વિભાગ પરસ્પર તુલ્ય છે. તેથી ઉત્તરપાર્શ્વવર્તિ ૩ સામયિક ને ૨ સામયિક યોગસ્થાનો અનુક્રમે અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ છે.

શ્રી ગ્રંથકારે ૧ સામયિક રૂપ પ્રથમ વિભાગનું અલ્પ બહુત્વ બતાવ્યું નથી માટે અહીં ૧૨ વિભાગ ને સ્થાને ૧૧ વિભાગ જ ગ્રહણ કર્યા છે. ૧ સમય વાળા યોગસ્થાનકો અપર્યાપ્ત પ્રાયોગ્ય જીવોમાં હોય છે. અને તે યોગસ્થાનકો નીચેના ૪ સમયના યોગસ્થાનો કરતા પણ અસંખ્યતમા ભાગે છે. (ઇતિ ચિત્ર નં. ૪ની સમજૂતી સમાપ્ત)

જીવભેદે જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટયોગના અલ્પબહુત્વનું યંત્ર નંબર-૮

ક્રમ	જીવસ્થાનો	યોગ	અલ્પ કે અધિક
૧	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મનિગોદ એકેન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	અલ્પ
૨	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૩	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત બેઇન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૪	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત તેઇન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૫	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત ચઉરિન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૬	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત અસંજિ પંચેન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૭	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સંજિ પંચેન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૮	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદ એકેન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૯	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૧૦	પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદનો (એકેન્દ્રિય)	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૧૧	પર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૧૨	પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મનિગોદ એકેન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૧૩	પર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૧૪	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત બેઇન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૧૫	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત તેઇન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૧૬	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત ચઉરિન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૧૭	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત અસંજિપંચેન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૧૮	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સંજિપંચેન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૧૯	કરણપર્યાપ્ત બેઇન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૨૦	કરણપર્યાપ્ત તેઇન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૨૧	કરણપર્યાપ્ત ચઉરિન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ

૨૨	કરણપર્યાપ્ત અસંજિપંચેન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૨૩	કરણપર્યાપ્ત સંજિપંચેન્દ્રિયનો	જઘન્ય યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૨૪	કરણપર્યાપ્ત બેઠન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૨૫	કરણપર્યાપ્ત તેઠન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૨૬	કરણપર્યાપ્ત ચઉરિન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૨૭	કરણપર્યાપ્ત અસંજિપંચેન્દ્રિયનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૨૮	કરણપર્યાપ્ત અનુત્તર દેવનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૨૯	કરણપર્યાપ્ત ઐવેયક	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૩૦	કરણપર્યાપ્ત યુગલિક તિર્યચ મનુષ્યનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૩૧	કરણ પર્યાપ્ત આહારક શરીરીનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ
૩૨	કરણપર્યાપ્ત શેષ દેવો - નારકો - તિર્યચો અને મનુષ્યોનો	ઉત્કૃષ્ટ યોગ	તેથી અસંખ્યેયગુણ અને પરસ્પર તુલ્ય

ઇતિ અવિભાગાદિ - ૧૦ અર્થાધિકાર સમાપ્ત.

હવે કઇ ગ્રહણયોગ્ય અને કઇ અગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણા તે માટે ઔદારિકાદિ વર્ગણાનું સ્વરૂપ કહે છે.

-: અથ ઔદારિકાદિ વર્ગણાનું સ્વરૂપ :-

પરમાણુસંખ્યાસંખ્યા-ગંતપણસા અભવગંતગુણા ।
સિદ્ધાણંતભાગો, આહારગવગ્ગણા તિતનૂ ॥ ૧૮ ॥
૪૧ અગ્રહણંતરિયાઓ, તેયગભાસામણે ય કમ્મે ય ।
ધ્રુવઅદ્ધુવઅચિત્તા, સુત્રાચઅંતરેસુષિં ॥ ૧૯ ॥
પત્તેયતણુસુ બાયર - સુદ્ધમણિગોણે તહા મહાખંધે ।
ગુણનિષ્કસનામા, અસંખ્યાભાગંગુલવગાહો ॥ ૨૦ ॥

પરમાણુસંખ્યેયાસંખ્યેયા-નન્તપ્રદેશા અભવ્યાનંતગુણા ।
સિદ્ધાનામનન્તભાગ, આહારકવર્ગણાસ્વિતનુષુ ॥ ૧૮ ॥

અગ્રહણાન્તરિતા-સૈજસભાષામનસિ ચ કર્મણિ ચ ।
ધ્રુવાડધ્રુવાડચિત્તાઃ, શૂન્યાશ્ચતુરન્તરેષૂપરિ ॥ ૧૯ ॥

પ્રત્યેકતનુષુ બાદર-સૂક્ષ્મણિગોદે તથા મહાસ્કન્ધે ।
ગુણનિષ્કસનામાનો, ડસદ્ધ્યેયભાગાડ્ધુલાવગાહઃ ॥ ૨૦ ॥

ગાથાર્થ :- પરમાણુ વર્ગણા, સંખ્યાતાણુક વર્ગણા, અસંખ્યાતાણુક વર્ગણા ને અનંતાણુક વર્ગણા એ સર્વ વર્ગણાઓ જીવને અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય છે. અને અભવ્યથી અનંતગુણ અથવા સર્વ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગ પ્રમાણ પ્રદેશોની વર્ગણા તે (જીવને) ત્રણ શરીરપણે પ્રાયોગ્ય વર્ગણા છે. ૧૮.

તથા અગ્રહણ વર્ગણાઓ કરીને અંતરિત તેજસ, ભાષા, ઉચ્છ્વાસ, મન અને કાર્મણ વર્ગણા છે, ત્યાર પછી ધ્રુવાચિત્ત અને અધ્રુવાચિત્ત વર્ગણા છે. ત્યાર પછી ચાર શૂન્ય વર્ગણાઓ છે, તે ચાર શૂન્ય વર્ગણાના અંતરાલમાં અને ઉપર, ૧૯.

૪૧ ઔદારિક, વૈક્રિય ને આહારક એ ત્રણ વર્ગણાને અંતરાલે અગ્રહણ વર્ગણાઓનો વિસંવાદ હોવાથી અગ્રહણંતરિયાઓ એ સૂત્ર પૂર્વાક્ત ત્રણ વર્ગણાને અતિક્રમીને રાખેલું છે. યથા આહારસીરિદિવપન્થતી આજ્યાણ ભાસમણે સુત્રવત્ ઇતિ ચૂચ્ચિંકૃતાદયઃ.

પ્રત્યેક શરીરી, બાદર નિગોદ (યોગ્ય), સૂક્ષ્મનિગોદ (યોગ્ય), અને (અચિત્ત) મહાસ્કંધવર્ગણા એ ચાર વર્ગણાઓ છે. એ પ્રત્યેક વર્ગણાઓ ગુણ નિષ્પન્ન નામવાળી છે. અને પ્રત્યેક વર્ગણાનો અવગાહ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો છે. ૨૦.

ટીકાર્થ :- ઔદારિકાદિ પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, અવલંબન કરે છે. એ પ્રમાણે કહ્યું તો.... ત્યાં કયા પુદ્ગલો ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય છે ? અને કયા અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય છે ? એ પ્રમાણે જાણવાની ઇચ્છાવાળા શિષ્યને માટે ગ્રહણયોગ્ય, અગ્રહણયોગ્ય પુદ્ગલ વર્ગણાની પ્રરૂપણા કરે છે.

એક એક પરમાણુરૂપ, સંખ્યાતપ્રદેશો, અસંખ્યાતપ્રદેશો અને અનંતપ્રદેશોવાળી વર્ગણા હોય છે. ત્યાં એક એક પરમાણુઓની વર્ગણા તે પરમાણુ વર્ગણા છે. અહીં વર્ગણા શબ્દ સમુદાય વાચી છે. વર્ગણા યોગ્યપણે લઇને સમર્પન કરવું.

એક એક પરમાણુને વિષે જે વર્ગણા શબ્દ કહ્યો છે તે ^{૪૨}અનેક પર્યાયના આરોપની અપેક્ષાએ જાણવો. એ પ્રમાણે પણ કહ્યું છે. અને જો પરમાણુઓની વર્ગણા તે પરમાણુવર્ગણા, એ પ્રમાણે કહીએ ત્યારે ^{૪૩}જગતમાં જે કોઇપણ પરમાણુ છે તેનો સમુદાય તે પરમાણુવર્ગણા એમ પ્રાપ્ત થાય, અને તેની આગળ કહેવાશે તેમ વર્ગણાની અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી હોય છે. એ સૂત્ર વિરોધ થાય. સમુદિતનો અર્થ = સર્વલોકમાં રહેલ હોવાથી. તેથી એક એક પરમાણુઓની જ પરમાણુવર્ગણા જાણવી, અને તે અનંત છે. સર્વ અગ્રથી = સરવાળો લોકવ્યાપિની છે. બે પરમાણુના સમુદાયવાળી તે દ્વિપરમાણુવર્ગણા અને તે પણ અનંત સકલ લોકવ્યાપિની છે. એ પ્રમાણે સર્વ પણ વર્ગણા પ્રત્યેક અનંત છે. સકલ લોકવ્યાપિની જાણવી.

(૧) અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- ત્રણ પરમાણુ સમુદાયરૂપ ત્રિપરમાણુવર્ગણા. એમ ઉત્તર ઉત્તર વૃદ્ધિથી સંખ્યેય પરમાણુ સ્વરૂપે સંખ્યેય વર્ગણા કહેવી. અસંખ્યેય પરમાણુ સ્વરૂપે ^{૪૪}અસંખ્યાતી વર્ગણા કહેવી. અસંખ્યાતના અસંખ્યાત ભેદ પડતાં હોવાથી. અનંત પરમાણુ સ્વરૂપે ઉપરોક્ત ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિથી અનંતી વર્ગણા થાય. અનંતના અનંત ભેદ હોવાથી. આ મૂલથી શરૂ કરી સર્વ વર્ગણાઓ અલ્પ પરમાણુવાળી અને ^{૪૫}સ્થૂલ પરિણામી હોવાથી જીવને અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય છે. અનંત પરમાણુ સ્વરૂપે પણ પહેલાની ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય નથી. જે અભવ્યથી અનંતગુણ અને સિદ્ધના અનંતમે ભાગે પરમાણુનો સમુદાય સ્વરૂપે તે. ‘આહારવગ્ગણ’ તિ આહારણ કરવું તે આહાર ગ્રહણ કહેવાય. આહાર એજ આહારક, તે પ્રાયોગ્ય વર્ગણા હોય તે ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા થાય છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. કયા વિષયે ? અર્થાત્ કયા શરીરને યોગ્ય ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય છે ? તે કહે છે. “તિ તણૂ” ઇતિ = ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારકરૂપે ત્રણ શરીર વિષયમાં

૪૨ પરમાણુ સ્વતઃ એક હોવાથી પરમાણુમાં સમુદાયીપણાનો અભાવ છે. માટે સમુદાય વાચક વર્ગણા શબ્દને પરમાણુ સાથે સંયુક્ત કરવો અનુચિત છે તો “પરમાણુ વર્ગણા” એમ કહેવું કેમ થટે ? આ શંકાના ઉત્તરમાં જણાવ્યું છે કે પરમાણુમાં અનેક પ્રયોગોનો સંપાત (જેમાં અનેક પર્યાયો આર્થિભાવ થઇ શકે તેવી યોગ્યતાનો સદ્ભાવ) હોવાથી વર્ગણા શબ્દ પરમાણુ સાથે સંયુક્ત કરી “પરમાણુ વર્ગણા” કહી શકાય. આ ભાવાર્થને પૂઠ ઉપાઠમઠ સાઠ તો એમ કહે છે કે **વર્ગણાયોમ્યત્તમાદાય** - પરમાણુમાં વર્ગણાપણે પરિણામવાની યોગ્યતા હોવાથી તે યોગ્યતાને ગ્રહણ કરીને “પરમાણુ વર્ગણા” એમ કહી શકાય. શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિવર્ય તો એક જ પરમાણુને પરમાણુ વર્ગણા કહેતા નથી પરંતુ સર્વ પરમાણુના સમુદાયમાં વર્ગણા શબ્દ કહે છે, માટે ત્યાં આ પ્રશ્નનો અવકાશ જ ન હોય.

૪૩ પાંચમા કર્મગ્રન્થમાં દેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજે જગતમાં તમામ છૂટા પરમાણુની એક વર્ગણા કહી છે. તેમજ બે પરમાણુના બનેલા જેટલાં સ્કંધો છે તેની પણ એક વર્ગણા કહી છે. આવી રીતે સ્વજાતીય સ્કંધોના સમૂહની એક એક વર્ગણા કહી છે. અહીં જગતમાંના તમામ છૂટા પરમાણુઓને ભિન્ન ભિન્ન વર્ગણા રૂપે કહ્યા છે. એમ જ બે પરમાણુઓના જેટલાં સ્કંધો છે તે દરેકને પણ ભિન્ન ભિન્ન વર્ગણારૂપે કહેલ છે. આવી રીતે સ્વજાતીય તમામ સ્કંધોને ભિન્ન ભિન્ન વર્ગણારૂપે કહેલ છે. અહીં જો કે વિરોધ લાગે છે. પણ વાસ્તવિક રીતે વિરોધ નથી. કારણકે કર્મપ્રકૃતિ પંચસંગ્રહમાં વર્ગણા અને સ્કંધને એક જ અર્થમાં ગ્રહણ કરેલ છે. ત્યારે દેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજે સ્કંધના સમૂહને વર્ગણા કહી છે. એમ સમજાય છે. તત્ત્વ કેવલિગમ્ય.

૪૪ એકેક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ અસંખ્યવર્ગણા, પરંતુ તે જાતીયરૂપ વર્ગણા અસંખ્ય નહીં, તે જાતીયરૂપ સમાન વર્ગણા અનંત છે.

૪૫ અહીં એ સમજવાનું છે કે સ્કંધમાં જેમ જેમ પરમાણુ વધતા જાય છે તેમ તેમ તેનો પરિણામ સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ થતો જાય છે. જેમ ઓછા ઓછા પરમાણુ હોય છે. તેમ તેમ તેનો પરિણામ સ્થૂલ હોય છે. કારણકે પુદ્ગલનો તેવા પ્રકારનો સ્વભાવ જ છે. જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ અમુક અમુક જાતના પરિણામવાળા સ્કંધો જ અમુક અમુક શરીરપણે પરિણમે છે અને તે પરિણામ ઓછામાં ઓછા અમુક સંખ્યાવાળા અને વધારેમાં વધારે અમુક સંખ્યાવાળા પરમાણુના બનેલા સ્કંધોમાં જ હોય છે. ઓછામાં ઓછા અને વધારેમાં વધારે જે સંખ્યાવાળા પરમાણુના બનેલા સ્કંધોમાં તે પરિણામ હોય છે. તેમાં એક પણ પરમાણુ વધે કે ઘટે તો તેનો પરિણામ ફરી જાય છે. જે જે પરિણામવાળા સ્કંધો જે જે શરીરને યોગ્ય હોય છે, તેને ગ્રહણ કરીને તે તે શરીરપણે પરિણમાવે છે. કેટલી કેટલી સંખ્યાવાળા પરમાણુઓના બનેલા સ્કંધો કયા કયા શરીરને યોગ્ય હોય છે તે આગળ કહેવાશે.

એ પ્રમાણે અર્થ છે. આ તેમજ તેજસ - ભાષા-શ્વાસોચ્છવાસ-મન-કાર્મણ વિષયમાં અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા વડે અન્તરિત આંતરાવાળી ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા હોય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે.

(૨) ઔદારિક પ્રાયોગ્ય ગ્રહણ વર્ગણા :- અભવ્યથી અનંતગુણ અથવા સિદ્ધોને અનંતમે ભાગ જેટલાં પરમાણુઓના સમુદાયની જેટલી વર્ગણા તે ઔદારિક શરીર બનાવવા માટેની ગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણા થાય છે, અને તે જઘન્ય વર્ગણા કહેવાય. તેનાથી એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ વર્ગણા તે ગ્રહણ યોગ્ય બીજી વર્ગણા. બે પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ વર્ગણા તે ત્રીજી ગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણા. એ પ્રમાણે એક એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ઔદારિક શરીર યોગ્ય વર્ગણા થાય. જઘન્ય ઔદારિક ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણાથી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા વિશેષાધિક છે. અને એટલું વિશેષ કે તે જ જઘન્ય વર્ગણાનો અનંતમો ભાગ છે.

(૩) અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા ઔદારિક પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ વર્ગણા અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય જઘન્ય વર્ગણા. તેથી બે પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ બીજી અગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણા. એ પ્રમાણે એક એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ અગ્રહણ વર્ગણા ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અગ્રહણ ^{૪૬}પ્રાયોગ્ય થાય છે. અને તે જઘન્ય (વર્ગણા)થી અનંતગુણ છે. અને ગુણાકાર અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધને અનંતમે ભાગ જેટલી રાશિ પ્રમાણ ^{૪૭}જાણવી. અને આ ^{૪૮}અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય છે, કારણકે તે ઔદારિક પ્રતિ ઘણાં પરમાણુવાલી અને સૂક્ષ્મ પરિણામીપણું હોવાથી અને વૈકિય પ્રત્યે થોડા જ પરમાણુવાલી અને સ્થૂલ પરિણામીપણું હોવાથી. એ પ્રમાણે આગળ પણ વિચારવું. (કાર્મણ વર્ગણાથી પૂર્વની અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા સુધી).

(૪) વૈકિય પ્રાયોગ્ય ગ્રહણ વર્ગણા :- કહેલી અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ વૈકિય શરીર પ્રાયોગ્ય જઘન્ય વર્ગણા. તેથી બે પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ બીજી વર્ગણા. એ પ્રમાણે એક એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ વર્ગણા, વૈકિય ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા થાય. તે (ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા) જઘન્ય વર્ગણાથી વિશેષાધિક વિશેષ તે જ (જઘન્ય) વર્ગણાનો અનંતમા ભાગ છે.

(૫) અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- વૈકિય શરીર ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ જઘન્ય અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા. તેથી બે પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ બીજી અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા. એ પ્રમાણે એક એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા થાય. અને તે ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા જઘન્ય વર્ગણાથી અનંતગુણ, ગુણાકાર અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધને અનંતભાગ પ્રમાણ છે.

(૬) આહારકશરીર પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- પછી ઉત્કૃષ્ટ - અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ વર્ગણા તે આહારક શરીરપ્રાયોગ્ય વર્ગણા તે જઘન્ય વર્ગણા. તેથી બે પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ બીજી વર્ગણા. એ પ્રમાણે એક એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ આહારક ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ત્યાં સુધી કહેવી કે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ આહારક ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા થાય. જઘન્ય વર્ગણાથી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા (તે જઘન્યના) અનંતમા ભાગે વિશેષાધિક હોય છે.

(૭) અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- આહારક શરીર પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય જઘન્ય વર્ગણા. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કંધરૂપ અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા થાય. જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતભાગ રાશિ પ્રમાણથી અનંતગુણ છે. અહીં ચૂર્ણિકાર વિગેરેના મતે ઔદારિક, વૈકિય, આહારક શરીર ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણાને આંતરે અગ્રહણ વર્ગણા માનતા નથી. પરંતુ આવશ્યક ભાષ્ય આદિ ઇચ્છે (માને) છે. તેમના મતે કહી છે.

૪૬ જઘન્ય વર્ગણામાં જેટલાં પરમાણુ છે તેથી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા સ્કંધમાં અનંતગુણ પરમાણુ છે. ઇતિ સર્વત્ર.

૪૭ જઘન્ય વર્ગણાગત અનંત પરમાણુને અભવ્યથી અનંતગુણા પરમાણુ વડે ગુણતાં જેટલાં પરમાણુ થાય તેટલાં પરમાણુ ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણામાં છે. ઇતિ સર્વત્ર.

૪૮ વર્ગણાઓનું આ સ્વરૂપ પંચસંગ્રહ-કર્મપ્રકૃતિમાં પૂઠ મલયગિરિ મઠ અને પૂઠ ઉપાઠમઠ એ જે આપ્યું છે, તેને અનુસરીને છે. જો કે વૃત્તિમાં અગ્રાહ્ય વર્ગણાઓને માટે અગ્રાહ્ય વર્ગણારૂપે જ જણાવી છે. પણ વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે અહીં એના ઔદારિક, અગ્રાહ્ય, વૈકિય અગ્રાહ્ય વગેરે નામો લીધા છે. ચૂર્ણિકાર વગેરે ઔદારિક, વૈકિય અને આહારક ગ્રાહ્ય વર્ગણાઓને આહારક દ્રવ્ય વર્ગણા તરીકે માને છે. અને એમાં વચ્ચે અગ્રાહ્ય વર્ગણાઓ માનતા નથી. એટલે કે એમના મતે અહીં કહેલ વૈકિય અગ્રાહ્ય, આહારક અગ્રાહ્ય વર્ગણાઓ છે નહીં. આમાં તત્ત્વ કેવલીગમ્ય.

(૮) તેજસ શરીર પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- આહારક શરીર અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ તેજસ શરીર પ્રાયોગ્ય જઘન્ય વર્ગણા. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ તેજસ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા થાય.

(૯) અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- તેથી એક પરમાણુ અધિક જઘન્ય અગ્રહણ વર્ગણા તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ = અગ્રહણ વર્ગણા થાય.

(૧૦) ભાષા પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- પછી તે ઉત્કૃષ્ટ અગ્રહણ વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ જઘન્ય ભાષા પ્રાયોગ્ય વર્ગણા, જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને પ્રાણીઓ સત્યાદિ ભાષારૂપે પરિણમાવીને અવલંબી અને વિસર્જન કરે છે. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ભાષા પ્રાયોગ્ય વર્ગણા ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા થાય.

(૧૧) અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- તેથી એક પરમાણુ અધિક જઘન્ય અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા થાય.

(૧૨) શ્વાસોચ્છવાસ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- તેથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ જઘન્ય શ્વાસોચ્છવાસ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા, જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને પ્રાણીઓ શ્વાસોચ્છવાસરૂપે પરિણમાવીને અવલંબી અને વિસર્જન કરે છે. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા થાય.

(૧૩) અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- શ્વાસોચ્છવાસ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક જઘન્ય અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય થાય.

(૧૪) મનઃ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- પછી અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ મનઃ પ્રાયોગ્ય જઘન્ય વર્ગણા, જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને પ્રાણીઓ સત્ય આદિ મનરૂપે પરિણમાવીને અવલંબી અને વિસર્જન કરે છે. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ મનઃ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા થાય.

(૧૫) અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- ઉત્કૃષ્ટ મનઃપ્રાયોગ્ય વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક જઘન્ય અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા થાય.

(૧૬) કાર્મણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા :- પછી અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ જઘન્ય કાર્મણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા, જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જીવ જ્ઞાનાવરણ (કર્મ) આદિરૂપે પરિણમાવે છે. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ કર્મ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા થાય. સર્વ ઠેકાણે ઉત્કૃષ્ટ ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા પોતાની જઘન્ય વર્ગણાના અનંતમાભાગરૂપે વિશેષણથી પોત પોતાની જઘન્ય વર્ગણાથી અધિક છે, અને અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા પોતાની જઘન્ય વર્ગણાની અપેક્ષાએ અભવ્યથી અનંતગુણ, સિદ્ધના અનંતમા ભાગ જેટલાં રાશિ પ્રમાણથી અનંતગુણ જાણવી,^{૪૮} “ભાસામણે ચ અહીં ચ- શબ્દનો નહીં કહેલ સમુચ્ચય અર્થ પણ છે. તેથી ભાષા વર્ગણાની પછી વચમાં અગ્રહણ વર્ગણા હોય તેવી શ્વાસોચ્છવાસ વર્ગણા જાણવી. અને તેની જ વ્યાખ્યા કરે છે.

“કમ્મે ચ” એ અહીં ચ- શબ્દ સર્વ સમુચ્ચય = બંધાનો સંગ્રહ અર્થમાં છે. હવે આ ઔદારિક આદિ વર્ગણાની વર્ણ આદિ પ્રસંગથી નિરૂપણ કરે છે. ત્યાં ઔદારિક - વૈકિય - આહારક વર્ગણાના પાંચવર્ણ - બે ગંધ - પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શ છે. જો કે પરમાણુ એક જ વર્ણ, એક જ રસ, એક જ ગંધ, બે જ અવિરુદ્ધ સ્પર્શ થાય છે, તો પણ સમુદાયમાં કોઈ પણ પરમાણુ કોઈ પણ વર્ણાદિ યુક્ત થાય છે. એ પ્રમાણે સમુદાયમાં પંચવર્ણાદિત્વનું પ્રતિપાદન વિરુદ્ધ નથી.

૪૮ અહીં મૂળમાં શ્વાસોચ્છવાસ વર્ગણા કહી નથી. પણ એનો ‘ચ’ શબ્દથી સમુચ્ચય છે. એમ સ્વીકારી વૃત્તિકારોએ એ વર્ણનાઓ પણ સમાવી છે, જ્યારે ચૂલ્લિકારે સૂત્રકારને સીધા અનુસરીને એનો સમાવેશ કર્યો નથી. જે જીવને ઔદારિકાદિ ઉપાંથી જે શરીર હોય તેને પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને જ તે જીવ શ્વાસોચ્છવાસરૂપે પરિણમાવીને છોડે છે એવો જે કેટલાક આચાર્યોનો મત છે એને અનુસરીને શ્વાસો વર્ગણાઓને સૂત્રકારે પૃથક્ બતાવી નથી એવો ખુલાસો ટીપ્પણકાર શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરિ મહારાજે આપ્યો છે. “આપણા શ્વાસોચ્છવાસમાં જે વાયુ બહાર નીકળે છે તે વાયુકાયનું શરીર હોવાથી ઔદારિક પુદ્ગલવચ્ચ હોવો જોઈએ” આવી કો‘ક ગણતરીથી કદાચ તે આચાર્યોનો ઉપરોક્ત અભિપ્રાય હોય.

તૈજસ પ્રાયોગ્ય આદિની વર્ગજ્ઞાને પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ, બે ગંધ જાણવી. સ્પર્શના વિચારમાં તો ચાર સ્પર્શ હોય છે. ^{૫૦}ત્યાં મૃદુ-લઘુરૂપ બે સ્પર્શ અવસ્થિત હોય જ બીજા બે સ્પર્શ સ્નિગ્ધ-ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ-શીત, રૂક્ષ-ઉષ્ણ, અથવા રૂક્ષ-શીત હોય છે. તે આ પ્રમાણે કહ્યું છે. “પંચરસપંચવર્ણેહિ પરિણયા અદ્વિફાસદોગંધા । જાવાહારગ જોગ્યા ચરુફાસવિસેસિયા ઉવરિ ॥” પાંચરસ, પાંચવર્ણ, આઠ સ્પર્શ, બે ગંધ, પરિણતપણે આહારક સુધી હોય છે, ત્યાર પછી આગળ ચાર સ્પર્શ વિશેષ રીતે જાણવા. તથા ઔદારિક વર્ગજ્ઞા શેષ વૈકિયાદિ વર્ગજ્ઞાઓથી સર્વથી અલ્પ પ્રદેશવાળી છે. તેથી ^{૫૧}વૈકિયશરીર પ્રાયોગ્ય અનંતગુણ, તેથી આહારક પ્રાયોગ્ય અનંતગુણ છે, એ પ્રમાણે તૈજસ, ભાષા, શ્વાસોચ્છવાસ, મન, કર્મ, પ્રાયોગ્ય પણ વર્ગજ્ઞા અનુક્રમે અનંતગુણ કહેવી. ધ્રુવ-અધ્રુવ ઇત્યાદિ કર્મ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગજ્ઞા પછી તરત ધ્રુવાચિત્ત દ્રવ્ય વર્ગજ્ઞા પછી તરત અધ્રુવાચિત્ત દ્રવ્ય વર્ગજ્ઞા. પછી “સુન્ના ચરુ” તિ ચાર ધ્રુવશૂન્ય વર્ગજ્ઞા છે. તે ચાર ધ્રુવશૂન્ય વર્ગજ્ઞાને અંતરે ઉપર રહેલી પ્રત્યેક શરીરિ, બાદર નિગોદ, સૂક્ષ્મ નિગોદ તથા મહાસ્કન્ધ વર્ગજ્ઞા યથાસંખ્ય હોય છે તે આ પ્રમાણે કહે છે. -

પ્રથમ ધ્રુવશૂન્ય વર્ગજ્ઞાની ઉપર પ્રત્યેક શરીરી વર્ગજ્ઞા, બીજી ધ્રુવ શૂન્ય વર્ગજ્ઞાની ઉપર બાદર નિગોદ વર્ગજ્ઞા, ત્રીજી ધ્રુવશૂન્ય વર્ગજ્ઞાની ઉપર સૂક્ષ્મ નિગોદ વર્ગજ્ઞા, ચોથી ધ્રુવશૂન્ય વર્ગજ્ઞાની ઉપર મહાસ્કન્ધ વર્ગજ્ઞા હોય છે.

(૧૭) ધ્રુવાચિત્ત દ્રવ્ય વર્ગજ્ઞા :- ત્યાં કાર્મણ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગજ્ઞા પછી અનંતર (પછી તુરંતજ) એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ જઘન્ય ધ્રુવાચિત્તદ્રવ્યવર્ગજ્ઞા. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ધ્રુવાચિત્ત દ્રવ્ય વર્ગજ્ઞા ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ધ્રુવાચિત્તદ્રવ્યવર્ગજ્ઞા થાય. ધ્રુવાચિત્તદ્રવ્યવર્ગજ્ઞા જે હંમેશા લોકને વિષે પ્રાપ્ત થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. આની મધ્યમાંથી કોઈ બીજી ઉત્પન્ન થાય તો કોઈ બીજી વિનાશ થાય, પરંતુ તેઓનો યથાસ્થિત સંખ્યાનો એકાદનો પણ બીજે ક્યારે પણ લોકમાં વિરહ થતો નથી. અર્થાત્ કોઈને કોઈ તો રહે છે. આ (વર્ગજ્ઞાને) જીવ વડે ક્યારે પણ ગ્રહણ કરાઈ નથી, તેથી અચિત્તપણું છે. ઔદારિક આદિ વર્ગજ્ઞાને જીવ વડે ગ્રહણ કરાતી હોવાથી ક્યારેક સચિત્તપણું થાય છે. જઘન્ય વર્ગજ્ઞાથી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગજ્ઞા અનંતગુણ છે. અને ગુણાકાર સર્વ જીવથી અનંતગુણ રાશિ પ્રમાણ જાણવો.

(૧૮) અધ્રુવાચિત્ત દ્રવ્ય વર્ગજ્ઞા :- તેથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ જઘન્ય અધ્રુવાચિત્ત દ્રવ્ય વર્ગજ્ઞા. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક વડે અધ્રુવાચિત્તદ્રવ્યવર્ગજ્ઞા ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અધ્રુવાચિત્ત દ્રવ્ય વર્ગજ્ઞા થાય. અધ્રુવાચિત્ત દ્રવ્યવર્ગજ્ઞા તે કહેવાય કે જેઓની મધ્યમાં કેટલીક વર્ગજ્ઞા ક્યારેક લોકને વિષે હોય. (અને ક્યારેક ન હોય) તેથી આ (વર્ગજ્ઞાને) ^{૫૨}સાન્તર નિરન્તર પણ કહેવાય છે. (મૂળવર્ગજ્ઞાની અપેક્ષાએ તો હંમેશા વિદ્યમાન હોય જ પણ ઉત્તર વર્ગજ્ઞાની અપેક્ષાએ વિદ્યમાન કે અવિદ્યમાન) જઘન્ય વર્ગજ્ઞાથી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગજ્ઞા સર્વ જીવથી અનંતગુણ રાશિ પ્રમાણથી અનંતગુણ હોય છે.

(૧૯) પ્રથમ ધ્રુવશૂન્ય વર્ગજ્ઞા :- તેથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ જઘન્ય ^{૫૩}પ્રથમ ધ્રુવશૂન્ય વર્ગજ્ઞા. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક પ્રથમ ધ્રુવશૂન્ય વર્ગજ્ઞા ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ પ્રથમ ધ્રુવશૂન્ય વર્ગજ્ઞા થાય. ધ્રુવશૂન્ય વર્ગજ્ઞા તે કહેવાય કે જે ક્યારે પણ લોકમાં ન હોય, પણ ફક્ત ઉપરની (આગળની) વર્ગજ્ઞાનું બાહુલ્ય જણાવવા માટે પ્રરૂપણા માત્રથી જ કરાય છે. જઘન્ય વર્ગજ્ઞાથી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગજ્ઞા અનંતગુણ છે. અને ગુણાકાર સર્વ જીવથી અનંતગુણ રાશિપ્રમાણ હોય છે.

૫૦ ભગવતીજમાં તૈજસ સ્કંધમાં આઠેય સ્પર્શો અને કાર્મણ સ્કંધમાં સ્નિગ્ધ - રૂક્ષ - શીત - ઉષ્ણ એમ ૪ સ્પર્શો કહેલા છે તે મતાંતર જાણવો. તત્ત્વ કેવલીગમ્ય છે.

૫૧ ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગજ્ઞાગત પ્રદેશ રાશિથી અનંતગુણ અગ્રહણ વર્ગજ્ઞાઓ અંતરે અંતરે હોવાથી ઔદારિક વર્ગજ્ઞાની અપેક્ષાએ વૈકિય વર્ગજ્ઞામાં અનંતગુણ પ્રદેશ હોય. ઇતિ સર્વત્ર.

૫૨ આ વર્ગજ્ઞાઓમાં જે એકોત્તરવૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ તે કોઈ કોઈ કાળે ત્રુટી જાય છે, તેથી વર્ગજ્ઞાગત એકોત્તરવૃદ્ધિના અનુક્રમમાં અન્તર પડી જાય છે, ત્યારે એ વર્ગજ્ઞાઓ સાન્તરપણે પ્રાપ્ત હોય છે.

૫૩ અહીં પ્રથમ શબ્દ ઉત્તરવર્ગજ્ઞાની અપેક્ષાએ નહીં, પણ મૂળ વર્ગજ્ઞા અપેક્ષાએ જાણવો, તેમજ દ્વિતીય ઇત્યાદિ શબ્દ આગળ મૂળ ધ્રુવશૂન્યવર્ગજ્ઞા માટે જ જાણવો.

(૨૦) પ્રત્યેક શરીર દ્રવ્યવર્ગણ :- તેથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ જઘન્ય પ્રત્યેક શરીરી દ્રવ્યવર્ગણ. આ પ્રત્યેક શરીરી દ્રવ્ય વર્ગણ કોને કહેવાય ? તે કહે છે. પ્રત્યેક શરીર (જીવોના) યથાસંભવ (જે જીવને જેટલાં શરીર નામકર્મનો બંધાદિ સંભવે તેટલાં શરીર નામકર્મને વિષે) ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ, કાર્મણ શરીર નામકર્મને વિષે જે પ્રત્યેકમાં વિશ્રસા પરિણામથી (સ્વ સ્વભાવથી) ભેગા થયેલા જે સર્વજીવોથી અનંતગુણ પુદ્ગલો તે પ્રત્યેકશરીરી દ્રવ્યવર્ગણ શતકબૃહદ્દયુર્ણમાં કહ્યું છે. :- “પત્તેયવગ્ગણા ઇહ પત્તેયાણંતરત્તમાર્ઘ્યં । પંચણ્ઠ સરીરાણં તણુકમ્મપણ્ણસગા જે ઉ ॥ ૧ ॥ તત્તેયેકેકપણ્ણે, વીસસપરિણામઉવચિયા હંતિ । સવ્વજિયાણંતગુણા, પત્તેયા વગ્ગણા તાઓ ॥ ૨ ॥”

અહીંયા પ્રત્યેક વર્ગણ પત્તેયાણંત = ઔદારિક આદિ પાંચ શરીરોના જે શરીરકર્મના પ્રદેશો છે. તેમાં એક એક પ્રદેશો વિશ્રસા પરિણામથી ભેગા થાય છે. તે સર્વજીવોથી અનંતગુણ છે. તે પ્રત્યેક શરીરી વર્ગણ કહે છે. તેથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ બીજી પ્રત્યેક શરીરી દ્રવ્યવર્ગણ. એ પ્રમાણે એક એક પરમાણુ અધિકથી પ્રત્યેક શરીરીદ્રવ્યવર્ગણ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણ થાય. જઘન્ય વર્ગણથી ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણ અસંખ્યેયગુણ છે. અને ગુણાકાર સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ રૂપ હોય છે. આ પ્રમાણે કેમ સમજાય તો કહે છે. જઘન્ય કર્મપ્રદેશ ભેગા કરવામાં ત્યાં વૈશ્રસિકી જઘન્ય પ્રત્યેક શરીરીદ્રવ્યવર્ગણ, અને ઉત્કૃષ્ટને વિષે ઉત્કૃષ્ટ, જઘન્ય યોગથી જઘન્ય કર્મપ્રદેશો ભેગા થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ યોગથી ઉત્કૃષ્ટ કર્મપ્રદેશો ભેગા થાય છે. અને જઘન્ય ^{૫૪}યોગસ્થાનથી ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ ગુણિત જ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી જઘન્ય કર્મપ્રદેશો ભેગા કરવામાં અને ઉત્કૃષ્ટ કર્મપ્રદેશો ભેગા કરવામાં તેટલાં જ માત્ર હોય છે. અને જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક શરીરીદ્રવ્યવર્ગણ પણ તેટલાં જ પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે.

(૨૧) દ્વિતીય ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણ :- પછી તરત જ એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ જઘન્ય દ્વિતીય ધ્રુવ શૂન્ય વર્ગણ બે પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ બીજી (વર્ગણ) એ પ્રમાણે એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ બીજી ધ્રુવ શૂન્ય વર્ગણ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ દ્વિતીય ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણ થાય. જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યેયગુણ હોય છે, અને ગુણાકાર અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ જાણવો.

(૨૨) બાદરનિગોદ દ્રવ્યવર્ગણ :- તેથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ જઘન્ય બાદરનિગોદદ્રવ્યવર્ગણ. હવે બાદરનિગોદદ્રવ્યવર્ગણ કોને કહેવાય તે કહે છે. બાદરનિગોદ જીવોના ઔદારિક - તેજસ - કાર્મણ - શરીરનામકર્મને વિષે જે પ્રત્યેકને સર્વજીવથી અનંતગુણ પુદ્ગલો વિશ્રસા પરિણામથી (સ્વ સ્વભાવથી) ભેગા થાય છે. (એટલે નિગોદીયા જીવના એ ત્રણ શરીરને આશ્રિત થઈને રહે છે. પરંતુ નિગોદીયો જીવ ગ્રહણ કરતો નથી) તે બાદરનિગોદ દ્રવ્યવર્ગણ કહેવાય. જો કે કેટલાક બાદરનિગોદ જીવોને વૈક્રિય ^{૫૫}આહારક શરીર નામકર્મનો સંભવ છે, તો પણ ^{૫૬}પ્રથમ સમયથી જ નિરન્તર (હંમેશા) ઉદ્વલણપણું હોવાથી અત્યંત અસાર છે, તેથી તેની વિવક્ષા કરી નથી. તેથી બે પરમાણુ અધિક

૫૪ પ્રથમ યોગસ્થાનથી દ્વિતીય યોગસ્થાન અસંખ્યલોકપ્રદેશપ્રમાણ વિશેષાધિક છે, દ્વિતીય યોગસ્થાનથી તૃતીય યોગસ્થાન પણ તેટલું જ વિશેષાધિક છે, એ વિગત પૂર્વ યોગસ્થાનના ચિત્રમાં કહી છે, તે પ્રમાણે સર્વ યોગસ્થાનો અનુક્રમે અસંખ્યવિશેષત્વયુક્ત છે, તો એક પ્રત્યેક શરીરી જીવ પ્રાયોગ્ય જઘન્ય યોગસ્થાનથી પ્રત્યેક શરીરી પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્યોપમભાગ પ્રમાણ સંભવે. આ અસંખ્યવિશેષગુણપણું વીર્ય સંબંધી છે, પરંતુ સ્પર્શ સંબંધી નહીં. તથા શંકા થાય કે યોગસ્થાનગત અંતરો અસંખ્યેયલોકપ્રદેશપ્રમાણ છે, તેથી પૂર્વ યોગસ્થાનથી પર યોગસ્થાન અસંખ્યલોકપ્રદેશના ગુણાકાર જેટલું છે, ને એ પ્રમાણે પ્રત્યેક શરીરીના પ્રથમયોગસ્થાનથી પ્રશંનું બીજું યોગસ્થાન અસંખ્યલોક(પ્રદેશ)ગુણ છે, તો પ્રશંનું ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન તે પોતાના જ યોગસ્થાનથી સૂક્ષ્મ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું જ કેમ હોય ? અહીં સમજવાનું એ છે કે અંતરો અસંખ્યલોક વર્ગણાત્મક હોવાથી પર પર યોગસ્થાનો અસંખ્યલોકગુણાકાર ન સંભવે, કારણકે પ્રથમયોગસ્થાનગત અંતિમ વર્ગણાગત લીયાંવિભાગોથી દ્વિતીયયોગસ્થાનની સર્વ જઘન્યવર્ગણ વા સર્વોત્કૃષ્ટ વર્ગણ અસંખ્યલોકપ્રદેશપ્રમાણ અધિક સંભવે, પરંતુ અસંખ્યલોકપ્રદેશગુણ ન સંભવે તેથી એકયોગસ્થાનથી બીજું યોગસ્થાન અસંખ્યલોકપ્રદેશપ્રમાણ વિશેષાધિક છે. (પરંતુ અસંખ્યલોક ગુણાકાર નથી.) માટે પ્રશંનું ઉત્કૃષ્ટયોગસ્થાન સ્વજઘન્યથી સૂક્ષ્મપલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ગુણાકાર જેટલું કહ્યું તે ઘટી શકે છે. આ વ્યાખ્યા ગણિત સમજનારને સુગમ છે.

૫૫ જે જીવો પ્રથમ વૈનામકર્મનો બંધ કરીને મરણ પામી બાદર સાધારણ વનસ્પતિકાયપણે ઉત્પન્ન થાય, તે જીવોને બાદરનિગોદ ભવમાં પણ વૈનામકર્મની સત્તા હોય. તેમજ તે અપ્રમત મુનિ ગુણસ્થાને આહાર નામકર્મનો બંધ કર્યો હોય ને પુનઃ પ્રમાદના વશ થકી સાતમા ગુણસ્થાનથી પડતાં યાવતુ પ્રથમ ગુણસ્થાને આવી કાળ કરીને બાદરનિગોદમાં ઉત્પન્ન થાય તો બાદરનિગોદ જીવમાં પણ (અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં) આહારક કર્મની સત્તા સંભવે.

૫૬ આહારક સપ્તકની ઉદ્વલના વાસ્તવિક રીતે અવિરતિપણાના પ્રથમ સમયથી હોય છે, પરંતુ ઉદ્વલનકાળ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોવાથી બાદર નિગોદમાં પણ ભવ પ્રથમ સમયથી ઉદ્વલના પ્રતિપક્ષ ભાવની અપેક્ષાએ હોય છે.

સ્કન્ધરૂપ બીજી બાદરનિગોદ દ્રવ્યવર્ગણા એ પ્રમાણે એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ વર્ગણા ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ થાય. જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ લક્ષણથી ગુણાકાર વડે અસંખ્યેયગુણા છે. અહીં રીત - પ્રત્યેક શરીરી દ્રવ્યવર્ગણાની જેમ જ ^{૫૭}વિચારવું.

(૨૩) તૃતીય ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણા :- તેથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ જઘન્ય ત્રીજી ધ્રુવશૂન્યવર્ગણા. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ વર્ગણા ત્યાં સુધી કહેવી. જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ત્રીજી ધ્રુવશૂન્યવર્ગણા થાય. જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યેયગુણા હોય છે. ગુણાકાર અંગુલમાત્ર ક્ષેત્ર પ્રમાણ આવલિકા અસંખ્યેયતમ ભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણનું વર્ગમૂલ ગ્રહણ કરવું, અને જે છેલ્લા વર્ગમૂલના અસંખ્યેયતમ ભાગને વિષે જેટલાં આકાશપ્રદેશ તેટલાં પ્રમાણ જાણવું.

(૨૪) સૂક્ષ્મ નિગોદ વર્ગણા :- તેથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ વર્ગણા જઘન્ય સૂક્ષ્મ નિગોદ વર્ગણા અને તે ઔદારિક શરીરથી આશ્રિત વિશ્રસા પરિણામથી (સ્વ સ્વભાવથી) ભેગા થયેલ પુદ્ગલરૂપ બાદરનિગોદ વર્ગણાની જેમ જાણવું જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ થાય. જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યેયગુણ છે અને ગુણાકાર આવલિકાના અસંખ્યેયતમ ભાગમાં જેટલાં સમયો છે તેટલાં પ્રમાણ જાણવું. કારણ કે સૂક્ષ્મનિગોદ જીવોના જઘન્ય યોગસ્થાનથી ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ ગુણિત જ પ્રાપ્ત થાય છે. અધિક નહીં. અને યોગને આધીન કર્મપ્રદેશ ભેગા થાય. અને તેને આધીન સૂક્ષ્મનિગોદ વર્ગણા હોય છે.

(૨૫) તુરીય (ચોથી) ધ્રુવશૂન્યવર્ગણા :- તેથી એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ વર્ગણા જઘન્ય - ચોથી ધ્રુવશૂન્યવર્ગણા. તેથી એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ચોથી ધ્રુવશૂન્યવર્ગણા થાય. જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યેયગુણ હોય છે. અને ગુણાકાર પ્રતરના અસંખ્યેયભાગવર્તિ અસંખ્યેયશ્રેણિગત આકાશ-પ્રદેશ રાશિપ્રમાણ જાણવો.

(૨૬) મહાસ્કન્ધ વર્ગણા :- તેથી એક પરમાણુ અધિક વર્ગણા જઘન્ય મહાસ્કન્ધવર્ગણા તે છે કે જે પુદ્ગલ સ્કંધો વિશ્રસા પરિણામથી (સ્વ સ્વભાવથી) ટંક (શુદ્રગિરિ) કૂટ (શીખર) પર્વત (બૃહદ્ગિરિ) આદિને આશ્રિત રહેલા છે. તેથી બે પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ બીજી મહાસ્કન્ધવર્ગણા. એ પ્રમાણે એક એક પરમાણુ અધિક સ્કન્ધરૂપ મહાસ્કન્ધવર્ગણા ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ^{૫૮}ઉત્કૃષ્ટ મહાસ્કન્ધ વર્ગણા થાય. જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યેયગુણ છે. અને ^{૫૯}ગુણાકાર પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ લક્ષણ જાણવું. અને આ મહાસ્કન્ધવર્ગણા ત્રસકાય વધારે હોય તો સૌથી ઓછી અને (ત્રસકાય) ઓછી હોય તો વધારે પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રમાણે આ ^{૬૦}વસ્તુ સ્વભાવ જ છે તે શતકબૃહત્ ચૂર્ણમાં કહ્યું છે કે :-

“મહર્થઘર્મણા ટંકકૂડ તહ પચ્ચાયાઙ્ગણેસુ । જે પોગલા સમસિયા, મહર્થઘા તે ડ વુચ્ચંતિ ॥ ૧ ॥ તત્ત્વ તસકાયરાસી, જમ્મિ ય કાલમ્મિ હોતિ બહુગો અ । મહર્થઘર્મણાઓ, તમ્મિ ય કાલે ભવે થોવા ॥૨॥ જં પુણ હોઝ અ કાલે, રાસી તસકાઙ્ગણ થોવો ડ । મહર્થઘર્મણાઓ, તહિ કાલે હોતિ બહુગાઓ ॥૩ ॥”

(૧) મહાસ્કંધની વર્ગણાઓ :- ટંક-કૂડ-પર્વત આદિ સ્થાનોને વિષે જે પુદ્ગલો ભેગા થાય. તેટલી મહાસ્કંધવર્ગણા કહે છે. (૨-૩) ત્યાં જે કાલે ત્રસકાય વધારે હોય તો તે કાલે મહાસ્કંધવર્ગણાઓ ઓછી હોય છે. અને જે કાલે ત્રસકાય થોડા હોય તો તે કાલે મહાસ્કંધવર્ગણા વધારે હોય છે.

૫૭ બાદરનિગોદ પ્રાયોગ્ય જઘન્ય યોગસ્થાનથી બાદરનિગોદ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના ગુણાકાર જેટલું છે તેથી જઘન્ય શરીર નામકર્મ પ્રદેશરાશિથી ઉત્કૃષ્ટ શરીર નામકર્મ પ્રદેશરાશિ સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્યોપમાસંખ્યેય ભાગ ગુણાકાર જેટલી જ છે. પરંતુ વિશેષ એ છે કે પ્રત્યેક શરીરી પ્રાયોગ્ય યોગસ્થાનોથી બાદરનિગોદ પ્રાયોગ્ય યોગસ્થાનો અલ્પ હોવાથી પ્રત્યેક શરીરી પ્રાયોગ્ય ગુણકરાશિથી બાદરનિગોદ પ્રાયોગ્ય ગુણકરાશિ પણ અલ્પ જાણવો.

૫૮ આ વર્ગણાથી પૂર્વની પ્રત્યેક શરીરી વિગેરે વર્ગણાઓ જે ઔદારિક નામકર્માદિ કર્મસ્કંધને આશ્રિત છે. તે કર્મસ્કંધોની અપેક્ષાએ આ વર્ગણા કૂટ-પર્વતાદિ જેવા મોટા સ્કંધોને આશ્રિત હોવાથી આ વર્ગણાનું નામ મહાસ્કન્ધવર્ગણા અથવા કોઈક કાળે વર્ગણામાંની કોઈ પણ એક વર્ગણાના (રૂપ) એક સ્કન્ધમાંથી વિશ્રસા પરિણામ વડે પ્રથમ સમયે ઉર્ધ્વ અધો લોકાંતરીર્ધ દંડ, બીજે સમયે કપાટ, ત્રીજે સમયે મંથન, ચોથા સમયે અંતરપૂર્તિ, પાંચમા સમયે અંતરસંહાર દુઢા સમયે મંથનસંહાર, સાતમે સમયે કપાટસંહાર ને ૮ મા સમયે સ્વભાવસ્થ થાય છે. એ પ્રમાણે ૧૪ રાજપ્રમાણ અશિત મહાસ્કન્ધપણે પરિણમતી હોવાથી આ વર્ગણાનું નામ મહાસ્કન્ધવર્ગણા છે.

૫૯ સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ઇતિ અનુવૃત્તિ.

૬૦ ત્રસજીવની અધિકતાએ મહાસ્કન્ધવર્ગણાનું અલ્પત્વ, ને ત્રસજીવની અલ્પતાએ મહાસ્કન્ધવર્ગણાનું અધિકપણ, એમાં અનાદિ જગત્સ્થિતિ એ જ હેતુ છે. અથવા એવો જ કુદરતી નિયમ છે. ઇતિ તાત્પર્ય.

અને આ પરમાણુ વર્ગણા આદિ મહાસ્કંધ વર્ગણા સુધી સર્વ વર્ગણાઓ “ગુણિષ્ણસનામ” તિ એટલે ગુણ કરીને પ્રાપ્ત થયું છે, સ્વનામ તે જેને એવી ગુણિષ્ણ સ્વનામ વાળી છે. (અર્થાત્ એ સર્વ વર્ગણાઓના નામ ગુણસંજ્ઞક છે.) તે આ પ્રમાણે કહે છે - ^{૬૧} એક એક પરમાણુઓ તે પરમાણુવર્ગણા બે બે પરમાણુની દ્વિપરમાણુવર્ગણા. એ પ્રમાણે નામોની સાર્થકતા સ્પષ્ટ જણાય છે. તથા “અસંખ્યાનંગુલવગાહો” તિ તે સર્વ ^{૬૨} વર્ગણાઓનો અવગાહ (ક્ષેત્રોધન) અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ છે. જો કે સઘળી ભેગી કરતાં આ પ્રત્યેક અનંતા અને સકલ લોક આશ્રિત પહેલાં કહી તો પણ એક એકને આશ્રયી તે અંગુલના અસંખ્યેયભાગ ક્ષેત્ર અવગાહ જ છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે તથા કાર્મણ શરીર પ્રાયોગ્ય વર્ગણાથી ^{૬૩} શરૂ કરી પૂર્વની ઔદારિક શરીર પ્રાયોગ્ય વર્ગણા સુધી ક્ષેત્ર અવગાહ પશ્ચાનુપૂર્વીથી અસંખ્યેયગુણ જાણવો. (યંત્ર નંબર - ૯ જુઓ).

ઇતિ ઔદારિકાદિ વર્ગણાનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

૬૧ કર્મપ્રકૃતિ તથા પંચસંગ્રહે પણ પરમાણુવર્ગણાના અર્થમાં સર્વ પરમાણુને ભિન્ન ભિન્ન વર્ગણા શબ્દ સંયુક્ત કર્યો છે. એ જ પ્રમાણે બે પરમાણુ આદિ સર્વ વર્ગણા કહી છે. જેથી તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે પરમાણુરૂપ વર્ગણા અનંત છે, દ્વિપરમાણુરૂપવર્ગણાઓ પણ અનંત છે, ઇત્યાદિ પરંતુ કર્મગ્રંથમાં તો સર્વ પરમાણુના સંગ્રહ અર્થમાં પરમાણુ વર્ગણા કહી છે. સર્વ દ્વિપરમાણુ સ્કંધોના સંગ્રહમાં દ્વિપરમાણુ વર્ગણા કહી છે, અર્થાત્ પરમાણુ વર્ગણા એક છે પણ અનંત નહીં. દ્વિપરમાણુ વર્ગણા એક ને સ્કંધ અનંત, ત્રિપરમાણુરૂપ વર્ગણા એક જ પરંતુ સ્કંધ અનંત આ પ્રમાણે કહેલું છે. આ વક્તવ્યતામાં તફાવત એ જ કે કર્મગ્રંથ ટીકાકાર મહારાજ દ્વિપરમાણુરૂપ અનંતસ્કંધોને એક જ દ્વિપરમાણુ વર્ગણા કહે છે, ત્યારે પૂઠોપાદા અને પૂ. મલયગિરિજી મ. દ્વિપરમાણુરૂપ અનંતસ્કંધો તે દ્વિપરમાણુરૂપ અનંતવર્ગણાઓ કહેવાય એમ કહે છે. આ અર્થમાં સ્કંધ ને વર્ગણા એ બે શબ્દમાં વિશેષતાનો અભાવ થાય છે, કારણ કે જે દ્વિપરમાણુરૂપ એક સ્કંધ તે જ દ્વિપરમાણુરૂપ એક વર્ગણા થાય છે. આ સંબંધી અધિક ચર્ચા અત્રે ઉચિત નથી. તત્ત્વ શ્રી બહુશ્રુતગમ્ય તથા અપેક્ષાપૂર્વક વિચારતાં બન્ને વાત અવિરોધિ સમજાય છે. વિચારવા યોગ્યમાત્ર બે વાત જ છે તે આ પ્રમાણે પૂઠોપાદા અને પૂ. મલયગિરિજી મ. ના કથનમાં સ્કંધ અને વર્ગણાની અવિશેષતા અને શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિવર્યના કથનમાં સ્કંધ અને વર્ગણામાં વિશેષતા રહે છે.

પુનઃ શ્રી વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્યમાં કહ્યું છે કે **इह सजातीयसमुदायो वर्णणा, समूहो, वर्गः, राशिः, इति पर्यायाः ततश्च समस्त-लोकाकाशप्रदेशवर्तिनामेकैकपरमाणूनां समुदाय एकावर्णणा ततः समस्तलोकवर्तिनां द्विप्रदेशिकस्कंधानां द्वितीयावर्णणा ततः समस्तानामपि त्रिप्रदेशिकस्कंधानां तृतीया वर्णणा, चतुष्प्रदेशिकानां चतुर्थी. पंचप्रदेशिकस्कंधानां पंचमी इत्यादि ।**

અત્રે વર્ગણા શબ્દ સજાતીય સમુદાયની અપેક્ષાએ કહેલો હોવાથી સર્વ પરમાણુઓનો સંગ્રહ પરમાણુ નામવાળી એક જ વર્ગણામાં થાય છે, ને દ્વિપરમાણુરૂપ એક જ વર્ગણામાં સર્વ દ્વિપરમાણુસ્કંધોનો સંગ્રહ થાય છે, એ સર્વ વર્ણન કર્મગ્રંથને અનુસરતું છે. તથા જે સ્વરૂપ કંઈક ભિન્નતાવાળું છે. તે આ પ્રમાણે -

પરમાણુથી પ્રારંભીને યાવત્ અનંત પ્રદેશિકસ્કંધ સુધીની અનંતવર્ગણાઓ ઔદારિકદેહને અગ્રહણપ્રાયોગ્ય છે. તદનંતર એક એક પરમાણુ અધિક સ્કંધવાળી અનંતવર્ગણાઓ ઔદારિકદેહગ્રહણ પ્રાયોગ્ય છે. તદનંતર એકેક પરમાણુ અધિક સ્કંધવાળી અનંતવર્ગણાઓ પુનઃ ઔદારિકદેહને અગ્રહણપ્રાયોગ્ય છે. તદનંતર એકેક પરમાણુ અધિક સ્કંધવાળી અનંતવર્ગણાઓ વૈકિયદેહને અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય છે. તદનંતર એકેક પરમાણુ અધિકસ્કંધવાળી અનંતવર્ગણા વૈકિયદેહને અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય છે તદનંતર એકેક પરમાણુ અધિક સ્કંધવાળી અનંતવર્ગણા વૈકિયદેહને ગ્રહણપ્રાયોગ્ય છે. તદનંતર એકેક પરમાણુ અધિકસ્કંધ અનંતવર્ગણાઓ પુનઃ વૈકિયને અગ્રહણપ્રાયોગ્ય છે. એ પ્રમાણે જીવને ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય આઠે વર્ગણાઓને ત્રણ ત્રણ રૂપથી કહેતાં ૨૪ વર્ગણા થાય તે આ પ્રમાણે,

(૧) ઔદારિક અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૨) ઔદારિક ગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૩) ઔદારિક અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦
(૪) વૈકિય અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૫) વૈકિય ગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૬) વૈકિય અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦
(૭) આહારક અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૮) આહારક ગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૯) આહારક અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦
(૧૦) તેજસ અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૧૧) તેજસ ગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૧૨) તેજસ અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦
(૧૩) ભાષા અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૧૪) ભાષા ગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૧૫) ભાષા અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦
(૧૬) ઉચ્છ્વાસ અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૧૭) ઉચ્છ્વાસ ગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૧૮) ઉચ્છ્વાસ અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦
(૧૯) મન અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૨૦) મન ગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૨૧) મન અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦
(૨૨) કાર્મણ અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૨૩) કાર્મણ ગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦	(૨૪) કાર્મણ અગ્રહણપ્રાયોગ્ય ૧૦

અહીં બે ગ્રહણવર્ગણાના મધ્યમાં વસ્તુતઃ એક જ અગ્રહણ વર્ગણાઓ છે. પરંતુ એક જ અગ્રહણવર્ગણાનો જે અર્ધભાગ જે દેહની સમીપમાં આવ્યો તે દેહના નામની વિવશાએ એક જ અગ્રહણવર્ગણાને બે બે નામથી પ્રરૂપી છે તથા.

(૨૫) પ્રથમ ધ્રુવવર્ગણા	(૨૬) અધ્રુવવર્ગણા	(૨૭) શૂન્યાન્તરવર્ગણા
(૨૮) અશૂન્યાન્તરવર્ગણા	(૨૯) પ્રથમ ધ્રુવાન્તરવર્ગણા	(૩૦) દ્વિતીય ધ્રુવાન્તરવર્ગણા
(૩૧) તૃતીય ધ્રુવાન્તરવર્ગણા	(૩૨) ચતુર્થ ધ્રુવાન્તરવર્ગણા	(૩૩) ઔદારિક તનુવર્ગણા
(૩૪) વૈકિય તનુવર્ગણા	(૩૫) આહારક તનુવર્ગણા	(૩૬) તેજસ તનુવર્ગણા
(૩૭) મિશ્ર સ્કંધ	(૩૮) અચિત્તમહાસ્કંધ	

એ પ્રમાણે વર્ગણા પ્રરૂપણા ભિન્ન પ્રકારની છે.

૬૨ આ પ્રકરણ અંગે “વર્ગણા” એ નામના ઉ વિશેષ છે તે આ પ્રમાણે મૂળવર્ગણા :- તે ઔદારિક, વૈકિય, આહારક ઇત્યાદિ નામવાળી ૨૬ વર્ગણા. ઉત્તરવર્ગણા :- તે પ્રત્યેક મૂળ વર્ગણાતર્ગત એકેક પરમાણુ અધિકરૂપ અનંતવર્ગણા કેજે સર્વ એકેક મૂળવર્ગણા યોગ્ય છે. ને તે સર્વ એકેક સ્કંધરૂપ છે. વર્ગણા :- પ્રત્યેક ઉત્તર વર્ગણાજતસમ પ્રદેશોવાળા સર્વ સ્કંધો અત્રે “ સર્વ વર્ગણાઓનો અવગાહ ” એટલે મૂળ પ્રત્યેક ઉત્તર વર્ગણાઓનો અવગાહ.

૬૩ કર્મપ્રાયોગ્ય મૂળવર્ગણામાંની કોઈપણ એક ઉત્તરવર્ગણાપેક્ષાએ ઔદારિક મૂળવર્ગણામાંની કોઈપણ એક ઉત્તરવર્ગણાનો ક્ષેત્રવગાહ અસંખ્યગુણ છે. ઇતિ સર્વત્ર.

ઔદારિક આદિ પુદ્ગલ સંબંધી			
અનુક્રમ	વર્ગજ્ઞાઓના નામ	ઉત્તરવર્ગજ્ઞા અંતર્ગત સમ-વર્ગજ્ઞાપિ	પૂર્વમૂળવર્ગજ્ઞાની ઉત્તરવર્ગજ્ઞાઓથી કેટલી ઉત્તરવર્ગજ્ઞા અધિક છે?
૧	અગ્રહણ	અનંત	—
૨	ઔદરિક	અનંત ^૧	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધના અનંતમા ભાગે, સર્વથી અલ્પ
૩	અગ્રહણ	અનંત	અનંતગુણ
૪	વૈક્રિય	અનંત	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધને અનંતમા ભાગે
૫	અગ્રહણ	અનંત	અનંતગુણ
૬	આહારક	અનંત	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધને અનંતમા ભાગે
૭	અગ્રહણ	અનંત	અનંતગુણ
૮	તૈજસ	અનંત	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધને અનંતમા ભાગે
૯	અગ્રહણ	અનંત	અનંતગુણ
૧૦	ભાષા	અનંત	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધને અનંતમા ભાગે
૧૧	અગ્રહણ	અનંત	અનંતગુણ
૧૨	પ્રાજ્ઞાપાન	અનંત	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધને અનંતમા ભાગે
૧૩	અગ્રહણ	અનંત	અનંતગુણ
૧૪	મન	અનંત	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધને અનંતમા ભાગે
૧૫	અગ્રહણ	અનંત	અનંતગુણ
૧૬	કાર્મણ	અનંત	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધને અનંતમા ભાગે
૧૭	ધ્રુવાચિત	અનંત	અનંતગુણ
૧૮	અધ્રુવાચિત (સાન્તરનિરંતરા)	અનંત	અનંતગુણ
૧૯	૧લી ધ્રુવશૂન્ય	અનંત	અનંતગુણ
૨૦	પ્રત્યેકશરીરી	અનંત ^૩	અસંખ્યેયગુણ
૨૧	દ્વિતીયધ્રુવશૂન્ય	અનંત	અસંખ્યેયગુણ
૨૨	બાહરનિગોદવર્ગજ્ઞા	અનંત	અસંખ્યેયગુણ
૨૩	તૃતીયધ્રુવશૂન્ય	અનંત	અસંખ્યેયગુણ
૨૪	સૂક્ષ્મનિગોદવર્ગજ્ઞા	અનંત	અસંખ્યેયગુણ
૨૫	ચોથીધ્રુવશૂન્ય	અનંત	અસંખ્યેયગુણ
૨૬	અચિત્તમહાસ્કંધ	અનંત	અસંખ્યેયગુણ

૧. સ્વજઘન્ય વર્ગજ્ઞાગત પ્રદેશરાશિના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ એટલી ઔદારિકની ઉત્તરવર્ગજ્ઞાઓ છે, એ પ્રમાણે સર્વ વર્ગજ્ઞા માટે જાણવું. પરંતુ ભાગપ્રમાણને સ્થાને જ્યાં ગુણપ્રમાણ હોય ત્યાં ગુણપ્રમાણ અધિક જાણવી.

૩. પ્ર૦ શરીરી જ૦ વર્ગજ્ઞાથી પ્ર૦ શરીરી ૭૦ વર્ગજ્ઞા અસંખ્યગુણ હોતે પણ ઉત્તરવર્ગજ્ઞાઓ અનંત જ હોય, કારણ કે જઘન્ય વર્ગજ્ઞાગત રાશિ અનંત છે. અથવા જઘન્યવર્ગજ્ઞાગત પ્રદેશ રાશીથી ઉદ્ભૂત વર્ગજ્ઞામાં જેટલાં પ્રદેશો અધિક હોય તેટલી જ વર્ગજ્ઞાઓ પણ હોય.

ગ્રાહ્ય - અગ્રાહ્ય ૨૬ વર્ગશાળાનું યંત્ર નં- ૯ (ગાથા ૧૮ થી ૨૦ ના આધારે)			
સ્વજઘન્યવર્ગશાળાથી સ્વૉઉ૦૫૦ કેટલા પ્રદેશ વડે અધિક છે.	ગુણકરાશિ સ્વજઘ૦વર્ગશાળાથી સ્વૉત્કૃષ્ટવર્ગશાળામાં	જીવને ગ્રહણ કે અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	લોકમાં વિદ્યમાન છે કે અવિદ્યમાન
અનંતગુણ	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતમા ભાગે વિશેષાધિક	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	ગ્રહણપ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતગુણ	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતમા ભાગે વિશેષાધિક	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતગુણ	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતમા ભાગે વિશેષાધિક	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતગુણ	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતમા ભાગે વિશેષાધિક	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતગુણ	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતમા ભાગે વિશેષાધિક	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતગુણ	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતમા ભાગે વિશેષાધિક	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતગુણ	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતમા ભાગે વિશેષાધિક	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતગુણ	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતમા ભાગે વિશેષાધિક	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતગુણ	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતમા ભાગે વિશેષાધિક	અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતમા ભાગે	ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતગુણ	સર્વ જીવથી અનંતગુણ	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અનંતગુણ	સર્વ જીવથી અનંતગુણ	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્ય૦ અવિદ્ય૦ દેશતઃ ^૨
અનંતગુણ	સર્વ જીવથી અનંતગુણ	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	અવિદ્યમાન
અસંખ્યેયગુણ	સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્લો૦નો અસંખ્યેયભાગ	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અસંખ્યેયગુણ	અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	અવિદ્યમાન
અસંખ્યેયગુણ	સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્લો૦ નો અસંખ્યેયભાગ	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અસંખ્યેયગુણ	અંગુલક્ષેત્ર અંતિમ વર્ગમૂળનો અસં૦	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	અવિદ્યમાન
અસંખ્યેયગુણ	આવલિકા અસંખ્યેયભાગ	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન
અસંખ્યેયગુણ	અસંખ્ય શ્રેણિ - ૧ પ્રતરનો અસં૦ મેં ભાગે	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	અવિદ્યમાન
અસંખ્યેયગુણ	સૂ૦ સે૦ પલ્લો૦ અસં૦ ભાગ	અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય	વિદ્યમાન

૨. ઉત્તરવર્ગશાળાઓમાંથી કંઈક વર્ગશાળાઓ કોઈક વખતે અભાવ હોય છે. તે અવસરે વિદ્યમાના વિદ્યમાન, ને કોઈ વખતે સર્વ વર્ગશાળાઓ વિદ્યમાન હોય તે અપેક્ષા એ વિદ્યમાન, ને મૂળ વર્ગશાળાપેક્ષાએ તો સદાકાળ વિદ્યમાન જ છે.

-: અથ જીવ કયા પુદ્ગલોને દેશથી કે સર્વ આત્માવડે ગ્રહણ કરે ? તે સ્વરૂપ :-

एगमवि ग्रहणदत्तं, सब्बणयाइ जीवदेसम्भि ।

सब्वणया सब्बत्थ वावि सब्बे ग्रहणखंधे ॥ २१ ॥

एकमपि ग्रहणद्रव्यम्, सर्वात्मना जीवदेशे ।

सर्वात्मना सर्वत्र वाऽपि सर्वे ग्रहणस्कन्धे ॥ २१ ॥

ગાથાર્થ :- એક જીવ પ્રદેશાવગાહિત એક ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય દ્રવ્યને જીવ સર્વ પ્રદેશોવડે ગ્રહણ કરે છે, અને સર્વપ્રદેશાવગાહિત સર્વગ્રહણપ્રાયોગ્ય સ્કંધોને પણ જીવ સર્વપ્રદેશોવડે જ ગ્રહણ કરે છે.

ટીકાર્થ :- હવે પુદ્ગલોને જીવ દેશથી ગ્રહણ કરે છે. અથવા સર્વ આત્મા વડે એ પ્રમાણે પ્રશ્ન અવકાશ થયે છતે કહે છે. - અહીં જીવ સ્વ પ્રદેશમાં અવગાહી રહેલ જ દલિકને ગ્રહણ કરે છે, પણ અનન્તર કે પરંપર પ્રદેશો અવગાહી (રહેલ દલિકને ગ્રહણ કરે) નહીં. એ પ્રમાણે એક જીવ પ્રદેશો અવગાહેલું જે ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય એક પણ (દલિક) સર્વ આત્મ સર્વ જે આત્મપ્રદેશોવડે ગ્રહણ કરે છે. સર્વ જીવપ્રદેશો શુંખલા અવયવની જેમ પરસ્પર સંબંધ વિશેષ હોવાથી સ્વ ક્ષેત્રમાં (આત્મપ્રદેશો જે આકાશપ્રદેશમાં અવગાહ્યા છે તે જ આકાશ પ્રદેશોમાં) અવગાહ કરી રહેલા ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય દ્રવ્યને ગ્રહણ કરવાને માટે એક જ જીવ પ્રદેશ વ્યાપારિત થયે છતે અનન્તર પરંપરા વડે તે દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવાને માટે સર્વ પણ (આત્મપ્રદેશો પ્રયત્નશીલ થાય છે) જેમ ઘટાદિ પદાર્થને હસ્તના અગ્રભાગવડે ગ્રહણ કરતાં મણિબંધ, કોણી, ખભા આદિ અવયવો પ્રયત્નવાનૂ થાય છે. તથા “સબ્બત્થ વા વિ” તિ સર્વ પણ જીવ પ્રદેશોને વિષે જે અવગાહ ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય સ્કંધો છે તે બધાને જીવ સર્વ આત્માપ્રદેશોવડે ગ્રહણ કરે છે. એક એક પ્રદેશમાં રહેલ સ્કંધને ગ્રહણ કરવામાં સર્વ જીવ પ્રદેશોનું (અનન્તર કે પરંપરાપણે) વ્યાપારપણું સિદ્ધ થાય છે. બધી જગ્યાએ રહેલ સ્કંધોને ગ્રહણ કરવામાં સર્વ જીવ પ્રદેશોનો વ્યાપારપણું સંગત છે.

-: અથ સ્નેહ પ્રરૂપણા :-

जेहणच्चयफङ्ग-मेगं अविभागवग्गणा णंता ।

हस्सेण बहू बद्धा, असंखलोगे दुगुणहीणा ॥ २२ ॥

स्नेहप्रत्ययस्पर्धक-मेकम् अविभागवर्गणा अनन्ताः ।

हस्वेन बहवः बद्धा, असंख्येयलोके द्विगुणहीनाः ॥ २२ ॥

ગાથાર્થ :- સ્નેહપ્રત્યય સ્પર્ધક એક જ છે., ને તેની અવિભાગ વર્ગણાઓ અનંત છે. તથા અલ્પસ્નેહ યુક્ત પુદ્ગલો ઘણાં છે ને અસંખ્યલોકપ્રમાણ વર્ગણાને અતિક્રમતાં જે જે વર્ગણા આવે તેમાં દ્વિગુણાહીન દ્વિગુણાહીન પુદ્ગલો હોય છે.

ટીકાર્થ :- અહીં પુદ્ગલ દ્રવ્યનો પરસ્પર સંબંધ સ્નેહથી થાય છે. તેથી સ્નેહપ્રરૂપણા કરવી જોઈએ. અને તે ત્રણ પ્રકારે છે. (૧) સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા. (૨) નામપ્રત્યયસ્પર્ધકપ્રરૂપણા. (૩) પ્રયોગપ્રત્યયસ્પર્ધકપ્રરૂપણા.

(૧) ત્યાં સ્નેહનિમિત્તક જે સ્પર્ધકની પ્રરૂપણા કરાય તે સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા.

(૨) શરીર બંધન નામકર્મના ઉદયથી પરસ્પર બંધાયેલા શરીર પુદ્ગલોના સ્નેહની અપેક્ષાએ (સ્નેહ સંબંધી) જે પ્રરૂપણા કરાય તે નામપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા.

(૩) પ્રકૃષ્ટ યોગ (ઉત્કૃષ્ટ યોગ) તે પ્રયોગ તેના નિમિત્ત વડે ગ્રહણ કરેલા જે પુદ્ગલો તેના સ્નેહને અધિકારીને જે સ્પર્ધક પ્રરૂપણા કરવી તે પ્રયોગપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા.

-: અથ ૧લી સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા :-

ત્યાં પ્રથમ સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધકની પ્રરૂપણા કરવાની ઇચ્છાવાલા કહે છે. એક એક સ્નેહાવિભાગ વૃદ્ધિ યુક્ત પુદ્ગલ વર્ગણાઓનો સમુદાય રૂપ-સ્નેહ નિમિત્ત સ્પર્ધક (જે સ્પર્ધક પ્રરૂપણામાં માત્ર સ્નેહ એ જ નિમિત્ત ભૂત છે. તે સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધક) તે સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધક એક જ છે. અને તે સ્પર્ધકમાં અવિભાગ વર્ગણા એક એક સ્નેહાવિભાગ અધિક પરમાણુ સમુદાય રૂપ(વર્ગણાઓ) અનંત જાણવી. ત્યાં અલ્પ સ્નેહ વડે બંધાયેલા પુદ્ગલો તે ઘણાં હોય છે, અર્થાત્ ઘણાં સ્નેહ વડે બંધાયેલા (પુદ્ગલો) ઓછા હોય છે. તથા અસંખ્યલોકે દ્વિગુણાદીના =પ્રથમ વર્ગણાથી આગળ અસંખ્યલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ વર્ગણાઓ અતિક્રાન્ત કરી જે અગ્રિમ (અનંતર) વર્ગણા આવે તેના પુદ્ગલો પ્રથમ વર્ગણામાં રહેલ પુદ્ગલની અપેક્ષાએ દ્વિગુણાદીન (અર્ધા) હોય છે. તેથી પણ તેટલાં પ્રમાણની વર્ગણાઓ અતિક્રાન્ત કરીને અગ્રિમ (અનંતર) વર્ગણામાં દ્વિગુણાદીન હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી વશ્યમાણ (આગળ કહેવાશે.) સંખ્યેયભાગ હાનિગત અંતિમ વર્ગણા પ્રાપ્ત થાય. અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે :-

જે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્નેહનો કેવલિ પ્રજારૂપ શસ્ત્ર વડે છેદીને નિર્વિભાગ ભાગ કરાય તે સ્નેહાવિભાગ. ત્યાં કેટલાક પરમાણુ જગતમાં એક સ્નેહાવિભાગથી યુક્ત હોય, તેઓના સમુદાય તે પ્રથમ વર્ગણા, બે સ્નેહાવિભાગ વડે યુક્ત જે પરમાણુ હોય તેઓના સમુદાય તે બીજી વર્ગણા. એ પ્રમાણે સંખ્યાત સ્નેહાવિભાગ વડે યુક્ત હોય તે સંખ્યેય વર્ગણા કહેવી, અસંખ્ય સ્નેહાવિભાગ વડે યુક્ત હોય તે અસંખ્ય વર્ગણા, અને અનંત સ્નેહાવિભાગ વડે યુક્ત હોય તે અનંત વર્ગણા. અને તે સર્વ વર્ગણાનું એક સ્પર્ધક થાય છે, વચ્ચે એક એક અવિભાગ વૃદ્ધિ વ્યવસ્થેદના =અભાવથી એક એક અવિભાગ વૃદ્ધિ વ્યવસ્થેદ તે સ્પર્ધકની પરિસમાપ્તિ થાય છે. અને કહ્યું છે કે “**રુવુત્તરુવુદ્ધીષ્ટેઓ ફઢ્ઢાણં**” તિ

હવે આ વર્ગણાની પ્રરૂપણા બે પ્રકારે થાય છે. (૧) અનંતરોપનિધા અને (૨) પરંપરોપનિધા ત્યાં પ્રથમ - (૧) અનંતરોપનિધા :- પ્રરૂપણા કરાય છે. એક સ્નેહાવિભાગ યુક્ત પુદ્ગલ સમુદાયરૂપ પ્રથમ વર્ગણામાં જેટલાં પુદ્ગલો તેની અપેક્ષાએ બીજી વર્ગણામાં અસંખ્યેયભાગાદીન હોય છે. તેથી પણ ત્રીજી વર્ગણામાં અસંખ્યેયભાગાદીન હોય છે. એ પ્રમાણે દરેક વર્ગણાને અસંખ્યેયભાગાદીન પુદ્ગલો ત્યાં સુધી કહેવાં જ્યાં સુધી અનંત વર્ગણા જાય. તેથી અનંતર વર્ગણામાં પુદ્ગલો પૂર્વે કહી તે વર્ગણાગત પુદ્ગલની અપેક્ષાએ સંખ્યેયભાગાદીન, તેથી આગળની વર્ગણામાં પુદ્ગલો સંખ્યેયભાગાદીન, એ પ્રમાણે સંખ્યેયભાગાદીન પણ અનંત વર્ગણા કહેવી. તેથી ઉપરની વર્ગણામાં પુદ્ગલો પહેલા કહી તે વર્ગણાગત પુદ્ગલ અપેક્ષાએ સંખ્યેયગુણાદીન હોય છે. તેથી આગળની વર્ગણામાં પુદ્ગલો સંખ્યેયગુણાદીન, એ પ્રમાણે સંખ્યેયગુણાદીન પણ અનંત વર્ગણા કહેવી. તેથી અનંતર વર્ગણામાં પુદ્ગલો પહેલા કહી તે વર્ગણાગત પુદ્ગલ અપેક્ષાએ અસંખ્યેયગુણાદીન હોય છે, તેથી આગળની વર્ગણામાં પુદ્ગલો અસંખ્યેયગુણાદીન, એ પ્રમાણે અસંખ્યેયગુણાદીન પણ અનંત વર્ગણા કહેવી. તેથી અનંતર વર્ગણામાં પુદ્ગલો પહેલા કહી તે વર્ગણાગત પુદ્ગલો અપેક્ષાએ અનંતગુણાદીન હોય છે, તેથી આગળની વર્ગણામાં પુદ્ગલો અનંતગુણાદીન કહેવાં, એ પ્રમાણે અનંતગુણાદીન પણ અનંત વર્ગણા કહેવી જ્યાં સુધી સર્વ ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા થાય. તે પ્રમાણે અનંતરોપનિધા પ્રરૂપણા કરી.

૬૪. પુદ્ગલોનો પરસ્પર સંબંધ સ્નેહથી થાય છે. તેથી અહીં સ્નેહનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

તત્વાર્થાધિગમસૂત્ર પંચમ અધ્યાય સૂત્ર ૩૨ માં “**સ્ત્રિગ્ધતા**” થી સ્નિગ્ધતા અને રુક્ષતા એ બંને પુદ્ગલોનો પરસ્પર સંબંધ થવામાં કારણ કહેલ છે અને અહીં તો રુક્ષતાની વિચારણા કરવામાં આવી જ નથી તેનું કારણ સ્નિગ્ધતાના ઉપલક્ષ્યથી રુક્ષતાનું પણ ગ્રહણ કર્યું હોય તેમ લાગે છે. અથવા તો વ્યવહારમાં કોઈ પણ વસ્તુઓ પરસ્પર સંબંધ થવામાં ચીકણાને કારણ માનવામાં આવે છે, તેથી અહીં સ્નિગ્ધતાની જેમ રુક્ષતાને પણ સ્નેહ શબ્દથી બતાવેલ હોય તેમ લાગે છે. તેમજ સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ એ સ્પર્શ વિશેષ છે, અને અહીં એ બન્ને સ્પર્શોને સ્નેહશબ્દથી કહ્યા હોય તેમ લાગે છે.

જગતમાં રહેલ કોઈપણ પુદ્ગલોનો પરસ્પર સંબંધ થવામાં પુદ્ગલોમાં જે કુદરતી સ્નેહ છે તેનો વિચાર સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધકમાં કરવામાં આવશે. પંદર પ્રકારના બંધનનામકર્મના ઉદયથી પૂર્વે ગ્રહણ કરાયેલ અને નવીન ગ્રહણ કરાતાં પુદ્ગલોનો પરસ્પર સંબંધ થતી વખતે તે સંબંધ થવાના કારણભૂત જીવના સામર્થ્ય વિશેષથી પુદ્ગલોમાં જે સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે. તેનું સ્વરૂપ નામપ્રત્યયસ્પર્ધકમાં અને યોગથી કર્મરૂપે ગ્રહણ કરાતી કર્મજલવર્ગણાના પદ્મલોનો આત્મપ્રદેશો સાથે એકાકારરૂપે સંબંધ થવામાં કારણભૂત જીવના સામર્થ્યવિશેષથી જે સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે. તેનો વિચાર પ્રયોગપ્રત્યયસ્પર્ધકમાં કરવામાં આવશે.

ટીકામાં ઘણે ઠેકાણે સ્નેહને બદલે રસ શબ્દ વાપરેલ છે. પરંતુ રસથી આ સ્નેહ જ સમજવાનો છે. અને તેનાથી જ સ્કંધો અને વર્ગણાઓ બને છે, માટે પ્રથમ સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધકનું અને પછી આત્માના સામર્થ્ય વિશેષથી ગ્રહણ કરાતાં પુદ્ગલોમાં જે વધારે સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે તે સ્નેહનું સ્વરૂપ નામપ્રત્યય અને પ્રયોગપ્રત્યય સ્પર્ધકમાં કરવામાં આવશે. પરંતુ કર્મપરમાણુઓમાં શુભાશુભ ફલ આપવાની શક્તિરૂપ જે રસ છે, તે રસ આત્માના કાષાયિક અધ્યવસાયો દ્વારા ગ્રહણ કરતી વખતે અધ્યવસાયોને અનુરૂપ ઓછો છે કે વધારે ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેનું સ્વરૂપ હવે પછી અનુભાગબંધના સ્વરૂપમાં ગ્રંથકાર પોતે બતાવવાના છે તેથી અહીં રસ શબ્દથી તે રસ સમજવાનો નથી પણ સ્નેહ સમજવાનો છે.

હવે પરમ્પરોપનિધા :- કહે છે, ત્યાં પહેલી વર્ગણાથી આગળ અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ વર્ગણા અતિક્રમી પછી જે વર્ગણા આવે તેના પુદ્ગલો પ્રથમ વર્ગણાગત પુદ્ગલ અપેક્ષાએ દ્વિગુણાદીન અર્થાત્ અર્ધા હોય છે. પછી ફરી પણ તેટલી વર્ગણા અતિક્રમી જે અનંતર વર્ગણા આવે તેના પુદ્ગલો અર્ધા હોય છે. એ પ્રમાણે વારંવાર ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી-અસંખ્યેયભાગહાનિ ગત ચરમ વર્ગણા આવે. તેથી આગળ ^{૬૫}સંખ્યાતી સંખ્યાતભાગહાનિગત વર્ગણા અતિક્રમી જે અનંતર વર્ગણા હોય. તેના પુદ્ગલો અસંખ્યેયભાગહાનિગત ચરમ વર્ગણાના પુદ્ગલ અપેક્ષાએ અર્ધા થાય છે. તેથી ફરી પણ સંખ્યાતી વર્ગણા અતિક્રમી અનંતર વર્ગણામાં પુદ્ગલો અર્ધા થાય છે. એ પ્રમાણે વારંવાર ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી સંખ્યેયભાગહાનિમાં પણ ચરમ વર્ગણા આવે. ઉપરની (આગળની) ત્રણ હાનિને વિષે (સંખ્યેયગુણહાનિ, અસંખ્યેયગુણહાનિ, અનંતગુણહાનિ) દ્વિગુણહાનિ માર્ગશા લક્ષણ પરમ્પરોપનિધા સંભવે નહીં કારણ કે પહેલી સંખ્યેયગુણહાનિ વાળી વર્ગણામાં જ પુદ્ગલો પૂર્વે કહી તે સંખ્યેયભાગહાનિવાળી અંતિમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ સંખ્યેયગુણહાનિ પ્રાપ્ત થાય છે. અને સંખ્યેયગુણહાનિ જઘન્યથી પણ ત્રિગુણહાનિ, ચતુર્ગુણહાનિ ગ્રહણ કરાય છે, પણ દ્વિગુણહાનિ નહીં. “સિદ્ધંતે જત્ય જત્ય સંઘેજ્જગગહણં તત્ય તત્ય અજહણમણુવ્કોસયં દદ્ધવં ।” તિ = સિદ્ધાંતને વિષે જ્યાં જ્યાં સંખ્યેયનું ગ્રહણ કર્યું છે ત્યાં ત્યાં અજઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટરૂપ સંખ્યેય જાણવું. એ પ્રમાણે અનુયોગદ્વાર ચૂર્ણિનું વચન છે. સંખ્યેયનું પ્રાયઃ સર્વ ઠેકાણે અજઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનું જ ગ્રહણ હોવાથી. તેથી અહીંથી શરૂ કરી બીજી રીતે પણ પરમ્પરોપનિધા પ્રરૂપણા કરાય છે. અસંખ્યેયભાગહાનિમાં પહેલી અને છેલ્લી વર્ગણાની વચ્ચે પ્રથમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ કેટલીક અસંખ્યેયભાગહાનિ, કેટલીક સંખ્યેયભાગહાનિ, કેટલીક સંખ્યેયગુણહાનિ, કેટલીક અસંખ્યેયગુણહાનિ, કેટલીક અનંતગુણહાનિ એ પ્રમાણે અસંખ્યેયભાગહાનિમાં પ્રથમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ પાંચે પણ હાનિ સંભવે છે. સંખ્યેયભાગહાનિમાં..... અસંખ્યેયભાગહાનિ સિવાય પ્રથમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ બાકીની ચાર હાનિ સંભવે છે. સંખ્યેયગુણહાનિમાં ..... વળી અસંખ્યેયભાગહાનિ, સંખ્યેયભાગહાનિ સિવાય બાકીની ત્રણ હાનિ સંભવે છે. અસંખ્યેયગુણહાનિમાં..... કેટલીક અસંખ્યેયગુણહાનિ, કેટલીક અનંતગુણહાનિ એ પ્રમાણે બે જ હાનિ સંભવે છે. અનંતગુણહાનિમાં ..... તો અનંતગુણહાનિ એક જ હોય. એ પ્રમાણે પરમ્પરોપનિધા પ્રરૂપણા કરી.

હવે પાંચ હાનિમાં વર્ગણાઓનું અલ્પબહુત્વ કહે છે. અસંખ્યેયભાગહાનિમાં વર્ગણાઓ સૌથી અલ્પ, તેથી સંખ્યેયભાગહાનિમાં વર્ગણા અનંતગુણ, તેથી પણ સંખ્યેયગુણહાનિમાં વર્ગણા અનંતગુણ, તેથી પણ અસંખ્યેયગુણહાનિમાં વર્ગણા અનંતગુણ, તેથી પણ અનંતગુણહાનિમાં વર્ગણા અનંતગુણ હોય છે.

હવે પાંચ હાનિમાં પુદ્ગલોનું અલ્પબહુત્વ :- અનંતગુણહાનિમાં પુદ્ગલો ^{૬૬}સર્વથી અલ્પ તેથી અસંખ્યેયગુણહાનિમાં પુદ્ગલો અનંતગુણ, તેથી પણ સંખ્યેયગુણહાનિમાં પુદ્ગલો અનંતગુણ, તેથી પણ સંખ્યેયભાગહાનિમાં પુદ્ગલો અનંતગુણ, તેથી પણ અસંખ્યેયગુણહાનિમાં પુદ્ગલો અનંતગુણ હોય છે. અને કહ્યું છે. “યોવા ઉ વગ્ગણાઓ પદમહાણીઢ ઉવરિમાસુ કમા । હોંતિ અણંતગુણાઓ અનન્તભાગો પપ્પસાણં” ઇતિ । પ્રથમ હાનિમાં વર્ગણાઓ ઓછી હોય છે. અને ત્યારે પછી ક્રમસર આગળની હાનિમાં અનંતગુણ હોય છે. અને પ્રદેશ અનંતભાગ હોય છે. (ચિત્ર નં. - ૫ જુઓ)

ઇતિ સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા સમાપ્ત

૬૫ અસંખ્યભાગહાનિ વર્ગણાઓમાં અસંખ્યલોકપ્રમાણ વર્ગણા અતિક્રમ્યાથી દ્વિગુણહાનિ પ્રાપ્ત થાય છે. ને અત્રે સંખ્યભાગહાનિ વર્ગણાઓમાં સંખ્યાતી વર્ગણાઓજ માત્ર અતિક્રમતા દ્વિગુણહાનિતા તે કેમ ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જાણવું જોઈએ કે અસંખ્યેયભાગ કરતાં સંખ્યેયભાગનો રાશિ ઘણો મોટો છે. જેમકે કલ્પના તરીકે ૫ એ સંખ્યાતરાશિ છે ને ૨૫ એ અસંખ્યાતરાશિ છે. હવે ૧,૦૦,૦૦૦ (એકલાખ) ની રકમને સંખ્યેયરૂપ ૫ થી ભાગ આપતાં ૨૦,૦૦૦ (વીસ હજાર) થાય. અને અસંખ્યેયરૂપ ૨૫ થી ભાગ આપતાં ૪,૦૦૦ (ચાર હજાર) થાય. એમાં ૪૦૦૦ એ અસંખ્યેય ભાગ રાશિથી સંખ્યેયભાગ રાશિ ૨૦,૦૦૦ ઘણો મોટો છે. હવે આ વર્ગણાના સંબંધમાં વિચારીએ તો અસંખ્યેયભાગહાનિ વર્ગણાઓમાં પ્રત્યેક વર્ગણાઓ ૪,૦૦૦ - ૪,૦૦૦ પુદ્ગલોનો રાશિ ત્રુટે છે. ને સંખ્યેયભાગહાનિ વર્ગણાઓમાં પ્રત્યેક વર્ગણાએ વીસ વીસ હજાર પુદ્ગલોનો રાશિ ત્રુટે છે. માટે સંખ્યેયભાગહાનિ વર્ગણાઓમાં પુદ્ગલોનો મોટો મોટો રાશિ ઓછો પડવાથી પુદ્ગલોનું દ્વિગુણ હીનપણું - અર્ધપણું - અલ્પવર્ગણા અતિક્રમે થઇ જાય છે.

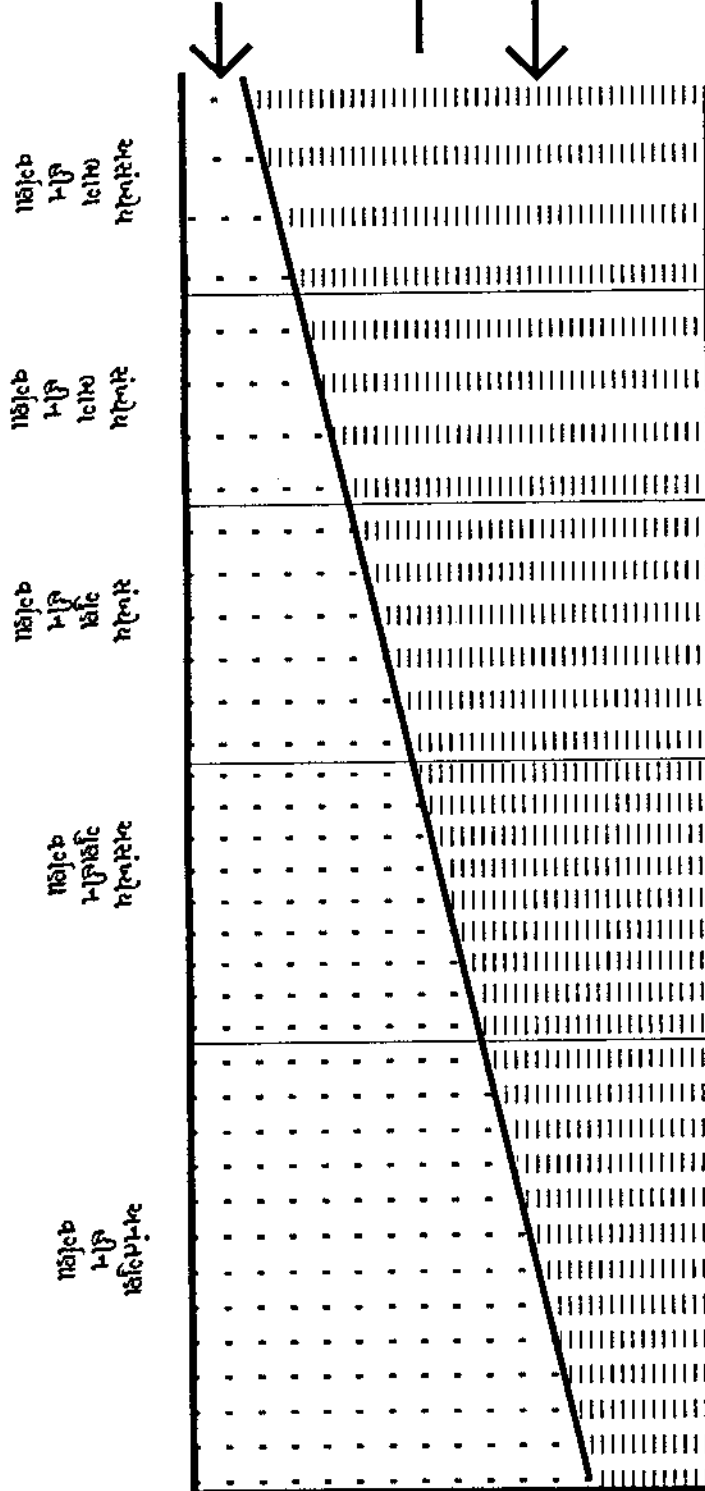
૬૬ અનંતગુણહાનિમાં અનંતગુણ જેવા મોટા મોટા ભાગ ઓછા પડવાથી અહીં “અનંતગુણ” માં ગુણ શબ્દથી અનંત પુદ્ગલરાશિ પ્રમાણ એક ભાગ એવા અનંતભાગ સમજવા. પરંતુ ગુણ શબ્દથી ગુણાકાર જેવો ભાગ ન જાણવો. વળી અનંતગુણરૂપ ભાગ, તે સર્વ ભાગ કરતાં બૃહત્, પ્રમાણવાળો જ હોય છે. તથા સર્વત્ર જ્યાં જ્યાં હાનિનો પ્રસંગ આવે ત્યાં ત્યાં ગુણ શબ્દથી ભાગ પ્રમાણ જ જાણવું પરંતુ ગુણાકાર રૂપ નહીં તથા જ્યાં વૃદ્ધિનો પ્રસંગ આવે ત્યાં જ ગુણ શબ્દથી ગુણાકાર જાણવો. એ સમય પરિભાષાનો વિસ્તાર લોકપ્રકાશથી જાણવો.

ચિત્ર નં. ૫ સ્નેહ સ્પર્ધક (ગાથા ૨ રના આધારે)

દરેક પરમાણુમાં
રહેલ સ્નેહાણુ. પછી
પછીની વર્ગણમાં એક
એક સ્નેહાણુની વૃદ્ધિ.

દરેક વર્ગણમાં અનંતા
પુદ્ગલ પરમાણુઓ છે અને
ક્રમથી હીન હીનતર થાય છે.

અસંખ્યલોકાકાશના પ્રદેશ
પ્રમાણ વર્ગણ પસાર થયા
પછી દિગુણહીન (અડધા)
પરમાણુ થાય છે. આવું
અનંતવાર થાય છે.

સંખ્ય વર્ગણ પસાર
થયા પછી દિગુણહીન
(અડધા) પરમાણુ થાય છે.
આવું અનંતવાર થાય છે.

ચિત્ર નં ૦ પની સમજૂતી :- સ્નેહ પ્રત્યયની વર્ગણાઓ અનંતી છે. તેમાં જઘન્ય વર્ગણામાં ૧ સ્નેહાણુ છે પછી પછીની વર્ગણાઓમાં ૧ - ૧ - સ્નેહાણુ વધારતા છેક છેલ્લી વર્ગણા સુધી જવું. પ્રથમ વર્ગણામાં સૌથી વધારે પુદ્ગલો છે. પછી પછીની વર્ગણાઓમાં સ્નેહ (રસ) વધે તેમ પુદ્ગલો ઘટતાં જાય છે. આમાં પ્રથમની અનંત વર્ગણાઓમાં પુદ્ગલો ઉત્તરોત્તર વર્ગણામાં અસંખ્યભાગ જેટલાં ઘટે છે. એટલે આગળની વર્ગણામાં જેટલાં પુદ્ગલો હોય તેના કરતાં એક અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એટલા પુદ્ગલો બીજી વર્ગણામાં હોય, આ પ્રથમ વિભાગ થયો.

બીજા વિભાગમાં પૂર્વ પૂર્વ કરતાં ઉત્તર ઉત્તરની વર્ગણામાં સંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં પુદ્ગલો ઘટે છે. અર્થાત્ સંખ્યાતમા ભાગના પુદ્ગલો ઘટીને સંખ્યાત બહુભાગ જેટલાં પુદ્ગલો પછીની વર્ગણામાં હોય છે. આવી અનંતી વર્ગણાઓ ગયા પછી ત્રીજો વિભાગ આવે છે.

તે ત્રીજા વિભાગમાં પણ અનંતી વર્ગણાઓ છે. અને ઉત્તરોત્તર વર્ગણામાં પૂર્વ પૂર્વ વર્ગણા કરતાં સંખ્યાતમા ભાગના પુદ્ગલો રહે છે. એટલે સંખ્યાત બહુભાગ જેટલાં પુદ્ગલો ઘટે છે. તે રીતે આગળના બે વિભાગમાં અસંખ્યેયગુણ હીન અને અનંતગુણ હીનમાં પણ જાણવું પ્રથમ અને બીજા વિભાગમાં દ્વિગુણ હાનિ આવી છે. પછીના ભાગમાં ઘણા પુદ્ગલો ઘટતાં હોવાથી દ્વિગુણ હાનિ ન આવે.^૧

ટીકામાં બીજી રીતે પણ પરમ્પરોપનિધા બતાવી છે.^૨

ટી-૧. સંખ્યાતગુણ હીનની પ્રથમ વર્ગણામાં ધારો કે ૯૯ લાખ પરમાણુઓ છે. તો એની બીજી વર્ગણામાં પણ ૩૩ લાખથી વધુ પરમાણુ તો હોય જ નહીં. કારણકે સંખ્યાતગુણ હીનમાં સામાન્યથી વધુમાં વધુ ત્રીજો ભાગ લઈશકાય છે. તેથી દ્વિગુણ હાનિ મળે નહીં.

ટી-૨. અસંતુલ્યનાથી હાનિ વૃદ્ધિના ચતુસ્થાનો :- જા માં જ નો અનંતમો ભાગ બાદ કરવાથી જે રકમ આવે (જ - જ / અનંત) તે જ ની અપેક્ષાએ અનંતભાગહીન હોય છે. અને અનંતમો ભાગ ઉમેરવાથી જે આવે તે અનંતભાગ વૃદ્ધિવાળી રકમ (જ + જ / અનંત) કહેવાય.

આ રીતે અસંત મો ભાગ બાદ કરવાથી કે ઉમેરવાથી જે આવે તે અનુક્રમે અસંભાગ હીન (જ - જ / સંખ્યેય) અને અસંભાગ વૃદ્ધિવાળી (જ + જ / અસંખ્યેય) કહેવાય.

આ જ રીતે સંખ્યાતમો ભાગ બાદ કરવાથી અને ઉમેરવાથી જે રકમો આવે તે અનુક્રમે સંખ્યાતભાગહીન (જ - જ / સંખ્યેય) અને સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ (જ + જ / સંખ્યેય) કહેવાય છે.

જ ને કમશ: અનંત, અસંભાગ અને સંખ્યાત વડે ભાગવાથી જે રકમો આવે તે અનુક્રમે અનંતગુણહીન (જ / અનંત) અસંભાગ હીન (જ/અસંખ્યેય) અને સંખ્યાતગુણહીન (જ / સંખ્યેય) કહેવાય છે. એમ જ ને કમશ: અનંત અસંભાગ અને સંખ્યાત વડે ગુણવાથી જે રકમો આવે તે અનુક્રમે અનંતગુણવૃદ્ધ (જ x અનંત) અસંભાગ વૃદ્ધ (જ x અસંખ્યેય) અને સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ (જ x સંખ્યેય) કહેવાય છે.

ધારો કે મુળ રકમ જ = ૧૦ લાખ છે, ૧૦૦ એ સંખ્યાત છે, ૧૦,૦૦૦ એ અસંભાગ છે. અને ૧ લાખ એ અનંત છે, તો ૧૦ લાખ ÷ ૧ લાખ = ૧૦ એ અનંતમો ભાગ થશે, ૧૦ લાખ ÷ ૧૦,૦૦૦ = ૧૦૦ એ અસંભાગ. મો ભાગ થશે અને ૧૦ લાખ ÷ ૧૦૦ = ૧૦,૦૦૦ એ સંખ્યાતમો ભાગ થશે તેથી ૯,૯૯,૯૯૦, ૯,૯૯,૯૯૦ અને ૯,૯૯,૦૦૦ આ રકમો કમશ: અનંતભાગ, અસંભાગ અને સંખ્યાતભાગ હાનિવાળી થશે. તેમ જ ૧૦,૦૦,૦૧૦, ૧૦,૦૦,૧૦૦ અને ૧૦,૧૦,૦૦૦ આ રકમો કમશ: અનંતભાગ, અસંભાગ અને સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિવાળી થશે. ૧૦ લાખને અનુક્રમે ૧ લાખ, ૧૦,૦૦૦ અને ૧૦૦ વડે ભાગવાથી જે રકમો ૧૦,૧૦૦ અને ૧૦,૦૦૦ આવે તે કમશ: અનંતગુણહીન અસંભાગહીન અને સંખ્યાતગુણહીન રકમો થશે. એમ ૧૦ લાખ ને ૧ લાખ, ૧૦,૦૦૦ અને ૧૦૦ વડે ગુણવાથી જે રકમો દશ હજાર કરોડ, એક હજાર કરોડ, અને દશ કરોડ આવે છે. તે કમશ: અનંતગુણવૃદ્ધ, અસંભાગવૃદ્ધ અને સંખ્યાતગુણવૃદ્ધ રકમો થશે.

હવે પ્રસ્તુતમાં વિચારીએ : ધારો કે પ્રથમ વર્ગણામાં ૧૦૦ અબજ પરમાણુઓ છે. ૧૦૦ સુધી સંખ્યાત છે, ૧૦,૦૦૦ સુધી અસંભાગ છે અને તે ઉપર અનંત છે. તેથી ૧૦૦ અબજમાંથી ૯૯,૯૯,૯૯૯ સુધીના પરમાણુઓ ઓછા થયા હોય તો અનંતભાગહીન કહેવાય. ૧૦૦ અબજ ÷ ૧૦,૦૦૦ = ૧ કરોડ કે તેથી વધુ પરમાણુઓ ઓછા થયા હોય તો અસંભાગહીન કહેવાય, ૧૦૦ અબજ ÷ ૧૦૦ = ૧ અબજ કે તેથી વધુ પરમાણુઓ ઓછા થયા હોય તો સંખ્યાતભાગહીન કહેવાય, ૧૦૦ અબજ ÷ ૩ = ૬૬.૬૬૬૬૬૬ ૩૩.૩૩૩૩૩૩ અબજ કે તેથી વધુ પરમાણુઓ શેષ રહે ત્યારથી સંખ્યાતગુણહીન કહેવાય, ૧૦૦ અબજ ÷ ૧૦૦ = ૧ અબજ શેષ રહે તે ઉત્કૃં સંખ્યાતગુણહીન છે. એનાં કરતાં પણ ઓછા શેષ રહે ત્યારથી અસંભાગહીન કહેવાય. ૧૦૦ અબજ ÷ ૧૦,૦૦૦ = ૧ કરોડ થી પણ ઓછા શેષ રહે ત્યારથી અનંતગુણહીન કહેવાય.

તેથી પ્રથમ વર્ગણામાં ૧૦૦ અબજ, બીજામાં ૯૯ અબજ ૯૯ કરોડ, ત્રીજામાં ૯૯ અબજ ૯૯ કરોડ પરમાણુઓ જાણવાં. આમાં પ્રથમની અપેક્ષાએ ૨ કરોડની હાનિ થઈ એ પણ ૧૦૦ અબજના ૫૦૦૦ મા ભાગ રૂપ હોવાથી અસંભાગહીન જ છે. (કારણકે ૧૦૧ થી ૧૦,૦૦૦ એ અસંભાગ છે.) એમ ચોથી વર્ગણામાં બીજા ૧ કરોડ ઘટવાથી કુલ ૩ કરોડની હાનિ થશે. જે લગભગ ૩૩૩૩ મો ભાગ હોવાથી અસંભાગહીન જ છે. આમ પ્રતિવર્ગણા ૧ કરોડની (અસંભાગની) હાનિ ૯૯ વાર થશે ત્યાં સુધી (૧૦૦મી વર્ગણા સુધી) પ્રથમની અપેક્ષાએ અસંભાગહીનની વર્ગણાઓ મળશે.

૧૦૧મી વર્ગણામાં ૧૦૦મી વર્ગણાના ૯૯ અબજ ૧ કરોડ પરમાણુઓની અપેક્ષાએ અસંભાગ જેટલાં ૧ કરોડ પરમાણુઓ ઘટવાથી ૯૯ અબજ પરમાણુઓ હશે. એટલે કે પ્રથમ વર્ગણા કરતાં ૧ અબજ પરમાણુઓ (સંખ્યાતમો ભાગ) ઓછા છે. તેથી આ પણ અસંભાગહીનની જ વર્ગણા હોવા છતાં પ્રથમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ સંખ્યાતભાગહીન છે. હવે પછીની બધી વર્ગણાઓ પ્રથમની અપેક્ષાએ સંખ્યાતભાગહીન હશે. એમ કરતાં કરતાં લગભગ ૫૦૦૦મી વર્ગણા આવશે. એમાં ૫૦ અબજ પરમાણુઓ રહ્યા હોવાથી એ દ્વિગુણહાનિ વાળી હશે. લગભગ ૬૬૬૬૬૬મી વર્ગણા જે આવશે તેમાં ૩૩.૩૩૩૩ અબજ પરમાણુઓ રહ્યા હોવાથી એ પ્રથમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ ત્રીજા ભાગની થવાથી સંખ્યાતગુણહીન થશે. એમ ૬૬૬૬૬૬મી વર્ગણામાં ૩૩.૩૩૩૩ અબજ પરમાણુઓ હોવાથી એ પણ લગભગ ત્રીજા ભાગની થવાથી સંખ્યાતગુણહીન થશે. આમ હવે વર્ગણાઓ પ્રથમની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણહીન હશે. આમ કરતાં કરતાં લગભગ ૯૯૦૧મી વર્ગણા આવશે ત્યારે એમાં ૧ અબજ કરતાં ઓછા પરમાણુ રહ્યા હોવાથી એ પ્રથમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ અસંભાગહીન થશે. ત્યાર પછીની વર્ગણાઓ અસંભાગહીન વાળી આવશે. આવી થઈ વર્ગણાઓ ગયા બાદ એવી વર્ગણા આવશે જેમાં ૧ કરોડથી પણ ઓછા પરમાણુઓ હશે, જે ૧૦૦ અબજની અપેક્ષાએ અનંતગુણહીન છે. ત્યારબાદની બધી જ વર્ગણાઓ પ્રથમની અપેક્ષાએ અનંતગુણહીન થશે, કારણકે બીજી બધીમાં ૧ કરોડથી ઓછા પરમાણુઓ છે અહીં એટલો ખ્યાલ રાખવો કે અનંતરોપનિધાની અપેક્ષાએ આ બધી વર્ગણાઓ અસંભાગ હીનની જ છે. એટલે પ્રારંભમાં જ્યાં પૂર્વ પૂર્વની વર્ગણાઓ ૧૦૦ અબજની આસપાસ પરમાણુઓ ધરાવતી હતી ત્યાં ઉત્તરોત્તર વર્ગણામાં ૧ કરોડની હાનિ પણ અસંભાગ હાનિ કહેવાય અને નીચે ઉતરતાં ઉતરતાં એ હાનિ પણ ઓછી ઓછી થવા છતાં અસંભાગ હાનિ રહેશે. તેથી જે વર્ગણામાં માત્ર ૧ અબજ પરમાણુઓ રહ્યા હોય ત્યારથી ઉત્તરોત્તર ૧ લાખ જેટલી હાનિ હશે તોય અસંભાગહીનતા જળવાઈ રહેશે, એમ ૧ કરોડ પરમાણુઓ વાળી વર્ગણા બાદ ૧૦૦૦ જેટલી ઉત્તરોત્તર હાનિ થશે તો પણ અસંભાગહીનતા જળવાઈ રહેશે (કારણકે ૧ કરોડ ÷ ૧૦,૦૦૦ = ૧૦૦૦) એટલે કે ૧ કરોડ પછી ૯૯,૯૯,૦૦૦, ૯૯,૯૯,૦૦૦, ૯૯,૯૯,૦૦૦ વગેરે પરમાણુઓવાળી ઉત્તરોત્તર વર્ગણાઓ હશે જે પ્રથમની અપેક્ષાએ અનંતગુણહીન છે.

આ પ્રમાણે અનંતરોપનિધાના શેષ ૪ વિભાગોમાં કલ્પી લેવું.

છતિ ચિત્ર નં. - પની સમજૂતી સમાપ્ત

-: અથ રજી નામપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા :-

નામપ્પઓગપચ્ચયેસુ વિ, જેયા અણંતગુણાણે ।

ધણિયા દેસગુણા સિં, જહવ્રજિદ્દે સગે કટ્ટુ ॥ ૨૩ ॥

નામપ્રયોગપ્રત્યયોરપિ, જ્ઞેયા અનન્તગુણનયા ।

નિચિતા દેશગુણા ણ્ણાં, જઘન્યજ્યેષ્ઠે સ્વકે કૃત્વા ॥ ૨૩ ॥

ગાથાર્થ :- આ સ્નેહપ્રત્યય, નામપ્રત્યય અને પ્રયોગપ્રત્યય સ્પર્ધકને વિષે આપ અપણી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાને પૃથક્ પૃથક્ સ્થાપીને તેને વિષે સંગ્રહિત કરેલા સકલ પુદ્ગલગત સ્નેહાવિભાગો અનંતગુણ અનંતગુણપણે અનુક્રમે છ એ વર્ગણાઓમાં કહેવાં.

ટીકાર્થ :- આ પ્રમાણે સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા કરી, હવે નામપ્રત્યયસ્પર્ધક, પ્રયોગપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે.

અહીં નામપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણાને વિષે ૬ અનુયોગ દ્વાર છે. (૧) અવિભાગ પ્રરૂપણા, (૨) વર્ગણા પ્રરૂપણા, (૩) સ્પર્ધક પ્રરૂપણા, (૪) અન્તર પ્રરૂપણા, (૫) વર્ગણા પુદ્ગલ સ્નેહાવિભાગ સકલ સમુદાય પ્રરૂપણા અને (૬) સ્થાન પ્રરૂપણા.

(૧) અવિભાગ પ્રરૂપણા :- ત્યાં ઔદારિક આદિ પાંચ શરીર પ્રાયોગ્યના પરમાણુનો જે રસ તે કેવલિ બુદ્ધિરૂપ શસ્ત્રથી છેદીએ અને છેદીને નિર્વિભાગ ભાગો કરાય તે અવિભાગ, ગુણપરમાણુ અથવા ભાવપરમાણુ કહેવાય. આ અવિભાગ પ્રરૂપણા કરી.

(૨) વર્ગણા પ્રરૂપણા :- ત્યાં એક સ્નેહાવિભાગ યુક્ત પુદ્ગલો શરીર યોગ્ય ન થાય. પંદર બંધન યોગ્ય પણ ન થાય ^{૬૭}એ સ્નેહાવિભાગ પણ નહીં. સંખ્યેય પણ નહીં, અસંખ્યેય પણ નહીં અનંત પણ નહીં. પરંતુ સર્વજીવથી, અનંતગુણ વડે ^{૬૮}અનંતાનંત વડે જ તેઓનો સમુદાય તે ^{૬૯}પ્રથમ વર્ગણા અને તે જઘન્ય થઈ.

(૩) સ્પર્ધક પ્રરૂપણા :- તેથી એક એક અવિભાગ વૃદ્ધિથી નિરન્તર ત્યાં સુધી વર્ગણા કહેવી, જ્યાં સુધી અભવ્યથી અનંતગુણ અને સિદ્ધથી અનંતભાગ જેટલાં થાય છે. તેઓનો સમુદાય તે એક પ્રથમ સ્પર્ધક. તેથી આગળ એકાદિ સ્નેહાવિભાગ અધિક પરમાણુ પ્રાપ્ત નથી. પરંતુ સર્વજીવથી અનંતગુણ વડે અનંતાનંત જ અધિક પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓનો સમુદાય તે બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા. અને તેના સ્નેહાવિભાગ પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં રહેલ સ્નેહાવિભાગથી દ્વિગુણા (બમણા) હોય છે. તેથી એક એક સ્નેહાવિભાગ વૃદ્ધિથી નિરન્તર વર્ગણાં ત્યાં સુધી કહેવી, જ્યાં સુધી અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતભાગ જેટલાં થાય. તેઓના સમુદાય તે બીજું સ્પર્ધક. તેથી એક આદિ સ્નેહાવિભાગ વૃદ્ધિ પરમાણુ પ્રાપ્ત નથી, પરંતુ સર્વ જીવથી અનંતગુણ વડે અનંતાનંત સ્નેહાવિભાગ વૃદ્ધિથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓનો સમુદાય તે ત્રીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા. તેના સ્નેહાવિભાગ પ્રથમ સ્પર્ધક સંબંધી પ્રથમ વર્ગણાથી ત્રણ ગુણા થાય છે. તેથી એક એક સ્નેહાવિભાગ વૃદ્ધિથી પૂર્વે કહી તેટલાં પ્રમાણની વર્ગણા કહેવી. તેઓનો સમુદાય તે ત્રીજું સ્પર્ધક. એ પ્રમાણે જે સંખ્યાનું સ્પર્ધક વિચારીએ તેની આદિ વર્ગણામાં પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં રહેલ સ્નેહાવિભાગને તે સંખ્યાની ગુણતાં પ્રાપ્ત થાય છે. ^{૭૦}અને તેવા સ્પર્ધકો અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતભાગ જેટલાં પ્રમાણ થાય છે.

૬૭ ઔદારિકાદિ ૫ શરીરમાંના કોઇપણ શરીરપણે પરિણમતા નથી.

૬૮ તાત્પર્ય એ છે કે સર્વ જીવથી અનંતગુણ સ્નેહાવિભાગયુક્ત પરમાણુ(સ્વરૂપતઃ પ્રદેશ વ્યપદેશભાક્, પરંતુ સ્કંધાતિરિક્ત કેવલ પરમાણુ નહીં.) દેહપણે પરિણમવા યોગ્ય છે. અથવા દેહપણે પરિણમતા પુદ્ગલસ્કંધોના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં જઘન્યથી જઘન્ય પણ સર્વ જીવથી અનંતગુણ સ્નેહાવિભાગો અવશ્ય હોય છે. એ જઘન્ય સ્નેહાવિભાગ યુક્ત જેટલાં પરમાણુઓ છે તે સર્વનો સમુદાય તે પ્રથમ વર્ગણા(આ પ્રરૂપણામાં પરમાણુ અથવા પુદ્ગલ એવા શબ્દોથી સર્વત્ર તત્પ્રાયોગ્ય સ્કંધાંતરવર્તિ પ્રદેશ જાણવાં, પરંતુ છુટા પરમાણુ અથવા દ્વચ્છુકાદિસ્કંધ ન જાણવાં. એ વાત અવિસ્મરણાર્થે પુનઃ કહી છે.)

૬૯ પંચસંગ્રહમાં ઔદારિકોદારિક બન્ધન યોગ્ય પ્રથમવર્ગણા કહી છે.

૭૦ યથા પ્રથમ સ્પર્ધક ગત પ્રથમ વર્ગણામાં ૧૦૦ સ્નેહાવિભાગ છે. તો પાંચમાં સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં ૫૦૦ દસમા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં ૧૦૦૦, વીસમા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં ૨૦૦૦, હજારમા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં ૧,૦૦,૦૦૦ ને લાખમા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦ સ્નેહાવિભાગ હોય છે.

(૪) અંતર પ્રરૂપણ :- અને અંતરો તેઓના એક રૂપ ઉન (ઓછું) સ્પર્ધક તુલ્ય છે. જેથી ચારના અંતરો ત્રણ જ થાય છે. તથા વર્ગણાઓને વિષે અનંતરવૃદ્ધિ બે થાય છે, અને એક એક અવિભાગવૃદ્ધિ અને અનંતાનંત અવિભાગવૃદ્ધિ. ત્યાં સ્પર્ધકગત વર્ગણાઓમાં અનુક્રમે એક એક અવિભાગવૃદ્ધિ જ છે. અને પૂર્વે સ્પર્ધકગત ચરમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ આગળના સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં અનંતાનંત અવિભાગવૃદ્ધિ છે. પરંપરવૃદ્ધિ તો પ્રથમ સ્પર્ધકગત પ્રથમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ છ પ્રકારે પણ વૃદ્ધિ જાણવી. ^{૭૧}તે પ્રમાણે વર્ગણા સ્પર્ધક અંતર પ્રરૂપણ કરી.

(૫) વર્ગણાગત પુદ્ગલ સ્નેહાવિભાગ સમુદાય પ્રરૂપણ :- કરાય છે, ત્યાં પ્રથમ શરીરસ્થાનની પ્રથમ વર્ગણાને વિષે સર્વથી થોડા સ્નેહાવિભાગ. તેથી બીજા શરીરસ્થાનની પ્રથમ વર્ગણાને વિષે અનંતગુણ. ^{૭૨}તેથી પણ ત્રીજા શરીરસ્થાનની પ્રથમવર્ગણાને વિષે અનંતગુણ. એ પ્રમાણે સર્વ પણ સ્થાનોને વિષે અનંતગુણ જ કહેવું.

હવે તે તે બંધનને યોગ્ય એવા શરીર પરમાણુઓનું અલ્પબહુત્વ કહેવાય છે. ત્યાં ઔદારિક બંધન યોગ્ય પુદ્ગલો સર્વથી થોડા, તેથી ઔદારિક તૈજસ બંધન યોગ્ય અનંતગુણ, તેથી પણ ઔદારિક કાર્મણબંધન યોગ્ય અનંતગુણ, તેથી પણ ઔદારિક - તૈજસ - કાર્મણ બંધન યોગ્ય અનંતગુણ હોય છે. તથા વૈક્રિય - વૈક્રિય બંધન યોગ્ય પુદ્ગલો સર્વથી થોડા, તેથી પણ વૈક્રિય - તૈજસ બંધન યોગ્ય પુદ્ગલો અનંતગુણ, તેથી પણ વૈક્રિય કાર્મણ બંધન યોગ્ય અનંતગુણ, તેથી પણ વૈક્રિય - તૈજસ કાર્મણ બંધન યોગ્ય પુદ્ગલો અનંતગુણ હોય છે. તથા આહારક આહારક બંધન યોગ્ય પુદ્ગલો સર્વથી થોડા, તેથી આહારક તૈજસ બંધન યોગ્ય અનંતગુણ, તેથી પણ આહારક કાર્મણ બંધન યોગ્ય અનંતગુણ, તેથી પણ આહારક તૈજસ - કાર્મણ બંધન યોગ્ય અનંતગુણ, તેથી પણ તૈજસ - તૈજસ બંધન યોગ્ય અનંતગુણ, તેથી પણ તૈજસ - કાર્મણ બંધન યોગ્ય અનંતગુણ, તેથી પણ કાર્મણ - કાર્મણ બંધન યોગ્ય અનંતગુણ હોય છે. હવે -

(૬) સ્થાન પ્રરૂપણ :- ત્યાં ^{૭૩}પ્રથમ સ્પર્ધકથી શરૂ કરીને અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતભાગ પ્રમાણ અનંત સ્પર્ધકથી પ્રથમ શરીર ^{૭૪}પ્રાયોગ્ય સ્થાન થાય છે. પછી તેટલાં જ સ્પર્ધકથી અનંતભાગ વૃદ્ધિથી બીજું શરીરસ્થાન, ફરી તેટલાં જ સ્પર્ધક અનંતભાગ વૃદ્ધિથી ત્રીજું શરીરસ્થાન, એ પ્રમાણે નિરન્તર અનંતભાગ વૃદ્ધ શરીરસ્થાનો અંગુલમાત્ર ક્ષેત્ર અસંખ્યેયભાગગત પ્રદેશ રાશિપ્રમાણ કહેવાં. આ સ્થાનોનો સમુદાય તે એક પ્રથમ ^{૭૫}કંડક કહેવાય, કહેલ પ્રમાણ સંખ્યા જ શાસ્ત્રીય પરિભાષાથી કંડક કહેવાય છે. અને આ કંડક ઉપર જે શરીરસ્થાન પ્રથમ કંડકગત ચરમ શરીરસ્થાનની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધ છે. તેથી આગળના શરીરસ્થાનો યથા ઉત્તરક્રમથી અનંતભાગવૃદ્ધ કહેવાં. અને આ સમુદાય તે બીજું કંડક. તે બીજા કંડક ઉપર જે અન્ય શરીરસ્થાન તે બીજા કંડકગત ચરમ શરીરસ્થાનની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધ છે. પછી ફરી પણ કંડક માત્ર અનંતભાગ વૃદ્ધ કંડકો કહેવાં. તે સમુદાય તે ત્રીજું કંડક. એ પ્રમાણે અસંખ્યેયભાગ અન્તરિત અનંતભાગ વૃદ્ધ કંડકો ત્યાં સુધી કહેવાં, જ્યાં સુધી અંતરાલભાવિ અસંખ્યેયભાગવુદ્ધ સ્થાનોનું કંડક પરિસમાપ્ત = પૂર્ણ થાય.

પછી ચરમ અસંખ્યેયભાગાધિક સ્થાનથી બીજા યથા ઉત્તર અનંતભાગ વૃદ્ધ કંડક માત્ર શરીરસ્થાનો કહેવાં. તેથી આગળ એક સંખ્યેયભાગવૃદ્ધ સ્થાન પછી મૂલથી આરંભીને જેટલાં સ્થાનો પૂર્વે અતિક્રાન્ત કર્યા તેટલાં તે પ્રમાણે કહીને ફરી પણ એક સંખ્યેયભાગાધિક સ્થાન કહેવું અને આ સંખ્યેયભાગાધિક (સ્થાનો) ત્યાં સુધી કહેવાં જ્યાં સુધી કંડક પરિપૂર્ણ થાય.

પછી કહેલા ક્રમ પ્રમાણે ફરી પણ સંખ્યેયભાગાધિક સ્થાન પ્રસંગે સંખ્યેયગુણાધિક સ્થાન એક કહેવું. પછી ફરી પણ મૂલથી શરૂ કરીને તેટલાં શરીરસ્થાનો કહેવાં. પછી ફરી પણ એક સંખ્યેયગુણાધિક સ્થાન કહેવું. આ પણ તે પ્રમાણે સંખ્યેયગુણાધિક સ્થાનો ત્યાં સુધી કહેવાં, જ્યાં સુધી કંડક માત્ર થાય. પછી પૂર્વેની રીતે સંખ્યેયગુણાધિક સ્થાન પ્રસંગે અસંખ્યેયગુણાધિક સ્થાન કહેવું. પછી ફરી પણ મૂલથી શરૂ કરીને પૂર્વ અતિક્રાન્ત કર્યા તે કહેવાં. પછી ફરી પણ

૭૧ તે આ પ્રમાણે અનંતાભાગવૃદ્ધિ - અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ - સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ - સંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ - અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ ને અનંતગુણવૃદ્ધિ. અહીં દરેક વૃદ્ધિ અનંતવર્ગણાઓ સુધી પમાય છે.

૭૨ પ્રથમ સ્થાનની પ્રથમવર્ગણા તથા બીજાસ્થાનની પ્રથમવર્ગણા એ બેના અંતરાલમાં સર્વજ્ઞવાનંતગુણ અવિભાગ યુક્ત અન્તરસ્થાન પ્રાપ્ત હોવાથી.

૭૩ પૂર્વોક્ત સ્નેહસંબંધી નામપ્રત્યય સ્પર્ધકોમાંના પ્રથમ રસસ્પર્ધકથી.

૭૪ સર્વજ્ઞધન્ય સ્નેહયુક્ત એક જ દેહમાં જે દેહપુદ્ગલો છે. તે સર્વમાં એક સરખો સ્નેહ નથી. પરંતુ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનો સ્નેહ છે. તે તે ભિન્નતા પણ અનંત પ્રકારની છે. ને તે અનંત પ્રકારની ભિન્નતાવાળા સ્નેહાવિભાગ યુક્ત પુદ્ગલોના સમુદાયરૂપ એક દેહસ્થાન કહેવાય. છતિ ભાવાર્થ.

૭૫ કંડક એ અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણ અસંખ્યદર્શક સંજ્ઞાશબ્દ જેનપરિભાષાએ જાણવો જે આગળ કહેવાશે.

અસંખ્યેયગુણાધિક કહેવું. એ પ્રમાણે આ અસંખ્યેયગુણાધિક સ્થાનો કંડક માત્ર કહેવાં. પછી પૂર્વેની રીતે અસંખ્યેયગુણાધિક સ્થાન પ્રસંગે અનંતગુણાધિક સ્થાન એક કહેવું. પછી પૂર્વ અતિકાન્ત કર્યા તે સર્વ કહી ક્રમથી અનંતગુણાધિક કંડકમાત્ર કહેવાં. તેઓની ઉપર ફરી પણ પોતાના પાંચ વૃદ્ધિ સ્થાનો કહેવાં. જે અનંતગુણવૃદ્ધ સ્થાન પ્રાપ્ત ન થાય, ષટ્સ્થાનનું પરિસમાપ્તિપણું હોવાથી. એ પ્રમાણે અસંખ્યષટ્સ્થાનકો શરીરસ્થાનને વિષે થાય છે. સર્વ પણ શરીરસ્થાનો ^{૭૬}અસંખ્યેયલોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ થાય છે. એ રીતે નામપ્રત્યયસ્પર્ધકની પ્રરૂપણા કરી.

ઇતિ નામપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૩ જી પ્રયોગપ્રત્યય સ્પર્ધક પ્રરૂપણા :-

ટીકાર્થ :- ત્યાં પ્રયોગ = પ્રકૃષ્ટ યોગ એ પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ છે, સ્થાનવૃદ્ધ વડે (અર્થાત્ યોગસ્થાનની વૃદ્ધિ વડે) ^{૭૭}કેવલ યોગ પ્રત્યયથીજ બંધાતા ^{૭૮}કર્મપરમાણુને વિષે જે રસ સ્પર્ધકની રીતથી વધે તે પ્રયોગપ્રત્યયસ્પર્ધક. અને પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ગાથા ૩૬ માં કહ્યું છે કે “**હોઇ પઓગો જોગો, તદ્ગણવિવડ્ઢણાઇ જો રસો । પરિવહેઈ જીવે પઓગફડું તયં બેતિ ॥**” અર્થ :- પ્રયોગ એટલે યોગ વીર્યવ્યાપાર જીવ સંબંધી યોગસ્થાનની વૃદ્ધિ વડે જે રસ સ્પર્ધકરૂપે વૃદ્ધિ પામે છે તે પ્રયોગપ્રત્યય સ્પર્ધક કહેવાય છે. આની પ્રરૂપણા નામપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણાની જેમ જાણવી. તે પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ગાથા ૩૭ માં કહ્યું છે. “**અવિભાગવગ્ગફડ્ઢગ-અંતરઠાણાઇ એત્થ જહ પુલ્લિં । ઠાણાઇવગ્ગણાઓ, અણંતગુણાઇ ગચ્છંતિ ॥**” અર્થ :- અવિભાગ, વર્ગણા, સ્પર્ધક, અંતર, અને સ્થાનાદિનું સ્વરૂપ જેમ પહેલા નામપ્રત્યયસ્પર્ધકમાં કરી તેમ અહીં પ્રયોગપ્રત્યયસ્પર્ધકમાં પણ કરવી. સ્થાનોની આદિ વર્ગણા અનંતગુણપણે લઇ જવી. તે આ પ્રમાણે કહે છે.

પ્રથમ સ્થાન સંબંધી પ્રથમ વર્ગણામાં સકલ પુદ્ગલગત સ્નેહાવિભાગ સર્વથી થોડા, તેથી બીજા સ્થાનમાં રહેલ પ્રથમ વર્ગણામાં અનંતગુણ, તેથી પણ ત્રીજા સ્થાનમાં રહેલ પ્રથમ વર્ગણામાં અનંતગુણ, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી જાણવું કે છેલ્લું સ્થાન આવે. “**અન્તરઠાણાઇ**” અહીં આદિ શબ્દથી કંડક અને ષટ્સ્થાન એ બે ગ્રહણ કરવા. તેથી તેના અધિકપણાથી તે બે વધવાથી નામપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા અને પ્રયોગપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણામાં દરેકમાં ૬ + ૨ = ૮ અનુયોગદ્વારા કહેવાં.

હવે આનું અભ્યબહુત્વ કહે છે. સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધકની જઘન્ય વર્ગણામાં સકલ પુદ્ગલગત સ્નેહાવિભાગ સર્વથી થોડા છે, તેથી તેની જ ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણામાં અનંતગુણ, તેથી પણ નામપ્રત્યયસ્પર્ધકની જઘન્યવર્ગણામાં અનંતગુણ, તેથી પણ તેની જ ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણામાં અનંતગુણ, તેથી પણ પ્રયોગપ્રત્યયસ્પર્ધકની જઘન્ય વર્ગણામાં અનંતગુણ, તેથી પણ તેની જ ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણામાં અનંતગુણ હોય છે.

હવે ગાથાનો અક્ષરાર્થ કહે છે. નામપ્રત્યયને પ્રયોગપ્રત્યયસ્પર્ધકને વિષે પણ અવિભાગ વર્ગણાદિ અનુયોગ પૂર્વેની જેમ જાણવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે. સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધક જેમ અહીં પણ અવિભાગ વર્ગણા એક એક સ્નેહાવિભાગ વૃદ્ધિથી અનંત છે. તથા થોડા સ્નેહથી બંધાયેલા પુદ્ગલો વધારે, ઇતર (એટલે વધારે સ્નેહથી બંધાયેલા પુદ્ગલો) થોડા હોય છે. જે અસંખ્યલોકે દિગુણહીન એ પ્રમાણે કહ્યું તેનો અહીં અસંભવ હોવાથી સંબંધ નથી. ^{૭૯}સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધકને વિષે પણ તે વ્યાપ્તિથી બધાનું ગ્રહણ થાય તે રીતે જોડવાનું નથી, પરંતુ સંભવ પ્રમાણે જ તેને જોડવાનું જ ત્યાં ઇષ્ટ છે. યથાસંભવ જ કહેલ છે.

તથા “**સિં**” તિ આ સ્નેહપ્રત્યય, નામપ્રત્યય, પ્રયોગપ્રત્યય સ્પર્ધકોની પ્રત્યેકની પોત પોતાની જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા બુદ્ધિથી જુદી કરીને તેઓને ક્રમથી તે (વર્ગણાઓને વિષે) “**ઘણિય**” તિ નિચિતા: દેશગુણા - દેશગુણ નિર્વિભાગ ભાગરૂપ સકલ પુદ્ગલગત સ્નેહાવિભાગ અનંતગુણપણે જાણવાં. એ પ્રમાણે ઉચિત અધ્યાહારથી વ્યાખ્યા કરવી. (ચિત્ર નં. - ૬ જુઓ)

ઇતિ પ્રયોગપ્રત્યયસ્પર્ધક પ્રરૂપણા સહ સ્નેહપ્રરૂપણા સમાપ્ત

૭૬ અત્રે છ સ્થાન વૃદ્ધિ પણ અસંખ્ય સંભવે.

૭૭ એ ભાવાર્થ બહુશ્રુતથી જાણવો.

૭૮ અહીં યોગ પ્રત્યયથી ગ્રહણ થતા ઔદરિકાદિ પરમાણુ નહીં કહેતાં માત્ર કર્મ પરમાણુનું ગ્રહણ કરવાનું કારણ શ્રી બહુશ્રુતથી વિચારવું.

૭૯ સ્નેહપ્રત્યયસ્પર્ધકના અંતિમ વિભાગથી જ પુદ્ગલોમાં અનંતગુણ હાનિનો પ્રારંભ થયેલો છે. તે જ અનંતગુણહાનિ અત્રે પણ ચાલુ હોવાથી શેષ હાનિયા અભાવે દિગુણ હાનિનો સંભવ પ્રયોગપ્રત્યય સ્પર્ધકમાં કેમ સંભવે ? માત્ર અનંતગુણહાનિ સંભવે ઇતિ હેતુ.

-: અથ પ્રકૃતિબંધાદિ ૪ ની ભાવના અને પ્રકૃતિબંધનું સ્વરૂપ :-

મૂલુત્તરપગતીળં, અણુભાગવિસેસતો પગડ્ઢેદો ।

અવિસેસિયરસ પગડ્ઢ ઉ, પગડ્ઢંધો મુણેયવ્વો ॥ ૨૪ ॥

મૂલોત્તર પ્રકૃતિનામ્, અનુમાગવિશેષતઃ પ્રકૃતિભેદઃ ।

અવિશેષિતરસ પ્રકૃતિસ્તુ, પ્રકૃતિબંધો જ્ઞાતવ્યઃ ॥ ૨૪ ॥

ગાથાર્થ :- મૂળ અથવા ઉત્તર પ્રકૃતિના ભેદ, અનુભાગ (સ્વભાવ) ભેદને લઈને થાય છે. પુનઃ અહીં પ્રકૃતિબંધ તે અવિવક્ષિત રસ પ્રકૃત્યાદિ રૂપ જાણવો.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે પુદ્ગલોનો અરસપરસ સંબંધ, હેતુભૂત સ્નેહની પ્રરૂપણા કરી. હવે બંધનકરણ સામર્થ્યથી બંધાતા મૂલ-ઉત્તર પ્રકૃતિઓનો વિભાગ કારણ બતાવવા માટે પૃથક્પણે સ્પષ્ટતા કહે છે. મૂલ ઉત્તર પ્રકૃતિઓનો ‘‘અહવા પયડી મેઝ’’ તિ એ પ્રમાણે ભાષ્યનું વચન હોવાથી, અથવા પ્રકૃતિ-ભેદ-પ્રકૃતિ શબ્દનો ભેદ પર્યાયપણું હોવાથી મૂલ-ઉત્તર ભેદોનો કર્મ સંબંધીઓનો અનુભાગ વિશેષથી જ્ઞાનાવરણપણા આદિ સ્વભાવ વૈચિત્ર્યથી ભેદ થાય છે. અનુભાગ શબ્દ અહીં સ્વભાવ પર્યાય ‘‘અણુભાગો તિ સહાવો’’ એ પ્રમાણે ચૂર્ણીકારનું વચન હોવાથી. જેમ ઘાસ-દૂધ આદિ વસ્તુભેદ સ્વભાવ ભેદથી થાય છે. તે પ્રમાણે દલિયાના કર્મરૂપથી તુલ્યના પણ સ્વભાવ ભેદથી ભેદ છે. તથા અવિશેષતા - અવિવક્ષિતા રસપ્રકૃતિ ઉપલક્ષણથી સ્થિતિ આદિ પણ જે પ્રકૃતિબંધ જાણવો. ‘‘તુ’’ શબ્દનો અધિક અર્થ સૂચકપણું હોવાથી અવિવક્ષિત રસ-પ્રકૃતિ-પ્રદેશ સ્થિતિબંધ, અવિવક્ષિત પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-પ્રદેશ રસબંધ તથા અવિવક્ષિત પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-રસ પ્રદેશબંધ એ પ્રમાણે જાણવું. અને અહીં કર્મોનું પ્રકૃતિ આદિ મોદક દૃષ્ટાન્તથી લક્ષણ જાણવું.

તે આ પ્રમાણે કહે છે - મોદકનો જેમ વાયુ આદિ વિનાશપણાનો સ્વભાવ છે. તે પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણ આદિ સ્વભાવ તે પ્રકૃતિ, જે પ્રમાણે તેની સ્થિતિ એક-બે આદિ દિનની અવસ્થા છે તે પ્રમાણે કર્મોની સ્થિતિ પ્રતિનિયત કાલ અવસ્થા રૂપ છે, જે પ્રમાણે તેનો રસ સ્નિગ્ધ, મધુર આદિ છે તે પ્રમાણે કર્મોની સ્થિતિ પણ શુભ-અશુભ આદિ રસ છે, જે પ્રમાણે તેના પ્રદેશો એક બે પસલી આદિ પ્રમાણ છે. તે પ્રમાણે કર્મોની પણ બહુતર બહુતમ આદિ વિભાગરૂપે છે. પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ગાથા ૪૦ માં કહ્યું છે - ‘‘ટિડિંબંધુ દલસસ ટિડિં, પપસબંધો પપસગહણં જં । તાળ રસો અણુભાગો, તસસમુદાઓ પગડ્ઢંધો ॥’’ અર્થ :- સ્થિતિબંધ એટલે દલિકની સ્થિતિ, પ્રદેશોનું જે ગ્રહણ તે પ્રદેશબંધ કહેવાય છે. તેઓનો જે રસ તે અનુભાગબંધ અને તેઓના સમુદાયને પ્રકૃતિબંધ કહેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે પંચસંગ્રહમાં પ્રકૃતિબંધનું લક્ષણ કહ્યું છે, કાષાયિક કર્મ આશ્રયીને સંભવી શકે પરંતુ અહીં તેનો ઉપયોગ નથી.

સ્થિતિ આદિ સમુદાયરૂપે પ્રકૃતિબંધના વિચારમાં સ્થિતિ આદિ અંશની અવિવક્ષા કરવી અશક્ય છે. અને પ્રકૃતિબંધે ૧૨૦નો અધિકાર છે. ભૂયસ્કાર આદિ વિશેષ આગળ બતાવશે. અને આ પ્રકૃતિબંધ ચાર પ્રકારે છે. જઘન્ય-અજઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્કૃષ્ટ છે. ત્યાં જઘન્ય પ્રકૃતિબંધ ઉપશાંતમોહ આદિ ૩ ગુણસ્થાનકે હોય છે, ત્યાં પ્રકૃતિબંધને આશ્રયીને એક પ્રકૃતિબંધ હોવાથી જ સર્વથી અલ્પ બંધ થાય છે. તેથી જઘન્યપણું છે. ઉપશાંતમોહથી ભ્રષ્ટને અજઘન્યબંધ, મૂલપ્રકૃતિ આશ્રયીને ૬ આદિનો, ઉત્તરપ્રકૃતિ આશ્રયીને ૧૭ આદિનો બંધ સંભવ હોવાથી સંજ્ઞિ મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ મૂલપ્રકૃતિ ૮ અને ઉત્તરપ્રકૃતિ ૭૪ બંધ હોવાથી. તેથી સ્તોક-સ્તોકતર મૂલ પ્રકૃતિ અને ઉત્તરપ્રકૃતિનો જે બંધ તે અનુત્કૃષ્ટબંધ. ઉત્કૃષ્ટબંધથી પરિણામ ઓછો થતાં પડતાં અનુત્કૃષ્ટબંધની સાદિ અથવા જઘન્યબંધથી પડતાં અજઘન્યબંધની સાદિ. આ પ્રમાણે સાદિપણાના વિશેષથી અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટનો ભેદ વિચારવો. અથવા પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશાની જેમ અવધિભેદથી જઘન્ય અધિકૃત કરીને જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ થાય ત્યાં સુધી અજઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટને અધિકૃત કરીને જ્યાં સુધી જઘન્ય થાય ત્યાં સુધી અનુત્કૃષ્ટ. આ જ વિશેષહેતુથી સાદિપણા વિશેષ અભાવે પણ અજઘન્ય. અનુત્કૃષ્ટ ભેદ ઓળખાય છે. જો કે પંચસંગ્રહ ૫માં દ્વારની ગાથા ૨૪માં કહ્યું છે. ‘‘ઉવ્વોસા પરિવડિણ સાડિ અણુવ્વોસઓ જહવાઓ । અબ્બંધાઓ વિયરો તદભાવે દો વિ અવિસેસા ।’’ અર્થ :- ઉત્કૃષ્ટ બંધથી જ્યારે પડે ત્યારે અનુત્કૃષ્ટબંધ સાદિ થાય. અને જઘન્ય બંધથી પડે અથવા અબંધક થઈ ફરી બાંધે ત્યારે અજઘન્યબંધ સાદિ થાય. તેના અભાવમાં તે બંને સરખા જ છે. આ પ્રમાણે જે કહ્યું છે તે સાદિપણાને આશ્રયીને સ્પષ્ટ વિશેષ બતાવવાના અભિપ્રાયથી છે.

[^{૮૦}ત્યાં સાતાવેદનીય આદિ અધ્રુવબંધિ પ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ ચારે પણ ભેદ સાદિ અધ્રુવ હોય છે. ધ્રુવબંધિની તો સંભવી અજઘન્ય - અનુકૃષ્ટ - અનાદિ - ધ્રુવ - સાદિ - અધ્રુવ પણ થાય છે. જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ તો ધ્રુવબંધિની પણ ક્યારેક સાદિ અધ્રુવ થાય છે.] તથા મૂલપ્રકૃતિને વિષે આયુષ્યબંધ સાદિ અને અધ્રુવ જ હોય છે. વેદનીયનો અનાદિ-અધ્રુવ અને ધ્રુવ, ત્યાં અનાદિપણું હંમેશાપણે હોય છે. ધ્રુવ-અભવ્યોને ક્યારે પણ વિચ્છેદના અભાવથી, અધ્રુવ ભવ્યોને અયોગીમાં વિચ્છેદ થવાથી હોય છે. બાકીના કર્મોની સાદિ-આદિ ચાર પ્રકારે ત્યાં ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનથી પડતાં સાદિ. તે સ્થાન અપ્રાપ્તને અનાદિ, ધ્રુવ-અભવ્ય, અધ્રુવ-ભવ્યની અપેક્ષાએ હોય છે.

ઉત્તર પ્રકૃતિને વિષે ધ્રુવબંધી સર્વ પણ ૪૭ પ્રકૃતિ સાદિ આદિ ચાર ભેદે ત્યાં પોત પોતાના અબંધસ્થાન ભ્રષ્ટોને સાદિ, અને તેઓની મધ્યે મિથ્યાત્વનો - સાસ્વાદનાદિ - ગુણઠાણે, થીજાદ્વિત્રિક, અનંતાનુબંધિ-૭ પ્રકૃતિનો મિશ્રાદિ ગુણઠાણે, બીજો કષાય - દેશવિરતાદિ ગુણઠાણે, ત્રીજો કષાય પ્રમત્તાદિ ગુણઠાણે, નિદ્રા - પ્રયત્ના - અગુરુલધુ - નિર્માણ - તૈજસ - ઉપઘાત - વર્ણાદિ ચતુષ્ક - કાર્મણ - ભય - જુગુપ્સા - અનિવૃત્તિબાદરાદિ ગુણઠાણે, સંજ્વલનનો સૂક્ષ્મસંપરાયાદિ ગુણઠાણે, જ્ઞાનાવરણ પંચક - અંતરાય પંચક - દર્શનાવરણ-૪ ઉપશાંતમોહગુણસ્થાનાદિ ગુણઠાણે અબંધ હોય છે. માટે ત્યાંથી પડીને ફરીથી બંધ શરૂ કરે તેને સાદિ, તથા પોતપોતાના અબંધસ્થાન અપ્રાપ્તને અનાદિ, ધ્રુવ-અભવ્યોને અને અધ્રુવ ભવ્યોને અધ્રુવબંધીનીમાં ૭૩ સાદિ-અધ્રુવ જ યુક્ત છે.

તથા નરકત્રિક, દેવત્રિક, વૈકિયદ્વિક-૮ પ્રકૃતિઓના બંધમાં વિકલેન્દ્રિય એકેન્દ્રિય યોગ્ય નથી, તેની ઇતર(પ્રકૃતિઓ)ના જ બંધસ્વામી છે. તથા મનુષ્યત્રિક-ઉચ્ચગોત્ર, અને પૂર્વે કહીં તે ૮ = ૧૨ પ્રકૃતિઓના બંધમાં તેઉકાય-વાઉકાય અયોગ્ય છે. આહારકદ્વિક-જિનનામ બંધમાં સર્વે પણ તિર્યચો અયોગ્ય છે. વૈકિયદ્વિક - આહારકદ્વિક - નરકત્રિક - દેવત્રિક - સૂક્ષ્મત્રિક - વિકલત્રિક રૂપ ૧૬ પ્રકૃતિઓના બંધમાં દેવો અયોગ્ય છે. આ ૧૬ + આત્મ - સ્થાવર-એકેન્દ્રિયજાતિ સહિત ૧૮ પ્રકૃતિઓના બંધમાં નારક અયોગ્ય છે. અને તેથી તેઉ-વાઉકાય ૧૦૫ પ્રકૃતિઓના બંધસ્વામી છે. બાકીના એકેન્દ્રિય-વિકલેન્દ્રિય ૧૦૮ પ્રકૃતિઓના બંધસ્વામી છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ૧૧૭ પ્રકૃતિઓના, દેવો ૧૦૪ પ્રકૃતિઓના, અને નારકો ૧૦૧ પ્રકૃતિઓના બંધસ્વામી છે. બીજા પણ વિશેષો અન્ય ગ્રન્થથી (ત્રીજા કર્મગ્રન્થથી) જાણવાં. વિસ્તારના ભયથી કહેતાં નથી. (યંત્ર નં. ૧૦-૧૧-૧૨ જુઓ)

ઇતિ પ્રકૃતિબંધાદિ ૪ ની ભાવના અને પ્રકૃતિબંધનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

ચિત્ર નં. ૬ની સમજૂતી :- શરીરસ્થાનમાં પ્રથમ શરીરસ્થાનના પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં રહેલા દરેક પુદ્ગલમાં સર્વ જીવથી અનંતગુણ સ્નેહાણુ છે. આ બિન્દુઓથી બતાવ્યું છે. ઉત્તરોત્તર એ સ્પર્ધકની વર્ગણાઓમાં ૧-૧-સ્નેહાણુ વધતા જાય છે.

પ્રથમ શરીરસ્થાનના પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં પુદ્ગલો અભવ્યથી અનંતગુણ અને સિદ્ધના અનંતમા ભાગે છે. અને ઉત્તરોત્તર વર્ગણાઓમાં પુદ્ગલો ઘટતાં જાય છે. અને તે અનંતમા ભાગ જેટલાં ઘટે છે. ૧ સ્પર્ધકમાં વર્ગણાઓ અભવ્યથી અનંતગુણ છે.

પ્રથમ સ્પર્ધકની ચરમ વર્ગણા પછી સર્વ જીવથી અનંતગુણ જેટલાં સ્નેહાણુનું અન્તર પડે છે. તેથી પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણાના સ્નેહાણુઓ કરતાં બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં ડબલ સ્નેહાણુઓ હોય છે.

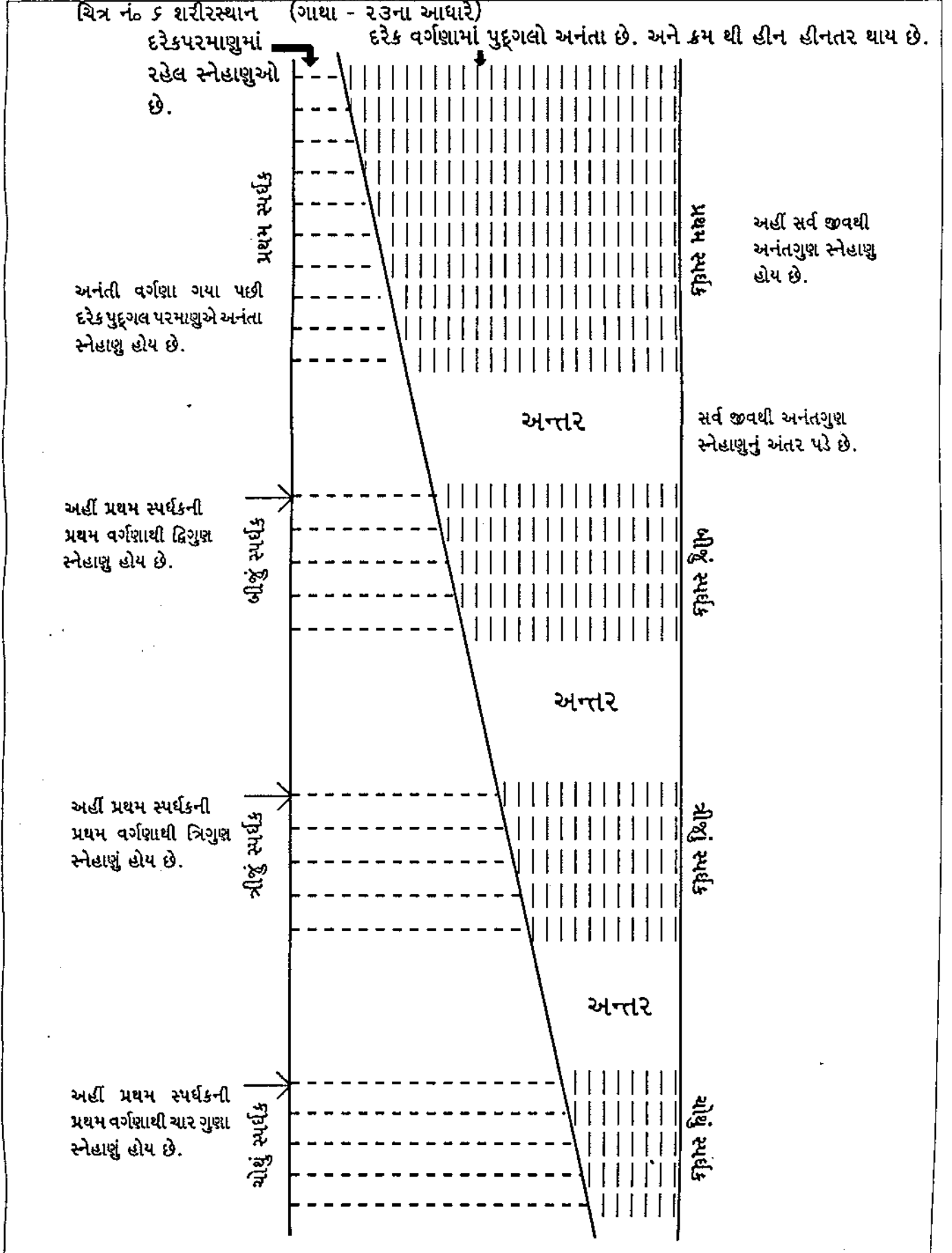
પ્રથમ સ્પર્ધકની ચરમ વર્ગણા કરતાં બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં પુદ્ગલો એક અનંતમો ભાગ પૂર્વની જેમ ઘટે છે.

તે રીતે દ્વિતીયાદિ સ્પર્ધકો જાણવાં. આવા અનંતા શરીર સ્પર્ધકો થાય ત્યારે એક શરીરસ્થાન થાય છે.

પહેલા સ્પર્ધકની પહેલી વર્ગણાના સ્નેહાણુ કરતાં જેટલાં સ્પર્ધક લઈએ તેટલાં ગુણા તે સ્પર્ધકની પહેલી વર્ગણામાં સ્નેહાણુ હોય. જેમ ત્રીજામા ત્રિગુણ વિગેરે.

ઇતિ ચિત્ર નં ૬ની સમજૂતી સમાપ્ત

૮૦ “તજાધ્રુવબંધિનીનાં સાતાવેદનીયાદીનાં જઘન્યાદયસ્ત્વારોડપિ ભેદાઃ સાદયોડધ્રુવાશ્ચ ભવન્તિ । ધ્રુવબંધિનીનાં તુ સંભવિનાવજઘન્યાનુલુપ્તાવનાદી ધ્રુવો સાયધ્રુવાવપિ ચ ભવતઃ । જઘન્યોલુપ્તૈ તુ ધ્રુવબંધિનીનામપિ ક્ષદાચિત્ત્વેન સાયધ્રુવાવેવ ભવતઃ ।” આ પ્રમાણે ટીકામાં જે લખેલ છે, તે વિવશા વિશેષથી બરોબર છે. પરંતુ સામાન્યથી પ્રત્યેક મૂળ તથા ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં જઘન્યાદિ ભેદ ન હોય. તેથી તેના સાધાદિ ન આવે.

-: અથ રજો પ્રદેશબંધ :-

-: અથ પ્રકૃતિઓમાં કર્મપ્રદેશની ભૂચણ :-

જં સર્વધાતિપત્તં, સગકમ્પપ્રસંગંતમો ભાગો ।

આવરણાણ ચડદ્વા, તિહા ય અહ પંચહા વિગ્ધે ॥ ૨૫ ॥

યત્ સર્વધાતિપ્રાપ્તં સ્વકર્મપ્રદેશાડનન્તમો ભાગ : ।

આવરણયો : ચતુર્ધા, ત્રિધા ચાડય પચ્ચધા વિગ્ધે ॥ ૨૫ ॥

ગાથાર્થ :- સર્વધાતિ પ્રકૃતિને પ્રાપ્ત થયેલા જે કર્મદલ તે સ્વકર્મપ્રદેશના અનંતમાભાગ જેટલું છે. ને શેષ કર્મદલ જ્ઞાનાવરણીયમાં ૪ ભાગે ને દર્શનાવરણીયમાં-૩ ભાગે વહેંચાય. તથા અંતરાયકર્મના મૂળભાગમાં આવેલું કર્મદલ પાંચ પ્રકારે વહેંચાય.

ટીકાર્થ :- પ્રકૃતિબંધ કહ્યો. હવે પ્રદેશબંધ અવસર પ્રાપ્ત છે. ત્યાં આઠ પ્રકારના બંધકથી, વિચિત્ર પ્રકારના અધ્યવસાયથી ગ્રહણ કરેલ જે દલિયા તેના આઠ ભાગ થાય છે, સાત પ્રકારના બંધકના સાત ભાગ, છ પ્રકારના બંધકના છ ભાગ, એક પ્રકારના બંધકનો એક જ ભાગ, આ મૂલપ્રકૃતિના ભાગ કર્યા.

હવે ઉત્તરપ્રકૃતિઓના ભાગ બતાવતા કહે છે. જે કર્મદલિક સર્વધાતિને પ્રાપ્ત કેવલજ્ઞાનાવરણાદિ સર્વધાતિ પ્રકૃતિમાં ગયેલા તે પોતાના કર્મપ્રદેશના અનંતમા ભાગે છે. પોતાની જ્ઞાનાવરણાદિ રૂપથી મૂલપ્રકૃતિનો મૂલભાગ તેના અનંતમા ભાગે જાય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. એ પ્રમાણે કેવી રીતે ? પોત પોતાની મૂલપ્રકૃતિ પરમાણુને વિષે સ્નિગ્ધતર પરમાણુ અનંતમા ભાગ માત્ર છે, કારણકે તેઓનું જ સર્વધાતિ પ્રકૃતિ યોગ્યપણું છે. તેનો અનંતમો ભાગ ગયે છે તે જે શેષ દલિયા તે સર્વધાતિ પ્રકૃતિ સિવાયની તે કાલે બંધાતી પોત પોતાની મૂલપ્રકૃતિના અવાન્તર ભેદને ભાગ કરી અપાય છે, તે આ પ્રમાણે કહે છે.-

જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણના પ્રત્યેક સર્વધાતિ - પ્રકૃતિ યોગ્ય અનંતમો ભાગ દૂર કરીને બાકીના દલિયા યથાક્રમથી ૪-૩ ભાગ કરાય છે. અને કરીને બાકીની દેશધાતિ પ્રકૃતિને અપાય છે. જ્ઞાનાવરણ મૂલપ્રકૃતિને ભાગતાં તે ભાગનો અનંતમો ભાગ કેવલજ્ઞાનાવરણને અપાય છે, દર્શનાવરણ મૂલપ્રકૃતિને ભાગતાં ભાગનો અનંતમો ભાગ તેના ૬ ભાગ કરીને નિદ્રાપંચક, કેવલદર્શનાવરણને અપાય છે, દરેકના ચાર, ત્રણ જ દેશધાતિ ભેદના ભાગ બાકી રહેતા અપાય છે. હવે વિદ્ન-અંતરાયમાં જે મૂલભાગ આવે તે સમગ્રના પણ પાંચ ભાગ કરીને દાનાંતરાય આદિને અપાય છે, કારણકે ત્યાં સર્વધાતિ અવાન્તર ભેદ નથી. (પે૦ નં૦ - ૭૭ જુઓ)

મૂલપ્રકૃતિ વિષે પ્રકૃતિબંધમાં સાધાદિ

ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર-૧૦ (ગાથા રચના આધારે)

નંબર	મૂલપ્રકૃતિ	સાદિ	અધ્રુવ	અનાદિ	ધ્રુવ	ભાંગા
		કેવી રીતે અથવા કોને	કેવી રીતે-કોને ?	કેવી રીતે-કોને ?	કેવી રીતે કોને ?	
૧	આયુષ્ય	અધ્રુવપણું હોવાથી	અધ્રુવપણું હોવાથી	—	—	૨
૨	વેદનીય	—	ભવ્ય હોવાથી	સાર્વદિકપણું હોવાથી	અભવ્યને.	૩
૩ થી ૮	જ્ઞાના૦-દર્શ૦- મો૦-ના૦ ગો૦ - અંત૦	ઉપશાંતથી પડેલ, કાળ કરેલ	ભવ્ય	સાદિસ્થાન નહીં પામેલાને	અભવ્યને	૨૪
					કુલ ભાંગા	૨૮

**મિથ્યાત્વ આદિ ગુણસ્થાનકે નીચે પ્રમાણે જીવ
આવે છે અને જાય છે તે (ચંત્ર નંબર-૧૧)**

ગુણસ્થાનક	આવવા માટે	જવા માટે
૧	૨-૩-૪-૫-૬	૩-૪-૫-૬ ૭
૨	૪-૫-૬	૧
૩	૧-૪-૫-૬	૧-૪
૪	૧-૩-૫-૬- ૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧ માંથી કાળ કરીને	૧-૨-૩-૫-૬ ૭
૫	૧-૪-૬	૧-૨-૩-૪-૬ ૭
૬	૧-૪-૫-૭	૧-૨-૩-૪-૫-૭
૭	૧-૪-૫-૬-૮	૮-૬ અથવા ૪ થે કાળ કરીને.
૮	૭ - ૯	૯-૭ અથવા ૪ થે કાળ કરીને.
૯	૮-૧૦	૧૦-૮ અથવા ૪ થે કાળ કરીને.
૧૦	૯-૧૧	૧૧-૧૨-૯ અથવા ૪ થે કાળ કરીને.
૧૧	૧૦	૧૦ અથવા ૪ થે કાળ કરીને.
૧૨	૧૦	૧૩
૧૩	૧૨	૧૪
૧૪	૧૩	મોક્ષમાં

ચોકડીમાં લખેલ ગુણસ્થાનકે મતાંતરે ન જાય એમ સમજવું.

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે પ્રકૃતિબંધમાં સાદ્યાદિ ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નં ૧૨

સંખ્યા	ઉત્તરપ્રકૃતિ	સાદિ	અધુવ	અનાદિ	ધુવ	ભાંગા
૧	મિથ્યાત્વનો	ઉપરથી / મિથ્યાત્વના પડીને / પ્રારંભમાં	ભવ્યોને	પોતાના અબંધસ્થાનો નહીં પામેલાને	અભવ્યોને	૪
૩	થીણદ્વિત્રિકનો	" મિ. - કે સાસ્વા. પ્રારંભ	"	"	"	૧૨
૪	અનંતાનુબંધી-૪	" " "	"	"	"	૧૬
૪	અપ્રત્યા.૪	" ૧ થી ૪ ગુણ. આવેલ	"	"	"	૧૬
૪	પ્રત્યા.૪	" ૧ થી ૫ " "	"	"	"	૧૬
૨	નિદ્રા - પ્રયલા	" ૮/૧ ભાગે Δ "	"	"	"	૮
૯	અગુરુ.નિર્મા.તૈ.૦ કાર્મ. ઉપ.વર્ણાદિ-૪	" ૮/૬ ભાગે Δ "	"	"	"	૩૬
૨	ભય - જુગુપ્સા	" ૮/૭ ભાગે Δ "	"	"	"	૮
૪	સંજવલન-૪	" ૯મે સ્વ સ્વ બંધારંભે Δ	"	"	"	૧૬
૫	જ્ઞાના.૫	" ૧૦મે Δ "	"	"	"	૨૦

૫	અંત૦-૫	” ” Δ ”	”	”	”	૨૦
૪	દર્શના૦-૪	” ” Δ ”	”	”	”	૧૬
૭૩	અધ્રુવબંધીની-૭૩	અધ્રુવબંધપણાથી	અધ્રુવબંધપણાથી	—	—	૧૪૬
					કુલ	૩૩૪

નોંધ :- ઉપર - સ્વ - સ્વ બંધારભેના ભાગ લખ્યા છે. એટલે કે પડતાંની અપેક્ષાએ છે. (ચઢતાં જ્યાં વિચ્છેદ થયો હોય ત્યાં પડીને આવતાં નવો બંધ શરૂ થાય)

Δ = ઉપરથી પડીને તે તે ગુણસ્થાનકે આવ્યા પહેલાં કાળ કરી દેવલોકે જતાં ૪થા ગુણસ્થાનકે સાદિ થાય.

મોહે દુહા ચઢદ્વા ય, પંચહા વા વિ બજ્જમાણીણં ।

વેયણિયાઝયગોણસુ, બજ્જમાણીણ ભાગો સિં ॥ ૨૬ ॥

મોહે દ્વિધા ચતુર્ધા ચ, પચ્ચધા વાઙ્ગિ વધ્ધમાનાનામ્ ।

વેદનીયાસુ ગોત્રેસુ, વધ્ધમાનીનાં ભાગોડમીષામ્ ॥ ૨૬ ॥

ગાથાર્થ :- મોહનીયકર્મને વિષે શેષ મૂલ ભાગના બે-ચારને પાંચ ભાગ બંધાતી પ્રકૃતિને મલે છે. અને વેદનીય, આયુ, ને ગોત્ર એ ત્રણ કર્મનો પ્રત્યેકનો સમગ્ર મૂલ ભાગ બંધાતી એકેક પ્રકૃતિને પ્રાપ્ત થાય છે.

ટીકાર્થ :- મોહનીયકર્મમાં સ્થિતિ અનુસારથી જે મૂલભાગ આવે તેનો સર્વઘાતિ યોગ્ય અનંતમો ભાગ છે, તેના ભાગ કરાય છે. - તેનો અર્ધો દર્શનમોહનીય અને અર્ધો ચારિત્રમોહનીયને જાય છે. ત્યાં દર્શનમોહનીય સંબંધી સમગ્ર પણ અર્ધો ભાગ મિથ્યાત્વમોહનીયને અપાય છે. ચારિત્રમોહનીય સંબંધી જે અર્ધભાગ છે, તેના ૧૨ ભાગ કરીને પ્રથમ ૧૨ કષાયને અપાય છે. પછી બાકી રહેલા એટલે કે અનંતભાગ સિવાયના દલિયાને બે ભાગ કરી બંધાતી કષાય - નોકષાય પ્રકૃતિઓને અપાય છે. ત્યાં એક ભાગ કષાયમોહનીયનો અને એક નોકષાયમોહનીયનો. ત્યાં કષાયમોહનીય ભાગના વળી ચાર ભાગ કરાય છે, અને તે ચારે ભાગ પણ સંજવલન કોધાદિને અપાય છે. નોકષાયમોહનીયના પાંચ ભાગ કરાય છે, અને તે પાંચ ભાગ પણ યથાક્રમ ત્રણ વેદમાંથી - ગમે તે એક વેદ બંધાય તેને, હાસ્ય-રતિ, અરતિ-શોક બંને યુગલમાંથી એક યુગલ અને ભય-જુગુપ્સાને અપાય છે, બીજી પ્રકૃતિઓનો બંધ નહીં હોવાથી અન્ય પ્રકૃતિને ભાગ ન હોય. નોકષાયની મધ્યમાં જે કહ્યા છે તેટલાંનો જ એકી સાથે બંધનો સંભવ છે. તથા વેદનીય, આયુષ્ય, ગોત્રને વિષે જે મૂલભાગ આવે તેના પોત પોતાની એક પ્રકૃતિ બંધાતી હોય તેને અપાય છે. કારણકે બે આદિ આ પ્રકૃતિઓ એકી સાથે બંધ થતો નથી.

પિંડપગતીસુ બજ્જંતિગણ, વળ્લરસગંધફાસાણં ।

સવ્વાસિં સંઘાણ, તણુમ્મિ ય તિગે ચઢવ્કે વા ॥ ૨૭ ॥

પિંડપ્રકૃતિષુ વધ્ધમાનાનામ્, વળ્લરસગંધસ્પર્શાનામ્ ।

સર્વાસાં સંઘાતને, તનૌ ચ ત્રિકે ચતુષ્કે વા ॥ ૨૭ ॥

ગાથાર્થ :- નામકર્મને પ્રાપ્ત થયેલો મૂલ ભાગ પિંડ પ્રકૃતિઓમાં બંધાતી પ્રકૃતિને, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ ચારમાં સર્વ ઉત્તર ભેદને અને સંઘાત તથા શરીરને ત્રણ અથવા ચાર ભાગે વહેંચાય છે.

ટીકાર્થ :- અજહત્ = પોતાના અર્થને ત્યજે નહીં તેવી શક્તિથી લક્ષણ પિંડપ્રકૃતિઓ નામ પ્રકૃતિઓ છે. જે ચૂર્ણિકારે કહ્યું છે. - “પિંડપગઈઓ નામપગઈઓ” તિ તેઓની મધ્યમાં બંધાતી, બીજી ગતિ, જાતિ, શરીર, બંધન, સંઘાતન, સંઘયણ, સંસ્થાન, અંગોપાંગ, આનુપૂર્વી, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અગુરુલઘુ, પરાઘાત, ઉપઘાત, ઉચ્છવાસ, નિર્માણ, તીર્થકરનામ, આતપ, ઉદ્યોત, પ્રશસ્ત કે અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, ત્રસ-સ્થાવર, બાદર-સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત, પ્રત્યેક-સાધારણ, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, સુસ્વર-દુઃસ્વર, સુભગ-દુર્ભગ, આદેય-અનોદય, અને યશઃકીર્તિ-અયશઃકીર્તિ બંનેમાંથી એકને મૂલભાગ આપવો જોઈએ. અને આ જે વિશેષ છે તે કહે છે - વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શનો પ્રત્યેકને જે ભાગ દલિયા આવે તે સર્વના તેના અવાન્તર પ્રકૃતિઓને ભાગી-ભાગીને આપવા જોઈએ. વર્ણ નામને

જે ભાગ મળ્યા તે દલિયાના પાંચ ભાગ કરીને શુકલ આદિ અવાન્તર ભેદને આપવા જોઈએ. એ પ્રમાણે ગંધ-રસ-સ્પર્શનો પણ જે પ્રમાણે ભેદ હોય તે પ્રમાણે ભાગી ભાગીને આપવા જોઈએ. તે પ્રમાણે સંઘાત-શરીરને પ્રત્યેકને જે ભાગ દલિયા મળ્યા તેના ત્રણ અથવા ચાર ભાગ કરીને આપવા જોઈએ. ત્યાં ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણ અથવા વૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણ એકી સાથે ત્રણ શરીર કે સંઘાતન બાંધે તેથી ત્રણ ભાગ કરાય, વૈક્રિય-આહારક-તૈજસ-કાર્મણ રૂપ ચાર શરીર કે સંઘાતન બાંધે તેથી ચાર ભાગ કરાય.

સત્તેવ્કારવિગ્ણા, બંધણનામાણં મૂલપગર્દ્ધનં ।

ઉત્તરસગપર્દ્ધનં ચ, અપ્પબહુત્તા વિસેસો સિં ॥ ૨૮ ॥

સપ્તેકાદશવિકલ્પાઃ, બંધનનામ્નાં મૂલપ્રકૃતિનામ્ ।

ઉત્તરસ્વપ્રકૃતીનાં ચા - ડ્વલ્પબહુત્તાદ્ વિશેષ આસામ્ ॥ ૨૮ ॥

ગાથાર્થ :- બંધન નામકર્મની મૂલપ્રકૃતિના ૭ અથવા ૧૧ વિકલ્પ કરીએ, અને હવે એ મૂલપ્રકૃતિઓમાં, આપ આપણી ઉત્તર પ્રકૃતિઓના અલ્પબહુત્વનો વિશેષ કહેવાય છે.

ટીકાર્થ :- બંધન નામને ભાગ મળેલ જે દલિયા તેના સાત વિકલ્પો છે. :- ૭ ભાગ અથવા ૧૧ ભાગ કરાય છે. ત્યાં (૧) ઔદારિક-ઔદારિક (૨) ઔદારિક-તૈજસ (૩) ઔદારિક-કાર્મણ (૪) ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણ (૫) તૈજસ-તૈજસ (૬) તૈજસ-કાર્મણ (૭) કાર્મણ-કાર્મણ અથવા વૈક્રિયચતુષ્ક તૈજસત્રિક રૂપ ૭ ભાગ કરાય છે. વૈક્રિયચતુષ્ક, આહારકચતુષ્ક, તૈજસત્રિક લક્ષણવાલા ૧૧ બંધનો બાંધે છે. અને બાકીની પ્રકૃતિઓ એકી સાથે અવાન્તર બે-ત્રણ આદી ભેદના બંધનો અભાવ હોવાથી ભાગે દલિયા જે આવે તેનો ભાગ પડે નહીં, પરંતુ તે પરિપૂર્ણને પામે છે. અહીં એક અધ્યવસાયથી ગ્રહણ કરેલ કર્મદલિકના પરમાણુઓના વિભાગ કરીને મૂલપ્રકૃતિ અને ઉત્તરપ્રકૃતિને આપવા, ત્યાં જઘન્યથી અથવા ઉત્કૃષ્ટથી કઈ પ્રકૃતિને કેટલો ભાગ આવે ? તે વિશેષ જણાવવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. - આ મૂલપ્રકૃતિ અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓના પરસ્પર ભાગનું વિશેષ અલ્પબહુત્વ અન્ય ગ્રંથમાંથી જાણવું. ત્યાં મૂલપ્રકૃતિઓનું અલ્પબહુત્વ બતાવે છે.

કર્મની સ્થિતિ અનુસારે ભાગ પ્રાપ્ત થાય છે, જેની મોટી સ્થિતિ તેનો મોટો ભાગ અને જેની નાની સ્થિતિ તેને થોડો ભાગ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી આયુષ્યનો ભાગ સર્વથી અલ્પ છે, કારણકે તેની ઉત્કૃષ્ટથી પણ ૩૩ સાગરોપમ માત્ર હોવાથી બીજાં સર્વ કર્મોથી અલ્પ સ્થિતિ જ છે. તેથી નામ-ગોત્રકર્મનો ભાગ અધિક છે, કારણકે એ બે કર્મની સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે, ને સ્વસ્થાને પરસ્પર તુલ્ય સ્થિતિ છે. તેથી પણ જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, - ને અંતરાયકર્મનો ભાગ અધિક છે, કારણકે તે ત્રણે કર્મની સ્થિતિ ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ છે, ને પરસ્પર તુલ્ય સ્થિતિ છે. તેથી પણ મોહનીયકર્મની સ્થિતિ અધિક છે, કારણકે તેની સ્થિતિ ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. વેદનીયકર્મની સ્થિતિ જો કે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ સરખી છે, તો પણ તે વેદનીયકર્મનો ભાગ સર્વ કર્મથી અધિક છે, કારણકે વેદનીયકર્મ અતિસ્પષ્ટ રીતે પોતાનું સુખ-દુઃખ બતાવે છે. મૂલપ્રકૃતિઓનું અલ્પબહુત્વ કહ્યું. હવે પોતપોતાની ઉત્તરપ્રકૃતિઓને જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પ્રદેશાગ્રનું અલ્પબહુત્વ કહેવાય છે.

-: અથ ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશાગ્રાલ્પબહુત્વ :-

ત્યાં ઉત્કૃષ્ટપદે કેવલજ્ઞાનાવરણનો પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણનો અનંતગુણ, તેથી અવધિજ્ઞાનાવરણનો વિશેષાધિક, તેથી શ્રુતજ્ઞાનાવરણનો વિશેષાધિક, તેથી મતિજ્ઞાનાવરણનો વિશેષાધિક છે.

તથા દર્શનાવરણને વિષે ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રયલાનો પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી નિદ્રાનો વિશેષાધિક, તેથી પણ પ્રયલા-પ્રયલાનો વિશેષાધિક, તેથી પણ નિદ્રા-નિદ્રાનો વિશેષાધિક, તેથી ધીણદ્વિનો વિશેષાધિક, તેથી કેવલદર્શનાવરણનો વિશેષાધિક, તેથી અવધિદર્શનાવરણનો અનંતગુણ, તેથી અચક્ષુદર્શનાવરણનો વિશેષાધિક, તેથી પણ ચક્ષુદર્શનાવરણનો વિશેષાધિક છે.

તથા અસાતાવેદનીયનો ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી સાતાવેદનીયનો વિશેષાધિક છે.

તથા મોહનીયને વિષે ઉત્કૃષ્ટપદે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ - માનનો પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-ક્રોધનો વિશેષાધિક, તેથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-માયાનો વિ. તેથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-લોભનો વિ., તેથી પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-માનનો વિ., તેથી પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-ક્રોધનો વિ., તેથી પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-માયાનો વિ., તેથી પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-લોભનો વિ., તેથી અનંતાનુબંધિ-માનનો વિ., તેથી અનંતાનુબંધિ-ક્રોધનો વિ., તેથી અનંતાનુબંધિ -

માયાનો વિ૦, તેથી અનંતાનુબંધિ-લોભનો વિ૦, તેથી મિથ્યાત્વનો વિ૦, તેથી જુગુપ્સાનો અનંતગુણ, તેથી ભયનો, વિ૦, તેથી હાસ્ય-શોકનો વિ૦, સ્વસ્થાને બંને પણ પરસ્પર તુલ્ય, તેથી રતિ-અરતિનો વિ૦, સ્વસ્થાને તે બંને તુલ્ય, તેથી સ્ત્રીવેદ-નપુંસકવેદનો વિ૦, સ્વસ્થાને તે બંને તુલ્ય, તેથી સંજવલન-ક્રોધનો વિ૦, તેથી સંજવલન-માનનો વિ૦, તેથી પુરુષવેદનો વિ૦, તેથી સંજવલન-માયાનો વિ૦, તેથી સંજવલન-લોભનો અસંખ્યેયગુણ^{૮૧} છે.

તથા^{૮૨} ચારે પણ આયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ પરસ્પર તુલ્ય છે.

નામકર્મને વિષે ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ ગતિને વિષે દેવ-નરકગતિનો સર્વથી અલ્પ, તેથી મનુષ્યગતિનો વિશેષાધિક, તેથી તિર્યચગતિનો વિશેષાધિક છે. તથા જાતિને વિષે બેઇન્દ્રિયાદિ-૪ જાતિનો ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, સ્વસ્થાને તેઓનો પરસ્પર તુલ્ય, તેથી એકેન્દ્રિયજાતિનો વિશેષાધિક છે. તથા શરીરનામને વિષે આહારકશરીરનો ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી વૈકિયનો વિશેષાધિક, તેથી ઔદારિકનો વિ૦, તેથી તૈજસનો વિ૦, તેથી પણ કાર્મણનામનો વિશેષાધિક છે. એ પ્રમાણે સંઘાતનનામને વિષે પણ જાણવું. તથા બંધનનામને વિષે આહારક-આહારક બંધનનો ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી આહારક-તૈજસ બંધનનો વિશેષાધિક, તેથી પણ આહારક કાર્મણ બંધનનો વિ૦, તેથી આહારક-તૈજસકાર્મણ બંધનનો વિ૦, તેથી વૈકિય-વૈકિય બંધનનો વિ૦, તેથી વૈકિય-તૈજસબંધનનો વિ૦, તેથી વૈકિય-કાર્મણ બંધનનો વિ૦, તેથી વૈકિય-તૈજસકાર્મણ બંધનનો વિ૦, તેથી ઔદારિક-ઔદારિક બંધનનો વિ૦, તેથી ઔદારિક-તૈજસબંધનનો વિ૦, તેથી ઔદારિક-કાર્મણ બંધનનો વિ૦, તેથી પણ ઔદારિક-તૈજસકાર્મણ બંધનનો વિ૦, તેથી તૈજસ-તૈજસ બંધનનો વિ૦, તેથી તૈજસ-કાર્મણ બંધનનો વિ૦, તેથી કાર્મણ-કાર્મણ બંધનનો વિશેષાધિક છે. તથા સંસ્થાનનામને વિષે મધ્યમ ૪ સંસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, સ્વસ્થાને પરસ્પર તેઓ તુલ્ય, તેથી સમયતુરસનો વિશેષાધિક, તેથી પણ હુંડકનો વિશેષાધિક છે. તથા અંગોપાંગનામને વિષે ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ આહારક અંગોપાંગનો સર્વથી અલ્પ, તેથી વૈકિય અંગોપાંગનો વિશેષાધિક, તેથી પણ ઔદારિક અંગોપાંગનો વિશેષાધિક છે. તથા સંઘયણનામને વિષે ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ પ્રથમના પાંચ સંઘયણનો સર્વથી અલ્પ, સ્વસ્થાને તેઓ પરસ્પર તુલ્ય, તેથી સેવાર્ત સંઘયણનો વિશેષાધિક છે. તથા વર્ણનામને વિષે ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ કૃષ્ણવર્ણનો સર્વથી અલ્પ, તેથી નીલવર્ણનો વિશેષાધિક, તેથી લોહિત(લાલ) વર્ણનો વિ૦, તેથી હારિદ્ર (પીળો) વર્ણનો વિ૦, અને તેથી શ્વેત (સફેદ) વર્ણનો વિશેષાધિક છે. તથા ગંધનામને વિષે^{૮૩} સુરભિગંધનો સર્વથી અલ્પ, તેથી દુરભિગંધનો વિશેષાધિક છે. તથા રસનામને વિષે કટુરસનો સર્વથી અલ્પ, તેથી તિક્તરસનો વિશેષાધિક, તેથી કષાયરસનો વિ૦, તેથી આમ્લરસનો વિ., અને તેથી મધુરરસનો વિશેષાધિક છે. તથા સ્પર્શનામને વિષે ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ કર્કશ-ગુરુનો સર્વથી અલ્પ, સ્વસ્થાને બંનેપણ પરસ્પર તુલ્ય, તેથી મૃદુ-લઘુ સ્પર્શનો વિશેષાધિક, સ્વસ્થાને બંનેપણ પરસ્પર તુલ્ય, તેથી રુક્ષ-શીત સ્પર્શનો વિશેષાધિક, સ્વસ્થાને બંને પણ પરસ્પર તુલ્ય તેથી સ્નિગ્ધ-ઉષ્ણસ્પર્શનો વિશેષાધિક, સ્વસ્થાને બંને પણ પરસ્પર તુલ્ય છે. તથા આનુપૂર્વીનામને વિષે ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ દેવાનુપૂર્વી-નરકાનુપૂર્વીનો સર્વથી અલ્પ, સ્વસ્થાને બંનેપણ પરસ્પર તુલ્ય, તેથી મનુષ્યાનુપૂર્વીનો વિશેષાધિક, તેથી તિર્યાયાનુપૂર્વીનો વિશેષાધિક છે. તથા ઉત્કૃષ્ટપદે ત્રસ-નામનો સર્વથી અલ્પ, તેથી સ્થાવર નામનો વિશેષાધિક છે. તથા પર્યાપ્તનામનો પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી અપર્યાપ્તનામનો વિશેષાધિક છે. એ પ્રમાણે સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, સુભગ-દુર્ભગ, આદેય-અનાદેય, સૂક્ષ્મ-બાદર, પ્રત્યેક-સાધારણ (એ છ યુગલને) વિષે જાણવું. તથા અયશ:કીર્તિ નામનો ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ^{૮૪} સર્વથી અલ્પ, તેથી યશ:કીર્તિનો સંખ્યેયગુણ છે. બાકીની આતપ-ઉદ્યોત, શુભ-અશુભ વિહાયોગતિ, સુસ્વર-દુસ્વરને વિષે ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહ પરસ્પર તુલ્ય છે. નિર્માણ -

૮૧ અહીં યુક્તિથી વિચારતાં સં૦ ગુ૦ સંભવે છે. ચૂર્ણિમાં પણ સં૦ ગુ૦ કહેલ છે. તેથી અસં૦ ગુ૦ અશુદ્ધ લાગે છે. છતાં તત્ત્વ કેવલિચમ્ય.

૮૨ ચાર આયુષ્યમાં પ્રદેશાત્ર પરસ્પર તુલ્ય હોતે છતે પણ સ્થિતિની વિષમતા વિરોધવળી સંભવે નહીં, કારણકે સ્થિતિની વિષમતાનું ફળ ઉદય અવસરે છે, તે એવી રીતે એક જ ઉત્કૃષ્ટ યોગે રહીત દેવ નરકાદિના પુદ્ગલો ઉદય અવસરે નિષેક રચનામાં શેષ બે આયુ થી અલ્પ હોય ને નર તિર્યાયાયુષ્યના પુદ્ગલો નિષેક રચનામાં ઘણાં વધારે હોય. એ રીતે તુલ્ય પુદ્ગલોમાં સ્થિતિની વિષમતાનો વિરોધ મટે છે. પુનઃસ્થિતિ અને સ્નેહને આ સ્થાનને અનુસરે એવો અત્યંત સંબંધ નથી. તથા પંચમ કર્મગ્રંથની ટીકામાં જઘન્યપદ વક્તવ્યતા પ્રમાણે અત્રે પણ અલ્પબહુલ્ય દર્શાવ્યું છે.

૮૩ પ્રકૃતિ વિશેષના હેતુથી દુરભિ કરતાં સુરભિ વિશેષાધિક જણાય છે. અને તે પ્રમાણે કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિ વગેરેમાં જણાવેલ છે. છતાં ઘણી ટીકાઓમાં સુરભિ કરતાં દુરભિ વિશેષાધિક બતાવેલી છે. તત્ત્વ કેવલિચમ્ય.

૮૪ આ પ્રમાણે અલ્પબહુલ્ય કર્મપ્રકૃતિની અપેક્ષાએ સમજવું. જો કે પૂ૦ દેવેન્દ્રસૂરિ મ૦સાંના પાંચમા કર્મગ્રંથની સ્વોપજ ટીકામાં કર્મપ્રકૃતિ ટીકાના આધારે બતાવેલ અલ્પબહુલ્યમાં વિશેષાધિક બતાવ્યું છે. તેવી રીતે શુભ વિહાયોગતિ કરતાં અશુભ વિહાયોગતિનો અને સુસ્વર કરતાં દુસ્વર નામનો પણ વિશેષાધિક બતાવેલ છે.

ઉચ્ચવાસ-પરાધાત-ઉપધાત-અગુરુલઘુ-જિનનામકર્મ-એ (૬ પ્રકૃતિઓનું) અલ્પબહુત્વ નથી. કારણકે આ અલ્પબહુત્વ બાકીના વર્ણોની અપેક્ષાએ કૃષ્ણવર્ણની જેમ સજાતીય પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ વિચારાય છે, અને આ પ્રકૃતિઓ પરસ્પર સજાતીય નથી, અભિન્ન = જુદી ન પાડી શકાય એવી મૂલપ્રકૃતિનો અભાવ હોવાથી, એકી સાથે બંધ થતો હોવાથી પ્રતિપક્ષ પણ નથી. તેથી અહીં તેનો અધિકાર નથી.

તથા ઉત્કૃષ્ટપદે નીચગોત્રનો પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી ઉચ્ચગોત્રનો વિશેષાધિક છે.

તથા અંતરાયને વિષે ઉત્કૃષ્ટપદે દાનાંતરાયનો પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી લાભાંતરાયનો વિશેષાધિક, તેથી ભોગાંતરાયનો વિ, તેથી ઉપભોગાંતરાયનો વિ, અને તેથી વીર્યાંતરાયનો વિશેષાધિક છે. ઉત્તરપ્રકૃતિઓનું ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશસમૂહનું અલ્પબહુત્વ કહ્યું.

ઇતિ ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશાગ્ર અલ્પબહુત્વ સમાપ્ત

-: અથ જઘન્યપદે પ્રદેશાગ્રાલ્પબહુત્વ :-

હવે જઘન્યપદે તે (પ્રકૃતિઓનું) અલ્પબહુત્વ કહે છે. - ત્યાં જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ પ્રકૃતિઓનું જે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટપદે કહ્યું તે પ્રમાણે જ જાણવું.

મોહનીયને વિષે જઘન્યપદે અપ્રત્યાખ્યાનમાનનો સર્વથી અલ્પ, તેથી અપ્રત્યાખ્યાન-ક્રોધનો વિશેષાધિક, તેથી અપ્રત્યાખ્યાન-માયાનો વિશેષાધિક, તેથી પણ અપ્રત્યાખ્યાન-લોભનો વિશેષાધિક, તેથી પ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને અનંતાનુબંધિ માન-ક્રોધ-માયા-લોભનો જે પ્રમાણે પહેલા કહ્યું તે રીતે અનુક્રમે વિશેષાધિક કહેવો, તેથી મિથ્યાત્વનો વિશેષાધિક, તેથી જુગુપ્સાનો અનંતગુણ, તેથી ભયનો વિશેષાધિક, તેથી હાસ્ય-શોકનો વિશેષાધિક, સ્વસ્થાને તે બંને પરસ્પર તુલ્ય, તેથી રતિ-અરતિનો વિશેષાધિક, સ્વસ્થાને તે બંને પરસ્પર તુલ્ય, તેથી ક્રોધપણ એક વેદનો વિશેષાધિક, તેથી સંજ્વલન-જનો યથાક્રમે વિશેષાધિક છે. (માન-ક્રોધ-માયા-લોભ અનુક્રમે વિશેષાધિક છે, એમ પૂઠ મલયગિરિ મહારાજની ટીકામાં અને ચૂર્ણીમાં કહ્યું છે.)

તથા આયુષ્યને વિષે જઘન્યપદે પ્રદેશસમૂહ તિર્યચ - મનુષ્યાયુષ્યનો અલ્પ, તેથી દેવ - નરકાયુષ્યનો અસંખ્યેયગુણ છે.

તથા નામકર્મમાં ગતિને વિષે જઘન્યપદે પ્રદેશસમૂહ તિર્યચગતિનો સર્વથી અલ્પ, તેથી મનુષ્યગતિનો વિશેષાધિક, તેથી દેવગતિનો અસંખ્યેયગુણ, તેથી નરકગતિનો અસંખ્યેયગુણ છે. તથા જાતિને વિષે બેઠન્દ્રિયાદિ-૪ જાતિનો પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી એકેન્દ્રિયનો વિશેષાધિક છે. તથા શરીરનામને વિષે ઔદારિકશરીરનો પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી તૈજસનો વિશેષાધિક, તેથી કાર્મણનો વિશેષાધિક, તેથી વૈકિયશરીરનો અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ આહારક શરીરનો અસંખ્યેયગુણ છે. એ પ્રમાણે સંઘાતનનામને વિષે પણ કહેવું. તથા અંગોપાંગનામને વિષે જઘન્યપદે પ્રદેશસમૂહ ઔદારિક અંગોપાંગનો સર્વથી-અલ્પ, તેથી વૈકિય અંગોપાંગનો અસંખ્યેયગુણ, તેથી આહારક અંગોપાંગનો અસંખ્યેયગુણ છે. તથા દેવ-નરકાનુપૂર્વીનો જઘન્યપદે પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી મનુષ્યાનુપૂર્વીનો વિશેષાધિક, તેથી પણ તિર્યયાનુપૂર્વીનો વિશેષાધિક છે. તથા ત્રસનામનો પ્રદેશસમૂહ સર્વથી અલ્પ, તેથી સ્થાવરનામનો વિશેષાધિક છે. એ પ્રમાણે બાદર-સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત, પ્રત્યેક-સાધારણને વિષે જાણવું. બાકીની નામ પ્રકૃતિઓનું અલ્પબહુત્વ નથી.

તથા સાતા-અસાતાવેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર-નીચગોત્રનું પણ અલ્પબહુત્વ નથી. તથા અંતરાયને વિષે જે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટપદમાં કહ્યું તે પ્રમાણે જ જાણવું.

અહીં જ્યારે પ્રાણી ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનવર્તી હોય, અને જ્યારે મૂલપ્રકૃતિ અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓનો અત્યંત અલ્પ બંધક હોય, તથા અન્ય પ્રકૃતિઓના દલિક ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કરે, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશાગ્રનો સંભવ છે, કારણકે ઉત્કૃષ્ટ યોગને વિષે વર્તતો જીવ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોના ગ્રહણનો સંભવ હોવાથી, અલ્પપ્રકૃતિના બંધકપણામાં બાકી અબધ્યમાન પ્રકૃતિના ભાગનું (દલિક) બધ્યમાન એવી પ્રકૃતિને વિષે મલવાથી, તથા અન્ય પ્રકૃતિ દલિકના ઉત્કૃષ્ટ સંક્રમને સમયે વિવક્ષિત બધ્યમાન પ્રકૃતિઓને વિષે ઘણાં કર્મપુદ્ગલોનો પ્રવેશ થાય છે. તે કારણો હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશાગ્રનો સંભવ છે. તેથી વિપરીત જઘન્ય પ્રદેશાગ્રનો સંભવ જાણવો.^{૮૫}

૮૫ એટલે કે જીવ જ્યારે જઘન્યયોગમાં વર્તતો હોય, તથા ઘણી મૂલ અને ઉત્તરપ્રકૃતિનો બંધક હોય, તથા અન્ય પ્રકૃતિ દલિકનો જઘન્યપ્રદેશ સંક્રમ હોય તે અવસરે જઘન્ય પ્રદેશાગ્રનો સંભવ હોય.

પ્રશ્ન :- અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે ..... દરેક સમયે બધ્યમાન વિભાગની વિધિ કહીં પણ જ્યારે તે તે ગુણસ્થાનકમાં પોત પોતાના બંધનો ઉચ્છેદ થાય ત્યારે તેના ભાગનું દ્રવ્ય (દલિયું) કોના ભાગે આવે ?

ઉત્તર :- જ્યાં સુધી એક પણ સજાતીય પ્રકૃતિ બંધાતી હોય તો તેને ભાગે આવે. અને જ્યારે તેની સજાતીય સર્વપ્રકૃતિનો બન્ધોચ્છેદ થાય અથવા મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિની સજાતીય બીજી પ્રકૃતિ ન હોય ત્યારે તેના ભાગનું સર્વ દ્રવ્ય મૂલપ્રકૃતિ અન્તર્ગત વિજાતીય પ્રકૃતિને આપવું. તેના પણ ઉચ્છેદ થાય ત્યારે તેના દલિયા બીજી જ મૂલપ્રકૃતિને પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી જાણવું જ્યાં સુધી સૂક્ષ્મસંપરાયમાં ગ્રહણ કરેલ દલિયાના ૬ ભાગ થાય છે. તે પછી સર્વ દલિયા સાતાને મળે છે. (યંત્ર નં. ૧૩-૧૪ જુઓ)

છતિ જઘન્યપદે પ્રદેશગ્રાલ્ય બહુત્વ સહિત પ્રદેશગ્રાલ્યબહુત્વનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

-: અથ પ્રદેશબંધ વિષે સાદાદે પ્રરૂપણા :-

હવે સાદિ આદિ પ્રરૂપણા અને સ્વામી આદિ પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ. ત્યાં મોહનીય આયુષ્ય સિવાયની ૬ મૂલ પ્રકૃતિઓનો અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સાદિ આદિ-૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે.....

આ ૬ કર્મનો સૂક્ષ્મસંપરાયમાં રહેલ ઉત્કૃષ્ટ યોગે વર્તતો એક અથવા બે સમય ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે છે. તેથી આ સાદિ અને અધ્રુવ. પછી બીજે સર્વ પણ અનુત્કૃષ્ટ છે. અને તે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધથી પડતો અથવા બંધવિચ્છેદ કરીને પડતો મંદ યોગસ્થાનમાં વર્તતો હોય તે સાદિ, તે સ્થાન અપ્રાપ્તને અનાદિ, અભવ્યને આશ્રયી ધ્રુવ; ભવ્યને આશ્રયીને અધ્રુવ. આ છ કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ-જઘન્ય અજઘન્ય વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ. ત્યાં ઉત્કૃષ્ટની સાદિ-અધ્રુવ કહ્યો. જઘન્ય :- સૂક્ષ્મ નિગોદના અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઉત્પત્તિના સમયે, સર્વ અલ્પવીર્ય, સાત પ્રકૃતિનો બંધક એક સમય બાંધે. પછી બીજા સમયે તેનો અજઘન્ય પછી ફરી પણ... સંખ્યેયકાલ અથવા અસંખ્યેયકાલ અતિકાન્ત થયે પહેલા કહેલ લક્ષણવાળો સૂક્ષ્મનિગોદ ભાવને પ્રાપ્ત થયેલાને પ્રથમ સમયે જઘન્ય. પછી અનન્તર (તરતના) સમયે અજઘન્ય. તે પ્રમાણે અનેક પ્રકારે સંસારીઓના જઘન્ય અને અજઘન્ય પરાવર્તનથી તે બંને પણ સાદિ-અધ્રુવ છે.

આયુષ્ય અને મોહનીયનો જઘન્ય આદિ ચારે પણ સાદિ-અધ્રુવ છે, ત્યાં અધ્રુવબંધિપણું છે, તેથી આયુષ્યના જઘન્ય આદિ ચારે ભેદોની સાદિ અધ્રુવતા સ્પષ્ટ છે.

મોહનીયનો તો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સાત પ્રકૃતિનો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનવર્તિ એક અથવા બે સમય થાય છે. પછી તે જ અનુત્કૃષ્ટ થાય છે. તે બંને સાદિ-અધ્રુવ છે, જઘન્ય-અજઘન્યની સાદિ-અધ્રુવ તે જ્ઞાનાવરણીયની જેમ ભાવવું. (પે. નં. - ૮૭ જુઓ)

મૂલપ્રકૃતિમાં કર્મદલનું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૧૩

કર્મનું નામ	અલ્પ બહુત્વ
આયુષ્યકર્મ	અલ્પ
નામકર્મ	તેથી વિશેષાધિક
ગોત્રકર્મ	સ્વસ્થાને પરસ્પર તુલ્ય
જ્ઞાનાવરણકર્મ	તેથી વિશેષાધિક
દર્શનાવરણકર્મ	સ્વસ્થાને પરસ્પર તુલ્ય
અંતરાયકર્મ	
મોહનીયકર્મ	તેથી વિશેષાધિક
વેદનીયકર્મ	તેથી વિશેષાધિક

વેદનીયકર્મ સ્પષ્ટપણે પોતાનું ફલ-ફળ-ફુલ બતાવે છે.

**ઉત્તર પ્રકૃતિઓને વિષે પ્રદેશાગ્રનું ઉત્કૃષ્ટ તથા
જઘન્ય પદનું અલ્પબહુત્વ (ચંત્ર નં-૧૪)**

વિશેષ નોંધ :- આ ચંત્ર ગાથા નંબર ૨૮ તથા બંધવિધાન ઉત્તરપ્રકૃતિ પ્રદેશબંધ ઉત્તારાર્થમાંથી પ્રેમપ્રત્યા ટીકાના અનુસારે લખેલ છે. જેનું ભાષાંતર પરિશિષ્ટ ૧માં આજ ગ્રંથમાં પ્રશ્નોત્તરી પછી લખેલ છે. જે પંચસંગ્રહ ભાગ-૩ પરિશિષ્ટમાંથી લખ્યું છે. કૌંસમાં (A) (S) લખ્યું છે. તે પ્રેમપ્રત્યાના ટીકાના આધારે છે.

સંજ્ઞા :- વિ૦ = વિશેષાધિક, (A) = અસંખ્યાતભાગ અધિક રૂપ, (S) = સંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ

કર્મ	પ્રકૃતિ	ઉત્કૃષ્ટ પદે		જઘન્ય પદે
જ્ઞાનાવરણીય	૧	કેવલજ્ઞાનાવ૦	અલ્પ	ઉત્કૃષ્ટપદની જેમ
	૨	મનઃપર્યવજ્ઞાનાવ૦	તેથી અનંતગુણ	
	૩	અવધિજ્ઞાનાવ૦	" (A) વિ૦	
	૪	શ્રુતજ્ઞાનાવ૦	" " "	
	૫	મતિજ્ઞાનાવ૦	" " "	
દર્શનાવરણીય	૧	પ્રયલા	અલ્પ	૧ નિદ્રા અલ્પ ^૧
	૨	નિદ્રા	તેથી (A) વિ૦	૨ પ્રયલા તેથી (A)વિ૦
	૩	પ્રયલા-પ્રયલા	" " "	૩ નિદ્રા-નિદ્રા " " "
	૪	નિદ્રા-નિદ્રા	" " "	૪ પ્રયલા-પ્રયલા " " "
	૫	થીણદ્વિ	" " "	૫ થીણદ્વિ " " "
	૬	કેવલદર્શનાવરણીય	" " "	૬ કેવલદર્શનાવરણીય " " "
	૭	અવધિદર્શનાવરણીય	તેથી અનંતગુણ	૭ અવધિ " તેથી અનંતગુણ
	૮	અચક્ષુદર્શનાવરણીય	તેથી (A) વિ૦	૮ અચક્ષુ " તેથી (A) વિ૦
	૯	ચક્ષુદર્શનાવરણીય	તેથી (A) વિ૦	૯ ચક્ષુ " તેથી (A) વિ૦
વેદનીય	૧	અસાતાવેદનીય	અલ્પ	અલ્પબહુત્વ ન હોય દ્વિકવિભાગ તુલ્ય છે.
	૨	સાતાવેદનીય	તેથી (S) વિ૦	
મોહનીયકર્મ	૧	અપ્રત્યા૦ માન	અલ્પ	ઉત્કૃષ્ટપદની જેમ
	૨	અપ્રત્યા૦ ક્રોધ	તેથી (A) વિ૦	
	૩	અપ્રત્યા૦ માયા	" " "	
	૪	અપ્રત્યા૦ લોભ	" " "	
	૫	પ્રત્યા૦ માન	" " "	ઉત્કૃષ્ટપદની જેમ
	૬	પ્રત્યા૦ ક્રોધ	" " "	
	૭	પ્રત્યા૦ માયા	" " "	
	૮	પ્રત્યા૦ લોભ	" " "	
	૯	અનંતી૦ માન	" " "	
૧. આ મત ચૂલ્લિકારનો છે. મતાંતરે ટીકાકારના મત પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ પદની જેમ જાણવું.				

મો	૧૦	અનંતાં ક્રોધ	તેથી (A) વિ૦	ઉત્કૃષ્ટપદની જેમ
	૧૧	અનંતાં માયા	" " "	
	૧૨	અનંતાં લોભ	" " "	
હ	૧૩	મિથ્યાત્વ	" " "	ઉત્કૃષ્ટપદની જેમ
	૧૪	જુગુપ્સા	તેથી અનંતગુણ	
	૧૫	ભય	" (A) વિ૦	
ની	૧૭	હાસ્ય-શોક	" " " સ્વસ્થાને તુલ્ય	૧૮ પ્રકૃતિ સુધી ઉત્કૃષ્ટ પદની જેમ
	૧૮	રતિ-અરતિ	તેથી (A) વિ૦ સ્વસ્થાને તુલ્ય	
	૨૧	સ્ત્રી-નપુંસકવેદ	" " " "	
ય	૨૨	સંજવ૦ ક્રોધ	" વિ૦ - ^૨ સંખ્યાતગુણ	૨૩ સંજવ૦ માન તેથી (A) વિ૦
	૨૩	સંજવ૦ માન	તેથી (S) વિ૦	૨૪ સંજવ૦ ક્રોધ તેથી (A) વિ૦
	૨૪	પુરુષવેદ	" " "	૨૫ સંજવ૦ માયા તેથી (A) વિ૦
ક	૨૫	સંજવ૦ માયા	તેથી (A) વિ૦	૨૬ સંજવ૦ લોભ તેથી (A) વિ૦
	૨૬	સંજવ૦ લોભ	તેથી સંખ્યેયગુણ ^૩	
	૨૮	મિશ્ર - સમ્યક્ મોહ૦ બંધને વિષે ન હોય તેથી અહીં અલ્પબહુત્વ બતાવ્યું નથી.		
આ	૧	દેવાયુષ્ય	પરસ્પર તુલ્ય	૧ તિર્યંચાયુષ્ય અલ્પ
	૨	નરકાયુષ્ય		૨ મનુષ્યાયુષ્ય પરસ્પરતુલ્ય
	૩	તિર્યંચાયુષ્ય		૩ દેવાયુષ્ય તેથી અસંખ્યેયગુણ
	૪	મનુષ્યાયુષ્ય		૪ નરકાયુષ્ય પરસ્પર તુલ્ય
યુ	૧	દેવગતિ	અલ્પ	૧ તિર્યં ગતિ અલ્પ
	૨	નરકગતિ	પરસ્પરતુલ્ય	૨ મનુ " તેથી (S) વિ૦
	૩	મનુષ્યગતિ	તેથી (S) વિ૦	૩ દેવ " તેથી અસંખ્યેયગુણ
	૪	તિર્યંચગતિ	તેથી (S) વિ૦	૪ નરક " તેથી અસંખ્યેયગુણ
મ	૮	બેઇ૦ તેઇ૦ ચઇ૦ પંચે૦ જાતિ = ૪	અલ્પ સ્વસ્થાને પરસ્પર તુલ્ય	ઉત્કૃષ્ટ પદની જેમ
	૯	એકેન્દ્રિયજાતિ	તેથી (S) વિ૦	
	૧૦	આહારક શરીર	અલ્પ	૧ ઔદાંશરીર અલ્પ
	૧૧	વૈકિય શરીર	તેથી (S) વિ૦	૨ તેજસ " તેથી (A) વિ૦
ર્મ	૧૨	ઔદારિક શરીર	તેથી (S) વિ૦	૩ કાર્મણ " તેથી (A) વિ૦
	૧૩	તેજસ શરીર	તેથી (A) વિ૦	૪ વૈકિય " તેથી અસંખ્યેયગુણ
	૧૪	કાર્મણ શરીર	તેથી (A) વિ૦	૫ આહારક " તેથી અસંખ્યેયગુણ

૨. ચૂર્ણિકારના મતે નપુંસ વેદ કરતાં સંક્રોધનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ વિશેષાધિક છે. યુક્તિથી વિચારતાં સંખ્યાતગુણ છે. તેનું કારણ પરિશિષ્ટ-૧ માં ઉત્કૃષ્ટ પદે મોહનીયનો ત્રીજો કકરો જુઓ.

૩. અહીં ટીકાકારના મતે અસંખ્યેયગુણ છે. તે અશુદ્ધિ હોવી જોઇએ. કંઇક અધિક ડબલ થાય.

ન	૧૫	આહાં સંધાતન	અલ્પ	૧ ઔદાંસંધાં	અલ્પ
	૧૬	વેકિય "	તેથી (S) વિં	૨ તેં "	તેથી (A) વિં
	૧૭	ઔદાં "	" " "	૩ કાર્મં "	" " "
	૧૮	તેજસ "	તેથી (A) વિં	૪ વેકિયં "	તેથી અસંખ્યેયગુણ
	૧૯	કાર્મણ "	" " "	૫ આહાં "	" " "
મ	૨૦	આહાં અંગોપાંગ	અલ્પ	૧ ઔદાં અંગોપાંગ	અલ્પ
	૨૧	વેકિય "	તેથી (S) વિં	૨ વેકિય "	તેથી અસંખ્યેયગુણ
	૨૨	ઔદાં "	" " "	૩ આહાં "	" " "
	૨૩	આહાંઆહાં બંધન	અલ્પ	૧ ઔદાંઔદાં બંધન	અલ્પ
	૨૪	" તેજં	તેથી (A) વિં	૨ ઔદાં તેં "	તેથી (A) વિં
ક	૨૫	" કાર્મણં "	" " "	૩ ઔદાં કાર્મં "	" " "
	૨૬	" તેં-કાર્મં "	" " "	૪ ઔં તેં કાર્મં "	" " "
	૨૭	વેકિયં વેકિયં "	તેથી (S) વિં	૫ તેજં તેજં "	" " "
	૨૮	વેં તેજં બંધન	તેથી (A) વિં	૬ તેજં કાર્મં બંધન	તેથી (A) વિં
	૨૯	" કાર્મં "	" " "	૭ કાર્મં કાર્મં "	" " "
ક	૩૦	" તેંકાર્મં "	" " "	૮ વેકિં વેકિં "	તેથી અસંખ્યેયગુણ
	૩૧	ઔદાં ઔદાં "	" (S) "	૯ " તેજં "	તેથી (A) વિં
	૩૨	" તેજં "	" (A) "	૧૦ " કાર્મં "	" " "
	૩૩	" કાર્મં "	" " "	૧૧ " તેજંકાર્મં "	" " "
	૩૪	" તેંકાર્મં "	" " "	૧૨ આહાંઆહાં "	તેથી અસંખ્યેયગુણ
ખ	૩૫	તેજં તેજં "	" " "	૧૩ " તેજં "	તેથી (A) વિં
	૩૬	" તેંકાર્મં "	" " "	૧૪ " કાર્મં "	" " "
	૩૭	કાર્મં કાર્મં "	" " "	૧૫ " તેજંકાર્મં "	" " "
	૩૮	ન્યગ્રોધ સંસ્થાન	અલ્પ, સ્વસ્થાને પરસ્પર તુલ્ય	૬ એ તુલ્ય	
	૩૯	સાદિ "			
૪૦	વામન "				
૪૧	કુબ્જ "				
ખ	૪૨	સમયતુરસ "	તેથી (S) વિં	૬ એ તુલ્ય	
	૪૩	હુંડક "	તેથી (S) વિં		
	૪૪	વજ્રઋષભ સંઘયણ	અલ્પ સ્વસ્થાને પરસ્પર તુલ્ય કિલિકા મુધી જાણવી.		
	૪૫	ઋષભનારાં "			
	૪૬	નારાય "			
૪૭	મર્ધનારાય "				

ના	૪૮	કિવિકા "			
	૪૯	(છેવકું) સેવાર્ત "	તેથી (ડ) વિ૦		
	૫૦	કૃષ્ણવર્ણ	અલ્પ	વર્ણાદિ ૨૦નું ઉત્કૃષ્ટ પદની જેમ	
	૫૧	નીલ વર્ણ	તેથી (A) વિ૦		
	૫૨	રક્ત (લાલ) વર્ણ	" " "		
	૫૩	પીત (પીળો) વર્ણ	" " "		
	૫૪	શ્વેત (સફેદ) વર્ણ	" " "		
	૫૫	કટુરસ	અલ્પ		
	૫૬	તિક્તરસ	તેથી (A) વિ૦		
	૫૭	કષાયરસ	" " "		
	૫૮	આમ્લરસ	" " "		
	૫૯	મધુરરસ	" " "		
	૬૦	સુરભિગંધ	અલ્પ ^૪		
	૬૧	દુરભિગંધ	તેથી (A) વિ૦		
	૬૩	કર્કશ-ગુરુ સ્પર્શ	અલ્પ સ્વસ્થાને પરસ્પર તુલ્ય		
	૬૫	મૃદુ-લઘુ સ્પર્શ	તેથી વિ૦ " " "		
	૬૭	રૂક્ષ-શીત સ્પર્શ	" " " " "		
	૬૯	સ્નિગ્ધ-ઉષ્ણ સ્પર્શ	" " " " "		
ક	૭૦	દેવાનુપૂર્વી	અલ્પ પરસ્પર તુલ્ય	૧ તિર્યયાનુપૂર્વી અલ્પ	
	૭૧	નરકાનુપૂર્વી		૨ મનુષ્યાનુપૂર્વી ^૫ તેથી (ડ) વિ૦	
	૭૨	મનુષ્યાનુપૂર્વી	તેથી (ડ) વિ૦	૩ દેવાનુપૂર્વી તેથી અસંખ્યેયગુણ	
	૭૩	તિર્યયાનુપૂર્વી	" " "	૪ નરકાનુપૂર્વી તેથી અસંખ્યેયગુણ	
	૭૪	ત્રસ	અલ્પ	ઉત્કૃષ્ટ પદની જેમ	
	૭૫	સ્થાવર	તેથી (ડ) વિ૦	" " "	
	૭૬	પર્યાપ્ત	અલ્પ	" " "	
	૭૭	અપર્યાપ્ત	તેથી (ડ) વિ૦	" " "	
	મ	૭૮	સ્થિર	અલ્પ	સ્થિરાદિ ચારમાં પરસ્પર સરખા દલિક છે.
		૭૯	અસ્થિર	તેથી (ડ) વિ૦	
૮૦		શુભ	અલ્પ		
૮૧		અશુભ	તેથી (ડ) વિ૦		
૪. અહીં પરિશિષ્ટમાં બંધવિધાન અને ચૂર્ણિમાં દુરભિગંધને અલ્પ અને સુરભિગંધને વિશેષાધિક બતાવ્યું છે.					
૫. અહીં યુક્તિથી ગતિની જેમ વટે છે. પણ ટીકા અને ચૂર્ણિમાં ઉત્કૃષ્ટ પદની જેમ બતાવ્યું છે..					

ના	૮૨	સુભગ	અલ્પ	સ્થિરાદિ ચારમાં પરસ્પર સરખા દલિક છે.
	૮૩	દુર્ભગ	તેથી (S) વિ૦	
	૮૪	આદેય	અલ્પ	
	૮૫	અનાદેય	તેથી (S) વિ૦	
મ	૮૬	સૂક્ષ્મ	પરસ્પર ^૬	બાદર અલ્પ સૂક્ષ્મ તેથી વિ૦
	૮૭	બાદર	તુલ્ય	
	૮૮	પ્રત્યેક	પરસ્પર ^૬	
	૮૯	સાધારણ	તુલ્ય	
ક	૯૦	અયશ:કીર્તિ	અલ્પ	પરસ્પર તુલ્ય
	૯૧	યશ:કીર્તિ	સંખ્યેયગુણ	
	૯૨	આતપ	પરસ્પર તુલ્ય છે.	
	૯૩	ઉદ્યોત	પરસ્પર તુલ્ય છે.	
ર્ષ	૯૪	શુભવિહાયોગતિ	પરસ્પર તુલ્ય છે.	અલ્પબહુત્વ નથી.
	૯૫	અશુભવિહાયોગતિ	પરસ્પર તુલ્ય છે.	
	૯૬	સુસ્વર	પરસ્પર તુલ્ય	
	૯૭	દુસ્વર	પરસ્પર તુલ્ય	
ગોત્ર કર્મ	૧૦૩	નિર્માણ, ઉચ્છૃં ઉપ૦ પરાધાનઅગુરુલધુ, જિન	સજાતીય પ્રકૃતિ ન હોવાથી અલ્પબહુત્વ નથી.	અલ્પબહુત્વ નથી.
	૧	નીચગોત્ર	અલ્પ	
	૨	ઉચ્ચગોત્ર	તેથી (S) વિ૦	
	૩	ધનાંતરાય	અલ્પ	
અંતરાય કર્મ	૪	લાભાંતરાય	તેથી (S) વિ૦	ઉત્કૃષ્ટ પદની જેમ
	૫	ભોગાન્તરાય	" " "	
	૬	ઉપભોગાન્તરાય	" " "	
	૭	વીર્યાન્તરાય	" " "	

૬. અહીં પરિશિષ્ટ-૧, બંધવિધાન, તેમજ ચૂર્ણિમાં સુબાં તેમજ પ્રત્યં સાધાં આ બન્ને યુગલને પરસ્પર તુલ્ય બતાવ્યા છે. ટીકાકારને મતે વિશેષ કહેવ છે.

ઇતિ પ્રકૃતિઓમાં કર્મપ્રદેશની વ્હેંચણ સમાપ્ત

ઉત્તરપ્રકૃતિઓને વિષે જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, નિદ્રા, પહેલા ચાર નહીં તેવા ૧૨ કષાય, ભય, જુગુપ્સા, દર્શનાવરણ-૪, પ્રયત્નારૂપ ધ્રુવબંધીની-૩૦ પ્રકૃતિઓનો અનુકૃષ્ટ પ્રદેશબંધ-૪ પ્રકારે છે. સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ-અધ્રુવ તે આ પ્રમાણે કહે છે.

જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, ચક્ષુ-અચક્ષુ, અવધિ-કેવલદર્શનાવરણ રૂપ ૧૪ પ્રકૃતિઓનો સૂક્ષ્મસંપરાયગુણ માં રહેલાને ઉત્કૃષ્ટ યોગવાલાને એક અથવા બે સમય ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ યોગથી ઘણાં દલિયા ગ્રહણ થવાથી, આયુષ્ય મોહનીયના બંધવિચ્છેદના કારણે તેનો ભાગ અધિક પ્રવેશ થવાથી, ચાર દર્શનાવરણ પ્રકૃતિઓનો સજાતીય અબધ્યમાન પ્રકૃતિનો ભાગ મલતો હોવાથી. અને તે પ્રતિનિયત-કાલપણું હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી સમયાંતરે (બીજા સમયે) તેનો જ મંદ યોગસ્થાનવર્તિ અથવા બંધવિચ્છેદ કરીને પડતાંને અનુકૃષ્ટ સાદિ, તે સ્થાન અપ્રાપ્તને અનાદિ, ધ્રુવ અભવ્યની, અને અધ્રુવ ભવ્યની અપેક્ષાએ છે.

તથા નિદ્રા-પ્રયત્ના અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિથી અપૂર્વકરણની અંતરાલમાં ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનવર્તિ, મૂલ સાત પ્રકૃતિના બંધકને ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ એક અથવા બે સમય કરે, યોગસ્થાન ઉત્કૃષ્ટને કારણે ઘણાં દલિયા ગ્રહણ થતાં હોવાથી અને થીજાદ્વિત્રિકને મલતો પ્રકૃતિભાગ પ્રવેશ થવાથી અને આયુષ્ય ભાગના પણ દલિયા મલતા હોવાથી. અને તે નિયતકાલ ભાવિપણું છે માટે સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજા સમયે અનુકૃષ્ટ અને તે સાદિ, ઉત્કૃષ્ટપ્રદેશબંધથી બંધવિચ્છેદ સ્થાને (૧૧મા ગુણ) જઈને પડતો મંદ યોગસ્થાનના બંધને આરંભમાં અનુકૃષ્ટ અને તે પણ સાદિ, તે સ્થાન અપ્રાપ્તને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય-૪નો અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનવર્તિ એક અથવા બે સમય ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ છે, કારણકે ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનથી બહુ દલિયા ગ્રહણ થતા હોવાથી, મિથ્યાત્વ-અનંતાનુબંધિને મલતા (દલિયાનો) ભાગ પ્રવેશ થવાથી, પછી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધથી અથવા બંધવિચ્છેદ સ્થાનથી પડતાં મંદ પરિણામવાળાને અનુકૃષ્ટ અને તે સાદિ, તે સ્થાન અપ્રાપ્તને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય-૪નો દેશવિરતિને ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનવર્તિ એક અથવા ૨ સમય ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ છે, કારણકે ઉત્કૃષ્ટ યોગથી બહુ દલિયા ગ્રહણ થતા હોવાથી, મિથ્યાત્વ-અનંતાનુબંધિ. અપ્રત્યાખ્યાનને મલતા (દલિયાનો) ભાગ પ્રવેશ થવાથી અને તે નક્કી કાલપણું હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ. પછી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધથી અથવા બંધવિચ્છેદ સ્થાનથી પડતાં મંદયોગસ્થાનવાળાને અનુકૃષ્ટ અને તે સાદિ, તે સ્થાન અપ્રાપ્તને - અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

ભય-જુગુપ્સાનો^{૮૬} અપૂર્વકરણવાલા ઉત્કૃષ્ટ યોગીને એક અથવા બે સમય ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ હોય છે, કારણકે ઉત્કૃષ્ટ યોગથી ઘણાં દલિયા ગ્રહણ થતા હોવાથી. મિથ્યાત્વ આદિ સજાતીય નહીં બંધાતી પ્રકૃતિના (દલિયાનો) ભાગ પ્રવેશ થવાથી, અને તે સાદિ-અધ્રુવ, ઉત્કૃષ્ટથી પણ બે સમય ભાવવું. પછી ઉત્કૃષ્ટ (પ્રદેશબંધથી) અથવા બંધવિચ્છેદ સ્થાનથી પડતાં મંદ પરિણામવાળાને અનુકૃષ્ટ, અને તે સાદિ, તે સ્થાન અપ્રાપ્તને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

સંજવલન ક્રોધનો અનિવૃત્તિબાદરસંપરાયવાળાને ઉત્કૃષ્ટયોગ અને ચાર પ્રકારના બંધકને એક અથવા બે સમય ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ થાય છે, કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ યોગથી ઘણાં દલિયા ગ્રહણ થતા હોવાથી, મિથ્યાત્વ આદિ અને પુરુષવેદના (દલિયાનો) ભાગ પ્રવેશ થવાથી, અને તે પ્રતિનિયતકાલપણું હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે.

સંજવલન :- તથા તેજ ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનવર્તિ ત્રણ પ્રકારનો બંધક એક અથવા બે સમય સંજવલન-માનનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે. સંજવલન ક્રોધના (દલિયાનો) ભાગ પ્રવેશ થતો હોવાથી.

૮૬ અહીં અબધ્યમાન મિથ્યાત્વ તથા અનંતાનુબંધિ આદિ ૧૨ કષાયનો ભાગ મલતો હોવાથી ભય-જુગુપ્સાનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધના સ્વામી અપૂર્વકરણ ગુણ કહ્યા છે. પરંતુ અબધ્યમાન મિથ્યાત્વાદિ ૧૩ પ્રકૃતિઓનો ભાગ છઠ્ઠા-સાતમા ગુણ પણ મલે છે. તેથી આ બે ગુણઠાણે પણ ભય-જુગુપ્સાના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશના સ્વામી કહેવા જોઈએ. છતાં અહીં કેમ કહ્યા નથી તે વિચારણીય છે. વળી પાંચમા કર્મગ્રંથ ગાથા-૯૨-૯૪ની ટીકામાં જણાવેલ છે કે - અબધ્યમાન કષાયનો ભાગ બધ્યમાન કષાયોને જ મલે, પરંતુ નોકષાયોને મલે નહીં, માટે આ બંને પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધના સ્વામી અબધ્યમાન મિથ્યાત્વનો ભાગ મલતો હોવાથી ૪ થી ૮મા ગુણસ્થાનક સુધીના જવો છે.

તેથી પમા કર્મગ્રંથાદિના મતે અબધ્યમાન કષાયના દલિકો શેષ બધ્યમાન કષાયોને જ મલે છે પરંતુ બધ્યમાન નોકષાયોને મલતાં નથી અને પંચસંત્રહાદિના મતે અબધ્યમાન મિથ્યાત્વની જેમ અબધ્યમાન કષાયોનું દલિક પણ બધ્યમાન કષાય તથા નોકષાય એમ બંને મલે છે. એમ સમજાય છે. પરંતુ જો એમ હોય તો હાસ્યાદિ બે યુગલમાં યથાસંભવ છઠ્ઠા આદિ ગુણસ્થાને મધ્યમના ૮ કષાયનો ભાગ મલી શકે તેથી તે ગુણસ્થાનકવર્તી જવોજ આ ચારે પ્રકૃતિઓના સ્વામી કહેવા જોઈએ. છતાં તેમ ન કહેતા અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ સ્વામી કેમ કહ્યા ? તે વિચારણીય છે.

સંજવલમાયા :- તે જ ઉત્કૃષ્ટ યોગને દિવિધ બંધકને ઉત્કૃષ્ટ બે સમય સંજવલનમાયાનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે, સંજવલનમાનના (દિવિયાનો) ભાગ પ્રવેશ થતો હોવાથી.

સંજવલોભ :- તે જ ઉત્કૃષ્ટ યોગને એક પ્રકારના બંધકને ઉત્કૃષ્ટ બે સમય સંજવલન લોભનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે. અને તે સંજવલન ચતુષ્કનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ નક્કી કરેલ કાલ-ભાવિપણું હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ, પછી બીજે સર્વ પણ અનુત્કૃષ્ટ અને તે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્થાનથી પડતાં અથવા બંધવિચ્છેદ સ્થાનને ચઢીને પડતાં મંદ પરિણામની-સાદિ, તે સ્થાન અપ્રાપ્તને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

આ જ ૩૦ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય, અજઘન્ય ઉત્કૃષ્ટની સાદિ અધ્રુવ, ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ સાદિ-અધ્રુવપણું અંતરાલમાંજ કહ્યું છે. જઘન્ય-અજઘન્ય સાદિ-અધ્રુવ તે પહેલાં કહ્યું તેમ નિગોદ અવસ્થાને આશ્રયીને હોય છે. બાકીની મિથ્યાત્વ, અનંતાનુબંધિ-૪, થીણદિત્રિક, અગુરુલઘુ, તેજસ, કાર્મણ, ઉપઘાત, વર્ણાદિ-૪, નિર્માણરૂપ-૧૭ ધ્રુવબંધિ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય આદિ ચારે પણ સાદિ-અધ્રુવ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. થીણદિત્રિક, મિથ્યાત્વ, અનંતાનુબંધિ-૪ = ૮ પ્રકૃતિનો મિથ્યાદૃષ્ટિ સાત પ્રકારનો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનવર્તિ એક અથવા બે સમય ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિને આ પ્રકૃતિઓ બંધમાં આવે જ નહીં તેથી મિથ્યાદૃષ્ટિ જ ગ્રહણ કર્યો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પડતાંને અનુત્કૃષ્ટ પછી ફરી પણ સમયાંતરે ઉત્કૃષ્ટ એ પ્રમાણે બંનેની સાદિ- અધ્રુવ છે.

તેજસ-કાર્મણ-અગુરુલઘુ-ઉપઘાત-વર્ણાદિ-૪, નિર્માણ રૂપ નામધ્રુવબંધીની ૮ પ્રકૃતિઓનો ૨૩નો બંધક મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનવર્તિ એક અથવા બે સમય પ્રદેશબંધ કરે, બીજાને (આ પ્રકૃતિઓનો) ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધનો અસંભવ છે. કેવલજ્ઞાન વડે તે પ્રમાણે જ જોયું છે. પછી સમયાંતરે (બીજા સમયે) અનુત્કૃષ્ટ, ફરી પણ કાલાંતરે ઉત્કૃષ્ટ એ પ્રમાણે બંને પણ સાદિ-અધ્રુવ, જઘન્ય-અજઘન્યની ભાવના તો પહેલાની જેમ. અને અધ્રુવબંધીની તો અધ્રુવબંધીપણું જ છે માટે ચારે પણ વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ સ્પષ્ટ છે. (યંત્ર નં. ૧૫-૧૬ જુઓ)

ઘટિ પ્રદેશબંધ વિષે સાદ્યાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

મૂલ પ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ ૪ પ્રદેશબંધ વિષે સાદ્યાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નં ૦ - ૧૫

સંખ્યા	મૂ.પ્રકૃતિના	જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ	ભાંગા
૬	જ્ઞા૦-દર્શ૦ વે૦ ના૦ - ગો૦ અંત૦	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ-અધ્રુવ	૬૦
૨	મોહ૦ આયુ૦	"	"	"	સાદિ-અધ્રુવ	૧૬
૮						૭૬

ઉત્તર પ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ-૪ પ્રદેશબંધ વિષે સાદ્યાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નં ૦ ૧૬

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ	ભાંગા
૩૦	જ્ઞા૦-૫, અંત૦-૫, દર્શ૦-૪, નિદ્રા, પ્રયલા, પ્રથમ સિવાયના -૧૨ કપાય, ભય, જુગુપ્સા = ધ્રુવબંધી-૩૦	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ, અનાદિ ધ્રુવ - અધ્રુવ	૩૦૦
૧૭	મિથ્યાત્વ, અનંતા૦-૪, થીણદિત્રિક ત૦-કાર્મ૦-અગુરુ૦-ઉપ૦-વર્ણાદિ-૪, નિર્માણ, = ધ્રુવબંધી-૧૭	"	"	"	સાદિ-અધ્રુવ	૧૩૬
૭૩	બાકીની અધ્રુવબંધી - ૭૩	"	"	"	"	૫૮૪
૧૨૦						૧૦૨૦

-: અથ પ્રદેશબંધ વિષે સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

(૧) ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશ વિષયની અને (૨) જઘન્ય પ્રદેશ વિષયની એમ બે પ્રકારે છે. ત્યાં અલ્પતર પ્રકૃતિ બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગી અને સંજ્ઞિ પર્યાપ્ત ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે, અલ્પતર પ્રકૃતિબંધમાં ભાગોનું અલ્પપણું અને ઉત્કૃષ્ટ યોગપણું હોવાથી ઘણાં પ્રદેશોનું ગ્રહણ થાય છે. આનાથી વિપરીતને જઘન્ય પ્રદેશબંધ થાય છે.

ત્યાં આયુષ્યનો મિથ્યાદૃષ્ટિ અને અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ-૪ (૪ થી ૭ ગુણસ્થાનક) ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્વામી થાય છે. આ સર્વનો ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન આયુષ્ય બંધને મલતો હોવાથી.

પ્રશ્ન :- સાસ્વાદન કયા કારણથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્વામી નથી ?

જવાબ :- કહે છે - અલ્પકાલ ભાવિપણાથી તેનો ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનનો અસંભવ હોવાથી. અન્યથા મિથ્યાત્વ ભાગને મલતાં અનંતાનુબંધિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સાસ્વાદન જ પામે છે. તેથી તેઓનો અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સાદિ-આદિ ૪ પ્રકારે હોય છે. અને તે ઇષ્ટ નથી. સાદિ ધ્રુવપણું જ તેનું પૂર્વ કલ્પું.

બાકીની પ્રકૃતિઓનો મિથ્યાદૃષ્ટિ જ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ - સ્વામી કહેવો. કારણકે સાસ્વાદનને ઉત્કૃષ્ટયોગનો સંભવ નથી. તેથી તેનું ગ્રહણ કર્યું નથી. સાસ્વાદન મિશ્ર વિના. મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિ અનિવૃત્તિબાદર સુધી સાતનો બંધક મોહનીયનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્વામી થાય. આ સર્વને પણ ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન અને મોહનીયબંધનું પ્રાપ્તપણું છે.

પ્રશ્ન :- સાસ્વાદન મિશ્ર કયા કારણથી ત્યાગ કર્યો ? તો

જવાબ :- કહે છે તે બંનેને ઉત્કૃષ્ટ યોગનો અભાવ હોવાથી. ત્યાં સાસ્વાદને ઉત્કૃષ્ટ યોગ અભાવની યુક્તિ કહી. તે બરોબર છે. મિશ્રે પણ ઉત્કૃષ્ટ યોગ પામે છતાં ત્યાં બીજા કષાયનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ પામવાનો પ્રસંગ છે તે બરાબર નથી, તેનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્વામી અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ કલ્પો છે. અને મિશ્રથી અલ્પતર પ્રકૃતિનો બંધક અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ છે, તે જે કલ્પું તે યુક્ત છે. મૂલપ્રકૃતિ અપેક્ષાએ સાતનો બંધક છે, અને ઉત્તરપ્રકૃતિ અપેક્ષાએ ૧૭ મોહનીય પ્રકૃતિનો બંધક બંનેમાં અવિશેષ હોવાથી. તેથી ઉત્કૃષ્ટ યોગના અભાવને કારણે જ મિશ્રનો ત્યાગ કર્યો છે તે કેટલાક ગ્રંથમાં મલે છે. મલયગિરિ મહારાજ સમ્યક્ મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન હીનત્વમાં “સાસાણસમ્મામીચ્છે-સુક્કોસો જોગો ન હવડ” તિ સાસ્વાદન અને મિશ્રદૃષ્ટિને ઉત્કૃષ્ટ યોગ હોતો નથી. એ પ્રમાણે એ પૂર્વાચાર્યનું વચન જ પ્રમાણ કહે છે. મિશ્રનું વ્યંજના-વગ્રહ જેવાપણું હોવાથી ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ નથી. એ રીતે પણ અમે યુક્તિ સંગત જોઈએ છીએ.

-: અથ મૂલ-ઉત્તર પ્રકૃતિઓને વિષે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, નામ, ગોત્ર, અંતરાયનો ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનવર્તી સૂક્ષ્મસંપરાયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધના સ્વામી થાય. આયુષ્ય અને મોહનીયનો ભાગ પણ ત્યાં મલવાથી આ મૂલપ્રકૃતિ વિષયનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્વામિત્વ કલ્પું.

હવે ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષયમાં તે સ્વામિત્વપણું કહે છે. ત્યાં જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪, સાતાવેદનીય, યશઃકીર્તિ, ઉચ્ચગોત્ર, અંતરાય-૫ = ૧૭ પ્રકૃતિઓનો સૂક્ષ્મસંપરાયે ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્વામી થાય. કારણકે અહીં મોહનીય-આયુષ્ય બાંધે નહીં, તેથી તેનો ભાગ અધિક મલે, દર્શનાવરણનો ભાગ અને નામકર્મનો ભાગ સર્વ પણ યથાસંખ્ય-દર્શનાવરણ ચતુષ્કને અને યશઃકીર્તિ એકને મલે છે તેથી સૂક્ષ્મસંપરાયનું જ ગ્રહણ કર્યું છે.

અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪ નો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધક અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ સાત પ્રકૃતિનો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગે વર્તતો હોય ત્યારે બાંધે, કારણકે મિથ્યાત્વ અનંતાનુબંધિને બાંધે નહીં. તેથી તેના ભાગનું દ્રવ્ય અધિક પામે, તેથી આનું જ (અવિરત-સમ્યગ્દૃષ્ટિનું) ગ્રહણ કર્યું છે.

પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪ નો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધક દેશવિરતિ કહેલ રૂપ પ્રમાણે છે, કારણકે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણનો પણ આ અબંધક છે. તેથી તેના ભાગનું અધિક દ્રવ્ય મલે.

પુરુષવેદ-સંજ્વલન-૪ :- નો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધક અનિવૃત્તિબાદર સર્વ ઉત્કૃષ્ટ યોગ ૫-૪-૩-૨-૧ના બંધકે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધસ્વામી થાય, કારણકે બંધને આશ્રયીને વિચ્છેદ થતી પ્રકૃતિઓનો ભાગ યથાક્રમે પ્રવેશ થાય.

પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, મનુષ્યાયુષ્ય, સુરત્રિક, સુભગત્રિક, વૈકિયદિક, સમયતુરસ્ત સંસ્થાન, અસાતાવેદનીય, વજ્રઋષભનાચય સંઘયણ લક્ષણવાલી - ૧૩ પ્રકૃતિઓનો મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધસ્વામી થાય. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - અસાતાવેદનીય મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ બંને પણ પ્રકૃતિના લાઘવાદિ વિશેષ અભાવથી ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે, દેવ મનુષ્યાયુષ્યનો પણ ૮ મૂળ પ્રકૃતિનો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગવાળો (મિથ્યાદૃષ્ટિ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ) ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે, દેવદિક, વૈકિયદિક, પ્રથમસંસ્થાન, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, સુભગત્રિક લક્ષણવાલી-૯ નામપ્રકૃતિઓનો નામની-૨૮ બંધકાલે જ બંધને વિષે આવે. તે ૨૮ પ્રકૃતિઓ આ પ્રમાણે છે. દેવદિક-વૈકિયદિક -પંચેન્દ્રિયજાતિ-તૈજસ-કાર્મણ-પ્રથમ સંસ્થાન - વર્ણાદિ-૪- અગુરુલઘુ-ઉપધાત-પરાધાત -ઉચ્ચવાસ -પ્રશસ્તવિહાયોગતિ ત્રસ-બાદર-પર્યાપ્ત-પ્રત્યેક સ્થિર કે અસ્થિર, શુભ કે અશુભ, સુભગત્રિક, યશઃકીર્તિ કે અયશઃકીર્તિ નિર્માણ લક્ષણરૂપ દેવગતિ પ્રાયોગ્ય-૨૮ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ બાંધે છે, તેથી બંને પણ ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં સાત પ્રકૃતિનો બંધક ૨૮ બંધકાલે કહેલ નવ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે. ૨૯ આદિ બંધકાલે આ નવ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે, પણ ત્યાં ભાગ વધારે હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધનો અસંભવ છે, તેથી તેનું અગ્રહણ છે. વજ્રઋષભનાચયનો પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ સાત પ્રકૃતિઓનો બંધક નામની વજ્રઋષભનાચય સહિત - તિર્યચદિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકદિક, તૈજસ, કાર્મણ, પ્રથમસંસ્થાન - સંઘયણ-વર્ણાદિ-૪- અગુરુલઘુ- ઉપધાત- પરાધાત- ઉચ્ચવાસ, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, ત્રસયતુષ્ક, સુભગત્રિક, સ્થિર કે અસ્થિર, શુભ કે અશુભ, યશઃકીર્તિ કે અયશઃકીર્તિ, નિર્માણ લક્ષણવાલી અથવા મનુષ્યદિક-પંચેન્દ્રિયજાતિ- ઔદારિકદિક- તૈજસ- કાર્મણ -પ્રથમસંસ્થાન -સંઘયણ-વર્ણાદિ ૪ - અગુરુલઘુ-ઉપધાત - પરાધાત-ઉચ્ચવાસ-પ્રશસ્તવિહાયોગતિ-ત્રસયતુષ્ક-સુભગત્રિક-સ્થિર કે અસ્થિર - શુભ કે અશુભ - યશઃકીર્તિ કે અયશઃકીર્તિ, નિર્માણ લક્ષણરૂપ ૨૯ પ્રકૃતિઓ બાંધતો ઉત્કૃષ્ટ યોગે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધક થાય. ૩૦ આદિના બંધમાં ભાગ-બાહુલ્ય આવવાથી તેનું અગ્રહણ છે.

ત્યાં નિદ્રા-પ્રયલા-હાસ્ય-રતિ-અરતિ-ભય-શોક-જુગુપ્સા, તીર્થંકરનામ આ ૯ પ્રકૃતિઓનો સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ યોગ હોય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે, ત્યાં નિદ્રા-પ્રયલાનો અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિથી અપૂર્વકરણ સુધી સાત પ્રકૃતિનો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં એક અથવા બે સમય ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધક થાય, કારણકે આયુષ્યના દલિયાનો ભાગ અધિક મલે તેથી સપ્તવિધ બંધકનું ગ્રહણ કર્યું છે, તથા થીણદ્વિત્રિકને ભાગ આવે તે દલિયાનો ભાગ મલે તેથી સમ્યગ્દૃષ્ટિનું ગ્રહણ કર્યું છે અને મિશ્ર ગુણસ્થાનકે આ (પ્રકૃતિનું) બંધકપણું છે પણ ઉત્કૃષ્ટ યોગના અભાવથી અહીં અધિકૃત કર્યું નથી. હાસ્ય-રતિ-અરતિ-શોક-ભય-જુગુપ્સાનો તો અવિરત આદિથી અપૂર્વકરણ સુધી જ્યાં જ્યાં ઉત્કૃષ્ટ યોગ છે. ત્યાં ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધક થાય, કારણકે મિથ્યાત્વ - અનંતાનુબંધિ આદિને (મળતાં દલિયાનો) ભાગ મલે તેથી સમ્યગ્દૃષ્ટિનું ગ્રહણ કર્યું છે. તીર્થંકરનામ પણ આજ દેવગતિ પ્રાયોગ્ય-૨૮ પ્રકૃતિ જિનનામ સહિત (૨૯) બાંધતો ૭ મૂલ પ્રકૃતિનો બંધક હોય ત્યારે બાંધે, ૩૦ અને ૩૧ ના બંધકમાં બાંધે, પણ ત્યાં વધારે ભાગ ન મલે તેથી ત્યાગ કર્યો છે.

આહારકદિકનો અપ્રમત્ત અને અપૂર્વકરણમાં ફક્ત સ્થિર, શુભ, યશઃકીર્તિ સહિત પૂર્વ કહેલ તે ૨૮ અને આહારકદિક સહિત ૩૦ પ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે, તીર્થંકર નામ સહિત ૩૧ના બંધકે તે બાંધે પણ ત્યાં ભાગ વધારે ન આવવાથી તેનું ગ્રહણ કર્યું નથી.

બાકીની થીણદ્વિત્રિક, મિથ્યાત્વ, અનંતાનુબંધિ-૪, સ્ત્રીવેદ, નપુંસકવેદ, નરકાયુ, તિર્યચાયુ, નરકદિક, તિર્યચદિક, મનુષ્યદિક, ઔદારિકદિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, તૈજસ, કાર્મણ, વર્ણયતુષ્ક, અગુરુલઘુ, પરાધાત, ઉપધાત, ઉચ્ચવાસ, ત્રસયતુષ્ક, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ, ^{૯૭}અયશઃકીર્તિ, નિર્માણ, પ્રથમ ચાર જાતિ, પ્રથમ સિવાયના સંસ્થાન-૫, સંઘયણ-૫, આતપ, ઉદ્યોત, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, સ્થાવરચતુષ્ક, દુર્ભગત્રિક, નીચગોત્ર, એ ૬૬ પ્રકૃતિઓનો મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. -

મનુષ્યદિક આદિ-૨૫ પ્રકૃતિઓ વિના બાકીની ૪૧ પ્રકૃતિઓને વિષે સમ્યગ્દૃષ્ટિ બંધે જ આવે નહીં, સાસ્વાદને કોઈ બાંધે પણ તેનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ પામે નહીં, તેથી આ ૪૧ પ્રકૃતિઓનો મિથ્યાદૃષ્ટિ જ ઉત્કૃષ્ટયોગે અત્યંત અલ્પતર

બંધક ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે. પરંતુ જે ૨૫ પ્રકૃતિઓ છે તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ બંધને વિષે યોગ્ય છે, તેઓની મધ્યે પણ ઔદારિક, તેજસ, કાર્મણ, વર્ણયતુષ્ક, અગુરુલઘુ, ઉપધાત, બાદર, પ્રત્યેક, અસ્થિર, અશુભ, અયશઃકીર્તિ, નિર્માણ એ ૧૫ પ્રકૃતિઓ અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય ૨૩ પ્રકૃતિના બંધે જ છે. અને બાકીની ૧૦ પ્રકૃતિઓ પર્યાપ્ત પ્રાયોગ્ય-૨૫ પ્રકૃતિના બંધે જ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ પામે, અધિક બંધે નહીં, કારણકે ભાગ વધારે ન મલવાથી. અને તે ૨૩ અને ૨૫ના બંધે સમ્યગ્દૃષ્ટિ આવે જ નહીં. તેથી તે (૨૫ પ્રકૃતિઓનો) પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ ઉત્કૃષ્ટ બંધસ્વામી થાય. એ પ્રમાણે ઉત્તર પ્રકૃતિઓને વિષે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્વામીપણું કહ્યું. (યંત્ર નંબર-૧૭ જુઓ)

ઇતિ મૂલ ઉત્તર પ્રકૃતિઓને વિષે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ મૂલ ઉત્તર પ્રકૃતિઓને વિષે જઘન્ય પ્રદેશબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

ત્યાં આયુષ્ય સિવાયની ૭ મૂલ પ્રકૃતિઓનો, સૂક્ષ્મનિગોદ, લબ્ધિ અપર્યાપ્તપણામાં, પ્રથમ સમયે જઘન્ય પ્રદેશબંધ સ્વામી થાય, બીજા આદિ સમયે અસંખ્યેયગુણ યોગસ્થાનની વૃદ્ધિ થાય, તેથી આદિ સમયનું ગ્રહણ કર્યું છે, આયુષ્યનો પણ તે જ બાકી સૂક્ષ્મનિગોદ અપેક્ષાએ સર્વમંદયોગસ્થાનવર્તી પોતાના આયુષ્યના બાકી રહેલ ત્રીજા ભાગે પ્રથમ સમયે રહેલો બાંધે.

હવે ઉત્તરપ્રકૃતિને વિષે જઘન્યપ્રદેશબંધ સ્વામિપણું કહે છે.

આહારકદ્વિકનો પરાવર્તમાન યોગવાલો ૮ પ્રકારે (મૂલપ્રકૃતિનો) બંધક, સર્વ જઘન્ય વીર્યવાલો અપ્રમત્તયતિ, દેવદ્વિક, વૈકિયદ્વિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, પ્રથમ સંસ્થાન, ઉચ્ચવાસ, પરાધાત, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, ત્રસદશક, વર્ણયતુષ્ક, તેજસ, કાર્મણ, અગુરુલઘુ, ઉપધાત, નિર્માણ, તીર્થકરનામ, આહારકદ્વિક લક્ષણવાળી નામની ૩૧ પ્રકૃતિઓના બંધકને જઘન્ય પ્રદેશબંધ હોય છે, ભાગ અલ્પત્વને કારણે ૩૦ના બંધનો ત્યાગ કર્યો છે.

તથા નરકત્રિક, સુશયુષ્યનો અસંજિ (પર્યાપ્તો) ધોલમાન યોગવાલો સર્વ જઘન્ય વીર્યવાલો બંધક છે. પૃથ્વી આદિ અને અસંજિ અપર્યાપ્તો આ પ્રકૃતિઓનો અબંધક છે. તેથી અસંજિ પર્યાપ્તનું ગ્રહણ કર્યું છે, તે પણ એક જ યોગમાં લાંબા સમય સુધી રહે તો ત્યાં તીવ્ર ચેષ્ટા થાય છે, તેથી ધોલમાન યોગનું ગ્રહણ કર્યું છે. એક યોગથી બીજા યોગમાં સંક્રાંતિ થાય ત્યારે સ્વભાવથી અલ્પ જ ચેષ્ટા હોય છે. અને પર્યાપ્ત સંજિને વધારે યોગ હોય તેથી અધિકૃત કર્યું નથી, કારણ કે જઘન્ય પણ પર્યાપ્ત સંજિનો યોગ અસંજિ પર્યાપ્તના ઉત્કૃષ્ટ યોગથી અસંખ્યેયગુણ હોય છે.

સુરદ્વિક, વૈકિયદ્વિક, જિનનામ :- ૫ પ્રકૃતિઓનો સમ્યગ્દૃષ્ટિ ભવના પ્રથમ સમયે વર્તતો હોય ત્યારે બાંધે તે આ પ્રમાણે કહે છે. - તીર્થકરનામકર્મનો મનુષ્ય તીર્થકરનામકર્મ બાંધી કાલ કરીને દેવને વિષે ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં પ્રથમ સમયે વર્તતો મનુષ્યગતિ પ્રાયોગ્ય જિનનામ સહિત ૩૦ પ્રકૃતિઓનો બંધક સર્વ જઘન્ય યોગવાલો અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જઘન્ય પ્રદેશબંધ કરે છે. નારક પણ શ્રેણિક વગેરેની જેમ તેના બંધકનો સંભવ છે પણ અહીં દેવ અલ્પ યોગવાળો હોવાથી અનુત્તરવાસીનું ગ્રહણ કર્યું છે. નારકને વિષે એ પ્રકારે જઘન્ય યોગ પામે નહીં તેથી ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલાને અહીં ગ્રહણ કર્યું નથી. તિર્યચ તો જિનનામ બાંધે નહીં તેથી તેની ઉપેક્ષા કરી છે. મનુષ્ય પણ ભવના પ્રથમ સમયે તીર્થકર નામ સહિત નામની ૨૯ પ્રકૃતિનો બંધક છે, પણ ત્યાં અલ્પભાગ હોવાથી તેની પણ ઉપેક્ષા કરી છે. ૩૧ પ્રકૃતિનો બંધક જિનનામ સહિત સંયતને પણ હોય છે. ત્યાં વીર્ય અલ્પ પામે નહીં તેથી તેનો પણ ત્યાગ કર્યો છે. દેવદ્વિક, વૈકિયદ્વિકનો દેવ અથવા નારક તીર્થકરનામનો બંધક યથાસંખ્ય દેવભવથી અથવા નારક ભવથી ચ્યવી મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થતાં ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે દેવગતિ પ્રાયોગ્ય તીર્થકરનામ સહિત ૨૯ પ્રકૃતિઓને બાંધતો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જઘન્ય યોગસ્થાનવર્તિ જઘન્ય પ્રદેશબંધનો કર્તા થાય છે. કારણકે દેવ-નારકો ભવપ્રત્યયથી જ આ ૪ પ્રકૃતિ બાંધે નહીં તેથી અહીં અધિકૃત કર્યા નથી. કર્મભૂમિના તિર્યચ ભવના પ્રથમ સમયે બાંધે પણ ફક્ત દેવગતિ પ્રાયોગ્ય ૨૯ પ્રકૃતિઓ બાંધે, તેથી ભાગ અલ્પ મળે, તેથી તે પણ અહીં અધિકૃત કર્યા નથી. મનુષ્ય પણ ૨૯ પ્રકૃતિના બંધકને ભાગ ઘણો મલે નહીં. ૩૦-૩૧ પ્રકૃતિઓ દેવગતિ પ્રાયોગ્ય બંધક થાય છે. પણ ત્યાં વીર્ય અલ્પ મલે નહીં અને બીજા દેવગતિ પ્રાયોગ્ય બાંધે નહીં તેથી ૨૯ પ્રકૃતિઓનો બંધક એવા મનુષ્યનું જ ગ્રહણ કહ્યું છે.

૧૨૦ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક ચંત્ર નંબર-૧૭

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	કયા ગુણસ્થાનકે ?	કયા જીવો બંધક ?
૧૭	જ્ઞાનાં-૫, દર્શન-૪ સાતા, યશઃકીર્તિ, ઉચ્ચગોત્ર, અંતરાય-૫	૧૦ માના અન્તે	મૂલ ૬નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૪	અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ - ૪	૪ થા	મૂલ ૭નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૪	પ્રત્યાખ્યાનાવરણ - ૪	૫ મા	મૂલ ૭નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૫	પુરુષવેદ - સંજ્ઞવલન-૪	અનુક્રમે ૮/૧-૨-૩-૪-૫	મૂલ ૭નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૧	અસાતાવેદનીય	૧ લે, ૪ થી ૬ સુધી	મૂલ ૭નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૨	અરતિ-શોક	૪ થી ૬	મૂલ ૭નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૮	દેવદિક-વૈદિક, પ્રથમસંસ્થાન, શુભવિહાન સુભગત્રિક	૧ લે, ૪ થી ૮/૬ સુધી	મૂલ ૭નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો દેવ પ્રાયોગ - ૨૮નો બંધક
૧	વજ્રજ્ઞભનારાય સંઘયણ	૧ લે - ૪ થે	" " " " " મનુતિ પ્રાપ્તમ સંઘયણ સહિત ૨૮ નો બંધક
૧	મનુખ્યાયુ	૧ લે - ૪ થે	મૂલ ૮નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૧	દેવાયુ	૧ લે - ૪ થી ૭	મૂલ ૮નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૨	તિર્યચ-નરકાયુ	૧ લે	મૂલ ૮નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૨	નિદ્રા - પ્રયલા	૪ થી ૮/૧ સુધી	મૂલ ૭નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૪	હાસ્ય, રતિ, ભય-જુગુપ્સા	૪ થી ૮/૭ સુધી	મૂલ ૭નો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો
૧	જિનનામ	૪ થી ૮/૬ સુધી	" " " " " દેવ પ્રાયોગ જિનનામ સહિત ૨૮નો બંધક
૨	આહારકદિક	૭ થી ૮/૬ સુધી	" " " " " દેવ પ્રાયોગ આહારકદિક સહિત ૩૦નો બંધક
૧૫	ઔદાત્શન, તેનકાર્મ, વર્ણાદિ-૪, અગુરુ ૭૫૦, બાદર પ્રત્યેક, અસ્થિર, અશુભ, અયશઃ, નિર્માણ.	૧ લા	" " " " " વર્તતો અપર્યાગ એકેન-પ્રાયોગ-૨૩નો બંધક
૫	પરાધાત, ઉચ્છ્ર, પર્યાપ્ત, સ્થિર, શુભ	"	" " " " " વર્તતો અપર્યાગ એકેન-પ્રાયોગ ૨૫નોબંધક
૨	મનુષ્યદિક	"	" " " " " વર્તતો અપર્યાગ મનુ પ્રાયોગ ૨૫નો બંધક
૨	ઔદાત અંગો, ત્રસ	"	" " " " " અપર્યાગ-વિકન-તિર્યમનુપંગેન પ્રાયોગ ૨૫ નો બંધક
૧	પંગેન્દ્રિય જાતિ	"	" " " " " અપર્યાગતિર્યમનુપંગેન-પ્રાયોગ-૨૫ નો બંધક
૩૮	શીજાદ્વિત્રિક, મિથ્યા, અનં-૪, સ્ત્રી નપું-વેદ, નરકદિક, તિર્યચદિક, પ્રથમજાતિ-૪, પ્રથમ સિવાયના-૫ સંસ્થાન, ૫ સંધ, આતપ, ઉદ્યોત, અશુભવિહાન, સ્થાવરાદિ-૪, દુર્ભગાદિ-૩, નીચગોત્ર.	"	" " " " " નામ પ્રકૃતિઓ માટે વિશેષ પરિશિષ્ટ-૩માં ચંત્ર નંબર - ૨ જુઓ.
૧૨૦			

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે તિર્યચ પર્યાપ્ત અસંજિ દેવગતિ પ્રાયોગ્ય બાંધે છે. તે આ જ પ્રકૃતિઓનો બંધક કયા કારણે ગ્રહણ ન કર્યો ? તો જવાબ કહે છે વધારે યોગ હોવાથી, કારણકે અપર્યાપ્ત સંજિ યોગથી પણ પર્યાપ્ત અસંજિનો જઘન્ય પણ યોગ અસંખ્યેયગુણ હોય છે.

બાકીની મનુષ્યાયુષ્ય-તિર્યચાયુષ્ય સિવાયની ૧૦૯ પ્રકૃતિઓનો સૂક્ષ્મનિગોદ લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સર્વ અલ્પવીર્યવાલો ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે જઘન્ય પ્રદેશબંધનો સ્વામી થાય છે. વિશેષ તે એ કે અપર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ, સાધારણ તે નામની ૨૫ પ્રકૃતિનો બંધક, એકેન્દ્રિય-આતપ-સ્થાવરની ૨૬ પ્રકૃતિનો બંધક, મનુષ્યદિકનો ૨૯ પ્રકૃતિનો બંધક, બાકીની નામ પ્રકૃતિઓનો તો ૩૦ પ્રકૃતિઓનો બંધક કહેલ વિશેષણવાલો સૂક્ષ્મ નિગોદિયો જઘન્ય પ્રદેશબંધનો સ્વામી છે. મનુષ્ય-તિર્યચાયુષ્ય તે જ પોતાના આયુષ્યના શેષ ત્રીજા ભાગે બાંધે તેનું કારણ પહેલા કહ્યું જ છે. (યંત્ર નં ૧૮ જુઓ)

ઇતિ મૂલ-ઉત્તર પ્રકૃતિઓ વિષે જઘન્ય પ્રદેશબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સહિત સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

ઇતિ બીજો પ્રદેશબંધ સમાપ્ત

-: ૧૨૦ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય પ્રદેશબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર-૧૮ :-

પ્રકૃતિઓની સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	કયા ગુણો બાંધે ?	કયા જીવ બંધક હોય ?
૨	આહારકદિક	૭ મા	પરાવર્તમાન યોગવાલો, ૮ મૂલ પ્ર૦ નો બંધક, સર્વ જઘન્ય વીર્ય અપ્રમત્તયતિ - દેવ પ્રાયો ૩૧ નો બંધક
૪	નરકત્રિક સુરાયુષ્ય	૧ લા	અસંજિ પર્યાપ્ત, ઘોલમાન યોગવાલો, સર્વ જઘન્ય વીર્યવાલો
૧	જિનનામ	૪ થા	મનુષ્ય જિનનામ બાંધી અનુત્તર દેવમાં ઉત્પન્ન થતાં પ્રથમ સમયે મનુ ૦ પ્રાયો ૦ જિનનામ સહિત ૩૦નો બંધક
૪	દેવદિક, વૈકિયદિક	૪ થા	દેવ-નારક જિનનામનો બંધક થઇ ત્યાંથી ચલી મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થતાં પ્રથમ સમયે દેવ પ્રાયો ૦ જિનનામ સહિત ૨૯ નો બંધક
૨	મનુષ્ય-તિર્યં આયુષ્ય	૧ લા	સર્વમંદ યોગસ્થાનવર્તી પોતાના આયુ. ના $\frac{2}{3}$ ભાગ ગયા પછી પ્રથમ સમયે વર્તતા લબ્ધિ અપ ૦ સૂ ૦ નિગોદ
૩	અપર્યાં સૂક્ષ્મ - સાધારણ	૧ લા	સૂક્ષ્મ નિગોદ લબ્ધિ અપર્યાં સર્વઅલ્પવીર્યવાલો ઉત્પત્તિના પ્રથમસમયે ૨૫ નો બંધક
૩	એકે-આતપ-સ્થાવર	"	" " " ૨૬ નો બંધક
૨	મનુષ્યદિક	"	" " " ૨૯ નો બંધક
૯૯	બાકીની પ્રકૃતિઓ	"	" " " નામ પ્રકૃતિઓમાં ૩૦ નો બંધક
૧૨૦			

:- અથ ત્રીજા અનુભાગબંધનું સ્વરૂપ :-

:- અથ અવિભાગાદિ-૧૪ અનુયોગ દ્વારેનું સ્વરૂપ :-

ગ્રહણસમયમિ જીવો, ઉપ્પાદૈર્ ગુણે સપચ્ચયઓ ।

સવ્વજિયાણંતગુણે, કમ્મપણેસુ સવ્વેસું ॥ ૨૧ ॥

ગ્રહણસમયે જીવ, ઉત્પાદયતિ ગુણાન્ સ્વપ્રત્યયતઃ ।

સર્વજીવાઽનન્તગુણાન્, કર્મપ્રદેશેષુ સર્વેષુ ॥ ૨૧ ॥

ગાથાર્થ :- જીવ સ્વ પ્રત્યયથી સર્વ કર્મપ્રદેશોને વિષે ગ્રહણ સમયે સર્વ જીવથી અનંતગુણ રસાવિભાગને ઉત્પન્ન કરે છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે પ્રકૃતિ અને પ્રદેશબંધ કલ્પો, હવે સ્થિતિ-અનુભાગબંધની પ્રરૂપણા કરે છે. ત્યાં ઘણું કહેવા યોગ્ય છે. બહુ કહેવા યોગ્ય જ્ઞાનમાં અલ્પ કહેવા યોગ્યનું સારી રીતે જ્ઞાનના સંભવથી તેવા પ્રકારના શિષ્યની ઇચ્છાને અનુરોધ વડે પ્રથમ અનુભાગબંધની પ્રરૂપણા કરે છે.

ત્યાં ૧૪ અનુયોગદ્વારે છે. (૧) અવિભાગ પ્રરૂપણા (૨) વર્ગણા પ્રરૂપણા (૩) સ્પર્ધક પ્રરૂપણા (૪) અંતર પ્રરૂપણા (૫) સ્થાન પ્રરૂપણા (૬) કંડક પ્રરૂપણા (૭) ષટ્સ્થાનક પ્રરૂપણા (૮) અધસ્તનસ્થાન પ્રરૂપણા (૯) વૃદ્ધિ પ્રરૂપણા (૧૦) સમય પ્રરૂપણા (૧૧) યવમધ્ય પ્રરૂપણા (૧૨) ઓજોયુગ્મ પ્રરૂપણા (૧૩) પર્યવસાન પ્રરૂપણા (૧૪) અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા.

:- અથ ૧ લી અવિભાગ પ્રરૂપણા :-

ત્યાં પ્રથમ અવિભાગ પ્રરૂપણા કરતાં કહે છે - અહીં અનુભાગનો હેતુ “કાષાયિક અધ્યવસાય છે. ‘ટિડ્ઝણુભાગં કસાયઓ કુણઈ’” તિ વચનાત્ અને તે બે પ્રકારે છે. - શુભ અને અશુભ. બંને પણ પ્રત્યેકના અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણે છે, પણ ફક્ત શુભ વિશેષ અધિક છે, “પગથિયા ચઢવામાં અને ઊતરવામાં તુલ્ય છે, તેથી બંનેમાં સરખાપણું છે, છતાં જે અધ્યવસાયને વિષે વર્તમાન શ્રેણિએ ચઢે તે પડવાનો નથી તેથી શુભમાં અશુભ કરતાં વિશેષ અધિકપણું સંભવે છે. એ પ્રમાણે સ્વપ્રત્યય એટલે કે પોતાના આત્માની સાથે સંબંધવાળા અનુભાગબંધમાં કારણભૂત કોઈ એક શુભ અથવા અશુભ અધ્યવસાય વડે એ પ્રમાણે અર્થ છે.

૮૮ જે અધ્યવસાયમાં કષાય કારણભૂત છે તે કાષાયિક અધ્યવસાય. અહીં અશુભ અધ્યવસાય તો પ્રગટ રીતે કષાય જન્ય છે. ને શુભ અધ્યવસાય એ જોકે કષાયની હીનતાથી છે, તો પણ કષાયાનુજત હોવાથી કાષાયિક છે. પુનઃ અકાષાયિક અધ્યવસાયો રસનું કારણ નહીં હોવાથી અત્રે તેની અવિવક્ષા છે. અહીં કષાય શબ્દથી કષાયનો ઉદય જાણવો પરંતુ સત્તા નહીં.

૮૯ અશુભ કરતાં શુભ અધ્યવસાય કઈ રીતે વધારે હોય છે ? તે બતાવે છે. ઉપશમશ્રેણિમાં ૧૦મા ગુણસ્થાનના અંત્ય સમયે જે અધ્યવસાયે પુન્યપ્રકૃતિઓનો સ્વભૂમિકા પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અને પાપપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસ બંધાય છે. તે અધ્યવસાયથી શરૂ કરી પ્રથમ ગુણસ્થાનકે જે અધ્યવસાયે પાપપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ બંધ પુન્યપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસ બંધાય છે તે ઉત્કૃષ્ટ અધ્યવસાય સુધીના દરેક અધ્યવસાયોને ક્રમપૂર્વક સ્થાપવા. ૧૦મા ગુણસ્થાનકથી ક્રમપૂર્વક પડી રહેલા ગુણસ્થાનક સુધી આવતાં ક્રમશઃ સ્થાપેલ બધા અધ્યવસાયોને જેમ સ્પર્શે છે તેમ પહેલેથી ચડી દશમા સુધી જતાં બધા અધ્યવસાયોને સ્પર્શે છે. અધ્યવસાયો તેના તે જ છે. પરંતુ જ્યારે આત્મા પડતો હોય છે ત્યારે કષાયોનું બળ વધતું જતું હોવાથી તે સંકિલ્બ પરિણામી કહેવાય છે, અને તે વખતે પુન્યપ્રકૃતિઓનો રસમાં હાનિ થતી જાય છે અને પાપપ્રકૃતિઓના રસમાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે.

તે જ આત્મા પહેલેથી કર્મપૂર્વક ચડતો જતો હોય ત્યારે કષાયોનું બળ ષટતું જતું હોવાથી તે વિશુદ્ધિ પરિણામી કહેવાય છે અને તે સમયે પાપપ્રકૃતિઓના રસમાં હાનિ અને પુન્યપ્રકૃતિઓના રસમાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે.

આ રીતે પડતાં અને ચડતાં અધ્યવસાયની સંખ્યા સમાન છે જેમ માળ ઉપરથી ઊતરતાં જેટલાં પગથિયા હોય છે તેટલાં જ ચડતાં હોય છે. તેમ અહીં પણ સંકિલ્બ પરિણામી આત્માના જેટલાં અશુભ અધ્યવસાયો હોય છે. તેટલાં જ વિશુદ્ધ પરિણામી આત્માના શુભ અધ્યવસાયો હોય છે.

પ્રશ્ન :- એક જ પરિણામ શુભ અને અશુભ બંને પ્રકારે શી રીતે હોઈ શકે ?

જવાબ :- એક જ પરિણામ શુભ અને અશુભ બંને રીતે હોઈ શકે છે. શુભાશુભપણું સાપેક્ષ છે, જ્યારે પડતો હોય ત્યારે તે સર્વ અશુભ કહેવાય છે અને ચઢતો હોય ત્યારે તે જ સઘળાં શુભ કહેવાય છે. જેમ ગિરિ પર ચડતાંના અધ્યવસાય ચડતાં અને ઊતરતાના અધ્યવસાય ઊતરતા હોય છે. તેમ અહીં પણ જાણવું. ફક્ત ક્ષપકશ્રેણિના અધ્યવસાયો અધિક છે કારણકે અધ્યવસાયોમાં વર્તમાન ક્ષપક આત્મા ક્ષપકશ્રેણિ પર ચડે છે ત્યાંથી પડતો નથી તેથી અશુભ અધ્યવસાયોની સંખ્યાથી શુભ અધ્યવસાયની સંખ્યા વધારે છે.

જીવ ગ્રહણ સમયે - એટલે યોગ્ય પુદ્ગલ લેવાના સમયે સર્વ કર્મપ્રદેશોને વિષે એક એક કર્મપરમાણુને વિષે એ પ્રમાણે અર્થ છે. સર્વ જીવથી અનંતગુણ અકથિત સ્વરૂપવાળા રસવિભાગોને ઉત્પન્ન કરે છે. અહીં તાત્પર્ય એ છે કે કર્મ પરમાણુઓ પૂર્વે જ્યારે કર્મપ્રાયોગ્ય વર્ગણારૂપે રહેલા હોય છે, તે અવસરે તેવા પ્રકારના રસવાળા નથી હોતા પરંતુ પ્રાય: નીરસ અને એક સ્વરૂપવાળા હોય છે. ગ્રહણ સમયે જ જીવના કાષાયિક અધ્યવસાય વડે તે (પુદ્ગલ પરમાણુઓને) સર્વ જીવથી અનંતગુણ રસવિભાગવાળા કરે છે. અને જ્ઞાનાવરણત્વાદિ વિચિત્ર સ્વભાવવાળા થાય છે. જીવોની અને પુદ્ગલોની શક્તિ અચિંત્ય રહેલી છે. આ વાત અસંગત નથી (અર્થાત્ માનવામાં આવતી નથી) કારણકે શુષ્ક-તૃણ આદિ અત્યંત નીરસ એવા પરમાણુઓને ગાય આદિ વડે ગ્રહણ થતા કીર (દૂધ) આદિરૂપે અને સાત ધાતુરૂપે પરિણમાવે છે.^{૮૦}

૮૦ કેટલાકનું માનવું એવું છે કે રસ (કર્મનો રસ) તે પુદ્ગલોનો સ્નેહ વિશેષ છે. તેની વિશેષ પ્રતીતિ આ પ્રમાણે છે.

૧. કર્મરસના વર્ણન પ્રસંગે ઘણે સ્થાને સ્નેહ શબ્દ આવે છે અને સ્નેહસ્પર્શકના વર્ણન પ્રસંગે ઘણીવાર રસ શબ્દ આવે છે. એ પ્રમાણે પરસ્પર શબ્દ સાધર્મ્યથી અનુમાન થાય છે કે સ્નેહ અને અનુભાગ (કર્મરસ) ને અતિ નિકટનો સંબંધ હોવો જોઈએ, ને તેથી કર્મરસને સ્નેહવિશેષ કહેવાનું કારણ મળે છે.

૨. “કર્મની ચિક્ષણતા તે રસ” એ અર્થ ઘણીવાર આવે છે. ને ચિક્ષણતા તે સ્નેહ જ છે, માટે કર્મનો રસ તે સ્નેહ વિશેષ છે.

૩. પ્રકૃત્યાદિ ચાર મોદકના દ્રષ્ટાંતે કહેતાં પરસ્પર સંયોજક ધૃતરૂપ સ્નેહને રસ કહ્યો છે, તેથી પણ સમજાય છે કે મોદકમાં જેમ કણિક સંયોજક ધૃત એ રસ છે. તેમ કર્મમાં કર્માણુ સંયોજક સ્નેહ એ રસ છે.

“ગ્રંથ લેખકનું મન્તવ્ય”

કર્મ પુદ્ગલોનો સ્નેહ અને અનુભાગરૂપ રસ એ બે એક નથી. પરંતુ ભિન્ન છે. તે ભિન્નતા આ પ્રમાણે છે.

કાર્યભેદ :- કર્મસ્કંધોને પરસ્પર જોડવા એ સ્નેહનું કાર્ય છે અને જીવને તદનુરૂપ (જે કર્મનો જે સ્વભાવ છે તે સ્વભાવ રૂપે) તીવ્ર મંદાદિ શુભાશુભ અનુભવ આપવો એ અનુભાગનું કાર્ય છે, એ પ્રમાણે કાર્યભેદે સ્નેહ અને અનુભાગ એ બે ભિન્ન છે.

વસ્તુભેદ :- સ્નેહ એ કર્માણુઓમાં રહેલો સ્નિગ્ધ સ્પર્શ છે. (સર્વ સ્નેહાવિભાગો અણુસંયોજક નથી પરંતુ દ્વયગુણાધિકાદિ વિશિષ્ટ પરિણામે પરિણમેલ અવિભાગોજ અણુસંયોજક છે.) ને અનુભાગ તે તદનુરૂપ અનુભવની તીવ્ર મંદતા છે. અથવા તદનુરૂપ તીવ્રમંદાદિ અનુભવ છે. એ પ્રમાણે વસ્તુભેદે પણ સ્નેહ અને અનુભાગ એ બે ભિન્ન છે.

કારણભેદ :- કર્મસ્કંધોમાં સ્નેહનું કારણ સ્નિગ્ધસ્પર્શરૂપ પુદ્ગલ પરિણામ છે. અને અનુભાગની ઉત્પત્તિમાં જીવના કાષાયિક અધ્યવસાય એ જ કારણરૂપ છે. એ પ્રમાણે કારણભેદે પણ સ્નેહ ને અનુભાગ એ બે ભિન્ન છે.

જીવથી ભિન્ન પુદ્ગલોના સ્નેહ રૂપનો વિચાર સ્નેહપ્રત્યયમાં થાય છે.

જીવે ગ્રહણ કરેલ અને ગ્રહણ કરાતા ઔદારિક આદિ પુદ્ગલોનો પરસ્પર બંધમાં ગ્રહણ કરાતા સમયે જે સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે, તે નામ પ્રત્યયથી વિચારાય છે.

જીવની સાથે જે કર્મવર્ગણા જોડાય છે, તે પુદ્ગલોમાં ગ્રહણ વખતે જીવ સાથે જોડાવાના કારણભૂત જે રસ ઉત્પન્ન થાય છે. તેની વિચારણા પ્રયોગપ્રત્યયમાં છે.

જીવને જે કર્મ બંધાય છે. તેમાં તે બંધ સમયે કષાયના કારણે જે રસ વિપાક યોગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. તે અનુભાગ પ્રરૂપણામાં આવે છે.

પર્યાયભેદ :- સ્નેહ, રસ એ સ્નેહના પર્યાય છે. અને અનુભાગ, રસ, સ્નેહ, અનુભાવ, અનુભવ, તીવ્રમંદતા એ અનુભાગના પર્યાય છે.

પ્રરૂપણા ભેદ :- સ્નેહની પ્રરૂપણા સ્નેહપ્રત્યય, નામપ્રત્યય, ને પ્રયોગપ્રત્યયરૂપે કરેલી છે. અને અનુભાગની પ્રરૂપણા શુભ-અશુભ-ઘાતી-અઘાતી એકસ્થાન, દ્વિસ્થાનાદિરૂપે કરેલી છે, એ પ્રમાણે પણ સ્નેહ ને અનુભાગ એ બે ભિન્ન છે.

પૂર્વપક્ષ :- માત્ર સ્નેહ એ જ અનુભાગ છે એમ અમો કહેતા નથી, પરંતુ કાર્મણ વર્ગણાના અણુઓ જે સમયે કર્મપક્ષે પરિણમે છે, તે સમયે તે કાર્મણ અણુના સ્નિગ્ધસ્પર્શમાં અર્થાત્ સ્નેહમાં એક એવા પ્રકારનો નવો સંસ્કાર અથવા નવું સામર્થ્ય ઉપજે છે કે જે સંસ્કાર વા સામર્થ્યથી જીવને તદનુરૂપ તીવ્ર મંદાદિ અનુભવ પ્રાપ્ત થાય, એ પ્રમાણે કર્મ પરિણામ સમયે જ તથાવિધ સંસ્કારપરિણત જે સ્નેહાવિભાગો (અથવા સ્નેહ) તે જ કર્મનો અનુભાગ રસ સંભવે છે, માટે અનુભાગ તે સ્નેહ વિશેષ છે.

ઉત્તર :- તીવ્ર મંદાદિ અનુભવ આપવારૂપ સંસ્કાર પુદ્ગલના સ્નિગ્ધ સ્પર્શમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે કેવી રીતે માની શકાય ? જો કહો કે ઘણે સ્થાને સ્નેહના સંબંધમાં રસ શબ્દ આવે છે, અને રસને પ્રસંગે સ્નેહ શબ્દ આવે છે, એ શબ્દ સાધર્મ્યથી અનુમાન થાય છે કે કર્મના સ્નેહ અને રસને અતિ નિકટનો સંબંધ હોવો જોઈએ, ને તેથી કર્મરસને સ્નેહ વિશેષ કહેવાનું કારણ મળે છે. તો એ સંબંધમાં એટલું જ જાણવું બસ છે કે સ્નેહના વર્ણનમાં જ્યાં જ્યાં રસ શબ્દ આવે, ત્યાં તે રસ શબ્દ સ્નેહનો જ વાચક છે, પરંતુ અનુભાગવાચક નહીં. તથા કર્મરસના સંબંધમાં જ્યાં જ્યાં સ્નેહ શબ્દ આવે, ત્યાં સ્નેહ શબ્દને કર્મરસનો વાચક જાણવો, પરંતુ સ્નિગ્ધસ્પર્શવાચક નહીં. જો શબ્દના સાધર્મ્યપ્રાપ્તિ જ અનુભાગને સ્નેહ વિશેષ કહેવામાં આવે તો કર્માણુજાત તિક્ત મધુરાદિ રસને વસ્થમાત્ર મતાનુસારે કર્મરસ માનવો વધુ ઇષ્ટ થશે. માટે તીવ્ર મંદાદિ અનુભવ રૂપ કર્મરસ, ને અણુસંયોજક સ્નિગ્ધસ્પર્શરૂપ સ્નેહ, એ બે ને એકરૂપ અથવા આધારાધેય માનવું વાસ્તવિક નથી. પરંતુ જેમ દુગ્ધના પૌષ્ટિક ગુણની જે તીવ્રમંદતા તે સર્વ દુગ્ધને અંગે છે, પણ દુગ્ધના સ્નિગ્ધ સ્પર્શરૂપ સ્નેહમાં કે મધુરરસમાં પૌષ્ટિક ગુણની તીવ્રમંદતા રહેલી છે એમ કહી શકાય નહીં, તેમ કર્માણુઓની તીવ્રમંદતા કર્મસ્કંધના સર્વ અણુઓને આશ્રિત છે, પરંતુ કર્મસ્કંધના સ્નિગ્ધસ્પર્શ કે તિક્તાદિ રસને આશ્રિત કહેવાય નહીં, માટે કર્માણુઓને સ્નેહવિશેષ અથવા રસવિશેષ માનવો ઉચિત નથી. પુનઃ અનુકૃષ્ટિ વર્ણન પ્રસંગે કર્માણુઓને “તીવ્રમંદતા” શબ્દથી જ વર્ણન કરશે, પુનઃ સ્નેહના અવિભાગ, વર્ગણા, સ્પર્શકાદિ નામ પ્રત્યયાદિરૂપે જુદા કહ્યા છે. અને કર્માણુઓના અવિભાગ, વર્ગણા સ્પર્શકાદિને ઘાતિ, અઘાતિ, એક સ્થાન, દ્વિસ્થાનાદિરૂપે જુદા કહ્યા છે. તેથી સંભવે છે કે અનુભાગ તે સ્નેહવિશેષ અથવા વસ્થમાત્ર મતાનુસારે તિક્તાદિ રસ વિશેષ નહીં.

**સવ્વપ્પગુણા તે પઢમવર્ગગણા સેસિયા વિસેસૂણા ।
અવિભાગુત્તરિયાઓ, સિદ્ધાણમણંતભાગસમા ॥ ૩૦ ॥**

**સર્વાલ્પગુણાસ્તે પ્રથમવર્ગગણા શેષા વિશેષોનાઃ ।
અવિભાગોત્તરાઃ, સિદ્ધાનામનન્તભાગસમાઃ ॥ ૩૦ ॥**

ગાથાર્થ :- સર્વથી અલ્પ રસવિભાગયુક્ત કર્મ પરમાણુઓની પ્રથમ વર્ગણા, તેમાં કર્મપરમાણુઓ ઘણાં છે, ને શેષ વર્ગણાઓના કર્માણુઓ વિશેષ વિશેષહીન છે. તેવી એકેક રસાવિભાગાધિક વર્ગણાઓ પણ સર્વ સિદ્ધ થી અનંતમાભાગ પ્રમાણ છે.

ટીકાર્થ :- અહીં પ્રશ્ન કરે છે કે જીવ સર્વ પણ કર્મ પરમાણુઓને વિષે તુલ્ય રસાવિભાગોને ઉત્પન્ન કરે છે કે વિષમ (હીનાધિક) ? તો જવાબ કહે છે. વિષમ રસાવિભાગોને ઉત્પન્ન કરે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. કંઈક પરમાણુઓમાં અતિ અલ્પ તો પણ જઘન્યથી સર્વજીવથી અનંતગુણ રસાવિભાગોને ઉત્પન્ન કરે છે. કેટલાક (પરમાણુઓમાં) તેથી પણ અધિક રસાવિભાગોને ઉત્પન્ન કરે છે. ત્યાં જણાતું નથી કે ક્યાં (પરમાણુઓમાં) કેટલો રસ ઉત્પન્ન કરે તે માટે વર્ગણા આદિનું નિરૂપણ કરે છે.

ઇતિ ૧લી અવિભાગ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૨જી વર્ગણા પ્રરૂપણા :-

અન્ય સર્વ પરમાણુની અપેક્ષાએ અલ્પ રસ રસાવિભાગયુક્ત હોય તે પરમાણુઓનો સમુદાય તે પ્રથમવર્ગણા અને તેમાં કર્મપરમાણુઓ અત્યંત ઘણા હોય છે. અને શેષ વર્ગણાઓ કર્મપરમાણુની અપેક્ષાએ વિશેષહીન હોય, તથા અવિભાગ ઉત્તર એક એક સ્નેહાવિભાગ અધિક તે સિદ્ધના અનંતભાગ સમાન હોય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - પ્રથમ વર્ગણાગત પરમાણુ અપેક્ષાએ જે પરમાણુઓ છે, એક રસાવિભાગની વૃદ્ધિ તેઓનો સમુદાય તે બીજી વર્ગણા, અને તે પ્રથમ વર્ગણાગત પરમાણુ અપેક્ષાએ વિશેષહીન હોય છે. તેથી એક રસાવિભાગ વડે અધિકનો સમુદાય તે ત્રીજી વર્ગણા. અને તે બીજી વર્ગણાગત પરમાણુ અપેક્ષાએ વિશેષહીન હોય છે. એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર રસાવિભાગવૃદ્ધિ પરમાણુ વિશેષહીન ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી અત્યવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતભાગ પ્રમાણ વર્ગણાઓ કહેવી.

ઇતિ ૨જી વર્ગણા પ્રરૂપણા સમાપ્ત

(૨) તથા કર્મની ચિક્ષણતા તે રસ કહેવાય ઇત્યાદિ અર્થ દૃષ્ટાંતરૂપ છે. “જેમ આ પુરુષ એવો ચીકણો છે કે એક પાઇ પણ છોડી શકતો નથી” એ કથનથી પુરુષમાં સ્નિગ્ધસ્પર્શનું બાહુલ્ય નહીં, પરંતુ કંજુસાઇનું બાહુલ્ય જ સમજાય છે. તે કર્મની ચિક્ષણતા તે સ્નિગ્ધસ્પર્શનું બાહુલ્ય નહીં, પણ તદનુરૂપ અનુભવની તીવ્ર મંદતા જ સમજવી.

(૩) તથા મોદકના દૃષ્ટાંતમાં પરસ્પર સંયોજક ધૃતરૂપ સ્નેહને રસ કહ્યો છે, તે પણ કર્માનુભવની તીવ્રતા સૂચવવાને જ કહ્યો છે. પરંતુ કર્માણુઓને સંયોજન કરવાની અપેક્ષાએ કહ્યો નથી. માટે કર્મનો અનુભાગ તે સ્નેહ વિશેષ અથવા રસવિશેષ હોઇ શકે નહીં.

પુનઃકોઇક કહે છે કે કર્માણુમાં રહેલા કટુ તિક્તાદિ પણ રસપર્યાય તે જ કર્મનો રસ કહેવાય, ને જે કર્મસ્કંધોમાં તિક્તાદિ અશુભરસયુક્ત પરમાણુઓ (ઘણાં) હોય તે અશુભકર્મ, ને જે કર્મસ્કંધોમાં મધુરાદિ શુભરસયુક્ત ઘણાં પરમાણુઓ હોય તે શુભકર્મ કહેવાય. અર્થાત્ અશુભ કર્મના અણુઓમાં કટુ તિક્ત રસ વધુ હોય છે, ને શુભકર્મના અણુઓમાં મધુરાદિ રસ વધુ હોય છે. તથા સર્વઘાતી, દેશઘાતી, એકસ્થાન, દ્વિસ્થાનાદિ અનુભાગપ્રરૂપણા તે આ તિક્તાદિ ૫ રસની જ છે, તથા જીવને અશુભ વિપાક આપવાનું સામર્થ્ય તિક્તાદિ અશુભ રસમાં, ને શુભ વિપાક આપવાનું સામર્થ્ય મધુરાદિ શુભ રસમાં છે. અને એજ કારણથી અશુભકર્મ વિપાકમાં નિબંધોષાતકીના કટુ રસનું, ને શુભકર્મના વિપાકમાં સીરખાંડાદિના મધુર રસનું જ દૃષ્ટાંત આપેલું છે.

આ કથન અતિ અસમંજસ હોવાથી એ પર વધુ ઉલ્લેખ કરવો અનુચિત છે. (ને કંઈક દિગ્દર્શન પ્રથમ દર્શાવ્યું છે.) માટે સુજ્ઞાનધુએ સ્વતઃ શ્રી બહુશ્રુતની સહાયથી વિચારવું.

(આ મન્તવ્યમાં શ્રી બહુશ્રુત દૃષ્ટિએ કંઈક અન્યથાપણું હોય તો હું ત્રિવિધે કરીને મિચ્છામિ દુક્કડં આપું છું.)

-: અથ ત્રીજી સ્પર્ધક પ્રરૂપણ :-

ફઢ્ઘમણંતગુણિયં, સવ્વજિણ્હિં પિ અંતરં એવં ।

સેસાણિ વગ્ગણાણં, સમાણિ ઠાણં પઢ્ઘમમિત્તો ॥ ૩૧ ॥

સ્પર્ધકમનંતગુણિતમ્, સર્વજીવેભ્યોઽપ્યન્તરમેવમ્ ।

શેષાણિ વર્ગણાનાં, સમાણિ સ્થાનં પ્રથમમિતઃ ॥ ૩૧ ॥

ગાથાર્થ :- અભવ્યથી અનંતગુણ અથવા સિદ્ધથી અનંતમા ભાગ પ્રમાણ વર્ગણાઓ મલીને પ્રથમ સ્પર્ધક થાય છે, અને તદનંતર સર્વ જીવથી અનંતગુણ વર્ગણાઓનું અંતર પડે, એ પ્રમાણે શેષ સ્પર્ધકો તથા અંતરો યથોક્ત વર્ગણાપ્રમાણ થાય ત્યારે માત્ર પ્રથમ સ્થાન થાય.

ટીકાર્થ :- વર્ગણા પ્રરૂપણ કરી, હવે સ્પર્ધક પ્રરૂપણ કહે છે. તે (અભવ્યથી અનંતગુણ) સિદ્ધથી અનંતભાગ પ્રમાણ અનંત વર્ગણાએ એક સ્પર્ધક થાય છે. આ સ્પર્ધક પ્રરૂપણ કરી.

ઘટિ ૩જી સ્પર્ધક પ્રરૂપણ સમાપ્ત

-: અથ ૪થી અંતર પ્રરૂપણ :-

હવે અંતર પ્રરૂપણ કરે છે. - અહીંથી આગળ એકાદિ રસાવિભાગ અધિક પરમાણુ પ્રાપ્ત ન થાય, પરંતુ અનંતાનંત જ સર્વજીવથી અનંતગુણ અધિક (પરમાણુ) પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી તેઓનો સમુદાય તે બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા. તેથી એક એક રસાવિભાગ વૃદ્ધિથી અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતભાગ પ્રમાણ વર્ગણા કહેવી, તેઓનો સમુદાય તે બીજું સ્પર્ધક. તેથી આગળ ફરી એકાદિ રસાવિભાગ વૃદ્ધિ પરમાણુ ન મળે, પરંતુ સર્વજીવથી અનંતગુણ વડે અનંતાનંત અધિક (પરમાણુઓ) છે, તેથી તેઓનો સમુદાય તે ત્રીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા, તેથી એક એક રસાવિભાગ વૃદ્ધિથી અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતભાગ વર્ગણા કહેવી તેઓનો સમુદાય તે ત્રીજું સ્પર્ધક. એ પ્રમાણે સ્પર્ધકો પણ અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતભાગ પ્રમાણ થાય છે. તે સ્પર્ધકોનો સમુદાય તે એક (પ્રથમ) અનુભાગ બંધસ્થાન છે. તથા અંતર કહે છે. પ્રથમ સ્પર્ધકની ચરમ વર્ગણાથી બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા સર્વ જીવથી અનંતગુણ જાણવું. આ અંતરપ્રરૂપણ કરી.

ઘટિ ૪થી અંતર પ્રરૂપણ સમાપ્ત

-: અથ ૫મી સ્થાન પ્રરૂપણ :-

“સવ્વજિણ્હિં પિ” અહીં અપિ શબ્દ ભિન્નક્રમ છે, તેથી શેષાણિ આ પદની પછી જોડવાં. આ પ્રમાણે બાકીના સ્પર્ધકો તથા અંતરો જે પ્રમાણે કહ્યા તે પ્રમાણે જાણવાં. અને તે સ્પર્ધકો અને વર્ગણા એક સ્પર્ધકની વર્ગણા અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતભાગ પ્રમાણ છે, એ પ્રમાણે પ્રથમ સર્વ જઘન્ય અનુભાગસ્થાન થયું. અનુભાગ બંધસ્થાન તે કહેવાય કે જે એક કાષાયિક અધ્યવસાય વડે ગ્રહણ કરેલા કર્મપરમાણુઓનો રસસ્પર્ધક સમુદાય પરિણામ. (ચિત્ર નં. - ૭ જુઓ)

ઘટિ સ્થાન પ્રરૂપણ સમાપ્ત

-: અથ ૬ઠ્ઠી કંડક પ્રરૂપણ :-

એત્તો અંતરતુલ્લં, અંતરમણંતભાગુત્તરં વિઙ્ગમેવં ।

અંગુલ અસંખ્યાગો, અણંતભાગુત્તરં કંડં ॥ ૩૨ ॥

ઇતોઽન્તરતુલ્યમ્, અંતરમન્તભાગોત્તરં દ્વિતીયમેવમ્ ।

અકુલાઽસંઙ્ખ્યેયભાગઃ, અનન્તભાગોત્તરં કણ્ડકમ્ ॥ ૩૨ ॥

ગાથાર્થ :- આ પ્રથમસ્થાનથી દ્વિતીયસ્થાનના અપાંતરાલે પૂર્વોક્ત અંતરસ્પર્ધક જેટલું અંતર છે. તથા બીજું અનુભાગ બંધસ્થાન તે પ્રથમ સ્થાનની અપેક્ષાએ અનંતભાગ અધિક છે. એ પ્રમાણે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ અનુભાગસ્થાનો તે અનંતભાગવૃદ્ધિનું પ્રથમ કંડક છે.

ટીકાર્થ :- સ્થાન પ્રરૂપણા કરી. હવે કંડક પ્રરૂપણા કહે છે. પ્રથમ સ્થાનથી શરૂ કરીને બીજા સ્થાનની પૂર્વે અંતર તુલ્ય પહેલા કહ્યું તેટલાં પ્રમાણનું અંતર તુલ્ય જાણવું. જેમ પ્રથમ સ્પર્ધકની ચરમવર્ગણાથી બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણાનું અંતર સર્વજીવથી અનંતગુણ કહ્યું તેમ પ્રથમ સ્થાનના અંતિમ સ્પર્ધકની ચરમ વર્ગણાથી બીજા સ્થાનની પ્રથમ વર્ગણાનું અંતર સર્વજીવથી અનંતગુણ કહેવું. એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને તે બીજું સ્થાન અનંતભાગોત્તર યથોત્તર અનંતભાગ અધિક સ્પર્ધકથી યુક્ત જાણવું. (અનુભાગ સ્થાનો)

એ પ્રમાણે અનંતભાગવૃદ્ધ સ્થાનો ત્યાં સુધી કહેવાં કે જ્યાં સુધી અંગુલ અસંખ્યેયભાગગત આકાશપ્રદેશ પ્રમાણ થાય. તેઓનો (અનુભાગસ્થાનોનો) સમુદાય તે એક (પ્રથમ) કંડક. આ અનંતભાગ અધિક સ્થાનના સમુદાયરૂપ હોવાથી અનંતભાગાધિક કંડક કહેવાય છે. આ કંડક પ્રરૂપણા કરી.

ઘટિ ૬ ટી કંડક પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

-: અથ ૭મી ષટ્સ્થાન પ્રરૂપણા :-

एगं असंखभागेणणंतभागुत्तरं पुणो कंडं ।

एवं असंखभागुत्तराणि जा पुवतुल्लाणि ॥ ૩૩ ॥

एकमसङ्ख्येयभागेन अनंतभागोत्तरं पुनः कण्डकम् ।

एवमसङ्ख्येयभागोत्तराणि यावत् पूर्वतुल्यानि ॥ ૩૩ ॥

ગાથાર્થ :- તે પ્રથમ કંડકથી આગળ અસંખ્યેયભાગાધિક એક અનુભાગબંધસ્થાન જાણવું, ત્યાંથી આગળ પુનઃ પણ અનંતભાગાધિક સ્થાનનું એક કંડક કહેવું, એ પ્રમાણે અસંખ્યેયભાગાધિક સ્થાનો પણ પૂર્વ તુલ્ય એટલે યાવત્ કંડક પ્રમાણ કહેવાં.

ટીકાર્થ :- હવે ષટ્સ્થાનક પ્રરૂપણા કરાય છે તે પ્રથમ કંડકથી પર એક અસંખ્યેયભાગાધિક, અર્થાત્ પૂર્વસ્થાનગત સ્પર્ધક અપેક્ષાએ અસંખ્યાતમાભાગે અધિક સ્પર્ધકવાળું જાણવું. એ પ્રમાણે અર્થ છે. ત્યાંથી આગળ પુનઃ પણ અનંતભાગોત્તરકંડક એટલે અનુક્રમે એક કંડક પ્રમાણ અનંતભાગાધિક સ્થાનો જાણવાં, તેથી આગળ પણ એક અસંખ્યેયભાગાધિક સ્થાન. એ પ્રમાણે અનંતભાગાધિક કંડકો વડે અંતરિત અસંખ્યેયભાગાધિક સ્થાનો પણ ત્યાં સુધી કહેવાં કે જ્યાં સુધી પૂર્વ તુલ્ય કંડક માત્ર થાય.

एगं संखेज्जुत्तर-मेत्तो तीयाणतिच्छियावीयं ।

તાણિ વિ પઢમસમાઈ, સંખેજ્જગુણોત્તરં એવકં ॥ ૩૪ ॥

एकं संख्येयोत्तरम्, इतोऽतीतान्यतिक्रम्य द्वितीयम् ।

તાન્યપિ પ્રથમસમાનિ, સંખ્યેયગુણોત્તરમેકમ્ ॥ ૩૪ ॥

ગાથાર્થ :- તે પ્રથમ સંખ્યેયભાગાધિકસ્થાનથી આગળ મૂલથી આરંભીને જેટલાં અનુભાગબંધ સ્થાનો પૂર્વે અતિક્રમ્યાં છે તેટલાં અનુભાગસ્થાનો તે રીતે જ અતિક્રમીને બીજું સંખ્યેયભાગાધિક કહેવું. તે સંખ્યેયભાગાધિકસ્થાનો પણ પૂર્વોક્ત પરિપાટીએ પ્રથમ બતાવેલ કંડક પ્રમાણ (અનંતભાગાધિક) થાય ત્યાં સુધી કહેવાં. ત્યાંથી આગળ પૂર્વોક્ત પરિપાટીએ સંખ્યેયભાગાધિકસ્થાન કહેવાનો પ્રસંગ આવે ત્યાં એક સંખ્યેયગુણાધિકસ્થાન કહેવું.

ટીકાર્થ :- ત્યાંથી આગળ પણ અનંતભાગાધિક સ્થાનો એક કંડક પ્રમાણ કહીને સંખ્યેયભાગાધિક સ્થાન કહેવું. “એત્તો” ત્તિ અહીં સંખ્યેયભાગાધિક સ્થાનથી આગળ મૂલથી આરંભીને જેટલાં અનુભાગબંધ સ્થાનો પૂર્વે અતિક્રમ્યાં છે. તેટલાં (અનુભાગસ્થાનો તે રીતે જ) અતિક્રમીને બીજું સંખ્યેયભાગાધિક સ્થાન કહેવું. તે પણ સંખ્યેયભાગાધિક સ્થાનો ત્યાં સુધી કહેવાં જ્યાં સુધી પ્રથમ (કંડક અનંતભાગાધિક કંડક પ્રમાણ) થાય. ત્યાંથી આગળ પૂર્વે કહ્યું તે રીતે સંખ્યેયભાગાધિકસ્થાનો પ્રસંગે “સંખ્યેયગુણોત્તરં” સંખ્યેયગુણાધિક સ્થાન કહેવું.

एत्तो तीयाणि अइच्छियाण विइयमवि ताणि पढमस्स ।

તુલ્લાણસંખગુણિયં, એવકં તીયાણ ઇવકમ્ ॥ ૩૫ ॥

વિદ્યં તાણિ સમાદં, પદમસ્સાણંતગુણિયમેગં તો ।
તીયાણડતિચ્છિયાણં, તાણિ વ પદમસ્સ તુલ્લાણિ ॥ ૩૬ ॥

इतोऽतीतान्यतिक्रम्य द्वितीयमपि तानि प्रथमस्य ।
तुल्यान्यसङ्ख्येयगुणितम्, एकमतीतान्यतिक्रम्य ॥ ३५ ॥

द्वितीयं तानि समानि, प्रथमस्यानन्तगुणितमेकं ततः ।
अतीतान्यतिक्रम्य, तान्यपि प्रथमस्य तुल्यानि ॥ ३६ ॥

ગાથાર્થ :- તે સંખ્યેયગુણાધિક અનુભાગબંધસ્થાનથી આગળ તીયાણિ - પૂર્વાતીત સર્વસ્થાનોને અડિચ્છિયાણ અતિક્રમીને બીજું સંખ્યેયગુણાધિક સ્થાન કહેવું. એ રીતે તે સંખ્યેયગુણાધિકસ્થાનો પણ પ્રથમ અનંતભાગાધિક સ્થાન પ્રમાણે કહેવાં. ત્યાંથી આગળ એક અસંખ્યગુણાધિકસ્થાન કહેવું. ત્યાંથી આગળ પુનઃ પણ એક અસંખ્યેયગુણાધિક સ્થાન કહેવું. ૩૫.

દ્વિતીય તે અસંખ્યેયગુણાધિક સ્થાનો પણ પ્રથમ કંડક તુલ્ય કહેવાં. ત્યાંથી આગળ એક અનંતગુણાધિકસ્થાન કહેવું. ત્યાંથી આગળ પૂર્વાતીત સ્થાનોને અતિક્રમીને તે અનંતગુણાધિકસ્થાનો પણ પ્રથમ કંડક તુલ્ય કહેવાં. ૩૬.

ટીકાર્થ :- અહીંથી સંખ્યેયગુણાધિક અનુભાગબંધસ્થાનથી આગળ જેટલાં મૂલથી શરૂ કરીને પહેલાં અતિક્રાન્ત સ્થાનો કર્યા તેટલાં અતિક્રમ કરીને બીજું સંખ્યેયગુણાધિકસ્થાન કહેવું. અપિ એ પ્રમાણે એ અર્થમાં છે. એ પ્રમાણે તે સંખ્યેયગુણાધિક સ્થાનો ત્યાં સુધી કહેવાં જ્યાં સુધી પ્રથમ અનંતભાગવૃદ્ધસ્થાન કંડક તુલ્ય થાય. ત્યાંથી આગળ પૂર્વની રીતે ફરી સંખ્યેયગુણાધિક સ્થાન પ્રસંગે અસંખ્યેયગુણાધિકસ્થાન કહેવું. ત્યાંથી આગળ મૂલથી શરૂ કરીને જેટલાં અતીત કર્યા તેટલાં ફરી પણ અતિક્રમ કરીને (જઈને) બીજું અસંખ્યેયગુણાધિક સ્થાન કહેવું. તે પણ અસંખ્યેયગુણાધિક સ્થાનો પ્રથમ મૂલભૂત જે અનંતભાગવૃદ્ધ કંડક સમાન તુલ્ય થાય. પછી પૂર્વની રીતે ફરી પણ અસંખ્યેયગુણાધિકસ્થાન પ્રસંગે અનંતગુણાધિક સ્થાન કહેવું. “તો ” તિ ત્યાંથી આગળ મૂલથી શરૂ કરીને જેટલાં અતીત કર્યા તેટલાં અતિક્રમ કરીને બીજું અનંતગુણાધિકસ્થાન કહેવું. તે અનંતગુણાધિકસ્થાનો ત્યાં સુધી કહેવાં જ્યાં સુધી પ્રથમ અનંતભાગવૃદ્ધસ્થાન કંડક તુલ્ય થાય. ત્યાંથી આગળ પૂર્વની રીતે પંચવૃદ્ધિ અનંતર (પછી તુરત) ફરી પણ અનંતગુણાધિક સ્થાન પ્રાપ્ત થાય કે ન થાય ? તો કહે છે ન મલે ષટ્સ્થાનકની પરિસમાપ્તિપણું (પરિપૂર્ણ) થવાથી આ પ્રથમ ષટ્સ્થાનક થયું.

सब्जियाणमसंखेज्जलोगसंखेज्जगस्स जेट्ठस्स ।
भागो तिसु गुणणा तिसु, छट्ठाणमसंखिया लोगा ॥ ३७ ॥
सर्वजीवानामसङ्ख्येयलोक सङ्ख्येयकस्य ज्येष्ठस्य ।
भागस्त्रिसृषु गुणना त्रिसृषु, षट्स्थानमसङ्ख्येया लोकाः ॥ ३७ ॥

ગાથાર્થ :- સર્વ જીવપ્રમાણ અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતરાશિ પ્રમાણથી ત્રણને વિષે ગુણાકાર જાણવો, તથા એ ષટ્સ્થાનકો પણ અસંખ્યલોકપ્રદેશ પ્રમાણ છે.

ટીકાર્થ :- આ ષટ્સ્થાનકમાં ત્રણ પ્રકારે ભાગવૃદ્ધિ કહી :- અનંતભાગવૃદ્ધિ - અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ - સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ. અને ત્રણ પ્રકારે ગુણવૃદ્ધિ :- સંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ - અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ - અનંતગુણવૃદ્ધિ. ત્યાં કેટલાં પ્રમાણે અનંત અસંખ્યેય - સંખ્યેયતમ ભાગથી અને કેટલાં પ્રમાણે અનંત - અસંખ્યેય - સંખ્યેય ગુણાકાર વડે વૃદ્ધિ થાય ? એ જાણવાને માટે કહે છે.

પ્રથમ ત્રણ વૃદ્ધિને વિષે અનંત - અસંખ્યેય - સંખ્યેયના ભાગમાં યથાક્રમ સર્વજીવ - અસંખ્યેયલોકાકાશ - પ્રદેશ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતાનો જાણવું.

અને પછીની ત્રણ ગુણવૃદ્ધિને વિષે ગુણાકાર અનંત - અસંખ્યેય સંખ્યેયનો યથાક્રમથી સર્વ જીવ - અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ - ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યેયનો જાણવો.

તે આ પ્રમાણે કહે છે. પ્રથમ અનુભાગબંધસ્થાનને સર્વજીવ સંખ્યાપ્રમાણ રાશિવડે ભાગે છતે જે પ્રાપ્ત થાય તે અહીં અનંતભાગ ગ્રહણ કરવું, તેનાથી અધિક બીજું અનુભાગબંધસ્થાન, તેને પણ સર્વજીવપ્રમાણ રાશિવડે ભાગે છતે જે

મલે તેનાથી અધિક તે ત્રીજું અનુભાગબંધસ્થાન. એ પ્રમાણે જે જે અનુભાગ બંધસ્થાનને જેનો જેનો અનંતભાગવૃદ્ધ પ્રાપ્ત થાય તેને તેને સર્વજીવ સંખ્યાપ્રમાણ રાશિ વડે ભાગે છતે જે પ્રાપ્ત થાય તે અનંતતમ અંશ વડે અધિક જાણવું.

તથા અસંખ્યેયભાગાધિક અનુભાગસ્થાન એટલે પૂર્વના અનુભાગબંધસ્થાનને અસંખ્યેયલોકાકાશ પ્રદેશ રાશિ વડે ભાગે છતે જે પ્રાપ્ત થાય તેટલાં અસંખ્યાતમા ભાગે કરીને અધિક અસંખ્યેયભાગાધિક અનુભાગસ્થાન જાણવું.

તથા સંખ્યેયભાગાધિક અનુભાગસ્થાન એટલે પૂર્વના અનુભાગબંધસ્થાનને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાવડે ભાગે છતે જે પ્રાપ્ત થાય. તેટલાં સંખ્યેયતમભાગે કરીને અધિક તે સંખ્યેયભાગાધિક અનુભાગસ્થાન જાણવું.

તથા સંખ્યેયગુણાધિક એટલે પૂર્વના અનુભાગબંધસ્થાનને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા વડે ગુણતાં છતાં જેટલી રાશિ પ્રાપ્ત થાય - તેટલાં પ્રમાણે સંખ્યેયગુણાધિક અનુભાગસ્થાન જાણવું.

તથા અસંખ્યેયગુણાધિક એટલે પૂર્વના અનુભાગબંધસ્થાનને અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ રાશિવડે ગુણતાં જેટલી રાશિ થાય. તેટલાં પ્રમાણ તે અસંખ્યેયગુણાધિક અનુભાગબંધસ્થાન જાણવું.

તથા અનંતગુણાધિક એટલે પૂર્વના અનુભાગબંધસ્થાનમાં સર્વ જીવ સંખ્યાપ્રમાણ રાશિ વડે ગુણતાં જેટલી રાશિ આવે તેટલાં પ્રમાણે અનંતગુણાધિક અનુભાગબંધસ્થાન જાણવું.

પ્રથમ ષટ્સ્થાનકની પ્રરિસમાપ્તિ થયે ઉપરનું જે બીજું અનુભાગસ્થાન અનંતભાગાધિક થાય તે બીજા ષટ્સ્થાનકનું પ્રથમ અનુભાગસ્થાન જાણવું. પછી પૂર્વ કહેલ ક્રમ વડે સંપૂર્ણ બીજું ષટ્સ્થાનક કહેવું એ પ્રમાણે અસંખ્યેયલોકાકાશ પ્રદેશપ્રમાણ ષટ્સ્થાનકો થાય છે. અને તે આ પ્રમાણે કહ્યું છે. “છટ્ટાણમસંખ્યા લોગા” અર્થાત્ ષટ્સ્થાનકો અસંખ્યેયલોક પ્રમાણ છે.

અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે છે કે : પ્રથમ અનુભાગસ્થાનનો જે સર્વજીવરાશિવડે ભાગાકાર કરાય છે તે સ્પર્ધક અપેક્ષાએ કે પરમાણુ અપેક્ષાએ કે રસાવિભાગ અપેક્ષાએ ?

જવાબ :- ત્યાં સ્પર્ધક અપેક્ષાએ તેટલાં પ્રમાણ સંભવે નહીં કારણકે તદ્દગત સ્પર્ધકો અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધથી અનંતભાગ પ્રમાણ હોવાથી, અત્યંત અલ્પપણું છે. પરમાણુ અપેક્ષાએ પણ નહીં, કારણકે જેમ જેમ અનુભાગવૃદ્ધિ થાય તેમ તેમ પુદ્ગલો અલ્પ અલ્પતર પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રથમાદિ સ્થાનથી બીજા આદિસ્થાને પરમાણુઓની હાનિ જ સંભવે છે. અનંતભાગ અધિકત્વ નથી. રસાવિભાગ અપેક્ષાએ પણ નહીં. કારણકે પ્રથમસ્થાનથી બીજા સ્થાનમાં પણ રસાવિભાગ સંખ્યેય આદિથી ગુણતાં પ્રાપ્ત થાય છે તે આ પ્રમાણે કહે છે. -

પ્રથમ સ્થાનમાં, પ્રથમ સ્પર્ધકમાં, પ્રથમ વર્ગણમાં જો કે અનંત રસાવિભાગ છે તો પણ અસત્ કલ્પનાથી-૭, તેથી બીજી (વર્ગણમાં) ૮, ત્રીજીમાં-૯, ચોથીમાં-૧૦, રસાવિભાગ છે. આ એક સ્પર્ધક થયું.

અહીંથી આગળ રસાવિભાગ એકોત્તર વૃદ્ધિથી પ્રાપ્ત નથી પરંતુ સર્વજીવ અનંતગુણાધિક પ્રાપ્ત થાય છે. પછી બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં-૧૭, બીજીમાં-૧૮, ત્રીજીમાં-૧૯, ચોથીમાં-૨૦, આ બીજું સ્પર્ધક થયું. પછી ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦ તે ત્રીજું સ્પર્ધક. પછી ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૦ સુધી ચોથું સ્પર્ધક અને આ અસત્કલ્પનાથી પ્રથમ અનુભાગ બંધસ્થાન થયું. અને અહીં સર્વ રસાવિભાગ ૩૭૬ સંખ્યા થઈ. પછી ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦ સુધી રસાવિભાગ, ચારે વર્ગણમાં વૃદ્ધિથી બીજા સ્થાનનું પ્રથમ સ્પર્ધક. પછી ૫૭, ૫૮, ૫૯, ૬૦ સુધી રસાવિભાગ તે બીજું સ્પર્ધક. પછી ૬૭, ૬૮, ૬૯, ૭૦ સુધી રસાવિભાગ તે ત્રીજું સ્પર્ધક. પછી ૭૭, ૭૮, ૭૯, ૮૦ સુધી રસાવિભાગ તે ચોથું સ્પર્ધક. અને આ અસત્કલ્પનાથી બીજું અનુભાગ બંધસ્થાન થયું. અહીં સર્વ રસાવિભાગ ૧૦૧૬ થયા તે પ્રમાણે પ્રથમ સ્થાનગત રસાવિભાગ અપેક્ષાએ બીજા સ્થાનમાં રસાવિભાગ સંખ્યેયગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉત્તરોત્તર સ્થાને રસાવિભાગ પૂર્વ પૂર્વ સ્થાનની અપેક્ષાએ અધિક પ્રાપ્ત થાય છે. પણ અનંતભાગાધિકપણું ક્યાંય પણ પ્રાપ્ત થતું નથી.

અહીં ઉત્તર કહે છે. આ ષટ્સ્થાનક પ્રરૂપણા બહુસંભવ અભિપ્રાયથી તે અનંતગુણાધિક સ્થાનથી પૂર્વના સ્થાનોમાં સર્વ જીવ પ્રમાણ રાશિથી ભાગાકાર સંભવે નહીં. તો પણ ઉપરના એટલે કે (આગળના સ્થાનોમાં બીજા પણ જે દ્વિતીયાદિ ષટ્સ્થાનકોમાં સર્વ પણ સંયમશ્રેણિ^{૮૧} આદિ ગયે છતે સંભવે છે, તેથી બાહુલ્યથી સર્વત્ર પણ સંભવ હોવાથી

૮૧ સંયમશ્રેણિ વિગેરે સ્થાને જે પદ્ધતિએ સર્વ ષટ્સ્થાનકની પ્રરૂપણા કરી છે તે જ રીતને અનુસરીને આ અનુભાગ ષટ્સ્થાનક પ્રરૂપણા પણ કરી છે. ઇતિ ભાવ: કદ્ય શંકા થાય કે સંયમશ્રેણિના પ્રથમ અધ્યવસાયસ્થાનથી દ્વિતીય અધ્યવસાય સ્થાનમાં અનંતભાગાધિકપણું કેમ સંભવે ? તો એ સંબંધમાં જાણવા યોગ્ય છે કે અનુભાગસંબંધી કંઈ ષટ્સ્થાનક વ્યતીત થયે સંયમશ્રેણિ સંબંધી ષટ્સ્થાનકનો પ્રારંભ થાય છે. ને અનંતભાગાધિકપણું તો પ્રથમ અનુભાગષટ્સ્થાનકવર્તિ અનંતગુણાધિક ષટ્સ્થાનકથી જ પ્રારંભાય છે. માટે સંયમશ્રેણિ સંબંધી પ્રથમ અધ્યવસાયસ્થાનમાં સ્પર્ધકોનો સર્વજીવરાશિથી ભાગાપહાર થતો હોવાથી દ્વિતીય અધ્યવસાય સ્થાનમાં સર્વજીવરાશિ ભાગાકાર વિશિષ્ટ અનંતભાગાધિકત્વ વસ્તુતઃ ઘટી શકે છે.

કોઈ વિરોધ નથી. અને જો કે પૂર્વ પૂર્વ સ્થાનની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર સ્થાનને વિષે કાંઈક હીન-હીનતર પરમાણુ પ્રાપ્ત થાય છે, તો પણ તેઓને વિષે અલ્પ અલ્પતર પરમાણુ વડે વર્ગણા આદિની ઉત્પત્તિ હોવાથી પૂર્વ કહેલ સ્વરૂપ ઘણાં સ્પર્ધકોનું ઉપજવું વિરુદ્ધ નથી. સર્વ જીવપ્રમાણ રાશિ વડે ભાગાપહાર થાય એ પ્રમાણે ઉપલક્ષણ છે, તેથી પહેલા પણ અનંતગુણવૃદ્ધસ્થાનથી પૂર્વ પૂર્વ સ્થાનથી ઉત્તરોત્તર સ્થાનોના સર્વસ્તોક અનંતભાગાધિકત્વ જાણવું. ઉપસ્કાર સહિતપણું સૂત્રનું છે તે પ્રમાણે ષટ્સ્થાનક પ્રરૂપણા કરી.

ઇતિ ૭મી ષટ્સ્થાનક પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૮મી અધસ્તનસ્થાન પ્રરૂપણા :-

(અધસ્તન સ્થાન પ્રરૂપણા એટલે વિવક્ષિત વૃદ્ધિની પૂર્વની વૃદ્ધિઓની જે કાંઈ વિવક્ષા કરવી તે)

૧લી અંતરિત માર્ગણા પાંચ પ્રકારે છે :- પાંચ માર્ગણા, અંતર રહિત, એક આદિ અંતરિતા. ત્યાં

- (૧) પ્રથમ અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે કેટલાં અનુભાગબંધસ્થાનો અનંતભાગવૃદ્ધ છે ? તે કહે છે. કંડકમાત્ર જ.
- (૨) પ્રથમ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધ પણ તેટલાં જ છે.
- (૩) પ્રથમ સંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે સંખ્યેયભાગ વૃદ્ધ પણ તેટલાં જ છે.
- (૪) પ્રથમ અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે સંખ્યેયગુણવૃદ્ધ પણ તેટલાં જ છે.
- (૫) તથા પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધ પણ તેટલાં જ વિચારવા. આ ઉત્તરોત્તર સ્થાનથી નીચે નીચે અનંતરપણેથી માર્ગણા કરી તે (પંચસંગ્રહ બંધનકરણની પરમી ગાથામાં કહ્યું છે. “સઙ્ઘાસિં વુદ્ધિણં કંડકમેત્તા અણંતરા વુદ્ધિ” :- સર્વ અસંખ્યેય ભાગ વૃદ્ધાદિ વૃદ્ધિ પછી અનંતભાગાદિ વૃદ્ધિ એક કંડક પ્રમાણ થાય છે.

૨જી એકાન્તરિત માર્ગણા :- ચાર પ્રકારે છે તે કહે છે. (૧) તથા પ્રથમ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે કેટલાં અનંતભાગવૃદ્ધસ્થાનો ? કહે છે. કંડકવર્ગ અને કંડક.

(૨) એ પ્રમાણે પ્રથમ સંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનો તેટલાં જ હોય છે.

(૩) તથા પ્રથમ અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે સંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનો તેટલાં જ હોય છે.

(૪) તથા પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે સંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનો પણ તેટલાં જ હોય છે. આ એકાન્તરિત માર્ગણા કરી પંચસંગ્રહ - બંધનકરણની પરમી ગાથામાં કહ્યું છે. - “एगन्तरा वुद्धि वग्गो कंडस्स कंडं च” એકાન્તરિત વૃદ્ધિ કંડકવર્ગ અને કંડક પ્રમાણ થાય છે.

વિવક્ષિત પ્રથમ સ્થાનથી અનંતર નીચેના સ્થાનોના કંડક માત્ર પ્રત્યેકની નીચે નીચે સ્થાનો કંડક માત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. કંડકને કંડકથી ગુણીએ તો કંડકવર્ગ થાય છે અને ઉપર એક કંડક એ પ્રમાણે એકાન્તરિત માર્ગણામાં કંડકવર્ગ અને કંડક આની ભાવના છે.

૩જી દ્વ્યન્તરિત માર્ગણા :- ત્રણ પ્રકારે છે.

(૧) પ્રથમ સંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે કેટલાં અનંતભાગવૃદ્ધ સ્થાનો? કહે છે. કંડકધન, ૨કંડકવર્ગ અને કંડક.

(૨) એ પ્રમાણે પ્રથમ અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનો તેટલાં જ પ્રમાણમાં હોય છે.

(૩) એ પ્રમાણે પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે સંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનો પણ તેટલાં જ પ્રમાણમાં જાણવાં. અહીં શું ભાવના ? તો કહે છે.

અહીં પ્રથમ સંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે એક એક સંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનની નીચે પ્રત્યેકને એક એક કંડક અધિક કંડકવર્ગ અનંતભાગવૃદ્ધસ્થાનોનું પ્રાપ્ત થાય. અને સંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાન કંડકમાત્ર છે. તેથી કંડકવર્ગને કંડકથી ગુણતાં કંડકધન થાય છે. અને કંડકને કંડકથી ગુણતાં કંડકવર્ગ થાય. અંત્ય સંખ્યેયભાગવૃદ્ધથી ઉપર કંડકવર્ગ અને એક કંડક પ્રાપ્ત થાય. તેથી દ્વ્યન્તરિત માર્ગણામાં અનંતભાગવૃદ્ધસ્થાન કંડકધન બે કંડકવર્ગ અને કંડક થાય છે. એ પ્રમાણે આગળ પણ વિચારવું, આ દ્વ્યન્તરિત માર્ગણા કરી. પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ૫૩મી ગાથામાં કહ્યું છે.

“કંડં કંડસ્સ ઘ્ણો વ્ગ્ગો દુગ્ગુણો દુગંતરાણ્ણો ।” દ્વયંતરિસ્થાનમાં અનંતભાગવૃદ્ધના કંડક, કંડકધન અને બે કંડકવર્ગ પ્રમાણ સ્થાનો થાય છે.

૪થી ત્ર્યંતરિત માર્ગણ :- બે પ્રકારે છે.

(૧) પ્રથમ અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે કેટલાં અનંતભાગવૃદ્ધસ્થાનો ? તો કહે છે. કંડકવર્ગવર્ગ, ૩ કંડકધન, ૩ કંડકવર્ગ, અને એક કંડક.

(૨) એ પ્રમાણે પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનો પણ તેટલાં જ પ્રમાણે જાણવાં. અહીં શું ભાવના છે ? તો કહે છે.

અહીં પ્રથમ અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે એક એક સંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનની નીચે પ્રત્યેક અનંતભાગવૃદ્ધસ્થાનો કંડકધન-બે કંડકવર્ગ અને એક કંડક પ્રાપ્ત થાય છે.

અને સંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનો કંડક માત્ર છે. તેથી કંડકધનને કંડકથી ગુણતાં કંડકવર્ગવર્ગ થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. ૪નો ધન - ૬૪ પ્રમાણ (૪X૪=૧૬X૪=૬૪) તેને ૪થી ગુણતાં ૨૫૬ થાય છે. આ ૪નો (કંડકનો) વર્ગવર્ગ. ૪ સ્થાન તે અહીં કંડક જાણવું. બે કંડકવર્ગને કંડકથી ગુણતાં બે કંડકધન થાય છે. વર્ગને (૧૬) ને વર્ગમૂલ (૪) થી ગુણતાં ધન થાય છે અને કંડકને કંડક વડે ગુણતાં કંડકવર્ગ થાય. સંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનની ઉપર એક કંડકધન-બે કંડકવર્ગ અને એક કંડક પ્રાપ્ત થાય છે. તેને પૂર્વરાશિમાં ઉમેરવું. તેથી ત્ર્યંતરિત માર્ગણમાં અનંતભાગવૃદ્ધસ્થાનોના કંડકવર્ગવર્ગ, ૩ કંડકધન, ૩ કંડકવર્ગ અને એક કંડક પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધનું પણ ભાવવું. અને પંચસંગ્રહ બંધનકરણ ગાથા ૫૩માં કહ્યું છે કે - “કંડગસ્સ વ્ગ્ગવ્ગ્ગો ઘ્ણવ્ગ્ગા તિગુણિયાકંડં” - એટલે કંડકવર્ગવર્ગ, ૩ કંડકધન, ૩ કંડકવર્ગ અને એક કંડક. આ ત્ર્યંતરિતા માર્ગણ કરી.

૫મી ચતુરંતરિત માર્ગણ :- એક પ્રકારે - પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે કેટલાં અનંતભાગવૃદ્ધસ્થાનો ? કહે છે ૮ કંડકવર્ગવર્ગ, ૬ કંડકધન, ૪ કંડકવર્ગ, અને એક કંડક થાય. તે કેવી રીતે ? તો કહે છે. અહીં કંડક અસત્કલ્પનાથી ૪ સંખ્યા કલ્પવી. ત્યાં પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધસ્થાનથી નીચે એક એક અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનની નીચે પ્રત્યેક અનંતભાગવૃદ્ધસ્થાનનો એક કંડકવર્ગવર્ગ, ૩ કંડકધન-૩ કંડકવર્ગ-એક કંડક પ્રાપ્ત થાય છે અને અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનો કંડકમાત્ર છે. તેથી કંડકવર્ગવર્ગ અસંખ્યેય કંડકમાત્ર પ્રાપ્ત થાય છે તો પણ અહીં કંડક તે ૪ સંખ્યાત્મક કલ્પનાથી તે ૧X૪ = તેથી ૪ કંડકવર્ગવર્ગ પ્રાપ્ત થાય. ૩ કંડકધન, તેને ૪ સંખ્યા કંડકથી ગુણતાં - ૧૨ કંડકધન તે કંડકધનને ૪ વડે ગુણતાં કંડકવર્ગવર્ગ થાય, તેથી અહીં (૧૨ કંડકધનને ૪ વડે ભાગતાં) ૩ કંડકવર્ગવર્ગ પ્રાપ્ત થાય. સર્વ સંખ્યા ૭ કંડકવર્ગવર્ગ થઈ. કંડકવર્ગ ૩ તેને ૪ સંખ્યા કંડકથી ગુણતાં - ૧૨, કંડકવર્ગને કંડકથી ગુણતાં કંડકધન થાય છે. જેમ ૪નો વર્ગ ૧૬ તેને ૪ થી ગુણતાં - ૬૪ તે ૪ નો ધન થયો. તેથી (૧૨ કંડકવર્ગને ચારથી ભાગતાં) ૩ કંડકધન પ્રાપ્ત થાય અને કંડકને કંડકથી ગુણતાં ૧ કંડકવર્ગ થાય. અસંખ્યેયગુણસ્થાન કંડક ઉપર ૧ કંડકવર્ગવર્ગ, ૩ કંડકધન, ૩ કંડકવર્ગ અને એક કંડક પ્રાપ્ત થાય. તેને પૂર્વરાશિમાં ઉમેરવાથી કહેલ પ્રમાણ થાય છે.

કંડકવર્ગવર્ગ	કંડકધન	કંડકવર્ગ	કંડક
૭	૩	૧	—
+ ૧	+ ૩	+ ૩	+ ૧
૮	૬	૪	૧

અને પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ગાથા ૫૪માં કહ્યું છે - “અડ કંડકવ્ગ્ગવ્ગ્ગા વ્ગ્ગા ચત્તારિ, છગ્ગણં કંડં । ચરણંતરવુદ્ધિય હેદ્ધાણપ્પરુવણયા” એટલે આઠ કંડકવર્ગવર્ગ, કંડકવર્ગ-૪, કંડકધન-૬, કંડક-૧ ચતુરંતરવૃદ્ધિથી નીચે નીચે સ્થાનો રૂપ જાણવું. આ અસત્કલ્પનાથી કહ્યું છે.

સ્વ સ્વભાવથી ચાર પછી આવતાં કંડક જેટલાં પરિણામવાળા - કંડકવર્ગવર્ગ-કંડકધન-૬, કંડકવર્ગ-૪ અને એક કંડક થાય છે. ચતુરન્તરમાર્ગણ કહી. તે પ્રમાણે પાંચ પ્રકારે માર્ગણથી અધસ્તનસ્થાન પ્રરૂપણ કરી. (યંત્ર નં ૧૯ જુઓ)

ઇતિ ૮મી અધસ્તન પ્રરૂપણ સમાપ્ત

૯૨. પંચસંત્રહના આધારે અધસ્તનસ્થાન પ્રરૂપણ :-

(૧) અનંતરમાર્ગણ સર્વત્ર :- ૧ કંડક પ્રમાણ.

(૨) એકાન્તરિત માર્ગણ :- કંડક X કંડક = કંડકવર્ગ + કંડક = ૧ કંડકવર્ગ - ૧ કંડક

(૩) દ્વયન્તરિત માર્ગણ :-

$$\begin{array}{r}
 ૧ કંડકવર્ગ - ૧ કંડક \\
 \times કંડક \\
 \hline
 ૧ કંડકધન - ૧ કંડકવર્ગ \\
 + ૧ કંડકવર્ગ - ૧ કંડક \\
 \hline
 ૧ કંડકધન - ૨ કંડકવર્ગ - ૧ કંડક
 \end{array}$$

(૪) ત્રયન્તરિત માર્ગણ :-

$$\begin{array}{r}
 ૧ કંડકધન - ૨ કંડકવર્ગ - ૧ કંડક \\
 \times ૧ કંડક \\
 \hline
 ૧ કંડકવર્ગવર્ગ - ૨ કંડકધન - ૧ કંડકવર્ગ \\
 + ૧ કંડકધન - ૨ કંડકવર્ગ - ૧ કંડક \\
 \hline
 ૧ કંડકવર્ગવર્ગ - ૩ કંડકધન - ૩ કંડકવર્ગ - ૧ કંડક
 \end{array}$$

(૫) ચતુરન્તરિત માર્ગણ :-

$$\begin{array}{r}
 ૧ કંડકવર્ગવર્ગ - ૩ કંડકધન - ૩ કંડકવર્ગ - ૧ કંડક \\
 \times કંડક \\
 \hline
 કંડકપ્રમાણ-કંડકવર્ગવર્ગ - કંડકવર્ગવર્ગ - કંડકધન - કંડકવર્ગ \\
 ૧ \quad ૩ \quad ૩ \quad ૧ \\
 + ૧ \quad ૩ \quad ૩ \quad કંડક ૧ \\
 \hline
 કંડક પ્રમાણ કંડકવર્ગવર્ગ - કંડકવર્ગવર્ગ - કંડકધન - કંડકવર્ગ - કંડક \\
 ૧ અર્થાત્ - ૪ + ૪ = ૮ \quad ૬ \quad ૪ \quad ૧
 \end{array}$$

કોઇપણ સંખ્યાને તેની તે જ સંખ્યાએ ગુણતાં વર્ગ દા.ત. ૦૪ X ૪ = ૧૬ અહીં કંડક X કંડક = કંડકવર્ગ

પુનઃ તેજ સંખ્યાએ ગુણતાં ધન થાય. (૪ X ૪ X ૪ = ૬૪ અથવા ૧૬ X ૪ = ૬૪) કંડકવર્ગ X કંડક = કંડકધન

પુનઃ તેજ સંખ્યાએ ગુણતાં કંડકવર્ગવર્ગ થાય. (૬૪ X ૪ = ૨૫૬ એ ૪ નો વર્ગવર્ગ છે.) કંડકધન X કંડક = કંડકવર્ગવર્ગ.

હવે કંડકવર્ગવર્ગને પુનઃ તે જ સંખ્યાએ ગુણતાં જે આવે તેના માટે જેમ વર્ગ ધન અને વર્ગવર્ગ અનુક્રમે કહ્યાં તેમ પારિભાષિક શબ્દ નથી માટે જ કંડક પ્રમાણ કંડકવર્ગવર્ગ ચતુરન્તરિત માર્ગણમાં કહેલ છે.

www.jainelibrary.org

www.jainelibrary.org

www.jainelibrary.org

૨૫									
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૪
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૪	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૪
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૪	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૪	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩
૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૩	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૨	૧૧૧૧૦

આ અનુભાગ ૪૮૨સ્થાનકની અંકસ્થાપનાની વિશેષ સમજણ નીચે પ્રમાણે છે. (દરેક આંકડા અસત્કલ્પનાએ સમજવા.)

૧ નો અર્થ અનંતભાગવૃદ્ધિરૂપ અધ્યવસાયસ્થાન. ૨ નો અર્થ અસંખ્યભાગવૃદ્ધિરૂપ અધ્યવસાયસ્થાન. ૩ નો અર્થ સંખ્યભાગવૃદ્ધિરૂપ અધ્યવસાયસ્થાન. ૪ નો અર્થ સંખ્યયગુણવૃદ્ધિરૂપ અધ્યવસાયસ્થાન. ૫ નો અર્થ અસંખ્યયગુણવૃદ્ધિરૂપ અધ્યવસાયસ્થાન. ૬ નો અર્થ અનંતગુણવૃદ્ધિરૂપ અધ્યવસાયસ્થાન.

૧૧૧૧ નો અર્થ અનંતભાગવૃદ્ધિનું ૧કંડક (વસ્તુતઃ કંડકનું પ્રમાણ અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગમાં જેટલાં આકાશપ્રદેશ છે તેટલી સંખ્યારૂપ અસંખ્ય છે. તો પણ અત્રે ચાર સુધીની સંખ્યાને કંડક કલ્પેલું છે. ને શાસ્ત્રમાં પણ સ્થાપનાને માટે કંડકને ચારનું પ્રમાણ કલ્પેલું છે.

એ પ્રમાણે અનંતભાગાધિક કંડક અન્તરિત. ૪ બગડા સંપૂર્ણ થતાં અસંખ્યભાગવૃદ્ધિરૂપ કંડક પૂર્ણ થયું સમજવું. તથા ૪ ત્રગડા સંપૂર્ણ થતાં સંખ્યભાગવૃદ્ધિરૂપ કંડક પૂર્ણ થયું સમજવું. તથા ૪ યોગડા સંપૂર્ણ થતાં સંખ્યયગુણવૃદ્ધિ રૂપ કંડક પૂર્ણ થયું સમજવું. તથા ૪ પાંચડા સંપૂર્ણ થતાં અસંખ્યયગુણવૃદ્ધિ રૂપ કંડક પૂર્ણ થયું સમજવું. તથા ૪ છગડા સંપૂર્ણ થતાં અનંતગુણવૃદ્ધિ રૂપ કંડક પૂર્ણ થયું સમજવું. (૧ થી ૨૫ સુધીના નંબરવાળા ખાનાઓ ક્રમસર સમજવા.)

અધસ્તનસ્થાન પ્રરૂપણા એટલે વિવક્ષિત વૃદ્ધિની પૂર્વની વૃદ્ધિઓની જે કંઈ વિવક્ષા કરવી તે અધસ્તનસ્થાનપ્રરૂપણા પાંચ પ્રકારની છે. તેની સ્થાપનાપૂર્વક સમજ આ પ્રમાણે છે. (૧) અનંતભાગવૃદ્ધિ (૨) અસંખ્યભાગવૃદ્ધિ (૩) સંખ્યભાગવૃદ્ધિ (૪) સંખ્યયગુણવૃદ્ધિ (૫) અસંખ્યયગુણવૃદ્ધિ (૬) અનંતગુણવૃદ્ધિ

(૧) પ્રથમ અન્તરિત માર્ગણ :- (વચમાંની કોઈપણ વૃદ્ધિ મૂક્યા વિના અર્થાત નિરંતર માર્ગણ) વિવક્ષિત વૃદ્ધિની પ્રથમસ્થાનની અપેક્ષાએ પૂર્વની વૃદ્ધિમાં જેટલાં સ્થાન આવે તેની સંખ્યા, જેમકે બીજી વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ પહેલી વૃદ્ધિમાં, ત્રીજીની અપેક્ષાએ બીજીમાં, ચોથીની અપેક્ષાએ ત્રીજીમાં, પાંચમીની અપેક્ષાએ ચોથીમાં ને છઠ્ઠીની અપેક્ષાએ પાંચમી વૃદ્ધિમાં જે વિવક્ષા તે શ્રી ટીકાકાર મહારાજે કહી છે. કંડક = ૪ આંક.

(૨) બીજી એકાન્તરિત અધસ્તનસ્થાન માર્ગણ :- એટલે ૬ વૃદ્ધિના અનુક્રમમાં વિવક્ષિત વૃદ્ધિના પ્રથમ સ્થાનથી પૂર્વની એક વૃદ્ધિ તજીને અનંતરવૃદ્ધિમાં સ્થાનના સંખ્યાની જે વિવક્ષા કરવી તે. જેમકે ત્રીજી વૃદ્ધિની પ્રથમ સ્થાનની અપેક્ષાએ પહેલી વૃદ્ધિમાં, ચોથીની અપેક્ષાએ બીજીમાં, પાંચમીની અપેક્ષાએ ત્રીજીમાં ને છઠ્ઠી વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ ચોથી વૃદ્ધિમાં જે સ્થાનો આવે તેની વિવક્ષા કરવી તે શ્રી ટીકાકાર મહારાજે કહી છે. (કંડક + કંડકવર્ગ) = (૪ + ૧૬ = ૨૦)

(૩) ત્રીજી દ્વ્યન્તરિત અધસ્તનસ્થાન માર્ગણ :- એટલે ૬ વૃદ્ધિના અનુક્રમમાં વિવક્ષિત વૃદ્ધિથી પૂર્વની બે વૃદ્ધિ વર્જીને અનંતર વૃદ્ધિમાં જે કંઈ વિવક્ષા કરવી તે જેમ કે ચોથી વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ પહેલી વૃદ્ધિમાં, પાંચમી વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ બીજી વૃદ્ધિમાં ને છઠ્ઠી વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ ત્રીજી વૃદ્ધિમાં જે વિવક્ષા કરવી તે આ પ્રમાણે - પ્રથમ સંખ્યયગુણવૃદ્ધિ (= પહેલા યોગડાથી) પૂર્વે અનંતભાગાધિક અનુભાગસ્થાનો (એકડા) કેટલાં ? - કંડક + બે કંડકવર્ગ + કંડકધન પ્રમાણ

(૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ = ૧૦૦ એકડા) પ્રથમ અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ (પ્રથમ પાંચડાથી) પૂર્વે અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ અનુભાગસ્થાનો (બગડા) કેટલાં ? - કંડક + બે કંડકવર્ગ + કંડકધન પ્રમાણ (૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ = ૧૦૦ બગડા) પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધિ (પહેલા છગડાથી) પૂર્વે સંખ્યેયભાગાધિક અનુભાગસ્થાન (ત્રગડા) કેટલાં ? - કંડક + બે કંડકવર્ગ + કંડકધન પ્રમાણ ((૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ = ૧૦૦ ત્રગડા)

(૪) ચોથી ત્ર્યંતરિત અધસ્તનસ્થાન માર્ગણા :- એટલે ૬ વૃદ્ધિના અનુક્રમમાં વિવક્ષિત વૃદ્ધિથી પૂર્વની ત્રણ વૃદ્ધિઓ વર્જીને અનંતર વૃદ્ધિમાં જે કંઈ વિવક્ષા કરવી તે. જેમ કે પાંચમી વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ પ્રથમ વૃદ્ધિમાં, ને છઠ્ઠી વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ બીજી વૃદ્ધિમાં જે વિવક્ષા કરવી તે આ પ્રમાણે - પ્રથમ અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ (પહેલા પાંચડાથી) પૂર્વે અનંતભાગાધિક અનુભાગસ્થાન (એકડા) કેટલાં ? - કંડક + ૩ કંડકવર્ગ + ૩ કંડકધન + કંડકવર્ગવર્ગ (૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ + ૬૪ + ૬૪ + ૨૫૬ = ૫૦૦ એકડા) પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધિ (પહેલા છગડાથી) પૂર્વે અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ અનુભાગસ્થાન (બગડા) કેટલાં ? - કંડક + ૩ કંડકવર્ગ + ૩ કંડકધન + કંડકવર્ગવર્ગ (= ૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ + ૬૪ + ૬૪ + ૨૫૬ = ૫૦૦ બગડા)

(૫) પાંચમી ચતુરન્તરિત અધસ્તનસ્થાન માર્ગણા :- એટલે ૬ વૃદ્ધિના અનુક્રમમાં વિવક્ષિત વૃદ્ધિથી પૂર્વની ચાર વૃદ્ધિઓ વર્જીને જે અનંતર વૃદ્ધિ આવે તેમાં જે કંઈ વિવક્ષા કરવી તે. જેમ કે છઠ્ઠી વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ પહેલી વૃદ્ધિમાં જે વિવક્ષા (આ ચતુરન્તરિત માર્ગણા એક જ ઉત્તરભેદરૂપ હોય છે, કારણકે ૬ થી આગળ વૃદ્ધિનો જ અભાવ) છે. તે આ પ્રમાણે - પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધિ (પહેલા છગડાથી) પૂર્વે અનંતભાગાધિક અનુભાગસ્થાન (એકડા) કેટલાં ? - કંડક + ૪ કંડકવર્ગ + ૬ કંડકધન + ૮ કંડકવર્ગવર્ગ (= ૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ + ૬૪ + ૬૪ + ૬૪ + ૬૪ + ૬૪ + (૨૫૬ x ૮ =) ૨૦૪૮ = ૨૫૦૦ (એકડા)

આ કંડક સંખ્યા વ્યપ્રદેશ પંચસંગ્રહમાં જુદી રીતે કહ્યો છે પરંતુ અંતે એક જ છે.

હવે પ્રકારાંતરે સર્વ અધસ્તનસ્થાન પ્રરૂપણા ૫ પ્રકારે કરાય છે તે આ પ્રમાણે -

૧. પ્રથમ અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ (પ્રથમ બગડાથી) પૂર્વે અનંતભાગાધિક અનુભાગ સ્થાન (એકડા) કેટલાં ? - કંડક પ્રમાણ (૪ એકડા)

૨. પ્રથમ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ (પ્રથમ ત્રગડાથી) પૂર્વે અસંખ્યેયભાગાધિક અનુસ્થાન (બગડા) કેટલાં ? કંડક પ્રમાણ (૪ બગડા) અને અનંતભાગાધિક અનુસ્થાન (એકડા) કેટલાં ? - કંડક + કંડકવર્ગ = (૪ + ૧૬ = ૨૦ એકડા)

૩. પ્રથમ સંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ (પ્રથમ ચોગડાથી) પૂર્વે સંખ્યેયભાગાધિક અનુસ્થાન (ત્રગડા) કેટલાં ? કંડક પ્રમાણ (૪ ત્રગડા) તથા અસંખ્યેયભાગાધિક અનુસ્થાન (બગડા) કેટલાં ? - કંડક + કંડકવર્ગ પ્રમાણ (૪ + ૧૬ = ૨૦ બગડા) તથા અનંતભાગાધિક અનુસ્થાન (એકડા) કેટલાં ? - કંડક + ૨ કંડકવર્ગ + કંડકધન પ્રમાણ (૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ = ૧૦૦ એકડા)

૪. પ્રથમ અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ (પ્રથમ પાંચડાથી) પૂર્વે સંખ્યેયગુણાધિક અનુસ્થાન (ચોગડા) કેટલાં ? કંડક પ્રમાણ (૪ ચોગડા) સંખ્યેયભાગાધિક અનુસ્થાન (ત્રગડા) - કેટલાં ? કંડક + કંડકવર્ગ પ્રમાણ (૪ + ૧૬ = ૨૦ ત્રગડા) તથા અસંખ્યેયભાગાધિક અનુસ્થાન (બગડા) - કેટલાં ? કંડક + ૨ કંડકવર્ગ + કંડકધન પ્રમાણ (૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ = ૧૦૦ બગડા) તથા અનંતભાગાધિક અનુસ્થાન (એકડા) કેટલાં ? - કંડક + ૩ કંડકવર્ગ + ૩ કંડકધન + કંડકવર્ગવર્ગ (૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ + ૬૪ + ૬૪ + ૨૫૬ = ૫૦૦ એકડા)

૫. પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધિ (પ્રથમ છગડાથી) પૂર્વે અસંખ્યેયગુણાધિક અનુસ્થાન (પાંચડા) કેટલાં ? - કંડક પ્રમાણ (૪ પાંચડા) તથા સંખ્યેયગુણાધિક અનુસ્થાન (ચોગડા) કેટલાં ? - કંડક + કંડકવર્ગ પ્રમાણ (૪ + ૧૬ = ૨૦ ચોગડા) તથા સંખ્યેયભાગાધિક અનુસ્થાન (ત્રગડા) કેટલાં ? - કંડક + ૨ કંડકવર્ગ + કંડકધન પ્રમાણ (૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ = ૧૦૦ ત્રગડા) તથા અસંખ્યેયભાગાધિક અનુસ્થાન (બગડા) કેટલાં ? કંડક + ૩ કંડકવર્ગ + ૩ કંડકધન + કંડકવર્ગવર્ગ (૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ + ૬૪ + ૬૪ + ૨૫૬ = ૫૦૦ બગડા) તથા અનંતભાગાધિક અનુસ્થાન (એકડા) કેટલાં ?

$$- કંડક + ૪ કંડકવર્ગ + ૬ કંડકઘન + ૮ કંડકવર્ગવર્ગ$$

$$૪ + (૧૬ \times ૪) = ૬૪ + (૬૪ \times ૬) = ૩૮૪ + (૨૫૬ \times ૮) = ૨૦૪૮ = ૨૫૦૦ એકડા$$

ઇતિ પંચવિધ સર્વ અધસ્તનસ્થાન પ્રરૂપણા સમાપ્ત

આ અધસ્તનસ્થાન પ્રરૂપણામાં કંડક, વર્ગાદિ આ પ્રમાણે છે. કંડક = ૪, કંડકવર્ગ = ૪ x ૪ = ૧૬, કંડકઘન ૪ x ૪ = ૧૬ x ૪ = ૬૪ (અથવા ૪ x ૪ x ૪ = ૬૪) કંડકવર્ગવર્ગ = કંડકવર્ગ જે ૧૬ તેનો પણ વર્ગ ૧૬ x ૧૬ = ૨૫૬. + આ ચિન્હ સરવાળાનું છે. = આ ચિન્હ બરાબર અથવા જવાબરૂપ છે. x આ ચિન્હ ગુણાકારનું છે.

॥ ૬વે એક ષટ્સ્થાનકને વિષે ॥

૧. અનંતગુણવૃદ્ધિ (છગડા) ના સ્થાન :- ૧ કંડકપ્રમાણ (૪ છગડા)
  ૨. અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ (પાંચડા) ના સ્થાન :- કંડક + કંડકવર્ગ પ્રમાણ (૪ + ૧૬ = ૨૦ પાંચડા)
  ૩. સંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ (ચોગડા) ના સ્થાન :- કંડક + ૨ કંડકવર્ગ + કંડકઘન
- $$૪ + ૧૬ + ૧૬ + ૬૪ = (૧૦૦ ચોગડા)$$

૪. સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ (ત્રગડા) ના સ્થાન :-

$$કંડક + ૩ કંડકવર્ગ + ૩ કંડકઘન + કંડકવર્ગવર્ગ$$

$$૪ + ૧૬ \times ૩ = ૪૮ + ૬૪ \times ૩ = ૧૯૨ + ૨૫૬ = (૫૦૦ ત્રગડા)$$

૫. અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ (બગડા) ના સ્થાન :-

$$કંડક + કંડકવર્ગ-૪ + કંડકઘન-૬ + કંડકવર્ગવર્ગ-૮$$

$$૪ + ૧૬ \times ૪ = ૬૪ + ૬૪ \times ૬ = ૩૮૪ + ૨૫૬ \times ૮ = ૨૦૪૮ (= ૨૫૦૦ બગડા)$$

૬. અનંતભાગવૃદ્ધિ (એકડા) ના સ્થાન :-

$$કંડક + કંડકવર્ગવર્ગ + કંડકઘનવર્ગત્રય$$

$$૬૪ \times ૬૪ = ૪૦૯૬ \times ૩ = ૧૨, ૨૮૮.$$

$$૪ + \frac{૨૫૬ + ૧૨૨૮૮}{કંડકવર્ગત્રિકોન ૧૬ \times ૩ = ૪૮} = ૧૨૫૪૮$$

$$૧૨૫૦૦ એકડા$$

સ્થાપનાનો સર્વ અંક :- ૧૫૬૨૪ - છગડા પાંચડા ચોગડા ત્રગડા બગડા એકડા

$$૪ + ૨૦ + ૧૦૦ + ૫૦૦ + ૨૫૦૦ + ૧૨,૫૦૦ = ૧૫,૬૨૪$$

ઇતિ ચંત્ર નં. ૧૬ ની સમજૂતી સમાપ્ત

:- અથ ૮મી વૃદ્ધિસ્થાન પ્રરૂપણા :-

વૃદ્ધિહાણિષ્ઠકં, તમ્હા દોળહં વિ અંતમિલ્લાણ ।

અંતોમુહુત્તમાવલિ, અસંખ્યાગો ય સેસાણં ॥ ૩૮ ॥

વૃદ્ધિહાણિષ્ઠકં, તસ્માદ્ દ્વયોરપ્યન્તિમયોઃ ।

અન્તર્મુહુત્તમાવલિકાઽ - સંખ્યેયભાગશ્ચ શેષાણામ્ ॥ ૩૮ ॥

ગાથાર્થ :- (જીવ પરિણામ વિશેષથી) કર્મપરમાણુઓના રસની ૬ પ્રકારે વૃદ્ધિ હાનિ કરે છે. તે માટે વૃદ્ધિ હાનિનો કાળ કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે - અંતિમની વૃદ્ધિને હાનિ એ બેનો અવસ્થાનકાળ અંતર્મુહુત્ત પ્રમાણ છે, ને શેષ વૃદ્ધિહાનિનો કાળ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે.

ટીકાર્થ :- હવે ૯મી વૃદ્ધિસ્થાન પ્રરૂપણ કરાય છે. - અહીં જીવોનો પરિણામ વિશેષથી કર્મ પરમાણુના રસની પૂર્વે કહેલ સ્વરૂપ અનુસાર ૬ પ્રકારે વૃદ્ધિ અથવા હાનિ કરે છે. ત્યાં વૃદ્ધિ અથવા હાનિ કેટલો કાલ રહે છે. તે અવશ્ય નિરૂપણ કરવું જોઈએ. ત્યાં બે વૃદ્ધિ-હાનિ અંતિમ એટલે અનંતગુણવૃદ્ધિ અને અનંતગુણહાનિ રૂપનો સમય અંતર્મુદૂર્ત જાણવો. અંતર્મુદૂર્ત કાલ સુધી ^{૯૩}નિરંતર (પ્રતિસમયે) જીવો પૂર્વ પૂર્વ અનુભાગસ્થાન અપેક્ષાએ અનંતગુણ અધિક અથવા અનંતગુણહીન અનુભાગસ્થાન ^{૯૪}બાંધે છે. તથા બાકીના ^{૯૫}પ્રથમ પાંચ વૃદ્ધિ અથવા હાનિનો આવલિકાનો અસંખ્યેયભાગ માત્ર કાલ જાણવો. નિરંતર પ્રતિસમય અનુભાગ પ્રથમ પાંચ વૃદ્ધિ અથવા હાનિ આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ માત્ર કાલ જીવ બાંધે છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને આ હાનિ વૃદ્ધિ કાલ-પ્રરૂપણ ઉત્કૃષ્ટથી જાણવી જઘન્યથી તો સર્વ પણ એક અથવા બે સમય હોય છે. તે પ્રમાણે જાણવું.

ઇતિ વૃદ્ધિસ્થાન પ્રરૂપણ સમાપ્ત

-: અથ ૧૦મી સમય પ્રરૂપણ :-

ચુતરાઈ જાવદ્વગ-મેત્તો જાવં દુગં તિ સમયાણં ।

ઠાળાણં ઉક્કોસો, જહણ્ણઓ સલ્લહિં સમઓ ॥ ૩૧ ॥

ચતુરાદિ યાવદષ્ટ-મિત્તો યાવદ્ દ્વિકમિતિ સમયાનામ્ ।

સ્થાનાનામુત્કૃષ્ટૌ, જઘન્યતઃ સર્વેષામ્ સમયઃ ॥ ૩૧ ॥

ગાથાર્થ :- ચાર સમયથી આઠ સમય સુધી, ને આઠ સમય સુધીથી બે સમય સુધીના ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થાન કાલવાળા અનુભાગસ્થાનો છે, ને સર્વ અનુભાગસ્થાનો જઘન્યથી તો એક જ સમયની સ્થિતિવાળા છે.

ટીકાર્થ :- હવે અનુભાગબંધસ્થાનને વિષે બંધને આશ્રયીને અવસ્થાન કાલમાન વિચારતાં કહે છે. - ચાર જેની આદિમાં તે ચતુરાદિવૃદ્ધિ અને તે અવસ્થિતિ કાલ નિયમથી સમયોની ત્યાં સુધી જાણવી. જ્યાં સુધી અષ્ટસામયિક થાય. ત્યાંથી આગળ ઉપરના સમયોની હાનિ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી બે સામયિક આવે અને તે વૃદ્ધિ અથવા હાનિ ચતુરાદિ સ્થાનોની અનુભાગબંધસ્થાનોની ઉત્કૃષ્ટથી છે. જઘન્યથી સર્વ ઠેકાણે એક સમય જાણવો. અહીં આ ભાવના છે. જે અનુભાગબંધસ્થાનો જીવ ફરી ફરી તે જ ચાર સમય સુધી બાંધે તે ચતુઃ સામયિકાનિ, અને તે પ્રથમ અનુભાગસ્થાનથી શરૂ કરીને અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે. તેની ઉપર પંચસામયિક, તે પણ અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. તેથી ઉપર સ્થાનો ષટ્સામયિક, તે પણ અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. તેથી ઉપર સપ્તસામયિક, તે પણ અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. તેથી ઉપર અષ્ટસામયિક તે પણ અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. તેથી ઉપર સપ્તસામયિક તે પણ અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. તેથી ઉપર ષટ્સામયિક તે પણ અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી બે સામયિક થાય. (ચિત્ર નં-૮ જુઓ)

ઇતિ ૧૦મી સમય પ્રરૂપણ સમાપ્ત

૯૩ વિવક્ષિત સમયે જીવ જે અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનમાં વર્તે છે, તેથી બીજે સમયે અનંતગુણાધિક અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનમાં વર્તે, તેથી ત્રીજે સમયે પણ અનંતગુણાધિક અધ્યવસાયસ્થાનમાં વર્તે, એ પ્રમાણે અંતર્મુદૂર્ત સુધી નિરંતરપણે અનંતગુણાધિકરૂપ ચઢતાં ચઢતાં અધ્યવસાય સ્થાનમાં વર્તતો રહે તે અંતર્મુદૂર્તકાળ પ્રમાણની અનંતગુણવૃદ્ધિ જાણવી. તથા અનંતગુણહાનિ પણ એ પ્રમાણે જ સમજવી. (અહીં હાનિ વા વૃદ્ધિ ષટ્સ્થાનકની પરિપાટીએ સ્પર્ધક અપેક્ષાએ સંભવે છે. પછી બહુશ્રુત કહે છે તે સત્ય)

૯૪ જીવ યદનુરૂપ અનુભાગ અધ્યવસાયમાં વર્તે તદનુરૂપ રસવાળા કર્મપ્રદેશો બાંધે માટે કારણે કાર્યોપચાર અપેક્ષાએ અનુભાગ અધ્યવસાયના સંબંધમાં “વર્તે છે.” એ શબ્દને બદલે “બાંધે છે.” એ શબ્દ આપેલો છે.

૯૫ પ્રથમની ૫ વૃદ્ધિ આ પ્રમાણે પ્રથમની ૫ હાનિ આ પ્રમાણે છે.

૧ અનંતભાગવૃદ્ધિ	૧ અનંતભાગહાનિ
૨ અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ	૨ અસંખ્યેયભાગહાનિ
૩ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ	૩ સંખ્યેયભાગહાનિ
૪ સંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ	૪ સંખ્યેયગુણહાનિ
૫ અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ	૫ અસંખ્યેયગુણહાનિ

-: અથ ૧૧મી યવમધ્ય પ્રરૂપણા :-

દુસુ જવમજ્ઞં થોવાણિ અદ્વસમયાણિ દોસુ પાસેસુ ।

સમઙ્ગણિયાણિ કમસો, અસંખગુણિયાણિ ઉષ્ણે ચ ॥ ૪૦ ॥

દ્વયોર્યવમધ્યં સ્તોકાન્,અષ્ટસમયાન્ દ્વયોઃ પાર્શ્વયોઃ ।

સમયોનાનિ ક્રમશો, ડસઙ્ગ્યેયગુણિતાન્યુપરિ ચ ॥ ૪૦ ॥

ગાથાર્થ :- અનંતગુણવૃદ્ધિને અનંતગુણહાનિ એ બેના યવમધ્યરૂપ અષ્ટસામયિક અનુભાગસ્થાનો અલ્પ છે, તેથી (અષ્ટસામયિકાનુભાગસ્થાનોથી) યવમધ્યના બંને પાર્શ્વના (પડખે રહેલાં) સપ્તસામયિકાદિ એકેક સમયહીન અનુભાગસ્થાનો અનુક્રમે અસંખ્યગુણ છે. ને ઉપરના (ત્રિસામયિક તથા દ્વિસામયિક યોગસ્થાનો પણ) અસંખ્યગુણ છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે સમયપ્રરૂપણા કરી. હવે જે અનુભાગબંધસ્થાનો છે તેના વૃદ્ધિ અથવા હાનિ પ્રાપ્ત થાય છે તે કહે છે. અનંતગુણવૃદ્ધિ ને અનંતગુણહાનિ બંને યવનો મધ્યભાગ છે. એટલે અષ્ટસામયિક અનુભાગસ્થાનો જાણવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - જેમ યવનો મધ્યભાગ પૃથુલ (સ્થૂલ) હોય છે ને બંને બાજુએથી હીન હીનતર હોય છે, તેમ અહીં પણ કાલથી અષ્ટસામયિક અનુભાગબંધસ્થાન પૃથુલ (વિશાલ) છે. અને બંને બાજુ સપ્તસામયિક આદિ કાલથી હીન-હીનતર હોય છે. તેથી અષ્ટસામયિક તે યવમધ્ય છે. તે પ્રથમ અષ્ટસામયિક સ્થાનથી શરૂ કરીને સર્વ પણ (સ્થાનો) અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અનંતગુણવૃદ્ધ પ્રાપ્ત થાય છે. સપ્તસામયિકના જે ચરમ અનુભાગબંધસ્થાનથી (અહીં ચરમ એટલે અષ્ટસામયિકથી ઉત્તરવર્તિ સપ્તસામયિક નહીં પરંતુ ઉભયપાર્શ્વવર્તિ સપ્તસામયિકનું અંતિમ અનુભાગસ્થાન જાણવું, એ પ્રમાણે જ પ્રથમ સપ્તસામયિકાદિમાં પણ સમજવું.) પ્રથમ અષ્ટસામયિક સ્થાન અનંતગુણવૃદ્ધ છે તેથી તેની (પ્રથમ અષ્ટસામયિક) અપેક્ષાએ બાકીના (અષ્ટસામયિક) અનુભાગસ્થાનો પણ અનંતગુણવૃદ્ધિવાળા જ હોય છે તથા અષ્ટસામયિકનું અંતિમ અનુભાગબંધસ્થાનથી ઉપરનું (આગળનું) પ્રથમ સપ્તસામયિક અનુભાગસ્થાન અનંતગુણવૃદ્ધ હોય છે. તેથી તેની (પ્રથમ સપ્તસામયિક સ્થાનની) અપેક્ષાએ પૂર્વના અષ્ટસામયિકના સર્વ પણ અનંતગુણહીન જ છે. તે પ્રમાણે અષ્ટસામયિક અનંતગુણવૃદ્ધ અને હાનિમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અને અષ્ટસામયિક ઉપલક્ષણરૂપ (જે કહેવાથી તદ્દ અન્ય વિવક્ષા અનુક્ત હોતે છતે જે કહ્યું નથી તે સિવાયનું પણ બીજું ગ્રહણ કરાય છે તે ઉપલક્ષણરૂપ કહેવાય.) તેથી તે ઉપલક્ષણ વડે પ્રથમનું ચતુઃસામયિક અને સર્વ અંતિમ દ્વિસામયિકને છોડીને બાકીના સર્વ પણ (પંચસામયિક આદિ) પૂર્વે કહ્યા તેમ અનંતગુણવૃદ્ધ અને અનંતગુણહીનમાં જાણવાં. પ્રથમના ચતુઃસામયિક તો અનંતગુણહીન જ હોય છે, તેની ઉપરના (આગળના) અનંતગુણવૃદ્ધ છે. અંત્ય દ્વિસામયિક તો અનંતગુણવૃદ્ધ જ હોય છે, કારણકે તેની નીચેના અનંતગુણહીન જ છે. એ પ્રમાણે યવમધ્યપ્રરૂપણા કરી.

હવે ચતુઃસામયિક આદિ (અનુભાગસ્થાનોનું) અલ્પબહુત્વ કહે છે. - સર્વથી થોડા યવમધ્ય અષ્ટસામયિક, અતિ લાંબા કાલ બંધ યોગ્ય અનુભાગસ્થાનો અતિ અલ્પ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી પૂર્વ - ઉત્તરરૂપ ઉભય પાર્શ્વવર્તિ સપ્તસામયિક - અસંખ્યેયગુણ છે, કારણકે અલ્પતર બંધકાલ યોગ્ય છે, ને સ્વસ્થાને તો પરસ્પર તુલ્ય છે. એ પ્રમાણે બંને બાજુ ક્રમથી સમય ઉન અસંખ્યેયગુણ કહેવાં. જ્યાં સુધી ચતુઃસામયિક થાય, સ્વસ્થાને તો પરસ્પર તુલ્ય છે. અને તેથી ઉપર ત્રિસામયિક અને દ્વિસામયિક અસંખ્યેયગુણ હોય છે. (ચિત્ર નં ૮ જુઓ)

સુહુમગ્નિપ્રવેશણયા, અગ્નિકાયયા ય તેસિં કાયટિર્ઈ ।

કમસો અસંખગુણિયા, યડ્ઙ્ગવસાણાણિ અણુભાગે ॥ ૪૧ ॥

સૂક્ષ્માન્નિપ્રવેશનકા, અગ્નિકાયશ્ચ તેષાં કાયસ્થિતિઃ ।

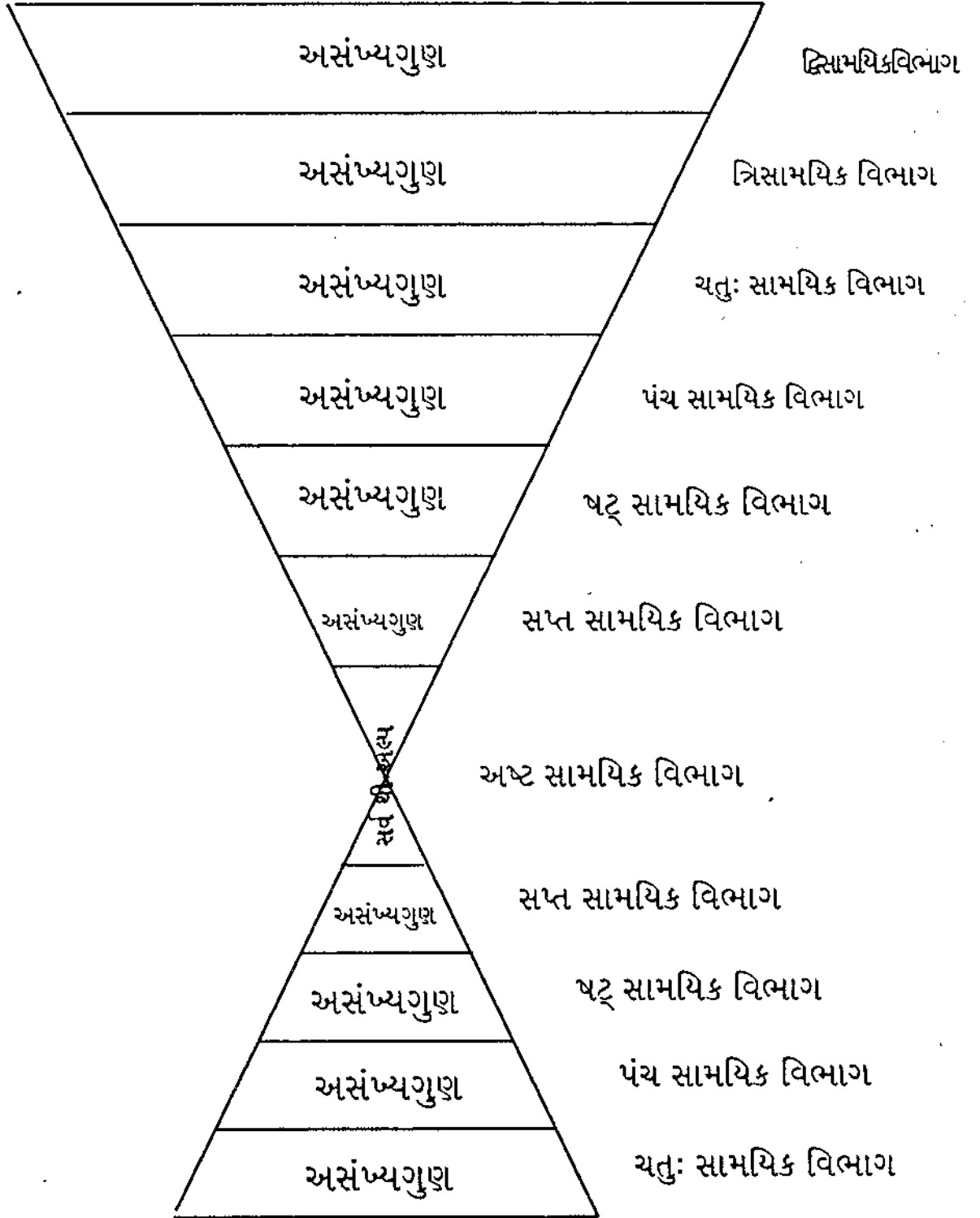
ક્રમશોડસંખ્યેયગુણિતા-શ્ચાધ્યવસાનાન્યનુભાગે ॥ ૪૧ ॥

ગાથાર્થ :- સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયમાં પ્રવેશ કરતાં, તથા અગ્નિકાયપણે અવસ્થિત રહેલા, (જીવો) અને અગ્નિકાયની કાયસ્થિતિ એ ત્રણ વસ્તુ અનુક્રમે અસંખ્યગુણ છે. ને તેથી પણ અસંખ્યગુણ અનુભાગસ્થાનો છે.

ટીકાર્થ :- હવે સમુદાયની અપેક્ષાએ સર્વ અનુભાગબંધસ્થાનોની વિશેષ સંખ્યા નિરૂપણ કરવાને માટે કહે છે. સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયને વિષે જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. તે સૂક્ષ્મ અગ્નિ પ્રવેશક જીવો કહેવાય. તથા અગ્નિકાયપણે જે અવસ્થિત છે. (પ્રથમથી ઉત્પન્ન થયેલા છે.) તથા તે અગ્નિકાયની કાયસ્થિતિ કાળ (એટલે લાગલગાટ ભવ પરાવર્તિ થતાં પણ

ચિત્ર નં. ૯. અનુભાગસ્થાનોનુ અલ્પબહુત્વ ડમરૂકના આકારે છે. (ગાથા-૪૦ ના આધારે)

નોંધ:- (સાતથી ચાર સામયિક સુધી સ્વસ્થાને તુલ્ય લેવા)

અનુભાગસ્થાનો સંખ્યાની અપેક્ષાએ ડમરૂક થાય છે. અને કાલની અપેક્ષાએ યવમધ્ય નીચે ઉપર છે. તે યોગસ્થાનના ચિત્રની જેમ સમજવું.

અગ્નિપણે કાયમ રહેવાનો અથવા અગ્નિપણે રહેવાનો સતત કાળ) અનુક્રમે અસંખ્યગુણ હોય છે. તથા અનુભાગ વિષયે અધ્યવસાયોના ઉપચારથી અધ્યવસાયથી થયેલ અનુભાગબંધસ્થાન અસંખ્યેયગુણ છે. (અહીં અનુભાગબંધસ્થાનને કારણરૂપ ને અધ્યવસાયને કાર્યરૂપ ગણેલું છે. અન્યના અન્યોન્ય કારણ કાર્યરૂપ પણ કહી શકાય.) આનો જ વિશેષ અર્થ કહે છે. જે એક સમયમાં સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયને વિષે પ્રવેશ કરે તે અલ્પ અને તે અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ તેથી પણ જે અગ્નિકાયપણે રહેલા તે અસંખ્યેયગુણ તેથી પણ અગ્નિકાયની કાયસ્થિતિકાલ અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ અનુભાગબંધસ્થાન અસંખ્યેયગુણ હોય છે.)

ઇતિ ૧૧મી સવમધ્ય પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૧૨ મી ઓજોયુગ્મ પ્રરૂપણા :-

કડજુમ્મા અવિભાગા, ઠાણાણિ ચ કંડગાણિ અણુભાગે ।

પજ્જવસાણમણંતગુણાઓ ઊષિં ન અણંતગુણં ॥ ૪૨ ॥

કૃતયુગ્મા અવિભાગા:, સ્થાનાનિ ચ કણ્ડકાન્યનુભાગે ।

પર્યવસાનમણંતગુણાદુપરિ નાડનંતગુણમ્ ॥ ૪૨ ॥

ગાથાર્થ :- આ અનુભાગ સંબંધી અવિભાગસ્થાન અને કંડકો કૃતયુગ્મ રાશિરૂપ જાણવાં, પર્યવસાનદ્વારમાં અનંતગુણવૃદ્ધિરૂપ કંડકથી ઉપર પંચવૃધ્યાત્મક સર્વ સ્થાનોને ઉલ્લંઘીને આગળ અનંતગુણવૃદ્ધિરૂપ સ્થાન પ્રાપ્ત થતું નથી.

ટીકાર્થ :- હવે ઓજોયુગ્મ પ્રરૂપણા કહે છે :- ત્યાં ઓજ - વિષમ, અને યુગ્મ એટલે સમ સંખ્યા કહેવાય છે. અને તેની પ્રરૂપણા આ પ્રમાણે છે. અહીં વિવક્ષિત રાશિની સંખ્યા ચાર વડે ભાગે છતે જેની એક શેષ થાય છે તે પૂર્વ પરિભાષાથી કલ્પોજ કહે છે, જેમ^{૯૬} તેર. જેને બે બાકી રહે તે દ્વાપર યુગ્મ, જેમ ૧૪. જેને ત્રણ શેષ રહે તે ત્રેતોજ, જેમ ૧૫. જે સર્વથી પોતે નિર્લેપ થાય છે, અર્થાત્ શેષ ન વધે તે કૃતયુગ્મ કહેવાય છે, જેમ ૧૬. ત્યાં અવિભાગ આદિ કઈ રાશિમાં હોય તે કહે છે. અનુભાગ વિષયમાં - અવિભાગસ્થાનો (વર્ગણા સ્પર્ધક રસસ્થાન) અને કંડકો કૃતયુગ્મ રાશિ રૂપ જાણવાં. ઓજો યુગ્મ પ્રરૂપણા કરી.

ઇતિ ૧૨મી ઓજોયુગ્મ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

-: અથ ૧૩મી પર્યવસાન પ્રરૂપણા :-

હવે પર્યવસાન દ્વાર કહે છે. અનંતગુણવૃદ્ધિરૂપ કંડકથી ઉપર પંચવૃધ્યાત્મક સર્વ સ્થાનો જઈને ફરી અનંતગુણવૃદ્ધિસ્થાન પ્રાપ્ત નથી, ષટ્સ્થાનકની પરિસમાપ્તિ થતી હોવાથી, કારણકે^{૯૭} તે જ ષટ્સ્થાનકનું પર્યવસાન સર્વ અંતિમ સ્થાન છે.

ઇતિ ૧૩મી પર્યવસાન પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૧૪ મી અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા :-

અપ્પવહુમણંતરતો, અસંખગુણિયાણંતગુણમાદિ ।

તત્ત્વિરીયમિયરઓ, સંખેજ્જક્ખેસુ સંખગુણં ॥ ૪૩ ॥

૯૬ “ચુદસ દાવરજુમ્મા, તૈસ કાલિઓજ તહ ચ કડજુમ્મા । સોતસ તેઓજો છતુ પત્તરસેવં છુ વિત્તેયા ॥”

અર્થ :- ૧૪ એ દ્વાપર યુગ્મ, ૧૩ એ કલ્પોજ. તથા ૧૬ એ કૃતયુગ્મ અને ૧૫ તે નિશ્ચયે ત્રેતોજ એ પ્રમાણે સંજ્ઞારૂપ રાશિ જાણવી.

૩ ૪ ૧૩ ૧૨ ૦૧ કલ્પોજ	૩ ૪ ૧૪ ૧૨ ૦૨ દ્વાપર યુગ્મ	૩ ૪ ૧૫ ૧૨ ૦૩ ત્રેતોજ	૪ ૪ ૧૬ ૧૬ ૦૦ કૃતયુગ્મ
---------------------------------	---------------------------------------	----------------------------------	-----------------------------------

૯૭ અહીં તે જ અંતિમ સ્થાન એટલે અનંતગુણવૃદ્ધિ કંડકમાંનું અંતિમસ્થાન જાણવું. આ વિવક્ષા ૬ મૂલવૃદ્ધિ અપેક્ષાએ છે. અન્યથા તો ઉત્તર વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ તો સર્વ અંતિમસ્થાન અનંતભાગાધિક છે.

અલ્પબહુત્વમનન્તરતઃ, અસંખ્યેયગુણિતાનામનન્તગુણમાદિ ।

તદ્વિપરીતમિતરતઃ, સદ્સંખ્યેયાઽસંખ્યેષુ સદ્સંખ્યેયગુણમ્ ॥ ૪૩ ॥

ગાથાર્થ :- અનંતગુણવૃદ્ધિ સ્થાનોને આદિમાં રાખીને પશ્ચાન્નુપૂર્વીએ અનંતરોપનિધાથી અસંખ્યગુણ અલ્પબહુત્વ કહેવું. અને ઇતર પરંપરોપનિધામાં અનંતરોપનિધાથી વિપરીત ક્રમ જાણવો. અને સંખ્યગુણવૃદ્ધિ તથા સંખ્યભાગવૃદ્ધિમાં સંખ્યગુણરૂપ અલ્પબહુત્વ કહેવું.

ટીકાર્થ :- હવે અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા. કહે છે. અહીં બે પ્રકારે અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા (૧) અનંતરોપનિધા અને (૨) પરંપરોપનિધા.

(૧) અનંતરોપનિધા :- ત્યાં અનન્તરથી એક ષટ્સ્થાનકમાં “અંતિમસ્થાનથી શરૂ કરીને પશ્ચાન્નુપૂર્વીથી અનંતરોપનિધા પ્રરૂપણાને વિષે અનંતગુણવૃદ્ધિ સ્થાનને પ્રથમ કરીને બાકીના અસંખ્યેયગુણ કહેવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - સર્વથી થોડા અનંતગુણવૃદ્ધિસ્થાનો છે, તે કંડક પ્રમાણ છે. તેથી અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિસ્થાનો અસંખ્યેય હોય છે. કયો ગુણાકાર ? તો કહે છે કંડક અને તે ઉપર એક કંડક ઉમેરવું. કારણકે એકેક અનંતગુણવૃદ્ધિસ્થાનની નીચે અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ સ્થાનો કંડક માત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી કંડક એ ગુણાકાર છે. અને અનંતગુણવૃદ્ધિસ્થાન કંડકની ઉપર કંડક માત્ર અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિસ્થાનો પ્રાપ્ત થાય છે. પણ અનંતગુણસ્થાન નહીં. તેથી ઉપરનું કંડક અધિક ઉમેર્યું છે. તે અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિસ્થાનથી સંખ્યેયગુણવૃદ્ધિસ્થાન અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ સંખ્યેયભાગાધિકસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ અસંખ્યેયભાગાધિક અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ અનંતભાગાધિક અસંખ્યેયગુણ છે. ગુણાકાર સર્વ ઠેકણે કંડક, અને ઉપર એક એક કંડક ઉમેરવું. એક એક અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિસ્થાનની નીચે કંડક માત્ર સંખ્યેયગુણવૃદ્ધિસ્થાનોની ઉપર એક એક કંડક પ્રાપ્ત થાય છે. અનંતરોપનિધા અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા કરી.

(૨) હવે પરંપરોપનિધાને કરતાં કહે છે - “ઇતરતઃ” ઇતરથી તેનાથી વિપરીત પરંપરોપનિધા છે, જે ક્રમથી અનંતરોપનિધા કહી તેથી વિપરીત જાણવી, અહીં પ્રથમથી શરૂ કરીને કહેવું. એ પ્રમાણે અર્થ છે, તે આ પ્રમાણે કહે છે - સર્વથી થોડા અનંતભાગવૃદ્ધિસ્થાનો છે. કારણ કે પ્રથમ અનુભાગબંધસ્થાનથી શરૂ કરીને તે કંડક માત્ર જ પ્રાપ્ત થાય છે, અધિક નહીં. તેથી પણ અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિસ્થાન અસંખ્યેયગુણ છે. કારણકે (અનંતભાગાધિક કંડકથી ઉપરનું) પ્રથમ અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિસ્થાન જો પાશ્ચાત્ય કંડકના (પૂર્વ કંડકના) અંતિમ સ્થાનની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયભાગથી અધિક છે. તેથી આગળનું પૂર્વનું અનંતભાગવૃદ્ધિ સ્પષ્ટ રીતે અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ છે. અનંતભાગવૃદ્ધિ પણ તે પ્રથમ અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ-સ્થાનની અપેક્ષાએ છે, (પરંતુ) અનંતભાગવૃદ્ધિ કંડક સંબંધથી ચરમ સ્થાનની અપેક્ષાએ તો અસંખ્યેયભાગાધિક જ છે. પ્રથમ અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિસ્થાનથી શરૂ કરીને પ્રથમ સંખ્યેયભાગસ્થાનથી પૂર્વના અન્તરાવર્તી (અન્તરાલમાં) સર્વ પણ સ્થાનો વિશેષ તરતમ ભાવથી અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી અનંતભાગવૃદ્ધિથી અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ અસંખ્યેયગુણ છે. અંતરરહિત અનંતભાગવૃદ્ધિ પણ પરંપરાગત અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ આશ્રયીને છે. એ પ્રમાણે પરંપરોપનિધાવકાશ છે. એ પ્રમાણે આગળ પણ વિચારવું. તે અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિસ્થાનથી સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. કેવી રીતે ? તો કહે છે. પ્રથમ સંખ્યાત્મભાગવૃદ્ધિસ્થાન પાશ્ચાત્ય (પૂર્વના) અંતરરહિત સ્થાનને આશ્રયયીને સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. તે જો પ્રથમ પણ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિસ્થાનને વિષે સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ થાય. કારણકે અનંતભાગવૃદ્ધિ અથવા અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ પૂર્વ પૂર્વના અનન્તર (અંતર રહિત) સ્થાન અપેક્ષાએ છે. પ્રથમ સંખ્યેયભાગ વૃદ્ધિસ્થાનથી પૂર્વનું અનન્તર સ્થાનને આશ્રયીને સવિશેષ સવિશેષતર સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ જ છે. અને આ મૂળ બીજું સંખ્યેયભાગાધિક સ્થાનથી પૂર્વનું કહેવું. બીજું મુખ્ય સંખ્યેયભાગાધિક સ્થાન સાધિક બે સંખ્યેયભાગે કરીને અધિક જાણવું. ત્રીજું ત્રણ સાધિક સંખ્યેયભાગે કરીને અધિક, ચોથું ચાર સાધિક સંખ્યેયભાગે કરીને અધિક હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું, જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યેય તુલ્ય વચમાં થતાં મૂળ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિસ્થાન થાય છે. અને આ અંતરાલમાં જેટલાં સ્થાનો છે તે સર્વ પણ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ હોય છે. પરંતુ એક સ્થાન વડે ન્યૂન (ઓછું) જાણવું, કારણકે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત્મતમ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિસ્થાન સંખ્યેયગુણ થાય છે, તે અહીં ગ્રહણ કર્યું નથી. તથા અહીં જેટલાં અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધિસ્થાનો અનન્તર (પૂર્વ) કલાં તેટલાં એક એક તે વિષે અન્તરાભાવિ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિ સ્થાનોની વચમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અને તે અન્તરાભાવિ મૂળ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધિસ્થાનો અહીં અધિકારને

૯૮ આ સ્થાને મૂળ ૬ વૃદ્ધિની અપેક્ષા હોવાથી અન્તિમ સ્થાન એટલે છઠ્ઠું અનન્તગુણવૃદ્ધિરૂપ સ્થાન જાણવું પરંતુ સર્વ અંતિમ જે અનંતભાગાધિક સ્થાન છે, તે નહીં.

વિષે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત તુલ્ય ગ્રહણ થાય છે, ફક્ત એક ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ (સર્વ અંતિમ છે તે) ત્યાગ કરાય છે, તે કારણે અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનોથી, સંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનો સંખ્યેયગુણ થાય છે, પ્રાકૃતન (પૂર્વ) રાશિ પ્રમાણે તેઓની સંખ્યાતી ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થાય છે. તેથી પણ (સંખ્યેયભાગસ્થાનથી પણ) સંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનો સંખ્યેયગુણ થાય છે. કારણ કે પ્રથમ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધથી પ્રાકૃતન (પૂર્વના) અનન્તર સ્થાનની અપેક્ષાએ ઉત્તરવર્તિ (પછીના) આંતરામાં રહેલા ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત તુલ્ય મૂળ સંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનો જઈને છેલ્લું સ્થાન સાધિક દ્વિગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી ફરી તેટલાં માત્ર સ્થાન જઈને છેલ્લું સ્થાન સાધિક ત્રિગુણ સ્થાન આવે. એ પ્રમાણે ચતુર્ગુણ આવે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યેયગુણ થાય. તેથી આગળ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત પ્રમાણ સ્થાનો જઈને છેલ્લું જે એક ગુણથી અધિક સ્થાન આવે તે જઘન્ય અસંખ્યેયગુણ થાય છે. તે ગ્રહણ ન કરવું. તે કારણે પૂર્વના સંખ્યેયભાગવૃદ્ધસ્થાનથી સંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનો સંખ્યેયગુણ થાય છે. અને તે કહ્યું છે. “સંખ્યેયાલ્લેષુ:” સંખ્યેય નામને વિષે સંખ્યેયભાગવૃદ્ધ-સંખ્યેયગુણવૃદ્ધ૨૫ સ્થાનને વિષે સંખ્યેયગુણ એ ક્રિયા વિશેષણ છે. સંખ્યેયગુણથી પરંપરોપનિધા કહેવી. તેથી વિપરીત “ઇતરત:” એ આનો વિશેષ નિયમ છે. તે સંખ્યેયગુણસ્થાનથી અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાન અસંખ્યેયગુણ હોય છે. કારણકે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતગુણવૃદ્ધિ-પરિસમાપ્તિ, ભાવિ (પૂર્ણ થતાં) જઘન્ય અસંખ્યેયગુણસ્થાનથી પર (પછી) સર્વપણ અનંતભાગવૃદ્ધ, અસંખ્યેયભાગવૃદ્ધ, સંખ્યેયભાગવૃદ્ધ, સંખ્યેયગુણવૃદ્ધ, અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી પણ અનંતગુણવૃદ્ધસ્થાન અસંખ્યેયગુણ છે. કારણકે પ્રથમ અનંતગુણવૃદ્ધ સ્થાન પૂર્વના અનંતર સ્થાનને આશ્રયીને જો અનંતગુણ અધિક થાય, તો તેથી પછીના ષટ્સ્થાનકની પરિસમાપ્તિ (પૂર્ણ) થાય ત્યાં સુધીના તે સર્વ પણ સ્પષ્ટ રીતે તે પ્રમાણે થાય છે. અને જેટલાં સ્થાનો પૂર્વ અતિક્રાન્ત થાય તેટલાં એક એક અનંતગુણવૃદ્ધિના અન્તરાન્તરાભાવિના અંતરે (પ્રત્યેક અંતરમાં) થાય છે. અને તે કંડક માત્ર અંતર છે. તે રીતે અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધથી, અનંતગુણવૃદ્ધ, અસંખ્યેયગુણ (સુવિશદ) સ્પષ્ટ છે. તે પ્રમાણે અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા કરી.

ઇતિ અલ્પ બહુત્વ પ્રરૂપણા સહિત અભિભાગાદિ-૧૪ અનુયોગ દ્વાર સમાપ્ત

-: અથ જીવસમુદાહારના ૮ અનુયોગ દ્વાર :-

સ્થાવરજીવાણંતા, એકિક્ષ્ણે તસજિયા અસંખિજ્ઞા ।

લોગા સિમસંખેજ્ઞા, અંતરમહ થાવરે નત્થિ ॥ ૪૪ ॥

સ્થાવરજીવા અનંતા, એકૈકસ્મિન્ ત્રસજીવા અસંખ્યેયા: ।

લોકા એષામસંખ્યેયા: , અંતરમથ સ્થાવરે નાસ્તિ ॥ ૪૪ ॥

ગાથાર્થ :- એકેક અધ્યવસાયસ્થાને સ્થાવર જીવો અનંત વર્તે છે, ને ત્રસ જીવો અસંખ્ય વર્તે છે. પુન: ત્રસજીવ પ્રાયોગ્ય અધ્યવસાયસ્થાનોમાં અસંખ્યલોક પ્રમાણ અંતર રહે છે. ને સ્થાવર જીવોમાં અનુભાગ અધ્યવસાયનું અંતર નથી.

ટીકાર્થ :- અનુભાગ બંધસ્થાનની પ્રરૂપણા કરી. હવે તે (અનુભાગબંધસ્થાનને વિષે) નિષ્પાદકપણે જે પ્રમાણે જીવો વર્તે છે, તે પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ. ત્યાં આ ૮ અનુયોગદ્વાર છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - (૧) પ્રતિસ્થાને (એક એક સ્થાને) જીવ પ્રમાણ પ્રરૂપણા (૨) અન્તર સ્થાન પ્રરૂપણા (૩) નિરન્તર સ્થાન પ્રરૂપણા (૪) નાના જીવકાલપ્રમાણ પ્રરૂપણા (૫) વૃદ્ધિ પ્રરૂપણા (૬) યવમધ્ય પ્રરૂપણા (૭) સ્પર્શના પ્રરૂપણા (૮) અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા. ત્યાં પ્રથમ પ્રરૂપણા કરતાં કહે છે. -

(૧) પ્રતિસ્થાને જીવ પ્રમાણ પ્રરૂપણા :- સ્થાવર જીવોને બંધપ્રાયોગ્ય અનુભાગબંધસ્થાનોમાં (દરેક સ્થાનમાં) અનંતા સ્થાવર જીવો બંધકપણે પ્રાપ્ત થાય છે. ત્રસ પ્રાયોગ્ય સ્થાનોમાંના એક એક અનુભાગબંધસ્થાનમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં અસંખ્યાત ત્રસજીવો પ્રાપ્ત થાય છે.

(૨) અન્તર સ્થાન પ્રરૂપણા :- તથા આ ત્રસજીવોનું અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અનુભાગબંધસ્થાનોનું અંતર છે. ત્રસ પ્રાયોગ્ય અનુભાગબંધસ્થાનને વિષે ત્રસ જીવો જઘન્યથી એક અથવા બે અને ઉત્કૃષ્ટથી “અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ બંધ આવતાં નથી. એ પ્રમાણે અર્થ છે. હવે સ્થાવરે - સ્થાવર પ્રાયોગ્ય (અનુભાગ -

૮૮ ત્રસ જીવોથી તેઓને બંધપ્રાયોગ્ય રસબંધસ્થાનો અસંખ્યાતગુણ છે. એટલે બધા સ્થાનો પ્રતિ સમયે બાંધે અથવા ન બાંધે, વિવક્ષિત સમયે જે ન બંધાય તે જઘન્યથી ૧-૨ અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ તેથી વચમાં અસંખ્યલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અંતર પડે છે.

બંધસ્થાનને વિષે) અંતર નથી. સર્વ પણ સ્થાવર પ્રાયોગ્ય સ્થાનો હંમેશા જ સ્થાવર જીવો વડે બંધાતા પ્રાપ્ત થાય છે. કારણકે સ્થાવર જીવો અનંતા છે અને તત્ = તે (સ્થાવર) પ્રાયોગ્ય સ્થાનો અસંખ્ય છે. તેથી અંતર પ્રાપ્ત થાય નહીં.

આવલિઅસંખ્યાભાગો, તસા ગિરંતરમહેગઠાણંમિ ।

નાણા જીવા એવઙ્-કાલં એગિંદિયા ગિચ્ચં ॥ ૪૫ ॥

આવલિકાઽસંખ્યેયભાગઃ, તસા નિરંતરમથૈકસ્થાને ।

નાનાજીવા એતાવત્ - કાલમેકેન્દ્રિયા નિત્યમ્ ॥ ૪૫ ॥

ગાથાર્થ :- ત્રસ જીવો વડે નિરંતર બધ્યમાન સ્થાનો આવલિકાના અસંખ્યાતભાગ પ્રમાણ છે. અને નાના ત્રસજીવોની અપેક્ષાએ એક સ્થાનમાં બંધકાળમાં પણ એટલો જ છે, અને સ્થાવર પ્રાયોગ્ય એકેક અનુભાગસ્થાનમાં એકેન્દ્રિય જીવ નિત્ય એટલે સર્વકાળ બંધકપણે વર્તે છે.

ટીકાર્થ :- હવે (૩-૪) નિરંતર સ્થાન અને નાના જીવ કાલ પ્રરૂપણ :- કહે છે. “તસા” એ અહીં તૃતીયાના અર્થમાં પ્રથમા છે, તેથી ત્રસ વડે નિરંતર બંધાતા અનુભાગબંધસ્થાન જઘન્યથી બે અથવા ત્રણ પ્રાપ્ત થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાનો અસંખ્યેયભાગમાં એ પ્રમાણે અર્થથી જોડવું. કેવી રીતે જાણવું ? તો કહે છે - ત્રસજીવો થોડા છે. ત્રસ પ્રાયોગ્ય સ્થાનો તો અંખ્યેયગુણ છે, તેથી સર્વ ત્રસ જીવો વડે ક્રમથી નિરંતર (સતત) બંધાતાં પ્રાપ્ત થાય નહીં, પરંતુ ઉત્કૃષ્ટથી પણ કહેલ પ્રમાણ જ હોય છે.

(૪) નાના જીવકાલ પ્રમાણ પ્રરૂપણ :- નાના જીવ વડે એક એક અનુભાગબંધસ્થાન કેટલો કાલ અવિરહિત પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રમાણે પ્રશ્ન થયે છતાં જવાબ કહે છે. હવે **એકસ્થાને** - એક એક અનુભાગબંધસ્થાનને વિષે જુદા જુદા ત્રસ જીવો જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી “**એવઙ્કાલં**” તિ આટલો કાલ પૂર્વ કહેલ સ્વરૂપવાળો આવલિકા અસંખ્યેયભાગ માત્ર કાલ જેટલો નિરંતર બંધકપણે પ્રાપ્ત થાય છે, પછી અવશ્ય તે સ્થાન બંધશૂન્ય થાય છે. આ ભાવ છે - બીજા બીજા ત્રસ જીવો વડે નિરંતર બંધાતા જઘન્ય એક-બે સમય પ્રાપ્ત થાય છે. ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકા અસંખ્યેયભાગ માત્ર જ પ્રાપ્ત થાય છે.

એકેન્દ્રિય નાના પ્રકારે (જુદા જુદા) સ્થાવર પ્રાયોગ્ય એક એક અનુભાગબંધસ્થાનને વિષે નિત્ય બંધકપણે પ્રાપ્ત થાય છે. તે (સ્થાન) બંધશૂન્ય થતું નથી. સ્થાવર પ્રાયોગ્ય એક એક અનુભાગસ્થાનને વિષે બીજા બીજા સ્થાવર જીવો વડે બંધાતાં સર્વકાલ થાય છે, ક્યારે પણ બંધ રહિત થાય નહીં એ પ્રમાણે ભાવ છે.

થોવા જહણ્ણઢાણે, જા જવમજ્ઞં વિસેસતો અહિયા ।

એતો હીણા ઉવ્કસ્સગંતિજીવા અણંતરઓ ॥ ૪૬ ॥

સ્તોકા જઘન્યસ્થાને, યાવત્ યવમધ્યં વિશેષતાઽધિકા ।

ઇતો હીના ઉત્કૃષ્ટકમિતિજીવા અનંતરતઃ ॥ ૪૬ ॥

ગાથાર્થ :- જઘન્ય અનુભાગબંધસ્થાનમાં વર્તતાં સર્વ જીવો તે અલ્પ છે. તે યવમધ્ય (અષ્ટસામયિક સુધી) વિશેષાધિક છે, અહીંથી આગળ અનંતર અનંતરપણે (અનુક્રમે) વિશેષહીન કહેવું. તે પણ ત્યાં સુધી કે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસામયિક સ્થાન આવે.

ટીકાર્થ :- (૫) વૃદ્ધિ પ્રરૂપણ :- ત્યાં બે અનુયોગદ્વાર છે.

(૧) અનંતરોપનિધા અને (૨) પરંપરોપનિધા. ત્યાં અનંતરોપનિધા કહે છે. જઘન્ય અનુભાગબંધસ્થાનને વિષે બંધકપણે વર્તમાન જઘન્ય સ્થાન તે સર્વથી થોડા છે. તેથી બીજા અનુભાગબંધસ્થાનમાં વિશેષાધિક છે. તેથી પણ ત્રીજામાં વિશેષાધિક, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી યવમધ્ય અષ્ટસામયિકસ્થાન આવે તેની આગળ ફરી જીવો અનંતર અનંતરપણે ક્રમથી વિશેષહીન કહેવું અને તે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસામયિકસ્થાન આવે.

ગંતૂણમસંખિજ્જે, લોગે દુગુણાણિ જાવ જવમજ્ઞં ।

એતો ય દુગુણહીણા, એવં ઉવ્કોસગં જાવ ॥ ૪૭ ॥

ગત્વાઽસંખ્યેયૌ-લ્લોકાન્ દિગુણા યાવદ્ યવમધ્યમ્ ।

ઇતશ્ચ દિગુણહીના, એવમુત્કૃષ્ટકં યાવત્ ॥ ૪૭ ॥

ગાથાર્થ :- અસંખ્યેયલોક પ્રમાણે સ્થાનો વારંવાર અતિક્રમતાં અનંતર અનંતર સ્થાનમાં યાવત્ યવમધ્ય સુધી દિગુણ-દિગુણ (બમણા) જીવો થાય. અને ત્યાંથી આગળ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસ્થાન સુધી કહ્યા પ્રમાણે સ્થાન અતિક્રમતાં દિગુણ દિગુણ હાનિ (અર્ધા) પ્રાપ્ત થાય છે.

ટીકાર્થ :- અનંતરોપનિધા કહી, હવે પરંપરોપનિધા કહે છે. જઘન્ય અનુભાગબંધસ્થાનમાં જેટલાં જીવો બંધકપણે છે, તેથી તે જઘન્ય અનુભાગબંધસ્થાનથી શરૂ કરીને અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સ્થાન અતિક્રમણ કરીને (જવા દઇને) પછી જે અનુભાગબંધસ્થાન આવે તે બંધકપણે જીવો દિગુણવૃદ્ધ (બમણાં) થાય છે. પછી પણ તેટલાં સ્થાન અતિક્રમણ કરીને પછીના અનુભાગબંધસ્થાન તે બંધકપણે (જીવો) દિગુણવૃદ્ધ થાય છે. એ પ્રમાણે તેટલાં સ્થાન અતિક્રમી દિગુણવૃદ્ધિના નિયામક સ્થાનો ત્યાં સુધી કહેવાં કે જ્યાં સુધી યવમધ્ય આવે. પછી અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સ્થાન અતિક્રમી પછીના અનુભાગબંધસ્થાનના બંધકપણે (જીવો) દિગુણહીન (અર્ધા) થાય છે. એ પ્રમાણે દિગુણહાનિ ત્યાં સુધી કહેવી કે જ્યાં સુધી સર્વ ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસામયિક અનુભાગબંધસ્થાન આવે.

નાનંતરાણિ આવલિય - અસંખ્યાગો તસેસુ ઇયરેસુ ।

એનંતરા અસંખિય - ગુણાઇ નાનંતરાઇં તુ ॥ ૪૮ ॥

નાનાન્તરાણ્યાવલિકા - ઽસંખ્યેયભાગસ્ત્રસેષ્વિતરેષુ ।

એકાન્તરાદસંખ્યેય - ગુણાનિ નાનાન્તરાણિ તુ ॥ ૪૮ ॥

ગાથાર્થ :- ત્રસકાય જીવોમાં આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ (વૃદ્ધિહાનિને અપાંતરાવે રહેલાં) અંતરા પ્રાપ્યમાણ છે, ને સ્થાવર જીવોમાં એક અંતરથી (અંતરવર્તિ સ્થાનોથી) અસંખ્યગુણ અંતરો પ્રાપ્યમાણ છે.

ટીકાર્થ :- નાનાંતરાણિ = નાના પ્રકારના દિગુણવૃદ્ધિ અને દિગુણહાનિ એ બેના મધ્યમાં (વચમાં) રહેલાં જે (અનુભાગસ્થાનોનો સમુદાય રૂપ) અંતરો કે ત્રસકાય જીવોમાં આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં સમયો તેટલાં પ્રમાણે હોય છે. અને તે પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ૬૬મી ગાથામાં કહ્યું છે. “આવલિઅસંખ્યાગો, તસેસુ હાણીણ હોઇ પરિમાણ”- ત્રસજીવોમાં હાનિનું પ્રમાણ આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે. અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે આવલિકાના અસંખ્યભાગ માત્ર જ અનુભાગબંધસ્થાન ત્રસજીવ વડે નિરંતર બંધાતા પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે પૂર્વ કહ્યું તો કેવી રીતે ત્રસ વિષે દિગુણ - વૃદ્ધિ - હાનિ એટલી કહી એ પ્રમાણે એક પણ દિગુણવૃદ્ધિ અથવા દિગુણહાનિ પ્રાપ્ત થાય નહીં. સત્ય છે. ઉત્તર :- પહેલાં આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થાનો ત્રસ વડે નિરંતર બંધપણાની અપેક્ષાએ પ્રાપ્ત થાય તે કહ્યું, અહીં તો કાલાન્તરે બંધપણાની અપેક્ષાએ ગ્રહણ કરાય છે, અને તે જીવો ઉત્કૃષ્ટપદે ક્રમથી વિશેષાધિક પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી જે પ્રમાણે કહેલ પ્રમાણ દિગુણવૃદ્ધિ-હાનિનો વિરોધ નથી. તથા **ઇતરેષુ** = એટલે સ્થાવરને ત્રસકાય પ્રાયોગ્ય એક અંતરથી બે જે દિગુણવૃદ્ધિ અથવા દિગુણહાનિની વચ્ચે જે સ્થાનો છે તેથી **નાનાન્તરાણિ** યવમધ્ય પૂર્વ સંબંધી પરભાવિની (ચનાર) દિગુણવૃદ્ધિહાનિ અસંખ્યેયગુણ છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ૬૬મી ગાથામાં કહ્યું છે. “હાણિદુગંતરઠાણા થાવર હાણિ અસંખગુણ” સ્તિ બે હાનિની વચ્ચેના સ્થાનો તથા સ્થાવર જીવોની હાનિઓ અસંખ્યેયગુણ છે. અહીં ત્રસ જીવોની દિગુણવૃદ્ધિ-હાનિ થોડી, તેથી એક દિગુણવૃદ્ધિ અથવા હાનિના અંતરાલમાં રહેલ સ્થાન અસંખ્યેયગુણ છે. અને સ્થાવર જીવોને વિષે બે દિગુણવૃદ્ધિ અથવા દિગુણહાનિના એક અંતરાલમાં જે સ્થાન છે તે અલ્પ, તેથી દિગુણવૃદ્ધિ અથવા દિગુણહાનિના સ્થાનો વળી અસંખ્યેયગુણ છે. એ પ્રમાણે વૃદ્ધિપ્રરૂપણા કરી, હવે

(૬) યવમધ્ય પ્રરૂપણા :- કરાય છે. ત્યાં યવમધ્ય સ્થાન અષ્ટસામયિક સ્થાન બાકીના સ્થાનોની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયભાગમાત્ર છે. તથા યવમધ્યથી નીચેના (પૂર્વના) સ્થાનો અલ્પ છે. અને તે યવ મધ્યના સ્થાનોથી અસંખ્યેયગુણ છે. ને તેથી યવમધ્યથી યવમધ્યના ઉપરના સ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે. પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ૬૭મી ગાથામાં કહ્યું છે. - “જવમજ્ઞે ઠાણાઇં અસંખ્યાગો ડ સેસઠાણાણં । હેટ્ટમ્મિ હોંતિ થોવા, ઉવરિમ્મિ અસંખગુણિયાણિ ॥” શેષ સ્થાનની અપેક્ષાએ યવમધ્યના સ્થાનો અસંખ્યભાગ માત્ર છે. નીચેના થોડા અને ઉપરના અસંખ્યગુણ હોય છે.

ફાસણકાલોડતીએ, થોવો ઉવ્કોસગે જહત્રે ઉ ।
હોડ અસંખેજ્જગુણો ય, કંડગે તત્તિઓ ચેવ ॥ ૪૯ ॥

જવમજ્જકંડગોવરિ, હેદ્દા જવમજ્જઓ અસંખગુણો ।
કમસો જવમજ્જુવરિ, કંડગહેદ્દા ય તાવડઓ ॥ ૫૦ ॥

જવમજ્જુવરિ વિસેસો, કંડગહેદ્દા ય સવ્વહિં ચેવ ।
જીવણાવહુમેવં, અજ્જવસાણેસુ જાણેજ્જા ॥ ૫૧ ॥

સ્પર્શનાકાલોડતીતે, સ્તોક ઉત્કૃષ્ટે જઘન્યે તુ ।
ભવત્યસદ્ગુણેયગુણશ્ચ, કણ્ડકે તાવાંશ્ચૈવ ॥ ૪૯ ॥

યવમધ્યકણ્ડકોપ-ર્યધો યવમધ્યતોડસદ્ગુણેયગુણઃ ।
ક્રમશો યવમધ્યોપરિ, કણ્ડકાઘશ્ચ તાવતિકઃ ॥ ૫૦ ॥

યવમધ્યોપરિ વિશેષઃ, કણ્ડકાઘશ્ચ ? સર્વેષામ્ ચૈવમ્ ।
જીવાત્પદ્મત્વમેવમ્, અધ્યવસાનેષુ જાનીયાત્ ॥ ૫૧ ॥

ગાથાર્થ :- અતીતકાળમાં (એક જીવની અપેક્ષાએ) ઉત્કૃષ્ટ (દ્વિસામયિક સ્થાનોમાં) સ્પર્શના કાળ સર્વથી અલ્પ છે. તેથી જઘન્ય (પૂર્વ ચતુઃસામયિક) સ્થાનોમાં સ્પર્શના કાળ અસંખ્યગુણ છે. તેથી કંડકમાં (એટલે ઉત્તર ચતુઃ સામયિક) સ્થાનોમાં સ્પર્શ કાળ નિશ્ચય તુલ્ય છે. ૪૯

તેથી યવમધ્ય (૩૫ અષ્ટસામયિક) સ્થાનોમાં તથા કંડકથી ઉપરના (ઉત્તર ત્રિસામયિક) સ્થાનોમાં તથા યવમધ્યથી પૂર્વ (પૂર્વ સપ્ત ૪૮ પંચ સામયિક) સ્થાનોમાં અનુક્રમે સ્પર્શના કાળ અસંખ્યગુણ છે. તેથી કંડક પૂર્વ રહેલાંને યવમધ્યથી ઉત્તરના (ઉત્તર સપ્ત ૪૮ પંચ સામયિક) સ્થાનોમાં સ્પર્શના કાળ તુલ્ય છે. ૫૦

તેથી યવમધ્ય ઉત્તરવર્તિ (સપ્ત સામયિકાદિ સર્વ) સ્થાનોમાં સ્પર્શના કાળ વિશેષાધિક, તેથી કંડક પૂર્વના નિશ્ચય સર્વ (ઉત્તર ત્રિસામયિકથી પૂર્વ ચતુઃ સામયિક સુધીના) સ્થાનોમાં (એક જીવનો) સ્પર્શનાકાળ વિશેષાધિક છે. તેથી સર્વસ્થાનોમાં સ્પર્શનાકાળ વિશેષાધિક છે. એ પ્રમાણે અધ્યવસાય સ્થાનોમાં પણ જીવોનું અલ્પબહુત્વ જાણવું. ૫૧

ટીકાર્થ :- યવમધ્ય પ્રરૂપણા કરી. હવે

(૭) સ્પર્શના પ્રરૂપણા :- કહે છે. અતીત કાલે એક જીવને ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસામયિક અનુભાગબંધસ્થાન સ્પર્શનાકાલ, અલ્પ, અતીત કાલે પરિભ્રમણ કરતાં પ્રાણી વડે થોડો જ કાલ દ્વિસામયિક અનુભાગબંધસ્થાને સ્પર્શ થાય, એ પ્રમાણે અર્થ છે. જઘન્ય અનુભાગબંધસ્થાન તો શરૂઆતને વિષે ચતુઃસામયિક એ પ્રમાણે અર્થ છે, અતીત કાલે સ્પર્શનાકાલ અસંખ્યેયગુણ છે. કંડકમાં તેટલો માત્ર જ સ્પર્શનાકાલ જેટલો પ્રથમ ચતુઃસામયિક ને વિષે છે, તેટલો જ હોય છે. કંડકનામ ઉપરિતન (ઉપરના) ચતુઃસામયિક સ્થાન તેથી યવમધ્ય અષ્ટસામયિક સ્થાનને વિષે સ્પર્શનાકાલ અસંખ્યેયગુણ હોય છે. તેથી કંડકની ઉપરવર્તિ ચતુઃસામયિક સ્થાન સંઘાતરૂપની ઉપરિતનને વિષે ત્રિસામયિક સ્થાનને વિષે સ્પર્શનાકાલ અસંખ્યગુણ હોય છે. તેથી યવમધ્યની નીચેના ૫-૬-૭ અસંખ્યેયગુણ, ઉપરિતન ત્રિસામયિક સ્પર્શનાકાલની અપેક્ષાએ શરૂઆતના ૫-૬-૭ સામયિક અસંખ્યેયગુણ સ્પર્શનાકાલ, સ્વસ્થાને તો તેઓનો તુલ્ય સ્પર્શનાકાલ છે. પછી ક્રમથી યવમધ્ય ઉપરિતન કંડકથી ઉપરિતન ચતુઃસામયિક સંઘાત રૂપથી નીચેના ૫-૬-૭ સામયિકને વિષે પોતાના સ્થાનને વિષે તેટલો માત્ર જ સ્પર્શનાકાલ જેટલો પૂર્વના ૫-૬-૭ સામયિકને વિષે હોય તેટલો હોય છે. પછી યવમધ્યની ઉપરિતનને વિષે દ્વિસામયિક પર્યન્ત સર્વ સ્થાનોને વિષે સ્પર્શનાકાલ તે વિશેષાધિક છે. તેથી પણ કંડકના યવમધ્ય ઉપરિતન ચતુઃસામયિક સ્થાન સંઘાત રૂપની નીચેના સર્વ સ્થાન જઘન્ય ચતુઃસામયિક પર્યન્ત સુધી સ્પર્શનાકાલ વિશેષાધિક છે. તેથી પણ સર્વ સ્થાનોને વિષે સ્પર્શનાકાલ વિશેષાધિક હોય છે. સ્પર્શના પ્રરૂપણા કરી હવે -

(૮) અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણ :- કહે છે. “જીવણાબહુ” તિ તેવી રીતે જ અનુભાગબંધસ્થાનના નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવોનું અલ્પબહુત્વ પણ જાણવું. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - દ્વિસામયિક અનુભાગબંધસ્થાનના નિમિત્તભૂત એવા (ઉત્કૃષ્ટ) અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવો અલ્પ છે. તેથી પ્રાથમિક (જઘન્ય) ચતુઃસામયિક અનુભાગ નિમિત્તભૂત (જઘન્ય) અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવો અસંખ્યગુણ છે. તેટલાં જ ઉપરિવર્તિ ચતુઃસામયિક અનુભાગબંધ નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવો હોય છે. તેથી પણ યવમધ્ય (અષ્ટસામયિક) અનુભાગબંધસ્થાન નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવો અસંખ્યગુણ હોય છે. તેથી પણ ત્રિસામયિક અનુભાગ બંધસ્થાન નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવો અસંખ્યગુણ હોય છે. તેથી પણ પ્રથમના ૫-૬-૭ સામયિક અનુભાગબંધસ્થાન નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવો અસંખ્યગુણ હોય છે. તેટલાં જ ઉપરના ૫-૬-૭ સામયિક અનુભાગબંધસ્થાન નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવો હોય છે. તેથી પણ યવમધ્ય ઉપરિવર્તિ બાકીના અનુભાગ બંધસ્થાન (એટલે ૭થી દ્વિસામયિક સુધીમાં) નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવો વિશેષાધિક હોય છે. તેથી પણ કંડક નીચેના બાકીના અનુભાગબંધ (જઘન્ય ૪ થી ૪ સુધી) નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવો વિશેષાધિક હોય છે. તેથી પણ સર્વ અનુભાગબંધસ્થાન નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવો વિશેષાધિક હોય છે. (ચંત્ર નંબર - ૨૦ જુઓ)

ઇતિ જીવ સમુદાહરણા ૮ અનુયોગ દ્વારો સમાપ્ત

એક જીવને આશ્રયીને સ્પર્શનાનું અલ્પબહુત્વ તથા અનુભાગબંધસ્થાનના નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવોનું અલ્પબહુત્વ ચંત્ર નં-૨૦

(ગાથા ૪૯ થી ૫૧ ના આધારે)

૪	૫	૬	૭	૮	૭	૬	૫	૪	૩	૨
૨	૫/૩	૫/૨	૫/૧	૩	૫/૧	૫/૨	૫/૩	૨	૪	૧
					૬					
૭										

૮

-: ચંત્ર નંબર ૨૦ ની સમજૂતી ચંત્ર દ્વારા જ બતાવે છે :-

નંબર	વિભાગનું નામ	અલ્પબહુત્વ
૧.	દ્વિસામયિક	- અલ્પ તેથી -
૨.	બંને બાજુ ચતુઃ સામયિક	- અસંખ્યગુણ (સ્વસ્થાને તુલ્ય) તેથી
૩.	યવમધ્ય અષ્ટસામયિક	- અસંખ્યગુણ તેથી
૪.	ત્રિસામયિક	- અસંખ્યગુણ તેથી
૫/૧-૨-૩	બંને બાજુ ૫-૬-૭ સામયિક	- અસંખ્યગુણ (સ્વસ્થાને તુલ્ય) તેથી
૬.	યવમધ્ય ઉપરિતન ૭ સામયિકથી દ્વિસામયિક સુધી.	- વિશેષાધિક તેથી
૭.	જઘન્ય ૪ સામયિકથી ૪ સામયિક સુધી	- વિશેષાધિક તેથી
૮.	સર્વસ્થાનો જઘન્ય ૪ સામયિકથી દ્વિસામયિક સુધી	- વિશેષાધિક

સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં પણ પ્રત્યેકે અસંખ્યલોકપ્રમાણ અધ્યવસાયસ્થાનો છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે અનુભાગબંધસ્થાનને વિષે નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોને વિષે જે પ્રમાણે જીવો વર્તે છે (રહે છે.) તે કહ્યા. હવે એક એક સ્થિતિસ્થાન અધ્યવસાયમાં નાના જીવની અપેક્ષાએ કેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયો પ્રાપ્ત થાય તે નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે. - એક એક કષાય ઉદયે સ્થિતિસ્થાન નિમિત્તભૂત નાનાજીવ અપેક્ષાએ અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાન કૃષ્ણાદિ લેશ્યા પરિણામ વિશેષરૂપ અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનો અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - જઘન્ય સ્થિતિથી શરૂ કરીને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધીના જેટલાં સમયો તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - જઘન્ય સ્થિતિ તે એક સ્થિતિસ્થાન, તેથી એક સમય અધિક તે બીજું, બે સમય અધિક તે ત્રીજું સ્થિતિસ્થાન, એ પ્રમાણે સમયવૃદ્ધિ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય. એ પ્રમાણે અસંખ્ય સ્થિતિસ્થાન હોય છે. અને તે દરેક એક એક સ્થિતિબંધસ્થાનને વિષે અધ્યવસાયસ્થાનો તીવ્ર મંદ આદિ કષાયોદય વિશેષરૂપ અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે. એક એક કષાયોદયમાં અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અનુભાગબંધસ્થાનો કૃષ્ણ આદિ લેશ્યા પરિણામ વિશેષ રૂપે હોય છે. “સકષાયોદયા હિ કૃષ્ણાદિલેશ્યાપરિણામવિશેષા અનુભાગબન્ધહેતવઃ” (કષાયોદય સહિત જે કૃષ્ણાદિલેશ્યા રૂપ પરિણામ વિશેષ તે જ અનુભાગબંધમાં હેતુભૂત છે.) इति वचनात् એ પ્રમાણે અર્થ મળે છે. यत् “स्थितिपाकविशेषस्तस्य भवति लेश्याविशेषेण” જો કે સ્થિતિપાક વિશેષ તે લેશ્યા વિશેષણ એ પ્રમાણે વાચકનું વચન છે. ત્યાં પણ પાક પદથી અનુભાગજ ગ્રહણ કરાય છે. એ પ્રમાણે વૃદ્ધવાદ છે.

થોવાણિ કસાઉદયે, અજ્ઞવસાણાણિ સબ્ધહરમ્મિ ।

વિડયાઈ વિસેસહિયાણિ જાવ ઉવ્કોસગં ઠાળં ॥ ૫૩ ॥

સ્તોકાણિ કષાયોદયે, અધ્યવસાનાણિ સર્વજઘન્યે ।

દ્વિતિયાદૌ વિશેષાધિકાણિ યાવદુત્કૃષ્ટકં સ્થાનમ્ ॥ ૫૩ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકા પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ :- હવે અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનોની વૃદ્ધિમાર્ગણા કરાય છે. તે બે પ્રકારે છે. (૧) અનંતરોપનિધા અને (૨) પરંપરોપનિધા. ત્યાં અનંતરોપનિધા રીતથી વૃદ્ધિમાર્ગણા કરવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. સહિત જે કૃષ્ણાદિલેશ્યા રૂપ પરિણામ વિશેષ તે જ અનુભાગબંધમાં હેતુભૂત છે.) इति वचनात् એ પ્રમાણે અર્થ મળે છે. यत् “स्थितिपाकविशेषस्तस्य भवति लेश्याविशेषेण” જો કે સ્થિતિપાક વિશેષ તે લેશ્યા વિશેષણ એ પ્રમાણે વાચકનું વચન છે. ત્યાં પણ પાક પદથી અનુભાગજ ગ્રહણ કરાય છે. એ પ્રમાણે વૃદ્ધવાદ છે.

થોવાણિ કસાઉદયે, અજ્ઞવસાણાણિ સબ્ધહરમ્મિ ।

વિડયાઈ વિસેસહિયાણિ જાવ ઉવ્કોસગં ઠાળં ॥ ૫૩ ॥

સ્તોકાણિ કષાયોદયે, અધ્યવસાનાણિ સર્વજઘન્યે ।

દ્વિતિયાદૌ વિશેષાધિકાણિ યાવદુત્કૃષ્ટકં સ્થાનમ્ ॥ ૫૩ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકા પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ :- હવે અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનોની વૃદ્ધિમાર્ગણા કરાય છે. તે બે પ્રકારે છે. (૧) અનંતરોપનિધા અને (૨) પરંપરોપનિધા. ત્યાં અનંતરોપનિધા રીતથી વૃદ્ધિમાર્ગણા કરવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. “સબ્ધહરમ્મિ” સર્વ જઘન્ય કષાય ઉદયે સ્થિતિબંધ હેતુમાં કૃષ્ણ આદિ લેશ્યા પરિણામ વિશેષરૂપથી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો થોડા છે. તેથી બીજા આદિ (કષાય ઉદયમાં) યથા ઉત્તરક્રમે વિશેષાધિક ત્યાં સુધી કહેવાં કે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાન આવે.

ગંતૂળમસંખેજ્જે, લોગે દુગુણાણિ જાવ ઉવ્કોસં ।

આવલિઅસંખભાગો, નાનાગુણવૃદ્ધિઠાણાણિ ॥ ૫૪ ॥

ગત્વાડસદ્ધ્યેયૌ-લ્લોકાન્ દિગુણાણિ યાવદુત્કૃષ્ટમ્ ।

આવલિકાડસદ્ધ્યેયભાગો, નાનાગુણવૃદ્ધિસ્થાનાણિ ॥ ૫૪ ॥

ગાથાર્થ :- પ્રથમ કષાયોદયથી આરંભીને અસંખ્યલોક પ્રમાણ અતિક્રમતાં જ અનંતર કષાયોદય આવે તેમાં અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનો દ્વિગુણ હોય, એ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદય આવે ત્યાં સુધી કહેવું ને એ પરંપરોપનિધામાં જે નાના ગુણવૃદ્ધિ અને નાના ગુણહાણિ તે આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે.

ટીકાર્થ :- અનંતરોપનિધા વડે વૃદ્ધિમાર્ગજ્ઞા કરી હવે, (૨) પરંપરોપનિધા વડે તે (વૃદ્ધિમાર્ગજ્ઞા) કરતાં કહે છે. - જઘન્ય કષાયોદયથી શરૂ કરીને અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કષાયોદયસ્થાનો જઈને પછી જે સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાન કષાયોદય રૂપ તે અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો જઘન્ય કષાયોદય સ્થાન સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાન અપેક્ષાથી દ્વિગુણ (બમણાં) હોય છે. ફરી પણ તેટલાં સ્થાન સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાન અપેક્ષાએ દ્વિગુણ (બમણાં) હોય છે. ફરી પણ તેટલાં કષાયોદયસ્થાન અતિક્રમી જે પછી સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાનમાં દ્વિગુણ હોય છે. એ પ્રમાણે વારંવાર ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદયસ્થાન આવે. અને નાનારૂપ અંતરો દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ સમય પ્રમાણ હોય છે.

સ્વાસુભપર્ગઈણં, સુભપર્ગઈણં વિવજ્જયં જાણ ।

ઉદ્ધિવંધવાણેસુ વિ, આરગવજ્જાણ પર્ગડીણં ॥ ૫૫ ॥

સર્વાશુભપ્રકૃતિનાં, શુભપ્રકૃતીનાં વિપર્યયં જાનીહિ ।

સ્થિતિવન્ધસ્થાનેષ્વપિ, આયુષ્કર્વર્જાનાં પ્રકૃતીનામ્ ॥ ૫૫ ॥

ગાથાર્થ :- પૂર્વોક્ત વૃદ્ધિ પ્રરૂપણા અશુભ પ્રકૃતિઓની અપેક્ષાએ કહી છે. અને શુભ પ્રકૃતિઓની વૃદ્ધિપ્રરૂપણા તેથી વિપરીત રીતે જાણવી. તથા આયુષ્ય સિવાયની શુભાશુભ પ્રકૃતિઓના સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં પણ વૃદ્ધિપ્રરૂપણા કષાયોદયની જેમ જાણવી.

ટીકાર્થ :- સર્વ અશુભ પ્રકૃતિઓ :- જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૮, અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ, કષાય-૧૬, નોકષાય-૮, નરકાયુષ્ય, પ્રથમ જાતિ-૪, પ્રથમ સિવાયના સંસ્થાન-૫, સંઘયણ-૫, કૃષ્ણ-નીલવર્ણ, દુરભિગંધ, તિક્ત-કટુ રસ, કર્કશ-ગુરુ-રુક્ષ-શીતસ્પર્શરૂપ, અશુભવર્ણાદિ-૮, નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, તિર્યચગતિ, તિર્યચાનુપૂર્વી, પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ, ઉપધાત, સ્થાવરદશક, નીચગોત્ર, અંતરાય-૫ લક્ષણવાલી-૮૭ પ્રકૃતિઓની પૂર્વે કહી તે પ્રમાણે અનુભાગબંધ અધ્યવસાય સ્થાનોની વૃદ્ધિમાર્ગજ્ઞા જાણવી.

શુભ પ્રકૃતિઓ :- દેવત્રિક, મનુષ્યત્રિક, તિર્યચાયુષ્ય, સાતાવેદનીય, પંચેન્દ્રિયજાતિ, શરીર-૫, સંઘાતન-૫, બંધન-૧૫, અંગોપાંગ-૩, પ્રથમ સંઘયણ - સંસ્થાન, શુભવર્ણાદિ-૧૧, પરાધાત, અગુરુલઘુ, ઉચ્ચવાસ, આતપ, ઉદ્યોત, નિર્માણ, શુભવિહાયોગતિ, ત્રસદશક, તીર્થકરનામ, ઉચ્ચગોત્ર, લક્ષણવાલી ૬૮ પ્રકૃતિઓ વૃદ્ધિમાર્ગજ્ઞા વિપરીત જાણવી. તે આ પ્રમાણે કહે છે. ઉત્કૃષ્ટકષાયોદયે અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાન સર્વથી થોડા, દ્વિચરમ સમયે વિશેષાધિક, ત્રિચરમ સમયે વિશેષાધિક, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી સર્વ જઘન્ય કષાયોદયસ્થાન આવે. આ અનંતરોપનિધાથી વૃદ્ધિમાર્ગજ્ઞા થઈ.

પરંપરોપનિધા :- વડે વૃદ્ધિમાર્ગજ્ઞા ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદયસ્થાનથી શરૂ કરીને જ્યાં સુધી સર્વ જઘન્ય કષાયોદયસ્થાન સુધી નીચે નીચે અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કષાયોદયસ્થાન અતિક્રમી જ્યાં જ્યાં સ્થાન આવે ત્યાં ત્યાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાન દ્વિગુણવૃદ્ધિ કહેવી. અને તે નાનારૂપ દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ જાણવાં. અને કહેલ પ્રમાણ શુભપ્રકૃતિ અને અશુભપ્રકૃતિઓના દરેકના દ્વિગુણસ્થાનો થોડા છે. એક દ્વિગુણવૃદ્ધિના અપાંતરાલે (વચમાં) કષાયોદયસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે. તે પ્રમાણે સ્થિતિબંધ હેતુ અધ્યવસાયને વિષે અનુભાગબંધ હેતુના અધ્યવસાયોની પ્રરૂપણા કરી.

હવે સ્થિતિબંધસ્થાનને વિષે અનુભાગબંધસ્થાન પ્રરૂપણા :- કરતાં કહે છે. - સ્થિતિબંધસ્થાનને વિષે આયુષ્ય વર્જને સર્વ પ્રકૃતિઓનો કષાયોદય વિષે અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનોની જેમ અનુભાગબંધસ્થાનો કહેવાં. ત્યાં પૂર્વે કહેલ આયુષ્ય વર્જને અશુભપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિ અનુભાગબંધસ્થાન અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. અને તે થોડા છે, તેથી બીજી સ્થિતિમાં વિશેષાધિક છે, તેથી પણ ત્રીજી સ્થિતિમાં વિશેષાધિક, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય. આયુષ્ય વર્જને શુભ પ્રકૃતિઓનો પૂર્વે કહ્યું તેમ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિને વિષે અનુભાગબંધસ્થાનો અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ, તે થોડા તેથી એક એક સમય હાનિથી જઘન્યસ્થિતિ સુધી વિશેષાધિક કહેવાં.

પલ્લાસંખિયભાગં, ગંતું દુગુણાણિ આરગાણં તુ ।

થોવાણિ પઢમબંધે, વિડ્યાઈ અસંખગુણિયાણિ ॥ ૫૬ ॥

પલ્યાસદ્ધ્યેયભાગં, ગત્વા દ્વિગુણાન્યાયુષ્કાનાન્તુ ।

સ્તોકાનિ પ્રથમબન્ધે, દ્વિતીયાદાવસદ્ધ્યેયગુણિતાનિ ॥ ૫૬ ॥

આથાર્થ :- પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધસ્થાનોને અતિક્રમતાં અનંતર જે જે સ્થિતિબંધસ્થાન આવે તેમાં દ્વિગુણ દ્વિગુણ અનુભાગસ્થાનો થાય. તથા આયુષ્યના પ્રથમ સ્થિતિબંધમાં અનુભાગસ્થાનો અલ્પ હોય ને તદનંતર દ્વિતીયાદિ સ્થિતિસ્થાનોમાં અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ અનુભાગસ્થાનો હોય.

ટીકાર્થ :- આ અનંતરોપનિધા વડે વૃદ્ધિમાર્ગણ કરી, હવે પરંપરોપનિધા વડે તેને કરવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગમાત્ર સ્થિતિસ્થાનો જઈને જે જે બીજું સ્થિતિસ્થાન આવે તે તે પૂર્વના સ્થિતિસ્થાન સંબંધી અનુભાગબંધસ્થાનોથી દ્વિગુણ (બમણા) અનુભાગબંધસ્થાનો કહેવાં. અને પૂર્વે કહેલાં આયુષ્ય વર્જને અશુભપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિથી શરૂ કરીને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી ઉપર ઉપર જાણવું. પૂર્વે કહેલ આયુષ્ય વર્જને શુભપ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી શરૂ કરીને જઘન્ય સ્થિતિ સુધી પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો અતિક્રમણ કરીને નીચે નીચે ઉતરતાં દ્વિગુણવૃદ્ધિ કહેવી. અને આ શુભપ્રકૃતિઓના અને અશુભપ્રકૃતિના દરેક દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો આવલિકાના અસંખ્યેયભાગના સમય પ્રમાણ હોય છે. તથા દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો થોડા છે. આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ માત્રપણું છે. એક દ્વિગુણવૃદ્ધિની વચ્ચે સ્થિતિસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે, પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ માત્રપણું છે. તથા ચારે પણ આયુષ્યના પ્રથમબંધને વિષે જઘન્યસ્થિતિબંધમાં સર્વથી થોડા અનુભાગબંધસ્થાનો છે. પછી સમય અધિકના જઘન્યસ્થિતિમાં અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ દ્વિસમય અધિકની સ્થિતિમાં અસંખ્યેયગુણ છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય. (ચિત્ર નં ૧૦-૧૧-૧૨-૧૩ જુઓ)

ઇતિ અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનોનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

-: અથ અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનોની અનુકૃષ્ટિ :-

ઘાર્ણમસુભવર્ણરસગંધફાસે જહન્નટિડંબે ।
જાણજ્ઞવસાણાઈ, તદેગદેસો ય અન્નાણિ ॥ ૫૭ ॥
પલ્લાસંખિયભાગો, જાવં વિડ્યસ્સ હોઝ વિડ્યમ્મિ ।
આ ઉક્કસ્સા એવં, ઉવઘાએ વા વિ અણુકઠ્ઠિ ॥ ૫૮ ॥
ઘાતિનામશુભવર્ણરસગંધસ્પર્શાનાં જઘન્યસ્થિતિબન્ધે ।
યાન્યધ્યવસાનાનિ, તદેકદેશશ્ચાડન્યાનિ ॥ ૫૭ ॥
પલ્યાસડ્ઝ્યેયભાગં, યાવદ્ દ્વિતીયસ્ય ભવતિ દ્વિતીયે ।
આ ઉત્કૃષ્ટાદેવમ્, ઉપઘાતે વાપ્પનુકૃષ્ટિઃ ॥ ૫૮ ॥

ચિત્ર નં ૧૦ની સમજૂતી :- આ ચિત્રના અશુભ પ્રકૃતિઓમાં શરૂ થતુ મોટુ બિન્દુ તે જઘન્ય કષાયોદયસ્થાન છે. આને સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાન પણ કહેવાય છે. આ ઉત્તરોત્તર વધતા કષાયોદયસ્થાનો અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. એક એક કષાયોદયસ્થાનમાં રસબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. અને ઉત્તરોત્તર કષાયોદયસ્થાનમાં રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનોની સંખ્યા વધતી જાય છે. પ્રથમના કષાયોદયસ્થાનથી અસંખ્યેય લોકાકાશ સ્થાનો જઈને પછીના કષાયોદયસ્થાનમાં રસબંધના અધ્યવસાય (દ્વિગુણ) ડબલ થાય છે. આ રીતે આગળ આગળ પણ ડબલ-ડબલરસબંધના અધ્યવસાયો થતા જાય છે. તેવા દ્વિગુણ રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાન આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ જેટલાં છે. અને તે દ્વિગુણ વૃદ્ધિ હાનિની વચ્ચેના સ્થાનો અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સમજવા.

અશુભ પ્રકૃતિઓ :- ૮૭ જ્ઞાના-૫, દર્શ-૮, અસાતાવેદનીય, ૨૬ મોહનીય, નરકત્રિક, એકેન્દ્રિયાદિ-૪ જાતિ, પ્રથમ સિવાયના સંઘયણ-૫, સંસ્થાન-૫, અશુભવર્ણાદિ-૮, તિર્યચદ્વિક, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, ઉપઘાત, સ્થાવરદશક, નીચગોત્ર, અંતરાય-૫ = ૮૭

શુભ પ્રકૃતિઓ :- ૬૮ સાતાવેદનીય, દેવત્રિક, મનુષ્યત્રિક, તિર્યચાયુષ્ય, પંચેન્દ્રિયજાતિ, શરીર-૫, સંઘાતન-૫, બંધન-૧૫, અંગોપાંગ-૩, પ્રથમ સંઘયણ- સંસ્થાન, શુભવર્ણાદિ-૧૧, શુભવિહાયોગતિ, પરાઘાત, અગુરુલધુ, ઉચ્છ્વાસ, આતપ, ઉદ્યોત, નિર્માણ, જીનનામ, ત્રસદશક, ઉચ્ચગોત્ર = ૬૮ = કુલ ૧૫૬ પ્રકૃતિઓ. (ઇતિ ચિત્ર નં ૧૦ની સમજૂતી સમાપ્ત)

ચિત્ર નં. ૧૦ સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયમાં અનુભાગ અધ્યવસાય (ગાથા-૫૨ થી ૫૬ના આધારે)

		જઘન્ય કપાયોદયસ્થાન		૮૬ અશુભપ્રકૃતિઓના રસબંધના અધ્યવસાય અસંખ્યલોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ	
કિમ્ભ		૦૩૭	---	૧૦	
"	"	૧૧૭	---	૧૨	તેથી વિશેષાધિક
"	"	૨૨૭	---	૧૪	" "
"	"	૨૭૭	---	૧૬	" "
"	"	૩૨	---	૧૮	" "
કિમ્ભ		૦૨	---	૨૦	" " બમણાં
"	"	૨૭	---	૨૪	" "
"	"	૧૩	---	૨૮	" "
"	"	૩૧	---	૩૨	" "
"	"	૨૪	---	૩૬	" "
કિમ્ભ		૦૪	---	૪૦	" " બમણાં
"	"	૩૬	---	૪૮	" "
"	"	૨૬	---	૫૬	" "
"	"	૨૨	---	૬૪	" "
"	"	૧૨	---	૭૨	" "
કિમ્ભ		૦૨	---	૮૦	" " બમણાં
"	"	૨૭	---	૮૬	" "
"	"	૩૭	---	૧૧૨	" "
"	"	૧૭	---	૧૨૮	" "
કપાયોદયસ્થાન કિમ્ભ		૨૭	---	૧૪૮	" "
કિમ્ભ		૦૭	---	૧૬૦	" " બમણાં

કપાયોદયસ્થાન ||કિમ્ભ||
||કિમ્ભ|| ૧૩૩૪
||કિમ્ભ|| ૧૩૩૪
||કિમ્ભ|| ૧૩૩૪
||કિમ્ભ|| ૧૩૩૪

ઉલ્લેખ કપાયોદયસ્થાન

ચિત્ર સમજ : ○ = કપાયોદયસ્થાનનો છે. --- = રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનનો છે.
જઘન્ય કપાયોદયથી અસંખ્ય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ કપાયોદયસ્થાનનો જઘન્ય
તેની પછી જે કપાયોદયસ્થાન આવે તેમાં બમણાં રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો
થાય છે. એવી રીતે આગળ પણ સમજવું.

ચિત્ર નં. ૧૧ સ્થિતિસ્થાનો રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો (ગાથા-૫૨ થી ૫૬ના આધારે)

		જયન્ત્ય સ્થિતિસ્થાન		૮૬ અશુભપ્રકૃતિઓના રસબંધના અધ્યવસાય અસંખ્યલોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ	
શિશુ	“ “ ૦૬૬	-----	○ ૧૦	૧૨	તેથી વિશેષાધિક
“ “	“ “ ૧૧૬	-----	○ ૧૩	૧૪	“ “
“ “	“ “ ૨૨૬	-----	○ ૧૪	૧૬	“ “
“ “	“ “ ૨૬૬	-----	○ ૧૬	૧૮	“ “
“ “	“ “ ૩૭	-----	○ ૧૮	૨૦	“ “
શિશુ	“ “ ૦૨	-----	○ ૨૦	૨૨	“ “ બમણાં
“ “	“ “ ૨૬	-----	○ ૨૨	૨૪	“ “
“ “	“ “ ૪૬	-----	○ ૨૪	૨૬	“ “
“ “	“ “ ૩૫	-----	○ ૨૬	૨૮	“ “
“ “	“ “ ૭૧	-----	○ ૨૮	૩૦	“ “
શિશુ	“ “ ૦૧	-----	○ ૩૦	૩૨	“ “ બમણાં
“ “	“ “ ૩૬	-----	○ ૩૨	૩૪	“ “
“ “	“ “ ૨૬	-----	○ ૩૪	૩૬	“ “
“ “	“ “ ૭૨	-----	○ ૩૬	૩૮	“ “
શિશુ	“ “ ૦૬	-----	○ ૩૮	૪૦	“ “ બમણાં
“ “	“ “ ૭૬	-----	○ ૪૦	૪૨	“ “
“ “	“ “ ૨૬	-----	○ ૪૨	૪૪	“ “
“ “	“ “ ૭૨	-----	○ ૪૪	૪૬	“ “
શિશુ	“ “ ૦૬	-----	○ ૪૬	૪૮	“ “ બમણાં
“ “	“ “ ૭૬	-----	○ ૪૮	૫૦	“ “
“ “	“ “ ૨૬	-----	○ ૫૦	૫૨	“ “
“ “	“ “ ૭૨	-----	○ ૫૨	૫૪	“ “
કહામકાદેશ શિશુ	“ “ ૨૬	-----	○ ૫૪	૫૬	“ “
કામકાદેશ શિશુ	“ “ ૦૬	-----	○ ૫૬	૫૮	“ “ બમણાં
-ત્રાસકે માત્રે કામકે માત્રાપ્રકારકે ૩૩		-----	○ ૫૮	૬૦	“ “
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન		-----	○ ૬૦	૬૨	“ “

ચિત્ર સમજ : = કયાયોદ્યસ્થાનકો છે.

----- = રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનકો છે.

પર્યાપ્તના અસંખ્યવિભાગ માત્ર સ્થિતિસ્થાનો પસાર કરીએ તેનાથી જે જે

આગળ સ્થિતિસ્થાનો આવે તેમાં રસબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો બમણાં બમણાં થાય છે.

ગાથાર્થ :- ધાતિની પ્રકૃતિઓ તથા અશુભવર્ણ - રસ - ગંધ - સ્પર્શ-૯ એ ૫૪ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં જે અનુભાગ બંધાધ્યવસાયસ્થાનો છે. તેનો એક દેશ અને અન્ય પણ અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનો દ્વિતીય સ્થિતિબંધમાં જાણવાં. ૫૭

એ પ્રમાણે પ્રથમ સ્થિતિબંધની અનુકૃષ્ટિ પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો વ્યતિકાન્ત થયે સમાપ્ત થાય, ને દ્વિતીય સ્થિતિબંધની અનુકૃષ્ટિ, પ્રથમ સ્થિતિની અનુકૃષ્ટિ જ્યાં સમાપ્ત થઈ છે ત્યાંથી અનંતર બીજા સ્થિતિબંધે સંપૂર્ણ થાય. એ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધી કહેવું, તથા ઉપઘાતમાં પણ એ ધાતિની પ્રકૃતિ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિ કહેવી. ૫૮.

ટીકાર્થ :- હવે અનુભાગબંધસ્થાનોની તીવ્ર-મંદતા જાણવાને માટે અનુકૃષ્ટિ કહેવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. અહીં ત્રિંશદેશમાં વર્તમાન (વર્તતા) અભવ્યનો જે જઘન્ય સ્થિતિબંધ તેનાથી સ્થિતિની વૃદ્ધિમાં ^{૧૦૦}અનુકૃષ્ટિ કહેવાતી અનુસરવી. સાતાવેદનીય, મનુષ્યદિક, દેવદિક, તિર્યચદિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસદશક, પ્રથમ સંઘયણ, પ્રથમ સંસ્થાન, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, ઉચ્ચગોત્ર, નીચગોત્ર તે ૨૩ પ્રકૃતિઓની પણ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્યબંધથી નીચે પણ અનુસરવી. અને અહીં દરેક વર્ગ અનુકૃષ્ટિ તીવ્રમંદપણે પોતાના સ્થાનમાં તુલ્ય એવા ચાર વર્ગ ગ્રહણ કરાય છે. - અપરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગ, અપરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગ, પરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગ, અને પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગ. ત્યાં ધાતી પ્રકૃતિ ૪૫ + ઉપઘાત - અશુભવર્ણાદિ - ૯ તે ૫૫ પ્રકૃતિઓ તે અપરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિવર્ગ છે. પરાઘાત, બંધન-૧૫, શરીર-૫, સંઘાતન-૫, અંગોપાંગ-૩, શુભવર્ણાદિ-૧૧, તીર્થકર, નિર્માણ, અગરુલધુ, ઉચ્ચવાસ, આતપ, ઉદ્યોત તે ૪૬ પ્રકૃતિઓ અપરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિવર્ગ છે. સાતાવેદનીય, સ્થિરાદિ-૬, ઉચ્ચગોત્ર, દેવદિક, મનુષ્યદિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, સમયતુરસ, વજ્રઋષભનારાય, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, તે ૧૬ પ્રકૃતિઓ પરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગ છે. અસાતાવેદનીય, સ્થાવરદશક, નરકદિક, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, પ્રથમજાતિ-૪, પ્રથમ સિવાયના સંસ્થાન-૫, સંઘયણ-૫ તે ૨૮ પ્રકૃતિઓ પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગ છે.

ચિત્ર નં ૧૧ની સમજૂતી :- આ ચિત્રના અશુભ પ્રકૃતિમાં મોટું બિન્દુ તે જઘન્ય સ્થિતિસ્થાન છે. તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન સુધી જેટલાં સમયો તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો છે. દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનો (નાના બિંદુરૂપ) તે અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. તે ઉત્તરોત્તર સ્થિતિસ્થાનમાં વિશેષાધિક છે. જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનથી પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ જેટલી સ્થિતિ પછી જે સ્થિતિસ્થાન આવે તેમાં અનુભાગ બંધસ્થાનો બમણાં થાય છે. તે રીતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન સુધી ડબલ ડબલ થાય છે. અશુભપ્રકૃતિના દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો આવલિકાના અસંખ્યેયભાગ સમય પ્રમાણ છે. તે દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો અલ્પ છે. અને એક દ્વિગુણ સ્થાનના અંતરાલમાં રહેલ સ્થિતિસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે. પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગપણું છે. તેથી વિપરીત ૬૬ શુભ પ્રકૃતિઓમાં જાણવું. ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનથી જાણવું.

અહીં પૂર્વ કહી તે ૪ આયુષ્ય સિવાયની શુભાશુભ પ્રકૃતિઓ જાણવી.

ચિત્ર નં ૧૦ - ૧૧ની ભેગી સમજૂતી :- મોટું બિન્દુ એટલે સ્થિતિબંધ અધ્યવસાય સ્થાન, એક મોટું બિન્દુ એટલે ૧ સ્થિતિબંધ અધ્યવસાય સ્થાન આને કષાયોદયસ્થાન પણ કહેવાય છે.

એક એક સ્થિતિસ્થાનમાં અસંખ્યેય લોક જેટલાં સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે. તે જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનમાં અલ્પ છે. ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં તે વિશેષાધિક થતા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી સ્થિતિ જવાથી સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયો ડબલ થાય છે. આવા ડબલ - ડબલ સ્થાનો અસંખ્ય છે. પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ગાથા - ૧૦૫ - ૧૦૬ માં કહ્યું છે કે “ટિડાળે ટિડાળે અજ્ઞવસાયા અસંખલોગસમા । કમસો વિસેસઅહિયા, સત્તળહાઝસડસંખગુણા ॥ ૧૦૫ ॥” અર્થ :- પ્રત્યેક સ્થિતિસ્થાનો તેના બંધમાં હેતુભૂત અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયો હોય છે. ૭ કર્મોમાં અનુક્રમે વિશેષાધિક અને આયુષ્યકર્મમાં અસંખ્યાતગુણ અધ્યવસાયો છે. “પલ્લાસંખસમાઓ ગંતૂળ ટિડો હોતિ તે દુગુણા । સત્તળહજ્ઞવસાયા ગુણગારા તે અસંખેજ્ઞા ॥ ૧૦૬ ॥” સાત કર્મમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગીને અધ્યવસાયો બમણાં થાય છે. આવા દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો અસંખ્યાતા થાય છે.

૧૦૦ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધથી આરંભી સ્થિતિ વધે અનુકૃષ્ટિ થાય. એમ અહીં કહ્યું છે. તેથી તેનાથી ઓછો બંધ કરતા એકેન્દ્રિયથી અસંખી સુધીના જીવોના વિષયમાં તેમજ નવમે ગુણસ્થાનકે કે જ્યાં કોડ સાગરોપમનો બંધ થાય છે ત્યાં અનુકૃષ્ટિનું સ્વરૂપ બહુશ્રુત પાસેથી જાણી લેવું.

-: અથ પ્રથમ અપરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ :-

ત્યાં અપરાવર્તમાન પ્રકૃતિ અશુભ પ્રથમ વર્ગને આશ્રયીને કહે છે. ઘાતિ પ્રકૃતિઓ તે જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૯, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય, ૯ નોકષાય, અંતરાય-૫, અને વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ અહીં પછીના અર્થમાં સાતમી છે. અશુભ વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શની કૃષ્ણ-નીલવર્ણ, દુરભિગંધ, તિક્ત-કટુરસ, ગુરુ-કર્કશ-રુક્ષ-શીતસ્પર્શરૂપ, ૯ પ્રકૃતિ એ પ્રમાણે અર્થ છે. કુલ ૫૪ પ્રકૃતિઓનો જઘન્યસ્થિતિબંધમાં જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો તેનો એક દેશ પ્રમાણ અને બીજા દ્વિતીય સ્થિતિબંધમાં અધિક આવે છે. તેટલાં અને અસંખ્યેયભાગ મૂકીને બીજા સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે-

યંત્ર નં-૨૧ ^{૧૦૧} જઘન્ય સ્થિતિબંધની (૧૦) શરૂઆતમાં જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે. તેઓનો અસંખ્યેયભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ પણ દ્વિતીય સ્થિતિસ્થાનબંધની શરૂઆતમાં (૧૧) જાય છે. તેનો એક દેશ અને અન્ય (બીજા) હોય છે. તે પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ૮૩મી ગાથામાં કહ્યું છે “મૌતુમસંઘં ભાગં જહન્નટિટ્ટાણગાણ સેસાઈં । ગચ્છંતિ ઉવરિમાણ તદેવકદેસેણ અણ્ણાઈં ॥” (અર્થ :- જઘન્ય સ્થિતિસ્થાન સંબંધી રસબંધ અધ્યવસાયના અસંખ્યાતમા ભાગને છોડીને શેષ સર્વ ઉપરની સ્થિતિમાં જાય છે, અને તેનો એક દેશ અન્ય હોય છે.) અને દ્વિતીય સ્થિતિબંધની (૧૧) શરૂઆતમાં જેટલાં અનુભાગબંધના અધ્યવસાય સ્થાનો છે તેઓનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ પણ ત્રીજા સ્થિતિસ્થાનબંધની (૧૨) શરૂઆતમાં જાય છે. અને બીજા પણ હોય છે. અને ત્રીજા સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૧૨) જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાય સ્થાનો છે, તેઓનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ પણ ચોથા સ્થિતિસ્થાનબંધની (૧૩) શરૂઆતમાં જાય છે. અને બીજા હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી પુલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ માત્ર (૧૪) સુધી સ્થિતિઓ જાય, અને (૧૪) અહીં જઘન્ય સ્થિતિબંધની (૧૦થી) શરૂ થતી ^{૧૦૨} અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થઈ. બીજા સ્થિતિબંધ (૧૧) સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનની અનુકૃષ્ટિ બીજે એટલે કે જ્યાં જઘન્ય સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં શરૂ થતી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનની અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થઈ તેથી પછીના સ્થાન (૧૪ પછી ૧૫માં) પૂર્ણ થાય છે. પછી તુરંતજ ત્રીજા સ્થિતિબંધ (૧૨) શરૂઆતમાં શરૂ થતી અનુકૃષ્ટિ (૧૬માં) પૂર્ણ થાય છે. એ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ (૩૦) સુધી જાણવું. ઉપઘાતમાં પણ એ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિ જાણવી. (પરિશિષ્ટ-૨માં ચિત્ર નં ૧-૨ જુઓ)

છતિ પ્રથમ અપરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત

૧૦૧ હવે અહીંથી અનુકૃષ્ટિ અને તીવ્રમંદતાની સ્થાપનાઓ બતાવે છે. તેથી ટીકાના અર્થમાં કૌંસમાં લખેલ (૧૦) આદિ આંકડા યંત્ર નંબર-૨૧ માં છે. તે પ્રમાણે યંત્ર નંબર ૩૦ સુધી સમજવું.

યંત્રોમાં અનુકૃષ્ટિના અંક અને તીવ્રમંદતાના અંક ભિન્ન ભિન્ન આપેલા છે. તથા અનુકૃષ્ટિમાં પણ સર્વ પ્રકૃતિઓના અંક સરખા આપ્યા નથી. તેમજ તીવ્રમંદતાના અંક પણ સર્વ પ્રકૃતિઓના સરખા આપ્યા નથી. જેમકે સાતાદિ-૧૬ પ્રકૃતિઓના ૧૦ થી ૪૦, અસાતાદિ ૨૮ પ્રકૃતિઓના ૧૦ થી ૫૦, ઉપઘાતાદિ ૫૫ પ્રકૃતિઓના ૫ થી ૩૦, અને પરાઘાતાદિ-૪૬ પ્રકૃતિઓના ૫ થી ૩૦, એ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિમાં પણ પરસ્પર ભિન્ન અંકો આપેલા છે, તેથી સ્થિતિઓ વિષમ હોય છતાં એમ જણાવવા માટે નથી, પરંતુ જેની અનુકૃષ્ટિ થોડા આંકડાઓથી સમજાવી શકાય તેવી અનુકૃષ્ટિના અંક થોડા આપેલા છે, ને જે અનુકૃષ્ટિ ઓછા આંકડાઓથી સમજાવી શકાય નહીં તેવી અનુકૃષ્ટિના આંકડા વધુ આપેલા છે.

તથા કેટલીએક અનુકૃષ્ટિ (તથા તીવ્રમંદતા) તેના તેજ આંકડાઓથી ઉલટી રીતે કહી શકાય છે તેવી અનુકૃષ્ટિઓ તેના તેજ આંકડાઓથી ઉલટી રીતે કહેલી છે. જેમ કે ૫૫ અપ૦ અશુભ અનુકૃષ્ટિ કહેવાને માટે સ્થાપેલા ૫ થી ૩૦ સુધીના આંકડાઓમાં જ ૪૬ અપ૦ શુભની અનુકૃષ્ટિ ઉલટી રીતે એટલે ૩૦ થી પ્રારંભીને કહેલ છે ઇત્યાદિ.

તથા અનુકૃષ્ટિથી પણ તીવ્રમંદતામાં અંકો ઘણા સ્થાપેલ છે, તેનું કારણ પણ એજ છે કે અનુકૃષ્ટિ થોડા આંકડાથી સમજાવી શકાય છે, પરંતુ તીવ્રમંદતા સમજાવવામાં ઘણા અંકોની જરૂર છે, માટે ઘણા અંકો સ્થાપ્યા છે, અને તેથી અનુકૃષ્ટિ અને તીવ્રમંદતાનું પરસ્પર સંબંધન કરી શકાશે નહીં, માત્ર તે અંકો તીવ્રમંદતાની પદ્ધતિ જ બતાવનાર છે એમ જાણવું. તથા બીજી કેટલીએક સંજ્ઞાઓ અંક સ્થાપનામાં રાખેલી છે તેની સમજ આ પ્રમાણે છે.

(૧) જે અંક ઉપર એવો આકાર હોય તે અંકથી અનુકૃષ્ટિ કહેવાનો પ્રારંભ કરવો (૨) ની અનુ૦ સ૦ = ની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત થઈ. (૩) માં જે અનુ૦ એ અંકમાં જે અનુભાગ બંધાધ્યવસાયસ્થાનો. (તીવ્ર મંદતા સંબંધે અનુ૦ = અનુભાગ) (૪) પરસ્પરાકાન્ત = જે સ્થિતિઓની સામેની સ્થિતિઓ સીમા પ્રમાણ કહેવાને માટે સ્થાપેલી હોય તે બન્ને સ્થિતિઓ પરસ્પરાકાન્ત માત્ર કહેવાય. જેમકે સાતાની ૪૦ થી ૨૦ સામેની અસાતાની ૪૦ થી ૨૦ સુધીની સ્થિતિઓ સીમા પ્રમાણ દર્શાવવાને સ્થાપેલી છે. (૫) આકાન્ત પ્રરૂપણ સ્થાપેલી વિવક્ષિત સ્થિતિની પ્રરૂપણ કરીને તુરંતજ તેની સામેની સ્થિતિમાં પ્રરૂપણ કરવી (પરંતુ નિરંતરપણે અધોઽધઃ પ્રરૂપણ કરવાની ન હોય) પુનઃ પૃષ્ઠ સ્થિતિની પ્રરૂપણ કરવી પુનઃ સામેની સ્થિતિની પ્રરૂપણ કરવી એ પ્રમાણે જે સામા-સામી પ્રરૂપણ તે આકાન્ત પ્રરૂપણ.

૧૦૨ અનુકૃષ્ટિ = એટલે - અનુ = પશ્ચાત્પૃથી કૃષ્ટિ = કર્પવું - ખેંચવું અર્થાત્ પાશ્ચાત્ય સ્થિતિબંધગત અનુભાગાધ્યવસાયસ્થાનોને આગળ આગળના સ્થિતિબંધમાં ખેંચવા.

:- અથ બીજા અપરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ :-

પરઘાઝજોઝસ્તાસાયવધુવનામતણુઝવંગાણં ।

પડિલોમં સાયસ્સ ડ, ડવકોસે જાણિ સમઝણે ॥ ૫૧ ॥

તાણિ ય અઝાણેવં, ટિઙ્ઙવંધો જા જહઝગમસાણ ।

હેઙ્ઙજોયસમેવં, પરિત્તમાણીણ ડ સુખાણં ॥ ૬૦ ॥

પરાઘાતોઘોતોઙ્ઙવાસાતપધુવનામતન્વજ્ઙોપાઙ્ઙાનામ્ ।

પ્રતિલોમં સાતસ્ય તુ, ડત્કૃષ્ટે યાનિ સમયોને ॥ ૫૧ ॥

તાનિ ઙાઙ્ઙાન્યેવં, સ્થિતિવન્ધો યાવઙ્ઙઘન્યકમસાતે ।

અઘસ્તાદુઘોતસમમેવં, પરાવર્તમાનાનાં તુ શુખાનામ્ ॥ ૬૦ ॥

ગાથાર્થ :- પરાઘાત, ઉઘોત, ઉઙ્ઙવાસ, આતપ નામની ધ્રુવપ્રકૃતિ-૧૩ તથા ૫ શરીર, ૩ ઉપાંગ, ૧૫ બંધન, ૫ સંઘાતન એ ૪૫ પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ પ્રતિલોમ એટલે પશ્ચાન્નુપૂર્વીએ કહેવી, તથા સાતાવેદનીયની અનુકૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી પાશ્ચાત્ય સ્થિતિઓમાં “તે સર્વ અને અન્ય અનુભાગાધ્યવસાયસ્થાનો” એ પ્રમાણે કહેવી. ૫૮.

એ પ્રમાણે અસાતાના જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધી “તે સર્વ અને અન્ય” (એ પ્રમાણે સાતાની અનુકૃષ્ટિ) કહીને તેથી પૂર્વ (પાશ્ચાત્ય) સ્થિતિઓમાં ઉઘોતની જેમ (સાતાની) અનુકૃષ્ટિ કહેવી. તથા એ સાતાની અનુકૃષ્ટિને અનુરૂપ (તુલ્ય) સર્વ પરાવર્તમાન શુભ અનુકૃષ્ટિ કહેવી. ૬૦.

ટીકાર્થ :- આ ૫૫ પ્રકૃતિ સમુદાયરૂપે પ્રથમવર્ગને વિષે અનુકૃષ્ટિ કહી, હવે (૨) અપરાવર્તમાન શુભ દ્વિતીય વર્ગને કહે છે. - પરાઘાત, ઉઘોત, ઉઙ્ઙવાસ, આતપ, શુભવર્ણાદિ-૧૧, અગુરુલઘુ, નિર્માણરૂપ ધ્રુવ નામની “તણુઝવંગાણં” ત્તિ તનુ ગ્રહણથી શરીર - સંઘાત - બંધનો ગ્રહણ કરવા, તેથી શરીર-૫, સંઘાત-૫, બંધન-૧૫, અંગોપાંગ-૩ = ૪૫ પ્રકૃતિ + તીર્થંકર (આગળ કહેશે) ની અનુકૃષ્ટિ (પશ્ચાન્નુપૂર્વીએ) કહેવી. તે આ પ્રમાણે કહે છે.

ચંત્ર નંબર ૨૧ :- આ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની (૩૦) શરૂઆતમાં જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાય સ્થાનો છે, તેનો અસંખ્યેયભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ પણ એક સમય ઊન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૨૮) પ્રાપ્ત થાય છે, અને બીજા પણ હોય છે. અને એક સમય ઊન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૨૮) જેટલાં છે, તેનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ પણ દ્વિસમય ઊન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૨૮) પ્રાપ્ત થાય છે, અને બીજા પણ હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિઓ (૨૬ સુધી) અતિક્રાન્ત થાય. અહીં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની (૩૦ની) શરૂઆતમાં શરૂ થતી અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનોના સ્થિતિસ્થાને અસંખ્યેયભાગ મુકવાથી અનુકૃષ્ટિ પરિસમાપ્ત થઈ. (અહીં એટલે કે જ્યાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની સ્થિતિઓમાંથી અન્તિમ સ્થિતિબંધમાં પૂર્ણ થાય.) પછી અનન્તર (તુરત) નીચેના સ્થિતિસ્થાને (૨૫) એક સમય ઊન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૨૮) શરૂ થતી અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થાય છે. પછી અનન્તર નીચેના સ્થિતિસ્થાને (૨૪) દ્વિસમય ઊન (૨૮) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં શરૂ થતી અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થાય. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી પોતાની જઘન્ય સ્થિતિ આવે. તીર્થંકર નામના અતિદેશથી જણાવવાથી આગળ કહેવાશે છતાં અહીં પણ જાણવું.

પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ગાથા-૮૦ માં કહ્યું છે. “પરાઘાયવંઘણતણૂંઙસુવઙ્ઙાઙ્ઙિતિવનિમ્માણં । અગુરુલહૂસાસતિંગં, સંઘાયં છયાલ સુખવગ્ગો ” પરાઘાત, બંધન, તણુ અંગોપાંગ, શુભવર્ણાદિ, તીર્થંકર, નિર્માણ, અગુરુલઘુ, ઉઙ્ઙવાસત્રિક (આતપ - ઉઘોત સહિત) સંઘાતન-૫ = ૪૬ પ્રકૃતિઓ (અપરાવર્તમાન) શુભવર્ગ છે. એ પ્રમાણે ૪૬ પ્રકૃતિ સમુદાયરૂપ અપરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિની ગણના હોવાથી, અને ત્યાં સમગ્ર રૂપે અહીં અનુકૃષ્ટિ કહી દ્વિતીય વર્ગને વિષે અનુકૃષ્ટિ કહી. (પરિશિષ્ટ-૨ માં ચિત્ર નંબર ૩-૪ જુઓ)

ઘટિ બીજા અપરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત

:- અથ ત્રીજા પરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ :-

ચિત્ર નં-૨૨ :- હવે તૃતીય (ત્રીજા) વર્ગને આશ્રયીને કહે છે. - “સાયસ્સ ઉ” ઇત્યાદિ સાતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને (૪૦) બાંધતા જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો હોય છે. તે સમય ઉન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૩૮માં) તે અને બીજા હોય છે. (તાનિ અન્યાનિ ચ) અને જેટલાં સમય ઉન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૩૮માં) હોય, તે દ્વિ-બે સમય ઉન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૩૮માં) પણ તે અને બીજા હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી અસાતાની જઘન્ય સ્થિતિબંધ આવે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે સપ્રતિપક્ષની (વિરુદ્ધ) પ્રકૃતિઓની અંતઃકોડાકોડી આદિ સ્થિતિસ્થાનો સ્થાપવા, કારણકે અભવ્યનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સર્વથી અલ્પ છે પણ અંતઃકોડાકોડી પ્રમાણ છે. અને ત્યાંથી શરૂ કરીને પ્રાયઃ અનુકૃષ્ટિ કહેવી, એ પ્રમાણે હેતુ છે.

અને સ્થાપનામાં સાતાની ઉપર ભાગથી (૪૦થી) શરૂ કરીને અધોમુખ અને અસાતાની અધોભાગથી (૨૦ થી) શરૂ કરીને ઉર્ધ્વમુખ સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વ^{૧૦૩} પ્રમાણ સ્થિતિઓ (૪૦ થી ૨૦) પરસ્પર આક્રાન્ત સ્થાપવી જોઈએ. એટલી સ્થિતિઓ પરાવર્તિ-પરાવર્તિ બંધાય છે, (સાતા બંધથી ઉતરીને અસાતા બાંધે ને અસાતા બંધથી ઊતરીને સાતા બાંધે) તેથી આક્રાન્ત સ્થાપવી. બાકીની સાતાની અધોમુખ અને અસાતાની ઉર્ધ્વમુખ સ્થાપવી. જ્યાં સુધી પોતપોતાની સ્થિતિ પૂર્ણ થાય. અને આ અન્તરાલમાં પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિ બંધના અભાવથી શુદ્ધ છે, એ પ્રમાણે કહેવાય છે. (સાતામાં ૧૮ થી ૧૦ અસાતામાં ૪૧ થી ૫૦ તે શુદ્ધ છે) તેથી અસાતાની જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધી અધોમુખપણે સાતાની સ્થિતિઓ પ્રતિપક્ષ (પરસ્પર) આક્રાન્ત થતી સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ પ્રમાણ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી આટલા પ્રમાણને વિષે સાતાની સ્થિતિઓ તાનિ અન્યાનિ ચ = તે અને બીજા એ પ્રમાણે ક્રમથી અનુસરવું. ‘હેતુજ્ઞોઅસમં’ તિ - નીચે સાતાની શુદ્ધ સ્થિતિઓ ઉદ્યોતસમં - જે પ્રમાણે પહેલાં ઉદ્યોતની કહી તે પ્રમાણે કહેવી. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - સ્થાપનામાં અસાતાનો જે જઘન્ય સ્થિતિબંધ (૨૦) અભવ્ય પ્રાયોગ્ય તેની સમાન જે સ્થિતિસ્થાન ત્યાં જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે તેનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાને (૧૮ માં) પ્રાપ્ત થાય છે, અને બીજા હોય છે. ત્યાં પણ જે અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે, તેઓનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ તેથી પણ નીચેના સ્થાને (૧૮ માં) પ્રાપ્ત થાય છે અને બીજા હોય છે. આ ક્રમથી ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિઓ (૧૬) જાય. અને ત્યાં અસાતાના જઘન્ય સ્થિતિબંધ તુલ્ય સ્થિતિસ્થાન (૨૦) સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાય સ્થાનોની અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થાય. તેથી નીચેના સ્થિતિસ્થાનમાં અસાતાની જઘન્ય બંધ તુલ્ય સ્થિતિસ્થાન તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાન (૧૮) સંબંધી પૂર્ણ થાય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી સાતાની જઘન્ય સ્થિતિ (૧૦) આવે. એ પ્રમાણે સાતાવેદનીયની અનુકૃષ્ટિ કહી, તે પ્રમાણે સર્વ પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓ - મનુષ્યદિક, દેવદિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, સમયતુરસ, વજ્રઋષભનારાય, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, સ્થિરષટ્ક, ઉચ્ચગોત્રરૂપ ૧૫ પ્રકૃતિઓ (સાતા સહિત ૧૬ પ્રકૃતિઓ) શુભ પ્રકૃતિઓની નામ લઈને અનુકૃષ્ટિ કહેવી. (પરિશિષ્ટ-૨ માં ચિત્રનંબર ૫ જુઓ)

ઇતિ ત્રીજા પરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત

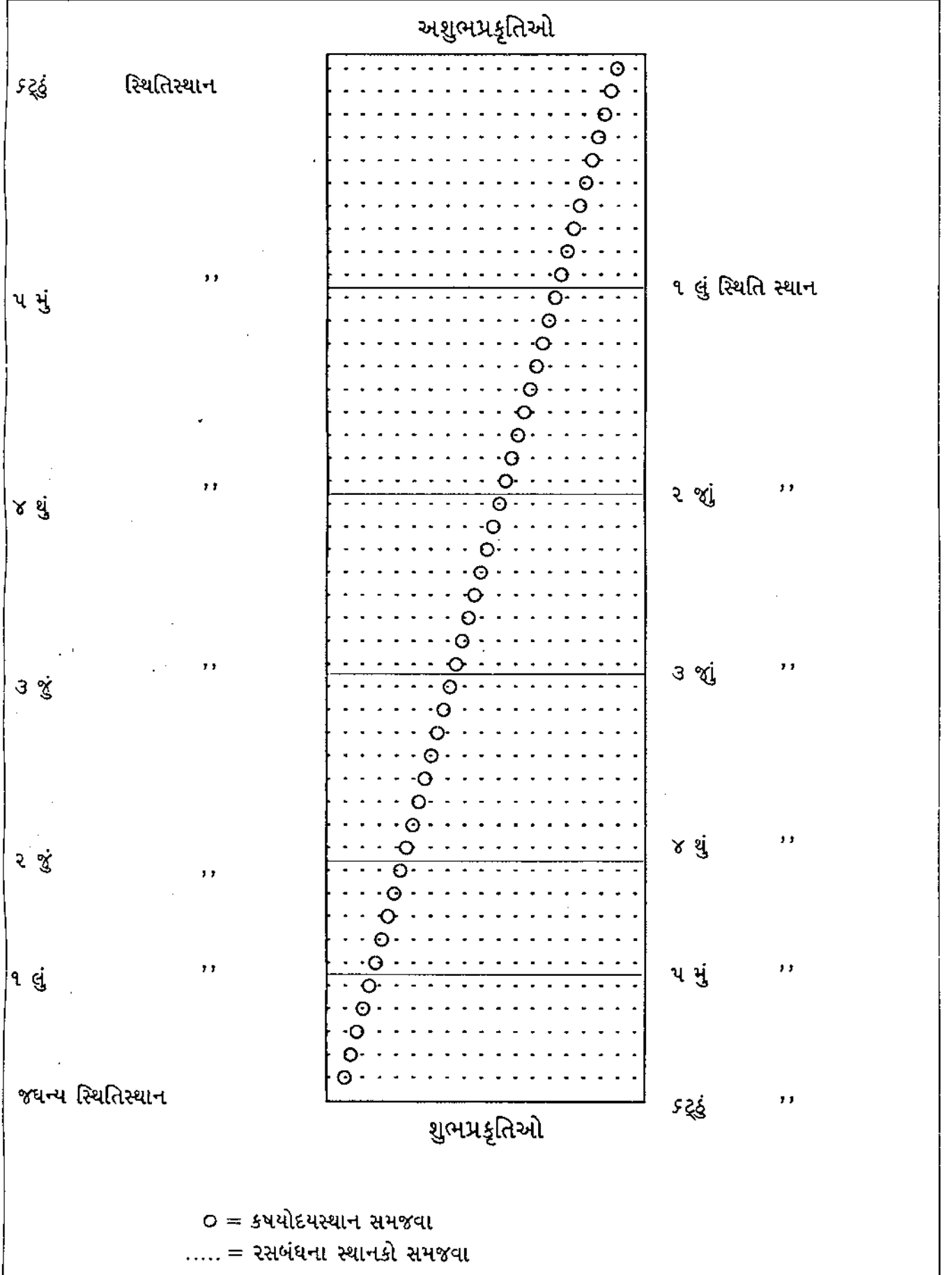
ચિત્ર નં ૧૨ ની સમજૂતી :- પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનમાં અસત્કલ્પનાથી ૫ બિન્દુ એ કષાયોદયસ્થાનો છે. અને તે અસંખ્યેયલોક પ્રમાણ છે. અને દરેક કષાયોદયસ્થાનમાં અસંખ્યેયલોક પ્રમાણ નાના બિન્દુરૂપ રસબંધના સ્થાનકો છે. ઉત્તરોત્તર સ્થિતિસ્થાનમાં મોટા બિન્દુરૂપ કષાયોદયસ્થાન વધે છે. અસત્કલ્પનાથી ૨જામાં-૬, ૩જામાં-૭, ૪થામાં-૮, ૫મામાં-૯, ૬ઠ્ઠામાં-૧૦ થાય છે. તે પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ જતા ડબલ થયા કહેવાય છે. તેથી ૬ઠ્ઠા સ્થિતિસ્થાનમાં ૧૦મોટા બિન્દુ બતાવ્યા છે.

અશુભપ્રકૃતિ રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનોમાં અધોથી જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય કષાયોદયસ્થાનમાં અલ્પ, પછી વધતાં વધતાં (ઉર્ધ્વ) તરફ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદયસ્થાન સુધી સમજવું.

શુભપ્રકૃતિમાં (ઉર્ધ્વ) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદયસ્થાનમાં રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાન અલ્પ, પછી વધતાં વધતાં (અધો) તરફ જઘન્ય સ્થિતિના જઘન્ય કષાયોદયસ્થાન સુધી સમજવું. (ઇતિ ચિત્ર નં ૧૨ની સમજૂતી સમાપ્ત)

૧૦૩ આ સ્થાને “પૃથક્ત્વ” શબ્દ ૨૦૦ થી ૮૦૦ સુધીની જ સંજ્ઞાવાળો હોય એમ સંપૂર્ણ સમજાતું નથી. પરંતુ બહુત્વ વાચક ગણીને “ ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ” એવા અર્થમાં સંભવે છે. (સર્વથા નિર્ણય બહુશ્રુતગમ્ય)

ચિત્ર નં. ૧૨ સ્થિતિસ્થાનમાં કષાયોદયસ્થાનો અને રસબંધ સ્થાનક (ગાથા પરથી પડના આધારે)

-: અથ ચોથા પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ :-

જાણિ અસાયજહન્ને, ઉદહિપુહુત્તં તિ તાણિ અણ્ણાણિ ।

આવરણસમુપ્પેવં, પરિત્તમાણીણમસુભાણં ॥ ૬૭ ॥

યાન્યસાતજધન્યે, ઉદધિપૃથક્ત્વમિતિ તાન્યન્યાનિ ।

આવરણસમુપ્પેવં, પરાવર્તમાનાનામશુભાનામ્ ॥ ૬૭ ॥

ગાથાર્થ :- અસાતાના જધન્ય સ્થિતિબંધથી શતપૃથક્ત્વ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ સ્થાનો સુધી તે સર્વ અને અન્ય એ અનુક્રમથી અનુકૃષ્ટિ જાણવી. અને તેથી ઉપરની સ્થિતિઓમાં જ્ઞાનાવરણની જેમ અનુકૃષ્ટિ જાણવી. તથા જેમ અસાતાની અનુકૃષ્ટિ છે તેવી જ રીતે સર્વ પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિઓની પણ અનુકૃષ્ટિ જાણવી.

ટીકાર્થ :- તૃતીયવર્ગની અનુકૃષ્ટિ કહી. હવે

ચંત્ર નં ૦ - ૨૨ ચોથા વર્ગને વિષે કહે છે. :- અસાતાની જધન્ય સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૨૦માં) જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે, તેટલાં સમય અધિક જધન્ય સ્થિતિબંધારંભમાં (૨૧માં) પણ હોય છે અને બીજા પણ હોય છે. જેટલાં સમય અધિક જધન્ય સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૨૧માં) અધ્યવસાયસ્થાનો હોય છે, તેટલાં બે સમય અધિક જધન્ય સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં હોય છે, અને બીજા પણ હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી ઉદધિ પૃથક્ત્વ- સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ થાય. જ્યાં સુધી સાતાવેદનીય સ્થિતિને વિષે અધોમુખથી તાનિ ચ અન્યાનિ- એ પ્રમાણે ક્રમ અનુકૃષ્ટિ કહી, તેટલાં પ્રમાણે (૪૦ સુધી) અસાતાવેદનીય સ્થિતિને વિષે ઉર્ધ્વમુખથી તાનિ ચ અન્યાનિ- એ પ્રમાણે જધન્ય સ્થિતિથી શરૂ કરીને ક્રમથી કહેવી, એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને આ સ્થિતિઓ અસાતાની સર્વ જધન્ય અનુભાગબંધ પ્રાયોગ્ય છે, કારણકે આટલી સ્થિતિઓ સાતાની સાથે પરાવર્તિ - પરાવર્તિને બંધાય છે, અને પરાવર્તમાન પ્રાયઃ મન્દ પરિણામી હોય છે, તેથી અહીં જધન્ય અનુભાગ બંધનો સંભવ છે. અહીંથી આગળ ફક્ત અસાતા જ બાંધે અને તીવ્રતર પરિણામને કારણે ત્યાં જધન્ય અનુભાગબંધનો સંભવ નથી.

‘ઝપ્પિ’ તિ પછી ઉપરની આવરણ સમં - જ્ઞાનાવરણ આદિ તુલ્ય કહેવી, તે આ પ્રમાણે કહે છે. - જધન્ય અનુભાગબંધ પ્રાયોગ્ય સ્થિતિઓના ચરમ (છેલ્લા) સ્થિતિબંધમાં (૪૦માં) જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે. તેનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ પણ તેની ઉપરની સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૪૧માં) હોય છે, અને બીજા પણ હોય છે. તેથી ઉપરની સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૪૨માં) પૂર્વની સ્થિતિસ્થાન સંબંધી (૪૧નો) અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનોનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ હોય છે. અને બીજા પણ હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ માત્ર જેટલી સ્થિતિઓ (૪૪ સુધી) જાય. અહીં જધન્ય અનુભાગબંધ પ્રાયોગ્ય ચરમસ્થિતિ સંબંધી અનુભાગ બંધ અધ્યવસાયસ્થાનની (૪૦ની) અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ પામે છે. તેથી ઉપર સ્થિતિબંધમાં (૪૫ માં) જધન્ય અનુભાગબંધ પ્રાયોગ્ય ચરમ સ્થિતિની અનન્તર - તરતની (૪૧ની) સ્થિતિ સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી અસાતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૫૦ની) આવે. એ પ્રમાણે જેમ અસાતાવેદનીયની કહી તે પ્રમાણે જ પરાવર્તમાન અશુભ- સ્થાવર-૧૦, નરકદિક, આદિજાતિ-૪, પ્રથમ સિવાયના સંસ્થાન-૫, સંધયણ-૫, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિરૂપ-૨૭ પ્રકૃતિઓ^{૧૦૪} (અસાતા સહિત - ૨૮ પ્રકૃતિઓ)

૧૦૪ ક્યાંથી ક્યાં સુધીના સ્થિતિસ્થાનકો પરાવર્તમાન - વારાફરતી બંધાય છે તે અહીં કહ્યું નથી પરંતુ પંચમ કર્મગ્રંથ ગાથા ૭૨મી ટીકામાં સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું છે. તેનો પાઠ આ - તથા સાતાવેદનીયં સ્થિરનામ શુભનામ વશઃકીર્તિનામેત્યાદિસત્ત્વઃ પ્રકૃતીઃ સેવરાઃ સપ્રતિપક્ષા અસાતાવેદનીયાસ્થિરાશુભાયશઃકીર્તિનામસહિતાઃ સર્વા અદૈ પ્રકૃતીઃ ‘સંબો વ’ તિ સમ્યદ્દષ્ટિઃ વાશાદ્યાનિમિત્થાદિર્વા, સામાન્યોક્તાદીપિ પરાવર્તમાનમધ્યમપરિણામો જથન્યાનુભાગાઃ કરોતિ । કથમ્ ? ઇતિ વેદ, ઉચ્યતે - ઇહ પૂર્વે સાતસ્ય પ્ષદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ ઝક્કુષ્ઠ સ્થિતિમિહિતા, અસાતસ્ય તુ ત્રિશસ્તાગરોપમકોટીકોટયઃ તત્ત્વ પ્રમત્તસંપત્તસ્તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધો અસાતસ્ય સમ્યદ્દષ્ટિયોગ્યસ્થિતિષુ સર્વજથન્યામન્તઃસાગરોપમકોટીકોટીપ્રમાણાં સ્થિતિં વદ્ધાતિ, તતોઽન્તર્પુર્ણતાં પરાવૃત્ય સારં વદ્ધાતિ, પુનરપ્યસાતમિત્યેવં દેશવિરતાવિરતસમ્યદ્દષ્ટિસમ્યમિત્યાદિયોઽપિ પરાવૃત્ય સાતાસતે વદ્ધન્તિ । તત્ત્વ ચ મિત્યાદિષ્ટિઃ સાતાસતે પરાવૃત્ય તાવદ્ વદ્ધાતિ યાવત્ સાતસ્ય પ્ષદશસાગરોપમકોટીકોટીલક્ષણા જ્યેષ્ઠા સ્થિતિઃ, તત્ત્વઃ પરતોઽપિ સંક્લિષ્ટઃ સંક્લિષ્ટતરઃ સંક્લિષ્ટતમોઽસાતમેવ કેવલં તાવદ્ વદ્ધાતિ યાવત્ ત્રિશસ્તાગરોપમકોટીકોટયઃ । પ્રમત્તાદપિ પરતોઽપ્રમત્તાદયો વિશુદ્ધા વિશુદ્ધતરાઃ સાતમેવ કેવલં વદ્ધન્તિ યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાયે દ્વાદશ મુહૂર્તાઃ । તદેવં વ્યવસ્થિતે સાતસ્ય સમયોનપ્ષદશસાગરોપમકોટીકોટીલક્ષણાયાઃ સ્થિતૈરાભ્યાસાતેન સહ પરાવૃત્ય વદ્ધતો જથન્યાનુભાગવચ્ચોચિતઃ પરાવર્તમાનમધ્યમપરિણામસાતવલ્લભ્યતે યાદ્યમન્તગુણસ્થાનકે અન્તઃસાગરોપમકોટીકોટીલક્ષણા સર્વજથન્યા અસાતસ્થિતિઃ । એતેષુ હિ સમ્યદ્દષ્ટિમિત્યાદિયોગ્યેષુ સ્થિતિસ્થાનેષુ પ્રકૃતેઃ પ્રકૃત્યન્તરસંક્રમે મન્દઃ પરિણામો જથન્યાનુભાગવચ્ચોચો લખ્યતે, નાન્યત્ર ।

આ પાઠમાં સ્પષ્ટપણે બતાવ્યું છે કે પ્રમત્ત ગુણકાણે અસાતાવેદનીયની જે જધન્ય સ્થિતિ બંધાય છે, ત્યાંથી આરંભી સાતાવેદનીયની પંદર

નું નામ લઇને અનુકૃષ્ટિ કહેવી. (પરિશિષ્ટ-૨ માં ચિત્ર નંબર-૬ જુઓ)

ઇતિ ઇથા પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત

-: અથ તિર્યગૃદ્ધિક અને નીચગોત્રની અનુકૃષ્ટિ :-

સે કાલે સમ્મતં, પડિવજ્જંતસ્સ સત્તમચિર્ડે ।
જો ટિતિવંધો હસ્સો, એત્તો આવરણતુલ્લો ઉ ॥ ૬૨ ॥
જા અભવિયપાગ્ગા, ઉપ્પિમસાયસમયા ઉ આજેટ્ટા ।
એસા તિરિયગતિદુગે, નીયાગોએ ય અણુકઠ્ઠી ॥ ૬૩ ॥
તસ્મિન્ કાલે સમ્યક્ત્વં, પ્રતિપદ્યમાનસ્ય સપ્તમક્ષિતૌ ।
યઃ સ્થિતિવંધો હ્રસ્વ, ઇત આવરણતુલ્યસ્તુ ॥ ૬૨ ॥
યાવદભવ્યપ્રાયોગ્યા, ઉપર્યસાતસમયાત્ ત્વાજ્યેષ્ઠા ।
એષા તિર્યગ્ગતિદ્વિકે, નીચૈર્ગોત્રે ચાડુનુકૃષ્ટિઃ ॥ ૬૩ ॥

ગાથાર્થ :- અનંતર સમયે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર સાતમી નરક પૃથ્વીના જીવનો જે જઘન્ય સ્થિતિબંધ હોય, તે સ્થિતિબંધથી પ્રારંભીને જ્ઞાનાવરણાદિ તુલ્ય સ્થિતિબંધ સુધી અનુકૃષ્ટિ કહેવી. અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધી જ્ઞાનાવરણાદિવત્ અનુકૃષ્ટિ કહેવી. તેથી ઉપર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધીની અનુકૃષ્ટિ અસાતાવેદનીયવત્ કહેવી. આ રીતે તિર્યગૃદ્ધિક તથા નીચગોત્રની અનુકૃષ્ટિ જાણવી.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ચારે વર્ગોની અનુકૃષ્ટિ કહી. હવે તિર્યગૃદ્ધિક - નીચગોત્રની અનુકૃષ્ટિ કહેવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. સાતમી નરકનો વર્તતો જીવ “સે કાલે” સમ્યક્ત્વ પામવાના અનંતર સમયે (એટલે કે સમ્યક્ત્વ પામવાનો આગલો સમય મિથ્યાત્વનો છેલ્લો સમય) જે જઘન્ય સ્થિતિબંધથી ઉર્ધ્વ સ્થિતિબંધ અનુકૃષ્ટિ આશ્રયીને આવરણ તુલ્ય-જ્ઞાનાવરણની જેમ જાણવી. અને તે ત્યાં સુધી કે જ્યાં સુધી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિ આવે. તિર્યગૃદ્ધિક - નીચગોત્રની સ્થાપનામાં પોતાની પ્રિતિપક્ષ (વિરુદ્ધ) પ્રકૃતિ જઘન્ય સ્થિતિબંધથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્યતર સ્થિતિબંધ સ્થાપવી. પછી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિ સુધી જ્ઞાનાવરણ તુલ્ય જાણવી. ત્યાં તિર્યગતિ આશ્રયીને ભાવના કરાય છે.

યંત્ર નં-૨૩ :- સાતમી નારકનો વર્તતો જીવ સમ્યક્ત્વ પામવાની ઇચ્છાવાળો તિર્યગતિની જઘન્ય સ્થિતિને (પની) બાંધતો જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે. તેનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બીજા સર્વ પણ બીજા સ્થિતિબંધની (૬ની) શરૂઆતમાં હોય છે, અને બીજા પણ હોય છે. બીજા સ્થિતિબંધમાં (૬માં) જેટલાં અનુભાગ અધ્યવસાયસ્થાનો છે, તેનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બીજા સર્વપણ ત્રીજા સ્થિતિબંધની (૭ની) શરૂઆતમાં હોય છે, અને બીજા પણ હોય છે. (તદેક દેશ અન્યાનિ ચ) એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ

કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધીની સ્થિતિઓ પરાવર્તમાન પરિણામે બંધાય છે. અને પરાવર્તમાન પરિણામ વડે તેટલી સ્થિતિઓમાં તે અને અન્ય એ અનુક્રમે રસબંધાધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ જાય છે. જે સ્થિતિસ્થાનકથી જે સ્થિતિસ્થાનક પર્યંત એકલી જ સાતા કે અસાતા બંધાય ત્યાં અપરાવર્તમાન શુભ-અશુભ વર્ગમાં જે ક્રમ છે તે ક્રમે અનુકૃષ્ટિ થાય છે. આ પ્રમાણે સ્થિર-અસ્થિરાદિ અન્ય પ્રકૃતિઓમાં પણ યથાયોગ્ય રીતે સમજવાનું છે.

અહીં સામાન્યથી અસાતાવેદનીયની જેમ શેષ સત્તાવીશ પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિની ભલામણ કરી છે, પરંતુ સૂક્ષ્મત્રિક વિકલત્રિક તેમજ મધ્યમના ચાર સંઘયજ અને ચાર સંસ્થાનો એમ આ ચૌદ પ્રકૃતિઓની જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તેના કરતાં તેની પ્રતિપક્ષભૂત બાદરત્રિક, એકેન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિયજાતિ, અંતિમસંઘયજ તથા સંસ્થાન એ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અધિક છે, માટે જેમ સાતાવેદનીયની પંદર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની ઉપર અસાતાની ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન સુધીમાં તેનો એક દેશ અને અન્ય અધ્યવસાયોની જે પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિ થાય છે તેમ સૂક્ષ્મત્રિકાદિ ચૌદ પ્રકૃતિઓમાં ઘસે નહીં પણ પોતપોતાના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધી તે અને અન્ય એ પ્રમાણે અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ થાય છે, તેથી આ ચૌદ પ્રકૃતિઓમાં આટલી વિશેષતા છે અને શેષ તેર પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ બરાબર અસાતાની સમાન છે. (પરિશિષ્ટ -૨ માં ચિત્ર નંબર ૭ જુઓ)

માત્ર સ્થિતિઓ (૮ સુધી) જાય. અને અહીં જઘન્ય સ્થિતિ સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનની (૫ની) અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થઇ. પછી ઉપરના સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૧૦માં) બીજી સ્થિતિ સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનની (૬ની) અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત પામે છે. પછી ઉપરના સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૧૧માં) ત્રીજી સ્થિતિસ્થાન સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનની (૭ની) અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થાય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ (૨૦) આવે. પછી ઉપરથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી શરૂ કરીને અસાતાની જેમ જાણવું. ‘અજેદ્’ તિ જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આવે ત્યાં સુધી કહેવું. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિ (૨૧) બાંધતા જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે તેટલાં ઉપરની સ્થિતિમાં (૨૨માં) સર્વ હોય છે, અને બીજા હોય છે. તેમાં પણ જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે તેટલાં ઉપરની સ્થિતિમાં (૨૩માં) સર્વ અને બીજા હોય છે. (તાનિ ચ અન્યાનિ) એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ (૪૦ સુધી) થાય. અને આ સ્થિતિઓ પ્રાયઃ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગબંધ વિષયની છે. કારણકે આ મનુષ્યગતિ રૂપ પ્રતિપક્ષ (વિરુદ્ધ) પ્રકૃતિઓ સાથે પરાવર્તિ પરાવર્તિથી બંધાય છે. અને પરાવર્ત બંધમાં પ્રાયઃ પરિણામ મંદ હોય છે, તેથી આ સ્થિતિઓ જઘન્ય અનુભાગબંધ વિષયની છે. અહીં ચરમસ્થિતિમાં (૪૦માં) જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે, તેનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ તેની ઉપરની સ્થિતિબંધની (૪૧ની) શરૂઆતમાં હોય છે, અને બીજા હોય છે. (તદેકદેશ અન્યાનિ ચ) ત્યાં પણ જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે તેનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને સર્વ પણ તેની ઉપરની સ્થિતિબંધની (૪૨ની) શરૂઆતમાં હોય છે, અને બીજા પણ હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિઓ (૪૪ સુધી) જાય. અહીં જઘન્ય અનુભાગબંધ વિષયની ચરમસ્થિતિ (૪૦ની) સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનની અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ પામે છે, પછી ઉપરની સ્થિતિબંધમાં (૪૫માં) જઘન્ય અનુભાગબંધ વિષયની ચરમસ્થિતિની અનન્તર (પછીની ૪૧ની) સ્થિતિ સંબંધી તેની અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થાય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૫૦) આવે. આ તિર્યચદ્વિક અને નીચગોત્ર અનુકૃષ્ટિ કહી. ત્યાં જેમ તિર્યચગતિની કહી તેમ તિર્યચાનુપૂર્વી અને નીચગોત્રમાં કહેવું. (પરિશિષ્ટ- ૨ માં ચિત્ર નંબર ૮ જુઓ)

ઇતિ તિર્યચદ્વિક અને નીચગોત્રની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત

—: અથ ત્રસચતુષ્કની અનુકૃષ્ટિ :-

તસવાયરપજ્જતગ-પત્તેગાણ પરઘાયતુલ્લાઓ ।

જાવડદારસકોડા-કોડી હેટ્ટા ય સાણં ॥ ૬૪ ॥

ત્રસવાદરપર્યાપ્તપ્રત્યેકાનાં પરાઘાતુલ્યાઃ ।

યાવદષ્ટાદશકોટી-કોટ્યોઽઘશ્ચ સાતેન ॥ ૬૪ ॥

ગાથાર્થ :- ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્તને પ્રત્યેક એ ચાર પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ પરાઘાતની જેમ ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ નીચે બાકી રહે ત્યાં સુધી કહેવી, ને તેથી નીચેની સ્થિતિઓમાં સાતાવત્ અનુકૃષ્ટિ કહેવી.

ટીકાર્થ :- યંત્ર નં-૨૪ હવે ત્રસાદિ ચતુષ્કની અનુકૃષ્ટિ કહેવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક નામકર્મની અનુકૃષ્ટિ પરાઘાત તુલ્ય પરાઘાતની જેમ કહેવી. અને તે ઉપરના સ્થિતિસ્થાનથી શરૂ કરીને નીચે નીચે ઉતરીને જ્યાં સુધી ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી થાય ત્યાં સુધી જાણવી. પછી નીચે સાતાની જેમ અનુકૃષ્ટિ^{૧૦૫} કહેવી. ત્યાં ત્રસ નામની ભાવના કરાય છે. ત્રસ નામની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૬૦માં) જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે, તેનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બાકીના સર્વ પણ સમય ઉન - ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં (૫૮માં) હોય છે

૧૦૫ અહીં ત્રસ ચતુષ્કની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૦ કોડકો સાગરો પ્રમાણ છે અને તેના પ્રતિપક્ષભૂત સુસ્મત્રિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૮ કોડકો સાગરો ની છે. તેથી ૨૦ થી ૧૮ કોડકો સુધીના બાદરત્રિકના સ્થિતિસ્થાનો શુદ્ધ છે. કારણકે તે પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિ સાથે પરાવૃત્તિથી બંધાતા નથી. અને ત્રસની પ્રતિપક્ષ સ્થાવર નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રસની સમાન ૨૦ કોડકો હોવા છતાં ત્રસ નામકર્મની ૨૦ થી ૧૮ કોડકો સાગરો ની સ્થિતિ ઇશાન સુધીના દેવો વર્જ શેષ = બાકીના ચારે ગતિના જીવો યથાસંભવ બાંધે છે. ત્યારે સ્થાવરની ૧૮ કોડકો થી ૨૦ કોડકો સુધીની સ્થિતિ માત્ર ઇશાન સુધીના દેવો જ બાંધે છે. માટે ત્રસ અને સ્થાવર બંનેના ૨૦ કોડકો થી ૧૮ કોડકો સુધીના સ્થિતિસ્થાનો અનાકાંત (શુદ્ધ) હોય છે, અને ૧૮ કોડકો સાગરોપમથી નીચેના સ્થાવર નામકર્મની અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિ સુધીની સ્થિતિસ્થાનો નારક સિવાય ત્રણ ગતિના જીવો પરાવર્તન પરિણામે બાંધે છે માટે એટલા (૪૦ થી ૨૦) સ્થિતિસ્થાનો આકાન્ત હોય છે.

તિર્યચદ્વિક તથા નીચગોત્રની અનુકૃષ્ટિ યંત્ર નંબર-૨૩ (ગાથા ૬૨-૬૩ ના આધારે)

અનંતર સમયે સમ્યક્ત્વ પામનાર સાતમી નારકનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ	૫ માં	જે અનુભાગ સ્થાનો તદેક દેશને અન્ય
	૬ માં	
	૭ માં	" "
	૮ માં	" "
	૯ માં	" "
૫ની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત	૧૦ માં	" "
૬ " "	૧૧	" "
૭ " "	૧૨	" "
૮ " "	૧૩	" "
૯ " "	૧૪	" "
૧૦ " "	૧૫	" "
૧૧ " "	૧૬	" "
૧૨ " "	૧૭	" "
૧૩ " "	૧૮	" "
૧૪ " "	૧૯	" "
૧૫ " "	૨૦	અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ તે અને અન્ય (તાનિ-અન્યાનિ ચ)
	૨૧	
	૨૨	" "
	૨૩	" "
	૨૪	" "
	૨૫	" "
	૨૬	" "
	૨૭	" "
	૨૮	" "
	૨૯	" "
	૩૦	" "
	૩૧	" "
	૩૨	" "
	૩૩	" "
	૩૪	" "
	૩૫	" "
	૩૬	" "
	૩૭	" "
	૩૮	" "
	૩૯	" "
	૪૦	" "
	૪૧	તદેક દેશ ને અન્ય
	૪૨	" "
	૪૩	" "
	૪૪	" "
૪૦ ની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત	૪૫	" "
૪૧ " "	૪૬	" "
૪૨ " "	૪૭	" "
૪૩ " "	૪૮	" "
૪૪ " "	૪૯	" "
૪૫ " "	૫૦	" "
૪૬ " "		

અને બીજા પણ હોય છે. અને તે સર્વનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બીજા સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૫૮માં) પ્રાપ્ત થાય છે અને બીજા પણ હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર સ્થિતિઓ (૫૬ સુધી) જાય. અહીં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનની (૬૦ની) અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થાય છે. તેથી નીચેના સ્થિતિસ્થાને (૫૫) સમય ઉન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંબંધી તેની (૫૮ની) અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ પામે છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી નીચે ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ (૪૦ સુધી) થાય. પછી ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમની ચરમ સ્થિતિમાં (૪૦માં) જેટલાં અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો છે, તેટલાં નીચેના સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં (૩૮માં) તે સર્વ અને બીજા પણ હોય છે. અને તે સ્થાનના સર્વ તેથી પણ નીચેના સ્થિતિસ્થાનમાં (૩૮માં) હોય છે, તે સર્વ અને બીજા પણ હોય છે. (તાનિ ચ અન્યાનિ) એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગબંધ વિષય સ્થાવર નામ સંબંધી સ્થિતિપ્રમાણ સ્થિતિઓ (૨૦ સુધી) જાય. પછી અનન્તર (તરતના) સ્થિતિસ્થાનમાં (૧૮માં) પૂર્વની અનન્તર સ્થિતિસ્થાન સંબંધી (૨૦) અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનનો અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને તે સર્વ અને બીજા પણ હોય છે. (તદેક દેશ અન્યાનિ ચ) પછી પણ નીચેના સ્થિતિબંધમાં (૧૮માં) પૂર્વની અનન્તર સ્થિતિસ્થાન સંબંધી (૧૮) અસંખ્યાતમો ભાગ મૂકીને બાકીના તે સર્વ અને બીજા હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિઓ (૧૬) જાય. અહીં જઘન્ય અનુભાગબંધ વિષય સ્થાવર નામ સંબંધી સ્થિતિ પ્રમાણ કહેલી સ્થિતિની (૨૦ની) પ્રથમ સ્થિતિના અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાન તેની અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થઈ. તેથી નીચેની સ્થિતિસ્થાનમાં (૧૫માં) દ્વિતીય સ્થિતિસ્થાન સંબંધી અનુભાગબંધ અધ્યવસાયસ્થાનની (૧૮ની) અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ પામે છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી સર્વ જઘન્ય સ્થિતિ (૧૦) આવે. એ પ્રમાણે બાદર - પર્યાપ્ત - પ્રત્યેકની ભાવના કરવી. (પરિશિષ્ટ -૨માં ચિત્ર નંબર -૯ જુઓ)

ઇતિ ત્રસચતુષ્કની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત

ઇતિ અનુભાગ અધ્યવસાયની અનુકૃષ્ટિ સમાપ્ત

:- અથ અનુભાગ અધ્યવસાયની તીવ્રમંદતા :-

તણુતુલ્લા તિત્યયે, અણુકટ્ટી તિવ્વમંદયા एत्तो ।

સવ્વપર્ગઈણ નેયા, જહન્યાઈ અણંતગુણા ॥ ૬૫ ॥

તણુતુલ્યા તીર્યકરે, અણુકટ્ટિસ્તીવ્રમન્દતેતઃ ।

સર્વપ્રકૃતીનાં જ્ઞેયા, જઘન્યાદાવનન્તગુણાઃ ॥ ૬૫ ॥

ગાથાર્થ :- તીર્યકર નામકર્મની અનુકૃષ્ટિ શરીર નામકર્મવત્ જાણવી. અને હવે તીવ્રમંદતા કહેવાય છે, ત્યાં સર્વ પ્રકૃતિઓની જઘન્યાદિ સ્થિતિઓમાં અનંતગુણ અનુભાગ હોય છે.

ટીકાર્થ :- તીર્યકર નામકર્મની અનુકૃષ્ટિ તણુતુલ્યા - જેમ શરીર નામની પૂર્વ કહીં તેમ જાણવી. અહીંથી આગળ અનુભાગની તીવ્રમંદતા કહેવી જોઈએ. અને તે સર્વ પ્રકૃતિઓનો પોતપોતાના જઘન્ય અનુભાગબંધથી શરૂ કરીને જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ થાય ત્યાં સુધી દરેક સ્થિતિબંધમાં અનંતગુણ જાણવી, યથાક્રમે અનુભાગ અનંતગુણ કહેવો એ પ્રમાણે અર્થ છે. ત્યાં પણ અશુભ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિથી શરૂ કરીને ઉર્ધ્વમુખ અને શુભ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી શરૂ કરીને અધોમુખ ક્રમથી અનંતગુણ કહેવું. આ સામાન્યથી તીવ્રમંદતા કહી. હવે વિશેષથી કહે છે.

:- અથ પ્રથમ અપરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા :-

ચંત્ર નં ૨૫ :- ત્યાં ધાતિકર્મની-૪૫ અશુભ વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ-૯ અને ઉપધાત = ૫૫ની જઘન્ય સ્થિતિમાં (૧૦માં) જઘન્ય અનુભાગ સર્વથી થોડો, તેથી બીજી સ્થિતિમાં (૧૧માં) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ. તેથી પણ ત્રીજી સ્થિતિમાં (૧૨માં) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી નિવર્તન કંડક (૧૪ સુધી) થાય. નિવર્તન કંડક એટલે જ્યાં જઘન્ય સ્થિતિબંધથી (૧૦થી) શરૂ થતી અનુભાગબંધ અધ્યવસાય સ્થાનોની અનુકૃષ્ટિ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી મૂળથી શરૂ કરીને પલ્યોપમ અસંખ્યેયભાગમાત્ર સ્થિતિઓ છે. તે પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ૯૧ મી ગાથામાં કહ્યું છે. “કંડં ણિવ્વત્તણકંડગં ચ પલિયસ્સસંઘસો” તિ :- કંડક અને નિવર્તન કંડક એ બંને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સમયપ્રમાણ સંખ્યાનું નામ છે.

નિવૃત્તિના ઉ એકિક્વકસે હેટ્ટોવરિ તુ જેટ્ટિયે ।

ચરમટિર્ણુવકોસો, પરિત્તમાણીણ ઉ વિસેસો ॥ ૬૬ ॥

નિવૃત્તિનાત્વેકૈકસ્મિન્ અઘસ્તાદુપરિ તુ જ્યેષ્ઠેતરો ।

ચરમસ્થિતીનામુત્કૃષ્ટઃ, પરાવર્તમાનાનાં તુ વિશેષઃ ॥ ૬૬ ॥

ગાથાર્થ :- નિવર્તન કંડકથી એક નીચેની ને એક ઉપરની સ્થિતિમાં અનુક્રમે ઉત્કૃષ્ટને જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણપણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી કહેવો, અને અંતિમ નિવર્તન કંડકની સ્થિતિઓનો ઉત્કૃષ્ટાનુભાગ અનંતગુણપણે નિરંતર (હેઠે ઉપર નહિ પણ અનંતરાનંતરપણે) કહેવો.

ટીકાર્થ :- પછી નિવર્તન કંડકથી ચરમ (છેલ્લી) સ્થિતિ (૧૪થી) જઘન્ય અનુભાગથી નીચે પ્રથમ જઘન્ય સ્થિતિનો (૧૦નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી કંડકની ઉપરની પ્રથમ સ્થિતિ (૧૫નો) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી નીચે દ્વિતીય સ્થિતિનો (૧૧નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી કંડક ઉપરની બીજી સ્થિતિનો (૧૬નો) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી નીચે ત્રીજી સ્થિતિ (૧૨નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી કંડક ઉપરની ત્રીજી સ્થિતિનો (૧૭નો) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે દરેક કંડકે એક એક (જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ) અનુભાગ અનંતગુણ હોય છે, સ્વ એટલે અનુભાગ એ નિશ્ચિત કરાયેલ કંડકને વિષે સ્થાનનું અધિકારપણું જણાવે છે. યથાક્રમથી જ્યેષ્ઠ-ઉત્કૃષ્ટ અને ઇતર- એટલે જઘન્ય અનંતગુણ કહેવો, અને તે ત્યાં સુધી કે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો (૩૦નો) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ થાય, અને કંડકમાત્ર સ્થિતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ હજી સુધી કહ્યો નથી બાકી સર્વ પણ કહ્યો, એ પ્રમાણે તેને કહે છે. ‘ચરમટિર્ણુવકોસો’ ચરમ (છેલ્લી) સ્થિતિઓ અન્ય કંડકમાત્રનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ નિરંતર અનંતગુણપણે કહેવો જોઈએ, તે આ પ્રમાણે કહે છે. - સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો (૩૦નો) પલ્લોપમ અસંખ્યયેયભાગમાત્રની ચરમ (છેલ્લી) સ્થિતિની પ્રથમ સ્થિતિનો (૨૬નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ કહેવો. તેથી ઉપરની અનંતર સ્થિતિનો (૨૭નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી પણ અનંતર ઉપરની સ્થિતિનો (૨૮નો) અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૩૦) આવે. (પરિશિષ્ટ-૨ માં ચિત્ર નં-૨ જુઓ)

ઇતિ પ્રથમ અપરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિવર્ગ તીવ્રમંદતા સમાપ્ત

-: અથ દ્વિતીય અપરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા :-

યંત્ર નં- ૨૬ :- પરાધાત આદિ ૪૬ શુભપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનથી શરૂ કરીને અધોમુખ પ્રથમ બતાવેલ પદ્ધતિ પ્રમાણે અનંતગુણપણે તીવ્રમંદતા કહેવી. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - આ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિનો (૩૦નો) જઘન્ય અનુભાગ સર્વથી અલ્પ છે. તેથી સમય ઊન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો (૨૮નો) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી પણ દ્વિસમય ઊન ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિનો (૨૮નો) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી પ્રથમ નિવર્તન કંડક (૨૬ સુધી) થાય. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો (૩૦નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી નિવર્તન કંડકની નીચેની પ્રથમ સ્થિતિનો (૨૫નો) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી સમય ઓછી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો (૨૮નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી નિવર્તન કંડકની નીચેની બીજી સ્થિતિનો (૨૪નો) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી જઘન્ય સ્થિતિનો (૧૦નો) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ થાય. અને કંડકમાત્ર સ્થિતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ હજી પણ કહ્યો નથી. બાકી સર્વપણ કહ્યો. તેથી જઘન્ય સ્થિતિની આગળ કંડકમાત્ર સ્થિતિ ઉલ્લંઘન કરીને જે ચરમ સ્થિતિનો (૧૪નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ કહેવો. તેથી નીચેની સ્થિતિનો (૧૩નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી પણ નીચેની સ્થિતિનો (૧૨નો) અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી જઘન્ય સ્થિતિનો (૧૦નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ થાય. “પરિત્તમાણીણ ઉ વિસેસો” પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો વિશેષ જાણવું. (પરિશિષ્ટ-૨માં ચિત્ર નં-૪ જુઓ)

ઇતિ દ્વિતીય અપરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓની તીવ્રમંદતા સમાપ્ત

અપરાવર્તમાન પરાધાતાદિ-૪૬ શુભપ્રકૃતિઓની તીવ્રમંદતા યંત્ર-નં૦ - ૨૬

(ગાથા દફળા આધારે)

પ્રથમ નિર્વાર્તન ક્રમ	૩૦ નો	જથ્થો	અનુભાગ	અલ્પ	તેથી		૩૦નો	ઉત્કૃષ્ટ	અનુભાગ	અનંતગુણ	તેથી
૨૮	"	"	અનંતગુણ	"							
૨૮	"	"	"	"							
૨૭	"	"	"	"							
૨૬	"	"	"	"							
૨૫	"	"	"	"		૨૮	"	"	"	"	"
૨૪	"	"	"	"		૨૮	"	"	"	"	"
૨૩	"	"	"	"		૨૭	"	"	"	"	"
૨૨	"	"	"	"		૨૬	"	"	"	"	"
૨૧	"	"	"	"		૨૫	"	"	"	"	"
૨૦	"	"	"	"		૨૪	"	"	"	"	"
૧૯	"	"	"	"		૨૩	"	"	"	"	"
૧૮	"	"	"	"		૨૨	"	"	"	"	"
૧૭	"	"	"	"		૨૧	"	"	"	"	"
૧૬	"	"	"	"		૨૦	"	"	"	"	"
૧૫	"	"	"	"		૧૯	"	"	"	"	"
૧૪	"	"	"	"		૧૮	"	"	"	"	"
૧૩	"	"	"	"		૧૭	"	"	"	"	"
૧૨	"	"	"	"		૧૬	"	"	"	"	"
૧૧	"	"	"	"		૧૫	"	"	"	"	"
૧૦	"	"	"	"		૧૪	"	"	"	"	"
						૧૩	"	"	"	"	"
						૧૨	"	"	"	"	"
						૧૧	"	"	"	"	"
						૧૦	"	"	"	"	"

અંત્ય
નિર્વાર્તન ક્રમ

-: અથ તૃતીય પરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા :-

તાળનાગ્નિ તિ પરં, અસંખ્યાભાગાહિ કંડગેવ્કાણં ।

ઉવ્કોસિયરે નેયા, જા તવ્કંડોવરિ સમત્તી ॥ ૬૭ ॥

તાન્યન્યાનીતિ પરમ્, અસંખ્યેયભાગૈઃ કણ્ડકૈકેષામ્ ।

ઉત્કૃષ્ટેતરે જ્ઞેયા, યાવત્ તત્કણ્ડકોપરિ સમાપ્તિઃ ॥ ૬૭ ॥

ગાથાર્થ :- “તે સર્વ અને અન્ય” એ ક્રમવાળી અનુકૃષ્ટિથી આગળ એક કંડકના અસંખ્યાતભાગ વ્યતિક્રમે ત્યાં સુધી એકેક સ્થિતિના અનુક્રમે ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય અનુભાગ ત્યાં સુધી કહેવાં કે જ્યાં સુધી ઉપરના જઘન્ય અનુભાગ કંડકની સમાપ્તિ થાય.

ટીકાર્થ :- તે જ (પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓ) કહે છે. - જેટલી પ્રકૃતિઓની ‘તાનિ ચ અન્યાનિ’- એ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિ કહી. તેટલી સર્વ (પ્રકૃતિઓ) પણ જઘન્ય અનુભાગ તેટલાં માત્ર જ જાણવો. ‘તાનિ ચ અન્યાનિ’ એ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિની પર કંડકના અસંખ્યેયભાગથી આગળ કંડકમાત્રની એક એકની સ્થિતિ યથાસંખ્ય ઉત્કૃષ્ટ અને ‘ઇત્કે’ એટલે જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ જાણવો. આ પ્રમાણે કહે છે. — ‘તાનિ ચ અન્યાનિ’ એ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિની પછી જઘન્ય અનુભાગ યથા ઉત્તરક્રમે પ્રમાણે ત્યાં સુધી અનંતગુણ કહેવો જ્યાં સુધી કંડકમાત્રની સ્થિતિનો અસંખ્યેયભાગ જાય, એક ભાગ બાકી રહે. પછી જે સ્થિતિસ્થાનથી શરૂ કરીને ‘તાનિ ચ અન્યાનિ’ એ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિ શરૂ કરી તે વગેરે કંડકમાત્ર સ્થિતિઓનો યથા ઉત્તરક્રમે (એક પછી એક) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ કહેવો. પછી જે સ્થિતિસ્થાનથી જઘન્ય અનુભાગ કહીને પાછા વળ્યા તેનાથી ઉપરની સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ કહેવો. એ પ્રમાણે એકેક જઘન્ય અનુભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગોનું કંડક કંડક ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી ‘તાનિ ચ અન્યાનિ’ એ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિની પર (આગળનું) જઘન્ય અનુભાગ સંબંધી કંડક પરિપૂર્ણ થાય, અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ સમાન થાય છે. સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ અસત્કલ્પનાથી લાખ છે, કંડકો હજાર છે, તેનો એક ભાગ સો, અને તે એક એક વ્યક્તિના આંતરાવાળા હજાર થતાં લાખ થાય છે. તેના પછી ઉપર જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ. પછી એક ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ. પછી ફરી પણ એક જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ. પછી ફરીપણ એક ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ. એ પ્રમાણે દરેક કંડકે એક ઉપર એક નીચે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ ત્યાં સુધી કહેવો કે જ્યાં સુધી જઘન્ય અનુભાગ વિષય સ્થિતિઓ પૂર્ણ થાય. અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ વિષય કંડકમાત્ર કદા વગરનો રહેલ છે, તેઓનો યથા ઉત્તરક્રમે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ કહેવો. અને તે આ પ્રમાણે કહે છે, — ‘જા તવ્કંડોવરિ સમત્તી’ જ્યાં સુધી તે જઘન્ય અનુભાગના કંડકની ઉપરની સ્થિતિ સમાપ્ત થાય. તે આ પ્રમાણે કહે છે- અસંખ્યેયભાગને વિષે યથા ઉત્તરક્રમે અનંતગુણપણે એક અંત્ય ભાગને વિષે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ કંડક અંતરિત (વચમાં અંતર રહેવાથી) અનંતગુણપણે પૂર્ણ થયેલ જઘન્ય અનુભાગ સ્થિતિ કંડકથી ઉપર એક એક ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અંતરિત જઘન્ય અનુભાગ ત્યાં સુધી કહેવો, જ્યાં સુધી સર્વની સમાપ્તિ (પૂર્ણ) થાય. પછી જે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ફક્ત (બાકી) રહ્યો તે પણ યથા ઉત્તરક્રમે અનંતગુણ ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી સર્વ સ્થિતિઓ સમાપ્ત થાય. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

યંત્ર નં ૦ - ૨૭ :- ત્યાં સાતા અસાતાને આશ્રયીને ભાવના કરાય છે. - સાતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૮૮)માં જઘન્ય અનુભાગ સર્વથી અલ્પ. તેથી સમય ઓછી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૮૮)માં જઘન્ય અનુભાગ તેટલાં જ પ્રમાણે બે સમય ઓછામાં (૮૭) તેટલાં માત્ર જઘન્ય અનુભાગ હોય છે. એ પ્રમાણે નીચે નીચે ઊતરીને તેટલાં જ પ્રમાણે જઘન્ય અનુભાગ ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી પ્રતિપક્ષ વિરુદ્ધ આકાન્ત થતી સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વ પ્રમાણ સ્થિતિઓ (૬૦) જાય. પછી નીચે નીચે સ્થિતિઓનો જઘન્ય અનુભાગ ક્રમથી અનંતગુણ ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી કંડકના અસંખ્યેયભાગો જાય (૫૩સુધી) અને એક ભાગ (૫૨-૫૧-૫૦) બાકી રહે. અને આ સ્થિતિ અસંખ્યેયભાગહીન કંડકમાત્રની સાકારોપયોગ વડે જ બંધાતી હોવાથી પૂર્વગ્રંથોમાં સાકારોપયોગસંજ્ઞા એ પ્રમાણે વ્યવહાર કરાય છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો (૮૮નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ કહેવો. તેથી સમય ઓછી એવી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૮૮નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે.

તેથી પણ બે સમય ઓછી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૮૭નો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે નીચે નીચે ઉતરીને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ત્યાં સુધી કહેવો કે જ્યાં સુધી કંડકમાત્ર સ્થિતિઓ (૮૦સુધી) થાય. પછી જે સ્થિતિસ્થાનથી જઘન્ય અનુભાગ મૂકીને પાછા વળ્યા હતા, તેથી નીચેના સ્થિતિસ્થાન (૫૨માં) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી ફરી પણ પૂર્વે કહેલ કંડક માત્ર ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંબંધી સ્થિતિઓથી નીચેની કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓમાં (૮૮ થી ૮૦ સુધીમાં) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ક્રમથી અનંતગુણ કહેવો. તેથી જે સ્થિતિસ્થાને (૫૨માં) જઘન્ય અનુભાગ કહીને નિવર્ત્યા હતા, તેથી નીચેના સ્થિતિસ્થાનનો (૫૧નો) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી ફરી પણ કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓનો (૭૯ થી ૭૦ સુધીનો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે એક એક સ્થિતિનો જઘન્ય અનુભાગ અને કંડકમાત્રની સ્થિતિનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ત્યાં સુધી કહેવો કે જ્યાં સુધી જઘન્ય અનુભાગ વિષયની એક એક સ્થિતિનો તાનિ ચ અન્યાનિ (તે સર્વ અને અન્ય) એ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિની સ્થિતિઓ, ઉપલક્ષણથી.....સાકરોપયોગ કંડકસંજ્ઞાનું કંડક પરિપૂર્ણ (૫૦સુધી) થાય. ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ વિષયક સ્થિતિઓ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધી સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ પ્રમાણ (૬૦) સુધી પૂર્ણ થાય. તેથી સાકરોપયોગ કંડકથી નીચેની પ્રથમ સ્થિતિનો (૪૮) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્યસ્થિતિ નીચેની પ્રથમ સ્થિતિનો (૫૮) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેનાથી સાકરોપયોગ કંડકની બીજી સ્થિતિનો (૪૮) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિ નીચે બીજી સ્થિતિનો (૫૮) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે એક એક જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણપણે ત્યાં સુધી કહેવો કે જ્યાં સુધી સર્વ જઘન્ય સ્થિતિ (૩૦) આવે. અને કંડકમાત્રની સ્થિતિનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ કહ્યા વિનાનો છે. તે પણ નીચે નીચેના ક્રમથી અનંતગુણ ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી સર્વ જઘન્ય સ્થિતિ (૩૦) આવે. એ પ્રમાણે મનુષ્યગતિ, મનુષ્યાનુપૂર્વી - ૧૦૬ દેવગતિ - દેવાનુપૂર્વી - પંચેન્દ્રિયજાતિ - સમયતુરસંસ્થાન, વજ્રજ્ઞપભનારાયસંઘયણ, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, સ્થિરાદિ-૬, ઉચ્ચગોત્ર આદિ ૧૫ (સાતા સહિત ૧૬ પ્રકૃતિઓનું) કહેવું. (પરિશિષ્ટ-૨માં ચિત્ર નં-૫ જુઓ)

ઇતિ તૃતીય પરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા સમાપ્ત

-: અથ ચતુર્થ પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા :-

ચંત્ર નં- ૨૮ :- અસાતાની જઘન્ય સ્થિતિ (૧૧) માં જઘન્ય અનુભાગ સર્વથી અલ્પ છે. તેથી બીજી આદિ (૧૨ આદિ) સ્થિતિમાં સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ સુધી (૫૦ સુધી) તેટલાં જ પ્રમાણમાં કહેવો. પછી ઉપરની સ્થિતિ (૫૧)માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી બીજી સ્થિતિમાં (૫૨) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી કંડકના અસંખ્યેયભાગો (૫૭) જાય, અને એક જ ભાગ (૫૮-૫૯-૬૦) બાકી રહે. તેથી જઘન્ય સ્થિતિ (૧૧)નો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી બીજી આદિ (૧૨ આદિ) સ્થિતિઓને વિષે યથા ઉત્તરક્રમે - ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ કંડકમાત્ર સ્થિતિઓ જ્યાં સુધી જાય (૨૦સુધી) ત્યાં સુધી અનંતગુણ કહેવો. તેથી જે સ્થિતિસ્થાને (૫૭) જઘન્ય અનુભાગ કહીને અટક્યાં હતાં તેથી ઉપરના સ્થિતિસ્થાનમાં (૫૮) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ કહેવો. તેથી પૂર્વે કહેલ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ વિષયથી કંડકથી ઉપરની કંડકમાત્રની સ્થિતિઓ (૨૧ થી ૩૦) નો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ યથા ઉત્તરક્રમે અનંતગુણ કહેવો. એ પ્રમાણે એક એક સ્થિતિનો જઘન્ય અનુભાગ અને કંડકમાત્ર સ્થિતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી જઘન્ય અનુભાગ વિષયોની એક એક સ્થિતિઓની (૫૦સુધી) તાનિ ચ અન્યાનિ એ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટિથી પર આગળનું કંડક પૂર્ણ થાય. ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ વિષય (૫૦ સુધી) સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ માત્ર થાય. જ્યાં સુધી સાતારૂપ પ્રતિપક્ષ (વિરુદ્ધ) પ્રકૃતિઓ આકાન્ત સ્થિતિઓ પૂર્ણ પામે એ પ્રમાણે અર્થ છે. પછી ફરી પણ પહેલા કહેલ સ્થિતિસ્થાનથી ઉપરના સ્થિતિસ્થાન (૬૧માં) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વથી ઉપરની સ્થિતિ (૫૧માં) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી ફરી પણ પહેલા કહેલ સ્થિતિસ્થાનથી ઉપરના સ્થિતિસ્થાન (૬૨)માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વથી ઉપરની બીજી સ્થિતિ (૫૨) માં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે એક એક જઘન્ય અનુભાગ અને એક એક ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ઉપર નીચે અનંતગુણ ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી અસાતાની સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ((૮૦) નો જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ થાય. અને દ્વિયરમકંડકની ચરમસ્થિતિ (૭૦)નો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ થાય. અને કંડકમાત્રની સ્થિતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ જે હજી પણ કહ્યા વગર રહેલ છે તે યથા ઉત્તરક્રમે અનંતગુણ ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૮૦) ની

પરાવર્તમાન સાતાદિ ૧૬ શુભપ્રકૃતિઓની તીવ્રમંદતા યંત્ર નં- ૨૭ ગાથા - ૬૭ના આધારે

૯૯નો	જથ્થો	અનુભાગ	અલ્પ	સા	૫૯નો	જથ્થો	અનુભાગ	અનંતગુણ	૭૯નો	ઉત્કૃષ્ટ	અનુભાગ	અનંતગુણ
૯૮	"	"	પૂર્વતુલ્ય	કા	૫૮	"	"	"	૭૮	"	"	"
૯૭	"	"	"	ચે	૫૭	"	"	"	૭૭	"	"	"
૯૬	"	"	"	પ	૫૬	"	"	"	૭૬	"	"	"
૯૫	"	"	"	ધો	૫૫	"	"	"	૭૫	"	"	"
૯૪	"	"	"	ગી	૫૪	"	"	"	૭૪	"	"	"
૯૩	"	"	"	સ્થિ	૫૩	"	"	"	૭૩	"	"	"
૯૨	"	"	"		૫૨	અવશિષ્ટ			૭૨	"	"	"
૯૧	"	"	"		૫૧	કંડક			૭૧	"	"	"
૯૦	"	"	"		૫૦	અસંખ્યભાગ			૭૦	"	"	"
૮૯	"	"	"		૮૯નો	ઉત્કૃષ્ટ	અનુભાગ	અનંતગુણ	૫૦નો	જથ્થો	અનુભાગ	અનંતગુણ
૮૮	"	"	"		૮૮	"	"	"	૬૯નો	ઉત્કૃષ્ટ	અનુભાગ	અનંતગુણ
૮૭	"	"	"		૮૭	"	"	"	૬૮	"	"	"
૮૬	"	"	"		૮૬	"	"	"	૬૭	"	"	"
૮૫	"	"	"		૮૫	"	"	"	૬૬	"	"	"
૮૪	"	"	"		૮૪	"	"	"	૬૫	"	"	"
૮૩	"	"	"		૮૩	"	"	"	૬૪	"	"	"
૮૨	"	"	"		૮૨	"	"	"	૬૩	"	"	"
૮૧	"	"	"		૮૧	"	"	"	૬૨	"	"	"
૮૦	"	"	"		૮૦	"	"	"	૬૧	"	"	"
૭૯	"	"	"		૫૨નો	જથ્થો	અનુ	અનંતગુણ	૬૦	"	"	"
૭૮	"	"	"		૮૯નો	ઉ	અનુ	અનંતગુણ				
૭૭	"	"	"		૮૮	"	"	"				
૭૬	"	"	"		૮૭	"	"	"				
૭૫	"	"	"		૮૬	"	"	"				
૭૪	"	"	"		૮૫	"	"	"				
૭૩	"	"	"		૮૪	"	"	"				
૭૨	"	"	"		૮૩	"	"	"				
૭૧	"	"	"		૮૨	"	"	"				
૭૦	"	"	"		૮૧	"	"	"				
૬૯	"	"	"		૮૦	"	"	"				
૬૮	"	"	"		૫૧નો	જથ્થો	અનુ	અનંતગુણ				
૬૭	"	"	"									
૬૬	"	"	"									
૬૫	"	"	"									
૬૪	"	"	"									
૬૩	"	"	"									
૬૨	"	"	"									
૬૧	"	"	"									
૬૦	"	"	"									

૪૮ નો	જઘન્ય	અનુભાગ	અનંતગુણ	તેથી	_____	૫૮ નો	ઉત્કૃષ્ટ	અનુભાગ	અનંતગુણ	તેથી
૪૮	"	"	"	"	_____	૫૮	"	"	"	"
૪૭	"	"	"	"	_____	૫૭	"	"	"	"
૪૬	"	"	"	"	_____	૫૬	"	"	"	"
૪૫	"	"	"	"	_____	૫૫	"	"	"	"
૪૪	"	"	"	"	_____	૫૪	"	"	"	"
૪૩	"	"	"	"	_____	૫૩	"	"	"	"
૪૨	"	"	"	"	_____	૫૨	"	"	"	"
૪૧	"	"	"	"	_____	૫૧	"	"	"	"
૪૦	"	"	"	"	_____	૫૦	"	"	"	"
૩૯	"	"	"	"	_____	૪૯	"	"	"	"
૩૮	"	"	"	"	_____	૪૮	"	"	"	"
૩૭	"	"	"	"	_____	૪૭	"	"	"	"
૩૬	"	"	"	"	_____	૪૬	"	"	"	"
૩૫	"	"	"	"	_____	૪૫	"	"	"	"
૩૪	"	"	"	"	_____	૪૪	"	"	"	"
૩૩	"	"	"	"	_____	૪૩	"	"	"	"
૩૨	"	"	"	"	_____	૪૨	"	"	"	"
૩૧	"	"	"	"	_____	૪૧	"	"	"	"
૩૦	"	"	"	"	_____	૪૦	"	"	"	"
						૩૯	"	"	"	"
						૩૮	"	"	"	"
						૩૭	"	"	"	"
						૩૬	"	"	"	"
						૩૫	"	"	"	"
						૩૪	"	"	"	"
						૩૩	"	"	"	"
						૩૨	"	"	"	"
						૩૧	"	"	"	"
						૩૦	"	"	"	"

નોંધ :- (૧) અહીં સ્થાપનામાં ૯૯થી શરૂ કરી ૬૦ સુધીની સ્થિતિઓ શતપૃથક્ત્વ સાગરોપમ પ્રમાણ, તે અભવ્યની જઘન્ય અનુભાગબંધ પ્રાયોગ્ય છે.

(૨) ૫૮ થી ૫૩ સુધી સાકરોપયોગવાળા સમજવા.

(૩) ૪૯ જઘ થી ૫૮ ઉ. ૪૮ જઘ થી ૫૮ ઉ. તે પરસ્પર તીવ્રમંદતા પ્રરૂપણા તિર્યગ્મુખથી કરવી.

(૪) ૯૯ના ઉ. થી - ૯૦ એ ૧૦-૧૦ સ્થિતિઓના ખંડને કંડક કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓ જાણવી.

અસાતાદિ ૨૮ પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિઓના અનુભાગ સંબંધી તીવ્રમંદતા યંત્ર નં-૨૮

(ગાથા - ૬૭ ના આધારે)

૧૧નો	જઘ૦	અનુ૦	અલ્પ૦	૫૧નો	જઘ૦	અનુ૦	અનંતગુણ	૩૧નો	ઉત્ક૦	અનુ૦	અનંતગુણ
૧૨	"	"	પૂર્વ તુલ્ય	૫૨	"	"	"	૩૨	"	"	"
૧૩	"	"	"	૫૩	"	"	"	૩૩	"	"	"
૧૪	"	"	"	૫૪	"	"	"	૩૪	"	"	"
૧૫	"	"	"	૫૫	"	"	"	૩૫	"	"	"
૧૬	"	"	"	૫૬	"	"	"	૩૬	"	"	"
૧૭	"	"	"	૫૭	"	"	"	૩૭	"	"	"
૧૮	"	"	"	૫૮ કંડક અવશિષ્ટ ભાગ				૩૮	"	"	"
૧૯	"	"	"	૫૯ ભાગ પલ્યો અસં ભાગ				૩૯	"	"	"
૨૦	"	"	"	૬૦				૪૦	"	"	"
૨૧	"	"	"	૧૧નો	ઉત્ક૦	અનુ૦	અનંતગુણ	૬૦નો	જઘ૦	અનુ૦	અનંતગુણ
૨૨	"	"	"	૧૨	"	"	"	૪૧નો	ઉ૦	અનુ૦	અનંતગુણ
૨૩	"	"	"	૧૩	"	"	"	૪૨	"	"	"
૨૪	"	"	"	૧૪	"	"	"	૪૩	"	"	"
૨૫	"	"	"	૧૫	"	"	"	૪૪	"	"	"
૨૬	"	"	"	૧૬	"	"	"	૪૫	"	"	"
૨૭	"	"	"	૧૭	"	"	"	૪૬	"	"	"
૨૮	"	"	"	૧૮	"	"	"	૪૭	"	"	"
૨૯	"	"	"	૧૯	"	"	"	૪૮	"	"	"
૩૦	"	"	"	૨૦	"	"	"	૪૯	"	"	"
૩૧	"	"	"	૫૮નો	જઘ૦	અનુ૦	અનંતગુણ	૫૦	"	"	"
૩૨	"	"	"	૨૧નો	ઉ૦	અનુ૦	અનંતગુણ				
૩૩	"	"	"	૨૨	"	"	"				
૩૪	"	"	"	૨૩	"	"	"				
૩૫	"	"	"	૨૪	"	"	"				
૩૬	"	"	"	૨૫	"	"	"				
૩૭	"	"	"	૨૬	"	"	"				
૩૮	"	"	"	૨૭	"	"	"				
૩૯	"	"	"	૨૮	"	"	"				
૪૦	"	"	"	૨૯	"	"	"				
૪૧	"	"	"	૩૦	"	"	"				
૪૨	"	"	"	૫૯નો જઘ૦ અનુ૦ અનંતગુણ							
૪૩	"	"	"								
૪૪	"	"	"								
૪૫	"	"	"								
૪૬	"	"	"								
૪૭	"	"	"								
૪૮	"	"	"								
૪૯	"	"	"								
૫૦	"	"	"								

નોંધ :-

૧૧ થી ૫૦ સુધી સાગરોપમ
શતપૃથક્ત્વ છે.

૬૧ નો	જથ્થો	અનુભાગ	અનંતગુણ	તેથી	૫૧નો	ઉત્કૃષ્ટ	અનુભાગ	અનંતગુણ	તેથી
૬૨	"	"	"	"	૫૨	"	"	"	"
૬૩	"	"	"	"	૫૩	"	"	"	"
૬૪	"	"	"	"	૫૪	"	"	"	"
૬૫	"	"	"	"	૫૫	"	"	"	"
૬૬	"	"	"	"	૫૬	"	"	"	"
૬૭	"	"	"	"	૫૭	"	"	"	"
૬૮	"	"	"	"	૫૮	"	"	"	"
૬૯	"	"	"	"	૫૯	"	"	"	"
૭૦	"	"	"	"	૬૦	"	"	"	"
૭૧	"	"	"	"	૬૧	"	"	"	"
૭૨	"	"	"	"	૬૨	"	"	"	"
૭૩	"	"	"	"	૬૩	"	"	"	"
૭૪	"	"	"	"	૬૪	"	"	"	"
૭૫	"	"	"	"	૬૫	"	"	"	"
૭૬	"	"	"	"	૬૬	"	"	"	"
૭૭	"	"	"	"	૬૭	"	"	"	"
૭૮	"	"	"	"	૬૮	"	"	"	"
૭૯	"	"	"	"	૬૯	"	"	"	"
૮૦	"	"	"	"	૭૦	"	"	"	"
નોંધ :- _____ આ નિશાની વાળી રેખાઓ પરસ્પર આકાન્ત છે.					૭૧	"	"	"	"
					૭૨	"	"	"	"
					૭૩	"	"	"	"
					૭૪	"	"	"	"
					૭૫	"	"	"	"
					૭૬	"	"	"	"
					૭૭	"	"	"	"
					૭૮	"	"	"	"
					૭૯	"	"	"	"
					૮૦	"	"	"	"

થાય. એ પ્રમાણે નરકદ્વિક પંચેન્દ્રિયજાતિ સિવાયની જાતિ-૪, પ્રથમ સિવાય-સંસ્થાન-૫, સંઘયણ-૫, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, સ્થાવરદશક એ ૨૭ પ્રકૃતિઓ (અસાતા સાથે-૨૮ પ્રકૃતિઓ) જે પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિઓ કહેવી. (પરિશિષ્ટ-૨માં ચિત્ર નં.૬ જુઓ)

ઇતિ ચતુર્થ પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિવર્ગની તીવ્રમંદતા સમાપ્ત.

-: અથ તિર્યચદ્વિક - નીચગોત્રની તીવ્રમંદતા :-

ચંત્ર નં. ૨૯ :- હવે તિર્યચગતિની તીવ્રમંદતા કહે છે. - સાતમી નારકીમાં વર્તતો નારકનો જીવ સર્વ જઘન્ય સ્થિતિસ્થાન (૧૧) માં જઘન્યપદે જઘન્ય અનુભાગ સર્વથી અલ્પ છે. તેથી બીજી સ્થિતિ (૧૨) માં અનંતગુણ છે. તેથી પણ ત્રીજી સ્થિતિ (૧૩) માં અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી નિવર્તન કંડક (૨૦) સુધી અતિકાન્ત થાય. તેથી જઘન્ય સ્થિતિ (૧૧) માં ઉત્કૃષ્ટપદે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી નિવર્તન કંડકથી ઉપર પ્રથમ સ્થિતિમાં (૨૧માં) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી નીચે બીજી સ્થિતિ (૧૨) માં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી કંડકથી ઉપર બીજી સ્થિતિ (૨૨) માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે એક એક જઘન્ય અને એક એક ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણપણે ત્યાં સુધી લઈ જવું (કહેવું) કે જ્યાં સુધી અભવ્યપ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગબંધની નીચેની છેલ્લી સ્થિતિ (૪૦) આવે. અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગબંધની નીચેની કંડક માત્ર સ્થિતિઓ (૩૧ થી ૪૦) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ હજુ કહ્યા વગરની છે, બાકીની કહી છે. તેથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગબંધ વિષયમાં પ્રથમ સ્થિતિ (૪૧) માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. બીજી સ્થિતિ (૪૨)માં જઘન્ય અનુભાગ તેટલાં જ પ્રમાણે છે. ત્રીજી સ્થિતિ (૪૩) માં પણ તેટલાં જ પ્રમાણે છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ માત્ર સ્થિતિઓ (૪૧ થી ૬૦) અતિકાન્ત થાય, અને આ સ્થિતિઓને પૂર્વ પૂરુષોવડે પરાવર્તમાન જઘન્ય અનુભાગબંધ પ્રાયોગ્ય એ પ્રમાણે નામ કર્યું છે. અને આ સ્થિતિઓની ઉપરની પ્રથમ સ્થિતિ (૬૧) માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી પણ બીજી સ્થિતિ (૬૨)માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી પણ ત્રીજી સ્થિતિ (૬૩)નો અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી નિવર્તન કંડકનો અસંખ્યેયભાગ (૬૭) સુધી જાય, એક ભાગ (૬૮, ૬૯, ૭૦) બાકી રહે. પછી જે સ્થિતિસ્થાનથી (૩૦થી) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ મૂકીને નિવૃત્ત થયા, તેથી ઉપરના બીજા સ્થિતિસ્થાન (૩૧)માં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી પણ ઉપરના સ્થિતિસ્થાન (૩૨) માં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનો અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનો અનુભાગનું અનંતગુણપણું ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગબંધની નીચેની ચરમ (છેલ્લી) સ્થિતિ (૪૦) આવે. પછી જે સ્થિતિસ્થાનથી (૬૭) જઘન્ય અનુભાગ મૂકીને નિવૃત્ત થયેલા (અટકેલાં) તેની ઉપરની સ્થિતિસ્થાન (૬૮) નો જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગ વિષયમાં પ્રથમ કંડક માત્રની સ્થિતિઓ (૪૧ થી ૫૦)નો યથા ઉત્તરક્રમે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. પછી જે સ્થિતિસ્થાને (૬૮) જઘન્ય અનુભાગ મૂકીને અટકેલાં તેની ઉપરની સ્થિતિસ્થાન (૬૯)માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગ સંબંધી કંડકથી ઉપર કંડકમાત્રની સ્થિતિઓનો (૫૧ થી ૬૦) નો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ કહેવો. એ પ્રમાણે એક સ્થિતિનો જઘન્ય અનુભાગ અને કંડકમાત્રની સ્થિતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ કહેતા ત્યાં સુધી જવું કે જ્યાં સુધી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગ વિષય સંબંધી છેલ્લી સ્થિતિ (૬૦) આવે. પછી જે સ્થિતિસ્થાન (૬૯)માં જઘન્ય અનુભાગ મૂકીને નિવૃત્ત (અટકેલા) થયા તેની ઉપરની સ્થિતિ (૭૦)નો જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગબંધની ઉપરની પ્રથમ સ્થિતિ (૬૧)માં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી ઉપરની પહેલા કહેલ જઘન્ય અનુભાગથી બીજી સ્થિતિ (૭૧)માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી પહેલા કહેલ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગની ઉપરના સ્થિતિસ્થાન (૬૨)માં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે એક ઉપર એક નીચે સ્થિતિનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ કહેતાં ત્યાં સુધી જવું જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૮૦)માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ થાય. અને કંડકમાત્ર સ્થિતિઓનો (૭૧ થી ૮૦) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ કહેવાનો બાકી રહ્યો તે યથા ઉત્તરક્રમે અનંતગુણ ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૮૦) થાય. એ પ્રમાણે તિર્યચાનુપૂર્વી અને નીચગોત્રની તીવ્રમંદતા નિરૂપણ કરવી. (કહેવી) (પરિશિષ્ટ ૨માં ચિત્ર નં.૮ જુઓ).

ઇતિ તિર્યચદ્વિક - નીચગોત્રની તીવ્રમંદતા સમાપ્ત

-: અથ ત્રસયતુષ્કની તીવ્રમંદતા :-

યંત્ર નં. - ૩૦ :- હવે ત્રસનામને કહે છે. ત્રસનામની સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૮૮)થી શરૂ કરીને નીચે નીચે કંડકમાત્રની સ્થિતિઓને વિષે પચ્ચાનુપૂર્વીથી જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ (૮૦) સુધી કહેવો. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૮૮)માં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી કંડકથી નીચે પ્રથમ સ્થિતિમાં (૮૮) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં એક સમય ઓછી તેમાં (૮૮) નો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી કંડકની નીચેની બીજી સ્થિતિમાં (૮૮) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં બે સમય ઓછીમાં (૮૭) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમની ઉપરની છેલ્લી સ્થિતિ (૭૦) આવે. તેથી ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ સંબંધી (નીચેની) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૬૮) માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં એક સમય ઓછી તેમાં (૬૮) તેટલાં જ પ્રમાણે, બે સમય ઓછી (૬૭) તેમાં તેટલો જ હોય છે. એ પ્રમાણે નીચે નીચે ઊતરીને તેટલો જ અનુભાગ ત્યાં સુધી કહેવો જ્યાં સુધી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિ (૫૦) આવે. તેથી નીચેની પ્રથમ સ્થિતિ (૪૮) માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ, તેથી નીચે બીજી સ્થિતિ (૪૮)માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી કંડકના અસંખ્યાતભાગ (૪૩ સુધી) જાય. ^{૧૦૭} એક ભાગ (૪૨ - ૪૧ - ૪૦) બાકી રહે. તેથી ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમની ઉપર જે કહેવાની બાકી હતી તે કંડકની અંત્ય (૭૮ થી ૭૦) કંડકમાત્રની સ્થિતિઓની સ્થિતિમાં (૭૮) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી દ્વિચરમસ્થિતિ (૭૮) માં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ, તેથી ત્રિચરમ સ્થિતિ (૭૭)માં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ, એ પ્રમાણે નીચે નીચે ઊતરીને ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી કંડક (૭૦) સુધી અતિકાન્ત (પસાર) થઈ જાય. પછી જે સ્થિતિસ્થાને (૪૩) જઘન્ય અનુભાગ મૂકીને અટકેલાં તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાન (૪૨)માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ સંબંધીની છેલ્લી સ્થિતિ ૭૦થી શરૂ કરીને નીચે નીચે કંડકમાત્રની સ્થિતિઓનો (૬૮ થી ૬૦) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ક્રમથી અનંતગુણ અનંતગુણ કહેવો. તેથી પહેલાં કહેલ (૪૨)ની જઘન્ય અનુભાગથી નીચેના સ્થિતિસ્થાનમાં (૪૧) જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી પહેલાં કહેલ (૬૮ થી ૬૦) કંડકની નીચેના કંડકમાત્ર (૫૮ થી ૫૦) ની સ્થિતિઓનો નીચે નીચે ક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ કહેવો. એ પ્રમાણે એકનો જઘન્ય અનુભાગ અને કંડકમાત્રની સ્થિતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ કહેતાં ત્યાં સુધી જવું કે જ્યાં સુધી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગબંધ વિષયની જઘન્ય સ્થિતિ (૫૦) આવે. પછી જે સ્થિતિસ્થાનથી (૪૧) જઘન્ય અનુભાગ મૂકીને અટકેલાં તેની નીચેની સ્થિતિસ્થાન (૪૦) માં જઘન્ય અનુભાગ અનંતગુણ છે. તેથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગબંધ વિષયની જઘન્ય સ્થિતિ (૫૦) ની નીચે પ્રથમ સ્થિતિ (૪૮)નો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે એક એક સ્થિતિનો જઘન્ય અનુભાગ એક એક સ્થિતિનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ અનંતગુણ નીચે નીચે કહેતાં ત્યાં સુધી ઊતરવું જ્યાં સુધી જઘન્ય સ્થિતિ (૩૦) આવે. અને કંડકમાત્ર સ્થિતિનો (૩૮ થી ૩૦) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ કહેવાનો બાકી રહ્યો તેનો નીચે નીચે ક્રમથી અનંતગુણ કહેવો. એ પ્રમાણે બાદર- પર્યાપ્ત - પ્રત્યેક નામની તીવ્રમંદતા કહેવી. તે પ્રમાણે તીવ્રમંદતા કહી. (પરિશિષ્ટ-૨માં ચિત્ર નં ૦૮ જુઓ)

ઇતિ ત્રસયતુષ્કની તીવ્રમંદતા સમાપ્ત

ઇતિ અનુભાગ અધ્યવસાયની તીવ્રમંદતા સમાપ્ત

-: અથ અનુભાગબંધ વિષે સાદ્યાદિ પ્રરૂપણા :-

હવે અનુભાગબંધમાં સાદિ અનાદિ પ્રરૂપણા અને સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા કરાય છે. ત્યાં મૂલપ્રકૃતિના વિષયમાં ... નામકર્મ અને વેદનીયકર્મની અનુત્કૃષ્ટ અને ધાતિકર્મ ચાર (જ્ઞાનાં ૬૪૦ મોહં અંતં)નો અજઘન્ય અનુભાગ ચાર પ્રકારે છે. સાદિ - અનાદિ- ધ્રુવ અને અધ્રુવ. તે આ પ્રમાણે કહે છે. નામ - વેદનીયનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સૂક્ષ્મસંપરાયના છેલ્લા સમયે ક્ષપકને હોય છે. અને તે બીજા સમયે વિચ્છેદ પામે છે તેથી સાદિ-અધ્રુવ. પછી બીજે સર્વ પણ અનુત્કૃષ્ટ અને તે ઉપશાંતમોહે (બંધ) ન હોય, અને ત્યાંથી પડેલાને હોય માટે સાદિ, તે સ્થાન (ઉપશાંતમોહ) ન પામેલાને અનાદિ, અભવ્યને ધ્રુવ, ભવ્યને અધ્રુવ હોય છે. તથા મોહનીયનો અનિવૃત્તિબાદર ગુણસ્થાનકના અંત્ય સમયે, તથા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાયનો સૂક્ષ્મસંપરાયના અંત્ય સમયે ક્ષપકને જઘન્ય અનુભાગબંધ હોય છે. અને તે ૧ સમય હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ. પછી તો સર્વ પણ અજઘન્યબંધ સમજવો. અને ઉપશમશ્રેણિમાં મોહનીયનો સૂક્ષ્મસંપરાયે અને જ્ઞાનાવરણાદિ ત્રિકનો ઉપશાંતમોહે બંધ ન હોય. ત્યાંથી પડેલાને (બંધ) હોય, માટે સાદિ, તે સ્થાન (ઉપશાંતમોહ) નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ અભવ્ય-ભવ્યની અપેક્ષાએ હોય છે. (પેઇજ નંબર - ૧૫૨ જુઓ)

૧૦૭ અહીં ટીકામાં “एकोऽवतिष्ठते” એ શબ્દ નથી. પણ જરૂરી છે.

તિર્યચદ્વિક અને નીચગોત્રની તીવ્રમંદતા યંત્ર નંબર-૨૯ (ગાથા ૬૭ ના આધારે)

પ્રથમ નિવર્તન કંડક	૧૧નો જઘન્ય અનુભાગ અલ્પ તેથી				૪૧ થી ૬૦ પરાવર્તમાન સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ અલ્પ પ્રાયો ૪૬૦ અનુ બંધ	૪૧નો જઘન્ય અનુ ૦ અનંતગુણ તેથી			
	૧૨	"	"	અનંતગુણ		૪૨	"	તુલ્ય	"
૧૩	"	"	"	"	૪૧ થી ૬૦ પરાવર્તમાન સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ અલ્પ પ્રાયો ૪૬૦ અનુ બંધ	૪૩	"	"	"
૧૪	"	"	"	"		૪૪	"	"	"
૧૫	"	"	"	"		૪૫	"	"	"
૧૬	"	"	"	"		૪૬	"	"	"
૧૭	"	"	"	"		૪૭	"	"	"
૧૮	"	"	"	"		૪૮	"	"	"
૧૯	"	"	"	"		૪૯	"	"	"
૨૦	"	"	"	"		૫૦	"	"	"
૨૧	"	"	"	"		૫૧	"	"	"
૨૨	"	"	"	"		૫૨	"	"	"
૨૩	"	"	"	"		૫૩	"	"	"
૨૪	"	"	"	"		૫૪	"	"	"
૨૫	"	"	"	"		૫૫	"	"	"
૨૬	"	"	"	"		૫૬	"	"	"
૨૭	"	"	"	"		૫૭	"	"	"
૨૮	"	"	"	"		૫૮	"	"	"
૨૯	"	"	"	"		૫૯	"	"	"
૩૦	"	"	"	"		૬૦	"	"	"
૩૧	"	"	"	"		૬૧નો જઘન્ય અનુ ૦ અનંતગુણ	"	"	"
૩૨	"	"	"	"		૬૨	"	"	"
૩૩	"	"	"	"		૬૩	"	"	"
૩૪	"	"	"	"		૬૪	"	"	"
૩૫	"	"	"	"		૬૫	"	"	"
૩૬	"	"	"	"		૬૬	"	"	"
૩૭	"	"	"	"		૬૭	"	"	"
૩૮	"	"	"	"		૬૮	અવશિષ્ટ		
૩૯	"	"	"	"		૬૯			
૪૦	"	"	"	"		૭૦			

૩૧ ઉત્કૃં અનું અનંતગુણ તેથી	૬૧ ઉત્કૃં અનું અનંતગુણ તેથી	૭૧નો જથ્થો અનું અનંતગુણ તેથી
૩૨ " " " "	૬૨ " " " "	૭૨ " " " "
૩૩ " " " "	૬૩ " " " "	૭૩ " " " "
૩૪ " " " "	૬૪ " " " "	૭૪ " " " "
૩૫ " " " "	૬૫ " " " "	૭૫ " " " "
૩૬ " " " "	૬૬ " " " "	૭૬ " " " "
૩૭ " " " "	૬૭ " " " "	૭૭ " " " "
૩૮ " " " "	૬૮ " " " "	૭૮ " " " "
૩૯ " " " "	૬૯ " " " "	૭૯ " " " "
૪૦ " " " "	૭૦ " " " "	૮૦ " " " "
૬૮નો જથ્થો અનું અનંતગુણ તેથી	અન્ય વિવર્તન કંડક	૭૧ ઉત્કૃં અનું અનંતગુણ તેથી
૪૧નો ઉત્કૃં અનું " "		૭૨ " " " "
૪૨ " " " "		૭૩ " " " "
૪૩ " " " "		૭૪ " " " "
૪૪ " " " "		૭૫ " " " "
૪૫ " " " "		૭૬ " " " "
૪૬ " " " "		૭૭ " " " "
૪૭ " " " "		૭૮ " " " "
૪૮ " " " "		૭૯ " " " "
૪૯ " " " "		૮૦ " " " "
૫૦ " " " "		
૬૯નો જથ્થો અનું અનંતગુણ તેથી		
૫૧નો ઉત્કૃં અનું " "		
૫૨ " " " "		
૫૩ " " " "		
૫૪ " " " "		
૫૫ " " " "		
૫૬ " " " "		
૫૭ " " " "		
૫૮ " " " "		
૫૯ " " " "		
૬૦ " " " "		
૭૦નો જથ્થો અનું અનંતગુણ તેથી		

ત્રસયતુષ્કની તીવ્ર-મંદતા યંત્ર નં ૩૦ (ગાથા ૬૭ ના આધારે)

૯૯નો જથ્થો અનુ૦ અલ્પ					૬૯નો જથ્થો અનુ૦ અનંતગુણ તેથી									
૯૮	"	"	"	અનંતગુણ	પ્રથમ નિવર્તન કડક ૯૯ થી ૯૦	૬૮	"	"	પૂર્વતુલ્ય "					
૯૭	"	"	"	"		૬૭	"	"	"					
૯૬	"	"	"	"		૬૬	"	"	"					
૯૫	"	"	"	"		૬૫	"	"	"					
૯૪	"	"	"	"		૬૪	"	"	"					
૯૩	"	"	"	"		૬૩	"	"	"					
૯૨	"	"	"	"		૬૨	"	"	"					
૯૧	"	"	"	"	૬૧	"	"	"						
૯૦	"	"	"	"	૬૦	"	"	"						
તેથી ૯૯નો ઉત્કૃં અનુ૦ અનંતગુણ તેથી					૬૦	"	"	"						
૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ ૯૯ થી ૭૦	૯૮	"	"	"	—	૯૮	"	"	"	૫૯	"	"	"	"
	૯૮	"	"	"	—	૯૭	"	"	"	૫૮	"	"	"	"
	૯૭	"	"	"	—	૯૬	"	"	"	૫૭	"	"	"	"
	૯૬	"	"	"	—	૯૫	"	"	"	૫૬	"	"	"	"
	૯૫	"	"	"	—	૯૪	"	"	"	૫૫	"	"	"	"
	૯૪	"	"	"	—	૯૩	"	"	"	૫૪	"	"	"	"
	૯૩	"	"	"	—	૯૨	"	"	"	૫૩	"	"	"	"
	૯૨	"	"	"	—	૯૧	"	"	"	૫૨	"	"	"	"
	૯૧	"	"	"	—	૯૦	"	"	"	૫૧	"	"	"	"
	૯૦	"	"	"	—	૯૯	"	"	"	૫૦	"	"	"	"
	૭૯	"	"	"	—	૮૮	"	"	"	૪૯નો જથ્થો અનુ૦ અનંતગુણ તેથી				
	૭૮	"	"	"	—	૮૭	"	"	"	૪૮	"	"	"	"
	૭૭	"	"	"	—	૮૬	"	"	"	૪૭	"	"	"	"
	૭૬	"	"	"	—	૮૫	"	"	"	૪૬	"	"	"	"
	૭૫	"	"	"	—	૮૪	"	"	"	૪૫	"	"	"	"
	૭૪	"	"	"	—	૮૩	"	"	"	૪૪	"	"	"	"
	૭૩	"	"	"	—	૮૨	"	"	"	૪૩	"	"	"	"
	૭૨	"	"	"	—	૮૧	"	"	"	૪૨	અવશિષ્ટ			
	૭૧	"	"	"	—	૮૦	"	"	"	૪૧				
	૭૦	"	"	"						૪૦				

૭૯નો ઉત્કૃં અનુ૦ અનંત૦ તેથી	૪૯નો ઉત્કૃં અનુ૦ અનંત૦ તેથી	—	૩૯નો જથ્થો અનુ૦ અનંત૦ તેથી
૭૮ " " " "	૪૮ " " " "	—	૩૮ " " " "
૭૭ " " " "	૪૭ " " " "	—	૩૭ " " " "
૭૬ " " " "	૪૬ " " " "	—	૩૬ " " " "
૭૫ " " " "	૪૫ " " " "	—	૩૫ " " " "
૭૪ " " " "	૪૪ " " " "	—	૩૪ " " " "
૭૩ " " " "	૪૩ " " " "	—	૩૩ " " " "
૭૨ " " " "	૪૨ " " " "	—	૩૨ " " " "
૭૧ " " " "	૪૧ " " " "	—	૩૧ " " " "
૭૦ " " " "	૪૦ " " " "	—	૩૦ " " " "
૪૨નો જથ્થો અનુ૦ " "	અન્ય નિવર્તન કંડક		૩૯નો ઉત્કૃં અનુ૦ અનંત૦ તેથી
૬૯નો ઉત્કૃં અનુ૦ " "			૩૮ " " " "
૬૮ " " " "			૩૭ " " " "
૬૭ " " " "			૩૬ " " " "
૬૬ " " " "			૩૫ " " " "
૬૫ " " " "			૩૪ " " " "
૬૪ " " " "			૩૩ " " " "
૬૩ " " " "			૩૨ " " " "
૬૨ " " " "			૩૧ " " " "
૬૧ " " " "			૩૦ " " " "
૬૦ " " " "			
૪૧નો જથ્થો અનુ૦ " "			
૫૯નો ઉત્કૃં અનુ૦ " "			
૫૮ " " " "			
૫૭ " " " "			
૫૬ " " " "			
૫૫ " " " "			
૫૪ " " " "			
૫૩ " " " "			
૫૨ " " " "			
૫૧ " " " "			
૫૦ " " " "			
૪૦નો જથ્થો અનુ૦ " "			અનુકૃષ્ટી તથા તીવ્રમંદતા સંબંધિ વિશેષ નોંધ :- આગળ આગળના જે સ્થિતિસ્થાનમાં અનુભાગ તુલ્ય કે અનંતગુણ કહેલો છે, તે ઉપરના અનંતર અંકરૂપ સ્થિતિસ્થાનની અપેક્ષાએ જાણવો. તથા અંક સમુદાયમાં નાના મોટા વિભાગો જોઈને થોડી કે ઘણી સ્થિતિઓના નિર્ણય ન કરવો. કારણકે કોઈક સ્થાને ઘણાં અંકો નહીં વધી જવાના ભયથી ઘણી સ્થિતિઓને માટે પણ થોડા જ અંક આપેલા છે.

ગોત્રકર્મનો અનુકૃષ્ટ અને અજઘન્ય બંને ૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે..... ગોત્રનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ સુક્ષ્મસંપરાયના અંત્ય સમયે ક્ષપકને હોય, અને તે ૧ સમયમાત્ર હોય છે માટે સાદિ-અધ્રુવ. એ સિવાય બીજા આદિ સમયથી સર્વ પણ અનુકૃષ્ટ, અને તે ઉપશાંતમોહ (બંધ) ન હોય. ત્યાંથી પતિતને આશ્રયીને સાદિ, તે સ્થાન (ઉપશાંતમોહ) નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ અભવ્ય-ભવ્ય અપેક્ષાએ હોય છે.

તથા ગોત્રકર્મનો જઘન્ય અનુભાગબંધ ૭મી નારકીનો જીવ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ પામતી વખતે અંતરકરણ કરીને મિથ્યાત્વની પ્રથમ સ્થિતિને અનુભવતો અને ક્ષય કરતો અન્ય સમયે વર્તતો નીચગોત્રને આશ્રયીને (જઘન્ય બંધ) કરે, અને તે ૧ સમય છે, માટે સાદિ-અધ્રુવ ત્યાર પછીના બીજા સમયથી માંડીને જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધીનો બધો અજઘન્ય અને તે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વના પ્રાપ્તિ સમયે ઉચ્ચગોત્રને આશ્રયીને વર્તતાં સાદિ, તે સ્થાન (ઔપશમિક સમ્યક્) નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ સમજવું.

આ સાતે કર્મના બાકીના વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે.... વેદનીય અને નામકર્મનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સાદિ-અધ્રુવ પહેલા કલ્પો. જ્યારે પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામે મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ આ બંને (વેં નામ) નો જઘન્ય અનુભાગબંધ થાય છે. સંકિલ્પ અથવા વિશુદ્ધ પરિણામ થાય ત્યારે અજઘન્ય થાય છે. આ પ્રમાણે તે બંને પણ જઘન્ય-અજઘન્ય મિથ્યાદૃષ્ટિ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિને ક્રમપૂર્વક થતાં હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે.

ઘાતિકર્મનો જઘન્ય અનુભાગબંધ સાદિ-અધ્રુવરૂપે પૂર્વે કલ્પો. ઉત્કૃષ્ટ-અનુકૃષ્ટ ક્રમથી મિથ્યાદૃષ્ટિ પામે. સર્વ સંકિલ્પ હોય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ પરિણામે અનુકૃષ્ટ એ પ્રમાણે સાદિ-અધ્રુવ છે. ગોત્રનો જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ - સાદિ-અધ્રુવ પહેલાની જેમ સમજવો. આયુષ્ય અધ્રુવબંધિ હોવાથી તેના ચારે પણ વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ સુપ્રસિદ્ધ છે. (યંત્ર નં-૩૧ જુઓ)

ઉત્તરપ્રકૃતિઓને વિષે શુભધ્રુવબંધિની તૈજસ - કાર્મણ, પ્રશસ્તવર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ-અગુરુલઘુ, નિર્માણરૂપ ૮ પ્રકૃતિઓનો અનુકૃષ્ટ અનુભાગબંધ ચાર પ્રકારે તે આ પ્રમાણે કહે છે. આ ૮ પ્રકૃતિઓનો ક્ષપકને યોગ્ય અપૂર્વકરણે ૩૦ પ્રકૃતિના બંધવિચ્છેદ સમયે સમયમાત્ર ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ પામે છે. અને તે એક સમયપણું હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વ પણ અનુકૃષ્ટ છે. અને તે ઉપશમશ્રેણિમાં બંધવિચ્છેદથી આગળ (બંધ) ન હોય. અને ત્યાંથી પડેલાને ફરી પણ બંધ હોય છે માટે સાદિ, તે સ્થાન (ઉપશાંતમોહ) નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

મૂલપ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ ૪ અનુભાગબંધ વિષે સાદ્યાદિ ભાંગા પ્રદર્શક.યંત્ર નં-૩૧

ક્રમ	મૂલપ્રકૃતિનું નામ	જઘન્ય અનુભાગ	અજઘન્ય અનુભાગ	ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ	અનુકૃષ્ટ અનુભાગ	ભાંગા
૧	જ્ઞાનાવરણીય	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ,અનાદિ, ધ્રુવ, અધ્રુવ	સાદિ -અધ્રુવ	સાદિ -અધ્રુવ	૧૦
૨	દર્શનાવરણીય	" "	" " " "	" "	સાદિ -અધ્રુવ	૧૦
૩	વેદનીય	" "	સાદિ-અધ્રુવ	" "	સાદિ,અનાદિ, ધ્રુવ, અધ્રુવ	૧૦
૪	મોહનીય	" "	સાદિ,અનાદિ, ધ્રુવ, અધ્રુવ	" "	સાદિ -અધ્રુવ	૧૦
૫	આયુષ્ય	" "	સાદિ-અધ્રુવ	" "	" "	૮
૬	નામ	" "	" "	" "	સાદિ,અનાદિ, ધ્રુવ, અધ્રુવ	૧૦
૭	ગોત્ર	" "	સાદિ,અનાદિ, ધ્રુવ, અધ્રુવ	" "	" " " "	૧૨
૮	અંતરાય	" "	" " " "	" "	સાદિ -અધ્રુવ	૧૦
					કુલ ભાંગા	૮૦

તથા અશુભધ્રુવબંધિની જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૮, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય, જુગુપ્સા, ભય, ઉપધાત, અશુભવર્ણાદિ-૪, અંતરાય-૫ રૂપ ૪૩ પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય અનુભાગબંધ ચાર પ્રકારે તે આ પ્રમાણે કહે છે. - જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪ = ૧૪ પ્રકૃતિઓનો ક્ષપકને સૂક્ષ્મસંપરાયના છેલ્લા સમયે થાય છે. સંજવલન-૪ નો અનિવૃત્તિબાદરે ક્ષપકને પોતપોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે થાય છે. નિદ્રા - પ્રયલા - ઉપધાત - ભય - જુગુપ્સા અપ્રશસ્ત વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ, એ ૮ પ્રકૃતિઓનો અપૂર્વકરણે ક્ષપકને યોગ્ય પોતપોતાના બંધના અંત્ય સમયે થાય છે. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪નો સંયમની ઇચ્છાવાલો દેશવિરત પોતાના ગુણસ્થાનકના અંત્ય સમયે હોય, કારણકે તે બંધકમાં તેનું અતિવિશુદ્ધપણું છે. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪નો અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને સંયમ એકી સાથે પ્રાપ્ત કરતાં હોય, કારણકે તે બંધકમાં તેનું અતિવિશુદ્ધપણું છે. થીણાદિત્રિક - મિથ્યાત્વ - અનંતાનુબંધિ-૪ = ૮ પ્રકૃતિઓનો સમ્યક્ત્વ અને સંયમ એકી સાથે પામવાની ઇચ્છાવાલો મિથ્યાદૃષ્ટિ અંત્ય સમયે જઘન્ય અનુભાગબંધ પામે છે. અને તે એક સમય માત્ર હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ, પછી બીજે સર્વ પણ અજઘન્ય અને તે જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪નો ઉપશાંતમોહે, નિદ્રા-પ્રયલા, ઉપધાત, અપ્રશસ્તવર્ણાદિ-૪, ભય-જુગુપ્સાનો ઉપશમશ્રેણિમાં અનિવૃત્તિબાદરે, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ આદિનો પ્રમત્ત સંયતાદિમાં બંધવિચ્છેદ થવાથી (બંધ) ન હોય ત્યાંથી પડેલાને હોય તેથી સાદિ, તે સ્થાન નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ-અભવ્ય-ભવ્ય અપેક્ષાએ છે. આ જ શુભ અથવા અશુભ ધ્રુવબંધિની પ્રકૃતિઓનો કહેલ બાકીના વિકલ્પો સાદિ-અધ્રુવ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - તૈજસ આદિ આઠ પ્રકૃતિઓ શુભધ્રુવબંધિનીનો ઉત્કૃષ્ટ-સાદિ-અધ્રુવપણે પહેલાં જ કહ્યો છે. જઘન્ય અજઘન્ય તો સંજિ પર્યાપ્ત મિથ્યાદૃષ્ટિને વિષે પર્યાયથી (વારાકરતી) પામે છે. અતિસંકિલ્પમાં જઘન્ય, સુવિશુદ્ધિમાં તો અજઘન્ય એ પ્રમાણે સાદિ-અધ્રુવપણું આ બંને (જઘન્ય-અજઘન્ય રસબંધ)નો હોય છે.

અશુભધ્રુવબંધિનીઓનો તો જઘન્ય સાદિ-અધ્રુવપણે પહેલા જ કહ્યો છે. ઉત્કૃષ્ટ (અનુભાગબંધ) મિથ્યાદૃષ્ટિ સંજિપર્યાપ્ત, સર્વસંકિલ્પ પરિણામે એક અથવા બે સમય પામે છે. પછી ફરી પણ મંદપરિણામે અનુત્કૃષ્ટ એ પ્રમાણે આ બંને (ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટ) પણ સાદિ-અધ્રુવ છે.

અધ્રુવબંધિનીનો તો જઘન્ય-આદિ ચારે પણ અધ્રુવબંધિપણું હોવાથી જ સાદિ-અધ્રુવ છે. સાદિ-અનાદિ પ્રરૂપણા કરી. (યંત્ર નં.૦૩૨ જુઓ)

ઇતિ સાધાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત :-

-: અથ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા વિષે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

હવે સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા કરાય છે. ત્યાં અશુભપ્રકૃતિઓનો તેના બંધકમાં ચરમ (છેલ્લા) બંધ સમયે વર્તતો અત્યંત વિશુદ્ધ હોવાથી એક સમય જઘન્ય અનુભાગ બાંધે, પોતાના બંધવિચ્છેદથી ઉપર પણ જઇને પડતો અજઘન્યરસ બાંધે છે. શુભપ્રકૃતિઓનો તે છેલ્લા બંધકમાં અત્યંત વિશુદ્ધ હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બાંધે. મંદપરિણામવાળો તો અનુત્કૃષ્ટ બાંધે છે. તથા સકલ અશુભપ્રકૃતિઓનો ઉદ્યોત, આતપ, તિર્યચ અને મનુષ્ય આયુષ્યનો સંજિ મિથ્યાદૃષ્ટિ એક સમય ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બાંધે છે. તેમાં પણ અશુભ પ્રકૃતિઓને વિષે નરકત્રિક, બેઇન્દ્રિય - તેઇન્દ્રિય - ચઉરિન્દ્રિય જાતિ, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણનો સંજિ મિથ્યાદૃષ્ટિ તિર્યચ કે મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધનો સ્વામી થાય.

ઉત્તરપ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ ચાર અનુભાગબંધ વિષે સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નં.૦ ૩૨

ઉત્તરપ્રકૃતિઓના નામ	જઘન્ય રસ	અજઘન્ય રસ	ઉત્કૃષ્ટ રસ	અનુત્કૃષ્ટ રસ	ભાંગા
શુભધ્રુવબંધિ તૈજસ - કાર્મણ, શુભવર્ણ, અગુરુલધુ - નિર્માણ = ૮ પ્રકૃતિ	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ -અનાદિ ધ્રુવ - અધ્રુવ	૮૦
અશુભધ્રુવબંધિ - જ્ઞાના-૫, દર્શા-૮, મિથ્યા, ૧૬ કષાય, ભય, જુગુપ્સા, ઉપધાત, અપ્રશસ્તવર્ણાદિ-૪, અંતરાય-૫ = ૪૩	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ -અનાદિ ધ્રુવ - અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	૪૩૦
અધ્રુવબંધિ - ૭૩	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	સાદિ-અધ્રુવ	૫૮૪
					૧૦૮૪

તેમાં પણ ૧૦૮ નરકત્રિકનો અતિસંકિલ્પ, વિકલત્રિક - સૂક્ષ્મત્રિકનો તેના યોગ્ય સંકલેશવાન હોય, કારણકે અતિ સંકિલ્પવાળો આ ૫૮૬ (૬)ને ઉલ્લંઘીને નરક યોગ્ય બાંધે છે. દેવ-નારકોને તો ભવ પ્રત્યયથી આ પ્રકૃતિના બંધનો અસંભવ છે.

એકેન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવરનો ભવનપતિથી લઈ ઇશાન સુધીના દેવ જ અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગનો બંધક છે, કારણકે તિર્યચ અને મનુષ્ય અતિસંકિલ્પ હોય તો નરકગતિ પ્રાયોગ્ય બંધકપણું છે, અને મન્દ સંકલેશે આ (પ્રકૃતિઓ) અશુભપણું હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધનો અસંભવ છે. નારકો અને ઇશાન પછીના દેવો (સનતકુમારાદિ)ને ભવ પ્રત્યયથી જ આ પ્રકૃતિનું અબંધકપણું છે.

તિર્યચગતિ - તિર્યચાનુપૂર્વી, સેવાર્તસંઘયણનો અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવ-નારકો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધના સ્વામી થાય છે. તિર્યચ-મનુષ્ય તો તે યોગ્ય સંકલેશે વર્તતાં હોય તો નરક યોગ્ય જ બાંધે છે, અને આ પ્રકૃતિઓ તદ્દયોગ્ય (નરક યોગ્ય) નથી તેથી દેવ-નારકનું ગ્રહણ કર્યું. કારણ કે તે દેવ-નારક સર્વસંકિલ્પે પણ તિર્યચ યોગ્ય બાંધે છે. અને અહીં સામાન્યથી કહ્યું પણ સેવાર્તનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધક સનતકુમારાદિ દેવ જ છે, પણ ઇશાન સુધીના નહીં, તેઓ અતિસંકિલ્પ હોય તો એકેન્દ્રિય યોગ્ય જ બંધકપણું હોય છે.

બાકીની જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૮, અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય, નપુંસકવેદ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા, હુંડકસંસ્થાન, અપ્રશસ્તવર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શ, ઉપધાત, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અશુભ, અસ્થિર, અનાદેય, અયશઃકીર્તિ, નીચગોત્ર, અંતરાયરૂપ ૫૬ પ્રકૃતિઓનો ચારે ગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ અતિ સંકિલ્પ બાંધે.

હાસ્ય, રતિ, સ્ત્રી-પુરુષવેદ, પ્રથમ અને અંત્ય સિવાયના સંસ્થાન-૪, સંઘયણ-૪, = ૧૨ પ્રકૃતિઓનો તદ્દપ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધના સ્વામી થાય. કારણકે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પે તો હાસ્ય-રતિ યુગલને અતિકાન્ત કરીને અરતિ-શોક-યુગલ બાંધે, સ્ત્રીવેદ-પુરુષવેદને પણ અતિક્રમી (ઉલ્લંઘીને) નપુંસકવેદ બાંધે, સંસ્થાન-સંઘયણને વિષે પણ સર્વસંકિલ્પ ૨૦ કોડાકોડીસાગરોપમની સ્થિતિવાળું હુંડક-સેવાર્ત બાંધે છે. તેથી વિશુદ્ધ ૧૮ કોડાકોડીસાગરોપમ સ્થિતિવાળું વામન-કીલિકા બાંધે. તેથી વિશુદ્ધતર ૧૬ કોડાકોડીસાગરોપમની સ્થિતિવાળું કુબ્જ-અર્ધનારાય બાંધે. તેથી પણ વિશુદ્ધ ૧૪ કોડાકોડીસાગરોપમની સ્થિતિવાળું સાદિ-નારાય બાંધે. તેથી વિશુદ્ધ ૧૨ કોડાકોડીસાગરોપમની સ્થિતિવાળું ન્યગ્રોધપરિમંડલ ઋષભનારાય બાંધે, તેથી પણ વિશુદ્ધ ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિવાળું સમયતુરસ - વજ્રઋષભનારાય બાંધે, હીનાધિક સંકિલ્પ હોવાથી બીજા બીજા બંધનો સંભવ હોવાથી તત્ પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પનું ગ્રહણ કર્યું છે.

આતપ-ઉદ્યોત-તિર્યચ-મનુષ્ય આયુષ્યનો તો સુવિશુદ્ધ સંજ્ઞિ-મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધનો સ્વામી થાય. કારણકે સમ્યગ્દૃષ્ટિ તો તિર્યચ આયુષ્ય આતપ ઉદ્યોતના બંધમાં જ આવે નહીં તો કેવી રીતે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ થાય ? અર્થાત્ ન થાય. અને મનુષ્ય આયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ૩ પલ્યોપમ સ્થિતિવાળાને હોય છે. બાકીનાને નહીં. સમ્યગ્દૃષ્ટિ તિર્યચ મનુષ્યો મનુષ્ય આયુષ્ય બંધ કરે નહીં. તેઓને દેવાયુષ્યના બંધનો સંભવ હોવાથી, જે પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ કે નારક હોય તે મનુષ્ય આયુષ્ય બાંધે પણ તે કર્મભૂમિ યોગ્યજ પણ અકર્મભૂમિ યોગ્ય નહીં, ત્યાં તેઓનો ઉત્પન્ન થવાનો અભાવ હોવાથી. તેથી મનુષ્ય આયુષ્ય આદિ-૪ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ સ્વામી મિથ્યાદૃષ્ટિ છે પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહીં એ પ્રમાણે જાણવું. અહીં પણ વિશેષ વિચારાતાં આતપનો બંધક તદ્દપ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવ છે. કારણ કે નારકોને એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય બંધનો અસંભવ છે, અને તિર્યચ મનુષ્ય આતપના ઉત્કૃષ્ટ રસયોગ્ય વિશુદ્ધ વર્તતાં હોય તો તિર્યચ પંચેન્દ્રિય આદિ યોગ્ય અશુભતર બંધનો સંભવ હોવાથી.

ઉદ્યોતનામનો ૭મી નારકીમાં વર્તતો જીવ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છાવાળો યથાપ્રવૃત્ત આદિ ત્રણ કરણપૂર્વક અંતરકરણ કરીને મિથ્યાત્વની પ્રથમ સ્થિતિને અનુભવતો છેલ્લા સમયે વર્તતો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધનો સ્વામી થાય તે બંધમાં તેનું અતિવિશુદ્ધપણું હોવાથી.

તિર્યચ - મનુષ્ય આયુષ્યનો તિર્યચ કે મનુષ્ય તદ્દપ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

૧૦૮ અહીં નરકત્રિકનો અતિસંકિલ્પ કહેલ છે. પણ આયુનો બંધ મધ્યમ પરિણામે થાય છે. માટે અહીં નરકાયુ પણ અતિસંકિલ્પ કેમ કહ્યું તે બહુશ્ચતગમ્ય છે.

અગુરુલધુ તેજસ - કાર્મણ - નિર્માણ - પ્રશસ્તવર્ણ - ગંધ - રસ - સ્પર્શ - દેવદિક - વૈકિયદિક - આહારકદિક - પંચેન્દ્રિયજાતિ - સમયતુરસસંસ્થાન - પરાધાત - ઉચ્ચવાસ - પ્રશસ્તવિહાયોગતિ - તીર્થકરનામ^{૧૦૯} યશઃકીર્તિ સિવાય ત્રસનવક એમ ૨૯ પ્રકૃતિઓનો અપૂર્વકરણે ક્ષપકને યોગ્ય દેવગતિ પ્રાયોગ્ય બંધવિચ્છેદ સમયે વર્તતો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ સ્વામી થાય. તે બંધકને તેનું જ અતિવિશુદ્ધપણું હોવાથી.

મનુષ્યદિક - ઔદારિકદિક - પ્રથમ સંધયણ એ પાંચ પ્રકૃતિઓનો અતિવિશુદ્ધ એવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ૧ અથવા ૨ સમય બાંધે છે. કારણકે મિથ્યાદૃષ્ટિથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ અનંતગુણ વિશુદ્ધ છે તેથી સમ્યગ્દૃષ્ટિનું ગ્રહણ કર્યું છે. નારકો પણ વિશુદ્ધ હોતે છતાં આ પ્રકૃતિઓને બાંધે ખરા પણ ફક્ત નંદીશ્વરાદિ ચૈત્યમાં મહોત્સવ આદિથી ઉપબંહણા (અનુભોદના) કરેલ દેવ જેવો અતિવિશુદ્ધપણાનો ભાવ નથી તેથી તેઓનું (નારકીનું) અગ્રહણ છે. અતિવિશુદ્ધ એવા તિર્યક મનુષ્યને તો દેવગતિ પ્રાયોગ્ય બંધ થતો હોવાથી તે અયોગ્ય છે, તેથી બતાવેલ (પાંચ) પ્રકૃતિ બંધનો અસંભવ છે. એ પ્રમાણે અન્યગતિ છોડી દેવનું જ ગ્રહણ કર્યું છે.

દેવાયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધનો સ્વામી અપ્રમત્તસંયત છે, કારણકે તેને સર્વ બંધકોથી અતિવિશુદ્ધપણું છે. સાતાવેદનીય, યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્રનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધનો સ્વામી સૂક્ષ્મસંપરાયના અંત્ય સમયે વર્તતો (ક્ષપક) જીવ કરે છે. કારણકે તે બંધકને અતિવિશુદ્ધપણું છે. (યંત્ર નંબર - ૩૩ જુઓ)

ઇતિ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

-: અથ જઘન્ય અનુભાગબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

જઘન્ય અનુભાગ સ્વામિત્વ વિષયમાં અપ્રમત્તયતિ પ્રમત્ત સન્મુખ થયેલો આહારકદિકનો જઘન્ય અનુભાગબંધનો સ્વામી થાય છે, તેને તે બંધકમાં સર્વસંકિલ્પપણું છે.

સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક, આયુષ્ય-૪, દેવદિક, નરકદિક, વૈકિયદિક રૂપ - ૧૬ પ્રકૃતિઓનો મનુષ્ય - તિર્યક જઘન્ય અનુભાગબંધનો સ્વામી થાય. કારણકે અહીં તિર્યક મનુષ્ય આયુષ્ય વિના બાકીની ૧૪-પ્રકૃતિઓ દેવ-નારકો ભવ પ્રત્યયથી જ ન બાંધે, તિર્યક-મનુષ્ય બંને આયુષ્ય પણ જ્યારે જઘન્ય સ્થિતિનું બાંધે ત્યારે જઘન્ય રસ કરે, ^{૧૧૦}દેવ-નારકો તો તે જઘન્ય બાંધે નહીં. તે સ્થિતિને વિષે તેઓને ઉત્પન્ન થવાનો અભાવ છે, તેથી આ ૧૬ પ્રકૃતિઓ દેવ-નારક અયોગ્ય છે. એ પ્રમાણે મનુષ્ય તિર્યકનું જ ગ્રહણ કર્યું છે. ત્યાં નારક આયુષ્ય અશુભત્વપણું હોવાથી તે બંધકમાં સર્વ વિશુદ્ધ ૧૦ હજાર વર્ષ જઘન્ય સ્થિતિબંધ કાળમાં જઘન્ય અનુભાગબંધ તિર્યક મનુષ્ય કરે. બાકીના ત્રણ આયુષ્ય શુભપણું હોવાથી તે બંધકમાં ^{૧૧૧}સર્વસંકિલ્પ પોતપોતાની સર્વ જઘન્યસ્થિતિના બંધકમાં જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામી થાય. નરકદિકનું અશુભત્વપણું હોવાથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ કાળે તે બંધકને વિષે સર્વ વિશુદ્ધ છે. દેવદિકનું શુભત્વપણું હોવાથી પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કાળે તત્ પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ હોય ત્યારે જૉ અનુૉ બંધ કરે, અતિ સંકિલ્પ હોય તો નરકાદિ યોગ્ય બાંધે તેથી તત્ પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ હોય ત્યારે જઘન્ય રસબંધ કરે છે. તેથી તત્ પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પનું ગ્રહણ કર્યું છે. એ પ્રમાણે બીજે પણ જાણવું. વૈકિયદિકનું પણ શુભત્વપણું હોવાથી નરકગતિ સાથે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધતા (જઘન્ય અનુભાગબંધ) કરે. વિકલત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિકનું તો અશુભપણું હોવાથી તત્ પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ હોય ત્યારે (જઘન્ય અનુભાગબંધ) કરે કારણકે અતિવિશુદ્ધ મનુષ્યાદિ પ્રાયોગ્ય બાંધે તેથી તત્ પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિનું ગ્રહણ છે.

૧૦૯ સારામાં સારા પરિણામે તીર્થકરાદિ પ્રકૃતિઓનો આઠમે ગુણસ્થાનકે ઉત્કૃષ્ટ રસ બંધ થાય અને યશઃકીર્તિ આદિનો દશમે થાય એમ અહીં કહ્યું. ત્યારે અહીં શંકા થાય કે આઠમા ગુણસ્થાનકથી નવમા ગુણસ્થાનકે અનંતગુણ વિશુદ્ધ પરિણામ છે. દશમાથી અગિયારમે અત્યંત નિર્મળતા છે તો ત્યાં તેનો ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ કેમ ન થાય ? કદાચ અહીં એમ કહેવામાં આવે કે ત્યાં બંધાતી નથી માટે ન થાય. પરંતુ શા માટે ન બંધાય ? તેના ઉત્તરમાં સમજવું કે દરેક પુણ્ય કે પાપ પ્રકૃતિઓના બંધ યોગ્ય પરિણામની તીર્થકર પરમાત્માના જ્ઞાનમાં મર્યાદા છે કે ઓછામાં ઓછા અમુક હદના સારા પરિણામથી આરંભી વધારેમાં વધારે અમુક હદ સુધીના સારા પરિણામ પર્યંત અમુક અમુક પુણ્ય પ્રકૃતિઓ બંધાય. તે જ પ્રમાણે ઓછામાં ઓછા અમુક હદના સંકિલ્પ પરિણામથી આરંભી ઉત્કૃષ્ટ અમુક હદ સુધીના સંકિલ્પ પરિણામ પર્યંત અમુક પાપ પ્રકૃતિ બંધાય. આ પ્રમાણે બંધમાં પોતપોતાની જે ઓછામાં ઓછી કે વધારેમાં વધારે સંકલેશ કે વિશુદ્ધિની મર્યાદા છે તે કરતાં ઓછા હોય કે વધી જાય તો તે પ્રકૃતિનો બંધ ન થાય. આ હેતુથી જ અમુક અમુક પ્રકૃતિ અમુક ગુણસ્થાનક સુધી બંધાય આગળ ન બંધાય એમ કહ્યું છે. જો આ પ્રમાણે મર્યાદા ન હોય અને ઉત્તરોત્તર ગુણસ્થાનકે બંધાયા જ કરે તો તેના બંધનો અંત જ ન આવે અને કોઇ જીવ મોક્ષમાં જ ન જાય. તેથી જ તીર્થકરાદિનો આઠમે અને યશઃકીર્તિ આદિનો દશમે ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ કહ્યો અને બંધવિચ્છેદ પણ ત્યાં જ કહ્યો. કારણ કે તેના બંધને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ પરિણામ ત્યાં જ છે તે કરતાં આગળના ગુણસ્થાનકે તેના બંધ યોગ્ય હદથી વધારે નિર્મળ પરિણામ છે. માટે ત્યાં ન બંધાય. આ પ્રમાણે દરેક પ્રકૃતિઓ માટે સમજવું.

૧૧૦ અહીં ટીકામાં દેવ શબ્દ નથી પણ તે જરૂરી છે.

૧૧૧ અહીં ટીકામાં સર્વસંકિલ્પ કહેલ છે. પણ આયુનો બંધ તત્ પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ પરિણામી હોય ત્યારે જઘન્ય રસબંધ કરે છે.

ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં-૩૩ (ગાથા-૬૭ ના આધારે)

વિશેષ :- શુભ પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ સમયે અત્યંત વિશુદ્ધ હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ કરે, અશુભ-પ્રકૃતિઓ ઉદ્યોત-આતપ-તિર્યં મનુઠ આયુષ્યનો સંજિ મિથ્યાદષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ કરે.

કેટલી પ્રકૃતિ	૮૨ અશુભપ્રકૃતિઓના નામ	કયા જીવો ? ક્યારે અનુભાગબંધ કરે ?
૩	નરકત્રિક	અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ અયુગલિક તિઠ મનુઠ
૬	વિકલત્રિક - સૂક્ષ્મત્રિક	તદ્યોગ્ય મિથ્યાદષ્ટિ અયુગલિક તિઠ મનુઠ
૨	એકેન્દ્રિયજાતિ-સ્થાવર	અતિસંકિલ્પ મિથ્યાઠ ભુવનપતિથી ઈશાન સુધીના દેવ
૨	તિર્યંચદિક	અતિસંકિલ્પ મિથ્યાઠ દેવ-નારક
૧	છેવકું સંધયણ	અતિસંકિલ્પ મિથ્યાઠ સનતકુમારાદિ દેવ - નારક
૫૬	જ્ઞાઠ-૫, દર્શઠ-૮, અસાતાવેદઠ, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય, નપુંસકવેદ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા, હુંડકસંસ્થાન, અશુભવર્ણાદિ-૪, ઉપઘાત, અશુભવિહાઠ, અસ્થિરાદિ-૬, નીચગોત્ર, અંતરાય-૫ = ૫૬	અતિસંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ ચારે ગતિના
૧૨	હાસ્ય-રતિ, સ્ત્રી-પુરુષવેદ મધ્યમસંસ્થાન-૪, સંધયણ-૪	તદ્યોગ્ય સંકિલ્પ મિથ્યાદષ્ટિ ચારે ગતિના
	૪૨ શુભપ્રકૃતિઓના નામ	
૧	આતપ	તદ્યપ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ મિથ્યાઠ ઈશાન સુધીના દેવ.
૧	ઉદ્યોત	૭મી નારકનો મિથ્યાદષ્ટિ મિથ્યાત્વની પ્રથમ સ્થિતિના ચરમ સમયે
૨	તિર્યંચ - મનુષ્યાયુષ્ય	યથાયોગ્ય વિશુદ્ધિવાલા સંજિ મિથ્યાઠ સંખ્યાતવર્પના આયુષ્યવાલા તિઠ-મનુઠ
૨૮	અગુરુઠ, તેઠ, કાઠ, નિર્માણ, શુભવર્ણાદિ-૪ દેવદિક, વૈઠદિક, આહાઠદિક, પંચેઠજાતિ, સમયતુઠ સંસ્થાન, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ, શુભવિહાઠ, જિનનામ, ત્રસાદિ-૮ = ૨૮	અતિ વિશુદ્ધ ક્ષપક અપૂર્વકરણના છઠ્ઠાભાગના અંત્યસમયે
૫	મનુષ્યદિક, ઔદારિકદિક, પ્રથમ સંધયણ	અતિવિશુદ્ધ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવ-૧ કે ૨ સમય
૧	દેવાયુષ્ય	અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે બંધવિચ્છેદ સમયે
૩	સાતાવેદનીય, યશઃકીર્તિ, ઉચ્ચગોત્ર	ક્ષપકશ્રેણિવાલો સૂક્ષ્મસંપરાયના અંત્યસમયે
૧૨૪	કુલ પ્રકૃતિઓ વર્ણાદિ-૪ શુભ-અશુભ ગણવાથી ૧૨૪ થાય છે.	

ઔદારિકદિક-ઉદ્યોતનો દેવ અથવા નારક તિર્યગતિ પ્રાયોગ્ય ૨૦ કોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને બાંધતો ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પે વર્તતો જઘન્ય અનુભાગબંધનો સ્વામી થાય. આ પ્રકૃતિઓનો તિર્યગતિ પ્રાયોગ્ય બંધ સાથે રહેતી પ્રકૃતિઓનો જ જઘન્ય રસ બંધ થાય. અને તિર્યગ મનુષ્ય આટલા સંકિલ્પે વર્તતાં નરકગતિ પ્રાયોગ્ય બંધના સંભવને કારણે તેના ૩-પ્રકૃતિના બંધનો સંભવ નથી. (અર્થાત્ તિર્યગ મનુષ્ય જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામી ન થાય.) અને ઔદારિક અંગોપાંગનો ઈશાન પછીના એટલે કે સનતકુમારાદિ દેવો જાણવાં. કારણકે ઈશાન સુધીના અતિસંકિલ્પ પરિણામે એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય જ બાંધે, અને ઔદારિક અંગોપાંગ એકેન્દ્રિયને ન હોય.

તિર્યગદિક - નીચગોત્રનો સાતમી નારકનો જીવ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વને ઉત્પન્ન કરતો યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણ કરણ કરવા પૂર્વક અંતરકરણ કરીને પ્રથમ સ્થિતિને (મિથ્યાત્વના) વિપાકને અનુભવતો છોલ્લા સમયે મિથ્યાદૃષ્ટિ કરે. આ ત્રણ પ્રકૃતિનું અશુભપણું હોવાથી સર્વવિશુદ્ધ જઘન્ય અનુભાગબંધ કરનારો થાય. તે બંધકને વિષે જ વિશુદ્ધ છે. અને શતક યુદ્ધિમાં કહ્યું છે. - “તિરિયગદ્તિરિયાણુપુલ્લિણીયાગોયાણં અહે સત્તમપુલ્લિનેરર્દો સમ્મત્તાભિમુહો કરણાદં કરિત્તુ ચરમસમયમિચ્છદિદ્ધી ભવપચ્ચણ તાઓ તિત્તિ વિ બંધર્દં જાવ મિચ્છત્તભાવો તાવ તસ્સ જહણ્ણોણુભાગો હવડં તવ્વંધેગેસુ અચ્ચંતવિસુદ્ધો તિ કાઠં” તિર્યગતિ, તિર્યગાનુપૂર્વી નીચગોત્રનો સાતમી નારકનો જીવ સમ્યક્ત્વ અભિમુખ થયેલ કરણોને કરીને મિથ્યાદૃષ્ટિ છોલ્લા સમયે જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વ ભાવ છે ત્યાં સુધી ભવપ્રત્યયિક તે ત્રણે પ્રકૃતિઓ બાંધે છે. માટે તેને તેનો જઘન્ય રસબંધ થાય છે. તેના બંધકને વિષે અત્યંત વિશુદ્ધ છે. કારણકે અન્યસ્થાનવર્તી આટલી વિશુદ્ધિમાં મનુષ્યદિક આદિ સહિત ઉચ્ચગોત્ર બાંધે તેથી સાતમી નારકનું ગ્રહણ કર્યું છે. એ પ્રમાણે ભાવ છે.

અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ - મિથ્યાત્વ અને નરકગમન સન્મુખ થયેલ મનુષ્ય તીર્થંકરનામકર્મનો (જઘન્ય અનુભાગબંધ) કરે કારણકે તે જીવને જ શુભપણું હોવાથી જઘન્ય અનુભાગ સંકિલ્પ વડે બંધાય, અને તે જે પ્રમાણે કહ્યું તે પ્રમાણેના વિશેષણોથી યુક્ત તેને જ હોય છે. ત્યાં તિર્યગો તીર્થંકર નામને પહેલા બાંધેલા અને બાંધતા એવા જીવો ભવ પ્રત્યયથી જ હોતાં નથી તેથી મનુષ્યનું ગ્રહણ કર્યું છે. ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ શ્રેણિક આદિ નરક ગમન સન્મુખ થયેલાને પણ વિશુદ્ધપણું હોવાથી અને બીજી ગતિ સન્મુખ સમ્યગ્દૃષ્ટિને તેવા પ્રકારના સંકલેશના અભાવથી મિથ્યાત્વ અને નરકાભિમુખનું ગ્રહણ કર્યું છે.

પંચેન્દ્રિયજાતિ, તૈજસ-કાર્મણ પ્રશસ્તવર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ-અગુરુલઘુ-પરાધાત-ઉચ્છ્વાસ-ત્રસ-બાદર-પર્યાપ્ત-પ્રત્યેક-નિર્માણ લક્ષણવાળી ૧૫ પ્રકૃતિઓનો ચારેગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પપણામાં જઘન્ય અનુભાગબંધ કરનાર છે. કારણકે આ શુભ પ્રકૃતિ હોવાથી સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પવડે જઘન્ય રસ બાંધે છે. અને ત્યાં તિર્યગ-મનુષ્ય સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પ પરિણામે વર્તતાં નરકગતિ સાથે રહેનારી આ (પ્રકૃતિઓ) બાંધતા જઘન્ય રસ બાંધે છે. નારકો અને સનતકુમારાદિ દેવો સર્વસંકિલ્પ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ પ્રાયોગ્ય આ (પ્રકૃતિઓ) બાંધતા જઘન્યરસે બાંધે છે. ઈશાન સુધીના દેવો સર્વસંકિલ્પ હોય તો પંચેન્દ્રિયજાતિ - ત્રસ સિવાયની બાકીની ૧૩ પ્રકૃતિઓ એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય બાંધતા જઘન્યરસે બાંધે છે. પંચેન્દ્રિયજાતિ ત્રસનામ તો વિશુદ્ધ હોય ત્યારે આ ઈશાન સુધીના દેવો બાંધે. તેથી જઘન્યરસ ન બાંધે તેથી તેનું વર્જન કર્યું છે.

તે જ ચારે ગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ સહેજ વિશુદ્ધ થયેલો સ્ત્રીવેદ નપુંસકવેદનો જઘન્ય અનુભાગબંધનો સ્વામી થાય, ફક્ત સ્હેજ શુદ્ધિવાળો નપુંસકવેદનો, તેથી સ્હેજ વધારે શુદ્ધિવાળો સ્ત્રીવેદનો સર્વ વિશુદ્ધિવાળો પુરુષવેદ જ બાંધે, તેથી ‘મનાવિશુદ્ધ્યન્તઃ’ એ પ્રમાણે કહ્યું છે.

સાતાવેદનીય, સ્થિર, શુભ, યશઃકીર્તિ, ૪ પ્રકૃતિઓનો અને સપ્રતિપક્ષ એવી અસાતા, અસ્થિર, અશુભ, અયશઃકીર્તિનો સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ પરાવર્તમાન, મધ્યમ પરિણામે જઘન્ય અનુભાગબંધ સ્વામી થાય. કેવી રીતે ? તો કહે છે -- અહીં સાતાની ૧૫ કોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે અને અસાતાની ૩૦ કોડાકોડીસાગરોપમની સ્થિતિ છે. ત્યાં પ્રમત્ત સંયત તત્ પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ અસાતાની સમ્યગ્દૃષ્ટિ યોગ્ય સ્થિતિને વિષે સર્વ જઘન્ય અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિને બાંધે, પછી અંતર્મુદૂર્ત રહી પરાવૃત્ત (વારાફરતી) સાતાને બાંધે. ફરી પણ અસાતાને બાંધે. એ પ્રમાણે દેશવિરતિ, અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિશ્ર, સાસ્વાદન, મિથ્યાદૃષ્ટિઓ પણ પરાવર્તિત એવી સાતા-અસાતાને બાંધે. ત્યાં મિથ્યાદૃષ્ટિ સાતા-અસાતા સાથે પરાવૃત્ત ત્યાં સુધી બાંધે જ્યાં સુધી સાતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૫ કોડાકોડીસાગરોપમની થાય. તેથી આગળ પણ સંકિલ્પ, સંકિલ્પતર, સંકિલ્પતમ ફક્ત અસાતાને જ ત્યાં સુધી બાંધે કે જ્યાં સુધી ૩૦ કોડાકોડીસાગરોપમ સ્થિતિ થાય. પ્રમત્તથી પણ આગળ અપ્રમત્તાદિમાં વિશુદ્ધ, વિશુદ્ધતર, વિશુદ્ધતમ, ફક્ત સાતાને જ બાંધે યાવત્ સૂક્ષ્મસંપરાયમાં ૧૨ મુદૂર્ત (જઘન્ય સ્થિતિબંધના અધ્યવસાય) સુધી બાંધે, તે

આ પ્રમાણે સાતાનો અસાતા સાથે પરાવર્તમાન - પરાવર્તમાન થઈને વ્યવસ્થિત બંધ હોતે છતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી શરૂ કરીને જઘન્ય અનુભાગબંધ ઉચિત પરાવર્તમાન મધ્યમપરિણામ ત્યાં સુધી પામે કે જ્યાં સુધી અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમની સર્વ જઘન્યસ્થિતિ થાય. આ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ યોગ્ય સ્થાનને વિષે એક પ્રકૃતિનો બીજી પ્રકૃતિના સંક્રમમાં મન્દ પરિણામે જઘન્ય અનુભાગબંધ ઉચિત પામે, બીજે નહીં, શુદ્ધ સ્થિતિમાં અપ્રમત્તાદિનો અને મિથ્યાદૃષ્ટિનો સાતા-અસાતાના ઘણાં રસથી નિવૃત્ત (ઉત્પન્ન) થાય છે. ુ સાગરોપમ આદિરૂપે વેદનીય કર્મની સ્થિતિના બંધક એકેન્દ્રિય આદિને પણ તેવા પ્રકારના અધ્યવસાયના અભાવથી જઘન્ય અનુભાગબંધ સંભવે નહીં. તેથી જે પ્રમાણે કહેલ સ્થિતિબંધને વિષે જ જઘન્ય અનુભાગબંધ સંભવે, તેવા પ્રકારના પરિણામનું સદ્ભાવ હોવાથી. એ પ્રમાણે અસ્થિર, અશુભ, અયશઃકીર્તિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડીસાગરોપમની છે. સ્થિર, શુભ યશઃકીર્તિની તો (ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ) ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. ત્યાં અસ્થિર, અશુભ અયશઃકીર્તિનો સમ્યગ્દૃષ્ટિ યોગ્ય સ્થિતિને વિષે પ્રમત્તસંયત તત્ત્વ પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિમાં જઘન્ય સ્થિતિ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમના લક્ષણવાળી બાંધે, અંતર્મુદ્દર્ત પછી વિશુદ્ધ સ્થિર આદિ બાંધે, ફરી પણ અસ્થિર આદિ બાંધે આ પ્રમાણે દેશવિરતિ - અવિરત - મિશ્ર - સાસ્વાદન - મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ પરાવર્તી - પરાવર્તી (વારાફરતી) સપ્રતિપક્ષ અસ્થિર - અશુભ-અયશઃકીર્તિ બાંધે છે. ત્યાં મિથ્યાદૃષ્ટિ પરાવૃત્તિથી ત્યાં સુધી બાંધે કે જ્યાં સુધી સ્થિરાદિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય. અને આ સમ્યગ્દૃષ્ટિ - મિથ્યાદૃષ્ટિ સ્થાનને વિષે જઘન્ય અનુભાગબંધ પામે, બીજે ૧૦ કોડાકોડીથી આગળ અસ્થિર આદિનો જ અશુભરસ ઘણો બાંધે છે. અપ્રમત્ત આદિમાં પણ સ્થિરાદિનો જ શુભરસ ઘણો બાંધે. તેથી બીજે જઘન્ય અનુભાગ પામે નહીં.

સ્થાવર અને એકેન્દ્રિયજાતિનો નારક સિવાય શેષ ત્રણ ગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામે જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામી થાય. કારણકે સર્વવિશુદ્ધ તો પંચેન્દ્રિયજાતિ ત્રસનામનો બંધક થાય છે સર્વ સંકિલ્પ એવા સ્થાવર, એકેન્દ્રિયજાતિનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગના બંધક થાય છે, આ રીતે વિચારીને મધ્યમ પરિણામવાળાનું ગ્રહણ કર્યું છે. અને આ મધ્યમ પરિણામવાળો પણ જ્યારે ૧ અંતર્મુદ્દર્તમાં એકેન્દ્રિયજાતિ - સ્થાવરનામ બાંધીને ફરી બીજા પણ અંતર્મુદ્દર્તમાં તે જ બાંધે ત્યારે પણ (જઘન્ય અનુભાગબંધ) હોય છે. ફક્ત ત્યારે અવસ્થિત (સ્થિર) પરિણામમાં અશુભ આ બે પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગના કારણભૂત વિશુદ્ધિ ન પામે, તેથી મધ્યમ પરિણામ પરાવર્તમાન વડે વિશેષ જાણવા મળે. અને તેવા પ્રકારના પરિણામમાં પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસનામનો પરાવર્તમાને બંધ થાય. ત્યારે જઘન્ય અનુભાગ પામે છે. એ પ્રમાણે બરાબર છે, તો પણ નારક સિવાય શા માટે કહ્યું ? તો કહે છે - કારણકે નારકોને સ્વભાવથી જ આ બન્ને પ્રકૃતિનું અબંધકપણું હોય છે.

આતપ નામકર્મનો સર્વસંકિલ્પ ઈશાન સુધીના મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવ જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામી થાય. આ શુભ પ્રકૃતિ હોવાથી સર્વસંકિલ્પ વાળાને જઘન્ય અનુભાગ બંધકપણું છે, અને તે બંધકને વિષે જ તેઓનું સર્વસંકિલ્પપણું છે. કારણકે તિર્યં - મનુષ્ય તો આટલા સંકિલ્પપણામાં વર્તતાં હોય તો નારકાદિ પ્રાયોગ્ય બાંધે છે. નારકો અને સનત્કુમાર આદિ દેવો ભવપ્રત્યયે તે ન બાંધે. તેથી સર્વનો ત્યાગ કરીને જે પ્રમાણે ઈશાન સુધીના દેવ કહ્યા તે જ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

મનુષ્યદ્વિક - સંઘયણ-૬ - સંસ્થાન-૬, - વિહાયોગતિદ્વિક, - સુભગ-સુસ્વર-આદેય, દુર્ભગ-દુસ્વર-અનાદેય ઉચ્ચગોત્ર એમ ૨૩ પ્રકૃતિઓનો ચારેગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ મધ્યમ પરિણામે જઘન્ય અનુભાગબંધ કરે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને આ પ્રકૃતિઓનો પરાવર્તમાને ન હોય. તે આ પ્રમાણે કહે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ તિર્યં મનુષ્યો દેવદ્વિક જ બાંધે પણ મનુષ્યદ્વિક ન બાંધે. સંસ્થાનમાં પણ સમયતુરસ જ બાંધે. સંઘયણમાં કોઇ પણ ન બાંધે. શુભવિહાયોગતિ, સુભગ, સુસ્વર, આદેય, ઉચ્ચગોત્ર તો સમ્યગ્દૃષ્ટિને શુભ બંધાતી હોવાથી અપ્રતિપક્ષ જ છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ-નારકો પણ મનુષ્યદ્વિક જ બાંધે પણ તિર્યંદ્વિક નહીં. સંસ્થાનમાં સમયતુરસ જ બાંધે, સંઘયણમાં વજ્રઋષભનારાય જ બાંધે, વિહાયોગતિ આદિ પણ શુભ બાંધે, અશુભ નહીં, તેથી પરાવૃત્તિના અભાવથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ન લીધા. (અર્થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જઘન્ય અનુભાગબંધ ન કરે) ત્યાં મનુષ્યદ્વિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૫ કોડાકોડીસાગરોપમની છે. શુભવિહાયોગતિ - સુભગ - સુસ્વર- આદિ- ઉચ્ચગોત્ર - વજ્રઋષભનારાય સમયતુરસની (ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ) ૧૦ કોડાકોડીસાગરોપમ છે. આ શુભ પ્રકૃતિઓ પોતપોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી શરૂ કરીને પ્રતિપક્ષ (વિરુદ્ધવાળી) પ્રકૃતિ સાથે પરાવર્તમાને ત્યાં સુધી બાંધે કે જ્યાં સુધી તે-જ પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓની સર્વ જઘન્ય અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ થાય. આ સ્થિતિસ્થાનમાં પરાવર્તમાને મધ્યમ પરિણામ હોવાથી આ પ્રકૃતિનો જઘન્ય અનુભાગબંધ કરે. હુંડક-સેવાર્તની પણ વામન - કીલિકાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી શરૂ કરીને પોતપોતાની જઘન્ય સ્થિતિ સુધી પરાવર્તમાને જઘન્ય અનુભાગબંધ પામે છે. બાકીના સંસ્થાન સંઘયણનો પણ પોતાની

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી શરૂ કરીને સંભવતા ઇતર - બીજા સંસ્થાન સંઘયણ સાથે પરાવર્તમાને ત્યાં સુધી પામે કે જ્યાં સુધી પોતાની જઘન્ય સ્થિતિ થાય. આ સ્થિતિસ્થાનમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ પરાવર્તમાને મધ્યમ પરિણામે જઘન્ય અનુભાગ બાંધે છે.

તથા અચિત્-શોકનો પ્રમત્તસંયત - અપ્રમત્તસંયતને પામવાની ઇચ્છાવાળો જઘન્ય અનુભાગબંધનો સ્વામી થાય છે. કારણકે તે બંધકમાં તેનું અતિવિશુદ્ધપણું છે.

જ્ઞાનાવરણીય-૫, દર્શનાવરણીય-૪, અંતરાય-૫ = ૧૪ પ્રકૃતિઓનો ક્ષપક સૂક્ષ્મસંપરાયના છેલ્લા સમયે વર્તતો ૧ સમય જઘન્ય અનુભાગબંધ કરે છે. કારણકે તે બંધકને વિષે તદ્દયોગ્ય અત્યંત વિશુદ્ધપણું હોય છે.

પુરુષવેદ - સંજવલન ચતુષ્કનો અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય ગુણસ્થાનકે ક્ષપક પોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે ૧ સમય પામે. કારણકે તે બંધકને વિષે તેનું અત્યંત વિશુદ્ધપણું હોય છે.

અપ્રશસ્તવર્ણાદિ-૪, નિદ્રા, પ્રયત્ના, ઉપધાત, હાસ્ય, ચિત્, ભય, જુગુપ્સા એ ૧૧ પ્રકૃતિઓનો અપૂર્વકરણે ક્ષપકને યોગ્ય પોતપોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે એક સમય જઘન્ય અનુભાગબંધ કરે, કારણકે તેનું તે બંધકને વિષે પરમ વિશુદ્ધપણું છે.

થીણદ્વિત્રિક, મિથ્યાત્વ, અનંતાનુબંધિ એ ૮ કર્મનો સમ્યક્ત્વ અને સંયમને એક સાથે પામવાની ઇચ્છાવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ છેલ્લા સમયે જઘન્ય અનુભાગબંધ કરે છે.

અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪નો અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંયમ પામવાની ઇચ્છાવાળો જઘન્ય અનુભાગબંધ કરે છે. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-૪નો દેશવિરતિવાળો જીવ સર્વવિરતિ પામવાની ઇચ્છાવાળો જઘન્ય અનુભાગબંધ કરે છે. એ પ્રમાણે સ્વામીત્વ પ્રરૂપણા કરી, ધાતિસંજ્ઞા - સ્થાનસંજ્ઞા અને શુભાશુભપ્રરૂપણા રસવિપાક પ્રરૂપણામાં પૂર્વ અર્થથી કરી છે. (યંત્ર નંબર-૩૪ જુઓ)

ઇતિ જઘન્ય અનુભાગબંધ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત, ઇતિ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

ઇતિ ૩જો અનુભાગબંધ સમાપ્ત.

જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં૦૩૪ (ગાથા ૬૭ ના આધારે)

વિશેષ :- અશુભપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસ વિશુદ્ધિ વડે બંધાય છે અને શુભ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસ સંકિલ્પ વડે બંધાય છે. ✽ = અંત્ય સમયે જાણવું. Δ = પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ક્યા જીવ ક્યારે જઘન્ય અનુભાગબંધ કરે ?
૨	આહારકદ્વિક	તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ અપ્રમત્ત-પ્રમત્ત સન્મુખ થયેલ ✽
૧	નરકાયુ Δ	સર્વવિશુદ્ધ જઘ૦ ૧૦ હજાર સ્થિતિબંધકાલે મિથ્યાદૃષ્ટિ તિ૦-મનુ૦
૧	દેવાયુ. Δ	સર્વસંકિલ્પ જઘ૦ ૧૦ હજાર સ્થિતિબંધકાલે મિથ્યાદૃષ્ટિ તિ૦-મનુ૦
૨	તિર્યય-મનુષ્યાયુ Δ	સર્વસંકિલ્પ જઘ૦ શુલ્કભવ સ્થિતિબંધકાલે મિથ્યાદૃષ્ટિ તિ૦-મનુ૦
૬	વિકલત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક Δ	તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ મિથ્યાદૃષ્ટિ તિ૦-મનુ૦
૪	દેવદ્વિક, વૈકિયદ્વિક Δ	તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ તિ૦-મનુ૦
૨	નરકદ્વિક Δ	અતિવિશુદ્ધ જઘ૦ સ્થિતિબંધકાલે મિથ્યાદૃષ્ટિ તિ૦-મનુ૦
૨	ઔદારિકશરીર, ઉદ્યોત	ઉત્ક૦ સંકિલ્પ, ઉ૦સ્થિતિબંધકાલે ૮મા કલ્પ સુધીના મિથ્યા૦ દેવ-નારક, તિ૦પ્રાયો૦ બાંધતા.
૧	ઔદારિક અંગોપાંગ	ઉત્ક૦ સંકિલ્પ, ઉ૦સ્થિતિબંધકાલે મિથ્યા૦ ૩ થી ૮ સુધીના દેવ-નારક તિર્યય પ્રાયોગ્ય બાંધતા.
૩	તિર્યયદ્વિક, નીચગોત્ર	અતિવિશુદ્ધ ૭મી નારક મિથ્યાત્વની પ્રથમસ્થિતિના ✽

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	કયા જીવ ક્યારે જીવન્ય અનુભવગર્ભક કરે ?
૧	જિનનામ	સંકિલ્પ, અવિરત સમ્યં મિથ્યાત્વ અને નરકાગમન સન્મુખ થયેલ મનુષ્ય ૪થાના ॥
૧૩	તૈજસ, કાર્મણ શુભવર્ણાદિ-૪, અગુરુ, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, બાદરાદિ-૩, નેર્માણ	સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ ચારે ગતિના જીવ
૨	પંચેન્દ્રિય, ત્રસ	ઉત્કૃં સંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ ચારેગતિના, ઈશાન સુધીના દેવો વિશુદ્ધિ હોય ત્યારે.
૨	સ્ત્રીવેદ, નપુંસકવેદ	યથાયોગ્ય વિશુદ્ધિવાલા મિથ્યાદૃષ્ટિ ચારે ગતિના.
૮	સાતા, સ્થિર, શુભ, યશઃકીર્તિ, અસાતા, અસ્થિર, અશુભ, અયશઃકીર્તિ	પરાવર્તમાન મધ્યમપરિણામી સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ (૧ થી ૬ ગુણ) ચારે ગતિના
૨	સ્થાવર, એકેન્દ્રિય	પરાવર્તમાન મધ્યમપરિણામી નારક સિવાયના ત્રણગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ
૧	આતપ	સર્વ સંકિલ્પ ઈશાન સુધીના મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવ
૨૩	મનુષ્યદ્વિક, સંધયણ-૬, સંસ્થાન-૬, વિહાયોગતિ-૨, સુભગ, સુસ્વર, આદેય, દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, ઉચ્ચગોત્ર = ૨૩	મધ્યમપરિણામી મિથ્યાદૃષ્ટિ ચારે ગતિના
૨	અરતિ, શોક	અતિવિશુદ્ધ પ્રમત્તસંયત-અપ્રમત્ત સન્મુખ થયેલ દેહના ॥
૧૪	જ્ઞાના-૫, દર્શન-૪, અંત-૫ = ૧૪	અતિવિશુદ્ધ ક્ષપક ૧૦માના ॥
૧	પુરુષવેદ	અતિવિશુદ્ધ ક્ષપક ૮/૧ના ॥
૧	સંજવલન ક્રોધ	અતિવિશુદ્ધ ક્ષપક ૮/૨ના ॥
૧	સંજવલન માન	અતિવિશુદ્ધ ક્ષપક ૮/૩ના ॥
૧	સંજવલન માયા	અતિવિશુદ્ધ ક્ષપક ૮/૪ના ॥
૧	સંજવલન લોભ	અતિવિશુદ્ધ ક્ષપક ૮/૫ના ॥
૨	નિદ્રા, પ્રયલા	અતિવિશુદ્ધ ક્ષપક ૮/૧ના ॥
૮	અશુભવર્ણાદિ-૪, ઉપધાત, હાસ્ય, રતિ, ભય, જુગુપ્સા	અતિવિશુદ્ધ ક્ષપક ૮/૬ના ॥
૮	થીણદ્વિત્રિક, મિથ્યાત્વ, અનંતા-૪	સમ્યક્ત્વ અને સંયમ એકી સાથે પામવાની ઇચ્છાવાલો મિથ્યાત્વની પ્રથમ સ્થિતિના ॥
૪	અપ્રત્યાખ્યાન-૪	અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંયમ પામવાની ઇચ્છાવાલો ૪થાના ॥
૪	પ્રત્યાખ્યાન-૪	દેશવિરત સંયમ પામવાની ઇચ્છાવાલો ૫માના ॥
૧૨૪	વર્ણાદિ-૪ શુભ-અશુભ ગણતાં ૧૨૪ પ્રકૃતિઓ થાય છે.	

:- અથ ચોથા સ્થિતિબંધનું સ્વરૂપ :-

ટિઠિવંધદ્વાળાઈ, સુહમઅપજ્જત્તગસ્સ થોવાઈ ।

બાયરસુહમેયરવિતિ - ચરિદિય અમણસન્નીણં ॥ ૬૮ ॥

સંખેજ્જગુણાણિ કમા, અસમત્તિયરે ય વિંદિયાઈમ્મિ ।

નવરમસંખેજ્જગુણાણિ, સંકિલેસા ય સવ્વત્થ ॥ ૬૯ ॥

સ્થિતિબંધસ્થાનાનિ, સૂક્ષ્માપર્યાપ્તકસ્ય સ્તોકાનિ ।

બાદરસૂક્ષ્મેતર-દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિયામનઃ (અસંજ્ઞિ) સંજ્ઞિનાં ॥ ૬૮ ॥

સંખ્યેયગુણાણિ ક્રમાદ્-અસમાપ્તે (અપર્યાપ્તે) તરે ચ દ્વીન્દ્રિયાદૌ ।

નવરમસંખ્યેયગુણાણિ, સંક્લેશાશ્ચ સર્વત્ર ॥ ૬૯ ॥

ગાથાર્થ :- સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તાના સ્થિતિસ્થાનો અલ્પ, તેથી બાદર અપ- સુપ- બાપ- - દ્વિઅપ- - દ્વિપ- ત્રિઅપ- - ત્રિપ- ચઉઅપ- - ચઉપર્યા- - અસંઅપ- અસંપ- સંઅપ- સંપ- ના સ્થિતિસ્થાનો અનુક્રમે સંખ્યાતગુણ કહેવાં, પરંતુ બાપઅપ- થી દ્વિઅપ- ના સ્થિતિસ્થાનો અસંખ્યાતગુણ કહેવાં અને સંક્લેશસ્થાનો સર્વત્ર અસંખ્યાતગુણ કહેવાં.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે અનુભાગબંધ કહ્યો, હવે સ્થિતિબંધનો પ્રસંગ છે. ત્યાં ચાર અનુયોગદ્વારો છે. (૧) સ્થિતિસ્થાન પ્રરૂપણા (૨) નિષેક પ્રરૂપણા (૩) અબાધાકંડક પ્રરૂપણા (૪) અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા.

:- અથ ૧લી સ્થિતિસ્થાન પ્રરૂપણા :-

ત્યાં પ્રથમ સ્થિતિસ્થાન પ્રરૂપણા કહે છે. અહીં જઘન્ય સ્થિતિથી શરૂ કરીને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી જેટલાં સમયો તેટલાં પ્રમાણના સ્થિતિસ્થાનો^{૧૧૨} હોય છે. અને તે સ્થિતિસ્થાનો સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તના સર્વથી અલ્પ છે.^{૧૧૩} તેથી પણ અપર્યાપ્ત બાદરના સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તના સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ બાદર પર્યાપ્તના સંખ્યેયગુણ છે. અને આ ચાર પલ્યોપમના અસંખ્યાતભાગના સમય પ્રમાણ જાણવાં. તેનાથી અપર્યાપ્ત બેઠન્દ્રિયના અસંખ્યાતાગુણ છે. કેવી રીતે ? તો કહે છે. બેઠન્દ્રિય અપર્યાપ્તના સ્થિતિસ્થાનો પલ્યોપમના સંખ્યાતભાગના સમય

૧૧૨ એક સમયે એક સાથે જેટલી સ્થિતિનો બંધ થાય છે તે સ્થિતિસ્થાનક કહેવાય, અને તે બંધથી થતો હોવાથી બદ્ધસ્થિતિસ્થાનક કહેવાય., જેમ કોઈ જઘન્ય સ્થિતિનો બંધ કરે તે પહેલું સ્થિતિસ્થાન, કોઈ સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધ કરે તે બીજું સ્થિતિસ્થાન એમ કોઈ ત્રણ, ચાર, સંખ્યાતા, સમયાધિક સ્થિતિનો બંધ કરે. યાવત્ કોઈ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બંધ કરે તે છેલ્લું સ્થિતિસ્થાનક છે. આ તો બદ્ધ સ્થિતિસ્થાનકની વાત થઈ. હવે સત્તાગત સ્થિતિસ્થાનકતાનો વિચાર કરીએ. એક સમયે જઘન્ય મધ્યમ કે ઉત્કૃષ્ટ જેટલી સ્થિતિ બંધાય હોય તેના ભાગમાં આવેલ વર્ગજ્ઞાઓની અબાધાકાળ છોડીને જેટલાં સમયોમાં રચના થાય તે સઘળા સત્તાગત સ્થિતિસ્થાનો કહેવાય. સત્તાગત સ્થિતિસ્થાનક એટલે એક સમયે એક સાથે કાળભેદ જેટલાં સમયોના બંધાયેલા અને જેટલી વર્ગજ્ઞાઓના ફળને અનુભવે તે.

૧૧૩ સામાન્યથી સંક્લેશ અને વિશુદ્ધિનો આધાર યોગ છે જેમ જેમ યોગ વ્યાપાર વધારે હોય તેમ તેમ વધારે વધારે પ્રમાણમાં વિશુદ્ધિ કે સંક્લેશ હોઈ શકે. જેમ જેમ યોગ અલ્પ તેમ તેમ અલ્પ અલ્પ હોય અને સ્થિતિબંધનો આધાર સંક્લેશ કે વિશુદ્ધિ છે. જેમ જેમ સંક્લેશ વધારે તેમ તેમ સ્થિતિનો બંધ વધારે, જેમ જેમ સંક્લેશ ઓછો અને વિશુદ્ધિ વધારે તેમ તેમ સ્થિતિનો બંધ અલ્પ અલ્પ થાય. એકેન્દ્રિયોમાં બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયનો યોગ સર્વથી વધારે છે તેનાથી સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તનો તેનાથી બાદર પર્યાપ્તનો અને તેનાથી સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તનો ઓછો ઓછો છે. સંક્લેશ અને વિશુદ્ધિમાં પણ આજ ક્રમ છે. બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયનો સંક્લેશ કે વિશુદ્ધિ બીજા એકેન્દ્રિયોથી વધારે છે અને તેથી જ તેઓને સ્વયોચ્ચ ઓછામાં ઓછો અને વધારેમાં વધારે સ્થિતિબંધ થઈ શકે છે. તેનાથી સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તને સંક્લેશ પણ ઓછો અને વિશુદ્ધિ પણ ઓછી તેથી તે બાદરપર્યાપ્ત જેટલી જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધી શકતા નથી. દાખલા તરીકે બાદર પર્યાપ્ત ઉત્કૃષ્ટ સો વરસ અને જઘન્ય પાંચ વરસની સ્થિતિ બાંધતા હોય તો સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત જઘન્ય પંદર અને ઉત્કૃષ્ટ નેવુંની બાંધે. તેથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની વચમાં અંતર ઓછું રહે. આ હેતુથી જ બાદર પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તના સ્થિતિસ્થાનકો ઓછા થાય આ પ્રમાણે બાદર અપર્યાપ્તાદિ માટે પણ સમજવું.

પ્રમાણ છે. ^{૧૧૪} અને પૂર્વના પલ્યોપમના અસંખ્યાતભાગના સમય પ્રમાણ છે. તેથી પૂર્વના કરતાં આ બેઠા અપર્યાપ્તના અસંખ્યાતગુણ થાય છે. તેથી પણ બેઠા પર્યાપ્તના સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યાતગુણ છે. તેથી તેઘન્દ્રિય અપર્યાપ્તના સંખ્યાતગુણ છે. તેથી પણ તેઘન્દ્રિય પર્યાપ્તના સંખ્યાતગુણ છે. તેથી ચઉં અપર્યાપ્તના સંખ્યાતગુણ છે. તેથી પણ તે જ ચઉં પર્યાપ્તના સંખ્યાતગુણ છે. તેથી અસંજિ પંચે અપર્યાપ્તના સંખ્યાતગુણ છે. તેથી પણ તે જ અસંજિ પંચે પર્યાપ્તના ^{૧૧૫} સંખ્યાતગુણ છે. તેથી સંજિ પંચે અપર્યાપ્તના સંખ્યાતગુણ છે. તેથી પણ તે જ સંજિ પંચે પર્યાપ્તના સંખ્યાતગુણ હોય છે. 'અસમત્તિયર' તિ = અસમાપ્તાનામ્ = અપર્યાપ્ત અને તેનો ઇતર = પર્યાપ્તો. પર્યાપ્ત બાદર વગેરેના સ્થિતિસ્થાનો ક્રમથી સંખ્યાતગુણ છે. તેમાં એટલું વિશેષ એ છે કે બેઠા આદિમાં બેઘન્દ્રિયના પ્રથમ ભેદ અપર્યાપ્તરૂપે સ્થિતિસ્થાનો એકેન્દ્રિયના કહીને, તેનાથી અસંખ્યાતગુણ કહેવાં, અને આ પહેલાં બતાવેલ જ છે અને સંકલેશ સર્વઠેકાણે, સર્વસ્થાનોમાં અસંખ્યાતગુણ કહેવો, પરંતુ કેવલ બેઘન્દ્રિયના પ્રથમ ભેદે સ્થિતિસ્થાનો અસંખ્યાતગુણ છે. અને એ પ્રમાણે અર્થ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે.

સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તના સંકલેશસ્થાનો સર્વથી અલ્પ છે. તેથી અપર્યાપ્ત બાદરના અસંખ્યાતગુણ છે. તેથી પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ - બાદર, અપર્યાપ્ત-પર્યાપ્ત બેઘન્દ્રિય, તેઘન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, અસંજિ, સંજિ પંચેન્દ્રિયના સંકલેશસ્થાનો અનુક્રમે ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગુણ છે. સર્વ ઠેકાણે પણ સંકલેશસ્થાનોનું અસંખ્યાતગુણપણું કઈ યુક્તિથી કહ્યું ? તો કહે છે - અહીં સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તના જઘન્ય સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં જેટલાં સંકલેશસ્થાનો છે તેથી પ્રતિસમયે ઉત્તરોત્તર (પછી પછીના) સ્થિતિસ્થાનોમાં વિશેષ અધિક અધિક હોય છે. તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની શરૂઆતમાં અસંખ્યાતગુણ થાય છે. એ પ્રમાણે જો સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તના સ્થિતિસ્થાનો સર્વથી થોડા હોતે છતાં પણ જઘન્ય સ્થિતિસ્થાન સંબંધી સંકલેશસ્થાનની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનમાં સંકલેશસ્થાન અસંખ્યાતગુણ થાય છે. ત્યારે બાદર અપર્યાપ્તના સ્થિતિસ્થાનો સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તના સ્થિતિસ્થાનોની અપેક્ષાએ સંકલેશસ્થાનો અસંખ્યાતગુણ સ્પષ્ટ રીતે હોય છે. એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર અસંખ્યેયગુણપણું કહેવું. એ પ્રમાણે પૂર્વના સંકલેશ ^{૧૧૬} સ્થાનોનું પ્રથમની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગુણ અસંખ્યાતગુણ છે. એટલે ક્યાંય દોષ નથી.

એવેવ વિસોહીઓ, વિઘ્નાવરણેસુ કોડિકોડીઓ ।

ઉદહી તીસમસાતે, તદ્ધં થીમણુયદુગસાણ ॥ ૭૦ ॥

એવમેવ વિશોધયો, વિઘ્નાવરણેષુ કોટીકોટ્યઃ ।

ઉદધયસ્ત્રિંશદસાતે, તદર્થં સ્ત્રીમણુજદ્વિક સાતેષુ ॥ ૭૦ ॥

ગાથાર્થ :- એ પ્રમાણે સંકલેશસ્થાનોની જેમ વિશુદ્ધિસ્થાન પણ અસંખ્યગુણ છે. અંતરાય, જ્ઞાનાં દર્શનાં અને અસાતાવેદનીય એ ચાર કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૦ કોડાકોડીસાગરોપમની છે, અને સ્ત્રીવેદ, મનુષ્યદ્વિક ને સાતાવેદનીય એ ચારકર્મની ૭૦ સ્થિતિ તેનાથી અર્ધ = ૧૫ કોડાકોડીસાગરોપમની છે.

૧૧૪ જો કે આ ગ્રંથમાં એકેન્દ્રિયના જઘન્ય સ્થિતિબંધને પચીસ, પચાસ આદિએ ગુણતાં જે આવે તેટલો બેઘન્દ્રિયાદિનો જઘન્ય અને એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધને પચીસ, પચાસ આદિએ ગુણતાં જે આવે તેટલો બેઘન્દ્રિયાદિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે. કર્મગ્રંથની જેમ એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધને પચીસ આદિએ ગુણી તેમાંથી પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન જઘન્ય સ્થિતિબંધ કહ્યો નથી. છતાં પણ અહીં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની વચ્ચે પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગનું અંતર સંભવતું હોય તેમ લાગે છે. તેથી ઉપર બેઘન્દ્રિયના પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનકો કહ્યાં જણાય છે. પરંતુ આ ગ્રંથકારના મત પ્રમાણે પર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયના સ્થિતિસ્થાનોની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્ત બેઘન્દ્રિયના સ્થિતિસ્થાનો પુરા પચીસગુણાં પણ નથી તો તે અસંખ્યગુણ કેમ થઈ શકે ? તે વિચારણીય છે.

૧૧૫ અહીં અસંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત સુધીના દરેક ભેદમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની વચ્ચે પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગનું અંતર છે એટલે તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો કહ્યા છે અને પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ ક્રમશઃ મોટો મોટો લેવાથી ઉપરોક્ત અલ્પ બહુત્વ ઘટે છે.

અપર્યાપ્ત સંજિનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ અંતઃકોડાકોડી અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ છે પરંતુ જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતગુણ મોટો છે એટલે સંખ્યાતગુણા ઘટે છે અને પર્યાપ્ત સંજિને વિશ્વાત્વ ગુણકાણે જઘન્ય સ્થિતિબંધ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ દરેક પ્રકૃતિનો જેટલો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે તેટલો થાય છે માટે તેને પણ સંખ્યાતગુણ ઘટે છે.

૧૧૬ સંકલેશ એટલે શું ? સ્થિતિબંધના હેતુભૂત જે કાષાયિક અધ્યવસાયસ્થાનો તે સંકલેશસ્થાનો કહેવાય છે. સર્વ જીવ ભેદોમાં જેમ સંકલેશસ્થાનો છે તેમ વિશુદ્ધિસ્થાનો પણ છે, પરંતુ તે વિશુદ્ધિસ્થાનોનું સ્થિતિબંધમાં પ્રયોજન નહીં હોવાથી આ સ્થિતિસ્થાનના પ્રકરણમાં માત્ર સંકલેશસ્થાનોની જ વિવક્ષા કરી છે.

ટીકાર્થ :- જેમ સંકલેશસ્થાનો અસંખ્યેયગુણપણે પૂર્વે કહ્યા તેવી રીતે વિશુદ્ધિસ્થાનકો પણ અનુક્રમે અસંખ્યેયગુણપણે કહેવાં, કારણકે જે સંકલેશમાનના સંકલેશસ્થાન છે તે જ વિશુદ્ધમાનના વિશુદ્ધિસ્થાનો છે. ^{૧૧૭} એ પ્રમાણે અહીં ભાવના વિશેષ નથી. (યંત્ર નંબર - ૩૫ જુઓ)

-: અથ સર્વ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ તથા અબાધા :-

હવે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ અને ઇતર એટલે જઘન્યસ્થિતિનું પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે ‘વિગ્ધે’ ત્યાં વિગ્ધ = અંતરાય, આવરણ = જ્ઞાનાવરણ - દર્શનાવરણ, ત્યાં અંતરાયની ૫ પ્રકૃતિઓ, જ્ઞાનાવરણની ૫ પ્રકૃતિઓ, દર્શનાવરણની - ૯ પ્રકૃતિઓ, અને અસાતાવેદનીય એ ૨૦ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૦ કોડાકોડીસાગરોપમ છે. અહીં બે પ્રકારે સ્થિતિ કહી છે. (૧) કર્મપણે અવસ્થાનરૂપ (૨) અનુભવ યોગ્ય. ત્યાં પ્રથમને (અવસ્થાનરૂપે) આશ્રયીને જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પ્રમાણ કહે છે. પુનઃ અનુભવ પ્રાયોગ્ય બીજી સ્થિતિ છે તે અબાધાકાળ રહિત જાણવી. અબાધા = (एवईया बाहवाससया) ઇતિ પંચસંગ્રહ પમા દ્વારમાં ગા.૦-૩૬) જે કર્મ જેટલાં કોડાકોડીસાગરોપમની સ્થિતિવાળું હોય તે કર્મને તેટલાં ૧૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ હોય કારણકે તેટલો કાળ તે કર્મ પોતાના ઉદયથી જીવને બાધા-પીડા (અસર-સંવેદન) ઉત્પન્ન કરતો નથી.

-: સર્વ જીવભેદમાં સ્થિતિસ્થાન સંકલેશ - વિશુદ્ધિ સ્થાનનું સ્થાપના યંત્ર નં-૩૫ :-

૧૪ જીવભેદ		સ્થિતિસ્થાનો	સંકલેશ-વિશુદ્ધિસ્થાનો
૧	સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત	એકેં પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ	સર્વથી અલ્પ
૨	બાદર અપર્યાપ્ત એકેં	સંખ્યાતગુણ	^૧ અસંખ્યાતગુણ
૩	સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત એકેં	"	"
૪	બાદર પર્યાપ્ત એકેં	"	"
૫	બેઇં અપ૦	અસંખ્યાતગુણ (પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ.)	"
૬	બેઇં પર્યાપ્ત	સંખ્યાતગુણ	અસંખ્યાતગુણ
૭	તેઇં અપ૦	"	"
૮	તેઇં પર્યાપ્ત	"	"
૯	ચઉં અપ૦	"	"
૧૦	ચઉં પર્યાપ્ત	"	"
૧૧	અસંજિ અપ૦	"	"
૧૨	અસંજિ પર્યાપ્ત	"	"
૧૩	સંજિ અપ૦	"	"
૧૪	સંજિ પર્યાપ્ત	"	"

યંત્ર નં-૩૫ની ટી.૦૧ :- બાદર અપર્યાપ્તને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત કરતાં જે સ્થિતિસ્થાનો વધે છે તે સૂ. અપર્યા. ના જઘ. ની નીચે પણ સંખ્યાતગુણ વધે છે અને ઉત્કૃષ્ટની ઉપર પણ સંખ્યાતગુણ વધે છે સૂ.અપર્યા. ના પોતાના સ્થિતિસ્થાનોમાં અસં. દિગુણહાનિના સ્થાનો છે એટલે આ વધારાના સંખ્યાતગુણ સ્થાનોમાં પણ અસં. દિગુણ હાનિના સ્થાનો બને બાજુ આવી જાય છે. દિગુણ-દિગુણ અસંખ્યવાર થવાથી કુલ સંકલેશ - વિશુદ્ધિસ્થાનો અસંખ્યાતગુણ થાય છે. અપર્યા. સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયને પોતાના જ જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનમાં જેટલાં અધ્યવસાયો છે તેના કરતાં પોતાના જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનમાં પણ અધ્યવસાયો અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી અપર્યા. બાદર એકેન્દ્રિય આદિમાં તો સુતરાં અસંખ્યેયગુણ હોય.

૧૧૭ અહીં સંકલેશ અને વિશુદ્ધિ સાપેક્ષ છે., જે સંકલેશના સ્થાનો છે, તે જ વિશુદ્ધિના સંભવે છે, દાખલા તરીકે ૧૦ સ્થાન છે, વિશુદ્ધિમાં પહેલેથી બીજું, બીજાથી ત્રીજું એમ ઉત્તરોત્તર ચડિયાતું છે. તેમ દશમાથી નવમું, નવમાથી આઠમું એમ પચ્ચાનુપર્વાએ પડતું પડતું છે. ચડતાં વિશુદ્ધિનું જે સ્થાન તે જ ઉતરતાં અવિશુદ્ધિનું સંભવે છે. જેમ કોઇ બે જીવ ચોથે સ્થાનકે છે તેમાં એક ચોથાથી પાંચમે જનાર છે, એક ચોથાથી ત્રીજે જનાર છે, જો કે અત્યારે તો બંને જીવ એક સ્થાન પર છે, છતાં ચડનારી અપેક્ષાએ શુદ્ધ અને તે જ પડનારી અપેક્ષાએ અશુદ્ધ છે. એમ સંકલેશ અને વિશુદ્ધિ સાપેક્ષ છે, તેથી જ જેટલાં સંકલેશના સ્થાનો છે તેટલાં જ વિશુદ્ધિના સ્થાનો થાય છે. પરંતુ કેવલ ક્ષપકચ્છેદિમાં આવતાં સ્થાનો કેવલ વિશુદ્ધિસ્થાનો છે. પણ સંકલેશસ્થાનો નથી, કેમકે કેવલ ચડતાં જ આવે છે. ત્યાંથી પડવાનો ભય નથી માટે.

ત્યાં મતિજ્ઞાનાવરણ આદિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૦ કોડાકોડીસાગરોપમ છે. તેથી ૩૦૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ સમજવો. ^{૧૧૮}અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે છતે કર્મદલિકનો નિષેક થાય છે. સ્ત્રીવેદ, મનુષ્યગતિ, મનુષ્યાનુપૂર્વી અને સાતાવેદનીયની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પહેલા સ્થિતિ કહી તેનાથી અર્ધી જાણવી. સ્ત્રીવેદ આદિની ૧૫ કોડાકોડીસાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. તેનો ૧૫૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ થાય, અને અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે કર્મદલિકનો નિષેક થાય છે.

તિવિહે મોહે સત્તરિ, ચત્તાલીસા ય વીસઈ ય કમા ।

દસ પુરિસે હાસરઈ, દેવદુગે યગદ ચેદ્વાણ ॥ ૭૧ ॥

ત્રિવિધે મોહે સપ્તતિ, શ્વત્વારિશચ્ચવિંશતિશ્ચ ક્રમાત્ ।

દશ પુરુષે હાસ્યરતૌ, દેવદ્વિકે યગતૌ ચેષ્ટાયામ્ ॥ ૭૧ ॥

ગાથાર્થ :- ત્રણ પ્રકારના મોહનીયકર્મમાં અનુક્રમે ૭૦ - ૪૦ - ૨૦ કોડાકોડીસાગરોપમ, તથા પુરુષવેદ, હાસ્ય, રતિ, દેવદ્વિક અને પ્રશસ્તવિહાયગતિ એ છ પ્રકૃતિની ૧૦ કોડાકોડીસાગરોપમ સ્થિતિ છે.

ટીકાર્થ :- મોહનીય ૩ પ્રકારે છે. (૧) મિથ્યાત્વરૂપ દર્શનમોહનીય (૨) ૧૬ કષાયરૂપ કષાયમોહનીય (૩) નપુંસકવેદ - અરતિ - શોક - ભય - જુગુપ્સારૂપ નોકષાયમોહનીય, તેની યથાસંખ્ય (ક્રમશઃ) ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૭૦-૪૦-૨૦ કોડાકોડીસાગરોપમ છે. અને યથાસંખ્ય ૭-૪-૨ હજારવર્ષ અબાધાકાળ છે. અને અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે કર્મદલિકનો નિષેક થાય છે. અહીં નોકષાય શબ્દથી નિશ્ચિત પ્રકૃતિઓ જ લેવાની. તે સિવાયની બીજી કહેવાયેલી છે અથવા કહેવાની હોવાથી, સામાન્ય શબ્દ વિશેષથી પર હોવાથી એ પ્રમાણે જાણવું.

પુરુષવેદ, હાસ્ય-રતિ, દેવદ્વિક = દેવગતિ - દેવાનુપૂર્વી, 'યગદ્વિતિ' = ત્યાં વિભક્તિનો લોપ કરી નિર્દેશ કરેલ છે. ચકાર સમુચ્ચય અર્થમાં છે. તેથી પ્રશસ્તવિહાયગતિમાં એ પ્રમાણે અર્થ કરવો... ૧૦ કોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. અને ૧,૦૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ છે. અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે કર્મદલિક નિષેક થાય છે એમ સમજવું.

થિરસુભપંગવગુચ્ચે. ચેવં સંદ્રાણસંઘયણમૂલે ।

તલ્લીતિયાઈ વિવુટ્ટી, અદ્ધારસ સુહુમવિગલતિગે ॥ ૭૨ ॥

૧૧૮ જે સમયે જે કર્મ બંધાય છે તેના ભાગમાં જે દલિકો આવે તેઓ ક્રમશઃ ભોગવાય તેટલા માટે તેની વ્યવસ્થિત રચના થાય છે. જે સમયે કર્મ બંધાયું તે સમયથી આરંભી કેટલાક સમયોમાં રચના થતી નથી, પરંતુ તેની ઉપરના સમયથી થાય છે. જેટલાં સમયોમાં રચના થતી નથી, તેને અબાધાકાળ એટલે દલિક રચના વિનાનો કાળ. બંધ સમયથી આરંભી અમુક સમયમાં દલરચના નહીં થવામાં કારણ જીવસ્વાભાવ છે. અબાધાકાળના ઉપરના સમયથી આરંભી અમુક સમયે આટલા જ દલિક ફળ આપે. અમુક સમયે આટલા દલિકો ફળ આપે એ પ્રમાણે સ્થિતિના ચરમ સમયપર્યંત નિષેક રચના થાય છે જે જે સમયોમાં જે જે પ્રમાણે રચના થઈ હોય તે તે સમય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેટલાં તેટલાં દલિકોના ફળને ભોગવે છે. તેથી જ અબાધાકાળ ગયા પછી એક સામટા દલિકો ફળ આપતા નથી, પરંતુ ગોઠવણ અનુસાર જ ફળ આપે છે. જેટલાં સ્થાનોમાં રચના થઈ નથી તેને અબાધાકાળ કહે છે. તેનું પ્રમાણ આગળ ઉપર કહેશે. ફળ ભોગવવા માટે થયેલી વ્યવસ્થિત દલિક રચનાને નિષેક રચના કહે છે. અબાધાકાળમાં દલિક નહિ ગોઠવાયેલું હોવાથી તેટલાં કાળપર્યંત વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલા કર્મના ફળને અનુભવતો નથી. તેટલો કાળ ગયા પછી અનુભવે છે. અહીં જે સ્થિતિ કહી છે તે અબાધાકાળ સહિત કર્મસ્વરૂપે રહેનારી કહી છે. કારણકે અબાધાકાળમાં પણ તે કર્મનો સંબંધ તો જીવ સાથે છે જ. આપુ વિના સાતકર્મની સ્થિતિ સાથે અબાધાકાળ જોડીને તેઓની સ્થિતિ કહી છે કારણકે તે કર્મોના અબાધાકાળનું પ્રમાણ ચોક્કસ છે. આપુના અબાધાકાળનું પ્રમાણ ચોક્કસ નહિ હોવાથી તેની સ્થિતિ સાથે અબાધાકાળ જોડ્યો નથી.

પ્રશ્ન :- કર્મની અબાધાનું ફળ શું ? ઉત્તર :- કર્મનો અબાધાકાળ કહેવાથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે કર્મ બાંધ્યા પછી તે જ સમયે (બંધ સમયે જ) અથવા બીજે - ત્રીજે સમયે ઉદયમાં આવતું નથી. પણ કહેવાયેલો જઘન્ય અથવા ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે તુરંત જ ઉદયમાં આવી શકે છે. આ રીતે અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે ઉદય વર્તે છે તે શુદ્ધ ઉદય કહ્યો છે. અન્યથા ઉદીરણ કરણવડે અબાધાપૂર્ણ થયા વિના નિષેકકાળમાંના કંઈક પુદ્ગલો ઉદયાવલિકામાં આવી ઉદયભાવે વર્તે છે, પરંતુ તે 'અશુદ્ધોદય' અથવા 'ઉદીરણોદય' કહ્યો છે. વળી વિશુદ્ધ પરિણામવાળો જીવ અપવર્તના (સ્થિતિધાત) અને ઉદ્ધલના કરણવડે તો રચાયેલા દીર્ઘ નિષેકકાળને પણ અલ્પ કરે છે. તેમજ વિશેષહીન વિશેષહીન પણ અનુક્રમે કરે છે (એટલે કર્મપુદ્ગલનો ઉદય આવવાનો નિયમ તોડી, અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ ઉદય આવવાનો ક્રમ પણ બનાવે છે. આ રીતે નિષેકકાળને જો દૂકો ન બનાવે તો જીવને મોક્ષનો સદ્ગાળ અભાવ થાય.

પ્રશ્ન :- અબાધાકાળ વીત્યા પછી કયો ઉદય હોય ? ઉત્તર :- અબાધા વીત્યા બાદ જિનનામનો પ્રદેશોદય, આહારકદિક આદિ અધુવોદયી કર્મનો પ્રદેશોદય અથવા તો વિપાકોદય અને આયુષ્યનો અવશ્ય વિપાકોદય હોય છે. તથા ધ્રુવોદયીનો વિપાકોદય અવશ્ય હોય છે. એ પ્રમાણે યથાસંભવ વિચારવું.

સ્થિરશુભપક્ષકેઽચ્ચૈર્ગોત્રિ, ચેવં સંસ્થાનસંઘયણમૂલે (પ્રથમે) ।

તદ્ દ્વિતીયાદૌ દ્વિવૃદ્ધિ - રષ્ટાદશ સૂક્ષ્મવિકલત્રિકે ॥ ૭૨ ॥

ગાથાર્થ :- (આ ગાથાનો સંબંધ પૂર્વોક્ત ગાથા સાથે છે માટે) સ્થિર-શુભપંચક-ઉચ્ચગોત્ર-પ્રથમ સંસ્થાન-પ્રથમ સંઘયણ - એ ૯ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૦ કોડાકોડીસાગરોપમની છે તથા દ્વિતીયાદિ સંસ્થાન તથા સંઘયણમાં દ્વિકવૃદ્ધિ (બે બે કોડાકોડીસાગરોપમની વૃદ્ધિ) કરવી તથા સૂક્ષ્મત્રિક અને વિકલત્રિક એ ૬ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૮ કોડાકોડીસાગરોપમ છે.

ટીકાર્થ :- સ્થિર, શુભપક્ષકે = શુભ-સુભગ-સુસ્વર-આદેય-યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્ર, મૂલ “એટલે પ્રથમ સંસ્થાન સમયતુરસ્ત્ર અને પ્રથમ સંઘયણ વજ્રઋષભનારાય એ ૯ પ્રકૃતિઓનો એ પ્રમાણે અર્થ છે. પૂર્વોક્ત રીત પ્રમાણે ૧૦ કોડાકોડીસાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી. એ પ્રમાણે અર્થ કરવો. ૧,૦૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે કર્મદલિક - નિષેક થાય. તેમાં સંસ્થાન અને સંઘયણનો બીજા વગેરેથી બે કોડાકોડીસાગરોપમની વૃદ્ધિ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - બીજા સંસ્થાન - સંઘયણની ૧૨ કોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તેનો ૧૨૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ, અને અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે કર્મદલિક નિષેક થાય છે. ત્રીજા સંસ્થાન-સંઘયણની ૧૪ કોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તેથી ૧૪૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ અને અબાધાકાળ હીન કર્મદલિક નિષેક થાય છે. ચોથા સંસ્થાન સંઘયણની ૧૬ કોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. તેથી ૧૬૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ છે, અને અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે કર્મદલિક નિષેક થાય છે. પાંચમા સંસ્થાન સંઘયણનો ૧૮ કોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તેથી તેનો ૧૮૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ છે. તે અબાધા પૂર્ણ થયે તેનો કર્મદલિક નિષેક થાય છે. છઠ્ઠા સંસ્થાન-સંઘયણનો ૨૦ કોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. તેથી ૨૦૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ છે, તે પૂર્ણ થયે કર્મદલિક નિષેક થાય છે.

“અદ્વારસત્તિ” = સૂક્ષ્મત્રિકમાં સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ આવે, વિકલત્રિકમાં બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિયજાતિ એ છ પ્રકૃતિઓની ૧૮ કોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. તેનો પણ ૧૮૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ, તે પૂર્ણ થયે કર્મદલિક નિષેક થાય છે.

તિત્યગરાહારદુગે, અંતો વીસં સનિચ્ચનામાણં ।

તેત્તીસુદહી સુરનારયાઽ સેસાઽ પલ્લતિગં ॥ ૭૩ ॥

તીર્થકરાઽઽહારકદિકે, અન્તો વિંશતિ સનીચ્ચૈનામ્નામ્ ।

ત્રયસ્ત્રિંશદુદધયઃ સુર-નારકાયુષઃ શેષાયુષોઃ પલ્યત્રિકમ્ ॥ ૭૩ ॥

ગાથાર્થ :- તીર્થકર નામકર્મની અને આહારકદિકની અન્તઃકોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. શેષ નામપ્રકૃતિઓની ૨૦ કોડાકોડી સાગરો દેવાયુ - નરકાયુની ૩૩ સાગરોપમ મનુષ્યાયુષ્ય અને તિર્થયાયુષ્યની ૭૦ સ્થિતિ ૩ પલ્યોપમ છે.

ટીકાર્થ :- તીર્થકર અને આહારકદિક = આહારકશરીર અને આહારક અંગોપાંગની ‘અંતો’ સ્થિતિ અન્તઃકોડાકોડીસાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. અન્તર્મુહૂર્ત અબાધાકાળ છે. અને અબાધાકાળ પૂર્ણ થયે કર્મદલિક - નિષેક થાય છે. ‘સનિચ્ચનામાણં’ તિ - નીચગોત્રસહિત બાકીની નામ પ્રકૃતિઓ.... નરકગતિ - નરકાનુપૂર્વી - તિર્થયાગતિ - તિર્થયાનુપૂર્વી - એકેન્દ્રિયજાતિ - પંચેન્દ્રિયજાતિ - તૈજસ - કાર્મણ - ઔદારિકશરીર - વૈકિયશરીર - ઔદારિક અંગોપાંગ - વૈકિય અંગોપાંગ - વર્ણ - ગંધ - રસ - સ્પર્શ - અગુરુલઘુ - ઉપધાત - પરાધાત - ઉચ્ચવાસ - આતપ - ઉદ્યોત - અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ - ત્રસ - સ્થાવર - બાદર - પર્યાપ્ત - પ્રત્યેક - અસ્થિર - અશુભ - દુર્ભગ - દુઃસ્વર - અનાદેય - અયશઃકીર્તિ - નિર્માણ એ ૩૬ પ્રકૃતિઓની ૨૦ કોડાકોડીસાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ, ૨૦૦૦ વર્ષ અબાધાકાળ અને તે પૂર્ણ થયે કર્મદલિક નિષેક થાય છે. અહીં ઔદારિક આદિ જે બંધન સંઘાતન, તેઓની સ્થિતિ પણ પોતાના શરીર તુલ્ય જાણવી. તે આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે :- “સ્થિત્યુદયબન્ધકાલાઃ સજ્જાતબન્ધનાનાં સ્વશરીરતુલ્યા જ્ઞેયા” ઇતિ । સ્થિતિ - ઉદય - બંધ - કાલ-સંઘાત અને બંધનોના પોતાના શરીર તુલ્ય જાણવો. દેવ-નારકના આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ પૂર્વકોડીનો ત્રીજો ભાગ અધિક છે અને (પૂર્વકોડીનો ત્રીજો ભાગ અબાધાકાળ છે.) અબાધાકાળ રહિત કર્મદલિક નિષેક

થાય ^{૧૧૯}છે. આ પૂર્વકોડીના આયુષ્યવાળા ચારેગતિમાં ગમન યોગ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બંધક તિર્યચ મનુષ્યો જાણવાં તેને જ આશ્રયીને જે પ્રમાણે કહ્યો તે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અને ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ પ્રાપ્ત થાય છે.

આઝચઝકુવ્કોસો, પલ્લાસંખેજ્જભાગમમણેસું ।

સેસાણ પુવ્વકોડી, સાઝતિભાગો અવાહા સિં ॥ ૭૪ ॥

આયુશ્વતુષ્કોત્કૃષ્ટઃ, પલ્યાસદ્વ્યેયભાગોડમનસ્સુ ।

શેષાણાંપૂર્વકોટિઃ, સ્વાયુસ્ત્રિભાગોડબાધૈષામ્ ॥ ૭૪ ॥

ગાથાર્થ :- અસંજિપંચેન્દ્રિય જીવો ચારે આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ બાંધે છે, અને શેષ ૬ જીવોની પરભવ આયુનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સ્વ સ્વ ભવ સંબંધી ત્રીજા ભાગે અધિક પૂર્વકોડ વર્ષનો હોય છે.

ટીકાર્થ :- હવે અસંજિ પંચેન્દ્રિય આદિના બંધકોને આશ્રયીને આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહે છે. - અમનસ્કેષુ - અસંજિપંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તને વિષે આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધકને વિષે ચાર આયુષ્યની પરભવ સંબંધીની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ માત્ર પૂર્વકોડનો ત્રીજોભાગ અધિક છે. અને પૂર્વકોડનો ત્રીજો ભાગ અબાધાકાળ છે, અબાધાકાલ પૂર્ણ થયે કર્મદલિક નિષેક થાય છે. અને બાકીની એકેન્દ્રિય સુખાં, બેઇન્દ્રિય-તેઇન્દ્રિય-ચઉરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તનો $૫ \times ૨ = ૧૦$ અને અસંજિપંચેન્દ્રિય સંજિપંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તાની $૧૦ + ૨ = ૧૨$ નો ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યના સ્થિતિબંધકનો પરભવ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૂર્વકોડી પોત-પોતાના ભવના ત્રીજો ભાગ અધિક જાણવો. કારણકે તેઓ ઉત્કૃષ્ટથી પણ પૂર્વકોડી આયુષ્યવાળા મનુષ્ય અને તિર્યચને વિષે ઉત્પન્ન થતા હોવાથી “સિં” તિ તેઓનો પોતાના આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ અર્થાત્ સ્વ સ્વ ભવના ત્રીજો ભાગ અબાધાકાલ છે, અને અબાધાકાલ રહિત કર્મદલિક નિષેક થાય છે.

વાસસહસ્ત્રમવાહા, કોડાકોડીદસગસસ સેસાણં ।

અણુવાઓ અણુવટ્ટણ - ગાઝસુ છમ્માસિગુવ્કોસો ॥ ૭૫ ॥

વર્ષસહસ્ત્રમવાધા, કોડાકોડીદશકસ્ય શેષાણામ્ ।

અનુપાતોડનપર્વતનીયાયુકેષુ ષમ્માસિક્યુત્કૃષ્ટઃ ॥ ૭૫ ॥

ગાથાર્થ :- ૧૦ કોડાકોડીસાગરોપમની ૧૦૦૦ વર્ષ અબાધા હોય છે. એ અનુસારે શેષ સ્થિતિઓનો અબાધાકાળ જાણવો. અને અનપર્વતનીય આયુષ્યવંત જીવોમાં આયુની અબાધા ઉત્કૃષ્ટથી છ માસ જેટલી જાણવી.

ટીકાર્થ :- હમણાં આયુષ્ય સિવાય સર્વ કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ અબાધા પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે. ૧૦ કોડાકોડીસાગરોપમ માત્રની સ્થિતિ ૧૦૦૦ વર્ષ અબાધા. શેષાણાં - બાકીની ૧૨ - ૧૪ - ૧૫ - ૧૬ - ૧૮ - ૨૦ - ૩૦ - ૪૦ - ૭૦ કોડાકોડીસાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિઓનો અબાધાકાળ અનુપાત = અનુસરવો. જ્યારે ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમની અબાધા ૧૦૦૦ વર્ષ હોય ત્યારે ૧૨ કોડાકોડી સાગરોપમની ૧૨૦૦ વર્ષ અબાધા ૧૪ કોડાકોડીસાગરોપમની ૧૪૦૦ વર્ષ એ પ્રમાણે સર્વ ઠેકાણે ^{૧૨૦}ત્રૈશિક તે રીતે ગણતરી કરવી. એ પ્રમાણે અર્થ છે.

૧૧૯ આયુષ્યમાં વર્તમાન ભવનું જેટલું આયુષ્ય બાકી હોય તેટલાં પૂર્વભવ સંબંધીના આયુષ્યનો અબાધાકાળ કહેવાય છે. માટે ચારે આયુષ્યના બંધક પૂર્વકોટી વર્ષના આયુષ્યવાળા કહ્યા છે. કારણકે તેમને ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ પૂર્વકોડ વર્ષ ^૧/_૩ ભાગ જેટલો પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. બીજા કોઇને ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાળ પ્રાપ્ત થઇ શકતો નથી. તેથી ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિબંધ અબાધા સહિતનો તેમને જ પ્રાપ્ત થાય છે. બીજાઓને અબાધારહિત-૪ આયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય સંજિ અને મનુષ્યને થઇ શકે દેવ નારકોને તેમજ એકેન્દ્રિયાદિ શેષ જીવોને પણ અબાધા રહિત પણ તિર્યગાયુ મનુષ્યાયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થઇ શકતો નથી. કારણકે પૂર્વકોડ વર્ષથી અધિક આયુષ્ય બંધાતુ નથી. અને અસંજિ પંચેન્દ્રિયને ૪ આયુષ્યનો પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગથી વધારે બંધાતુ નથી. ઉત્કૃષ્ટ અબાધા પૂર્વકોડ ^૧/_૩ વર્ષ પ્રાપ્ત થતું હોવા છતાં ૪ આયુષ્યનો પલ્યોપમના અસંખ્યેય ભાગથી વધારે ન બંધાતું હોવાથી તે જીવોને છોડી દીધા છે. ૧૦૦ વર્ષના અબાધાનો નિયમ આયુષ્ય વિના ૭ કર્મો માટે છે, અને તે એ છે કે જેટલાં કોડાકોડી વર્ષનો સ્થિતિબંધ તેટલાં ૧૦૦ વર્ષનો અબાધાકાળ થાય છે.

૧૨૦ ૧૦ કોડાકોડીએ ૧૦૦૦ અબાધા તો ૧૨ કોડાકોડીએ કેટલી ? $\frac{૧૦૦૦ \times ૧૨}{૧૦} =$ એકેક શૂન્યની ઉપર નીચે અપવર્તના કરતાં ૧૨૦૦ વર્ષ અબાધા. આ ત્રૈશિક ગણિત વર્તમાન પદ્ધતિનું છે.

આયુષ્યને આશ્રયીને કહે છે. 'અણુવટ્ટુણગાહસુ છમ્માસિગુલ્લોસો' - ^{૧૨૧}અનપવર્તનીય આયુષ્યને વિષે દેવ-નારક અને અસંખ્યેય વર્ષના આયુષ્યવાલા યુગલિક તિર્યચ મનુષ્યને વિષે પરભવના આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ અબાધા ૬ માસ છે. કેમકે ૬ માસ આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે જ તેઓને પરભવના આયુષ્યનું બંધકપણું હોવાથી. કેટલાક તો યુગલીયાને પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ અબાધા ઇચ્છે છે. (કહે છે.) તે પૂજ્ય ચન્દ્રાચાર્ય મહર્ષિએ પંચસંગ્રહ - ૫ માદ્વારની ગાથા ૪૧માં કહ્યું છે. **પલિયાસંચિજ્જંસં જુગધમ્મીણં વયંતણ્ણે**- યુગલીયાને પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ અન્ય આચાર્ય અબાધા કહે છે. બાકીના જીવોને તો પોતાના આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ રૂપ અબાધા કહ્યો જ છે, તે પણ નિયત રહેતો નથી, કેમકે પોતાના આયુષ્યની ત્રીજા ભાગની જેમ પોતાના આયુષ્યના ત્રીજા ભાગનો ત્રીજો ભાગ, પોતાના આયુષ્યનો ત્રીજા ભાગના ત્રીજા ભાગના ત્રીજા ભાગમાં પણ પરભવ આયુષ્યનો બંધ સ્વીકારેલો હોવાથી. અર્થાત્ પોતાના આયુષ્યના નવભાગ ૨૭ ભાગ રૂપે પણ અબાધાનો સંભવ છે. એ પ્રમાણે સંપ્રદાયનો મત છે.

ભિન્નમુહુતં આવરણવિઘ્ન-દંસણચવકલોભંતે ।

વારસ સાયમુહુતા, અદ્વ ય જસકિત્તિઉચ્ચેસુ ॥ ૭૬ ॥

ભિન્ન (અન્તઃ) મુહૂર્તમ્ આવરણવિઘ્ન-દર્શનચતુષ્કાન્તલોભસ્ય ।

દ્વાદશ સાતામુહૂર્તઃ, અષ્ટૌ ચ યશઃકીર્ત્યુચ્ચૈર્ગોત્રયોઃ ॥ ૭૬ ॥

ગાથાર્થ :- ૫ જ્ઞાનાવરણ, ૪ દર્શનાવરણ, ૫ અંતરાય, અને સંજવલન લોભની જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત તથા સાતાની ૧૨ મુહૂર્ત, યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્રની ૮ મુહૂર્ત પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી, હવે જઘન્ય સ્થિતિને કહેવાની ઇચ્છાવાલા કહે છે. **આવરણાનિ -** પાંચ જ્ઞાનાવરણ **વિઘ્નાઃ =** ૫ અંતરાય, ચક્ષુ-અચક્ષુ - અવધિ - કેવલદર્શનાવરણરૂપ - દર્શનાવરણચતુષ્ક, **લોભાન્તો -** વિશેષણ પાછળ છે તે આગળ મુકવાથી અન્ત લોભ - સંજવલન લોભ સમાહાર દ્વન્દ્વથી એક વચન છે. આ (પ્રકૃતિને)

૧૨૧ આયુર્કર્મના પુદ્ગલોને દ્રવ્યાયુષ અને દેવાદિગતિમાં સ્થિતિકાલને કાલાયુષ કહે છે. તેમાં કાલાયુષના અપવર્તનીય અને અનપવર્તનીય એવા બે ભેદ છે. - ૧. વિષશસ્ત્રાદિ બાહ્ય નિમિત્તથી અને રાગાદિ આંતરનિમિત્તથી જે આયુષ્યની સ્થિતિ ઘટે તે અપવર્તનીય આયુષ્ય કહેવાય છે, અને તેવા નિમિત્તથી જે આયુષ્યની સ્થિતિ ન ઘટે તે અનપવર્તનીય આયુષ્ય કહેવાય છે. તેનો હેતુ આયુષ્યના બંધનની શિથિલતા અથવા મજબૂતાઇ છે. બંધનસમયે આયુષ્યનો શિથીલ બંધ કર્યો હોય તો તેનું અપવર્તન થાય છે, અને સખ્ત બંધ કર્યો હોય તો અપવર્તન થતું નથી. તેમાં અનપવર્તનીય આયુષ્યના સોપક્રમ અને નિરુપક્રમ એ બે ભેદ છે. ઉપક્રમ એટલે આયુષ્યને ઘટવાના નિમિત્તો. તે વડે સહિત હોય. અર્થાત્ વિષશસ્ત્રાદિ નિમિત્તો મળવાથી જે આયુષ્ય ન ઘટે પરંતુ આયુષ્ય પૂર્ણ થયું હોય ત્યારે તે નિમિત્તો થી મરણ થયું જણાય, તે સોપક્રમ અનપવર્તનીય. અને મરણ સમયે જેને આયુષ્ય ઘટવાના વિષશસ્ત્રાદિ નિમિત્તો પ્રાપ્ત જ ન થાય તે નિરુપક્રમ અનપવર્તનીય આયુષ્ય કહેવાય છે. અપવર્તનીય આયુષ્ય તો અવશ્ય સોપક્રમ હોય છે. કારણકે જ્યારે જ્યારે અપવર્તનીય આયુષ્ય હોય છે ત્યારે વિષ-શસ્ત્રાદિ નિમિત્તો અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. અન્ય કર્મોમાં પણ આ પ્રમાણે સમજવું. (તથા નીચે પ્રશ્ન અને ઉત્તરમાં આપેલ હકીકત અહીં પ્રસ્તુત નથી છતાં ઉપયોગી હોવાથી લીધી છે.)

પ્ર.- જો આયુષ્યનું અપવર્તન (સ્થિતિનું ઘટવું) થાય તો તે આયુષ્ય ફલ આપ્યા સિવાય નાશ પામે. તેથી તેમાં કૃતનાશ દોષોનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, તથા આયુષ્યકર્મ બાકી હોવા છતાં મરણ પામે છે, માટે અકૃત અનિર્મિત મરણની અભ્યાગ-પ્રાપ્તિ થવાથી અકૃતાભ્યાગમ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી આયુષ્ય છતાં મરણની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે આયુષ્યકર્મની નિષ્ફળતા પણ સિદ્ધ થાય છે.

ઉ.- આયુષ્યકર્મને કૃતનાશ, અકૃતાભ્યાગમ અને નિષ્ફળતા એ દોષો ખરી રીતે લાગતા નથી. કારણ કે જ્યારે આત્માને વિષ-શસ્ત્રાદિ ઉપક્રમ લાગે છે. ત્યારે આયુષ્ય કર્મ બધું એક સાથે ઉદયમાં આવે છે અને જલ્દીથી ભોગવાય છે, તેથી બાંધેલા આયુષ્યનો ફલ આપ્યા સિવાય નાશ થતો નથી. વળી સર્વ આયુષ્ય કર્મનો ક્ષય થયા પછી જ મરણ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે અકૃત (અનિર્મિત) મરણની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેથી અકૃતાભ્યાગમ દોષ પણ નથી. તથા આયુષ્યકર્મનો જલ્દીથી ઉપભોગ થાય છે. અને બધું આયુષ્ય ભોગવાયા પછી જ મરણ થાય છે. માટે તે નિષ્ફળ પણ નથી. જેમકે ચારે તરફથી મજબૂત બાંધેલી ઘાસની ગંજીને એક તરફથી સળગાવી હોય તો તે અનુક્રમે ધીરે ધીરે બળે છે, પરંતુ તેનો બંધ તોડી નાખી છૂટી કરી નાખી હોય અને ચોમેર પવન વાતો હોય તો ચારે તરફથી સળગે છે અને બળી જાય છે, તેવી રીતે બંધ સમયે શિથીલ બાંધેલું આયુષ્ય ઉપક્રમ લાગતાં બધું એક સાથે ઉદયમાં આવે છે. અને શીઘ્ર ભોગવાઇ તેનો ક્ષય થાય છે. તેમાં ઔપચાતિક (દેવો તથા નારકો), અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા (મનુષ્ય અને તિર્યચો) ચરમ શરીરી (તેજ શરીર દ્વારા મોક્ષને પ્રાપ્ત થનારા) અને ઉત્તમ પુરુષો (તીર્થંકર ચક્રવર્ત્યાદિ) ને અવશ્ય અનપવર્તનીય આયુષ્ય હોય છે. બાકીના જીવોને અપવર્તનીય અને અનપવર્તનીય એ બન્ને પ્રકારનું આયુષ્ય હોય છે. દેવો નારકો તથા અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય અને તિર્યચો પોતાના આયુષ્યના છ માસ બાકી રહે ત્યારે પરભવાયુષ્યનો બંધ કરે છે. બાકીના નિરુપક્રમવાળા તિર્યચ અને મનુષ્યો પોતાના આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ બાકી રહે ત્યારે પરભવાયુષ્યનો બંધ કરે છે. અને સોપક્રમ આયુષ્યવાળા પોતાના આયુષ્યનો ત્રીજો, નવમો કે સત્તાવીસમો એમ ત્રિગુણ કરતાં છેવટે અંતર્મુહૂર્ત બાકી રહે ત્યારે પણ પરભવનું આયુષ્ય બાંધે છે. (જુઓ પંડિત ભગવાનદાસભાઇએ લખેલ નવતત્ત્વ વિવેચન પૃ.૩૭.)

વિષે ભિન્નમુહૂર્તમ્ - અંતર્મુહૂર્ત જઘન્ય સ્થિતિ છે. અંતર્મુહૂર્ત અબાધાકાલ અને અબાધાકાલ પૂર્ણ થયે કર્મદલિક નિષેક થાય છે. 'સાય' તિ- સાતાવેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ ૧૨ મુહૂર્ત અને અંતર્મુહૂર્ત અબાધાકાલ અને અબાધાકાલ પૂર્ણ થયે કર્મદલિક નિષેક થાય છે. અને આ જઘન્ય કાષાયિકી સ્થિતિનું જ પરિણામ કહ્યું અન્યથા સાતાવેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ બે સમય માત્ર સયોગીકેવલિ આદિમાં પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રમાણે જાણવું. તથા યશઃકીર્તિ ઉચ્ચગોત્રને વિષે આઠ મુહૂર્ત જઘન્ય સ્થિતિ છે, અને અંતર્મુહૂર્ત અબાધાકાલ છે, અને અબાધાકાલ પૂર્ણ થયે કર્મદલિક નિષેક થાય છે.

દો માસા અદ્વદ્વં, સંજલણે પુરિસ અદ્વ વાસાણિ ।

ભિન્નમુહૂર્તમવાહા, સર્વાસિં સર્વહિં હસ્સે ॥ ૭૭ ॥

દ્વૌ માસાવર્ધાર્ધ સંજલણે, પુરુષેષ્ટૌ વર્ષાણિ ।

ભિન્ન (અન્તઃ) મુહૂર્તમવાધા, સર્વાસામપિ સર્વસ્મિન્ હસ્સે (જઘન્યે) ॥ ૭૭ ॥

ગાથાર્થ :- સંજવલન કષાયની બે માસ અને અર્ધ અર્ધ જઘન્ય સ્થિતિ છે. તથા પુરુષવેદની ૮ વર્ષ, પૂર્વે કહેલી અને હજી આગળ કહેવાશે તે સર્વ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં અબાધાકાળ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જ હોય છે.

ટીકાર્થ :- સંજવલનનો બે માસ અને અર્ધો અર્ધો જઘન્ય સ્થિતિ છે. આ પ્રમાણે કહે છે. - સંજવલન ક્રોધની જઘન્ય સ્થિતિ બે માસ છે, સંજવલન માનની એક માસ અને સંજવલન માયાની અર્ધમાસ છે. તથા પુરુષવેદની આઠ વર્ષ જઘન્ય સ્થિતિ છે. સર્વની પણ અંતર્મુહૂર્ત અબાધાકાલ છે, અબાધાકાલ પૂર્ણ થયે, કર્મદલિક નિષેક થાય છે. જઘન્ય અબાધાકાલ પરિણામ સૂત્રથી પ્રતિપાદન કરતાં કહ્યું છે. 'ભિન્નમુહૂર્ત' તિ- સર્વપણ કહેલી અને કહેવાશે તે પ્રકૃતિઓનો સર્વથી જઘન્ય સ્થિતિબંધને વિષે ભિન્નમુહૂર્ત = અંતર્મુહૂર્ત અબાધા જાણવી. અને તે પ્રમાણે પહેલા પ્રતિપાદન કર્યું અને આગળ કહેશે.

ખુદ્ગાગમ્બો આઝસુ, ઉવવાયાઝસુ સમા દસ સહસ્તા ।

ઉવ્કોસા સંઘેજ્જા, ગુણહીણમાહારતિથયરે ॥ ૭૮ ॥

શુલ્લકભવ આયુષો-રુપ્પાતાયુષોઃ સમા દશસહસ્ત્રાણિ ।

ઉત્કૃષ્ટાત્ સદ્ગુણેય, ગુણહીના તીર્થકરાહારકયોઃ ॥ ૭૮ ॥

ગાથાર્થ :- મનુષ્યાયુને તીર્થયાયુની જઘન્ય સ્થિતિ શુલ્લકભવ પ્રમાણ છે. દેવ અને નરકાયુની જઘન્ય સ્થિતિ ૧૦,૦૦૦ વર્ષ પ્રમાણ છે. તથા આહારક અને તીર્થકરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ સ્વઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી સંખ્યેયગુણ હીન છે.

ટીકાર્થ :- હવે આયુષ્ય કર્મની જઘન્યસ્થિતિ પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે. તીર્થય આયુષ્ય અને મનુષ્ય આયુષ્યની જઘન્ય સ્થિતિ શુલ્લકભવ છે. તેનું શું માન ? તો કહે છે - ૨૫૬ આવલિકા = ૧ શુલ્લકભવ, ૧ મુહૂર્ત બે ઘટિકા પ્રમાણ છે, બે ઘટિકામાં ૩૭૭૩ શ્વાસોચ્છવાસ થાય છે. અને ૬૫,૫૩૬ શુલ્લકભવ થાય છે. તેથી તે ૬૫,૫૩૬ મુહૂર્તગત શુલ્લકભવ રાશીને મુહૂર્તગત શ્વાસોચ્છવાસની રાશી વડે ભાગે છતે જે પ્રાપ્ત થાય તે એક શ્વાસોચ્છવાસમાં શુલ્લકભવનું પ્રમાણ છે. અને તે ૧૭ ભવો છે, તથા તે ભાગાકાર કરતાં જે ૧૮ મા ભવના પણ ૧૭૮૫ અંશ વધે છે. અને તેથી ૧ શ્વાસોચ્છવાસમાં ૧૮મો શુલ્લકભવ પૂર્ણ કરવામાં ૨૩૭૮ અંશ ઓછા પડે છે. તેથી ૧ શ્વાસોચ્છવાસમાં સાધિક ૧૭ શુલ્લકભવ થાય છે. એ પ્રમાણે સ્પષ્ટ થાય છે, અને આ શુલ્લકભવનું ગ્રહણ સર્વ ઔદરિક શરીરોને હોય છે. એ પ્રમાણે શ્રી ભગવતીજમાં પણ કહ્યું છે. વળી તે આવશ્યક ટીકામાં શુલ્લકભવનું ગ્રહણ વનસ્પતિને (સૂક્ષ્મ નિગોદ) વિષે જ પ્રાપ્ત થાય છે. એમ કહ્યું છે તે મતાંતર છે એ પ્રમાણે બહુશ્રુતો કહે છે. અહીં પણ 'સર્વહિં હસ્સે' એ વચનથી અંતર્મુહૂર્ત અબાધાકાળ છે, અને અબાધાકાળ રહિત કર્મદલિક નિષેક થાય છે.

તથા ઉપપાત આયુષ્યવાળા દેવ-નારકોના આયુષ્યની જઘન્યસ્થિતિ ૧૦,૦૦૦ વર્ષ છે. અંતર્મુહૂર્ત અબાધાકાળ, અને અબાધાકાળ રહિત કર્મદલિક નિષેક થાય છે.

તીર્થકર અને આહારકની જઘન્ય સ્થિતિને કહે છે. 'ઉવ્કોસ' તિ - આહારકશરીર, આહારક અંગોપાંગ અને તીર્થકરનામની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતઃકોડાકોડીસાગરોપમ પ્રમાણ પૂર્વ કહી તે સંખ્યેયગુણહીન જઘન્ય સ્થિતિ થાય છે. અને તે પણ અંતઃકોડાકોડીસાગરોપમ પ્રમાણ જ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે તીર્થંકરનામકર્મ તીર્થંકરના ભવથી ત્રીજાભવમાં બાંધે છે કહ્યું છે કે - ‘**વજ્રદંતુ મગવઙો તદયમ્બોસવકદ્ગતાર્ણ**’ ભગવાન ત્રીજા ભવમાં નિકાચિત (જિનનામ) બાંધે, તો જઘન્યથી પણ અંતઃકોડાકોડીસાગરોપમની સ્થિતિ તેઓની કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય ? ઘટી શકે ? એ પ્રમાણે નથી, ‘**વજ્રદંતુ**’ ઈત્યાદિ નિકાચિત અપેક્ષાએ જ કહ્યું છે. તથા આ જ શંકાને માટે વિશેષણવતી ગ્રંથમાં પૂજ્યોએ કહ્યું છે - ‘**જં વજ્રદંતિ મણિયં તત્થ ણિકાઙ્ગમ્ તિ ણિયમોઙ્ગમ્ । તદવંઙ્ગપ્પલં ણિયમા મયણા અણિકાઙ્ગવાત્થે**’ - જે **વજ્રદં** એ પ્રમાણે કહ્યું તે નિકાચિતની અપેક્ષાએ છે, આ નિયમ કરી તેનું અવશ્ય ફળ મળે. (નક્કી ફળ મળે જ, નિષ્ફળ ન જાય) જ્યારે નિકાચિતમાં તો ભજનાએ હોય. (ફળ મળે યા ન મળે) કહે છે.

પ્રશ્ન :- તીર્થંકર નામકર્મ જઘન્યથી પણ અંતઃકોડાકોડીસાગરોપ સ્થિતિ પ્રમાણ થાય ત્યારે તેટલી સ્થિતિ તિર્યંચભવમાં ભમ્યા વગર પૂરવાને માટે અશક્ય હોવાથી તિર્યંચગતિમાં પણ તીર્થંકરનામકર્મનો સત્તાનો પ્રસંગ છે અને તે રીતે આગમ સાથે વિરોધ થશે. કારણકે આગમમાં તીર્થંકરનામની સત્તાના વિષયમાં તિર્યંચગતિમાં વિરોધ કર્યો છે એટલે આગમમાં તિર્યંચગતિમાં તીર્થંકરનામકર્મનો પ્રતિષેધ કર્યો છે. ઉત્તર- આ દોષ નથી અત્યંત નિકાચિત જિનનામની સત્તાનો જ આગમમાં પ્રતિષેધ કર્યો છે અને વિશેષણવતી ગ્રંથમાં પણ કહ્યું છે કે -

‘**તિરણ્ણુ નત્થિ તિથ્થયરાણાં સંતં તિ દેસિયં સમણ** । **કહ ય તિરિઓ ન હોહી, અયરોવમકોડિકોડીઓ ॥૮૧॥ તં પિ સુનિકાઙ્ગસ્સેવ તદયમ્બભાવિણો વિણિદિઠં । અણિકાઙ્ગમિ વચ્ચદ્, સવ્વર્ગ્ગો વિ ન વિરોહો ॥૮૨॥**’ શ્લોકાર્થ :- તીર્થંકરનામકર્મની સત્તા તિર્યંચભવમાં નથી એમ જિનપ્રવચનમાં કહ્યું છે., પરંતુ તીર્થંકરનામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ કહી છે તેટલી સ્થિતિમાં તીર્થંકરનામકર્મની સત્તાવાળો તિર્યંચ કેમ ન થાય? તેટલી સ્થિતિમાં તિર્યંચ અવશ્ય થાય જ. કારણકે તિર્યંચભવમાં ભ્રમણ કર્યા વિના તેટલી સ્થિતિની પૂર્ણતા થવી જ અશક્ય છે.

તથા ^{૧૨૨} સુનિકાચિતવાળાને જ તીર્થંકરનામકર્મની સત્તા તિર્યંચગતિમાં પ્રતિષેધ કર્યો છે. જો કે ઘણી કર્મની સ્થિતિને પણ અપવર્તનાકરણથી નાની સ્થિતિ કરાય છે. અથવા ઉદ્વર્તના વડે અલ્પસ્થિતિને પણ મોટી સ્થિતિ વડે સ્થાપના કરે છે. ઉદ્વર્તના અને અપવર્તનાથી સાધ્ય તીર્થંકરનામકર્મની સત્તા તિર્યંચગતિમાં માનવામાં દોષ નથી. એ પ્રમાણે સિદ્ધ છે. અને પંચસંગ્રહ પમાદારની. ગા.-૪૪માં કહ્યું છે કે- ‘**જમિહ ણિકાઙ્ગયતિત્થં, તિરિયમ્બે તં ણિસેહિયં, સંત । ઇયરમ્મિ નત્થિ દોષો, ઉબ્બટ્ઠવટ્ઠણાસઙ્ગે ॥**’ અહીં સિદ્ધાંતમાં જે જિનનામકર્મને નિકાચિત કર્યું એટલે અવશ્ય ભોગ્યપણે વ્યવસ્થાપ્યું છે તે જિનનામકર્મની સત્તા તિર્યંચગતિમાં નિષેધ છે. પરંતુ બીજું જે અનિકાચિત એટલે ઉદ્વર્તના અપવર્તનાકરણને સાધ્ય જે જિનનામકર્મ છે તેની સત્તા તિર્યંચગતિમાં હોય તો પણ કોઈ દોષ નથી. ^{૧૨૩} અને અહીં તીર્થંકર આહારકદિકની અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમના સંખ્યેભાગ સુધીની સંખ્યાતમા ભાગની સ્થિતિ શરૂઆતની કરીને નિકાચિત કરવાનો આરંભ કરે છે. જ્યારે સર્વ આત્મપ્રદેશની નિકાચના કરે ત્યારે સુનિકાચિત તીર્થંકરનામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બે પૂર્વકોટિમાં કંઈક ન્યૂન ૩૩ સાગરોપમ અધિક હોય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. તીર્થંકર ભવથી પૂર્વના ત્રીજા ભવમાં પૂર્વકોટિ આયુષ્ય પ્રથમથી જ તે નિકાચિત કરે પછી અનુત્તર દેવલોકમાં ૩૩ સાગરોપમ સ્થિતિનો દેવ થાય, ત્યાંથી પણ અવધીને ૮૪ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાલા તીર્થંકર થાય એ પ્રમાણે છે. ^{૧૨૪}

૧૨૨ તીર્થંકરનામકર્મની અલ્પનિકાચિત અને ગાઢનિકાચિત એમ બે પ્રકારની નિકાચિત સત્તા ત્રીજે ભવે થાય છે જો કે ઉપરની ગાથામાં સુનિકાચિત માટે જે કહ્યું છે છતાં બંને પ્રકારની સત્તામાં તિર્યંચગતિમાં ન હોય એમ લાગે છે. કારણ એ કે અલ્પ કે ગાઢનિકાચના ત્રીજે ભવે થાય ત્યાંથી નરક કે વૈમાનિક દેવમાં જાય એટલે તિર્યંચમાં જવાનો અવકાશ રહે જ નહીં. માત્ર ઘણાં ભવ પહેલા જે જિનનામ બંધાય છે કે જે બિલકુલ નિકાચિત થયેલું હોતું નથી તેની સત્તા તિર્યંચગતિમાં પણ હોઈ શકે.

૧૨૩ અનિકાચિત જિનનામની સત્તા તિર્યંચગતિમાં હોય પરંતુ નિકાચિત જિનનામની સત્તા તિર્યંચગતિમાં ન હોય તથા જિનનામનો બંધ તો માત્ર મનુષ્યગતિમાં જ હોય. ઈતિ ભાવ.

૧૨૪ પૂર્વકોટી વરસના આયુવાળો કોઈ મનુષ્ય તીર્થંકર નામકર્મ ગાઢ નિકાચિત બાંધી તેત્રીસ સાગરોપમના આઉપે અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય અને ત્યાંથી ઉત્કૃષ્ટ (ચોરાથી લાખ પૂર્વના) આઉપે તીર્થંકર થાય તેઓ આશ્રયી ઉપરોક્ત ઉત્કૃષ્ટ ગાઢ નિકાચિત સંભવે છે. પૂર્વકોટિ વરસથી ઓછા આયુષ્યવાળા બાંધે અને ઓછા આયુવાળા વૈમાનિક દેવો કે નરકમાં ઉત્પન્ન થાય અને તીર્થંકરભવમાં ઓછું આયુ હોય તો ઉપરોક્ત સ્થિતિથી ઓછી પણ ગાઢ નિકાચિત થાય છે. સંખ્યાત વરસના આયુવાળો મનુષ્ય ગાઢ નિકાચિત કરી શકે છે. તીર્થંકરનું ૮૪ લાખ પૂર્વવર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ અને ૭૨ વર્ષનું જઘન્ય આયુષ્ય પાંચ ભરત પાંચ ઐરાવતક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સમજવું, મહાવિદેહની અપેક્ષાએ નહીં. જિનનામની સત્તાવાળો જઘન્યથી પણ ૮૪ હજાર વર્ષના આયુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અગર સાધિક પલ્લોપમ પ્રમાણ આયુવાળા સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે (તીર્થંકરભવમાં ઓછામાં ઓછું બહોતર વરસનું આયુ હોય છે.) એટલે મનુષ્ય ભવમાં જેટલું

સુનિકાચિત આહારકદિકની તો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ છે. ^{૧૨૫}અલ્પનિકાચિત એવા તીર્થંકર અને આહારકદિકની અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. એ પ્રમાણે પંચસંગ્રહમાં વિવેચન કર્યું અને અહીં પણ અંતર્મુદૂર્ત અબાધા છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં પણ આનો તેટલો જ અબાધાકાલ કલ્હો. પછી આગળ દલિક રચનાના સદ્ભાવથી અવશ્ય પ્રદેશના ઉદયનો સંભવ થાય છે. કેટલાક તો તીર્થંકરનામકર્મ અંતર્મુદૂર્તથી આગળ કંઈક પ્રદેશથી ઉદય થાય છે, અને તેના ઉદયે આજ્ઞા-ઐશ્વર્ય આદિ ઋદ્ધિ બીજા જીવોથી વિશેષ વિશેષતર હોય તેને સંભવે છે. એ પ્રમાણે સંભાવના કરે છે. અને અહીં તીર્થંકરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ૧૦,૦૦૦ વર્ષ અને આહારકદિકની અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ પંચસંગ્રહમાં પ્રતિપાદન કરી છે. અને તે કર્મપ્રકૃતિના અભિપ્રાયથી ઉત્તીર્ણ (જુદી) હોવાથી બીજા આચાર્ય ભગવંતનો મતાંતર છે એ પ્રમાણે જાણવું.

વગ્નુવ્કોસટિર્ણં, મિચ્છત્તુવ્કોસગેણ જં લદ્ધં ।

સેસાણં તુ જહન્નો, પલ્લાસંઘેજ્જગેણૂણો ॥ ૭૧ ॥

વર્ગોત્કૃષ્ટસ્થિતીનાં, મિથ્યાત્વોત્કૃષ્ટકૈન યત્તદ્ધં ।

શેષાણાં તુ જઘન્યઃ, પલ્યાસંઘ્યેયકેનોનઃ ॥ ૭૧ ॥

ગાથાર્થ :- સ્વ વર્ગની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વડે ભાગ આપતાં જે પાપ્ત થાય તેમાંથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમનો ભાગ હીન કરતાં જે સ્થિતિ રહે તેટલો શેષ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ જાણવો.

ટીકાર્થ :- પૂર્વ કહેલ સિવાયની બાકીની પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ પડપણા કરે છે. અહીં જ્ઞાનાવરણીય પ્રકૃતિનો સમુદાય તે જ્ઞાનાવરણીયવર્ગ, દર્શનમોહનીય પ્રકૃતિનો સમુદાય તે દર્શનમોહનીયવર્ગ, કષાયમોહનીય પ્રકૃતિનો સમુદાય તે કષાયમોહનીયવર્ગ, નોકષાયમોહનીય પ્રકૃતિનો સમુદાય તે નોકષાયમોહનીયવર્ગ, નામ પ્રકૃતિનો સમુદાય તે નામવર્ગ, ગોત્ર પ્રકૃતિનો સમુદાય તે ગોત્રવર્ગ, અંતરાય પ્રકૃતિનો સમુદાય તે અંતરાયવર્ગ. આ વર્ગોને જે પોતાપોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ આદિનો તેની મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ સાથે ભાગે છતે જે પ્રાપ્ત થાય, તેના પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ ન્યૂન તે પ્રમાણે કહેલ બાકીની પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ થાય. તે આ પ્રમાણે કહે છે-દર્શનાવરણીય, વેદનીયકર્મની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૩૦ કોડાકોડીસાગરોપમ પ્રમાણ, તેને મિથ્યાત્વની સ્થિતિ ૭૦ કોડાકોડીસાગરોપમ સાથે ભાગે છતે શૂન્ય શૂન્ય વડે નાશ પમાડવું (ઉડાડી દેવું) એ વચનથી $\frac{3}{9}$ સાગરોપમમાં તેનો પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગહીન ત્રિદ્રાપંચક-અસાતાવેદનીય

આયુ શેષ હોય અને ગાઢ નિકાચિત કરે ત્યાંથી આરંભી જ્યાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં જેટલું આયુ હોય અને તીર્થંકરના ભવમાં જેટલું આયુ હોય તેટલી તીર્થંકર નામકર્મની સ્થિતિ ગાઢ નિકાચિત થાય એમ સમજવું.

૧૨૫ આ રીતે બંનેની સ્થિતિ અનિકાચિત, અલ્પનિકાચિત અને ગાઢનિકાચિત એમ ત્રણ પ્રકારે છે. બંનેની અનિકાચિત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ, અને અલ્પનિકાચિત અંતઃકોડાકોડીનો સંખ્યાતમો ભાગ જ થાય છે. તથા ગાઢનિકાચિત ઉપર કલ્પા પ્રમાણે ૩૩ સાગરોપમાદિ છે.

અનિકાચિત એ એવી સ્થિતિ છે કે જો તેને નિકાચિતરૂપમાં પરિણામ ન પામે તો વધે, ઘટે અને કદાચિત્ સત્તામાંથી નીકળી પણ જાય. નિકાચિત ત્રીજે ભવે જ થાય છે. તે પણ અંતઃકોડાકોડીનો સંખ્યાતમો ભાગ જ થાય અને ગાઢનિકાચિત તો જે ભવમાં નિકાચિત કરે છે તે ભવનું જેટલું આયુ શેષ હોય ત્યાંથી વૈમાનિક દેવોમાં કે ત્રીજી નરક સુધી જાય ત્યાં જેટલું આયુ હોય અને ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્ય થાય ત્યાં જેટલાં આયુએ ઉત્પન્ન થાય તેટલી થાય છે. ઉપર ગાઢનિકાચિત સ્થિતિનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ બતાવ્યું છે. કારણકે ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ વરસના આયુવાળા મનુષ્ય જ જિનનામ બાંધે છે. ત્યાંથી અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ થાય અને ત્યાંથી ચ્યવી (ચોરાશી લાખ પૂર્વના આયુવાળા) તીર્થંકર થાય. તીર્થંકરનું ઉત્કૃષ્ટ તેટલું જ આયુ હોય છે. એટલે કંઈક ન્યૂન બે પૂર્વકોટિ અધિક તેત્રીસ સાગરોપમ ગાઢનિકાચિતનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ થાય છે.

અલ્પનિકાચિત અને ગાઢનિકાચિતમાં એમ બે તફાવત છે કે અલ્પનિકાચિત કરણ સાધ્ય છે અને ગાઢ નિકાચિત કરણ અસાધ્ય છે. અલ્પનિકાચિત સ્થિતિની અપવર્તના થઈ ઓછી થશે અને ગાઢનિકાચિત જેટલી જ સ્થિતિ થઈ હશે તેટલી બરાબર ભોગવશે. જો કે રસોદયે તો જે ભવમાં તીર્થંકર થવાના છે તે ભવમાં જેટલું આયુ બાકી હોય અને કેવળજ્ઞાન થાય તેટલી જ અનુભવે શેષ સઘળી સ્થિતિને પ્રદેશોદયે અનુભવે છે. પ્રદેશોદયે અનુભવાતી પ્રકૃતિનું ફળ બીજા જીવોની અપેક્ષાએ માન-મહત્ત્વ પૂજા-સત્કાર વધારે હોય છે. અષ્ટમહાપ્રાતિહાર્યાદિ ફળ તો રસોદય થાય ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે. ગમે તેવી તીવ્ર રસવાળી પ્રકૃતિ પણ જ્યાં સુધી સ્વ સ્વરૂપે નથી અનુભવાતી ત્યાં સુધી તે યથાર્થરૂપે કાર્ય કરતી નથી જ્યારે સ્વ સ્વરૂપે અનુભવાય છે ત્યારે સંપૂર્ણપણે પોતાની શક્તિનો અનુભવ કરાવે છે. આહારકદિકની પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ગાઢનિકાચિત થાય છે. તેની સ્થિતિ ત્રીજે ભવે નિકાચિત થાય છે. એ કંઈ નિયમ નથી.

કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે. એ પ્રમાણે મિથ્યાત્વની $\frac{9}{9}$ ભાગ એટલે ૧ સાગરોપમમાં પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગહીન, સંજ્વલન સિવાયના ૧૨ કષાયની $\frac{8}{9}$ સાગરોપમમાં પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગહીન, તથા નોકષાયમોહનીય, નામકર્મ ગોત્રકર્મની પોત-પોતાની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડીસાગરોપમને મિથ્યાત્વની ૭૦ કોડાકોડીસાગરોપમ સાથે ભાગે છતે $\frac{2}{9}$ સાગરોપમમાં પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગહીન, તે પુરુષવેદ વર્ણને ૮ નોકષાયની, દેવદિક, નરકદિક-વૈકિયદિક-આહારકદિક, યશઃકીર્તિ, જિનનામકર્મ સિવાયની નામકર્મની પ્રકૃતિઓનો અને નીચગોત્રની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

વૈકિયષ્ટકની $\frac{2}{9} \times ૧૦૦૦$ ગુણતાં પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગહીન જઘન્યસ્થિતિ એ પ્રમાણે બીજા ગ્રંથથી જણાવી કારણકે તેની જઘન્ય સ્થિતિનો બંધક અસંજિ પંચેન્દ્રિય જ છે, અને તેઓ જ આટલી જઘન્ય સ્થિતિ બાંધે. એ પ્રમાણે પંચસંગ્રહમાં તો વર્ગની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ભાગવા સ્વરૂપે ઈચ્છતા નથી પણ “સેસાણુવ્કોસાઝો મિચ્છત્તિર્દિઝ્જં લદ્ધં” બાકીની પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વડે ભાગતાં જે પામે તે. એ પ્રમાણે ગ્રંથ વડે પોતપોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વડે ભાગે છતે જે પ્રાપ્ત થાય તે જઘન્યસ્થિતિનું પરિણામ કહ્યું છે. ત્યાં નિદ્રાપંચક અને અસાતાવેદનીય પ્રત્યેકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૦ કોડાકોડીસાગરોપમ છે, તેને મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વડે ભાગતે છતે શૂન્ય શૂન્ય વડે નાશ થવાથી $\frac{3}{9}$ સાગરોપમ આવે છે. એટલી નિદ્રાપંચક અસાતાવેદનીયની જઘન્યસ્થિતિ છે.

તેવી જ રીતે.... મિથ્યાત્વની $\frac{9}{9} = ૧$ સાગરોપમ સમજવું. પ્રથમ ૧૨ કષાયની $\frac{8}{9}$ સાગરોપમ સૂક્ષ્મત્રિક - વિકલેન્દ્રિયત્રિકની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૧૮ કોડાકોડીસાગરોપમ છે. તેને મિથ્યાત્વની ૬૦ સ્થિતિ વડે ભાગતાં $\frac{૧૮}{૬૦} =$ છેદ-૧૮ અને છેદક રાશિ ૭૦ને અર્ધાથી ભાગતાં $\frac{૯}{૩૫}$ આવ્યા આટલી જઘન્ય સ્થિતિ સૂક્ષ્મત્રિક-વિકલેન્દ્રિયત્રિકની આવી.

સ્ત્રીવેદ-મનુષ્યદિકની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૧૫ કોડાકોડીસાગરોપમ છે, તેને મિથ્યાત્વની સ્થિતિ સાથે ભાગતાં $\frac{૧૫}{૭૦} =$ છેદ- છેદક રાશિને પાંચવડે ભાગતાં $= \frac{૩}{૧૪}$ સાગરોપમ આવે છે. તે સ્ત્રીવેદ મનુષ્યદિકની જઘન્યસ્થિતિ થઈ.

સ્થિર-શુભ-સુભગ-સુસ્વર-આદેય-હાસ્ય-રતિ-શુભવિહાયોગતિ-શુકલવર્ણ-સુરભિગંધ-મધુરરસ-મૃદુ-લઘુ-સ્નિગ્ધ-ઉષ્ણસ્પર્શ-પ્રથમ સંઘયણ-પ્રથમ સંસ્થાન-એ ૧૭ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૧૦ કોડાકોડીસાગરોપમ છે. તેને મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વડે ભાગતાં $\frac{૧૦}{૭૦} = \frac{૧}{૭}$ સાગરોપમ જઘન્યસ્થિતિ થઈ. (૧ સાગરો નો સાતમો ભાગ)

બીજા સંસ્થાન-સંઘયણની ૧૨ કોડાકોડીસાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ છે, તેને મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વડે ભાગતાં $= \frac{૧૨}{૭૦}$ ને બેથી ભાગતાં $\frac{૬}{૩૫}$ સાગરોપમ જઘન્ય સ્થિતિ થાય. ત્રીજા સંઘયણ - સંસ્થાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૪ કોડાકોડીસાગરોપમ છે તેને મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વડે ભાગતાં $= \frac{૧૪}{૭૦} = \frac{૧}{૫}$ સાગરોપમ જઘન્ય સ્થિતિ થાય. ચોથા સંસ્થાન-સંઘયણની ૧૬ કોડાકોડીસાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ છે, તેને મિથ્યાત્વની ૬૦ સ્થિતિ વડે ભાગતાં $\frac{૧૬}{૭૦} = \frac{૮}{૩૫}$ સાગરોપમ તે બંનેની જઘન્યસ્થિતિ છે. પાંચમા સંસ્થાન સંઘયણની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૮ કોડાકોડીસાગરોપમ છે, તેને મિથ્યાત્વની સ્થિતિ સાથે ભાગતાં $\frac{૧૮}{૭૦} = \frac{૯}{૩૫}$ સાગરોપમ તે બંનેની જઘન્યસ્થિતિ છે.

બાકીની ત્રસ - બાદર - પર્યાપ્ત - પ્રત્યેક - અગુરુલઘુ - પરાધાત - ઉપધાત - ઉચ્ચવાસ - અસ્થિર - અશુભ - દુર્ભગ - દુઃસ્વર - અનાદેય - અયશઃકીર્તિ - તિર્યચદિક - ઔદારિકદિક - હારિદ્ર - લોહિત - નીલ - કૃષ્ણવર્ણ, દુરભિગંધ, કષાય - આમ્લ - કટુક - તિક્તરસ, ગુરુ-કર્કશ-રૂક્ષ-શીતસ્પર્શ, પંચેન્દ્રિયજાતિ - એકેન્દ્રિયજાતિ - નિર્માણ - આતપ - ઉદ્યોત - અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ છેલ્લુંસંસ્થાન - છેલ્લુંસંઘયણ- તૈજસ- કાર્મણ - નીચગોત્ર - અરતિ - શોક - ભય - જુગુપ્સા - નપુસંકવેદ - સ્થાવર = ૪૮ પ્રકૃતિની (૬૦ સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડીસાગરોપમ છે. તેથી) $\frac{2}{9}$ સાગરોપમ જઘન્યસ્થિતિ છે. (જોકે હારિદ્ર-લોહિત-આદિની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૧૨ $\frac{૧}{૨}$ કોડાકોડીસાગરોપમ આશ્રયીને ભાગતાં $\frac{૨૫}{૨} \times \frac{૧}{૭૦} = \frac{૫}{૨૮}$ સાગરોપમ જઘન્યસ્થિતિ થાય, અર્થાત્ $\frac{૬}{૩૫}$ કરતાં કંઈક અધિક થાય, પણ ઘણાં શાસ્ત્રમાં તેની જઘન્યસ્થિતિ $\frac{૨}{9}$ સાગરોપમ જ દેખાડી છે. તેથી તેની તે પ્રમાણે કહી છે. આ જઘન્યસ્થિતિનું પ્રમાણ પંચસંગ્રહમાં કહ્યું છે તે મતાંતરથી જાણવું પરંતુ આ જીવાભિગમને અનુસરનાર દેખાય છે. તથા સ્ત્રીવેદને આશ્રયીને કહ્યું છે કે - “इतिवेदस्य णं भवे केवदय कातं बन्धठिई पत्रता? गोयमा! जहवेणं सागरोवमस्स दिवहो सत्तभागो पतिजोवमस्स असंखेज्जइ भागेण

ઋણજો'' - ઈત્યાદિ. અર્થ :- હે ભગવન ! સ્ત્રીવેદન કેટલો સ્થિતિબંધ હોય છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી $\frac{૧૫}{૭૦} = \frac{૩}{૧૪}$ સાગરોપમમાં પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન. (ચંત્ર નં. ૩૬ જુઓ)

ઉત્તર પ્રકૃતિઓ વિષે જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ - અબાધાનું ચંત્ર નં. - ૩૬

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ	ઉત્કૃષ્ટ અબાધા	જઘન્ય સ્થિતિબંધ		જઘન્ય અબાધા
				કર્મપ્રકૃતિમતે	પંચસંગ્રહમતે	
૫	જ્ઞાનાવરણીય-૫	૩૦ કોંકોંસાં	૩૦૦૦ વર્ષ	અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત
૪	દર્શનાવરણીય-૪	૩૦ કોંકોંસાં	૩૦૦૦ વર્ષ	અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત	''
૫	નિદ્રાપંચક	૩૦ કોંકોંસાં	૩૦૦૦ વર્ષ	^{1} દેશોન $\frac{૩}{૭}$ સાગં	$\frac{૩}{૭}$ સાગં	''
૧	અસાતાવેદનીય	૩૦ કોંકોંસાં	૩૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૩}{૭}$ સાગં	$\frac{૩}{૭}$ સાગં	''
૧	સાતાવેદનીય	૧૫ કોંકોંસાં	૧૫૦૦ વર્ષ	૧૨ મુહૂર્ત	૧૨ મુહૂર્ત	''
૧	મિથ્યાત્વમોહનીય	૭૦ કોંકોંસાં	૭૦૦૦ વર્ષ	દેશોન ૧ સાગં	૧ સાગં	''
૨	હાસ્ય-રતિ	૧૦ કોંકોંસાં	૧૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૧}{૭}$ સાગં	''
૨	ભય જુગુપ્સા	૨૦ કોંકોંસાં	૨૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૨}{૭}$ સાગં	''
૨	શોક-અરતિ	૨૦ કોંકોંસાં	૨૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૨}{૭}$ સાગં	''
૧	પુરુષવેદ	૧૦ કોંકોંસાં	૧૦૦૦ વર્ષ	૮ વર્ષ	૮ વર્ષ	''
૧	સ્ત્રીવેદ	૧૫ કોંકોંસાં	૧૫૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૩}{૧૪}$ સાગં	''
૧	નપું-વેદ	૨૦ કોંકોંસાં	૨૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૨}{૭}$ સાગં	''
૧૨	૧૨ કષાય	૪૦ કોંકોંસાં	૪૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૪}{૭}$ સાગં	$\frac{૪}{૭}$ સાગં	''
૧	સંજવં ક્રોધ	૪૦ કોંકોંસાં	૪૦૦૦ વર્ષ	૨ માસ	૨ માસ	''
૧	સંજવં માન	૪૦ કોંકોંસાં	૪૦૦૦ વર્ષ	૧ માસ	૧ માસ	''
૧	સંજવં માયા	૪૦ કોંકોંસાં	૪૦૦૦ વર્ષ	૦ માસ	૦ માસ	''
૧	સંજવં લોભ	૪૦ કોંકોંસાં	૪૦૦૦ વર્ષ	અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત	''
૨	દેવ - નરકાયુષ્ય	પૂર્વકોટિત્રિભાગાધિક ૩૩ સાં	પૂર્વકોડવર્ષનો ત્રીજો ભાગ	જઘન્ય અબાધા સહિત ૧૦,૦૦૦ વર્ષ		''
૨	નર-તિર્યયાયુષ્ય	પૂર્વકોટિત્રિભાગાધિક ૩ પલ્યોપમ	પૂર્વકોડવર્ષનો ત્રીજો ભાગ	જઘન્ય અબાધા સહિત અંતર્મુહૂર્ત (લુલ્લકભવ)		''
૨	મનુષ્યદ્વિક	૧૫ કોંકોંસાં	૧૫૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	દેશોન $\frac{૩}{૧૪}$ સાં	''
૨	તિર્યચદ્વિક	૨૦ કોંકોંસાં	૨૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૨}{૭}$ સાગં	''
૨	દેવદ્વિક	૧૦ કોંકોંસાં	૧૦૦૦ વર્ષ	દેશોન ૨૮૫ $\frac{૫}{૭}$ સાગં	૧૪૨ $\frac{૬}{૭}$ સાગં	''
૨	નરકદ્વિક	૨૦ કોંકોંસાં	૨૦૦૦ વર્ષ	દેશોન ૨૮૫ $\frac{૫}{૭}$ સાગં	૨૮૫ $\frac{૫}{૭}$ સાગં	''

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ	ઉત્કૃષ્ટ અબાધા	જઘન્ય સ્થિતિબંધ		જઘન્ય અબાધા
				કર્મપ્રકૃતિમતે	પંચસંગ્રહમતે	
૨	એકેન્દ્રિ, પંચેન્દ્રજાતિ	૨૦ કોંકોંસાં	૨૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૨}{૭}$ સાગં	અંતર્મુ.
૩	વિકલેન્દ્રિય-૩	૧૮ કોંકોંસાં	૧૮૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૬}{૩૫}$ સાગં	"
૨	ઔદારિકદ્વિક	૨૦ કોંકોંસાં	૨૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૨}{૭}$ સાગં	"
૨	વૈકિયદ્વિક	૨૦ કોંકોંસાં	૨૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $૨૮\frac{૫}{૭}$ સાગં	$૨૮\frac{૫}{૭}$ સાગં	"
૨	તૈજસ-કામર્ણી	૨૦ કોંકોંસાં	૨૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૨}{૭}$ સાગં	"
૨	આહારકદ્વિક	અંતઃ કોંકોંસાં	અંતર્મુહૂર્ત	સંખ્યેયગુણાદીન અંતઃકોંકોંસાં		"
૧	સમયતુરક્ષસંસ્થાન	૧૦ કોંકોંસાં	૧૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગં	$\frac{૧}{૭}$ સાગં	"
૧	ન્યઝોધસંસ્થાન	૧૨ કોંકોંસાં	૧૨૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૬}{૩૫}$ સાગં	"
૧	સાદિસંસ્થાન	૧૪ કોંકોંસાગં	૧૪૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૭}{૩૫}$ સાગં	"
૧	કુબ્જસંસ્થાન	૧૬ કોંકોંસાગં	૧૬૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૮}{૩૫}$ સાગં	"
૧	વામનસંસ્થાન	૧૮ કોંકોંસાગં	૧૮૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૮}{૩૫}$ સાગં	"
૧	હુંડકસંસ્થાન	૨૦ કોંકોંસાગં	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગં	"
૧	વજ્રઋષભનારાય-સંઘયણ	૧૦ કોંકોંસાગં	૧૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૧}{૭}$ સાગં	"
૧	ઋષભનારાય સંં	૧૨ કોંકોંસાગં	૧૨૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૬}{૩૫}$ સાગં	"
૧	નારાય સંં	૧૪ કોંકોંસાગં	૧૪૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૧}{૩૫}$ સાગં	"
૧	અર્ધનારાય સંં	૧૬ કોંકોંસાગં	૧૬૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૮}{૩૫}$ સાગં	"
૧	કિલિકા સંં	૧૮ કોંકોંસાગં	૧૮૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૮}{૩૫}$ સાગં	"
૧	છેવકું સંં	૨૦ કોંકોંસાગં	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગં	"
૧	શ્વેતવર્ણ ^૨	૧૦ કોંકોંસાગં	૧૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૧}{૭}$ સાગં	"
૧	હારિદ્રવર્ણ	૧૨ કોંકોંસાગં	૧૨૫૦ વર્ષ	"	$\frac{૭}{૩૫}$ સાગં	"
૧	રક્તવર્ણ	૧૫ કોંકોંસાગં	૧૫૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨૮}{૩૫}$ સાગં	"
૧	નીલવર્ણ	૧૭ કોંકોંસાગં	૧૭૫૦ વર્ષ	"	$\frac{૧૪}{૩૫}$ સાગં	"
૧	કૃષ્ણવર્ણ	૨૦ કોંકોંસાગં	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨૪}{૩૫}$ સાગં	"
૧	સુરભિગંધ	૧૦ કોંકોંસાગં	૧૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૧૭}{૩૫}$ સાગં	"
૧	દુરભિગંધ	૨૦ કોંકોંસાગં	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨૭}{૩૫}$ સાગં	"
૧	મધુરરસ	૧૦ કોંકોંસાગં	૧૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૧૭}{૩૫}$ સાગં	"
૧	આમ્લરસ	૧૨ કોંકોંસાગં	૧૨૫૦ વર્ષ	"	$\frac{૭}{૩૫}$ સાગં	"
૧	કષાયરસ	૧૫ કોંકોંસાગં	૧૫૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨૮}{૩૫}$ સાગં	"

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ	ઉત્કૃષ્ટ અબાધા	જઘન્ય સ્થિતિબંધ		જઘન્ય અબાધા
				કર્મપ્રકૃતિમતે	પંચસંગ્રહમતે	
૧	કટુરસ	૧૭ કોંકોંસાગળ	૧૭૫૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગળ	$\frac{૧}{૪}$ સાગળ	અંતર્મુ.
૧	તિક્તરસ	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૨	મૃદુ-લઘુસ્પર્શ	૧૦ કોંકોંસાગળ	૧૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૧}{૭}$ સાગળ	"
૧	સ્નિગ્ધ-ઉષ્ણસ્પર્શ	૧૦ કોંકોંસાગળ	૧૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૧}{૭}$ સાગળ	"
૨	ગુરુ-કર્કશસ્પર્શ	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૨	રૂક્ષ-શીતસ્પર્શ	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૧	અગુરુલઘુ	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૧	પરાધાત	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૧	ઉપધાત	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૧	ઉચ્છ્વાસ	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૧	આતપ	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૧	ઉદ્યોત	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૧	નિર્માણ	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૧	તીર્થંકર	અંત: કોંકોંસાગળ	અંતર્મુદ્ધર્ત	સંખ્યેયગુણહીન અંત: કોંકોંસાગળ		"
૧	શુભવિહાયોગતિ	૧૦ કોંકોંસાગળ	૧૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગળ	$\frac{૧}{૭}$ સાગળ	"
૧	અશુભવિહાયોગતિ	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૪	ત્રસયતુષ્ક	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૫	સ્થિરપંચક	૧૦ કોંકોંસાગળ	૧૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૧}{૭}$ સાગળ	"
૧	સ્થાવર	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૩	સૂક્ષ્માદિ-૩	૧૮ કોંકોંસાગળ	૧૮૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૮}{૩૫}$ સાગળ	"
૬	અસ્થિરાદિ-૬	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	"	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૧	યશ:કીર્તિ	૧૦ કોંકોંસાગળ	૧૦૦૦ વર્ષ	૮મુદ્ધર્ત	૮મુદ્ધર્ત	"
૧	ઉચ્ચગોત્ર	૧૦ કોંકોંસાગળ	૧૦૦૦ વર્ષ	૮મુદ્ધર્ત	૮મુદ્ધર્ત	"
૧	નીચગોત્ર	૨૦ કોંકોંસાગળ	૨૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૨}{૭}$ સાગળ	$\frac{૨}{૭}$ સાગળ	"
૫	અંતરાય-૫	૩૦ કોંકોંસાગળ	૩૦૦૦ વર્ષ	દેશોન $\frac{૩}{૭}$ સાગળ	$\frac{૩}{૭}$ સાગળ	"

યંત્ર નં.૩૬ની ટી.૦૧ - અહીં દેશોનથી એકેન્દ્રિય જીવને પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન અને વિકેન્દ્રિય તથા અસંજિ જીવને પોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન જઘન્ય સ્થિતિબંધ જાણવો.

૨. કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિકારને મતે વર્ણાદિ-૨૦ની ૨૦ કોંકોંસાગળ સ્થિતિ જાણવી.

એસેગિંદિયડહરો, સવાસિં ઝુણસંજુઓ જેટ્ટો ।
 પળવીસા પત્રાસા, સયં સહસ્સં ચ ગુણકારો ॥૮૦॥
 કમસો વિગલ અસત્રીણ, પલ્લસંખેજ્જ ભાગહા ઇયરો ।
 વિરણ દેસજડ્ડુગે, સમ્મચઊવકે ચ સંખગુણો ॥૮૧॥
 સત્રીપજ્જત્તિયરે, અભિંતરઓ ડ કાડિકોડીણ ।
 ઓધુવકોસો સત્તિસ, હોડ પજ્જત્તગસેવ ॥૮૨॥
 ઇષ એકેન્દ્રિય જઘન્યઃ, સર્વાસામૂનસંયુતો જયેષ્ઠઃ ।
 પશ્ચવિંશતિ-પશ્ચાશત્, શતં સહસ્ત્રં ચ ગુણકારઃ ॥૮૦॥
 ક્રમશો વિકલાડસંજિનાં પલ્લસંખેય ભાગહીન ઇતરઃ ।
 વિરતે દેશયતિદ્વિકે, સમ્યક્ત્વ ચતુષ્કે સંખેયગુણઃ ॥૮૧॥
 સંજિપર્યાપ્તેતરયો-રમ્યન્તરસ્તુ કોટિકોટયઃ ।
 ઓઘોલ્કૃષ્ટઃ સંજિનઃ, ભવતિ પર્યાપ્તકસ્યૈવ ॥૮૨॥

ગાથાર્થ :- ‘એસ’- એટલે આ ૭૮ મી ગાથામાં કહેલા ગણિતવાળો સ્થિતિબંધ એકેન્દ્રિય જીવોને જઘન્યથી જાણવો. અને જે સ્થિતિ ન્યૂન કરાય છે તે સ્થિતિને પુનઃ સંયુક્ત કરતાં ($\frac{2}{9}$ વગેરેથી અધિક નહીં પણ પૂર્ણ $\frac{2}{9}$ વગેરે) જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તેટલો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ જાણવો. તેથી ૨૫ ગુણો, ૫૦ ગુણો, ૧૦૦ ગુણો, ને ૧૦૦૦ ગુણો ॥૮૦॥

અનુક્રમે બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૌરિન્દ્રિયને અસંજિપંચેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ જાણવો. ને તેથી પલ્લોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ હીન જઘન્ય સ્થિતિબંધ જાણવો. તથા સંયતનો, દેશવિરતિનો અને સમ્યક્ત્વ સંબંધી સ્થિતિબંધ તે અનુક્રમે સંખ્યાતગુણ હોય છે. (૮૧)

તથા સંજિપર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તનો સ્થિતિબંધ પણ (૩મરૂકમણિ ન્યાયથી સંખગુણો - ૫૬ અહીં લાગવાથી) સંખ્યાતગુણ છે. અહીં સુધીના સર્વ સ્થિતિબંધ ૧ કોઠકોસાગરોની અંદરના છે. અર્થાત્ અંતઃકોઠકોસાગરો છે. તથા સંજિપર્યાપ્તનો ઉચ્ચસ્થિતિબંધ તો પૂર્વે ઓધથી કહ્યો તે પ્રમાણે જાણવો. (૮૨)

ટીકાર્થ :- હવે એકિન્દ્રિય આદિનો જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે.- ‘ઇષઃ’ - પૂર્વે જે કહ્યું વૈકિયષટ્ક, આહારકદ્ધિક તીર્થકર સિવાયની સર્વ પ્રકૃતિઓનો સ્થિતિબંધ ‘ડહરો’ જઘન્ય એકેન્દ્રિયનો જાણવો. તે આ પ્રમાણે કહે છે- જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, અંતરાય, પ્રકૃતિઓનો ૧ સાગરોપમના સાતીયા ત્રણ ભાગ = $\frac{3}{9}$ સાગરોમાં પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગહીન જઘન્ય સ્થિતિ એકેન્દ્રિય બાંધે પણ ઓછી નહીં. એ પ્રમાણે મિથ્યાત્વની ૧ સાગરોમાં પલ્લોપમનો અસંખ્યેયભાગહીન, કષાયમોહનીયનો ૧ સાગરોપમના સાતીયા ચાર ભાગ = $\frac{4}{9}$ સાગરોમાં પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગહીન, નોકષાયમોહનીય, વૈકિયષટ્ક, આહારકદ્ધિક, તીર્થકર સિવાયની નામકર્મની પ્રકૃતિઓ અને બે ગોત્રકર્મની સાતીયા બે ભાગ = $\frac{2}{9}$ સાગરોપમમાં પલ્લોપમના અસંખ્યાતમો ભાગહીન છે. અને તે જ જઘન્ય સ્થિતિબંધને ‘સૂનેન’ = ન્યૂનાંક ૩૫ પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ યુક્ત થયે-છતે એકિન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ જાણવો.

હવે વિકલેન્દ્રિયનો જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કહે છે-એકેન્દ્રિયનો જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ તેને ‘પળવીસ’ ઈત્યાદિ ૨૫ આદિથી ગુણાકાર કરવો અને તે રીતે ગુણતાં અનુક્રમે બેઈંતેઈં ચૌરિન્દ્રિયનો અને અસંજિ પંચેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પૂર્વે કહેલ પ્રાપ્ત થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે-એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધને ૨૫ વડે ગુણતાં બેઈન્દ્રિયની, તે જ એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિબંધને ૫૦ વડે ગુણતાં તેઈન્દ્રિયની, ૧૦૦ વડે ગુણતાં ચૌરિન્દ્રિયની, ૧૦૦૦ વડે ગુણતાં અસંજિ પંચેન્દ્રિયની અનુક્રમે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આવે છે. આ જ બેઈં આદિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધને

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે એકેન્દ્રિય આદિ જીવોના ઉત્કૃષ્ટ

જ્ઞાના- વરણીય	દર્શના- વરણીય	વેદનયી	મોહનીય	આયુષ્ય	નામકર્મ
-	-	-	મિથ્યાત્વ	-	-
-	-	-	૧૬ કષાય	-	-
૫	૯	અસાતા	-	-	-
			અરતિ - શોક ભય - જુગુપ્સા નપુસંકવેદ = ૫		તિર્યચદ્વિક-નરકદ્વિક ^૧ , એકેં પંચેં, ઔદાં દ્વિક, વૈં દ્વિક, તૈં, કાં છેવડું, હુંડક - કૃષ્ણવર્ણ - દુરભિગંધ - તિક્તસ - શીત - ઋક્ષ, ગુરુ - કર્કશ - અશુભ વિં અગુરુલઘુ આદિ-૭, ત્રસયતું સ્થાવર અસ્થિરાદિ - ૬ = કુલ ૪૦
-	-	-	-	-	વિકલત્રિક-કીલિકા-વામન-સૂક્ષ્મત્રિક = ૮
-	-	-	-	-	નીલવર્ણ - કટુરસ = ૨
-	-	-	-	-	અર્ધનારાય - કુબ્જ = ૨
-	-	સાતા	સ્ત્રીવેદ	-	મનુષ્યદ્વિક-રક્તવર્ણ-કષાયરસ = ૪
-	-	-	-	-	નારાય-સાદિ = ૨
-	-	-	-	-	પીતવર્ણ - આમ્લરસ = ૨
-	-	-	-	-	ઋષભનારાય-ન્યગ્રોધ = ૨
-	-	-	હાસ્ય-રતિ પુરુષવેદ		^૨ દેવદ્વિક, વજ્રઋષભ, સમયતું, શ્વેતવર્ણ, સુરભિ-ગંધ-મધુરસ, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, લઘુ-મૃદુ-શુભવિહાં સ્થિરાદિ - ૬ = ૧૮
૫	૯	૨	૨૬	૦	૮૦

પંચસંગ્રહને મતે ઉપર જે કોષ્ટક છે તે સર્વ અસંજિ સુધીનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ અને પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ વધારીએ તે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ બંધ થાય.

ટીપ્પણ :- ૧. નરકદ્વિક, લોકિયદ્વિક ૪ પ્રકૃતિ એકેન્દ્રિય આદિ ના બાંધે, અસંજિથી બાંધે.

૨. દેવદ્વિક, એકેન્દ્રિય થી ચૌરેન્દ્રિય ન બાંધે, અસંજિથી બંધાય.

સ્થિતિબંધનું યંત્ર નંબર-૩૭ (કર્મગ્રંથ પાંચમાના આધારે છે)

ગોત્ર કર્મ	અંતર કર્મ	કુલ પ્રકૃતિ	એકેન્ડ નો ઉન્ડ સ્થિતિબંધ	બેઠેન્ડ નો ઉન્ડ સ્થિતિબંધ	તેઠેન્ડ નો ઉન્ડ સ્થિતિબંધ	ચઉન્ડ નો ઉન્ડ સ્થિતિબંધ	અસંજિ પંચેન્ડ નો ઉન્ડ સ્થિતિબંધ	સંજિ પંચેન્ડ નો ઉન્ડ સ્થિતિબંધ
-	-	૧	૧ સાન્ડ	૨૫ સાન્ડ	૫૦ સાન્ડ	૧૦૦ સાન્ડ	૧૦૦૦ સાન્ડ	૭૦કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
-	-	૧૬	$\frac{૪}{૭}$ સાન્ડ	$૧૪\frac{૨}{૭}$ સાન્ડ	$૨૮\frac{૪}{૭}$ સાન્ડ	$૫૭\frac{૧}{૭}$ સાન્ડ	$૫૭૧\frac{૩}{૭}$ સાન્ડ	૪૦કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
-	૫	૨૦	$\frac{૩}{૭}$ સાન્ડ	$૧૦\frac{૫}{૭}$ સાન્ડ	$૨૧\frac{૩}{૭}$ સાન્ડ	$૪૨\frac{૬}{૭}$ સાન્ડ	$૪૨૮\frac{૪}{૭}$ સાન્ડ	૩૦કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
નીચ		૪૬	$\frac{૨}{૭}$ સાન્ડ	$૭\frac{૧}{૭}$ સાન્ડ	$૧૪\frac{૨}{૭}$ સાન્ડ	$૨૮\frac{૪}{૭}$ સાન્ડ	$૨૮૫\frac{૫}{૭}$ સાન્ડ	૨૦કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
-	-	૮	$\frac{૮}{૩૫}$ સાન્ડ	$૬\frac{૩}{૭}$ સાન્ડ	$૧૨\frac{૬}{૭}$ સાન્ડ	$૨૫\frac{૫}{૭}$ સાન્ડ	$૨૫૭\frac{૫}{૩૫}$ સાન્ડ	૧૮કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
-	-	૨	$\frac{૧}{૪}$ સાન્ડ	$૬\frac{૧}{૪}$ સાન્ડ	$૧૨\frac{૧}{૨}$ સાન્ડ	૨૫ સાન્ડ	૨૫૦ સાન્ડ	$૧૭\frac{૧}{૨}$ કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
-	-	૨	$\frac{૮}{૩૫}$ સાન્ડ	$૫\frac{૫}{૭}$ સાન્ડ	$૧૧\frac{૩}{૭}$ સાન્ડ	$૨૨\frac{૬}{૭}$ સાન્ડ	$૨૨૮\frac{૪}{૭}$ સાન્ડ	૧૬ કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
-	-	૬	$\frac{૩}{૧૪}$ સાન્ડ	$૫\frac{૫}{૧૪}$ સાન્ડ	$૧૦\frac{૫}{૭}$ સાન્ડ	$૨૧\frac{૩}{૭}$ સાન્ડ	$૨૧૪\frac{૨}{૭}$ સાન્ડ	૧૫ કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
-	-	૨	$\frac{૧}{૫}$ સાન્ડ	૫ સાન્ડ	૧૦ સાન્ડ	૨૦ સાન્ડ	૨૦૦ સાન્ડ	૧૪ કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
-	-	૨	$\frac{૫}{૨૮}$ સાન્ડ	$૪\frac{૧૩}{૨૮}$ સાન્ડ	$૮\frac{૧૩}{૧૪}$ સાન્ડ	$૧૭\frac{૬}{૭}$ સાન્ડ	$૧૭૮\frac{૪}{૭}$ સાન્ડ	$૧૨\frac{૧}{૨}$ કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
-	-	૨	$\frac{૬}{૩૫}$ સાન્ડ	$૪\frac{૨}{૭}$ સાન્ડ	$૮\frac{૪}{૭}$ સાન્ડ	$૧૭\frac{૧}{૭}$ સાન્ડ	$૧૭૧\frac{૩}{૭}$ સાન્ડ	૧૨ કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
ઉચ્ચ ગોત્ર	-	૨૨	$\frac{૧}{૭}$ સાન્ડ	$૩\frac{૪}{૭}$ સાન્ડ	$૭\frac{૧}{૭}$ સાન્ડ	$૧૪\frac{૨}{૭}$ સાન્ડ	$૧૪૨\frac{૬}{૭}$ સાન્ડ	૧૦ કોન્ડકોન્ડ સાન્ડ
૨	૫	૧૨૮						

+૪ આયુ.

+ ૩ જિનનામ. આહારદ્વિક

૧૩૬

વર્ણાદિ ૨૦ ગણતાં ૧૨૦ ના બદલે

૧૩૬ પ્રકૃતિઓ થાય છે.

“પલ્લસંલેખ્યભાગહ” તિ પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગહીન (ઓછો) તે ઈતર એટલે જઘન્ય સ્થિતિબંધ થાય. પંચસંગ્રહમાં તો જે એકેન્દ્રિયની જઘન્યસ્થિતિને પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ અધિક કરી ૨૫ આદિ વડે ગુણતાં બેઈઠો આદિની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ થાય. તથા એકેન્દ્રિયની જે જઘન્યસ્થિતિ છે તેને ૨૫ વડે ગુણતાં બેઈઠો વગેરેની જઘન્યસ્થિતિ આવે એ પ્રમાણે કહ્યું છે. તત્ત્વ કેવલિગમ્ય. (યંત્ર નં. ૩૭ જુઓ)

ઈતિ સર્વપ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ - અબાધા સમાપ્ત

:- અથ જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ :-

હવે સર્વ પણ (પ્રકૃતિઓની) જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ કહે છે.

(૧) ત્યાં યતિનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે સર્વથી અલ્પ. અંતર્મુહૂર્ત માત્ર છે માટે (અપ્રમત ક્ષપકશ્રેણિવંત જીવ નવમા ગુણસ્થાનકે મોહનીયની અને ૧૦ મા ગુણઠાણે જ્ઞાનંદ્રિયની અંતર્મુહૂર્ત. વેદનીયની ૧૨ મુહૂર્ત, તથા નામ-ગોત્રની ૮ મુહૂર્તની જઘન્યસ્થિતિ બાંધે છે. તે બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયાદિકના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી અતિ અલ્પ છે.) (૨) તેથી ^{૧૨૬} બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણ છે. (કારણકે બાદર એકેન્દ્રિયો કર્મની દેશોન $\frac{1}{9}$ - $\frac{2}{9}$ સાગરો. ઈત્યાદિ જઘન્યસ્થિતિ બાંધે છે. અને અંતર્મુહૂર્તથી $\frac{1}{9}$ આદિ સાગરો. અસંખ્યગુણ છે.) (૩) તેથી સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણ કે બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયની વિશુદ્ધિથી સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયની વિશુદ્ધિ અલ્પ હોવાથી સૂંપઠે એકેન્દ્રિયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ પણ બાંપઠે એકેન્દ્રિયના જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક (દ્વિગુણથી) ન્યૂન હોય છે.) (૪) તેથી પણ અપર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક હોય છે. (કારણકે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત કરતાં બાદર અપર્યાપ્તની વિશુદ્ધિ અલ્પ હોય છે.) (૫) તેથી પણ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક હોય છે. (કારણકે બાંપઠે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તની વિશુદ્ધિ અલ્પ હોય છે.) (૬) તેથી પણ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક હોય છે. (કારણકે જઘન્ય સ્થિતિબંધ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાત ભાગનો વધારો છે) (૭) તેનાથી પણ અપર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક હોય છે. (કારણકે બાંપ ઈન્દ્રિયનો સંકલેશ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તના સંકલેશથી અધિક હોય છે.) (૮) તેનાથી પણ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક હોય છે. (કારણકે સૂંપ પર્યાપ્તનો સંકલેશ બાંપ ઈન્દ્રિયથી વિશેષ હોય છે.) (૯) તેનાથી પણ બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક હોય છે. (કારણકે બાદર પર્યાપ્તનો સંકલેશ સૂંપ પર્યાપ્તના સંકલેશથી અધિક હોય છે.)

(૧૦) તેનાથી બેઈન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ છે. (કારણકે જે પ્રકૃતિ સંબંધી બાંપ પર્યાપ્તનો ઉ. સ્થિતિબંધ પલ્યો. અસં. ભાગ ન્યૂન ૧ સાગરો. હોય છે તો તે પ્રકૃતિ સંબંધી બેઈ. પર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ પલ્યોપમનો સંખ્યેયભાગ ન્યૂન ૨૫ સાગરો. હોય છે, જેથી દેશોન ૨૫ ગુણો સ્થિતિબંધ તે સંખ્યાતગુણ કહેવાય.) (૧૧) તેનાથી તેજ બેઈન્દ્રિય અપર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે અપર્યાપ્ત બેઈ. ની વિશુદ્ધિ પર્યાપ્ત બેઈ. થી અલ્પ છે. તેથી સ્થિતિ વધારે બંધાય અને બેઈ. નો સર્વ સ્થિતિબંધ પલ્યોપમના સંખ્યાતમાભાગ જેટલાં સ્થાનમાંથી હોય છે.) (૧૨) તેનાથી બેઈન્દ્રિય અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે જ. સ્થિ. બંધ કરતાં ઉ. સ્થિ. બંધમાં પલ્યો. સં. ભાગ જ વધે છે) (૧૩) તેનાથી બેઈન્દ્રિય પર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે અપર્યાપ્તથી પર્યાપ્તનો સંકલેશ અધિક હોય છે. તેથી પૂર્વના સ્થિ. બંધ કરતાં પલ્યો. સં. ભાગ વધે આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ તે એકેન્દ્રિય ૧ સાગરો. આદિ તે સ્થાને ૨૫ સાગરો. આદિ જેટલો એકે. થી ૨૫ ગુણો જાણવો.)

૧૨૬ સામાન્યથી સંકલેશ કે વિશુદ્ધિનો આધાર યોગ ઉપર છે. જેને યોગ વધારે હોય તેને તેના લાયક સારામાં સારા કે ખરાબમાં ખરાબ પરિણામ થઈ શકે છે. એકેન્દ્રિયમાં બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયને બીજા એકેન્દ્રિયથી યોગ વધારે હોવાથી તેને જ તદ્દયોગ્ય સારા કે ખરાબ પરિણામ થાય છે, તેથી એકેન્દ્રિય લાયક જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પણ તેને જ થાય છે. તેનાથી પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય ઓછો સંકલેશ અને ઓછી વિશુદ્ધિ હોય છે, તેથી તે બાદર પર્યાપ્ત જેટલી જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધી શકતો નથી. પરંતુ જઘન્ય કરતાં વધારે બાંધે છે અને ઉત્કૃષ્ટ કરતાં ઓછી બાંધે છે. દાખલા તરીકે બાદર પર્યાપ્ત ઉત્કૃષ્ટ ૧૧૦ વર્ષ અને જઘન્ય ૪૦ વર્ષનો સ્થિતિબંધ કરતો હોય તો સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત ઉત્કૃષ્ટ ૮૦ અને જઘન્ય ૭૦ વર્ષનો કરે છે. એ જે ક્રમે બાદર અપર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત માટે પણ સમજવું.

(૧૪) તેનાથી તેહન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે જે પ્રકૃતિ સંબંધી બેઈં પર્યાનો ઉં સ્થિં બંધ ૨૫ સાગરોં હોય છે તો તે પ્રકૃતિ સંબંધી પર્યાપ્ત તેહં નો જઘન્ય સ્થિતિબંધ દેશોન (પલ્યોપમ સંખ્યેયભાગ ન્યૂન) ૫૦ સાગરોં હોય છે. અને ૨૫ થી ૫૦ એ દિગુણ એટલે સંખ્યેયગુણ છે પરંતુ દેશોન ૫૦ તે દિગુણથી અલ્પ છે માટે વિશેષાધિક કહેવાય) (૧૫) તેનાથી તેહન્દ્રિય અપર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે પર્યાપ્ત તેહં થી અપં તેહં ની વિશુદ્ધિ અલ્પ છે, તેથી સ્થિતિબંધમાં વધારો થાય છે.) (૧૬) તેનાથી તેહન્દ્રિય અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશથી પ્રાપ્ત થાય છે. અને તે જંસ્થિં બંધ કરતાં પલ્યોં નો સંખ્યેયભાગ માત્ર અધિક છે. આ પ્રમાણે આગળ પણ જાણવું) (૧૭) તેનાથી પણ તેહન્દ્રિય પર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે અપર્યાં તેહં થી પર્યાં તેહં નો સંકલેશ અધિક હોય છે. તેથી સ્થિતિ વધારે બાંધે. તેમજ તેઈં ના સર્વ સ્થિતિબંધો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં સ્થાનોમાં (પલ્યોં સંખ્યેયભાગ ન્યૂન ૫૦ આદિથી શરૂ કરીને સંપૂર્ણ ૫૦ આદિ સાગરોપમ સુધીમાં છે. અપર્યાં કરતાં પર્યાપ્તના ઉં સ્થિતિબંધમાં પલ્યોં સંખ્યેયભાગનો વધારો છે.)

(૧૮) તેનાથી ચઉરિન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે પર્યાપ્ત તેહં નો ઉં સ્થિતિબંધ જે પ્રકૃતિને અંગે ૫૦ સાગં જેટલો સંપૂર્ણ છે તે જ પ્રકૃતિને અંગે પર્યાપ્ત ચઉં નો જઘન્ય સ્થિતિબંધ દેશોન (પલ્યોં સંખ્યેયભાગહીન) ૧૦૦ સાગં જેટલો છે. અહીં વિશેષાધિકતા તેહં ની જેમ જાણવી) (૧૯) તેનાથી પણ ચઉરિન્દ્રિય અપર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે વિશુદ્ધિ અલ્પ હોવાથી સ્થિતિબંધ અધિક હોય છે.) (૨૦) તેનાથી પણ ચઉરિન્દ્રિય અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે સંકલેશ અધિક છે તેથી સ્થિતિ વધારે બાંધે. અને તે પલ્યોં સં ભાગ જેટલો વધે) (૨૧) તેનાથી પણ ચઉરિન્દ્રિ પર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે સંકલેશ અધિક છે, અને તે પલ્યોં અસં ભાગ જેટલો વધે કારણ કે બંધ સંપૂર્ણ ૧૦૦ સાગં ઇત્યાદિ છે. અને ચઉં ના સર્વ સ્થિતિબંધ પલ્યોં ના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલા સ્થાનોમાં છે.)

(૨૨) તેનાથી અસંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે. (કારણકે ચઉં પર્યાં જીવ જે પ્રકૃતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંપૂર્ણ ૧૦૦ સાગં જેટલી બાંધે છે તે પ્રકૃતિની પર્યાં અસંજિ પંચેં દેશોન (પલ્યોં નો સંખ્યેં ભાગ ન્યૂન) ૧૦૦૦ સાગં જેટલી સ્થિતિ બાંધે છે. અને ૧૦૦થી દેશોન ૧૦૦૦ દશ ગુણા હોવાથી સંખ્યાતગુણ ગણાય છે.) (૨૩) તેનાથી પણ અસંજિ પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે પર્યાપ્તથી અપર્યાપ્તની વિશુદ્ધિ અલ્પ હોય છે તેથી સ્થિતિ વધારે બાંધે) (૨૪) તેનાથી પણ તે જ અસંજિ પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે અહીં સંકલેશ અધિક છે. તેથી સ્થિતિ વધારે બંધાય અને તે પલ્યોં સં ભાગ જેટલી વધારે બાંધે) (૨૫) તેનાથી પણ તે જ અસંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. (કારણકે અપર્યાપ્તથી પર્યાપ્તનો સંકલેશ અધિક હોય છે. તેથી પલ્યોં સંખ્યેયભાગ જેટલી સ્થિતિ વધારે બંધાય. આ અસંજિ પંચેં ના સર્વ સ્થિતિબંધ પલ્યોં ના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં સ્થાનોમાં એટલે પલ્યોપમના સંખ્યેયભાગ ન્યૂન ૧૦૦૦ આદિ સાગં થી શરૂ કરીને સંપૂર્ણ ૧૦૦૦ આદિ સાગરોપમ સુધીમાં છે.)

(૨૬) તેનાથી સંયતનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે. (કારણકે જે પ્રકૃતિ પર્યાપ્ત અસંજિ પંચેન્દ્રિયો ૧૦૦૦ સાગરોપ યુક્ત બાંધે છે, તે પ્રકૃતિને પ્રમત્ત મુનિ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ યુક્ત બાંધે છે. અને ૧૦૦૦ સાગરોપમની અપેક્ષાએ દેશોન કોડાકોડી સાગરોપમ સંખ્યાતગુણ છે.) ‘વિરણ - ઇત્યાદિ વિરતે એટલે સંયતમાં આગળની અપેક્ષાએ અલ્પ સ્થિતિબંધ છે અને ત્યાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ વચમાં આવતાં નામના ક્રમથી કહેલા જ છે. તેથી સંયતના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધથી દેશવિરતદિકમાં એટલે તેના જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિષે તથા સમ્યક્ત્વ ચતુષ્કે એટલે અવિરત સમયગૃહ્ણિ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તમાં દરેકને જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ કહેવો.

તે આ પ્રમાણે કહે છે સંયતના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધથી (૨૭) દેશવિરતનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ છે. (૨૮) તેથી તે જ દેશવિરતનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે. (૨૯) તેથી અવિરતસમ્યગૃહ્ણિ પર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે. (૩૦) તેથી તે જ અવિરતસમ્યગૃહ્ણિ અપર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે

(૩૧) તેથી તે જ અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ અપર્યાપ્ત નો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે. (૩૨) તેથી તે જ અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે. (અહીં ૨૯ થી ૩૨ એ ચારમાં યુક્તિ પૂર્વની જેમ યથાસંભવ જાણી લેવી)

અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધથી (૩૩) સંજિ-પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે. (૩૪) તેથી પણ તે જ, સંજિ-પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે. (૩૫) તેથી પણ તે જ સંજિ-પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે. (૩૬) તેથી પણ તે જ સંજિ-પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે. (અહીં પણ યુક્તિ પૂર્વની જેમ યથાસંભવ જાણી લેવી)

‘અભિંતરઞો ડ કોડિકોડી’ ત્તિ સયંતના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધથી શરૂ કરીને અપર્યાપ્ત સંજિ પંચેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધી (૨૬ થી ૩૫ સુધીના) સર્વપણ અતઃકોડાકોડી સાગરોપમ જ જાણવાં. એકેન્દ્રિયના તો સર્વ જઘન્ય સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પૂર્વ કહ્યા તે જ છે. સામાન્ય ઓધથી ૭૦ કોડાકોડીસાગરોપમ આદિ જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કહ્યા તે સંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તના જ જાણવાં. (યંત્ર નં. ૩૮ જુઓ)

ઘટિ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના અત્યબહુત્વ સહિત ૧લી સ્થિતિસ્થાન પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

—: અથ ૨જી નિષેક પ્રરૂપણા :—

મોત્તૂળ સગમવાહં, પદમાઈ ટિઈઈં બહુતરં દવં ।
એત્તો વિસેસહીળં, જાવુક્કોસં તિ સવ્વેસિં ॥૮૩॥

મુક્ત્વા સ્વકામવાધાં, પ્રથમાયાં સ્થિતૌ બહુતરં દ્રવ્યમ્ ।
ઇતઃ વિશેષહીનં, યાવદુત્કૃષ્ટમિતિ સર્વાસામ્ ॥૮૩॥

ગાથાર્થ :- સ્વપ્રયોગ અબાધાકાળ વર્જને તુર્ત જ પ્રથમ સ્થિતિમાં ઘણા કર્મદલિકોને ગોઠવે અને દ્વિતીયાદિ સ્થિતિથી યાવત્ સર્વ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી વિશેષ હીન હીનતર કર્મદલિકોને ગોઠવે છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે સ્થિતિસ્થાન પ્રરૂપણા કરી. હવે (૨) નિષેક પ્રરૂપણાનો પ્રસંગ હોવાથી તે કહે છે. - ત્યાં બે અનુયોગ દ્વાર છે. અનંતરોપનિધા અને પરંપરોપનિધા ત્યાં પ્રથમ, (૧) અનંરોપનિધાને આશ્રયી કહે છે. સર્વ પણ કર્મને બંધાતા પોતપોતાના અબાધાકાલ મૂકીને (અર્થાત્ અબાધા પૂર્ણ છેયે છે) તેથી આગળ દલિયાઓને નાંખે છે. ત્યાં પ્રથમ સમય લક્ષણવાળી સ્થિતિમાં ઘણા કર્મદલિયાને (ઉદય સમયમાં) નાંખે. અહીં પ્રથમ સ્થિતિથી આગળ બીજી આદિ સમય સમયના પ્રમાણવાળી દરેક સ્થિતિઓમાં વિશેષહીન વિશેષહીન કર્મદલિયાઓને નાંખે છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી તે સમયે બંધાયેલ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો છેલ્લો સમય આવે. ^{૧૨૭} એ પ્રમાણે અર્થ છે. અને આ અબાધા મૂકીને દલિકોને નાખવાની વિધિ આયુષ્ય સિવાયના ૭ કર્મની જાણવી. આયુષ્યની તો પ્રથમ સમયથી જ શરૂ કરીને દલિક રચના શરૂ કરે છે. પ્રથમ સમયે જ ઘણા દલિયાને નાંખે. બીજા આદિ સમયે તો યથાક્રમે વિશેષહીન યાવત્ છેલ્લા સમય સુધી નાંખે. એ પ્રમાણે પંચસંગ્રહના મતે જાણવું.

પલ્લાસંખિયભાગં, ગંતું દુગુણમેવમુક્કોસા ।
નાણંતરાણિ પલ્લસ્સ મૂલભાગો અસંખતમો ॥૮૪॥

પલ્યાસંખ્યેયભાગં, ગત્તા દ્વિગુણોનમેવમુક્કૃષ્ટમ્ ।
નાનાન્તરાણિ પલ્યસ્ય મૂલભાગોડસંખ્યેયતમઃ ॥૮૪॥

ગાથાર્થ :- પલ્યોમનો અસંખ્યાતમો ભાગ વ્યતિકાન્ત થતાં યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી દ્વિગુણ દ્વિગુણ હાનિ થાય. એમાં દ્વિગુણહાનિયો અને અન્તરો પણ પલ્યોપમના વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય.

૧૨૭ અસત્ કલ્પના એ ૨૫ સમય સ્થિતિ બંધવાળા કર્મના ૧૦૫૦ પરમાણુઓ બંધાય છે. તેથી ૫ સમય અબાધા વ્યતીત થતાં છઠ્ઠા સમયે ૧૦૦, ૭મે સમયે ૯૫, ૮મે સમયે ૮૦, ૯મે ૮૫, ૧૦મે ૮૦, ૧૧મે ૭૫, ૧૨મે ૭૦, ૧૩મે ૬૫, ૧૪મે ૬૦, ૧૫મે ૫૫, ૧૬મે ૫૦, ૧૭મે ૪૫, ૧૮મે ૪૦, ૧૯મે ૩૫, ૨૦મે ૩૦, ૨૧મે ૨૫, ૨૨મે ૨૦, ૨૩મે ૧૫, ૨૪મે ૧૦, ૨૫મા સમયે ૫ કર્મદલિકોને ગોઠવે છે. જેથી તે રીતે તે ઉદયમાં આવી શકે. આ પ્રમાણે કર્મદલિકોની ગોઠવણીને નિષેક રચના કહેવાય છે.

સ્થિતિબંધના અલ્પબહુત્વનું ચંત્ર નંબર-૩૮ (ગાથા ૮૦ ૮૨ ના આધારે)

નંબર	જીવભેદમાં	સ્થિતિબંધ	અલ્પબહુત્વ	વિશેષ કાર
૧	સંયતનો	જઘન્ય	અલ્પ તેથી	સૂક્ષ્મસંપન્ન મુદ્ધર્તાદિનો જ હોય
૨	બાળપર્યાં એકે	જઘન્ય	અસંખ્યગુણ તેથી	૧ સાગળ દે હોય માટે
૩	સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત એકે	જઘન્ય	વિશેષાધિક તેથી	બાળ પૃ વિશુદ્ધિ અલ્પ, પલ્પો નો
૪	બાળઅપૃએકે	જઘન્ય	વિશેષાધિક તેથી	સૂં પૃ વિશુદ્ધિ અલ્પ, અસંખ્યે
૫	સૂંઅપૃએકે	જઘન્ય	વિશેષાધિક તેથી	બાળ અપાવિશુદ્ધિ અલ્પ, ભાગ અધિક હોવાથી.
૬	સૂંઅપૃએકે	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	શેષ ૩ કેની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ સર્વથી અલ્પ
૭	બાળઅપૃએકે	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	સૂં અપૃ સંકલેશ અધિક છે.
૮	સૂંપર્યાંએકે	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	બાળઅપૃ સંકલેશ અધિક છે.
૯	બાળપર્યાંએકે	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	સૂંપર્યાં સંકલેશ અધિક છે.
૧૦	પર્યાંબેઇ	જઘન્ય	સંખ્યાતગુણ તેથી	૨૫ ગુણહોય માટે
૧૧	અપર્યાંબેઇ	જઘન્ય	વિશેષાધિક તેથી	પર્યાંબે થી વિશુદ્ધિ અલ્પ છે.
૧૨	અપર્યાંબેઇ	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	ઉત્કૃષ્ટ કલેશ વધારે છે.
૧૩	પર્યાંબેઇ	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	અપૃબેથી સંકલેશ વધારે છે.
૧૪	પર્યાંતેઇ	જઘન્ય	વિશેષાધિક તેથી	દેશોન ૦ સાગળ માટે દેશોન દ્વિગુણ હોવાથી
૧૫	અપર્યાંતેઇ	જઘન્ય	વિશેષાધિક તેથી	પર્યાં વિશુદ્ધિ અલ્પ છે.
૧૬	અપર્યાંતેઇ	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	ઉત્કૃષ્ટસંકલેશ વધારે છે.
૧૭	પર્યાંપૃતેઇ	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	અપૃ સંકલેશ અધિક છે.
૧૮	પર્યાંપૃતેઇ	જઘન્ય	વિશેષાધિક તેથી	દેશોન ૦૦ સાગળ છે તેથી
૧૯	અપર્યાંતેઇ	જઘન્ય	વિશેષાધિક તેથી	વિશુદ્ધિ અલ્પ છે.
૨૦	અપર્યાંતેઇ	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ વધારે છે.
૨૧	પર્યાંતેઇ	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	અપૃ સંકલેશ વધારે છે.
૨૨	અસંજિ પંચે પર્યાં	જઘન્ય	સંખ્યેયગુણ તેથી	ચઉરતા ૧૦ ગુણ હોય તેથી સંખ્યાતગુણ
૨૩	અસંજિ પંચે અપર્યાં	જઘન્ય	વિશેષાધિક તેથી	પર્યાં થી વિશુદ્ધિ અલ્પ છે.
૨૪	અસંજિ પંચે અપર્યાં	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	સંકલેશ અધિક છે.
૨૫	અસંજિ પંચે પર્યાં	ઉત્કૃષ્ટ	વિશેષાધિક તેથી	અપર્યાંથી સંકલેશ અધિક છે.
૨૬	સંયતનો	ઉત્કૃષ્ટ	સંખ્યેયગુણ તેથી	અંત કોડાકોડી સાગળબાંધે
૨૭	દેશવિરત	જઘન્ય	સંખ્યેયગુણ તેથી	
૨૮	દેશવિરત	ઉત્કૃષ્ટ	સંખ્યેયગુણ તેથી	સંયતના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધથી શરૂ કરીને
૨૯	અવિરત સમ્યં પર્યાં	જઘન્ય	સંખ્યેયગુણ તેથી	અસંપંચેના ઉત્કૃષ્ટ ૨૬ થી ૩૫ સુધી
૩૦	અવિરત સમ્યંઅપર્યાં	જઘન્ય	સંખ્યેયગુણ તેથી	સર્વ પણ અંત:કોડાકોડીસાગળ જ જાણવાં.
૩૧	અવિરત સમ્યંઅપર્યાં	ઉત્કૃષ્ટ	સંખ્યેયગુણ તેથી	
૩૨	અવિરત સમ્યં પર્યાં	ઉત્કૃષ્ટ	સંખ્યેયગુણ તેથી	
૩૩	સંજિ પંચે પર્યાં	જઘન્ય	સંખ્યેયગુણ તેથી	
૩૪	સંજિ પંચે અપર્યાં	જઘન્ય	સંખ્યેયગુણ તેથી	
૩૫	સંજિ પંચે અપર્યાં	ઉત્કૃષ્ટ	સંખ્યેયગુણ તેથી	
૩૬	સંજિ પંચે પર્યાં	ઉત્કૃષ્ટ	સંખ્યેયગુણ	

ટીકાર્થ :- અનંતરોપનિધા પ્રણ કરી. હવે (૨) પરંપરોપનિધાની પ્રરૂપણા કહે છે. અબાધા કાલથી આગળ (પૂર્ણ થયે) પ્રથમ સ્થિતિમાં જે કલેયા નાંખેલા તે અપેક્ષાએ બીજા આદિ સમય-સમયના પ્રમાણવાળી દરેક સ્થિતિમાં દલિયાઓને વિશેષહીન વિશેષકરતાં પલ્યોપમનો અસંખ્યેયભાગ જેટલી સ્થિતિઓને અતિકાન્ત કરીને

‘દિગુણોનં’ એટલે અર્ધા થાય. એ પ્રમાણે અર્થ છે. તેથી આગળ ફરી પણ વિશેષહીન દલિયાઓની રચના કરતાં પલ્યોપમ અસંખ્યેયભાગ માત્ર્યેતિઓ અતિકાન્ત કરતા અર્ધા થાય છે. એ પ્રમાણે અર્ધી અર્ધી હાનિઓ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ-છેલ્લો સમય આવે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. એ પ્રમાણે દિગુણહાનિ સ્થાનો કેટલાં થાય? **‘નાર્ણતરાણિ’** ઈત્યાદિ નાના નરના જે અન્તરો-એટલે અંતરે-અંતરે થતાં દિગુણહાનિ સ્થાનો છે. તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં (ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સ્માં અથવા ઉં સ્થિતિબંધના અન્ત્ય સમય સુધીમાં) પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગે જેટલાં સમયોટલાં પ્રમાણે હોય છે. ^{૧૨૮}

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે મિથ્યાત્વનીત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭૦ કોઠકોસાગળ પ્રમાણ હોવાથી આટલી હાનિઓ સંભવે છે. પરંતુ આયુષ્યની તો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ-૩૩ સ્થાન પ્રમાણ હોવાથી કેવી રીતે આટલી હાનિઓ સંભવે ? એ પ્રમાણે સત્ય છે. ઉત્તર અસંખ્યેયતમભાગ અહીં અસંખ્યેય ભાગો છે. કારણ અસંખ્યાતાના અસંખ્યાતા ભેદ હોવાથી તેથી પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળનો અસંખ્યાતમો ભાગ આયુષ્ય વિષે અત્યંત અલ્પ ગ્રહણ કરવો. એ પ્રમાણે દોષ નથી. તથા સર્વ દિગુણહાનિસ્થાનો અલ્પ છે અને એક દિગુણહાની વચ્ચે નિષેકસ્થાનો (સ્થિતિસ્થાનો) અસંખ્યેય ગુણ છે.

ઈન્દ્રિય નિષેક પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૩ અબાધા કંડક પ્રરૂપણા :-

મોત્તૂળ આગદં, સમય સમય અવાહહાણીઃ ।

પલ્લાસંખિયાગં, કંડં કુળ અપ્પવહુમેસિં ॥૮૫॥

મુક્ત્વાડડયુષ્કા, સમયે સમયેડવાધાહાનૌ ।

પલ્લાસંખિયાગં, કંડકં કુર્વત્પ્રબુત્તમેષામ્ ॥૮૫॥

ગાથાર્થ :- આયુષ્ય વિના સાત કર્માં અબાધા ઉપર એકેક સમય હીન થતા (મૂળસ્થિતિ) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગરૂપ કંડકકંડક પ્રમાણ હીન થાય. એમા અલ્પ બહુત્વ આ પ્રમાણે છે.

ટીકાર્થ :- નિષેક પ્રરૂપણા કરી (૩ હવે અબાધાકંડક પ્રરૂપણા કહે છે ચારે પણ આયુષ્યને મૂકીને (ત્યાગ કરીને) બાકીના સર્વ કર્મોની અબાધા હાનિને વિશે દરેક સમયે સમયે પલ્યોપમનો અસંખ્યેય લક્ષણવાળું કંડક કરવું તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી હીન કરવું. આ પ્રમાણે થાય તે કહે છે. ઉત્કૃષ્ટ અબાધામાં વર્તતો જીવ પરિપૂર્ણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધે અથવા એક સમય હીન (પલ્યોપમન અસંખ્યાતમા ભાગ હીન સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ) બાંધે અને ઉત્કૃષ્ટ અબાધા એક સમય હીન હોય તો નિયમથી (નક્કી) પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગહીન જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને બાંધે તે પણ એક સમયહીન અથવા પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગહીન સ્થિતિ બાંધે. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી (જેટલાં) સમયો વડે ઉન અબાધા થાય ત્યાં સુધી (તેટલા) જ કંડકો સ્થિતિ ન્યૂનતા જાણવી કે જ્યાં સુધી જઘન્ય અબાધા અને જઘન્યસ્થિતિ આવે તે પ્રમાણે અબાધાગત સમય હાનિએ સ્થિતિબંધમાં કંડક હાનિ થાય છે. ^{૧૨૯} હવે અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા કહે છે.

૧૨૮ પંચસંક્રમ્ભમાં પાંચમા દ્વારમાં ગાથા પર માં કહ્યું છે. જતિજોવમસ મૂલા અસંખ્યાગમ્મિ જતિયા સમયા તાવડયા હાણીઓ, ટિડિવંપુવ્કોસપ નેયા ।
અર્થ :- પલ્યોપમના વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમે ભાગે જેટલાં સમય છે. તેટલાં સમય પ્રમાણ દિગુણહાનિથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં (ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિબંધના અન્ત્ય સમય સુધીમાં) જાણવી. અને આ હાનિઓ ૨૦ કોઠકોસાગળ આદિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં જ હોય છે. પણ જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં અથવા કેટલા એક મધ્યમ સ્થિતિબંધમાં પૂર્વ કહેલ એ પ્રમાણવાળી હાનિઓ ન સંભવે)

૧૨૯ અસત્કલ્પનાએ જેમ ૧૦૦ સમય સ્થિતિક કર્મની ૧૦ સમય અબાધા છે. તો ૧૦૦-૯૯-૯૮-૯૭-૯૬-૯૫-૯૪-૯૩-૯૨ ને ૯૧ સમયના સ્થિતિબંધમાં અવસ્થ ૧૦ સમયની અબાધા હોય તદનંતર ૯૦-૯૯ યાવત્ ૮૧ સુધીની ૧૦ સ્થિતિઓ બંધાય ત્યાં સુધીમાં ૯ સમય અબાધા હોય. એ પ્રમાણે યાવત્ ૧૦ થી ૧ સમય સુધીની સ્થિતિએ ૧ સમય રૂપ જઘન્ય અબાધા હોય ઇતિભાવ તથા ટીકાર્થમાં કહેલા અબાધા કંડક સંબંધી વર્ણન ઉપરથી વાચક વર્ગ અબાધાને આધીન સ્થિતિબંધ છે. એમ ન સમજવું પરંતુ વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરતા બંધને આધીન જ અબાધા છે. એમ સમજવું.

“અપ્પવહુમેસિ” એ વક્ષ્યમાણ ભેદનું અલ્પબહુત્વ કહેવાય છે.

ઈતિ ૩૭ અબાધાકંડક પ્રરૂપણા સમાપ્ત

—: અથ ઠથી અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા :-

બંધાવાહાણુવકસ્સિયરં કણ્ડકઅવાહબંધાણં।

ઠાણાણિ એકનાણંતરાણિ અત્યેણ કંડં ચ ॥૮૬॥

બન્ધાવાધયોરુકૃષ્ટેતરે, કણ્ડકાવાધાબન્ધનામ્ ।

સ્થાનાન્યેકનાનન્તરાણિ, અર્થેન કણ્ડકં ચ ॥૮૬॥

ગાથાર્થ :- ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ, જઘન્યસ્થિતિબંધ, ઉંઅબાધા, જઠઅબાધા, કંડકસ્થાન, અબાધાસ્થાન, સ્થિતિબંધસ્થાન, દ્વિગુણહાનિ સ્થાનો અર્થકંડકને નિષેકસ્થાનો એ ૧૦ સ્થાનનું અલ્પબહુત્વ કહેવાય છે.

ટીકાર્થ :- તે કયા છે, તેને જ કહે છે. બંધ અને અબાધાનો ઉત્કૃષ્ટ અને ઈતરૂ (જઘન્ય) (૧) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ (૨) જઘન્ય સ્થિતિબંધ (૩) ઉત્કૃષ્ટ અબાધા (૪) જઘન્ય અબાધા (૫) કંડકસ્થાનો (૬) અબાધાસ્થાનો (૭) સ્થિતિબંધસ્થાનો “એકનાણંતરાણિ” તિ અને બે દ્વિગુણહાનિ વચ્ચેનું એક અંતર તથા નાના રૂપ અંતરો એટલે (૮) દ્વિગુણહાનિસ્થાનો “અત્યેણ કંડં ચ” તિ જઘન્ય અબાધાહીન એવી ઉત્કૃષ્ટ અબાધા વડે જઘન્ય સ્થિતિહીન એવી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ભાગતાં છતાં જેટલો ભાગ મલે તેટલાં ભાગને (૯) અર્થેન કંડક^{૧૩૦} કહેવાય છે. યથાયુક્ત લક્ષણ અર્થથી કંડક અલુક્ક સમાસ આશ્રયીને થાય છે. એ પ્રમાણે સંપ્રદાયનો મત છે. ચ: સમુચ્ચય અર્થમાં છે. વળી પંચસંગ્રહમાં અર્થેન કંડકના સ્થાને અબાધાકંડકસ્થાનો એ પ્રમાણે કહ્યું છે. અને ત્યાં આ પ્રમાણે મૂલ ટીકામાં વ્યાખ્યા છે. “અવાહા ચ કણ્ડકાણિ ચાવાધાકણ્ડકં” સમાહાર દ્વન્દ્વ સમાસ છે. તેના સ્થાનો અબાધાકંડકસ્થાનો તે બન્નેની પણ (અબાધા અને કંડકની) સ્થાન સંખ્યા તે^{૧૩૧} અબાધાકંડકસ્થાનો કહ્યું છે. આ દશ સ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ કહે છે.

સંજિપંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્તને વિષે આયુષ્ય સિવાય ૭કર્મોમાં ૧૦ભેદે અલ્પબહુત્વ :- ત્યાં પર્યાપ્ત અથવા અપર્યાપ્ત સંજિપંચેન્દ્રિય જીવના બંધક વિષે આયુષ્ય સિવાયના સાત કર્મનો સર્વથી અલ્પ જઘન્ય અબાધા અન્તર્મુહુર્ત પ્રમાણ હોવાથી. તેથી અબાધાસ્થાનો અને કંડકસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે. પરસ્પર તુલ્ય છે. કારણકે જઘન્ય અબાધાથી ઉત્કૃષ્ટ અબાધામાં છેલ્લા સમય સુધી જેટલાં સમયો છે તેટલાં અબાધાસ્થાનો થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. જઘન્ય અબાધા તે એક અબાધાસ્થાન, તે જ એક સમય અધિક તે બીજું, બે સમય અધિક તે ત્રીજું એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અબાધાનો છેલ્લો સમય આવે ત્યાં સુધી કહેવું અને એટલા જ કંડકસ્થાનો છે. ઉત્કૃષ્ટ અબાધાની સમય સમયની હાનિમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની કંડક કંડક પ્રમાણ હાનિ કહેલી છે.

તેથી ઉત્કૃષ્ટ અબાધા વિશેષાધિક છે. જઘન્ય અબાધાનો ત્યાં પ્રવેશ થવાથી. તેથી દલિક નિષેક વિધિમાં દ્વિગુણહાનિસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે. પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસંખ્યેયભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ હોવાથી. તેથી દ્વિગુણહાનિના અંતરે જે નિષેકસ્થાનો છે તે અસંખ્યેયગુણ છે. તે અસંખ્યેય પલ્યોપમના^{૧૩૨} વર્ગમૂલ પરિમાણપણે હોવાથી, તેથી અર્થકંડક અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી જઘન્યસ્થિતિબંધ અસંખ્યેયગુણ છે. કારણકે સંજિપંચેન્દ્રિયનો શ્રેણિમાં આરૂઢ નહીં થયેલા જઘન્યથી પણ સ્થિતિબંધ અંત:કોડાકોડીસાગરોપમ પ્રમાણ જ કરે છે. તેથી પણ સ્થિતિબંધસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. ત્યાં જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ વેદનીય અંતરાયના ૨૮ ગુણ અધિક છે. મિથ્યાત્વમોહનીયના ૬૮ ગુણ

૧૩૦ અર્થેન કંડક એટલે અબાધાકંડકનું પરિમાણ એ (ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિબંધ-જઠસ્થિતિબંધ) : (ઉત્કૃષ્ટ અબાધા - જઘઠઅબાધા) જેટલો હોય છે. એટલેકે એક અબાધામાં આટલી જુદી જુદી સ્થિતિઓ બાંધી શકાય છે. (પંચસંગ્રહમાં આના સ્થાને અબાધાકંડકો ૫ કંડકસ્થાનો કહેલ છે.)

૧૩૧ આ પ્રમાણે પંચસંગ્રહને મતે એક અબાધાસ્થાન અને એક કંડકસ્થાન એ બે મલીને એક અર્થકંડક થાય છે, માટે પ્રથમ અર્થની અપેક્ષાએ પંચસંગ્રહના અર્થમાં બમણા સ્થાન આવે છે. પરંતુ કંડકસ્થાન અથવા અબાધાસ્થાનથી આ અર્થવાળું અર્થકંડક અસંખ્યગુણ કેવી રીતે થાય? તે બહુશ્રુતથી જાણવા યોગ્ય છે.

૧૩૨ અસંખ્ય પલ્યોપમનું પ્રથમ વર્ગમૂલ કાઢતાં જેટલાં સમયો થાય તેટલાં અસંખ્ય સમયની રાશિપ્રમાણ ઇતિભાવ.

અધિક છે. નામ ગોત્રના ૧૯ ગુણ અધિક છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વિશેષાધિક છે. જઘન્યસ્થિતિ અને અબાધાનો ત્યાં પ્રવેશ થવાથી. (યંત્ર નં ૦ - ૩૯ જુઓ)

૨ જીવભેદે આયુષ્યમાં ૮ ભેદે અલ્પબહુત્વ :- તથા સંજિપંચેન્દ્રિય અથવા અસંજિપંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તને વિષે પ્રત્યેકના આયુષ્યની જઘન્ય અબાધા સર્વથી અલ્પ છે, તેથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે, અને તે કુલ્લકભવ રૂપ છે. તેથી અબાધાસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે, કારણકે જઘન્ય અબાધા ન્યૂન પૂર્વકોડ વર્ષના ત્રીજા ભાગ પ્રમાણ અબાધાસ્થાનો છે. તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટ અબાધા વિશેષાધિક, જઘન્ય અબાધાનો પણ ત્યાં પ્રવેશ થવાથી, તેથી દ્વિગુણહાનિસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ, પલ્લોપમના પ્રથમ વર્ગમૂલના અસંખ્યેયભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ હોવાથી. તેથી પણ એક દ્વિગુણહાનિના અંતરમાં રહેલ નિષેકસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે તેની રીત પૂર્વ કહી છે. તેથી સ્થિતિબંધસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે, જઘન્ય સ્થિતિ અને અબાધાનો ત્યાં પ્રવેશ થવાથી. આ સંજિ પંચેન્દ્રિય અને અસંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તને વિષે આયુષ્યના આઠ ભેદથી અલ્પબહુત્વ છે. (યંત્ર નં ૦ - ૪૦ જુઓ)

૧૨ જીવભેદને વિષે આયુષ્યમાં ૬ ભેદે અલ્પબહુત્વ :- તથા સંજિ-અસંજિપંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તને વિષે અને ચૌરિન્દ્રિય તેઘન્દ્રિય, બેઘન્દ્રિય, બાદર સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત અપર્યાપ્તને વિષે પ્રત્યેકનો આયુષ્યનો જઘન્ય અબાધા સર્વ થી અલ્પ, તેથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ, કારણકે તે કુલ્લકભવ રૂપ હોવાથી. તેથી અબાધાસ્થાનો સંખ્યેયગુણ, તેથી ઉત્કૃષ્ટ અબાધા વિશેષાધિક, તેથી સ્થિતિબંધસ્થાનો સંખ્યેયગુણ, કારણકે જઘન્ય સ્થિતિ રહિત પૂર્વ કોડ પ્રમાણ હોવાથી. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે, કારણકે જઘન્ય સ્થિતિ અને અબાધાનો ત્યાં પ્રવેશ થવાથી, એ ૬ ભેદથી અલ્પબહુત્વ છે. (યંત્ર નં ૦ ૪૧ જુઓ)

૧૨ જીવભેદને વિષે આયુષ્ય સિવાય સાત કર્મોમાં ૧૦ ભેદે અલ્પબહુત્વ :- તથા અસંજિપંચેન્દ્રિય, ચૌરિન્દ્રિય, તેઘન્દ્રિય, બેઘન્દ્રિય, સૂક્ષ્મ-બાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત - અપર્યાપ્ત ને વિષે આયુષ્ય સિવાયના સાત કર્મોનો દરેકને અબાધાસ્થાનો અને કંડકસ્થાનો અલ્પ છે, પરસ્પર તુલ્ય છે. આવલિકાના અસંખ્યેયભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ હોવાથી. તેથી જઘન્ય અબાધા અસંખ્યેયગુણ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ હોવાથી. તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટ અબાધા વિશેષાધિક, જઘન્ય અબાધાનો પણ ત્યાં પ્રવેશ થવાથી. તેથી દ્વિગુણહાનિસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ, તેથી એક દ્વિગુણહાનિની વચ્ચે નિષેકસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ, તેથી અર્થકંડક અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ સ્થિતિબંધસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ. એકેન્દ્રિય અને બાકીના જીવોને

સંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત ને વિષે આયુષ્ય સિવાય ૭ કર્મોમાં
૧૦ ભેદે અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર-૩૯

૧	જઘન્ય અબાધા	અલ્પ	અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ હોવાથી
૨	અબાધાસ્થાન	૧ સંખ્યેયગુણ	પરસ્પર ૭૦ અબાધા - જઘન્ય અબાધા
૩	કંડકસ્થાન		તુલ્ય છે. (૭૦૦૦ વર્ષ) - (અંતર્મુદૂર્ત)
૪	ઉત્કૃષ્ટ અબાધા	વિશેષાધિક	જઘન્ય અબાધા ઉમેરવાથી.
૫	નિષેકવિધિમાં દ્વિગુણહાનિસ્થાનો	અસંખ્યેયગુણ	પલ્લો અસંખ્યેયભાગ હોવાથી.
૬	દ્વિગુણહાનિના અંતરે નિષેકસ્થાનો	અસંખ્યેયગુણ	પલ્લો અસંખ્યેયભાગ હોવાથી.
૭	અર્થકંડક	અસંખ્યેયગુણ	પલ્લો અસંખ્યેયભાગ હોવાથી.
૮	જઘન્ય સ્થિતિબંધ	અસંખ્યેયગુણ	અંત:કોંકો સાગ હોવાથી
૯	સ્થિતિબંધ સ્થાનો	સંખ્યેયગુણ	અંત: કોંકોસાગ ન્યૂન ૭૦ કોંકો સાગ
૧૦	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ	વિશેષાધિક	૭૦ કોંકો સાગ છે.

યંત્ર નં ૦ ૩૯ની ટીપ્પણી- ૧. અહીં સંખ્યેયગુણ આવે. પ્રતમાં ચુર્ણિ - ટીકામાં અસંખ્યેયગુણ કહ્યું છે પણ તે અશુદ્ધિ છે.

આશ્રયીને યથાક્રમે પલ્યોપમનો અસંખ્યેય અને સંખ્યેયભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ હોવાથી. તેથી પણ જઘન્ય સ્થિતિબંધ અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. કારણકે એકેન્દ્રિય જીવોને પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગથી અધિકપણું અને બાકીના જીવોને પલ્યોપમના સંખ્યેયભાગથી અધિકપણું છે. (યંત્ર નં. ૪૨ જુઓ)

ઇતિ અલ્પબહુત્વ સહિત ૪ અનુયોગદ્વાર સમાપ્ત.

આયુષ્યમાં સંજિ-અસંજિપંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તને વિષે આઠ ભેદે અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર-૪૦

૧	જઘન્ય અબાધા	સર્વથી અલ્પ	શુલ્લકભવના ત્રીજા ભાગથી પણ નાનું અંતર્મુદૂર્ત છે.
૨	જઘન્ય સ્થિતિબંધ	સંખ્યેયગુણ	જઘન્ય અબાધા સહિત શુલ્લકભવ પ્રમાણ
૩	અબાધાસ્થાનો	સંખ્યેયગુણ	જઘન્ય અબાધા રહિત $\frac{1}{3}$ પૂર્વકોડ પ્રમાણ છે.
૪	ઉત્કૃષ્ટ અબાધા	વિશેષાધિક	$\frac{1}{3}$ પૂર્વકોડ વર્ષ પ્રમાણ છે.
૫	નિષેકના દ્વિગુણહાનિસ્થાનો	અસંખ્યેયગુણ	પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ છે.
૬	દ્વિગુણહાનિના દરેક આંતરામાં રહેલ નિષેકસ્થાનો	અસંખ્યેયગુણ	પલ્યોપમના અસંખ્યાતા વર્ગમૂળના સમય પ્રમાણ છે.
૭	સ્થિતિબંધસ્થાનો	અસંખ્યેયગુણ	અબાધારૂપ અંતર્મુ. અધિક શુલ્લકભવન્યૂન $\frac{1}{3}$ પૂર્વકોડ અધિક, અસંજિને પલ્યો. ના અસંખ્યાતમા ભાગના અને સંજિને ૩૩ સાગ. સમય પ્રમાણ છે.
૮	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ	વિશેષાધિક	પૂર્વકોડના $\frac{1}{3}$ ભાગ અધિક ૩૩ સાગ. સંજિને, પૂર્વકોડના $\frac{31}{3}$ ભાગ અધિક પલ્યો. અસં. ભાગ અસંજિને.

સંજિ-અસંજિપંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત અને વિકલેન્દ્રિય સૂદમબાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત એ ૧૨ જીવભેદના આયુષ્યમાં ૬ ભેદે અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૪૧

૧	જઘન્ય અબાધા	અલ્પ	$\frac{1}{3}$ શુલ્લકભવથી ન્યૂન.
૨	જઘન્ય સ્થિતિબંધ	સંખ્યેયગુણ	૨૫૬ આવલિકા પ્રમાણ શુલ્લકભવ
૩	અબાધાસ્થાનો	સંખ્યેયગુણ	સાધિક ૭૩૩૩ વર્ષ - જઘન્ય અબાધા. જઘન્ય અબાધા ન્યૂન પોતાના આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ
૪	ઉત્કૃષ્ટ અબાધા	વિશેષાધિક	$\frac{૨૨૦૦૦}{૩} =$ સાધિક ૭૩૩૩ વર્ષ
૫	સ્થિતિબંધસ્થાનો	સંખ્યેયગુણ	પૂર્વકોડ - ૨૫૬ આવલિકા.
૬	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ	વિશેષાધિક	સ્વઆયુષ્યના ત્રીજાભાગે અધિકપૂર્વકોડ વર્ષ

-: અથ સ્થિતિબંધના અધ્યવસાય સ્થાન પ્રરૂપણા :-

**ઠિડ્બંધે ઠિડ્બંધે, અજ્ઞવસાણાણસંખિ યા લોગા ।
હસ્તા વિસેસવુડ્ઢી, આરુણમસંખગુણવુડ્ઢી ॥૮૭॥**

**સ્થિતિબંધે સ્થિતિબંધે, અધ્યવસાનાનામસંખ્યેયા લોકાઃ ।
‘હસ્વાદ્ (જઘન્યાદ્) વિશેષવૃદ્ધિ- રાયુષામસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિઃ ॥૮૭॥**

ગાથાર્થ :- પ્રત્યેક સ્થિતિસ્થાને અસંખ્ય લોકપ્રમાણ અધ્યવસાય સ્થાનો છે. તેમાં અનંતરોપનિધાએ પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનો અધ્યવસાયસ્થાનો અલ્પ. તેથી દ્વિતીયાદિ સ્થિતિસ્થાનોમાં વિશેષ-વિશેષાધિકપણે વૃદ્ધિ થાય અને આયુષ્યમાં અસંખ્યગુણવૃદ્ધિ અનુક્રમે થાય.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે અલ્પબહુત્વ કહ્યું. હવે સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયસ્થાન પ્રરૂપણા કરે છે. અને ત્યાં ત્રણ અનુયોગ દ્વારો છે તે આ પ્રમાણે. ૧. સ્થિતિસમુદાહાર:- સ્થિતિસ્થાનો પ્રત્યે સ્થિતિ બંધાધ્યવસાયસ્થાનો સંબંધી વ્યાખ્યા કરવી તે. ૨. પ્રકૃતિ સમુદાહાર :- કર્મ પ્રકૃતિઓને અંગે સ્થિતિ બંધાધ્યવસાયની વ્યાખ્યા કરવી તે. ૩. જીવ સમુદાહાર :- જીવને અંગે સ્થિતિ બંધાધ્યવસાયોની વ્યાખ્યા કરવી તે. સમુદાહાર એટલે પ્રતિપાદનમૂર્ણ કરવું.

**અસંજિ પંચેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય-સૂક્ષ્મ-બાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત ૧૨ જીવભેદના
આયુઃ સિવાયના સાત કર્મમાં ૧૦ ભેદે અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર - ૪૨**

૧	અબાધાસ્થાન	અલ્પ	આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં
૨	કંડકસ્થાન	પરસ્પર તુલ્ય	રહેલ સમય પ્રમાણ.
૩	જઘન્ય અબાધા	^૧ અસંખ્યેયગુણ	અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ હોવાથી.
૪	ઉત્કૃષ્ટ અબાધા	વિશેષાધિક	અબાધાસ્થાન ઉમેરવાથી.
૫	નિષેકના દ્વિગુણહાનિસ્થાન	અસંખ્યેયગુણ	પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ છે.
૬	દ્વિગુણ હાનિના દરેક આંતરામાં રહેલા નિષેક સ્થાનો	અસંખ્યેયગુણ	પલ્યોપમના અસંખ્યાતા વર્ગમૂળના સમય પ્રમાણ છે.
૭	અર્થ કંડક	અસંખ્યેયગુણ	પલ્યોપમના અસંખ્યાતા વર્ગમૂળના સમય પ્રમાણ છે.
૮	સ્થિતિબંધસ્થાનો	અસંખ્યેયગુણ સંખ્યેયગુણ	એકેન્દ્રિય જીવને. વિકલેન્દ્રિય-અસંજિ-૮ ભેદોમાં
૯	જઘન્ય સ્થિતિબંધ	અસંખ્યેયગુણ	એકેન્દ્રિયમાં પલ્યોન્ નો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન ^૧ આદિ સાગરોપમ પ્રમાણ શેષમાં પલ્યોપમ નો સંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન $\frac{૨૫}{૭}, \frac{૫૦}{૭}, \frac{૧૦૦}{૭}, \frac{૧૦૦૦}{૭}$ આદિ સાગરોપમા પ્રમાણ છે.
૧૦	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ	વિશેષાધિક	એકેન્દ્રિય માં ^૧ સાગરોપમાદિ પ્રમાણ. શેષમાં $\frac{૨૫}{૭}, \frac{૫૦}{૭}, \frac{૧૦૦}{૭}, \frac{૧૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમાદિ પ્રમાણ.

યંત્ર નં.૪૨ ની ટીપ્પણી- ૧. એકેન્દ્રિય સિવાયના જીવો માટે અબાધાસ્થાન-કંડકસ્થાન આવડો નો સંખ્યેયભાગ આવડે તેથી જઘન્ય અબાધા પણ સંખ્યેયગુણ આવડે.

૧ સ્થિતિ સમુદાહાર:- માં પણ ત્રણ અનુયોગ દ્વારો છે. (૧) પ્રગણના, (૨) અનુકૃષ્ટિ (૩) તીવ્રમંદતા ત્યાં (૧) પ્રગણના :- પ્રરૂપણા કહે છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના છેલ્લા સમય સુધી જેટલાં સમયો તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય સ્થિતિ સહિત પ્રત્યેક (સ્થાને) થાય છે. એક એક સ્થિતિસ્થાન બંધાતે છતે તે બંધના કારણભૂત જે કષાયિક અધ્યવસાય નાના જુદાજુદા જીવોની અપેક્ષાએ અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે. અહીં બે પ્રકારે પ્રરૂપણા છે. ૧. અનંતરોપનિધા ૨. પરંપરોપનિધા

૧. અનંતરોપનિધાની :- પ્રરૂપણા કહે છે. “હસ્તા વિસેસવુદ્ધી” આયુષ્ય સિવાય (સાત કર્મોમાં) હસ્તાત્ જઘન્ય સ્થિતિબંધથી આગળ બીજા વિગેરે સ્થિતિબંધસ્થાનને વિષે વિશેષ વૃદ્ધિ વિશેષાધિક વૃદ્ધ જાણવી. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - જ્ઞાનાવરણની જઘન્ય સ્થિતિમાં તેના બંધના કારણભૂત અધ્યવસાય નાના જીવોની અપેક્ષાએ અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. અને તે બીજા (સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ અધ્યવસાયોની) અપેક્ષાએ સર્વથી થોડા છે. તેથી બીજી સ્થિતિમાં વિશેષાધિક છે. તેથી પણ ત્રીજી સ્થિતિમાં વિશેષાધિક, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય. એ પ્રમાણે સર્વ પણ (બીજા-૬) કર્મોને વિષે જાણવું. “આરુણમસંખગુણવુદ્ધિ” આયુષ્યમાં જઘન્યસ્થિતિથી શરૂ કરીને દરેક સ્થિતિબંધમાં અસંખ્યેયગુણવૃદ્ધિ કહેવી. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - આયુષ્યની જઘન્ય સ્થિતિમાં તેના બંધના કારણભૂત અધ્યવસાય અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. અને તે બીજાની અપેક્ષાએ સર્વથી અલ્પ છે. તેથી બીજી સ્થિતિમાં અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ ત્રીજી સ્થિતિમાં અસંખ્યેયગુણ, એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું, જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય.

આ બરાબર છે, પણ અહીં એક પણ સ્થિતિમાં જો અધ્યવસાયસ્થાનો અસંખ્યેય પરસ્પર વિચિત્ર સ્વીકારીએ તો સ્થિતિનું પણ વિચિત્રપણું પ્રાપ્ત થાય. એ પ્રમાણે નથી, કેમકે વિચિત્ર પણ જુદા જુદા અધ્યવસાયોનું અવિચિત્ર એવી એક સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિપણું માનવાથી કહેલ દોષનો અભાવ થતો હોવાથી. સ્થિતિની અવિચિત્રતામાં અધ્યવસાયની વિચિત્રતા જ ન થાય. એ પ્રમાણે નથી, કારણકે સ્થિતિના હેતુભૂત (કારણભૂત) અધ્યવસાય વિચિત્રતામાં સ્થિતિની વિચિત્રતાનું નિયામકપણું નથી. (નિર્ણાયક નથી). દેશ-કાલ-રસ વિભાગ વિચિત્રનું ત્યાં નિયામકપણું (નિર્ણાયકપણું) છે. (અર્થાત્ સ્થિતિના કારણભૂત અધ્યવસાયની ભિન્નતામાં સ્થિતિની વિચિત્રતા કારણ નથી. પરંતુ દેશ-કાલ-રસ વિભાગ જ કારણ છે.

અથવા અધ્યવસાયની વૈચિત્ર્યતાના કારણભૂત દેશાદિ વૈચિત્ર્યતાથી એક સ્થિતિમાં પણ વૈચિત્ર્ય છે. અથવા સમય સમય માત્ર દૂર થવાથી. દરેક સમયે અન્યથાત્વ ભિન્ન ભિન્નત્વ સ્વીકારવાથી અસંખ્યેય સમયાત્મક એક પણ સ્થિતિની વિચિત્રતા થાય છે. એક પણ વસ્તુનું કથંચિદ્ વિચિત્રપણું-અવિચિત્રપણું સ્વીકારવામાં સ્યાદ્વાદનું જ શરણ છે. અને આ વાત પંચસંગ્રહના પાંચમા દ્વારની ગાથા-૫૮ માં કહ્યું છે કે. “અસંખલોગખપસતુલ્લયા હીણમઙ્ગિમુવકોસા । ટિઙ્વન્ધજ્ઞવસાયા ટિટીણ વિસેસા અસંખિજ્ઞા” અર્થ:- જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બંધમાં હેતુભૂત અધ્યવસાયો અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. કારણ કે તે જઘન્યાદિ સ્થિતિના અસંખ્યાતા વિશેષો છે. આ રીતે વધારે કહેવાથી સર્વું.

પલ્લાસંખિયભાગં, ગંતું દિગુણાણિ જાવ ઉક્કસ્સા ।

નાણંતરાણિ અંડગુલમૂલચ્છેયણમસંખતમો ॥૮૮॥

પલ્યોપમાસંખ્યેય ભાગં ગત્વા, દિગુણાણિ યાવદુત્કૃષ્ટમ્ ।

નાનાન્તરાણ્યાકુલ - મૂલચ્છેદનકાનામસંખ્યેયતમઃ ॥૮૮॥

ગાથાર્થ :- જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધીમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો વારંવાર વ્યતિકાન્ત થતાં દિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો આવે. તે દિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો અંગુલવર્ગમૂળ છેદનકના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે અનંતરોપનિધાની પ્રરૂપણા કરી. હવે પરંપરોપનિધાની પ્રરૂપણા કહે છે. આયુષ્ય સિવાયના સાત કર્મની જઘન્ય સ્થિતિમાં જે અધ્યવસાયસ્થાનો છે. તેથી પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિ જઈને

જે અનંતર (તુરત)નું સ્થિતિસ્થાન આવે ત્યાં દ્વિગુણ બમણા અધ્યવસાયસ્થાનો છે. તેથી પણ પલ્લોપમનો અસંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિ જઈને અનંતર થવાવાલા સ્થિતિસ્થાનમાં બમણા અધ્યવસાયસ્થાનો થાય છે. એ પ્રમાણે ઉપર ઉપર દ્વિગુણવૃદ્ધિ ત્યાં સુધી કહેવી, જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય. એક દ્વિગુણવૃદ્ધિના અંતરે સ્થિતિસ્થાનો અસંખ્ય પલ્લોપમના વર્ગમૂલ જે જેટલાં છે અને નાના (જુદા જુદા) પ્રકારના દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો અંગુલના વર્ગમૂલ છેદનકના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે. એક અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રમાં જેટલાં આકાશપ્રદેશોનો રાશિ છે. તેના પ્રથમ વર્ગમૂલને મનુષ્ય સંખ્યા ગણવામાં હેતુરૂપ ^{૧૩૩} રાશીના (આંકથી) ૯૬ છેદનકની વિધિથી-ભાગ વિધિથી અર્થાત્ ભાગાકાર કરવાની રીતથી ત્યાં સુધી છેદવું કે જ્યાં સુધી ભાગ પ્રાપ્ત ન થાય. તે ભાગોના અસંખ્યાતમે ભાગે જેટલાં છેદનકોના ભાગો થાય તેટલાં ભાગોમાં જેટલો આકાશપ્રદેશ રાશિ થાય તેટલાં પ્રમાણમાં દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો થાય છે. ^{૧૩૪} તે પ્રમાણે પ્રગણના કરી. હવે (૨) અનુકૃષ્ટિ :- કહેવી જોઈએ અને તેનથી, જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોની જે પૂર્વના સ્થિતિબંધમાં અધ્યવસાયસ્થાનો છે, તેની આગળની સ્થિતિબંધમાં અન્ય અન્ય અધ્યવસાયસ્થાનોનો સદ્ભાવ છે. અહીંથી આગળ તીવ્ર-મન્દતા કહેવાનો અવસર પ્રાપ્ત છે, તે સ્થાપવી (અર્થાત્ બાકી રાખવી) આગળ કહેવાશે. તેથી તે પ્રમાણે સ્થિતિસમુદાહાર કહ્યો. હવે

૨-પ્રકૃતિસમુદાહાર :- કહે છે. અને તેનાં બે અનુયોગ દ્વાર છે. પ્રમણાનુગમ અને અલ્પબહુત્વ. ત્યાં પ્રમાણ અનુગમ-તે સંખ્યાની પ્રરૂપણા રૂપ છે. ત્યાં જ્ઞાનાવરણીયના સર્વ સ્થિતિબંધમાં કેટલાં અધ્યવસાયસ્થાનો છે, તો કહે છે. અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. એ પ્રમાણે સર્વ પણ કર્મનું જાણવું.

ટિડ્દીહયાઈ કમસો, અસંખગુણિયા અણંતગુણણાઈ.

પઠમજહનુવકસં, વિડયજહન્રાઈઆચરમા ॥૮૧॥

સ્થિતિદીર્ઘતયા ક્રમશો - ઇસંખ્યેયગુણિતાન્યનન્તગુણતયા ।

પ્રથમજયન્યોત્કૃષ્ટં, દ્વિતીયજયન્યાદ્યાચરમાત્ ॥૮૧॥

ગાથાર્થ :- અધિક અધિક સ્થિતિ યુક્ત કર્મોમાં અનુક્રમે અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ અધ્યવસાયો કહેવાં. અને પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય અધ્યવસાય થી ઉત્કૃષ્ટ અધ્યવસાય અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે જઘન્ય સ્થિતિથી પ્રારંભીને દ્વિતીય તૃતીયાદિ યાવત્ અંતિમ સ્થિતિસ્થાન સુધીના પ્રત્યેક સ્થાનોમાં જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અધ્યવસાય અનંતગુણ કહેવો. તથા પ્રથમ સ્થિતિના ઉત્કૃષ્ટ અધ્યવસાયથી દ્વિતીય સ્થિતિના જઘન્ય અધ્યવસાયમાં પણ અનંતગુણપણું કહેવું તે પણ યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી.

ટીકાર્થ :- હવે (૩) અલ્પબહુત્વ :- કહે છે. દીર્ઘ સ્થિતિને આધારે ક્રમથી અધ્યવસાયસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ કહેવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે. -સર્વથી અલ્પ આયુષ્યના સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો. તેથી નામ-ગોત્રના અસંખ્યેયગુણ. અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે આયુષ્ય સ્થિતિસ્થાનને વિષે યથાક્રમે અસંખ્યેયગુણ વૃદ્ધિ છે. નામ-ગોત્રકર્મમાં તો (દરેક સ્થિતિસ્થાને) વિશેષાધિકરૂપ વૃદ્ધિ છે. તો આયુષ્ય અપેક્ષાએ નામ-ગોત્રની અસંખ્યેયગુણ અધ્યવસાયસ્થાન કેમ થાય? ઉત્તર :- એ પ્રમાણે સત્ય છે. આયુષ્યની જઘન્ય સ્થિતિમાં જેટલાં અધ્યવસાયસ્થાનો છે. તેથી નામ-ગોત્રની જઘન્ય સ્થિતિમાં અત્યંત ઘણા છે. નામ-ગોત્રના સ્થિતિ-સ્થાનોમાં પણ આયુષ્યના સ્થિતિસ્થાન અપેક્ષાએ અત્યંત ઘણા છે. તેથી કોઈ દોષ નથી.

નામ-ગોત્ર સંબંધી સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાનોથી જ્ઞાનાવરણીય-દર્શનાવરણીય-વેદનીય-અંતરાયના સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે કારણકે પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ માત્ર સ્થિતિઓ અતિકાન્ત થયે દ્વિગુણવૃદ્ધિના લાભથી એક પણ પલ્લોપમના અન્તે અસંખ્યેયગુણવાલું સિદ્ધ થાય છે. તો ૧૦ કોડાકોડીસાગરોપમના અન્તે સ્પષ્ટ રીતે અસંખ્યેયગુણ વૃદ્ધિની સિદ્ધિ થાય. તેથી પણ કષાયમોહનીય સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે. પ્રકૃતિ

૧૩૩ મનુષ્યની સંખ્યા લાવવાને માટે ૨ ના આંકનો ૯૬ વાર ગુણાકાર કરવાથી મનુષ્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ ૨X૨X૨X૨X૨X૨ એ પ્રમાણે ૯૬ બગડા માંડીને ગુણાકાર કરતાં ૨૯ અંક રૂપ મનુષ્ય સંખ્યાનો જવાબ આવે છે. માટે અહીં ૨૯ આંકને મનુષ્ય સંખ્યાનો હેતુ કહ્યો છે.

૧૩૪ અસત્કલ્પનાએ ૯૨૧૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦નું વર્ગમૂળ ૯૬૦૦૦૦૦ ને ૯૬ થી ભાગ આપતાં ૧૦૦૦૦૦ તેનો અસંખ્યાત રૂપ ૧૦૦થી ભાગ આપતાં ૧૦૦૦ દ્વિગુણવૃદ્ધિસ્થાનો થાય. આ સંબંધમાં કોઈ બીજી રીતે યુક્તિ પુરસ્કર કહે તો તે પ્રમાણ કરવા યોગ્ય છે.

સમુદાહાર કહ્યો. (યંત્ર નં - ૪૩ જુઓ)

હવે સ્થિતિ સમુદાહારમાં જે પહેલા તીવ્ર-મન્દતા કહી ન હતી તે કહેવાય છે. 'અનંતગુણા' ઈત્યાદિ પ્રથમ સ્થિતિમાં જઘન્ય સ્થિતિબંધાધ્યવસાયસ્થાન, તેથી તે જ (જઘન્યસ્થિતિમાં) ઉત્કૃષ્ટ, તેથી બીજી સ્થિતિમાં જઘન્ય. એ પ્રમાણે આદિ અચરમથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં ચરમ સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાન સુધી ક્રમથી અનંતગુણપણે કહેવું. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - જ્ઞાનાવરણીકર્મની જઘન્ય સ્થિતિમાં જઘન્ય સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાન સર્વ મન્દ અનુભવ છે. પછી તે જ જઘન્ય સ્થિતિમાં ઉત્કૃષ્ટ અધ્યવસાયસ્થાન અનંતગુણ તેથી બીજી સ્થિતિમાં જઘન્ય અધ્યવસાયસ્થાન અનંતગુણ, એ પ્રમાણે દરેક સ્થિતિમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતગુણ ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં ચરમ સ્થિતિબંધાધ્યવસાયસ્થાન અનંતગુણ આવે. તે પ્રમાણે સ્થિતિ પ્રકૃતિ સમુદાહાર સંપૂર્ણ રીતે કહ્યો.

ઈતિ સ્થિતિસમુદાહાર સમાપ્ત

-: અથ જીવસમુદાહાર :-

बंधता ध्रुवपगडी, परित्तमाणिसुभाण तिविहरसं ।

चउ तिग विद्वानगयं, विपरीयतिगं च असुभाणं ॥१०॥

बद्धन्तो ध्रुवप्रकृतीः, परावर्तमानकशुभानां त्रिविधरसम् ।

चतुस्त्रिक द्विस्थानगतं, विपरीतत्रिकं चाशुभानाम् ॥१०॥

ગાથાર્થ :- ધ્રુવબંધિ પ્રકૃતિઓ ૪૭, અને પરાવર્તનમાન શુભાદિ પ્રકૃતિઓ-૩૪ એ ૮૧ પ્રકૃતિઓનો ચતુ:સ્થાનિક-ત્રિસ્થાનિકને દ્વિસ્થાનિક એ ૩ પ્રકારનો રસ બંધાય તે અવસરે અશુભ પ્રકૃતિઓનો ૩ પ્રકારનો રસ તેથી વિપરીતપણે દ્વિસ્થાનિક ત્રિસ્થાનિક ને ચતુ:સ્થાનિક એ પ્રમાણે બંધાય.

ટીકાર્થ :- હવે જીવસમુદાહાર :- કહેવાની ઈચ્છાવાળા કહે છે. ધ્રુવપ્રકૃતિ જ્ઞાનાવરણીય-૫, દર્શનાવરણીય-૯, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય, ભય, જુગુપ્સા, તૈજસ, કાર્મણ, વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ, અગુરુલધુ, ઉપધાત, નિર્માણ, અંતરાય-૫=૪૭ પ્રકૃતિઓ બાંધતો પરાવર્તમાન શુભ પ્રકૃતિઓનો સાતાવેદનીય દેવગતિ, મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈકિય-આહારક-ઔદારિકશરીર પ્રથમ સંસ્થાન-સંઘયણ, અંગોપાંગ-૩, મનુષ્યાનુપૂર્વી, દેવાનુપૂર્વી, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, આતપ, ઉપધાત, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ ત્રસાદિ-૧૦, તીર્થંકરનામ, નરકાયુષ્ય સિવાય ૩ આયુષ્ય ઉચ્ચગોત્ર એ ૩૪ પ્રકૃતિઓનો ૪ સ્થાનક, ૩ સ્થાનક, બે સ્થાનક એમ ત્રણ પ્રકારે રસ બાંધે છે. અને જ્યારે તે જ ધ્રુવપ્રકૃતિ બાંધતો અસાતાવેદનીય, વેદ-૩, હાસ્ય-રતિ, અરતિ-શોક, નરકાયુષ્ય, નરકદિક્, તિર્યંચદિક, પ્રથમ ચાર જાતિ, પ્રથમ સિવાયના ૫ સંસ્થાન- ૫ સંઘયણ, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, સ્થાવરાદિ- ૧૦ નીચગોત્રરૂપ ૩૯ પ્રકૃતિઓ પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિ બાંધતો ત્યારે તેઓનો અનુભાગત્રિકને વિપરીતપણે તે બાંધે છે

સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોનું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નં-૪૩

આયુષ્ય	અલ્પ	ઉત્તરોત્તર સ્થિતિસ્થાનોમાં અસં.ગુણ વૃદ્ધિ હોવા છતાં પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનમાં જ ઘણા અલ્પ હોવાથી, તેમજ તેના સ્થિતિસ્થાનો પણ નામ-ગોત્રના કરતાં સંખ્યાતમા ભાગે હોવાથી.
નામ-ગોત્ર	અસંખ્યેયગુણ	પરસ્પર તુલ્ય
જ્ઞાંદર્શનવે અંતરાય	અસંખ્યેયગુણ પરસ્પર તુલ્ય	પલ્લોપમ અસંખ્યાતમાગ જઈએ એટલે દ્વિગુણવૃદ્ધિ થાય છે. તેથી એક પલ્લોપમમાં તો અસં. વાર દ્વિગુણવૃદ્ધિ થવાથી અસં.ગુણ થઈ જાય છે. તેથી ૨૦ થી ૩૦ કે ૩૦ થી ૪૦ કે ૪૦ થી ૭૦ કો.કો. જવામાં તો સારી રીતે અસં. ગુણ અસં.ગુણ થઈ જાય છે.
કષાયમોહનીય	અસંખ્યેયગુણ	
દર્શનમોહનીય	અસંખ્યેયગુણ	

અને તે આ પ્રમાણે અહીં ધ્રુવપ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિને બાંધતો શુભ પ્રકૃતિઓનો બંધપ્રાપ્ત અનુભાગ ચાર સ્થાનિક બાંધે છે. અને અશુભ પ્રકૃતિઓનો બે સ્થાનિક બાંધે છે.

અને અજઘન્ય ધ્રુવ પ્રકૃતિઓની સ્થિતિને બાંધતો શુભપ્રકૃતિઓની અને અશુભ પ્રકૃતિઓની યથાયોગ્ય બન્ધ થાય તો ત્રિસ્થાનિક ગત અનુભાગ બાંધે છે. અને ઉત્કૃષ્ટ ધ્રુવપ્રકૃતિઓની સ્થિતિ બાંધતો શુભ પ્રકૃતિનો બે સ્થાનિક બાંધે અને અશુભ પ્રકૃતિઓનો ૪ સ્થાનિક બાંધે. તેથી શુભ પ્રકૃતિઓના રસના ત્રણ પ્રકારના કમની અપેક્ષાએ અશુભ પ્રકૃતિરસ ત્રણ પ્રકારે કમથી વિપરીત કહ્યું.

સવ્વિસુદ્ધા વંધંતિ, મજ્ઝિમા સંકિલિટ્તરગા ચ ।

દુવપગાડિજહન્નટિં, સવ્વિસુદ્ધા ઉ વંધંતિ ॥૧૧॥

તિટ્ટાણો અજહણ્ણં, વિટ્ટાણે જેટ્ટગં સુભાણ કમા ।

સટ્ટાણે ઉ જહન્નં, અજહન્નુક્કોસમિયરાસિં ॥૧૨॥

સર્વવિશુદ્ધા વઘ્નન્તિ, મધ્યમા સંક્લિષ્ટરકાશ્ચ ।

ધ્રુવપ્રકૃતિ જઘન્યસ્થિતિ, સર્વ વિશુદ્ધાસ્તુ વઘ્નન્તિ ॥૧૧॥

ત્રિસ્થાનસ્યાજઘન્યાં, દ્વિસ્થાનસ્ય જયેષ્ઠાં શુભાનાં ક્રમાત્ ।

સ્વસ્થાને તુ જઘન્યામ્, અજઘન્યોત્કૃષ્ટામિતરાસામ્ ॥૧૨॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- હવે કયા જીવો શુભપ્રકૃતિ આદિનો ચતુઃસ્થાનક ગત રસાદિ બંધકો છે તે કહે છે- જે સર્વ વિશુદ્ધ પ્રાણીઓ તે પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો ૪ સ્થાનિક રસને બાંધે છે. જે વળી મધ્યમ પરિણામવાલો તે ત્રિસ્થાનિક રસને બાંધે સંક્લિષ્ટર પરિણામવાલો બે સ્થાનિક બાંધે અને એ પ્રમાણે જેઓ તદ્યોગ્ય ભૂમિકા અનુસારથી સર્વ શુદ્ધ પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિ બાંધે. તેઓ તેનો રસ દ્વિસ્થાનિક બાંધે, મધ્યમ પરિણામવાલો ત્રિસ્થાનિક અને સંક્લિષ્ટર પરિણામે ચતુઃસ્થાનક રસ બાંધે છે. એ પ્રમાણે અર્થથી સિદ્ધ થાય છે.

જે સર્વ વિશુદ્ધ શુભપ્રકૃતિઓનો ચતુઃસ્થાનક રસ બાંધે તે ધ્રુવ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ બાંધે. “તિટ્ટાણે” તે ષષ્ઠીના અર્થમાં સપ્તમી છે. પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો ત્રિસ્થાનક રસના જે બંધકો છે તે ધ્રુવ પ્રકૃતિઓને અજઘન્ય મધ્યમ સ્થિતિને બાંધે છે. “વિટ્ટાણે” તિ શુભપ્રકૃતિઓનો દ્વિસ્થાનક રસના જે બંધકો છે તે ધ્રુવ-પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને બાંધે છે. તથા ઈતર તે પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય દ્વિસ્થાનક રસને જે બાંધે તે ધ્રુવપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિ સ્વસ્થાને એટલે પોતાની વિશુદ્ધ ભૂમિકા અનુસારે બાંધે છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે.

ધ્રુવ પ્રકૃતિઓનો અતિજઘન્ય સ્થિતિ બન્ધનો એકાન્ત વિશુદ્ધિમાં જ સંભવ છે. અને ત્યારે પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓના બંધનો અભાવ છે. અને જે પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓનો ત્રિસ્થાનિક રસ બાંધે છે તે ધ્રુવ-પ્રકૃતિઓની અજઘન્ય (મધ્યમ) સ્થિતિને બાંધે છે. તથા જે પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓનો ચૌ-સ્થાનક રસ બાંધે છે તે ધ્રુવપ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધે છે. (યંત્ર નં. ૪૪ જુઓ)

થોવા જહન્નિયા, હોંતિ વિસેસાહિઓદહિસયાં ।

જીવા વિસેસહીણા, ઉદહિસયપુહ્ત મો જાવ ॥૧૩॥

સ્તોક જઘન્યિકાયાં, ભવન્તિ વિશેષાધિકા ઉદધિશતાનિ ।

જીવા વિશેષહીનાઃ, ઉદધિશતપૃથક્ત્વં યાવત્ ॥૧૩॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- અહીં બે પ્રકારે જીવ પ્રરૂપણ છે. (૧) અનંતરોપનિધા અને પરંપરોપનિધા. ત્યાં અનંતરોપનિધાની પ્રરૂપણ કહે છે, પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો ચૌસ્થાનિક રસને બાંધતો છતો ધ્રુવપ્રકૃતિઓની

જઘન્ય સ્થિતિ બંધકપણે વર્તતાં જીવો થોડા છે. બીજી સ્થિતિમાં વિશેષાધિક તેથી પણ ત્રીજી સ્થિતિમાં વિશેષાધિક એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી વિશેષાધિક કહેવું-ઘણા સેંકડો સાગરોપમ જાય એ પ્રમાણે અર્થ છે. તેથી આગળ વિશેષહીન ત્યાં સુધી કહેવું, જ્યાં સુધી સમય સમય ઓછા થવા વડે વિશેષહીનમાં પણ ‘ઉદહિસયપુહુત્ત’ તિ ઘણા સેંકડો સાગરોપમ પસાર થાય. ‘મો’ શબ્દ પાદપૂર્તિમાં છે. અને અહીં પૃથક્ત્વ શબ્દનો અર્થ બહુત્વ છે. (પારિભાષિક ૨ થી ૯ નથી.)

एवं तिद्वाणकरा, विद्वाणकरा य आसुभुक्कोसा ।

असुभाणं विद्वाणे, तिचउद्वाणे य उक्कोसा ॥ ૧૪ ॥

एवं त्रिस्थानकरा-द्विस्थानकराश्चा शुभोक्तृष्ठात् ।

अशुभानां द्विस्थाने, त्रि-चतुस्थानयोश्चोक्तृष्ठाः ॥ ૧૪ ॥

ગાથાર્થ :- એ પ્રમાણે ત્રિસ્થાનિક અને દ્વિસ્થાનિક રસ બંધકમાં પ્રત્યેક સ્થિતિને વિશેષાધિક અને વિશેષહીન યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી કહેવું અને અશુભ પરાવર્તનના રસબંધક પણે વર્તતાં જીવોનું પ્રત્યેક સ્થિતિએ વિશેષાધિક તથા વિશેષહીનપણું પૂર્વાક્ત પદ્ધતિએ યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી કહેવું.

ટીકાર્થ :- એ પ્રમાણે કહેલ રીતથી દ્વિસ્થાનિક અને ત્રિસ્થાનિકનો અશુભ ઉત્કૃષ્ટથી શુભપ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી કહેવું. તે આ પ્રમાણે કહે છે- પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો ત્રિસ્થાનિક રસ બાંધતો છતો ધ્રુવ-પ્રકૃતિઓનો સ્વપ્રાયોગ્ય-જઘન્ય સ્થિતિમાં બંધકપણે વર્તતાં જીવો અલ્પ છે. બીજી સ્થિતિમાં વિશેષાધિક. તેથી ત્રીજી સ્થિતિમાં વિશેષાધિક. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી ઘણા સેંકડો સાગરોપમ જાય. તેથી આગળ વિશેષહીન વિશેષહીન ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી વિશેષહીનમાં પણ ઘણા સેંકડો સાગરોપમ જાય. પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો દ્વિસ્થાનિક રસ બંધકો ત્યાં સુધી કહેવાં જ્યાં સુધી તેઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિગત દ્વિસ્થાનિક રસનો બંધક પામે.

‘અસુભાણ’ અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો પૂર્વ બતાવેલ રીતથી દ્વિસ્થાનિક રસ બંધક કહેવાં. પછી ત્રિસ્થાનિક રસના બંધક, પછી ચતુસ્થાનિક રસના બંધક અને તે ત્યાં સુધી કહેવાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય તે આ પ્રમાણે કહે છે - અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો દ્વિસ્થાનિક રસ બાંધતો છતો ધ્રુવપ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિમાં બંધકપણે વર્તતાં જીવો અલ્પ છે, તેથી બીજી સ્થિતિમાં વિશેષાધિક, તેથી પણ ત્રીજી સ્થિતિમાં વિશેષાધિક. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે ઘણા સેંકડો સાગરોપમ થાય. તેથી આગળ વિશેષહીન વિશેષહીન ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી વિશેષહીનમાં પણ સેંકડો સાગરોપમ જાય.

ધ્રુવબંધના સ્થિતિબંધમાં શુભાશુભ રસબંધની સ્થાપના યંત્ર નંબર-૪૪

	ધ્રુવબંધના સ્થિતિબંધમાં	પરાવર્તમાન શુભ ૩૪નો રસબંધ	પરાવર્તમાન અશુભ ૩૮નો રસબંધ
૧	જઘન્ય સ્થિતિબંધ હોય ત્યારે	ચતુસ્થાનિક ^૧ નો રસબંધ	દ્વિસ્થાનિક
૨	મધ્યમ સ્થિતિબંધ હોય ત્યારે	ત્રિસ્થાનિકાદિ ^૨ યથાયોગ્ય	ત્રિસ્થાનિકાદિ યથાયોગ્ય
૩	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ હોય ત્યારે	દ્વિસ્થાનિક	ચતુસ્થાનિક

યંત્ર નં. ૪૪ની ટીપ્પણી-૧. આયુષ્ય વિના કોઈપણ પ્રકૃતિનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ પ્રશસ્ત પરિણામે થાય છે. અને તેથી શુભનો ૪ અને અશુભનો ૨ ઠાણિયો રસ બંધાય છે. જેમ જેમ પરિણામની મહિનતા થતી જાય છે. તેમ તેમ સ્થિતિબંધ વધુ વધુ થતો જાય છે. ત્યારે શુભમાં રસબંધ મંદ મંદ થતો જાય છે, અશુભમાં તીવ્ર તીવ્ર થતો જાય છે. જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરે ત્યારે અશુભનો ૪ ઠાણિયો રસ બંધાય છે અને શુભનો તથાસ્વભાવે ૨ ઠાણિયો રસ બંધાય છે.

યંત્ર નં. ૪૪ની ટીપ્પણી-૨. મધ્યમ સ્થિતિબંધ જ્યારે જઘન્ય સ્થિતિ તરફ હોય ત્યારે શુભનો ૩ ઠાણિયો ઉત્કૃષ્ટ તરફ વધારે અને અશુભમાં જઘન્ય તરફ ૩ ઠાણિયો બંધાય. અને જ્યારે મધ્યમ સ્થિતિબંધ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તરફ હોય ત્યારે આનાથી ઉલટું હોય છે.

તથા અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો ત્રિસ્થાનિક રસને બાંધતો છતો ધ્રુવપ્રકૃતિઓની સ્વપ્રયોગ જઘન્ય સ્થિતિમાં બંધકપણે વર્તતાં જીવો અલ્પ છે. તેથી બીજી આદિ સ્થિતિઓને વિષે જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે વિધિથી વિશેષાધિક અને વિશેષહીન પૂર્વની જેમ કહેવું.

તથા અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓને ચતુઃસ્થાનક રસને બાંધતો છતો ધ્રુવપ્રકૃતિઓની સ્વપ્રયોગ જઘન્ય સ્થિતિમાં બંધકપણે વર્તતાં જીવો થોડા છે. તેથી ઘણા સેંકડો સાગરોપમ સુધી વિશેષવૃદ્ધિ કહેવી. તેથી આગળ વિશેષ હાનિમાં પણ ત્યાં સુધી જ કહેવું. અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો જ ચતુઃસ્થાનકગત રસબંધકો ત્યાં સુધી કહેવાં જ્યાં સુધી તેઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિગત ચતુઃસ્થાનક બંધકો થાય. એ પ્રમાણે અર્થ છે.

પલ્લાસંખ્યમૂલ્લાનિ, ગંતું દુગુણા ચ દુગુણહીણા ચ ।

નાર્ણતરાણિ પલ્લસ, મૂલભાગો અસંખતમો ॥ ૧૫ ॥

પલ્યાસંખ્યેય (વર્ગ) મૂલ્લાનિ, ગત્વા દ્વિગુણા ચ દ્વિગુણહીનાશ્ચ ।

નાનાન્તરાણિ પલ્યસ્ય, મૂલભાગોઽસંખ્યેયતમઃ ॥ ૧૫ ॥

ગાથાર્થ :- પલ્યોપમના અસંખ્યાત વર્ગમૂળ પ્રમાણ સ્થિતિઓના વ્યતિક્રમે જીવોની દ્વિગુણાધિકતાં અને દ્વિગુણહીનતા થાય. તથા તેમાં નાના પ્રકારના અન્તરો પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે અનંતરોપનિધાથી પ્રરૂપણા કરી, હવે પરંપરોપનિધાથી તેને કહે છે. પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો ચતુઃસ્થાનિક અથવા અશુભનો દ્વિસ્થાનક રસ બાંધતો જે ધ્રુવપ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિમાં બંધકપણે વર્તતા જીવોની અપેક્ષાએ જઘન્ય સ્થિતિથી આગળ પલ્યોપમના પ્રથમ અસંખ્ય વર્ગમૂલના જેટલાં સમય રાશિ પ્રમાણે સ્થિતિઓ તેટલાં પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો વ્યતિક્રાન્ત થતાં જઈને પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં બંધકપણે વર્તતાં જીવો દ્વિગુણ હોય છે. તેથી આગળ પણ પલ્યોપમના અસંખ્યેય વર્ગમૂળ સ્થિતિઓ અતિક્રમણ કરીને અનંતર સ્થિતિસ્થાને દ્વિગુણ હોય છે. એ પ્રમાણે દ્વિગુણ ત્યાં સુધી કહેવાં જ્યાં સુધી ઘણા સેંકડો સાગરોપમ અતિક્રાન્ત થાય. તેથી આગળ પલ્યોપમના અસંખ્યેય વર્ગમૂલ પ્રમાણ સ્થિતિઓ ગયા પછીના (અનંતર) સ્થિતિસ્થાન વિશેષ વૃદ્ધિગત ચરમ સ્થિતિમાં બંધકપણે વર્તતાં જે જીવો તેની અપેક્ષાએ દ્વિગુણહીન (અર્ધા) થાય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. પછી ફરી પણ તેટલાં સ્થિતિસ્થાન અતિક્રમણ કરીને બીજા (અનંતર) સ્થિતિસ્થાનમાં દ્વિગુણહીન હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી દ્વિગુણહાનિ કહેવી કે જ્યાં સુધી ઘણા સેંકડો સાગરોપમ જાય. એ પ્રમાણે પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો ત્રિસ્થાનક રસના બંધક અને દ્વિસ્થાનક રસના બંધક છે. તથા અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનક, ત્રિસ્થાનક, ચતુઃસ્થાનક રસના બંધકો એ રીતે કહેવાં.

એક દ્વિગુણવૃદ્ધિને અંતરે અને દ્વિગુણહાનિને અંતરે સ્થિતિસ્થાનો પલ્યોપમના અસંખ્ય વર્ગમૂલમાં જેટલાં સમયો તેટલાં પ્રમાણ (સ્થિતિસ્થાનો) છે. તથા જુદા જુદા દ્વિગુણવૃદ્ધિ દ્વિગુણહાનિ તે પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂલના અસંખ્યાતમા ભાગે જેટલાં સમયો છે તેટલાં પ્રમાણે સ્થિતિસ્થાનો છે. નાનાપ્રકારના દ્વિગુણવૃદ્ધિ દ્વિગુણહાનિસ્થાનો અલ્પ છે. તેથી એક દ્વિગુણવૃદ્ધિ અથવા દ્વિગુણહાનિના અંતરે સ્થિતિસ્થાનો અસંખ્યેયગુણ છે.

ઇતિ જીવસમુદાહાર સમાપ્ત

- : અથ અનાકાર-સાકારોપયોગ :-

અળગારપ્પાઝગ્ગા, વિદ્ધાણગયા ડ દુવિહપગડીણં ।

સાગારા સવ્વત્થ વિ, હિદ્ધા થોવાણિ જવમજ્ઞા ॥ ૧૬ ॥

ઠાણાણિ ચડદ્ધાણા, સંખેજ્જગુણાણિ ઉવરિમેવં ।

તિદ્ધાણે વિદ્ધાણે, સુભાણમેગંતમીસાણિ ॥ ૧૭ ॥

ઉવરિ મિસ્સાણિ જહન્નગો, સુભાણં તઓ વિસેસહિઓ ।
હોઝ અસુભાણ જહન્નો, સંઘેજ્જગુણાણિ ઠાણાણિ ॥૧૮॥

વિદ્વાણે જવમજ્ઞા, હેદ્ધા એગંતમીસગાણુવરિ ।
એવં તિચ્છુદ્ધાણે, જવમજ્ઞાઓ ય ડાયટિઈ ॥૧૯॥

અંતોકોડાકોડી, સુભવિદ્વાણ જવમજ્ઞાઓ ઉવરિ ।
એગંતગા વિસિદ્ધા સુભજિદ્ધા ડાયટિઈજેદ્ધા ॥૧૦૦॥

અનાકારાપ્રાયોમ્યાઃ દ્વિસ્થાનગતાસ્તુ દ્વિવિધપ્રકૃતીનામ્ ।
સાકારાઃ સર્વત્રાઽપ્યધસ્તોકાનિ યવમધ્યાત્ ॥૧૬॥

સ્થાનાનિ ચતુસ્થાનાત્, સંઘેયગુણાન્યુપર્યેવમેવ ।
ત્રિસ્થાને દ્વિસ્થાને, શુભાનામેકાન્તમિશ્રાણિ ॥૧૭॥

ઉપરિ મિશ્રાણિ જઘન્યકઃ શુભાનાં તતો વિશેષાધિકઃ ।
ભવત્યશુભાનાં જઘન્યઃ, સંઘેયગુણાનિ સ્થાનાનિ ॥૧૮॥

દ્વિસ્થાનસ્ય યવમધ્યાત્, અધેકાન્ત મિશ્રકાણામુપરિ ।
એવં ત્રિચતુસ્થાનયોઃ, યવમધ્યાચ્ચ ડાયસ્થિતિઃ ॥૧૯॥

અન્તઃકોટિકોટિઃ, શુભદ્વિસ્થાનયવમધ્યત ઉપરિ ।
એકાન્તાનિ વિશિષ્ટા, શુભજ્યેષ્ઠા ડાયસ્થિતિજ્યેષ્ઠાઃ ॥૧૦૦॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ.

ટીકાર્થ :- બંધ વિશેષ્ટ રસભેદને વિષે સંજ્ઞા-વિશેષ કહે છે. બે પ્રકારે શુભ અથવા અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો રસ અનાકાર પ્રાયોગ્ય છે. અર્થાત્ બંધને આશ્રયીને તથાવિધ મન્દ પરિણામ યોગ્ય હોવાથી અનાકાર ઉપયોગ યોગ્ય વ્યવહાર વિષયક છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. નિશ્ચયથી દ્વિસ્થાનકગત જ છે, બીજા નહીં. 'તુ:સ્યાદ્ભેદેઽવધારણે' એ એવકાર અર્થમાં છે. એ પ્રમાણે નામાનુશાસન (નામમાળા)માં કહેલ હોવાથી. સાકાર અર્થાત્ બંધને આશ્રયીને તીવ્ર પરિણામ યોગ્ય હોવાથી સાકારોપયોગ યોગ્યત્વ વ્યવહાર વિષયક છે. ફરી સર્વ ઠેકાણે પણ દ્વિસ્થાન આદિમાં પ્રાપ્ત થાય છે. દ્વિસ્થાનકગત-ત્રિસ્થાનકગત અને ચતુ:સ્થાનકગત રસબંધને આશ્રયીને^{૧૩૫} સાકારોપયોગ યોગ્ય કહેવાય છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. અહીં ત્રિસ્થાનક અને ચતુ:સ્થાનક રસ ફક્ત સાકારોપયોગવાળો છે. દ્વિસ્થાનક તો ઉભય એટલે સાકાર-નિરાકારોપયોગવાળો છે. એ રીતે સંજ્ઞા ભેદ ફલિત થાય છે.

હવે સર્વ સ્થિતિસ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ કહે છે. 'હેદ્ધા' ઈત્યાદિ પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો ચતુ:સ્થાનકરસમાં જે યવમધ્ય તેથી નીચે સ્થિતિસ્થાનો સર્વથી અલ્પ છે. તેથી ચતુ:સ્થાનક રસ યવમધ્યની ઉપર સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ

૧૩૫ પ્રશ્ન :- જ્યારે શુભનો બે ઠાણિયો રસ બંધાય છે. ત્યારે અશુભનો ૪ ઠાં બંધાય છે. એટલે શુભની અપેક્ષાએ અનાકારોપયોગ માનવો પડે અને અશુભની અપેક્ષાએ સાકારોપયોગ માનવો પડે. એક જ સમયે આ બન્ને ઉપયોગ કેવી રીતે હોય શકે ?

ઉત્તર :- ઉપયોગનું પ્રતિપાદન બે પ્રકારે છે. (૧) પદાર્થના સામાન્ય કે વિશેષબોધ કરાવનાર અનાકાર-સાકાર ઉપયોગ સ્વરૂપ અને (૨) કષાયોની વિશેષ પ્રકારની પરિણતિ સ્વરૂપ ઉપયોગ કે જે સ્થિતિબંધ-રસબંધમાં ભાગ ભજવે છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રથમ પ્રકારના ઉપયોગની વિવેચના નથી કે જેથી યુગપદ્ બે ઉપયોગ માનવાનો વિરોધ આવે. બીજા પ્રકારના સાકાર-નિરાકાર ઉપયોગ યુગપદ્ હોવામાં કોઈ વિરોધ નથી.

પ્રશ્ન :- કષાય પરિણતિમાં ઉપયોગપણું શું છે અને સાકારત્વ-નિરાકારત્વ શું છે ?

ઉત્તર :- સ્થિતિબંધ-રસબંધ સ્વરૂપ સ્વકાર્ય કરવાપણું એ જ તેનો ઉપયોગ છે. જે કષાયપરિણતિ રસબંધસ્વરૂપ સ્વકાર્ય અત્યંત અનુકટ=સામાન્ય કરે છે એ અનાકારોપયોગ. અને જે કષાય પરિણતિ આકાર=વિશેષ=વિશિષ્ટ રસબંધકૃત્વથી યુક્ત હોય છે તે સાકાર ઉપયોગ કહેવાય છે. પ્રસ્તુતમાં આવા સાકાર-અનાકાર ઉપયોગની વાત હોવાથી કોઈ વિરોધ નથી.

આગળ ૨૨ બોલના અલ્પબહુત્વમાં જે મિશ્ર ઉપયોગ કહ્યો છે. ત્યાં પણ આ જ રીતે સમાધાન જાણવું. આવા શંકા-સમાધાન ચૂર્ણિની ટીપ્પણમાં આપેલા છે.

છે. એ પ્રમાણે નીચે અને ઉપર ત્રિસ્થાનકમાં પણ કહેવું. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - ચતુ:સ્થાનક રસ યવમધ્યની ઉપરના જે સ્થિતિસ્થાનો તેથી પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓના ત્રિસ્થાનક રસ યવમધ્યથી નીચે સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓના ત્રિસ્થાનક રસ યવમધ્યથી ઉપર સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો દ્વિસ્થાનક રસ યવમધ્યની નીચે સ્થિતિસ્થાનો એકાન્તે સાકારોપયોગ યોગ્ય સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ દ્વિસ્થાનક રસ યવમધ્યથી નીચેના પાશ્ચાત્ય (પછીના) સ્થાનોથી ઉપરના સ્થિતિસ્થાનો મિશ્ર એટલે સાકાર અને અનાકારોપયોગ યોગ્ય સંખ્યેયગુણ. તેથી પણ દ્વિસ્થાનક રસ યવમધ્યની ઉપર મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ શુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યેયગુણ છે.

તેથી પણ અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. તેથી પણ અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો જ દ્વિસ્થાનકરસ યવમધ્યથી નીચે એકાન્તે સાકારોપયોગ યોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી તે જ દ્વિસ્થાનક રસ યવમધ્યથી નીચે પાશ્ચાત્ય (પછીના) સ્થાનોથી ઉપરના મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી તે જ અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનકરસ યવમધ્યથી ઉપરના મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી ઉપરના એકાન્તે સાકારોપયોગ યોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી તે અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓના ત્રિસ્થાનકરસ યવમધ્યથી નીચેના સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી અશુભપરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓના ત્રિસ્થાનકરસ યવમધ્યથી ઉપરના સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે.

તેથી પણ અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો જઘન્યચતુ:સ્થાનક રસ યવમધ્યથી નીચે સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ ચતુ:સ્થાનક યવમધ્યથી ઉપરની ડાયસ્થિતિ સંખ્યેયગુણ છે. જે સ્થિતિસ્થાનથી ^{૧૩૬} અપવર્તનાકરણ વડે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિએ જાય છે તેટલી સ્થિતિ ડાયસ્થિતિ ^{૧૩૭} કહેવાય છે.

તેથી પણ અંત:કોડાકોડીસાગરોપમ સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો દ્વિસ્થાનક રસ યવમધ્યની ઉપરના જે મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો તેઓની ઉપરના એકાન્ત સાકારોપયોગ યોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે.

તેથી પણ અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓની બદ્ધા ડાયસ્થિતિ વિશેષાધિક છે. કારણકે જે સ્થિતિસ્થાનથી મંડૂક પ્લુતિ ન્યાયથી ડાય એટલે ફાળ દઈને જે સ્થિતિ બાંધે ત્યાંથી પ્રારંભી ત્યાં સુધીની તેટલી સ્થિતિ અહીં બદ્ધાડાયસ્થિતિ કહેવાય છે. અને તે ઉત્કૃષ્ટથી અંત:કોડાકોડીસાગરોપમથી ઉત્તર બધા કર્મની સ્થિતિ પ્રમાણે જાણવી. કારણકે પર્યાપ્ત સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય અંત:કોડાકોડીસાગરોપમ સ્થિતિબંધ કરીને જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરે છે. અંત:કોડાકોડીથી આગળ જ ડાય થાય છે. તેથી પણ પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. ડાયની નીચેની સ્થિતિ પણ ત્યાં પ્રવેશ થવાથી (યંત્ર નં. ૪૫ જુઓ)

સંખેજ્જગુણા જીવા, કમસો એણસુ દુવિહપર્ગઈનં ।

અસુભાણં તિદ્વાણે, સલુવરિ વિસેસઓ અહિયા ॥ ૧૦૧॥

૧૩૬ આ વાક્યનનો ભાવાર્થ એ છે કે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિને અપવર્તના કરણવડે અપવર્તીને જે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ રચે તે અપવર્તના વડે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ કરેલી કહેવાય. જેમ કે ૧૦૦ સમયાત્મક ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિને અપવર્તીને ૧૧ થી ૮૦ સમય સુધીની (૮૦ અપવર્તિત સ્થિતિસ્થાન રૂપ) કરી શકે, તેમાં ૧૦૦ સમયની સ્થિતિને અપવર્તીને ૧૧ સમયાત્મક કરી દેવી તે અપવર્તના વડે જઘન્યસ્થિતિ કરી કહેવાય, ને ૧૨ થી માંડીને ૮૯ સમય સુધીમાંની કોઈપણ સ્થિતિ રચવી તે અપવર્તના કરણ વડે મધ્યમ સ્થિતિ રચી કહેવાય, અને એજ ૧૦૦ સમયની સ્થિતિને ૮૦ સમયાત્મક કરવી તે “અપવર્તના કરણ વડે ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ રચી” એમ કહેવાય. ને તે વ્યાધાતાપવર્તના થી ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ રચી શકાય છે. તેમાં પણ અત્રે તો વિવક્ષિત યવમધ્યથી ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાં જે જઘન્ય અપવર્તનાએ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ રચે તે ગ્રહણ કરવી, પરંતુ સમુચ્ચયે ગ્રહણ ન કરવી. કારણકે સમુચ્ચયથી તો કિચિદ્વન કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ અંતર પડી અંત:કોડાકોડી સાગર જેટલી થાય છે. માટે અંતર મોટું થઈ જાય ને અત્રે તો નાનું અંતર ગ્રહણ કરવાનું છે. જેમકે ૧૦૦ સમયાત્મક સ્થિતિને ૮૦ સમયાત્મક ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ (અપવર્તના વડે) કરી, તેમાં ૮૧ થી ૧૦૦ સુધીની ૧૦ સ્થિતિઓ તે અપવર્તના વડે કરેલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ડાયસ્થિતિ કરી કહેવાય. આ સંબંધમાં કોઈ યુક્તિપુર:સ્સર બીજી રીતે કહે તો પણ માન્ય છે.

૧૩૭ ડાયસ્થિતિ ત્રણ પ્રકારે છે. ૧. અપવર્તનાકૃત ૨. ઉદ્વર્તનાકૃત ૩. બદ્ધ એ ત્રણમાં આ સ્થાને અપવર્તનાની ડાયસ્થિતિ કહીને આગળ બદ્ધ ડાયસ્થિતિ કહેશે.

અસરકલ્પનાએ બતાવેલા પરાવર્તમાન શુભાશુભ પ્રકૃતિઓના રસયવમધ્યથી સ્થિતિસ્થાનાદિકના અલ્પબહુત્વની સ્થાપના. ચંત્ર નંબર-૪૫

નંબર	પ્રકૃતિઓના	રસયવમધ્યથી	નીચેના યા ઉપરના	સ્થિતિસ્થાનાદિકનું	અલ્પબહુત્વ	ક્યાંથી - ક્યાં સુધી
૧	શુભ પરાળ	ચતુઃ સ્થાનિક	નીચેના	સ્થિતિસ્થાનો	અલ્પ કુલ ૪	૮,૭૪૮ થી ૮,૭૫૧
૨	શુભ પરાળ	ચતુઃ સ્થાનિક	ઉપરના	સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૧૨	૮,૭૫૩ થી ૮,૭૬૪
૩	શુભ પરાળ	ત્રિસ્થાનિક	નીચેના	સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૩૬	૮,૭૬૫ થી ૮,૮૦૦
૪	શુભ પરાળ	ત્રિસ્થાનિક	ઉપરના	સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૧૦૮	૮,૮૦૨ થી ૮,૮૦૯
૫	શુભ પરાળ	દ્વિસ્થાનિક	નીચેના	સાકાર સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૩૨૪	૮,૮૧૦ થી ૮,૨૩૩
૬	શુભ પરાળ	દ્વિસ્થાનિક	નીચેના	મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૮૭૨	૮,૨૩૪ થી ૧૦,૨૦૫
૭	શુભ પરાળ	દ્વિસ્થાનિક	ઉપરના	મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૨,૮૧૬	૧૦,૨૦૭ થી ૧૩,૧૨૨
૮	શુભ પરાળ	—	—	જઘન્ય સ્થિતિ	સંખ્યાતગુણ કુલ ૮,૭૪૮(સમયપ્રમાણ)	— — — — —
૯	અશુભ પરાળ	—	—	જઘન્ય સ્થિતિ	વિશેષાધિક કુલ ૮,૮૦૦(સમયપ્રમાણ)	— — — — —
૧૦	અશુભ પરાળ	દ્વિસ્થાનિક	નીચેના	સાકાર સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૨૬,૪૦૦	૮,૮૦૧ થી ૩૫,૨૦૧
૧૧	અશુભ પરાળ	દ્વિસ્થાનિક	નીચેના	મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૭૮,૨૦૦	૩૫,૨૦૨ થી ૧,૧૪,૪૦૧
૧૨	અશુભ પરાળ	દ્વિસ્થાનિક	ઉપરના	મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૨,૩૭,૬૦૦	૧,૧૪,૪૦૩ થી ૩,૫૨,૦૦૨
૧૩	અશુભ પરાળ	દ્વિસ્થાનિક	ઉપરના	સાકાર સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૭,૧૨,૮૦૦	૩,૫૨,૦૦૩ થી ૧૦,૬૪,૮૦૨
૧૪	અશુભ પરાળ	ત્રિસ્થાનિક	નીચેના	સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૨૧,૩૮,૪૦૦	૧૦,૬૪,૮૦૩ થી ૩૨,૦૩,૨૦૨
૧૫	અશુભ પરાળ	ત્રિસ્થાનિક	ઉપરના	સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૬૪,૧૫,૨૦૦	૩૨,૦૩,૨૦૪ થી ૯૬,૧૮,૪૦૩
૧૬	અશુભ પરાળ	ચતુઃસ્થાનિક	નીચેના	સ્થિતિસ્થાનો	સંખ્યાતગુણ કુલ ૧,૮૨,૪૫,૬૦૦	૯૬,૧૮,૪૦૪ થી ૨,૮૮,૬૪,૦૦૩
૧૭	અશુભ પરાળ	ચતુઃ સ્થાનિક	ઉપરની	ઢાચસ્થિતિ (અપવર્તનાકૃત)	સંખ્યાતગુણ કુલ ૫,૭૭,૩૬,૮૦૦(સમયપ્રમાણ)	— — — — —
૧૮	અશુભ પરાળ	—	—	અંતઃકોણકોડીસાગરોપમ	સંખ્યાતગુણ કુલ ૧૭,૩૨,૧૦,૪૦૦(સમયપ્રમાણ)	— — — — —
૧૯	શુભ પરાળ	દ્વિસ્થાનિક	ઉપરના	સાકાર સ્થિતિસ્થાન (એકાન્ત)	સંખ્યાતગુણ કુલ ૧,૮૮,૮૮,૮૬,૮૭૮	૧૩,૧૨૩ થી ૨,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦
૨૦	શુભ પરાળ	—	—	ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ	વિશેષાધિક કુલ ૨,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦	— — — — —
૨૧	અશુભ પરાળ	—	—	બધ્ધ ઢાચસ્થિતિ	વિશેષાધિક કુલ ૩,૮૪,૨૨,૬૩,૨૦૦	૫,૭૭,૩૬,૮૦૧ થી ૪,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦
૨૨	અશુભ પરાળ	—	—	ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ	વિશેષાધિક કુલ ૪,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦(સમયપ્રમાણ)	— — — — —

સદ્ગુણેયગુણા જીવાઃ, ક્રમશઃ એતેષુ દ્વિવિધપ્રકૃતિનામ્ ।
અશુભાનાં ત્રિસ્થાને, સર્વોપરિ વિશેષતોઽધિકાઃ ॥ ૧૦૧ ॥

આથાર્થ :- ટીકાની જેમ,

ટીકાર્થ :- હવે આ વિષયમાં જીવોનું અલ્પબહુત્વ કહે છે. આ દ્વિ-ત્રિ-ચતુઃસ્થાનક રસોને વિષે બે પ્રકારે પ્રકૃતિઓના વર્તતાં કમથી શુભના પશ્ચાન્નુપૂર્વીથી અને અશુભની આદિમાં પૂર્વાન્નુપૂર્વીથી એ પ્રમાણે અર્થ છે. જીવો સંખ્યેયગુણ કહેવાં. વિશેષ અશુભના ત્રિસ્થાનકનો સૌથી ઉપર કહેવો. અને તેમાં જીવો વિશેષાધિક કહેવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે. પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો ચતુઃસ્થાનક રસના બંધક જીવો સર્વથી અલ્પ. તેથી ત્રિસ્થાનક રસના બંધકો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી દ્વિસ્થાનક રસના બંધકો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનક રસના બંધકો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ ચતુઃસ્થાનક રસના બંધકો સંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ ત્રિસ્થાનક રસના બંધકો વિશેષાધિક છે. (યંત્ર નં ૪૬ જુઓ)

ઈતિ સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયસ્થાન પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ સાધાદિ પ્રરૂપણા :-

આ પ્રમાણે પ્રસંગ સાથે સ્થિતિબંધની નિરૂપણા કરી અને સાદિ આદિ પ્રરૂપણા અહીં આ પ્રમાણે કરે છે- અહીં આયુષ્ય સિવાયની સાત મૂલ પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય સ્થિતિબંધ ચાર પ્રકારે છે. સાદિ-અનાદિ-ધ્રુવ અને અધ્રુવ. તે આ પ્રમાણે કહે છે. મોહનીય સિવાયની ૬ મૂલ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ક્ષપક સૂક્ષ્મસંપરાયના પોતાના ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે પ્રાપ્ત થાય છે. અને ત્યારે જે થાય તે સાદિ બીજે સમયે બંધવિચ્છેદ થવાથી-દૂર થવાથી અધ્રુવ.

આ પ્રમાણે જઘન્ય સ્થિતિબંધથી બીજે બધે પણ અજઘન્ય અને તે ઉપશાંતમોહ ન હોય, ત્યાંથી પડેલાને ફરી પણ હોય છે તેથી સાદિ, (ઉપશાંતમોહ) ન પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ અભવ્ય ભવ્ય અપેક્ષાએ.

મોહનીયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ક્ષપકને અનિવૃત્તિબાદરસંપરાયના છેલ્લા સમયે અને તે એક સમયનો છે. તેથી સાદિ-અધ્રુવ-પછી બીજે સર્વે પણ અજઘન્ય, અને ઉપશમશ્રેણિમાં સૂક્ષ્મસંપરાયે ન હોય, ત્યાંથી પડેલાને હોય છે, તે સાદિ, તે સ્થાન અપ્રાપ્તને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

અને વેદનીયનો અહીં સાંપરાયિક સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ સાદિત્વ-ભાવવું, અન્યથા બે સમયનો સ્થિતિબંધ (તેનો) વેદનીયનો ઉપશાંતમોહ આદિમાં પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સાતેકર્મનો સાદિ-અધ્રુવ છે. ત્યાં જઘન્યબંધ સાદિ અધ્રુવપણે પડેલા જ બતાવ્યો છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સર્વે સંકિલ્પ સંજ્ઞિ મિથ્યાદૃષ્ટિમાં કેટલોક ^{૧૩૮} કાલ પ્રાપ્ત થાય છે, પછી અનન્તર અનુત્કૃષ્ટ, ફરી પણ કાલાન્તરે ઉત્કૃષ્ટ એ પ્રમાણે બન્ને પણ વારાફરતી પ્રાપ્ત થાય તેથી સાદિ-અધ્રુવ છે. આયુષ્યમાં જઘન્ય આદિ ચારે પણ સાદિ-અધ્રુવ જાણવાં, કારણકે આયુષ્યના બંધનો પ્રતિનિયત કાલ હોવાથી.

ઉત્તર પ્રકૃતિઓને વિષે જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪, સંજ્વલન-૪ ૧૮ પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય સ્થિતિબંધ સાદિ-આદિપણે ૪ પ્રકારે છે તે આ પ્રમાણે કહે છે. જ્ઞાનાવરણ-૫ અંતરાય-૫ દર્શનાવરણ-૪નો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ક્ષપક સૂક્ષ્મસંપરાયના પોતાના ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે વર્તતો જીવ કરે છે.

સંજ્વલન-૪નો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ક્ષપકને અનિવૃત્તિબાદરસંપરાયમાં પોતપોતાના બંધના વિચ્છેદ સમયે અને તે એક સામાયિક છે તેથી સાદિ-અધ્રુવ. પછી બીજે સર્વે પણ અજઘન્ય, અને તે ઉપશાંતમોહ ન હોય, ત્યાંથી પડેલાને હોય છે માટે સાદિ તે સ્થાન અપ્રાપ્તને અનાદિ, ધ્રુવ-અધ્રુવ પૂર્વની જેમ.

આજ ૧૮ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ - અનુત્કૃષ્ટ - સ્થિતિબંધ - સાદિ - અધ્રુવ. ત્યાં જઘન્ય સ્થિતિબંધ અનન્તર (હંમણા) જ કલ્પો, અને ઉત્કૃષ્ટ - અનુત્કૃષ્ટ સંજ્ઞિ. મિથ્યાદૃષ્ટિમાં પર્યાયથી (વારાફરતી) પામે, સર્વ સંકિલ્પે ઉત્કૃષ્ટ, તે જ મધ્યમ પરિણામે અનુત્કૃષ્ટ બન્ને પણ સાદિ - અધ્રુવ. એ પ્રમાણે ૧૮ પ્રકૃતિઓ કહી.

રસબંધમાં જીવના અલ્પબહુત્વના સ્થાપના ચંત્ર-૪૬

	શુભ પર્યવર્તમાન			અશુભ પર્યવર્તમાન	
૧	ચતુ:સ્થાનક બંધક જીવો	અલ્પ તેથી	૪	દ્વિસ્થાનક બંધક જીવો	સંખ્યેયગુણ તેથી
૨	ત્રિસ્થાનક બંધક જીવો :	સંખ્યેયગુણ તેથી	૫	ચતુ:સ્થાનક બંધક જીવો	સંખ્યેયગુણ તેથી
૩	દ્વિસ્થાનક બંધક જીવો	સંખ્યેયગુણ તેથી	૬	ત્રિસ્થાનક બંધક જીવો	વિશેષાધિક

બાકીની સર્વપણ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય - અજઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ - અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સાદિ અધ્રુવ. તે આ પ્રમાણે કહે છે. નિદ્રાપંચક-મિથ્યાત્વ, પ્રથમના કષાય-૧૨, ભય, જુગુપ્સા, તૈજસ, કાર્મણ, વહ્નાદિ-૪, અગુરૂલધુ, ઉપધાત, નિર્માણ-૩૫-૨૯ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સર્વ વિશુદ્ધ બાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તને વિષે અંતર્મુદ્ધર્ત સુધી પામે. તદનન્તર તે જ અધ્યવસાયની પરાવૃત્તિથી મન્દ પરિણામમાં અજઘન્ય. ફરી પણ કાલાન્તરે તે જ અથવા બીજા ભવમાં વિશુદ્ધિ થયે છતે જઘન્ય એ પ્રમાણે તે બન્ને સાદિ-અધ્રુવ છે. સર્વ સંકિલ્પ સંજ્ઞિ મિથ્યાદૃષ્ટિને વિષે ઉત્કૃષ્ટ બંધ, મધ્યમ પરિણામને વિષે અનુત્કૃષ્ટ તે બન્ને વારાફરતી પામે તેથી સાદિ-અધ્રુવ. અને બાકીની અધ્રુવબંધિનીનો અધ્રુવબંધિપણું હોવાથી જ ચારે પણ વિકલ્પ સાદિ-અધ્રુવ જાણવાં. (ચંત્ર નં. -૪૭ જુઓ)

ઈતિ સાધાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

સ્વામિત્વના વિચારમાં તીર્થંકરનામકર્મનો નરકનું આયુષ્ય બાંધેલો મનુષ્યનો જીવ નરકમાં જવાની ઈચ્છાવાળો મિથ્યાત્વ પામતાં પૂર્વના સમયે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધક થાય. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બંધ ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ વડે જ બંધાય. તે બંધકને વિષે તેનું સંકિલ્પપણું છે.

આહારકદિકનો અપ્રમત્તયતિ પ્રમત્તપણાને સન્મુખ થયેલો ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિબંધક થાય. દેવાયુષ્યનો પ્રમત્તયતિ પૂવકોડ આયુષ્યના અપ્રમત્તભાવ સન્મુખ થયેલ પોતાના આયુષ્યના ત્રીજા ભાગના આઘ (પ્રથમ) સમયે વર્તતો કરે છે. પૂર્વકોટિ ત્રિભાગના બીજા આદિ સમયે બાંધતો ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ન પામે. અબાધાના પરિગલન થવાથી એટલેકે ન્યૂન થવાથી મધ્યમપણાની પ્રાપ્તિ થાય, તેથી પ્રથમ સમયનું ગ્રહણ કરેલ છે. શુભ સ્થિતિ વિશુદ્ધિથી બાંધે તેથી અપ્રમત્તભાવ અભિમુખપણાનું ગ્રહણ કર્યું છે.

બાકીની ૧૧૬ પ્રકૃતિઓનો મિથ્યાદૃષ્ટિ સર્વ પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત સર્વસંકિલ્પ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધનો સ્વામી થાય છે. અહીં સર્વ સંકિલ્પપણું પ્રાયઃ વૃત્તિથી કહ્યું છે. જેથી તિર્યય-મનુષ્ય આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટમાં તદ્દપ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિથી ઉત્પન્ન થતું હોવાથી અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે આ બન્ને આયુષ્ય વિશુદ્ધિથી બાંધે ત્યારે મિથ્યાદૃષ્ટિ કરતાં સાસ્વાદન વિશુદ્ધતર છે. તો તે શા કારણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધકપણે ન કહેવાય ? અને તિર્યય-મનુષ્યના આયુષ્યને સાસ્વાદની બાંધતો જ નથી એ પ્રમાણે ન કહેવું કારણકે તિર્યય આયુષ્યનો બંધ, મનુષ્ય આયુષ્યનો ઉદય, તિર્યય મનુષ્ય આયુષ્યની સત્તા, આ વિકલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા સાસ્વાદનને હોય છે. મનુષ્ય આયુષ્યનો બંધ, મનુષ્ય આયુષ્યનો ઉદય, મનુષ્ય આયુષ્યની સત્તા આ પણ વિકલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા સાસ્વાદનને હોય છે. એ પ્રમાણે સપ્તતિકાની ટીકામાં કહ્યું છે. અહીં સમાધાન કરે છે. સામાન્યથી મનુષ્ય-તિર્યયાયુષ્યના બંધની અનુજ્ઞા હોતે છતે પણ અસંખ્ય વર્ષ આયુષ્ય યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ તે પ્રસ્તુત બન્ને આયુષ્યને સાસ્વાદની ન બાંધે, તેનું ગુણપ્રતિપાત અભિમુખપણું હોવાથી, ગુણાભિમુખ વિશુદ્ધ મિથ્યાદૃષ્ટિ કરતાં વિશુદ્ધિની અધિકતા અસિદ્ધ છે. અર્થાત્ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકવાળો ગુણથી પડતો હોવાથી ગુણાભિમુખ જે વિશુદ્ધ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળો જીવ છે તેના કરતાં અધિક વિશુદ્ધિ સંભવી શકે નહીં.

અને અહીં વિશેષ વિચારતાં વિકલ્પત્રિક-સૂક્ષ્મત્રિક-દેવાયુ સિવાય ત્રણ આયુષ્ય દેવદિક, વૈકિયદિક, નરકદિક, લક્ષણની ૧૫-પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને તિર્યય મનુષ્યો જ મિથ્યાદૃષ્ટિ નક્કી કરેલ સમયે બાંધે છે. કારણકે દેવ નારકો તિર્યય મનુષ્ય આયુષ્ય સિવાયની તે ૧૩ પ્રકૃતિઓ ભવપ્રત્યયથી જ ન બાંધે. તિર્યય મનુષ્ય - આયુષ્ય પણ ત્રણ

મૂલ - ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં જથ્થાનાદિ - ૪ સ્થિતિબંધ વિષે સાદ્યાદિ ભાંગા પ્રદર્શક. યંત્ર નંબર-૪૭

સંખ્યા	મૂળ પ્રકૃતિ :	જથ્થા		અજથ્થા				ઉત્કૃષ્ટ		અનુત્કૃષ્ટ		ભાંગા	કુલભાંગા
		સાદિ	અધ્રુવ	સાદિ	અનાદિ	પ્રુવ	અધ્રુવ	સાદિ	અધ્રુવ	સાદિ	અધ્રુવ		
૬	જાનકવેળંગો અંતો	૧૦માના અન્તે	બંધ વિચ્છેદ પછી	૧૧મેથી પડેલાંને	ઉપશાંત- મોહનહીં પામેલાંને	અભવ્યને	ભવ્યને	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	૧૦X૬ =	૬૦
૧	મોહનીય	૮માના અન્તે	બંધ વિચ્છેદ પછી	૧૧મેથી પડેલાંને	ઉપશાંત મોહનહીં પામેલાંને	અભવ્યને	ભવ્યને	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	૧૦	૧૦
૧	આયુષ્ય	પ્રતિનિયત કાળહોવાથી	પ્રતિનિયત કાળહોવાથી	પ્રતિનિયત કાળહોવાથી	—	—	પ્રતિનિયત કાળહોવાથી	પ્રતિનિયત કાળહોવાથી	પ્રતિનિયત કાળહોવાથી	પ્રતિનિયત કાળહોવાથી	પ્રતિનિયત કાળહોવાથી	૮	૮
ઉત્તરપ્રકૃતિ ઓની સં.													
૧૪	જાન-૫, દર્શન-૪, અંતો-૫.	૧૦માના અન્તે	બંધ વિચ્છેદ પછી	૧૧મેથી પડેલાંને	ઉપશાંત- મોહનહીં પામેલાંને	અભવ્યને	ભવ્યને	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	૧૦X૧૪ =	૧૪૦
૪	સંજ્વલ - કોધ - માન-માયા- લોભ	અનુક્રમે ૯/૨-૩-૪-૫ ના અન્તે	બંધ વિચ્છેદ પછી	૧૧મેથી પડેલાંને	ઉપશાંત- મોહનહીં પામેલાંને	અભવ્ય	ભવ્ય	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	૧૦X૪	૪૦
૨૮	નિદ્રાપંચક, ચિત્ર - પ્રથમના ક્રમાય - ૧૨, ભય, જુગુપ્સા તૈત, ક્રોધ, વશાદિ - ૪ અગુરુ, ઉપો, નિમોહ.	વિશુદ્ધ બાળે પર્થો (અન્તે)	જંઅજં વારાકરતી હોવાથી	મંદ પરિણામી	—	—	જંઅજં વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	ઉંઅનુ વારાકરતી હોવાથી	૮ X ૨૮	૨૩૨
૭૩	બાકીની અધ્રુવબંધી	અધ્રુવપણું હોવાથી	અધ્રુવપણું હોવાથી	અધ્રુવપણું હોવાથી	—	—	અધ્રુવપણું હોવાથી	અધ્રુવપણું હોવાથી	અધ્રુવપણું હોવાથી	અધ્રુવપણું હોવાથી	અધ્રુવપણું હોવાથી	૮ X ૭૩	૫૮૪
૧૨૦													૮૮૬

પલ્યોપમ લક્ષણવાલું તેઓ દેવ-નારકો ન બાંધે. તેથી તિર્યંચ મનુષ્ય આયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધક તિર્યંચ અથવા મનુષ્ય જ પૂર્વકોડી આયુષ્યવાલા તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ જાણવાં. સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને અતિવિશુદ્ધ મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવાયુષ્ય જ બાંધે. તેથી મિથ્યાદૃષ્ટિવાલો અને તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ તે બન્ને વિશેષણ છે. વળી નારક આયુષ્યનો તે જ મિથ્યાદૃષ્ટિ તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ કહેવાં. અત્યન્ત શુદ્ધ અને અત્યન્ત સંકિલ્પને આયુષ્યના બંધનો સર્વથા નિષેધ છે. નરકદ્વિક-વૈકિલ્પદ્વિકનો તેજ મિથ્યાદૃષ્ટિ તિર્યંચ-મનુષ્ય સર્વ સંકિલ્પ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ હોય છે. વિકલ્પજાતિત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિકનો તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ જાણવાં. કારણકે અતિસંકિલ્પે તો આ પ્રકૃતિના બંધનું ઉલ્લંઘન કરીને નરક પ્રાયોગ્ય જ બાંધે. વિશુદ્ધ વિશુદ્ધિની તરતમતાથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પ્રાયોગ્ય અને મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય અથવા દેવપ્રાયોગ્ય બાંધે છે તેથી તત્પ્રાયોગ્ય સંકલ્પેશનું ગ્રહણ કર્યું છે. દેવદિકનો પણ તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ જાણવાં, અતિસંકિલ્પે તો અધોવર્તિ મનુષ્ય આદિ પ્રાયોગ્ય બંધનો સંભવ છે. વળી વિશુદ્ધિમાં ઉત્કૃષ્ટ બંધનો અભાવ છે.

સ્થાવર-એકેન્દ્રિયજાતિ, આતપનો ઈશાન સુધી દેવો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરે છે. તેથી આગળના દેવો એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્યનો બંધ નથી તેથી નિષેધ છે. તિર્યંચ મનુષ્ય તો એટલાં સંકિલ્પમાં વર્તતાં આ બંધ અતિક્રમીને નરક પ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે. તેથી તેઓનો પણ નિષેધ છે.

તિર્યંચદ્વિક ઔદારિકદ્વિક ઉદ્યોત, સેવાર્ત સંઘયણ એ ૬ પ્રકૃતિઓનો દેવ-નારકો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધક થાય છે. મનુષ્ય અને તિર્યંચ તો આ બંધ યોગ્ય સંકલ્પેશ વર્તતાં આ ૬ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ ૧૮ કોડાકોડી લક્ષણવાળી મધ્યમસ્થિતિને બાંધે છે; પરંતુ ૨૦ કોડાકોડી લક્ષણવાળી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ન બાંધે, અને અતિ સંકલ્પેશમાં વર્તતાં તેઓ નરક યોગ્ય જ બાંધે, તેથી તેઓનો ત્યાગ કર્યો છે. અને દેવ નારકો તો અતિસંકિલ્પે પણ તિર્યંચગતિ પ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે, તેથી તેઓનું ગ્રહણ કર્યું છે. અને અહીં સામાન્યથી કહેવા છતાં પણ સેવાર્તસંઘયણ-ઔદારિક અંગોપાંગના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધકો સનત્કુમાર આદિ દેવો જાણવાં, ઈશાન સુધીના નહીં, કારણકે તે તો તત્પ્રાયોગ્ય સંકલ્પેશમાં વર્તતાં હોય તો આ બન્ને પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ પણ ૧૮ કોડાકોડી લક્ષણવાળી મધ્યમ જ સ્થિતિ બાંધે છે. અને સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકલ્પેશવાળા એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે. અને આ બે પ્રકૃતિઓ એકેન્દ્રિયપ્રાયોગ્યમાં અન્તર્ભૂત નથી કહેવી.

એ ૨૮ પ્રકૃતિઓ સિવાયની ૯૨ પ્રકૃતિઓનો મિથ્યાદૃષ્ટિ ચારે ગતિના જીવો પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બંધક છે. ત્યાં વર્ણાદિ-૪, તેજસ, કાર્મણ, અગુરુલધુ, નિર્માણ, ઉપધાત, ભય, જુગુપ્સા, મિથ્યાત્વ, કષાય-૧૬, જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૯, અંતરાય-૫ લક્ષણવાળી. ૪૭ ધ્રુવબંધિ પ્રકૃતિઓ અને અધ્રુવબંધિનીઓ મધ્યે પણ અસાતા, અરતિ શોક, નપુંસકવેદ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, હુંડકસંસ્થાન, પરાધાત, ઉચ્ચવાસ, અશુભવિહાયોગતિ, ત્રસયતુષ્ક, અસ્થિરષટ્ક, નીચેગોત્ર લક્ષણવાળી ૨૦ પ્રકૃતિઓ = ૬૭ પ્રકૃતિઓનો સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકલ્પેશ વડે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચારે ગતિના પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ બાંધે છે.

બાકીની અધ્રુવબંધિનીનો સાતા, રતિ, હાસ્ય, સ્ત્રી-પુરુષવેદ, મનુષ્યદ્વિક, પ્રથમ સંસ્થાન-૫, સંઘયણ-૫, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, સ્થિરષટ્ક, ઉચ્ચગોત્ર લક્ષણવાળી ૨૫ પ્રકૃતિઓનો તે બંધકને વિષે તત્પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધક જાણવાં. (યંત્ર નંબર - ૪૮ જુઓ)

ઈતિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

:- અથ જઘન્ય સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

આહારદ્વિક, જિનનામનો અપૂર્વકરણે ક્ષપક તે બંધના ચરમ સ્થિતિબંધમાં વર્તતો જઘન્ય સ્થિતિબંધક થાય છે. તે બંધકને વિષે જ તેનું અતિવિશુદ્ધિપણું હોવાથી. અને તિર્યંચ-મનુષ્ય-દેવાયુ સિવાય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ વિશુદ્ધિ પ્રત્યયિક હોવાથી.

સંજવલન-૪, પુરુષવેદ, અનિવૃત્તિબાદર ગુણસ્થાનકે ક્ષપક તેના બંધના પોત પોતાના ચરમ સ્થિતિબંધે વર્તતો જઘન્ય સ્થિતિનો બંધક થાય છે. તે બંધકને વિષે તેનું અતિવિશુદ્ધિપણું હોવાથી.

જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪, અંતરાય-૫, સાતાવેદનીય યશઃકીર્તિ, ઉચ્ચગોત્ર લક્ષણવાળી(૧૭) પ્રકૃતિઓનો સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે ચરમ સ્થિતિબંધે વર્તતો ક્ષપક જીવ જઘન્ય સ્થિતિબંધક થાય છે. તે બંધકને વિષે તેનું જ અતિ

તેનું જ અતિ વિશુદ્ધિપણું હોવાથી.

વૈકિય-૬નો અસંજિ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય સર્વ પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત તે સાગરોપમના સાતમો ભાગ ૨૦૦૦ પ્રમાણ = $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાં જઘન્ય સ્થિતિનો બંધક હોવાથી, આ પ્રકૃતિઓ નરક-દેવલોક પ્રાયોગ્ય છે. અને ત્યાં દેવ-નારક-અસંજિ મનુષ્ય-એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય નારકમાં અને દેવલોકને વિષે ઉત્પન્ન થતાં જ નથી. તેથી તેઓને આ પ્રકૃતિના બંધનો અસંભવ છે. તિર્યચ-મનુષ્ય સ્વભાવથી જ ૬ પ્રકૃતિની સ્થિતિને મધ્યમ અથવા ઉત્કૃષ્ટ બાંધે તેથી તેઓની પણ અહીં ઉપેક્ષા કરી છે.

ચારે પ્રકારના આયુષ્યનો પણ સંજિ અને અસંજિ જઘન્ય સ્થિતિબંધના સ્વામી છે. ત્યાં દેવ-નારક આયુષ્યનો પંચેન્દ્રિય તિર્યચ-મનુષ્ય છે. વળી મનુષ્ય અને તિર્યચ આયુષ્યનો એકેન્દ્રિય આદિ જઘન્ય સ્થિતિબંધના સ્વામી જાણવાં.

કહેલ સિવાયની ૮૫ પ્રકૃતિઓનો બાદર પર્યાપ્ત તે બંધકોને વિષે સર્વ વિશુદ્ધ એકેન્દ્રિય જઘન્ય સ્થિતિબંધ કરે છે. બીજા એકેન્દ્રિય તથાવિધ વિશુદ્ધિના અભાવથી મોટી સ્થિતિ બાંધે છે. વિકલેન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિયને વિષે પણ શુદ્ધિ અધિક પામે છે. તેથી તેઓ પણ સ્વભાવથી જ કહેલ પ્રકૃતિઓની મોટી સ્થિતિ બાંધે છે. બાકીનાને કાઢી નાંખવાથી જે પ્રમાણે કહેલ તે એકેન્દ્રિયનું જ ગ્રહણ કર્યું છે. (યંત્ર નં. - ૪૯ જુઓ)

ઇતિ જઘન્ય સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ સહિત સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

—: અથ ઉપસંહાર :-

एवं बंधनकरणे, परुविए सह हि बंधसंयगेण ।

बंधिवहाणाहिगमो, सुहुमभिगंतुं लहुं होइ ॥१०२॥

एवं बन्धनकरणे, प्ररूपिते सह हि बन्धशतकेन ।

बन्धविधानाधिगमः, सुखमभिगंतुं लघु (शीघ्र) भवति ॥१०२॥

ગાથાર્થ :- એ પ્રમાણે આ બંધનકરણની બંધશતક નામના ગ્રન્થ (સહિત) પ્રરૂપણા કરે છતે પૂર્વગત બંધવિધિને સુખપૂર્વક જાણવાની ઈચ્છાવાળા જીવોને શીઘ્ર બોધરૂપ થાય છે

ટીકાર્થ :- એ પ્રમાણે બંધનકરણમાં^{૧૩૯} બંધશતક નામના ગ્રંથની સહિત પ્રરૂપણા કરી અને આ વચનભંગીથી શતક અને કર્મપ્રકૃતિની એક કતૃપણું સમુચ્ચયથી ઉભય ગ્રન્થના અર્થ જ્ઞાનનું અવશ્ય ઉપયોગીપણું જણાવ્યું. બંધવિધાનનો^{૧૪૦} પૂર્વગતના અભિગમ અવબોધ સુખથી જાણવા માટે - સુખથી પ્રાપ્ત કરવા માટે ઈચ્છતાને આ પ્રમાણે ઉમેરવું લઘુ = જલ્દી થાય છે.

विवृत बन्धनकरणं कर्मप्रकृतौ गभीरभावायाम् ।

श्रीनयविजयवुधानां कृपयैव यशोविजयसुधिया ॥

અર્થ :- ગંભીર ભાવવાળી કર્મપ્રકૃતિ વિષે શ્રીનયવિજય પંડિતની કૃપાથી પંડિત યશોવિજયજી દ્વારા બંધનકરણનું વિવરણ કરાયું.

ઇતિ ઉપસંહાર સમાપ્ત

૧૩૯ આ બંધનકરણની રચના સ્વકૃત શતકગ્રન્થને અનુસરતી છે. માટે આ બંધનકરણ કહેતાં સાથે સાતે શતકગ્રન્થ પણ કહેવાયો છે. ઈતિ ભાવ.

૧૪૦ ચોદપૂર્વમાં કર્મપ્રાભૂત નામના અધિકારમાં જે બંધવિધિ દર્શાવી છે. તે બંધવિધિનું જ્ઞાન આ બંધનકરણથી શિષ્ટ થાય છે. ઈતિ ભાવ.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક ચંત્ર નં- ૪૮

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	કયા ગુણ-સ્થાનકે ?	કયા જીવો ક્યારે ઉં સ્થિતિબંધ કરે ?
૧	જિનનામ કર્મ	૪થાના અન્તે	નરકાયુ બાધેલ મનું નરકાભિમુખ મિથ્યાં પામતાં પૂર્વના અંતર્મું
૨	આહારકદ્ધિક	૭માના અન્તે	અપ્રમત્તયતિ પમત્તપણાને સન્મુખ થયેલ જીવ
૧	દેવાયુષ્ય	૬ હે	પૂર્વકોડ આયું વાલો પ્રમત્તયતિ અપ્રમત્તભાવ સન્મુખ થયેલ પોતાના આયુના ત્રીજા ભાગના પ્રથમ સમયે વર્તતો.
૨	મનું - તિર્યચ આયુષ્ય	મિથ્યાદષ્ટિ	પૂર્વકોડ આયું વાલા તિં મનું પોતાના આયુના ત્રીજા ભાગે તત્ પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ જીવો ૩ પલ્યોં નું યુગલીયાનું આયું બાંધે ત્યારે.
૧	નરકાયુષ્ય	મિથ્યાદષ્ટિ	તત્ પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ સંજિ પંચેંમનુષ્ય - તિર્યચ પૂર્વકોડના આયુષ્યવાળા ૩જે ભાગે.
૮	વિકલત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, દેવદિક	મિથ્યાદષ્ટિ	તત્ પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પ તિં મનું
૪	નરકદિક - વૈકિયદિક	મિથ્યાદષ્ટિ	ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પ તિં મનું
૩	સ્થાવર, એકેં જાતિ, આતપ.	મિથ્યાદષ્ટિ	ઇશાન સુધીના દેવો તિર્યચ પ્રાયોગ્ય બાંધે ત્યારે, ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પે વર્તતાં
૪	તિર્યચદિક, ઔદાં શં, ઉદ્યોત	મિથ્યાદષ્ટિ	દેવ-નારકો અતિસંકિલ્પપણે વર્તતાં તિર્યચ પ્રાયોં બાંધે ત્યારે
૨	સેવાર્ત, ઔદાં અંગોપાંગ	મિથ્યાદષ્ટિ	સનત્કુમારાદિદેવો - નારકો ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પે વર્તતાં.
૬૭	૪૭ ધ્રુવબંધિ અસાતા, અરતિ, શોક, નપું વેદ, પંચેં જાતિ, હુંડક, પરાં, ઉચ્છં, અશુભવિહાં, ત્રસાદિ-૪, અસ્થરાદિ-૬, નીચગોત્ર.	મિથ્યાદષ્ટિ	સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પે વર્તતાં ચારે ગતિના જીવો.
૨૫	બાકીની અધ્રુવં, સાતા, હાસ્ય, રતિ, સ્ત્રીં પું વેદ, મનું દિક, પ્રથમસંસ્થાન-૫ સંઘયણ-૫ શુભવિહાયોગતિ, સ્થિરાદિ-૬ ઉચ્ચગોત્ર.	મિથ્યાદષ્ટિ	તત્ પ્રાયોગ્ય સંકિલ્પે વર્તતાં ચારે ગતિના જીવો.
૧૨૦			

જઘન્ય સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નંબર - ૪૯

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	કયાગુણ-સ્થાનકે ?	કયા જીવો ક્યારે જઘન સ્થિતિ બંધ કરે.?
૩	જિનનામ, આહારદ્વિક	૮મા	સ્વબંધના ચરમસ્થિતિમાં વર્તતાં અતિવિશુદ્ધિપણામાં કષપક જીવ.
૫	સંજવલન-૪, પું વેદ = ૫	૮મા	સ્વબંધના ચરમસ્થિતિમાં વર્તતાં અતિવિશુદ્ધિપણામાં કષપક જીવ.
૧૭	જ્ઞાનાં -૫, દર્શનાં -૪, અંતરાય-૫, સાતાવેદનીય, યશઃકીર્તિ, ઉચ્ચગોત્ર = ૧૭	૧૦મા	સ્વબંધના ચરમસ્થિતિમાં વર્તતાં અતિવિશુદ્ધિપણામાં કષપક જીવ.
૬	વૈકિય૪૮૬.	મિથ્યાદૃષ્ટિ	અસંજિ-પંચે, તિર્યંક સર્વ પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત ૨૦૦૦ સાગનની જઠ સ્થિતિબંધ કરે
૨	દેવ - નરકાયુષ્ય	મિથ્યાદૃષ્ટિ	સંજિ-અસંજિ પર્યાં પંચેન્દ્રિયતિર્યંક, સંજિ પર્યાં મનુષ્ય.
૨	તિર્યંક - મનુષ્યાયુષ્ય	મિથ્યાદૃષ્ટિ	એકેન્દ્રિયાદિ જીવો.
૮૫	બાકીની ૮૫ પ્રકૃતિઓ.	મિથ્યાદૃષ્ટિ	સર્વ વિશુદ્ધ બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય.
૧૨૦			

-: અથ બંધનકરણ સારસંગ્રહ :-

-: અથ આઠ કરણનું સ્વરૂપ :-

કર્મબંધ-સામાન્ય, અલ્પનિકાચિત અને ગાઢનિકાચિત એમ ત્રણ પ્રકારે થાય છે. આત્મા જે સમયે શુભાશુભ ક્રિયાઓ દ્વારા જેટલાં જેવા પ્રકારના કર્મો બાંધે છે, તેટલાં અને તેવા પ્રકારે જ હંમેશાં ઉદયમાં આવે તેવું બનતું નથી, પરંતુ બાંધ્યા પછી તેમાં આત્માના કષાય મિશ્રિત યોગ=અધ્યવસાય અને યોગના બળથી અનેક પ્રકારના ફેરફાર થાય છે, તે જ કષાય મિશ્રિત યોગ=અધ્યવસાય અને યોગના બળને કરણ કહેવામાં આવે છે. અને તેવા કરણો મુખ્ય-૮ છે.

સામાન્યથી કોઈપણ કાર્યને ઉત્પન્ન કરનાર પ્રબલ સાધનને કરણ કહેવામાં આવે છે, અને અહીં કરણ શબ્દથી કર્મબંધાદિમાં નિમિત્તભૂત આત્માનું વિશેષ પ્રકારનું વીર્ય કહેવાય છે.

ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના કાર્યની અપેક્ષાએ બંધન, સંક્રમણ, ઉદ્વર્તના, અપવર્તના, ઉદીરણા, ઉપશમના, નિદ્વત્તિ અને નિકાયના એમ આઠ જ કરણો છે.

(૧) બંધનકરણ :- જે વીર્ય વિશેષ વડે કાર્મણ વર્ગણના પુદ્ગલોનો આત્મપ્રદેશો સાથે પાણી અને દુધની જેમ એકમેક થવા રૂપ સંબંધ થાય તે બંધનકરણ કહેવાય છે. (૨) સંક્રમણકરણ :- જે વીર્ય વિશેષ વડે અન્ય કર્મરૂપે રહેલ પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશો પોતાના મૂળ કર્મથી અભિન્ન એવી અન્ય પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશ રૂપે થાય તે સંક્રમણકરણ કહેવાય છે. (૩) ઉદ્વર્તનાકરણ :- જે વીર્ય વ્યાપાર દ્વારા કર્મપ્રકૃતિના સ્થિતિ અને રસ વધે તે ઉદ્વર્તનાકરણ કહેવાય છે. (૪) અપવર્તનાકરણ :- જે વીર્ય પ્રવૃત્તિથી કર્મપ્રકૃતિના સ્થિતિ અને રસ ઘટે તે અપવર્તનાકરણ કહેવાય છે. આ ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના સંક્રમણકરણના પેટા ભેદો કહી શકાય. (૫) ઉદીરણાકરણ:- લાંબા કાળે ફળ આપવા યોગ્ય કર્મપુદ્ગલોને જે વીર્ય વ્યાપાર દ્વારા જલ્દીથી ફળ આપવાની યોગ્યતાવાળા કરી ઉદયાવલિકામાં પ્રવેશ કરાવી ઉદય પ્રાપ્ત કર્મપુદ્ગલો સાથે ભોગવવા યોગ્ય કરવાં તે ઉદીરણાકરણ કહેવાય છે. (૬) ઉપશમનાકરણ :- જે વીર્ય વિશેષથી સત્તામાં રહેલ કર્મપુદ્ગલો ઉદય ઉદીરણા, નિદ્વત્તિ અને નિકાયનાકરણને અસાધ્ય રૂપ થાય તે ઉપશમનાકરણ કહેવાય છે. (૭) નિદ્વત્તિકરણ :- જે વીર્ય વ્યાપારથી કર્મ ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના સિવાયના દરેક કરણને અયોગ્ય થાય તે નિદ્વત્તિકરણ કહેવાય છે. (૮) નિકાયનાકરણ :- જે વીર્ય વિશેષથી બંધાયેલ કર્મ દરેક કરણને અસાધ્ય જ થાય. અર્થાત્ અવશ્યમેવ વિપાકોદયથી પોતાનું ફળ આપીને જ વિલીન થાય તે નિકાયનાકરણ કહેવાય છે.

બંધનકરણ .... બંધ વખતે જ પ્રવર્તે છે, નિદ્વત્તિ અને નિકાયનાકરણ બંધ સમયે અને બંધ પછી પણ અસર કરે છે. અને બાકીના સંક્રમણાદિ પાંચ કરણો બંધાયેલ કર્મની બંધ આવલિકા વીત્યા પછી જ તે તે કર્મ ઉપર અસર કરી ફેરફાર કરે છે. આ ઉપરથી સામાન્ય બંધ, નિદ્વત્તિ અને નિકાચિત એમ કર્મબંધ ત્રણ પ્રકારે છે.

દોરાથી બાંધેલી પરસ્પર સોયોની જેમ આત્મપ્રદેશોમાં જે કાર્મણ વર્ગણનો એકમેક સંબંધ થાય તે સામાન્ય બંધ, અગ્નિથી તપાવેલી પરસ્પર યુક્ત કરેલ સોયોની જેમ આત્મપ્રદેશોમાં કાર્મણ પુદ્ગલોનો જે ગાઢ એકમેક સંબંધ થાય તે નિદ્વત્તિ બંધ કહેવાય છે. અને અગ્નિથી તપાવેલ હથોડાથી ટીપેલ પરસ્પર એક સ્વરૂપે કરેલ સોયોની જેમ આત્મ પ્રદેશોમાં કાર્મણ પુદ્ગલોનો અત્યંત ગાઢ એકમેકરૂપ જે સંબંધ થાય તે નિકાચિત બંધ કહેવાય છે.

છતિ આઠ કરણનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

-: અથ વીર્યનું સ્વરૂપ :-

કરણ એ વીર્ય સ્વરૂપ છે. તે વીર્ય સત્તા રૂપે દરેક આત્માઓના પ્રત્યેક પ્રદેશોમાં અનંત અને સમાન હોય છે. અયોગી તથા સિદ્ધ પરમાત્માઓને તે અનંત વીર્ય સંપૂર્ણ પ્રગટ રૂપે હોય છે. તે વીર્ય પુદ્ગલ સહકૃત વ્યાપાર રૂપે ન હોવાથી કરણ રૂપે બની શકતું નથી માટે અહીં લેશ્યાવાળા ૧૩મા ગુણસ્થાનક સુધીના જીવોના વીર્યનો વિચાર કરેલ છે.

વીર્યાન્તરાય કર્મથી ટંકાયેલા વીર્યને આવૃત્ત વીર્ય કહેવાય છે અને વીર્યાન્તરાય કર્મના ક્ષયોપશમ અથવા ક્ષયથી પ્રગટ થયેલા વીર્યને લબ્ધિવીર્ય કહેવાય છે.

શાયિક ભાવનું લબ્ધિવીર્ય ૧૩મા ગુણસ્થાનકવર્તી કેવલી ભગવંતોને સંપૂર્ણ હોય છે અને દરેકને સરખું હોય છે. તથા ક્ષયોપશમ ભાવનું વીર્ય ૧૨મા ગુણસ્થાનક સુધીના જીવોને હોય છે.....

વીર્યાન્તરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ દરેક આત્માને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનો હોવાથી સર્વ અલ્પ વીર્યવાળા લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદીયા જીવના ભવના પ્રથમ સમયથી ૧૨મા ગુણસ્થાનક સુધીના દરેક જીવોને વીર્યલબ્ધિ પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે હોય છે અને વીર્યાન્તરાયના ક્ષયોપશમથી પ્રગટ થયેલ વીર્યમાંથી જે સમયે જેટલાં વીર્યનો મન, વચન અને કાયા દ્વારા વ્યાપાર થાય તેટલાં વીર્યને કરણવીર્ય અથવા યોગ કહેવાય છે. તે યોગ એક પ્રકારનો હોવા છતાં કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી મન, વચન અને કાયાના ભેદથી મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એમ ત્રણ પ્રકારે કહેવાય છે.

કોઈ પણ એક આત્માના દરેક પ્રદેશોમાં વિવક્ષિત સમયે વીર્યલબ્ધિ સમાન હોવા છતાં કાર્યરૂપે યોગસંજ્ઞાવાળું વીર્ય (કરણવીર્ય) સમાન હોતું નથી. કારણ કે જ્યાં કાર્યનું નજીકપણું ત્યાં તે આત્મપ્રદેશોમાં ચેષ્ટા વધુ થતી હોવાથી કરણ વીર્ય અધિક હોય છે. અને તે આત્મપ્રદેશોથી જે જે આત્મપ્રદેશો જેટલે અંશે દૂર હોય ત્યાં તે આત્મપ્રદેશોમાં તેટલે તેટલે અંશે ઓછી ઓછી ચેષ્ટા હોવાથી તે તે આત્મપ્રદેશોમાં કરણવીર્ય ક્રમશઃ ઓછું ઓછું હોય છે.

જે કરણવીર્ય-દોડવું, હલન-ચલન કરવું વગેરે કેટલીક ક્રિયાઓમાં જીવની ઇચ્છા-પૂર્વક પ્રવર્તે છે તે અભિસંધિજ અને મન વગરના એકેન્દ્રિયાદિ જીવોનો તથા મનવાલા જીવોનો પણ ઇચ્છા વિના જે શરીરમાં લોહીનું ફરવું, નાડીના ઘબકારા ખાધેલા આહારાદિને પચાવવા આદિમાં જે વીર્ય વ્યાપાર તે અનભિસંધિજ કહેવાય છે. ઉપર કહ્યા મુજબ આ કરણવીર્ય એક જીવના સર્વ પ્રદેશોમાં તરતમ-ભાવે હોય છે. તેથી તેના અવિભાગાદિ પ્રરૂપણા કહે છે. (વીર્યભેદ ની સ્થાપના-યંત્ર નં. ૬ જુઓ)

ઇતિ વીર્યનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

—: અથ અવિભાગાદિ ૧૦ પ્રરૂપણા :-

યોગ વિષયમાં - ૧૦ અર્થાધિકાર અવિભાગ પ્રરૂપણા, વર્ગણા પ્રરૂપણા, સ્પર્ધક પ્રરૂપણા, અંતર પ્રરૂપણા, સ્થાન પ્રરૂપણા, અનંતરોપનિધા પ્રરૂપણા, પરંપરોનિધા પ્રરૂપણા, વૃદ્ધિ પ્રરૂપણા, સમય પ્રરૂપણા, જીવોનું અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા કરે છે.

(૧) અવિભાગ પ્રરૂપણા :- કેવલિની બુદ્ધિ રૂપી શસ્ત્રથી પણ જેના બે વિભાગ ન થઈ શકે એવા વીર્યના અંશને અવિભાગ અથવા નિર્વિભાજ્ય અંશ કહેવાય છે. અને ઓછામાં ઓછા વીર્યવાળા લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદીયા જીવને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે જન્મ્ય વીર્યવાળા આત્મપ્રદેશોમાં પણ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશો પ્રમાણ અવિભાગો હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક એક આત્મપ્રદેશમાં અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ વીર્ય વિભાગ હોય છે. પરંતુ જન્મ્ય કરતા ઉત્કૃષ્ટમાં વીર્યાવિભાગો અસંખ્યગુણ હોય છે.

(૨) વર્ગણા પ્રરૂપણા :- સર્વથી ઓછા પણ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સમાન વીર્યાવિભાગવાળા તે જ જીવના જેટલાં પ્રદેશો હોય તેનો સમુહ તે પ્રથમ વર્ગણા, તેવા આત્મ-પ્રદેશો ધનીકૃત લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્ય પ્રતરોના અસંખ્ય આકાશપ્રદેશ સમાન હોય છે, તેથી એક વીર્યાવિભાગ અધિક વીર્યવાળા તેટલાં જ-પણ પૂર્વ કરતાં થોડા ઓછા-આત્મપ્રદેશોનો સમુહ તે બીજી વર્ગણા અને તેથી એક વીર્યાવિભાગ જેમાં વધારે હોય એવા અને પૂર્વથી વિશેષહીન આત્મપ્રદેશોનો સમુહ તે ત્રીજી વર્ગણા. એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર એક એક વીર્યાવિભાગની વૃદ્ધિવાળા અને પૂર્વ-પૂર્વથી ઓછા ઓછા આત્મપ્રદેશોના સમુહરૂપ શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ વર્ગણાઓ થાય છે. અર્થાત્ ત્યાં સુધી એક એક વીર્યાવિભાગની વૃદ્ધિવાળા આત્મપ્રદેશો મળે છે, સરખે સરખા વીર્યાવિભાગવાળા પ્રદેશોના સમુહને વર્ગણા કહેવાય છે.

(૩-૪) સ્પર્ધક અને અંતર પ્રરૂપણા :- સાત રાજ પ્રમાણ સૂચિશ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ પ્રદેશ પ્રમાણ વર્ગણાઓનું એક સ્પર્ધક થાય છે. જેની અંદર એક એક વીર્યાવિભાગની વૃદ્ધિ વડે વર્ગણાઓ સ્પર્ધા કરતી હોય

તે સ્પર્ધક કહેવાય છે. હજી એક જીવના પ્રદેશો ઘણા બાકી રહે છે પણ હવે પૂર્વની છેલ્લી વર્ગણના આત્મપ્રદેશોમાં રહેલ વીર્યાવિભાગોથી એક એક વીર્યાવિભાગ અધિકવાળા જીવપ્રદેશો હોતા નથી. એજ પ્રમાણે બે-ત્રણ-ચાર, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત વીર્યાવિભાગ અધિકવાળા પણ જીવપ્રદેશો હોતા નથી. પરંતુ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અધિક વીર્યાવિભાગવાળા જીવપ્રદેશો હોય છે. તેથી જ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અંતર છે.

તે પછી પૂર્વની જેમ બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા અને ત્યારબાદ એક એક વીર્યાવિભાગની વૃદ્ધિવાળા પૂર્વ-પૂર્વથી ઓછા ઓછા જીવપ્રદેશના સમૂહરૂપ બીજી વગેરે, એમ ફરી પણ શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ વર્ગણાઓનું બીજું સ્પર્ધક થાય છે. તે પછી ફરીથી અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અધિક અધિક વીર્યાવિભાગવાળા જીવપ્રદેશો હોય છે, એમ શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સ્પર્ધકો થાય ત્યારે તે જીવના બધા પ્રદેશો પૂર્ણ થાય છે.

(૫) (યોગ) સ્થાન પ્રરૂપણ :- તે સ્પર્ધકોના સમૂહનું પ્રથમ જઘન્ય યોગસ્થાન થાય છે. આ રીતે ચડતા ચડતાં વીર્યવાળા જુદા જુદા જીવોની અપેક્ષાએ સૂચિશ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્ય પ્રદેશ પ્રમાણ અસંખ્યાત યોગસ્થાનો હોય છે. વિવક્ષિત કોઈપણ એક સમયે એક જીવના સર્વ આત્મપ્રદેશોનો વીર્ય વ્યાપાર તે યોગસ્થાન કહેવાય છે. અહીં સ્થાવર પ્રાયોગ્ય એક એક યોગસ્થાનમાં અનંતા સ્થાવર જીવો અને ત્રસ પ્રાયોગ્ય એક એક યોગસ્થાનમાં ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્ય જીવો હોય છે. તેથી જીવો અનંત હોવા છતાં યોગસ્થાનો અસંખ્યાત જ હોય છે.

(૬) અનંતરોપનિધા પ્રરૂપણ :- પૂર્વ પૂર્વના યોગસ્થાનથી પછી પછીના તરતના જ યોગસ્થાનમાં અંતર વિના કેટલાં સ્પર્ધકો અધિક હોય એમ શોધવું તે અનંતરોપનિધા કહેવાય છે, તથાસ્વભાવે જ ઓછા ઓછા વીર્યવાળા જીવપ્રદેશો વધારે વધારે અને અધિક અધિક વીર્યાવિભાગવાળા જીવપ્રદેશો કમશઃ ઓછા ઓછા હોય છે, તેથી દરેક જીવના પ્રદેશો સરખા હોવા છતાં પછી પછીના યોગસ્થાનમાં વર્ગણાઓ ઘણી ઘણી થાય છે અને વર્ગણાઓ ઘણી થવાથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ આકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અસંખ્યાત-અસંખ્યાત સ્પર્ધકો વધતાં જાય છે.

(૭) પરંપરોપનિધા પ્રરૂપણ :- કોઈ પણ અમુક યોગસ્થાનના સ્પર્ધકોથી કેટલાં યોગસ્થાનો ગયા પછીના યોગસ્થાનમાં બમણા સ્પર્ધકો થાય એમ પરંપરાએ સ્પર્ધકોનો વિચાર કરવો તે પરંપરોપનિધા કહેવાય છે.

સર્વ જઘન્ય પ્રથમ યોગસ્થાનથી શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગે રહેલ યોગસ્થાનો ઓળંગ્યા પછીના યોગસ્થાનમાં સ્પર્ધકો બમણાં થાય છે, ત્યાંથી પુનઃ તેટલાં યોગસ્થાનો ઓળંગ્યા પછીના યોગસ્થાનમાં બમણાં અને સર્વ જઘન્ય યોગસ્થાનથી ચારગુણા થાય છે. એમ સર્વોત્કૃષ્ટ અંતિમ યોગસ્થાન સુધી પૂર્વ પૂર્વના યોગસ્થાનથી શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ યોગસ્થાનો ઓળંગી ઓળંગી પછી પછીના યોગસ્થાનમાં બમણાં બમણાં સ્પર્ધકો હોય છે. સર્વ યોગસ્થાનોના પ્રમાણભૂત શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગથી જેટલાં જેટલાં યોગસ્થાનો ઓળંગી જે જે યોગસ્થાનોમાં બમણાં સ્પર્ધકો થાય છે તે તે યોગસ્થાનોના પ્રમાણભૂત શ્રેણિનો અસંખ્યાતમો ભાગ-અસંખ્યાતગુણ નાનો હોય છે, તેથી એવા દ્વિગુણવૃદ્ધિના સ્થાનો પણ કુલ સૂક્ષ્મ અદ્વા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે રહેલ સમય પ્રમાણ અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અસંખ્યાત છે અને એક એક વૃદ્ધિની વચમાં રહેલ સ્થાનો શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોવાથી દ્વિગુણવૃદ્ધિના સ્થાનોથી અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

(૮) વૃદ્ધિ પ્રરૂપણ :- ક્ષયોપશમ તથા બાહ્ય નિમિત્તોની વિચિત્રતા હોવાથી કોઈ પણ જીવને કાયમ માટે સરખો યોગ રહેતો નથી, પરંતુ અસંખ્યાતભાગ - સંખ્યાતભાગ - સંખ્યાતગુણ અને અસંખ્યાતગુણ એમ ૪ પ્રકારે હાનિવાળો હોય છે. ઉત્કૃષ્ટથી પણ દરેક પ્રદેશમાં વીર્યાવિભાગો અસંખ્યાત જ હોય છે, માટે અનંતગુણ વૃદ્ધિ કે હાનિ સંભવતી નથી. અસંખ્યગુણ વૃદ્ધિવાળા કે હાનિવાળા યોગસ્થાનોમાં જીવ નિરંતર અંતર્બુદ્ધર્ત સુધી અને બાકીની ત્રણ પ્રકારની વૃદ્ધિ કે હાનિવાળા યોગસ્થાનોમાં નિરંતર ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કાળ સુધી રહી શકે છે. અને જઘન્યથી ચારે વૃદ્ધિ તથા હાનિઓ એક-બે સમય સુધી હોય છે.

(૯) સમય પ્રરૂપણ :- કેવલ અપર્યાપ્તમાં જ સંભવી શકે તેવા શરૂઆતના અસંખ્ય યોગસ્થાનોમાં જીવ એક સમયથી વધારે રહી શકતો જ નથી. કારણકે અપર્યાપ્ત જીવો દરેક સમયે અસંખ્યગુણ વધતાં યોગવાળા હોય છે. પરંતુ પર્યાપ્તના જઘન્ય યોગસ્થાનથી સર્વ અન્તિમ ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન સુધીના યોગસ્થાનોમાં જીવ એક સમયથી વધારે કાળ પણ રહી શકે છે અને તેને અવસ્થાન કાળ કહેવાય છે.

ત્યાં પર્યાપ્તના સર્વ જઘન્ય યોગસ્થાનથી શરૂઆતના શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ યોગસ્થાનોનો ચાર સમય, ત્યાર પછીના શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ યોગસ્થાનોનો પાંચ સમય એમ અનુક્રમે શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ યોગસ્થાનોનો ૬, ૭, ૮, ૭, ૬, ૫, ૪, ૩ અને ૨ સમય ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થાન કાળ છે. અને જઘન્યથી સર્વનો એક સમય પ્રમાણ કાળ છે.

૪ સમયાદિક અવસ્થાન કાળવાળા યોગસ્થાનો શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોવા છતાં તે શ્રેણિનો અસંખ્યાતમો ભાગ સમાન ન હોવાથી નીચે પ્રમાણે ઓછાવત્તાપણું હોય છે. ૮ સમયના કાળવાળા યોગસ્થાનો સર્વથી થોડા અને ત્યારબાદ ૭, ૬, ૫ અને ૪ સમયના કાળવાળા યોગસ્થાનો અનુક્રમે એક એકથી અસંખ્યાતગુણ અને બન્ને બાજુના પરસ્પર સરખા હોય છે અને તેથી પણ ઉપરના ૩ અને ૨ સમયના કાળવાળા યોગસ્થાનો અનુક્રમે અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

(૧૦) જીવાલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણ :- ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદીયાનો જઘન્ય યોગ સર્વથી અલ્પ, તે થકી ઉપરના વિશેષણવાળા બા. એકે, બેઈ, તેઈ, ચઉ, અસંજિ પંચે અને સંજિ પંચે નો જઘન્ય યોગ અનુક્રમે એક એકથી અસંખ્યાતગુણ હોય છે. તેનાથી લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદનો, તે થકી લબ્ધિ અપર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ ક્રમશઃ અસંખ્યાતગુણ હોય છે. તે થકી સૂક્ષ્મ અને બાદર પર્યાપ્ત એકેનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અનુક્રમે અસંખ્યાતગુણ હોય છે. તેનાથી લબ્ધિ અપર્યાપ્ત બેઈ - તેઈ - ચઉ - અસંજિ પંચે, સંજિ પંચે નો ઉત્કૃષ્ટ યોગ ક્રમશઃ એક એકથી અસંખ્યાતગુણ છે. તે થકી પર્યાપ્ત બેઈ, તેઈ, ચઉ, અસંજિ પંચે, સંજિ પંચેનો જઘન્ય યોગ અને તે થકી પર્યાપ્ત બેઈ તેઈ ચઉ અસંજિ પંચે, અનુત્તરવાસી દેવો - ગ્રૈવેયક દેવો - યુગલિક મનુષ્ય તિર્યયો - આહારકશરીરી - બાકીના દેવો - નારકો - તિર્યયો અને મનુષ્યોનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અનુક્રમે એક એકથી અસંખ્યાતગુણ છે. અહીં સર્વત્ર ગુણાકાર સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્ય આકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સમજવો.

આ - ૧૦ દારોમાં આવેલી કેટલીક સંખ્યાઓ

પ્રત્યેક આત્મપ્રદેશમાં વીર્યાણુઓ વર્ગણાઓ	અસંખ્યલોક
વર્ગણામાં રહેલા આત્મપ્રદેશો	અસંખ્યપ્રતર
૧ સ્પર્ધકમાં રહેલી વર્ગણાઓ	સૂચિ શ્રેણિનો અસંખ્યાતમો ભાગ
બે સ્પર્ધકોની ચરમ પ્રથમ વર્ગણા વચ્ચે અંતર	અસંખ્યલોક
૧ યોગસ્થાનમાં સ્પર્ધકો	સૂચિ શ્રેણિનો અસંખ્યાતમો ભાગ
કુલ યોગસ્થાનો	સૂચિ શ્રેણિનો અસંખ્યાતમો ભાગ
અનંતર યોગસ્થાનમાં વૃદ્ધિ	અંગુલના અસંખ્યાતમો ભાગ જેટલાં સ્પર્ધકો
દ્વિગુણવૃદ્ધિ યોગસ્થાનો વચ્ચેનું અંતર	સૂચિ શ્રેણિનો અસંખ્યાતમો ભાગ જેટલાં યોગસ્થાન
દ્વિગુણવૃદ્ધિ - હાનિવાળા કુલ સ્થાનો	સૂ. અદ્ધા પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ
અલ્પબહુત્વમાં ગુણક	સૂ. ક્ષેત્ર પલ્યો. નો અસંખ્યાતમો ભાગ

ઈતિ અધિભાગાદિ - ૧૦ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

—: અથ ગ્રાહ્ય - અગ્રાહ્ય પુદ્ગલ વર્ગણાનું સ્વરૂપ :-

આત્મા જઘન્ય યોગે જઘન્ય, મધ્યમ યોગે મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ યોગે ઉત્કૃષ્ટ પાંચ શરીરને યોગ્ય પુદ્ગલ રક્ધોને ગ્રહણ કરી તે તે શરીર રૂપે પરિણમાવે છે. અને શ્વાસોચ્છવાસ, ભાષા તથા મનઃ યોગ્ય પુદ્ગલ રક્ધોને યોગને અનુસારે ગ્રહણ કરી તે તે રૂપે પરિણમાવી છોડવાની શક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે અવલંબે પણ છે.

જગતની અંદર એક એક છૂટા પરમાણુઓ જેટલાં હોય તે દરેકને અથવા સમૂહને પરમાણુ વર્ગણા કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે બે પરમાણુની દ્વિપ્રદેશી, ત્રણ પરમાણુની ત્રિપ્રદેશી એમ સંખ્યાત પ્રદેશો સુધીની સંખ્યાતી, અસંખ્યાત પ્રદેશો સુધીની અસંખ્યાતી અને અનંત પ્રદેશો સુધીની અનંતી વર્ગણાઓ થાય છે. પરમાણુ વર્ગણામાં બતાવ્યા પ્રમાણે અમુક પ્રદેશોની સંખ્યાવાળા એક એક સ્કંધને અથવા અમુક સરખા પ્રદેશોની સંખ્યાવાળા બધા સ્કંધોના સમૂહને વર્ગણા કહેવાય છે.

છુટા છુટા પરમાણુના સમૂહને પરમાણુ વર્ગણા કહી શકાય. પરંતુ એક એક પરમાણુમાં સમૂહ ન હોવાથી વર્ગણા કેમ કહી શકાય ? તેના જવાબમાં સમજવાનું કે એક એક પરમાણુમાં પણ વર્ણ - ગંધ - રસ અને સ્પર્શ વગેરેના અવિભાજ્ય ભાગો અર્થાત્ ભાવ પરમાણુઓ અનેક હોય છે. તેથી તે અપેક્ષાએ તેઓનો સમૂહ હોવાથી પરમાણુને પણ વર્ગણા કહી શકાય અથવા પરમાણુમાં સ્કંધરૂપ વર્ગણા થવાની યોગ્યતા હોવાથી તેને વર્ગણા કહેવામાં કોઈ દોષ નથી.

વર્ગણા એ સ્કંધનો એકાર્થવાચી શબ્દ પણ છે. કારણ કે આજ ગ્રંથની ગાથા - ૨૦ની ટીકામાં એક એક વર્ગણાની અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ બતાવેલ છે અને તે એક એક સ્કંધની અપેક્ષાએ જ ઘટી શકે. ત્યાં જો સમાન પ્રદેશોની સંખ્યાવાળા સ્કંધોના સમૂહને વર્ગણા કહેવામાં આવે તો એક એક વર્ગણા સંપૂર્ણ લોકપ્રમાણ અવગાહનાવાળી થાય એમ સમજવું જોઈએ.

અભવ્યથી અનંતગુણ અથવા સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પરમાણુના બનેલા સ્કંધો ઔદારિક શરીરને યોગ્ય જઘન્ય ગ્રહણ વર્ગણા બને છે. તેનાથી એક પણ પરમાણુ ઓછો હોય તેવા સ્કંધો ઔદારિકાદિ કોઈ પણ શરીરને યોગ્ય બનતા નથી એટલેકે કામમાં આવતાં નથી. આ ઔદારિક યોગ્ય જઘન્ય ગ્રહણ વર્ગણામાં એક એક પરમાણુ ઉમેરતાં અનંતી ઔદારિક યોગ્ય વર્ગણાઓ બને છે. જઘન્ય ગ્રહણ વર્ગણામાં રહેલ પરમાણુઓથી અનંતભાગ અધિક પરમાણુઓ ઔદારિકની ઉત્કૃષ્ટ ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણામાં હોય છે. આ પ્રમાણે કાર્મણ સુધીની દરેક જઘન્ય ગ્રહણ વર્ગણામાં રહેલ પરમાણુઓનો અનંતમો ભાગ અધિક કરતાં પોતપોતાની ઉત્કૃષ્ટ ગ્રહણ વર્ગણા થાય છે.

સામાન્યથી જેમ જેમ પરમાણુઓ વધે છે તેમ તેમ તથાસ્વભાવે જ પરિણામ સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ થાય છે. ઔદારિક ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાના સ્કંધમાં એક પરમાણુ અધિક હોય તેવા સ્કંધો ઔદારિકાદિ કોઈ પણ શરીરને ઉપયોગમાં આવતા નથી. તેથી અગ્રહણ વર્ગણા કહેવાય છે, કારણ કે પૂર્વ પૂર્વના શરીરો માટે સૂક્ષ્મ અને પછી પછીના શરીરો માટે સ્થૂલ પરિણામ થાય છે. તથાસ્વભાવે જ એક પરમાણુ અધિક કે ઓછો થવાથી યોગ્ય અને અયોગ્ય બની જાય છે. બે પરમાણુ અધિક, ત્રણ પરમાણુ અધિક યાવત્ અંતિમ ગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણામાં અભવ્યથી અનંતગુણ અથવા સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ પરમાણુઓ વધે તેવા બધા સ્કંધો અગ્રહણ યોગ્ય હોય છે. એ જ પ્રમાણે સર્વત્ર અંતિમ ગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણામાં અભવ્યથી અનંતગુણ અથવા સિદ્ધના અનંતમા ભાગ જેટલાં પરમાણુઓ વધે ત્યાં સુધીની વર્ગણાઓ અગ્રહણ યોગ્ય અને પછી એક પરમાણુ વધે ત્યારે ગ્રહણ યોગ્ય બને છે. એમ ઔદારિક અગ્રહણ, પછી વૈક્રિય ગ્રહણ-અગ્રહણ, આહારક ગ્રહણ-અગ્રહણ, તૈજસ ગ્રહણ-અગ્રહણ, ભાષા ગ્રહણ-અગ્રહણ, શ્વાસોચ્છવાસ ગ્રહણ-અગ્રહણ, મનઃ ગ્રહણ-અગ્રહણ અને કાર્મણ ગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણાઓ બને છે.

અંતિમ કાર્મણ ગ્રહણ વર્ગણામાં એક પરમાણુ અધિક થાય ત્યારે ધ્રુવાચિત વર્ગણા બને છે. આ પ્રથમ ધ્રુવાચિત વર્ગણામાં સર્વ જીવ-રાશિથી અનંતગુણ પરમાણુઓ વધે ત્યાં સુધીની અનંતી ધ્રુવાચિત વર્ગણાઓ છે. જે વર્ગણાઓ કાયમ માટે જગતમાં હોય જ છતાં તે વર્ગણાઓને જીવ કોઈપણ કાળે ગ્રહણ કરતો જ નથી માટે ધ્રુવાચિત કહેવામાં આવે છે.

સર્વોત્કૃષ્ટ ધ્રુવાચિત વર્ગણામાં એક પરમાણુ ઉમેરતાં અધ્રુવાચિત જઘન્ય વર્ગણા થાય છે, એમાં એક એક પરમાણુ અધિક કરતાં સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ પરમાણુ અધિક થાય ત્યાં સુધીની અનંતી અધ્રુવાચિત વર્ગણાઓ બને છે. જે વર્ગણાઓ જગતમાં કાયમ વિદ્યમાન નથી હોતી. પરંતુ કોઈકવાર તેમાંની કેટલીક હોય અને કેટલીક ન પણ હોય તેથી અધ્રુવ, એ પરિણામે રહેલ વર્ગણાઓને જીવ કોઈ પણ કાલે ગ્રહણ કરતો ન હોવાથી અચિત્ત કહેવાય છે. શાસ્ત્રોમાં કેટલાયેક સ્થાનોએ આ વર્ગણાઓને સાન્તર - નિરંતર વર્ગણા પણ કહેલ છે. સર્વાન્તિમ અધ્રુવાચિત

વર્ગણામાં એક પરમાણુ અધિક કરતાં પ્રથમ ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણા થાય છે, તેમાં એક એક પરમાણુ ઉમેરતાં યાવત્ સર્વ જીવથી અનંતગુણ પરમાણુ ઉમેરીને ત્યાં સુધીની પ્રથમ ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણાઓ છે. જે વર્ગણાઓ ક્યારે પણ જગતમાં હોય જ નહીં પરંતુ પછીની વર્ગણામાં કેટલા પરમાણુઓ અધિક છે. માત્ર એ હકીકત બતાવવા માટે જ જેની વિચારણા કરવામાં આવી હોય તેને ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણા કહેવાય છે. આગળની પણ ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણાઓનો આ જ અર્થ સમજવાનો છે.

પ્રથમ ઉત્કૃષ્ટ ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણામાં એક પરમાણુ અધિક કરતાં જઘન્ય પ્રત્યેક શરીરી વર્ગણા થાય છે. તેમાં એક એક પરમાણુ અધિક કરતાં જઘન્ય પ્રત્યેક શરીરી વર્ગણામાં રહેલ પરમાણુઓને સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે રહેલ અસંખ્યાત પ્રદેશ પ્રમાણ રાશિથી ગુણાકાર કરવાથી જેટલાં પરમાણુઓ થાય તેટલાં પરમાણુઓ ઉમેરવાથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક શરીરી વર્ગણા થાય છે. પ્રત્યેક શરીરી જીવોને સત્તામાં રહેલ ઔદારિકાદિ પાંચેય શરીર નામકર્મની વર્ગણાઓમાં સ્વભાવિક પરિણામથી સર્વ જીવ રાશિ થકી અનંતગુણ પરમાણુઓથી બનેલ અનંતા સ્કંધો જોડાયેલા હોય છે. તે પ્રત્યેક શરીરી વર્ગણા કહેવાય છે. અને તે વર્ગણાઓ જઘન્ય યોગે પણ અનંતી ગ્રહણ થાય છે. અને જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ યોગ ક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ પ્રદેશોનો ગુણાકાર જેટલો હોય છે. તથા યોગના અનુસારે ગ્રહણ કરાતી ઔદારિકાદિ શરીર નામકર્મની વર્ગણાઓમાં એ વર્ગણાઓના પ્રમાણમાં પ્રત્યેક શરીરી વર્ગણાઓ પણ કુદરતીએ ગ્રહણ થાય છે, માટે તેટલી જ હોય છે. એ જ પ્રમાણે બાદર નિગોદી અને સૂક્ષ્મ નિગોદી વર્ગણાઓની સંખ્યા માટે પણ જાણવું....

ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક શરીરી વર્ગણામાં એક પરમાણુ અધિક થતાં દ્વિતીય જઘન્ય ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણા થાય છે. એ પ્રમાણે વારંવાર એક એક પરમાણુ ઉમેરતાં જઘન્ય ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણામાં જેટલાં પરમાણુઓ છે તેઓને અસંખ્ય લોકાકાશના અસંખ્ય પ્રદેશો વડે ગુણવાથી જેટલી સંખ્યા થાય તેટલાં પરમાણુઓ વધતાં ઉત્કૃષ્ટ દ્વિતીય ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણા થાય છે અને તેમાં એક પરમાણુ અધિક થાય ત્યારે જઘન્ય બાદર નિગોદી વર્ગણા થાય છે. એ મુજબ વારંવાર એક એક પરમાણુ અધિક કરતાં જઘન્ય વર્ગણામાં રહેલ પરમાણુઓની સંખ્યાને સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્ય પ્રદેશોએ ગુણવાથી જેટલી સંખ્યા થાય તેટલાં પરમાણુઓ અધિક ઉમેરતાં ઉત્કૃષ્ટ બાદર શરીરી વર્ગણા થાય છે. બાદર નામકર્મના ઉદયવાળા નિગોદના જીવોને સત્તામાં રહેલ ઔદાત્મ - અને કાર્મણ નામકર્મના પુદ્ગલોમાં સર્વ જીવ રાશિથી અનંતગુણ પરમાણુઓ સ્વભાવિક રીતે જ સંયુક્ત થયેલા હોય છે, તે બાદર નિગોદી વર્ગણા કહેવાય છે. કેટલાયેક બાદર નિગોદ આત્માઓને વૈકિય તથા આહારક શરીર નામકર્મ પણ સત્તામાં હોય છે. પરંતુ તે બન્નેની પ્રથમથી જ ઉદ્ભવના થાય છે. તેથી તેની વિવક્ષા કરી નથી.

બાદર નિગોદ ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણામાં એક પરમાણુ અધિક થાય ત્યારે ત્રીજી જઘન્ય ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણા થાય છે. એમાં એક એક પરમાણુ અધિક કરતાં જઘન્ય વર્ગણામાં રહેલ પરમાણુઓને અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રના પ્રદેશોના એક આવલિકામાં જેટલાં સમયો હોય તેટલાં વર્ગમૂળ કાઢી તેમાંના છેલ્લા વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલાં આકાશ પ્રદેશ હોય તેટલી સંખ્યા વડે ગુણાકાર કરવાથી જેટલી સંખ્યા આવે તેટલાં પરમાણુઓ અધિક થાય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ તૃતીય ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણા થાય છે. તેમાં એક પરમાણુ અધિક થાય ત્યારે સૂક્ષ્મ નિગોદ વર્ગણા થાય છે. એમાં એક એક પરમાણુ અધિક ઉમેરતાં જઘન્ય વર્ગણામાં રહેલ પરમાણુઓને આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાત સમયો વડે ગુણતા જેટલી સંખ્યા થાય તેટલાં પરમાણુઓ અધિક કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ સૂક્ષ્મ નિગોદ વર્ગણા થાય છે. અહીં ટીકામાં (ગાથા ૨૦મી) સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવોને જઘન્ય યોગથી ઉત્કૃષ્ટ યોગ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાત સમયોના ગુણાકાર પ્રમાણ કહેલ છે. પરંતુ યોગના અલ્પબહુત્વમાં સર્વત્ર જઘન્ય યોગથી ઉત્કૃષ્ટ યોગ સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્ય પ્રદેશ પ્રમાણ ગુણાકારે કહેલ છે. અને યોગને આધીન કર્મપ્રદેશ ભેગા થાય, અને તેને આધીન સૂક્ષ્મ નિગોદ વર્ગણા હોય. છતાં અહીં આમ કેમ કહ્યું છે ? તેનું રહસ્ય બહુશ્રુતો (તત્ત્વજ્ઞાની) જાણે !

અહીં તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે... સૂક્ષ્મ અને સાધારણ નામકર્મના ઉદયવાળા - સૂક્ષ્મનિગોદીયા જીવોને સત્તામાં રહેલ શરીરનામકર્મના પુદ્ગલોને વિસ્રસાપરિણામથી આશ્રય કરીને રહેલી વર્ગણાઓ સૂક્ષ્મનિગોદવર્ગણાઓ કહેવાય છે.

આ વ્યાખ્યા પરથી જાણી શકાય છે કે આ વર્ગણાઓને સત્તાગત શરીરનામકર્મના પુદ્ગલો સાથે સંબંધ છે. આ સત્તાગત દ્વિકો તો જઘન્ય યોગીને પણ ઉત્કૃષ્ટ જેવા અને ઉત્કૃષ્ટ યોગીને પણ જઘન્ય જેવા સંભવી શકે છે. એટલે યોગ જઘન્ય હોય તો ઓછી વર્ગણાઓ ચોટે અને ઉત્કૃષ્ટ હોય તો અધિક ચોટે એવું કહી શકાતું ન હોવાથી યોગના ગુણકને વર્ગણાના ગુણક સાથે સાંકળી લેવો એ યોગ્ય લાગતું નથી.

હા, જો એવું હોય કે સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોને સત્તાગત શરીરનામકર્મના પુદ્ગલોને આશ્રયીને જીવના યોગને અનુસરીને ઓછી વત્તી વર્ગણાઓ ચોટે છે તો યોગને સાંકળવાનો વિચાર કરી શકાય. જો કે તો પણ યોગાનુસારે ચોટતા સ્કંધોની સંખ્યા ઓછી વત્તી થાય, ચોટતા પ્રત્યેક સ્કંધમાં રહેલા પરમાણુઓની સંખ્યા નહીં. જ્યારે વર્ગણામાં જે જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટનો ગુણક આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ કહેલ છે તે સૂક્ષ્મ નિગોદ પ્રથમ વર્ગણાના એક-એક સ્કંધમાં જેટલાં પરમાણુ પ્રદેશો રહેલા હોય તેના કરતાં તેની ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાના એક-એક સ્કંધમાં રહેલા પરમાણુ પ્રદેશો કેટલા ગુણા હોય છે તેને જણાવનાર છે.

આ જ રીતે પ્રત્યેકશરીરી અને બાદર નિગોદ વર્ગણા માટેના જે ગુણકો આપ્યા છે તેની સાથે પણ તેઓના યોગના ગુણકને સાંકળવાનું યોગ્ય લાગતું નથી. પ્રત્યેકશરીરી જીવોના અને બાદર નિગોદના જઘન્ય યોગથી તે તેના ઉત્કૃષ્ટ યોગનો ગુણક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે અને આ વર્ગણાઓમાં પણ એટલો જ ગુણક છે એ એક યોગાનુયોગ જ લાગે છે. બાકી યોગનો ગુણક આટલો છે માટે વર્ગણાઓના ગુણક આટલો છે એવું માનવું યુક્તિસંગત ભાસતું નથી. એ તો જેમ પ્રથમ ધ્રુવશૂન્યમાં તથાલોકસ્વભાવે જ ગુણક સર્વજીવથી અનંતગુણ છે. દ્વિતીયધ્રુવશૂન્યમાં તે અસંખ્ય લોક પ્રમાણ છે તેમ આ વર્ગણાઓમાં પણ તથાલોકસ્વભાવે જ જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટનો ગુણક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે એમ માનવું ઉચિત લાગે છે. એ રીતે સૂક્ષ્મ નિગોદવર્ગણાઓમાં જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટનો ગુણક તથાલોકસ્વભાવે જ આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે. અને તેથી એના યોગનો ગુણક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ હોય તો પણ કોઈ અસંગતિ જેવું નથી.

વળી ચૂર્ણિકાર મહર્ષિએ સત્તાગત શરીરનામકર્મ પ્રદેશોના જઘન્ય કરતાં એના ઉત્કૃષ્ટનો ગુણક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો હોવાથી વર્ગણાનો ગુણક એટલો કહ્યો છે. આ સત્તાગત પ્રદેશો કંઈ વિવક્ષિત સમયના યોગાનુસારે જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ હોતા નથી. વૃત્તિકાર મહાત્માઓએ યોગનો ગુણ સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ હોવાથી વર્ગણાનો ગુણક એટલો કહ્યો છે. એટલે વસ્તુસ્થિતિ તો સંશોધનનો વિષય જ બની રહે છે.

તેમ છતાં સાક્ષાત્ કે પરંપરાએ યોગના ગુણક સાથે વર્ગણાના ગુણકને સાંકળી લેવો હોય તો, સૂક્ષ્મ નિગોદ વર્ગણા માટે કહેલા આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં ગુણકની સંગતિ આ રીતે કરી શકાય કે, સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોના જઘન્ય યોગસ્થાનથી ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનનો જે સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો ગુણક કહ્યો છે તે ગુણકમાં ભાજક તરીકે જે અસંખ્ય છે તે એટલું મોટું હોય કે જેથી ભાગાકાર (જવાબ) આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો આવી જાય. આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ પણ સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ જ છે, અનંતમો કે સંખ્યાતમો ભાગ નથી.

ઉત્કૃષ્ટ સૂક્ષ્મ નિગોદ વર્ગણામાં એક પરમાણુ અધિક થાય ત્યારે ચોથી જઘન્ય ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણા થાય છે. એમાં એક એક પરમાણુ ઉમેરતાં જઘન્ય વર્ગણામાં રહેલ પરમાણુઓને પ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્ય પ્રદેશો વડે ગુણાકાર કરતાં જે સંખ્યા આવે તેટલાં પરમાણુઓ અધિક થાય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ ચોથી ધ્રુવશૂન્ય વર્ગણા થાય છે. અને તેમાં એક પરમાણુ અધિક થાય ત્યારે અચિત્ત મહાસ્કંધ વર્ગણા થાય છે. એમ એક એક પરમાણુ અધિક કરતાં જઘન્ય વર્ગણામાં રહેલ પરમાણુઓને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાત સમયો વડે ગુણતાં જેટલાં થાય તેટલાં પરમાણુઓ અધિક કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ અચિત્ત મહાસ્કંધ વર્ગણા થાય છે.

લોખંડમાં જેમ સ્વાભાવિક રીતે કાટ લાગેલો હોય છે, તેમ ગુફા, પર્વત અને તેના શિખરો વગેરેમાં તથા-સ્વભાવે જ સર્વ જીવ - રાશિથી અનંતગુણ પરમાણુઓવાળી વર્ગણાઓ લાગેલી હોય છે. તેને અચિત્ત મહાસ્કંધ વર્ગણા કહે છે. આ વર્ગણાઓ જગતમાં ઘણી હોય છે. ત્યારે તથાસ્વભાવે જ ત્રસજીવો ઓછા અને જ્યારે ત્રસજીવો ઘણા હોય છે ત્યારે આ વર્ગણાઓ ઓછી હોય છે. એ ઉપરાંત પણ પત્રવણા સૂત્રમાં અનેક પ્રકારે પુદ્ગલ સ્કંધો બતાવેલ છે. પરંતુ પ્રયોજનના અભાવે અહીં બતાવેલ નથી.

આ સઘળી વર્ગણાઓ ગુણ પ્રમાણે યથાર્થ નામવાલી છે. એક પરમાણુમાં એક સમયે પ્રગટપણે કોઈ પણ એક વર્ણ, એક રસ, એક ગંધ અને શીત - સ્નિગ્ધ, શીત - રુક્ષ, ઉષ્ણ - સ્નિગ્ધ અથવા ઉષ્ણ - રુક્ષ આ બે સ્પર્શ હોય છે. પરંતુ સત્તારૂપે - યોગ્યતારૂપે પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ, બે ગંધ અને આઠેય સ્પર્શ હોય છે. માટે જ કેટલાક સ્કંધોમાં પણ વર્ણાદિક ચારેના બધા પેટા ભેદો હોઈ શકે છે. તેમાં ઔદારિક ગ્રહણ વર્ગણાથી આહારક ગ્રહણ સુધીની વર્ગણાઓમાં ૫ વર્ણ, ૨ ગંધ, ૫-રસ અને ૮ સ્પર્શ હોય છે. અને તે વર્ગણાઓ ગરુ-લઘુ અને બાદર પરિણામી કહેવાય છે. અને આહારક અગ્રહણથી કાર્મણ ગ્રહણ સુધીની વર્ગણાઓમાં ૫-વર્ણ, ૫-રસ, ૨-ગંધ અને છેલ્લા ૪ સ્પર્શ હોય છે. કેટલાક આચાર્યોના મતે ગરુ-લઘુ એ ૨ સ્પર્શ અવસ્થિતિ અને છેલ્લા ૪ સ્પર્શમાંથી અવિરોધી એવા કોઈપણ બે એમ કુલ ૪ સ્પર્શ હોય છે.

ઇતિ ગ્રાહ્ય અગ્રાહ્ય પુદ્ગલ વર્ગણાનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

-: અથ સ્નેહ પ્રરૂપણા :-

પરમાણુ પરસ્પર જોડાવાથી સ્કંધો બને છે. તેથી સ્કંધો બનવા માટે પરમાણુઓમાં કોઈ પણ પ્રકારની સ્નિગ્ધતા અથવા રુક્ષતા હોવી જોઈએ. તત્ત્વાર્થસૂત્રના પાંચમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે. “સ્નિગ્ધરૂક્ષત્વાદ્ બન્ધ” સ્નિગ્ધતા અને રુક્ષતાથી પુદ્ગલોનો પરસ્પર સંબંધ થાય છે. જો કે અહીં અને પંચસંગ્રહમાં પણ રુક્ષતાની વાત કરી નથી. પરંતુ માત્ર સ્નિગ્ધતાની જ વાત કરી છે અને તેનું સ્વરૂપ સ્નેહપ્રત્યય સ્પર્ધક વગેરેથી ત્રણ પ્રકારે બતાવેલ છે. પરંતુ રુક્ષતાનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવેલ નથી. છતાં સ્નેહના ઉપલક્ષણથી રુક્ષતાનું પણ ગ્રહણ કરેલ હોય તેમ લાગે છે, અથવા પુદ્ગલોના પરસ્પર સંબંધ થવામાં કારણભૂત જે સ્નિગ્ધતા અને રુક્ષતા છે તે બન્નેને અહીં સ્નેહ શબ્દથી બતાવેલ હોય તેમ લાગે છે. પછી તો બહુશ્રુતો જાણે...વળી ટીકામાં સ્નેહના બદલે ઘણા ઠેકાણે રસ શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે. પરંતુ કર્મ પરમાણુઓમાં કષાયજનિત પરિણામ દ્વારા ગ્રહણ સમયે જે શુભાશુભ ફળ આપવાની શક્તિરૂપ રસ કહેવાય છે. તે રસનું સ્વરૂપ અનુભાગ બંધના પ્રસંગે આગળ બતાવશે. તેથી અહીં રસનો અર્થ સ્નેહ જ કરવાનો છે. અને તે સ્નેહ, સ્નિગ્ધ સ્પર્શનું બીજું નામ છે.

સ્નેહ પ્રરૂપણા ત્રણ પ્રકારે :- (૧) જગતમાં રહેલ પુદ્ગલોનો પરસ્પર સંબંધ થવામાં તે સ્નેહ કારણ છે. તે સ્નેહનું સ્વરૂપ સ્નેહપ્રત્યય સ્પર્ધકમાં કહેલ છે. (૨) અને બંધન નામકર્મના ઉદયથી આત્મપ્રદેશો સાથે તેમજ પૂર્વ બંધાયેલ ઔદારિકાદિ પુદ્ગલો સાથે નવીન બંધાતા ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોનો પરસ્પર સંબંધ થવામાં હેતુભૂત સ્નેહનો વિચાર નામપ્રત્યય સ્પર્ધકમાં કરેલ છે. (૩) તેમજ યોગવડે ગ્રહણ કરાયેલ કાર્મણ વર્ગણાઓનો આત્મપ્રદેશો સાથે તેમજ પૂર્વ બદ્ધ કર્મ પુદ્ગલોની સાથે પરસ્પર સંબંધ થવાના કારણભૂત સ્નેહનો વિચાર પ્રયોગપ્રત્યય સ્પર્ધકમાં કરેલ છે.

-: ૧ સ્નેહપ્રત્યય સ્પર્ધક :-

કેવલિ ભગવંતની બુદ્ધિરૂપ શક્તિ વડે છેદવા છતાં પણ જેના બે ભાગ ન પડી શકે એવા નિર્વિભાજ્ય સ્નેહના અંશને સ્નેહાવિભાગ કહેવામાં આવે છે. તેવા એક એક સ્નેહાવિભાગવાળા જગતમાં જેટલાં પરમાણુઓ છે, તેઓનો સમુદાય તે પ્રથમ વર્ગણા કહેવાય છે અને તેવા પરમાણુઓ અત્યંત ઘણા છે. બે સ્નેહાણુવાળા જેટલાં પુદ્ગલો જગતમાં છે, તેઓનો સમુદાય તે બીજી વર્ગણા અને તેવા પુદ્ગલો પ્રથમ વર્ગણાથી ઓછા હોય છે. ત્રણ સ્નેહાણુવાળા પુદ્ગલોનો સમુદાય ત્રીજી વર્ગણા એમ એક એક સ્નેહાણુ અધિક કરતાં સર્વોત્કૃષ્ટ સ્નેહાણુવાળા પરમાણુઓ સુધીની અનંતી વર્ગણાઓ થાય છે. અહીં એક એક સ્નેહાવિભાગની વૃદ્ધિવાળા પુદ્ગલો જગતમાં નિરંતર મળે છે. તેથી એક

જ સ્પર્ધક થાય છે. જગતમાં તથાસ્વભાવે જ ઓછા ઓછા સ્નેહવાળા પરમાણુઓ ઘણા અને અધિક અધિક સ્નેહવાળા પરમાણુઓ થોડા હોય છે. તે કારણથી પ્રથમ વર્ગણાથી ઉત્તરોત્તર યાવત્ સર્વોત્કૃષ્ટ વર્ગણા સુધી પરમાણુઓ ઓછા ઓછા હોય છે. માટે વર્ગણાઓમાં પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ અનંતરોપનિધા અને પરંપરોપનિધા એમ બે પ્રકારની હાનિ સંભવે છે.

ત્યાં પ્રથમ અનંતરોપનિધાથી.....પ્રથમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ અનંતી વર્ગણાઓમાં ક્રમશઃ અસંખ્યભાગ હીન-હીન અને ત્યાર પછીની અનંતી વર્ગણાઓમાં અનુક્રમે એક એકથી સંખ્યાતભાગ હીન ત્યાર પછીની અનંતી વર્ગણાઓમાં ક્રમશઃ સંખ્યાતગુણહીન ત્યારબાદ અનંતી વર્ગણાઓમાં અસંખ્યગુણહીન અને ત્યાર પછીની સર્વાંતિમ વર્ગણા સુધીની અનંતી વર્ગણાઓમાં અનંતગુણ હીન હીન પરમાણુઓ હોય છે. તેમાં પણ પાંચે હાનિવાળી વર્ગણાઓ અનંતી હોવા છતાં અસંખ્યાતભાગહીન પુદ્ગલોવાળી વર્ગણાઓ સર્વથી થોડી તે થકી સંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાતગુણહીન, અસંખ્યાતગુણહીન અને અનંતગુણહીન પુદ્ગલોવાળી વર્ગણાઓ ક્રમશઃ એક એકથી અનંતગુણ છે. અને પરમાણુઓની અપેક્ષાએ અનંતગુણહીન વર્ગણાઓમાં પરમાણુઓ સૌથી થોડા તેનાથી અસંખ્યાતગુણહીન, સંખ્યાતગુણહીન, સંખ્યાતભાગહીન અને અસંખ્યાતભાગ હીન પુદ્ગલોવાળી વર્ગણાઓમાં પુદ્ગલો અનુક્રમે એક એક થી અનંતગુણ છે.

વિવક્ષિત વર્ગણાથી અમુક વર્ગણાઓ ગયા પછી પુદ્ગલો કેટલાં ઓછા થાય તેની વિચારણા કરવી તે પરંપરોપનિધા કહેવાય છે.

ત્યાં અસંખ્યાતભાગહીન પુદ્ગલોવાળી જે અનંતી વર્ગણાઓ છે. તેમાં સર્વથી અલ્પ સ્નેહાણુવાળી જે પ્રથમ વર્ગણા તેમાં જે પુદ્ગલો છે તેની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ વર્ગણાઓ ઓળંગ્યા પછીની વર્ગણામાં પુદ્ગલો અર્ધા હોય છે અને તે વર્ગણાના પુદ્ગલોથી પુનઃ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ વર્ગણાઓ પછીની વર્ગણામાં પુદ્ગલો અર્ધા હોય છે. તેની અપેક્ષાએ ફરીથી તેટલી વર્ગણાઓ ઓળંગ્યા પછીની વર્ગણામાં પુદ્ગલો અર્ધા હોય છે. તે રીતે અસંખ્યાતમા ભાગ હીન પુદ્ગલો વાળી અંતિમ વર્ગણા સુધી અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ વર્ગણાઓ ઓળંગી ઓળંગી પછી પછીની વર્ગણામાં પુદ્ગલો અર્ધા અર્ધા હોય છે.

અસંખ્યાતભાગ હાનિવાળી છેલ્લી વર્ગણામાં જેટલાં પુદ્ગલો છે તેની અપેક્ષાએ સંખ્યાતભાગ હાનિવાળી સંખ્યાતી વર્ગણાઓ ઓળંગ્યા પછીની વર્ગણામાં અર્ધા પુદ્ગલો થાય છે. ત્યાંથી પુનઃ સંખ્યાતી વર્ગણાઓ ઓળંગ્યા પછીની વર્ગણામાં પુદ્ગલો અર્ધા થાય છે. એમ સંખ્યાતી-સંખ્યાતી વર્ગણાઓ ઓળંગી ઓળંગી પછી પછીની વર્ગણામાં અર્ધા અર્ધા પુદ્ગલો ત્યાં સુધી સમજવાં કે યાવત્ સંખ્યાતભાગ હાનિવાળી અનંતી વર્ગણાઓમાંની છેલ્લી વર્ગણા આવે.

ત્યાર પછી સંખ્યાતગુણ હીનાદિક ત્રણ પ્રકારની હાનિવાળી વર્ગણાઓમાં એ રીતે પરંપરોપનિધા ધટતી નથી. કારણકે સંખ્યાતભાગહીન પુદ્ગલોવાળી અંતિમ વર્ગણાથી સંખ્યાતગુણહીન પ્રથમ વર્ગણામાં જ પુદ્ગલો સંખ્યાતગુણહીન એટલે ઓછામાં ઓછા ૩-૪ ગુણહીન અર્થાત્ ત્રીજા કે ચોથા ભાગ જેટલાં થઇ જાય છે.

તે કારણે મૂળથી પાંચે પ્રકારની હાનિવાળી વર્ગણાઓમાં બીજી રીતે પરંપરોપનિધા આ રીતે છે. અસંખ્યાતભાગહીન જે અનંતી વર્ગણાઓ છે તેમાં પ્રથમ વર્ગણાના પુદ્ગલોની કેટલીક વર્ગણાઓમાં અસંખ્યાતભાગહીન, કેટલીક વર્ગણાઓમાં સંખ્યાતભાગહીન, કેટલીક વર્ગણાઓમાં સંખ્યાતગુણહીન, કેટલી વર્ગણાઓમાં અસંખ્યાતગુણહીન અને કેટલીક છેલ્લી વર્ગણાઓમાં અનંતગુણહીન પુદ્ગલો હોવાથી પાંચેય પ્રકારની હાનિ સંભવે છે.

સંખ્યાતભાગહીન પુદ્ગલોવાળી જે અનંતી વર્ગણાઓ છે તેમાંની પ્રથમ વર્ગણામાં જે પુદ્ગલો તેના પૂર્વની છેલ્લી વર્ગણામાં રહેલ પુદ્ગલોની સંખ્યાતભાગહીન હોય છે. તેથી અસંખ્યાતભાગહીન-હાનિ સંભવતી નથી. તેથી પ્રથમ સંખ્યાતભાગહાનિવાળી વર્ગણાના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પછીની કેટલીક વર્ગણાઓમાં સંખ્યાતભાગહીન, કેટલીકમાં સંખ્યાતગુણહીન, કેટલીકમાં અસંખ્યાતગુણહીન અને કેટલીક વર્ગણાઓમાં અનંતગુણહીન પુદ્ગલો હોવાથી છેલ્લી ૪ હાનિઓ સંભવે છે.

એ જ પ્રમાણે છેલ્લી સંખ્યાતભાગહીન વર્ગણમાં રહેલ પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણહીન પ્રથમ વર્ગણમાં જ પુદ્ગલો સંખ્યાતગુણહીન થાય છે માટે અસંખ્યાતભાગ અને સંખ્યાતભાગહીન વિના બાકીની ૩ હાનિઓ સંખ્યાતગુણહીન જે અનંતી વર્ગણો છે તેમાં સંભવે છે. ત્યાં સંખ્યાતગુણહીન પ્રથમ વર્ગણમાં રહેલ પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ શરૂઆતની કેટલીક વર્ગણોમાં સંખ્યાતગુણહીન, પછીની કેટલીકમાં અસંખ્યાતગુણહીન અને પછીની છેલ્લી અનંતી વર્ગણોમાં અનંતગુણહીન પુદ્ગલો સંભવે છે.

એ જ રીતે અસંખ્યાતગુણહીન પુદ્ગલોવાળી અનંતી વર્ગણોમાં અસંખ્યાતગુણહીન પુદ્ગલોવાળી પ્રથમ વર્ગણના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ શરૂઆતની કેટલીક વર્ગણોમાં અસંખ્યાતગુણહીન અને છેલ્લી અનંતી વર્ગણોમાં અનંતગુણહીને એ બે જ હાનિઓ સંભવે છે. પણ બાકીની ત્રણ હાનિ સંભવતી નથી.. તેમજ અનંતગુણહીન અનંતી વર્ગણોમાં અનંતગુણહીન એક જ હાનિ સંભવે છે.

-: ૨ નામપ્રત્યય સ્પર્ધક :-

અહીં (૧) અવિભાગ, (૨) વર્ગણ, (૩) સ્પર્ધક, (૪) અંતર, (૫) વર્ગણ પુદ્ગલગત સ્નેહાવિભાગ સકલ સમુદાય, (૬) સ્થાન પ્રરૂપણ આ છ અનુયોગ દ્વાર છે.

વ્યાખ્યાન કરવાની વિશિષ્ટ પદ્ધતિને અનુયોગ દ્વાર કહેવામાં આવે છે.

(૧) અવિભાગ પ્રરૂપણ :- ઔદારિક આદિ-પાંચ શરીર પ્રાયોગ્યના પરમાણુનો જે રસ તે કેવલિ બુદ્ધિ રૂપ શસ્ત્રથી છેદી છેદીને નિર્વિભાગ ભાગો કરાય તે અવિભાગ - ગુણ પરમાણુ અથવા ભાવ પરમાણુ કહેવાય છે.

(૨) વર્ગણ પ્રરૂપણ :- સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ અવિભાગ દરેકવર્ગણમાં હોવા છતાં અન્ય સર્વ પરમાણુઓ થકી ઓછા અને સમાન સ્નેહાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો જે સમુદાય તે પ્રથમ વર્ગણ, તેથી એક સ્નેહાવિભાગ અધિક પરમાણુઓનો સમુદાય તે બીજી વર્ગણ, એમ પૂર્વ-પૂર્વ વર્ગણથી એક એક સ્નેહાવિભાગ અધિકવાળા પરમાણુઓના સમુદાય રૂપ અભવ્યથી અનંત ગુણ અને સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ વર્ગણો થાય છે. પૂર્વ-પૂર્વની વર્ગણથી પછી પછીની વર્ગણોમાં પુદ્ગલો ઓછા ઓછા હોય છે....

(૩) સ્પર્ધક પ્રરૂપણ :- ઉપર જણાવેલ અભવ્યથી અનંતગુણ વર્ગણોનો સમુદાય તે પ્રથમ સ્પર્ધક કહેવાય છે. પ્રથમ સ્પર્ધકની અંતિમ વર્ગણમાં રહેલ સ્નેહાવિભાગની અપેક્ષાએ એક બે, સંખ્યાત-અસંખ્યાત યાવત્ અનંતગુણ અધિક સ્નેહાણુવાળા પરમાણુઓ મળતા જ નથી. પરંતુ સર્વ જીવ રાશિથી અનંતગુણ અધિક સ્નેહાવિભાગવાળા પરમાણુઓ મળે છે. તેવા સરખે સરખા સ્નેહાવિભાગવાળા પરમાણુઓના સમુદાય રૂપ બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણ થાય છે. અને તેના સ્નેહાવિભાગ પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં રહેલ સ્નેહાવિભાગથી દ્વિગુણ (બમણા) હોય છે. ત્યાર બાદ એક-એક સ્નેહાવિભાગની વૃદ્ધિવાળી ઉત્તરોત્તર અભવ્યથી અનંતગુણ અને સિદ્ધના અનંતમાં ભાગ જેટલી વર્ગણો થાય ત્યારે બીજું સ્પર્ધક પૂર્ણ થાય છે. પછી ફરી સર્વ જીવ રાશિથી અનંતગુણ અંતર પડે છે. પછી પૂર્વની જેમ અભવ્યથી અનંતગુણ વર્ગણોનું ત્રીજું સ્પર્ધક થાય છે. એમ સ્પર્ધકો પણ અભવ્યથી અનંતગુણ અથવા સિદ્ધના અનંતમા ભાગ જેટલાં થાય છે.

(૪) અંતર પ્રરૂપણ :- કોઈ પણ સ્પર્ધકની છેલ્લી વર્ગણથી તેના પછીના સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણમાં સર્વ જીવ રાશિથી અનંતગુણ સ્નેહાવિભાગનું અંતર હોય છે. અને આવા અંતરો જેટલાં સ્પર્ધકો હોય તેનાથી એક ઓછા હોય છે. જેમ-ચાર આંગળીના આંતરા ત્રણ હોય છે તેમ અભવ્યથી અનંતગુણ સ્પર્ધકોમાં એક ન્યૂન અભવ્યથી અનંતગુણ આંતરાઓ હોય છે.

કોઈ પણ એક સ્પર્ધકની વર્ગણોમાં ઉત્તરોત્તર એક એક સ્નેહાવિભાગ અને કોઈ પણ સ્પર્ધકની છેલ્લી વર્ગણથી તેની પછીના સ્પર્ધકની પહેલી વર્ગણમાં સર્વ જીવ રાશિથી અનંતગુણ સ્નેહાવિભાગ અધિક હોય છે. તેથી સ્નેહાવિભાગની અપેક્ષા એ વર્ગણોમાં અંતર વિના બે પ્રકારની વૃદ્ધિ સંભવે છે. અને પરંપરોપનિધાએ એક સ્પર્ધક ગત પ્રથમ વર્ગણમાં રહેલ સ્નેહાવિભાગની અપેક્ષાએ કેટલીક વર્ગણોમાં અનંતભાગ અધિક, કેટલીકમાં

અસંખ્યાતભાગ અધિક અને તે જ સ્પર્ધકની છેલ્લી કેટલીકમાં વર્ગણાઓમાં સંખ્યાતભાગ અધિક.... એમ ત્રણ પ્રકારની વૃદ્ધિ સંભવે છે.

પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણાની અપેક્ષાએ બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં બમણા, ત્રીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં ત્રણ ગુણા, એમ હજારમાં સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં હજારગુણા, લાખમાં સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં લાખ ગુણા, એ પ્રમાણે અસંખ્યાતમા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં અસંખ્યાતગુણ અને અનંતમા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં અનંતગુણ સ્નેહાવિભાગો હોય છે. તેથી પ્રથમ સ્પર્ધકની કોઈ પણ વર્ગણાના સ્નેહાવિભાગોથી સંખ્યાત સ્પર્ધકો સુધીની કોઈપણ વર્ગણામાં સંખ્યાતગુણ, અસંખ્યાત સ્પર્ધકો સુધીની વર્ગણાઓમાં અસંખ્યાતગુણ અને અનંત સ્પર્ધકો સુધીની વર્ગણાઓમાં અનંતગુણ સ્નેહાવિભાગો હોય છે.

(૫) વર્ગણા - પુદ્ગલગત સકલ સ્નેહાવિભાગ સમુદાય પ્રરૂપણ :- વર્ગણાઓમાં રહેલ બધા પરમાણુઓના સ્નેહાવિભાગો કેટલા થાય તે વિચાર, પ્રથમ શરીરસ્થાનના પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં સ્નેહાવિભાગો સર્વથી અલ્પ છે. તે થકી બીજા સ્થાનના પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં અનંતગુણ છે. એ પ્રમાણે ત્રીજા - ચોથા - યાવત્ અંતિમ સ્થાન સુધી પૂર્વ-પૂર્વના શરીરસ્થાનના પહેલાં-પહેલાં સ્પર્ધકની પહેલી-પહેલી વર્ગણાના સ્નેહાવિભાગોથી પછી-પછીના સ્થાનના પ્રથમ-પ્રથમ સ્પર્ધકની પહેલી-પહેલી વર્ગણામાં અનંતગુણ હોય છે.

(૬) સ્થાન પ્રરૂપણ :- ૩જી - ૪થી પ્રરૂપણમાં બતાવ્યા પ્રમાણે અભવ્યથી અનંતગુણ સ્પર્ધકોનું પ્રથમ સર્વ જઘન્ય એક શરીરસ્થાન થાય છે. ઔદારિકાદિ બંધન નામકર્મના ઉદયથી એક જીવે એક સમયે ગ્રહણ કરેલ સર્વ પુદ્ગલોના સર્વ સ્નેહ સમુદાય વિચાર તે શરીરસ્થાન કહેવાય છે.

પ્રથમ શરીરસ્થાનમાં જેટલા સ્પર્ધકો છે તેનાથી અનંતભાગ અધિક સ્પર્ધકોવાળું બીજું સ્થાન હોય છે અને બીજા સ્થાનમાં જેટલાં સ્પર્ધકો હોય છે તેનાથી પણ અનંતભાગ અધિક સ્પર્ધકોવાળું ત્રીજું સ્થાન હોય છે. એમ પૂર્વ-પૂર્વ સ્થાનના સ્પર્ધકોની અપેક્ષાએ અનંતભાગ અધિક-અધિક સ્પર્ધકોવાળા નિરંતર અસંખ્ય શરીરસ્થાનો થાય છે. તેથી અનંતભાગ વૃદ્ધ કંડક કહેવાય છે. અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ આકાશ પ્રદેશોની જે અસંખ્યાતી સંખ્યા છે તે સંખ્યાને કંડક કહે છે.

ઉપર બતાવેલ અનંતભાગ વૃદ્ધના કંડક પછી અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધનું એક સ્થાન આવે છે. અર્થાત્ અનંત ભાગ વૃદ્ધ સ્થાનોના કંડકના છેલ્લા સ્થાનમાં જેટલાં સ્પર્ધકો છે તેનાથી અસંખ્યભાગાધિક સ્પર્ધકોનું એક સ્થાન આવે છે. ત્યારબાદ ફરી અનંતભાગ વૃદ્ધ સ્થાનોનું એક કંડક પછી અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધનું એક સ્થાન એમ વારંવાર કંડક પ્રમાણ અનંતભાગ વૃદ્ધ સ્થાનો અને એક એક અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ ત્યાં સુધી હોય છે કે યાવત્ વચ્ચે વચ્ચે આવેલ અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ સ્થાનો પણ એક કંડક જેટલાં થાય. ત્યારબાદ પુનઃકંડક પ્રમાણ અનંતભાગ વૃદ્ધના સ્થાનો આવે અને પછી સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધનું એક સ્થાન આવે, અર્થાત્ છેલ્લા અનંતભાગ વૃદ્ધ કંડકના છેલ્લા સ્થાનમાં જેટલાં સ્પર્ધકો છે તેનાથી સંખ્યાતભાગ અધિક સ્પર્ધકો આ સ્થાનમાં હોય છે. તેથી આ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ સ્થાન કહેવાય છે. તે પછી મૂળથી જેટલાં સ્થાનો પ્રથમ આવ્યા છે તેટલાં બધા અનંતભાગ વૃદ્ધ કંડકો અને વચ્ચે વચ્ચે અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધના સ્થાનો ફરીથી આવે અને પછી બીજું સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધનું સ્થાન આવે. ત્યારબાદ ફરીથી પહેલા અને બીજા સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ સ્થાનોની વચ્ચે જેટલાં અને જે રીતે અનંતભાગ વૃદ્ધ કંડકો અને અસંખ્યાત વૃદ્ધના સ્થાનો આવ્યા હતાં તેટલાં બધા જ આવે, ત્યારબાદ ત્રીજું સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ સ્થાન આવે. એ પ્રમાણે સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધના સ્થાનો પણ વારંવાર ત્યાં સુધી આવે કે તે પણ એક કંડક પ્રમાણ થાય.

ત્યાર પછી મૂળથી લઈને જેટલાં સ્થાનો પ્રથમ સંખ્યાતભાગની પહેલાં આવી ગયા તેટલાં બધા સ્થાનો ફરીથી આવે અને ફરીથી સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ સ્થાન આવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે સ્થાન ન આવતા તેની જગ્યાએ સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ સ્પર્ધકોવાળું સ્થાન આવે છે. ત્યાર પછી મૂળથી અનંતભાગ વૃદ્ધ અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ અને સંખ્યાત-ભાગ વૃદ્ધના જે સ્થાનો આવેલા છે તે બધા ફરી આવે અને પછી બીજું સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ સ્થાન આવે એમ પહેલાં અને બીજા સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ સ્થાનની વચ્ચે આવેલા અનંતભાગાધિક ત્રણે પ્રકારના બધા સ્થાનો ફરીથી આવે ત્યારે સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધનું ત્રીજું સ્થાન આવે.

એમ વારંવાર વચ્ચે વચ્ચે ૩-૩ પ્રકારના સ્થાનો અને એક એક સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધનું સ્થાન ત્યાં સુધી આવે કે યાવત્ સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધના સ્થાનો પણ એક કંડક પ્રમાણ થાય. ત્યાર બાદ પ્રથમના ક્રમ મુજબ ફરી ત્રણે પ્રકારના બધા સ્થાનો આવી જાય અને સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ સ્થાનનો પ્રસંગ આવે ત્યારે સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ સ્થાન આવતું નથી પણ તેના બદલે પૂર્વના અંતિમ સ્થાનમાં રહેલ સ્પર્ધકોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણ અધિક સ્પર્ધકોવાળું એક સ્થાન આવે છે. ત્યાર બાદ શરૂઆતથી લઈને અહીં સુધીમાં જેટલાં સ્થાનો આવેલા છે તે બધા સ્થાનો ફરીથી આવે અને પછી અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધનું બીજું સ્થાન આવે, એ પ્રમાણે પહેલા અને બીજા અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ સ્થાનની વચમાં જે અનંતભાગ વૃદ્ધ વગેરે ૪ પ્રકારના સ્થાનો આવે છે તેટલાં સ્થાનો આવે પછી ત્રીજી વાર એક અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધનું સ્થાન આવે.

એમ એક એક અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધનું સ્થાન અને તેની વચમાં અનંતભાગાધિક ચારે પ્રકારના સ્થાનો ત્યાં સુધી આવે કે યાવત્ અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધના સ્થાનો પણ એક કંડક પ્રમાણ થાય. ત્યાર બાદ ફરીથી અનંતભાગ વૃદ્ધ વગેરે ચારે પ્રકારના સ્થાનો આવે અને પછી ફરીથી અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ સ્થાનનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તેના બદલે અનંતગુણ વૃદ્ધનું એક સ્થાન આવે છે. ત્યાર પછી શરૂઆતથી લઈને અનંતભાગ વૃદ્ધાદિ પાંચે પ્રકારના જેટલાં સ્થાનો આવે છે તે ફરીથી આવે પછી બીજું અનંતગુણ વૃદ્ધનું એક સ્થાન આવે. પછી પુનઃ તેટલાં પાંચેય પ્રકારના સ્થાનો આવે ત્યાર બાદ ત્રીજું અનંતગુણ વૃદ્ધનું સ્થાન આવે એ પ્રમાણે અનંતગુણ વૃદ્ધના સ્થાનો પણ એક કંડક જેટલાં થઈ જાય. ત્યાર બાદ અનંતભાગ વૃદ્ધ વગેરે પાંચેય પ્રકારના સ્થાનો ફરીથી આવે. પણ ત્યારબાદ અનંતગુણ વૃદ્ધનું સ્થાન આવતું નથી. કારણકે ત્યાં આ પ્રથમ ષટ્સ્થાનની સમાપ્તિ થાય છે.

ત્યાર પછી પ્રથમ ષટ્સ્થાનના છેલ્લા સ્પર્ધકની છેલ્લી વર્ગણાના સ્નેહાવિભાગથી પણ અનંતભાગ અધિક સ્નેહાવિભાગવાળી બીજા ષટ્સ્થાનના પ્રથમ સ્થાનના પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણાની શરૂઆત થાય છે. અને એ જ રીતે પૂર્વની જેમ બીજું - ત્રીજું યાવત્ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ ષટ્સ્થાનો થાય છે. તેનો વિશેષ ખ્યાલ ભાષાંતરમાં ચંત્ર નંબર ૧૯ના અસત્કલ્પનાથી આપેલ ષટ્સ્થાનાકના અંક સ્થાપનાથી સમજી શકાશે. (પંચસંગ્રહમાં કંડક અને ષટ્સ્થાનનો જુદો અનુયોગ બતાવ્યો છે)

-(૩) પ્રયોગ પ્રત્યય સ્પર્ધક :-

યોગસ્થાન વૃદ્ધિથી જે રસ યોગથી વૃદ્ધિ પામે તે પ્રયોગપ્રત્યય સ્પર્ધક કહેવાય છે. અને આની પ્રરૂપણા નામ પ્રત્યય સ્પર્ધકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે અવિભાગાદિ ૬ + કંડક - ષટ્સ્થાનક = ૮ અનુયોગદ્વાર જાણવાં.

હવે ત્રણે પ્રકારના સ્પર્ધકોનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે. સ્નેહપ્રત્યય સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં સ્નેહાવિભાગો સર્વથી અલ્પ છે, તે થકી તે જ સ્પર્ધકની છેલ્લી વર્ગણામાં સ્નેહાવિભાગો અનંતગુણ છે. તે થકી નામપ્રત્યયની પ્રથમ સ્થાનના પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણાના કુલ સ્નેહાવિભાગો અનંતગુણ છે. તેથી એ જ નામપ્રત્યય સ્પર્ધકના છેલ્લા સ્થાનના છેલ્લા સ્પર્ધકની છેલ્લી વર્ગણાના કુલ સ્નેહાવિભાગો અનંતગુણ છે. તે થકી પ્રયોગપ્રત્યયમાં પ્રથમ સ્થાનના પ્રથમ સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણામાં રહેલ સકલ સ્નેહાવિભાગો અને તે થકી તેના અન્ય સ્થાનના અન્ય સ્પર્ધકની અન્ય વર્ગણામાં રહેલ બધાય સ્નેહાવિભાગો ક્રમથી અનંતગુણ છે.

ઈતિ સ્નેહ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-(૪) અથ પ્રકૃતિબંધાદિનું સ્વરૂપ :-

તેરમા ગુણસ્થાનક સુધીના દરેક આત્માઓ યોગના અનુસારે સમયે સમયે અનંતી કાર્મણ વર્ગણાઓ ગ્રહણ કરે છે. ગ્રહણ કરતી વખતે બધી કાર્મણ વર્ગણાઓ સમાન હોવા છતાં ગ્રહણ કરનાર આત્માના અધ્યવસાય પ્રમાણે તેમાં જુદા જુદા સ્વભાવો ઉત્પન્ન થાય છે. જુદા જુદા સ્વભાવો પ્રગટ થવાથી કર્મના પણ મૂળ અને ઉત્તર ભેદોની અપેક્ષાએ અનેક પ્રકારો થાય છે. જેમ દુધ અને દહીંનો સ્વભાવ જુદો જુદો હોવાથી તે બન્ને વસ્તુ પણ જુદી છે. તેમ કર્મ રૂપે સમાન હોવા છતાં સ્વાભાવમાં ભેદથી તેમાં પણ અનેક ભેદો હોય છે અને તે જ પ્રકૃતિબંધ કહેવાય છે. અહીં અનુભાગનો અર્થ સ્વભાવ કરેલો છે. બંધનકરણના સામર્થ્ય રૂપ અધ્યવસાય વિશેષથી આત્મા કાર્મણ વર્ગણા ગ્રહણ કરી આત્મપ્રદેશો સાથે દુધ અને જલની જેમ એકમેક રૂપ સંબંધ કરે છે. ત્યારે તે કર્મ કહેવાય છે અને તે કર્મના

જ્ઞાનાવરણીય વગેરે મૂળ-૮ અને મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ઉત્તર ભેદ સ્થૂલ રૂપે ૧૫૮ છે. તે દરેક નામો યથાર્થ ગુણવાળા છે. જેમ જ્ઞાનને આવરે તે જ્ઞાનાવરણીય, મતિજ્ઞાનને રોકે તે મતિજ્ઞાનાવરણીય, એમ સર્વત્ર સમજવું.

જે સમયે જે કર્મ બંધાય છે તે જ સમયે બંધાયેલ તે કર્મ આત્મા સાથે કેટલો કાળ કર્મ રૂપે રહેશે તે નક્કી થવું તેને સ્થિતિબંધ કહેવાય છે.

જ્ઞાનાવરણીય અથવા તો સાતા-અસાતા વેદનીય વગેરે કર્મો જ્ઞાનને રોકવાનું કે સુખ દુઃખ વગેરે ઉત્પન્ન કરવાનું ફળ કેટલા પ્રમાણમાં બતાવશે તે પ્રમાણ બંધ સમયે નક્કી થવું તે રસબંધ અથવા અનુભાગબંધ કહેવાય છે.

બંધ સમયે જેટલી કાર્મણ વર્ગણા ગ્રહણ થઈ કર્મ રૂપે પરિણામ પામે તે પ્રદેશબંધ કહેવાય છે.

અહીં પ્રકૃતિબંધ એ અવયવી છે અને સ્થિતિબંધાદિ ત્રણ તેના અવયવો છે. માટે જ પંચસંગ્રહ બંધનકરણની ગાથા-૪૦માં સ્થિતિબંધાદિ ત્રણના સમુદાયને પ્રકૃતિબંધ કહેલ છે. પરંતુ નવતત્ત્વાદિ ત્રયોમાં પ્રકૃતિનો અર્થ સ્વભાવ કહેલ છે.

ઇતિ પ્રકૃતિ બંધાદિનુ સ્વરૂપ સમાપ્ત

-: અથ પ્રદેશબંધનું સ્વરૂપ :-

પ્રકૃતિબંધનું સ્વરૂપ કહીને પ્રદેશબંધનું સ્વરૂપ કહે છે. દરેક સમયે ગ્રહણ કરેલી કાર્મણ વર્ગણાના તે તે સમયે ત્રીજા વિના એકથી સાત ગુણઠણા સુધી આયુષ્ય બંધાય ત્યારે ૮ અને શેષ કાળે તેમજ ૩-૮-૮ મે ગુણઠણે આયુષ્ય વિના-૭, દશમે આયુષ્ય અને મોહ. વિના-૬, ૧૧થી-૧૩મે એક ભાગ પડે છે. અને તેમાં દરેક કર્મને ભાગ સરખો મળતો નથી. પરંતુ આયુષ્યને સૌથી અલ્પ. તે થકી નામ અને ગોત્રને વિશેષાધિક અને પરસ્પર સમાન. તે થકી જ્ઞાન. દર્શ. અને અંતરાયને વિશેષાધિક અને પરસ્પર સમાન તે થકી મોહનીયને વિશેષાધિક અને તે થકી વેદનીયને વિશેષાધિક ભાગ મળે છે. આનો વિશેષ વિચાર ભાષાંતરમાં ગાથા-૨૫ થી ૨૮ માં કહેલો છે. છતાં નીચે ટુંકમાં લખ્યું છે.

અહીં ગ્રહણ કરેલ દલિકમાં સર્વઘાતી રસવાળા અને દેશઘાતી રસવાળા દલિકો કયા કર્મના કેટલાં અને અઘાતી રસવાળા દલિકો કયા કર્મના હોય છે તે કહે છે.

જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એ ૪ ઘાતી કર્મો છે. તેથી તેઓનો રસ ઘાતી હોય છે. ત્યાં અંતરાય કર્મમાં કોઈ પ્રકૃતી સર્વઘાતી ન હોવાથી એને મળેલ દલિકના પાંચ ભાગ પડી દાનાન્તરાયાદિક પાંચ અંતરાય રૂપે વહેંચાય છે. બાકીના ત્રણ ઘાતી કર્મોમાં બન્ને પ્રકારની પ્રકૃતિઓ હોવાથી દેશઘાતી અને સર્વઘાતી એમ બન્ને પ્રકારનો રસ હોય છે.

પોતપોતાના મૂળ કર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકોના અનંતમા ભાગ જેટલાં જ સર્વઘાતી રસવાળા દલિકો હોય છે. તેથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકમાં સર્વઘાતી રસવાળો જે અનંતમો ભાગ છે તેમાંથી અમુક ભાગ કેવલજ્ઞાનાવરણીયને મળે અને શેષ દલિક મન:પર્યવજ્ઞાનાવરણીય વગેરે-૪ પ્રકૃતિઓને મળે છે. એ જ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ સર્વઘાતી રસવાળા દલિકોમાંથી અમુક ભાગ સર્વઘાતી પ-નિદ્રા અને કેવલદર્શનાવરણ એ છને મળે છે. અને બાકીના દલિક અવધિદર્શનાવરણીય વગેરે ત્રણને મળે છે. મોહનીયકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ જે સર્વઘાતી રસવાળા દલિકો છે, તેમાંથી અમુક ભાગના બે ભાગ થઈ એક સંપૂર્ણ ભાગ મિથ્યાત્વમોહનીયને અને બીજા અર્ધા ભાગના ૧૨ ભાગ પડી અનંતાનુબંધિ કોઘાદિ-૧૨ કષાયોને મળે છે. બાકીના સર્વઘાતી અને દેશઘાતી રસવાળા દલિકના બે ભાગ થઈ કષાયમોહનીયને પ્રાપ્ત થયેલ એક ભાગ દલિકના પુનઃ ૪ ભાગ પડી ચારેય સંજવલનને અને નોકષાયમોહનીયને પ્રાપ્ત શેષ એક ભાગ એકી સાથે બંધાતી બેમાંથી એક યુગલ ત્રણ વેદમાંથી એક વેદ અને ભય-જુગુપ્સા એ પાંચ પ્રકૃતિઓને મળે છે.

બાકીના ૪ કર્મો અઘાતી હોવાથી તેઓને બધો રસ અઘાતી જ હોય છે. વેદનીય-આયુષ્ય અને ગોત્ર-આ ત્રણે કર્મોની કોઈ પણ સમયે એક જ પ્રકૃતિ બંધાતી હોવાથી પોતપોતાના મૂળ કર્મને પ્રાપ્ત થયેલ સર્વ દલિક તે સમયે બંધાતી એક જ પ્રકૃતિને સંપૂર્ણપણે મળે છે. અને નામકર્મને પ્રાપ્ત દલિકના ભાગ તે સમયે ૧૪-પિંડ-૮ પ્રત્યેક અને

ત્રસવીસક્રમાંથી જેટલી પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોય તે બધી પ્રકૃતિઓને મલે છે. અને તેમાંથી વર્ણ-ગંધ-રસ અને સ્પર્શ નામકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકમાંથી પોતપોતાના પેટા ભેદો પ્રમાણે અનુક્રમે ૫-૨-૫ અને ૮ ભેદો થઈ તેના ૨૦ ભેદોને મલે છે. તેમજ શરીરનામ અને સંઘાતન નામકર્મને મળેલ ભાગમાંથી જ્યારે ૩ શરીર અને ૩ સંઘાતન બંધાતા હોય ત્યારે ત્રણ અને ૪ શરીર-૪ સંઘાતન બંધતા હોય ત્યારે ૪ ભાગ થઈ તે દરેકને મળે છે. એજ પ્રમાણે અંગોપાંગ નામકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકના પણ જ્યારે એક બંધાતું હોય ત્યારે એકને જ, અને બે બંધાતાં હોય ત્યારે બે ભાગ પડી બન્નેને મલે છે. પરંતુ ત્રણે અંગોપાંગ એકી સાથે બંધાતા નથી. બંધન નામકર્મને પ્રાપ્ત દલિકના જ્યારે ૩ શરીર બંધાતા હોય ત્યારે ૭, અને ૪ શરીર બંધાતાં હોય ત્યારે ૧૧ ભાગ પડી અનુક્રમે-૭ અને ૧૧ને મલે છે. પરંતુ તેથી વધારે બંધનો એકી સાથે બંધતાં નથી.

આ દલ વિભાજનની સામાન્ય વિધિ છે. પરંતુ જેના જેટલાં ભાગ પડે છે અને જેટલી પ્રકૃતિઓને મળે છે તે દરેકને સમાન જ મળે છે એમ નથી. પરંતુ ૨૮મી ગાથાના ભાષાંતરમાં યંત્ર નંબર-૧૪ના અલ્પબહુત્વના યંત્ર પ્રમાણે ન્યૂનાધિક હોય છે. તેની વિશેષ હકીકત આગળ પરિશિષ્ટ-૧માં બતાવાશે.

હવે સ્થિતિબંધ અને રસબંધનું સ્વરૂપ કહેવાનું છે. પરંતુ સ્થિતિબંધથી રસબંધના સ્વરૂપમાં અધિક કહેવાનું હોવાથી ક્રમનું ઉલ્લંઘન કરી પ્રથમ રસબંધનું સ્વરૂપ કહે છે.

ઈતિ પ્રદેશબંધ સમાપ્ત

:- અથ અનુભાગ (રસ) બંધનું સ્વરૂપ :-

:- અથ અવિભાગાદિ ૧૪ અનુયોગ દ્વારોનું સ્વરૂપ :-

ત્યાં અવિભાગ, વર્ગણા, સ્પર્ધક, અંતર, સ્થાન, કંડક, ષટ્સ્થાન, અધસ્તનસ્થાન, વૃદ્ધિ, સમય, યવમધ્ય, ઓજોયુગ્મ, પર્યવસાન અને અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા આ ૧૪ અનુયોગ દ્વારો છે. (પંચસંગ્રહમાં અધ્યવસાયને અનુયોગ દ્વારમાં ગણી ૧૫ દ્વારો કહ્યા છે.)

(૧) અધ્યવસાયનું સ્વરૂપ :- અહીં અનુભાગનો હેતુ કાષાયિક અધ્યવસાય છે. તેથી પ્રથમ અધ્યવસાયનું સ્વરૂપ કહે છે. કર્મ પરમાણુઓમાં શુભ કે અશુભ ફળ આપવાની શક્તિ, તાકાત કે પાવરને અહીં રસ કહેવામાં આવે છે. પરંતુ પ્રશ્ન એ થાય છે કે તે રસ કર્મ પરમાણુઓમાં પહેલીથી જ હોય છે. કે આત્મા કર્મરૂપે ગ્રહણ કરે ત્યારે નવીન ઉત્પન્ન થાય છે? જેન દર્શનની માન્યતા પ્રમાણે જે પદાર્થમાં જે શક્તિ કે ગુણ સર્વથા હોય જ નહિ. તે શક્તિ કે ગુણ કદાપિ ઉત્પન્ન થતા જ નથી. તેમજ કર્મ પરમાણુઓમાં પહેલાથી પણ તેવો રસ પ્રગટ રૂપે હોઈ શકતો નથી. પણ સત્તા રૂપે અર્થાત્ તિરોભાવે હોય છે. જે વખતે આત્મા કાર્મણ વર્ગણા ગ્રહણ કરી કર્મ રૂપે પરિણમાવે છે તે વખતે આત્માનો જેવો તીવ્ર યા મંદ કષાયોદય અને જેવી શુભાશુભ લેશ્યા હોય તેવો રસ પ્રગટ થાય છે.

કડવી તુંબડી અથવા લીંબડા જેવો કડવા વિપાકવાળો હોય તે અશુભ અને શેરડી અગર ખાંડ જેવો આહ્લાદક મધુર વિપાકવાળો હોય તે શુભ રસ છે. ત્યાં પાપ પ્રકૃતિઓમાં અશુભ અને પુન્ય પ્રકૃતિઓમાં શુભ રસ હોય છે. જેમ જેમ કષાયોની અને અશુભ લેશ્યાઓની તીવ્રતા તેમ તેમ તે સમયે બંધાતી પાપ પ્રકૃતિઓમાં તીવ્ર એટલેકે ઉત્કૃષ્ટ અર્થાત્ વધારે અને પુન્ય પ્રકૃતિઓમાં ઓછો રસ ઉત્પન્ન થાય છે. અને જેમ જેમ કષાયોની અને અશુભ લેશ્યાઓની મંદતા અથવા શુભ લેશ્યાઓની તીવ્રતા તેમ તેમ તે વખતે બંધાતી પાપ પ્રકૃતિઓમાં ઓછો અને પુન્ય પ્રકૃતિઓમાં વધારે રસ ઉત્પન્ન થાય છે.

કર્મ પરમાણુઓમાં રસને પ્રગટ કરનાર લેશ્યા સહિત કષાયોદયવાળા તીવ્ર-તીવ્રતર-તીવ્રતમ તેમજ મંદ-મંદતર-મંદતમ જે આત્મ પરિણામો તે જ રસબંધના અધ્યવસાયો છે. અને તે અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશ રાશિ પ્રમાણે અસંખ્યાતા છે. ૧૧ થી ૧૩ ગુણસ્થાનક સુધી શુકલ લેશ્યા હોવા છતાં કષાયોદય ન હોવાથી ત્યાં બંધાતી સત્તા-વેદનીયમાં કોઈપણ પ્રકારનો રસ પડતો નથી. પણ એકથી દશ ગુણસ્થાનક સુધી કષાયોદય પણ હોવાથી તે વખતે બંધાતી કર્મ પ્રકૃતિઓમાં રસ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રથમ ગુણઠાણે કષાયો અને અશુભ લેશ્યાઓની તીવ્રતા હોવાથી તે વખતે બંધાતી પાપ પ્રકૃતિઓમાં ઘણો અને પુન્ય પ્રકૃતિઓમાં થોડો રસ પડે છે. તે જ પ્રમાણે ૧૦મા ગુણઠાણે કષાયો અત્યંત અલ્પ અને લેશ્યા અત્યંત શુભ હોવાથી તે વખતે બંધાતા મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે અશુભ કર્મોમાં અત્યંત ઓછો અને યશઃકીર્તિ વગેરે શુભ કર્મોમાં અત્યંત વધારે રસ પડે છે.....

અધ્યવસાયો શુભ અને અશુભ એમ બે પ્રકારના છે. ૧થી૧૦ ગુણઠાણા સુધી ચડતાં જે અધ્યવસાયો શુભ હોય છે તે જ અધ્યવસાયો ૧૦ થી પ્રથમ ગુણઠાણે આવતાં અશુભ હોય છે. ફક્ત ક્ષપકશ્રેણિગત ૮ થી ૧૦ ગુણઠાણા સુધીના અધ્યવસાયો ચડતી વખતે જ આવે છે માટે તે શુભ હોય છે. પણ ક્ષપકશ્રેણિથી પડવાનો અભાવ હોવાથી તે અધ્યવસાયો પડતી વખતે આવતા ન હોવાથી અશુભ હોતા નથી. તેથી અશુભ અધ્યવસાયો કરતાં ક્ષપકશ્રેણિગત આ ત્રણ ગુણસ્થાનકના શુભ અધ્યવસાયો અધિક હોય છે.

(૧) અવિભાગ પ્રરૂપણ :- કષાયવાળા પરિણામ દ્વારા આત્મા જે સમયે કાર્મણ વર્ગણાના જેટલાં સ્કંધો ગ્રહણ કરે છે તે દરેક સ્કંધોના પ્રત્યેક પરમાણુઓમાં ઓછામાં ઓછા પણ સર્વ જીવ રાશિથી અનંતગુણ રસાવિભાગો ઉત્પન્ન કરે છે. અર્થાત્ કેવલિની બુદ્ધિ રૂપ શસ્ત્રથી છેદી છેદી એવો અંશ કરે છે જેનો ફરીથી ભાગ પડી શકે જ નહીં તેવા રસના અંશને અવિભાગ પલિચ્છેદ અથવા રસ અવિભાગ કહેવામાં આવે છે. અને તેવા રસાવિભાગો એક એક પરમાણુમાં જઘન્યથી પણ સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ પ્રગટ થાય છે.

(૨) વર્ગણા પ્રરૂપણ :- એક સમયે ગ્રહણ કરેલ સર્વ કર્મ પરમાણુઓમાં ઓછો-વધતો રસ હોવાથી વર્ગણાઓ અને સ્પર્ધકો વગેરે થાય છે.

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ જઘન્ય રસાવિભાગવાળા જે પરમાણુઓનો સમુદાય તે પ્રથમ સ્પર્ધકની સર્વ જઘન્ય પ્રથમ વર્ગણા થાય છે. સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ એ ઘણી મોટી સંખ્યા હોવા છતાં અસત્કલ્પનાએ ૭ની સંખ્યા કલ્પીએ તો ૭-૭ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો સમુદાય તે પ્રથમ વર્ગણા. તેથી એકાધિક એટલે આઠ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો સમુદાય તે બીજી વર્ગણા. તે એકાધિક એટલે ૯ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો સમુદાય ત્રીજી વર્ગણા. અને તેથી પણ એકાધિક એટલે ૧૦ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો સમુદાય તે ચોથી વર્ગણા. એમ વાસ્તવિક રીતે એક-એક રસાવિભાગની વૃદ્ધિએ અભવ્યથી અનંતગુણ અને સિદ્ધતા અનંતમા ભાગ પ્રમાણ વર્ગણાઓનું એક પ્રથમ સ્પર્ધક થાય છે. તેથી અહીં અસત્કલ્પનાથી અભવ્યથી અનંતગુણ સંખ્યાને ચારની સંખ્યા કલ્પતાં આ ચાર વર્ગણાનો સમુદાય તે પ્રથમ સ્પર્ધક છે. સરખે-સરખા રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો સમુદાય તે વર્ગણા કહેવાય છે.

પ્રતિસમયે ગ્રહણ કરાયેલ કર્મ પરમાણુઓમાં તથાસ્વભાવે જે થોડા-થોડા રસવાળા પરમાણુઓ ઘણા હોય છે અને વધારે વધારે રસવાળા પરમાણુઓ ઓછા - ઓછા હોય છે. અને તેથી જ પ્રથમ વર્ગણામાં રસ ઓછો હોવાથી પરમાણુઓ ઘણા હોય છે અને સર્વાન્તિમ વર્ગણા સુધી પછી પછીની વર્ગણાઓમાં રસાવિભાગો ઘણા ઘણા હોવાથી પરમાણુઓ વિશેષ હીન-હીન હોય છે.

(૩) સ્પર્ધક પ્રરૂપણ :- જેમાં વર્ગણાઓ અંતર વિના એક એક રસાવિભાગની વૃદ્ધિ વડે સ્પર્ધા કરતી હોય તેને સ્પર્ધક કહેવાય છે. અને આ પ્રથમ સ્પર્ધકની અંતિમ વર્ગણાના એક એક પરમાણુમાં જેટલાં રસાવિભાગો છે, તે થકી એક-બે યાવત્ સંખ્યાત-અસંખ્યાત કે અનંત અધિક રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓ હોતા જ નથી. પરંતુ સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ અધિક રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓ હોય છે. અહીં અસત્કલ્પનાથી સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ સંખ્યાને ૭ની સંખ્યાથી કલ્પી બતાવવામાં આવેલ છે.

(૪) અંતર પ્રરૂપણ :- ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે... સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ અધિક રસાવિભાગવાળા એટલે અસત્કલ્પનાથી ૭ અધિક રસાવિભાગવાળા એટલે ૧૭ રસાવિભાગવાળા જેટલાં પરમાણુઓ હોય તેઓના સમુદાયથી બીજા સ્પર્ધકની શરૂઆત થાય છે. તેથી વાસ્તવિક રીતે સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ અને અસત્કલ્પનાએ ૭નું અંતર પડે છે.

(૫) સ્થાન પ્રરૂપણ :- સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ અધિક એટલે અસત્કલ્પનાથી ૧૭-૧૭ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો સમુદાય તે બીજા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા. તેથી એક અધિક એટલે ૧૮ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો સમુદાય તે બીજી, તેથી એક અધિક એટલે ૧૯ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો સમુદાય તે ત્રીજી અને તેથી પણ એક અધિક એટલે ૨૦ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો સમુદાય તે ચોથી વર્ગણા. એમ એક-એક રસાવિભાગની વૃદ્ધિએ ખરી રીતે અભવ્યથી અનંતગુણ અનંતી વર્ગણાઓ હોવા છતાં અસત્કલ્પનાથી આ ચાર વર્ગણાઓનો સમુદાય તે બીજું સ્પર્ધક. આ સ્પર્ધકની છેલ્લી વર્ગણાના પરમાણુઓમાં જે રસાવિભાગ છે તેનાથી એક-બે યાવત્ સંખ્યાત - અસંખ્યાત કે અનંત અધિક રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓ હોતા જ નથી. પરંતુ સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ અધિક રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓ હોય છે, તેથી પુનઃ સર્વજીવરાશિથી અનંતગુણ અંતર પડે છે.

સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ એટલે કે અસત્કલ્પનાએ-૭ રસાવિભાગ અધિક અર્થાત્ ૨૭ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓનો સમુદાય તે ૩જા સ્પર્ધકની પ્રથમ વર્ગણા છે, તેથી એક-એક રસાવિભાગ અધિક પરમાણુઓવાળી પ્રથમ સ્પર્ધકની જેમ અહીં પણ અભવ્યથી અનંતગુણ અથવા સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ અનંતી વર્ગણાઓ હોવા છતાં અસત્કલ્પનાથી ૨૭-૨૮-૨૯ અને ૩૦ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓના સમુદાય રૂપ ૪ વર્ગણાઓનું ત્રીજું સ્પર્ધક થાય છે. ત્યારબાદ સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ અંતર પડે છે. પછી એજ પ્રમાણે અભવ્યથી અનંતગુણ સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ વર્ગણાનું ચોથું સ્પર્ધક થાય છે. અસત્કલ્પનાથી સર્વ જીવરાશિથી અનંતગુણ એટલે ૭ અધિક કરતાં ૩૭-૩૮-૩૯-૪૦ રસાવિભાગવાળા પરમાણુઓના સમુદાય રૂપ ૪ વર્ગણાઓનું ચોથું સ્પર્ધક થાય છે. એમ વાસ્તવિક રીતે અભવ્યથી અનંતગુણ અને સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ સ્પર્ધકોનું એક રસસ્થાન થાય છે. પરંતુ અસત્કલ્પનાથી અહીં અભવ્યથી અનંતગુણ=૪ની સંખ્યા લીધેલ હોવાથી આ ૪ સ્પર્ધકોનું સર્વ જઘન્ય રસવાળું પ્રથમ રસસ્થાન થાય છે એમ સમજવું. વિવક્ષિત સમયે ગ્રહણ કરેલ સર્વ કર્મ પરમાણુઓમાં જેટલો રસ સમૂહ હોય તેને એક રસસ્થાન કહેવાય છે.

(૬) કંડક પ્રરૂપણ :- સર્વ જઘન્ય રસસ્થાનમાં રહેલા સ્પર્ધકોથી અનંતભાગ અધિક સ્પર્ધકોવાળું બીજું રસસ્થાન હોય છે અને બીજા રસસ્થાનના સ્પર્ધકોથી અનંતભાગ અધિક સ્પર્ધકોવાળું ત્રીજું રસસ્થાન. એમ પૂર્વ-પૂર્વના સ્થાનમાં રહેલ સ્પર્ધકોથી પછી પછી સ્થાનમાં અનંતભાગ અધિક-અધિક સ્પર્ધકો હોય છે. કુલ્લે આવા સ્થાનો અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રના આકાશપ્રદેશોના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ આકાશપ્રદેશો જેટલાં હોય છે. અને તે અનંતભાગ વૃદ્ધ કંડક કહેવાય છે. કંડક એટલે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ પ્રદેશ પ્રમાણ અસંખ્યાતી સંખ્યા.

(૭) ષટ્સ્થાન પ્રરૂપણ :- આ અનંતભાગ વૃદ્ધના કંડકના છેલ્લા સ્થાનમાં જેટલાં સ્પર્ધકો છે તેની પછી અસંખ્યાતભાગ અધિક સ્પર્ધકોવાળું એક સ્થાન હોય છે. ત્યાર બાદ પુનઃ અનંતભાગ વૃદ્ધ સ્પર્ધકવાળા નિરંતર કંડક પ્રમાણ સ્થાનો અને ત્યારબાદ પુનઃ અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધનું એક સ્થાન હોય છે. એમ વારંવાર નિરંતર કંડક પ્રમાણ અનંતભાગ વૃદ્ધના સ્થાનો અને અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધનું એક એક સ્થાન ત્યાં સુધી હોય છે કે યાવત્ વચ્ચે વચ્ચે આવતા અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધના સ્થાનો એક કંડક પ્રમાણ થાય. એમ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ, સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ, અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ અને અનંતગુણ વૃદ્ધ એ છ પ્રકારના સ્થાનો અને પછી અનંતગુણ વૃદ્ધ વિના પાંચ પ્રકારના સ્થાનોના અંત સુધીનું નામપ્રત્યય સ્પર્ધકના વિચારમાં બતાવ્યા પ્રમાણે પ્રથમ ષટ્સ્થાન થાય છે. એમ અહીં રસબંધમાં પણ કુલ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશપ્રમાણ ષટ્સ્થાન થાય છે.

અહીં ષટ્સ્થાનમાં સંખ્યાતભાગાદિ ત્રણ પ્રકારના ભાગાકાર અને સંખ્યાતગુણાદિ ત્રણ પ્રકારના ગુણાકાર બતાવેલ છે. જ્યાં સંખ્યાતભાગાધિક બતાવેલ હોય ત્યાં પૂર્વની સ્પર્ધક સંખ્યાને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાથી ભાગતાં જે સંખ્યા આવે તે સંખ્યા અધિક કરવી. એ જ પ્રમાણે જ્યાં સંખ્યાતગુણાધિક બતાવેલ હોય ત્યાં પૂર્વની સંખ્યાને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા વડે ગુણતાં જે સંખ્યા આવે તે સંખ્યા અધિક કરવી. જ્યાં અસંખ્યાતભાગાધિક કહેલ હોય ત્યાં પૂર્વની સંખ્યાને અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ રાશિ પ્રમાણ અસંખ્યાત સંખ્યા વડે ભાગવાથી જેટલી સંખ્યા આવે તેટલી સંખ્યા અધિક કહેવી. જ્યાં અસંખ્યાતગુણાધિક કહેલ હોય ત્યાં પૂર્વની સંખ્યાને અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અસંખ્યાત વડે ગુણવાથી જેટલી

સંખ્યા આવે તેટલી સંખ્યા અધિક કહેવી. જ્યાં અનંતભાગાધિક બતાવેલ હોય ત્યાં પૂર્વની સંખ્યાને સર્વ જીવરાશિ પ્રમાણ અનંત સંખ્યા વડે ભાગવાથી જે સંખ્યા આવે તેટલી સંખ્યા અધિક સમજવી. અને જ્યાં અનંતગુણાધિક બતાવેલ હોય ત્યાં પૂર્વની સંખ્યાને સર્વ જીવરાશિ વડે ગુણતાં જેટલી સંખ્યા આવે તેટલી સંખ્યા અધિક સમજવી.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે પ્રથમના ષટ્સ્થાનમાં પ્રથમ અનંતગુણ વૃદ્ધ સ્થાનની પહેલાના બધા સ્થાનોમાં સર્વ જીવરાશિ પ્રમાણ અનંત સ્પર્ધકો હોતા જ નથી. કારણકે અભવ્યથી અનંતગુણ અથવા સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ સ્પર્ધકોનું પ્રથમ સ્થાન થાય છે અને ત્યાર બાદ પણ અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધના કંડક સુધી ક્યાંય પણ અનંત સ્પર્ધકો વધતા ન હોવાથી સર્વત્ર અભવ્યથી અનંતગુણ સ્પર્ધકો હોય છે અને આ સંખ્યાથી સર્વ જીવરાશિની અનંત સંખ્યા ઘણી જ મોટી છે, તેથી અભવ્યથી અનંતગુણ એવી પૂર્વની સંખ્યાને સર્વ જીવરાશિ પ્રમાણ અનંત સંખ્યાથી ભાગી શકાય જ નહીં, તો અનંતભાગ વૃદ્ધ સ્થાનો કેવી રીતે ઘટી શકે ?

તેના ઉત્તરમાં સમજવું કે પ્રથમના ષટ્સ્થાનમાં રહેલ પ્રથમ અનંતગુણ વૃદ્ધિવાળા સ્થાનની પહેલાના કોઈપણ સ્થાનોમાં રહેલ સ્પર્ધકોને સર્વ જીવરાશિથી ભાગી શકાય નહીં. એ વાત સારી છે, પરંતુ આવા સ્થાનો બહુ અલ્પ હોવાથી તેની વિવક્ષા કરી નથી અને આ જ પ્રથમ ષટ્સ્થાનના પ્રથમ અનંતગુણ વૃદ્ધસ્થાન પછીના બધા સ્થાનોમાં અને બીજા વગેરે બધા ષટ્સ્થાનોના કોઈપણ સ્થાનના સ્પર્ધકોને સર્વ જીવરાશિથી ભાગી શકાય છે. તે જ પ્રમાણે સંયમશ્રેણિ, શ્રુતિકેવલી વગેરેના સ્વરૂપમાં અનેક ઠેકાણે ષટ્સ્થાનો સંભવે છે, ત્યાં સર્વત્ર ઘણી મોટી સંખ્યા હોવાથી પૂર્વની સંખ્યાને સર્વ જીવરાશિથી ભાગી શકાય છે. માટે કોઈ દોષ નથી.

(૮) અધસ્તનસ્થાન પ્રરૂપણ :- ભાષાંતરમાં ગાથા-૩૭ના ટીકાર્થ તથા ટી.નં.૮૦માં આંકડા સહિત લખેલ છે. તે સમજી લેવું.

(૯) વૃદ્ધિ પ્રરૂપણ :- અધ્યવસાય દ્વારમાં બતાવ્યા પ્રમાણે કોઈ પણ એક કાષાયિક અધ્યવસાયથી એક રસસ્થાન બંધાય છે. એટલે કાષાયિક લેશ્યા મિશ્રિત અધ્યવસાય કારણ છે અને રસબંધસ્થાન તેનું કાર્ય છે. તેમ જ કાષાયિક અધ્યવસાયોની તરતમતા ઉપર રસબંધની તરતમતાનો આધાર છે. કોઈ પણ જીવને કાષાયિક અધ્યવસાયો હંમેશા માટે સમાન હોતા નથી. પરંતુ અનંતભાગ અધિક વગેરે છ પ્રકારની વૃદ્ધિવાળા અને અનંતભાગહીન વગેરે છ પ્રકારની હાનિવાળા હોય છે. તેથી તે અધ્યવસાયો દ્વારા બંધાતા રસમાં પણ ૬ પ્રકારની વૃદ્ધિ અને ૬ પ્રકારની હાનિ સંભવે છે.

નિરંતર કોઈ પણ આત્મા અનંતભાગ અધિક અધિક વૃદ્ધિએ રસ બાંધે તો ઉત્કૃષ્ટથી કેટલો કાળ બાંધે ? તેમજ નિરંતર અનંતભાગ હીન હીન રસ બાંધે તો પણ ઉત્કૃષ્ટથી કેટલો કાળ બાંધે ? એ જ પ્રમાણે બાકીની પાંચ પ્રકારની વૃદ્ધિએ અથવા હાનિએ જો નિરંતર રસ બાંધે તો ઉત્કૃષ્ટથી કેટલો કાળ સુધી બાંધે ? તેનો અહીં વિચાર કરવામાં આવે છે.

ત્યાં કોઈ પણ જીવ અનંતગુણ વૃદ્ધ અથવા અનંતગુણ હીન રસબંધ ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત કાલ પ્રમાણ, અને શેષ અનંતભાગ વૃદ્ધાદિક પાંચ પ્રકારે વૃદ્ધ અને અનંતભાગ હીનાદિક પાંચ પ્રકારે હીન રસબંધ પણ નિરંતર ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગના કાળ પ્રમાણ કરે છે. ત્યારબાદ અવશ્ય અન્ય પ્રકારે વૃદ્ધ અથવા હીન રસબંધ કરે છે, જઘન્યથી દરેક વૃદ્ધિ હાનિનો કાળ એક અથવા બે સમય છે.

(૧૦) સમય પ્રરૂપણ :- (અવસ્થાનકાળ) ઉપર બતાવેલ કોઈ પણ પ્રકારનો અધિક કે ઓછો રસબંધ ન કરે તો એક સરખો રસબંધ કેટલો કાળ કરે ? તે અહીં વિચારવાનું છે. ત્યાં સર્વ જઘન્ય રસસ્થાનથી યાવત્ શરૂઆતના અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયોમાંનો કોઈ પણ એક અધ્યવસાય ઉત્કૃષ્ટથી ચાર સમય સુધી રહી શકે છે. એ જ પ્રમાણે ત્યાર પછીના અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયો પાંચ સમય, ત્યાર પછીના તેટલાં જ અધ્યવસાયો છ સમય, ત્યાર પછીના તેટલાં જ સાત સમય, ત્યાર પછીના તેટલાં જ આઠ સમય સુધી અને ત્યારપછી ઉપર ઉપરના તેટલાં અધ્યવસાયો અનુક્રમે ૭-૬-૫-૪-૩ અને ૨ સમય કાળ સુધી વધુમાં વધુ ટકી શકે છે. ત્યારબાદ અધ્યવસાય અને રસબંધ પણ નક્કી બદલાઈ જાય છે. જઘન્યથી દરેક અધ્યવસાય એક સમય રહે છે.

(૧૧) યવમધ્ય પ્રરૂપણા :- જેમ યવનો મધ્ય ભાગ જાડો અને બે બાજુ પાતળો હોય છે. તેમ જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ સુધીના અધ્યવસાયો અથવા રસસ્થાનોની એક લાઈન કરીએ તો તેમાં વચલા અધ્યવસાયો અને રસસ્થાનો કાળની અપેક્ષાએ આઠ સમયવાળા હોવાથી જાડો અને બન્ને બાજુના ક્રમશઃ હીન હીન કાળવાળા હોવાથી પાતળો આકાર થાય છે. તેથી જ આઠ સમયવાળા અધ્યવસાયોને યવમધ્ય કહેવાય છે.

નીચેના ૭ સમયના કાળવાળા છેલ્લા અધ્યવસાયની અપેક્ષાએ ૮ સમયના કાળવાળા અધ્યવસાયોમાંનો પ્રથમ અધ્યવસાય અનંતગુણ વૃદ્ધ હોય છે. તેથી તેની પછીના ૮ સમયવાળા બધા અધ્યવસાય સ્થાનો અનંતગુણ વૃદ્ધ હોય છે. અને ઉપરના ૭ સમયના કાળવાળા અધ્યવસાયોમાંના પહેલાં અધ્યવસાયથી ૮ સમયના કાળવાળા અધ્યવસાયોમાંનો છેલ્લો અધ્યવસાય અનંતગુણહીન હોય છે. તેથીજ તેના પહેલાના ૮ સમય કાળવાળા બધા અધ્યવસાયો અનંતગુણહીન હોય છે. માટે જ ૮ સમયવાળા અધ્યવસાયો અનંતગુણ વૃદ્ધિ અને હાનિ એમ બન્નેમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

એ જ પ્રમાણે શરૂઆતના ૪ સમય કાળવાળા અને છેલ્લા બે સમયના કાળવાળા અધ્યવસાયો છોડી બાકીના ૫ થી ૩ સમય સુધીના કાળવાળા દરેક અધ્યવસાયો અનંતગુણ વૃદ્ધિ અને હાનિ એમ બન્નેમાં પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ શરૂઆતના ૪ સમયવાળા અધ્યવસાયો કેવળ અનંતગુણ હાનિમાં અને ઉપરના બે સમયવાળા અધ્યવસાયો ફક્ત અનંતગુણ વૃદ્ધિમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં શરૂઆતના ૪ થી છેલ્લા ૨ સમય સુધીના કાળવાળા દરેક અધ્યવસાયો સામાન્યથી અસંખ્યાતાના અસંખ્યાતા ભેદો હોવાથી ૮ સમયવાળા સૌથી થોડા છે. તે થકી તેની બન્ને બાજુ-૭-૬-૫ અને ૪ સમયના કાળવાળા અધ્યવસાયો અનુક્રમે એક-એક થી અસંખ્યાતગુણ અને બન્ને બાજુના પરસ્પર તુલ્ય હોય છે. તે થકી ઉપરના ૩ અને ૨ સમયવાળા પણ અનુક્રમે અસંખ્યાતગુણ છે.

એક સમયે સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. તે થકી સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયરૂપે રહેલ સર્વ જીવો, તેથી તેઓની સ્વકાયસ્થિતિ અને તેના કરતાં રસબંધના સ્થાનો (અથવા સર્વ રસબંધના અધ્યવસાયો) ક્રમશઃ એક એકથી અસંખ્યાતગુણ છે.

૧૨. ઓજોયુગ્મ :- ઓજ એટલે એક, ત્રણ, પાંચ વગેરે એકી સંખ્યા અને યુગ્મ એટલે ૨-૪-૬ વગેરે બેકી સંખ્યા અને તેના કુલ કલ્પોજ, દ્વાપરયુગ્મ, ત્રેતૌજ અને કૃતયુગ્મ એમ ૪ પ્રકાર છે. કોઈ પણ અમુક રાશિને ચારે ભાગવાથી એક શેષ રહે તે કલ્પોજ- જેમ-૧૩, ચારે ભાગવાથી બે શેષ રહે તે દ્વાપરયુગ્મ જેમ-૧૪, ચારે ભાગવાથી ત્રણ શેષ રહે તે ત્રેતૌજ જેમ ૧૫ અને ચારે ભાગવાથી કાંઈ પણ બાકી ન રહે તે કૃતયુગ્મ જેમ ૧૨ કે ૧૬.

અહીં અનુભાગના વિચારમાં રસાવિભાગો, વર્ગણાઓ, સ્પર્ધકો, રસસ્થાનો, કંડકો અને ષટ્સ્થાનોની સંખ્યા કૃતયુગ્મ સંજ્ઞાવાળી છે. અર્થાત્ અવિભાગાદિ દરેકને ચારે ભાગીએ તો કાંઈ પણ શેષ રહેતું નથી.

૧૩. પર્યવસાન પ્રરૂપણા:- અનંતગુણ વૃદ્ધિવાળા કંડકનું છેલ્લું સ્થાન એ પર્યવસાન અર્થાત્ ષટ્સ્થાનનો છેડો છે. કારણ કે કંડકના છેલ્લા અનંતગુણ વૃદ્ધસ્થાનની પછી અનંતભાગ વૃદ્ધાદિક પાંચ પ્રકારના સ્થાનો આવે છે અને ત્યાં પ્રથમ ષટ્સ્થાન પૂર્ણ થાય છે. એમ દરેક ષટ્સ્થાનમાં છેલ્લું અનંતગુણ વૃદ્ધસ્થાન એ પર્યવસાન છે.

૧૪. અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા :- આ અલ્પબહુત્વનો વિચાર અનંતરોપનિધા અને પરંપરોપનિધાથી બે પ્રકારે છે. ત્યાં પ્રથમ અનંતરોપનિધાએ અનંતગુણ વૃદ્ધિવાળા સ્થાનોથી અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિવાળા સ્થાનો અસંખ્યાતગુણ હોય છે. કારણકે અસત્કલ્પનાએ ષટ્સ્થાનના કોષ્ટકમાં ૬ અંકથી બતાવ્યા પ્રમાણે અનંતગુણવૃદ્ધના સ્થાનો કંડક પ્રમાણ અર્થાત્ ચાર છે. ત્યારે પાંચ અંકથી બતાવેલ અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધસ્થાનો કુલ ૨૦ છે. અને તે ચારની અપેક્ષાએ કંડકવર્ગ અને કંડક પ્રમાણ-અસંખ્યાતગુણ છે. એ જ પ્રમાણે અસંખ્યગુણ વૃદ્ધ, સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ, સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ અને અનંતભાગ વૃદ્ધસ્થાનો અનુક્રમે એક એક થી અસંખ્યાતગુણ છે. સર્વ ઠેકાણે પૂર્વની સંખ્યાને કંડકે ગુણી અને એક કંડક સંખ્યા ઉમેરવાથી જેટલી સંખ્યા થાય તેટલાં છે.

પરંપરોપનિધાએ...અલ્પબહુત્વની વિચારણા કરતાં પહેલાં નીચેની હકીકત બરાબર સમજવાની આવશ્યકતા છે. કારણ કે તે બરાબર સમજાય તો જ પરંપરોપનિધાએ બતાવેલ અલ્પબહુત્વ બરાબર સમજી શકાય....

કોઇ પણ ષટ્સ્થાનની અંદર અનંતભાગ વૃદ્ધ વગેરે જે ૬ પ્રકારના સ્થાનો બતાવેલા છે, તે પોતપોતાના પૂર્વના તરતના સ્થાનની અપેક્ષાએ છે. પરંતુ આખાય ષટ્સ્થાનમાં શરૂઆતના અનંતભાગ વૃદ્ધના કંડકના છેલ્લા સ્થાનની અપેક્ષાએ પછીના કોઇ પણ સ્થાનો અનંતભાગાધિક-સ્પર્ધકવાળા છે જ નહીં. એ જ પ્રમાણે પ્રથમ અસંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધસ્થાનથી આરંભી પ્રથમ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનની પહેલાના બધા અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધના સ્થાનો અને પૂર્વ-પૂર્વના સ્થાનની અપેક્ષાએ વચ્ચે વારંવાર કંડક પ્રમાણ જે અનંતભાગ વૃદ્ધસ્થાનો આવે છે તે બધાયે અસંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધ જ ગણાય છે. એ જ પ્રમાણે પ્રથમ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનોથી ષટ્સ્થાનના અંતિમ સ્થાન સુધી પૂર્વ-પૂર્વના સ્થાનની અપેક્ષાએ છએ પ્રકારની વૃદ્ધિવાળા સ્થાનો હોવા છતાં પ્રથમ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધની પહેલાંના અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનોની અપેક્ષાએ કોઇ પણ સ્થાન અનંતભાગ વૃદ્ધ અને અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ છે જ નહીં, પરંતુ શેષ સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધ વગેરે ૪ પ્રકારના સ્થાનો છે.

છેલ્લા અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનની પછીના પહેલા સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનથી આરંભી પ્રથમના સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધસ્થાનની પહેલાના જે કંડક પ્રમાણ મૂળ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનો છે તે, અને તેની વચ્ચે આવતા પૂર્વ-પૂર્વના સ્થાનની અપેક્ષાએ અનંતભાગ વૃદ્ધ અને અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધના જે સ્થાનો છે તે બધા સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ નથી પરંતુ એક કંડક પ્રમાણ મૂળ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનોમાંના ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત સુધીના અંતિમ સ્થાનની પહેલાના બધા સ્થાનો સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ ગણાય છે અને ત્યાર પછી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતવાર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા પ્રમાણ મૂળ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનો આવે તેના અંતિમ સ્થાનની પહેલાના ત્રણે પ્રકારની વૃદ્ધિવાળા સ્થાનો સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિવાળા સ્થાનોની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિવાળા ગણાય છે. અને ત્યાર પછીના મૂળ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધના જેટલાં સ્થાનો બાકી છે તે અને સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિવાળા મૂળ કંડક પ્રમાણ સ્થાનો તથા ત્યાર પછીના પ્રથમ અનંતગુણ વૃદ્ધિવાળા સ્થાનની પહેલાં જે કંડક પ્રમાણ અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિવાળા સ્થાનો છે તે અને તેની વચ્ચે આવતા અનંતભાગ વૃદ્ધાદિક પાંચેય પ્રકારના સ્થાનો અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિવાળા ગણાય છે અને પ્રથમ અનંતગુણ વૃદ્ધિવાળા સ્થાનથી આરંભી ત્યાર પછીના પૂર્વ પૂર્વના સ્થાનની અપેક્ષાએ જે અનંતભાગ વૃદ્ધ વગેરે છએ પ્રકારના સ્થાનો છે તે બધાએ પ્રથમ અનંતગુણ વૃદ્ધિવાળા સ્થાનની પહેલાંના અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિવાળા સ્થાનોની અપેક્ષાએ અનંતગુણ વૃદ્ધ જ છે.

અસત્કલ્પનાએ બતાવેલ ષટ્સ્થાન યંત્ર નંબર ૧૮માં કુલ ૧૫૬૨૪ રસસ્થાનો છે. તેમાં ફક્ત પ્રથમના ૪ સ્થાનો અનંતભાગ વૃદ્ધ છે અને પ્રથમના ૨ ના અંકથી ૩ જા અંકની પહેલાના કુલ ૨૦ સ્થાનો છે તે બધા અસંખ્યાતભાગ અધિક છે અને તેની અપેક્ષાએ પ્રથમના ૩જા અંકથી પ્રથમના ૪થા અંકની પહેલાંના જે કુલ ૧૦૦ સ્થાનો છે તેમાંના કેટલાક સંખ્યાતભાગ અધિક, કેટલાક સંખ્યાતગુણ અધિક અને છેલ્લા કેટલાક અસંખ્યાતગુણ અધિક સ્પર્ધકોવાળા છે. અહીં કંડકની સંખ્યા ૪ની આપેલ હોવાથી મૂળ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનોમાં જ સંખ્યાતભાગ -સંખ્યાતગુણ અને અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધસ્થાનો કઇ રીતે છે તે બરાબર સમજાવી શકાય તેમ ન હોવાથી પછી કંડકની કોઇ નવી સંખ્યા કલ્પી બરાબર સમજાવીશું.

મૂળ સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધના છેલ્લા કેટલાક સ્થાનોમાં અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ સ્પર્ધકો છે, તેથી પ્રથમના ૪ના અંકથી બતાવેલ સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધસ્થાનથી આરંભી પ્રથમના અનંતગુણ વૃદ્ધના સ્થાનની (૬અંકની) પહેલાના કુલ ૩૦૦૦ રસસ્થાનો છે તે બધાએ પણ અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધ છે. અને તે અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધસ્થાનોની અપેક્ષાએ ૬ અંક રૂપ પ્રથમ અનંતગુણ વૃદ્ધસ્થાનથી આરંભી ષટ્સ્થાનમાં આવતા છેલ્લા એકડા સુધીના જે ૧૨૫૦૦ સ્થાનો છે તે બધા અનંતગુણ વૃદ્ધ જ છે.

ત્યાં ઉપર બતાવ્યા મુજબ અનંતભાગ વૃદ્ધના સ્થાનો એક કંડક પ્રમાણ જ છે. ત્યાર પછીના અને પ્રથમના સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનથી પહેલાના પૂર્વ-પૂર્વના સ્થાનની અપેક્ષાએ અનંતભાગ અને અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ હોવા છતાં બધા અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધ જ છે અને તેવા સ્થાનો કંડકવર્ગ અને કંડક પ્રમાણ હોવાથી પૂર્વના સ્થાનોથી અસંખ્યાતગુણ છે. અને અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનોથી સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધસ્થાનો તેમ જ સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધસ્થાનો અનુક્રમે સંખ્યાતગુણ છે.

જો કે ષટ્સ્થાનની અંદર મૂળ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનો કંડક પ્રમાણ અસંખ્યાતા છે. તે જ પ્રમાણે મૂળ સંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધસ્થાનો પણ કંડક પ્રમાણ અસંખ્યાતા છે અને તે દરેકની વચ્ચે અનંતભાગ વૃદ્ધાધિક સ્થાનો અસંખ્યાતીવાર આવે છે. પણ મૂળ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધિવાળા સ્થાનોમાં જ સંખ્યાત્વગુણ અને અસંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધસ્થાનો થઈ જાય છે. માટે પૂર્વ પૂર્વના વૃદ્ધિવાળા સ્થાનોની અપેક્ષાએ સંખ્યાતાભાગ અને સંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધસ્થાનો અસંખ્યાત્વગુણ નથી પણ સંખ્યાત્વગુણ છે.

મૂળ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનોમાં જ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધ, સંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધ અને અસંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધ સ્પર્ધકો કેમ હોય છે ? તે અસત્કલ્પનાએ કંડકની મોટી સંખ્યા લઈ આ રીતે સમજી શકાશે....

અહીં ૫૦ની સંખ્યાને કંડક, ૫ની સંખ્યાને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત્વ અને સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધ પ્રથમ સ્થાનની પહેલાના સ્થાનમાં કુલ સ્પર્ધકો અનંત હોવા છતાં અસત્કલ્પનાએ ૫૦૦ સમજવા.

તે ૫૦૦ ને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યારૂપ ૫ વડે ભાગતાં ૧૦૦ આવે તે ૧૦૦ અધિક કરવાથી પ્રથમ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનમાં ૬૦૦, અને ફરીથી બીજું સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાન આવે ત્યારે ૧૦૦ વધવાથી ૭૦૦, એમ ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા સ્થાનમાં પણ સંખ્યાત્વભાગ રૂપ સો-સો સ્પર્ધકો વધવાથી કુલ ૧૦૦૦ થાય. અને વચ્ચે જે અનંતભાગ વૃદ્ધ તથા અસંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનો આવે છે. ત્યાં પણ થોડા થોડા સ્પર્ધકો વધે છે. માટે પાંચમા મૂળ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનમાં હજારથી પણ અધિક સ્પર્ધકો થાય છે એટલે ૫૦૦ની અપેક્ષાએ જે હજારથી અધિક સ્પર્ધકો છે તે સંખ્યાત્વભાગ અધિક નથી પણ સંખ્યાત્વગુણ અધિક છે અને તે પાંચમા સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનની પહેલા જ વખત બધા સ્થાનો આવે છે. તેથી હજુ મૂળ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનો ૪૬ બાકી હોવા છતાં પાંચમા સ્થાનથી આવતા બધા સ્થાનો પૂર્વના સ્થાનોની અપેક્ષાએ સંખ્યાત્વગુણવૃદ્ધ છે. ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત્વરૂપ પાંચમા સ્થાનમાં સાધિક બમણા, (૫૦૦X૨= ૧૦૦૦ થી અધિક) દસમા સ્થાનની અંદર સાધિક ત્રણ ઘણા (૫૦૦X૩=૧૫૦૦થી અધિક) પંદરમા સ્થાનની અંદર સાધિક ચાર ઘણા (૫૦૦X૪=૨૦૦૦થી અધિક) અને વીસમા સ્થાનની અંદર સાધિક પાંચ ગણા થાય છે. (૫૦૦X૫= ૨૫૦૦ થી અધિક) અહીં પાંચમી સંખ્યાને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત્વ કલ્પેલ હોઈ આ વીસમા સ્થાનની અંદર સાધિક પાંચ ગણા સ્પર્ધકો હોવાથી સંખ્યાત્વગુણ નથી, પણ અસંખ્યાત્વગુણ છે. તેથી જ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત્વતીવાર મૂળ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા સ્થાનના અંતિમ સ્થાનની પહેલાના બધા સ્થાનો સંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધ સ્પર્ધકવાળા છે. અને તે પૂર્વના સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનોની સંખ્યા પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત્વવાર આવે છે. તેથી સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધ સ્થાનોથી સંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધસ્થાનો સંખ્યાત્વગુણ છે.

હજી મૂળ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનો કંડક પ્રમાણ અસત્કલ્પનાએ ૫૦ કલ્પેલા છે. તેમાંના ૩૧ સ્થાનો બાકી છે. વીસમા સ્થાનમાં જ સાધિક પાંચ ગુણા હોવાથી અસંખ્યાત્વગુણ થઈ જાય છે. તેથી તે પછીના બાકી રહેલ મૂળ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધિવાળા ૩૦ સ્થાનોમાં અસંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધ સ્પર્ધકો હોવાથી મૂળ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનોમાં જ આ પ્રમાણે સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધ વગેરે ત્રણ પ્રકારની વૃદ્ધિ ધટી શકે છે. અને ત્યારપછીના અનંતગુણ વૃદ્ધ પ્રથમ સ્થાનની પહેલાના મૂળ સંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધસ્થાનો અને તેની વચ્ચે આવતાં અનંતભાગ વૃદ્ધ વગેરે ત્રણે પ્રકારના સ્થાનો તેમજ અસંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધિવાળા મૂળ સ્થાનો અને તેની વચ્ચે આવતાં અનંતભાગ વૃદ્ધ વગેરે ચારે પ્રકારના સ્થાનો અસંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધ જ છે. અને તે બંને પ્રકારના તેમજ જે ૨૦મા મૂળ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધસ્થાનથી અસંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધ સ્પર્ધકો થયા છે. તે બાકી રહેલ ૩૦ મૂળ સંખ્યાત્વભાગ વૃદ્ધના સ્થાનો પણ અસંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધ સ્પર્ધકો વાળા છે. માટે જ સંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધસ્થાન કરતાં અસંખ્યાત્વગુણ વૃદ્ધસ્થાનો અસંખ્યાત્વગુણ છે. અને તેની અપેક્ષાએ પ્રથમ અનંતગુણ વૃદ્ધના સ્થાનથી ષટ્સ્થાનની સમાપ્તિ સુધીના બધા સ્થાનો પૂર્વ-પૂર્વના સ્થાનની અપેક્ષાએ યથાસંભવ છએ પ્રકારની વૃદ્ધિવાળા હોવા છતાં અહીં અનંતગુણ વૃદ્ધ સ્પર્ધકવાળા છે. અને તે પૂર્વના સ્થાનો કરતાં અસંખ્યાત્વવાર આવતાં હોવાથી અસંખ્યાત્વગુણ છે.

અહીં સુધી રસબંધના સ્થાનોનું તથા તેના કારણભૂત અધ્યવસાય સ્થાનોનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. પણ હવે એ રસસ્થાનોને બાંધનારા બંધકપણે વર્તતાં જીવોનો વિચાર કરવાનો છે.

ઇતિ અવિભાગાદિ ૧૪ અનુયોગ દ્વારોનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

-: અથ જીવસમુદાહાર -૮ દારોનું સ્વરૂપ :-

(૧) પ્રતિસ્થાને (એક એક સ્થાને) જીવ પ્રરૂપણા (૨) અંતરસ્થાન પ્રૃ (૩) નિરંતરસ્થાન પ્રૃ (૪) નાના જીવ કાલ પ્રમાણ પ્રૃ (૫) વૃદ્ધિ પ્રૃ (૬) યવમધ્ય પ્રૃ (૭) સ્પર્શના પ્રૃ (૮) અલ્પબહુત્વ પ્રૃ આ ૮ અનુયોગ દ્વારો છે.

(૧) પ્રતિસ્થાને જીવ પ્રરૂપણા :- સ્થાવર પ્રાયોગ્ય એક એક સ્થાનને બાંધનારા ઉત્કૃષ્ટથી અને જઘન્યથી પણ હંમેશાં અનંતા અને ત્રસપ્રાયોગ્ય એક એક સ્થાનને બાંધનારા ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અસંખ્યાતા અને જઘન્યથી એક-બે જીવો હોય છે. અને કોઈ કોઈ વાર કેટલાક સ્થાનોને બાંધનારા ત્રસ જીવો નથી પણ હોતા.

(૨) અંતરસ્થાન પ્રરૂપણા :- સ્થાવર પ્રાયોગ્ય સ્થાનો થોડા હોવાથી અને તેને બાંધનારા જીવો અનંત હોવાથી દરેક સ્થાનને બાંધનારા સ્થાવર જીવો સદા અનંતા હોય છે, અર્થાત્ સ્થાવર પ્રાયોગ્ય કોઈ પણ સ્થાનને કોઈ વખત જીવો ન બાંધે અને ખાલી હોય એવું બનતું જ નથી. જ્યારે ત્રસ પ્રાયોગ્ય સ્થાનો ઘણાં હોવાથી અને ત્રસજીવો થોડા હોવાથી વચ્ચે વચ્ચે જઘન્યથી એક-બે અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ રસસ્થાનો શૂન્ય હોય છે. અર્થાત્ કોઈ વાર તેટલાં સ્થાનોને બાંધનારા કોઈ ત્રસ જીવો હોતા નથી. એમ પણ બને છે

(૩) નિરંતરસ્થાન પ્રરૂપણા :- સ્થાવર પ્રાયોગ્ય બધા સ્થાનોને બાંધનારા જીવો હંમેશાં હોવાથી અનેક જીવો આશ્રયી બધા સ્થાનો હંમેશાં બંધાતા જ હોય છે. અને ત્રસજીવો જઘન્યથી બે અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ તત્પ્રાયોગ્ય અસંખ્યાતા સ્થાનોને અંતર વિના બાંધે છે. પણ તેથી વધારે નહીં.

(૪) નાનાજીવ કાલપ્રમાણ પ્રરૂપણા :- સ્થાવર પ્રાયોગ્ય દરેક સ્થાનને જુદા-જુદા જીવો હંમેશાં બાંધતા હોય છે. અને ત્રસપ્રાયોગ્ય કોઈ પણ એક સ્થાનને જુદા-જુદા ત્રસજીવો જઘન્યથી એક બે સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કાળ સુધી સતત બાંધનારા હોય છે. પછી તો તે વિવક્ષિત સ્થાનને બાંધનારા અમુક સમય સુધી કોઈ પણ જીવ હોય જ નહીં.

(૫) વૃદ્ધિ પ્રરૂપણા — બહુ અલ્પ કષાયવાળા તેમજ બહુ વધારે કષાયવાળા જીવો તથાસ્વભાવે જ જગતમાં ઓછા હોય છે અને મધ્યમ કષાયવાળા જીવો વધારે હોય છે. તેથી જ યવમધ્ય ૮ સમયના કાળવાળા રસસ્થાનોને બાંધનારા જીવો ઘણા હોય છે. અને ક્રમશઃ બંત્રે બાજુ પછી પછીના રસસ્થાનોને બાંધનારા જીવો ઓછા ઓછા હોય છે. આ અનંતરોપનિધા છે.

પરંપરોપનિધાએ વિચારીએ તો જઘન્ય ૪ સમયવાળા પહેલા રસસ્થાનને બાંધનારા જીવો અલ્પ હોય છે. અને ત્યાંથી અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ રસસ્થાનો ઓળંગી પછીના રસસ્થાનને બાંધનારા જીવો બમણાં હોય છે. ત્યાંથી પુનઃ તેટલી જ સંખ્યા પ્રમાણ રસસ્થાનો ઓળંગી-ઓળંગી પછીના રસસ્થાનને બાંધનારા જીવો બમણાં હોય છે. એમ યવમધ્ય સ્થાનો સુધી અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ રસસ્થાનો ઓળંગી-ઓળંગી પછી પછીના રસસ્થાનોને બાંધનારા જીવો બમણાં બમણાં હોય છે. અને યવમધ્યના રસસ્થાનોની અપેક્ષાએ ઉપરના બે સમયવાળા સર્વોત્કૃષ્ટ અન્તિમ રસસ્થાન સુધી અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ રસસ્થાનો ઓળંગી-ઓળંગી પછી-પછીના રસસ્થાનોને બાંધનારા જીવો અર્ધા-અર્ધા હોય છે.

આવા દ્વિગુણહાનિના સ્થાનો ત્રસ જીવોમાં આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે. અને ત્રસના એક દ્વિગુણહાનિના વચ્ચે રહેલા સ્થાનો તેઓના દ્વિગુણહાનિ સ્થાનોથી અસંખ્યગુણ છે. અને ત્રસોના એક દ્વિગુણહાનિના વચ્ચે રહેલા સ્થાનોથી પણ સ્થાવર પ્રાયોગ્ય સ્થાનોમાં દ્વિગુણહાનિ સ્થાનો અસંખ્યાતગુણ છે. અર્થાત્ સ્થાવર જીવોમાં દ્વિગુણહાનિના સ્થાનો ઘણા છે. અને તેનાથી એક દ્વિગુણ હાનિના વચ્ચે રહેલા સ્થાનો ઓછા છે.

અહીં સ્વભાવિક એવી શંકા થાય કે ...ત્રસ જીવો નિરંતર આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાત સમય જેટલાં સ્થાનોને જ બાંધે છે. ત્યાર પછી એક, બે, યાવત્ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સ્થાનો

વચ્ચે ખાલી હોય છે. ત્યારબાદ વળી અંતર વિના અમુક સ્થાનો લાઇનસર બાંધે છે. અને ત્યાર પછી વળી કેટલાયેક સ્થાનોને નથી પણ બાંધતા, તેમજ કોઇ પણ એક સ્થાનને એકી સાથે આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં જ જીવો બાંધે છે. જ્યારે અહીં તો અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સ્થાનો ઓળંગી ઓળંગી પછી-પછીના સ્થાનમાં આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી વખત દ્વિગુણહાનિ સ્થાનો બતાવ્યા, પરંતુ નિરંતર આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગથી વધારે સ્થાનો બાંધતા જ નથી. અને તેથી એક પણ દ્વિગુણહાનિ સ્થાન થઇ શકે જ નહીં. તેમજ વિવક્ષિત સ્થાનથી પછીના સ્થાનને બાંધનાર એક એક જીવ અધિક ગણીએ તો પણ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સ્થાનો સુધી જતાં જીવો પણ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ થાય, અર્થાત્ એક સ્થાનને બાંધનારા ત્રસ જીવો અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ થઇ જાય. પરંતુ કોઇ પણ એક સ્થાનને ઉત્કૃષ્ટથી પણ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં જ જીવો બાંધે છે, એમ કહ્યું છે. તો તેના ઉત્તરમાં સમજવાનું કે તમોએ કહી તે વાત બરાબર છે. હંમેશ માટે આટલાં સ્થાનોને આટલાં ત્રસ જીવો બાંધનારા હોતા નથી. પરંતુ અહીં દ્વિગુણહાનિ સ્થાનો ત્રિકાળવર્તિ જીવોની અપેક્ષાએ બતાવેલ છે. એટલે પ્રથમ સ્થાનને બાંધનારા ઉત્કૃષ્ટ થી જેટલાં જીવો હોય છે, તેનાથી અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પછીના સ્થાનને જ્યારે જીવો બાંધતા હોય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટથી પહેલા સ્થાનને બાંધનારા જીવો કરતાં બમણા હોય છે.

જેમ નાના અને તેથી મોટા મોટા અનુક્રમે કુલ પાંચ મકાનો હોય, તેમાંના કોઇ પણ મકાનમાં એક સાથે સો માણસ રહેતા ન હોય, એટલું જ નહીં પરંતુ કોઇ વખત તે મકાનમાં બે, ત્રણ અને તેમાંના સૌથી નાના મકાનમાં ૨૫ માણસો પણ રહે પરંતુ જ્યારે કોઇ લગ્ન-ઉત્સવ વગેરેનો પ્રસંગ હોય અને જેટલાંનો સમાવેશ થઇ શકે તેટલાં માણસોને રહેવું હોય ત્યારે સૌથી નાના મકાનમાં વધુમાં વધુ ૨૫ અને તેની પછી-પછીના મકાનમાં અનુક્રમે અધિક અધિક એમ સૌથી મોટા મકાનમાં ૧૦૦થી વધારે માણસો પણ રહી શકે, તેમ અહીં પણ સમજવાનું છે. માટે ઉપર બતાવેલ બેમાંથી એક પણ દોષ અહીં લાગતો નથી.

(૬) યવમધ્ય પ્રરૂપણ :- યવના મધ્યભાગની જેમ વચલા અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં અસંખ્ય રસસ્થાનો ૮ સમયના કાળવાળા હોવાથી સૌથી વધારે, કાળની અને જીવની અપેક્ષાએ પહોળા અથવા જાડા આકારવાળા છે. અને તેની બન્ને બાજુએ ઓછા ઓછા કાળ અને જીવોવાળા હોવાથી યવ જેમ બન્ને બાજુ સાંકડો અથવા પાતળો હોય તેમ અધ્યવસાયસ્થાનો પણ હોય છે. તેમાં યવમધ્યસ્થાનોથી નીચેના સાતથી ચાર સમય સુધીના અધ્યવસાયસ્થાનો અસંખ્યાતગુણ છે. અને તેથી પણ યવમધ્યની ઉપરના સાતથી બે સમય સુધીના અસંખ્યાતગુણ છે.

(૭) સ્પર્શના પ્રરૂપણ :- કોઈ પણ જીવે ભૂતકાળમાં જે રસસ્થાનને જેટલાં કાળ-સુધી બાંધ્યું હોય તે જીવ આશ્રયી તેટલાં કાળ વિશેષને સ્પર્શના કહેવાય છે.

ત્યાં ભૂતકાળમાં (૧) બે સમયકાળવાળા સર્વોત્કૃષ્ટ રસસ્થાનોનો અલ્પકાળ છે. (૨) તેથી શરૂઆતના ચાર સમયવાળા સ્થાનોનો અસંખ્યાતગુણ કાળ છે. કંડકસંજ્ઞાવાળા યવમધ્યથી ઉપરના ચાર સમયવાળા સ્થાનોનો સ્પર્શના કાળ પણ તેટલો જ છે, (૩) તે થકી યવમધ્ય સ્વરૂપ આઠ સમયવાળા સ્થાનોનો અસંખ્યાતગુણ છે. (૪) તે થકી ઉપરના ત્રણ સમયવાળા સ્થાનોનો કાળ અનુક્રમે અસંખ્યાતગુણ છે. તે થકી નીચેના ૫-૬-૭ સમયવાળા સ્થાનોનો (૫/૧,૨,૩) સમુદ્ધિતકાળ (તેમજ પ્રત્યેકનો કાળ) અસંખ્યાતગુણ છે. યવમધ્યથી ઉપરના ૭-૬-૫ સમયવાળા બધાંયે સ્થાનોનો સમુદ્ધિતકાળ પણ તેટલો જ છે. (૬) તે થકી યવમધ્યથી ઉપરના બધા સ્થાનો ૭ થી ૨ વિશેષાધિક છે. (૭) તે થકી શરૂઆતના ૪ સમયથી આરંભી યવમધ્યથી ઉપરના ચાર સમય સુધીના બધા સ્થાનોનો સમુદ્ધિતકાળ વિશેષાધિક છે. (૮) અને તેથી પણ સર્વ સ્થાનોનો સ્પર્શનાકાળ વિશેષાધિક છે.

(૯) જીવોનું અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણ :- ઉપર કહ્યું તેવી જ રીતે અનુભાગબંધસ્થાનના નિમિત્તભૂત અધ્યવસાયોમાં વર્તતાં જીવોનું અલ્પબહુત્વ પણ જાણવું. (બન્નેનું ભેગું યંત્ર નં. ૨૦માં છે) પંચસંગ્રહમાં રસસ્થાનો એ કાર્ય છે. અને અધ્યવસાય સ્થાનો એ કારણ છે. જ્યારે અહીં કર્મપ્રકૃતિમાં રસસ્થાનોને બદલે કાર્યમાં કારણનો ઉપચાર કરી અધ્યવસાયો બતાવેલા છે. તેથી પરસ્પર વિરોધ આવતો નથી.

ઇતિ જીવ સમુદાહાર - ૮ દ્વારોનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

—: અથ સ્થિતિબંધના કારણભૂત અધ્યવસાયનું સ્વરૂપ :-

કોઈપણ એક સમયે જેટલાં કાળવાળું કર્મ બંધાય તેટલાં કાળને એક સ્થિતિસ્થાન કહેવાય છે. અને તેમાંના ચરમસ્થાનની વિવક્ષાથી તેને એક સ્થિતિસ્થાન કહેવાય છે. અને જે કર્મનો જેટલો જઘન્ય સ્થિતિબંધ હોય ત્યાંથી આરંભી એક એક સમયની વૃદ્ધિએ પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધી જેટલાં સમયો હોય તેટલાં તે તે કર્મના સ્થિતિસ્થાનો અર્થાત્ સ્થિતિના પ્રકારો કે ભેદો હોય છે. કયા કર્મના કેટલાં સ્થિતિસ્થાનો હોય તે આગળ સ્થિતિબંધના પ્રસંગે બતાવવામાં આવશે.

એક એક સ્થિતિસ્થાનના કારણભૂત જે આત્માના કાષાયિક પરિણામો અર્થાત્ જે કાષાયિક પરિણામોથી કર્મનો અમુક પ્રકારનો સ્થિતિબંધ થાય તે પરિણામો સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયો છે.

વિવક્ષિત કોઈ જીવને કોઈ પણ એક સમયે કોઈ પણ એક પ્રકારનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કષાયોદયમાંના કોઈ પણ એક કષાયોદયથી થાય છે. તેથી ત્રિકાળવર્તી અનેક જીવો આશ્રયી એક એક સ્થિતિ સ્થાનની અંદર તેના કારણભૂત અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયો હોય છે.

પ્રશ્ન :- સ્થિતિબંધના કારણભૂત અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અસંખ્યાત અધ્યવસાયો દ્વારા સમાન સ્થિતિબંધ રૂપ એક પ્રકારનું કાર્ય કેમ બની શકે ? કારણકે કાર્યના ભેદથી જ કારણનો ભેદ થઈ શકે છે. અને કાર્યના ભેદ વિના કારણનો ભેદ થઈ શકતો જ નથી. તેથી એક એક સ્થિતિબંધના કારણભૂત એક જ અધ્યવસાય હોવો જોઈએ. પરંતુ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કેમ હોય ?

ઉત્તર :- અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અસંખ્યાત કષાયોદયથી સામાન્યપણે સમાન સ્થિતિબંધરૂપ એક કાર્ય થવા છતાં જેટલાં જીવોએ સમાન સ્થિતિવાળું જે કર્મ બાંધ્યું હોય તે બધાયને એક જ પ્રકારના દ્રવ્ય - ક્ષેત્ર - કાળ - ભાવ અને ભવના નિમિત્તથી એક જ વખતે ઉદયમાં આવતું નથી, પરંતુ તેમાંના ભિન્ન ભિન્ન જીવોને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના દ્રવ્ય - ક્ષેત્ર - કાળ - ભાવ અને ભવરૂપ નિમિત્તોથી ઉદયમાં આવે છે.

જેમ ૫ દિવસ તાવ લાવે તેવી સ્થિતિવાળું કર્મ અનેક જીવોએ એકીસાથે બાંધ્યું હોવા છતાં તેમાંના અમુક જીવને કેળા ખાવાથી, અમુકને ઠંડા પાણીએ ન્હાવાથી, એજ પ્રમાણે કોઈકને સીમલા કે આબુ પ્રદેશમાં ફરવાથી, કોઈકને સવારે કે કોઈકને સાંજે અથવા અમુકને શિયાળામાં, કે અમુકને ઉનાળામાં, કોઈકને વધુ પ્રમાણમાં જાગવાથી તો કોઈકને વધુ પરિશ્રમ કે ભૂખ્યા રહેવાથી તેમજ કોઈકને મનુષ્યભવમાં અને કોઈકને તિર્યચ ભવમાં તાવ આવે છે. એમ ભિન્ન ભિન્ન અધ્યવસાયરૂપ કારણોના ભેદ વિના ઉપર બતાવ્યા મુજબ ભિન્ન ભિન્ન રીતે વિપાકોદયરૂપ તાવ આવવાનું કાર્ય બની શકે જ નહીં.

તેથી ઉપર જણાવ્યા મુજબ જુદા જુદા પ્રકારના વિપાકોદયરૂપ જુદા જુદા કાર્યો હોવાથી તેના કારણભૂત અધ્યવસાયો પણ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ માનવામાં કોઈ વિરોધ નથી.

જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયો હોય છે. અને પછી પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં વિશેષાધિક હોય છે. એમ સર્વોત્કૃષ્ટ અંતિમ સ્થિતિસ્થાન સુધી સમજવું.

સ્થિતિબંધના કારણભૂત એક-એક કષાયોદયમાં એટલે સ્થિતિસ્થાનના અધ્યવસાયમાં રસબંધના હેતુભૂત અધ્યવસાયો અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે. કારણકે એક એક કષાયોદયની અંદર લેશ્યાજન્ય તીવ્ર-તીવ્રતર-તીવ્રતમ, મંદ-મંદતર અને મંદતમ વગેરે અસંખ્ય પ્રકારના પરિણામો હોય છે. અર્થાત્ સ્થિતિબંધમાં કારણભૂત કેવળ કષાયોદય છે અને રસબંધના કારણભૂત કષાય સહિત લેશ્યાજન્ય પરિણામ છે.

અનુભાગબંધ અધ્યવસાય સ્થાનોની વૃદ્ધિમાર્ગણા બે પ્રકારે છે. પ્રથમ- અનંતરોપનિધાએ કહે છે. હવે સર્વ જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં કારણભૂત જે અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કષાયોદય છે. તેમાંના સર્વ જઘન્ય પ્રથમ કષાયોદયમાં રસબંધના હેતુભૂત લેશ્યાજન્ય પરિણામો અર્થાત્ અનુભાગબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો ત્રિકાળવર્તી ભિન્ન ભિન્ન જીવોની અપેક્ષાએ અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે. તેનાથી તે જઘન્ય સ્થિતિબંધના હેતુભૂત બીજા કષાયોદયમાં વિશેષાધિક હોય છે. તેથી પણ ત્રીજા કષાયોદયમાં વિશેષાધિક છે, એમ પછી પછીના કષાયોદયમાં

વિશેષાધિક વિશેષાધિક અનુભાગબંધના અધ્યવસાયો યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનના અસંખ્ય કષાયોદયમાંના સર્વાન્તિમ ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદય સુધી હોય છે. આ પ્રમાણે સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોમાં અનુભાગબંધના અધ્યવસાયો અનંતરોપનિધા છે.

હવે પરંપરોપનિધાએ બતાવે છે. સર્વ જઘન્ય કષાયોદયથી અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કષાયોદય ઓળંગી પછી જે કષાયોદય આવે તેમાં પ્રથમ કષાયોદય કરતાં રસબંધના અધ્યવસાયો બમણાં હોય છે. ત્યાંથી પુનઃ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કષાયોદય પછીના કષાયોદયમાં રસબંધના અધ્યવસાયો દ્વિગુણ હોય છે, એમ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના કારણભૂત અસંખ્ય કષાયોદયમાંના સર્વાન્તિમ ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદય સુધી વારંવાર અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયો ઓળંગી-ઓળંગી પછી પછીના સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયમાં એટલે કષાયોદયમાં પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ બમણાં-બમણાં રસબંધના અધ્યવસાયો હોય છે. એમ કુલ દ્વિગુણવૃદ્ધિના સ્થાનો આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અસંખ્યાતા હોય છે, અને એક દ્વિગુણહાનિના વચમાં રહેલ કષાયોદય તેનાથી અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

આ પ્રમાણે મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ૮૭ અશુભ પ્રકૃતિઓમાં સમજવું અને સાતાવેદનીય વગેરે ૬૯ શુભ પ્રકૃતિઓમાં તેથી વિપરીત હોય છે. તે આ પ્રમાણે-સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના કારણભૂત અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કષાયોદયમાંના સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રથમ કષાયોદયમાં રસબંધના અધ્યવસાયો અલ્પ છતાં અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે અને પછી પછીના કષાયોદયમાં અનુભાગબંધના અધ્યવસાયો વિશેષાધિક-વિશેષાધિક યાવત્ સર્વ જઘન્ય સ્થિતિબંધના હેતુભૂત અસંખ્ય કષાયોદયમાંનો સર્વ જઘન્ય કષાયોદય આવે ત્યાં સુધી સમજવું. આ અનંતરોપનિધા છે.

પરંપરોપનિધાએ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના હેતુભૂત સર્વોત્કૃષ્ટ અધ્યવસાયરૂપ કષાયોદયમાં જે રસબંધના અધ્યવસાયો છે. તેની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કષાયોદય પછીના કષાયોદયમાં દ્વિગુણ, ત્યાંથી પુનઃ તેટલાં જ કષાયોદય ઓળંગી પછીના કષાયોદયમાં દ્વિગુણ એમ તેટલાં-તેટલાં કષાયોદય ઓળંગી-ઓળંગી પછીના કષાયોદયમાં રસબંધના અધ્યવસાયો દ્વિગુણ-દ્વિગુણ હોય, એમ યાવત્ સર્વ જઘન્ય સ્થિતિબંધના કારણભૂત સર્વ જઘન્ય કષાયોદય આવે ત્યાં સુધી સમજવું. (ભાષાંતરમાં ચિત્ર નંબર ૧૦ જુઓ)

એ પ્રમાણે સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોમાં રસબંધના અધ્યવસાયોનો વિચાર કરી હવે સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં રસબંધના અધ્યવસાયોનો વિચાર કરે છે. અહીં પણ અનંતરોપનિધા અને પરંપરોપનિધા એમ બે પ્રકારની માર્ગણા છે.

આયુષ્ય વિના મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ૮૬ પાપપ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં જે અસંખ્યાત લોકાકાશ-પ્રદેશ પ્રમાણ અનુભાગબંધના અધ્યવસાયો છે. તેની અપેક્ષાએ સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં વિશેષાધિક, તેનાથી બે સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં વિશેષાધિક, એમ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન સુધી દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં રસબંધના અધ્યવસાયો વિશેષાધિક વિશેષાધિક હોય છે.

પરંપરોપનિધાએ સર્વ જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જે રસબંધના અધ્યવસાયો છે તેની અપેક્ષાએ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં બમણાં, ત્યાંથી પુનઃ તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં બમણાં, એમ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાન સુધી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી-ઓળંગી પછી-પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં બમણાં-બમણાં રસબંધના અધ્યવસાયો હોય છે.

આયુષ્ય સિવાયની શેષ સાતાવેદનીય વગેરે ૬૬ પુન્ય પ્રકૃતિઓમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં રસબંધના અધ્યવસાયો અલ્પ અને ત્યાંથી જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાન સુધી સમય-સમય ન્યૂન દરેક સ્થિતિબંધસ્થાનમાં વિશેષાધિક-વિશેષાધિક રસબંધના અધ્યવસાયો હોય છે. અને પરંપરોપનિધાએ પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનથી જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાન સુધી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી-ઓળંગી પછી-પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં રસબંધના અધ્યવસાયો બમણાં-બમણાં હોય છે.

અહીં પણ સર્વ દ્વિગુણવૃદ્ધિના સ્થાનો આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાત સમય પ્રમાણ હોય છે, અને તેથી પણ એક દ્વિગુણવૃદ્ધિની વચ્ચે રહેલ સ્થિતિસ્થાનો અસંખ્યાતગુણા છે.

ચારે આયુષ્યના જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં રસબંધના અધ્યવસાયો અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે, અને સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં અસંખ્યાતગુણ છે, એમ પોત-પોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન સુધી પછી-પછીના સ્થિતિબંધસ્થાનમાં રસબંધના અધ્યવસાયો તથાસ્વભાવે અસંખ્યાતગુણ જ હોય છે, તેથી અહીં પરંપરોપનિધા સંભવતી નથી.

ઇતિ સ્થિતિબંધના કારણભૂત અધ્યવસાયનું સ્વરૂપ સમાપ્ત

-: અથ અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ તીવ્રમંદતા :-

હવે રસની તીવ્ર-મંદતા સમજવા માટે પ્રથમ અનુભાગબંધના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ બતાવે છે.

અનુકૃષ્ટિ એટલે પહેલા-પહેલાના સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ રસબંધના હેતુભૂત અધ્યવસાય સ્થાનોનું ઉપર-ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાં ખેંચાવું, અર્થાત્ જવું. ત્યાં અમુક અમુક પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ એક સમાન હોવાથી પ્રકૃતિઓના ચાર વર્ગો પાડવામાં આવ્યા છે. તે આ પ્રમાણે...મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ૪૫ ધાતી, અશુભવર્ણાદિ-૮ અને ઉપધાત આ ૫૫ પ્રકૃતિઓનો અપરાવર્તમાન અશુભ વર્ગ છે. પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, આતપ, ઉદ્યોત, ૫ શરીર, ૧૫ બંધન, ૫ સંધાતન, ૩ અંગોપાંગ, અગુરૂલધુ, નિર્માણ, શુભવર્ણાદિ-૧૧, અને જિનનામકર્મ, એ ૪૬ પ્રકૃતિઓનો અપરાવર્તમાન શુભ વર્ગ છે. સાતાવેદનીય, પ્રથમ સંધયણ, પ્રથમ સંસ્થાન, સ્થિરષટ્ક, શુભવિહાયોગતિ, મનુષ્યદિક, દેવદિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ અને ઉચ્ચગોત્ર આ ૧૬ પ્રકૃતિઓનો પરાવર્તમાન શુભ વર્ગ છે. અસાતાવેદનીય, નરકદિક, પ્રથમની ૪ જાતિ, અશુભવિહાયોગતિ, અન્ત્ય ૫ સંધયણ - ૫ સંસ્થાન અને સ્થાવર દશક આ ૨૮ પ્રકૃતિઓનો પરાવર્તમાન અશુભ વર્ગ છે.

લગભગ બધી પ્રકૃતિઓની અભવ્ય જીવને ગ્રંથી દેશ પાસે જે જઘન્ય સ્થિતિબંધ થાય છે. ત્યાંથી શરૂ કરી પોતપોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી અનુકૃષ્ટિ બતાવવામાં આવી છે. તિર્યચદિક અને નીચગોત્ર આ ત્રણ પ્રકૃતિઓની અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિથી નીચેના સ્થિતિસ્થાનોમાં પણ અનુકૃષ્ટિ વ્યવસ્થિત હોવાથી બતાવવામાં આવેલ છે, અને તેથી જ આ ત્રણ પ્રકૃતિઓ પરાવર્તમાન અશુભ વર્ગની હોવા છતાં તેમાં ન ગણતાં અલગ પાડી ભિન્ન રીતે અનુકૃષ્ટિ બતાવવામાં આવી છે.

મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ૫૫ અપરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં પછીના સ્થિતિસ્થાનોની અપેક્ષાએ ઓછા હોવા છતાં અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ રસબંધના અધ્યવસાયો હોય છે. તે અધ્યવસાયોમાંના શરૂઆતના એક અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અધ્યવસાયો બાદ કરી શેષ તે સર્વ અને બાદ કરેલ અધ્યવસાયોની સંખ્યાથી થોડા વધારે નવા અધ્યવસાયો સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનમાં હોય છે. પુનઃ તેમાંના શરૂઆતના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં અધ્યવસાયો છોડી શેષ સર્વ અને છોડ્યા તેનાથી કંઈક વિશેષ સંખ્યા પ્રમાણ નવા અનુભાગબંધના અધ્યવસાયો બે સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં હોય છે. એ પ્રમાણે દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ રસબંધના અધ્યવસાયોમાંના શરૂઆતના એક એક અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અધ્યવસાયો છોડી શેષ તે સર્વ અને છોડેલા અધ્યવસાયોથી થોડા વધારે નવા-નવા અધ્યવસાયો ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનમાં જાય છે અને એમ થવાથી સર્વ જઘન્ય સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અધિક સ્થિતિબંધ સુધી જાય છે. અર્થાત્ પહોંચે છે.

જે સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયો જે સ્થિતિબંધ સુધી પહોંચે છે તેટલાં સ્થિતિસ્થાનોને એક કંડક કહેવામાં આવે છે અને તે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે. તેથી જ જઘન્ય સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના ચરમ સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય છે. સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનના અધ્યવસાયોની કંડક ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનમાં, બે સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનના અધ્યવસાયોની કંડક ઉપરના દ્વિતીય સ્થિતિસ્થાનમાં, ત્રણ સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનના અધ્યવસાયોની કંડક ઉપરના તૃતીય સ્થિતિસ્થાનમાં, એમ કોઈ પણ વિવક્ષિત સ્થિતિસ્થાનના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ તે સ્થિતિસ્થાનના કંડકના ચરમ સ્થાનમાં પૂર્ણ થાય છે. તેથી જ એ પ્રમાણે સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના અંતિમ કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ કંડકના ચરમ સ્થિતિરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય છે.

પરાધાત વગેરે ૪૬ અપરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનથી પોતપોતાના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધી મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરેથી ઉલટા કર્મ હોય છે. તે આ પ્રમાણે-સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનોની અપેક્ષાએ અલ્પ હોવા છતાં અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ રસબંધના અધ્યવસાયો હોય છે. તેમાંથી શરૂઆતના એક અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છોડી શેષ સર્વે અને છોડેલ સંખ્યાથી થોડા અધિક નવા અધ્યવસાયો સમય ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં હોય છે, સમય ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સ્થાનમાં જે અધ્યવસાયો છે તેના શરૂઆતના એક અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અધ્યવસાયો છોડી શેષ સર્વે અને છોડેલ અધ્યવસાયોથી થોડા વધારે નવા અધ્યવસાયો બે સમય ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં હોય છે.

એમ દરેક સ્થિતિબંધસ્થાનમાં અધ્યવસાયોમાંના શરૂઆતના એક એક અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અધ્યવસાયો છોડી શેષ સર્વે અને છોડેલ સંખ્યાથી થોડા વધારે નવા નવા અધ્યવસાયો નીચે નીચેના સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જતા હોવાથી સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયો પ્રથમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાન સુધી જાય છે. એ જ પ્રમાણે સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનના રસબંધના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ કંડકના નીચેના પ્રથમ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં, બે સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનના અધ્યવસાયોની કંડકની નીચેના બીજા સ્થિતિબંધસ્થાનમાં ત્રણ સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનના અધ્યવસાયોની કંડકની નીચેના ત્રીજા સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય છે. યાવત્ સર્વથી નીચેના કંડકના પહેલા સ્થિતિસ્થાનના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ તે જ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાન રૂપ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય છે.

સાતાવેદનીય વગેરે ૧૬ પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓ અને અસાતાવેદનીય વગેરે ૨૮ પરાવર્તમાન અશુભ-પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ વિચારતાં પહેલાં નીચેની બાબતો ખ્યાલમાં લેવી જરૂરી છે.

શુભ અને અશુભ પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓના જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો પ્રત્યેક અંતર્મુહૂર્તે પરાવર્તનપણે અર્થાત્ વારાફરતી બંધાય છે તેટલાં સ્થિતિસ્થાનોને આકાંત સ્થિતિસ્થાનો કહેવામાં આવે છે.

જેમ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી પ્રતિપક્ષ બન્ને પ્રકૃતિઓમાંથી જે પ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ઓછો હોય ત્યાં સુધીના બધા સ્થિતિસ્થાનો આકાંત કહેવાય છે. તેથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય સાતા-અસાતાવેદનીયના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી સાતાના ૧૫ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધીના બધા સ્થિતિસ્થાનો બન્ને પ્રકૃતિના આકાંત કહેવાય અને તેમાંની જે પ્રકૃતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અધિક હોય તે સ્થિતિસ્થાનો શુદ્ધ કહેવાય છે. અર્થાત્ બન્ને પ્રકૃતિઓ બંધાય તેવા મધ્યમ પરિણામ ન હોય પણ વધારે ખરાબ પરિણામ હોય ત્યારે જ જે સ્થિતિ બંધાય છે, જેમ ૧૫ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થકી અધિક સ્થિતિબંધ યોગ્ય સંકિલ્પ પરિણામ હોય ત્યારે સમયાધિક ૧૫ કોડાકોડી સાગરોપમથી ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ સુધીની અસાતાની સ્થિતિ બંધાય છે, તેથી તે સર્વ સ્થિતિસ્થાનો શુદ્ધ કહેવાય છે.

એ જ પ્રમાણે પ્રતિપક્ષ બે પ્રકૃતિઓમાંથી જે પ્રકૃતિનો અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી પણ વધારે ઓછો જઘન્ય સ્થિતિબંધ હોય છે તે પ્રકૃતિઓના તેની પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી પોતાના જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધીના નીચેના સ્થિતિસ્થાનો શુદ્ધ હોય છે. અને તેથી જ અસાતાવેદનીયના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી નીચે સાતાવેદનીયના જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધીના સાતાવેદનીયના શુદ્ધ સ્થિતિસ્થાનો હોય છે. અર્થાત્ વધારે વિશુદ્ધિવાળા પરિણામો હોય ત્યારે અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી પણ ઓછો સાતાવેદનીયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ થાય છે માટે સાતાવેદનીયના તે સ્થિતિસ્થાનો શુદ્ધ કહેવાય છે.

અમુક અપવાદ વિના શુભપ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધથી અશુભપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વધારે હોય છે. માટે શુભપ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધથી અશુભપ્રકૃતિઓનો જેટલો વધારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ હોય છે તે બધા અશુભપ્રકૃતિઓના શુદ્ધ સ્થિતિસ્થાનો હોય છે. વળી અશુભપ્રકૃતિઓના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી પ્રાયઃ શુભપ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિબંધ ઘણો ઓછો હોય છે, તેથી અશુભપ્રકૃતિઓના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી શુભપ્રકૃતિઓના નીચેના સ્થિતિસ્થાનો શુદ્ધ હોય છે.

પ્રતિપક્ષ બન્ને પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સમાન હોવા છતાં અમુક મર્યાદા સુધીની બન્ને પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરનારા જીવો એક ન હોય પણ ભિન્ન સ્વરૂપવાળા હોય તો તે અર્થાત્ સ્થિતિસ્થાનો આકાંત નથી પણ હોતા પણ શુદ્ધ હોય છે. જેમ નરકદ્વિક અને તિર્ય્યકદ્વિકની ૨૦ કો.કો. સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સમાન હોવા છતાં સમયાધિક ૧૮ કો. કો. સાગ. થી ૨૦ કો.કો. સાગ. સુધીની નરકદ્વિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મનુષ્ય-તિર્ય્યકો અને તિર્ય્યકદ્વિકની દેવો તથા નારકો જ બાંધે છે. એ જ પ્રમાણે સમયાધિક ૧૮ કો.કો.સાગ. થી ૨૦ કો.કો.સાગ. સુધીની સ્થાવર નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ફક્ત ઈશાન સુધીના દેવો અને ત્રસ નામકર્મની ઈશાન સુધીના દેવો વર્જી શેષ ૪ ગતિના જીવો બાંધે છે, માટે તે પણ સઘળા સ્થિતિસ્થાનો શુદ્ધ હોય છે.

સાતાવેદનીય વગેરે શુભપ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ રસબંધના જે અધ્યવસાયો છે, તે સર્વે અને તેથી પણ તીવ્ર શક્તિવાળા થોડા નવા અધ્યવસાયો સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં હોય છે. સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં જે અધ્યવસાયો હોય છે તે સર્વે અને તેથી પણ તીવ્ર શક્તિવાળા થોડા નવા વધારે અધ્યવસાયો બે સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં હોય છે. બે સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં જે અધ્યવસાયો છે તે સર્વે અને તેનાથી તીવ્ર શક્તિવાળા થોડા નવા વધારે અધ્યવસાયો ત્રિસમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં હોય છે. એ પ્રમાણે અસાતાના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી સમાન સાતાવેદનીયના જઘન્ય સ્થિતિબંધ આવે ત્યાં સુધી ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનમાં જેટલાં જેટલાં અધ્યવસાયો હોય છે તે સર્વે અને તેનાથી વધારે તીવ્ર શક્તિવાળા થોડા નવા વધારે વધારે અધ્યવસાયો હોય છે.

અસાતાના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધની સમાન સાતાવેદનીયના જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં જે રસબંધના અધ્યવસાયો છે તેમાંના શરૂઆતના એક અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં છોડી શેષ સર્વે અને છોડ્યા તેથી વધારે નવા અધ્યવસાયો સાતાના સમયોન જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં હોય છે. સમયોન જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં જે અધ્યવસાયો છે તેમાંના શરૂઆતના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં છોડી શેષ સર્વે અને છોડ્યા તેથી થોડા વધારે નવા સાતાના બે સમયોન જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં હોય છે.

એમ અસાતાના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ સમાન સાતાના જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ પ્રથમ કંડકના ચરમ સ્થિતિબંધમાં પૂર્ણ થાય છે. સમયોન જઘન્ય સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ કંડક પછીના નીચેના સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય છે. એમ સાતાના જઘન્ય સ્થિતિબંધના છેલ્લા કંડકના પહેલા સ્થિતિસ્થાનની અનુકૃષ્ટિ તે જ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાન રૂપ જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં પૂર્ણ થાય છે. શેષ સર્વે પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ પણ આ જ પ્રમાણે હોય છે.

અસાતાવેદનીય વગેરે પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં જે રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો છે તે સર્વે અને તેનાથી તીવ્ર શક્તિવાળા થોડા વધારે નવા અધ્યવસાયો સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં હોય છે, અને સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જે અધ્યવસાયો છે તે સર્વે તેમ જ તેનાથી તીવ્ર શક્તિવાળા થોડા નવા બે સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં હોય છે. એમ સાતાવેદનીય વગેરે પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓના ૧૫ કો.કો. સાગ. વગેરે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધી આસાતાવેદનીય વગેરે પ્રકૃતિઓના પૂર્વ પૂર્વના નીચેના સ્થિતિસ્થાનમાં રસબંધના જે અધ્યવસાયો છે તે સર્વે અને તેનાથી તીવ્ર શક્તિવાળા થોડા વધારે નવા નવા અધ્યવસાયો ઉત્તરોત્તર ઉપર-ઉપરના સ્થિતિસ્થાનમાં હોય છે.

સાતાવેદનીય વગેરેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સમાન અસાતાવેદનીય વગેરેના ૧૫ કો.કો. સાગરોપમના સ્થિતિબંધ-સ્થાનમાં જે અધ્યવસાયો છે તેઓમાંના શરૂઆતના અસંખ્યાતમા ભાગના અધ્યવસાયો છોડી શેષ સર્વે અને છોડેલ સંખ્યાથી થોડા વધારે તીવ્ર શક્તિવાળા અધ્યવસાયો સમયાધિક ૧૫ કો.કો. સાગરોપમના સ્થિતિબંધસ્થાનમાં હોય છે. વળી એ સ્થિતિબંધસ્થાન માં જે અધ્યવસાયો છે, તેઓમાંના શરૂઆતના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અધ્યવસાયો છોડી-શેષ સર્વે અને છોડેલ સંખ્યાથી થોડા વધારે નવા બે સમયાધિક ૧૫ કો.કો.સાગ.ના સ્થિતિબંધસ્થાનમાં હોય છે.અહીં જે અધ્યવસાયો છે તેઓમાંના શરૂઆતના અસંખ્યાતમા ભાગના છોડી શેષ સર્વે અને છોડેલ સંખ્યાથી થોડા વધારે નવા અધ્યવસાયો ત્રિસમયાધિક ૧૫ કો.કો.સાગ.ના સ્થિતિબંધસ્થાનમાં હોય છે.

એમ પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધસ્થાનમાં રહેલ અધ્યવસાયોનો શરૂઆતનો અસંખ્યાતમો ભાગ છોડી છોડી શેષ સર્વ અને છોડેલા છે તેનાથી થોડા વધારે વધારે તીવ્ર શક્તિવાળા અધ્યવસાયો અસાતાવેદનીય વગેરે પ્રકૃતિઓના ૩૦કો.કો.સાગ. વગેરેના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાન સુધી હોય છે. ત્યાં અસાતાવેદનીયના ૧૫ કો.કો.સાગ. પ્રમાણ બંધના ઉપરના સ્થિતિબંધસ્થાનના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ઉપરના કંડકના છેલ્લા સ્થિતિસ્થાનમાં પૂરી થાય છે. આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના પહેલા કંડકના બીજા સ્થિતિસ્થાનના અધ્યવસાયોની કંડકની ઉપરના પહેલા સ્થિતિસ્થાનમાં, આકાંત સ્થિતિના ઉપરના ત્રીજા સ્થિતિબંધસ્થાનના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ નિવર્તન કંડકના ઉપરના બીજા સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય છે.

એમ વિવક્ષિત દરેક સ્થિતિબંધસ્થાનના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ તે તે કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય છે. તેથી સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના અંતિમ કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનની અનુકૃષ્ટિ તે જ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાન રૂપ ૩૦ કો.કો.સાગ. પ્રમાણ ચરમ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય છે. ફક્ત સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક, તથા મધ્યમના-૪ સંસ્થાન-૪ સંઘયણ એ-૧૪ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પોતપોતાની પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓથી ઓછો છે માટે અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનથી પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધી તે સર્વ અને થોડા નવા-નવા અધ્યવસાયો હોય છે. આ બધી સ્થિતિઓ આકાંત હોય છે, માટે આ ૧૪ પ્રકૃતિઓમાં ઉપર અસાતાવેદનીય વગેરેની જેમ શુદ્ધ સ્થિતિસ્થાનો હોતા નથી એટલી વિશેષતા છે. આ હકીકત શતક યુર્ણિમાં છે.

સાતમી પૃથ્વીના નારકો સિવાય બીજા કોઈ પણ જીવો સમ્યક્ત્વાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ વખતે તિર્યચદ્વિક અને નીચગોત્ર બાંધતા નથી પરંતુ સાતમી નારકના જીવો મિથ્યાત્વાવસ્થામાં આ ત્રણ પ્રકૃતિઓ અવશ્ય બાંધતા હોવાથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના પૂર્વ સમયે પણ આ જ ત્રણ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે અને તે વખતે અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી ઘણો જ ઓછો સ્થિતિબંધ હોય છે, માટે મિથ્યાત્વના ચરમ સમયે તિર્યચગતિ વગેરે આ ત્રણ પ્રકૃતિઓનો સાતમી નારકના નારકો જેટલો જઘન્ય સ્થિતિબંધ કરે છે ત્યાંથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધી આ ત્રણ પ્રકૃતિઓના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે પ્રકૃતિઓની સમાન હોય છે. અને અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધી અસાતાવેદનીયની સમાન અનુકૃષ્ટિ હોય છે. અર્થાત્ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી તિર્યચદ્વિકનો ૧૮કો.કો.સાગ. પ્રમાણ અને નીચગોત્રનો ૧૦ કો.કો.સાગ. પ્રમાણ સ્થિતિબંધ આવે ત્યાં સુધીના સ્થિતિસ્થાનો આકાંત હોય છે. તેમ જ તિર્યચદ્વિકના સમયાધિક ૧૮ કો.કો.સાગ. થી અને નીચગોત્રના સમયાધિક ૧૦ કો.કો.સાગ. થી ઉપરના ૨૦કો.કો.સાગ. સુધીના બધા સ્થિતિસ્થાનો શુદ્ધ હોય છે.

ત્રસયતુષ્ક સામાન્ય રીતે શુભપ્રકૃતિઓના વર્ગમાં આવી શકે, તેથી એ ચારેય પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ સાતાવેદનીયની સમાન જ થઈ શકત. પરંતુ ૨૦ કો.કો.સાગ. થી સમયાધિક ૧૮કો.કો.સાગ. પ્રમાણ ત્રસ નામકર્મનો સ્થિતિબંધ ઇશાન સુધીના દેવો વર્જી અન્ય ચારેય ગતિના જીવો અને સ્થાવર નામકર્મનો ઇશાન સુધીના દેવો જ કરે છે. બાદરત્રિકના પ્રતિપક્ષ સૂક્ષ્મત્રિકનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ૧૮ કો.કો.સાગ.થી વધારે છે જ નહીં. માટે આ ચારેય પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ જુદી બતાવવામાં આવી છે. અર્થાત્ ૨૦ કો.કો.સાગ.થી સમયાધિક ૧૮ કો.કો.સાગ. પ્રમાણ સ્થિતિબંધ સુધી પરાધાતની જેમ અને પછી પોતપોતાના જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધી સાતાવેદનીયની જેમ અનુકૃષ્ટિ હોય છે. એટલે ૧૮ કો.કો.સાગ.થી અને પ્રતિપક્ષ સ્થાવરયતુષ્કના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ સમાન સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધીના બધા સ્થિતિસ્થાનો આકાંત હોય છે. અને તે સિવાયના ઉપરના તથા નીચેના એમ બંને બાજુના સઘળા સ્થિતિસ્થાનો શુદ્ધ હોય છે. (અનુકૃષ્ટિના યંત્ર નં.- ૨૧,૨૨,૨૩,૨૪ જુઓ.)

તીવ્ર-મંદતાનું સ્વરૂપ :- અનુકૃષ્ટિ કલા પછી હવે તીવ્ર-મંદતા બતાવે છે, ત્યાં સામાન્યથી-સર્વ અશુભ-પ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાન સુધી દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં અને શુભપ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધથી જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાન સુધી દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં અનંતગુણ રસ હોય છે. અને વિશેષથી વિચારતાં મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે અપરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જઘન્ય રસ અલ્પ હોય છે. તે થકી સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે, તે કરતાં પણ બે સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધ-સ્થાનમાં જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે.

એમ પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિસ્થાનથી એક કંડક પ્રમાણ ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાં જઘન્ય રસ અનુક્રમે અનંતગુણ હોય છે અને કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી સર્વ જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી કંડકના ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ, તે થકી શરૂઆતના સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ, તેનાં કરતાં કંડકના ઉપરના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ. તે થકી શરૂઆતના બે સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનનો અર્થાત્ ત્રીજા સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ, તે કરતાં કંડકની ઉપરના ત્રીજા સ્થિતિબંધસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ, અને તે થકી શરૂઆતના ચોથા સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. એમ ઉપરના એક એક સ્થિતિબંધસ્થાનનો જઘન્ય અને નીચેના એક એક સ્થિતિબંધસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ-અનંતગુણ હોવાથી સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનના દ્વિચરમ કંડકના છેલ્લા સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી અંતિમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનનો એટલે કે સર્વોત્કૃષ્ટ ચરમ સ્થિતિબંધસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે, તે થકી ઉપરના ચરમ કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ, તેના કરતાં તેના ઉપરના બીજા, ત્રીજા, ચોથા એમ યાવત્ તે જ ઉપરના કંડકના સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનરૂપ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ એક-એકથી અનંતગુણ હોય છે.

પરાધાત વગેરે અપરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધથી આરંભી જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધી મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરેની જેમ તીવ્ર-મંદતા હોય છે. તે આ પ્રમાણે—સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જઘન્ય રસ અલ્પ હોય છે. તેનાથી સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જઘન્ય રસ અનંતગુણ, તે થકી બે સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. એમ શરૂઆતના કંડકના ચરમ સ્થિતિબંધસ્થાન સુધી પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિસ્થાનની પછી પછીના નીચેના સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનુક્રમે અનંતગુણ હોય છે.

પ્રથમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી તે જ કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાન રૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી કંડકની નીચેના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અને તે થકી સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ, તે થકી કંડકથી નીચેના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અને તેના કરતાં બે સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. એમ જ્યાં સુધી પોતપોતાની અનુકૃષ્ટિ સંભવે છે, ત્યાં સુધીના જઘન્ય સ્થિતિસ્થાન સુધી નીચેના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અને ઉપરના એક એક સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોવાથી જઘન્ય સ્થિતિના દ્વિચરમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી જઘન્ય સ્થિતિસ્થાન રૂપ ચરમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તેનાથી ચરમ કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. તેનાથી તે જ કંડકના બીજા, ત્રીજા, ચોથા યાવત્ જઘન્ય સ્થિતિરૂપ ચરમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ એક એકથી અનંતગુણ હોય છે.

અનુકૃષ્ટિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં તે સર્વે અને અન્ય અધ્યવસાયો હોય છે. તેટલાં સ્થિતિસ્થાનોને આકાંત સ્થિતિસ્થાનો કહેવાય છે, અથવા તેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય રસ બંધ થતો હોવાથી જઘન્ય અનુભાગના વિષયવાળા સ્થિતિસ્થાનો કહેવાય છે અથવા તો શુભ અને અશુભ પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓના તે બધા સ્થિતિસ્થાનો પ્રત્યેક અંતર્મુદ્દત્તે પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામે વારંવાર બાંધતા હોવાથી પરાવર્તમાન સ્થિતિસ્થાનો પણ કહેવાય છે.

ત્યાં અસાતાવેદનીયના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જઘન્ય રસ અલ્પ હોય છે, સમયાધિક જઘન્ય, બે સમયાધિક જઘન્ય, ત્રણ સમયાધિક જઘન્ય, ચાર સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધ એમ યાવત્ આકાંત સ્થિતિસ્થાનોના ચરમ સ્થિતિબંધસ્થાન સુધીના અર્થાત્ ૧૫ કોઠકોસાગઠ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાન સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનોમાં જઘન્ય રસ તેટલો જ = સમાન હોય છે. આકાંત સ્થિતિઓના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના અર્થાત્ ૧૫ કોઠકોસાગઠ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી આકાંત સ્થિતિની ઉપરના પ્રથમ કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી તે જ કંડકના શરૂઆતના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો, તે થકી ત્રીજા-ચોથા-પાચમાં યાવત્ આકાંત સ્થિતિસ્થાનના ઉપરના પ્રથમ કંડકના અસંખ્યાતા ભાગોના સ્થિતિસ્થાનો પૂર્ણ થાય અને એક અસંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે ત્યાં સુધી ક્રમશઃ જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે.

સંખ્યાતા ભાગોમાંના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિસ્થાન રૂપ પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. તેનાથી બીજા,ત્રીજા,ચોથા યાવત્ આકાંત સ્થિતિઓના નીચેના પ્રથમ કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે, તે આકાંત સ્થિતિઓના શરૂઆતના નીચેના પ્રથમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના પ્રથમ કંડકના બાકી રહેલ સંખ્યાતામા ભાગમાંના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ છે. તેનાથી શરૂઆતના બીજા કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ-ક્રમશઃ એક એકથી અનંતગુણ હોય છે, તે બીજા કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓના ઉપરના કંડકના સંખ્યાતામા ભાગમાંના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ આવી ગયેલ હોવાથી તેની ઉપરના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી આકાંત સ્થિતિઓના શરૂઆતના ત્રીજા કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ એક-એકથી અનંતગુણ હોય છે, તે ત્રીજા કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના કંડકના સંખ્યાતામા ભાગમાંના શરૂઆતના ત્રીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી આકાંત સ્થિતિઓના શરૂઆતના ચોથા કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનુક્રમે એક એકથી અનંતગુણ હોય છે.

એમ આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના પ્રથમ કંડકના સંખ્યાતામા ભાગમાંના ઉપર ઉપરના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અને શરૂઆતના એક એક કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો નિરંતર ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ-અનંતગુણ ત્યાં સુધી હોય છે કે આકાંત સ્થિતિઓમાંના ઉપરના છેલ્લા એટલે કે ૧૫ કો.કો.સાગ. પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાંના ચરમ સ્થિતિસ્થાન સુધીના બધા સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ પૂર્ણ થાય અને આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના પ્રથમ કંડકના બધા સ્થિતિસ્થાનોનો જઘન્ય રસ પૂર્ણ થાય, માત્ર ૧૫ કો.કો.સાગ. ઉપરના આ પ્રથમ કંડકનો ઉત્કૃષ્ટ રસ બાકી રહે છે.

તેથી આ કંડકના ઉપરના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી આ જ કંડકના શરૂઆતના નીચેના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી તે કંડકની ઉપરના બીજા કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ, તે થકી આકાંત સ્થિતિઓ ઉપરના પ્રથમ કંડકના શરૂઆતના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ, તે કરતાં બીજા કંડકના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ, તે થકી આકાંત સ્થિતિ ઉપરના પ્રથમ કંડકના શરૂઆતના ત્રીજા સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે.

એમ અસાતાવેદનીયના ૩૦ કો.કો.સાગ. પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન સુધી ઉપરના એક-એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અને નીચેના એક-એક સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના ચરમ કંડકની પૂર્વના કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી ચરમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાન રૂપ અર્થાત્ ૩૦ કો.કો.સાગ. પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી તે જ ચરમ કંડકના શરૂઆતના પહેલાં સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. તેનાથી તે જ કંડકના બીજા, ત્રીજા, ચોથા યાવત્ ૩૦ કો.કો.સાગ. પ્રમાણ ચરમ સ્થિતિસ્થાન સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં ઉત્કૃષ્ટ રસ અનુક્રમે એક-એકથી અનંતગુણ હોય છે.

એ જ પ્રમાણે દરેક પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓની તીવ્ર-મંદતા જાણવી. પરંતુ સૂક્ષ્મત્રિક વગેરે ૧૪ પ્રકૃતિઓમાં પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન સુધી તે અને અન્ય અધ્યવસાયો જતાં હોવાથી પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન સુધી દરેક સ્થિતિસ્થાનોમાં જઘન્ય રસ તેટલો=સમાન હોય છે. અને આકાંત સ્થિતિઓના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસ કરતાં પોતપોતાના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનથી આરંભી આકાંત સ્થિતિઓના પોતપોતાના સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનોમાં ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ એક એકથી અનંતગુણ હોય છે. આટલી વિશેષતા છે.

સાતાવેદનીયના સર્વોત્કૃષ્ટ ૧૫ કો.કો.સાગ. પ્રમાણના સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જઘન્ય રસ અલ્પ હોય છે. સમયોન ઉત્કૃષ્ટ, બે સમયોન ઉત્કૃષ્ટ, ત્રણ સમયોન ઉત્કૃષ્ટ એમ એક એક સમય ઉતરતાં આકાંત સ્થિતિઓના નીચેના ચરમ સ્થિતિસ્થાન સુધી દરેક સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં જઘન્ય રસ તેટલો જ અર્થાત્ સમાન હોય છે.

આકાંત સ્થિતિ સંબંધી ચરમ સ્થિતિના જઘન્ય રસથી તેની નીચેના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી તેની નીચેના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. એ જ પ્રમાણે નીચે નીચે ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા વગેરે આકાંત સ્થિતિની નીચેના પ્રથમ કંડકના સંખ્યાતા ભાગોના સ્થિતિસ્થાનો પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્વ-પૂર્વના ઉપરના સ્થિતિસ્થાનથી ઉત્તરોત્તર નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનમાં જઘન્ય રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

એ કંડકના સંખ્યાતા ભાગોમાંના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી સાતાવેદનીયના ૧૫ કોઠકોસાગળ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ, તે થકી બે સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ, તે થકી ત્રણ સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ અનંતગુણ. એમ ૧૫ કોઠકોસાગળ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનથી એક કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં પૂર્વ-પૂર્વના ઉપર-ઉપરના સ્થિતિસ્થાનથી તેની પછી પછીના નીચેના સ્થિતિસ્થાનનો નિરંતર ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

તે પ્રથમ કંડકના નીચેના અંતિમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના પ્રથમ કંડકના જે સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય રસ બતાવ્યા વિનાના બાકી છે. તેમાંના પ્રથમના સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે, તેના કરતાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનના શરૂઆતના બીજા કંડકમાંના ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. તેના કરતાં તે જ બીજા કંડકના શેષ સ્થિતિસ્થાનોમાં ઉપર-ઉપરના સ્થિતિસ્થાનની નીચે-નીચેના સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે. આ બીજા કંડકના નીચેના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના પ્રથમ કંડકના સંખ્યતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાંના શરૂઆતના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે પછી શરૂઆતના ઉપરના ત્રીજા કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનથી નીચેના ચરમ સ્થિતિસ્થાન સુધી દરેક સ્થિતિસ્થાનોનો નિરંતર ઉત્કૃષ્ટ રસ અનુક્રમે એક એકથી અનંતગુણ હોય છે, તે ઉપરના ત્રીજા કંડકના નીચેના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના કંડકના સંખ્યાતમા ભાગમાંના શરૂઆતના ત્રીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે.

એમ આકાંત સ્થિતિઓના ઉપર ઉપરના કંડકથી નીચે નીચેના એક એક કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો નિરંતર એક એકથી ઉત્કૃષ્ટ રસ અને આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના પ્રથમ કંડકના બાકી રહેલ સંખ્યાતમા ભાગમાંના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ-અનંતગુણ ત્યાં સુધી હોય છે કે યાવત્ સાતાવેદનીયની આકાંત સ્થિતિઓ પૂર્ણ થાય અને અસાતાવેદનીયના જઘન્ય સ્થિતિબંધ સમાન સાતાવેદનીયના જઘન્ય સ્થિતિબંધની નીચે એક કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો જઘન્ય રસ પૂર્ણ થાય. અર્થાત્ બધી આકાંત સ્થિતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ રસ પૂર્ણ થઈ જાય અને તેની નીચેના કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો જઘન્ય રસ પૂર્ણ થાય. માત્ર ઉત્કૃષ્ટ બાકી રહે.

આ કંડકને પૂર્વાચાર્યોએ સાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય સંજ્ઞા આપેલ છે. આ કંડકના નીચેના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી આ જ કંડકના ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો અર્થાત્ આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી તેની નીચેના બીજા કંડકમાંના ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ, તે થકી આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના પ્રથમ કંડકમાંના ઉપરના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે.

એમ જ્યાં સુધી સાતાવેદનીયની અનુકૃષ્ટિ સંભવે છે ત્યાં સુધી નીચે નીચેના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અને ઉપરના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોવાથી સાતાવેદનીયના નીચેના ચરમ કંડકથી પૂર્વના કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી ચરમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. ચરમ કંડક પ્રમાણ ચરમ સ્થિતિસ્થાનોનો જે ઉત્કૃષ્ટ રસ હજી બાકી છે તે આ પ્રમાણે-ચરમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી તે જ ચરમ કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ, તે થકી તે જ કંડકના નીચેના બીજા,

ત્રીજા, ચોથા, યાવત્ જઘન્ય સ્થિતિસ્થાન સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ એક એકથી અનંતગુણ હોય છે. એજ પ્રમાણે ઉચ્ચગોત્ર વગેરે શેષ પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓની તીવ્ર-મંદતા જાણવી.

તિર્યચ્છિકના જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જે જઘન્ય રસ હોય છે, તે અલ્પ છે. તે થકી સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં અનંતગુણ, તે થકી બે સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ, એમ શરૂઆતના કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓનો નીચે નીચેના પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિસ્થાનથી ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

આ પ્રથમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ, તે થકી કંડકની ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ, તે થકી બે સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધનો ઉત્કૃષ્ટ રસ, તે થકી કંડકની ઉપરના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે.

એમ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનથી નીચેના અર્થાત્ જ્યાંથી આકાંત સ્થિતિઓ શરૂ થાય છે તેની નીચેના સ્થિતિસ્થાન સુધી ઉપર એક એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અને નીચે એક-એક સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે.

આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના એક કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ બાકી છે એ યાદ રાખવું.

આ આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી આકાંત સ્થિતિઓમાંના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો અર્થાત્ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે, તે સ્થિતિસ્થાનથી આકાંત સ્થિતિઓમાંના ઉપરના ૧૮ કોલકોસાગ્ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાન સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનોનો જઘન્ય રસ તેટલો જ અર્થાત્ તેની સમાનજ હોય છે.

આકાંત સ્થિતિઓમાંના ઉપરના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી તેની ઉપરના પ્રથમ કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી તે જ કંડકના બીજા, ત્રીજા, ચોથા યાવત્ સંખ્યાતા ભાગો પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો પૂર્ણ થાય અને એક સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો બાકી રહે ત્યાં સુધી પૂર્વ-પૂર્વના નીચે-નીચેના સ્થિતિસ્થાનથી ઉપર-ઉપરના સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

આ કંડકના સંખ્યાતા ભાગો પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાંના ઉપરના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી આકાંત સ્થિતિઓની નીચે અર્થાત્ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધની નીચે જે એક કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ બાકી છે. તેમાંના નીચે શરૂઆતના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનથી અનુક્રમે પછી પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે.

આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના અર્થાત્ ૧૮ કોલકોસાગ્ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનની ઉપરના પ્રથમ કંડકના છેલ્લા ઉપરના જે સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય રસ બતાવ્યા વિનાના બાકી છે, તેમાંના શરૂઆતના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે, તે થકી અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનથી અર્થાત્ આકાંત સ્થિતિઓના શરૂઆતના સ્થિતિસ્થાનથી કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં પૂર્વ-પૂર્વના નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનથી ઉપર-ઉપરના દરેક સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

આ આકાંત સ્થિતિઓના શરૂઆતના પ્રથમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના પ્રથમ કંડકના ચરમ સંખ્યાતમા ભાગના સ્થિતિસ્થાનોમાંના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી આકાંત સ્થિતિઓના શરૂઆતના બીજા કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનથી ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે. આ બીજા કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના પ્રથમ કંડકના બાકી રહેલ સંખ્યાતમા ભાગના સ્થિતિસ્થાનોમાંના શરૂઆતના ત્રીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી આકાંત સ્થિતિઓના શરૂઆતના ત્રીજા કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો નિરંતર ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે.

એમ આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના કંડકના બાકી રહેલ છેલ્લા સંખ્યાતમા ભાગમાંના પછી પછીના ઉપર ઉપરના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અને આકાંત સ્થિતિઓની શરૂઆતથી ઉપર ઉપરના એક એક કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો નિરંતર ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ ત્યાં સુધી હોય છે કે યાવત્ ૧૮ કોઠકોસાગઠ પ્રમાણ ઉપરના ચરમ સ્થિતિસ્થાન સુધીના બધા સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ પૂર્ણ થાય અને આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના પ્રથમ કંડકના બાકી રહેલ સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો જઘન્ય રસ પૂર્ણ થાય. એટલે કે આકાંત સ્થિતિઓની ઉપર માત્ર એક કંડક પ્રમાણ સ્થિતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ રસ બતાવવાનો બાકી રહેશે.

આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના પ્રથમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી તે જ કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ, તે થકી તે કંડકની ઉપરના બીજા કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ, તે થકી શરૂઆતના પ્રથમ કંડકના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ, તે થકી બીજા કંડકના શરૂઆતના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ, તે થકી આકાંત સ્થિતિઓની ઉપરના પ્રથમ કંડકના શરૂઆતના ત્રીજા સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે. એમ ઉપર ઉપરના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અને નીચે નીચેના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોવાથી ૨૦ કોઠકોસાગઠ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનના દ્વિચરમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી ચરમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનનો અર્થાત્ ૨૦ કોઠકોસાગઠ પ્રમાણ ચરમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી ઉત્કૃષ્ટ રસ બતાવ્યા વિનાના ઉપરના ચરમ કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો બાકી છે. તે દરેકમાં નીચે નીચેના પૂર્વ પૂર્વના સ્થિતિસ્થાન કરતાં ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનમાં ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

નીચગોત્રમાં પણ આજ પ્રમાણે તીવ્ર-મંદતા હોય છે. પરંતુ તેની પ્રતિપક્ષ ઉચ્ચગોત્રનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ૧૦ કોઠકોસાગઠ પ્રમાણ હોવાથી નીચગોત્રમાં અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી ૧૦ કોઠકોસાગઠ સ્થિતિબંધ સુધીના સ્થિતિસ્થાનો આકાંત હોય છે. આ વિશેષતા છે.

ત્રસચતુષ્કની તીવ્ર-મંદતા ૨૦ કોઠકોસાગઠથી ૧૮ કોઠકોસાગઠ સુધી પરાધાતની સમાન અને ૧૮ કોઠકોસાગઠ થી પોતપોતાની જ્યાં સુધી અનુકૃષ્ટિ સંભવે છે, ત્યાં સુધી સાતાવેદનીયની જેમ હોય છે.

તે આ પ્રમાણે-૨૦ કોઠકોસાગઠ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં જે જઘન્ય રસ છે, તે અલ્પ છે, તે થકી સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં, તે થકી બે સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં, તે થકી ત્રણ સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ-સ્થાનમાં જઘન્ય રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

એમ કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાં ઉપર ઉપરના સ્થિતિસ્થાનથી નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનમાં જઘન્ય રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે. પ્રથમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ, તે થકી કંડકની નીચેના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય, તે થકી સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ, તે થકી કંડકની નીચેના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ, તે થકી બે સમયોન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે.

એ જ પ્રમાણે સમયાધિક ૧૮ કોઠકોસાગઠ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ સ્થાન સુધી નીચે નીચેના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અને ઉપર ઉપરના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

૧૮ કોઠકોસાગઠ ની ઉપરના કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો જઘન્ય રસ આવી ગયેલ છે પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ રસ બાકી છે એ યાદ રાખવું.

સમયાધિક ૧૮ કોઠકોસાગઠ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી ૧૮ કોઠકોસાગઠ પ્રમાણ અર્થાત્ ઉપરના શરૂઆતના પ્રથમના આકાંત સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. આ સ્થિતિસ્થાનથી સ્થાવર ચતુષ્કના અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધીના ત્રસચતુષ્કના દરેક સ્થિતિસ્થાનોનો જઘન્ય રસ તેટલો જ અર્થાત્ સમાન જ હોય છે. અહીં આકાંત સ્થિતિઓ પૂર્ણ થઈ.

આ આકાંત સ્થિતિસ્થાનોમાંના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના શરૂઆતના પહેલા, બીજા, ત્રીજા, ચોથા યાવત્ પ્રથમ કંડકના સંખ્યાતા ભાગો પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાંના છેલ્લા સ્થિતિસ્થાન સુધીના દરેકે સ્થિતિસ્થાનોનો પૂર્વ-પૂર્વના ઉપરના સ્થિતિસ્થાનથી નીચે નીચેના સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

આ ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી ૧૮ કોઠકોસાગળ પ્રમાણ સ્થિતિબંધની ઉપર જે કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટ રસ બતાવ્યા વિનાના બાકી છે. તેમાંના ઉપરના પહેલા, બીજા, ત્રીજા, ચોથા યાવત્ સમયાધિક ૧૮ કોઠકોસાગળ પ્રમાણ છેલ્લા સ્થિતિબંધસ્થાન સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ એક એકથી ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

સમયાધિક ૧૮ કોઠકોસાગળ પ્રમાણ સ્થિતિબંધના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના પ્રથમ કંડકના જે સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધસ્થાનો જઘન્ય રસ બતાવ્યા વિનાના બાકી છે, તેમાંના શરૂઆતના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી ૧૮ કોઠકોસાગળ પ્રમાણ આકાંત સ્થિતિઓના શરૂઆતના પ્રથમ કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ એક એકથી અનંતગુણ હોય છે.

આ શરૂઆતના પ્રથમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના પ્રથમ કંડકના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાંના શરૂઆતના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે થકી ૧૮ કોઠકોસાગળ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનના શરૂઆતના બીજા કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ એક એકથી અનંતગુણ હોય છે.

એમ આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના પ્રથમ કંડકના બાકી રહેલ સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાંના એક એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય રસ અને ૧૮ કોઠકોસાગળ પ્રમાણ સ્થિતિબંધથી નીચે નીચે કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો નિરંતર ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ ત્યાં સુધી હોય છે કે યાવત્ ત્રસયતુષ્કની આકાંત સ્થિતિઓમાંના છેલ્લા સ્થિતિસ્થાન સુધીનો ઉત્કૃષ્ટ રસ પૂર્ણ થાય અને તેની નીચે અર્થાત્ આકાંત સ્થિતિઓની નીચે કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોનો જઘન્ય રસ પૂર્ણ થાય.

આકાંત સ્થિતિઓની નીચેના પ્રથમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી આ જ કંડકના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ, તે થકી કંડકની નીચેના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય, તે થકી આ જ કંડકના શરૂઆતના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ, તે થકી કંડકની નીચેના બીજા સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય, તે થકી આ જ કંડકના શરૂઆતના ત્રીજા સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ અનંતગુણ હોય છે.

એમ ત્રસયતુષ્કના જઘન્ય સ્થિતિબંધ સુધી નીચે એક-એક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અને ઉપર એક-એક સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોવાથી દ્વિચરમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાનના ઉત્કૃષ્ટ રસથી ચરમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાન રૂપનો જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનનો જઘન્ય રસ અનંતગુણ હોય છે. તે ચરમ સ્થિતિસ્થાનના જઘન્ય રસથી છેલ્લા કંડક પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોમાંના ઉપરના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ અનંતગુણ હોય છે, તે થકી બીજા, ત્રીજા, ચોથા, પાંચમાં યાવત્ તે ચરમ કંડકના ચરમ સ્થિતિસ્થાન સુધી ઉત્કૃષ્ટ રસ ક્રમશઃ એક એકથી અનંતગુણ હોય છે.

આ પ્રમાણે અનુભાગબંધનુ સ્વરૂપ કહી હવે સ્થિતિબંધનું સ્વરૂપ કહે છે.

ઈતિ અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ અને તીવ્રમંદતા સમાપ્ત

ઈતિ ૩જો અનુભાગબંધ સમાપ્ત

-: અથ જથો સ્થિતિબંધ :-

ત્યાં સ્થિતિસ્થાન, નિષેક પ્રરૂપણા, અબાધા કંડક પ્રરૂપણા અને અલ્પબહુત્વ પ્રરૂપણા એમ ચાર અનુયોગ દ્વારો છે.

-: ૧લી સ્થિતિસ્થાન પ્રરૂપણા :-

સ્થિતિના ભેદો, તે બંધ અને સત્તા આશ્રયી બે પ્રકારે છે.

ત્યાં જે સ્થિતિ સત્તામાં હોય તેમાંથી અનુભવવા દ્વારા અથવા સ્થિતિધાતાદિથી સમય સમય પ્રમાણ આદિ સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી જેટલી-જેટલી સ્થિતિ સત્તામાં રહે તે સત્તાગત સ્થિતિસ્થાનો કહેવાય. તે વિચાર આગળ કહેવાશે પણ અહીં બંધ આશ્રયી સ્થિતિસ્થાનો બતાવે છે.

એક સમયે જેટલો સ્થિતિબંધ થાય તે બંધ આશ્રયી સ્થિતિસ્થાન કહેવાય છે. ત્યાં જઘન્ય સ્થિતિબંધ તે પ્રથમ સ્થિતિસ્થાન, સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધ તે બીજું, બે સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિબંધ તે ત્રીજું સ્થિતિસ્થાન, એમ સમય સમયની વૃદ્ધિએ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધી અસંખ્ય સ્થિતિસ્થાનો થાય છે.

જે કર્મની જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય તેમાંથી અભવ્ય સંજ્ઞિ પંચે પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિ બાદ કરી શેષ રહેલ સ્થિતિના સમયો પ્રમાણ તે તે કર્મના નિરંતર સ્થિતિસ્થાનો થાય છે અને અભવ્ય સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી નીચે કેટલાંક સાન્તર સ્થિતિસ્થાનો હોય છે.

ત્યાં નામ અને ગોત્રકર્મના ૮ મુહૂર્ત ન્યૂન ૨૦ કોટકોસાગરોપમના સમય પ્રમાણ, મોહનીયનાં અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૭૦ કોટકોસાગર ના સમય પ્રમાણ, આયુષ્યનો અબાધારૂપ અંતર્મુહૂર્ત સહિત ક્ષુલ્લકભવ ન્યૂન પૂર્વકોડિના ત્રીજા ભાગે અધિક ૩૩ સાગરના સમય પ્રમાણ, વેદનીયના ૧૨ મુહૂર્ત ન્યૂન ૩૦ કોટકોસાગર ના સમય પ્રમાણ, જ્ઞાત દર્શક અને અંતના અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૩૦ કોટકોસાગર સમય પ્રમાણ બંધ આશ્રયી સ્થિતિસ્થાનો એટલે કે સ્થિતિબંધસ્થાનો હોય છે. આ પ્રમાણે ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં પણ જાતે વિચારી લેવું. આ પ્રમાણે સામાન્યથી સ્થિતિસ્થાનો થાય છે, પરંતુ અભવ્ય સંજ્ઞિ પંચે પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી નીચે નિરંતર નહીં પણ સાન્તર સ્થિતિસ્થાનો હોવાથી થોડા ઓછા સ્થિતિસ્થાનો થાય છે.

અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મના સ્થિતિસ્થાનો સર્વથી અલ્પ છે. તે થકી અપર્યાપ્ત બાદર, પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અને પર્યાપ્ત બાદર એકે ના સ્થિતિસ્થાનો અનુક્રમે સંખ્યાતગુણ છે. સામાન્યથી આ ચારે ભેદના સ્થિતિસ્થાનો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ હોવા છતાં અસંખ્યાતમો ભાગ નાનો-મોટો ગ્રહણ કરવાનો હોવાથી ઉપરોક્ત અલ્પબહુત્વ ઘટી શકે છે.

પર્યાપ્ત બાદર એકેના સ્થિતિસ્થાનોથી અપર્યાપ્ત બેઠ ના સ્થિતિસ્થાનો અસંખ્યગુણ છે, કારણકે બેઠ ના ઉત્કૃષ્ટ તથા જઘન્ય સ્થિતિબંધ વચ્ચે પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગનું અંતર હોવાથી અપર્યાપ્ત બેઠ ના સ્થિતિસ્થાનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ છે. જ્યારે પર્યાપ્ત બાદર એકેના સ્થિતિસ્થાનો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ જ છે અને અસંખ્યાતમા ભાગથી સંખ્યાતમો ભાગ સામાન્યથી દરેક સ્થળે અસંખ્યગુણ મોટો જ લેવાનો હોય છે. તેથી પર્યાપ્ત બાદર એકેના સ્થિતિસ્થાનોથી અપર્યાપ્ત બેઠ ના સ્થિતિસ્થાનો અસંખ્યગુણ છે.

અપર્યાપ્ત બેઠ થી પર્યાપ્ત બેઠ અપર્યાપ્ત તથા પર્યાપ્ત તે, ચઉ અસંજ્ઞિ અને સંજ્ઞિ-પંચે ના સ્થિતિસ્થાનો અનુક્રમે એક એકથી સંખ્યાતગુણ છે. સામાન્યથી અપર્યાપ્ત બેઠ થી પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પંચે સુધીના ૮ જીવભેદમાં ઉત્કૃષ્ટ-જઘન્ય સ્થિતિ વચ્ચે પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અંતર હોવાથી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છે, છતાં પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ અનુક્રમે મોટો મોટો લેવાનો હોવાથી ઉપરોક્ત અલ્પબહુત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

અપર્યાપ્ત સંજ્ઞિ-પંચેન્દ્રિયને ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિબંધ વચ્ચે સંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન અંતઃકોટકોસાગર પ્રમાણ અંતર હોવાથી તેટલાં સમય પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છે. અને પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ-પંચેન્દ્રિયમાં મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક આશ્રયી અંતઃકોટકોસાગર ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના સમય પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો છે.

પતિત પરિણામી જીવના કષાયની તીવ્રતા રૂપ જે સંકલ્પ પરિણામો તે સંકલ્પસ્થાનો, અને ચડતાં પરિણામવાળા જીવના કષાયની મંદતા રૂપ જે વિશુદ્ધ પરિણામો તે વિશુદ્ધિસ્થાનો છે.

જેટલાં સંકલ્પસ્થાનો હોય છે તેટલાં જ વિશુદ્ધિસ્થાનો હોય છે. કેમ કે છેલ્લા અને પહેલા સ્થાન સિવાય પડતાં પરિણામવાળાને જે સંકલ્પસ્થાનો ગણાય છે તે જ ચડતાં પરિણામવાળા જીવને વિશુદ્ધિસ્થાનો ગણાય છે.

તે બંને પ્રકારના સ્થાનો અપર્યાં સૂક્ષ્મ એકેં ને સર્વથી અલ્પ છે, તેનાથી અપર્યાં બાં, પર્યાં સૂક્ષ્મ અને પર્યાં બાદર એકેં, અપર્યાં તથા પર્યાં બેઇં, તેઇં, ચઇં, અસંજિ-પંચેં અને સંજિ-પંચેં જીવોને અનુક્રમે એક-એકથી અસંખ્યગુણ છે.

ઘટિ ૧લી સ્થિતિસ્થાન પ્રરૂપણા સમાપ્ત

—: અથ રજી નિષેક પ્રરૂપણા :—

જે સમયે કર્મ બંધાય છે તે જ સમયે તેના અબાધાકાળના સમયો છોડી પછીના સમયોમાં દલિકની રચના થાય છે. એ વાત પ્રથમ સમજાવેલ છે. અહીં તે દલિક રચનાનો અનંતરોપનિધા અને પરંપરોપનિધા એમ બે પ્રકારે વિચાર કરેલ છે. ૧. પૂર્વ-પૂર્વના સમયની અપેક્ષાએ અનંતર પછી-પછીના સમયમાં કેટલી દલિક રચના કરે છે ? એમ વિચારવું તે અનંતરોપનિધા. ૨. પહેલા સ્થાનની અપેક્ષાએ કેટલાં સ્થાનો પછી દલિક રચના અર્ધી-અર્ધી થાય છે. એમ વિચારવું તે પરંપરોપનિધા.

ત્યાં અનંતરોપનિધાથી વિચાર કરતાં અબાધાકાળ પછીના પ્રથમ સમયમાં સર્વથી વધારે અને તેની પછીના સમયથી તે સમયે બંધાયેલ સ્થિતિના ચરમ સમય સુધી અનુક્રમે પછી પછીના સમયમાં વિશેષહીન-વિશેષહીન દલિક રચના થાય છે.

પરંપરોપનિધાથી વિચારતાં અબાધાકાળ પછીના પહેલા સમયમાં જે દલિકરચના થાય છે તેની અપેક્ષાએ ત્યાંથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સમયો ઓળંગી પછીના સમયમાં અર્ધ દલિકની રચના થાય છે અને તેની અપેક્ષાએ ત્યાંથી પુનઃ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના સમયો ઓળંગી પછીના સમયમાં અર્ધ દલિકની રચના થાય છે. એમ જ્યાં અર્ધ હાનિ થાય છે તે તે સમયની અપેક્ષાએ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સમયો ઓળંગી પછી પછીના સમયમાં અર્ધ-અર્ધ દલિકરચના તે સમયે બંધાયેલ કર્મસ્થિતિના ચરમ સમય સુધી થાય છે.

કોઇપણ કર્મના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાં આવી અર્ધ-અર્ધ હાનિઓ કુલ પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ થાય છે અને સર્વ-અર્ધ અર્ધ હાનિઓથી બે હાનિ વચ્ચે રહેલ નિષેકસ્થાનો અસંખ્યાતગુણ છે.

ઘટિ રજી નિષેક પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

—: અથ ૩જી અબાધાકાલ પ્રરૂપણા :—

કોઇપણ કર્મનો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ ઘટે અથવા વધે ત્યારે અબાધાકાળમાંથી એક સમયની હાનિ અથવા વૃદ્ધિ થાય. દૃષ્ટાન્ત તરીકે જ્ઞાનાં કર્મનો ૩૦ કોંકોંસાગં પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય, અથવા સમય ન્યૂન, બે સમય ન્યૂન એમ યાવત્ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં એક સમય ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય. ત્યાં સુધી બરાબર ૩ હજાર વર્ષ પ્રમાણ અબાધાકાળ હોય છે અને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂનથી આરંભી સમય સમયની હાનિએ યાવત્ પલ્યોપમના બે અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ન થાય ત્યાં સુધી એક સમય ન્યૂન ૩ હજાર વર્ષ પ્રમાણ અબાધાકાળ હોય છે. એ પ્રમાણે અબાધાકાળમાંથી સમય સમયની હાનિ કરતાં પલ્યોપમના જેટલાં અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય તેટલાં સમય ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ અબાધા હોય છે. એ પ્રમાણે સ્થિતિબંધમાંથી પલ્યોપમનો એક એક અસંખ્યાતમો ભાગ અને અબાધાકાળમાંથી એક એક સમય ન્યૂન થતાં યાવત્ જ્ઞાનાં કર્મનો સંજિ પંચેન્દ્રિયનો અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે અંતર્મુહુર્ત પ્રમાણ જઘન્ય અબાધા હોય છે.

એક સમય અબાધાકાળની હાનિ અથવા વૃદ્ધિમાં જે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધની હાનિ અથવા વૃદ્ધિ થાય છે તે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિઓનું એક અબાધાકંડક કહેવાય છે. એમ અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ૩ હજાર વર્ષના સમય પ્રમાણ જ્ઞાના કર્મના અબાધાકંડકો થાય છે. એમ દરેક કર્મમાં જઘન્ય અબાધા ન્યૂન પોતાની ઉત્કૃષ્ટ અબાધાના સમયો પ્રમાણ અબાધાકંડકો થાય છે.

ઇતિ ૩૭ અબાધાકાલ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

-: અથ ૪થી અલ્પબહુત્વ-પ્રરૂપણા :-

૩૬ બોલ પૂર્વકનું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નંબર-૩૮ પ્રમાણે છે તે પ્રમાણે સમજવું.

ઇતિ ૪ દ્વાર સમાપ્ત

૧૦ સ્થાનકોનું અલ્પબહુત્વ :- (૧) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ (૨) જઘન્ય સ્થિતિબંધ (૩) ઉત્કૃષ્ટ અબાધા (૪) જઘન્ય અબાધા (૫) કંડકસ્થાન (૬) અબાધાસ્થાન (૭) સ્થિતિબંધસ્થાન (૮) દ્વિગુણહાનિસ્થાનો (૯) અર્થકંડક (૧૦) નિષેકસ્થાનો - એ ૧૦ પદાર્થોનું ચૌદ જીવ સ્થાનકોમાં અલ્પ બહુત્વ આ પ્રમાણે છે.

પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય જીવોમાં આયુષ્ય વિના શેષ ૭ કર્મની જઘન્ય અબાધા માત્ર અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ હોવાથી અલ્પ છે. તેનાથી અબાધાસ્થાનો તેમજ કંડકસ્થાનો અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ અબાધાના જેટલાં સમયો છે તેટલાં હોવાથી અસંખ્યાતગુણ છે, અને પરસ્પર બંને સમાન છે. કારણકે અબાધામાંથી એક એક સમયની હાનિએ એક એક કંડક થાય છે. કંડકસ્થાનોથી ઉત્કૃષ્ટ અબાધા જઘન્ય અબાધા રૂપ અંતર્મુદૂર્ત અધિક હોવાથી વિશેષાધિક છે. તેનાથી દ્વિગુણહીન નિષેકસ્થાનો પલ્લોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ છે. તેનાથી એક દ્વિગુણહાનિના અંતરાલમાં રહેલ નિષેકસ્થાનો પલ્લોપમના અસંખ્યાતા પ્રથમ વર્ગમૂળના સમય પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ છે. તેનાથી અર્થકંડક અસંખ્યાતગુણ છે.

તે થકી અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોવાથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણ છે. જો કે આઠમા ગુણસ્થાનકની આગળ સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિયો અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમથી પણ ઓછો બંધ કરે છે. પણ અહીં તેની વિવક્ષા કરવામાં આવી નથી, જઘન્ય સ્થિતિબંધથી સ્થિતિસ્થાનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ રહિત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના સમય પ્રમાણ હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે. અને તેનાથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. કારણકે તેમાં જઘન્ય સ્થિતિબંધ પણ આવી જાય છે.

શેષ ૧૨ જીવસ્થાનકોમાં અબાધાસ્થાનો અને કંડકસ્થાનો અલ્પ છે. કારણકે તે આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ છે, અને પરસ્પર બંને તુલ્ય છે. જો કે અહીં સામાન્યથી બારેય જીવસ્થાનકોમાં આ બંને પદાર્થો આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ બતાવેલ છે. પરંતુ વિશેષ વિચાર કરતાં એકેન્દ્રિય સિવાયના શેષ ૮ ભેદોમાં આવલિકાના સંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ હોય તેમ લાગે છે. પછી તો બહુશ્રુતો જાણે.

આ બંનેથી જઘન્ય અબાધા અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ છે. તેનાથી ઉત્કૃષ્ટ અબાધા વિશેષાધિક છે. તેનાથી દ્વિગુણહાનિના સ્થાનો અને એક દ્વિગુણહાનિના અંતરાલમાં રહેલ નિષેકસ્થાનો ક્રમશઃ અસંખ્યાતગુણ છે. અબાધાસ્થાનોથી સ્થિતિબંધસ્થાનોને ભાગવાથી જે સંખ્યા આવે તે અર્થેન કંડક કહેવાય. ઉત્કૃષ્ટ અબાધામાંથી જઘન્ય અબાધા બાદ કરવાથી જે સંખ્યા આવે તેનાથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાંથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ બાદ કરવાથી જે સંખ્યા આવે તેને ભાગવાથી અર્થેન કંડક કહેવાય. અને તે નિષેકસ્થાનથી અસંખ્યેયગુણ છે.

તેનાથી સ્થિતિબંધસ્થાનો એકેન્દ્રિયના ૪ ભેદોમાં અસંખ્યાતગુણ છે, અને ૮ જીવભેદોમાં સંખ્યાતગુણ છે. કારણકે એકેન્દ્રિયના ચારે ભેદોમાં પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ અને બાકીના ૮ જીવ ભેદોમાં પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ છે. તેથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ $\frac{3}{9}$ સાગ્ર વગેરે પ્રમાણ રૂપ હોવાથી ૪ અને ૮ જીવભેદોમાં ક્રમે કરીને અસંખ્યાતગુણ અને સંખ્યાતગુણ છે. અને તેનાથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે.

આયુષ્ય કર્મની અબાધાનો આધાર તેના સ્થિતિબંધ ઉપર નથી. પરંતુ જે ભવમાં આયુષ્ય બાંધે છે, તે ભવ ઉપર છે. માટે કંડકસ્થાનો અને તેના આધારે થતા અબાધા કંડકસ્થાનો પણ ઘટતા નથી. તેથી આ બે સિવાય આયુષ્ય કર્મમાં ટનું જ અલ્પબહુત્વ હોય છે.

ત્યાં અસંજિ પર્યાપ્ત અને સંજિ પર્યાપ્તમાં જઘન્ય અબાધા કુલ્લકભવના ત્રીજા ભાગથી પણ ઘણા નાના સંખ્યાત આવલિકા પ્રમાણ અંતર્મુદ્દર્ત પ્રમાણ હોવાથી અલ્પ છે, તેનાથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ અંતર્મુદ્દર્ત અધિક કુલ્લકભવ પ્રમાણ હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે. તેનાથી અબાધાસ્થાનો અંતર્મુદ્દર્ત ન્યૂન પૂર્વકોડના ત્રીજા ભાગના સમયો પ્રમાણ હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે.

તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટ અબાધા પરિપૂર્ણ પૂર્વકોડીનો ત્રીજો ભાગ હોવાથી વિશેષાધિક છે. તેથી દ્વિગુણહાનિના સ્થાનો પલ્લોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ છે. તેનાથી એક દ્વિગુણહાનિના અંતરાલમાં રહેલ નિષેકસ્થાનો પલ્લોપમના અસંખ્યાતા પ્રથમ વર્ગમૂળમાં રહેલ સમય પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ છે. તેના કરતાં સ્થિતિબંધસ્થાનો અંતર્મુદ્દર્ત અધિક કુલ્લકભવ ન્યૂન પૂર્વકોડીના ત્રીજા ભાગ સહિત ૩૩ સાગરોપમના સમય પ્રમાણ હોવાથી અને અસંજિ પર્યાપ્તમાં પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ છે, અને તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પૂર્વકોડીના ત્રીજા ભાગે અધિક ૩૩ સાગરોપમ હોવાથી વિશેષાધિક છે.

શેષ ૧૨ જીવભેદોમાં પૂર્વકોડ વર્ષથી અધિક આયુષ્યનો સ્થિતિબંધ ન હોવાથી દ્વિગુણહાનિસ્થાનો અને તેના અભાવે એક દ્વિગુણહાનિના અંતરાલમાં થનાર નિષેકસ્થાનો ઘટતા નથી. માટે બાકીના ૬ પદાર્થોનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે. જઘન્ય અબાધા કુલ્લકભવના ત્રીજા ભાગથી પણ ઘણા નાના અંતર્મુદ્દર્ત પ્રમાણ હોવાથી અલ્પ છે. તેનાથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ અંતર્મુદ્દર્ત અધિક કુલ્લકભવ પ્રમાણ હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે. તેનાથી અબાધાસ્થાનો એકેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સાધિક ૭ હજાર વર્ષના સમય પ્રમાણ હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે. તેનાથી પણ ઉત્કૃષ્ટ અબાધા તે જઘન્ય અબાધાસહિત હોવાથી વિશેષાધિક છે. તેનાથી સ્થિતિબંધસ્થાનો એકેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સાધિક ૭ હજાર વર્ષ અધિક પૂર્વકોડી વર્ષ પ્રમાણ હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે. તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ તે જઘન્ય અબાધા અને જઘન્ય સ્થિતિબંધ સહિત હોવાથી વિશેષાધિક છે.

—: અથ સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોમાં ૩ સમુદાહારનું સ્વરૂપ :-

હવે સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોમાં સ્થિતિ સમુદાહાર, પ્રકૃતિ સમુદાહાર અને જીવ સમુદાહાર એ ૩ અનુયોગ દારો કહે છે.

૧ સ્થિતિ સમુદાહાર :- સમુદાહાર એટલે પ્રતિપાદન અર્થાત્ કથન. ત્યાં પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનોને આશ્રયી અધ્યવસાયોનું કથન કરવું તે સ્થિતિસમુદાહાર, તેમાં દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં અધ્યવસાયોની સંખ્યા બતાવવી તે પ્રગણના, વિવક્ષિત સ્થિતિસ્થાનના અધ્યવસાયો દ્વિતીયાદિક સ્થિતિસ્થાનમાં જાય અથવા ન જાય તે અનુકૃષ્ટિ અને કયા અધ્યવસાયથી કયો અધ્યવસાય કેટલા અંશે તીવ્ર અથવા મંદ શક્તિવાળો છે તે તીવ્ર-મંદતા, આ ત્રણ બાબતો છે.

એક સમયે કોઇપણ કર્મની જેટલી સ્થિતિ બંધાય તે એક સ્થિતિસ્થાન કહેવાય છે. જઘન્ય સ્થિતિબંધથી સમય-સમયની વૃદ્ધિએ પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધી જેટલાં સમયો થાય તેટલાં તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો તે તે કર્મના હોય છે.

અનેક જીવો આશ્રયી કોઇપણ એક સ્થિતિબંધસ્થાન તેના કારણભૂત કષાયોદયજન્ય અસંખ્યાત લોકાકાશ-પ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયોથી બંધાય છે. અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ ભિન્ન ભિન્ન અધ્યવસાયો દ્વારા એક જ પ્રકારનો સ્થિતિબંધ કેમ થઇ શકે ? એવા પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં સમજવાનું કે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના અધ્યવસાયો દ્વારા એક જ પ્રકારનો સ્થિતિબંધ થાય છે પણ તે બધાય જીવોને એક જ રીતે એક જ સાથે ઉદયમાં આવી ભોગવાતો નથી પરંતુ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ-ભવ વગેરે ભિન્ન ભિન્ન નિમિત્તોને આશ્રયી જુદા જુદા જીવોને જુદી જુદી રીતે ઉદયમાં આવી ભોગવાય છે. માટે કોઇ વિરોધ નથી.

પ્રથમ રસબંધના અધ્યવસાયોનો વિચાર કરતી વખતે સ્થિતિબંધના કારણભૂત સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોનો ગૌણ ભાવે વિચાર કરવામાં આવેલ છે. પરંતુ અહીં મુખ્યત્વે સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયોનો જ વિચાર કરવાનો છે.

દરેક સ્થિતિબંધ સ્થાનમાં તેના કારણભૂત કષાયોદયજનિત અધ્યવસાયો અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોય છે. ત્યાં આયુષ્ય વિના શેષ ૭ કર્મના જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયો છે, છતાં ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોની અપેક્ષાએ ઘણાં જ ઓછા છે. અને દ્વિતીયાદિક સ્થિતિસ્થાનથી પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાન સુધી વિશેષાધિક-વિશેષાધિક હોય છે, આયુષ્યકર્મના પ્રથમ સ્થિતિબંધસ્થાનમાં અસંખ્યાત લોકાકાશ-પ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયો હોય છે અને દ્વિતીયાદિક સ્થિતિસ્થાનથી પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાન સુધી ક્રમશઃ અસંખ્યાતગુણ હોય છે અને તેમ હોવામાં તથા-સ્વભાવ જ કારણ છે. આ અનંતરોપનિધા વાત થઈ, પરંપરોપનિધાએ વિચારીએ તો જ્ઞાનાવરણીય વગેરે ૭ કર્મોના જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જે અધ્યવસાયસ્થાનો છે. ત્યાંથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી, પછી જે સ્થિતિસ્થાન આવે તેમાં જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનના અધ્યવસાયોની અપેક્ષાએ દ્વિગુણ અધ્યવસાયો થાય છે. ત્યાંથી પુનઃ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં દ્વિગુણ અને જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનથી ચાર ગણા થાય છે. એમ પોતપોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી ઓળંગી પછી પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં અધ્યવસાયો બમણાં બમણાં હોય છે.

એમ દરેક કર્મમાં કુલ દ્વિગુણવૃદ્ધિના સ્થાનો અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રમાં જેટલાં આકાશપ્રદેશો છે, તેનું પ્રથમ વર્ગમૂળ કાઢતાં જેટલી સંખ્યા આવે તે સંખ્યાને જેટલીવાર અર્ધી અર્ધી કરતાં એકની સંખ્યા આવે તેટલાં છેદનકો કહેવાય છે, તે છેદનકોના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલાં આકાશપ્રદેશોની સંખ્યા આવે તેટલાં હોય છે.

જેમ રસબંધના અધ્યવસાયો વિવક્ષિત સ્થિતિબંધસ્થાનથી પછી પછીના સ્થિતિબંધસ્થાનમાં જાય છે તેમ સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયો તદ્દન જુદા જ હોય છે. માટે અહીં રસબંધના અધ્યવસાયોની જેમ અનુકૃષ્ટિ થતી નથી.

પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનના પ્રથમ કષાયોદય રૂપ અધ્યવસાયસ્થાન અત્યંત મંદ શક્તિવાળું હોય છે. અને તેના કરતાં તે જ પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનના કારણભૂત ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદય રૂપ અંતિમ અધ્યવસાયસ્થાન અનંતગુણ તીવ્ર શક્તિવાળું હોય છે. તેનાથી દ્વિતીય સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અધ્યવસાય, તેનાથી તે જ દ્વિતીય સ્થિતિસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ અધ્યવસાય એમ દરેક સ્થિતિસ્થાનનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અધ્યવસાય ક્રમશઃ એક એકથી અનંતગુણ તીવ્ર શક્તિ અથવા સામર્થ્યવાળો હોય છે.

૨. પ્રકૃતિ સમુદાહાર :- પ્રકૃતિમાં અધ્યવસાયોનું કથન કરવું તે પ્રકૃતિ સમુદાહાર કહેવાય. તેમાં દરેક પ્રકૃતિના અધ્યવસાયસ્થાનોની સંખ્યા કહેવી તે પ્રમાણાનુગમ અને કઈ પ્રકૃતિથી કઈ પ્રકૃતિના અધ્યવસાયો કેટલા ઓછા વધારે છે એમ બતાવવું તે અલ્પબહુત્વ એમ બે બાબતો છે.

જ્ઞાનાવરણીય વગેરે દરેક કર્મના બધા સ્થિતિસ્થાનો અધ્યવસાયો અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. આ પ્રમાણાનુગમ છે.

આયુષ્યકર્મના અધ્યવસાયો અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ હોવા છતાં શેષ કર્મની અપેક્ષાએ ઘણાં જ ઓછા છે. તેનાથી નામ તથા ગોત્ર કર્મના અસંખ્યાતગુણ છે. જો કે આયુષ્ય કર્મના દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં અધ્યવસાયો અસંખ્યાતગુણ છે, અને આ બે કર્મોમાં વિશેષાધિક છે, તો પણ આયુષ્યના જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં અધ્યવસાયો ઘણાં જ થોડા છે અને તેનાથી આ બે કર્મોના જઘન્ય સ્થિતિબંધમાં ઘણાં જ વધારે અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. વળી આયુષ્ય કરતાં આ બે કર્મોનો સ્થિતિબંધ પણ ઘણો જ મોટો છે, માટે જ આયુષ્ય કરતાં આ બે કર્મના અધ્યવસાયો વિશેષાધિક નથી. પરંતુ અસંખ્યાતગુણ છે, નામ અને ગોત્રકર્મથી જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અંતરાયકર્મના અધ્યવસાયો અસંખ્યાતગુણ છે અને પરસ્પર ચારેયના સમાન છે.

નામ અને ગોત્રકર્મથી આ ૪ કર્મની સ્થિતિ દોઢી હોવાથી અધ્યવસાયો પણ વિશેષાધિક હોવા જોઈએ પરંતુ અસંખ્યાતગુણ કેમ હોય? અહીં આવી શંકા પણ ન કરવી, કારણકે વિવક્ષિત સ્થિતિસ્થાનના અધ્યવસાયોથી પલ્યોપમના

અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં અધ્યવસાયો બમણાં થાય છે. આ વાત પ્રથમ જ આવી ગઈ છે, એક પલ્લોપમના પણ અસંખ્યાતા ભાગ પ્રમાણ ટૂંકડા અસંખ્યાતા થાય, તેથી વિવક્ષિત સ્થિતિસ્થાનથી એક પલ્લોપમ જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગીએ ત્યાં સુધીમાં પણ અસંખ્યાત વાર બમણાં - બમણાં અધ્યવસાયો થાય છે. અર્થાત્ અસંખ્યાતગુણ થઈ જાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે - વિવક્ષિત સ્થિતિસ્થાનથી એક પલ્લોપમ પછીના સ્થિતિસ્થાનમાં પણ અધ્યવસાયો અસંખ્યાતગુણ થાય છે. તો ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો વધે ત્યારે સહેલાઈથી ઘણા જ વધારે અસંખ્યાતગુણ થાય, આ ચાર કર્મના અધ્યવસાયોથી કષાયમોહનીયના અને તેનાથી મિથ્યાત્વ મોહનીય રૂપ દર્શન મોહનીયના અધ્યવસાયસ્થાનો ક્રમશઃ અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

૩. જીવ સમુદાહાર :- હવે જીવો આશ્રયી અધ્યવસાયોનું પ્રતિપાદન કરવું તે જીવ સમુદાહાર કહેવાય છે. સ્વભૂમિકાને અનુસારે સર્વ વિશુદ્ધ જીવો મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ૪૭ ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિને બાંધતા સાતાવેદનીય વગેરે ૩૪ શુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓમાંથી જેટલી પ્રકૃતિઓ બાંધે છે તેઓનો ચતુઃસ્થાનિક રસ બાંધે છે. અને અસાતાવેદનીય વગેરે ૩૯ પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓમાંથી જે જે પ્રકૃતિઓ બાંધે છે તેઓનો દ્વિસ્થાનિક રસ બાંધે છે.

મધ્યમ પરિણામી જીવો મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની સ્વભૂમિકાનુસાર અજઘન્ય અર્થાત્ મધ્યમ સ્થિતિને બાંધતા શુભ અને અશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓમાંથી જે પ્રકૃતિઓ બાંધતા હોય તેઓનો ત્રિસ્થાનિક રસ બાંધે છે. અને અતિસંક્રિવષ્ટ પરિણામી જીવો મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની સ્વભૂમિકાનુસારે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને બાંધતા પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓમાંની જે પ્રકૃતિઓ બાંધતા હોય તેઓનો દ્વિસ્થાનિક રસ બાંધે છે. અને પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓમાંથી જે પ્રકૃતિઓ બાંધતા હોય તેઓનો ચાર સ્થાનિક રસ બાંધે છે.

અનંતરોપનિધા :- અહીં અધ્યવસાયોમાં જીવો આશ્રયી અનંતરોપનિધા અને પરંપરોપનિધા એ બે માર્ગણા છે, ત્યાં અનંતરોપનિધાએ વિચારે છે. પૃથક્ત્વ શબ્દ સેંકડોની સંખ્યાને બતાવનાર છે.

પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ ચાર સ્થાનિક રસબંધ કરનારા અને મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની સ્વભૂમિકાનુસાર જઘન્ય સ્થિતિને બાંધનારા જીવો અલ્પ છે. તેનાથી સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિને બાંધનારા જીવો વિશેષાધિક છે. તેથી પણ બે સમયાધિક જઘન્ય સ્થિતિને બાંધનારા જીવો વિશેષાધિક છે. એમ ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધી દરેક સ્થિતિબંધને બાંધનારા જીવો વિશેષાધિક-વિશેષાધિક હોય છે ત્યારબાદ પુનઃ ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધી અર્થાત્ શુભપ્રકૃતિઓના જઘન્ય ચતુઃસ્થાનિક રસબંધ સુધીના દરેક સ્થિતિબંધસ્થાનમાં વર્તતાં જીવો વિશેષહીન-હીન હોય છે.

એ જ પ્રમાણે પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ ત્રિસ્થાનિક રસ બાંધનારા અને ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની સ્વભૂમિકાનુસાર મધ્યમ સ્થિતિમાંની જઘન્ય સ્થિતિને બાંધનારા જીવો અલ્પ હોય છે. ત્યાર પછી ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધી દરેક સ્થિતિસ્થાનને બાંધનારા જીવો ક્રમશઃ વિશેષાધિક હોય છે. તે પછી પુનઃ ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધી અર્થાત્ શુભપ્રકૃતિઓના જઘન્ય ત્રિસ્થાનિક રસ સુધીની સ્થિતિને બાંધનારા જીવો દરેક સ્થિતિસ્થાનમાં ક્રમશઃ વિશેષહીન-હીન હોય છે.

એમ પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસ્થાનિક રસને બાંધનારા અને ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓના સ્વભૂમિકાનુસાર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનોમાંના પ્રથમ જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનને બાંધનારા જીવો અલ્પ હોય છે. ત્યારબાદ ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધી દરેક સ્થિતિસ્થાનને બાંધનારા જીવો ક્રમશઃ વિશેષાધિક-વિશેષાધિક હોય છે. તે પછી પુનઃ શુભપ્રકૃતિઓના જઘન્ય દ્વિસ્થાનિક રસને બાંધનારા અને ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની સ્વભૂમિકાનુસાર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનોને બાંધનારા જીવો ક્રમશઃ વિશેષહીન-વિશેષહીન હોય છે.

પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓમાં તેનાથી વિપરીત રીતે હોય છે. તે આ પ્રમાણે - પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનિક રસને બાંધનારા અને ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની સ્વભૂમિકાનુસાર જઘન્ય સ્થિતિઓમાંની પ્રથમ સ્થિતિને બાંધનારા જીવો અલ્પ હોય છે. ત્યાંથી ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનને બાંધનારા જીવો

ક્રમશઃ વિશેષાધિક વિશેષાધિક હોય છે. પુનઃ ત્યાંથી ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધી અર્થાત્ પરાવર્તમાન અશુભ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસ્થાનિક રસ બંધાય તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો ક્રમશઃ વિશેષહીન-વિશેષહીન હોય છે.

એ જ પ્રમાણે પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓના જઘન્ય ત્રિસ્થાનિક રસને બાંધનારા અને ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની સ્વભૂમિકાનુસાર મધ્યમ સ્થિતિને બાંધનારા જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનથી ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધીના દરેક સ્થિતિસ્થાનોમાં જીવો વિશેષાધિક અને પુનઃ ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધી વિશેષહીન-વિશેષહીન હોય છે. અને પરાવર્તમાન અશુભ-પ્રકૃતિઓના જઘન્ય ચતુઃસ્થાનિક રસને બાંધનારા તેમજ ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની સ્વભૂમિકાનુસાર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ-સ્થાનોમાંના જઘન્ય સ્થિતિસ્થાનથી ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધીના સ્થિતિસ્થાનોમાં જીવો ક્રમશઃ વિશેષાધિક અને ત્યારબાદ ઉત્કૃષ્ટ ચતુઃસ્થાનિક રસબંધ સુધીના ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ પ્રમાણ છેલ્લા સ્થિતિસ્થાનોમાં ક્રમશઃ જીવો વિશેષહીન-વિશેષહીન હોય છે.

(૨) પરંપરોપનિધા :- હવે પરંપરોપનિધાએ વિચારીએ તો પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓના ચતુઃસ્થાનિક અને પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનિક રસને બાધતાં ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની જઘન્ય સ્થિતિ બંધાય છે, તે સ્થિતિસ્થાનનો બાંધનારા જેટલાં જીવો હોય છે, તેની અપેક્ષાએ તે પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનથી પલ્લોપમના અસંખ્યાતા વર્ગમૂળોના જેટલાં સમયો હોય તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી પછીના સ્થિતિસ્થાનને બાંધનારા જીવો દ્વિગુણ હોય છે. અને ત્યાંથી પુનઃ તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી પછીનાં સ્થિતિસ્થાનને બાંધનારા જીવો દ્વિગુણ હોય છે.

એમ ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધી પલ્લોપમના અસંખ્યાતા વર્ગમૂળોના સમય પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી-ઓળંગી પછી-પછીના સ્થિતિસ્થાનને બાંધનારા જીવો દ્વિગુણ-દ્વિગુણ હોય છે. અને ત્યાર બાદ ઘણાં સેંકડો સાગરોપમ સુધી ઉપરોક્ત સંખ્યા પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનોને ઓળંગી-ઓળંગીને પછી-પછીના સ્થિતિસ્થાનને બાંધનારા જીવો અર્ધા-અર્ધા હોય છે. એ જ પ્રમાણે પરાવર્તમાન શુભ-અશુભપ્રકૃતિઓના ત્રિસ્થાનિક અને ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની સ્વભૂમિકાનુસાર મધ્યમ સ્થિતિને બાંધનારા તેમજ પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનિક અને પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓના ચતુઃસ્થાનિક રસને બાંધતા ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિ જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધાય છે તે સ્થિતિસ્થાનોને બાંધનારા જીવો વિષે પણ સમજવું. કુલ દ્વિગુણવૃદ્ધિ અથવા હાનિના સ્થાનો પલ્લોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ હોય છે. અને તેનાથી એક દ્વિગુણવૃદ્ધિ અથવા હાનિના અંતરાલમમાં રહેલ સ્થાનો પલ્લોપમના અસંખ્યાતા વર્ગમૂળના સમય પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ છે.

મંદ પરિણામથી જે સ્થિતિસ્થાનો બંધાય છે, તે નિરાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય કહેવાય છે. અને જે સ્થિતિસ્થાનો તીવ્ર પરિણામથી બંધાય છે, તે સાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય કહેવાય છે. તે બન્ને પ્રકારના સ્થિતિસ્થાનો પરાવર્તમાન શુભ તેમજ અશુભ બન્ને પ્રકારની પ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનિક રસબંધમાં હોય છે. અને ત્રિસ્થાનિક તેમજ ચતુઃસ્થાનિક રસ જે સ્થિતિસ્થાનોમાં પડે છે, તે બધા સ્થિતિસ્થાનો સાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય જ હોય છે. અર્થાત્ સાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો દ્વિસ્થાનિકાદિ ત્રણે પ્રકારના રસબંધમાં હોય છે અને નિરાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો માત્ર દ્વિસ્થાનિક રસબંધમાં જ હોય છે.

હવે શુભાશુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓના સ્થિતિબંધ આશ્રયી કુલ બાવીસ પ્રકારે સ્થિતિસ્થાનાદિ પદોનું અલ્પબહુત્વ બતાવે છે.

ત્યાં પરાવર્તમાન કે અપરાવર્તમાન કોઈપણ પ્રકૃતિના ચતુઃસ્થાનિક, ત્રિસ્થાનિક અને દ્વિસ્થાનિક રસબંધ પ્રાયોગ્ય જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો છે. તે સ્થિતિસ્થાનોમાંના જે સ્થિતિસ્થાનને બાંધનારા જીવો સૌથી વધારે હોય છે તે સ્થિતિસ્થાનને યવમધ્ય કહેવાય છે. અને તે સ્થિતિસ્થાનથી સમય-સમયની વૃદ્ધિવાળા જે સ્થિતિસ્થાનો છે તે યવમધ્યથી ઉપરના સ્થિતિસ્થાનો કહેવાય છે, અને તે સ્થિતિસ્થાનથી સમય-સમયની હાનિવાળા જે સ્થિતિસ્થાનો છે તે યવમધ્યથી નીચેના સ્થિતિસ્થાનો કહેવાય છે. એમ સર્વત્ર સમજવું.

ત્યાં (૧) પરાવર્તમાન સાતાવેદનીય વગેરે શુભપ્રકૃતિઓના ચતુઃસ્થાનિક યવમધ્યથી નીચેના જે સ્થિતિસ્થાનો છે તે સૌથી અલ્પ છે, તેના કરતાં (૨) એજ સાતાવેદનીય વગેરે શુભ પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓના ચતુઃસ્થાનિક યવમધ્યથી ઉપરના સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યાતગુણ છે. તે થકી (૩) એજ પ્રકૃતિઓના ત્રિસ્થાનિક યવમધ્યથી નીચેના અને

(૪) ઉપરના સ્થિતિસ્થાનો ક્રમશઃ સંખ્યાતગુણ છે. તે થકી (૫) એજ પ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનિક યવમધ્યથી નીચેના એકાંત સાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો અને (૬) યવમધ્યથી નીચેના જ પરંતુ એકાંત સાકારોપયોગ પ્રાયોગ્યથી ઉપરના મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો અને (૭) દ્વિસ્થાનિક યવમધ્યથી ઉપરના મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો ક્રમશઃ એક એકથી સંખ્યાતગુણ છે. તેથી પણ (૮) આ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ છે.

તે થકી (૯) અસાતાવેદનીય વગેરે પરાવર્તમાન અશુભપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે. તે થકી (૧૦) અસાતાવેદનીય વગેરે અશુભપ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનિક યવમધ્યથી નીચે શરૂઆતના એકાંત સાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો અને તે પછી (૧૧) તે જ દ્વિસ્થાનિક યવમધ્યથી નીચેના પરંતુ એકાંત સાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય સ્થિતિસ્થાનોની ઉપરના મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનો અને તે થકી (૧૨) તે જ દ્વિસ્થાનિક યવમધ્યથી ઉપરના શરૂઆતના મિશ્ર અને પછી (૧૩) તેની ઉપરના એકાંત સાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો ક્રમશઃ સંખ્યાતગુણ છે. તે થકી (૧૪) એ જ પ્રકૃતિઓના ત્રિસ્થાનિક યવમધ્યથી નીચેના તેનાથી (૧૫) યવમધ્યથી ઉપરના અને ત્યારબાદ (૧૬) એ જ પ્રકૃતિઓના ચતુઃસ્થાનિક યવમધ્યથી નીચેના સ્થિતિસ્થાનો ક્રમશઃ સંખ્યાતગુણ છે.

તે થકી (૧૭) યવમધ્યથી ઉપરની અપવર્તના ડાયસ્થિતિ સંખ્યાતગુણ છે. તેનાથી પણ (૧૮) અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ છે. તે થકી (૧૯) સાતાવેદનીય વગેરે પરાવર્તમાન શુભપ્રકૃતિઓના દ્વિસ્થાનિક યવમધ્યથી ઉપરના મિશ્ર સ્થિતિસ્થાનોની ઉપરના જે એકાંત સાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો બાકી છે તે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ ન્યૂન પંદર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ વગેરે હોવાથી સંખ્યાતગુણ છે. તેના કરતાં (૨૦) એ જ શુભ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક છે, તેના કરતાં (૨૧) બદ્ધ ડાયસ્થિતિ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ ન્યૂન સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ-ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ વગેરે પ્રમાણ હોવાથી વિશેષાધિક છે. અને તેથી પણ (૨૨) અશુભ પ્રકૃતિઓની સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ વગેરે હોવાથી વિશેષાધિક છે.

અહીં અશુભપ્રકૃતિઓના ચતુઃસ્થાનિક યવમધ્યથી ઉપર ડાયસ્થિતિ બતાવી છે અને ૨૧મા બોલમાં બદ્ધ ડાયસ્થિતિ બતાવી છે. ૧૭મા બોલમાં બતાવેલ ડાયસ્થિતિનો અર્થ બતાવતાં જણાવેલ છે કે અપવર્તનાકરણ વિશેષથી જે સ્થિતિસ્થાનથી મોટામાં મોટો કૂદકો મારી સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી શકે તે સ્થિતિને અપવર્તના ડાયસ્થિતિ કહેવાય છે.

આનો ભાવાર્થ એમ સમજાય છે કે- જે મધ્યમ અંતઃકોડાકોડીનો બંધ કરી સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી શકે તે મધ્યમ અંતઃકોડાકોડી પ્રમાણ સ્થિતિને જ અપવર્તના ડાયસ્થિતિ કહેવાય. પરંતુ તેમાં અપવર્તના કરણ વિશેષથી એ શબ્દનું રહસ્ય સમજાતું નથી માટે નીચે પ્રમાણે અર્થ કરીએ તો અપવર્તના કરણ વિશેષથી એ શબ્દનું રહસ્ય પણ આવી જાય અને પદાર્થના સ્વરૂપમાં કોઈ તફાવત પડતો નથી.

સત્તાગત સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિને અપવર્તનાકરણથી ઘટાડી અર્થાત્ ઓછી કરી જેટલી નવી સ્થિતિ રચવામાં આવે તેને અપવર્તના ડાયસ્થિતિ કહેવાય છતાં ૧૦૦ સમયાત્મક સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિને સ્થિતિઘાતથી ઘટાડી ૧૧ સમયાત્મક સ્થિતિ બનાવે તો તે ૧૧ સમયાત્મક સ્થિતિ અપવર્તના ડાયસ્થિતિ કહી શકાય, અને તેમ માનીએ તો સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાને સ્થિતિઘાત દ્વારા મોટામાં મોટો કૂદકો મારી મધ્યમ અંતઃકોડાકોડી પ્રમાણ જે નવી સ્થિતિ બનાવે તે અપવર્તના ડાયસ્થિતિ કહેવાય અને તે ઉત્કૃષ્ટ અંતઃકોડાકોડીથી સંખ્યાતગુણ હીન હોય છે, એમ મને લાગે છે. પછી તો બહુશ્રુતો કહે તે ખરું ?

ઓછામાં ઓછો જેટલો સ્થિતિબંધ કરી ત્યારપછી તરતના સમયે તે જીવ વધારેમાં વધારે જેટલો સ્થિતિબંધ કરી શકે તેટલી બધી સ્થિતિને બદ્ધ ડાયસ્થિતિ કહેવામાં આવે છે.

સંજિપચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કરી તદનન્તર સમયે અતિસંકિલ્પ પરિણામે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પણ કરી શકે છે. માટે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ ન્યૂન સંપૂર્ણ કર્મસ્થિતિને બદ્ધ ડાયસ્થિતિ કહેવાય છે.

આ અલ્પબહુત્વ અંત્યત ગંભીર અને ખૂબ જ ગહન છે. માટે બહુશ્રુતો પાસે શક્ય તેટલો સમજવા પ્રયત્ન કરવો. અભ્યાસકોને કંઈક સરળતાથી જ્ઞાન થાય તે હેતુથી અસત્કલ્પના દ્વારા સાત્તા અને અસાત્તા આ બે પ્રકૃતિઓના

સ્થિતિસ્થાનને કલ્પી. આ અલ્પબહુત્વ સમજાવવા પ્રયત્ન કરેલ છે છતાં તેમાં કંઈ ક્ષતિ હોય તો સુધારી જણાવવા સુજ્ઞ મહાશયોને મારી વિનંતી છે.

સાતાવેદનીય તથા અસાતાવેદનીયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ક્રમશઃ ૧૫ અને ૩૦ કોઠકો સાગરોપમ પ્રમાણ હોવા છતાં ૨ અને ૪ અબજ સમય પ્રમાણ કલ્પેલ છે. અને સંખ્યાતગુણની જગ્યાએ ૧૮મા બોલ સિવાય બીજે સર્વ ઠેકાણે ત્રણ ગુણ અને ૧૮મા બોલમાં સંખ્યાતગુણના સ્થાને સાધિક ૧૦ ગુણ સંખ્યા કલ્પી છે.

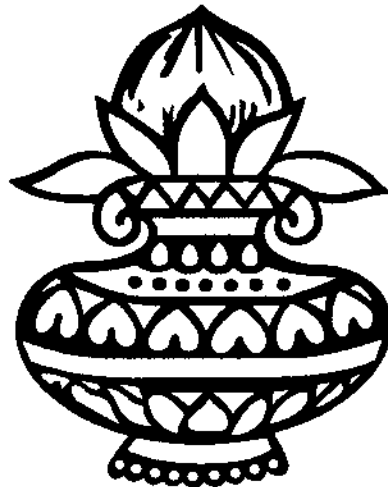
શુભ પ્રકૃતિઓના જે સ્થિતિસ્થાનોમાં કેવળ ચતુઃસ્થાનિક રસ બંધાય છે તે સ્થિતિસ્થાનો ચતુઃસ્થાનિક રસવાળા અને જે સ્થિતિસ્થાનોમાં ૪ અને ૩ સ્થાન અથવા માત્ર ત્રિસ્થાનિક રસ બંધાય છે, તે સ્થિતિસ્થાનો ત્રિસ્થાનિક રસવાળા કહેવાય છે. પરંતુ દ્વિસ્થાનિક રસની બાબતમાં તેમ નથી. કારણકે જેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં દ્વિસ્થાનિક રસ ઘટી શકે તેટલાં બધા સ્થિતિસ્થાનો દ્વિસ્થાનિક રસવાળા કહેવાય છે. અને અસાતાવેદનીય વગેરે અશુભપ્રકૃતિઓના જે સ્થિતિસ્થાનોમાં ફક્ત દ્વિસ્થાનિક રસ પડે છે તે સ્થિતિસ્થાનો દ્વિસ્થાનિક રસવાળા અને જે સ્થિતિસ્થાનોમાં ત્રિસ્થાનિક રસ બંધાય અને ચતુઃસ્થાન ન બંધાય તે સ્થિતિસ્થાનો ત્રિસ્થાનિક રસવાળા કહેવાય છે. પરંતુ ચતુઃસ્થાનિક રસબંધની બાબતમાં તેમ નથી, કારણકે જેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં ૪ સ્થાનિક રસ પડી શકે તે બધા સ્થિતિસ્થાનો ચતુઃસ્થાનિક રસવાળા બતાવ્યા છે.

અર્થાત્ શુભપ્રકૃતિઓના જેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં દ્વિસ્થાનિક રસ પડી શકે છે, તેમાંના કેટલાક સ્થિતિસ્થાનોમાં કેટલીકવાર ત્રિસ્થાનિક અને કેટલીકવાર કેટલાક સ્થિતિસ્થાનોમાં ચતુઃસ્થાનિક રસબંધ પણ પડતો હોય, છતાં તે બધા સ્થિતિસ્થાનો દ્વિસ્થાનિક રસવાળા બતાવવામાં આવ્યા છે. તે જ પ્રમાણે અસાતાવેદનીય વગેરે અશુભપ્રકૃતિઓના જેટલાં સ્થિતિસ્થાનોમાં ચાર સ્થાનિક રસ પડી શકે છે. તેમાંના કેટલાક સ્થિતિસ્થાનોમાં કેટલીકવાર દ્વિસ્થાનિક રસ પડવા છતાં તે બધા સ્થિતિસ્થાનો ચતુઃસ્થાનિક રસબંધ પ્રાયોગ્ય કહેવામાં આવ્યા છે.

વિશેષ સમજણ યંત્ર નંબર-૪૪માં આંકડામાં બતાવી છે.

ઇતિ ૪થો સ્થિતિબંધ સમાપ્ત

ઇતિ બંધનકરણ સારસંગ્રહ સમાપ્ત

-: અથ બંધનકરણ - પ્રશ્નોત્તરી :-

- પ્રશ્ન-૧** પ્રકૃતિ શબ્દનો શું અર્થ છે ?
- જવાબ-૧** અહીં ભાષ્યકારને અનુસારે ‘ભેદ’ નવતત્ત્વમાં ‘સ્વભાવ’ અને પંચસંગ્રહ બંધનકરણ ગા. ૪૦માં ‘સ્થિતિ આદિ ત્રણનો સમુદાય’ એમ પ્રકૃતિ શબ્દના ત્રણ અર્થ છે.
- પ્રશ્ન-૨** નામકર્મની પ્રકૃતિઓની સંખ્યા કેટલી રીતે છે? તેમજ કઈ કઈ સંખ્યા ક્યાં ક્યાં ઉપયોગી છે?
- જવાબ-૨** નામકર્મની પ્રકૃતિઓની સંખ્યા ૪૨, ૬૭, ૮૩, અને ૧૦૩ એમ ચાર પ્રકારે જણાવેલ છે. તેમાં ૪૨ માત્ર મૂળ ભેદ અથવા દ્વિક વહેંચણીમાં ૬૭-બંધ-ઉદય-ઉદીરણમાં અને ૮૩ અથવા ૧૦૩ની સંખ્યા સત્તામાં ઉપયોગી છે.
- પ્રશ્ન-૩** એવી કઈ પ્રકૃતિઓ છે કે જે બંધ વિના પણ ઉદય-ઉદીરણા અને સત્તામાં હોય ?
- જવાબ-૩** સમ્યક્ત્વ મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય.
- પ્રશ્ન-૪** જેની એક પણ ઉત્તરપ્રકૃતિ સર્વધાતી નથી એવું કયું ધાતી કર્મ છે?
- જવાબ-૪** અંતરાય કર્મ.
- પ્રશ્ન-૫** એવું કયું કર્મ છે કે જે બંધાયા પછીના તરતના ભવમાં જ ઉદયમાં આવે પણ જે ભવમાં બાંધ્યું તે જ ભવમાં કે પછીના તરતના ભવને મુકીને પછીના ભવોમાં ઉદયમાં ન જ આવે ? તેમજ જીવનના $\frac{2}{3}$ ભાગ પહેલાં ન જ બંધાય ?
- જવાબ-૫** આયુષ્ય કર્મ.
- પ્રશ્ન-૬** એક ભવમાં આયુષ્ય એક જ વાર બંધાય કે તેમાં કઈ અપવાદ છે?
- જવાબ-૬** પ્રજાપના સૂત્રમાં પોતાના આયુષ્યના બે ભાગ ગયા પછી જે આયુષ્યનો બંધ થયો તેનું તે આયુષ્ય તે ભવના બાકીના કાળમાં અનેકવાર બંધાય એમ બતાવી તેને આકર્ષો કહ્યા છે. પરંતુ કર્મગ્રંથાદિક ચાલુ ગ્રંથોમાં આખા ભવમાં આયુષ્ય એક જ વાર બંધાય એ હકીકત પ્રસિદ્ધ હોવાથી પમા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આયુષ્ય એક ભવમાં એક જ વાર બંધાય એમ બતાવેલ છે.
- પ્રશ્ન-૭** પોતપોતાના હેતુઓ વિદ્યમાન હોય ત્યાંસુધી જે પ્રકૃતિઓ અવશ્ય બંધાય તે ધ્રુવબંધી કહેલ છે. તો પંચસંગ્રહ ચોથાદ્વારમાં અનંતાનુબંધિ આદિ પાંત્રીસ પ્રકૃતિઓનો મુખ્યત્વે અવિરતિ બંધહેતુ કહી છે, અને થીશદ્વિત્રિક તથા અનંતાનુબંધિ પ્રકૃતિઓ ૪થે ધ્રુવબંધી ગણાવી છે. તેથી આ સાતે પ્રકૃતિઓનો ચોથા ગુણસ્થાનક સુધી બંધ હોવો જોઈએ. પરંતુ એઓનો બંધ બીજા ગુણસ્થાનક સુધી જ છે. તે જ પ્રમાણે નિદ્રા-પ્રયલા તથા નામકર્મની નવ ધ્રુવબંધી વગેરે પ્રકૃતિઓનો બંધહેતુ કષાય છે છતાં તે પ્રકૃતિઓ પણ કષાય છે ત્યાં સુધી બંધાતી નથી પરંતુ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના પ્રથમાદિ ભાગ સુધી જ બંધાય છે તો આ બધી પ્રકૃતિઓ ધ્રુવબંધી કેમ કહેવાય ?
- જવાબ-૭** અનંતાનુબંધિ આદિ પાંત્રીસ પ્રકૃતિઓનો ‘અવિરતિ’ બંધહેતુ સામાન્યથી કહેલ છે, કેમકે બીજે ગુણસ્થાનકે બંધવિચ્છેદ થનાર અનંતાનુબંધિ આદિ પચીસ પ્રકૃતિઓનો કેવળ અવિરતિ બંધહેતુ નથી પણ અનંતાનુબંધિ ઉદયવિશિષ્ટ અવિરતિ બંધહેતુ છે, અનંતાનુબંધિનો ઉદય બે ગુણસ્થાનક સુધી જ છે માટે થીશદ્વિત્રિકાદિ સાત પ્રકૃતિઓ ધ્રુવબંધી હોવા છતાં બે ગુણસ્થાનક સુધી જ બંધાય છે. પણ ચોથા ગુણસ્થાનક સુધી બંધાતી નથી. એ જ પ્રમાણે નિદ્રા-પ્રયલા આદિ પ્રકૃતિઓનો ‘કષાય’ સામાન્યથી બંધહેતુ કહેલ છે, પરંતુ કેવળ કષાય બંધહેતુ નથી, “તે તે પ્રકૃતિ બંધ યોગ્ય અધ્યવસાય વિશિષ્ટ તથા તથા પ્રકારનો કષાયોદય” તે તે પ્રકૃતિના બંધમાં હેતુ હોવાથી બંધવિચ્છેદ પછીના સ્થાનોમાં સામાન્ય કષાય હોવા છતાં તે તે પ્રકૃતિબંધ યોગ્ય અધ્યવસાય વિશિષ્ટ તથા તથા પ્રકારનો કષાયોદય નહીં હોવાથી અપૂર્વકરણના બીજા આદિ ભાગોમાં તેમજ અનિવૃત્તિકરણ વગેરે ગુણસ્થાનકે નિદ્રા-પ્રયલાદિ ધ્રુવબંધી

પ્રકૃતિઓ બંધાતી નથી. એટલે કે પોતપોતાના વિશિષ્ટ હેતુઓ હોય ત્યાં સુધી થીણદ્વિત્રિકાદિ અવશ્ય બંધાય છે તેથી આ પ્રકૃતિઓ ધ્રુવબંધી કહેવાય છે.

પ્રશ્ન-૮ જો અનંતાનુબંધિ આદિ પચીસ પ્રકૃતિઓનો અનંતાનુબંધિ વિશિષ્ટ અવિરતિ બંધહેતુ છે તો સર્વવિરતિધર પીઠ-મહાપીઠ સાધુ મહારાજને તે હેતુના અભાવમાં સ્ત્રીવેદનો બંધ શી રીતે થયો ?

જવાબ-૮ પીઠ-મહાપીઠ મુનિરાજ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ હતા એવો નિશ્ચય ન હોવાથી આકર્ષનો સંભવ હોવાથી સમ્યક્ત્વથી પડી મિથ્યાત્વે ગયેલા એવા તેઓને સ્ત્રીવેદનો બંધ ઘટી શકે. અથવા ગુરુ મહારાજે બાહુ-સુબાહુ મુનિઓની કરેલ ગુણપ્રશંસાથી ઉત્પન્ન થયેલ ઈર્ષ્યા રૂપ સંકિલ્પત્તીવ્રતમ કૃષ્ણલેશ્યાને ગોપવતાં તીવ્ર સંજવલન માયાના પરિણામથી પૂર્વે બંધાયેલ સ્ત્રીવેદની સ્થિતિ અને રસ વધારી બંધ વિના પણ તેને નિકાચિત કરેલ તેથી તેના જ ફળ સ્વરૂપે બન્ને મુનિઓ બ્રાહ્મી અને સુંદરી રૂપે થયા માટે અહીં દોષ નથી. જુઓ પંચસંગ્રહ ત્રીજા દ્વારની મૂળટીકા ગા.૩૬

પ્રશ્ન-૯ ચક્ષુદર્શનાવરણીય, અવધિદ્વિકાવરણ, અને મન:પર્યવજ્ઞાનાવરણ દેશઘાતી કહેલ છે, પરંતુ તેઈન્દ્રિય સુધીના જીવોને ચક્ષુદર્શનાવરણ, અને અવધિ તથા મન:પર્યવજ્ઞાન વિનાના જીવોને શેષ ત્રણ આવરણો સ્વાવાચ્છેદ ગુણનો સર્વથા ઘાત કરે છે તો આ ચારે પ્રકૃતિઓ દેશઘાતી કેમ કહેવાય ?

જવાબ-૯ જે પ્રકૃતિઓ પોતાનો ઉદય હોય ત્યાંસુધી સર્વજીવોને હંમેશાં સ્વાવાચ્છેદગુણનો સર્વથા જ ઘાત કરે તે જ સર્વઘાતી કહેવાય છે પરંતુ જે પ્રકૃતિઓ પોતાના ઉદય કાળ સુધી કોઈક જીવોને સર્વથા અને કોઈક જીવોને દેશથી અથવા એક જ જીવને અમુક કાળે દેશથી પણ સ્વાવાચ્છેદ ગુણનો ઘાત કરે છે તે દેશઘાતી કહેવાય છે. આ ચાર પ્રકૃતિઓ પણ આવી હોવાથી દેશઘાતી કહેલ છે.

પ્રશ્ન-૧૦ ઉપરોક્ત ચારે પ્રકૃતિઓ દેશઘાતી હોવા છતાં ય અમુક જીવોના સ્વાવાચ્છેદ ગુણોને સર્વથા કેમ હણે છે ?

જવાબ-૧૦ દેશઘાતી પ્રકૃતિઓના સ્પર્ધકો સર્વઘાતી અને દેશઘાતી એમ બે પ્રકારે કહેલ છે તેથી જ્યારે આ પ્રકૃતિઓના સર્વઘાતી રસસ્પર્ધકો ઉદયમાં આવે છે ત્યારે સ્વાવાચ્છેદ ગુણને સર્વથા હણે છે. અને જ્યારે અલ્પ રસવાળા દેશઘાતી સ્પર્ધકો ઉદયમાં આવે છે ત્યારે દેશથી હણે છે.

પ્રશ્ન-૧૧ દેશઘાતી પ્રકૃતિઓના પણ સ્પર્ધકો સર્વઘાતી છે તો સર્વઘાતી અને દેશઘાતી પ્રકૃતિઓમાં તફાવત શું ?

જવાબ-૧૧ દેશઘાતી પ્રકૃતિઓના એક સ્થાનિક રસસ્પર્ધકો દેશઘાતી જ હોય છે અને દ્વિસ્થાનિક રસ સ્પર્ધકો મિશ્ર હોય છે. અને શેષ સર્વઘાતી જ હોય છે. છતાં આ પ્રકૃતિઓના સર્વઘાતી સ્પર્ધકો પણ અપવર્તનાદિદ્વારા હણાવાથી દેશઘાતી થાય છે. જ્યારે સર્વઘાતી પ્રકૃતિઓમાં એકસ્થાનિક રસસ્પર્ધકો સર્વથા હોતાં જ નથી અને દ્વિસ્થાનિકાદિ સર્વસ્પર્ધકો સર્વઘાતી જ હોય છે. અપવર્તનાદિ દ્વારા હણાઈને જઘન્યથી દ્વિસ્થાનિક રસવાળાં જે સ્પર્ધકો બને છે તે પણ સર્વઘાતી જ રહે છે પણ દેશઘાતી થતાં નથી. દેશઘાતી અને સર્વઘાતી પ્રકૃતિઓમાં આ જ તફાવત છે.

પ્રશ્ન-૧૨ ચક્ષુ-અચક્ષુ દર્શનાવરણીયકર્મના ક્ષયોપશમથી સંપૂર્ણ દર્શન લબ્ધિની અપેક્ષાએ જે એક દેશરૂપ દર્શન ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે તેને જ પાંચ નિદ્રાનો ઉદય હણે છે, તો તે નિદ્રાઓ સર્વઘાતી કેમ કહેવાય ?

જવાબ-૧૨ જો કે ચક્ષુદર્શનાવરણીયાદિના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થયેલ દર્શનલબ્ધિ-સંપૂર્ણ દર્શનલબ્ધિના એક દેશ રૂપ છે પરંતુ નિદ્રાપંચક તેને સંપૂર્ણપણે જ હણે છે. અથવા સત્તામાં નિદ્રાપંચકના સર્વઘાતી જ રસ સ્પર્ધકો હોય છે. માટે તે સર્વઘાતી કહેલ છે.

પ્રશ્ન-૧૩ ઉદયબંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓમાં અસાતાવેદનીય વગેરે કેટલીક એવી પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓનો ઉદય ન હોય ત્યારે પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય છે. માટે અસાતાવેદનીય વગેરે પ્રકૃતિઓને અનુદયબંધોત્કૃષ્ટા પણ કેમ ન કહેવાય ? એ જ પ્રમાણે-સમ્યક્ત્વમોહનીય સિવાયની ઉદયસંક્રમોત્કૃષ્ટા, મનુષ્યગતિ વગેરે પ્રકૃતિઓમાં પણ પોતાનો ઉદય ન હોય ત્યારે પોતાની સ્વજાતીય અન્ય પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ થાય છે. માટે મનુષ્યગતિ વગેરે અનુદયસંક્રમોત્કૃષ્ટા પણ કેમ ન કહેવાય ?

જવાબ-૧૩ જેનો ઉદય ન હોય તે અનુદયવતી પ્રકૃતિઓનું પ્રથમની ઉદયસ્થિતિમાં રહેલું દલિક તેના અનંતર પૂર્વ સમયે જ સ્વજાતીય ઉદયવતી પ્રકૃતિઓમાં સ્તિબૂક સંક્રમ દ્વારા સંક્રમી જાય છે, ત્યારે ઉદયવતી પ્રકૃતિઓનું પ્રથમસ્થિતિનું દલિક સ્વ સ્વરૂપે હાજર હોય છે. તેથી ઉદય વખતે બંધ અથવા અન્ય પ્રકૃતિઓના સંક્રમથી જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા થાય છે તેના કરતાં તેને ઉદય ન હોય ત્યારે પોતાના બંધથી અથવા અન્યપ્રકૃતિના સંક્રમથી પણ એક સમય ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી અસાતાવેદનીય વગેરે અનુદય બધોત્કૃષ્ટા અને મનુષ્યગતિ વગેરે અનુદય સંક્રમોત્કૃષ્ટા ન જ કહી શકાય. પરંતુ ઉદયબંધોત્કૃષ્ટા અને ઉદયસંક્રમોત્કૃષ્ટા જ કહેવાય.

પ્રશ્ન-૧૪ અતિસંકિલ્પિત મિથ્યાદૃષ્ટિને કેટલી અને કઈ કઈ શુભપ્રકૃતિઓ બંધમાં આવી શકે ?

જવાબ-૧૪ તે આ પંચેન્દ્રિયજાતિ, આહારક સિવાયના ચાર શરીર અને બે અંગોપાંગ, શુભવર્ણયતુષ્ક, પરાધાત, ઉચ્છ્રવાસ, આતપ, ઉદ્યોત, નિર્માણ, અગુરુલઘુ તથા ત્રસયતુષ્ક તેમાં પણ આતપ, ઉદ્યોત અને ઔદારિક-દ્વિક તિર્યગતિ સાથે જ, વૈકિયદ્વિક નરકગતિ સાથે જ અને શેષ પંદર પ્રકૃતિઓ બન્ને ગતિ સાથે બંધમાં આવી શકે છે.

પ્રશ્ન-૧૫ અંતર્મુહૂર્તથી ઓછો બંધકાળ જ ન હોય તેવી પ્રકૃતિઓ કેટલી અને કઈ કઈ ?

જવાબ-૧૫ ૪૭- ધ્રુવબંધી, ચાર આયુષ્ય અને જિનનામ કુલ બાવન, (૫૨)

પ્રશ્ન-૧૬ જેનો જઘન્યથી એક સમય બંધ હોય તેવી પ્રકૃતિઓ કેટલી અને કઈ કઈ ?

જવાબ-૧૬ ચાર આયુષ્ય અને જિનનામ સિવાય શેષ અધ્રુવબંધી અડસઠ (૬૮)

પ્રશ્ન-૧૭ અધ્રુવબંધી હોવા છતાં જે જઘન્યથી પણ સતત અંતર્મુહૂર્ત બંધાય જ એવી પ્રકૃતિઓ કેટલી અને કઈ કઈ ?

જવાબ-૧૭ ચાર આયુષ્ય અને જિનનામ. કુલ પાંચ. (૫)

પ્રશ્ન-૧૮ ક્ષપક સુક્ષ્મસંપરાયને પણ જઘન્યથી જેનો દ્વિસ્થાનિક રસ બંધાય તેવી પ્રકૃતિઓ કઈ કઈ ?

જવાબ-૧૮ કેવળજ્ઞાનાવરણ અને કેવળદર્શનાવરણ.

પ્રશ્ન-૧૯ જે અંતર્મુહૂર્તથી વધારે કાળ સતત ન જ બંધાય એવી પ્રકૃતિઓ કેટલી અને કઈ કઈ ?

જવાબ-૧૯ પીસ્તાલીશ, તે આ-અશુભવિહાયોગતિ, એકેન્દ્રિયાદિ ચાર જાતિ, અન્તિમ પાંચ સંઘયણને પાંચ સંસ્થાન. આહારકદ્વિક, નરકદ્વિક, આતપ, ઉદ્યોત, સ્થિર, શુભ, યશ, હાસ્ય, રતિ, શોક, અરતિ, સ્ત્રીવેદ, નપુંસકવેદ, અસાતાવેદનીય, સ્થાવરદશક અને ચાર આયુષ્ય.

પ્રશ્ન-૨૦ કેટલી અને કઈ કઈ પ્રકૃતિઓ એવી છે કે-જે સંપૂર્ણ ક્ષય થયા પછી ફરીથી બંધ અને સત્તામાં ન આવે ?

જવાબ-૨૦ અનંતાનુબંધિ વિના ધ્રુવસત્તાવાળી એકસો છવીશ પ્રકૃતિઓ.

પ્રશ્ન-૨૧ બંધનાદિ આઠ પ્રકારના કરણો બતાવ્યાં ત્યાં કરણ એટલે શું ?

જવાબ-૨૧ બંધાદિ ૮ પ્રકારની ક્રિયાઓમાં હેતુભૂત કષાય સહિત અથવા કષાય રહિત એવો જીવનો વીર્ય-વ્યપાર અર્થાત્ પ્રવૃત્તિરૂપ વીર્ય તે કરણ કહેવાય છે. તેમાં બંધન, ઉપશમના, ઉદ્વર્તના, નિદ્રા અને નિકાયનામાં સકષાય જીવનું જ પ્રવૃત્તિવીર્ય કરણ છે. અને અપવર્તના, ઉદીરણા તેમજ સંક્રમમાં કષાય સહિત અને કષાય રહિત એમ બન્ને પ્રકારના જીવોનું પ્રવૃત્તિવીર્ય કરણ છે, કારણ કે ૧૧-૧૨ અને ૧૩મા ગુણસ્થાને કષાયનો અભાવ હોવા છતાં યથાસંભવ અપવર્તના, સંક્રમણ અને ઉદીરણા કરણ પ્રવર્તે છે. જો કે ઉપશાન્તાદિ ૩ ગુણસ્થાનકે સકષાય વીર્યથી સાતાવેદનીય બંધાય છે. પણ તેની વિવક્ષા નથી.

પ્રશ્ન-૨૨ પ્રવૃત્તિવીર્ય એટલે શું ?

જવાબ-૨૨ વીર્યાતરાયકર્મના ક્ષયોપશમ અથવા ક્ષયથી પ્રગટ થયેલ જે આત્માની શક્તિ તે લબ્ધિવીર્ય કહેવાય છે. તેમાંથી મન વચન અને કાયા દ્વારા થતો વીર્યનો વ્યાપાર અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોનું આંદોલન=હલન-ચલન

તે પ્રવૃત્તિવીર્ય કહેવાય છે. આ પ્રવૃત્તિવીર્યના જ કરણવીર્ય યોગ, બળ, વિગેરે નામો છે.

પ્રશ્ન-૨૩ એક એક આત્મપ્રદેશમાં ઓછામાં ઓછા અને વધારેમાં વધારે વીર્યાવિભાગો કેટલાં હોય ?

જવાબ-૨૩ ઓછામાં ઓછા અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અને વધારેમાં વધારે પણ અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ જ વીર્યાવિભાગો હોય છે. પરંતુ અસંખ્યાતાના અસંખ્યાત ભેદો હોવાથી જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

પ્રશ્ન-૨૪ કોઇપણ વિવક્ષિત વર્ગજ્ઞાના વીર્યાવિભાગોથી તેની પછીની અનંતર વર્ગજ્ઞામાં કેટલાં વીર્યાવિભાગો વધે અથવા ઘટે ?

જવાબ-૨૪ કોઇપણ એક સ્પર્ધકમાં વિવક્ષિત વર્ગજ્ઞામાં રહેલ વીર્યાવિભાગોની અપેક્ષાએ પછીની અનંતર વર્ગજ્ઞાના એક એક જીવપ્રદેશમાં એક એક વીર્યાવિભાગ વધે છે પરંતુ વિવક્ષિત વર્ગજ્ઞાના સંપૂર્ણ વીર્યાવિભાગોની અપેક્ષાએ પછીની અનંતર વર્ગજ્ઞામાં કુલ વીર્યાવિભાગો અસંખ્યાત ભાગ હીન હોય છે. કારણ કે એક એક આત્મપ્રદેશમાં એક એક વીર્યાવિભાગ વધે છે તેથી અસંખ્ય પ્રતરના અસંખ્ય પ્રદેશ રાશિ પ્રમાણ કુલ વીર્યાવિભાગો વધે, પરંતુ પૂર્વ પૂર્વ વર્ગજ્ઞાની અપેક્ષાએ પછી પછીની વર્ગજ્ઞામાં અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અસંખ્યાત જીવપ્રદેશો ઓછા ઓછા હોય છે. અને તે એક એક પ્રદેશમાં અસંખ્ય અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ વીર્યાવિભાગો હોય છે. તેથી અસંખ્યાત વખત અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ વીર્યાવિભાગો ઘટે અને માત્ર અસંખ્ય પ્રતરના અસંખ્ય પ્રદેશ રાશિ પ્રમાણ વીર્યાવિભાગો વધે છે.

પ્રશ્ન-૨૫ યોગસ્થાન એટલે શું ?

જવાબ-૨૫ એક જ સમયે કોઇપણ એક સયોગી જીવના સર્વ-આત્મપ્રદેશોમાં થતો વીર્યવ્યાપાર તે એક યોગસ્થાન કહેવાય છે.

પ્રશ્ન-૨૬ વિવક્ષિત એક સમયે એક એક જીવને એક એક યોગસ્થાન હોય છે. તો જીવો અનંત હોવાથી યોગસ્થાનો પણ અનંત હોવા જોઈએ, પરંતુ યોગસ્થાનો શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અસંખ્યાત જ કેમ ?

જવાબ-૨૬ સ્થાવર પ્રાયોગ્ય એક એક યોગસ્થાનમાં નિરંતર જઘન્યથી પણ અનંતા જીવો હોય છે. અને ત્રસ પ્રાયોગ્ય એક એક સ્થાનમાં પણ ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત જીવો હોય છે, માટે જીવો અનંત હોવા છતાં અનંત અને અસંખ્યાત જીવોને પણ એક એક યોગસ્થાન હોઈ શકે છે તેથી યોગસ્થાનો અસંખ્યાત છે તેમાં કોઈ વિરોધ નથી.

પ્રશ્ન-૨૭ સિદ્ધ પરમાત્માને જેમ જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્ર અનંત કહેલ છે તેમ વીર્ય પણ અનંત કહ્યું છે છતાં અહીં યોગરૂપ વીર્યમાં અસંખ્યાત ભાગ હીન વગેરે ૪ પ્રકારની વૃદ્ધિ અને હાનિ બતાવી, પરંતુ અનંતભાગ અને અનંતગુણ એ બે હાનિ-વૃદ્ધિઓ કેમ ન બતાવી ?

જવાબ-૨૭ સિદ્ધ પરમાત્માને કેવલ લબ્ધિવીર્ય હોય છે અને તે અનંત છે તે બરાબર છે, તેમજ સયોગી કેવલિઓને પણ અનંત લબ્ધિવીર્ય હોય છે. પરંતુ સયોગી જીવોને યોગરૂપ પ્રવૃત્તિવીર્ય ઉત્કૃષ્ટથી પણ અસંખ્યાતુ જ હોય છે માટે અનંતભાગ અને અનંતગુણ એ બે હાનિ-વૃદ્ધિ ઘટતી નથી પણ બાકીની ૪ પ્રકારની જ વૃદ્ધિ-હાનિ ઘટે છે.

પ્રશ્ન-૨૮ લબ્ધિ અપર્યાપ્ત અને કરણ પર્યાપ્ત જીવોને આશ્રયી જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ યોગનું અલ્પબહુત્વ બતાવ્યું, પરંતુ કરણ અપર્યાપ્ત જીવોને વિષે શું સમજવું ?

જવાબ-૨૮ અલ્પબહુત્વમાં કરણ અપર્યાપ્ત જીવોનો પણ વિચાર કરીએ તો અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે ઘટે-લબ્ધિ અપર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગથી કરણ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાત-ગુણ, તેનાથી કરણ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતગુણ, તેથી કરણ અપર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણ, તેથી કરણ પર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયનો જઘન્ય યોગ અસંખ્યાત-ગુણ અને તે થકી કરણ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અને બાદર એકેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અનુક્રમે અસંખ્યાતગુણ

અસંખ્યાતગુણ કહેવો અને કરણ પર્યાપ્ત બાદર એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગથી લબ્ધિ અપર્યાપ્ત બેઇ, તેઇ, ચઉ, અસંજિ પંચે, અને સંજિ પંચેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અનુક્રમે એક એકથી અસંખ્યાગુણ કહેવો, લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સંજિ પંચેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગથી કરણ અપર્યાપ્ત બેઇ નો ઉત્કૃષ્ટ યોગ, તેનાથી કરણ પર્યાપ્ત બેઇ નો જઘ, એમ કરણ અપર્યાપ્ત તેઇ નો ઉત્કૃષ્ટ, કરણ પર્યાપ્ત તેઇ નો જઘન્ય, કરણ અપર્યાપ્ત ચઉરિન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ, કરણ પર્યાપ્ત ચઉ નો જઘન્ય, કરણ અપર્યાપ્ત અસંજિ પંચે નો ઉત્કૃષ્ટ, કરણ પર્યાપ્ત અસંજિ પંચે નો જઘન્ય, કરણ અપર્યાપ્ત સંજિ પંચે નો ઉત્કૃષ્ટ અને કરણ પર્યાપ્ત સંજિ પંચે નો જઘન્ય યોગ અનુક્રમે એક એકથી અસંખ્યાતગુણ કહી પછી ગ્રંથમાં બતાવ્યા પ્રમાણે કરણ પર્યાપ્ત બેઇન્દ્રિયાદિકનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાગુણ-અસંખ્યાગુણ સમજવો.

એ પ્રમાણે કરણ અપર્યાપ્ત જીવોના યોગનું અલ્પબહુત્વ કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિના ટીપ્પનકમાં પૂજ્ય મુનિચંદ્રસુરિજી મહારાજ સાહેબે બતાવેલ છે અને તે તે લબ્ધિ અપર્યાપ્તાના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનમાંનું યથાસંભવ મધ્યવર્તિ યોગસ્થાન તે તે કરણ અપર્યાપ્તના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અપર્યાપ્તનું જઘન્ય યોગસ્થાન ઘટે એમ લાગે છે.

પ્રશ્ન-૨૯ ઉત્કૃષ્ટથી તેઇ નું શરીર ૩ ગાઉ પ્રમાણ અને બેઇ નું ૧૨ યોજન હોવાથી તેઇ કરતાં બેઇ નો યોગ અધિક હોવો જોઇએ છતાં અલ્પ-બહુત્વમાં અસંખ્યાત ગુણ હીન કેમ કહેલ છે. ?

જવાબ-૨૯ યોગનો આધાર એકાંતે શરીરની અવગાહના ઉપર નથી. દા.ત. મોટા શરીરવાળા ગાય, બળદ-ઉંટ વિગેરે કરતાં વાઘ વગેરે નું શરીર નાનું હોવા છતાં તેમાં બળ અર્થાત્ યોગ વધારે હોય છે. તેમ બેઇન્દ્રિયનો યોગ તેઇન્દ્રિય કરતાં અસંખ્યાત ગુણ હીન હોવામાં કોઇ વાંધો નથી.

પ્રશ્ન-૩૦ અહીં જીવોમાં અસંખ્યાગુણ યોગ બતાવેલ છે. ત્યાં ગુણાકાર ક્યો સમજવો ? તથા અહીં બંધનકરણમાં યોગનું સ્વરૂપ શા માટે બતાવેલ છે. ?

જવાબ-૩૦ યોગના અલ્પબહુત્વમાં સર્વત્ર સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ આકાશપ્રદેશ રાશિ પ્રમાણ ગુણાકાર સમજવો. તથા યોગના આધારે પ્રદેશોનો સમૂહ ગ્રહણ થતો હોવાથી બંધનકરણમાં યોગનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે. જીવભેદોમાં જેમ યોગ અસંખ્યાગુણ છે તેમ પ્રદેશબંધ પણ અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

પ્રશ્ન-૩૧ જીવ યોગને અનુસારે ભાષા, શ્વાસોચ્છવાસ તથા મનોયોગ્ય પુદ્ગલ સ્કંધો ગ્રહણ કરી ભાષાદિ રૂપે પરિણામી અવલંબે છે. એમ કહ્યું જ્યારે ઔદારિકાદિ પાંચ શરીર યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરી તે તે શરીરરૂપે પરિણામી છે એટલું જ કહ્યું, તો અવલંબે છે એમ શા માટે ન કહ્યું ?

જવાબ-૩૧ ભાષા વગેરેના પુદ્ગલોને તે તે રૂપે પરિણામી પછી તરત જ છોડવાના હોય છે. તેથી છોડવાની શક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે ભાષા વગેરેના પુદ્ગલોને અવલંબે છે એમ કહ્યું, પરંતુ ઔદારિકાદિ શરીર યોગ્ય પુદ્ગલોને તરત છોડવાના ન હોવાથી અવલંબનની જરૂર નથી માટે ગ્રહણ કરી પરિણામી છે એટલું જ કહ્યું પણ અવલંબન કરવાનું કહ્યું નથી.

પ્રશ્ન-૩૨ સ્નેહપ્રત્યય, નામપ્રત્યય અને પ્રયોગપ્રત્યય આ ત્રણેય સ્પર્ધક માં સ્નેહનો વિચાર હોવા છતાં પરસ્પર શું વિશેષતા છે ?

જવાબ-૩૨ જગદ્વર્તી પુદ્ગલોના સ્કંધો બનવામાં હેતુભૂત સ્વાભાવિક સ્નેહનો વિચાર સ્નેહપ્રત્યય સ્પર્ધકમાં, બંધન નામકર્મના ઉદયથી પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ અને નવા ગ્રહણ કરાતાં ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોનો પરસ્પર સંબંધ થવામાં હેતુભૂત સ્નેહનો વિચાર નામપ્રત્યય સ્પર્ધકમાં તથા યોગવડે ગ્રહણ કરાતાં કાર્મણ વર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલોનો આત્મપ્રદેશો સાથે દૂધ અને પાણીની જેમ સંબંધ થવામાં કારણભૂત સ્નેહનો વિચાર પ્રયોગપ્રત્યય સ્પર્ધકમાં કરેલ હોવાથી ત્રણેયમાં પરસ્પર વિશેષતા છે.

પ્રશ્ન-૩૩ શરીરસ્થાન એટલે શું ?

જવાબ-૩૩ એક જીવે વિવક્ષિત કોઇપણ એક સમયે પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ અને ગ્રહણ કરાતા ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોમાં રહેલ સમગ્ર સ્નેહ સ્પર્ધકોના સમુહને એક શરીરસ્થાન કહેવાય છે.

પ્રશ્ન-૩૪ મોહનીયકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ કુલ દલિકમાંથી સર્વધાતી રસવાળો જે અનંતમો ભાગ છે તેનો અર્ધો ભાગ મિથ્યાત્વને અને અર્ધો ભાગ પ્રથમ બાર કષાયને મળે છે એમ બતાવેલ છે, અને પ્રથમના બાર કષાયને મળેલા દલિકના બાર ભાગ પડે છે તેથી અનંતાનુબંધિ લોભ કરતાં મિથ્યાત્વને મળતું દલિક સંખ્યાતગુણ આવે, પરંતુ જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ પદના અલ્પ-બહુત્વમાં સંખ્યાતગુણ ન બતાવતાં અનંતાનુબંધિ લોભ કરતાં મિથ્યાત્વને મળતું દલિક વિશેષાધિક છે એમ કેમ કહ્યું છે ?

જવાબ-૩૪ મોહનીય કર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકમાંથી સર્વધાતી રસવાળો જે અનંતમો ભાગ છે તેમાંથી અમુક ભાગના દલિકો સર્વધાતી પ્રકૃતિઓને મળે છે અને તેના દર્શનમોહનીય રૂપ મિથ્યાત્વમોહનીય અને કષાય-મોહનીય એમ બે ભાગ પડે છે એમ સામાન્યથી બતાવેલ છે, પણ તે બે ભાગ બરાબર અર્ધા અર્ધા છે. એમ સમજવાનું નથી, પરંતુ સર્વધાતી રસવાળા અનંતમા ભાગ પ્રમાણ દલિકનો કંઈક અધિક ૧૩મો ભાગ મિથ્યાત્વમોહનીયને મળે છે એમ સમજવાનું છે. તેથી અનંતાનુબંધિ લોભ કરતાં મિથ્યાત્વ-મોહનીયને વિશેષાધિક દલિક પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં કોઈ વિરોધ નથી.

પ્રશ્ન-૩૫ જઘન્યપદે અલ્પબહુત્વમાં ત્રણે વેદને મળતું દલિક પરસ્પર તુલ્ય બતાવેલ છે જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ પદે સ્ત્રી તથા નપુંસકવેદને પ્રાપ્ત થતુ દલિક સમાન બતાવી તેનાથી સંજવલન ક્રોધ તથા માનનું અનુક્રમે વિશેષાધિક બતાવી તેથી પુરુષવેદનું વિશેષાધિક કેમ બતાવેલ છે ?

જવાબ-૩૫ જઘન્યપદે સૂક્ષ્મ લબ્ધિ અપર્યાપ્તને ઉત્પત્તિના પ્રથમ ક્ષણે ગૃહીત દલિકમાંથી મોહનીયને પ્રાપ્ત થયેલ દેશધાતિ દલિકનો કંઈક ન્યૂન અર્ધ ભાગ નોકષાયમોહનીયને મળે છે અને તે વખતે પાંચેય નોકષાયો બંધાતા હોવાથી નોકષાયને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકનો લગભગ પાંચમો ભાગ એક નોકષાયને મળે છે, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટપદે ૮મા ગુણસ્થાનકના પ્રથમ ભાગે પાંચ નોકષાયમાંથી માત્ર એક પુરુષવેદ જ બંધાતો હોવાથી નોકષાયને પ્રાપ્ત થયેલ સમગ્ર દલિક તેને જ મળે છે અને તે દલિક સમગ્ર મોહનીયને મળેલ દલિકની અપેક્ષાએ કંઈક ન્યૂન અર્ધ ભાગ પ્રમાણ છે. વળી પુરુષવેદને બંધવિચ્છેદ થયા બાદ ૮મા ગુણસ્થાનકના બીજા ભાગે સંજવલન ક્રોધને સમગ્ર મોહનીયને મળેલ દલિકનો કંઈક ન્યૂન ચોથો ભાગ મળે છે અને સંજવલન ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ થયા બાદ સંજવલન માનને સમગ્ર મોહનીયને મળેલ દલિકનો કંઈક ન્યૂન ત્રીજો ભાગ મળે છે. આવી રીતે પુરુષવેદને સમગ્ર મોહનીયનો કંઈક ન્યૂન અર્ધ ભાગ અને સમગ્ર મોહનીયનો કંઈક ન્યૂન ત્રીજો ભાગ મળતો હોવાથી સંજવલન માન કરતાં પુરુષવેદનું દલિક વિશેષાધિક કહેલ છે.

અહીં માનનો બંધવિચ્છેદ થયા બાદ ચોથા ભાગે માયાને પણ સમગ્ર મોહનીયને મળેલ દલિકનો કંઈક ન્યૂન અર્ધ ભાગ મળે છે. છતાં નોકષાય કરતાં કષાયમોહનીયને કંઈક વિશેષાધિક ભાગ પ્રાપ્ત થતો હોવાથી પુરુષવેદ કરતાં સંજવલન માયાનું દલિક અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક રૂપ વિશેષાધિક બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન-૩૬ અનુભાગબંધસ્થાન એટલે શું ?

જવાબ-૩૬ એક જ જીવે એક સમયે ગ્રહણ કરેલ સર્વ કર્મ પરમાણુઓના રસ સ્પર્ધકોનો સમૂહ તે એક અનુભાગ-બંધસ્થાન કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન-૩૭ ષટ્સ્થાનોમાં અનંતભાગાધિક છ પ્રકારની વૃદ્ધિઓમાં ભાગાકાર તથા ગુણાકાર કયો લેવો ?

જવાબ-૩૭ અનંતભાગ અને અનંતગુણમાં સર્વજીવરાશિ પ્રમાણ અનંત સંખ્યા, અસંખ્યાત ભાગ તથા અસંખ્યાતગુણમાં અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અસંખ્યાત સંખ્યા અને સંખ્યાતભાગ તથા સંખ્યાતગુણમાં ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા પ્રમાણ ભાગાકાર તથા ગુણાકાર સમજવો.

પ્રશ્ન-૩૮ પ્રથમ ષટ્સ્થાનમાં પ્રથમ અનંતગુણ વૃદ્ધસ્થાનની પહેલાંના બધા સ્થાનોમાં સ્પર્ધકો સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ જ હોવાથી તેને સર્વ જીવરાશિથી કે કેવી રીતે ભાગી શકાય ? કેમકે તે સંખ્યા ભાજક સંખ્યાની અપેક્ષાએ ઘણી જ નાની છે.

જવાબ-૩૮ પ્રથમ ષટ્સ્થાનમાં અનંતગુણ વૃદ્ધના પ્રથમ સ્થાન સુધીમાં જ અલ્પ સંખ્યા હોવાથી ભાગી શકાય નહીં પરંતુ ત્યાર પછીના તમામ સ્થાનોમાં, શેષ સર્વ ષટ્સ્થાનોમાં તેમજ સંયમશ્રેણિ વગેરેના ષટ્સ્થાનોમાં સર્વ જીવરાશિ પ્રમાણ સંખ્યા હોવાથી તેને સર્વ જીવરાશિથી ભાગી શકાય છે. એમ બહુલતાની અપેક્ષાએ ઘટતું હોવાથી એ પ્રમાણે બતાવવામાં કોઈ વિરોધ લાગતો નથી.

પ્રશ્ન-૩૯ સ્થિતિબંધ તથા રસબંધ કષાયજનિત આત્મ પરિણામથી થાય છે. અને તેને જ અધ્યવસાયો કહેવામાં આવે છે, તો પછી સ્થિતિબંધના કારણભૂત એક એક કષાયોદયમાં અનેક જીવોની અપેક્ષાએ રસબંધના કારણભૂત અધ્યવસાયો અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કેવી રીતે ઘટી શકે ?

જવાબ-૩૯ સ્થિતિબંધમાં કેવલ કષાયોદયજનિત આત્મ પરિણામ કારણ છે, જ્યારે રસબંધમાં કષાયોદય સહિત કૃષ્ણાદિ લેશ્યાજનિત આત્મ પરિણામો કારણ છે, અને એક એક કષાયોદયમાં અનેક જીવોની અપેક્ષાએ કૃષ્ણાદિ લેશ્યાજનિત અસંખ્ય પ્રકારના પરિણામો હોય છે માટે સ્થિતિબંધના કારણભૂત એક એક કષાયોદયમાં અનેક જીવોની અપેક્ષાએ રસબંધના કારણભૂત અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ અધ્યવસાયો ઘટી શકે છે. આ હકીકત પરમી ગાથાની ટીકામાં કહી છે.

પ્રશ્ન-૪૦ ત્રસનામકર્મ તથા સ્થાવરનામકર્મ એ બન્નેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સમાન હોવા છતાં ૨૦થી સમયાધિક ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ત્રસનામકર્મનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ઈશાન સુધીના દેવ સિવાય શેષ ચારેય ગતિના જીવો કરે છે અને સ્થાવર નામકર્મનો એટલો સ્થિતિબંધ માત્ર ઈશાન સુધીના દેવો જ કરે છે અર્થાત્ આટલા સ્થિતિસ્થાનોના બાંધનારા જીવો ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી ત્રસનામકર્મની અનુકૃષ્ટિ તથા તીવ્રમંદતા સાતાવેદનીયની જેમ પ્રાપ્ત થતી નથી તેથી જુદી બતાવવામાં આવે છે તેવી રીતે પંચેન્દ્રિયજાતિ અને એકેન્દ્રિયજાતિ નામકર્મના ૨૦ થી સમયાધિક ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધના સ્વામી ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી પંચેન્દ્રિયજાતિ નામકર્મની અનુકૃષ્ટિ તથા તીવ્ર-મંદતા પણ સાતાવેદનીયની જેમ ન બતાવતાં ત્રસનામકર્મની જેમ ભિન્ન બતાવવી જોઈએ છતાં સાતાની જેમ કેમ બતાવી ?

જવાબ-૪૦ પ્રશ્ન બરાબર છે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિ કે પંચસંગ્રહમાં આ બાબતનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. સામાન્યથી આ બધી પ્રકૃતિઓની અનુકૃષ્ટિ તથા તીવ્રમંદતા સાતાવેદનીયની જેમ સમજવી, એમ બતાવેલ છે. દિગમ્બરીય મહાબંધ ગ્રંથમાં તો પંચેન્દ્રિયજાતિની અનુકૃષ્ટિ તથા તીવ્રમંદતા ત્રસનામકર્મની જેમ જ બતાવી છે. માટે આ બાબતમાં અતિશય જ્ઞાનીઓનું વચન જ પ્રમાણ છે.

પ્રશ્ન-૪૧ ઔદારિકાદિ ૨૬ પ્રકારની વર્ગણાઓમાંની કઈ વર્ગણામાં સર્વથી વધારે અવાન્તર અર્થાત્ પેટાવર્ગણાઓ હોય ?

જવાબ-૪૧ અચિત્ત મહાસ્કંધ વર્ગણામાં અવાન્તર વર્ગણાઓ સર્વથી વધારે હોય છે. કારણકે અચિત્ત મહાસ્કંધથી સર્વ પ્રથમ જઘન્ય વર્ગણામાં જેટલાં પરમાણુઓ છે તેનાથી એક ન્યૂન બધી વર્ગણાઓની સંખ્યા છે અને તેના કરતાં પણ અચિત્ત મહાસ્કંધમાં પેટા વર્ગણાઓ અસંખ્યાતગુણ છે.

પ્રશ્ન-૪૨ ઔદારિકથી કાર્મણ સુધીની વર્ગણાઓની અવગાહના બતાવી છે. પરંતુ ધ્રુવાચિત્તાદિ શેષ વર્ગણાઓની નથી બતાવી તેનું શું કારણ ?

જવાબ-૪૨ ધ્રુવાચિત્તાદિ શેષ વર્ગણાઓની અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે, છતાં ઔદારિકાદિ વર્ગણાઓની જેમ તે અવગાહના નિયત ન હોવાથી અલ્પ-બહુત્વમાં બતાવેલ નથી. એમ કર્મપ્રકૃતિ ટીપ્પનકમાં કહેલ છે.

પ્રશ્ન-૪૩ ઔદારિકાદિ ગ્રાહ્ય વર્ગણામાં વર્ણાદિ-૪ના ઉત્તરભેદો કેટલાં હોય ?

જવાબ-૪૩ ગ્રાહ્ય ઔદારિક-વૈક્રિય અને આહારક વર્ગણામાં વર્ણાદિ ૪ના ૨૦ ઉત્તરભેદો હોય છે, જ્યારે તેજસાદિ શેષ પાંચ ગ્રાહ્ય વર્ગણામાં ૫-વર્ણ, ૫-રસ, ૨-ગંધ અને શ્રી ભગવતીજી વગેરેના અભિપ્રાયે છેલ્લા-૪ સ્પર્શ અને પંચસંગ્રહ કર્મપ્રકૃતિ ટીકા તથા બૃહત્પ્રશ્નક વગેરેના અભિપ્રાયે ગુરુ, લઘુ એ બે અવસ્થિત અને છેલ્લા ૪માંથી શીત-સ્નિગ્ધ અથવા શીત-રુક્ષ અથવા ઉષ્ણ-સ્નિગ્ધ અથવા ઉષ્ણ-રુક્ષ એમ અવિરોધી બે, તેથી એક સ્કંધમાં કુલ-૪ સ્પર્શો હોય છે અને અનેક સ્કંધ આશ્રયી છ સ્પર્શો હોય છે તથા કેટલાકના મતે તેજસ વર્ગણામાં ૮ સ્પર્શો હોય છે.

પ્રશ્ન-૪૪ કેટલીક પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય રસબંધ સંયમી વગેરે વિશિષ્ટ પ્રકારના અમુક જ જીવો કરે છે. અને તે જીવો ઉત્કૃષ્ટથી પણ સંખ્યાતા જ હોય છે છતાં ત્રસ પ્રાયોગ્ય કોઈપણ વિવક્ષિત એક રસસ્થાનને બાંધનારા જીવો ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અસંખ્યાતા કેમ કહ્યાં છે ?

જવાબ-૪૪ સામાન્યથી ત્રસ પ્રાયોગ્ય કોઈપણ એક રસબંધસ્થાનનાં બંધકજીવો આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કહ્યા છે અને તે અભવ્ય ત્રસ પ્રાયોગ્ય જે રસસ્થાનો છે તેના બંધક ઉત્કૃષ્ટથી સમકાળે અસંખ્યાત જીવો ઘટી શકે છે પરંતુ તે સિવાયના સર્વ સ્થાનોના બંધક નહીં. કારણ કે પ્રથમ ગુણસ્થાને પણ સંયમાભિમુખ જીવો થીજદ્વિત્રિક, અનંતાનુબંધિ અને મિથ્યાત્વનો જઘન્ય રસબંધ કરે છે તે જીવો પણ વિવક્ષિત સમયે સંખ્યાતા જ હોય છે તો પછી સંયમી વગેરે જીવો સંખ્યાત જ હોય તે નિર્વિવાદ છે.

પ્રશ્ન-૪૫ સ્થાવર પ્રાયોગ્ય દરેક રસસ્થાનમાં અનંત જીવો કહ્યા છે. તો પ્રત્યેક નામકર્મના ઉદયવાળા એકેન્દ્રિય જીવોની જેટલી વિશુદ્ધિ હોય અને તેઓ શુભપ્રકૃતિઓનો જેટલો ઉત્કૃષ્ટ અને અશુભપ્રકૃતિઓનો જેટલો જઘન્ય રસ બાંધી શકે તથા તે જીવોને જેટલાં સંકિલ્પિત પરિણામ હોય અને શુભપ્રકૃતિઓનો જેટલો જઘન્ય અને અશુભપ્રકૃતિઓનો જેટલો ઉત્કૃષ્ટ રસ બાંધે તેટલો તે તે પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ તથા જઘન્ય રસ સાધારણ જીવો શું બાંધી શકે? અર્થાત્ પ્રત્યેક જીવો જેટલી સાધારણ જીવોની વિશુદ્ધિ અને સંકિલ્પિતતા હોઈ શકે ?

જવાબ-૪૫ સાધારણ જીવોને પ્રત્યેક વનસ્પતિ જેટલી વિશુદ્ધિ અને સંકિલ્પિતતા હોય છે અન્યથા સ્થાવર પ્રાયોગ્ય દરેક રસસ્થાનને બાંધનારા જીવો અનંતા ઘટી શકેજ નહીં, પરંતુ વિશેષ એ કે ત્રસ પ્રાયોગ્ય આયુષ્યના રસબંધના સ્થાનોને બાંધનારા જીવો અસંખ્યાત અથવા સંખ્યાત યથાયોગ્ય હોય છે.

પ્રશ્ન- ૪૬ ત્રસપ્રાયોગ્ય નિરંતર બંધપણાવડે પ્રાપ્ત થતાં રસબંધસ્થાનકો ઉત્કૃષ્ટથી માત્ર આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ અસંખ્યાત જ હોય છે તો પરંપરોનિધામાં અસંખ્ય લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સ્થાનો ઓળંગી ઓળંગીને પછી પછીના સ્થાનને બાંધનારા જીવો દ્વિગુણ દ્વિગુણ બતાવ્યા તે કેવી રીતે ઘટી શકે? અર્થાત્ એક પણ દ્વિગુણ વૃદ્ધિ કે હાનિ ન જ આવે.

જવાબ-૪૬ વિવક્ષિત એક સમયે બંધક વડે પ્રાપ્ત થતાં ત્રસ પ્રાયોગ્ય નિરંતર સ્થાનો આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જ હોય છે. પરંતુ વિવક્ષિત કોઈપણ એક સ્થાનથી અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સ્થાનો ઓળંગી ઓળંગીને પછી પછીના સ્થાનમાં બંધકપણાવડે ઉત્કૃષ્ટથી પ્રાપ્ત થતાં જીવો દ્વિગુણ દ્વિગુણ હોય છે, છતાં હંમેશાં એમ જ હોતું નથી, ક્યારેક જઘન્ય સ્થાનના બંધક જીવો વધારે અને અસંખ્યાત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ સ્થાનો ઓળંગી પછીના સ્થાનના બંધક જીવો ઓછા હોય અથવા ન પણ હોય. એમ ટીપ્પનકમાં ખુલાસો મળે છે. છતાં આ બાબતમાં બહુશ્રતી કહે તે ખરું.

પ્રશ્ન-૪૭ જઘન્ય રસબંધસ્થાનકથી ઉત્કૃષ્ટ રસબંધસ્થાન સુધીના સ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ બંધકાળ ૪થી ૮ સમય અને પછી અનુક્રમે બે સમય સુધીનો છે તો તેમાંના સ્થાવર પ્રાયોગ્ય સ્થાનો શું બધા સમય ના કાળવાળાં ઘટી શકે ! અર્થાત્ સ્થાવરો બાંધી શકે ?

- જવાબ-૪૭** હા, કાળની અપેક્ષાએ ૪થીર સમય સુધીના ૧૧ પ્રકારના સ્થાનોને ત્રસ જીવો બાંધે છે તેમ તે ૧૧ પ્રકારના દરેક સ્થાનોમાંના અમુક અમુક સ્થાનો સ્થાવર જીવો પણ બાંધે છે.
- પ્રશ્ન-૪૮** ૪૭મા પ્રશ્નના જવાબમાં જે ૧૧ પ્રકારનાં સ્થાનો બતાવ્યાં તેમાં ના અમુક અમુક સ્થાનોને સ્થાવર જીવો હંમેશાં બાંધે છે એ કેવી રીતે સમજી શકાય ?
- જવાબ-૪૮** જો અમુક કાળવાળા સ્થાનોના બંધક ત્રસજીવો જ હોત અને અમુક કાળાવાળા સ્થાનોના જ બંધક સ્થાવર જીવો હોત તો અતીતકાળમાં સ્પર્શાયેલ સ્થાનોમાં અમુક કાળ મર્યાદાવાળા સ્થાનો કરતાં અમુક કાળવાળા સ્થાનોનો સ્પર્શના કાળ અનંતગુણ બતાવત, કારણકે ત્રસ પ્રાયોગ્ય સ્થાનો અત્યંત ઘણા છે અને તેમાં બંધકપણે વર્તમાન ત્રસ જીવોની સંખ્યા અત્યંત અલ્પ છે, વળી દરેક જીવનો ત્રસપણાના કાળ કરતાં સ્થાવરપણામાં અનંતગુણ કાળ પસાર થયેલ હોય છે. છતાં કોઈપણ સ્થાનો કરતાં કોઈપણ સ્થાનોનો સ્પર્શના કાળ અનંતગુણ બતાવવામાં આવેલ નથી તેથી જ ૧૧ પ્રકારના દરેક સ્થાનોમાંના અમુક અમુક સ્થાનો સ્થાવર પ્રાયોગ્ય પણ છે અને તેઓને હંમેશાં સ્થાવર જીવો બાંધે છે તે સ્પષ્ટ સમજાય છે.
- પ્રશ્ન-૪૯** સ્થાવર જીવોની એક દ્વિગુણવૃદ્ધિ કે હાનિના વચમાં રહેલ સ્થાનો કેટલાં હોય ?
- જવાબ-૪૯** આવલિકા અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને તે પણ ત્રસ પ્રાયોગ્ય સ્થાનોમાં જેટલા દ્વિગુણવૃદ્ધિ કે હાનિના સ્થાનો છે તેનાથી અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ. આ હકીકત ત્રિરાશિના ગણિતથી સમજી શકાય તેમ છે.
- પ્રશ્ન-૫૦** આ કર્મપ્રકૃતિ તથા પંચસંગ્રહમાં તિર્યચદ્વિક તથા નીચગોત્ર સિવાય લગભગ બધી પ્રકૃતિઓના અનુભાગબંધના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ તથા તીવ્ર-મંદતા સંજિપંચેન્દ્રિય અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી શરૂ કરેલ છે તો તેનાથી નીચેના સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં કેમ બતાવેલ નથી ?
- જવાબ-૫૦** વિવક્ષિત એક સમયે અનેક જીવોની અપેક્ષાએ અથવા ભિન્ન ભિન્ન કાળની અપેક્ષાએ કોઈપણ એક જીવને સંજિપંચેન્દ્રિય અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનાથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધીના બધા જ સ્થિતિસ્થાનો નિરંતરપણે પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તે સઘળાં સ્થિતિસ્થાનોમાં રસબંધના અધ્યવસાયોની અનુકૃષ્ટિ તથા તીવ્ર-મંદતા બતાવેલ છે. પરંતુ સંજિપંચેન્દ્રિય અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી નીચેના સઘળાં સ્થિતિ સ્થાનો નિરંતરપણે અને જીવોની અપેક્ષાએ પણ બંધમાં પ્રાપ્ત થતાં નથી તેનું કારણ એ છે કે -
- જે સ્થિતિબંધસ્થાનો શ્રેણિમાં જ પ્રાપ્ત થયા છે ત્યાં અંતર્મુહુર્ત-અંતર્મુહુર્ત પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ એકી સાથે ઘટે છે અને સંયમીના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધથી દેશવિરતિનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ હોવાથી સંયમીના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનની પછીના સ્થિતિસ્થાનથી દેશવિરતિના જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનની પહેલાંના સ્થિતિબંધસ્થાન સુધીના બધાજ સ્થિતિસ્થાનો કોઈ પણ જીવની અપેક્ષાએ બંધપણે પ્રાપ્ત થતાં જ નથી.
- એ જ પ્રમાણે દેશવિરતિના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનની પછીના સ્થિતિસ્થાનથી અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિના જઘન્ય સ્થિતિબંધસ્થાનની પહેલાંના સઘળાં સ્થિતિસ્થાનો તેમજ અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધસ્થાનની પછીના સ્થિતિબંધસ્થાનથી મિથ્યાત્વી પર્યાપ્ત સંજિપંચેન્દ્રિયના જઘન્ય સ્થિતિબંધની પૂર્વના સઘળાં ય સ્થિતિસ્થાનો અને એકેબેઠેઠે તથા ચઉરિન્દ્રિયના પોતપોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સ્થાનની પછીના સ્થિતિબંધસ્થાનથી અનુક્રમે બેઠેઠેઠે અને અસંજિપંચેન્દ્રિયના જઘન્ય સ્થિતિબંધ સ્થાનની પહેલાંના તમામ સ્થિતિસ્થાનો ભિન્ન ભિન્ન જીવોની અપેક્ષાએ ત્રિકાળને આશ્રયીને પણ નિરંતર પણે પ્રાપ્ત થતાં નથી, માટે તે સ્થિતિસ્થાનોમાં અનુકૃષ્ટિ અને તીવ્ર-મંદતા ઘટતી નથી.
- વળી એકેન્દ્રિય વગેરે જીવોના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધીના યથાસંભવ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા કે સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને તેથી વધારે જે અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ વગેરે જીવોને સંકડો સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ભિન્ન ભિન્ન કાળને આશ્રયીને એક જીવને, અને અનેક જીવની અપેક્ષાએ એક સમયે નિરંતરપણે પ્રાપ્ત થાય છે તે બધાં જ સ્થિતિસ્થાનોમાં અહીં દર્શાવ્યા મુજબ રસબંધના

અધ્યવસાયસ્થાનોની અનુકૃષ્ટિ અને તીવ્ર-મંદતા ઘટી શકે છે, પરંતુ ગ્રન્થ વિસ્તારના ભયથી ગ્રન્થકારે દર્શાવેલ ન હોય તેમ લાગે છે. તત્ત્વ કેવલી ગમ્ય.

પ્રશ્ન-૫૧ બાદર પર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તનો જઘન્ય, બાદર અપર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તનો જઘન્ય, સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત અને બાદર અપર્યાપ્તનો ઉત્કૃષ્ટ તથા સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત અને બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ આ ૮ બોલોમાં અનુક્રમે એક એકથી વિશેષાધિક દર્શાવેલ છે પણ કયાંય સંખ્યાતગુણ કલ્પો નથી, જ્યારે સૂક્ષ્મ અને બાદર અપર્યાપ્ત તેમજ સૂક્ષ્મ અને બાદર પર્યાપ્તના સ્થિતિસ્થાનો અનુક્રમે એક એકથી સંખ્યાતગુણ બતાવ્યાં છે, તેથી પ્રશ્ન થાય છે કે-સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક હોવા છતાં સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યાતગુણ કેવી રીતે ઘટી શકે ?

જવાબ-૫૧ સામાન્યથી બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયના જઘન્ય સ્થિતિબંધ અને બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની વચ્ચે એકંદરે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું અંતર હોવાથી પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન સાગરોપમના અમુક નિયત ભાગ પ્રમાણથી સાગરોપમનો અમુક નિયત પૂર્ણ ભાગ સુધી સ્થિતિસ્થાનોમાંના અમુકથી અમુક હદ સુધીના સ્થિતિસ્થાનો ચારેય પ્રકારના એકેન્દ્રિયો બાંધે છે તેથી જઘન્ય સ્થિતિબંધથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પણ વિશેષાધિક જ હોય છે.

દા.ત. એકેન્દ્રિયને મિથ્યાત્વમોહનીયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન એક સાગરોપમ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરો એક સાગરોપમ પ્રમાણ છે. હવે જો અસત્કલ્પનાએ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિને એક લાખ સમયની અને પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગને ૧૫૫૫ સમય પ્રમાણ કલ્પીએ તો એકેન્દ્રિયને મિથ્યાત્વનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ૯૮૪૪૬ સમય પ્રમાણ = પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન એક સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ સમય પ્રમાણ = એક સાગરોપમ પ્રમાણ છે. આમ ૯૮૪૪૬ સમય પ્રમાણ સ્થિતિબંધની અપેક્ષાએ ૧ લાખ સમય પ્રમાણ સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક જ છે, તેથી તેની અંતર્ગત આવતાં એકેન્દ્રિયના આઠેય બોલોમાં સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક જ હોય છતાં સ્થિતિસ્થાનો સંખ્યાતગુણ ઘટી શકે છે. તે આ પ્રમાણે- સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તના ૯૯૨૨૧ થી-૨૨૫ સુધીના પાંચ સ્થિતિસ્થાનો કલ્પીએ અને બાદર અપર્યાપ્તના સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તના સ્થાનોની અપેક્ષાએ નીચે અને ઉપર એમ બન્ને બાજુ સંખ્યાતગુણ એટલે પાંચ પાંચ ગુણા ગણીએ તો ૯૯૧૯૬ થી ૯૯૨૫૦ સુધીના કુલ ૫૫ આવે.

સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તના સ્થિતિસ્થાનોની નીચે અને ઉપર બાદર અપર્યાપ્તના જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો આવ્યા તેના કરતાં પણ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તમાં બાદર અપર્યાપ્તના કુલ સ્થિતિસ્થાનોની નીચે અને ઉપર સંખ્યાતગુણ = પાંચ પાંચ ગુણાં આવવાથી ૯૯૦૭૧ થી ૯૯૩૭૫ સુધીના કુલ-૩૦૫ સ્થિતિસ્થાનો આવે.

જ્યારે બાદર અપર્યાપ્તના કુલ સ્થિતિસ્થાનોથી સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તમાં નીચે અને ઉપર જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો આવ્યા તેના કરતાં બાદર પર્યાપ્તમાં સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તના કુલ ૩૦૫ સ્થિતિસ્થાનોની નીચે અને ઉપર પાંચ પાંચ ગુણાં સ્થિતિસ્થાનો આવવાથી બાદર પર્યાપ્તમાં ૯૮૪૪૬ થી ૧ લાખ સમય સુધીના ૧૫૫૫ સ્થિતિસ્થાનો આવે છે. એમ સંખ્યાતગુણ ઘટી શકે છે.

પ્રશ્ન-૫૨ એકેન્દ્રિયમાં આયુષ્ય વિના સાત કર્મમાં અબાધાસ્થાનો કેટલાં ?

જવાબ-૫૨ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સમયો પ્રમાણ અસંખ્યાતા છે.

પ્રશ્ન-૫૩ વિકલેન્દ્રિય તથા અસંજિ પંચેન્દ્રિયમાં આયુષ્ય વિના સાત કર્મમાં અબાધાસ્થાનો કેટલાં ?

જવાબ-૫૩ કર્મપ્રકૃતિની ટીકા અને ચૂર્ણિમાં તથા પંચસંગ્રહમાં સંજિ સિવાયના બારેય જીવભેદોમાં આયુષ્ય વિના સાત કર્મના અબાધાસ્થાનો સામાન્યથી આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ બતાવ્યાં છે, પરંતુ જેસલમેરના ભંડારની તાડપત્રમાં લખેલ કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિમાં વિકલેન્દ્રિય અને અસંજિ પંચેન્દ્રિયમાં આવલિકાના સંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ કહેલ છે અને તે બરાબર લાગે છે, કારણકે એકેન્દ્રિયમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વચ્ચે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અંતર છે તેથી ત્યાં આવલિકાના

અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ આવે તે બરાબર છે પરંતુ વિકલેન્દ્રિય અને અસંજિમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વચ્ચે પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અંતર હોવાથી આવલિકાના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અબાધાસ્થાનો આવે. ટીકામાં પ્રેસ દોષાદિના કારણે અશુદ્ધ છપાયેલ હોય તેમ લાગે છે, અગર અન્ય કોઈ કારણ હોય તો બહુશ્રુતો કહે તે પ્રમાણ.

કર્મપ્રકૃતિ અને પંચસંગ્રહમાં સામાન્યથી બારેય જીવભેદોમાં અબાધાસ્થાનો તથા કંડકસ્થાનો કરતાં અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જઘન્ય અબાધા અસંખ્યાતગુણ દર્શાવેલ છે પરંતુ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બેઈન્દ્રિય વગેરેના ૮ ભેદોમાં અબાધાસ્થાનો અને કંડકસ્થાનો આવલિકાના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ આવે તો તેની અપેક્ષાએ જઘન્ય અબાધા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ એટલે કે સંખ્યાત આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ ન આવતાં સંખ્યાતગુણ જ આવે એમ મને લાગે છે.

પ્રશ્ન-૫૪ અબાધા કંડકનું પ્રમાણ કેટલું ? અને તે દરેક જીવભેદમાં સમાન છે કે ન્યૂનાધિક ?

જવાબ-૫૪ અસંખ્યાત પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળમાં જે સંખ્યા આવે તેટલાં સ્થિતસ્થાનોનું એક અબાધા કંડક છે. અને તે શ્રેણિગત જીવો સિવાય તમામ જીવ ભેદમાં આયુષ્ય વિના સાતેય કર્મમાં સમાન છે.

પ્રશ્ન-૫૫ નિષેક રચનામાં એક દ્વિગુણહાનિના વચ્ચેનાં નિષેકસ્થાનો કેટલાં હોય ? અને તે દરેક જીવભેદમાં સમાન હોય કે ન્યૂનાધિક ? તથા એક દ્વિગુણ હાનિના અંતરાલમાં આવેલ નિષેકસ્થાનોની અપેક્ષાએ એક અબાધાકંડક નાનું કે મોટું ?

જવાબ-૫૫ એક દ્વિગુણહાનિના વચ્ચેનાં નિષેકસ્થાનો અસંખ્યાત પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળમાં રહેલા સમયો પ્રમાણ છે અને તે આયુષ્ય સિવાય સાતેય કર્મમાં તમામ જીવભેદોમાં સમાન છે. જો કે એક દ્વિગુણહાનિના વચ્ચેનાં રહેલ નિષેકસ્થાનો અને એક અબાધાકંડક એ બન્નેનું પ્રમાણ સામાન્યથી અસંખ્યાત પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળ પ્રમાણ = પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળથી અસંખ્યાતગુણ પ્રમાણ હોવાથી તુલ્ય લાગે છે તો પણ અસંખ્યાતાના અસંખ્યાતા ભેદો હોવાથી એક દ્વિગુણહાનિના અંતરાલમાં રહેલ નિષેકસ્થાનોની અપેક્ષાએ એક અબાધાકંડક અસંખ્યગુણ મોટું હોય છે.

પ્રશ્ન-૫૬ ચૌદેય જીવસ્થાનકોમાં આઠેય કર્મના નિષેકસ્થાનોમાં આવતાં કુલ દ્વિગુણહાનિ સ્થાનો કેટલાં હોય ?

જવાબ-૫૬ અદ્વા પલ્યોપમના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાત સમય પ્રમાણ હોય છે. માત્ર જે જીવો પૂર્વકોડથી વધારે આયુષ્ય બાંધતા જ નથી તે એકેન્દ્રિયાદિક જીવોને આયુષ્યકર્મમાં એક પણ દ્વિગુણહાનિ સ્થાન સંભવતું નથી.

પ્રશ્ન-૫૭ આયુષ્ય કર્મ આશ્રયી જઘન્ય અબાધા કેટલી હોય ?

જવાબ-૫૭ કુલ્લકભવના ત્રીજા ભાગના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય, કારણકે કુલ્લક ભવના આયુષ્યવાળા જીવો પોતાના આયુષ્યના ત્રીજા ભાગની શરૂઆતમાં જ આયુષ્ય બાંધે એવો નિયમ નથી, પરંતુ પોતાના આયુષ્યના ૯મા, ૨૭મા, ૮૧મા ભાગમાં અથવા છેવટે કુલ્લક ભવના ત્રીજા ભાગના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અંતર્મુહૂર્ત કાળ બાકી રહે ત્યારે તેનાથી પણ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળમાં આયુષ્ય બાંધી શકે છે તથા આયુષ્યના બંધ પછી જે શેષ કાળ બાકી રહે તે પણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હોય છે અને તે કાળને ઠાણાંગ તથા પત્રવણા સૂત્રમાં અસંખ્યાત્વા કહેલ છે અને તે જ અબાધાકાળ છે.

પ્રશ્ન-૫૮ સાતેય લબ્ધિ અપર્યાપ્ત જીવોનું જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે પરંતુ જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ કેટલું વધારે હોય ?

જવાબ-૫૮ સાતેય લબ્ધિ અપર્યાપ્ત જીવભેદોમાં જઘન્ય આયુષ્ય કરતાં અબાધાસ્થાનો સંખ્યાતગુણ બતાવેલ છે અને જઘન્ય આયુષ્ય કુલ્લક ભવ પ્રમાણ અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. વળી તેના કરતાં પણ અબાધાસ્થાનો સંખ્યાતગુણ કહ્યા છે અને તે પોતાના આયુષ્યના ત્રીજા ભાગમાંથી પણ આયુષ્ય બંધનું અંતર્મુહૂર્ત બાદ કરતાં શેષ કાળ

પ્રમાણ હોય છે તેથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે સાતેય લબ્ધિ અપર્યાપ્તાના જઘન્ય આયુષ્યથી ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સંખ્યાતગુણ હોય છે.

પ્રશ્ન-૫૯ સંજિ પર્યાપ્તમાં સાત કર્મ-આશ્રયી જેમ ૧૦ બોલનું અલ્પબહુત્વ કહ્યું છે તેમ આયુષ્યકર્મ આશ્રયી ૧૦ બોલનું ન કહેતાં ૮ બોલનું જ કેમ કહ્યું ?

જવાબ-૫૯ સાત કર્મની જેમ શેષ આયુષ્ય કર્મમાં સ્થિતિબંધને અનુસારે અબાધાનું નિયતપણું ન હોવાથી આયુષ્ય કર્મમાં અબાધાકંડકો તથા અબાધાસ્થાનો અને અબાધાકંડક સ્થાનોના સમૂહરૂપ અર્થકંડક એ બે બોલો ઘટતા ન હોવાથી આઠ જ બોલોનું અલ્પ બહુત્વ કહેલ છે.

પ્રશ્ન-૬૦ અસંજિ અને સંજિ પર્યાપ્તા સિવાયના શેષ ૧૨ જીવભેદોમાં ઉપર બતાવેલ ૮ બોલોના બદલે આયુષ્ય કર્મમાં છ બોલનું જ અલ્પ બહુત્વ કેમ કહ્યું ?

જવાબ-૬૦ એ ૧૨ જીવભેદોમાં ઉત્કૃષ્ટથી પણ પૂર્વકોડ વર્ષ પ્રમાણ આયુષ્ય બંધ થાય છે અને પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનમાં થયેલા દલિક નિલેપની અપેક્ષાએ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિસ્થાનો ઓળંગી પછીના સ્થિતિસ્થાનકમાં અર્ધ દલિક પ્રાપ્ત થાય છે પરંતુ આ જીવભેદોમાં સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ જ આયુષ્યબંધ હોવાથી એક પણ દિગુણહાનિ આવતી નથી અને તેથી જ દિગુણહાનિના અંતરાલમાં રહેલ નિષેકસ્થાનો પણ ન જ આવે તે સ્વભાવિક છે માટે આ બે વિના શેષ ૬ બોલનું જ અલ્પબહુત્વ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન-૬૧ શુભ અને અશુભ એમ બન્ને પ્રકારની પ્રકૃતિઓના ત્રિસ્થાનિક અને ચતુઃસ્થાનિક રસબંધ યોગ્ય સઘળાં સ્થિતિસ્થાનો સાકરોપયોગ પ્રાયોગ્ય દ્વિસ્થાનિક રસબંધ પ્રાયોગ્ય સ્થિતિસ્થાનો સાકરોપયોગ અને નિરાકારોપયોગ પ્રાયોગ્ય એમ બન્ને પ્રકારના બતાવ્યાં છે. જ્યારે શુભપ્રકૃતિઓનો દ્વિસ્થાનિક રસ બંધાય ત્યારે અશુભપ્રકૃતિઓનો ચારઠાણીયો રસ બંધાય છે તથા અશુભનો બે ઠાણીયો બંધાય ત્યારે શુભનો ચારઠાણીયો રસ બંધાય છે. તો એક જ સમયે એક જ જીવને પરસ્પર વિરોધી સાકાર અને નિરાકાર એમ બન્ને ઉપયોગો કેવી રીતે ઘટી શકે ?

જવાબ-૬૧ અહીં વિશેષ બોધરૂપ સાકરોપયોગ અને સામાન્ય બોધરૂપ નિરાકારોપયોગ લેવાના નથી પણ સ્થિતિબંધ અને રસબંધના કારણભૂત જે કષાયોદયજન્ય અધ્યવસાયો છે તેમાં જે કષાયોદયરૂપ અધ્યવસાયથી જે પ્રકૃતિઓનો મંદ રસબંધ થાય તે પ્રકૃતિઓની અપેક્ષાએ તે અધ્યવસાયો નિરાકારોપયોગ રૂપ છે. અને જે કષાયોદયજનિત અધ્યવસાયો દ્વારા જે પ્રકૃતિઓનો વિશિષ્ટ પ્રકારનો તીવ્રરસ બંધાય તે પ્રકૃતિઓના રસબંધને આશ્રયી તે અધ્યવસાયો સાકરોપયોગ રૂપ કહેવાય છે. માટે એક જ જીવને એક જ સમયે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિઓના રસબંધને આશ્રયી ઉપર બતાવેલ સ્વરૂપવાળા સાકરોપયોગ અને નિરાકારોપયોગ બન્ને સાથે ઘટી શકે છે. આ સમાધાન કર્મપ્રકૃતિ-ચૂર્ણિના ટીપ્પનકમાં પૂ.મુનિચંદ્રસૂરિજી મહારાજ સાહેબ બતાવેલ છે. જુઓ બંધવિહાણ મૂલપયડિ ઠિઈબંધો દ્વિતીય પરિશિષ્ટ.

પ્રશ્ન-૬૨ ઉપમા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવેલ છે માનનો બંધવિચ્છેદ થયા પછી સંજીવન માયાને સમગ્ર મોહનીયકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકનો કંઈક ન્યૂન અર્ધ ભાગ મળે છે અને તેમ હોવાથી સંજીવન માયાનો બંધવિચ્છેદ થયા બાદ હમા ગુણસ્થાનકના પાંચમા ભાગે મોહનીયકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ ઘણું જ દલિક સંજીવન લોભને મળે અને તે માયાને પ્રાપ્ત થતા દલિકની અપેક્ષાએ સાધિક દિગુણ હોવાથી સંજીવન માયા કરતાં સંજીવન લોભને સંખ્યાતગુણ દલિક મળે છતાં ટીકાઓમાં સંજીવન માયા કરતાં સંજીવન લોભનું દલિક અસંખ્યાતગુણ કેમ બતાવેલ છે ?

જવાબ-૬૨ પ્રશ્ન યોગ્ય છે, કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં સંજીવન માયા કરતાં સંજીવન લોભનું દલિક સંખ્યાતગુણ જ કહેલ છે, છતાં કર્મપ્રકૃતિની બન્ને ટીકામાં, પંચસંગ્રહમાં અને નવ્યશતકની ટીકા વિગેરેમાં અસંખ્યાતગુણ કહેલ છે. તેનું કારણ સમજાતું નથી અથવા તો પરંપરાએ અશુદ્ધિ ચાલતી આવી હોય એમ પણ બને, તેનો પૂર્ણ નિર્ણય તો અતિશય જ્ઞાની કરી શકે.

પ્રશ્ન-૬૩ શાસ્ત્રોમાં બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, નિદ્ધત અને નિકાયિત એમ બંધ ૪ પ્રકારે બતાવેલ છે, પરંતુ અહીં બંધનકરણમાં સ્પૃષ્ટ સિવાય ત્રણ પ્રકારના બંધની વાત બતાવી, તો ઉપશાંતમોહ વગેરે ૩ ગુણસ્થાનકોમાં બે સમય પ્રમાણ સાતાવેદનીય કર્મનો જે બંધ થાય છે, તે સ્પૃષ્ટબંધ અહીં કેમ બતાવવામાં આવેલ નથી ?

જવાબ-૬૩ આ ગ્રંથમાં દશમા ગુણસ્થાનક સુધી કાષાયિક પરિણામ અને યોગથી જે બંધ થાય છે. તે બંધની જ વિવક્ષા કરી છે. માટે સ્પૃષ્ટને બતાવેલ નથી.

પ્રશ્ન-૬૪ દલવિભાગ વખતે તે તે સમયે બંધાતી ધાતીકર્મોની પ્રકૃતિઓમાં અનંતભાગ પ્રમાણ જે સર્વધાતી દલિકો હોય છે. તે સર્વધાતી પ્રકૃતિઓને જ મળે કે દેશધાતી પ્રકૃતિઓને પણ મળે ?

જવાબ-૬૪ ધાતીકર્મોમાં સર્વધાતી રસવાળા અનંતભાગ જેટલાં દલિકો હોય છે, અને તે દલિકો સર્વધાતીને તેમજ દેશધાતી પ્રકૃતિઓને પણ મળે છે, પરંતુ સર્વધાતી પ્રકૃતિઓને કેવળ સર્વધાતી જ મળે છે, જ્યારે દેશધાતી પ્રકૃતિઓને દેશધાતી અને સર્વધાતી એમ બન્ને પ્રકારના દલિકો મળે છે, તેથી જ અંતરાયકર્મ દેશધાતી હોવા છતાં તેને પણ સર્વધાતી રસવાળા દલિકો મળે છે.

પ્રશ્ન-૬૫ રસબંધના જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ સુધીના અધ્યવસાયોનો ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થાન કાળ ચારથી વધતો વધતાં ૮ સમય સુધી અને તેથી આગળ ઘટતો ઘટતો બે સમય સુધી બતાવવામાં આવેલ છે, તે બરાબર છે. પરંતુ ગુણાભિમુખ અને દોષાભિમુખ અવસ્થામાં જ જે અધ્યવસાયો દ્વારા જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ રસે બંધાય છે, તે અધ્યવસાયોનો કાળ એક સમયથી વધારે કેમ ઘટી શકે ?

જવાબ-૬૫ સમ્યક્ત્વ વગેરે ગુણાભિમુખ અવસ્થામાં અને મિથ્યાત્વાદિક દોષાભિમુખ અવસ્થામાં જે અધ્યવસાયો દ્વારા જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ થાય છે, તે અધ્યવસાયો એક સમયથી વધારે ટકી શકતા જ નથી. એ વાત બરાબર લાગે છે, પરંતુ મૂળ તથા ટીકામાં તેની અવિવક્ષા કરી હોય તેમ લાગે છે. એથી ગુણાભિમુખ કે દોષાભિમુખ અવસ્થામાં ઉત્કૃષ્ટ કે જઘન્ય રસબંધ એક સમયથી વધારે કાળ ઘટી શકે, નહીં, અને એક સમયથી વધારે કાળ ક્યાંય બતાવેલ નથી.

પ્રશ્ન-૬૬ શુભાશુભ દરેક પ્રકૃતિઓનો અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ સરખો હોય કે ઓછો - વધારે ?

જવાબ-૬૬ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ અશુભપ્રકૃતિઓનો વધારે હોય છે અને તેમાં પણ સ્વજાતીય વધારે અશુભપ્રકૃતિઓનો સૌથી વધારે અને શુભપ્રકૃતિઓ સૌથીનો ઓછો હોય છે. દોષાભિમુખ અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધથી સાતાનો અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ ઓછો હોય છે. એ જ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયજાતિનો અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય સ્થિતિબંધ જેટલો હોય છે, તેના કરતાં બેતેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયજાતિનો ક્રમશઃ ઓછો-ઓછો હોય છે. એમ સર્વત્ર સમજવું.

પ્રશ્ન-૬૭ બેઈન્દ્રિયાદિક ૮ જીવભેદોમાં આયુષ્ય વિના સાત કર્મોના અબાધાસ્થાનો કરતાં જઘન્ય અબાધા કેટલી વધારે હોય ?

જવાબ-૬૭ જો કે ટીકામાં આઠે જીવભેદોમાં અબાધાસ્થાનો આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય પ્રમાણ બતાવેલ છે. માટે તે અપેક્ષાએ જઘન્ય અબાધા સંખ્યાત આવલિકા પ્રમાણ હોવાથી અસંખ્યાતગુણ થાય, પરંતુ વિવેચનમાં પ્રશ્ન-૫૩ના ઉત્તરમાં બતાવ્યા મુજબ આ ૮ જીવ-ભેદોમાં અબાધાસ્થાનો આવલિકાના સંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્યાત સમય પ્રમાણ માનીએ તો તેના કરતાં જઘન્ય અબાધા અસંખ્યાતગુણ નહીં પરંતુ સંખ્યાતગુણ હોય.

પ્રશ્ન-૬૮ બેઈન્દ્રિયાદિક ૮ જીવભેદોમાં સ્થિતિસ્થાનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ સમય પ્રમાણ છે, તો તેની અપેક્ષાએ બેઈન્દ્રિયાદિકનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણ શી રીતે આવે ? કારણકે સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયના સ્થિતિસ્થાનો અનેક કોડાકોડી સાગરોપમના સમય પ્રમાણ હોવા છતાં પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગના સમયો કરતાં સંખ્યાતગુણ જ બતાવેલા છે.

જવાબ-૬૮ જો કે અહીં ટીકામાં બેઈન્દ્રિયાદિક આઠ જીવભેદોના આયુષ્ય વિના સાત કર્મોના સ્થિતિસ્થાનો થકી જઘન્ય સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણ બતાવેલ છે, પરંતુ વિચાર કરતાં તમારા જણાવ્યા મુજબ સંખ્યાતગુણ આવે પણ અસંખ્યાતગુણ ન આવે કારણકે, પલ્લોપમના સંખ્યાતમા ભાગની અપેક્ષાએ બેઈન્દ્રિયાદિકનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ જ છે. તે કર્મપ્રકૃતિ યુક્તિથી જણાય છે, કે “જહણ્ણો ઠિતિવન્ધો સંખેજ્જગુણો”

પ્રશ્ન-૬૯ બીજી પ્રકૃતિઓની જેમ આયુષ્ય કર્મની પ્રકૃતિઓમાં અનુકૃષ્ટિ તેમજ તીવ્ર-મંદતા કેમ બતાવેલ નથી ?

જવાબ-૬૯ આયુષ્યકર્મની પ્રકૃતિઓમાં જઘન્ય સ્થિતિબંધ વગેરેમાં સ્થિતિબંધના જે અધ્યવસાયો છે તેની અપેક્ષાએ દ્વિતીયાદિક સ્થિતિસ્થાનમાં સર્વત્ર અસંખ્યાતગુણ સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયો હોય છે. તેથી જ અન્ય પ્રકૃતિઓમાં જેમ પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનના રસબંધ અધ્યવસાયો દ્વિતીયાદિક સ્થિતિસ્થાનમાં જાય છે, તેમ આયુષ્ય કર્મની પ્રકૃતિઓના પ્રથમ સ્થિતિસ્થાનના રસબંધ અધ્યવસાયો દ્વિતીયાદિક સ્થિતિસ્થાનમાં જતા નથી. તેથી જ અનુકૃષ્ટિ અને તીવ્રમંદતા આયુષ્ય કર્મની પ્રકૃતિઓમાં બતાવેલ નથી. એમ લાગે છે.

પ્રશ્ન-૭૦ નિકાચિત કર્મમાં કોઈપણ કરણ લાગતું નથી અને અવશ્ય ભોગવવું જ પડે એમ પ્રથમ નિકાચિત કરણની વ્યાખ્યામાં બતાવેલ છે. તથા આઠમા ગુણસ્થાનકના અંતસુધી નિદ્રિત અને નિકાચિત બંધ પણ ચાલુ હોય છે અને ૮મા ગુણસ્થાનકે પણ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે, તો તે નિકાચિત કર્મોનો અંતર્મુદ્ધર્તમાં ક્ષય કરી આત્મા કેવળજ્ઞાન શી રીતે પામી શકે ?

જવાબ-૭૦ નિકાચિત કર્મમાં અપવર્તનાદિ કોઈપણ કરણો લાગતા નથી. પરંતુ અત્યંત તીવ્ર વિશુદ્ધ અધ્યવસાય દ્વારા કરાયેલ પ્રાયશ્ચિત આદિ તપશ્ચર્યાથી તેમજ શ્રેણિમાં પ્રાપ્ત થયેલ અપૂર્વ અધ્યવસાય સ્વરૂપ શુકલધ્યાન વગેરેથી અંતર્મુદ્ધર્તમાં નિકાચિત કર્મોનો પણ ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અર્થાત્ નિકાચિત કર્મો ભોગવ્યા વિના ન જ છૂટે એમ માનવાનું નથી. આ બાબત વિશેષ જાણવાની ઈચ્છાવાળાએ અધ્યાત્મમત પરીક્ષા-પાનું-૫૪ તથા વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય ગાથા ૨૧૫૪ની ટીકા જોવી.

વિશેષ પ્રશ્નોત્તરી માટે પ.પૂ. મુનિ અભયશેખર વિજય મ.સા.ની કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થ ભાગ-૩માં પેઈઝ નં.૧ થી ૬૫નાં પ્રશ્નો જુઓ.

—: ઈતિ બંધનકરણ પ્રશ્નોત્તરી સમાપ્ત :-

—: પરિશિષ્ટ-૧ :-

—: પ્રદેશબંધનું અલ્પબહુત્વ :-

આજ ગ્રંથના બંધનકરણ ગાથા ૨૮ની ટીકામાં ઉત્કૃષ્ટ તેમજ જઘન્ય પદે ઉત્તરપ્રકૃતિઓ આશ્રયી જે દલિકનો વિભાગ બતાવેલ છે. તેમાં કોઈ કારણ બતાવેલ ન હોવાથી ભણનાર વર્ગને રસ પડતો નથી. અને બરાબર સમજાતું પણ નથી માટે કાંતો કોઈ ગોખીને માત્ર તૈયાર કરે અથવા તો કંટાળી જવાથી વાંચી લે છે. તેથી તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે તો ભણનારને સમજવામાં બહુજ સુગમ પડે અને આનંદ ઉત્પન્ન થાય, માટે કારણો સહિત તે અહીં બતાવેલ છે.

આ અલ્પબહુત્વ સમજવા માટે નીચેના નિયમો ખાસ યાદ રાખવા.

(૧) મૂલ કર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકનો અનંતમો ભાગજ અન્તર્ગત રહેલ સર્વઘાતી પ્રકૃતિને મળે છે. બાકી રહેલ તે કર્મનું અનંતગુણ દલિક તે વખતે તે કર્મની બંધાતી દેશઘાતી પ્રકૃતિને ભાગમાં આવે છે. તેથી કોઈપણ મૂળકર્મની અન્તર્ગત સર્વઘાતી પ્રકૃતિઓના ભાગમાં આવેલ દલિકથી દેશઘાતી પ્રકૃતિનું દલિક સર્વત્ર અનંતગુણ હોય છે.

દૃષ્ટાંત તરીકે-જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ભાગમાં આવેલ દલિકનો અનંતમો ભાગ કેવળજ્ઞાનાવરણીયને મળે અને બાકી રહેલ અનંતગુણ દલિક મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય આદિ ૪ દેશઘાતી પ્રકૃતિઓને મળે છે તેથી કેવળજ્ઞાનાવરણીયને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકથી મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીયને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અનંતગુણ હોય છે.

(૨) કોઇપણ વિવક્ષિત એક જ બંધસ્થાનમાં જે અને જેટલી પ્રકૃતિઓ સાથે બંધાતી હોય તેમજ યોગસ્થાન પણ તેજ હોય છતાં જે પ્રકૃતિના ભાગમાં દલિક વધારે બતાવેલ હોય ત્યાં માત્ર અસંખ્યાત ભાગ અધિકજ સમજવું. તેનું કારણ પ્રકૃતિવિશેષ એટલે કે તે-તે પ્રકૃતિનો સ્વભાવ જ કારણ હોય છે.

દૃષ્ટાંત તરીકે-મન:પર્યવજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ચારેનો દશમા ગુણસ્થાનકે તદ્યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ એજ યોગસ્થાનથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ થાય છે. છતાં મન:પર્યવજ્ઞાનાવરણીયને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકથી અવધિજ્ઞાનાવરણીયનું દલિક અસંખ્યાત ભાગ રૂપ વિશેષાધિક હોય છે. તે પ્રકૃતિનો તેવો સ્વભાવ તે જ તેનું કારણ છે. એમ સર્વત્ર સમજવું.

(૩) વધારે પ્રકૃતિની સંખ્યાવાળા બંધસ્થાનમાં જે પ્રકૃતિ બંધાતી હોય, તેની અપેક્ષાએ તેનાથી ઓછી સંખ્યાવાળા પ્રકૃતિના બંધસ્થાનમાં જે પ્રકૃતિ બંધાતી હોય તેના ભાગમાં જે વિશેષાધિક દલિક પ્રાપ્ત થાય છે. તે પ્રાયઃ સર્વમાં સંખ્યાત ભાગ અધિક હોય છે.

દૃષ્ટાંત તરીકે-બેઇન્દ્રિયાદિ ૪ જાતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ બેઇન્દ્રિયાદિ પ્રાયોગ્ય ૨૫ ના બંધસ્થાનમાં, અને જઘન્ય પ્રદેશબંધ બેઇન્દ્રિયાદિ પ્રાયોગ્ય ૩૦ના બંધસ્થાનમાં થાય છે. અને એકેન્દ્રિયજાતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય ૨૩ના બંધસ્થાનમાં અને જઘન્ય પ્રદેશબંધ ૨૬ના બંધસ્થાનમાં થાય છે. તેથી બેઇન્દ્રિયાદિ ચારે જાતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય પ્રદેશબંધમાં જેટલાં દલિક આવે તેનાથી એકેન્દ્રિયજાતિમાં બંને પ્રકારના બંધસ્થાનમાં દલિક સંખ્યાતભાગ અધિક આવે છે.

કોઇ ઠેકાણે સંખ્યાતગુણ અધિક પણ આવે છે. દૃષ્ટાંત તરીકે-મૂળ પ્રકૃતિના સપ્તવિધ બંધકને અયશ:કીર્તિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ નામકર્મના ૨૩ના બંધસ્થાનમાં થાય છે. અને યશ:કીર્તિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ દશમા ગુણસ્થાનકે ૬ મૂળ પ્રકૃતિના બંધકને નામકર્મની માત્ર યશ:કીર્તિ બંધાય ત્યારે થાય છે. તેથી અયશ:કીર્તિને ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રાપ્ત થયેલ દલિકની અપેક્ષાએ યશ:કીર્તિને ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રાપ્ત થયેલ દલિક સંખ્યાતગુણ હોય છે.

(૪) જે પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અથવા જઘન્ય પ્રદેશબંધ જે યોગસ્થાનથી થતો હોય તેની અપેક્ષાએ બીજી જે પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અથવા જઘન્ય પ્રદેશબંધ અસંખ્યાતગુણ અધિક યોગસ્થાનથી થતો હોય તો તેના ભાગમાં દલિક અસંખ્યાતગુણ આવે છે.

દૃષ્ટાંત તરીકે-મનુષ્યગતિનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ સર્વથી અલ્પ વીર્યવાળા લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદિયાને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે ૨૯ના બંધસ્થાનમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અને દેવગતિનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મનુષ્યને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે જિનનામ સહિત દેવપ્રાયોગ્ય ૨૯ના બંધસ્થાનમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં મનુષ્યને લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદિયાના ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિવાળું યોગસ્થાન હોય છે માટે મનુષ્યગતિને જઘન્યપદે પ્રાપ્ત થયેલ દલિકની અપેક્ષાએ જઘન્યપદે દેવગતિને પ્રાપ્ત થયેલ કર્મદલિક અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

(૫) જે સમયે ૧૪ મુખ્ય પિંડ પ્રકૃતિઓમાંથી જેટલી પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોય તેટલાં જ ભાગ પડે, પરંતુ શરીર આદિના પેટાભેદો વધારે બંધાતા હોય તો પણ ચૌદમાંથી તેનો અલગ ભાગ પડતો નથી. પણ શરીરને મળેલ દલિકમાંથી જ જે સમયે જેટલાં શરીર બંધાતા હોય તેટલા પેટા વિભાગ પડે છે.

દૃષ્ટાંત તરીકે-દેવગતિ પ્રાયોગ્ય ૨૮ પ્રકૃતિ બંધાય ત્યારે તેમાં સંધયણ વિના મુખ્ય પિંડ પ્રકૃતિઓ ૧૩ બંધાય છે. તેથી તેના ૧૩, અગુરુલઘુચતુષ્ક, ઉપધાત, ત્રસચતુષ્ક અને યથાસંભવ સ્થિર અથવા અસ્થિર ૪૮૬ એમ ૨૮ પ્રકૃતિ બાંધે ત્યારે તેના ૨૮ ભાગ પડે તે વખતે શરીર અને સંધાતનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકના ત્રણ, બંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકના ૭, અને વર્ણાદિ ૪ ને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકના અનુક્રમે ૫-૨-૫ અને ૮ ભાગ પડે છે.

જો કે આ ૨૮ના બંધસ્થાનમાં સંધાતન અને બંધન ગણેલ નથી અને તેના બદલે તેજસ-કાર્મણ શરીર ગણેલ છે. પરંતુ તેજસ આદિ બે શરીરને તો શરીરનામકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકમાંથી ભાગ મળે છે. તેમજ સંધાતન અને બંધન સર્વત્ર બંધ અને ઉદયમાં શરીરની સાથે જ હંમેશા હોય છે. તેથી તેના દલિકની અલગ વિવક્ષા કરેલ નથી. પરંતુ શરીરની જેમ બંધન અને સંધાતન નામકર્મને પણ મુખ્ય હકદાર તરીકે સ્વતંત્ર અલગ લાભ મળે છે. આ વાત પણ ખાસ યાદ રાખવી.

-: ઉત્કૃષ્ટપદે દલિક વિભાગ :-

જ્ઞાનાવરણ : કેવળજ્ઞાનાવરણને સૌથી અલ્પ, કારણ કે તે સર્વઘાતી છે. અને તેની અપેક્ષાએ મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણ દેશઘાતી હોવાથી પ્રથમ નિયમ પ્રમાણે અનંતગુણ અધિક, તે થકી બીજા નિયમ પ્રમાણે પ્રકૃતિનો સ્વભાવજ તેવો હોવાથી અનુક્રમે અવધિજ્ઞાનાવરણ, શ્રુતજ્ઞાનાવરણ અને મતિજ્ઞાનાવરણને દલિકો અસંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક પ્રાપ્ત થાય છે.

દર્શનાવરણીય : પ્રયલાને દલિકો સર્વથી અલ્પ, તેથી નિદ્રાને પ્રકૃતિવિશેષ હોવાથી બીજા નિયમ પ્રમાણે અસંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક મળે છે. આ બન્નેનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ દર્શનાવરણીયના ષડ્વિધ બંધક સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોય છે. અને થીણદ્વિત્રિક સહિત ૯ નો બંધ પ્રથમના ૨ ગુણસ્થાનકે હોય છે.

તેથી નિદ્રાની અપેક્ષાએ પ્રયલા-પ્રયલાને ભાગ વાસ્તવિક રીતે અધિક ન આવે. પરંતુ પ્રકૃતિવિશેષને લીધે અસંખ્યાતભાગ અધિક રૂપ વિશેષાધિક છે. એજ પ્રમાણે પ્રકૃતિ વિશેષ હોવાથી તેની અપેક્ષાએ નિદ્રા-નિદ્રા, થીણદ્વિ અને કેવળદર્શનાવરણીયને અસંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક ભાગ મળે છે. તેથી પહેલા નિયમ પ્રમાણે અવધિદર્શનાવરણીયને અનંતગુણ, તે થકી અચક્ષુ અને ચક્ષુદર્શનાવરણને બીજા નિયમ પ્રમાણે પ્રકૃતિ વિશેષ હોવાથી અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક ભાગ પ્રાપ્ત થાય.

વેદનીય : અસાતાનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ મૂળ સપ્તવિધ પ્રકૃતિબંધક એવા મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા તો સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોય છે. તેથી તેને પ્રાપ્ત થયેલ મૂળ દલિકનો લગભગ સાતમો ભાગ મળે છે. માટે તે અલ્પ છે. અને સાતાનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૧૦મા ગુણસ્થાનકે હોવાથી તેને મૂળ દલિકની અપેક્ષાએ લગભગ છઠ્ઠો ભાગ મળે છે. તેથી તેમાં સંખ્યાતભાગ રૂપ વિશેષાધિક દલિક હોય છે.

મોહનીય : તથાસ્વભાવે જ અપ્રત્યાખ્યાનીય માનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકનો ભાગ સર્વથી અલ્પ હોય છે. અને તેની અપેક્ષાએ તેજ અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, માયા અને લોભ તથા પ્રત્યાખ્યાનીય માન, ક્રોધ, માયા અને લોભ તેમજ અનંતાનુબંધિ માન, ક્રોધ, માયા અને લોભ અને મિથ્યાત્વ મોહનીયને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક પ્રકૃતિવિશેષ હોવાથી અનુક્રમે એક-એક થી અસંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક હોય.

મિથ્યાત્વની અપેક્ષાએ દેશઘાતી હોવાથી જુગુપ્સાને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક પહેલા નિયમ પ્રમાણે અનંતગુણ અને તે થકી ભયને પ્રકૃતિવિશેષ હોવાથી અસંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક મળે છે. તે થકી હાસ્ય-શોક, તે થકી રતિ-અરતિ અને તે થકી નપુસંક-સ્ત્રીવેદને બીજા નિયમ પ્રમાણે પ્રકૃતિવિશેષ હોવાથી અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિક-રૂપ વિશેષાધિક અને ત્રણે જોડલાંઓને પરસ્પર સમાન દલિક મળે છે.

નપુસંક અને સ્ત્રીવેદ કરતાં સંજવલન ક્રોધને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક યુક્તિથી વિચારતાં સંખ્યાતગુણ મળે છે. કારણકે મોહનીયને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકના કષાય અને નોકષાય એમ ૨ ભાગ પડે છે. તેમાંથી નોકષાયને પ્રાપ્ત થયેલનો પાંચમો ભાગ ક્રોધપણ એક વેદને મળે છે. તેથી આ બંને વેદને મોહનીયને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકનો લગભગ દશમો ભાગ પ્રાપ્ત થાય અને ક્રોધનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ નવમા ગુણસ્થાનકના બીજા ભાગે ચતુર્વિધ બંધકને થતો હોવાથી મોહનીય કર્મને પ્રાપ્ત થયેલ સમગ્ર દલિકનો કંઈક ન્યૂન ચોથો ભાગ મળે છે. અને દશમાભાગની અપેક્ષાએ ચોથોભાગ સંખ્યાતગુણ કહેવાય, તેથી એ બરાબર લાગે છે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિ-ચૂર્ણિ વગેરેમાં વિશેષાધિક બતાવેલ છે. તત્ત્વ તો અતિશય જ્ઞાની જાણે.

સંજવલન માનનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ નવમે ગુણસ્થાનકે ત્રિવિધ બંધકને હોવાથી મોહનીય સંબંધી સમગ્ર દલિકનો તેને કંઈક ન્યૂન ત્રીજો ભાગ મળવાથી સંજવલન ક્રોધની અપેક્ષાએ સંજવલન માનનો ભાગ સંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક.

તે થકી પુરુષવેદનો ભાગ સંખ્યાતભાગ રૂપ વિશેષાધિક હોય છે. કારણકે સંજવલન માનને મોહનીયના સમગ્ર દલિકનો કંઈક ન્યૂન ત્રીજો ભાગ મળે છે. ત્યારે નવમા ગુણસ્થાનના પહેલા ભાગે નોકષાયના ભાગમાં આવેલ

મોહનીયના દલિકનો કંઈક ન્યૂન અર્ધભાગ સંપૂર્ણ પુરુષવેદને જ મળે છે. તેથી સંજ્વલન માનની અપેક્ષાએ પુરુષવેદનો સંખ્યાત્મક અધિક રૂપ વિશેષાધિક છે.

તેથી પણ સંજ્વલન માયાનો અસંખ્યાત્મક અધિકરૂપ વિશેષાધિક છે. જો કે પુરુષવેદ અને સંજ્વલન માયા એ બન્નેને મોહનીય કર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકનો કંઈક ન્યૂન અર્ધભાગ મળે છે. પરંતુ કષાય મોહનીય કરતાં નોકષાય મોહનીયને પ્રાપ્ત થયેલ ભાગ તથા-સ્વભાવે જ કંઈક ન્યૂન હોય છે. તેથી અહીં વિશેષાધિકજ ઘટે છે. અને સંજ્વલન માયાને મોહનીયનો કંઈક ન્યૂન અર્ધભાગ તથા સંજ્વલન લોભને મોહનીયનો સંપૂર્ણ ભાગ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી માયાની અપેક્ષાએ સંજ્વલન લોભને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક ડબ્બલથી પણ કંઈક અધિક હોય છે. માટે સંખ્યાત્મક હોય છે.

આયુષ્ય : ચારે આયુષ્યો સંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત સ્વભૂમિકા અનુસાર ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનમાં વર્તતા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિએ બાંધી શકે છે. અને તે વખતે અષ્ટવિધ બંધક જ હોય છે માટે ચારે આયુષ્યનો દલિક ભાગ પરસ્પર તુલ્ય હોય છે.

નામકર્મ : ગતિ : નરક અને દેવગતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૮ ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી પરસ્પર તુલ્ય અને શેષ ગતિની અપેક્ષાએ અલ્પ છે. અને મનુષ્યગતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૫ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી તેમજ તિર્યચગતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૩ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી પ્રથમની બે ગતિના દલિકની અપેક્ષાએ મનુષ્ય અને તિર્યચગતિને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકો અનુક્રમે સંખ્યાત્મક અધિકરૂપ વિશેષાધિક હોય છે.

ચારે આનુપૂર્વીનું પણ આજ પ્રમાણે હોય છે.

બેઠન્દ્રિયાદિક ચાર જાતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૫ પ્રકૃતિના બંધસ્થાનમાંજ થાય છે. તેથી પરસ્પર તુલ્ય અને એકેન્દ્રિયજાતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૩ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી પ્રથમની ચાર જાતિના દલિકની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિયજાતિને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક સંખ્યાત્મક અધિકરૂપ વિશેષાધિક છે.

શરીર-આહારક શરીરનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ત્રીશના બંધસ્થાનમાં હોય છે. અને તેને નામકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકમાંથી શરીરને મળેલ ૨૬મા ભાગમાંથી લગભગ ચોથો ભાગ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે સર્વથી અલ્પ અને વૈક્રિયશરીરને નામકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકના ૨૬મા ભાગમાંથી લગભગ ત્રીજો ભાગ મળે છે. માટે આહારકની અપેક્ષાએ વૈક્રિયનો દલિકભાગ સંખ્યાત્મક અધિકરૂપ વિશેષાધિક છે.

ઔદારિક શરીરને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક નામકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકના ૨૧મા ભાગમાંથી લગભગ ત્રીજા ભાગનું મળે છે. તેથી વૈક્રિયની અપેક્ષાએ ઔદારિકને મળેલ દલિક ભાગ પણ સંખ્યાત્મક અધિક રૂપ વિશેષાધિક છે, અને તેજસ તથા કાર્મણ શરીરને નામકર્મને પ્રાપ્ત થયેલ દલિકના ૨૧મા ભાગમાંથી લગભગ ત્રીજો ભાગ મળવા છતાં પ્રકૃતિ વિશેષ હોવાથી બીજા નિયમ પ્રમાણે ઔદારિકથી તેજસ અને કાર્મણ શરીરનો દલિક ભાગ અનુક્રમે અસંખ્યાત્મક અધિકરૂપ વિશેષાધિક હોય છે.

સંઘાતનનો દલિક ભાગ પણ શરીર તુલ્ય છે. અને ત્રણ અંગોપાંગનો દલિક વિભાગ પણ પ્રથમના ત્રણ શરીર તુલ્ય જ છે. પરંતુ ઔદારિક શરીરનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૩ના બંધસ્થાનમાં અને ઔદારિક અંગોપાંગનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૫ના બંધસ્થાનમાં હોય છે.

બંધન : આહારક આહારક બંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક ત્રીજા નિયમ પ્રમાણે અલ્પ અને તે થકી આહારક-તેજસ, આહારક-કાર્મણ, તેમજ આહારક-તેજસ-કર્મણબંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક વિભાગ પ્રકૃતિવિશેષ હોવાથી બીજા નિયમ પ્રમાણે અનુક્રમે અસંખ્યાત્મક અધિકરૂપ વિશેષાધિક છે. અને તેની અપેક્ષાએ ત્રીજા નિયમ પ્રમાણે વૈક્રિય-વૈક્રિય બંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક વિભાગ સંખ્યાત્મક અધિક રૂપ વિશેષાધિક છે. અને તેથી પણ વૈક્રિય-તેજસ, વૈક્રિય-કાર્મણ અને વૈક્રિય-તેજસ-કાર્મણબંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક વિભાગ એક બંધસ્થાનમાં હોવા છતાં બીજા નિયમ પ્રમાણે અનુક્રમે અસંખ્યાત્મક અધિકરૂપ વિશેષાધિક છે. અને તેની અપેક્ષાએ ત્રીજા નિયમ પ્રમાણે ઔદારિક-ઔદારિક બંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક વિભાગ સંખ્યાત્મક અધિકરૂપ વિશેષાધિક છે. અને તેના કરતાં

ઔદારિક-તૈજસ, ઔદારિક-કાર્મણ, ઔદારિક તૈજસ-કાર્મણ, તૈજસ-તૈજસ, તૈજસ-કાર્મણ અને કાર્મણ-કાર્મણ બંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક વિભાગ ૨૩ પ્રકૃતિરૂપ એક બંધસ્થાનમાં હોવા છતાં સ્વભાવ વિશેષથી બીજા નિયમ પ્રમાણે અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક હોય છે.

પ્રથમના પાંચ સંઘયણનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૮ના બંધસ્થાન રૂપ એક જ બંધસ્થાનમાં હોવાથી તેઓનો દલિક વિભાગ પરસ્પર સમાન અને છેવટલા સંઘયણની અપેક્ષાએ અલ્પ હોય છે. તે થકી છેવટલા સંઘયણનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૫ ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી ત્રીજા નિયમ પ્રમાણે સંખ્યાતભાગ અધિક રૂપ વિશેષાધિક છે.

મધ્યમના ચારે સંસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૮ પ્રકૃતિરૂપ એક જ બંધસ્થાનમાં હોવાથી આ ચારેનો દલિક ભાગ પરસ્પર તુલ્ય અને બે સંસ્થાનોની અપેક્ષાએ અલ્પ હોય છે. તે થકી પ્રથમ અને હુંડક સંસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ અનુક્રમે દેવ પ્રાયોગ્ય ૨૮ના અને એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય ૨૩ ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી ત્રીજા નિયમ પ્રમાણે બંનેનો દલિક વિભાગ અનુક્રમે સંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક છે.

વર્ણયતુષ્કનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૩ના બંધસ્થાનમાં જ હોય છે. અને તેના વીશે ભેદો સાથેજ બંધાય છે. તેથી એ ચારેના પેટાભેદોમાં પ્રકૃતિ-વિશેષ હોવાથી અસંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક દલિક હોય છે. તે આ પ્રમાણે-

કૃષ્ણ વર્ણને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક સર્વથી અલ્પ, તે થકી નીલ-રક્ત-પીત અને શુકલ વર્ણને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અનુક્રમે વિશેષાધિક. એજ પ્રમાણે કટુ રસને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અલ્પ છે. અને તેથી તિક્ત-કષાય-આમ્લ અને મધુર રસને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અનુક્રમે ચૂર્ણિકાના મતે વિશેષાધિક છે. દુરભિગંધને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અલ્પ છે. અને તેની અપેક્ષાએ સુરભિગંધને પ્રાપ્ત થયેલ વિશેષાધિક છે. પરંતુ કર્મપ્રકૃતિ વૃત્તિ વગેરેમાં સુરભિગંધને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અલ્પ અને દુરભિગંધને વિશેષાધિક બતાવેલ છે. અહીં કોઈ યુક્તિ ન હોવાથી તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

ગુરુ અને કર્કશને મળેલ દલિક અલ્પ અને પરસ્પર તુલ્ય છે. તેનાથી મૃદુ-લઘુ, શીત-રુક્ષ, સ્નિગ્ધ-ઉષ્ણને મળેલ દલિક અસંખ્યાતભાગ રૂપ વિશેષાધિક છે. અને પરસ્પર બબ્બેનું દલિક તુલ્ય છે. બે વિહાયોગતિ અને બે સ્વરનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૮ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી તેમજ આતપ અને ઉદ્યોતનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૬ ના ૧ જ બંધસ્થાનમાં હોવાથી પરસ્પર તુલ્ય છે. અર્થાત્ અલ્પ-બહુત્વ નથી. આતપ અને ઉદ્યોત વિના છ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓની અવાંતર પ્રકૃતિ તેમજ વિરોધી પ્રકૃતિ ન હોવાથી અલ્પ-બહુત્વ નથી.

ત્રસ, પર્યાપ્ત, સ્થિર અને શુભ આ ચાર પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૫ના બંધસ્થાનમાં છે. અને તેની પ્રતિપક્ષ સ્થાવર, અપર્યાપ્ત, અસ્થિર, અને અશુભ એ ચારનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૩ના બંધસ્થાનમાં છે. માટે ત્રસાદિ જને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અલ્પ છે અને સ્થાવરાદિ ચારને મળેલ દલિક પોતપોતાની વિરોધિ પ્રકૃતિથી સંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક છે. સૌભાગ્ય, અને આદેયનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ના બંધસ્થાનમાં છે. તેથી આ બેને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અલ્પ છે. અને તેના કરતાં તેની વિરોધી દૌર્ભાગ્ય અને અનાદેયનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૩ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી સંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક છે. સૂક્ષ્મ અને બાદર તેમજ પ્રત્યેક અને સાધારણ આ બન્ને યુગલનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૨૩ના બંધસ્થાનમાં જ હોવાથી પરસ્પર તુલ્ય છે. અયશઃકીર્તિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ મૂળપ્રકૃતિ-સપ્તવિધ બંધક મિથ્યાદૃષ્ટિને નામકર્મના ૨૩ના બંધસ્થાનમાં છે. માટે તેને મળેલ દલિક અલ્પ છે. અને તેનાથી યશઃકીર્તિને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક સંખ્યાતગુણ હોય છે. કારણકે યશઃકીર્તિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ દશમા ગુણસ્થાનકે મૂળ છ પ્રકૃતિના બંધકને છે. તેથી પ્રાપ્ત થયેલ મૂળ દલિકનો છટ્ઠો ભાગ સંપૂર્ણ યશઃકીર્તિને જ મળે છે.

ગોત્રકર્મ : નીચગોત્રને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અલ્પ છે. અને તેનાથી ઉચ્ચગોત્રને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક સંખ્યાતભાગ અધિકરૂપ વિશેષાધિક છે. તેનું કારણ અસાતા અને સાતામાં બતાવ્યા પ્રમાણે છે.

અંતરાય : દાનંતરાયને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અલ્પ છે. અને પ્રકૃતિ વિશેષ હોવાથી બીજા નિયમ પ્રમાણે લાભાન્તરાય, ભોગાન્તરાય ઉપભોગાન્તરાય, અને વીર્યાંતરાયને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિક-રૂપ વિશેષાધિક છે.

-: જઘન્યપદે દલિક વિભાગ :-

વૈક્રિયાષ્ટક આહારકલ્પિક અને જિનનામ તેમજ તિર્યય-મનુષ્યાયુષ્ય વિના ૧૦૭ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ સર્વાલ્પ વીર્યવાળા લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદિયાને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે અને મનુષ્ય-તિર્યયાયુષ્યનો એજ જીવને પોતાના આયુષ્યના બે ભાગ વ્યતીત થયા બાદ તરતજ આયુષ્યનો બંધ શરૂ કરનારને બંધના પ્રથમ સમયે જ હોય છે. તેથી અહીં પ્રકૃતિ વિશેષના કારણે અથવા સર્વઘાતીની અપેક્ષાએ દેશઘાતી પ્રકૃતિમાં દલિક વિશેષ પ્રાપ્ત થાય, અને નામકર્મમાં વધુ સંખ્યાવાળા બંધસ્થાનમાં જે પ્રકૃતિ બંધાતી હોય તેના કરતાં ઓછી સંખ્યાવાળા બંધસ્થાનમાં બંધાતી પ્રકૃતિને દલિક અધિક મળે છે. આ હકીકત સર્વત્ર યાદ રાખવી.

જ્ઞાનાવરણીય અને અંતરાયમાં જેમ ઉત્કૃષ્ટ પદે અલ્પબહુત્વ છે. તેમ અહીં પણ છે. અને દર્શનાવરણીયમાં પણ કર્મપ્રકૃતિ ટીકા આદિમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણે જ અલ્પબહુત્વ છે પરંતુ કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિ આદિના અભિપ્રાયે નિદ્રાને મળેલ દલિક અલ્પ, તેથી પ્રયલા, નિદ્રા-નિદ્રા, અને પ્રયલા-પ્રયલાને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિક રૂપ વિશેષાધિક છે. આ વિશેષતા છે. વેદનીય તથા ગોત્રકર્મની પ્રકૃતિઓમાં પરસ્પર અલ્પબહુત્વ નથી અર્થાત્ દલિક વિભાગ તુલ્ય છે.

મોહનીયકર્મ :- અપ્રત્યાખ્યાનીય માનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અલ્પ છે. તેની અપેક્ષાએ અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ-માયા-લોભ. પછી પ્રત્યાખ્યાનીય માન-ક્રોધ-માયા-લોભ, ત્યારબાદ અનંતાનુબંધિ માન-ક્રોધ-માયા-લોભ અને મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અનુક્રમે એક-એકથી બીજા નિયમ પ્રમાણે પ્રકૃતિ વિશેષ હોવાથી અસંખ્યાતભાગ અધિક છે. તે થકી પ્રથમ નિયમ પ્રમાણે જુગુપ્સા દેશઘાતી હોવાથી તેને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અનંતગુણ. તેના કરતાં ભય, હાસ્ય-શોક, રતિ-અરતિ અને ત્રણે વેદને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિક છે. અને પરસ્પર તુલ્ય છે. તેથી પણ સંજ્વલન માન, ક્રોધ, માયા અને લોભને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિક છે.

આયુષ્ય કર્મ :- તિર્યય અને મનુષ્ય આયુષ્યને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક પરસ્પર તુલ્ય હોય છે. કારણકે આ બન્ને આયુષ્ય અલ્પ આયુષ્ય અને સર્વાલ્પ વીર્યવાળા લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવો પોતાના આયુષ્યના બે ભાગ ગયા પછી પ્રથમ સમયે બાંધી શકે છે. માટે આની અપેક્ષાએ દેવ તથા નરક આયુષ્યને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અસંખ્યાતગુણ અને પરસ્પર તુલ્ય હોય છે. કારણકે આ બન્ને આયુષ્યનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ પર્યાપ્ત અસંજિ પંચેન્દ્રિય તિર્યયોને હોય છે. અને તેઓને યોગ સૂક્ષ્મ નિગોદિયાની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણ હોય છે.

નામકર્મ :- તિર્યયગતિનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ તિર્યય પ્રાયોગ્ય ૩૦ના બંધમાં હોય છે. માટે તેને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અલ્પ છે. અને તેની અપેક્ષાએ મનુષ્યગતિનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય ૨૮ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી ત્રીજા નિયમ પ્રમાણે સંખ્યાતભાગ અધિક હોય છે. તેનાથી દેવગતિને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અસંખ્યાતગુણ હોય છે. અને તેનાથી નરકગતિને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અસંખ્યાતગુણ હોય છે. કારણકે દેવગતિનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે જિનનામ સહિત દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ના બંધસ્થાનમાં હોય છે. અને નરકગતિનો પર્યાપ્ત અસંજિ પંચેન્દ્રિય તિર્યયને હોય છે. અને મનુષ્યગતિનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ સૂક્ષ્મ નિગોદિયાને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે હોય છે. તેથી તેની અપેક્ષાએ દેવગતિ અને નરકગતિ બાંધનારને યોગ અનુક્રમે એક-એકથી અસંખ્યાતગુણ હોય છે માટે.

બેઇન્દ્રિયાદિ ૪ જાતિનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ ૩૦ના એક જ બંધસ્થાનમાં હોવાથી એકેન્દ્રિય જાતિની અપેક્ષાએ અલ્પ અને ચારેનો પરસ્પર તુલ્ય, અને તેની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિયજાતિનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ ૨૬ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી તેને મળેલ દલિક સંખ્યાતભાગ અધિક હોય છે.

ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ ૩૦ના એકજ બંધસ્થાનમાં છે છતાં ઔદારિકને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અલ્પ છે. અને પ્રકૃતિ વિશેષ હોવાથી બીજા નિયમ પ્રમાણે તેનાથી તૈજસ અને કાર્મણને પ્રાપ્ત થયેલ કર્મદલિક અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિક હોય છે. વૈક્રિયશરીરનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ દેવગતિની જેમ ૨૮ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી લબ્ધિ પર્યાપ્ત સંજિ પંચેન્દ્રિય મનુષ્યને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે હોય છે. અને તેને સૂક્ષ્મ નિગોદિયા કરતાં યોગ અસંખ્યાતગુણ હોવાથી કાર્મણની અપેક્ષાએ વૈક્રિયને મળેલ દલિક ચોથા નિયમ પ્રમાણે અસંખ્યાતગુણ છે.

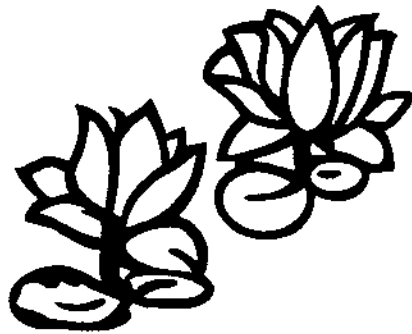
અને આહારક શરીરનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ દેવયોગ્ય ૩૧ના બંધસ્થાનમાં મુનિને જ હોય છે. અને સંજિ અપર્યાપ્ત કરતાં સંજિ પર્યાપ્તનો યોગ અસંખ્યાતગુણ હોય છે. માટે વૈકિયશરીરની અપેક્ષાએ આહારકશરીરને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક પણ અસંખ્યાતગુણ હોય છે. પાંચે સંઘાતન અને ત્રણે અંગોપાંગનું અલ્પબહુત્વ પણ શરીર તુલ્ય જ છે.

બંધન :- ઔદારિક-ઔદારિક બંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક સૌથી અલ્પ છે. અને તેની અપેક્ષાએ ઔદારિક-તૈજસ ઔદારિક-કાર્મણ, ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણ, તૈજસ-તૈજસ, તૈજસ-કાર્મણ અને કાર્મણ-કાર્મણબંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક બીજા નિયમ પ્રમાણે પ્રકૃતિ વિશેષ હોવાથી અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિક છે. અને તેનાથી શરીરમાં બતાવેલ યુક્તિ પ્રમાણે વૈકિય-વૈકિય બંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક ચોથા નિયમ પ્રમાણે અસંખ્યાતગુણ છે. તેથી વૈકિય-તૈજસ, વૈકિય-કાર્મણ અને વૈકિય-તૈજસ-કાર્મણને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક પ્રકૃતિ વિશેષ હોવાથી અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિક છે. તેના કરતાં આહારક શરીરમાં બતાવેલ યુક્તિથી ચોથા નિયમ પ્રમાણે આહારક-આહારક બંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક અસંખ્યાતગુણ છે. અને તેનાથી આહારક-તૈજસ, આહારક-કાર્મણ અને આહારક-તૈજસ-કાર્મણ બંધનને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક પ્રકૃતિ વિશેષ હોવાથી અનુક્રમે અસંખ્યાતભાગ અધિક છે.

વર્ણ-ચતુષ્કના પેટા ભેદોનું અલ્પ-બહુત્વ જેમ ઉત્કૃષ્ટ પદે છે. તેમ અહીં પણ છે. ઉદ્યોત અને ત્રસ ચતુષ્ક આ પાંચેનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ ૩૦ના બંધસ્થાનમાં હોય છે. માટે તેને મળેલ દલિક અલ્પ છે. અને આતપ, સ્થાવર આ બેનો જઘન્ય પ્રદેશ-બંધ ૨૬ના બંધસ્થાનમાં, સૂક્ષ્મત્રિકનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ ૨૫ના બંધસ્થાનમાં હોવાથી પોતપોતાની પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓની અપેક્ષાએ આતપ આદિ પાંચે પ્રકૃતિને પ્રાપ્ત થયેલ દલિક સંખ્યાતભાગ અધિક હોય છે. બે વિહાયોગતિ, સ્થિરષટ્ક અસ્થિરષટ્ક, સંઘયણ-૬, સંસ્થાન-૬,=૨૬ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય પ્રદેશબંધ તિર્યચ પ્રાયોગ્ય ૩૦ના એક જ બંધસ્થાનમાં હોવાથી પરસ્પર અલ્પબહુત્વ નથી અર્થાત્ સમાન દલિક મળે છે, વેદનીયદ્વિક અને ગોત્રદ્વિકમાં પણ સમાન દલિક મળતું હોવાથી પરસ્પર અલ્પબહુત્વ નથી. આતપ અને ઉદ્યોત વિના શેષ છ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓની પેટા પ્રકૃતિ તેમજ વિરોધિ પ્રકૃતિ ન હોવાથી તેઓનું પણ અલ્પ-બહુત્વ નથી.

ચારે આનુપૂર્વીઓનું ચાર ગતિઓની જેમ અલ્પબહુત્વ યુક્તિથી ઘટે છે, પરંતુ કર્મપ્રકૃતિની ચૂર્ણિ અને ટીકા વગેરેમાં ચારે આનુપૂર્વીઓનું જેમ ઉત્કૃષ્ટપદે બતાવેલ છે તેમ જઘન્યપદે પણ અલ્પ-બહુત્વ બતાવેલ છે. તેનું કારણ બહુશ્રતો જાણે. જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધના કારણો સહિત આ દલિક વિભાગ બંધવિધાન ઉત્તરપ્રકૃતિ પ્રદેશબંધ ઉત્તરાર્ધમાંથી પ્રેમપ્રભા ટીકાના અનુસારે લખેલ છે. તેના વિશેષ જિજ્ઞાસુએ તે ગ્રંથ જોવો.

ઈતિ અલ્પબહુત્વ સહિત પરિશિષ્ટ-૧ સમાપ્ત

અથ શ્રી દેવસૂરિકૃતવૈરાગ્યગર્ભિતગુરુવિરહવિલાપઃ ।

નિવાળગમણકલ્લાણવાસરે જસ્સ મુક્કપોક્કારં ।
 સુરસામિણોઽવિ કંદંતિ વંદિમો તં જિણં વીરં ॥ ૧ ॥
 જગગુરુગોયરનેહેણ નિહણિઓ જસ્સ કેવલાલોઓ ।
 કહ કહવિ સમુખૂઓ, તં ગોયમગણહરં સરિમો ॥ ૨ ॥
 ગુરુચરણસરોવરરાયહંસલીલં ધરિસુ જે સીસા ।
 તે વડરસામિપમુહા, પયઓ પળમામિ તિવિહેણં ॥ ૩ ॥
 સિરિવીરજિણેસરતિત્યજલહિઉલ્લાસપુન્નિમાયંદં ।
 અઙ્ગચ્ચરણતવનાળલચ્છિમયરહરસારિચ્છં ॥ ૪ ॥
 મિચ્છત્તમોહમંડલ-વિહડણધણપવણપૂરસંકાસં ।
 કાસકુસુમાલિનિમ્મલ-જસભરપરિભરિયભુવણયલં ॥ ૫ ॥
 ભુવણયલવિત્તસુપવિત્તિવિબુહસેવિજ્જમાણપયપડમં ।
 પડમદ્દહં વ પંચ-પ્યયારઆયારકમલાણં ॥ ૬ ॥
 કરુણાગંગાહિમવંતસેલમણવજ્જવયણમણિલાણિં ।
 વેરગ્ગવગ્ગુમગ્ગ-પ્યયટ્ટજણસંદણસમાણં ॥ ૭ ॥
 પરહિયચિંતાચંદણવણાવલીમલયસેલસમસીલ ।
 ગુણિલોયવિસયબહુમાણઓસહીરુહણગિરિધરણી ॥ ૮ ॥
 ચારિત્તનાણદંસણ-ફલલોલમુણિંદસડણમેરુવણં ।
 છત્તીસગણહરગુણે, સરીરલીણે સડ ધરંતં ॥ ૯ ॥
 દુદ્ધરપરીસહિંદિય-કસાયવિજઓવલદ્ધમાહણં ।
 સત્યપરમત્યપયડણ-પણાસિયાસેસજણમોહં ॥ ૧૦ ॥
 હિંસાઈ હિંસણં દોસદૂસણં રોસરૂસણં વંદે ।
 સિરિમુણિચંદમુણીસર, નિયયગુરું ગરિમજિયમેરું ॥ ૧૧ ॥
 મુણિચંદસૂરિ ગણહર-ગુણાણ અંતો ન લભ્ભાઈ તુમ્હ ।
 કિં વા સયંભુરમણે, જલપ્પમાણં મુણડ કોઈ ? ॥ ૧૨ ॥
 ભવભીરુજીવસંતોસદાઈણી તુમ્હ મુણિવરપવિત્તી ।
 અહવા ચિંતારયણં, કેસિં નહુ જણડ કલ્લાણં ? ॥ ૧૩ ॥
 જા તુમ્હ ધીરિમા ધીર ! કાવિ નત્રત્ય તં પલોએમિ ।
 લચ્છીકમલપરિમલો, કિમન્ન નલિણાઈ અલ્લિયડ ? ॥ ૧૪ ॥

જહ મચ્છરસ્સ પસરો, તુમણ નિહઓ તહા ન અત્રેણ ।
 વણગહણં જહ ચૂરડ, મત્તકરી નો તહા સસઓ ॥ ૧૫ ॥
 ઉવસમજલેણ તુમણ, વિજ્ઞાવિઓ રોસદારુણદવન્ની ।
 વિણયંકુસેણ અહિમાણમયગલો નિગ્ગહં નીઓ ॥ ૧૬ ॥
 વિસવલ્લરીવ્વ માયા, પસરંતી લૂરિયા તુમે નાહ ! ।
 ઉબ્બડકારાલકરવાલતિવ્વધારાપઓગેણ ॥ ૧૭ ॥
 બહુવિહવિયપ્પકલ્લોલસંકુલો લોહજલનિહી સામી ! ।
 સંતોસવાડવાનલ-વસેણ સોસં તુહં પત્તો ॥ ૧૮ ॥
 અત્રેઽવિ ભાવરિણો હાસાઈ સંધડંતદઢકલિણો ।
 ચારિત્તમહામોગ્ગર-પહારદાણેણ તે નિહયા ॥ ૧૯ ॥
 મચ્છરરહિયં પરિહાસવજ્જિયં ગલિયડંદિયવિયારં ।
 ભવનિવ્વેયપહાણં, જયડ જણ તુહ સયા ચરિયં ॥ ૨૦ ॥
 ભોગતિસાપામાપરિ-ગયાણ જીવાણ પરમવિજ્જેણ ।
 રયણત્તયતિહલાઈ, તુમણ નીરોગયા વિહિયા ॥ ૨૧ ॥
 ભાવરિડવાનલદૂમિયાઈ ભવિયાણ માણસવળાઈ ।
 સત્તીકયાઈ તુમણ, ધમ્મામયવારિવાહેણં ॥ ૨૨ ॥
 સુવિહિયચરિયાધરિણી, પમાયપાયાલમૂલમલ્લીણા ।
 પુરિસુત્તમેણ તુમણ, મુણિવડ ! લીલાઈ ઉદ્ધરિયા ॥ ૨૩ ॥
 નાણારયણાઈ જુગવં, તુમણ દાવિંતણેણ ભવાણં ।
 નિવાળનયરમગ્ગો, પાયડિઓ પરમકરુણેણં ॥ ૨૪ ॥
 સીલાલવાલબંધો, ધમ્મતરૂ સગ્ગમોક્ષફલફલિરો ।
 સુહભાવણાજલેણં, અહિસિત્તો સો તણ સામિ ! ॥ ૨૫ ॥
 તં જયડ ચિંતયકુલં, જયમ્મિ સિરિડયસેલસિહરં વ ।
 ભવ્વજિયકમલબંધવ ! જમ્મિ તુમં તમહરો જાઓ ॥ ૨૬ ॥
 સત્ત્વં મહગ્ધિયા સા, મહગ્ધિયા ચરમજલહિવેલવ્વ ।
 મોત્તિયમણિવ્વ જીણ, તં ફુરિડ - ડયરસિપ્પિડે ॥ ૨૭ ॥
 સા દબ્બનયરીનયરસેહરત્તં સયા સમુવ્વહડ ।
 જીઈ તુહ પુરિસસેહર !, જમ્મદિણમહામહો જાઓ ॥ ૨૮ ॥

உதய சிவசுந்தரம்

પ્રથમવર્ગ અપર્યાપ્તમાત્ર અશુભ

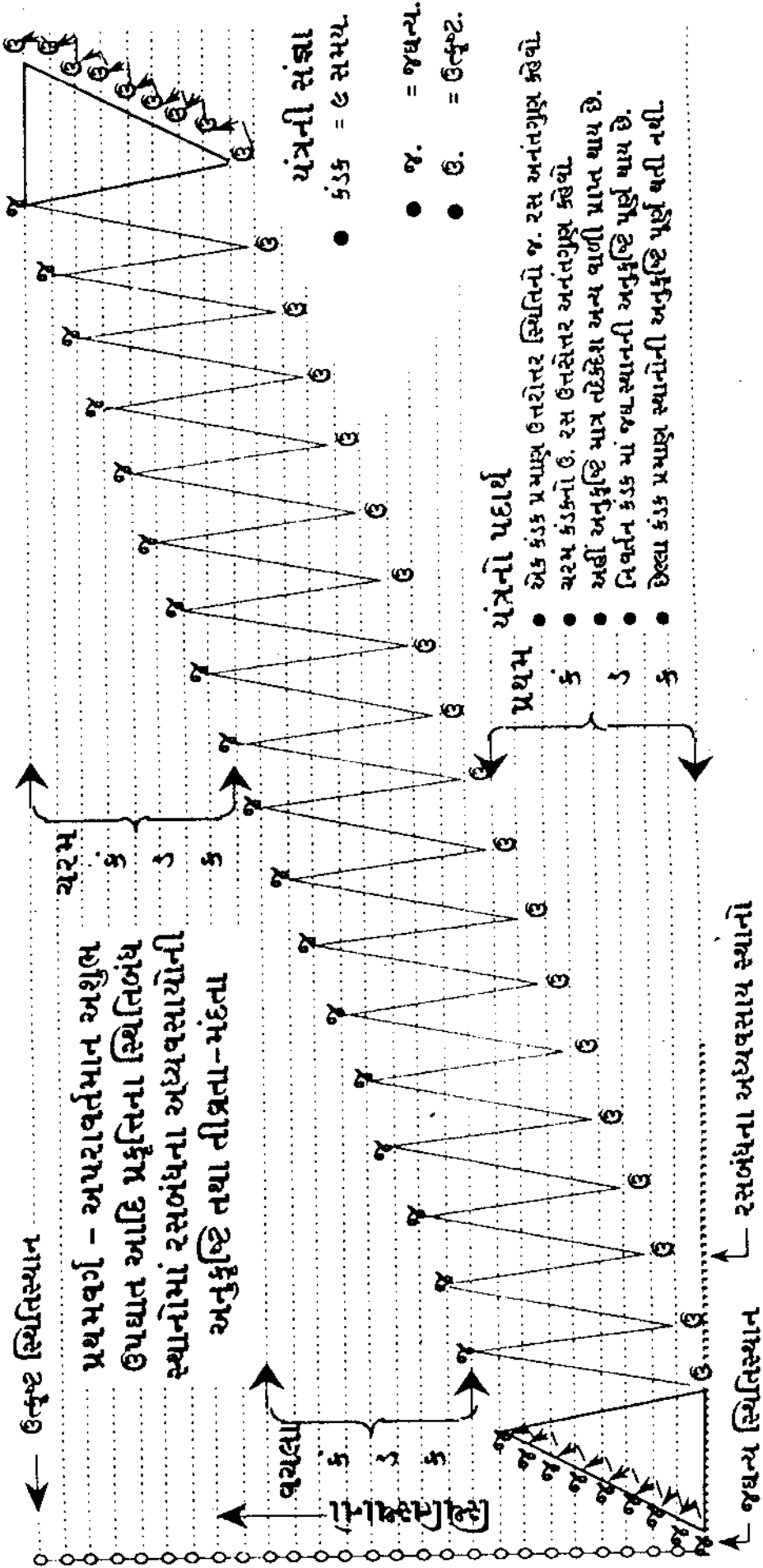
શેષ ૫૪ પ્રકૃતિની અનુક્રુષ્ટિ આ જ પ્રમાણે..

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

[illegible]

—: ଅମଳ କଥା :-

- * ૧ છા સ્થિતિસ્થાન ની અનુક્રુષ્ટિ ૪ થા સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય.
 ૨ જા સ્થિતિ ની અનુક્રુષ્ટિ ૫ થા સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય.
 ૩ જા સ્થિતિ ની અનુક્રુષ્ટિ ૬ થા સ્થિતિસ્થાનમાં પૂર્ણ થાય.
 ચાલત ... ઉ સ્થિતિસ્થાન સુધી.
 * પ્રથમવર્ગની અનુક્રુષ્ટિ લોકેશ્ચાનન્ય અનુસોમનાનુજય થી ઉ ન્તરંક જરૂં તે) ક્રમે જાણવી.
 * NOTE:- P/A માં ભાગના સ્થિતિસ્થાનો ગણા બાદ રસભંધના અભિવ્યસાયો દ્વિગુણ થાય છે એ યાન ધ્યાનમાં
 લેવાની આ પ્રક્રમાં એ યાત્રને ન બતાવતા સામાન્ય થી સ્થાપના બતાવેલ છે.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનના અધ્ય ની અનુક્રંતિ પૂર્ણ		દ્વિતીયવર્ગ અપરાવર્તમાન શુભ પરાધાન પ્રકૃતિની અનુક્રંતિ		રસબંધના અધ્યવસાય સ્થાનો	
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન		યંત્રની સંજ્ઞા		અધ્યવસાય સ્થાનો	
૨૪	૨૪	૧ થી ૪૬ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧ થી ૪૬ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨૪	૨૪
૨૩	૨૩	૧૧ થી ૬૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૧ થી ૬૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨૩	૨૩
૨૨	૨૨	૩૨ થી ૭૫ અધ્યવસાય સ્થાનો	૩૨ થી ૭૫ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨૨	૨૨
૨૧	૨૧	૩૭ થી ૮૧ અધ્યવસાય સ્થાનો	૩૭ થી ૮૧ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨૧	૨૧
૨૦	૨૦	૪૭ થી ૧૦૮ અધ્યવસાય સ્થાનો	૪૭ થી ૧૦૮ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨૦	૨૦
૧૯	૧૯	૬૧ થી ૧૨૬ અધ્યવસાય સ્થાનો	૬૧ થી ૧૨૬ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૯	૧૯
૧૮	૧૮	૭૬ થી ૧૪૭ અધ્યવસાય સ્થાનો	૭૬ થી ૧૪૭ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૮	૧૮
૧૭	૧૭	૯૨ થી ૧૬૫ અધ્યવસાય સ્થાનો	૯૨ થી ૧૬૫ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૭	૧૭
૧૬	૧૬	૧૦૮ થી ૨૦૮ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૦૮ થી ૨૦૮ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૬	૧૬
૧૫	૧૫	૧૨૭ થી ૨૪૭ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૨૭ થી ૨૪૭ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૫	૧૫
૧૪	૧૪	૧૪૬ થી ૨૮૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૪૬ થી ૨૮૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૪	૧૪
૧૩	૧૩	૧૬૬ થી ૩૩૩ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૬૬ થી ૩૩૩ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૩	૧૩
૧૨	૧૨	૧૮૭ થી ૪૩૧ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૮૭ થી ૪૩૧ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૨	૧૨
૧૧	૧૧	૨૦૮ થી ૪૮૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨૦૮ થી ૪૮૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૧	૧૧
૧૦	૧૦	૨૨૭ થી ૫૫૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨૨૭ થી ૫૫૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧૦	૧૦
૯	૯	૨૪૭ થી ૭૫૧ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨૪૭ થી ૭૫૧ અધ્યવસાય સ્થાનો	૯	૯
૮	૮	૨૬૬ થી ૧૦૮૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨૬૬ થી ૧૦૮૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૮	૮
૭	૭	૨૮૭ થી ૧૨૭૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨૮૭ થી ૧૨૭૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૭	૭
૬	૬	૩૦૮ થી ૧૪૭૧ અધ્યવસાય સ્થાનો	૩૦૮ થી ૧૪૭૧ અધ્યવસાય સ્થાનો	૬	૬
૫	૫	૩૩૩ થી ૧૭૬૬ અધ્યવસાય સ્થાનો	૩૩૩ થી ૧૭૬૬ અધ્યવસાય સ્થાનો	૫	૫
૪	૪	૩૬૧ થી ૨૦૮૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૩૬૧ થી ૨૦૮૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૪	૪
૩	૩	૩૮૭ થી ૨૪૭૧ અધ્યવસાય સ્થાનો	૩૮૭ થી ૨૪૭૧ અધ્યવસાય સ્થાનો	૩	૩
૨	૨	૪૧૬ થી ૨૮૭૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૪૧૬ થી ૨૮૭૦ અધ્યવસાય સ્થાનો	૨	૨
૧	૧	૪૪૭ થી ૩૩૩૩ અધ્યવસાય સ્થાનો	૪૪૭ થી ૩૩૩૩ અધ્યવસાય સ્થાનો	૧	૧
અલગ પ્રાયોગ્ય અંતઃ ક્રો. કો. સાગ ૩૫ જા. સ્થિતિસ્થાન		અલગ પ્રાયોગ્ય અંતઃ ક્રો. કો. સાગ ૩૫ જા. સ્થિતિસ્થાન		અલગ પ્રાયોગ્ય અંતઃ ક્રો. કો. સાગ ૩૫ જા. સ્થિતિસ્થાન	
અલગ પ્રાયોગ્ય અંતઃ ક્રો. કો. સાગ ૩૫ જા. સ્થિતિસ્થાન		અલગ પ્રાયોગ્ય અંતઃ ક્રો. કો. સાગ ૩૫ જા. સ્થિતિસ્થાન		અલગ પ્રાયોગ્ય અંતઃ ક્રો. કો. સાગ ૩૫ જા. સ્થિતિસ્થાન	

NOTE → P/A મા ભાગના સ્થિતિસ્થાનો ગયા બાદ રસબંધના અધ્યવસાયો દ્વિગુણ થાય છે. એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. આ યંત્રમાં તે વાતને ન બતાવતા સામાન્યથી સ્થાપના બતાવેલ છે.

[illegible]

१. — दसजंधिना अधिवसाय स्थाने

ચતુર્થ વર્ગ પરાવર્તનમાન અશુભ - ૧૪ પ્રકૃતિ = સૂક્ષ્મત્રિક,
વિકલત્રિક તથા મંથ્રમ ચાર સંઘયણ - સંસ્થાનના
સ્થિતિસ્થાનોમાં રસબંધના અધ્યવસાયોની
અનુકૃષ્ટિ તથા રસની તીવ્રતા-મંદતા

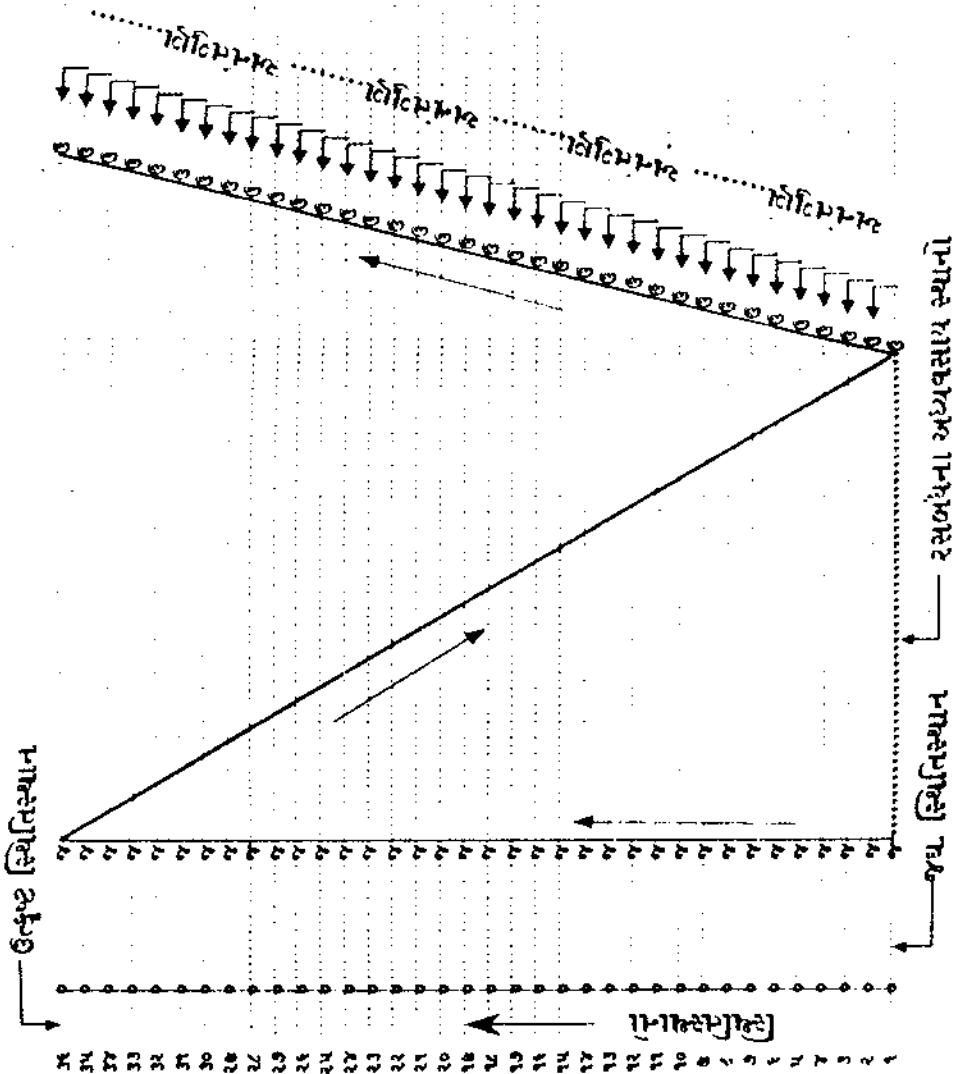
યંત્રનો પદાર્થ

★ સૌ પ્રથમ જ્યન્યસ્થિતિસ્થાનથી આરંભીને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન સુધીમાં રહેલા રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનોનો જથ્થા રસ પરસ્પર તુલ્ય કહેવો.

★ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનનાં જથ્થા રસ કરતા જથ્થા સ્થિતિસ્થાનનો ઉ. રસ અનંતગુણ કહેવો તેના કરતા તેની ઉપરની સ્થિતિનો ઉ. રસ અનંતગુણ કહેવો. યાત્રત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાનનાં ઉ. રસ સુધી ઉત્તરોત્તર અનંતગુણ અનંતગુણ રસ કહેવો.

★ ઉપરોક્ત સર્વ પ્રકૃતિઓમાં તાનિ અન્યાનિ અનુકૃષ્ટિ હોય છે.

★ અહીં ૩૬ મું સ્થાન એ ઉ.સ્થિતિસ્થાન રૂપ છે.

जसभदो सो सूरि, जसं च भदं च निम्मलं पत्तो ।
 चिंतामणिब जेणं, उवलदो नाह ! तं सीसो ॥ २९ ॥
 सिरिविणयचंदअज्जावयस्स पाया जयंतु विञ्जस्स ।
 जेसु तुह आसि लीला, गयकलहस्सेव भदस्स ॥ ३० ॥
 आणंदसूरिपमुहा, जयंतु तुह बंधवा जयप्पयडा ।
 जे तुमए दिक्खविया, सिक्खविया सूरिणो य कया ॥ ३१ ॥
 अब्बो अउबमेयं, किपिय तुम्हाण भवियगयकुडुंब ! ।
 संसारवल्लरीलूरणम्मि जं गयकुलेण समं ॥ ३२ ॥
 नीसेसं तुह चरियं, सब्बजियाणंदकारणं चेव ।
 जं तु न नेहो कत्थवि, तं मह हियए खुडुक्केइ ॥ ३३ ॥
 मन्नामि सामि ! हिययं, वज्जसिलासंपुडेण तुह घडियं ।
 पडिबंधंधुरंमिवि, सीसजणे निप्पिवासं जं ॥ ३४ ॥
 जाणिय अणागयं चिय, मरणं संबोहिऊण सीसगणं ।
 गहियाणसणेण तए, उवलद्धाऽऽराहणपडागा ॥ ३५ ॥
 समुहेण उच्चरंतो, चरिमे समयम्मि अट्ट नवकारे ।
 भणह भणहत्तिजंपिर, ते धन्ना जेहिं दिट्ठोऽसि ॥ ३६ ॥
 सासो खासो दाहो, तिन्निवि रोगा मुणिंद ! तुह खीणा ।
 अणसणपवित्तिसमए, समयं कलुसेहिं कम्महिं ॥ ३७ ॥
 चरमसमएवि सुहगुरु !, वियलत्तं परिहरंतएण तए ।
 सब्बत्थ एगरूवा, गुरुआ सच्चावियं वयणं ॥ ३८ ॥
 सच्चं सा कसिणच्चिय कत्तियमासस्स पंचमी कसिणा ।
 खेत्तंतरं व सूरु, जीए तं सग्गमल्लीणो ॥ ३९ ॥
 एगारस अट्टत्तर संवच्छरकाल ! पडउ तुह कालो ।
 जससेसं जेण तए, तं मुणिरयणं कयं पाव ! ॥ ४० ॥
 हा ! सिद्धंतपियामह !, हा ! माए ! ललियकव्वसंपत्ति ।
 हा ! गणियविज्जसहिए, हा ! बंधव तक्कपरमत्थ ॥ ४१ ॥
 हा ! छंदमुद्धपुत्तय, हा ! हाऽलंकारमज्जलंकारा ।
 हा ! कम्मपयडिपाहुड-माया ! मह भे निसामेह ॥ ४२ ॥

जो आसि मज्ज जणओ, मुणिचंदमुणीसरो विबुहपणओ ।
 सो निग्घिणेण विहिणा, सग्गंगणमंडणो विहिओ ॥ ४३ ॥
 ते अमयजलहिउगारसन्निहा कत्थ कोमलालावा ? ।
 सुपसन्ननयणअवल्लोयणाइं ही ताइं पुण कत्थ ! ॥ ४४ ॥
 इय तुज्झ विरहहुयवह-जालावलिकवलिया रुयइ कलुणं ।
 निस्संकं लीलाइय-मणुसरइ सरस्सई-देवी ॥ ४५ ॥
 हा ! चरणलच्छीवच्छे, संपइ वेहव्वदुक्खमणुपत्ता ।
 जइधम्मपुत्त ! मज्झवि, संजाओ सामिणा विरहो ॥ ४६ ॥
 ही जिणवयणपहावण-कत्ते ! कत्ताण दुस्सहं रुयसि ।
 अनिययविहारचरिए !, हुहुत्ति दूहवसि रोयंति ॥ ४७ ॥
 इय निययकुडुंबयमाणुसाइं पत्तेयमुल्लविय दीणं ।
 विलवइ चरित्तराओ, ओ ! विरहे तुज्झ मुणिनाह ! ॥ ४८ ॥
 को मज्झ संपयं सामिसाल ! दाही सिरम्मि करकमलं ? ।
 अरुणपहाजणियं समययं व लच्छीनिवासगिहं ॥ ४९ ॥
 कुवलयदलमालामण-हराए अभयप्पवाहमहराए ।
 नेहभरमंथराए दिट्ठीए पसायभरियाए ॥ ५० ॥
 तह ताय ! पलोएही, संपइ को चरणतामरसपणयं ।
 रोमंचंचियदेहं, तुह विरहे माणुसं लोयं ॥ ५१ ॥
 अइदुग्गमगंथपव्वय-सिहरोली मज्झ संपयं केणं ।
 तुह वयणवज्जविरहे, भिंदेयव्वा पयत्तेणं ॥ ५२ ॥
 अहवा - तुह नाम परममंतं, अहोनिंसं मज्झ ज्ञायमाणस्स ।
 नाणचरणप्पहाणा, उल्लसिही मंगलगुणाली ॥ ५३ ॥
 जह आसि मज्झ तुह पायपंकए सामि ! अविरला भत्ती ।
 तव्वसउ च्चिय जम्मंतरेवि तं होज्ज मज्झ गुरु ॥ ५४ ॥
 आणंदमुणिवायं, इय वयणपुरस्सरं विहेऊणं ।
 गुरुभणियकज्जसज्जो, संजाओ देवसूरित्ति ॥ ५५ ॥

इति कृतिर्देवसूरीणां ।

અથ પરિશિષ્ટ :- ૩

ઉત્તર પ્રકૃતિઓને વિષે ધ્રુવબંધિ

મૂલ કર્મના નામ	કુલ ઉત્તરપ્રકૃતિ	ઉત્તરપ્રકૃતિ	ઉત્તરપ્રકૃતિઓ ના નામ	૧		૨		૩		૪			૫		૬	
				૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૭/૧	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
૧ જ્ઞા	૧	૧	મતિજ્ઞાનાવરણીય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
ના	૨	૨	શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
વર	૩	૩	અવધિજ્ઞાનાવરણીય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
ણીય	૪	૪	મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
કર્મ	૫	૫	કેવલજ્ઞાનાવરણીય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૧
૨ દ	૬	૧	ચક્ષુદર્શનાવરણીય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
ર્શ	૭	૨	અચક્ષુદર્શનાવરણીય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
ના	૮	૩	અવધિદર્શનાવરણીય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
વ	૯	૪	કેવલ દર્શનાવરણીય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૧
૨	૧૦	૫	નિદ્રા	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
ણી	૧૧	૬	નિદ્રા - નિદ્રા	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
ય	૧૨	૭	પ્રચલા	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
ક	૧૩	૮	પ્રચલા - પ્રચલા	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
ર્મ	૧૪	૯	થીણદ્વિ	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
૩ વેદ	૧૫	૧	સાતાવેદનીય	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
નીય	૧૬	૨	અસાતાવેદનીય	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
૪	૧૭	૧	સમ્યક્ત્વમોહનીય	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
	૧૮	૨	મિશ્રમોહનીય	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
મો	૧૯	૩	મિથ્યાત્વમોહનીય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૧
	૨૦	૪	અનંતાં ક્રોધ	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
હ	૨૧	૫	અનંતાં માન	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
	૨૨	૬	અનંતાં માયા	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
ની	૨૩	૭	અનંતાં લોભ	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
	૨૪	૮	અપ્રત્યાં ક્રોધ	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
ય	૨૫	૯	અપ્રત્યાં માન	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
	૨૬	૧૦	અપ્રત્યાં માયા	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
ક	૨૭	૧૧	અપ્રત્યાં લોભ	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
	૨૮	૧૨	પ્રત્યાં ક્રોધ	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧
ર્મ	૨૯	૧૩	પ્રત્યાં માન	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧

મૂલ કર્મના નામ	કુલ ઉત્તરપ્રકૃતિ	ઉત્તરપ્રકૃતિ	ઉત્તરપ્રકૃતિઓના નામ	૧		૨		૩		૪			૫		૬		૭		૮		૯		૧૦		૧૧		૧૨	
				મુવંધી	અમુવંધી	મુવોદયી	અમુવોદયી	મુવસના	અમુવસના	સર્વધાતી	દેશધાતી	અધાતી	પરાવર્તમાન	અપરાવર્તમાન	શુભ	અશુભ												
મો	૩૦	૧૪	પ્રત્યાઽ માયા	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૧	
	૩૧	૧૫	પ્રત્યાઽ લોભ	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૩૨	૧૬	સંજ્વઽ ક્રોધ	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૩૩	૧૭	સંજ્વઽ માન	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
ની	૩૪	૧૮	સંજ્વઽ માયા	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૩૫	૧૯	સંજ્વઽ લોભ	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૩૬	૨૦	હાસ્ય નોકષાય	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૩૭	૨૧	રતિ નોકષાય	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
ક	૩૮	૨૨	અરતિ નોકષાય	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૩૯	૨૩	શોક નોકષાય	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૪૦	૨૪	ભય નોકષાય	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૪૧	૨૫	જુગુપ્સા નોકષાય	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
મ	૪૨	૨૬	પુરુષવેદ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૪૩	૨૭	સ્ત્રીવેદ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૪૪	૨૮	નપુંસકવેદ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૧	
	૪૫	૧	દેવાયુ	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
આયુ	૪૬	૨	મનુષ્યાયુ	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
ધ્ય	૪૭	૩	તિર્યંચાયુ	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
કર્મ	૪૮	૪	નરકાયુ	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
દ	૪૯	૧	મનુષ્યગતિ	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
	૫૦	૨	તિર્યંચગતિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
	૫૧	૩	દેવગતિ	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
	૫૨	૪	નરકગતિ	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
મ	૫૩	૫	એકેન્દ્રિયજાતિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
	૫૪	૬	બેઘન્દ્રિયજાતિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
	૫૫	૭	ત્રેઘન્દ્રિયજાતિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
	૫૬	૮	ચૌરિન્દ્રિયજાતિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
પ	૫૭	૯	પંચેન્દ્રિયજાતિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
	૬૩	૧૫	ઔદારિક શરીર ષટ્ક	૦	૧	૦	૧	૬	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
	૬૮	૨૧	વૈકિય શરીર ષટ્ક	૦	૧	૦	૧	૦	૬	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	
	૭૫	૨૭	આહારક શરીર ષટ્ક	૦	૧	૦	૧	૦	૬	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	

[illegible]

મૂલ કર્મના નામ	કુલ ઉત્તરપ્રકૃતિ	ઉત્તર પ્રકૃતિ	ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ના નામ	૧		૨		૩		૪			૫		૬	
				૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૭/૧	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
				મુવબંધી	અધુવબંધી	મુવોદધી	અધુવોદધી	મુવસત્તા	અધુવસત્તા	સર્વધાતી	દેશધાતી	અધાતી	પરાવર્તમાન	અપરાવર્તમાન	શુભ	અશુભ
દ	૭૮	૩૧	તૈજસ શરીર ૪	૧	૦	૧	૦	૪	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦
	૮૨	૩૪	કાર્મણ શરીર ૩	૧	૦	૧	૦	૩	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦
ના	૮૩	૩૫	ઔદારિક અંગોપાંગ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૮૪	૩૬	વૈક્રિય અંગોપાંગ	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૮૫	૩૭	આહારક અંગોપાંગ	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૮૬	૩૮	વજ્રઋષભનારાય સંધ૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૮૭	૩૯	ઋષભનારાય સંધ૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૮૮	૪૦	નારાય સંધ૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૮૯	૪૧	અર્ધનારાય સંધ૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૯૦	૪૨	કીલિકા સંધ૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
મ	૯૧	૪૩	છેવદું સંધ૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૯૨	૪૪	સમયતુરસ સંસ્થાન	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૯૩	૪૫	ન્યગ્રોધ પરિમંડળ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૯૪	૪૬	સાદિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૯૫	૪૭	વામન	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૯૬	૪૮	કુબ્જ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૯૭	૪૯	હુંડક	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
ક	૧૦૨	૫૪	વર્ણ - ૫	૧	૦	૧	૦	૫	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૧
	૧૦૪	૫૬	ગંધ - ૨	૧	૦	૧	૦	૨	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૧
	૧૦૯	૬૧	રસ - ૫	૧	૦	૧	૦	૫	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૧
	૧૧૭	૬૯	સ્પર્શ - ૮	૧	૦	૧	૦	૮	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૧
	૧૧૮	૭૦	નરકાનુપૂર્વી	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૧૯	૭૧	તિર્ય્યાનુપૂર્વી	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૨૦	૭૨	મનુષ્યાનુપૂર્વી	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
મં	૧૨૧	૭૩	દેવાનુપૂર્વી	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૨૨	૭૪	શુભવિહાયોગતિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૨૩	૭૫	અશુભવિહાયોગતિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૨૪	૭૬	પરાધાત	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦
	૧૨૫	૭૭	ઉચ્ચવાસ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦
	૧૨૬	૭૮	આતપ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૨૭	૭૯	ઉદ્યોત	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦

[illegible]

મૂલ કર્મના નામ	કુલ ઉત્તરપ્રકૃતિ	ઉત્તર પ્રકૃતિ	ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ના નામ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૭/૧	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
૬	૧૨૮	૮૦	અગુરુલધુ	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦
	૧૨૯	૮૧	તીર્થકરનામ	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦
ના	૧૩૦	૮૨	નિર્માણ	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૧	૦
	૧૩૧	૮૩	ઉપધાત	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૦	૧	૦	૧
	૧૩૨	૮૪	ત્રસ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૩૩	૮૫	બાદર	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૩૪	૮૬	પર્યાપ્ત	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
મ	૧૩૫	૮૭	પ્રત્યેક	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૩૬	૮૮	સ્થિર	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૩૭	૮૯	શુભ	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૩૮	૯૦	સૌભાગ્ય	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૩૯	૯૧	સુસ્વર	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
ક	૧૪૦	૯૨	આદેય	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૪૧	૯૩	યશઃકીર્તિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
	૧૪૨	૯૪	સ્થાવર	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૪૩	૯૫	સુક્ષ્મ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૪૪	૯૬	અપર્યાપ્ત	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
મ	૧૪૫	૯૭	સાધારણ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૪૬	૯૮	અસ્થિર	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૪૭	૯૯	અશુભ	૦	૧	૧	૦	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૪૮	૧૦૦	દૌર્ભાગ્ય	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૪૯	૧૦૧	દુઃસ્વર	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૫૦	૧૦૨	અનાદેય	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
	૧૫૧	૧૦૩	અયશઃકીર્તિ	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
૭ ગો-	૧૫૨	૧	ઉચ્ચગોત્ર	૦	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૧	૦
ત્ર કર્મ	૧૫૩	૨	નીચગોત્ર	૦	૧	૦	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
૮ અં	૧૫૪	૧	દાનાન્તરાય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
ત	૧૫૫	૨	લાભાન્તરાય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
રાય	૧૫૬	૩	ભોગાન્તરાય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
ક	૧૫૭	૪	ઉપભોગાન્તરાય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
મ	૧૫૮	૫	વીર્યાન્તરાય	૧	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
પ્રત્યેક દ્વારની કુલ પ્રકૃતિ				૪૭	૭૩	૨૭	૮૫	૧૩૦	૨૮	૨૦	૨૫	૭૫	૮૧	૨૯	૪૨	૮૨
કુલ પ્રકૃતિ				૧૨૦		૧૨૨		૧૫૮		૧૨૦		૧૨૦		૧૨૦		૧૨૪

www.jainelibrary.org

મૂલ ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષે પ્રકૃતિબંધ તથા પ્રદેશબંધના							
કુલ સંખ્યા	મૂલ કર્મના નામ	પ્રકૃતિબંધના સ્વામિત્વ	પ્રકૃતિબંધ સાધાદિ કેટલા પ્રકારે ?	જયન્યાદિ પ્રદેશબંધ કેટલા પ્રકારે ? ૨ = સાદિ-અધુવ ૪ = સાધાદિ-૪			
				જયન્ય	અજયન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ
૧	જ્ઞાનાવરણીય	૧ થી ૧૦	૪	૨	૨	૨	૪
૨	દર્શનાવરણીય	૧ થી ૧૦	૪	૨	૨	૨	૪
૩	વેદનીય	૧ થી ૧૩	૩ (સાદિસિવાય)	૨	૨	૨	૪
૪	મોહનીય	૧ થી ૮/૫	૪	૨	૨	૨	૨
૫	આયુષ્ય	૧ થી ૭, ૩ વિના	૨	૨	૨	૨	૨
૬	નામ	૧ થી ૧૦	૪	૨	૨	૨	૪
૭	ગોત્ર	૧ થી ૧૦	૪	૨	૨	૨	૪
૮	અંતરાય	૧ થી ૧૦	૪	૨	૨	૨	૪
ઉત્તર પ્રકૃતિઓના નામ							
૫	મતિજ્ઞાનાં આદિ-૫	૧ થી ૧૦	૪	૨	૨	૨	૪
૯	ચક્ષુદર્શન - આદિ-૪	૧ થી ૧૦	૪	૨	૨	૨	૪
૧૧	નિદ્રાદ્વિક	૧ થી ૮/૧	૪	૨	૨	૨	૪
૧૪	થીજાદ્વિત્રિક	૧ થી ૨	૪	૨	૨	૨	૨
૧૫	સાતાવેદન	૧ થી ૧૩	૨	૨	૨	૨	૨
૧૬	અસાતાવેદન	૧ થી ૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૭	મિથ્યાત્વ મોહન	૧ લા	૪	૨	૨	૨	૨
૧૮	મિશ્ર મોહન	+	+	+	+	+	+
૧૯	સમ્યક્ત્વ મોહન	+	+	+	+	+	+
૨૩	અનંતાં - ૪ કષાય	૧ થી ૨	૪	૨	૨	૨	૨
૨૭	અપ્રત્યાં - ૪ કષાય	૧ થી ૪	૪	૨	૨	૨	૪
૩૧	પ્રત્યાં - ૪ કષાય	૧ થી ૫	૪	૨	૨	૨	૪
૩૨	સંજવન - ક્રોધ	૧ થી ૮/૨	૪	૨	૨	૨	૪
૩૩	સંજવન - માન	૧ થી ૮/૩	૪	૨	૨	૨	૪
૩૪	સંજવન - માયા	૧ થી ૮/૪	૪	૨	૨	૨	૪
૩૫	સંજવન - લોભ	૧ થી ૮/૫	૪	૨	૨	૨	૪
૩૭	હાસ્ય - રતિ	૧ થી ૮/૭	૨	૨	૨	૨	૨
૩૮	અરતિ - શોક	૧ થી ૬	૨	૨	૨	૨	૨
૪૧	ભય - જુગુપ્સા	૧ થી ૮/૭	૪	૨	૨	૨	૪
૪૨	પુરુષવેદ	૧ થી ૮/૧	૨	૨	૨	૨	૨
૪૩	સ્ત્રીવેદ	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૪૪	નપું વેદ	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૪૫	દેવાયુષ્ય	૧ થી ૭ (૩ વિના)	૨	૨	૨	૨	૨

સ્વામિત્વ તથા સાધાદિ પ્રદર્શક યંત્ર નં.-૨	
જઘન્ય પ્રદેશબંધના સ્વામી	ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધના સ્વામી
સંજ્ઞા : સૂ૦ = સુક્ષ્મનિગોદલબ્ધિ અપર્યા૦ સર્વઅલ્પ વીર્યવાલો ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે નામકર્મની ૨૫ આદિનો બંધક જાણાવો. બંને ખાનામાં છેલ્લો આંકડો ગુણસ્થાનકનો છે.	મૂ૦-૬ = મૂલ ૬ આદિકર્મનો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો દે૦-પ્રા૦-૨૮ = દેવગત્યાદિ ૨૮ આદિનો બંધક જાણાવો. બંને ખાનામાં છેલ્લો આંકડો ગુણસ્થાનકનો છે.
સૂ૦ - ભવના પ્રથમ સમયે	મૂ૦ ૬, ૧૦ મે
સૂ૦ - "	મૂ૦ ૬, ૧૦ મે
સૂ૦ - "	મૂ૦ ૬, ૧૦ મે
સૂ૦ - "	મૂ૦ ૭ના બંધક ૧ લે, ૪ થી ૮
સૂ૦ આયુષ્યના $\frac{2}{3}$ ભાગ પછીના ૧લા સમયે	મૂ૦ ૮ના બંધક ૧ લે, ૪ થી ૭
સૂ૦ - ભવના પ્રથમ સમયે	મૂ૦ ૬ના બંધક ૧૦ મે
સૂ૦ - "	મૂ૦ ૬ના બંધક ૧૦ મે
સૂ૦ - "	મૂ૦ ૬ના બંધક ૧૦ મે
સૂ૦ - ભવના પ્રથમ સમયે	મૂ૦ - ૬, ૧૦ મે
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૬, ૧૦ મે
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૪ થી ૮/૧
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૧ લા
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૬, ૧૦ મે
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૧ લે - ૪ થી ૬
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૧ લા
+	+
+	+
સૂ૦ - ભવના પ્રથમ સમયે	મૂ૦ - ૭, ૧ લા
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૪ થા
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૫મા
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૮/૨
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૮/૩
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૮/૪
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૮/૫
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૪ થી ૮/૭
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૪ થી ૬
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૪ થી ૮/૭
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૮/૧
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૧ લા
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૧ લા
અસંજિ પર્યાપ્ત, ઘોલમાન યોગવાલો, જઘન્ય વીર્યવાલો ૧લા	મૂ૦ - ૮, ૧ લે - ૪ થી ૭

કુલ સંખ્યા	ઉત્તર પ્રકૃતિઓના નામ	પ્રકૃતિબંધના સ્વામિત્વ	પ્રકૃતિબંધ સાધાદિ કેટલા પ્રકારે ?	જઘન્યાદિ પ્રદેશબંધ કેટલા પ્રકારે ? ૨ = સાદિ-અધુવ ૪ = સાધાદિ-૪			
				જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ
૪૬	મનુષ્યાયુષ્ય	૧ - ૨ - ૪ થે	૨	૨	૨	૨	૨
૪૭	તિર્યયાયુષ્ય	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૪૮	નરકાયુષ્ય	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૪૯	મનુષ્યગતિ	૧ થી ૪	૨	૨	૨	૨	૨
૫૦	તિર્યયગતિ	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૫૧	દેવગતિ	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૫૨	નરકગતિ	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૫૩	એકેન્દ્રિયજાતિ	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૫૬	વિકલેન્દ્રિયજાતિ	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૫૭	પંચેન્દ્રિયજાતિ	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૫૮	ઔદારિક શરીર	૧ થી ૪	૨	૨	૨	૨	૨
૫૯	વૈક્રિય શરીર	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૬૦	આહારક શરીર	૭ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૬૨	તૈ - કાર્મણ શરીર	૧ થી ૮/૬	૪	૨	૨	૨	૨
૬૩	ઔદારિક અંગોપાંગ	૧ થી ૪	૨	૨	૨	૨	૨
૬૪	વૈક્રિય અંગોપાંગ	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૬૫	આહારક અંગોપાંગ	૭ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૮૦	બંધન - ૧૫	+	+	૨	૨	૨	૨
૮૫	સંઘાતન - ૫	+	+	૨	૨	૨	૨
૮૬	વજ્રઋષભનારાય સંઘ૦	૧ થી ૪	૨	૨	૨	૨	૨
૮૭	ઋષભનારાય સંઘ૦	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૮૮	નારાય સંઘ૦	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૮૯	અર્ધનારાય સંઘ૦	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૯૦	કીલિકા સંઘ૦	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૯૧	છેવકું (સેવાર્ત) સંઘ૦	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૯૨	સમયતુરસ્ત સંસ્થાન	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૯૬	મધ્યમ - ૪ સંસ્થાન	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૯૭	હુંડક સંસ્થાન	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૧૧૭	વર્ણાદિ - ૪ - ૨૦	૧ થી ૮/૬	૪	૨	૨	૨	૨
૧૧૮	મનુષ્યાનુપૂર્વી	૧ થી ૪	૨	૨	૨	૨	૨
૧૧૯	તિર્યયાનુપૂર્વી	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૨૦	દેવાનુપૂર્વી	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૨૧	નરકાનુપૂર્વી	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨

જઘન્ય પ્રદેશબંધના સ્વામી	ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધના સ્વામી
સંજ્ઞા : સૂ૦ = સૂક્ષ્મનિગોદલબ્ધિ અપર્યા૦ સર્વઅલ્પ વીર્યવાલો ઉત્પત્તિ પ્રથમ સમયે નામકર્મની ૨૫ આદિનો બંધક જાણવો. બંને જ્ઞાનામાં છેલ્લો આંકડો ગુણસ્થાનકનો છે.	મૂ.-૬ = મૂલ ૬ આદિકર્મનો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો દે-પ્રા.-૨૮ = દેવગત્યાદિ ૨૮ આદિનો બંધક જાણવો. બંને જ્ઞાનામાં છેલ્લો આંકડો ગુણસ્થાનકનો છે.
સૂ૦ - નિગોદ લ૦ અપર્યા૦ સ્વ આયુના $\frac{2}{3}$ પછી	મૂ૦ - ૮, સંજ્ઞિ પર્યા૦ ચારે ગતિના ૧ લે - ૪ થે
પ્રથમ સમયે ૧ લા	મૂ૦ - ૮, સંજ્ઞિ પર્યા૦ ચારે ગતિના ૧ લા
દેવાયુની જેમ	મૂ૦ - ૮, મનુ૦ પંચે૦ તિ૦ ૧ લા
સૂ૦ - ૨૯, ૧ લા	મૂ૦-૭, અપર્યા૦ મનુ૦ પ્રાપ્તિ૦ - ૨૫, ૧ લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦-૭, અપર્યા૦ એકે૦ પ્રા૦ ૨૩ - ૧ લા
મનુ૦માં ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે દે૦-૨૯ જિનનામસહિત	મૂ૦-૭, દે૦પ્રા૦-૨૮, આહ્વાનિક સહિત (૩૦) ૧ લે-૪ થી ૮/૬
નરકાયુની જેમ	મૂ૦-૭, નરક પ્રા૦ - ૨૮, ૧ લા
સૂ૦ - ૨૬, ૧ લા	મૂ૦-૭, એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧ લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦-૭, અપ૦ વિ૦ પ્રા૦ - ૨૫, ૧ લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦-૭, અપર્યા૦ તિ૦ પંચે૦ મનુ૦ પ્રા૦ - ૨૫ ૧ લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦-૭, અપર્યા૦ એ૦ - પ્રા૦ - ૨૩, ૧ લા
દેવગતિની જેમ	દેવગતિની જેમ (૩૦ સિવાય)
મૂ૦ - ૮, પરાવર્ત૦, જઘ૦વીર્ય, દેવ-પ્રા૦ - ૩૧, ૭ મે	મૂ૦-૭, દે૦ પ્રા૦ - ૩૦ (આહ્વાન સહિત), ૭ થી ૮/૬
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦-૭, અપર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧ લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦-૭, અપર્યા૦ વિ૦તિ૦મનુ૦ પંચે૦ પ્રા૦ - ૨૫, ૧ લા
દેવગતિની જેમ	મૂ૦ - ૭, દે૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧ લે, ૪ થી ૮/૬
આહારક શરીરની જેમ	આહારક શરીરની જેમ
+	+
+	+
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦-૭, મ૦-તિ૦પ્રા૦ ૨૮ (પ્રથમ સંધ૦સહિત, ૧ લે, ૪ થે
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦ - ૭, તિ૦ મનુ૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧ લે
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦ - ૭, તિ૦ મનુ૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧ લે
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦ - ૭, તિ૦ મનુ૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧ લે
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦ - ૭, તિ૦ મનુ૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧ લે
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦ - ૭, તિ૦ મનુ૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧ લે
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦ - ૭, દેવ૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧ લે - ૪ થી ૮/૬
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦ - ૭, તિ૦ મનુ૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧ લે
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦ - ૭, તિ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧ લે
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	મૂ૦ - ૭, અપર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧ લા
સૂ૦ - ૨૯, ૧ લા	મનુષ્યગતિની જેમ
સૂ૦ - ૩૦, ૧ લા	તિર્યંચગતિની જેમ
દેવગતિની જેમ	દેવગતિની જેમ
નરકાયુની જેમ	નરકગતિની જેમ

કુલ સંખ્યા	ઉત્તર પ્રકૃતિઓના નામ	પ્રકૃતિબંધના સ્વામિત્વ	પ્રકૃતિબંધ સાધાદિ કેટલા પ્રકારે ?	જઘન્યાદિ પ્રદેશબંધ કેટલા પ્રકારે ? ૨ = સાદિ-અધુવ ૪ = સાધાદિ-૪			
				જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ
૧૨૨	શુભવિહાયોગતિ	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૨૩	અશુભ વિહાયોગતિ	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૨૪	પરાધાત	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૨૫	ઉચ્છ્વાસ	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૨૬	આતપ	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૧૨૭	ઉદ્યોત	૧ - ૨ જે	૨	૨	૨	૨	૨
૧૨૮	અગુરુલધુ	૧ થી ૮/૬	૪	૨	૨	૨	૨
૧૨૯	તીર્થકર	૪ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૩૦	નિર્માણ	૧ થી ૮/૬	૪	૨	૨	૨	૨
૧૩૧	ઉપધાત	૧ થી ૮/૬	૪	૨	૨	૨	૨
૧૩૨	ત્રસ	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૩૩	બાદર	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૩૪	પર્યાપ્ત	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૩૫	પ્રત્યેક	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૩૬	સ્થિર	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૩૭	શુભ	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૩૮	સૌભાગ્ય	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૩૯	સુસ્વર	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૪૦	આદેય	૧ થી ૮/૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૪૧	યશઃકીર્તિ	૧ થી ૧૦	૨	૨	૨	૨	૨
૧૪૨	સ્થાવર	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૧૪૩	સૂક્ષ્મ	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૧૪૪	અપર્યાપ્તા	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૧૪૫	સાધારણ	૧ લે	૨	૨	૨	૨	૨
૧૪૬	અસ્થિર	૧ થી ૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૪૭	અશુભ	૧ થી ૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૪૮	દૌર્ભાગ્ય	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૪૯	દુઃસ્વર	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૫૦	અનાદેય	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૫૧	અયશઃકીર્તિ	૧ થી ૬	૨	૨	૨	૨	૨
૧૫૨	ઉચ્ચગોત્ર	૧ થી ૧૦	૨	૨	૨	૨	૨
૧૫૩	નીચગોત્ર	૧ થી ૨	૨	૨	૨	૨	૨
૧૫૮	દાનાંતરાયાદિ - ૫	૧ થી ૧૦	૪	૨	૨	૨	૪

જઘન્ય પ્રદેશબંધના સ્વામી	ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધના સ્વામી
સંજ્ઞા : સૂ૦ = સુશ્મનિગોદલબ્ધિ અપર્યા૦ સર્વઅલ્પ વીર્યવાલો ઉત્પત્તિ પ્રથમ સમયે નામકર્મની ૨૫ આદિનો બંધક જાણાવો. બંને ખાનામાં છેલ્લો આંકડો ગુણસ્થાનકનો છે.	મૂ૦-૬ = મૂલ ૬ આદિકર્મનો બંધક ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો દે-પ્રા.-૨૮ = દેવગત્યાદિ ૨૮ આદિનો બંધક જાણાવો. બંને ખાનામાં છેલ્લો આંકડો ગુણસ્થાનકનો છે.
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, દેવ પ્રા૦ - ૨૮, ૧લે - ૪ થી ૮/૬
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, ના૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧લે
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, પર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૫, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, પર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૫, ૧લા
સૂ૦ - ૨૬, ૧લા	મૂ૦ - ૭, પર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૬ ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, પર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૬, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, અપર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
અનુત્તરદેવમાં ઉત્પત્તિના ૧લા સમયે મનુ૦ પ્રા૦ ૩૦, ૪થા	મૂ૦-૭, દે૦ પ્રા૦ - ૨૮, -૩૧, (જિનનામસહિત) ૪થી ૮/૬
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, અપર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, અપર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	ઔદ્યારિક અંગોપાંગની જેમ
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, અપર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭ પર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૫, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ ૭, અપર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭ પર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૫, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭ પર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૫, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, દે૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧લે - ૪ થી ૮/૬
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, દે૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧લે - ૪ થી ૮/૬
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, દે૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧લે - ૪ થી ૮/૬
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૬, ૧૦ મે
સૂ૦ - ૨૬, ૧લા	મૂ૦ - ૭, એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૨૫, ૧લા	મૂ૦ - ૭, એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૨૫, ૧લા	મૂ૦ - ૭, એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૨૫, ૧લા	મૂ૦ - ૭, એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, અપર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, અપર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, નરક૦ પ્રા૦ - ૨૮, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ૩૦, ૧લા	મૂ૦ - ૭, અપર્યા૦ એ૦ પ્રા૦ - ૨૩, ૧લા
સૂ૦ - ભવના પ્રથમ સમયે	મૂ૦ - ૬, ૧૦ મે
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૭, ૧લા
સૂ૦ - "	મૂ૦ - ૬, ૧૦ મે

મૂલ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે અનુભાગબંધ તથા સ્થિતિબંધના						
કુલ સંખ્યા	કર્મના નામ	જઘન્યાદિ-૪ અનુભાગબંધ સાદિ આદિ કેટલા પ્રકારે ?				જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામી સંજ્ઞા :- સં૦ = સંકિલ્પ, વિ૦ = વિશુદ્ધ, મિ૦ = મિથ્યાદૃષ્ટિ, Δ = તે તે ગુણઠાણનો અંત્યસમય
		જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉન્કુજ	અન્કુજ	
૧	જ્ઞાનાવરણીય	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક, ૧૦મા Δ
૨	દર્શનાવરણીય	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક, ૧૦મા Δ
૩	વેદનીય	૨	૨	૨	૪	પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી સમ્ય૦ - મિ૦ - ચારે ગતિના ૧ થી ૬
૪	મોહનીય	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક, ૮મા Δ
૫	આયુષ્ય	૨	૨	૨	૨	મિ૦ તિ૦ - મનુ૦ મધ્યમ પરિણામી સર્વ જઘન્ય શુલ્લક ભવસ્થિતિ બંધાય
૬	નામ	૨	૨	૨	૪	મિથ્યાદૃષ્ટિ પરાવર્તમાન પરિણામી ચારે ગતિના
૭	ગોત્ર	૨	૪	૨	૪	સમ્યક્ત્વાભિમુખ ચરમ સમયે મિ૦ વિશુદ્ધ પરિણામી ૭મી નરક
૮	અંતરાય	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક, ૧૦મા Δ
ઉત્તરપ્રકૃતિઓના નામ						
૫	મતિજ્ઞા૦ - આદિ-૫	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા Δ
૯	ચક્ષુ દર્શ૦ - આદિ-૪	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા Δ
૧૧	નિદ્રાદ્વિક	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૮/૧ Δ
૧૪	ધીણદ્વિત્રિક	૨	૪	૨	૨	સમ્યક્ત્વ સહિત સંયમ પામતો, ૧લા Δ
૧૫	સાતાવેદનીય	૨	૨	૨	૨	વેદનીય કર્મની જેમ
૧૬	અસાતાવેદનીય	૨	૨	૨	૨	વેદનીય કર્મની જેમ
૧૭	મિથ્યાત્વ - મોહ૦	૨	૪	૨	૨	સમ્યક્ત્વ સહિત સંયમ પામતો ૧લા Δ
૨૧	અનંતા૦ - ૪ કષાય	૨	૪	૨	૨	સમ્યક્ત્વ સહિત સંયમ પામતો ૧ લા Δ
૨૫	અપ્રત્યા૦ - ૪ કષાય	૨	૪	૨	૨	સંયમ પામતો ૪થા Δ
૨૯	પ્રત્યા૦ - ૪ કષાય	૨	૪	૨	૨	સંયમ પામતો ૫મા Δ
૩૦	સંજવ૦ - ક્રોધ	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૮/૨ Δ
૩૧	સંજવ૦ - માન	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૮/૩ Δ
૩૨	સંજવ૦ - માયા	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૮/૪ Δ
૩૩	સંજવ૦ - લોભ	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૮/૫ Δ
૩૫	હાસ્ય - રતિ	૨	૨	૨	૨	ક્ષપક ૮ મા Δ
૩૭	અરતિ - શોક	૨	૨	૨	૨	અતિ વિ૦ - અપ્રમત્તાભિમુખ ૬ ક્ષા Δ
૩૯	ભય, જુગુપ્સા	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૮ મા Δ
૪૦	પુરુષવેદ	૨	૨	૨	૨	ક્ષપક ૮/૧ Δ
૪૧	સ્ત્રીવેદ	૨	૨	૨	૨	યથાપોગ્ય વિ૦ ચારેગતિના મિ૦

સાધાદિ તથા સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં-૩						
ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધના સ્વામી	જઘન્યાદિ-૪ સ્થિતિબંધ સાદિ આદિ કેટલા પ્રકારે ?				સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ ક્ર = તે ગુણસ્થાનકનો અંત્ય સમય અને અંત્ય સ્થિતિબંધ અંતર્મુક્ત પ્રમાણ	
	જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ	જઘન્ય સંજ્ઞા : - બા૦ ૫૦ એ૦ = બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય	ઉત્કૃષ્ટ સંજ્ઞા :- પ્રા૦ = પ્રાયોગ્ય
અતિ સં૦, મિ૦ ચારેગતિના	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા ક્ર	અતિ સં૦, મિ૦ ચારેગતિના
" "	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા ક્ર	" " "
ક્ષપક ૧૦ મા Δ	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા ક્ર	" " "
અતિ સં૦, મિ૦ ચારેગતિના	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૯મા ક્ર	" " "
તત્ત્વ યોગ્ય વિશુદ્ધ અપ્રમત્તમુનિ	૨	૨	૨	૨	તદ્યોગ્ય મિ૦ - તિ૦ મનુ૦ સંજ્ઞિ, અસંજ્ઞિ	તદ્યોગ્ય સં૦ - મિ૦ તત્ત્વ પ્રા૦ વિશુદ્ધ પ્રમત્ત
ક્ષપક ૧૦મા Δ	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા ક્ર	અતિ સં૦, મિ૦ ચારેગતિના
ક્ષપક ૧૦મા Δ	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા ક્ર	" " "
અતિ સં૦, મિ૦ ચારેગતિના	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા ક્ર	અતિ સં૦, મિ૦ ચારેગતિના
" "	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા ક્ર	અતિ સં૦, મિ૦ ચારેગતિના
" "	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા ક્ર	" " "
" "	૨	૨	૨	૨	અતિ વિ૦બા૦૫૦એ૦ ૧લા	" " "
" "	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " "
ક્ષપક ૧૦મા Δ	૨	૨	૨	૨	ક્ષપક ૧૦ મા ક્ર	તત્ત્વપ્રા૦સં૦,મિ૦ ચારેગતિના
અતિ સં૦,મિ૦ ચારેગતિના	૨	૨	૨	૨	તત્ત્વ પ્રા૦ વિ૦બા૦૫૦એ૦ ૧લા	અતિ સં૦, મિ૦ ચારેગતિના
" " "	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " "
" " "	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " "
" " "	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " "
" " "	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " "
" " "	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૯/૨ ક્ર	" " "
" " "	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૯/૩ ક્ર	" " "
" " "	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૯/૪ ક્ર	" " "
" " "	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૯/૫ ક્ર	" " "
તદ્યોગ્ય " "	૨	૨	૨	૨	અતિ વિ૦બા૦૫૦એ૦ ૧લા	તત્ત્વપ્રા૦સં૦,મિ૦ ચારેગતિના
અતિ સં૦ મિ૦ "	૨	૨	૨	૨	તત્ત્વ પ્રા૦વિ૦બા૦૫૦એ૦ ૧લા	અતિ સં૦, મિ૦ ચારેગતિના
" " "	૨	૨	૨	૨	અતિ વિ૦બા૦૫૦એ૦ ૧લા	અતિ સં૦, મિ૦ ચારેગતિના
તદ્યોગ્યસં૦મિ૦ ચારેગતિના	૨	૨	૨	૨	ક્ષપક ૯/૧ ક્ર	તત્ત્વ પ્રા૦સં૦ચારેગતિના મિ૦
" " "	૨	૨	૨	૨	તત્ત્વ પ્રા૦ વિ૦બા૦૫૦એ૦ ૧લા	" " " "

કુલ સંખ્યા	ઉત્તર પ્રકૃતિઓના નામ	જઘન્યાદિ-૪ અનુભાગબંધ સાદિ આદિ કેટલા પ્રકારે ?				જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામિ
		જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ	
૪૨	નપું - વેદ	૨	૨	૨	૨	યથાયોગ્ય વિ. ચારેગતિના મિ.
૪૩	દેવાયુષ્ય	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રા. સં. જઘ. ૧૦ હજાર સ્થિતિબંધકાલે મિ. તિ. મનુ.
૪૪	નરકાયુષ્ય	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રા. વિ. જઘ. ૧૦ હજાર સ્થિતિબંધકાલે મિ. તિ. મનુ.
૪૫	તિર્યયાયુષ્ય	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રા. સં. જઘ. શુલકભવ સ્થિતિબંધકાલે મિ. તિ. મનુ.
૪૬	મનુષ્યાયુષ્ય	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રા. સં. જઘ. શુલકભવ સ્થિતિબંધકાલે મિ. તિ. મનુ.
૪૭	દેવગતિ	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રા. સં. મિ. તિ. મનુ. (મધ્યમ પરિણામી)
૪૮	નરકગતિ	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રા. વિ. જઘ. સ્થિતિબંધકાલે મિ. તિ. મનુ. (મધ્યમ પરિણામી)
૪૯	તિર્યયગતિ	૨	૨	૨	૨	અતિ વિ. ૭મી નરક સમ્યક્ત્વાભિમુખ ૧લા Δ
૫૦	મનુષ્યગતિ	૨	૨	૨	૨	પરા. પરિણામી ચારેગતિના મિ.
૫૧	એકેન્દ્રિયજાતિ	૨	૨	૨	૨	પરા. પરિણામી નારક સિવાયના ત્રણ ગતિના મિ.
૫૪	વિકલેન્દ્રિયજાતિ	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રા. વિ. મિ. તિ. મનુ.
૫૫	પંચેન્દ્રિયજાતિ	૨	૨	૨	૨	પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામી ચારેગતિના મિ.
૫૬	ઔદારિકશરીર	૨	૨	૨	૨	અતિ સં. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધકાલે મિ. ૮મા સુધીના દેવ, નારક, તિ. — પ્રા. બાંધે ત્યારે
૫૭	વૈકિયશરીર	૨	૨	૨	૨	ઉત્કૃષ્ટ સં. મિ. તિ. મનુ.
૫૮	આહારકશરીર	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રા. સં. પ્રમત્તાભિમુખ ૭ મા Δ
૬૦	તૈજસ - કાર્મણ	૨	૨	૨	૪	અતિ સં. મિ. ચારેગતિના

ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધના સ્વામી	જયન્યાદિ-૪ સ્થિતિબંધ સાદિઆદિ કેટલા પ્રકારે ?				સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ	
	જયન્ય	અજયન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ	જયન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
અતિસં૦ મિ૦ ચારેગતિના	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રા૦ બા૦ પ૦એ૦ ૧લા	અતિસં૦ ચારેગતિના ૧લા
૭મે તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ	૨	૨	૨	૨	સંજિ - અસંજિ પંચે૦ તિ૦ મનુ૦ ૧લા	પૂર્વકોડ આયુવાલા અપ્રમતા-ભિમુખ સ્વ આયુના ૧/૩ પછી ના પ્રથમ સમયેદક્ષા Δ
અતિ સં૦ મિ૦ અયુગલિક તિ૦ મનુ૦	૨	૨	૨	૨	" " " "	પૂર્વકોડ આયુવાલા સ્વ આયુના ૧/૩ ભાગ પછીના પ્રથમ સમયે તત્ પ્રા૦ સં૦ સંજિ પંચે મનુ૦તિ૦પૂ૦કો૦ આ૦ના ૧/૩ના૧લાસમયે૧લા
યથાયોગ્ય વિ૦ સંજિ મિ૦ સંખ્યાત આયુવાલા તિ૦ મનુ૦	૨	૨	૨	૨	મિ૦ એકેન્દ્રિયાદિ જીવો	પૂર્વકોડ આયુવાલા તિ૦મનુ૦ ૨/૩ પછીના પ્રથમસમયે તત્ પ્રા૦ વિ૦૩ પલ્યો૦ નું યુગલીયાનું આયુ બાંધે ત્યારે
યથાયોગ્ય વિ૦ સંજિ મિ૦ સંખ્યાત આયુવાલા તિ૦ મનુ૦	૨	૨	૨	૨	મિ૦ એકેન્દ્રિયાદિ જીવો	પૂર્વકોડ આયુવાલા તિ૦મનુ૦ ૧/૩ પછી ના પ્રથમસમયે તત્ પ્રા૦ વિ૦૩ પલ્યો૦ નું યુગલીયાનુંઆયુ બાંધે ત્યારે
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	અસંજિ પંચે૦ તિર્યચ સર્વ પર્યાપ્તિથી પ૦ ૨૦૦૦/૭ સાગ૦ ની જય૦ સ્થિતિબંધે	તત્ પ્રા૦ સં૦ મિ૦ તિ૦ મનુ૦
અતિ સં૦ મિ૦ અયુગલિક તિ૦ મનુ૦	૨	૨	૨	૨	" " "	અતિ સં૦ મિ૦ તિ૦ મનુ૦
અતિ સં૦ મિ૦ દેવ નારક	૨	૨	૨	૨	અતિ વિ૦ બા૦ પર્યાપ્ત એ૦ ૧લા	અતિ સં૦ પશ્ચે મિ૦ દેવ-નારક તિ૦પ્રાયો૦બાંધે ત્યારે
અતિ વિ૦ સમ્ય૦ દેવ નંદીશ્વર ભક્તિ યોગમાં ૧ કે ૨ સમય	૨	૨	૨	૨	" " " "	તત્ પ્રાયો૦ સં૦ મિ૦ ચારેગતિના
અતિ સં૦ મિ૦ ઇશાન સુધીના દેવ	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રા૦ " "	અતિ સં૦મિ૦ઇશાન સુધીના દેવો તિર્ય૦ પ્રા૦ બાંધે ત્યારે
તત્ પ્રા૦ સં૦ મિ૦અયુગલિક તિ૦ મનુ૦	૨	૨	૨	૨	" " " "	તત્ પ્રા૦ સં૦ મિ૦ તિ૦ મનુ૦
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	" " " "	અતિ સં૦ મિ૦ ચારેગતિના
મનુષ્યગતિની જેમ	૨	૨	૨	૨	અતિ " " "	અતિ સં૦ મિ૦ દેવ-નારકો તિ૦ પ્રા૦ બાંધે ત્યારે
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	દેવગતિની જેમ	અતિ સં૦ મિ૦ તિ૦ મનુ૦
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	ક્ષપક ૮/૬ 卐	પ્રમત્તાભિમુખ ૭ 卐
" " "	૨	૨	૨	૨	અતિ વિ૦બા૦પર્યા૦એ૦૧લા	અતિસં૦ ચારેગતિના મિ૦

કુલ સંખ્યા	ઉત્તર પ્રકૃતિઓના નામ	જઘન્યાદિ-૪ અનુભાગબંધ સાદિ આદિ કેટલા પ્રકારે ?				જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામી
		જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ	
૬૧	ઔદા - અંગો	૨	૨	૨	૨	અતિ સં૦ ઉ૦ સ્થિતિબંધકાલે મિ૦ ૩ થી ૮ના દેવ, નારક તિ૦ પ્રાયો૦ ના બંધે
૬૨	વૈક્રિય - અંગો	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રાયો૦ સં૦ મિ૦ તિ૦ મનુ૦
૬૩	આહારક અંગો	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રાયો૦ સં૦ પ્રમત્તાભિમુખ ૭મા Δ
૬૪	વજ્રક્ષત્રનારાય સંધ૦	૨	૨	૨	૨	પરા૦ પરિ૦ મિ૦ ચારેગતિના
૬૮	મધ્યમ સંધ૦ - ૪	૨	૨	૨	૨	" " " "
૬૯	છેવકુ સંધ૦	૨	૨	૨	૨	" " " "
૭૦	સમયતુરસ સંસ્થા	૨	૨	૨	૨	" " " "
૭૪	મધ્યમ સંસ્થાન૦ - ૪	૨	૨	૨	૨	" " " "
૭૫	હુંડક સંસ્થા	૨	૨	૨	૨	" " " "
૭૯	શુભ વર્ણાદિ-૪	૨	૨	૨	૪	અતિ સં૦ મિ૦ ચારેગતિના
	અશુભ વર્ણાદિ-૪	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૮/૬ Δ
૮૦	દેવાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રા૦ સં૦ મિ૦ તિ૦ મનુ૦
૮૧	નરકાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રા૦ વિ૦ મિ૦ જઘ૦ સ્થિતિબંધકાલે તિ૦ મનુ૦
૮૨	તિર્થયાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨	અતિ વિ૦ ૭ મી નારક સમ્યક્ત્વાભિમુખ ૧લા Δ
૮૩	મનુષ્યાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨	પરા૦ પરિ૦ મિ૦ ચારેગતિના
૮૪	શુભવિહાયોગતિ	૨	૨	૨	૨	પરા૦ પરિ૦ ચારેગતિના મિ૦
૮૫	અશુભવિહાયોગતિ	૨	૨	૨	૨	" " " "
૮૬	પરાધાત	૨	૨	૨	૨	અતિ સં૦ " " "
૮૭	ઉચ્છ્વાસ	૨	૨	૨	૨	" " " "
૮૮	આતપ	૨	૨	૨	૨	અતિ સં૦ મિ૦ ઇશાન સુધી દેવ
૮૯	ઉદ્યોત	૨	૨	૨	૨	અતિ સં૦ મિ૦ ઉ૦ સ્થિતિબંધકાલે ૮મા સુધીના દેવ, નારક
૯૦	અગુરુલધુ	૨	૨	૨	૪	અતિ સં૦ ચારેગતિના મિ૦
૯૧	જિનનામ	૨	૨	૨	૨	અવિરત સમ્ય૦ સં૦ મિથ્યાત્વ અને નરકાગમન સન્મુખ ૪ Δ
૯૨	નિર્માણ	૨	૨	૨	૪	અતિ સં૦ ચારેગતિના મિ૦
૯૩	ઉપધાત	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૮/૬ Δ

ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધના સ્વામી	જથ્થાદિ-૪ સ્થિતિબંધ સાદિઆદિ કેટલા પ્રકારે ?				સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ	
	જથ્થા	અજથ્થા	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ	જથ્થા	ઉત્કૃષ્ટ
મનુષ્યગતિની જેમ	૨	૨	૨	૨	અતિ વિં બાં પર્યાં એકેં ૧લા	અતિ સંં મિં ઉ થી ૮ દેવો, નારકો
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	દેવગતિની જેમ	અતિ સંં મિં તિં મનું
" " "	૨	૨	૨	૨	ક્ષપક ૮/૬ ॥	પ્રમત્તાભિમુખ ૭ ॥
મનુષ્યગતિની જેમ	૨	૨	૨	૨	અતિ વિં બાં પર્યાં એં ૧લા	તત્ પ્રાં સંં ચારેગતિના મિં
તદ્યોગ્યસંં મિંચારેગતિના	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રાં " " "	" " " "
અતિ સંં મિં ઉ થી ૮ દેવ, નારક, ૨	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રાં " " "	અતિ સંં મિં ઉ થી ૮ દેવ નારક
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	અતિ " " "	તત્ પ્રાંસંં ચારેગતિનામિં
તદ્યોગ્યસંં મિંચારેગતિના	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રાં " " "	" " " "
અતિ સંં મિં ચારેગતિના	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રાં " " "	અતિ સંં ચારેગતિના મિં
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	અતિ " " "	" " " "
અતિ સંં મિં ચારેગતિના	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " " "
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	દેવગતિની જેમ	તત્પ્રાંસંંતિંમનું મિં
અતિ સંં મિં અયુગલિક તિં મનું	૨	૨	૨	૨	નરકગતિની જેમ	અતિ સંં તિં મનું મિં
અતિ સંં મિં દેવ નારક	૨	૨	૨	૨	અતિ વિં બાં પં એકેં	અતિ સંં મિં દેવ નારક તિર્યચ પ્રાયોં બાંધે ત્યારે
મનુષ્યગતિની જેમ	૨	૨	૨	૨	" " " "	તત્ પ્રાયોં સંંચારેગતિના મિં
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	અતિ વિં બાં પર્યાં એં ૧લા	તત્ પ્રાયોં સંં મિં ચારેગતિના
અતિ સંં મિં ચારેગતિના	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રાં " " "	અતિ સંં મિં ચારેગતિના
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	અતિ " " "	" " " "
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " " "
તત્ પ્રાં વિં મિં ઇશાન સુધીના દેવ	૨	૨	૨	૨	તત્પ્રાં " " "	અતિ સંંમિંઇશાનસુધીના દેવ તિર્યચ પ્રાયોંબાંધે ત્યારે
૭ મી નારક ૧લા Δ	૨	૨	૨	૨	" " " "	અતિ સંંમિં દેવ નારક તિર્યચ પ્રાયોંબાંધે ત્યારે
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	" " " "	અતિ સંં મિં ચારેગતિના
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	ક્ષપક ૮/૬ ॥	અવિરત સમ્યંસંં મિથ્યાત્વ અને નારકાગમનસન્મુખ જથ્થા Δ
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	અતિ વિંબાંપર્યાંએં ૧લા	અતિ સંં મિં ચારેગતિના
અતિ સંં મિં ચારેગતિના	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " " "

કુલ સંખ્યા	ઉત્તર પ્રકૃતિઓના નામ	જઘન્યાદિ-૪ અનુભાગબંધ સાદિ આદિ કેટલા પ્રકારે ?				જઘન્ય અનુભાગબંધના સ્વામી
		જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ	
૯૪	ત્રસ	૨	૨	૨	૨	અતિ સં૦ મિ૦ ચારેગતિના ઇશાન ઉપરના દેવો
૯૭	બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક	૨	૨	૨	૨	અતિ સં૦ ચારેગતિના મિ૦
૯૮	સ્થિર	૨	૨	૨	૨	પરાવર્તમાન પરિણામી સમ્ય૦ કે મિ૦ ચારેગતિના ૧ થી ૬
૯૯	શુભ	૨	૨	૨	૨	" " " " "
૧૦૨	સૌભાગ્ય, સુસ્વર, આદેય	૨	૨	૨	૨	પરા૦ પરિ૦ ચારેગતિના મિ૦
૧૦૩	યશઃકીર્તિ	૨	૨	૨	૨	સ્થિરની જેમ
૧૦૪	સ્થાવર	૨	૨	૨	૨	પરા૦ પરિ૦ મિ૦ નારક સિવાયના ૩ ગતિના
૧૦૫	સૂક્ષ્મ	૨	૨	૨	૨	પરા૦ પરિ૦ મિ૦ તિ૦ મનુ૦
૧૦૬	અપર્યાપ્ત	૨	૨	૨	૨	" " " "
૧૦૭	સાધારણ	૨	૨	૨	૨	" " " "
૧૦૮	અસ્થિર	૨	૨	૨	૨	સ્થિરની જેમ
૧૦૯	અશુભ	૨	૨	૨	૨	સ્થિરની જેમ
૧૧૨	દૌર્ભાગ્ય દુઃસ્વર, અનાદેય	૨	૨	૨	૨	પરા૦ પરિ૦ મિ૦ ચારેગતિના
૧૧૩	અયશઃકીર્તિ	૨	૨	૨	૨	સ્થિરની જેમ
૧૧૪	ઉચ્ચગોત્ર	૨	૨	૨	૨	પરા૦ પરિ૦ ચારેગતિના મિ૦
૧૧૫	નીચગોત્ર	૨	૨	૨	૨	અતિ વિ૦ ૭ મી નારક સમ્યક્ત્વાભિમુખ ૧લા Δ
૧૨૦	દાનાંતરાયાદિ-૫	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા Δ

છતિ પરિશિષ્ટ - ૩ સમાપ્ત.

ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધના સ્વામી	જઘન્યાદિ-૪ સ્થિતિબંધ સાદિઆદિ કેટલા પ્રકારે ?				સ્થિતિબંધના સ્વામિત્વ	
	જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ	જઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
ક્ષપક ૮/૬ Δ	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " " "
" " "	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " " "
" " "	૨	૨	૨	૨	" " " "	તત્ પ્રાં સં મિં ચારેગતિના
" " "	૨	૨	૨	૨	અતિ વિંબાંપર્યાંએં૧લા	અતિ સં મિં ચારેગતિના
" " "	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " " "
ક્ષપક ૧૦ Δ	૨	૨	૨	૨	ક્ષપક ૧૦ મા ૫	" " " "
અતિ સં મિં ઇશાન સુધીના દેવ	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રાં વિં બાં પર્વાં એકેં	અતિ સં મિં ઇશાન સુધી ના દેવ તિંપ્રાં બાંધે ત્યારે
તત્ યોગ્ય સં મિં અયુગલિક તિં મનું	૨	૨	૨	૨	" " " "	તત્ પ્રાયોં સં મિં તિં મનું
" " "	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " " "
" " "	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " " "
અતિ સં મિં ચારેગતિના	૨	૨	૨	૨	" " " "	અતિ સં મિં ચારેગતિના
" " " "	૨	૨	૨	૨	" " " "	" " " "
અતિ સં ચારેગતિના મિં	૨	૨	૨	૨	તત્ પ્રાં વિંબાં પર્વાં એકેં	અતિ સં ચારેગતિના મિં
અતિ સં ચારેગતિના મિં	૨	૨	૨	૨	અતિ વિંબાંપર્યાંએં૧લા	અતિ સં ચારેગતિના મિં
ક્ષપક ૧૦મા Δ	૨	૨	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા ૫	તત્ પ્રાંસં ચારેગતિ મિં
અતિ સં ચારેગતિના મિં	૨	૨	૨	૨	અતિવિંબાંપર્યાંએં૧લા	અતિ સં ચારેગતિના મિં
અતિ સં ચારેગતિના મિં	૨	૪	૨	૨	ક્ષપક ૧૦મા ૫	અતિ સં ચારેગતિના મિં

છતિ પરિશિષ્ટ - ૩ સમાપ્ત.

न्यायविशारद् न्यायाचार्य महोपाध्याय श्री यशोविजयजी गणिवराणां गुणानुवाद स्तुतिः (आर्या वृत्तम्)

भक्तया तं प्रणमामो, वाचकवर्यं यशोविजयगणिनम् ।	
जिनशासनान्ध्रं यो, भासितवान् स्वीयवाक्किरणैः	॥ १ ॥
देशे गूर्जरसंज्ञे, ग्रामं 'कन्होडु' नामकं रम्यम् ।	
यो निजजनुषा धीमान्, पावितवान् शस्यतमचरितः	॥ २ ॥
सोहागदेर्यदीया, जननी नारायणश्च यस्य पिता ।	
धन्यौ तौ संसारे, यो सुषुवाते सुतं विरलम्	॥ ३ ॥
पण्डितनयविजयाऽऽहो, गुणगणनिलयोऽभवद् यदीयगुरुः ।	
यद्वचसा प्रतिबुद्धोऽ गृहणाद् बाल्ये स चारित्रम्	॥ ४ ॥
राजनगरवास्तव्यो, धन्यो धनजी - सुराभिघो धनिकः ।	
यत्प्रेरितो हि काश्यां, गतो गुरुः शिष्यजसकलितः	॥ ५ ॥
ऐङ्करमन्त्रजापा - दुष्पङ्कं भारतीं समाराध्य ।	
तस्याः स हि वरमापत्, कवित्व - वाञ्छासुरदुसमम्	॥ ६ ॥
भट्टाचार्यसमीपे, चिन्तामण्यादिकं स समधीत्य ।	
षड्दर्शनमर्मज्ञो, विधिविधिविद्यासु विज्जातः	॥ ७ ॥
न्यायविशारद - न्याया - चापर्योपाधिं हि सदसि धीराणाम् ।	
वाते विजयप्राप्त्या, प्रीताः प्राज्ञा ददुर्यस्मै	॥ ८ ॥
कः खलु विषयोऽवन्यां, का वा भाषास्ति यत्र पूज्यानाम् ।	
न प्रावर्तत वाणी, गद्ये पद्ये च निर्वर्धा	॥ ९ ॥
प्रोन्मथ्य शास्त्रसिन्धुं, निजमतिमन्येन धीरधुर्येण ।	
रचिता विविधाः कृतयो, मुकुटायन्तेऽधुना विश्वे	॥ १० ॥
यद्विरचित - वैराग्य - कल्पलता ऽध्यात्मसारमुख्यकृतिम् ।	
श्रुत्वा च ज्ञानसार - मधियायात् को न वैराग्यम्	॥ ११ ॥
दर्भावतीपुरे य - क्षिरतरमाराध्य संयमं बर्यम् ।	
स्वर्यातः ससमाधि - र्जयताद् बुधसत्तमः स सदा	॥ १२ ॥
यत्तवानिति कः कथयति, जीवति योऽद्यापि सद्यशः कायैः ।	
प्रतिपातः प्रतिचैत्यं, गीयन्ते यस्य स्तवनानि	॥ १३ ॥
यच्छ्रुतवार्धिं दृष्ट्वा, सर्वेऽपि भवन्ति विस्मयग्रस्ताः ।	
कथमेकाकी कृतवान् ?, इदं, किमसाध्यं सरस्वत्याः	॥ १४ ॥
इति वाचकप्रवर्तसं, मुनिजनमान्यं यशोविजयगणिनम् ।	
नेम्यमृत - देवशिष्यः, सुतवान्नु हेमचन्द्राऽऽहवः	॥ १५ ॥

रचयिता -

पूज्याचार्य श्री विजय देवसूरीश्वरान्तिषद् विजय हेमचन्द्रसूरिः

वि.सं. २०४४ विजया दशमी

-: कर्मप्रकृति संक्रमणकरण गाथा :-

सो संकमो त्ति बुच्चइ, जं बंधणपरिणओ पओगेणं ।
 पगयंतरत्थदलियं, परिणमयइ तयणुभावे जं ॥ १ ॥
 दुसु वेगे दिट्ठिदुगं, बंधेण विणा वि सुद्धदिट्ठिस्स ।
 परिणमयइ जीसे तं, पगईइ पडिग्गहो एसो ॥ २ ॥
 मोहदुगाउगमूलपगतीण, न परोप्परंमि संकमणं ।
 संकमबंधुदउब्बट्ठणालिगाई ण करणाई ॥ ३ ॥
 अंतरकरणांमि कए, चरित्तमोहेऽणुपुब्बिसंकमणं ।
 अन्नत्थ सेसिगाणं च, सब्बहिं सब्बहा बंधे ॥ ४ ॥
 तिसु आवलियासु समयणिगासु अपडिग्गहाउसंजलणा ।
 दुसु आवलियासु पढमट्ठितीए सेसासु वि य वेदो ॥ ५ ॥
 साइ-अणाई-धुव-अद्धुवा य, सब्बधुवबंधपगतीओ ।
 साइ अधुवा य सेसा, मिच्छा वेयणीयनीएहिं ॥ ६ ॥
 मिच्छत्तज्जा य, पडिग्गहम्मि सब्बधुवबंधपगतीओ ।
 जेया चउब्बिगप्पा, साइ य अधुवा य सेसाओ ॥ ७ ॥
 पगईठाणे वि तहा, पडिग्गहो संकमो य बोद्धवो ।
 पढमंतिमपगईणं, पंचसु पंचण्ह दो वि भवे ॥ ८ ॥
 नवगच्छक्कचउक्के, णवगं छक्कं च चउसु विइयम्मि ।
 अन्नयरस्सिं अन्नयरा वि य वेयणीयगोएसु ॥ ९ ॥
 अट्ठचउरहियवीसं, सत्तरसं सोलसं य पन्नरसं ।
 वज्जिय संकमट्ठणाई, होति तेवीसइं मोहे ॥ १० ॥
 सोलस बारसगट्ठग, वीसग तेवीसगाइगे छच्च ।
 वज्जिय मोहस्स, पडिग्गहा उ अट्ठारस हवंति ॥ ११ ॥
 छब्बीससत्तवीसाण, संकमो होइ चउसु ठाणेषु ।
 बावीसपन्नरसगे, इक्कारसइग्गुणवीसाए ॥ १२ ॥
 सत्तरसइक्कवीसासु, संकमो होइ पन्नवीसाए ।
 णियमा चउसु गईसुं, णियमा दिट्ठी कए तिविहे ॥ १३ ॥
 बावीसपन्नरसगे, सत्तगएक्कारसिगुणवीसासु ।
 तेवीसाए णियमा, पंच वि पंचिदिएसु भवे ॥ १४ ॥
 चोदसगदसगसत्तग - अट्ठारसगे य होइ बावीसा ।
 णियमा मणुयगईए, णियमा दिट्ठि कए दुविहे ॥ १५ ॥
 तेरसगणवगसत्तग - सत्तरसगपणगएक्कवीसासु ।
 एक्कावीसा संकमइ, सुद्धसासाणमीसेसु ॥ १६ ॥
 एत्तो अविसेसा संकमति उवसामगे व खवगे वा ।
 उवसामगेषु वीसा, य सत्तगे छक्क पणगे वा ॥ १७ ॥
 पंचसु एगुणवीसा, अट्ठारस पंचगे चउक्के य ।
 चउदस छसु पगईसुं, तेरसगं छक्कपणगम्मि ॥ १८ ॥

પંચ ચઝકે બારસ, એકારસ પંચગે તિગચઝકે ।
 દસગં ચઝકપણગે, ણવગં ચ તિગમ્મિ બોદ્ધવં ॥ ૧૯ ॥
 અટ્ટ દુગતિગચઝકે, સત્ત ચઝકે તિગે ય બોદ્ધવા ।
 છવ્વકં દુગમ્મિ ણિયમા, પંચ તિગે એક્કગદુગે ય ॥ ૨૦ ॥
 ચત્તારિ-તિગચઝકે, તિત્તિ તિગે એક્કગે ય બોદ્ધવા ।
 દો દુસુ એક્કાએ વિ ય, એક્કા એક્કાઇ બોદ્ધવા ॥ ૨૧ ॥
 અણુપુલ્લિઅણાણુપુલ્લી, ઝીણમઝીણે ય દિટ્ઠિમોહમ્મિ ।
 ઉવસામગે ય ચવગે, ય સંકમે મમ્મણોવાયા ॥ ૨૨ ॥
 તિદુગેગસયં છપ્પણ-ચઝતિગનઝઈ ય ઇગુણનઝઈયા ।
 અટ્ટચઝદુગિવ્વકસીઈ ય, સંકમા બારસ ય છટ્ઠે ॥ ૨૩ ॥
 તેવીસા પણવીસા, છઘ્વીસા અટ્ટવીસગુણતીસા ।
 તીસેગતીસાણં, પડિમ્મહા અટ્ટ ણામસ્સ ॥ ૨૪ ॥
 એક્કગદુગસય પણ-ચઝણઝઈ તા તેરસૂણિયા વા વિ ।
 પરભવિયબંધવુચ્છેય, ઉપરિ સેઢીઈ એક્કિસ્સે ॥ ૨૫ ॥
 તિગદુગસયં છપંચગ-ણઝઈ ય જઇસ્સ એક્કતીસાણ ।
 એગંતસેઢિજોગે, વઙ્ગિય તીસિગુણતીસાસુ ॥ ૨૬ ॥
 અટ્ટાવીસાણ વિ તે, બાસીઈતિસયવઙ્ગિયા પંચ ।
 તે વ્હિય બાસીઈજુયા, સેસેસું છઝઝઈ ય વજ્જા ॥ ૨૭ ॥
 ટિઠ્ઠિસંકમો તિ વુચ્છઈ, મૂલુત્તરપગઇતો ઝ જા હિ ટિઈ ।
 ઝવ્ઘટ્ઠિયા વ ઓવટ્ઠિયા વ પગઇં ણિયા વઽણ્ણં ॥ ૨૮ ॥
 તીસા સત્તરિ ચત્તાલીસા વીસુદ્ધહિકોઢિકોઢીણં ।
 જેઢો આલિગદુગહા, સેસાણ વિ આલિગતિગૂણો ॥ ૨૯ ॥
 મિચ્છત્તસ્સુવ્વકોસો, મિત્તમુહુત્તૂણગો ઝ સમ્મત્તે ।
 મિસ્સેવંતોકોઢા-કોઢી આહારતિત્થયરે ॥ ૩૦ ॥
 સવ્વાસિં જટ્ઠિઝગો, સાવલિગો સો અહાઝગાણં તુ ।
 બંધુવ્વકસ્સુવ્વકોસો, સાવાહટિઈ ય જટ્ઠિઝગો ॥ ૩૧ ॥
 આવરણવિઘ્ઘદંસણ - ચઝવ્વકલોભંતવેયગાઠ્ઠણં ।
 એગા ટિઈ જહઝ્ઞો, જટ્ઠિઈ સમયાહિગાવલિગા ॥ ૩૨ ॥
 નિદ્દાદુગસ્સ એક્કા, આવલિયદુગં અસંખભાગો ય ।
 જટ્ઠિઈ હાસચ્છવ્વકે, સંઘેજ્જાઠ્ઠ સમાઠ્ઠ ઝ ॥ ૩૩ ॥
 સોણમુહુત્તા જટ્ઠિઈ, જહણ્ણબંધો ઝ પુરિસસંજલણે ।
 જટ્ઠિઈ સગઠ્ઠણજુત્તો, આવલિગદુગૂણઓ તત્તો ॥ ૩૪ ॥
 જોગંતિયાણમંતોમુહુત્તિઓ, સેસિયાણ પલ્લસ્સ ।
 ભાગો અસંખિયતમો, જટ્ઠિઈગો આલિગાઇ સહ ॥ ૩૫ ॥
 મૂલટિઈ અજહઝ્ઞો, સત્તણ્ણ તિહા ચઝવ્વિહો મોહે ।
 સેસવિગપ્પા તેસિં, દુવિગપ્પા સંકમે હંતિ ॥ ૩૬ ॥
 ધુવસંતકમ્મિગાણં, તિહા ચઝદ્ધા ચરિત્તમોહાણં ।
 અજહઝ્ઞો સેસેસુ ય, દુહેતરાસિં ચ સવ્વત્ત ॥ ૩૭ ॥

बंधाओ उक्कोसो, जासिं गंतूण आलिगं परओ ।
 उक्कोस सामिओ, संकमेण जासिं दुगं तासिं ॥ ३८ ॥
 तस्संतकम्मिणो बंधिऊण, उक्कस्सियं मुहुत्तंता ।
 सम्मत्तमीसगाणं, आवलिया सुद्धदिट्ठीओ ॥ ३९ ॥
 दसंणचउक्कविग्धावरणं समयाहिगालिगा छउमो ।
 णिदाणावलिंगदुगे, आवलियअसंखतमसेसे ॥ ४० ॥
 समयाहिगालिगाए, सेसाए वेयगस्स कयकरणे ।
 सक्खवगचरमखंडग-संछुमणे दिट्ठिमोहाणं ॥ ४१ ॥
 समउत्तरालियाए, लोभे सेसाइ सुहुमरागस्स ।
 पढमकसायाण विसंजोयणसंछोभणाए उ ॥ ४२ ॥
 चरमिसजोगे जा अत्थि तासिं सो चेव सेसगाणं तु ।
 खवगक्कमेण अणियट्ठि-वायरो वेयगो वेए ॥ ४३ ॥
 मूलुत्तरपगइगतो, अणुभागे संकमो जहा बंधे ।
 फड्ढणिदेसो सिं, सब्बेयरायड्ढाईणं ॥ ४४ ॥
 सब्बेसु देसघाइसु, सम्मत्तं तदुवरि तु वा मिसं ।
 दारुसभाणस्साणंतमो त्ति मिच्छत्तमुप्पिमओ ॥ ४५ ॥
 तत्थट्ठपयं उब्बट्ठिया व ओवट्ठिया व अविभागा ।
 अणुभागसंकमो एस अन्नपगइं णिया वावि ॥ ४६ ॥
 दुविहपमाणे जेट्ठो, सम्मत्ते देसघाइ दुट्ठाणे ।
 नरतिरियाऊआयवमिस्से, वि य सब्बघाइम्मि ॥ ४७ ॥
 सेसासु चउट्ठाणे मंदो, सम्मत्तपुरिससंजलणे ।
 एगट्ठाणे सेसासु, सब्बघाइम्मि दुट्ठाणे ॥ ४८ ॥
 अजहण्णो तिण्ह तिहा, मोहस्स चउब्बिहो अहाउस्स ।
 एवमणुक्कोसो सेसिगाण तिविहो अणुक्कस्सो ॥ ४९ ॥
 सेसा मूलपगइसु, दुविहा अह उत्तरासु अजहन्नो ।
 सत्तरसण्ह चउद्धा, तिविगण्णो सोलसण्हं तु ॥ ५० ॥
 तिविहो छत्तीसाए, णुक्कोसोऽह णवगस्स य चउद्धा ।
 एयासिं सेसा सेसगाण सब्बे य दुविगण्णा ॥ ५१ ॥
 उक्कोसगं पबंधिय, आवलियमइच्छिऊण उक्कस्सं ।
 जाव ण घाएइ तयं, संकमइ य आमुहुत्तंता ॥ ५२ ॥
 असुभाणं अन्नयरो, सुहुमअपज्जत्तगाइ मिच्छो उ ।
 वज्जिय असंखवासाउए य, मणुओववाए य ॥ ५३ ॥
 सब्बत्थ आयवुज्जोय - मणुयगइ पंचगाण आऊणं ।
 समयाहिगालिगा, सेसिगत्ति सेसाण जोगंता ॥ ५४ ॥
 खवगस्संतरकरणे, अकए घाईण सुहुमकम्मुवरि ।
 केवलिणोणंतगुणं, असन्निओ सेसअसुभाणं ॥ ५५ ॥
 सम्मदिट्ठी ण हणइ, सुभाणुभागं असम्मदिट्ठी वि ।
 सम्मत्तमीसगाणं, उक्कोस्सं वज्जिया खवणं ॥ ५६ ॥

अंतकरणा उवरि, जहन्नटिइसंकमो उ जस्स जहि ।
 घाईणं णियगचरम-रसखंडे दिट्ठिमोहदुगे ॥ ५७ ॥
 आऊण जहन्नटिई, बंधिय जावत्थि संकमो ताव ।
 उव्वलणत्तित्थसंजोयणा य पढमालियं गंतुं ॥ ५८ ॥
 सेसाण सुहुम हयसंत-कम्मिगो तस्स हेट्ठओ जाव ।
 बंधइ तावं एगिदिओ व नेगिदिओ वा वि ॥ ५९ ॥
 जं दलियमन्नपगइं, णिज्जइ सो संकमो पएसस्स ।
 उव्वलणो विज्झाओ, अहापवत्तो गुणो सव्वो ॥ ६० ॥
 आहारतणू भिन्नमुहुत्ता अविरइगओ पउव्वलए ।
 जा अविरतो त्ति उव्वलइ, पल्लभागे असंखतमे ॥ ६१ ॥
 अंतोमुहुत्तमद्धं, पल्लासंखिज्जमेत्तं टिइखंडं ।
 उक्किरइ पुणो वि तहा, ऊणुणमसंखगुणहं जा ॥ ६२ ॥
 तं दलियं सट्ठाणे, समए समए असंखगुणियाए ।
 सेट्ठीए परट्ठाणे, विसेसहाणीइ संछुभइ ॥ ६३ ॥
 जं दुचरिभस्स चरिमे, अन्नं संकमइ तेण सव्वं पि ।
 अंगुलअसंखभागेण, हीरए एस उव्वलणा ॥ ६४ ॥
 चरममसंखिज्जगुणं, अणुसमयमसंखगुणियसेट्ठीए ।
 देइ परट्ठाणेवं, संछुभतीणमवि कसिणो ॥ ६५ ॥
 एवं मिच्छदिट्ठिस्स, वेयगं मीसगं तओ पच्छा ।
 एगिदियस्स सुरदुगमओ, सवेउव्विणिरयदुगं ॥ ६६ ॥
 सुहुमतसे गोत्तुत्तममओ य, णरदुगमहानियट्ठिम्मि ।
 छत्तीसाए णियगे, संजोयणदिट्ठिजुअले य ॥ ६७ ॥
 जासि ण बंधो गुणभव-पच्चयओ तासि होइ विज्झाओ ।
 अंगुलअसंखभागेण - बहारो तेण सेसस्स ॥ ६८ ॥
 गुणसंकमो अबज्झंतिगाणं असुभाणऽपुव्वकरणाई ।
 बंधे अहापवत्तो, परित्तिओ वा अबंधे वि ॥ ६९ ॥
 थोवोऽवहारकालो, गुणसंकमेण असंखगुणणाए ।
 सेसस्सहापवत्ते, विज्झाउव्वलणणामे य ॥ ७० ॥
 पल्लासंखियभागेण-हापवत्तेण सेसगवहारो ।
 उव्वलणेण य थिबुगो, अणुइन्नाए उ जं उदए ॥ ७१ ॥
 धुवसंकम अजहन्नो, णुक्कोसो तासि वा विवज्जित्तु ।
 आवरणणवगविग्घं, ओरालियसत्तगं चेव ॥ ७२ ॥
 साइयमाइचउद्धा, सेसविगप्पा य सेसयाणं च ।
 सव्वविगप्पा णेया, साइगअधुवा पएसम्मि ॥ ७३ ॥
 जो बायरतसकालेणूणं, कम्मट्ठिइं तु पुढवीए ।
 बायरपज्जत्तापज्जत्तग - दीहेयरद्धासु ॥ ७४ ॥
 जोगकसाउक्कोसो, बहुसो निच्चमवि आउबंधं च ।
 जोगजहण्णेणुवरित्तं टिइनिसेगं बहुं किच्चा ॥ ७५ ॥

बायस्तसेसु तक्काल-मेवमंते सत्तमखिईए ।
 सबलहुं पज्जत्तो, जोगकसायाहिओ बहुसो ॥ ७६ ॥
 जोगजवमज्झउवरि, मुहुत्तमच्छित्तु जीवियवसाणे ।
 तिचरिमदुचरिमसमए पूरित्तु कसायउक्कस्सं ॥ ७७ ॥
 जोगुक्कस्सं चरमिदुचरिमे, समए य चरिमसमयम्मि ।
 संपुत्रगुणियकम्मो, पगयं तेणेह सामित्ते ॥ ७८ ॥
 तत्तो उब्बट्ठित्ता, आवलिगासमयतम्भवत्थस्स ।
 आवरणविग्घचोदस-गोरालियसत्तगुक्कस्सो ॥ ७९ ॥
 कम्मचउक्के असुभाण-उब्बज्झमाणीण सुहुमरागंते ।
 संछोभणंमि णियगे, चउवीसाए नियट्ठिस्स ॥ ८० ॥
 तत्तो अणंतरागय-समयादुक्कस्स सायबंधं ॥
 बंधिय असायबंधावलि-गतसमयम्मि सायस्स ॥ ८१ ॥
 संछोभणाए दोण्हं, मोहाणं वेयगस्स खणसेसे ।
 उप्पाइय सम्मत्तं, मिच्छत्तगए तमतमाए ॥ ८२ ॥
 भिन्नमुहुत्ते सेसे, तच्चरमावस्सगाणि किच्चेत्य ।
 संजोयणा विसंजोयगस्स, संछोभणे एसिं ॥ ८३ ॥
 ईसाणागयपुरिसस्स, इत्थियाए व अट्ठवासाए ।
 मासपुहुत्तम्भहिए, नपुंसगे सब्बसंकमणे ॥ ८४ ॥
 इत्थीए भोगभूमिसु, जीविय वासाणसंखियाणि तओ ।
 हस्सटिइं देवत्ता, सबलहुं सब्बसंछोभे ॥ ८५ ॥
 वरिसवरित्थिं पूरिय, सम्मत्तमसंखवासियं लहियं ।
 गंता मिच्छत्तमओ, जहन्नदेवट्ठिई भोच्चा ॥ ८६ ॥
 आगंतु लहु पुरिसं, संछुभमाणस्स पुरिसवेयस्स ।
 तस्सेव सगे कोहस्स, माणमायाणमवि कसिणो ॥ ८७ ॥
 चउरुवसमित्तु खिण्णं, लोभजसाणं ससंकमस्संते ।
 सुभधुवबंधिगनामाणा-वलिगं गंतु बंधंता ॥ ८८ ॥
 निद्वसमा य थिरसुभा, सम्मट्ठिस्स सुभधुवाओ वि ।
 सुभसंघयणजुयाओ, बतीससयोदहिचियाओ ॥ ८९ ॥
 पूरित्तु पुब्बकोडीपुहुत्त संछोभगस्स निरयदुगं ।
 देवगईनवगस्स य, सगबंधंतालिगं गंतुं ॥ ९० ॥
 सब्बचिरं सम्मत्तं, अणुपालिय पूरईत्तु मणुयदुगं ।
 सत्तमखिइनिगइए, पढमे समए नरदुगस्स ॥ ९१ ॥
 थावरतज्जाआया - वुज्जोयाओ नपुंसगसमाओ ।
 आहारगतित्थयरं, थिरसममुक्कस्स सगकालं ॥ ९२ ॥
 चउरुवसमित्तु मोहं, मिच्छत्तगयस्स नीयबंधंते ।
 उच्चागोउक्कोसो, तत्तो लहु सिज्झओ होइ ॥ ९३ ॥
 पल्लासंखियभागोण, कम्मटिइमच्छिओ निगोएसु ।
 सुहुमेसु उभवियजोगं, जहन्नयं कट्टु निग्गम्म ॥ ९४ ॥

जोग्गेषुऽसंखवारे, सम्मत्तं लभिय देसविरइं च ।
 अट्ठक्खुत्तो विरइं संजोयणहा तइयवारे ॥ ९५ ॥
 चउरुवसमित्तु मोहं, लहुं खवंतो भवे खवियकम्मो ।
 पाएण तहिं पगयं, पडुच्च काओ वि सविसेसं ॥ ९६ ॥
 आवरणसत्तगम्मि उ, सहोहिणा तं विणोहिजुयलम्मि ।
 निद्दादुगंताराइय-हासचउक्के य बंधंते ॥ ९७ ॥
 सायस्स णुवसमिता, असायबंधाण चरिमबंधंते ।
 खवणाए लोभस्स वि, अपुब्बकरणालिगा अंते ॥ ९८ ॥
 अयरा छावट्टिदुगं, गालिय थीवेयथीणगिद्धितिगे ।
 सगखवणहापवत्तस्सते एमेव मिच्छते ॥ ९९ ॥
 हस्सगुणसंकमद्धाइ, पूरयित्ता समीससम्मत्तं ।
 चिरसम्मत्ता मिच्छत्त-गयस्सुब्बलणयोगे सिं ॥ १०० ॥
 संजोयणाण चउरुवसमित्तु, संजोयइत्तु अप्पद्धं ।
 अयरच्छावट्टिदुगं, पालिय सकहप्पवत्तंते ॥ १०१ ॥
 अट्ठकसायासाए, य असुभधुवबंधि अत्तिरतिगे य ।
 सब्वलहुं खवणाए, अहापवत्तस्स चरिमम्मि ॥ १०२ ॥
 पुरिसे संजलणतिगे य धोलमाणेण चरमवद्धस्स ।
 सगअंतिमे असाएण समा अरई य सोगो य ॥ १०३ ॥
 वेउब्बिक्कारसगं, उब्बलियं बंधिऊण अप्पद्धं ।
 जिट्ठट्ठिई निरयाओ, उवट्ठित्ता अबंधित्तु ॥ १०४ ॥
 थावरगयस्स चिरउब्बलणे एयस्स एव उच्चस्स ।
 मणुयदुगस्स य तेउसु, वाउसु वा सुहुमबद्धाणं ॥ १०५ ॥
 हस्सं कालं बंधिय, विरओ आहारसत्तगं गुंतुं ।
 अविरइं महुब्बलंतस्स तस्स जा थोवउब्बलणा ॥ १०६ ॥
 तेवट्ठिसयं उदहीण सचउपल्लाहियं अबन्धित्ता ।
 अंते अहप्पवत्तकरणस्स उज्जोयतिरियदुगे ॥ १०७ ॥
 इगविगलिंदियजोग्गा, अट्ठ अपज्जत्तगेण सह तासिं ।
 तिरियगईसम णवरं, पंचासीयउदहिसयं तु ॥ १०८ ॥
 छत्तीसाए सुभाणं, सेट्ठिमणारुहिय सेसगविहीहिं ।
 कट्टु जहन्नं खवणं, अपुब्बकरणालिया अंते ॥ १०९ ॥
 सम्मट्ठिद्विअजोग्गाण, सोलसण्हं पि असुभपगतीणं ।
 थीवेएण सरिसगं, नवरं पढमं तिपल्लेसु ॥ ११० ॥
 णरतिरियाण तिपल्लस्संते, ओरालियस्स पाउग्गा ।
 तित्थयरस्स य बंधा, जहन्नओ आलियं गुंतुं ॥ १११ ॥

इति संक्रमणकरण गाथा समाप्ता ॥

ॐ ह्रीं श्री सिद्धाचल महातीर्थाधिराजाय श्री आदिनाथाय नमः ।

—: અથ દ્વિતીય સંક્રમણકરણ :—

—: અથ સંક્રમણકરણને વિષે પ્રથમ પ્રકૃતિસંક્રમ :—

—: અથ સંક્રમનું લક્ષણ :—

સો સંક્રમો તિ વુચ્ચઈ, જં બંધનપરિણઓ પઓગેણં ।

પગયંતરત્થદલિયં, પરિણમયઈ તયણુભાવે જં ॥ ૧ ॥

સઃ સંક્રમ ઇત્યુચ્ચતે, યદ્ બંધનપરિણતઃ પ્રયોગેણ ।

પ્રકૃત્યન્તરત્થદલિકં, પરિણમયતિ તદનુભાવેન યત્ ॥ ૧ ॥

આથાર્થ :- વીર્ય વિશેષથી પ્રકૃતિના બંધકપણે પરિણમેલો જીવ અન્ય પ્રકૃતિગત દલિકને જે તદનુરૂપ પરિણમાવે તે “સંક્રમ” કહેવાય છે.

ટીકાર્થ :- બંધનકરણને કહ્યું. હવે ઉદ્દેશના ક્રમથી સંક્રમણકરણ કહેવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. અને તે સંક્રમ ચાર પ્રકારે છે. (૧) પ્રકૃતિસંક્રમ (૨) સ્થિતિસંક્રમ (૩) અનુભાગસંક્રમ અને (૪) પ્રદેશસંક્રમના ભેદથી છે.

ત્યાં સંક્રમનું સામાન્ય લક્ષણ કહે છે. અહીં જીવ જે બંધનથી પરિણત એટલે કે જે પ્રકૃતિનો બંધકપણે એ પરિણત હોય, આનાથી આ પ્રમાણે સૂચન કરાય છે કે જીવ અને કર્મનું તે તે પ્રકારે બધ્ય બંધક ભાવમાં અન્યોન્ય સાપેક્ષ અર્થાત્ જીવ તે બંધક ભાવે છે અને કર્મ તે બધ્ય છે, અને પરસ્પર સાપેક્ષ પણ છે. અને કહ્યું છે - “જીવપરિણામહેઠુ કમ્મતા પુગ્ગલા પરિણમન્તિ. યોગ્ગલકમ્મનિમિત્તં જીવો વિ તહેવ પરિણમઈ ॥” જીવ પરિણામ હેતુથી કર્મપુદ્ગલો પરિણમે છે અને પુદ્ગલકર્મના નિમિત્તે જીવ પણ તે પ્રમાણે જ પરિણમે છે. કર્મ બંધાતે છતે જીવનું તથા પ્રકારના અધ્યવસાય દ્વારા અને પૂર્વ બાંધેલ કર્મનું તેવા પ્રકારના વિપાકના ઉદય દ્વારા પરસ્પર સહકારીપણું છે. એ પ્રમાણે આનો અર્થ નિર્ગદિત થયો - નીકળે છે.

પ્રયોગ વડે સંક્રલેશ નામના અથવા વિશોધિ નામના વીર્ય વિશેષ વડે પ્રકૃત્યન્તર - અન્ય પ્રકૃતિને વિષે એટલે કે ચાલુ બંધાતી પ્રકૃતિથી ભિન્ન - જુદી પ્રકૃતિ, ત્યાં રહેલ દલિયાને તેના અનુભવમાં =સપ્તમી તે તૃતીયાના અર્થમાં છે તેથી બંધાતી પ્રકૃતિના સ્વભાવ વડે જે પરિણમાવે છે તે સંક્રમ કહે છે. બંધાતી પ્રકૃતિઓની મધ્યમાં અબધ્યમાન =નહીં બંધાતી પ્રકૃતિના દલિયાને નાંખેને બધ્યમાન પ્રકૃતિરૂપપણે તેને જ પરિણમન કરવું અને જે બધ્યમાન ભિન્ન પ્રકૃતિઓના દલિકનું અન્યરૂપપણે પરિણમન તે ‘સર્વસંક્રમ’ છે. એ પ્રમાણે જાણવું. ત્યાં બધ્યમાન પ્રકૃતિઓને વિષે અબધ્યમાન પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થાય છે. જેમ બધ્યમાન સાતાવેદનીયને વિષે અસાતાવેદનીયનો સંક્રમ થાય અથવા બધ્યમાન ઉચ્ચગોત્રને વિષે નીચગોત્રનો સંક્રમ^૧ થાય છે. બધ્યમાનનો પરસ્પર સંક્રમ થાય તે આ પ્રમાણે બધ્યમાન મતિજ્ઞાનાવરણીયને વિષે બધ્યમાન શ્રુતજ્ઞાનાવરણીયનો સંક્રમ થાય, અથવા બધ્યમાન શ્રુતજ્ઞાનાવરણીયને વિષે બધ્યમાન મતિજ્ઞાનાવરણીયનો સંક્રમ થાય છે. ઇત્યાદિ

દુસુ વેગે દિદ્ધિદુગં, બંધેણ વિણા વિ સુદ્ધિદિદ્ધિસ્સ ।

પરિણમયઈ જીસે, તં પગઈઈ પડિગ્ગહો एसो ॥ ૨ ॥

द्वयोर्वैकस्मिन् द्रष्टिद्विकं, बन्धेन विनाऽपि शुद्धद्रष्टेः ।

परिणमयति यस्यां, तत् प्रकृते पतद्ग्रह एषः ॥ ૨ ॥

૧ સંક્રમણકરણ વડે જે પ્રકૃતિઓ બંધાતી પ્રકૃતિમાં સંક્રમે છે તે, તે રૂપે થઈ જાય છે. એટલે જેની અંદર સંક્રમી તેનું જ કાર્ય કરે છે. નીચગોત્ર ઉચ્ચગોત્રમાં જ્યારે સંક્રમે ત્યારે જેટલું દલિક ઉચ્ચગોત્ર રૂપે થયું તે ઉચ્ચગોત્રનું જ કાર્ય કરે છે. જેની અંદર સંક્રમે છે તે પતદ્ગ્રહ કહેવાય છે. જ્યાં સુધી પતદ્ગ્રહ હોય ત્યાં સુધી તેની અંદર સ્વજાતીય પ્રકૃતિ સંક્રમે છે. એટલું યાદ રાખવું કે સત્તાગત સઘળું દલિક સંક્રમનું નથી પરંતુ અમુક ભાગ જ સંક્રમે છે. નીચગોત્ર જ્યારે ઉચ્ચગોત્રમાં સંક્રમે ત્યારે નીચગોત્ર સર્વથા સંક્રમી તેની સત્તા જ ઉડી જાય એમ થતું નથી, પરંતુ નીચગોત્રનો અમુક ભાગ જ સંક્રમે છે. એટલે તેની પણ સત્તા કાયમ રહે છે. જેટલું સંક્રમે તેટલું તે રૂપે થાય છે.

ગાથાર્થ :- વિશુદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ બે દર્શનમોહનીયને બેમાં અથવા એકમાં બંધ વિના પણ સંક્રમાવે છે. તથા જે પ્રકૃતિમાં તે પ્રકૃત્યન્તર દલિક સંક્રમે છે તે આ આધારભૂત પ્રકૃતિનું ‘પતદ્ગ્રહ’ એવું વિશેષનામ છે.

ટીકાર્થ :- આ બંધ ગર્ભિત સંક્રમલક્ષણ દર્શનત્રિક સિવાય જાણવું, એ પ્રમાણે અભિપ્રાયવાળા કહે છે. - શુદ્ધદૃષ્ટિ = વિશુદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આધારભૂત સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર એ બે પ્રકૃતિમાં મિથ્યાત્વને, અને એક સમ્યક્ત્વમાં મિશ્રને બંધ વિના પણ સંક્રમાવે છે. અહીં મિથ્યાત્વનો જ બંધ થાય છે, પણ સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રનો નહીં, કારણકે મિથ્યાત્વના પુદ્ગલો જ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વને અનુસરતા વિશોધિ સ્થાન વડે ત્રણ પ્રકારે કરાય છે. શુદ્ધ, અર્ધશુદ્ધ, અવિશુદ્ધ. ત્યાં વિશુદ્ધ પુદ્ગલો તે સમ્યક્ત્વ, અર્ધવિશુદ્ધ પુદ્ગલો તે મિશ્ર અને અવિશુદ્ધ પુદ્ગલો તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. તેથી વિશુદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રનો પતદ્ગ્રહ કરવા રૂપ બંધના અભાવે પણ મિથ્યાત્વને સંક્રમાવે છે. અને મિશ્રને સમ્યક્ત્વને વિષે સંક્રમાવે છે. આ સિવાયના બીજા સ્થળમાં જ બંધ પતદ્ગ્રહપણાનો નિયામક છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. આ સામાન્યથી સંક્રમનું લક્ષણ કહ્યું.

ઘટિ સંક્રમનું લક્ષણ સમાપ્ત

:- અથ પતદ્ગ્રહનું લક્ષણ :-

હવે જે પ્રકૃતિઓને વિષે અન્ય પ્રકૃતિઓમાં રહેલ દલિયાને સંક્રમાવે છે તે પ્રકૃતિઓના વિશેષનામ કહે છે. “પરિણમયડ”^૨ ઇત્યાદિ - જે આધારભૂત પ્રકૃતિને વિષે અન્ય પ્રકૃતિઓમાં રહેલ દલિયાને પરિણમાવે છે. તે આધારભૂત પ્રકૃતિરૂપપણે પ્રાપ્ત કરાવે છે, તે આધારભૂત પ્રકૃતિ છે. જેનો સંક્રમ કરાય છે. તે પ્રકૃતિઓનો આધારભૂત હોવાથી પતદ્ગ્રહની જેમ પતદ્ગ્રહ કહેવાય છે. તાત્પર્ય એ કે સત્તામાં રહેલા દલિકો બંધાતી જે કર્મપ્રકૃતિરૂપે થાય તે પતદ્ગ્રહ કહેવાય.

ઘટિ પતદ્ગ્રહનું લક્ષણ સમાપ્ત.

:- અથ સંક્રમને વિષે અપવાદ :-

મોહદુગાગમૂલપગતીણ, ન પરોપરંમિ સંક્રમણં ।

સંક્રમબંધુદવ્વટ્ટણાલિગાર્દ ણ કરણાઈ ॥ ૩ ॥

મોહદિકાયુષ્કમૂલપ્રકૃતિનાં, ન પરસ્પરં સંક્રમણમ્ ।

સંક્રમબંધોદયોદ્વર્તનાડવલિકાદીન્યકરણાનિ ॥ ૩ ॥

ગાથાર્થ :- મોહનીયદિકનો, આયુષ્ય-જનો, ને મૂલ પ્રકૃતિઓનો પ્રત્યેકનો પરસ્પર સંક્રમ ન હોય તથા સંક્રમાવલિ, બંધાવલિ, ઉદયાવલિ ને ઉદ્વર્તનાવલિકાદિગત પરમાણુઓને કોઇપણ કરણ ન લાગે - (અર્થાત્ એ ચારે આવલિકાઓ કરણ સાધ્ય ન હોય)

ટીકાર્થ :- હવે લક્ષણ દ્વારા સામાન્યથી પ્રતિપાદ્યમાન = બતાવેલ સંક્રમ અતિપ્રસક્ત = અતિવ્યાપ્ત છે. અર્થાત્ જે લક્ષણ જ્યાં ઘટવું જોઇએ તે સિવાય બીજા સ્થાનમાં પણ લક્ષણ જાય. તેથી^૨ અતિવ્યાપ્તિ થાય છે. સંક્રમનું લક્ષણ જે રીતે અન્ય પ્રકૃતિઓમાં ઘટે છે તેથી અપવાદ કહે છે. - “મોહદિકસ્ય” દર્શનમોહનીય તથા ચારિત્રમોહનીયનો ચારે આયુષ્યનો અને જ્ઞાનાવરણીય - દર્શનાવરણીય વગેરે રૂપ આઠે મૂળ કર્મોનો પરસ્પર સંક્રમ થતો નથી. આ ઉપલક્ષણ છે. તેથી જે દર્શનમોહનીયમાં રહેલો હોય તે જીવ^૩ દર્શનમોહનીયને અન્ય દર્શનમોહનીયથી બીજામાં સંક્રમાવે નહીં. જેમ મિથ્યાદૃષ્ટી જીવ મિથ્યાત્વને,

૨ જેટલામાં લક્ષણ ઘટવું જોઇએ તેનાથી પણ અધિક સ્થાનમાં લક્ષણનું ઘટવું તે અતિવ્યાપ્તિ કહેવાય છે. સંક્રમનું સામાન્ય લક્ષણ પહેલી ગાથામાં આ પ્રમાણે કયું છે - અન્ય સ્વરૂપે રહેલ પ્રકૃત્યાદિને સ્વજાતીય પ્રકૃતિરૂપે કરવા તે સંક્રમ કહેવાય છે. આ લક્ષણ પ્રમાણે જે દર્શનમોહનીયનો ઉદય હોય તે દર્શનમોહનીયના સંક્રમનો, બીજે-ત્રીજે ગુણઠાણે દર્શનમોહનીયના સંક્રમનો, મિશ્રમોહનીય અને સમ્યક્ત્વમોહનીયના સંક્રમના, દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયના પરસ્પર સંક્રમનો, આયુષ્યતુષ્કના પરસ્પર સંક્રમનો, મૂળકર્મના પરસ્પર સંક્રમનો અને ઉપશાંત થયેલ દલિકના સંક્રમનો નિષેધ થતો નથી, પરંતુ સંક્રમના સામાન્ય લક્ષણ પ્રમાણે સંક્રમ થઇ શકે છે. પણ શાસકારને તે ઇષ્ટ નથી. કેમકે તે પ્રમાણે સંક્રમ થતો નથી. આ રીતે દોષ પ્રાપ્ત સંક્રમના સામાન્ય લક્ષણમાં અપવાદ કહી તે દોષ દૂર કરે છે.

મિશ્રવાળો જીવ મિશ્રને અને સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળો જીવ સમ્યક્ત્વને ક્યાંય પણ સંક્રમાવતો નથી. તથા સાસ્વાદન અને મિશ્રદૃષ્ટિવાળા જીવો અવિશુદ્ધપણું હોવાથી ત્રણે દર્શનમોહનીયને ક્યાંય પણ સંક્રમાવતા નથી. અને બંધના અભાવમાં દર્શનમોહનીયનો સંક્રમ વિશુદ્ધ દૃષ્ટિને જ આગમમાં કહ્યો છે. તથા મિશ્રને વિષે સમ્યક્ત્વનું સંક્રમ ન થાય એ પ્રમાણે પણ જાણવું. અને પંચસંગ્રહમાં સંક્રમણકરણની ગાથા ઉમાં કહ્યું છે. - “નિયનિયદિદ્વિ ન કેદુ દુડ્યં તદ્યા ન દંસણતિગં પિ । મીસમ્મિ ન સમ્મત્તં” તિ પોતપોતાની દૃષ્ટિવાળા કોઈ પણ દ્વિકને સંક્રમ કરે નહીં અને રજા - ઉજા ગુણસ્થાનકવાળા જીવ દર્શનત્રિકનું સંક્રમ કરે નહીં અને મિશ્રને વિષે સમ્યક્ત્વનું સંક્રમ કરે નહીં.

અને બીજું પરપ્રકૃતિને વિષે સંક્રમ પામેલ દલિયું આવલિકા માત્ર કાળ સુધી ઉદ્વર્તનાદિ સકલ કરણ કરવાને માટે અયોગ્ય જાણવું. કેવલ સંક્રાંત જ નહીં પણ બંધાદિ આવલિકામાં રહેલ દલિયું પણ એક આવલિકા સુધી સંક્રમ થતું નથી. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - “સંક્રમ” ઇત્યાદિ સંક્રમાવલિકાગત, બંધાવલિકાગત, ઉદયાવલિકાગત, ઉદ્વર્તનાવલિકાગત^૪. આદિ શબ્દથી દર્શનત્રિક રહિત ઉપશાંત મોહનીય આ સર્વે પણ અકરણ જાણવાં. અર્થાત્ સર્વે પણ કરણોને અયોગ્ય^૫ જાણવાં. દર્શનત્રિક તો ઉપશાંત થયું હોય તો પણ સંક્રમાવે છે. એ પ્રમાણે જાણવું.

ઇતિ સંક્રમને વિષે અપવાદ સમાપ્ત

-: અથ સંક્રમને વિષે ક્રમ-ઉત્ક્રમનો નિયમ :-

અન્તરકરણમ્મિ કાણ, ચરિત્તમોહેડણુપુલ્લિસંક્રમણં ।

અન્નત્થ સેસિગાણં ચ, સવ્વહિં સવ્વહા બંધો ॥ ૪ ॥

અન્તરકરણે કૃત્તે, ચારિત્રમોહ આનુપૂર્વિસંક્રમણમ્ ।

અન્યત્ર શેષાણાં ચ, સર્વીસ્મિન્ સર્વેઃ બન્ધે ॥ ૪ ॥

ગાથાર્થ :- અંતરકરણ કયે છે તે પુરુષવેદ અને સંજવલન ચતુષ્ક એ પાંચ ચારિત્રમોહનીયનો પૂર્વાનુપૂર્વીએ સંક્રમ હોય છે, અને અંતરકરણ સિવાયના કાળમાં એ પનો તથા શેષ સર્વનો સર્વ અવસ્થામાં સર્વ પ્રકારે (ક્રમે, ઉત્ક્રમે) બંધકાળે સંક્રમ હોય છે.

૩ અહીં તથા પંચસંગ્રહ સંક્રમણ કરણમાં પણ દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો પરસ્પર સંક્રમ થતો નથી એમ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે. પરંતુ નવ્યશતક વૃત્તિમાં ગાથા-૯૯ ની વૃત્તિમાં દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે તથા વિશેષાવશ્યક બૃહદ્વૃત્તિમાં, આવશ્યકચૂર્ણિ વગેરેમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામતાં, અનંતાનુબંધીનો ક્ષય કરતો આત્મા અનંતાનુબંધીનો અનંતમો ભાગ મિથ્યાત્વમોહનીયમાં સંક્રમાવે છે. અને પછી અનંતાનુબંધી સહિત મિથ્યાત્વ મોહનો ક્ષય કરે છે. આ રીતે અનંતાનુબંધીનો મિથ્યાત્વમોહનીયમાં સંક્રમ થાય છે - એમ જણાવેલ છે.

આ વાતનો સમન્વય કરતાં પહેલાં દર્શનમોહનીયની અને ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓ કઈ કઈ છે તેનો વિચાર કરવાથી ખ્યાલ આવી જશે. - આજ ગ્રંથનું ત્રીજું દાર, કર્મગ્રંથ તથા આચારંગવૃત્તિ વગેરે ગ્રંથો મિથ્યાત્વાદિક ત્રણને દર્શનમોહનીયમાં અને શેષ અનંતાનુબંધી વગેરે પચ્ચીશ પ્રકૃતિઓને ચારિત્રમોહનીયમાં જણાવે છે. જ્યારે તત્ત્વાર્થની ટીકામાં અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક અને દર્શનત્રિક એ સાત પ્રકૃતિઓને દર્શનમોહનીય અને શેષ એકવીશ પ્રકૃતિઓને ચારિત્રમોહનીયમાં જણાવી છે. વળી અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક પણ દર્શનગુણનો જ ઘાત કરે છે. તેથી અન્ય ગ્રંથોમાં પણ તે સાત પ્રકૃતિઓને “દર્શનસપ્તક” તરીકે બતાવવામાં આવી છે.

હવે જો, દર્શન મોહનીય એટલે અનંતાનુબંધી આદિ સાત પ્રકૃતિઓ ગ્રહણ કરીએ તો “દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો પરસ્પર સંક્રમ થતો નથી.” એ પાઠ અને “અનંતાનુબંધીનો મિથ્યાત્વમોહનીયમાં સંક્રમ થયો” એ પાઠ સંગત થઈ શકે છે. તથા દર્શનત્રિકને દર્શનમોહનીયથી ગ્રહણ કરીએ તો “અનંતાનુબંધીનો મિથ્યાત્વમાં સંક્રમ થાય છે” તે અલ્પ હોવાથી તેની અવિવક્ષા કરી હોય, અથવા મતાંતર હોય તેમ લાગે છે. તત્ત્વ તો બહુશ્રુતો જાણે.

૪ આમાંથી ઉદયાવલિકા નિષેકો સ્વરૂપ છે, જ્યારે શેષ ૩ કાળ સ્વરૂપ છે. જે સમયે જે દલિકોનો બંધ-સંક્રમણ કે ઉદ્વર્તન થયું હોય તે સમય સહિતની એક આવલિકા જેટલાં કાળમાં તે દલિકોનું સંક્રમણ વગેરે થતું નથી, પછી ભલે તે દલિકો ગમે તે નિષેકમાં રહ્યા હોય. ઉદયસમય સહિતની ૧ આવલિકા જેટલાં કાળમાં ક્રમશઃ ઉદય પામનારા જે નિષેકો ઉદયે સમયે પણ વિદ્યમાન છે તેને ઉદયાવલિકા કહેવાય છે. એટલે કે નિષેકોની એક લીટીમાં સ્થાપના કરવામાં આવી હોય તો ઉદયસમય સહિત ૧ આવલિકા જેટલાં આયામ (તે સ્થિતિલતાની લંબાઈ)માં જે નિષેકો આવે તેને ઉદયાવલિકા કહેવાય છે. આ નિષેકોમાં રહેલ દલિકોનું પણ સંક્રમણ વગેરે થતું નથી, પછી ભલે તે તે દલિકાની બંધાવલિકા વગેરે વીતી પણ ગયા હોય. આ જ કારણસર આગળ સ્થિતિસંક્રમ વગેરેમાં બંધાવલિકા વગેરે છોડવા પડે છે.

૫ અર્થાત્ કાર્મણ વર્ગજ્ઞાના પરમાણુઓ કર્મપણે બંધાયા પછી બંધ સમયથી એક આવલિકા સુધીમાં એવી અવસ્થાવાળા હોય છે કે તે પરમાણુઓનો સંક્રમ, ઉદ્દીરણ, ઉદ્વર્તના, અપવર્તના ઉદય ઇત્યાદિ કંઈપણ થાય નહીં, એ રીતે સંક્રમાવલિકાદિકનું પણ જાણવું.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે અતિવ્યાપ્તિ રહિત સંક્રમ વિધિ કહ્યો. હવે ક્રમથી અને ઉત્ક્રમ વિશેષથી સંક્રમ પ્રાપ્ત થાય છે, તે નિયમને કહે છે. અંતરકરણ વિધિ આગળ કહેવાશે. (ઉપશમનાકરણને પ્રસંગે કહેવાશે) ત્યાં ઉપશમશ્રેણિમાં ચારિત્રમોહનીયને ઉપશમાવવાને માટે ૨૧ પ્રકૃતિઓનો, ક્ષપકશ્રેણિમાં ૮ કષાયનો ક્ષય કર્યા બાદ ૧૩ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરવા માટે અંતરકરણ કર્યે છે તે “ચારિત્રમોહે” = ચારિત્રમોહનીયને વિષે પુરુષવેદ સંજ્વલન ચતુષ્કરૂપ અહીં બાકીના બંધના અભાવથી ચારિત્રમોહનીય શબ્દથી આ જ પાંચ પ્રકૃતિઓનું ગ્રહણ કરાય છે. ત્યાં આનુપૂર્વીની રીતથી ક્રમસર સંક્રમ થાય છે. પણ અનાનુપૂર્વીથી નહીં, તે આ પ્રમાણે કહે છે. - પુરુષવેદનો સંજ્વલન ક્રોધાદિમાં જ સંક્રમ થાય છે પણ બીજે સંક્રમ થતો નથી. સંજ્વલન ક્રોધનો પણ સંજ્વલન માનાદિમાં જ સંક્રમ થાય છે, પણ પુરુષવેદમાં નહીં. સંજ્વલન માનનો પણ સંજ્વલન માયાદિમાં સંક્રમ થાય છે, પણ સંજ્વલન ક્રોધાદિમાં નહીં. સંજ્વલન માયાનો પણ સંજ્વલન લોભમાં સંક્રમ થાય છે, પણ સંજ્વલન માનાદિમાં નહીં. સંજ્વલન લોભનો તો સંક્રાન્ત થતો જ નથી.

‘અન્નત્વ’ તિ અંતરકરણથી અન્યત્ર (બીજે સ્થાને) આદિ પાંચે પણ પ્રકૃતિઓનો વળી શેષ પ્રકૃતિઓનો (શેષ ૨૦ પ્રકૃતિ સહિત ૨૫ પ્રકૃતિઓ ચારિત્રમોહનીયની) ‘સર્વહિ’ તિ સર્વ અવસ્થા વિશેષમાં અથવા અંતરકરણ અવસ્થા વિશેષમાં અથવા અંતરકરણ અવસ્થાને વિષે બીજે એ પ્રમાણે અર્થ છે. ‘સર્વથા’ સર્વ પ્રકાર વડે ક્રમથી અથવા ઉત્ક્રમ વડે સંક્રમ જાણવું. શું હંમેશા જ સંક્રમ હોય છે ? ના, તો કહે છે. - ‘વન્ધે’ = બંધકાલમાં, પણ અન્યદા અર્થાત્ બીજા સમયે નહીં. બંધના અભાવમાં બંધગર્ભિત સંક્રમ લક્ષણનો અભાવ હોવાથી એ પ્રમાણે અર્થ છે.

ઇતિ સંક્રમ વિષે ક્રમ - ઉત્ક્રમનો નિયમ સમાપ્ત.

-: અથ પતદ્ગ્રહને વિષે અપવાદ :-

તિસુ આવલિયાસુ, સમયૂણિગાસુ અપડિગ્ગહાઽ સંજ્વલના ।

દુસુ આવલિયાસુ પદમદ્વિતીયે સેસાસુ વિ ય વેદો ॥ ૫ ॥

તિસુષ્વાલિકાસુ, સમયોનાસુ અપતદ્ગ્રહાસુ સંજ્વલનાઃ ।

દ્વયોરાવલિકયોઃ, પ્રથમસ્થિતૌ શેષયોરપિ ચ વેદઃ ॥ ૫ ॥

ગાથાર્થ :- અંતરકરણ કર્યે છે તે સમયોન ત્રણ આવલિકા પ્રથમ સ્થિતિને શેષ રહે ત્યારે સંજ્વલન ચતુષ્ક પતદ્ગ્રહ ન થાય. અને પ્રથમ સ્થિતિની સમયોન બે આવલિકા બાકી રહે ત્યારે પુરુષવેદ પતદ્ગ્રહ ન થાય. -

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે સંક્રમનું સામાન્ય લક્ષણ, વિધિ, અપવાદ અને નિયમ કહ્યા. હવે પ્રથમ જે કહ્યું કે જે પ્રકૃતિનો બંધ કહ્યો તે જ બીજી પ્રકૃતિના દલિકના સંક્રમ પ્રતિ પતદ્ગ્રહ સામાન્યથી (અતિવ્યાપ્તિ) રહે છે તે અપવાદને કહે છે. - અંતરકરણ કરે છે તે પ્રથમ સ્થિતિના સમયોન ત્રણ આવલિકા શેષ રહે છે ત્યારે પણ સંજ્વલન કષાય અપતદ્ગ્રહપણાને પામે છે. (અર્થાત્ પતદ્ગ્રહ થતા નથી.) અંતરકરણ કરે છે તે પ્રથમ સ્થિતિમાં સમયોન ત્રણ આવલિકા બાકી રહે છે તે બંધાતા છતાં પણ (ત્યારે) સંજ્વલનને વિષે અન્ય પ્રકૃતિનું દલિયું સંક્રમ થતું નથી. તેથી તે સંજ્વલન ત્યારે પતદ્ગ્રહ થતા નથી. એ પ્રમાણે અર્થ છે.

તથા અંતરકરણ કરે છે તે પ્રથમ સ્થિતિ સંબંધિ સમયોન બે આવલિકા રહે છે તે પુરુષવેદ પતદ્ગ્રહ થતો નથી. અર્થાત્ ત્યાં કોઈ પણ અન્ય પ્રકૃતિનું દલિક સંક્રમ પામતું નથી.^૬ એ પ્રમાણે અર્થ છે. સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદનો ત્યારે બંધના અભાવથી જ અપતદ્ગ્રહપણું સિદ્ધ છે. વેદ શબ્દથી અહીં પુરુષવેદ જ ગ્રહણ કરાય છે.

અને મિથ્યાત્વ ક્ષય થયે છે તે મિશ્રની પતદ્ગ્રહતા થતી નથી. કારણ કે મિશ્રને વિષે મિથ્યાત્વના દલિયા જ સંક્રમ થાય છે, બીજે નહીં, અને તે મિથ્યાત્વ તો ક્ષય થયું છે, તેથી સંક્રમણવાળા દલિયાના અભાવથી ત્યાં અપતદ્ગ્રહતા સિદ્ધ થાય છે.

૬ અહીં એમ શંકા થાય કે સમયન્યૂન બે કે ત્રણ આવલિકા પ્રમાણ પ્રથમ સ્થિતિ શેષ રહે ત્યારે પતદ્ગ્રહતા કેમ નષ્ટ થાય ? જ્યાં સુધી બંધ હોય ત્યાં સુધી પતદ્ગ્રહતા કાયમ કેમ ન રહે ? બંધ તો પતદ્ગ્રહપણું દૂર થયા પછી સમયન્યૂન બે આવલિકા પર્યન્ત થાય છે. અહીં કારણ એમ સમજાય છે કે ઉપરોક્ત પ્રકૃતિઓના અબંધના પહેલા સમયથી માત્ર બંધાયેલું દલિક જ સત્તામાં રહે છે, અન્ય કોઈ પણ પ્રકારનું દલિક રહેતું નથી. હવે જો બંધવિચ્છેદ પર્યન્ત પતદ્ગ્રહરૂપે ચાલુ રહે તો બંધવિચ્છેદ થયા પછી સંક્રમેલું દલિક પણ સત્તામાં રહે, માટે ઉપરોક્ત કાળ શેષ રહે ત્યારે પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય એમ સંભવે છે.

તથા મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનો ક્ષય થયે સમ્યક્ત્વનું પતદ્ગ્રહ થતું નથી, કારણ કે સમ્યક્ત્વને વિષે મિથ્યાત્વ અને મિશ્રના જ સંક્રમણનો સંભવ છે. તે બન્નેનો ક્ષય થયે સંક્રમણવાળી પ્રકૃતિઓનો સંભવ ન હોવાથી પતદ્ગ્રહપણું અયોગ્ય છે. તથા સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રનું ઉદ્વલન થયે મિથ્યાત્વ પતદ્ગ્રહ થતું નથી. કારણ કે મિથ્યાત્વને વિષે સમ્યક્ત્વ અથવા મિશ્રનું સંક્રમણ થાય છે, પણ ચારિત્રમોહનીયનું સંક્રમણ થતું નથી. દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો પરસ્પર સંક્રમણનો પ્રતિષેધ કરેલ હોવાથી સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રની ઉદ્વલના થતાં મિથ્યાત્વમોહનીય પતદ્ગ્રહ થતું નથી. એ પ્રમાણે સંક્રમના અભાવથી અપતદ્ગ્રહતા છે. એ પ્રમાણે આ સર્વ નહીં કહેલ પણ પંચસંગ્રહથી જાણવું.

ઘટિ પતદ્ગ્રહને વિષે અપવાદ સમાપ્ત

-: અથ પ્રકૃતિસંક્રમને વિષે સાધાદિ પ્રરૂપણા :-

સાઙ અણાઈ ધ્રુવ અધ્રુવા ય, સબ્ધુવસંતકમ્માણં ।

સાઙ અધ્રુવા ય સેસા, મિચ્છા વેયણીયનીણહિં ॥ ૬ ॥

સાઘનાદિ ધ્રુવાઽધ્રુવાશ્ચ, સર્વધ્રુવસત્કર્મણામ્ ।

સાઘધ્રુવાશ્ચ શેષાઃ, મિચ્છા વેદનીયનીચૈર્ગોત્રભિઃ ॥ ૬ ॥

ગાથાર્થ :- મિથ્યાત્વ, વેદનીય-૨ ને નીચગોત્ર એ જ પ્રકૃતિ સિવાય બાકીની સર્વ - ૧૨૬ ધ્રુવસત્તા પ્રકૃતિઓમાં સાદિ અનાદિ, ધ્રુવ ને અધ્રુવ એ ચારે કાળભાંગા હોય છે, ને શેષ પ્રકૃતિઓમાં સાદિ-અધ્રુવ એ બે ભાગે સંક્રમ હોય છે.

ટીકાર્થ :- હવે સાદિ અનાદિ પ્રરૂપણા કહે છે. - સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, નરકદ્વિક, મનુષ્યદ્વિક, દેવદ્વિક, વૈકિંચસપ્તક, આહારસપ્તક, તીર્થકર, ઉચ્ચગોત્ર લક્ષણવાળી ૨૪ પ્રકૃતિઓ અને ૪ આયુષ્ય = ૨૮ પ્રકૃતિઓ અધ્રુવસત્તાક છે. વળી બાકીની ૧૩૦ પ્રકૃતિઓ ધ્રુવસત્તાક છે. તેમાંથી પણ સાતા - અસાતાવેદનીય, નીચગોત્ર, મિથ્યાત્વ એ ૪ પ્રકૃતિઓનો ત્યાગ કરીને બાકી રહેલ સર્વ ધ્રુવસત્તાની ૧૨૬ કર્મપ્રકૃતિઓ સંક્રમને આશ્રયીને સાદિ આદિ ૪ પ્રકારે પણ હોય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - આ ધ્રુવસત્તાકર્મપ્રકૃતિઓ સંક્રમ વિષય પ્રકૃતિ બંધવિચ્છેદ થયે છતે સંક્રમ થાય નહીં, પછી ફરી પણ તે સંક્રમ વિષયની પ્રકૃતિઓનો પોતાના બંધના હેતુનો સંપર્ક થવાથી બંધની શરૂઆત થયે છતે સંક્રમ થાય છે, તેથી આ સાદિ, તે તે બંધવિચ્છેદ સ્થાન નહીં પામેલાને અનાદિ, અભવ્યને ધ્રુવ ક્યારેય પણ વિચ્છેદના અભાવથી એટલે કે બંધવિચ્છેદ નહીં થવાથી. વળી ભવ્યને અધ્રુવ, કાલાન્તરે બંધ વિચ્છેદનો સંભવ હોવાથી.

આયુષ્યના સંક્રમનો અભાવ હોવાથી ૧૫૪ સંક્રમ પ્રકૃતિઓના સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નં. - ૧ (ગાથા ૬ ના આધારે)

પ્રકૃતિઓની સંખ્યા	કઈ પ્રકૃતિઓ	સાદિ	અધ્રુવ	અનાદિ	ધ્રુવ	કુલ ભાંગા
૧૨૬	ધ્રુવસત્તાની	પ્રતિગ્રહરૂપ બંધવિચ્છેદ પછી બંધનો હેતુ પ્રાપ્ત થયે ફરી બાંધે	ભવ્યને	સાદિપણું નહીં પામેલાને	અભવ્યને	૫૦૪
૨૪	અધ્રુવસત્તાની	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	—	—	૪૮
૩	સાતા-અસાતા નીચગોત્ર	બંધમાં પરાવર્તમાનપણું હોવાથી	બંધમાં પરાવર્તમાનપણું હોવાથી	—	—	૬
૧	મિથ્યાત્વ	વિશુદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિને સંક્રમ ક્યારેક હોવાથી સાદિ	સંક્રમમાં કદાચિત્પણું હોવાથી	—	—	૨
૧૫૪						૫૬૦

(-: અથ કઇ પ્રકૃતિઓ કયાં સુધી સંક્રમ થાય તે સ્વરૂપ :-)

આ વાત ઠીક છે, કઇ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ પૂર્ણ થતું સ્થાન તેથી આગળ જતાં સંક્રમ ન થાય અને પહેલાને ફરી પણ સંક્રમ થાય, આ રીતે તેનો સારી રીતે જાણકાર કેમ થાય ? તે કહે છે. - 'સાતાવેદનીયનો સંક્રમક મિથ્યાદષ્ટિ આદિ પ્રમત્ત સુધીના જાણવાં, આગળના નહીં, કારણ કે આગળ અસાતાવેદનીયનો બંધ થતો નથી. પરંતુ સાતાવેદનીય જ બાંધે, તેથી અસાતાનો જ સાતા બાંધતે છે તે સંક્રમ થાય છે, પણ સાતાનો નહીં.

અનંતાનુબંધી - ૪નો મિથ્યાદષ્ટિ આદિ અપ્રમત્તસંયત સુધી સંક્રમ થાય છે, આગળ નહીં, કારણ કે આગળ તેઓનું ઉપશાંત અથવા ક્ષય થવાથી સંક્રમણનો અભાવ થાય છે. યશઃકીર્તિનો મિથ્યાદષ્ટિ આદિથી અપૂર્વકરણના દક્ષા ભાગ સુધી સંક્રમણવાળો થાય છે, આગળ નહીં, કારણકે આગળ ફક્ત તેનો યશઃકીર્તિનો જ બંધ થવાથી પતદગ્રહત્વનો જ અભાવ થાય છે. 'જિનનામકર્મનો રજા - ૩જા સિવાય ૧ થી ૧૦ ગુણસ્થાનક સુધી જાણવાં, કારણકે ૨-૩ જા ગુણસ્થાનકે સત્તાનો અભાવ છે તેથી તેનો ત્યાગ કર્યો છે.

અનંતાનુબંધી સિવાયના ૧૨ કષાય, ૮નોકષાયોનો મિથ્યાદષ્ટિ આદિ અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય સુધીના જીવો સંક્રમણ કરે છે. તેથી આગળ ઉપશાંત અથવા ક્ષય થવાથી સંક્રમનો અભાવ થાય છે.

મિથ્યાત્વ - મિશ્રમોહનીયનું સંક્રમણ કરનાર અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ આદિથી ઉપશાંતમોહ સુધીના જીવો છે, આગળ નહીં, કારણ કે આગળ તે બન્નેની સત્તાનો જ અભાવ થાય છે. 'સાસ્વાદન અને મિશ્રદષ્ટિ જીવો તો કોઇ પણ દર્શનમોહનીયનો કોઇ પણ પ્રકૃતિમાં સંક્રમ કરતાં નથી. મિથ્યાદષ્ટિ પોતાના આધારભૂત મિથ્યાત્વનો સ્વભાવથી જ સંક્રમણ ન કરે. તેથી અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ આદિ એ પ્રમાણે કહ્યું. વળી મિશ્રનું સંક્રમણ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ પણ કરે છે. તથા સમ્યક્ત્વનું સંક્રમણ મિથ્યાદષ્ટિ જ કરે, અન્ય નહીં, કારણ કે સમ્યક્ત્વનું સંક્રમણ મિથ્યાત્વમાં વર્તતો જીવ કરે. સાસ્વાદને અથવા મિશ્રમાં વર્તતો જીવ નહીં, અને મિથ્યાત્વમાં વર્તતો મિથ્યાદષ્ટિ જ છે.

ઉચ્ચગોત્રનું સંક્રમણ કરનાર મિથ્યાદષ્ટિ અને સાસ્વાદનવાળા જ હોય છે, બીજા નહીં, કારણકે બીજે નીચગોત્રનું અબંધકપણું છે, અને નીચગોત્રના બંધકાળમાં જ તે ઉચ્ચગોત્રનું સંક્રમણ થાય છે.

જિનનામકર્મનો રજા - ૩જા સિવાય ૧ થી ૧૦ ગુણસ્થાનક સુધી જાણવાં, કારણકે ૨-૩ જા ગુણસ્થાનકે સત્તાનો અભાવ છે તેથી તેનો ત્યાગ કર્યો છે.

અનંતાનુબંધી સિવાય ૧૨ કષાય, ૮નોકષાયોનો મિથ્યાદષ્ટિ આદિ અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય સુધીના જીવો સંક્રમણ કરે છે. તેથી આગળ ઉપશાંત અથવા ક્ષય થવાથી સંક્રમનો અભાવ થાય છે.

ઉપર જે કહ્યું તેનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે - સાતાવેદનીયના સંક્રમના સ્વામી મિથ્યાદષ્ટિથી આરંભી પ્રમત્તસંયત સુધીના જીવો સમજવાં, ને ઉપરના ગુણસ્થાનકવર્તી જીવો નહીં. કારણ કે અપ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકે અસાતાવેદનીયનો બંધ થતો નથી પરંતુ સાતાનો જ બંધ થાય છે. તેથી અસાતાનો સાતામાં સંક્રમ થાય છે, પતદગ્રહનો અભાવ હોવાથી સાતાનો સંક્રમ થતો નથી. માટે સાતાવેદનીયનો સંક્રમ કરનારાઓમાં છેલ્લા પ્રમત્તસંયત આત્માઓ જ સમજવાં. એટલે કે પ્રમત્તસંયત પર્યંત જ સાતાનો સંક્રમ થઇ શકે છે એમ સમજવું, આ પ્રમાણે સર્વત્ર સંક્રમ કરનારાઓમાં પર્યંટવર્તી કોણ તે સમજી લેવું. જે ગુણસ્થાનક સુધી પતદગ્રહ પ્રકૃતિનો સદ્ભાવ હોવાથી જે પ્રકૃતિનો સંક્રમ થતો હોય તે ગુણસ્થાનકવાળો આત્મા તે પ્રકૃતિનો છેવટનો સંક્રમક - સંક્રમાવનાર સમજવો.

કહ્યું છે કે - "રજા - ૩જા ગુણસ્થાનકવર્તી જીવો દર્શનત્રિકનો સંક્રમ કરતાં નથી" મિથ્યાદષ્ટિ તો મિથ્યાત્વમોહનીયને તે પતદગ્રહ હોવાથી સ્વભાવે જ સંક્રમાવતો નથી. કહ્યું છે કે - "જે દષ્ટિ ઉદયમાં વર્તે છે તે દષ્ટિને કોઇ જીવો સંક્રમાવતા નથી." માટે મિશ્ર અને મિથ્યાત્વમોહનીયના સંક્રમના સ્વામી અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ આદિ કહ્યો છે. મિશ્રના મિથ્યાદષ્ટિ પણ હોય છે.

નહીં આગળ બંધના અભાવથી પતદગ્રહ પ્રકૃતિઓને અપ્રમત્ત સમ્યક્ત્વનો અભાવ થાય છે.

-: અથ કઇ પ્રકૃતિઓ કયાં સુધી સંક્રમ થાય તે સ્વરૂપ સમાપ્ત

૭ ઉપર જે કહ્યું તેનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે - સાતાવેદનીયના સંક્રમના સ્વામી મિથ્યાદષ્ટિથી આરંભી પ્રમત્તસંયત સુધીના જીવો સમજવાં, ને ઉપરના ગુણસ્થાનકવર્તી જીવો નહીં. કારણ કે અપ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકે અસાતાવેદનીયનો બંધ થતો નથી પરંતુ સાતાનો જ બંધ થાય છે. તેથી અસાતાનો સાતામાં સંક્રમ થાય છે, પતદગ્રહનો અભાવ હોવાથી સાતાનો સંક્રમ થતો નથી. માટે સાતાવેદનીયનો સંક્રમ કરનારાઓમાં છેલ્લા પ્રમત્તસંયત આત્માઓ જ સમજવાં. એટલે કે પ્રમત્તસંયત પર્યંત જ સાતાનો સંક્રમ થઇ શકે છે એમ સમજવું, આ પ્રમાણે સર્વત્ર સંક્રમ કરનારાઓમાં પર્યંટવર્તી કોણ તે સમજી લેવું. જે ગુણસ્થાનક સુધી પતદગ્રહ પ્રકૃતિનો સદ્ભાવ હોવાથી જે પ્રકૃતિનો સંક્રમ થતો હોય તે ગુણસ્થાનકવાળો આત્મા તે પ્રકૃતિનો છેવટનો સંક્રમક - સંક્રમાવનાર સમજવો.

૮ 'જિનનામસ્તુ દ્વિતીયતૃતીયવર્જા મિથ્યાદૃષ્ટેશ્ચ સૂક્ષ્મસમ્પરાયપર્યંત્તા ઉક્તહેતૌરેવ, દ્વિતીયતૃતીયગુણસ્થાને સત્તાભાવાત્ તદ્વર્જનં કૃતમ્' इति (આ પંક્તી ટીકામાં નથી પણ તે અહીં જરૂરી છે.

૯ કહ્યું છે કે - "રજા - ૩જા ગુણસ્થાનકવર્તી જીવો દર્શનત્રિકનો સંક્રમ કરતાં નથી" મિથ્યાદષ્ટિ તો મિથ્યાત્વમોહનીયને તે પતદગ્રહ હોવાથી સ્વભાવે જ સંક્રમાવતો નથી. કહ્યું છે કે - "જે દષ્ટિ ઉદયમાં વર્તે છે તે દષ્ટિને કોઇ જીવો સંક્રમાવતા નથી." માટે મિશ્ર અને મિથ્યાત્વમોહનીયના સંક્રમના સ્વામી અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ આદિ કહ્યો છે. મિશ્રના મિથ્યાદષ્ટિ પણ હોય છે.

**આયુષ્ય સિવાય ૧૫૪ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમ ગુણસ્થાનક
વિષે સ્વામિત્વ ચંત્ર નં. - ૨ (ગાથા દ્વારા આધારે)**

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	કયા ગુણસ્થાનક સુધી	વિશેષ કારણ
૧	સાતાવેદનીય	૧ થી ૬	આગળ અસાતાનો બંધ ન હોવાથી પતદ્વગ્રહ નથી.
૪	અનંતાનુબંધિ-૪	૧ થી ૭	૮મેથી અનંતાનો ક્ષય અથવા ઉપશમ હોય.
૧	યશઃકીર્તિ	૧થી ૮/૬ ભાગે	આગળ નામની શેષ પ્રકૃતિઓનો બંધ ન હોવાથી પતદ્વગ્રહ નથી.
૧	જિનનામ	૧લે, ૪ થી ૧૦	૨-૩જા ગુણસ્થાનકે સત્તાનો અભાવ છે.
૮	મધ્યમ કષાય - ૮	૧ થી ૮/૨ ભાગે	આગળ સર્વથા ક્ષય / ઉપશમ હોય.
૧	સંજવલન - ક્રોધ	૧ થી ૮/૭ ભાગે	" " "
૧	સંજવલન - માન	૧ થી ૮/૮ ભાગે	" " "
૨	સંજવલન - માયા, લોભ ^૧	૧ થી ૮	" " "
૬	હાસ્યાદિ-૬	૧ થી ૮/૫ ભાગે	" " "
૧	પુરુષવેદ	૧ થી ૮/૬ ભાગે	" " "
૧	સ્ત્રીવેદ	૧ થી ૮/૪ ભાગે	" " "
૧	નપુંસકવેદ	૧ થી ૮/૩ ભાગે	" " "
૧	મિથ્યાત્વમોહનીય	૪ થી ૧૧	આગળ સત્તા વિચ્છેદ, ૨-૩જે દર્શનત્રિકનું સંક્રમ ન હોય, ૧લે પતદ્વગ્રહ છે તેથી ન સંક્રમે. પરંતુ સ્વસ્થાન એટલે ઉદ્વર્તના અપવર્તના સંક્રમથી મિથ્યાદૃષ્ટિ આવી શકે.
૧	મિશ્રમોહનીય	૧લે, ૪ થી ૧૧	આગળ સત્તા વિચ્છેદ, ૨-૩જે દર્શનત્રિકનું સંક્રમ ન હોય.
૧	સમ્યક્ત્વમોહનીય	૧ લે	પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ સુધી ત્યારબાદ સત્તા વિચ્છેદ.
૧	ઉચ્ચગોત્ર	૧લે, ૨જે	ત્યારબાદ પતદ્વગ્રહનો બંધ નથી.
૧૨૨	બાકીની જ્ઞાનાવરણીયાદિ	૧ થી ૧૦	પછી પતદ્વગ્રહનો બંધ નથી. ^૨
૧૫૪			

ચંત્ર નં.૨ ની ટી. ૧ - સં.લોભનો સંક્રમ ૮મે ગુણ. અંતકરણ કરે એટલે નષ્ટ થાય છે. ત્યાર પછી પુરુષવેદ, સંજવલન ક્રોધાદિનો ક્રમ પૂર્વક સંક્રમણ વિચ્છેદ થાય છે. સં.માયાનો પણ ૮મું ગુણ. પૂર્ણ થતાં પહેલાં સંક્રમ વિચ્છેદ થાય છે.

૨ -- ૧૦ માની ઉપર પણ સાતા બંધાય છે જ. તેમ છતાં અસાતા તેમાં સંક્રમતી નથી. કારણ કે એ અકષાય બંધ છે.

-: અથ પતદ્વગ્રહને આશ્રયી સાધાદિ પ્રરૂપણા :-

મિચ્છત્તજઢા ય, પડિગ્ગહંમિ સવ્ધુવબંધપગતીઓ ।

ળેયા ચઝવિગપ્પા, સાઈ ય અધુવા ય સેસાઓ ॥ ૭ ॥

મિથ્યાત્વરહિતશ્ચ, પતદ્વગ્રહે સર્વધુવબંધપ્રકૃતયઃ ।

જેયાશ્ચતુર્વિકલ્પાઃ, સાદિશ્ચ અધુવાશ્ચ શેષાઃ ॥ ૭ ॥

ગાથાર્થ :- પતદ્વગ્રહપણાને આશ્રયી (કાળની ચતુર્ભંગી વિચારતાં) મિથ્યાત્વ સિવાયની સર્વે ધુવબંધિની પ્રકૃતિઓની પતદ્વગ્રહતા સાધાદિ ચાર પ્રકારે છે, ને શેષ સર્વ પ્રકૃતિઓની પતદ્વગ્રહતા સાદિ-અધુવ છે.

ટીકાર્થ :- ‘પતદ્વગ્રહે’ - પતદ્વગ્રહ વિષયમાં ‘મિચ્છત્તજઢા ય’ તિ = મિથ્યાત્વ રહિત સર્વ પણ ધુવબંધિની પ્રકૃતિઓ જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૮, કષાય-૧૬, ભય, જુગુપ્સા, તેજસસપ્તક, વર્ણાદિ-૨૦, નિર્માણ, અગુરુલધુ, ઉપધાત, અંતરાય-૫, = ૬૭ પ્રકૃતિઓના ચારે વિકલ્પો સાદિ, અનાદિ, ધુવ, અધુવ એ ચાર ભેદે જાણવાં. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - આ ધુવબંધિની પ્રકૃતિઓ પોત પોતાનો બંધવિચ્છેદ થયે છતે પતદ્વગ્રહપણું થતું નથી. અર્થાત્ ત્યાં અન્ય પ્રકૃતિઓના દલિયા કંઈ પણ સંક્રમણ થતા નથી. વળી પોતાનો બંધહેતુનું કારણ હોય ત્યારે બંધની શરૂઆતમાં પતદ્વગ્રહપણું થાય છે. એ પ્રમાણે તે સાદિ થાય છે, તે તે બંધવિચ્છેદ સ્થાન નહીં પામેલાને અનાદિ, ધુવ-અધુવ અભવ્ય-ભવ્યની અપેક્ષાએ ભાવવું.

બાકીની અધુવબંધિની ૮૮ પ્રકૃતિઓ અધુવબંધિપણું હોવાથી પતદ્વગ્રહતાને આશ્રયીને સાદિ-અધુવ ભાવવું. અને મિથ્યાત્વમોહનીય ધુવબંધિની હોવા છતાં પણ જે જીવને સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રની સત્તા છે, તે જ જીવ સમ્યક્ત્વ તથા મિશ્રને મિથ્યાત્વમાં સંક્રમાવે છે. પરંતુ બીજો કોઈ જીવ સંક્રમાવતો નથી. એ હેતુથી મિથ્યાત્વની પતદ્વગ્રહતા પણ સાદિ-અધુવ ભાંગે છે. (ચંત્ર નં.૩ જુઓ)

ઘટિ પતદ્વગ્રહને આશ્રયી સાધાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ સંક્રમસ્થાન અને પતદ્વગ્રહસ્થાનની સંખ્યા અને સાધાદિ પ્રરૂપણા :-

પગઈઠાળે વિ તહા, પડિગ્ગહો સંકમો ય બોદ્ધવ્વો ।

પઠમંતિમપગઈણં, પંચસુ પંચન્હ દો વિ ભવે ॥ ૮ ॥

પ્રકૃતિસ્થાનેઽપિ તથા, પતદ્વગ્રહ સંક્રમશ્ચ બોદ્ધવ્યઃ ।

પ્રથમાન્તિમપ્રકૃત્યોઃ, પંચસુ પંચાનાં દ્વાવપિ ભવતિ ॥ ૮ ॥

પતદ્વગ્રહતા પ્રકૃતિઓના સાધાદિ ભાંગાનું ચંત્ર નંબર - ૩ (ગાથા ૭ના આધારે)

સંખ્યા	કઈ પ્રકૃતિઓની પતદ્વગ્રહતા	સાદિ	અનાદિ	ધુવ	અધુવ	કુલ ભાંગા
૬૭	ધુવબંધિની	સ્વ-સ્વના બંધ વિચ્છેદ પછી ફરી બંધની શરૂઆતમાં	સાદિપણું નહીં પામેલ જીવને	અભવ્યને	ભવ્યને	૨૬૮
૮૮	અધુવબંધિની	અધુવબંધિપણું હોવાથી	—	—	અધુવબંધિ-પણું હોવાથી	૧૭૬
૧	મિથ્યાત્વ મોહ	પતદ્વગ્રહપણું ક્યારેક જ હોવાથી	—	—	પતદ્વગ્રહપણું ક્યારેક જ હોવાથી	૨
૨	મિશ્ર, સમ્યક્ત્વ મોહ	ક્યારેક જ હોય	—	—	ક્યારેક જ હોય	૪
૧૫૮					કુલ ભાંગા	૪૫૦

ગાથાર્થ :- એકેક પ્રકૃતિને અંગે સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહતા પ્રથમ જે રીતે કહી છે તે રીતે અહીં પ્રકૃતિસ્થાનોમાં પણ જાણવી. તેમાં પણ પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીય અને અંતિમ અંતરાય સંબંધી પાંચે પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમ ને પતદ્વગ્રહ એ બે ભાવ છે.

ટીકાર્થ :- આ પ્રમાણે એકેક પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહતાની સાદિ-અનાદિ પ્રરૂપણા કરી. હવે પ્રકૃતિસ્થાનને વિષે તે સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા બતાવતાં કહે છે. - જે પ્રમાણે એકેક પ્રકૃતિઓનું પતદ્વગ્રહ અને સંક્રમ સાદિ - આદિ રૂપપણે કહ્યો તે પ્રમાણે પ્રકૃતિસ્થાનોને વિષે જાણવું. બે ત્રણ પ્રકૃતિઓનો સમુદાય તે પ્રકૃતિસ્થાન કહેવાય છે. ત્યાં એકેક પ્રકૃતિને બુદ્ધિમાં ગ્રહણ કરીને પ્રકૃતિસંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ જે પ્રમાણે કહ્યો તે પ્રમાણે સમુદાયની વિવક્ષામાં પ્રકૃતિ સ્થાન સંક્રમ અને ^{૧૦}પતદ્વગ્રહ પણ કહેવાં. વસ્તુ સ્વભાવથી તો જ્યારે એક પ્રકૃતિનું સ્વજાતીય એક પ્રકૃતિમાં સંક્રમણ થાય, જેમ સાતાનું અસાતામાં, અથવા અસાતાનું સાતામાં સંક્રમણ થાય તે પ્રકૃતિસંક્રમ પ્રકૃતિપતદ્વગ્રહ કહેવાય છે. જ્યારે ઘણી પ્રકૃતિઓ એક પ્રકૃતિને વિષે સંક્રમણ થાય, જેમ એક યશઃકીર્તિમાં શેષ નામ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ થાય તે પ્રકૃતિસ્થાનસંક્રમ પ્રકૃતિપતદ્વગ્રહ થાય. જ્યારે ઘણી પ્રકૃતિઓને એકનું સંક્રમણ કરે, જેમ મિથ્યાત્વનું સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમાં સંક્રમણ કરે ત્યારે પ્રકૃતિસ્થાન પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિસંક્રમ થયું કહેવાય. જ્યારે ઘણી પ્રકૃતિઓને વિષે ઘણી પ્રકૃતિઓ સંક્રમણ કરે ત્યારે પ્રકૃતિસ્થાન સંક્રમ - પ્રકૃતિસ્થાન પતદ્વગ્રહ થાય એ પ્રમાણે જાણવું. અને એ પ્રમાણે પ્રકૃતિસ્થાનસંક્રમ પતદ્વગ્રહનું સાદિ-અનાદિ અતિદેશવડે જ કરીને દરેક કર્મનું સંક્રમ, પતદ્વગ્રહનો વિષય, સ્થાનની સંખ્યા બતાવવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. ‘પદમંતિમ’^{૧૧} ઇત્યાદિ જ્ઞાનાવરણ અંતરાયની એક જ પાંચે પ્રકૃતિઓનું પોતાનું સત્તાસ્થાન - સંક્રમસ્થાન અને એક જ પોતાની પાંચે પ્રકૃતિઓનું બંધસ્થાન પતદ્વગ્રહસ્થાન છે. અને આ સંક્રમ - પતદ્વગ્રહભાવ સાદિ - આદિ રૂપે ૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે - ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકે તે બન્નેનો અભાવ છે, ત્યાંથી પડેલાને સંભવ હોવાથી સાદિ, તે સ્થાન નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ - અધ્રુવ, અભવ્ય - ભવ્યની અપેક્ષાએ જાણવું.

નવગચ્છવકચવકે, ણવગં છવકં ચ ચડસુ વિડયમ્મિ ।

અન્યયરસ્સિં અન્યયરા, વિ ય વેયણીયગોણસુ ॥ ૧ ॥

નવક - ષટ્ક - ચતુષ્કેષુ, નવકં ષટ્કં ચ ચતુર્ણુ દ્વિતીયે ।

અન્યતરસ્યામન્યતરાડપિ ચ, વેદનીયગોત્રયો : ॥ ૧ ॥

ગાથાર્થ :- દ્વિતીય દર્શનાવરણમાં ૯ - ૬ અને ૪માં ૯ સંક્રમે, તથા ૬ પ્રકૃતિઓ ૪માં સંક્રમે માટે સંક્રમસ્થાન-૨ છે, ને પતદ્વગ્રહસ્થાન-૩ છે. વેદનીય અને ગોત્રમાં બધ્યમાન કોઇપણ પ્રકૃતિમાં અબધ્યમાન કોઇપણ પ્રકૃતિ સંક્રમે માટે સંક્રમ કે પતદ્વગ્રહસ્થાન એક એક છે.

ટીકાર્થ :- બીજા દર્શનાવરણીયને વિષે ૯ - ૬ - ૪ને વિષે ૯નું એક સ્થાન સંક્રમણ કરે છે, અને ૪ના એક સ્થાનને વિષે ૬નું એક સ્થાન સંક્રમે છે. તથા દર્શનાવરણીયને વિષે ૯ - ૬ - ૪ લક્ષણવાળા ત્રણ જ સત્તાસ્થાન ત્રણ બંધસ્થાન અને ત્રણ જ પતદ્વગ્રહસ્થાનો છે. અને બે સંક્રમસ્થાન - ૯ અને ૬ તે ફલિત થાય છે.

૯નું પતદ્વગ્રહ - ૧લે - ૨જે ગુણસ્થાનકે :- ત્યાં ૯ પ્રકૃતિરૂપ પતદ્વગ્રહને વિષે મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સાસ્વાદને ૯ પ્રકારે દર્શનાવરણીયનો બંધક નવે પણ સંક્રમણ કરે છે. અને આ નવકરૂપ પતદ્વગ્રહ સાદિ - આદિ રૂપે ૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે - સાદિ - અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - મિશ્ર આદિ ગુણસ્થાનકોને વિષે પતદ્વગ્રહપણું થતું નથી. ત્યાંથી પડેલાને હોય છે. તેથી તે સાદિ, જેને મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કર્યો નથી તેને અનાદિ, ધ્રુવ - અધ્રુવ - અભવ્ય - ભવ્ય અપેક્ષાએ હોય છે.

૧૦ પ્રકૃતિ અને પ્રકૃતિસ્થાનના ભેદે સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ બબ્બે પ્રકારે થાય છે, તે આ પ્રમાણે પ્રકૃતિસંક્રમ, પ્રકૃતિ સ્થાન સંક્રમ, પ્રકૃતિ પતદ્વગ્રહ અને પ્રકૃતિ સ્થાન પતદ્વગ્રહ.

અહીં આ પ્રમાણે ચતુર્ભંગી થઇ શકે છે. (૧) સંક્રમમાણ પ્રકૃતિ એક, પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિ પણ એક તે પ્રકૃતિસંક્રમ પ્રકૃતિપતદ્વગ્રહ. દા.ત. બંધાતી સાતામાં જ્યારે અસાતા સંક્રમે ત્યારે સંક્રમનાર અને પતદ્વગ્રહ એકેક પ્રકૃતિ હોવાથી આ પ્રથમ ભાંગો ઘટે. (૨) સંક્રમમાણ પ્રકૃતિ અનેક, પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિ એક તે પ્રકૃતિસ્થાન સંક્રમ પ્રકૃતિ પતદ્વગ્રહ. જેમ ૮મા ગુણસ્થાનકના ૭મા ભાગથી બંધાતી યશઃકીર્તિમાં નામકર્મની ઘણી પ્રકૃતિઓ સંક્રમાતી હોવાથી ત્યાં બીજો ભાંગો ઘટે છે. (૩) સંક્રમમાણ પ્રકૃતિ એક, પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિ અનેક તે પ્રકૃતિસંક્રમ પ્રકૃતિસ્થાનપતદ્વગ્રહ. જેમ પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ વખતે મિથ્યાત્વના ત્રણ પુંજ કરે છે. ત્યારથી માંડીને એક આવલિકા સુધી મિશ્રમોહનીયનો સંક્રમ થતો નથી. તેથી તે વખતે માત્ર મિથ્યાત્વમોહનીયનો મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય એમ બેમાં સંક્રમ થતો હોવાથી ત્યાં ત્રીજો ભાંગો ઘટે છે. (૪) સંક્રમમાણ પ્રકૃતિ અનેક, પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિ પણ અનેક તે પ્રકૃતિસ્થાનસંક્રમ પ્રકૃતિસ્થાનપતદ્વગ્રહ. જેમ બંધાતી નામકર્મની ૨૩ આદિ પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમનાર નામકર્મની ઘણી પ્રકૃતિઓ હોવાથી આ ચોથો ભાંગો ઘટે છે. તેમ અન્યત્ર જ્યાં ઘટે ત્યાં દૃષ્ટાંતની યોજના કરી લેવી.

વળી ક્ષપકશ્રેણિમાં અનિવૃત્તિબાદરસંપરાયના સંખ્યાત ભાગ ગયે છે તે એક સંખ્યાતમો ભાગ શેષ રહે ત્યારે થીણદ્વિત્રિકના ક્ષયથી આગળ સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમ સમય સુધી દર્શનાવરણીય દની સત્તાવાળાને ચક્ષુ આદિ દર્શનાવરણીય-૪ નો બંધક તે દર્શનાવરણીય-૪ને વિષે દનું સંક્રમણ કરે છે. આ પણ સંક્રમ પતદ્વગ્રહ ક્યારેક હોય છે, તેથી સાદિ અધ્રુવ છે. અહીંથી આગળ બંધનો અભાવ હોવાથી સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહપણું પણ નથી. તેથી જ ચતુષ્કરૂપ ત્રીજું પણ સંક્રમણસ્થાન પામે નહીં.

વેદનીય અને ગોત્રકર્મને વિષે કોઇપણ બધ્યમાન પ્રકૃતિમાં કોઇપણ અબધ્યમાન પ્રકૃતિ સંક્રમે છે. તેથી જે પ્રકૃતિ જ્યાં સંક્રમે તે તેનું પતદ્વગ્રહ અને બીજું તે સંક્રમસ્થાન છે. ત્યાં મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી સાતાના બંધકવાળા, સાતા અસાતાની સત્તાવાળા જીવોને સાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને અસાતા સંક્રમસ્થાન છે. અસાતાના બંધકવાળાને તો મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી પ્રમત્તસુધી સાતા-અસાતાની સત્તાવાળાને અસાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને સાતાવેદનીય સંક્રમસ્થાન છે. અને આ સાતા - અસાતારૂપ સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ પરાવર્તમાનપણે બંધાતા હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ છે.

તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી સૂક્ષ્મસંપરાય સુધીના ઉચ્ચગોત્રના બંધક અને ઉચ્ચ-નીચગોત્રના સત્તાવાળા જીવોને ઉચ્ચગોત્ર પતદ્વગ્રહ અને નીચગોત્ર સંક્રમસ્થાન છે. તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે નીચગોત્રના બંધક અને ઉચ્ચ-નીચની સત્તાવાળા જીવોને નીચગોત્ર પતદ્વગ્રહ અને ઉચ્ચગોત્ર સંક્રમસ્થાન છે. આ બન્ને પણ ઉચ્ચ-નીચગોત્ર રૂપ પરાવર્તમાનપણું હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. (યંત્ર નં. ૪ - ૫ - ૬ જુઓ)

ઘટિ સંક્રમસ્થાન અને પતદ્વગ્રહસ્થાનની સંખ્યા અને સાધાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

મોહ. આયુ. નામ સિવાયની પ્રકૃતિસંક્રમસ્થાનોના સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક યંત્ર નં. ૪ (ગાથા ૮, ૯ ના આધારે)

સંક્રમસ્થાન	સત્તાવાળા જીવોને સાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને અસાતા સંક્રમસ્થાન	અસાતા સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન
મિથ્યાદૃષ્ટિ પ્રમત્તસુધી સાતા-અસાતાની સત્તાવાળાને અસાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને અસાતા સંક્રમસ્થાન છે. અને અસાતાના બંધકવાળાને તો મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી પ્રમત્તસુધી સાતા-અસાતાની સત્તાવાળાને અસાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને સાતાવેદનીય સંક્રમસ્થાન છે. અને આ સાતા - અસાતારૂપ સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ પરાવર્તમાનપણે બંધાતા હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ છે.	સાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને અસાતા સંક્રમસ્થાન છે. અને અસાતાના બંધકવાળાને તો મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી પ્રમત્તસુધી સાતા-અસાતાની સત્તાવાળાને અસાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને સાતાવેદનીય સંક્રમસ્થાન છે. અને આ સાતા - અસાતારૂપ સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ પરાવર્તમાનપણે બંધાતા હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ છે.	અસાતા સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન
ત્યાં મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી સાતાના બંધકવાળા, સાતા અસાતાની સત્તાવાળા જીવોને સાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને અસાતા સંક્રમસ્થાન છે. અસાતાના બંધકવાળાને તો મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી પ્રમત્તસુધી સાતા-અસાતાની સત્તાવાળાને અસાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને સાતાવેદનીય સંક્રમસ્થાન છે. અને આ સાતા - અસાતારૂપ સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ પરાવર્તમાનપણે બંધાતા હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ છે.	સાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને અસાતા સંક્રમસ્થાન છે. અને અસાતાના બંધકવાળાને તો મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી પ્રમત્તસુધી સાતા-અસાતાની સત્તાવાળાને અસાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને સાતાવેદનીય સંક્રમસ્થાન છે. અને આ સાતા - અસાતારૂપ સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ પરાવર્તમાનપણે બંધાતા હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ છે.	અસાતા સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન
તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી સૂક્ષ્મસંપરાય સુધીના ઉચ્ચગોત્રના બંધક અને ઉચ્ચ-નીચગોત્રના સત્તાવાળા જીવોને ઉચ્ચગોત્ર પતદ્વગ્રહ અને નીચગોત્ર સંક્રમસ્થાન છે. તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે નીચગોત્રના બંધક અને ઉચ્ચ-નીચની સત્તાવાળા જીવોને નીચગોત્ર પતદ્વગ્રહ અને ઉચ્ચગોત્ર સંક્રમસ્થાન છે. આ બન્ને પણ ઉચ્ચ-નીચગોત્ર રૂપ પરાવર્તમાનપણું હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. (યંત્ર નં. ૪ - ૫ - ૬ જુઓ)	સાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને અસાતા સંક્રમસ્થાન છે. અને અસાતાના બંધકવાળાને તો મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિથી પ્રમત્તસુધી સાતા-અસાતાની સત્તાવાળાને અસાતાવેદનીય પતદ્વગ્રહ અને સાતાવેદનીય સંક્રમસ્થાન છે. અને આ સાતા - અસાતારૂપ સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ પરાવર્તમાનપણે બંધાતા હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ છે.	અસાતા સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન	સંક્રમસ્થાન
દર્શનાવરણીય - ૬નો	ક્ષપકશ્રેણિમાં વર્તતાંને ક્યારેક હોય	૦	૦	ક્યારેક હોવાથી	૨	
ઉચ્ચ - નીચગોત્ર	પરાવર્તમાનથી બંધ હોવાથી	૦	૦	પરાવર્તમાનથી બંધ હોવાથી	૪	
કુલ ભાંગા						૧૮

મોહ૦ આયુ૦ નામ સિવાયના કર્મોનું પતદ્ગ્રહસ્થાનોનું સાધાદિ ભાંગાનું ચંત્ર નં-૫

પતદ્ગ્રહ સ્થાન	પ્રકૃતિઓનું પતદ્ગ્રહસ્થાન	સાદિ	અનાદિ	ધ્રુવ	અધ્રુવ	પતદ્ગ્રહસ્થાન આશ્રયી ભાંગા
૨	જ્ઞાનાવરણીય - ૫ + અંતરાય - ૫નો	ઉપશાંતમોહથી પડેલાને	ઉપશાંતમોહ નહીં પામેલાને	અભવ્યને	ભવ્યને	૮
૧	દર્શનાવરણીય - ૮નો	દુના બંધથી ૮ના બંધકને	મિથ્યાત્વનો ત્યાગ નહીં કરેલ જીવને	"	"	૪
૧	દર્શનાવરણીય - ૬નો	ક્યારેક જ હોવાથી	—	—	ક્યારેક જ હોવાથી	૨
૧	દર્શનાવરણીય - ૪નો	ક્યારેક જ હોવાથી	—	—	ક્યારેક જ હોવાથી	૨
૨	સાતા અસાતાવેદનીય ઉચ્ચ - નીચગોત્ર	અધ્રુવબંધીપણું હોવાથી	—	—	અધ્રુવબંધીપણું હોવાથી	૪
					કુલ ભાંગા	૨૦

મોહ૦ આયુ૦ નામકર્મ સિવાય બાકીના ૫ કર્મોને વિષે પતદ્ગ્રહાદિ ચંત્ર નં-૬

કર્મનું નામ	સત્તા	કયા પતદ્ગ્રહમાં	કયું સંક્રમ	કયા ગુણસ્થાનકે ?	કાળ કેટલો	
					જલ્દન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
જ્ઞાનાવરણીય અંતરાય	૫	૫માં	૫નું	૧ થી ૧૦	અંતર્મુઠ	અનાદિ - અનંત ^૧ અનાદિ - સાંત ^૨ સાદિ - સાંત દેશોન અર્ધપુદ્ગ ૫૨૧૦
દર્શનાવરણીય	૮	૮માં	૮નું	૧લે, ૨જે	જ્ઞાનાવરણીય પ્રમાણે	
"	૮	૬માં	૮નું	૩થી ૮/૧	અંતર્મુઠ	સાધિક ૧૩૨ સાગરોપમ ^૩
"	૮	૬માં	૪નું	૮/૨ થી ૮/૧ ક્ષપક	અંતર્મુઠ	અંતર્મુઠ
"				૮/૨ થી ૧૦ ઉપશમક	"	"
"	૮	૪માં	૮નું	૮/૨ થી ૮/૧ ક્ષપક	"	"
"				૮/૨ થી ૧૦ ઉપશમક	"	"
"	૬	૪માં	૬નું	૮/૨ થી ૧૦ ક્ષપક	"	"
વેદનીય	૨	૧માં	૧નું	૧ થી ૧૦ સુધી	જ્ઞાનાવરણીય પ્રમાણે	
ગોત્ર	૨	૧માં	૧નું	"	જ્ઞાનાવરણીય પ્રમાણે	

પંત્ર નં-૬ ની ટી-૧ અભવ્યને, અને ભવ્યને ૧૧મું ગુણ ૦ ન પામે ત્યાં સુધી અનંતકાલ

૨-૧૦માંથી ઉપર જનાર ઉપશમ - ક્ષપકને,

દર્શના૦ ટી-૧- અભવ્યને, અને ભવ્યને સમ્યક્ત્વ ન પામે ત્યાં સુધી.

૨- સમ્યક્ત્વ પામનારને અનાદિ સાંત

૩ - અહીં સાધિકથી મનુષ્યભવ અધિક જાણવાં. સમ્યક્ત્વ પામી ૬૬ સાગ્ર ૦ દેવના ૨ કે ૩ ભવ કરી મિશ્રપણું પામી કરી સમ્ય૦ પામી તે રીતે દેવના ભવ કરે તે જીવને સમજવું.

-: અથ મોહનીયકર્મને વિષે સંક્રમ - પતદ્વય વિધિ :-

-: અથ મોહનીયકર્મના સંક્રમ - અસંક્રમસ્થાન પ્રરૂપણા :-

અદ્વચરહિયવીસં, સત્તરસં સોલસં ચ પન્નરસં ।

વજ્જિય સંક્રમદ્વાળાઈ, હોંતિ તેવીસડં મોહે ॥ ૧૦ ॥

અષ્ટચતુરધિકવિંશં, સપ્તદશ-ષોડશ ચ પચ્ચદશ ।

વર્જયિત્વા સંક્રમસ્થાનાનિ, ભવન્તિ ત્રયોવિંશતિમોહે ॥ ૧૦ ॥

ગાથાર્થ :- ૨૮, ૨૪, ૧૭, ૧૬ અને ૧૫ એ પાંચ સત્તાસ્થાનો વર્જીને બાકીના ૨૭, ૨૬, ૨૫, ૨૩, ૨૨, ૨૧, ૨૦, ૧૯, ૧૮, ૧૪ વિગેરે સુધીના ૨૩ સત્તાસ્થાનો મોહનીયના સંક્રમમાં હોય છે.

ટીકાર્થ :- મોહનીયકર્મને વિષે ૧૫ સત્તાસ્થાનકો છે. - ૨૮, ૨૭, ૨૬, ૨૫, ૨૪, ૨૩, ૨૨, ૨૧, ૧૩, ૧૨, ૧૧, ૫, ૪, ૩, ૨ અને ૧ છે. ત્યાં ૨૮ અને ૨૪ સત્તાસ્થાનો કહેલ છે પણ તે સંક્રમમાં પ્રાપ્ત નથી, તેથી તે સત્તાસ્થાનની મધ્યમાં બે સત્તાસ્થાન અને ૧૭ - ૧૬ - ૧૫ સ્થાનો છોડીને ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૫, ૨૬, ૨૭ તે ૨૩ સંક્રમસ્થાનો છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. -

મિથ્યાદૃષ્ટિના ૩ સંક્રમસ્થાનો :- ૧૬, ૨૭નું સંક્રમ :- ૨૮ ની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને મિથ્યાત્વ તે સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રનું પતદ્વય છે. તેથી મિથ્યાત્વ સિવાયની બાકીની ૨૭ પ્રકૃતિનું સંક્રમણ કરે છે. ત્યાં ચારિત્રમોહનીયની ૨૫ પ્રકૃતિઓ પરસ્પર સંક્રમે છે. અને સમ્યક્ત્વ તથા મિશ્ર મિથ્યાત્વમાં સંક્રમે છે.

૨જું ૨૬નું સંક્રમ :- તથા સમ્યક્ત્વની ઉદ્વલના થતાં ૨૭ ની સત્તાવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ વિના ૨૬ પ્રકૃતિનું સંક્રમણ કરે છે. મિથ્યાત્વ તે મિશ્રનું પતદ્વય છે, માટે તેનો અર્થાત્ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કર્યો છે.

૩જું ૨૫નું સંક્રમ :- મિશ્રની પણ ઉદ્વલના થતાં ૨૬ની સત્તાવાળો ૨૫ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ કરે છે. અથવા અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ ૨૬ની સત્તાવાળો ૨૫ પ્રકૃતિઓ સંક્રમણ કરે છે કારણ કે મિથ્યાત્વના સ્થાનનો અભાવ હોવાથી સંક્રમણનો પણ અભાવ છે. [કારણકે ચારિત્રમોહનીય અને દર્શનમોહનીય એ બન્નેનો પરસ્પર સંક્રમ થાય નહીં, તેથી મિથ્યાત્વ મોહનીય તે ચારિત્રમોહનીયમાં સંક્રમે નહીં.]

ઓપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવના ૪ સંક્રમસ્થાનો :- ૧૬, ૨૭નું સંક્રમ :- અથવા ઓપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ૨૮ ની સત્તાવાળો સમ્યક્ત્વના લાભથી પ્રથમ આવલિકાથી ઉપર વર્તતાને સમ્યક્ત્વ તે મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનું પતદ્વય છે. તે કારણથી સમ્યક્ત્વ પતદ્વયપણું હોવાથી તેનો ત્યાગ કરે છતાં બાકીની ૨૭ પ્રકૃતિઓ સંક્રમણમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

૨જું ૨૬નું સંક્રમ :- અને તે જ ઓપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ૨૮ની સત્તાવાળો પ્રથમ આવલિકાની અંદર વર્તતો મિશ્રને સમ્યક્ત્વમાં ન સંક્રમાવે, કારણ કે સમ્યક્ત્વને અનુસરનાર જ વિશુદ્ધિના પ્રભાવથી મિથ્યાત્વ પુદ્ગલો જ મિશ્રના લક્ષણને પરિણમાન્તરને પ્રાપ્ત થયેલા છે. અને તે પરિણામ વિશેષ અહીં સંક્રમણ છે. અન્ય પ્રકૃતિરૂપે પરિણામ પમાડવું તે જ સંક્રમણનું લક્ષણ છે. અને સંક્રમણ આવલિકાગત પુદ્ગલો સકલ કરણ અયોગ્ય હોવાથી સમ્યક્ત્વ લાભની પ્રથમ આવલિકામાં વર્તતાં મિશ્રને સમ્યક્ત્વમાં ન સંક્રમે પણ ફક્ત મિથ્યાત્વ જ સંક્રમે છે. માટે મિશ્રને પણ બાદ કરતાં બાકીની ૨૬ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ કરે છે. ૨૪ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ પ્રાપ્ત નથી.

૪જું ૨૩નું સંક્રમ :- ૨૪ની સત્તાવાળો સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ મિથ્યાત્વને પામેલો મિથ્યાત્વ પ્રાયોગ્ય ફરી પણ અનંતાનુબંધિનો બંધ થવાથી અનંતાનુબંધિની સત્તા હોવા છતાં બંધાવલિકાગતના પુદ્ગલો સકલ કરણોનું અયોગ્યપણું હોવાથી સંક્રમણનો અભાવ છે, અને મિથ્યાત્વ તે સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રનું પતદ્વય હોવાથી, મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધિ-૪ = ૫ પ્રકૃતિ બાદ કરતાં બાકીની ૨૩ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ કરે છે.

૪જું ૨૩નું સંક્રમ :- અથવા ૨૪ની સત્તાવાળો સમ્યગ્દૃષ્ટિ સમ્યક્ત્વમોહનીય એ મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયનું પતદ્વય હોવાથી તેનું સંક્રમ થતું નથી. તેથી સમ્યક્ત્વ + અનંતા-૪ = ૫ સિવાય બાકીની ૨૩ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ હોય છે^{૧૧}

૧૧ અથવા અનંતાનુબંધિ-૪ ની ઉપશમના માનનારના મતે ૨૮ની સત્તાવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિને અનં-૪ની ઉપશમના થવાથી અને સમ્યક્ત્વમોહનીય પતદ્વયરૂપ હોવાથી તે પાંચ વિના ૨૩ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ કરે છે.

૫ મું ૨૨નું સંક્રમ :- તથા ^{૧૨}તે જ જીવને મિથ્યાત્વ ક્ષય થયેલ હોય તો ૨૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

^{૧૩}UU ને ૫મું ૨૨નું સંક્રમ :- અથવા ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ચારિત્રમોહનીયનું અંતરકરણ કરે છે તે પુરુષવેદ -- સંજવલન ચતુષ્કનો આનુપૂર્વીથી સંક્રમણ કહેલ હોવાથી સંજવલન લોભનો અને અનંતાનુબંધિ-૪નો વિસંયોજિત (ક્ષય) અથવા ઉપશાંત થવાથી સંક્રમણનો અભાવ છે. અને સમ્યક્ત્વ તે મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનું પતદ્ગ્રહપણું હોવાથી સંજવલન-લોભ, અનંતાનુબંધિ-૪ અને સમ્યક્ત્વ એ ૬ પ્રકૃતિઓ ૨૮માંથી બાદ કરતાં ૨૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UU ને ૬ઠ્ઠું ૨૧નું સંક્રમ :- તથા તે જ જીવને નપુંસક ઉપશાંત થતાં ૨૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

૪ ગતિવાળા વેદક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૬ઠ્ઠું ૨૧નું સંક્રમ :- અથવા ૨૨ની સત્તાવાળો સમ્યક્ત્વના સ્થાનના અભાવથી કોઇપણ પ્રકૃતિમાં સંક્રમણ કરતો નથી. તેથી ૨૧ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ કરે છે.^{૧૪}

Xને ૬ઠ્ઠું ૨૧નું સંક્રમ :- અથવા (ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ૨૧ની સત્તાવાળો) ક્ષપકશ્રેણિમાં વર્તતો ક્ષપક જ્યાં સુધી ૮ કષાયોનો ક્ષય ન કરે ત્યાં સુધી ૨૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.^{૧૫}

UU ને ૭મું ૨૦નું સંક્રમ :- તથા ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ (ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ) પૂર્વ કહેલ (સંક્રમ પ્રાપ્ત) ૨૧ પ્રકૃતિઓમાંથી સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થતાં બાકીની ૨૦ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UXને ૭મું ૨૦નું સંક્રમ :- અથવા ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિને પામેલો ચારિત્રમોહનીયનું અંતરકરણ કરે છે તે પૂર્વ કહેલ રીતથી સંજવલન લોભનો સંક્રમ ન થાય માટે તે પણ બાદ કરતાં શેષ ૨૦ પ્રકૃતિઓનો જ સંક્રમણ કરે છે.

UXને ૮મું ૧૯નું સંક્રમ :- તથા એ ૨૦ પ્રકૃતિઓમાંથી નપુંસકવેદ ઉપશાંત થયે ૧૯ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UXને ૯મું ૧૮નું સંક્રમ :- તથા સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થયે ૧૮ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UUને ૧૦મું ૧૪નું સંક્રમ :- ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતો પૂર્વ કહેલ ૨૦ પ્રકૃતિઓમાંથી ૬ નોકષાય = હાસ્યાદિ-૬ ઉપશાંત થયે બાકી રહેલ ૧૪ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UUને ૧૧મું ૧૩નું સંક્રમ :- તથા પુરુષવેદ ઉપશાંત થયે ૧૩ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

Xને ૧૧મું ૧૩નું સંક્રમ :- અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષપકને ૨૧ની સત્તામાંથી આઠ કષાય ક્ષય થયે ૧૩ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

Xને ૧૨મું ૧૨નું સંક્રમ :- તે જ ક્ષપકને ચારિત્રમોહનીયનું અંતરકરણ કરે છે તે સંજવલન લોભના સંક્રમણનો અભાવ હોવાથી ૧૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UXને ૧૨મું ૧૨નું સંક્રમ :- અથવા ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતો પૂર્વ કહેલ ૧૮ પ્રકૃતિઓમાંથી નોકષાય - હાસ્યાદિ ૬ ઉપશાંત થયે ૧૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UXને ૧૩મું ૧૧નું સંક્રમ :- તેમાંથી પુરુષવેદ ઉપશાંત થયે છે તે જ જીવ ૧૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

Xને ૧૩મું ૧૧નું સંક્રમ :- અથવા ક્ષપકને પૂર્વ કહેલ ૧૨ પ્રકૃતિઓમાંથી નપુંસકવેદ ક્ષય થયે બાકી રહેલ ૧૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.^{૧૬}

૧૨ અહીં “તે જ જીવને” કહેવાથી મિથ્યાત્વને ગ્રહણ ન કરવો, પરંતુ ૨૪ની સત્તાવાળો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જાણવો. તેને સમ્યક્ત્વ વિના ૨૩નો સંક્રમ હતો. પછી મિથ્યાત્વનો સંક્રમ વિચ્છેદ થવાથી ૨૪ની સત્તાવાળાને એક આવલિકા સુધી ૨૨નો સંક્રમ થાય. પછી ૧ આવલિકા સ્તિબુક સંક્રમથી મિથ્યાત્વનો સત્તામાંથી ક્ષય થાય ત્યારે ૨૩ની સત્તાવાળો ૨૨નો સંક્રમ કરે.

૧૩ ક્ષપક - ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ જીવના સંક્રમસ્થાનોની અહીં સંજ્ઞા આ પ્રમાણે છે. X = ક્ષપક જીવ, UX = ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અને UU = ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જાણવો, આગળ આવતાં દરેક કરણના યંત્રાદિમાં પણ તે પ્રમાણે જણવું.

૧૪ ૨૩ની સત્તાવાળા મનુષ્યને જ્યારે મિશ્રનો સંક્રમવિચ્છેદ થાય ત્યારે ૨૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

૧૫ અહીં UX ને પણ સંજવલન લોભનો અસંક્રમ કરે તે પહેલાં ૨૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

૧૬ “યદૌપશમિકસમ્યગ્દૃષ્ટેરુપશમશ્રેણ્યાં પ્રાગુક્તામ્યસ્વયોદશમ્યો નપુંસકવેદે ક્ષીણેઽવશિષ્ટા એકાદશ સંક્રમન્તિ”
આ પંક્તિ ટીકામાં પ્રેસાદિ દોષથી ડબલ છે. તે જરૂર નથી. તેથી વાચકવર્ગ તે પંક્તિ કેન્સલ કરવી.

UPને ૧૩મું ૧૧નું સંક્રમ :- અથવા ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ પૂર્વે કહેલ ૧૩ પ્રકૃતિઓમાંથી અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ ઉપશાંત થયે ૧૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

Xને ૧૪મું ૧૦નું સંક્રમ :- ક્ષપકશ્રેણિમાં રહેલ જીવને ૧૧ પ્રકૃતિઓમાંથી સ્ત્રીવેદ ક્ષીણ થયે બાકીની ૧૦ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UPને ૧૪મું ૧૦નું સંક્રમ :- અથવા ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતો તે ૧૧માંથી સંજવલન ક્રોધ ઉપશાંત થયે બાકી ૧૦ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ કરે છે.

UXને ૧૫મું ૯નું સંક્રમ :- ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતો પૂર્વે કહેલ ૧૧ પ્રકૃતિઓમાંથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ - ૨ ઉપશાંત થયે ૯ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UXને ૧૬મું ૮નું સંક્રમ :- તે જ (UXને) જીવને સંજવલન ક્રોધ પણ ઉપશાંત થયે ૮ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ કરે છે.

UPને ૧૬મું ૮નું સંક્રમ :- અથવા ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ પૂર્વે કહેલ ૧૦ પ્રકૃતિઓમાંથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન ઉપશાંત થયે ૮ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UPને ૧૭મું ૭નું સંક્રમ :- તથા તે જ જીવને સંજવલન માન ઉપશાંત થયે ૭ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UXને ૧૮મું ૬નું સંક્રમ :- ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતો પૂર્વે કહેલ ૮ પ્રકૃતિઓમાંથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન ઉપશાંત થયે ૬ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UXને ૧૯મું ૫નું સંક્રમ :- તથા તે જ જીવ સંજવલન માન ઉપશાંત થયે ૫ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UPને ૧૯મું ૫નું સંક્રમ :- અથવા ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલા પૂર્વે કહેલી ૭ પ્રકૃતિઓમાંથી અપ્રત્યાઽ પ્રત્યાઽ માયા-૨ ઉપશાંત થયે ૫ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UPને ૨૦મું ૪નું સંક્રમ :- તથા તે જ જીવને સંજવલન માયા ઉપશાંત થયે ૪ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

Xને ૨૦મું ૪નું સંક્રમ :- અથવા ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ ક્ષપકને પૂર્વે કહેલ ૧૦ પ્રકૃતિઓમાંથી નોકષાય (હાસ્યાદિ) ૬ ક્ષય થયે બાકીની ૪ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

Xને ૨૧મું ૩નું સંક્રમ :- તે જ જીવને પુરુષવેદ ક્ષય થયે ૩ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UXને ૨૧મું ૩નું સંક્રમ :- અથવા ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતો પૂર્વે કહેલ ૫ પ્રકૃતિઓમાંથી અપ્રત્યાઽ પ્રત્યાઽ માયા-૨ ઉપશાંત થયે બાકી ૩ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UXને ૨૨મું ૨નું સંક્રમ :- તે જ જીવ સંજવલન માયા ઉપશાંત થયે ૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

UPને ૨૨મું ૨નું સંક્રમ :- અથવા ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતો પૂર્વે કહેલ ૪ પ્રકૃતિઓમાંથી અપ્રત્યાઽ - પ્રત્યાઽ લોભ-૨ ઉપશાંત થયે બાકીની ૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

Xને ૨૨મું ૨નું સંક્રમ :- અથવા ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ ક્ષપક પૂર્વે કહેલ ૩ પ્રકૃતિઓમાંથી સંજવલન ક્રોધ ક્ષય થયે ૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

Xને ૨૩મું ૧નું સંક્રમ :- તે જીવ સંજવલન માન ક્ષય થયે ૧ પ્રકૃતિ સંક્રમાવે છે.

તે જ પ્રમાણે ૨૩ સંક્રમસ્થાનો કહ્યાં. તેની મધ્યમાં ૨૫ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણસ્થાન સાદિ - આદિ ૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. ૨૮ની સત્તાવાળાને સમ્યક્ત્વ - મિશ્ર ઉદ્વલના થયે ^{૧૭}સાદિ, અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિને અનાદિ, અધ્રુવ-ધ્રુવપણું ભવ્ય - અભવ્ય અપેક્ષાએ. બાકીના ૨૨ સંક્રમસ્થાન ક્યારેક જ હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ છે. (યંત્ર નં ૭, ૮, ૯ જુઓ)

ઇતિ મોહનીય કર્મના સંક્રમ - અસંક્રમસ્થાન પ્રરૂપણા સમાપ્ત

૧૭ સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રની ઉદ્વલના થવાથી ત્રણે દર્શનમોહનીયનો સંક્રમ બંધ પડે છે તે સમયે ૨૫નું સ્થાન સાદિ ભાવે હોય છે.

-: અથ મોહનીયકર્મમાં પતદ્વગ્રહ - અપતદ્વગ્રહ સ્થાનોની પ્રરૂપણા :-

સોલસ બારસગદ્ગ, વીસગ તેવીસગાડગે છવ્વ ।

વજ્જિય મોહસ્સ, પડિગ્ગહા ઉ અદ્વારસ હવંતિ ॥ ૧૧ ॥

ષોડશ - દ્વાદશકાષ્ટક-વિંશતિક-ત્રયોવિંશતિકાદીન્ ષટ્ ।

વર્જીયિત્વા મોહસ્ય, પતદ્-ગ્રહાસ્ત્વષ્ટાદશ ભવન્તિ ॥ ૧૧ ॥

ગાથાર્થ :- ૧૬, ૧૨, ૮, ૨૦ અને ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮ એ ૬ મળીને ૧૦ સ્થાનો રહિત બાકીના ૧૮ પતદ્વગ્રહસ્થાનો મોહનીય કર્મના છે.

ટીકાર્થ :- મોહનીયકર્મને વિષે સંક્રમ - અસંક્રમ સ્થાનની પ્રરૂપણા કરી, હવે પતદ્વગ્રહ - અપતદ્વગ્રહ સ્થાનની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે. મોહનીયને વિષે બંધસ્થાનો ૧૦ કલાં છે, ૨૨, ૨૧, ૧૭, ૧૩, ૮, ૫, ૪, ૩, ૨ અને ૧ છે. ત્યાં પતદ્વગ્રહસ્થાનો ૧૬, ૧૨, ૮, ૨૦ અને ૨૩ આદિ છ એટલે કે ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮ એમ કુલ ૧૦ સ્થાનો છોડીને બાકીના ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૧, ૨૨ લક્ષણવાળા ૧૮ પતદ્વગ્રહસ્થાનો છે.

મોહનીય કર્મના ૧૫ સત્તાસ્થાનકોનું યંત્ર નં. - ૭ (ગાથા ૧૦ ના આધારે)

સત્તાસ્થાનક નં.	કયું સત્તાસ્થાનક ?	કઈ પ્રકૃતિઓનું સત્તાસ્થાનક ?
૧ હું	૨૮ નું	સર્વપ્રકૃતિ સમુદાય
૨ જું	૨૭ નું	સમ્યક્ત્વ સિવાયની પ્રકૃતિઓ
૩ જું	૨૬ નું	સમ્યં મિશ્ર સિવાયની પ્રકૃતિઓ
૪ થું	૨૪ નું	અનંતાનુબંધી - ૪ સિવાયની પ્રકૃતિઓ
૫ મું	૨૩ નું	અનંતા-૪ + મિથ્યા-૦ = ૫ સિવાયની પ્રકૃતિઓ
૬ ઠું	૨૨ નું	અનંતા-૪ + મિથ્યા-૦ + મિશ્ર = ૬ સિવાયની પ્રકૃતિઓ
૭ મું	૨૧ નું	દર્શનસપ્તક સિવાયની પ્રકૃતિઓ
૮ મું	૧૩ નું	સંજ્વલન - ૪ + નોકપાય - ૮ = ૧૩
૯ મું	૧૨ નું	સંજ્વ-૪ + હાસ્યાદિક -૬ + સ્ત્રી-પુરુષવેદ = ૧૨
૧૦ મું	૧૧ નું	સંજ્વ-૪ + હાસ્યાદિક -૬ + પુરુષવેદ = ૧૧
૧૧ મું	૫ નું	સંજ્વ-૪ + પુરુષવેદ
૧૨ મું	૪ નું	સંજ્વ-૪
૧૩ મું	૩ નું	સંજ્વ-૦ - માન, માયા, લોભ
૧૪ મું	૨ નું	સંજ્વ-૦ - માયા, લોભ
૧૫ મું	૧ નું	સંજ્વ-૦ - લોભ

(ગાથા ૧૧નો ટીકાર્થ પેછજ નં-૩૨૭માં ચાલુ છે.)

-: મોહનીયકર્મના સંક્રમસ્થાનોમાં સ્વામિત્વ - કાલ - સાધાદિનું પ્રદર્શક યંત્ર નં. ૮ :- (ગાથા ૧૦ ના આધારે)

સંજ્ઞા :- મિ. = મિથ્યાત્વમોહનીય, સ. = સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિથ્યા. = મિથ્યાદષ્ટિ, સમ્ય. = સમ્યગ્દષ્ટિ, ઓપ. = ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ, આવ. = આવલિકા, P/A = પલ્લોપમ્બો અસંખ્યેયભાગ, ક્ષયો. = ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દષ્ટિ, - બાદબાકીની નિશાની, = બરાબરનું ચિન્હ, બાકીની ૩ સંજ્ઞા ટી. નં. ૧૩ પ્રમાણે જાણવી, પ્ર. = પ્રકૃતિઓ

સંક્રમ સ્થાન નંબર	ક્રમ સ્થાન સંક્રમે?	કયા સ્થાનમાંથી કેટલી પ્રકૃતિઓ ઓછી થાય ?	કેટલી પ્રકૃતિ ઓની સત્તાવાળો	કયા જીવો સંક્રમણ કરે ?	કયા ગુણસ્થાનકે ?	કાલચાન		વિશેષ કારણો
						જુથન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	
૧ બું	૨૭નું	૨૮ -- મિ. = ૨૭	૨૮ની	મિથ્યા. ૪ ગતિના	૧ લે	અંતર્મુ. ૦	P / A	મિ. તે સ. અને મિશ્રનું પતદ્વય છે. તેથી મિ. સિવાયની ૨૭ પ્ર., ચારિત્ર મો. નો પરસ્પર સંક્રમ કરે અને સ. - મિશ્ર મોહ. તે મિ. માં સંક્રમે છે.
	અથવા							
	૨૭નું	૨૮ -- સ. = ૨૭	૨૮ની	ઓપ. તથા ક્ષયો. ૪ ગતિના	૪ થી ૭	અંતર્મુ. ૦	સાધિક ૬૬ સાગ. ૦	સમ્યક્ત્વના લાભથી પ્રથમ આઠથી ઉપર વર્તતા સ. તે મિ. - મિશ્રનું પતદ્વય છે. તેથી સ. નો ત્યાગ કરી ૨૭ પ્ર. સંક્રમે છે.
૨ જું	૨૬નું	૨૮ -- મિ. સ. = ૨૬	૨૭ની ^૨	મિથ્યા. ૪ ગતિના	૧ લે	૧ સમય	P / A	મિ. તે મિશ્રનું પતદ્વય છે. માટે મિ. નો ત્યાગ કર્યો, અને સ. ની ઉદ્વલના થયેલ છે.
	અથવા							
૨ જું	૨૬નું	૨૮ -- મિશ્ર, - સ. = ૨૬	૨૮ની	ઓપ. ૪ ગતિના	૪ થે, મનુ. ૭ ને ૪ થી ૭	૧ આવલિકા	૧ આવલિકા	વિશેષ કારણ માટે ટી. નં. ૩ જુઓ
૩ જું	૨૫નું	૨૮ -- દર્શનત્રિક = ૨૫	૨૬ની ^૨ ૨૭ની ^૪ ૨૮ ૨૭/૨૮	મિથ્યા. ૪ ગતિના મિથ્યા. ૪ ગતિના સાસ્વાદન ૪ ગતિના મિશ્રદષ્ટિ ૪ ગતિના	૧ લે ૧ લે ૨ જો ૩ જો	અંતર્મુ. ૦ આવ. ૦ ૧ સમય અંતર્મુ. ૦	દેશોન અર્ધ પુ. ૫૨. ૦ આવ. ૦ ૬ આવ. ૦ અંતર્મુ. ૦	મિશ્રની ઉદ્વલના થયે છે તે ૨૬ની સત્તાવાળો ૨૫નું સંક્રમ કરે છે
	અથવા							
૩ જું	૨૫નું	૨૮ -- દર્શનત્રિક = ૨૫	૨૬ની	અનાદિ મિથ્યા. ૪ ગતિના	૧ લે	અનાદિ અનાદિ સાદિ અંતર્મુ. ૦	અનંત અભવને, સાંત ભવને, સાંત દેશોન અર્ધ પુ. ૬૦ ૫૨. ૦	મિ. પતદ્વય સ્થાનનો અને સંક્રમનો અભાવ છે. કારણકે દર્શન મોહ. અને ચારિત્ર મોહ. નો પરસ્પર સંક્રમ થાય નહીં તેથી મિ. તે ચારિત્ર મોહ. માં સંક્રમે નહીં.

જથું	રૂઝ	રૂઝ -- અનંતલો - ૪, મિં = ૨૩	રૂઝની	સમ્યગ્દષ્ટિ મિથ્યાત્વ ને પામેલ ચારેગતિના	૧ લે	આવડ	આવડ	રૂઝની સત્તાવાળો સમ્યં મિથ્યાત્વને પામેલો મિં પ્રાપ્યો ફરી અનંતલો બંધ થવાથી તેની સત્તા હોવા છતાં બંધાવલિકાગત પુદ્ગલો સકલકરણને અયોગ્યપણું છે., તેથી સંક્રમનો અભાવ છે, અને મિંતેસ-મિશ્રનું પતદ્વચ્છ હોવાથી મિં-અનં-૪ સિવાય રૂઝનું સંક્રમ કરે છે.
અથવા રૂઝનું અથવા રૂઝનું	રૂઝનું	રૂઝ -- અનંતલો - ૪, મિં = ૨૩	રૂઝની	ક્ષયો સમ્યં ચારેગતિના	૪ થી ૭	અંતર્મુ	સાધિક ૬૬ સાગડ	અથવા રૂઝની સત્તાવાળા સમ્યં ને પતદ્વચ્છ એવા સંવિના રૂઝ સંક્રમે છે.
	રૂઝનું	રૂઝ -- અનંતલો - ૪, મિં = ૨૩	રૂઝની	ક્ષયો સમ્યં ચારેગતિના	૪ થી ૭	આવલિકા	અંતર્મુ	અથવા અનં-૪ની ઉપશમના માનનારને મતે રૂઝની સત્તાવાળો અનં-૪ની ઉપશમના કરે ત્યારે તે ૪ + સં = ૫ વિના રૂઝ સંક્રમે છે, જો એક આવલિકા વિસંયોજકને ક્ષયોવાળાને એક આવડ.
	રૂઝનું	રૂઝ -- મિં = ૨૨	રૂઝ/રૂઝ ની	ક્ષયો સમ્યં મનુષ્ય	૪ થી ૭	અંતર્મુ	અંતર્મુ	જો મિં નો સંક્રમ વિચ્છેદે રૂઝની સત્તાવાળા કે ક્ષય થયેલ હોય તો રૂઝની સત્તાવાળા રૂઝ પ્રો સંક્રમે છે.
પમું અથવા રૂઝનું	રૂઝનું	રૂઝ -- અનંતલો-૪, સંલોભ = ૨૩	રૂઝ/રૂઝ ની	UU	૮ મે	૧ સમય	અંતર્મુ	વિશેષ કારણ માટે ટીંગો પ જુઓ.
	રૂઝનું	UUની રૂઝ -- નપું = ૨૧	રૂઝ/રૂઝ ની	UU	૮ મે	૧ સમય	અંતર્મુ	નપુંસક વેદ ઉપશાંત થતાં
	રૂઝનું	રૂઝ -- દર્શનસપ્તક = ૨૧	રૂઝની	વેદક સમ્યં ચારેગતિના	૪ થી, મનુને ૪ થી ૭	અંતર્મુ	અંતર્મુક્ત	રૂઝની સત્તાવાળા ચારેગતિમાં રહેલ સંક્રમ ન થવાથી તે વિના રૂઝનું સંક્રમ કરે છે. અહીં રૂઝની સત્તા અનં-૪ મિથ્યા મિશ્ર વિના જાણવી.
અથવા રૂઝનું અથવા રૂઝનું	રૂઝનું	રૂઝ -- દર્શનસપ્તક = ૨૧	રૂઝની	મનુષ્ય	૪ થી ૭	આવલિકા	આવલિકા	રૂઝની સત્તાવાળા મનુષ્યને જ્યારે મિશ્રનો સંક્રમવિચ્છેદ થાય ત્યારે
	રૂઝનું	રૂઝ -- દર્શનસપ્તક = ૨૧	રૂઝની	X, UX	૪ થી ૮/૨	અંતર્મુ	ક્ષપકશ્રેણિમાં અંતર્મુ UX ને અંતર્મુ.	જ્યાં સુધી ૮ કષાય ક્ષય ન કરે ત્યાં સુધી રૂઝ પ્રો સંક્રમે છે. અને UX સંલોભનો અસંક્રમ કરે તે પહેલાં
	રૂઝનું	રૂઝ -- દર્શનસપ્તક	રૂઝની	ક્ષાધિક સમ્યં ૪ ગતિના	૪ થી ૭	અંતર્મુ	સાધિક ૩૩ સાગડ	તેમજ ૪ ગતિમાં રહેલ ક્ષાધિક સમ્યં પણ રૂઝ પ્રો સંક્રમાવે છે.
૭મું અથવા રૂઝનું	રૂઝનું	UUની રૂઝ -- સ્ત્રી વેદ = ૨૦	રૂઝ/રૂઝ	UU	૮ મે	૧ સમય	અંતર્મુ	UU ની રૂઝમાંથી સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થતાં રૂઝ પ્રો સંક્રમે છે.
	રૂઝનું	Xની રૂઝ -- સંલોભ = ૨૦	રૂઝની	UX	૮ મે	૧ સમય	અંતર્મુ	ચારિત્રમોહનીયનું અંતરકરણ કરે છતાં પૂર્વ કહેલ રીતથી સંલોભનું પણ સંક્રમ ન કરે તેથી લોભના અસંક્રમથી નપું ઉપશમ થાય ત્યાં સુધી રૂઝનું સંક્રમ હોય છે.

ટકું	૧૯નું	UXની ૨૦ -- નપું વેદ = ૧૯	૨૧ની	UX	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	નપુંવેદ ઉપશાંત થતાં ૧૯ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૯મું	૧૮નું	UXની ૧૯ -- સ્ત્રીવેદ = ૧૯	૨૧ની	UX	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થતાં ૧૮ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૧૦મું	૧૪નું	UUની ૨૦ -- હાસ્પાદિ ૧૪ = ૬	૨૪/૨૮ ની	UU	૯ મે	૧ સમય	સમય ન્યૂન ૨ આવડો	UUની ૨૦માંથી હાસ્પાદિ - ૬ ઉપશાંત થતાં ૧૪ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૧૧મું	૧૩નું	UUની ૧૪ -- પુઠ વેદ = ૧૩	૨૪/૨૮ ની	UU	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	UUની ૧૪માંથી પુઠવેદ ઉપશાંત થતાં ૧૩ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા ૧૩નું	Xની ૨૧ -- મધ્યમ કષાય-૮ = ૧૩	૨૧/૧૩ ની	X	૯ મે	અંતર્મુઠ	અંતર્મુઠ	Xસપકને ૨૧ની સત્તામાંથી ૮ કષાય ભય થયે ૧૩ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૧૨મું	૧૨નું	Xની ૧૩ -- સંલોભ = ૧૨	૧૩ની	X	૯ મે	અંતર્મુઠ	અંતર્મુઠ	X ચારિત્રમોહનીયનું અંતરકરણ કરે છતે સંલોભનો સંક્રમનો અભાવ હોવાથી ૧૨ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા ૧૨નું	UXની ૧૮ -- હાસ્પાદિ-૬ = ૧૨	૨૧ની	UX	૯ મે	૧ સમય	સમય ન્યૂન ૨ આવડો	UXની ૧૮માંથી હાસ્પાદિ-૬ ઉપશાંત થયે ૧૨ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૧૩મું	૧૧નું	UXની ૧૨ -- પુઠ વેદ = ૧૧	૨૧ની	UX	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	UXની ૧૨માંથી પુઠવેદ ઉપશાંત થયે ૧૧ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા ૧૧નું	Xની ૧૨ -- નપું વેદ = ૧૧	૧૨ની	X	૯ મે	અંતર્મુઠ	અંતર્મુઠ	Xની ૧૨માંથી નપું વેદ ભય થયે ૧૧ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા ૧૧નું	UUની ૧૩ -- મધ્યકોધ-૨ = ૧૧	૨૪/૨૮ ની	UU	૯ મે	૧ સમય	સમય ન્યૂન ૨ આવડો	UUની ૧૩માંથી મધ્યમ કોધ - ૨ ઉપશાંત થયે ૧૧ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૧૪મું	૧૦નું	Xની ૧૧ -- સ્ત્રી વેદ = ૧૦	૧૧ની	X	૯ મે	અંતર્મુઠ	અંતર્મુઠ	Xની ૧૧માંથી સ્ત્રીવેદ ભય થયે ૧૦ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા ૧૦નું	UUની ૧૧ -- સંકોધ ૨૪/૨૮ની	૨૪/૨૮ની	UU	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	UUની ૧૧માંથી સંકોધ ઉપશાંત થયે ૧૦ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૧૫મું	૯નું	UXની ૧૧ -- મધ્યકોધ-૨ = ૯	૨૧ની	UX	૯ મે	૧ સમય	સમય ન્યૂન ૨ આવડો	UXની ૧૧માંથી મધ્યમ કોધ ૨ ઉપશાંત થયે ૯ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૧૬મું	૮નું	UXની ૯ -- સંકોધ = ૮	૨૧ની	UX	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	UXની ૯માંથી સંકોધ ઉપશાંત થયે ૮ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા ૮નું	UUની ૧૦ -- મધ્યમ માન ૨ = ૮	૨૪/૨૮ની	UU	૯ મે	૧ સમય	સમય ન્યૂન ૨ આવડો	UUની ૧૦માંથી મધ્યમમાન ૨ ઉપશાંત થયે ૮ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૧૭મું	૭નું	UUની ૮ -- સંમાન = ૭	૨૪/૨૮ ની	UU	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	UUની ૮માંથી સંમાન ઉપશાંત થયે ૭ પ્ર૦ સંક્રમે છે.

૧૮મું	૬નું	UX ની ૮ -- મધ્યમાનર = ૬	૨૧ની	UX	૯ મે	૧ સમય	સમય ન્યૂન ૨ આવડો	UX ની ૮માંથી મધ્યમ માન-૨ ઉપશાંત થયે ૬ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૧૯મું	૫નું	UX ની ૬ -- સંમાન = ૫	૨૧ની	UX	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	UX ની ૬માંથી સંમાન ઉપશાંત થયે ૫ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા	UU ની ૭ -- મધ્યમાનર = ૫	૨૪/૨૮	UU	૯ મે	૧ સમય	સમય ન્યૂન ૨ આવડો	UU ની ૭માંથી મધ્યમ માયા - ૨ ઉપશાંત થયે ૫ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૨૦મું	૪નું	UU ની ૫ -- સંમાયા	૨૪/૨૮ની	UU	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	UU ની ૫માંથી સંમાયા ઉપશાંત થયે ૪ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા	X ની ૧૦ --	૫ની	X	૯ મે	સમય ન્યૂન ૨ આવડો	સમય ન્યૂન ૨ આવડો	X ની ૧૦માંથી હાસ્યાદિ - ૬ કાય થયે ૪ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૨૧મું	૩નું	હાસ્યાદિ ૬ = ૪						અહીં સંક્ર + પુરવેદ = ૫ની સત્તા હોય છે.
	અથવા	X ની ૪ - પુરવેદ	૪ની	X	૯ મે	અંતર્મુઠ	અંતર્મુઠ	X ની ૪માંથી પુરવેદ કાય થયે ૩ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા	UX ની ૫ --	૨૧ની	UX	૯ મે	૧ સમય	સમય ન્યૂન ૨ આવડો	UX ની ૫માંથી મધ્યમ માયા-૨ ઉપશાંત થયે ૩ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૨૨મું	૨નું	UX ની ૩ -- સંમાયા = ૨	૨૧ની	UX	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	UX ને તે જ ઉમાંથી સંમાયા ઉપશાંત થયે ૨ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા	UU ની ૪ -- મધ્યમલોભ-૨ = ૨	૨૪/૨૮	UU	૯ મે	૧ સમય	અંતર્મુઠ	UU ની ૪માંથી મધ્યમ લોભ-૨ ઉપશાંત થયે મિશ્રિ મિશ્રિ ૨ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
	અથવા	X ની ૩-સંક્રી = ૨	૩ની	X	૯ મે	અંતર્મુઠ	અંતર્મુઠ	X ની ૩માંથી સંક્રી કાય થયે ૨ પ્ર૦ સંક્રમે છે.
૨૩મું	૧નું	X ની ૨ -- સંમાન = ૧	૨ની	X	૯ મે	અંતર્મુઠ	અંતર્મુઠ	X ની ૨માંથી સંમાન કાય થયે ૬૬૬ સંક્રમાયાનું સંક્રમણ થાય છે.

યંત્ર નં. ૮ ની ટીકો-

૧. અહીં સાધાદિ યંત્રમાં ખતાવ્યા નથી. તેથી ૨૫ સિવાયના દરેક સંક્રમસ્થાનો ક્યારેક જ હોવાથી સાદિ - અધુવ હોય છે. ૨૫ના સંક્રમસ્થાનમાં જે પ્રથમ ખાનું છે ત્યાં ૨૮ની સત્તાવાળા ભવ્યને સંક્રમિશ્રની ઉદ્ભવના થવાથી સાદિ, ૨૫માંથી ૨૬નો સંક્રમ સમ્યક્ત્વ પામતાં થતાં ૨૫નો ભવ્યને અધુવ એમ બે પ્રકારે છે. ૨૫ના બીજા ખાનામાં ભવ્યને પૂર્વની જેમ સાદિ અને અધુવ છે. અભવ્ય તથા અનાદિ મિથ્યાદિ ભવ્યને અનાદિ અને અભવ્યને ધ્રુવ એમ ચાર પ્રકારે છે.
૨. સમ્યક્ત્વની ઉદ્ભવના થાય ત્યારે ૨૭ની સત્તા હોય છે. ૨૭ની સત્તા થયા બાદ તુરત જ ૨૭ સમયે ૩૭ ગુણસ્થાનકે જઈ શકે તે અપેક્ષાએ અહીં જઈ કાલ - ૧ સમય (અને જો અંતર્મુઠ બાદ જ ૩૭ જતાં હોય તો અંતર્મુઠ કાલ આવે)
૩. પ્રથમ આવડો માં વર્તતો મિશ્ર અને સંક્રમોહનો સંક્રમે નહીં, કારણકે સમ્યક્ત્વને અનુસરનારા જ વિશુદ્ધિના પ્રભાવથી મિશ્રના પુદ્ગલો જ મિશ્રના લક્ષણને પરિણામાન્તરને પ્રાપ્ત થયેલ છે. અન્ય પ્રકૃતિરૂપે પરિણામ પમાડવું તે સંક્રમનું લક્ષણ છે. સંક્રમાવલિકાગત પુદ્ગલો સકલ કરણ અયોગ્ય હોવાથી સમ્યક્ત્વના લાભથી પ્રથમ આવલિકામાં વર્તતા મિશ્ર તે સંક્ર માં ન સંક્રમે માટે મિશ્ર બાદ કરતાં ૨૬નું સંક્રમ થાય છે. તેમાં સંક્રમની જેમ પતદ્રશ્ય હોવાથી ત્યાગ કર્યો છે.
૪. સમ્યક્ત્વ - મિશ્રની ઉદ્ભવના થાય ત્યારે ૨૬ની સત્તાવાળાને, અને મિશ્રનો સંક્રમવિચ્છેદ થાય ત્યારે ૨૭ની સત્તાવાળાને ૧લે ગુણસ્થાનકે ૨૫નો સંક્રમ હોય છે.
૫. ૨-૩ જા ગુણસ્થાનકે ૨૮ની સત્તાવાળાને પણ ૨૫નું સંક્રમ હોય છે. કારણકે ૨-૩ જે દર્શનત્રિકનો સંક્રમ ન હોય, અને (૩જા ગુણસ્થાનકે ૨૭ની સત્તાવાળાને પણ ૨૫નું સંક્રમ હોય છે.) ૫. UU ને ચારિત્ર મોહનું અંતરકરણ કરે છતાં પુરવેદ, સંજ્વલ-૪ નો આનુપૂર્વીથી સંક્રમ થાય છે. એ વચનથી સંક્રમોહ, અનંતા-૪ સિસ્યોજીત (કાય) અથવા ઉપશાંત થવાથી સંક્રમનો અભાવ અને સમ્યક્ત્વ તે મિથ્યાત્વ - મિશ્રનું પતદ્રશ્ય છે. તેથી સંક્રમોહ, અનંતા-૪, સમ્યક્ત્વ એ ૬, ૨૮માંથી બાદ કરતાં ૨૨ પ્ર. સંક્રમે છે.

મોહનીયકર્મના મિથ્યાદષ્ટિ આદિ જીવોનો સંક્રમણ સ્થાનોનું યંત્ર નં. ૯ (ગાથા-૧૦ના આધારે)

૧. મિથ્યાદષ્ટિ જીવના સંક્રમણસ્થાનો :-			કયા જીવને ?
૧.	૨૭નું મિથ્યાત્વ સિવાય		૨૮ ની સત્તાવાળો
૨.	૨૬નું મિથ્યા૦ - સમ્યક્ત્વ સિવાય		૨૭ ની સત્તાવાળો સમ્યક્ત્વની ઉદ્ધવલના
૩.	૨૫નું મિથ્યા૦ - સમ્ય૦ મિશ્ર સિવાય		૨૬ ની સત્તાવાળો સમ્ય૦ મિશ્રની ઉદ્ધવલના
	૨૫નું મિથ્યા૦ - સમ્ય૦ મિશ્ર સિવાય		૨૬ની સત્તાવાળો અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિ
૪.	૨૩ અનંતા૦ - ૪, મિથ્યાત્વ સિવાય		૨૪ની સત્તાવાળો સમ્યગ્દષ્ટિ પણ મિથ્યાત્વને પામેલ ૨૮ની સત્તાવાળા થયેલ જીવને પ્રથમ આવલિકામાં
૨. ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવના સંક્રમણસ્થાનો :-			
૧.	૨૭નું સમ્યક્ત્વ સિવાય		૨૮ ની સત્તાવાળા પ્રથમ આવલિકા પછી
૨.	૨૬નું સમ્ય૦ - મિશ્ર સિવાય		૨૮ ની સત્તાવાળા પ્રથમ આવલિકામાં
૩. ક્ષયોપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવના સંક્રમણ સ્થાનો :-			
૧.	૨૭નું સમ્યક્ત્વ વિના		૨૮ ની સત્તાવાળા
૨.	૨૩નું અનં૦ - ૪, સમ્ય૦ વિના		૨૪ ની સત્તાવાળા, ૨૮ની સત્તાવાળાને છેલ્લી આવલિકામાં
૩.	૨૨નું અનં૦ - ૪, સમ્ય૦ મિથ્યાત્વ વિના		૨૩ ની સત્તાવાળા, ૨૪ની સત્તાવાળાને છેલ્લી આવલિકામાં
૪.	૨૧નું અનં૦ - ૪, દર્શનત્રિક વિના		૨૨ ની સત્તાવાળા, ૨૩ની સત્તાવાળાને છેલ્લી આવલિકામાં
૪. ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવના સંક્રમણસ્થાન :-			
૧.	૨૧ નું દર્શન સપ્તક વિના		૨૧ ની સત્તાવાળા
૫. ઉપશમશ્રેણીમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવના સંક્રમણસ્થાનો :-			સત્તા
૧.	૨૩નું અનંતા૦ - ૪, સમ્ય૦ સિવાય અંતરકરણ ક્રિયા પૂર્ણ થયા પહેલાં		૨૪ / ૨૮
૨.	૨૨નું ઉપરની પ્રકૃતિઓ + સં૦ લોભ અંતરકરણ ક્રિયા પછી		૨૪ / ૨૮
૩.	૨૧નું " + નપુ૦ વેદ ઉપશાંત થયે		૨૪ / ૨૮
૪.	૨૦નું " + સ્ત્રી૦ "		૨૪ / ૨૮
૫.	૧૪નું " + ૬ નોકષાય "		૨૪ / ૨૮
૬.	૧૩નું " + પુરુષવેદ "		૨૪ / ૨૮
૭.	૧૧નું " + અપ્રત્યા૦ પ્રત્યા૦ ક્રોધ ઉપશાંત થયે		૨૪ / ૨૮
૮.	૧૦નું " + સંજવ૦ ક્રોધ ઉપશાંત થયે		૨૪ / ૨૮
૯.	૮નું " + અપ્રત્યા૦ પ્રત્યા૦ માન ઉપશાંત થયે		૨૪ / ૨૮
૧૦.	૭નું " + સંજવ૦ માન ઉપશાંત થયે		૨૪ / ૨૮
૧૧.	૫નું " + અપ્રત્યા૦ પ્રત્યા૦ - માયા ઉપશાંત થયે		૨૪ / ૨૮
૧૨.	૪નું " + સંજવ૦ માયા ઉપશાંત થયે		૨૪ / ૨૮
૧૩.	૨નું " + અપ્રત્યા૦ પ્રત્યા૦ લોભ ઉપશાંત થયે અર્થાત્ મિથ્યાત્વ મિશ્રનું સંક્રમ કરે.		૨૪ / ૨૮

૬.	ઉપશમશ્રેણીમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવના સંક્રમણ સ્થાનો :-	સત્તા
૧.	૨૧નું દર્શનસપ્તક સિવાય અંતરકરણ ક્રિયા પૂર્ણ થયા પહેલાં	દર્શનસપ્તક સિવાય ૨૧
૨.	૨૦નું દર્શનસપ્તક + સંજવ૦ લોભ સિવાય અંતરકરણ ક્રિયા પછી	૨૧
૩.	૧૯નું ઉપરની પ્રકૃતિઓ + નપું૦ વે૦ ઉપશાંત થયે	૨૧
૪.	૧૮નું " + સ્ત્રી૦ વેદ "	૨૧
૫.	૧૨નું " + હાસ્યાદિક-૬ "	૨૧
૬.	૧૧નું " + પુરુષવેદ "	૨૧
૭.	૯નું " + અપ્રત્યા૦ પ્રત્યા૦ - ક્રોધ ઉપશાંત થયે	૨૧
૮.	૮નું " + સંજવ૦ ક્રોધ ઉપશાંત થયે	૨૧
૯.	૬નું " + અપ્રત્યા૦ પ્રત્યા૦ માન ઉપશાંત થયે	૨૧
૧૦.	૫નું " + સંજવ૦ માન ઉપશાંત થયે	૨૧
૧૧.	૩નું " + અપ્રત્યા૦ પ્રત્યા૦ માયા ઉપશાંત થયે	૨૧
૧૨.	૨નું " + સંજવ૦ માયા ઉપશાંત થયે અર્થાત્ અપ્રત્યા૦પ્રત્યા૦લોભનું સંક્રમણ કરે	૨૧
૭.	ક્ષપકશ્રેણીમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ (ક્ષપક) જીવના સંક્રમણસ્થાનો :-	સત્તા
૧.	૨૧નું દર્શનસપ્તક સિવાય	૨૧
૨.	૧૩નું દર્શનસપ્તક + મધ્યમ કષાય ૮ ક્ષય થયે	૧૩/૨૧
૩.	૧૨નું અંતરકરણ કર્યા પછી સં૦ લોભનું સંક્રમણ ન કરે.	૧૩
૪.	૧૧નું નપું૦ વેદ ક્ષય થયે.	૧૨
૫.	૧૦નું સ્ત્રી૦ વેદ ક્ષય થયે.	૧૧
૬.	૪નું હાસ્યાદિક-૬ ક્ષય થયે.	૫
૭.	૩નું પુરુષવેદ ક્ષય થયે.	૪
૮.	૨નું સં૦ક્રોધ ક્ષય થયે.	૩
૯.	૧નું સં૦માન ક્ષય થયે, અર્થાત્ સંજવલન માયાનું છેલ્લે સંજવલન લોભમાં સંક્રમણ કરે, અર્થાત્ તે લોભનું સંક્રમણ ક્યાંય થાય નહીં.	૨

અથ ૧લી અશ્રેણિગત જીવોની સંક્રમ પતદ્વયહવિધિ :-

મિથ્યાદષ્ટિના સંક્રમ - પતદ્વયહ :- ૧ લા ૨૨ના પતદ્વયહમાં ૨૭નું સંક્રમણ :- ત્યાં ૨૮ની સત્તાવાળા મિથ્યાદષ્ટિ જીવને મિથ્યાત્વ તે સમ્યક્ત્વ - મિશ્રનું પતદ્વયહસ્થાન છે. તેથી મિથ્યાત્વ સિવાયની બાકીની ૨૭ પ્રકૃતિઓ મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય, ક્રોધપણ એક વેદ, ભય, જુગુપ્સા, હાસ્ય-રતિ, અથવા અરતિ-શોક યુગલરૂપ એ ૨૨ પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમે છે.

૧લા ૨૨ના પતદ્વયહમાં ૨૬નું સંક્રમણ :- તથા તે જીવને સમ્યક્ત્વની ઉદ્વલના થયે છતે ૨૭ ની સત્તાવાળા જીવને મિથ્યાત્વ તે મિશ્રનું પતદ્વયહ છે. તેથી તે મિથ્યાત્વ અને સમ્યક્ત્વનો ત્યાગ કરી બાકીની ૨૬ પ્રકૃતિઓ પૂર્વે કહેલ ૨૨ પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમણ કરે છે.

૨જા ૨૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૫નું સંક્રમણ :- તથા તે જ મિથ્યાદૃષ્ટિને મિશ્રની ઉદ્વલના થયે ૨૬ની સત્તાવાળા જીવને મિથ્યાત્વમાં કોઇપણ પ્રકૃતિ સંક્રમતી નથી. તેથી તે ૨૨ પતદ્વગ્રહમાંથી તે મિથ્યાત્વ પતદ્વગ્રહ ભ્રષ્ટ (નાશ) થયે ૨૧ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં ૨૫ ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

૨જા ૨૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૫નું સંક્રમણ :- અથવા અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ ૨૬ની સત્તાવાળાને મિથ્યાત્વમાં કંઈપણ સંક્રમણ થતું નથી. અથવા ત્યાં બીજી કોઈ પ્રકૃતિ સંક્રમતી નથી. તેથી પ્રતિયોગિ - અનુયોગિ ભાવ રહિત મિથ્યાત્વને બાંદ કરતાં બાકી રહેલ ૨૫ પ્રકૃતિઓ ૨૧ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

૧લા ૨૨ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૩નું સંક્રમણ :- તથા ૨૪ની સત્તાવાળો મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત થયે છતે મિથ્યાત્વ પ્રાયોગ્યથી પણ અનંતાનુબંધિ બાંધે છે. તેથી ૨૮ની સત્તાવાળો થવા છતાં બંધાવલિકા સર્વકરણને અસાધ્ય હોવાથી તે સત્તા પ્રાપ્ત પણ થયેલા એવા પણ અનંતાનુબંધિને અન્યત્ર સંક્રમાવે નહીં અને મિથ્યાત્વ તે મિશ્રનું પતદ્વગ્રહ છે. માટે તે પાંચ (અનંતાંજ + મિથ્યાં) સિવાય ૨૩ પ્રકૃતિઓ પૂર્વે કહેલ ૨૨ પ્રકૃત્યાત્મકમાં સંક્રમે છે.

એ પ્રમાણે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવના ૨૨ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં ૨૭ - ૨૬ - ૨૩ એ ત્રણ સંક્રમસ્થાનો છે. અને ૨૧ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં ૨૫ પ્રકૃતિઓનું એક સંક્રમસ્થાન છે. બાકીના સંક્રમ અથવા પતદ્વગ્રહસ્થાન મિથ્યાદૃષ્ટિને સંભવે નહીં. અહીં સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિના સંક્રમ પતદ્વગ્રહ સ્થાનો કહ્યા.

હવે સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાને :- ૨જા ૨૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૫નું સંક્રમણ :- સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાને શુદ્ધ દૃષ્ટિપણાનો અભાવ હોવાથી દર્શનમોહનીયત્રિકના સંક્રમનો અભાવ છે. તેથી સાસ્વાદને હંમેશા ૨૧ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહમાં ૨૫ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

મિશ્રદૃષ્ટિના સંક્રમ - પતદ્વગ્રહ વિધિ :- પમા ૧૭ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૫નું સંક્રમણ :- મિશ્રદૃષ્ટિવાળા જીવને પણ શુદ્ધ દૃષ્ટિપણાનો અભાવ હોવાથી દર્શનમોહનીયત્રિકના સંક્રમનો અભાવ છે. તેથી ૨૮ અથવા ૨૭ની સત્તાવાળા મિશ્રદૃષ્ટિ જીવને ૧૭ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહમાં ૨૫ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

પમા ૧૭ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૧નું સંક્રમણ :- તથા ૨૪ની સત્તાવાળા મિશ્રદૃષ્ટિ જીવને (દર્શનત્રિક સિવાયની) ૨૧ પ્રકૃતિઓ તે ૧૨ કષાય - પુરુષવેદ - ભય - જુગુપ્સા - કોઈપણ એક યુગલ ૧૭ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૪થા - પમા - ૬ઠ્ઠા - ૭મા ગુણસ્થાનકવાળા જીવના સંક્રમ - પતદ્વગ્રહવિધિ :- અવિરતિ - દેશવિરતિ - પ્રમત્ત - અપ્રમત્ત એ ૪ ગુણસ્થાનકવાળા જીવોને સંક્રમસ્થાનોની તુલ્યતા હોવાથી તે એકી સાથે (ચારે ભેગા) કહેવાય છે.

૩જા ૧૮ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૬નું સંક્રમણ ૪થા ગુણઃ :- ત્યાં ૨૮ની સત્તાવાળા ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિના પ્રથમ સમયથી શરૂ કરીને એક આવલિકા સુધી સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રની પતદ્વગ્રહતા જ હોય છે. પરંતુ સંક્રમ હોતો નથી. તેથી બાકીની ૨૬ પ્રકૃતિઓ અવિરતિને ૧૨ કષાય, પુરુષવેદ, ભય, જુગુપ્સા, કોઈપણ એક યુગલ, સમ્યક્ત્વ, મિશ્રરૂપ એ ૧૮ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૬ઠ્ઠા ૧૫ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૬નું સંક્રમણ પમા ગુણઃ :- તથા (૨૮ની સત્તાવાળા) દેશવિરતિવાળા જીવને એજ ૨૬ પ્રકૃતિઓ કષાય-૮, પુરુષવેદ, ભય, જુગુપ્સા, કોઈપણ યુગલ, સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર એ ૧૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૮મા ૧૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૬નું સંક્રમણ ૬ઠ્ઠા - ૭મા ગુણઃ :- તથા પ્રમત્ત - અપ્રમત્ત (૨૮ની સત્તાવાળા) જીવોને એજ ૨૬ પ્રકૃતિઓ, સંજ્વલન-૪, પુરુષવેદ, સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, ભય, જુગુપ્સા, કોઈપણ યુગલ તે ૧૧ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૧૮ - ૧૫ - ૧૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૭નું સંક્રમણ :- તથા તે જ અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિને એક આવલિકા પછી મિશ્ર તે સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ બન્નેમાં પામે છે. તેથી ૨૭ પ્રકૃતિઓ પૂર્વે કહેલા ત્રણ (૧૮ - ૧૫ - ૧૧) રૂપ પતદ્વગ્રહસ્થાનોમાં સંક્રમે છે.

૧૮ - ૧૫ - ૧૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૩નું સંક્રમણ :- તથા તે જ અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિને અનંતાનુબંધિની ઉદ્વલના થયે ૨૪ની સત્તાવાળા ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોને સમ્યક્ત્વ પતદ્વગ્રહ જ છે. તેથી કરીને બાકીની ૨૩ પ્રકૃતિઓ પૂર્વે કહેલ ૧૮ - ૧૫ - ૧૧ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૧૮ - ૧૪ - ૧૦ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૨નું સંક્રમણ :- પછી મિથ્યાત્વ ક્ષય થયે મિશ્રનું પતદ્વગ્રહપણું નથી, અને મિથ્યાત્વનું સંક્રમણ નથી. તેથી બાકીની ૨૨ પ્રકૃતિઓ અવિરતિ - દેશવિરતિ અને સંયતને યથાસંખ્ય ૧૮ - ૧૪ - ૧૦ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનોમાં સંક્રમે છે. (અહીં સત્તા ૨૩ની ઘટી શકે)

૧૭ - ૧૩ - ૯ના પતદ્વયમાં ૨૧નું સંક્રમણ :- પછી તરત મિશ્ર ક્ષય થતાં સમ્યક્ત્વને સંક્રમણું અને પતદ્વયપણું નથી, તેથી ૨૧ પ્રકૃતિઓ અવિરતિ આદિને યથાસંખ્ય ૧૭ - ૧૩ - ૯ પ્રકૃત્યાત્મકરૂપ પતદ્વયસ્થાનોમાં સંક્રમે છે. (અહીં સત્તા ૨૨- ૨૧ની ઘટી શકે) અહીં સુધી શ્રેણિમાં નહિં રહેલા જીવોનો સંક્રમ અને પતદ્વય સ્થાનની વિધિ કહી.

ઈતિ ૧લી અશ્રેણિગત જીવોની સંક્રમ - પતદ્વયવિધિ સમાપ્ત

અથ ૨જી ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતાં ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોની સંક્રમને આશ્રયીને પતદ્વયવિધિ કહે છે. :-

૧૨મા ૭ના પતદ્વયમાં ૨૩નું સંક્રમણ :- ત્યાં ૨૪ની સત્તાવાળા જીવને સમ્યક્ત્વ તે મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનું પતદ્વય જ છે. તેથી તેને (સમ્યક્ત્વને) બાદ કરતાં ૨૩ પ્રકૃતિઓ પુરુષવેદ, સંજવલન-૪, સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર એ ૭ પ્રકૃત્યાત્મક - પતદ્વયસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૧૨મા ૭ના પતદ્વયમાં ૨૨નું સંક્રમણ :- તથા ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતાં તે જ જીવને અંતરકરણ કરે છતે સંજવલન લોભનો સંક્રમ નથી. તેથી તે સંઠ લોભનો ત્યાગ કરે ૨૨ પ્રકૃતિઓ પૂર્વે કહેલ ૭ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૧૨મા ૭ના પતદ્વયમાં ૨૧નું સંક્રમણ :- તથા તે જીવને નપુંસક વેદ ઉપશાંત થયે ૨૧ પ્રકૃતિઓ ૭ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૧૨મા ૭ના પતદ્વયમાં ૨૦નું સંક્રમણ :- પછી સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થયે ૨૦ પ્રકૃતિઓ ૭ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વય સ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૧૩મા ૬ના પતદ્વયમાં ૨૦નું સંક્રમણ :- પછી પુરુષવેદની પ્રથમ સ્થિતિમાં સમય ઓછી બે આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી (“દુસુ આવલિયાસુ પદમટિર્દુસુ સેસાસુડવિ ય વેદો” એ વચનથી) પુરુષવેદ પતદ્વય થાય નહીં. તેથી પૂર્વે કહેલ ૭ પ્રકૃતિઓમાંથી પુરુષવેદ બાદ કરતાં ૬ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાનમાં પૂર્વે કહેલ ૨૦ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

૧૩મા ૬ના પતદ્વયમાં ૧૪નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ દનોકષાય (હાસ્યાદિક-૬) ઉપશાંત થયે બાકી રહેલ ૧૪ પ્રકૃતિઓ પૂર્વે કહેલ ૬ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાનમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી સંક્રમે છે.

૧૩મા ૬ના પતદ્વયમાં ૧૩નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ પુરુષવેદ ઉપશાંત થયે બાકી રહેલ ૧૩ પ્રકૃતિઓ ૬ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૪મા ૫ના પતદ્વયમાં ૧૩નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ સમયોન ૩ આવલિકા બાકી રહેતાં (“તિસુ આવલિયાસુ સમઝણિયાસુ અપઙિગ્ગહા ડ સંજલણા” એ વચનથી) સંઠક્રોધ પણ પતદ્વય થતો નથી. તેથી પૂર્વે કહેલ ૬ પતદ્વયમાંથી સંઠક્રોધ બાદ કરતાં શેષ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયમાં પૂર્વે કહેલ ૧૩ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ થાય છે.

૧૪મા ૫ના પતદ્વયમાં ૧૧નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ અપ્રત્યાઠ-પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ ઉપશાંત થતાં બાકીની ૧૧ પ્રકૃતિઓ પૂર્વે કહેલ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી સંક્રમે છે.

૧૪મા ૫ના પતદ્વયમાં ૧૦નું સંક્રમણ :- પછી સંજવલન ક્રોધ ઉપશાંત થયે બાકી ૧૦ પ્રકૃતિઓ તે જ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૫મા ૪ના પતદ્વયમાં ૧૦નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન માનની પ્રથમ સ્થિતિમાં સમયોન ૩ આવલિકા બાકી રહેતાં સંજવલન માન પણ પતદ્વય ન થાય. તેથી પૂર્વે કહેલ ૫માંથી સંઠમાન બાદ કરતા શેષ-૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વય સ્થાનમાં તે જ ૧૦ પ્રકૃતિઓ સમયોન બે આવલિકા સુધી સંક્રમે છે.

૧૫મા ૪ના પતદ્વયમાં ૮નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ અપ્રત્યાઠ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન ઉપશાંત થયે બાકીની ૮ પ્રકૃતિઓ તે જ ૪ના પતદ્વયમાં સંક્રમે છે.

૧૫મા ૪ના પતદ્વયમાં ૭નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન માન ઉપશાંત થયે ૭ પ્રકૃતિઓ ૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત કાલ સુધી સંક્રમે છે.

પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભ-૨, ઉપશાંત થયે બાકી મિથ્યાત્વ મિશ્ર બે જ પ્રકૃતિ સંક્રમે છે. આ બન્નેનો સંજવલન લોભમાં સંક્રમનો અભાવ છે. કારણકે દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો પરસ્પર સંક્રમનો પ્રતિષેધ છે. તેથી તે (લોભ)નો પણ પતદ્વગ્રહ થતો નથી. તેથી બે જ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. ત્યાં મિથ્યાત્વ તે સમ્યક્ત્વ - મિશ્ર બન્નેમાં સંક્રમે છે. અને મિશ્ર તે સમ્યક્ત્વમાં સંક્રમે છે. એ પ્રમાણે ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવની સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહવિધિ કહી.

ઈતિ રજી ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતાં ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોની સંક્રમને આશ્રયી પતદ્વગ્રહ વિધિ સમાપ્ત.

-: અથ ૩જી ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોની સંક્રમ પતદ્વગ્રહવિધિ કહે છે. :-

૧૪મા પના પતદ્વગ્રહમાં ૨૧નું સંક્રમણ :- ત્યાં દર્શનસપ્તક (અનંતા૦-૪, સમ્ય૦ મિશ્ર, મિથ્યા૦ = ૭) નો ક્ષય થયે ૨૧ની સત્તાવાળો ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપશમશ્રેણિ અંગીકાર કરે છે. તે (અન્તરકરણ પહેલા) અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી પુરુષવેદ, સંજવ૦ - ૪, એ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં ૨૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

૧૪મા પના પતદ્વગ્રહમાં ૨૦નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ અન્તરકરણ કરે છે તે સંજવલન લોભનો સંક્રમ થતો નથી. તેથી ૨૧માંથી સંજવ૦ - લોભ બાદ કરતાં ૨૦ પ્રકૃતિઓ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમે છે. તે પણ અંતર્મુહૂર્ત કાલ સુધી સંક્રમે છે.

૧૪મા પના પતદ્વગ્રહમાં ૧૯નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ નપુંસક વેદ ઉપશાંત થયે અંતર્મુહૂર્ત સુધી ૧૯ પ્રકૃતિઓ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૧૪મા પના પતદ્વગ્રહમાં ૧૮નું સંક્રમણ :- અને સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થયે ૧૮ પ્રકૃતિઓ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત કાલ સુધી સંક્રમે છે.

૧૫મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૧૮નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ પુરુષવેદની પ્રથમ સ્થિતિમાં સમયોન બે આવલિકા બાકી રહેતાં પતદ્વગ્રહ યોગી સ્ત્રી-વેદ બાદ કરતાં ૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં તે જ ૧૮ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

૧૫મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૧૬નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન ક્રોધનો સંક્રમ થતો નથી. તેથી ૧૬માંથી સંજવ૦ - લોભ બાદ કરતાં ૧૫ પ્રકૃતિઓ ૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૧૫મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૧૫નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ અપ્રત્યા૦ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ-૨ ઉપશાંત થયે ૧૫ પ્રકૃતિઓ ૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૫મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૧૪નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન ક્રોધની પ્રથમ સ્થિતિમાં સમયોન ૩ આવલિકા બાકી રહેતાં સંક્રોધ પતદ્વગ્રહ થતો નથી. તેથી સંજવલન ક્રોધ બાદ કરતાં ૩ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં પૂર્વે કહેલ ૧૫ પ્રકૃતિઓ સમયોન બે આવલિકા સુધી સંક્રમે છે.

૧૬મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૧૮નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ અપ્રત્યા૦ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ-૨ ઉપશાંત થયે ૧૮ પ્રકૃતિઓ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૬મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૧૭નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ પુરુષવેદની પ્રથમ સ્થિતિમાં સમયોન બે આવલિકા બાકી રહેતાં પતદ્વગ્રહ યોગી સ્ત્રી-વેદ બાદ કરતાં ૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં તે જ ૧૮ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

૧૬મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૧૬નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન ક્રોધનો સંક્રમ થતો નથી. તેથી ૧૬માંથી સંજવ૦ - લોભ બાદ કરતાં ૧૫ પ્રકૃતિઓ ૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૧૬મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૧૫નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ અપ્રત્યા૦ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ-૨ ઉપશાંત થયે ૧૫ પ્રકૃતિઓ ૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૬મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૧૧નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ પુરુષવેદ ઉપશાંત થયે ૧૧ પ્રકૃતિઓ ૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૬મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૯નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ અપ્રત્યા૦ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ-૨ ઉપશાંત થયે ૯ પ્રકૃતિઓ પૂર્વે કહેલ ૩ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી સંક્રમે છે.

૧૬મા ણના પતદ્વગ્રહમાં ૮નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન ક્રોધ ઉપશાંત થયે ૮ પ્રકૃતિઓ ૩ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૭મા ૨ના પતદ્ગ્રહમાં ૮નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન માનની પ્રથમસ્થિતિમાં સમયોન ૩ આવલિકા બાકી રહેતાં સંજવલન માન પણ પતદ્ગ્રહ ન થાય. તેથી સંજવલન માન બાદ કરતાં ૨ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહસ્થાનમાં પૂર્વે કહેલ ૮ પ્રકૃતિઓ સમયોન ૨ આવલિકા સુધી સંક્રમે છે.

૧૭મા ૨ના પતદ્ગ્રહમાં ૬નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ અપ્રત્યાઠ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન ઉપશાંત થયે ૬ પ્રકૃતિઓ ૨ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહસ્થાનમાં સમયોન ૨ આવલિકા સુધી સંક્રમે છે.

૧૭મા ૨ના પતદ્ગ્રહમાં ૫નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન માન ઉપશાંત થયે ૫ પ્રકૃતિઓ ૨ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત કાલ સુધી સંક્રમે છે.

૧૮મા ૧ના પતદ્ગ્રહમાં ૫નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન માયાની પ્રથમ સ્થિતિમાં સમયોન ૩ આવલિકા બાકી રહેતાં સંજવ૦ માયા પણ પતદ્ગ્રહ થાય નહીં, તેથી સંજવ૦ લોભ જ ૧ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહસ્થાનમાં ૫ પ્રકૃતિઓ સમયોન બે આવલિકા સુધી સંક્રમે છે.

૧૮મા ૧ના પતદ્ગ્રહમાં ૩નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ અપ્રત્યાઠ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માયા - ૨ ઉપશાંત થયે ૩ પ્રકૃતિઓ સંજવલન લોભમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી સંક્રમે છે.

૧૮મા ૧ના પતદ્ગ્રહમાં ૨નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સંજવલન માયા ઉપશાંત થયે બાકી અપ્રત્યાઠ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભ-૨ પ્રકૃતિઓ સંજવલન લોભમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

પછી તરત જ અનિવૃત્તિબાદરસંપરાયના છેલ્લા સમયે તે (અપ્રત્યાઠ પ્રત્યાઠ લોભ) પણ ઉપશાંત થતાં કોઈ પણ પ્રકૃતિ કોઈ પ્રકૃતિમાં સંક્રમે નહીં તે પ્રમાણે ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિની સંક્રમ અને પતદ્ગ્રહવિધિ કહી.

ઘટિ ૩૭ ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોની સંક્રમ - પતદ્ગ્રહવિધિ સમાપ્ત.

અથ ૪થી ક્ષપકશ્રેણિમાં વર્તતાં ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને આશ્રયીને સંક્રમ પતદ્ગ્રહવિધિ કહે છે.

૧૪મા ૫ના પતદ્ગ્રહમાં ૨૧નું સંક્રમણ :- ત્યાં ૨૧ની સત્તાવાળો ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ક્ષપકશ્રેણિ સ્વીકાર કરે છે. તેને અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય ગુણસ્થાનકે પુ૦વેદ, સંજવ૦ ૪ રૂપ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહમાં પ્રથમથી ૨૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

૧૪મા ૫ના પતદ્ગ્રહમાં ૧૩નું સંક્રમણ :- પછી ૮ કષાય ક્ષય થયે અંતર્મુહૂર્ત સુધી ૧૩ પ્રકૃતિઓ એ જ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહસ્થાનમાં સંક્રમે છે.

૧૪મા ૫ના પતદ્ગ્રહમાં ૧૨નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ અંતરકરણ કરે છતે સંજવલન લોભનો સંક્રમ થાય નહીં. તેથી ૧૨ પ્રકૃતિઓ તે જ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૪મા ૫ના પતદ્ગ્રહમાં ૧૧નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ નપું૦ વેદ ક્ષય થયે ૧૧ પ્રકૃતિઓને તેજ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૪મા ૫ના પતદ્ગ્રહમાં ૧૦નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સ્ત્રીવેદ ક્ષય થયે ૧૦ પ્રકૃતિઓ તે જ ૫ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૫મા ૪ના પતદ્ગ્રહમાં ૧૦નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ પુરુષવેદની પ્રથમ સ્થિતિમાં સમયોન બે આવલિકા બાકી રહેતાં પુરુષવેદ પતદ્ગ્રહ થાય નહીં તેથી બાકી ૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહસ્થાનમાં તે જ ૧૦ પ્રકૃતિઓ સમયોન બે આવલિકા સુધી સંક્રમે છે.

૧૫મા ૪ના પતદ્ગ્રહમાં ૪નું સંક્રમણ :- પછી નોકષાય ૬ (હાસ્યાદિ-૬) ક્ષય થયે બાકીની ૪ પ્રકૃતિઓ તે જ ૪ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

૧૬મા ૩ના પતદ્ગ્રહમાં ૩નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ પુરુષવેદ ક્ષય થતાં તે જ સમયે સંજવલન ક્રોધનો પણ પતદ્ગ્રહ થાય નહીં. તેથી તે બાદ કરતાં બાકી રહેલ ૩ પ્રકૃતિઓ (સંજવલન ક્રોધ - માન - માયા) તે ૩ પ્રકૃત્યાત્મક (સં૦ - માન - માયા - લોભરૂપ) પતદ્ગ્રહસ્થાનમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી સંક્રમે છે.

૧૭મા ૨ના પતદ્વયમાં ૨નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સમયોન બે આવલિકા કાલ વડે સંજવલન કોધનો ક્ષય થાય તે જ સમયે સંજવલન માનની પતદ્વયતા થાય નહીં. તેથી બાકી રહેલ ૨ પ્રકૃતિઓ ૨ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાનમાં અંતર્મુદ્ધર્ત કાલ સુધી સંક્રમે છે.

૧૮મા ૧ના પતદ્વયમાં ૧નું સંક્રમણ :- પછી તરત જ સમયોન બે આવલિકા પૂર્ણ થતાં સંજવલન માન પણ ક્ષય થાય છે. તે જ સમયે સંજવલન માયાની પતદ્વયતા ત્યાગ કરે છે. તેથી સંજવ૦ લોભરૂપ એક જ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાનમાં સંજવ૦ - માયારૂપ એક જ પ્રકૃતિ અંતર્મુદ્ધર્ત કાળ સુધી સંક્રમે છે.

પછી તરત જ બે આવલિકા કાલથી સંજવલન માયા પણ ક્ષય થાય છે. ત્યાંથી આગળ કોઈ પ્રકૃતિ કોઈમાં પણ સંક્રમે નહીં. આ પતદ્વયને વિષે ૨૧ રૂપ પતદ્વય સાદિ આદિ ૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે મિથ્યાદૃષ્ટિને સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રની ઉદ્ભવના થયે છતાં ૨૬ની સત્તાવાળાને ૨૧ પતદ્વય રૂપ સાદિ, ૨૬ ની સત્તાવાળા અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિને અનાદિ, ધ્રુવ - અધ્રુવ તે અભવ્ય - ભવ્યની અપેક્ષાએ. બાકીના પતદ્વય ક્યારેક જ હોય તેથી સાદિ - અધ્રુવ યંત્ર નં. ૧૦ થી ૧૫ જુઓ)

ઇતિ મોહનીય કર્મની પતદ્વય - અપતદ્વય વિધિ સમાપ્ત.

મોહનીયકર્મના ૧૦ બંધસ્થાનકનું યંત્ર નં. ૧૦ (ગાથા ૧૧ના આધારે)

કયું બંધ સ્થાનક ?	કેટલી પ્રકૃતિઓનું?	પ્રકૃતિઓના નામ
૧ લું	૨૨ નું	૧૬ કષાય, મિથ્યા૦ ભય, જુગુપ્સા, હાસ્ય - રતિ કે અરતિ-શોક, કોઈપણ વેદ - ૧
૨ જું	૨૧ નું	૧૬ કષાય, ભય, જુગુપ્સા, હાસ્ય-રતિ કે અરતિ-શોક, સ્ત્રી કે પુ૦ વેદ
૩ જું	૧૭ નું	અંત્ય ૧૨ કષાય, ભય, જુગુપ્સા, હાસ્ય-રતિ કે અરતિ-શોક, પુ૦ વેદ,
૪ થું	૧૩ નું	અંત્ય ૮ કષાય, ભય, જુગુપ્સા, હાસ્ય-રતિ કે અરતિ-શોક, પુ૦ વેદ
૫ મું	૮ નું	સંજવલન -૪, ભય, જુગુપ્સા, હાસ્ય-રતિ કે અરતિ-શોક, પુ૦ વેદ
૬ ઢું	૫ નું	સંજવલન-૪ પુરુષવેદ
૭ મું	૪ નું	સંજવલન - ૪
૮ મું	૩ નું	સંજવલન માન - માયા - લોભ
૯ મું	૨ નું	સંજવલન માયા - લોભ
૧૦ મું	૧ નું	સંજવલન લોભ

મોહનીય કર્મના ૧૮ પતદ્વગ્રહસ્થાનોનું ચંત્ર નં. ૧૧ (ગાથા ૧૧ ના આધારે)

કયું પતદ્વગ્રહ ?	કેટલી પ્રકૃતિઓનું?	પ્રકૃતિઓના નામ
૧ લું	૨૨ નું	૨૨ના બંધસ્થાનકની જેમ.
૨ જું	૨૧ નું	૨૧ના બંધસ્થાનકની જેમ.
૩ જું	૧૯ નું	૧૭ના બંધસ્થાનકની જેમ + મિશ્ર - સમ્યક્ત્વમોહનીય.
૪ થું	૧૮ નું	૧૭ના બંધસ્થાનકની જેમ + સમ્યક્ત્વમોહનીય.
૫ મું	૧૭ નું	૧૭ના બંધસ્થાનકની જેમ
૬ ઢું	૧૫ નું	૧૩ના બંધસ્થાનકની જેમ + સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય.
૭ મું	૧૪ નું	૧૩ના બંધસ્થાનકની જેમ + સમ્યક્ત્વમોહનીય.
૮ મું	૧૩ નું	૧૩ના બંધસ્થાનકની જેમ
૯ મું	૧૧ નું	૯ના બંધસ્થાનકની જેમ + સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય.
૧૦ મું	૧૦ નું	૯ના બંધસ્થાનકની જેમ + સમ્યક્ત્વમોહનીય.
૧૧ મું	૯ નું	૯ના બંધસ્થાનકની જેમ
૧૨ મું	૭ નું	૫ના બંધસ્થાનકની જેમ + સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય
૧૩ મું	૬ નું	૪ના બંધસ્થાનકની જેમ + સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય.
૧૪ મું	૫ નું	૪ના બંધસ્થાનકની જેમ + પુંવેદ અથવા સંજવ૦-માન, માયા, લોભ, મિશ્ર - સમ્ય૦ મો૦
૧૫ મું	૪ નું	સંજવ૦-૪ અથવા સંજવ૦ - માયા - લોભ, મિશ્ર - સમ્યક્ત્વમોહનીય.
૧૬ મું	૩ નું	૩ના બંધસ્થાનકની જેમ અથવા સંજવ૦ લોભ, મિશ્ર - સમ્યક્ત્વમોહનીય.
૧૭ મું	૨ નું	૨ના બંધસ્થાનકની જેમ અથવા મિશ્ર - સમ્યક્ત્વમોહનીય.
૧૮ મું	૧ નું	સંજવલન - લોભ

મોહનીયકર્મને વિષે અશ્રેણિગત જીવોના પતદ્વગ્રહ - સંક્રમસ્થાનો વિષે સ્વામિત્વ કાલમાન પ્રદર્શક યંત્ર નં. - ૧૨ (ગાથા ૧૧ના આધારે)

ક્રમ નં.	કેટલી પ્રકૃતિઓમાં પતદ્વગ્રહ થાય ?	કેટલી પ્રકૃતિઓ સંક્રમે ?	કેટલી પ્રકૃતિઓની સત્તાસ્થાન હોય ?	સ્વામી કયા જીવો ?	ઉત્કૃષ્ટ કાલમાન
૧૭	૧૬ કંવેંભ૦જ૦ય૦મિથ્યા૦	૨૭ મિથ્યાત્વ સિવાયની	૨૮	મિથ્યાદષ્ટિ	પલ્લોપમનો અસંખ્યોલ્લાગ
"	" " " " " "	૨૬ " અને સમ્ય૦ સિવાયની	૨૭ સમ્ય૦ની ઉદ્વલના થયે	મિથ્યાદષ્ટિ	પલ્લોપમનો અસંખ્યોલ્લાગ
૨૨	" " " " " "	૨૩ અનંતા-૪, મિથ્યા૦ સિવાય	૨૮	વિસંયોજિત અનંતા. સમ્યગ્દષ્ટિ મિથ્યાત્વને પામેલ	આવલિકા માત્ર
૨૧	" " " " " +	૨૫ દર્શનત્રિક સિવાય	૨૬ સમ્ય૦ મિશ્ર૦ સિવાયની	સમ્ય૦ મિશ્રની ઉદ્વલનાવાળો મિથ્યાદષ્ટિ	સાદિ સાન્ત૦ ઉ૦ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન જ૦ અંતર્મુહુર્ત ભવ્યને
"	" " " " " +	૨૫ દર્શનત્રિક સિવાય	૨૬ " "	અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિ ભવ્યાભવ્ય	અભવ્યને અનાદિ અનંત ભવ્યને અનાદિ સાંત
"	" " " " " +	૨૫ દર્શનત્રિક સિવાય	૨૮	સાસ્વાદનદષ્ટિ	૬ આવલિકા
૧૭	૧૨ " " " " " +	૨૫ દર્શનત્રિક સિવાય	૨૮/૨૭	મિશ્રદષ્ટિ	અંતર્મુહુર્ત
"	" પુ૦વેદ " " " " +	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	૨૪ અનંતાનુંબધિ રહિત	મિશ્રદષ્ટિ	અંતર્મુહુર્ત
૧૮	૧૨ કંવેંભ૦જ૦ય૦મિથ્યા૦	૨૬ ૨૫ કષાય + મિથ્યા૦મોહ૦	૨૮	અવિરતિ ઓપ૦સમ્યગ્દષ્ટિ	સમ્ય૦ પ્રાપ્તિના પ્રથમ સમયથી આવલિકા સુધી
૧૫	૮ કંવેંભ૦જ૦ય૦મિથ્યા૦	૨૬ ૨૫ કષાય + મિથ્યા૦મોહ૦	૨૮	દેશવિરતિ ઓપ૦ સમ્યગ્દષ્ટિ	" " " "
૧૧	સં૦૪ કંવેંભ૦જ૦ય૦મિથ્યા૦	૨૬ ૨૫ કષાય + મિથ્યા૦મોહ૦	૨૮	પ્રમત્તાપ્રમત્ત ઓપ૦ સમ્યગ્દષ્ટિ	" " " "

૩૪	૧૮	૧૨ કો વે ૦ ૫૦ ૫૦ સમ્યં મિશ્ર	૨૭	૨૫ કથાય + મિથ્યાં મિશ્ર	૨૮	અવિરતિ ઓપ ૦ + ક્ષાયો ૦ સમ્યગ્દષ્ટિ	પ્રથમ આવલિકા પછી ઓપ ૦ + ક્ષાયો ૦ સમ્યક્ત્વના કાલસુધી
૩૫	૧૫	૮ કો " " " "	૨૭	૨૫ કથાય + મિથ્યાં મિશ્ર	૨૮	દેશવિરતિ " "	દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષો સુધી
૩૬	૧૧	સંજકો " " " "	૨૭	" " "	૨૮	પ્રમત્તાપ્રમત્ત " "	દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષો સુધી
૩૭	૧૮	૧૨ કો " " " "	૨૩	૧૨ કથાં ૮નો કથાં મિથ્યાં મિશ્ર	૨૪ અનંતાં ની ઉદ્ભવના	વિસંયોજ્ઞત અનંતાં અવિરત ક્ષાયો ૦ સમ્યં	સાધિક ૬૬ સાગરોપમા
૩૮	૧૫	૮ કો " " " "	૨૩	" " "	" " "	વિ ૦ દેશવિરતિ ક્ષાયો ૦ સમ્યં	દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ
૩૯	૧૧	સંજકો " " " "	૨૩	" " "	" " "	" પ્રમત્તાપ્રમત્ત " "	દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ
૪૦	૧૮	૧૨ કો " " " સમ્યં	૨૨	૧૨ કથાં ૮નો કથાય મિશ્ર	૨૩ મિથ્યાં-અનંતાં-૪ સિવાય	ક્ષપિત-મિથ્યાં અવિરતિ ક્ષાયો ૦	અંતર્મુક્ત
૪૧	૧૪	૮ કો " " " "	૨૨	" " "	" " "	" " દેશવિરતિ " "	" "
૪૨	૧૦	સંજકો " " " "	૨૨	" " "	" " "	" " પ્રમત્તાપ્રમત્ત " "	" "
૪૩	૧૭	૧૨ કો " " " +	૨૧	૧૨ કથાં ૮નો કથાય	૨૨ મિથ્યાં, અનંતાં-૪, મિશ્ર સિવાય	ક્ષપિત મિશ્ર અવિરત વેદક સમ્યં	" "
૪૪	૧૩	૮ કો " " " +	૨૧	" " "	૨૨ " " "	" " દેશવિરતિ " "	" "
૪૫	૮	સંજકો " " " +	૨૧	" " "	૨૨ " " "	" " પ્રમત્તાપ્રમત્ત " "	" "
૪૬	૧૭	૧૨ કો " " " +	૨૧	૧૨ કથાં ૮ કથાં	૨૧ દર્શનસપ્તક વિના	અવિરતિ ક્ષાયિક સમ્યં	સાધિક ૩૩ સાગરોપમા
૪૭	૧૩	૮ કો " " " +	૨૧	" " "	૨૧ દર્શનસપ્તક વિના	દેશવિરતિ " "	દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ
૪૮	૮	સંજકો " " " +	૨૧	" " "	૨૧ દર્શનસપ્તક વિના	પ્રમત્તાપ્રમત્ત " "	" " "
૪૯	૧૧	પતદ્વિગ્રહસ્થાનો	૬	સંક્રમણસ્થાનો			

UU = ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ ગ્રુવના પતદ્ગ્રહ - સંક્રમસ્થાનો વિષે સ્વામિત્વ કાલમાન પ્રદર્શક ચંત્ર નં. ૧૩ (ગાથા ૧૧ ના આધારે)

પ્રશ્નક્રમ નંબર	કેટલી પ્રકૃતિઓમાં પતદ્વગ્રહ થાય ?	પ્રશ્નક્રમ નંબર	કેટલી પ્રકૃતિઓ સંક્રમે ?	કેટલી પ્રકૃતિઓની સત્તાસ્થાન હોય ?	સ્વામી કયા જીવો ?	ઉત્કૃષ્ટ કાલમાન
૧૨મું	૭ સંજવ-૪, પુન્વેદ સમ્યં મિશ્ર	૨૩	૧૨કષાય-૮નોક, મિથ્યાં મિશ્ર	૨૪/૨૮અનંતાં સિવાય	UU અન્તરકરણ પહેલાં ૯મે	અંતર્મુહુર્ત
	૭ " " " " " "	૨૨	સંજવલોભ " " " " વિના ૧૧કષાય	" " " "	UU અન્તરકરણ કર્યા પછી ૯મે ^૧	" "
	૭ " " " " " "	૨૧	" નપુન્વિના ૮નોક	" " " "	UU નપુન્વેદ ઉપશાંત થયે ૯મે	" "
	૭ " " " " " "	૨૦	" હાસ્યાદિ-૬ પુન્વેદ = ૭	" " " "	UU સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થયે	" "
૧૩મું	૬ સંજવ-૪, સમ્યં, મિશ્ર	૨૦	" " " " " "	૨૪/૨૮ " " " "	UU ને પુન્વેદની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન-૨ આવડે શેષ રહે પુન્વેદનો પતદ્વગ્રહ ન થાય	સમયોન બે આવલિકા
	૬ " " " " " "	૧૪	" પુન્વેદ " " " "	૨૪/૨૮ " " " "	UU ને નોકષાય ૬ ઉપશાંત થયા પછી	" "
	૬ " " " " " "	૧૩	" મિથ્યાં મિશ્ર	૨૪/૨૮ " " " "	UU ને પુન્વેદ ઉપશાંત થયા પછી	અંતર્મુહુર્ત
૧૪મું	૫ સંજવ, માન, માયા, લોભ, સમ્યં મિશ્ર	૧૩	" " " " " "	૨૪/૨૮ " " " "	UU ને સંજવકોધની પ્રથમ સ્થિતિસમયોન ઉઆવડે બાકી રહે કોધનો પતદ્વગ્રહ ન થાય.	સમયોન બે આવલિકા
	૫ " " " " " "	૧૧	૧૧ - મધ્યમ કોધ-૨ = ૮કષાય મિથ્યાં મિશ્ર	૨૪/૨૮ " " " "	UU ને મધ્યમ કોધ - ૨ ઉપશાંત થયે	" "
	૫ " " " " " "	૧૦	૮-સંજવકોધ = ૮કો મિથ્યાં મિશ્ર	૨૪/૨૮ " " " "	UU સંજવ કોધ - ઉપશાંત થયે	અંતર્મુહુર્ત

૧૫મું	૪	સંજીવભાયા, લોભ, સમ્યક મિશ્ર	૧૦	૮કથાય, મિથ્યાં મિશ્ર	૨૪/૨૮	"	UU ને સંજીવભાયાની પ્રથમ સ્થિતિસમયોન ઉઆવડ બાકી રહે માનનો પતદ્રશ્ય ન થાય.	સમયોન બે આવલિકા
	૪	"	"	૮ મધ્યમ માન, મિથ્યાં મિશ્ર સિવાય ૬૬૦	૨૪/૨૮	"	UU ને મધ્યમ માન - ૨ ઉપશાંત થયે	"
	૪	"	"	૭ સંભાન સિવાય ૫૬૦ મિથ્યાં મિશ્ર	૨૪/૨૮	"	UU ને સંજીવ ભાન - ઉપશાંત થયે	અંતર્મુહૂર્ત
૧૬મું	૩	સંજીવ લોભ, સમ્યક મિશ્ર	૭	"	૨૪/૨૮	અનંતાંસિવાય	UU ને સંજીવભાયાની પ્રથમ સ્થિતિસમયોન ૩ આવડબાકીરહે માયાનો પતદ્રશ્ય ન થાય.	સમયોન બે આવલિકા
	૩	"	"	૫ મધ્યમ માયા સિવાય ૩૬૦	૨૪/૨૮	"	UU ને મધ્યમ માયા - ૨ ઉપશાંત થયે	"
	૩	"	"	૪ સંભાયા સિવાય મધ્યમ લોભ-૨	૨૪/૨૮	"	UU ને સંજીવ ભાયા - ઉપશાંત થયે	અંતર્મુહૂર્ત
૧૭મું	૨	સમ્યક, મિશ્ર	૨	મિથ્યાં મિશ્ર	૨૪/૨૮	"	UU ને ૬માં ગુણના અંત્ય સમયે મધ્યમ લોભ-૨ ઉપશાંત થયે અહીં મિથ્યાત્વનો સમ્યક અને મિશ્ર બન્નેમાં સંક્રમ થાય અને મિશ્ર સમ્યકમાં સંક્રમે છે.	"
કુલ	૬	પતદ્રશ્યસ્થાનો	૧૩	સંક્રમણસ્થાનો				

ટી૦ - નં૦ - ૧ - અહીંથી દરેક ખાનામાં થઈને અંતરકરણ કર્યા પછી જાણવું.

UX = ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ લાઘિક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોના સંક્રમ - પતદ્વગ્રહ સ્થાનો યંત્ર નં. ૧૪ (ગાથા ૧૧ના આધારે)

ક્ર. નં.	કેટલી પ્રકૃતિઓમાં પતદ્વગ્રહ થાય ?	કેટલી પ્રકૃતિઓ સંક્રમે ?	કેટલી પ્રકૃતિઓની સમસ્યાન હોય ?	સ્વામી કયા જીવો ?	ઉત્કૃષ્ટ કાલમાન
૧૪મું	૫	સંજ્વ-૪, પુન્વેદ.	૨૧ ૧૨કથાય + ૮ નોકથાય	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	UX ને અન્તરકરણ પૂર્વે હમે
	૫	"	મધ્યકથાય, સંજ્વકોધાદિ, ૮ નોકથાય	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	" " કર્યા પછી સંજ્વકોધાદિ સંક્રમ ન થાય
	૫	"	" " = ૧૧૬૦ + ૧૫૦૦૦ સિવાય ૮ નોક	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	૧૫૦૦૦ વેદ ઉપશાંત થયે
	૫	"	" " = ૧૧૬૦ + હાસ્યાદિ ૬, પુન્વેદ	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થયે
૧૫મું	૪	સંજ્વ-૪	" " = ૧૧૬૦ + હાસ્યાદિ ૬, પુન્વેદ	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	પુન્વેદની પ્રથમ સ્થિતિમાં સમયોન ૨ આવડ બાકી રહેતાં પુન્વેદનો પતદ્વગ્રહ ન થાય.
	૪	સંજ્વ-૪	મધ્યકથાય, સંજ્વકોધાદિ ૩, પુન્વેદ	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	હાસ્યાદિ-૬ ઉપશાંત થયે
	૪	સંજ્વ-૪	મધ્યમ ૮ કથાય, સંજ્વકોધાદિ ૩	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	પુન્વેદ ઉપશાંત થયે
૧૬મું	૩	સંજ્વ-૩ માન - લોભ	મધ્યમ ૮ કથાય, સંજ્વકોધાદિ ૩	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	સંજ્વકોધાદિની પ્રથમ સ્થિતિમાં સમયોન ૩ આવડ બાકી રહે સંજ્વકોધાદિ પતદ્વગ્રહ ન થાય.
	૩	"	અપ્રત્યાગપ્રત્યાગમાનાદિ ૬ + સંજ્વકોધાદિ ૩	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	મધ્યમ કોધ ૨ ઉપશાંત થયે
	૩	"	" " ૬ + સંજ્વકોધાદિ - માયા	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	સંજ્વકોધાદિ ઉપશાંત થયે
૧૭મું	૨	સંજ્વ-માયા-લોભ	" " ૬ + સંજ્વકોધાદિ - માયા	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	સંજ્વકોધાદિની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન ૩ આવડ બાકી રહે સંજ્વકોધાદિ પતદ્વગ્રહ ન થાય.
	૨	સંજ્વ-માયા-લોભ	અપ્રત્યાગ પ્રત્યાગમાનાદિ ૪ + સંજ્વકોધાદિ ૪	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	મધ્યમ માન - ૨ ઉપશાંત થયે
	૨	સંજ્વ-માયા-લોભ	" " ૪ + સંજ્વકોધાદિ - માયા	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	સંજ્વકોધાદિ - માન ઉપશાંત થયે
૧૮મું	૧	સંજ્વ-લોભ	" " ૪ + સંજ્વકોધાદિ - માયા	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	સંજ્વકોધાદિની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન ૩ આવડ બાકી રહે સંજ્વકોધાદિ પતદ્વગ્રહ ન થાય.
	૧	સંજ્વ-લોભ	અપ્રત્યાગ પ્રત્યાગમાનાદિ ૪, સંજ્વકોધાદિ ૪	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	મધ્યમ માયા-૨ ઉપશાંત થયે
	૧	સંજ્વ-લોભ	અપ્રત્યાગ પ્રત્યાગમાનાદિ ૪, સંજ્વકોધાદિ ૪	૨૧ દર્શનસપ્તક સિવાય	સંજ્વકોધાદિ - માયા ઉપશાંત થયે.
કુલ	૫	પતદ્વગ્રહસ્થાનો	સંક્રમસ્થાનો	ટી. ૧ :- અહીંથી દરેક ખાનામાં UX ને અન્તરકરણ કર્યા પછી જાણવું.	

કર્મપ્રકૃતિ

X = ક્ષપકશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિના પતદ્વય - સંક્રમણનો વિષે સ્વામિત્વ કાલમાન પ્રદર્શક ચંત્ર નં. ૧૫ (ગાથા ૧૧ના આધારે)

ક્રમ	કેટલી પ્રકૃતિઓમાં પતદ્વય થાય ?	કેટલી પ્રકૃતિઓ સંક્રમે ?	કેટલી પ્રકૃતિઓના સત્તાસ્થાન હોય ?	સ્વામી કયા જીવો ?	ઉત્કૃષ્ટ કાલમાન
૧૪મું	૫ સંજવ૦-૪, પુ૦વેદ	૧૨કષાય + ૮ નોકષાય	૨૧ દર્શનસાત્તક સિવાય	X ને ૮મે ગુણ ૮ કષાયના કાય પૂર્વે	અંતર્મુક્ત
૫	" "	૧૩નું સં૦-૪ + ૮નોકષાય	૧૩ સં૦-૪ + ૮નોકષાય	૮મે અંતરકરણ પૂર્વે - ૮ કષાય કાય થયા પછી	"
૫	" "	૧૨નું સં૦કોધાદિ-૩ + ૮નોકષાય	૧૩ સં૦-૪ + ૮નોકષાય	૮મે અંતર૦ કર્યા પછી સંલોભનો સંક્રમ ન કરે ^૧	"
૫	" "	૧૧નું સં૦કોધાદિ-૩ + ૮નોક૦ (નપુ૦વેદ સિવાય)	૧૨ " ૪ + ૮ " (નપુ૦વેદ સિવાય)	નપુ૦ વેદ કાય થયા પછી	"
૫	" "	૧૦નું સં૦કોધાદિ ૩ + ૭ નોક૦ (સ્ત્રીવેદ સિવાય)	૧૧ " ૪ + ૭ " (સ્ત્રી વેદ સિવાય)	સ્ત્રી વેદ કાય થયા પછી	"
૧૫મું	૪ સંજવ૦-૪	૧૦ સં૦કોધાદિ ૩ + ૭ નોક૦ સ્ત્રીવેદ સિવાય	૧૧ " "	પુ૦વેદની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન ૨ આવલિકા બાકી રહે પુ૦ વેદ પતદ્વય ન થાય.	સમયોન ૨ આવલિકા
૪	સંજવ૦-૪	૪ સં૦કોધાદિ-૩ + પુ૦વેદ	૫ સં૦-૪ + પુ૦વેદ	નોકષાય ૬ કાય થયે	સમયોન ૨ આવલિકા
૩	સંજવ૦ - માન - માયા - લોભ	૩ સંજવ૦ કોધાદિ - ૩	૪ સંજવ૦ - ૪	પુ૦વેદ કાય થયે	અંતર્મુક્ત
૧૭મું	૨ સંજવ૦ - માયા - લોભ	૨ સંજવ૦ - માન માયા	૩ સંજવ૦ માનાદિ - ૩	સંજવ૦ કોધ કાય થયે	"
૧૮મું	૧ સંજવ૦ - લોભ	૧ સંજવ૦ માયા	૨ સંજવ૦ - માયા - લોભ	સંજવ૦ માન કાય થયે પછી બે આવલિકા પૂર્ણ થયે સંમાયા કાય થાય છે. ત્યાંથી આગળ કોઇ પ્રકૃતિ કોઇમાં પણ સંક્રમે નહીં.	"
કુલ	૫ પતદ્વયસ્થાનો	૮ સંક્રમણનો	ટી૦ ૧ :- અહીંથી દરેક ખાનામાં X ને અંતરકરણ કર્યા પછી જણવું.		

—: અથ મોહનીયકર્મની પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમસ્થાનોની સંકલના અને સ્વામી :-

છબીસસત્તવીસાણ, સંક્રમો હોઈ ચડસુ ઠાણેસુ ।
 બાવીસપત્તરસગે, ઇક્કારસડ્ગુણવીસાણ ॥ ૧૨ ॥
 ષડ્વિંશતિસપ્તવિંશત્યોઃ, સંક્રમો ભવતિ ચતુર્ષુ સ્થાનેષુ ।
 દ્વાવિંશતિપચ્ચદશકયો - રેકાદશૈકોનવિંશત્યોઃ ॥ ૧૨ ॥

ગાથાર્થ :- ૨૨, ૧૫, ૧૧, ૧૮ એ ચાર પતદ્ગ્રહસ્થાનોમાં ૨૬ અને ૨૭ બે સંક્રમસ્થાનો (પ્રત્યેકમાં) હોય છે.

ટીકાર્થ :- હવે જે પ્રમાણે કહ્યું તે પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમસ્થાનની સંકલના = ગોઠવણ કહે છે. - ૨૨, ૧૫, ૧૧, ૧૮ એ ચાર પતદ્ગ્રહસ્થાનોમાં ૨૬ - ૨૭ એ બેનો સંક્રમ થાય છે. ત્યાં મિથ્યાદૃષ્ટિને - ૨૨માં, દેશવિરતિને - ૧૫માં, પ્રમત્તાપ્રમત્તને - ૧૧માં, અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૧૮ના પતદ્ગ્રહસ્થાનમાં ૨૬ - ૨૭ નો સંક્રમ હોય છે.

સત્તરસડ્ગુણવીસાણ, સંક્રમો હોઈ પત્તવીસાણ ।
 ણિયમા ચડસુ ગઈસું, ણિયમા દિટ્ટી કણ તિવિહે ॥ ૧૩ ॥
 સપ્તદશકૈકવિંશત્યોઃ, સંક્રમો ભવતિ પચ્ચવિંશતે : ।
 નિયમાચ્ચત્સુષ્ઠુ ગતિષુ, નિયમાદ્ દૃષ્ટૌ કૃતાયાં ત્રિવિધાયામ્ ॥ ૧૩ ॥

ગાથાર્થ :- ૧૭ - ૨૧ ના પતદ્ગ્રહમાં ૨૫નો સંક્રમ છે. અને તે ચારે ગતિના જીવોને હોય છે. તે નિશ્ચયથી ૩ દર્શનમોહનીય (ત્રિપુંજ) કરે છતે જ જાણવો.

ટીકાર્થ :- ૧૭ - ૨૧ ના પતદ્ગ્રહમાં ૨૫નો સંક્રમ હોય છે. ત્યાં ૧૭માં મિશ્રદૃષ્ટિને અને ૨૧માં મિથ્યાદૃષ્ટિ તથા સાસ્વાદનને સંક્રમ હોય છે. અને આ ૧૭ - ૨૧માં ૨૫નો સંક્રમ નિશ્ચયથી જ ચારે ગતિના જીવો પામે છે. નિશ્ચયથી દર્શનમોહનીય પ્રકૃતિઓના ત્રણ પુંજ કરે છતે^{૧૮} (“કણ તિવિહે” ત્તિ અહીં જે પુલિંગ નિર્દેશ છે તે પ્રાકૃત હોવાથી છે. બાકી ત્રિવિધ શબ્દ નપુંસક હોવાથી નપુંસક નિર્દેશ થાય.) અને આ ૧૭માં અને સાસ્વાદને - ૨૧ પતદ્ગ્રહમાં ૨૫ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ આશ્રયીને જાણવો. દર્શનમોહનીયનો જ ત્રિપુંજ મિશ્ર સાસ્વાદને અસંભવ છે. મિથ્યાદૃષ્ટિને તો ૨૧ના પતદ્ગ્રહમાં ૨૫ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ અનાદિ મિથ્યાત્વીને^{૧૯} પણ જાણવો.

બાવીસ પત્તરસગે, સત્તગણ્વકારસિગુણવીસાણ ।
 તેવીસાણ ણિયમા, પંચ વિ પંચિદિણસુ ભવે ॥ ૧૪ ॥
 દ્વાવિંશતિપચ્ચદશકયોઃ, સપ્તકૈકાદશૈકોનવિંશતિષુ ।
 ત્રયોવિંશતેર્નિયમાત્, પચ્ચાઽપિ પચ્ચિન્દ્રિયેષુ ભવન્તિ ॥ ૧૪ ॥

ગાથાર્થ :- ૨૨, ૧૫, ૭, ૧૧, ૧૮ એ પાંચ પતદ્ગ્રહમાં ૨૩નો સંક્રમ હોય છે, અને આ પાંચે પતદ્ગ્રહસ્થાનો પંચેન્દ્રિયોમાં જ હોય છે.

ટીકાર્થ :- ૨૨, ૧૫, ૭, ૧૧, ૧૮ એ પાંચ પતદ્ગ્રહમાં ૨૩ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય છે. ત્યાં ૨૨માં મિથ્યાદૃષ્ટિને, ૧૫માં દેશવિરતિવાળાને, ૭માં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાને ૧૧માં પ્રમત્ત - અપ્રમત્તને અને ૧૮માં અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાને (૨૩નો સંક્રમ) હોય છે. અને આ પાંચે પતદ્ગ્રહસ્થાનો પંચેન્દ્રિયોને જ હોય છે.

૧૮ અહીં “કરે છતે” એ શબ્દનો ભાવાર્થ પૂર્વપ્રતિન સત્તારૂપે જાણવો. પરંતુ પ્રત્યુત્પન્ન સત્તાભાવે નહીં. અર્થાત્ કરે છતે = સત્તા હોતે જ છતિ ભાવ.

૧૯ અહીં “પણ” કહેવાથી સમ્યક્ત્વ, મિશ્રની ઉદ્ભવના કરેલા એ ૨૬ની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિને પણ ૨૧માં ૨૫નો સંક્રમ હોય છે.

ચોદસગદસગસત્તગ - અદ્વારસગે ય હોડ બાવીસા ।

ણિયમા મળુયગર્દૈ, ણિયમા દિદ્ધિ કણ દુવિહે ॥ ૧૫ ॥

ચતુર્દશકદશકસપ્તકા - ડષ્ટાદશકે ચ ભવતિ દ્વાવિંશતિઃ ।

નિયમાન્મનુજગતૌ, નિયમાદ્ દષ્ટૌ કૃતાયાં દિવિધાયામ્ ॥ ૧૫ ॥

ગાથાર્થ :- ૧૪, ૧૦, ૭, ૧૮ એ ચાર પતદ્વગ્રહસ્થાનોમાં ૨૨ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય છે, અને તે નિશ્ચયથી મનુષ્યગતિમાં જ હોય છે. અને તે પણ સમ્યક્ત્વ તથા મિશ્ર એ બે દર્શનમોહનીયના સત્તાવાળા જીવને જ હોય છે.

ટીકાર્થ :- ૧૪, ૧૦, ૭, ૧૮ એ ૪ પતદ્વગ્રહસ્થાનમાં ૨૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. ત્યાં ૧૪માં દેશવિરતિને, ૧૦માં પ્રમત્ત - અપ્રમત્તને, ૭માં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલા ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને અને ૧૮માં અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોય છે. અને આ ૨૨ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ નિશ્ચયથી મનુષ્યગતિમાં જ હોય છે, બીજે નહીં, અને નિશ્ચયથી દિવિધાયાં કૃતાયાં = સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રની સત્તાવાળાને જ હોય છે. (એટલે કે અનંતા-૪ + મિથ્યા-૦ = ૫ સિવાયની ૨૩ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે.) એ પ્રમાણે અર્થ છે.

તેરસગણવગસત્તગ - સત્તરસગપણગએકવીસાસુ ।

એકવીસા સંકમડ, સુદ્ધસાસાણમીસેસુ ॥ ૧૬ ॥

ત્રયોદશનવકસપ્તક - સપ્તદશપદ્ધૈકવિંશતિષુ ।

એકવિંશતિઃ સંક્રામતિ, શુદ્ધસાસ્વાદનમિશ્રેષુ ॥ ૧૬ ॥

ગાથાર્થ :- અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ જીવો, સાસ્વાદની તથા મિશ્રસમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો ૧૩, ૮, ૭, ૧૭, ૫, ૨૧ એ છ પતદ્વગ્રહસ્થાનોમાં ૨૧ પ્રકૃતિઓને સંક્રમાવે છે.

ટીકાર્થ :- ૧૩, ૮, ૭, ૧૭, ૫, ૨૧ એ ૬ પતદ્વગ્રહસ્થાનોમાં ૨૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. કયા જીવોમાં સંક્રમે છે ? તો કહે છે. - “શુદ્ધસાસાદનમિશ્રેષુ” - શુદ્ધેષુ = વિશુદ્ધદૃષ્ટિવાળા અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ, સાસાદનમિશ્રેષુ = બીજા - ત્રીજા ગુણસ્થાનકમાં રહેલાને વિષે ૨૧નો સંક્રમ પ્રાપ્ત થાય. ત્યાં દેશવિરતિને ૧૩ના પતદ્વગ્રહમાં, પ્રમત્તાપ્રમત્તને ૮ના પતદ્વગ્રહમાં, ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાને ૭ના પતદ્વગ્રહમાં, અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિશ્રદૃષ્ટિને ૧૭ના પતદ્વગ્રહમાં, ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૫ના પતદ્વગ્રહમાં અને સાસ્વાદનદૃષ્ટિવાળા જીવને ૨૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૧ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમ હોય છે.

અહીં જે મતે ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં મિથ્યાત્વ સન્મુખ થયેલા ૨૪ની સત્તાવાળા જીવોને મિથ્યાત્વાભિમુખતા એજ સાસ્વાદન એમ માને છે, તેઓના મતે સાસ્વાદન સંબંધી ૨૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૧ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ કહ્યો છે. અન્યથા તો અનંતાનુબંધિના ઉદય સહિત સાસ્વાદની જીવને તો ૨૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૫ પ્રકૃતિઓ જ સંક્રમે છે. તે પ્રમાણે પૂર્વે (ગાથા - ૧૧માં) કહ્યું છે.

એત્તો અવિસેસા સંકમતિ, ઉવસામગે વ સ્વગે વા ।

ઉવસામગેસુ વીસા ય, સત્તગે છક્ક પળગે વા ॥ ૧૭ ॥

એતસ્માદવિશેષાઃ સંક્રામન્તિ, ઉપશમકે વા ક્ષપકે વા ।

ઔપશમિકેષુ વિંશતિશ્ચ, સપ્તકે ષટ્કે પદ્ધકે વા ॥ ૧૭ ॥

ગાથાર્થ :- અહીંથી આગળ બાકી રહેલ સંક્રમસ્થાનો ઉપશમક કે ક્ષપકમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તે ૭-૬-૫ પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમક ૨૦ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

ટીકાર્થ :- અહીંથી આગળના અવિશેષ બાકી રહેલ ૧૭ સંક્રમસ્થાનો ઉપશમક અથવા ક્ષપકમાં પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાં ૭-૬-૫ એ ત્રણ પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમ યોગ્ય ૨૦ પ્રકૃતિઓ ઉપશમક જીવ સંક્રમાવે છે. તેમાં પણ ૭-૬ બે પતદ્વગ્રહમાં

ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા અને પના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા જીવો ૨૦ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

**પંચસુ ઇગુણવીસા, અદ્વારસ પંચગે ચઝવકે ય ।
ચોદસ છસુ પગઈસું, તેરસગં છવ્કપણગમ્મિ ॥ ૧૮ ॥**

**પચ્ચલ્લેકોનવિંશતિરષ્ટાદશ - પચ્ચલ્લેકે ચતુષ્કે ચ ।
ચતુર્દશ ષટ્સુ પ્રકૃતિષુ, ત્રયોદશકં ષટ્કપચ્ચકયોઃ ॥ ૧૮ ॥**

ગાથાર્થ :- પના પતદ્વગ્રહમાં ૧૮, ૫-૪ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૮, ૬ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૪ અને ૬ - પના પતદ્વગ્રહમાં ૧૩ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

ટીકાર્થ :- ‘પચ્ચસુ’ પના પતદ્વગ્રહમાં ૧૮ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે. અને તે ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. તથા તે જ જીવ ૫ - ૪ ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૮ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે. તથા ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળો જીવ ૬ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૪ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે. તથા તેજ જીવ ૬ - પના પતદ્વગ્રહમાં ૧૩ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે. ત્યાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ^{૨૦}૫ - ૬ના પતદ્વગ્રહમાં અને ક્ષપકશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને પના પતદ્વગ્રહમાં ૧૩ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે.

**પંચ ચઝવકે બારસ, એકારસ પંચગે તિગચઝવકે ।
દસગં ચઝવકપણગે, ણવગં ચ તિગમ્મિ બોદ્ધવં ॥ ૧૯ ॥**
**પચ્ચક - ચતુષ્કયોદ્વાદશૌ - કાદશ - પચ્ચલ્લેકે ત્રિકચતુષ્કયોઃ ।
દશકં ચતુષ્કપચ્ચકયોઃ, નવકં ચ ત્રિકે બોદ્ધવ્યમ્ ॥ ૧૯ ॥**

ગાથાર્થ :- ૫ - ૪ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૨, ૫ - ૩ - ૪ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૧, ૪ - પના પતદ્વગ્રહમાં ૧૦, અને ૩ના પતદ્વગ્રહમાં ૮ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. એ પ્રમાણે જાણવું.

ટીકાર્થ :- ૫ - ૪ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે, અને તે પના પતદ્વગ્રહમાં ક્ષપકશ્રેણિમાં અને ૪ના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળો ૧૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે. તથા ૫ - ૩ અને ૪ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. ત્યાં પના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળો અને ક્ષપકશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળો ૧૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે. ૩ અને ૪ના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંક્રમાવે છે. તથા ૪ અને પના પતદ્વગ્રહમાં ૧૦ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે, ત્યાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને ક્ષપકશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૪ - ૫માં ૧૦નું સંક્રમ હોય છે. તથા ૩ના પતદ્વગ્રહમાં ૮નું સંક્રમ જાણવું. અને તે ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા જીવને હોય છે.

**અદ્દુ દુગતિગચઝવકે, સત્ત ચઝવકે તિગે ય બોદ્ધવ્યા ।
છવ્કં દુગમ્મિ ણિયમા, પંચ તિગે એકગદુગે ય ॥ ૨૦ ॥**

**અષ્ટૌ - દ્વિક - ત્રિક - ચતુષ્કેષુ, સત્ત ચતુષ્કે ત્રિકે ચ બોદ્ધવ્યાઃ ।
ષટ્કં દ્વિકે નિયમાત્, પચ્ચ ત્રિકે એકદ્વિકયોશ્ચ ॥ ૨૦ ॥**

ગાથાર્થ :- ૨ - ૩ અને ૪ના પતદ્વગ્રહમાં ૮, ૩ - ૪ ના પતદ્વગ્રહમાં ૭, ૨ના પતદ્વગ્રહમાં નિશ્ચયથી ૬ અને ૩ - ૧ - ૨ના પતદ્વગ્રહમાં ૫ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

૨૦ અહીં ‘પચ્ચલ્લેકે’ શબ્દ પ્રતમાં નથી પણ તે જરૂરી છે. કારણ કે પૂર્વે ૧૧મી ગાથામાં ૫ - ૬ બન્ને પતદ્વગ્રહમાં ૧૩ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ બતાવ્યું છે.

ટીકાર્થ :- ૨-૩ અને ૪ના પતદ્વગ્રહમાં ૮ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. ત્યાં ૨-૩ના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને ૪ના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા ૮ પ્રકૃતિઓ સંક્રમાવે છે. તથા ૩-૪ ના પતદ્વગ્રહમાં ૭ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ જાણવો, અને તે ૩-૪ માં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને જાણવો. તથા ૨ના પતદ્વગ્રહમાં ૬ પ્રકૃતિઓનો જ સંક્રમ નિશ્ચયથી હોય છે, અને તે ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોય છે. તથા ૩-૧-૨ના પતદ્વગ્રહમાં ૫ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. ત્યાં ૩ના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોય છે, અને ૨-૧ના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૫ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય છે.

ચત્તારિ તિગચત્તુકે, તિન્નિ તિગે એક્કગે ય બોદ્ધવ્વા ।

દો દુસુ એક્કાએ વિ ય, એક્કા એક્કાઙ્ગે બોદ્ધવ્વા ॥ ૨૧ ॥

ચત્તસ્રસ્વિકચતુષ્કે, તિસ ત્રિકે એક્કે ચ બોદ્ધવ્વા : ।

દ્વે દ્વયોરેકસ્યામપિ ચૈ - કૈકસ્યાં બોદ્ધવ્વા : ॥ ૨૧ ॥

ગાથાર્થ :- ૩-૪ ના પતદ્વગ્રહમાં ૪, ૩-૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૩, ૨-૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨ અને ૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૧ નો સંક્રમ જાણવો.

ટીકાર્થ :- ૩-૪ના પતદ્વગ્રહમાં ૪ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. ત્યાં ૩ના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને ૪ના પતદ્વગ્રહમાં ક્ષપકશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૪ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય છે. તથા ૩-૧ ના પતદ્વગ્રહમાં ૩ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ જાણવો. ત્યાં ૩ના પતદ્વગ્રહમાં ક્ષપકશ્રેણિમાં અને ૧ના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ૩ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. તથા ૨-૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. ત્યાં ૨ના પતદ્વગ્રહમાં ક્ષપકશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમ હોય છે. અને ૧ના પતદ્વગ્રહમાં ઉપશમશ્રેણિમાં રહેલ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમ હોય છે. તથા ૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમ જાણવો, અને તે ક્ષપકશ્રેણિવાળા ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ હોય છે. તે પ્રમાણે આ પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમ સ્થાનોની સંકલના સંવેધથી વિચારવા માટે યંત્ર નં. ૮, ૯, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭ જુઓ.

અણુપ્પવ્વિઅણાણુપ્પવ્વિ, ક્ષીણમક્ષીણે ય દિટ્ઠિમોહમ્મિ ।

ઉવસામગે ય ક્ષવગે ય, સંક્રમે મગ્ગણોવાયા ॥ ૨૨ ॥

આનુપૂર્વ્વનાનુપૂર્વી, ક્ષીણેક્ષીણે ચ દ્વિષ્ઠિમોહે ।

ઉવશમકે ચ ક્ષપકે ચ, સંક્રમે માર્ગણોપાયા : ॥ ૨૨ ॥

ગાથાર્થ :- શું આ સંક્રમસ્થાન સંક્રમમાં આનુપૂર્વીએ ઉપજે છે ? કે અનાનુપૂર્વીએ ઉપજે છે ? કે બન્ને પ્રકારે ઉપજે છે ? તથા ક્ષીણદર્શનમોહનીયમાં ? કે અક્ષીણદર્શનમોહનીયમાં ? કે બન્ને પ્રકારમાં ઉપજે છે ? તથા ઉપશમકમાં ? કે ક્ષપકમાં ? કે બન્નેમાં ઉપજે છે ?

ટીકાર્થ :- હવે પતદ્વગ્રહને વિષે સંક્રમસ્થાનની સંકલનામાં માર્ગજ્ઞાના ઉપાયોને કહે છે. - પતદ્વગ્રહને વિષે સંક્રમસ્થાનમાં સંકલનના વિચારમાં આ માર્ગજ્ઞાના ઉપાયો છે. તે આ પ્રમાણે - શું આ સંક્રમસ્થાન આનુપૂર્વીથી સંક્રમ પ્રાપ્ત થાય છે ? અથવા અનાનુપૂર્વીથી થાય છે ? અથવા બન્ને રીતે થાય છે ? તેમજ શું આ સંક્રમસ્થાન ક્ષીણદર્શનમોહનીયમાં અથવા અક્ષીણદર્શનમોહનીયમાં અથવા બન્ને પ્રકારમાં ઘટે ? તેમજ શું આ સંક્રમસ્થાન ઉપશમક કે ક્ષપકમાં અથવા બન્નેમાં ઘટે ?^{૨૧} (યંત્ર નં. ૧૬, ૧૭ જુઓ)

ઇતિ મોહનીયકર્મની પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમસ્થાનોની સંકલના અને સ્વામી સમાપ્ત

ઇતિ મોહનીય કર્મની સંક્રમ - પતદ્વગ્રહ વિધિ સમાપ્ત

મોહનીયકર્મના પતદ્વયમાં સંક્રમસ્થાનોની સંકલના અને સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં. ૧૬-અ
સંજ્ઞા :- દીપ્તિ નં. ૧૩ પ્રમાણે (ગાથા ૧૨ થી ૨૨ ના આધારે)

કયું પતદ્વય ?	કયાં સંક્રમસ્થાનો ?	કયા જીવો સ્વામિ ?	
૨૨	૨૬ - ૨૭	મિથ્યાદૃષ્ટિ	
૧૫	૨૬ - ૨૭	દેશવિરતિ	
૧૧	૨૬ - ૨૭	પ્રમત્ત - અપ્રમત્ત	
૧૮	૨૬ - ૨૭	અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ	
૧૭	૨૫	મિશ્રદૃષ્ટિ	ચારેગતિમાં
૨૧	૨૫	મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સાસ્વાદન	
૨૨	૨૩	મિથ્યાદૃષ્ટિ	પંચેન્દ્રિયમાં જ
૧૮	૨૩	અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ	
૧૫	૨૩	દેશવિરતિ	
૧૧	૨૩	પ્રમત્ત - અપ્રમત્ત	
૭	૨૩	UU	
૧૮	૨૨	અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ	મનુષ્યગતિમાં જ
૧૪	૨૨	દેશવિરતિ	
૧૦	૨૨	પ્રમત્ત - અપ્રમત્ત	
૭	૨૨	UU	
૨૧	૨૧	સાસ્વાદન	
૧૭	૨૧	અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિશ્રદૃષ્ટિ	
૧૩	૨૧	દેશવિરતિ	
૮	૨૧	પ્રમત્ત - અપ્રમત્ત	
૭	૨૧	UU	
૫	૨૧	UX, X	

અહીં સુધીના ૨૭થી ૨૧ સુધીના (૨૪ સિવાય) ૬ સંક્રમસ્થાનો મિશ્ર (શ્રેણિગત અશ્રેણિગતને પણ) છે.

૨૧ આ પતદ્વયમાં સંક્રમસ્થાનોને પ્રથમ એ રીતે કહેવાં કે ૧થી ૨૭ સુધીના ૨૩ સ્થાનોને અનુક્રમે સ્થાપીને એકાદિ સંક્રમસ્થાનો કયા કયા પતદ્વયમાં હોય છે ? અથવા ૨૭ થી ૧ સુધીના ૨૩ સંક્રમસ્થાનો કયા કયા પતદ્વયમાં હોય છે ? તેની પૂર્વાનુપૂર્વીએ વા પશ્ચાનુપૂર્વીએ જે પ્રરૂપણ કરવી તે આનુપૂર્વી પ્રરૂપણ. અને એવા અનુક્રમ રહિત સંક્રમસ્થાનોની અમુક અમુક પતદ્વયમાં પ્રાપ્તિ કહેવી તે અનાનુપૂર્વી પ્રરૂપણ. અને બન્ને પ્રકારે પ્રરૂપણ કરવી તે ઉચ્ચ પ્રરૂપણ. તથા શાપિક સમ્યક્ત્વીને કયાં કયાં સંક્રમસ્થાનો કયા કયા પતદ્વયમાં સંક્રમે ? તેની જે પ્રરૂપણ તે ક્ષીણદર્શનમોહસત્કપ્રરૂપણ, એથી વિપરીત અક્ષીણદર્શનમોહસત્કપ્રરૂપણ અને ઉભય પ્રરૂપણ. એ પ્રમાણે ઉપશમશ્રેણિવંત જીવના કયા સંક્રમસ્થાનો કયા પતદ્વયમાં સંક્રમે ? તે ઉપશમકપ્રરૂપણ, શ્વપકને આશ્રયી શ્વપકસત્કપ્રરૂપણ, અને ઉભયને આશ્રયી ઉભયપ્રરૂપણ.

આ સિવાય પતદ્વયસ્થાનોની સંકલના જાણવી હોય તો પણ સંક્રમસ્થાનવત્ ૮ પ્રકારે સંકલના યાય છે.

અથવા એ નવે પ્રકારનો મેળ મેળવીને બનતા પ્રયત્ને અનુક્રમ કાઢવો. તે પણ સંકલના જાણવાનો ઉપાય છે.

શ્રી ગ્રંથકાર મહારાજે એ ૮ સંકલનામાંથી ૧૧મી ગાથામાં અનાનુપૂર્વીએ સંક્રમસ્થાનો તથા પતદ્વયસ્થાનોની પરસ્પર પ્રાપ્તિ કહીને સ્વામિત્વના સંક્રમસ્થાનનો કંઈક આનુપૂર્વીએ કહ્યાં છે, અને શેષ ઉપસંહારની ૧૨ થી ૨૧મી ગાથા સુધીની ૧૦ ગાથાઓમાં સંક્રમસ્થાનો આનુપૂર્વીએ કહ્યાં છે. એમાં પતદ્વય અને સ્વામિત્વ અનાનુપૂર્વીએ કહેવાયા છે. (એક વસ્તુમાં અનુક્રમ કહેતાં બીજામાં અનુક્રમ જ કહેવાય. કારણ કે સર્વ અનુક્રમ સાથે સચવાય નહીં) અને શેષ સંકલનાઓ સ્વબુદ્ધિથી પટ્ટકપર સ્થાપના રૂપે વિસ્તારવાને ભલામણ આપી છે.

:- અથ નામકર્મના સંક્રમ પતદ્વય વિધિ :-

:- અથ નામકર્મના સત્તાસ્થાનો - સંક્રમ સ્થાનો :-

તિદુગેસયં છપ્પણ-ચત્તિગણર્ડયં ઇગૂણનર્ડયા ।

અદ્વચુદુગિક્કસીડય, સંક્રમા વારસ ય છદ્દે ॥ ૨૩ ॥

ત્રિ-દ્વિકેશતં ષટ્ પદ્મ - ચતુસ્ત્રિક નવતિશ્ચેકોનવતિશ્ચ ।

અષ્ટચતુદ્વિકેશીતિશ્ચ, સંક્રમા દ્વાદશ ચ ષષ્ટે ॥ ૨૩ ॥

ગાથાર્થ :- ૧૦૩, ૧૦૨, ૧૦૧, ૯૬, ૯૫, ૯૪, ૯૩, ૯૮, ૮૮, ૮૪, ૮૨, ૮૧ એ પ્રમાણે છઠ્ઠા નામકર્મમાં ૧૨ સંક્રમસ્થાનો છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે મોહનીયનો સંક્રમ પતદ્વય વિધિ વિસ્તારથી કહ્યો. હવે નામકર્મની સંક્રમ પતદ્વય વિધિ કહે છે. ત્યાં નામકર્મના ૧૨ સત્તાસ્થાનો છે. તે આ પ્રમાણે. - ૧૦૩, ૧૦૨, ૯૬, ૯૫ આ પ્રથમ સંજ્ઞાવાળું સત્તાયતુષ્ક છે. ત્યાં સકલ પ્રકૃતિનો સમુદાય તે ૧૦૩ તે જ તીર્થંકર રહિત ૧૦૨, ૧૦૩ માંથી જ આહારકસપ્તક રહિત ૯૬, ૧૦૨માંથી આહારકસપ્તક રહિત તે ૯૫. (અનુસંધાન પેઈજ નંબર ૩૪૭)

શ્રેણિ પ્રાયોગ્યના પતદ્વય સંક્રમસ્થાનો (ચંત્ર નં. - ૧૬-બ)

કયું પતદ્વય ?	કયું સંક્રમ ?	કયા જીવો સ્વામી ?	કયું પતદ્વય ?	કયું સંક્રમ ?	કયા જીવો સ્વામી ?
૭	૨૦	UU	૩	૯	UX
૬	૨૦	UU	૨	૮	UX
૫	૨૦	UX	૩	૮	UX
૫	૧૯	UX	૪	૮	UU
૫	૧૮	UX	૩	૭	UU
૪	૧૮	UX	૪	૭	UU
૬	૧૪	UU	૨	૬	UX
૬	૧૩	UU	૩	૫	UU
૫	૧૩	UU	૧	૫	UX
૫	૧૩	X	૨	૫	UX
૫	૧૨	X	૩	૪	UU
૪	૧૨	UX	૪	૪	X
૫	૧૧	UU	૩	૩	X
૩	૧૧	UX	૧	૩	UX
૪	૧૧	UX	૨	૨	UU,X
૫	૧૧	X	૧	૨	UX
૪	૧૦	UU,X	૧	૧	X
૫	૧૦	UU,X			

આ ૨૦ થી ૧ સુધી (૧૭ - ૧૬ - ૧૫ સિવાયના) ૧૭ સંક્રમસ્થાનો માત્ર શ્રેણિગત જીવોને જ હોય છે.

(આજ ચંત્રને ૩ વિભાગમાં વહેંચીને ચંત્ર નં. ૧૬-ક પેઈજ નંબર ૪૭૯માં ખતાવેલ છે.)

પમ્યાનુપૂર્વીથી સંક્રમસ્થાનો કયા ગુણસ્થાનકે કયું પતદ્ગ્રહ હોય ? (ચંત્ર નં. ૧૭)

નંબર	પમ્યાનુપૂર્વીએ સંક્રમસ્થાનો	મિથ્યાદષ્ટિના પતદ્ગ્રહ	સાસ્વાદને પતદ્ગ્રહ	મિશ્રદષ્ટિને પતદ્ગ્રહ	અવિસ્ત સમ્યગ્ના પતદ્ગ્રહ	દેશવિરતિના પતદ્ગ્રહ	પ્રમાત-અપ્રમાતના પતદ્ગ્રહ	UUના પતદ્ગ્રહ	UXના પતદ્ગ્રહ	Xના પતદ્ગ્રહ	વિશેષ કારણ
૧	૨૭	૨૨	--	--	૧૮	૧૫	૧૧	--	--	--	--
૨	૨૬	૨૨	--	--	૧૮	૧૫	૧૧	--	--	--	--
૩	૨૫	૨૧	૨૧	૧૭	--	--	--	--	--	--	૧
૪	૨૩	૨૨	--	--	૧૮	૧૫	૧૧	૭	--	--	૨
૫	૨૨	--	--	--	૧૮	૧૪	૧૦	૭	--	--	૩
૬	૨૧	--	૨૧	૧૭	૧૭	૧૩	૮	૭	૫	૫	૪
અહીંથી ૧૭ સંક્રમસ્થાનો શ્રેણિમાં રહેલ જીવને હોય છે.											
૭	૨૦	--	--	--	--	--	--	૭/૬	૫	--	--
૮	૧૮	--	--	--	--	--	--	--	૫	--	--
૯	૧૮	--	--	--	--	--	--	--	૫/૪	--	--
૧૦	૧૪	--	--	--	--	--	--	૬	--	--	--
૧૧	૧૩	--	--	--	--	--	--	૬/૫	--	૫	૫
૧૨	૧૨	--	--	--	--	--	--	--	૪	૫	--
૧૩	૧૧	--	--	--	--	--	--	૫	૩/૪	૫	--
૧૪	૧૦	--	--	--	--	--	--	૪/૫	--	૪/૫	--
૧૫	૮	--	--	--	--	--	--	--	૩	--	--
૧૬	૮	--	--	--	--	--	--	૪	૨/૩	--	--
૧૭	૭	--	--	--	--	--	--	૩/૪	--	--	--
૧૮	૬	--	--	--	--	--	--	--	૨	--	૬
૧૯	૫	--	--	--	--	--	--	૩	૨/૧	--	--
૨૦	૪	--	--	--	--	--	--	૩	--	૪	--
૨૧	૩	--	--	--	--	--	--	--	૧	૩	--
૨૨	૨	--	--	--	--	--	--	૨	૧	૨	--
૨૩	૧	--	--	--	--	--	--	--	--	૧	--

ચંત્ર નં. ૧૭ના વિશેષ કારણ નીચે પ્રમાણે છે.

૧. અહીં નિશ્ચયથી ચારે ગતિના જીવો પામે અને દર્શનમોહનીયના ત્રિપુંજ નિશ્ચયથી કરે છે.
૨. પંચેન્દ્રિય જીવોને જ હોય છે.

૩. મનુષ્યગતિમાં જ નિશ્ચયથી હોય છે, અને સમ્યઽ મિશ્રની સત્તાવાળા એટલે કે અનંતાનુબંધિ-૪ + મિથ્યાત્વ સિવાય ૨૩ ની સત્તાવાળાને હોય છે.
૪. અહીં જે મતે ૨૪ની સત્તાવાળા ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં મિથ્યાત્વ સન્મુખ થયેલા સાસ્વાદનવાળા માને છે. તેઓને મતે સાસ્વાદને ૨૧માં ૨૧ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થાય, અન્યથા અનંતાનુબંધિ ઉદય સહિત નિશ્ચયથી ૨૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૫ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.
૫. U.U ને ૬ -૫ બંને પતદ્વગ્રહ આવે ગાથા ૧૧ની ટીકામાં છે. ગાથા - ૧૮મીની ટીકામાં **પચ્ચકે - ષટ્કે** બન્ને આવે. **પચ્ચકે** શબ્દ ટીકામાં નથી પણ તે જરૂરી છે.
૬. નિશ્ચયથી હોય છે.

ઇતિ ચંત્ર નં-૧૭ સમાપ્ત

ક્ષપકશ્રેણિમાં પ્રથમ સત્તાયતુષ્કમાંથી નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, તિર્યચગતિ, તિર્યચાનુપૂર્વી, પ્રથમ જાતિ-૪, સ્થાવર સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ, ઉદ્યોત લક્ષણવાળી ૧૩ પ્રકૃતિઓ ક્ષય થયે છે બીજી સત્તાયતુષ્ક થાય.

પ્રથમ સત્તાયતુષ્ક -	૧૦૩	૧૦૨	૯૬	૯૫
	<u>૧૩</u>	<u>૧૩</u>	<u>૧૩</u>	<u>૧૩</u>
દ્વિતીય સત્તાયતુષ્ક -	૯૦	૮૮	૮૩	૮૨

અધુવસંજ્ઞાત્રિક :- તથા ૯૫માંથી દેવદિક ઉદ્દવલન થયે ૮૩, તેમાંથી પણ વૈક્રિયસપ્તક, નરકદિક = ૯ પ્રકૃતિઓનું ઉદ્દવલન થયે ૮૪. તેમાંથી પણ મનુષ્યદિક ઉદ્દવલન થયે ૮૨. અને આ સત્તાત્રિક (૯૩ - ૮૪ - ૮૨) અધુવસંજ્ઞા છે.

જો કે અહીં અને બીજા સત્તાયતુષ્કમાં પણ ૮૨ ભિન્ન ભિન્નરૂપે વ્યવસ્થિત છે. તો પણ સંખ્યાનું સરખાપણું હોવાથી એક જ સત્તાસ્થાન ગણાય છે. તે પ્રમાણે ૧૦ સત્તાસ્થાન થયા.

બીજા સત્તાયતુષ્કમાં રહેલ ૯૦ અને ૮૩ રૂપે સત્તાસ્થાનને વિષે સંક્રમ પ્રાપ્ત નહીં. બાકીના તો સર્વ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે ૮ સંક્રમસ્થાનો થાય છે. ૯ અને ૮ રૂપ બીજા બે સત્તાસ્થાન અયોગિ અવસ્થાના છેલ્લા સમયે પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી ૧૨ સત્તાસ્થાનો પૂર્ણ થાય છે. પણ તે સંક્રમને વિષે પ્રાપ્ત નથી. કારણ કે અયોગિ અવસ્થામાં બંધના અભાવના કારણે પતદ્વગ્રહના અભાવથી બંધાતી પ્રકૃતિ જ પતદ્વગ્રહપણું છે. પતદ્વગ્રહ હોતે છતે જ સંક્રમનો સંભવ છે અને સત્તાસ્થાનથી બાહ્ય બીજા ૪ સંક્રમસ્થાનો થાય છે. ૧૦૧, ૯૪, ૮૮, અને ૮૧ છે.

તે પ્રમાણે ૧૨ સત્તાસ્થાન અને ૧૨ જ સંક્રમસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે અને તે કહે છે. દૃઢા નામકર્મને વિષે ૧૨ સંક્રમસ્થાન છે તે આ પ્રમાણે છે. ૧૦૩ - ૧૦૨ - ૧૦૧ - ૯૬ - ૯૫ - ૯૪ - ૯૩ - ૮૮ - ૮૮ - ૮૪ - ^{૨૨}૮૨ - ૮૧

ત્યાં સર્વ પ્રકૃતિ સમુદાય તે ૧૦૩, તેમાંથી જ તીર્થંકર અથવા યશઃકીર્તિ સિવાય તે ૧૦૨, ૧૦૩માંથી તીર્થંકર અને યશઃકીર્તિ એ બન્ને સિવાય ૧૦૧, ૧૦૩માંથી આહારક્ષપ્તક સિવાય ૯૬, ૧૦૨માંથી આહારક્ષપ્તક સિવાય ૯૫, અને તે યશઃકીર્તિ રહિતવાળા ૯૫માંથી જે તીર્થંકર રહિત હોય તેને ૯૪, (અને તે તીર્થંકર રહિત વાળા ૯૫માંથી યશઃકીર્તિ રહિત હોય તેને ૯૪,) ૯૫માંથી દેવગતિ - દેવાનુપૂર્વી ઉદ્દવલના કરે છતે ૯૩, અથવા નરકગતિ - નરકાનુપૂર્વી રહિત ૯૩, ૧૦૩માંથી ૧૩ પ્રકૃતિ ક્ષય થયે અને યશઃકીર્તિ બાદ કરતાં ૮૮, અને તે જ ૮૮માંથી તીર્થંકર રહિત કરતાં ૮૮, ૯૩માંથી વૈક્રિયસપ્તક, નરકદિક કે દેવદિક ઉદ્દવલના થયે ૮૪, તેમાંથી મનુષ્ય ગતિ-મનુષ્યાનુપૂર્વી ઉદ્દવલના થયે ૮૨, અથવા ૯૬માંથી ૧૩ પ્રકૃતિ ક્ષય થયે યશઃકીર્તિ કે જિનરહિત ૮૨, અને તે જિનરહિતમાં યશઃકીર્તિ દૂર કરે છતે પણ ૮૧, આ નામકર્મના ૧૨ સંક્રમસ્થાનો છે.

ઇતિ નામકર્મના સત્તાસ્થાનો - સંક્રમસ્થાનો સમાપ્ત.

૨૨ - અહીં ટીકામાં દ્વયશીતિઃ શબ્દ નથી, પણ તે જરૂરી છે.

-: અથ નામકર્મના પતદ્ગ્રહસ્થાનો :-

તેવીસા પળવીસા, છવીસા અટ્ટવીસગુણતીસા ।

તીસેગતીસણં, પડિગ્ગહા અટ્ટ નામસ્સ ॥ ૨૪ ॥

ત્રયોવિશતિ - પચ્ચવિશતિ, સદ્વિશતિરપ્પાવિશતિરેકોનત્રિશત્ ।

ત્રિંશદેકત્રિંશદેકં, પતદ્ગ્રહા અષ્ઠૈ નામ્ઃ ॥ ૨૪ ॥

ગાથાર્થ :- ૨૩ - ૨૫ - ૨૬ - ૨૮ - ૨૯ - ૩૦ - ૩૧ - ૧ એ નામકર્મમાં આઠ પતદ્ગ્રહસ્થાનો છે.

ટીકાર્થ :- હવે પતદ્ગ્રહસ્થાનો કહે છે. નામકર્મના જે ૮ બંધસ્થાનકો છે. ૨૩ - ૨૫ - ૨૬ - ૨૮ - ૨૯ - ૩૦ - ૩૧ અને ૧. તે જ ૮ પતદ્ગ્રહસ્થાનો છે.

ઇતિ નામકર્મના પતદ્ગ્રહસ્થાનો સમાપ્ત

-: અથ કયા સંક્રમસ્થાનો કયા પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે ? તે સ્વરૂપ.

एकगदुगसय पप - चउणउई ता तेरसूणिया वा वि :

परभवियबंधवुच्छेय, उपरि सेढीइ एक्किस्से ॥ २५ ॥

एक-द्विशत-पञ्च - चतुर्नवतिस्तास्त्रयोदशोना वाऽपि ।

पारभविकबन्धव्यच्छेदे, उपरि श्रेण्योरेकस्याम् ॥ २५ ॥

ગાથાર્થ :- શ્રેણિગત જીવને પરભવ સંબંધી ૩૦ પ્રકૃતિનો બંધવિચ્છેદ થયા બાદ એક યશનામકર્મમાં ૧૦૧ - ૧૦૨ - ૯૫ - ૯૪ - ૮૮ - ૮૯ - ૮૨ - ૮૧ એ આઠ પ્રકૃતિસ્થાનો સંક્રમે છે.

ટીકાર્થ :- હવે કઇ પ્રકૃતિઓ કયા સંક્રમે છે તે કહે છે. — “પારભવિકીનાં” પરભવમાં વેદવા યોગ્ય નામ પ્રકૃતિઓનો દેવગતિ પ્રાયોગ્ય ૩૧ આદિનો બંધવિચ્છેદ થયે છતે આગળ ઉપશમ અને ક્ષપક એ બન્ને શ્રેણિમાં બંધાતી એક યશ:કીર્તિ લક્ષણવાળી પ્રકૃતિમાં ૮ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે. તે આ પ્રમાણે છે. ૧૦૧ - ૧૦૨ - ૯૫ - ૯૪ “તા” ઇતિ તે જ પૂર્વે કહેલા ચાર સંક્રમસ્થાનોમાંથી ૧૩ બાદ કરતાં ૪ થાય છે.

૧૦૧	૧૦૨	૯૫	૯૪
<u> ૧૩ </u>	<u> ૧૩ </u>	<u> ૧૩ </u>	<u> ૧૩ </u>
૮૮,	૮૯	૮૨	૮૧. થાય છે

યશ:કીર્તિ સિવાય પ્રથમ સત્તાયતુષ્ક અને બીજા સત્તાયતુષ્ક એક યશ:કીર્તિમાં જ સંક્રમે છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. ત્યાં યશ:કીર્તિ બંધાતા છતાં પતદ્ગ્રહ છે. તેથી સર્વ ઠેકાણે સંક્રમ ન થવાથી તે બાદ કરતાં (૧) ૧૦૩ની સત્તાવાળો જીવ બાકીની ૧૦૨ પ્રકૃતિઓ યશ:કીર્તિના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે. (૨) ૧૦૨ની સત્તાવાળો જીવ બાકીની ૧૦૧ પ્રકૃતિઓ યશ:કીર્તિના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે. (૩) ૯૬ની સત્તાવાળો જીવ બાકીની ૯૫ પ્રકૃતિઓ યશ:કીર્તિના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે. (૪) ૯૫ની સત્તાવાળો જીવ બાકીની ૯૪ પ્રકૃતિઓ યશ:કીર્તિના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે. (૫) અને ૧૦૩ની સત્તાવાળો જીવને ૧૩ પ્રકૃતિ ક્ષય થયે બાકીની ૮૮ યશ:કીર્તિમાં સંક્રમે છે. (૯૦ની સત્તા ૨૬) (૬) ૧૦૨ની સત્તાવાળો જીવ ૮૮ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. (૮૯ની સત્તા ૨૬) (૭) ૯૬ની સત્તાવાળો જીવ ૮૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. (૮૩ની સત્તા ૨૬) (૮) ૯૫ની સત્તાવાળો જીવ ૮૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. (૮૨ની સત્તા ૨૬) એ પ્રમાણે જાણવું.

તિગદુગસયં છપ્પંચગ - ણઉઈ ય જહસ્સ એક્કતીસાણ ।
એગંતસેઢિજોગે, વજ્જિય તીસિગુણતીસાસુ ॥ ૨૬ ॥

ત્રિકલ્પિક્ષાતં ષટ્પચ્ચક - નવતિશ્ચ યતેરેકત્રિંશતિ ।
એકાન્તશ્રેણિયોગ્યાનિ, વર્જયિત્વા ત્રિંશદેકોનત્રિંશતોઃ ॥ ૨૬ ॥

ગાથાર્થ :- અપ્રમત્ત અને અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનવાળા યતિને ૩૧ પ્રકૃતિરૂપ પતદ્ગ્રહમાં ૧૦૩ - ૧૦૨ - ૯૬ - ૯૫ એ ૪ સ્થાનો સંક્રમે છે. તથા ૧૦૧ - ૯૪ - ૮૮ - ૮૮ - ૮૧ એ પાંચ એકાન્ત શ્રેણિયોગ્ય સંક્રમસ્થાનો સિવાયના શેષ સાત સંક્રમસ્થાનો ૩૦ - ૨૯ એ બે પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

ટીકાર્થ :- ૩૧ પ્રકૃતિ સમુદાયરૂપ પતદ્ગ્રહમાં પ્રથમ સત્તાયતુષ્ઠ લક્ષણ ૪ સંક્રમસ્થાન થાય છે. અને તે આ પ્રમાણે કહે છે. — અપ્રમત્ત અને અપૂર્વકરણે વર્તતાં યતિને દેવગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈક્રિયશરીર, સમયતુરસંસ્થાન, વૈક્રિય અંગોપાંગ, દેવાનુપુર્વી, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, શુભવિહાયોગતિ, ત્રસદશક, તેજસ, કાર્મણ, વર્ણાદિયતુષ્ઠ, અગુરુલઘુ, ઉપધાત, નિર્માણ, તીર્થંકર, આહારકલ્પિક, લક્ષણવાળી ૩૧ પ્રકૃતિ બાંધતા એ ૩૧ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્ગ્રહમાં ૧૦૩ - ૧૦૨ - ૯૬ અને ૯૫ એ પ્રમાણે ૪ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે.

-: દેવ પ્રાયોગ્ય ૩૧ના પતદ્ગ્રહમાં ૪ સંક્રમસ્થાનો :- (૧૦૩ - ૧૦૨ - ૯૬ - ૯૫)

દેવ પ્રાયો ૩૧ના પતદ્ગ્રહમાં ૧૦૩નું સંક્રમણ :- ત્યાં ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ તીર્થંકર આહારક નામની બંધાવલિકા પૂર્ણ થયા બાદ ૩૧ના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

દેવ પ્રાયો ૩૧ના પતદ્ગ્રહમાં ૧૦૨ નું સંક્રમણ :- વળી તીર્થંકરનામની બંધાવલિકા પૂર્ણ ન થાય તે પહેલાં (અર્થાત્ જિનનામની બંધાવલિકામાં વર્તતાં) ૧૦૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.^{૨૩}

દેવ પ્રાયો ૩૧ના પતદ્ગ્રહમાં ૯૬નું સંક્રમણ :- તથા ^{૨૪}આહારકસપ્તકનો બંધાવલિકા પૂર્ણ થતા પહેલાં અર્થાત્ બંધાવલિકામાં વર્તતાં ૯૬ પ્રકૃતિઓ ૩૧ના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

દેવ પ્રાયો ૩૧ ના પતદ્ગ્રહમાં ૯૫નું સંક્રમણ :- તથા ^{૨૫}તીર્થંકર - આહારકસપ્તકનો બંધાવલિકા પૂર્ણ થતા પહેલાં અર્થાત્ બંધાવલિકામાં વર્તતાં ૯૫ પ્રકૃતિઓ ૩૧ના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

૨૩ એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે ૧૦૨ પ્રકૃતિનો સંક્રમ તે જિનનામ રહિત છે. અર્થાત્ જે સમયથી જિનનામના બંધનો પ્રારંભ થયો તે સમયથી ૧૦૩ની સત્તા તો થઈ, પરંતુ બંધાવલિકા સર્વકરણ અસાધ્ય હોવાથી જિનનામ એક આવલિકા સુધી સંક્રમે નહિ. માટે પ્રથમ આવલિકાએ જિનનામ રહિત ૧૦૨નો સંક્રમ કહ્યો. પરંતુ આ વખતે આહારકલ્પિકનો બંધ જિનનામના બંધથી પણ ઓછામાં ઓછી એક આવલિકા પૂર્વે થયેલ હોવો જોઈએ. અન્યથા આ સંક્રમસ્થાન પ્રાપ્ત ન થાય.

જિનનામનો નિકાશિત બંધ થયા પછી પ્રતિસમય ૪ થી ૮/૬ ભાગ સુધીમાં જિનનામકર્મ અવશ્ય બંધાયા કરે છે. એ પ્રમાણે આહારકલ્પિક બંધાયા પછી ૭ થી ૮/૬ ભાગ સુધીમાં આહારકલ્પિક પણ પ્રતિસમય બંધાયા કરે છે.

૨૪ અહીં સર્વત્ર બંધની વિવક્ષામાં નામકર્મની ૬૭ પ્રકૃતિઓ ગણાય છે. માટે બંધરૂપ પતદ્ગ્રહ વિવક્ષામાં આહારકલ્પિક ગણવામાં આવશે. અને સત્તાની વિવક્ષામાં નામકર્મની ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ ગણાતી હોવાથી સત્તારૂપ સંક્રમની વિવક્ષામાં આહારકસપ્તક ગણવામાં આવશે. પુનઃ બંધાવલિકા વસ્તુતઃ આહારક સંબંધી સાતે પ્રકૃતિઓની હોવાથી “આહારકસપ્તકની બંધાવલિકા એ શબ્દ વ્યપદેશ સંક્રમસ્થાનને અધિકારીને કરવાની જરૂર છે. અન્યથા સંક્રમસ્થાનની પ્રકૃતિઓની સંખ્યા અવ્યવસ્થિત થઈ જાય છે.”

પુનઃ આ સંક્રમસ્થાનની પ્રાપ્તિ પૂર્વે એક આવલિકા પૂર્વે જિનનામનો બંધ પ્રારંભાયેલો હોવો જોઈએ અન્યથા એ સંક્રમસ્થાનની પ્રાપ્તિ ન થાય.

૨૫ જે સમયે જિનનામ અને આહારકલ્પિક એ ત્રણેનો બંધ સમકાળે શરૂ થાય. તે સમયથી શરૂ કરીને એક આવલિકા સુધી સંક્રમસ્થાન પ્રાપ્ત થાય. અન્યથા એ સંક્રમસ્થાનની પ્રાપ્તિ ન થાય.

૩૦ અને ૨૯ના પતદ્વયમાં :- પ્રથમ સત્તાયતુષ્ક અને અધ્રુવસંજ્ઞા સત્તાત્રિક લક્ષણવાળા ૭ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે. અને તે આ પ્રમાણે કહે છે. “અંગત” ક્રિયાદિ એકાન્તે જે શ્રેણિયોગ્ય સંક્રમસ્થાનો ૧૦૧ - ૯૪ - ૮૮ - ૮૮ - ૮૧ રૂપ (પાંચ) છે. આ શ્રેણિમાં જ વર્તતાં જીવને એક ^{૨૬}યશઃકીર્તિ જ બાંધતા સંક્રમણ હોય. બીજે ઠેકાણે નહીં. તેથી તે સિવાયના બાકીના ૧૦૩ - ૧૦૨ - ૯૬ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ - ૮૨ રૂપ ૭ સંક્રમસ્થાનો ૩૦ અને ૨૯ના પતદ્વયમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

:- ૩૦ના પતદ્વયમાં ૭ સંક્રમસ્થાનો (૧૦૩ - ૧૦૨ - ૯૬ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ - ૮૨) :-

(૧) મનુ ૦ પ્રાયો ૦ ૩૦માં ૧૦૩નું સંક્રમણ :- તથા ૧૦૩ની સત્તાવાળો સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ તેજસ, કાર્મણ, વર્ણાદિ-૪, અગુરુલધુ, નિર્માણ, ઉપધાત, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકશરીર, ઔદા અંગોપાંગ, પ્રથમ સંસ્થાન, પ્રથમ સંઘયણ, મનુષ્યગતિ, મનુષ્યાનુપૂર્વી, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, સ્થિર કે અસ્થિર, શુભ કે અશુભ, સુભગ, સુસ્વર, આદેય, યશઃકીર્તિ કે અયશઃકીર્તિ, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, શુભવિહાયોગતિ, જિનનામ લક્ષણવાળી મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય, જિનનામ સહિત ૩૦ પ્રકૃતિ બાંધતો ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ તે ૩૦ના પતદ્વયમાં સંક્રમે છે.

(૨) દેવ પ્રાયો ૦ ૩૦માં ૧૦૨નું સંક્રમણ :- તથા ૧૦૨ની સત્તાવાળો અપ્રમત્ત - સંયત અથવા અપૂર્વકરણે વર્તતો દેવગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈશરીર, સમયતુરસસંસ્થાન, વૈઅંગોપાંગ, દેવાનુપૂર્વી, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, શુભવિહાયોગતિ, ત્રસદશક, તેજસ, કાર્મણ, વર્ણાદિ-૪, અગુરુલધુ, ઉપધાત, નિર્માણ, આહારકદ્વિક લક્ષણવાળી દેવગતિ પ્રાયોગ્ય ૩૦ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૧૦૨ પ્રકૃતિઓ તે જ ૩૦ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયમાં સંક્રમે છે.

બેઇ ૦ આદિ પ્રાયો ૦ ૩૦માં ૧૦૨નું સંક્રમણ :- અથવા ૧૦૨ની સત્તાવાળા એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને ઉદ્યોત સહિત બેઇન્દ્રિય આદિ પ્રાયોગ્ય - તેજસ, કાર્મણ, અગુરુલધુ, ઉપધાત, નિર્માણ, વર્ણાદિ-૪, તિર્યયગતિ, તિર્યયાનુપૂર્વી, બેઇ ૦ આદિ જાતિમાંથી એક જાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, સ્થિર કે અસ્થિર, શુભ કે અશુભ, ^{૨૭}(સુભગ કે) દુર્ભગ, (સુસ્વર કે) દુઃસ્વર, (આદેય કે) અનાદેય, યશઃકીર્તિ કે અયશઃકીર્તિ, ઔદા શરીર, ઔદા અંગોપાંગ, કોઇ પણ એક સંસ્થાન - એક સંઘયણ (પ્રશસ્ત કે) અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, પરાધાત, ઉદ્યોત, ઉચ્છ્વાસ, લક્ષણવાળી ૩૦ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૧૦૨ પ્રકૃતિઓ ૩૦ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયમાં સંક્રમે છે.

(૩) મનુ ૦ પ્રાયો ૦ ૩૦માં ૯૬નું સંક્રમણ :- ૯૬ની સત્તાવાળો દેવ - નારક મનુષ્યગતિ, પ્રાયોગ્ય જિનનામ સહિત પૂર્વે કહેલ ૩૦ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૩૦ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયમાં ૯૬ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

(૪) દેવ પ્રાયો ૦ ૩૦માં ૯૫નું સંક્રમણ :- ^{૨૮}૧૦૨ની સત્તાવાળો અપ્રમત્ત અપૂર્વકરણે રહેલ સંયત જીવ આહારકદ્વિક સહિત પહેલા કહેલ દેવગતિ પ્રાયોગ્ય ૩૦ પ્રકૃતિઓ બાંધતાં આહારકસપ્તકની બંધાવલિકા પૂર્ણ થતાં પહેલા અર્થાત્ બંધાવલિકામાં વર્તતાં ૯૫ પ્રકૃતિઓ ૩૦ના પતદ્વયમાં સંક્રમે છે.

૨૬ પ્રશ્ન - યશઃકીર્તિમાં જ શ્રેણિયોગ્ય ૮ સંક્રમસ્થાનો છે. તો અહીં ૫ કેમ ? તેનું સમાધાન એ છે કે, જવાબ - અહીં એકાન્તે શ્રેણિ યોગ્ય સ્થાન કહ્યા છે, અને તે કહેલ પાંચ જ છે. તે સિવાયના ૩ સંક્રમસ્થાનો બીજે પણ પ્રાપ્ત થાય છે. દા.ત. ૧૦૨નું સંક્રમસ્થાન બાકીના સાતે પતદ્વયમાં શ્રેણિ વગર પણ પ્રાપ્ત થાય છે. તેવી રીતે ૯૫નું સંક્રમસ્થાન પણ સાતે પતદ્વયમાં પ્રાપ્ત થાય છે. એટલું જ નહીં પરંતુ બધા પ્રકારના સાતે પતદ્વયમાં આ બન્ને (૧૦૨ - ૯૫)ના સંક્રમસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે. તેવી રીતે ૮૨નું સંક્રમસ્થાન પંચે - તિર્યય અને વિકલે ૦ પ્રાયોગ્ય ૨૯ - ૩૦ અને એકે ૦ પ્રાયોગ્ય ૨૩ - ૨૫ - ૨૬ એમ કુલ પાંચ પતદ્વયસ્થાનમાં પ્રાપ્ત થાય છે. માટે એકાન્તે શ્રેણિ યોગ્યમાં ૫ સંક્રમસ્થાન છે.

૨૭ અહીં ટીકામાં જો કે સુભગ, આદેય, સુસ્વર, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ વિકલ્પે બતાવેલ નથી. તેમ જ પૂં મલયગિરિ સું મંની ટીકામાં પણ આ પ્રમાણે છે. પરંતુ ૩૦ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાન પંચેન્દ્રિય તિર્યય પ્રાયોગ્ય પણ સાથે હોવાથી સંઘયણ સંસ્થાનની જેમ સુભગાદિ પણ વિકલ્પે આવવો જોઈએ. તેથી બતાવેલ છે. અને જો કેવલ વિકલેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય ૩૦ પ્રકૃત્યાત્મક પતદ્વયસ્થાન લેવું હોય તો ફક્ત સ્થિર કે અસ્થિર, શુભ કે અશુભ, યશઃકીર્તિ કે અયશઃકીર્તિ એ ત્રણ જ વિકલ્પો આવે. બાકી બધું અશુભ જ દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, છેલ્લું સંઘયણ અને છેલ્લું સંસ્થાન જ આવે પરંતુ અહીં તિર્યયનું પણ પતદ્વયસ્થાન સાથે છે. તેથી ઉપર પ્રમાણે બતાવેલ છે.

૨૮ અહીં ચૂર્ણિકાર તથા પૂં મલયગિરિ મંસા ૦ ટીકામાં ૯૫ની સત્તાવાળો લખેલ છે. પણ તે ઘટે નહિ, કારણકે આહારકનો બંધ શરૂ થયો એટલે સત્તા શરૂ થઈ ગઈ.

બેઠો આદિ પ્રાયો ૩૦માં ૯૫નું સંક્રમણ :- અથવા ૯૫ની સત્તાવાળો એકેન્દ્રિય આદિ જીવોની બેઠન્દ્રિયાદિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વે કહેલ ઉદ્યોત સહિત ૩૦ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૯૫ પ્રકૃતિઓ ૩૦ના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

૫-૬-૭ વિક્રોતિ ૦ પંચે પ્રાયો ૩૦માં ૯૩ - ૮૪ - ૮૨નું સંક્રમણ :- ૯૩ - ૮૪ - ૮૨ની સત્તાવાળા એકેન્દ્રિય આદિ જીવો વિકલેન્દ્રિય - પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યગતિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વે કહેલ ઉદ્યોત સહિત ૩૦ પ્રકૃતિ બાંધતા યથાક્રમે ૯૩ - ૮૪ અને ૮૨ પ્રકૃતિઓ ૩૦ના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

-: ૨૯ના પતદ્ગ્રહમાં તે જ સાત સંક્રમસ્થાન છે. :-

(૧) દેવ પ્રાયો ૨૯માં ૧૦૩નું સંક્રમણ :- ત્યાં ૧૦૩ની સત્તાવાળો અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ - દેશવિરતિ - પ્રમત્ત સંયત દેવગતિ પ્રાયોગ્ય તીર્થંકરનામ સહિત દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈકિયદ્વિક, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, સ્થિર કે અસ્થિર, શુભ કે અશુભ, સુભગ, સુસ્વર, આદેય, યશઃકીર્તિ કે અયશઃકીર્તિ, સમયતુરસસંસ્થાન, તેજસ, કાર્મણ, વર્ણાદિ-૪, અગુરુલઘુ, ઉપધાત, નિર્માણ, તીર્થંકર લક્ષણવાળી ૨૯ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ ૨૯ના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

(૨) દેવ પ્રાયો ૨૯માં ૧૦૨નું સંક્રમણ :- આ જ અવિરત આદિ - ૩ પૂર્વે કહેલ ૨૯ પ્રકૃતિ બાંધતાં તીર્થંકર નામની બંધાવલિકા પૂર્ણ થયા પહેલા અર્થાત્ બંધાવલિકામાં વર્તતાં ૧૦૨ પ્રકૃતિઓ ૨૯ના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

બેઠો આદિ પ્રાયો ૨૯માં ૧૦૨નું સંક્રમણ :- અથવા ૧૦૨ની સત્તાવાળા એકેન્દ્રિય આદિ જીવ બેઠન્દ્રિયાદિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વે કહેલ ૩૦માંથી ઉદ્યોત રહિત ૨૯ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૨૯ના પતદ્ગ્રહમાં ૧૦૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

(૩) દેવ પ્રાયો ૨૯માં ૯૬નું સંક્રમણ :- ૯૬ની સત્તાવાળા અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ - દેશવિરતિ - પ્રમત્તસંયતવાળા જીવો પૂર્વે કહેલ દેવગતિ પ્રાયોગ્ય ૩૦માંથી આહારકદ્વિક બાદ કરતાં અને જિનનામ સહિત કરતાં ૨૯ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૯૬ પ્રકૃતિઓ તે ૨૯ના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

મનુ પ્રાયો ૨૯માં ૯૬નું સંક્રમણ :- અથવા જિનનામની સત્તાવાળો નારકી મિથ્યાદૃષ્ટિ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં વર્તતો મનુષ્યગતિ, મનુષ્યાનુપૂર્વી, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, સ્થિર કે અસ્થિર, શુભ કે અશુભ, સુભગ કે દુર્ભગ, આદેય કે અનાદેય, યશઃકીર્તિ કે અયશઃકીર્તિ, ૬ સંસ્થાનમાંથી એક, ૬ સંઘયણમાંથી એક, વર્ણાદિ - ૪, અગુરુલઘુ, ઉપધાત, તેજસ, કાર્મણ, નિર્માણ, ઔદારિક શરીર, ઔદારિક અંગોપાંગ, સુસ્વર કે દુઃસ્વર, પરધાત, ઉચ્છ્વાસ, કોઇ પણ એક વિહાયોગતિ લક્ષણવાળી ૨૯ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૯૬ પ્રકૃતિઓ ૨૯ના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમે છે.

(૪) દેવ પ્રાયો ૨૯માં ૯૫નું સંક્રમણ :- ૯૬ની સત્તાવાળો અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ - દેશવિરતિ - પ્રમત્તસંયત જીવો પૂર્વે કહેલ જિનનામ સહિત દેવગતિ પ્રાયોગ્ય ૨૯ પ્રકૃતિઓ બાંધતા જિનનામની બંધાવલિકા પૂર્ણ થયા પહેલા અર્થાત્ બંધાવલિકામાં વર્તતાં ૨૯ના પતદ્ગ્રહમાં ૯૫ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

બેઠો આદિ પ્રાયો ૨૯માં ૯૫નું સંક્રમણ :- અથવા ૯૫ની સત્તાવાળા એકેન્દ્રિયાદિ જીવ બેઠન્દ્રિયાદિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વે કહેલ ૩૦માંથી ઉદ્યોત વિના ૨૯ પ્રકૃતિઓ બાંધતા તે જ ૨૯ના પતદ્ગ્રહમાં ૯૫ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

(૫, ૬, ૭) વિક્રોતિ ૦ પંચે પ્રાયો ૨૯માં ૯૩ - ૮૪ - ૮૨નું સંક્રમણ :- ૯૩ - ૮૪ - ૮૨ની સત્તાવાળા ૩૦ ના પતદ્ગ્રહમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે અહીં પણ ૨૯ના પતદ્ગ્રહમાં જણાવ્યાં.

અટ્ટાવીસાણ વિ તે, વાસીર્દીતિસયવજ્જિયા પંચ ।

તે ચ્વિય વાસીરજુયા, સેસેસું છન્નઉર્ડ ય વજ્જા ॥ ૨૭ ॥

અષ્ટાવિશતાવપિ તાનિ, દ્વયશીતિ - ત્રિશતવર્જિતાનિ પચ્ચ ।

તાન્યેવ દ્વયશીતિયુતાનિ, શેષેષુ ષણ્ણવતિશ્ચ વર્જ્યા ॥ ૨૭ ॥

ગાથાર્થ :- ૨૯ના પતદ્ગ્રહમાં પણ તે પૂર્વોક્ત ૮૨ અને ૧૦૩ એ બે સંક્રમસ્થાન સિવાયના ૧૦૨ - ૯૬ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ એ પાંચ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે. અને શેષ ૨૬ - ૨૫ - ૨૩ એ ત્રણ પતદ્ગ્રહમાં ૮૨ સહિત અને ૯૬ રહિત શેષ ૧૦૨ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ - ૮૨ એ પાંચ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે.

ટીકાર્થ :- પ્રથમ સત્તાયતુષ્કમાં પ્રથમ સિવાય ત્રણ અને પ્રથમ બે અધુવસંજ્ઞા એ પ્રમાણે પાંચ સંક્રમસ્થાન ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે.

-: ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં પાંચ સંક્રમસ્થાનો :-

૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં પણ પૂર્વ કહેલ તે જ ૮૨ - ૧૦૩ સિવાયના ૧૦૨ - ૯૬ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ રૂપ પાંચ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે.

(૧) નરક પ્રાયો ૨૮માં ૧૦૨નું સંક્રમણ :- ત્યાં ૧૦૨ની સત્તાવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ નરકગતિ પ્રાયોગ્ય - નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈક્રિયશરીર, વૈઠંગો, હુંડક સંસ્થાન, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, અસ્થિર, અશુભ દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અયશ:કીર્તિ, વર્ણાદિ-૪, અગુરુલધુ, ઉપધાત, તેજસ, કાર્મણ, નિર્માણ, લક્ષણવાળી ૨૮ બાંધતા ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૦૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

દેવ પ્રાયો ૨૮માં ૧૦૨નું સંક્રમણ :- અથવા ૧૦૨ની સત્તાવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવગતિ પ્રાયોગ્ય તેજસ, કાર્મણ, વર્ણાદિ-૪, અગુરુલધુ, ઉપધાત, નિર્માણ, દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈક્રિયશરીર, વૈક્રિય અંગોપાંગ, સમયતુરસસંસ્થાન, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, સ્થિર કે અસ્થિર, શુભ કે અશુભ, સુભગ, સુસ્વર, આદેય, યશ:કીર્તિ કે અયશ:કીર્તિ, લક્ષણવાળી ૨૮ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૧૦૨ પ્રકૃતિઓ ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

(૨) નરક પ્રાયો ૨૮માં ૯૬નું સંક્રમણ :- તથા પૂર્વ નરકાયુષ્ય બાંધેલ હોય તેવો મનુષ્ય તીર્થકર નામની સત્તાવાળો નરકગમન સન્મુખ થયો છતો મિથ્યાત્વને પામેલ નરકગતિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વ કહેલ ૨૮ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં ૯૬ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

(૩) દેવ પ્રાયો ૨૮માં ૯૫નું સંક્રમણ :- ૯૫ની ભાવના ૧૦૨ની જેમ કરવી વિશેષ એ કે ૧૦૨ના સ્થાને ૯૫ એ પ્રમાણે કહેવું.

(૪) દેવ પ્રાયો ૨૮માં ૯૩નું સંક્રમણ :- તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ ૯૩ની સત્તાવાળો દેવગતિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વ કહેલ ૨૮ પ્રકૃતિઓ બાંધતો વૈક્રિયસપ્તક અને દેવગતિ - દેવાનુપૂર્વીની બંધાવલિકાથી આગળ વર્તતો અર્થાત્ બંધાવલિકા પૂર્ણ થયે ૯૩ પ્રકૃતિઓ ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

દેવ પ્રાયો ૨૮માં ૯૩નું સંક્રમણ :- અથવા ૯૫ની સત્તાવાળો દેવગતિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વ કહેલ ૨૮ પ્રકૃતિઓ બાંધતો દેવગતિ દેવાનુપૂર્વીની બંધાવલિકાની અંદર વર્તતા ૯૩ પ્રકૃતિઓ ૨૮ ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

નરક પ્રાયો ૨૮માં ૯૩નું સંક્રમણ :- અથવા ૯૩ની સત્તાવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ નરકગતિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વ કહેલ ૨૮ પ્રકૃતિ બાંધતો નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, વૈક્રિયસપ્તકની બંધાવલિકાની આગળ વર્તતો અર્થાત્ બંધાવલિકા પૂર્ણ થયા પછી ૯૩ પ્રકૃતિઓ ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

નરક પ્રાયો ૨૮માં ૯૩નું સંક્રમણ :- અથવા ૯૫ની સત્તાવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ નરકગતિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વ કહેલ ૨૮ પ્રકૃતિઓ બાંધતો નરકગતિ - નરકાનુપૂર્વીની બંધાવલિકાની અંદર વર્તતો ૯૩ પ્રકૃતિઓ તે જ ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

(૫) દેવ પ્રાયો ૨૮માં ૮૪નું સંક્રમણ :- તથા ૯૩ની સત્તાવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવગતિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વ કહેલ ૨૮ પ્રકૃતિ બાંધતો દેવગતિ - દેવાનુપૂર્વી વૈક્રિયસપ્તકની બંધાવલિકાની અંદર વર્તતાં ૮૪ પ્રકૃતિઓ ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

નરક પ્રાયો ૨૮માં ૮૪નું સંક્રમણ :- અથવા ૯૩ની સત્તાવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ નરકગતિ પ્રાયોગ્ય પૂર્વ કહેલ ૨૮ પ્રકૃતિઓ બાંધતો નરકગતિ - નરકાનુપૂર્વી વૈક્રિયસપ્તકની બંધાવલિકાની અંદર વર્તતાં ૮૪ પ્રકૃતિઓ ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

૨૬ - ૨૫ - ૨૩ના પતદ્વગ્રહોમાં ૫ સંક્રમસ્થાનો :- તીર્થકરનામ ઉપલક્ષિત = સંબંધી સત્તાસ્થાન રહિત પ્રથમ સત્તાયતુષ્કના બે અને અધુવસત્તાત્રિક લક્ષણવાળા પાંચ સંક્રમસ્થાનો ૨૬ આદિ પતદ્વગ્રહને વિષે થાય છે. અને તે આ પ્રમાણે કહે છે. “તે ચ્વિય” છત્યાદિ બાકીના ૨૬ - ૨૫ - ૨૩ લક્ષણવાળા પતદ્વગ્રહમાં તે જ પૂર્વ કહેલ ૧૦૨ આદિમાંથી

૨૯ છઠ્ઠા કર્મગ્રંથમાં ૧ થી ૫ ગુણસ્થાનક સુધી તિર્યય મનુષ્ય તથા પ્રમતસંપત પક્ષ ૨૮નું બંધસ્થાનક બાંધે છે. તેમ કહ્યું છે.

૯૬ રહિત અને ૮૨ સહિત સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. ૧૦૨ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ અને ૮૨. આ પ્રમાણે અધ્રુવસત્તાત્રિક પૂર્ણ થાય છે. અને પ્રથમ સત્તાચતુષ્કમાંથી ૧૦૩ - ૯૬ લક્ષણવાળા બે સ્થાન જિનનામ ઉપલક્ષિત છે તે દૂર થાય છે. એ પ્રમાણે જે કહ્યા છે તે પાંચ સંક્રમસ્થાન થાય છે.

—: ૨૬ના પતદ્વગ્રહમાં પાંચ સંક્રમસ્થાનો :- ૧૦૨ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ અને ૮૨

(૧ - ૨) એકેં પ્રાયો ૨૬માં ૧૦૨ - ૯૫નું સંક્રમણ :- ત્યાં ૧૦૨ અને ૯૫ની સત્તાવાળા નારક સિવાયના એકેં આદિ જીવ તેજસ, કાર્મણ, અગુરુલઘુ, ઉપધાત, નિર્માણ, વર્ણાદિ-૪, એકેન્દ્રિયજાતિ, હુંડક સંસ્થાન, ઔદારિક શરીર, તિર્યચગતિ, તિર્યચાનુપૂર્વી, સ્થાવર, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, અસ્થિર, શુભ કે અશુભ, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશ:કીર્તિ કે યશ:કીર્તિ, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, આતપ કે ઉદ્યોત રૂપ એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય ૨૬ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૧૦૨ કે ૯૫ પ્રકૃતિઓ તે જ ૨૬ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

(૩ - ૪) એકેં પ્રાયો ૨૬માં ૯૩-૮૪નું સંક્રમણ :- તથા તે જ નારક સિવાયના એકેન્દ્રિય આદિ ૯૩ની સત્તાવાળા અને દેવ નારક સિવાયના ૮૪ની સત્તાવાળા તે જ પૂર્વે કહી તે ૨૬ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૯૩ અને ૮૪ પ્રકૃતિઓ તે જ ૨૬ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

(૫) એકેં પ્રાયો ૨૬માં ૮૨નું સંક્રમણ :- તથા તે જ એકેન્દ્રિય આદિ દેવ નારક મનુષ્ય સિવાયના ૮૨ની સત્તાવાળા તે જ પૂર્વે કહેલ ૨૬ પ્રકૃતિઓ બાંધતા ૮૨ પ્રકૃતિઓ તે જ ૨૬ ના પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે છે.

૨૫ના પતદ્વગ્રહમાં પાંચ સંક્રમસ્થાનો ૧૦૨ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ અને ૮૨

એકેં પ્રાયોગ્ય (૧ થી ૫) :- હવે ૨૫ના પતદ્વગ્રહમાં તે જ પાંચ સંક્રમસ્થાનો વિચારવા ત્યાં પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય પૂર્વે કહેલ તે જ ૨૬ પ્રકૃતિઓમાંથી આતપ અથવા ઉદ્યોત રહિત ૨૫ પ્રકૃતિઓ બાંધતા એં બેં તેં ચઉરિન્દ્રિય આદિ ૧૦૨ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ - ૮૨ની સત્તાવાળા જીવો યથાક્રમે તે જ ૨૫ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૦૨ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ અને ૮૨ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

(૧ થી ૫) અપર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિય પંચેં મનુષ્ય પ્રાયો ૨૫માં ૧૦૨ આદિ ૫ સંક્રમસ્થાનો :- અથવા અપર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય તેજસ, કાર્મણ, વર્ણાદિ-૪, અગુરુલઘુ, ઉપધાત, નિર્માણ, બેઇન્દ્રિય આદિ માંથી કોઇ એક જાતિ, હુંડક સંસ્થાન, સેવાર્ત સંઘયણ, ઔશરીર, ઔઅંગોપાંગ, ^{૩૦}તિર્યચગતિ - તિર્યચાનુપૂર્વી, ત્રસ, બાદર, અપર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશ:કીર્તિ લક્ષણવાળી ૨૫ પ્રકૃતિઓ બાંધતો એકેં બેં તેં ચઉં અને તિર્યં પંચેં ૧૦૨ આદિ સત્તાવાળી ૨૫ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૦૨ આદિ પાંચ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે. અને મનુષ્ય ૮૨ સિવાયના ૪ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે.

૨૩ના પતદ્વગ્રહમાં ૫ સંક્રમસ્થાનો :- ૧૦૨ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ - ૮૨ તથા અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય વર્ણાદિ - ૪, અગુરુલઘુ, ઉપધાત, નિર્માણ, તેજસ, કાર્મણ, ઔદાં શરીર, હુંડક સંસ્થાન, એકેન્દ્રિયજાતિ, તિર્યચગતિ, તિર્યચાનુપૂર્વી, બાદર કે સૂક્ષ્મ, સ્થાવર, અપર્યાપ્ત, પ્રત્યેક કે સાધારણ, અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશ:કીર્તિ લક્ષણવાળી ૨૩ પ્રકૃતિઓ બાંધતો એકેં બેં તેં ચઉં અને તિર્યચ પંચેન્દ્રિય ૧૦૨ - ૯૫ - ૯૩ - ૮૪ - ૮૨ સત્તાવાળો જીવ યથાક્રમે ૧૦૨ આદિ ૫ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે, અને મનુષ્ય ૮૨ સિવાયના ૪ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે.

પ્રશ્ન :- અહીં કોઇક શંકા કરે છે કે સંક્રમ થતું પ્રકૃતિનું દલિયું પરમાણું સ્વરૂપે છે કે પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિરૂપે પરિણમે છે તેથી આ પ્રકૃતિ સંક્રમ નથી. પણ પ્રદેશ સંક્રમ જ છે, હવે પ્રકૃતિ સ્વભાવ તેનું જે સંક્રમ છે તે પ્રકૃતિસંક્રમ એ પ્રમાણે કહેવાય તે યોગ્ય નથી, કારણકે સ્વભાવનું બીજે સંક્રમણ કરવું અશક્ય છે. તેથી એ પ્રમાણે વિચારતાં પ્રકૃતિસંક્રમ ઘટતો નથી, તેથી તેનું જે સઘળું પ્રતિપાદન કરવું તે બધું પણ ભીંત વગર ચિત્ર કરવા જેવું છે. એ પ્રમાણે સ્થિતિ અને અનુભાગ સંક્રમ પણ ઘટી શકતા નથી. સ્થિતિ એટલે કે નિયતકાળ સુધી રહેવું, અને કાળનું બીજે સંક્રમણ થવું શક્ય નથી, કારણ કે કાળ અમૂર્ત છે. તેથી અનુભાગ પણ રસ કહેવાય છે. અને તે પરમાણુનો ગુણ છે, અને ગુણને ગુણી પરમાણુઓનો સંક્રમ થાય તો પ્રદેશસંક્રમનો જે પ્રસંગ આવે. તેથી પ્રદેશ સંક્રમ સિવાય બીજો કોઇ પણ સંક્રમ યોગ્ય નથી.

૩૦ જો અહીં મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય બાંધતો હોય તો મનુષ્યજાતિ - આનુપૂર્વી લેવી. તેમજ જાતિમાં પણ પંચેન્દ્રિય જાતિ લેવી.

જવાબ :- અહીં કહે છે અમે સ્વભાવ - સ્થિતિ - રસ વિવક્ષિત કરેલ પરમાણુઓમાંથી કાઢીને બીજા પરમાણુઓને વિષે નાંખવા, એ પ્રમાણે પ્રકૃતિ સંક્રમ આદિ કહેતા નથી, જેથી પૂર્વે કહેલ દોષનો સંભવ થાય, પરંતુ સ્વભાવ - રસ - સ્થિતિ એ ત્રણના આધારભૂત પરમાણુરૂપ પ્રદેશો બીજી પ્રકૃતિઓને વિષે સંક્રમ કરાતે છતે અને સંક્રમ કરીને બીજી પ્રકૃતિરૂપપણું પામતે છતે પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિરૂપે પામવું તે પ્રકૃતિસંક્રમ કહેવાય છે. પતદ્વગ્રહરૂપપણે જ નિયત કાળ સંબંધી રહેવાનું જે પ્રતિપાદન કરવું તે સ્થિતિસંક્રમ. પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિનું અનુસરનાર જે રસ તેનું પામવું તે અનુભાગસંક્રમ અને પરમાણુઓનું નાખવું તે પ્રદેશસંક્રમ. એ પ્રમાણે પોતાના પરિણામ વિશેષરૂપે જ પ્રકૃતિસંક્રમ આદિ ઇષ્ટ છે, એ પ્રમાણે દોષ રહિત છે તેથી જ તેઓ પરસ્પર અવિનાભાવિ અર્થાત્ એકબીજા વગર નહીં રહેવાવાળા છે.

તે પંચસંગ્રહની મૂળ ટીકામાં કહ્યું છે, “અમી પ્રકૃતિસ્થિત્યનુભાગપ્રદેશો સંક્રમા બન્ધા ઉદયા વા સમકાલં પ્રવર્તન્તે” આ પ્રકૃતિ - સ્થિતિ - અનુભાગ - પ્રદેશોને વિષે સંક્રમ બન્ધ અથવા ઉદય સમકાલે પ્રવર્તે છે. ફક્ત એકી સાથે કહેવાને માટે શક્ય નથી. વાણી ઉચ્ચાર ક્રમસર થતો હોવાથી તેથી જે જ્યારે સંક્રમ કહેવાની ઇચ્છા કરાય ત્યારે તે બુદ્ધિથી જુદી કરીને વિસ્તારથી કહેવાય. એ પ્રમાણે સર્વ ઘટી શકે છે.

હવે અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે દલિયાના રસનો ધર્મિદ્વારા એટલે કે પરમાણુદ્વારા પૃથ્વી અને પાણીની જેમ મૂર્તત્વ હોવાથી અન્યભાવ સંક્રમણ યુક્ત છે. પણ કાળ તે અમૂર્ત છે, તેથી તેનો અન્યભાવ સંક્રમણ અયુક્ત છે. એ બરોબર નથી. ખરેખર અમે કાળનું સંક્રમણ કહેતા નથી. પરંતુ સ્થિતિનું એટલે તેટલા કાળ રહેવા સ્વરૂપનું બીજી પ્રકૃતિરૂપ જે અવસ્થાન પામવું તે સ્થિતિસંક્રમ અને આ વાત ન ઘટી શકે એમ નથી. (એટલે કે બરોબર છે) પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ હોવાથી તે આ પ્રમાણે કહે છે. તૃણ આદિ પરમાણુ પહેલા તૃણાદિ રૂપે રહેલ છે. પછી સમુદ્રમાં પડતાં કાલક્રમથી લવણમિશ્ર રૂપ રહે છે. અથવા તો સ્થિતિના કાળનું જ સંક્રમણ થાય છે, તે પણ ઋતુના સંક્રમણની જેમ દોષ રહિત જ છે. જેમ વૃક્ષાદિને વિષે સ્વભાવથી ક્રમે કરીને કે દેવતાદિ પ્રયોગથી એકી સાથે સર્વ પણ ઋતુઓનું સંક્રમણ થાય છે. તે તે કાર્ય પુષ્પ - ફળ આદિના દર્શન થવાથી તે પ્રમાણે અહીં પણ જીવ પ્રયોગથી કર્મ પરમાણુઓને વિષે સાતાદિ રૂપના કારણ જે કાળ તેના સંક્રમ હોવાથી વિરૂદ્ધ નથી. એ પ્રમાણે દોષ રહિત છે. આ રીતે વધારે જણાવવાથી સર્વ. (યંત્ર નં. ૧૮, ૧૯, ૨૦ જુઓ)

ઇતિ કયા સંક્રમસ્થાનો કયા પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે ? તે સ્વરૂપ સમાપ્ત.

ઇતિ નામકર્મના સંક્રમ - પતદ્વગ્રહ વિધિ સમાપ્ત

ઇતિ પ્રકૃતિ સંક્રમ સમાપ્ત.

નામકર્મને વિષે સંક્રમસ્થાન અને પતદ્વગ્રહસ્થાનોનું સાદિ, આદિ, ભાંગાનું ચંત્ર નં. - ૧૮

સંક્રમસ્થાન	સાદિ	અધુવ
૧૦૩	ક્યારેક હોવાથી	ક્યારેક હોવાથી
૧૦૨ - ૧૦૧ - ૯૬	ક્યારેક હોવાથી	ક્યારેક હોવાથી
૯૫ - ૯૪ - ૯૩ - ૮૯	ક્યારેક હોવાથી	ક્યારેક હોવાથી
૮૮ - ૮૪ - ૮૨ - ૮૧	ક્યારેક હોવાથી	ક્યારેક હોવાથી
પતદ્વગ્રહસ્થાન ૩૧	ક્યારેક હોવાથી	ક્યારેક હોવાથી
૩૦ - ૨૯	ક્યારેક હોવાથી	ક્યારેક હોવાથી
૨૮ - ૨૬	ક્યારેક હોવાથી	ક્યારેક હોવાથી
૨૫ - ૨૩ - ૧	ક્યારેક હોવાથી	ક્યારેક હોવાથી

-: અથ સ્થિતિસંક્રમ વિષે ૬ અનુયોગ દ્વાર :-

ટિડસંક્રમો તિ વુચ્ચઈ, મૂલુત્તરપગઈતો ડ જા હિ ટિઈ ।

ઉચ્ચટ્ટિયા વ ઓવટ્ટિયા વ, પગઈં ણિયા વડ્ડણં ॥ ૨૮ ॥

સ્થિતિસંક્રમ ઇત્યુચ્ચતે, મૂલોત્તરપ્રકૃતિભ્યાં તુ યા હિ સ્થિતિઃ ।

ઉદ્વર્તિતાં વા ડપવર્તિતાં વા, પ્રકૃતિં નીતાં વાડન્યામ્ ॥ ૨૮ ॥

ગાથાર્થ :- મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓને આશ્રયી જે સ્થિતિ તેની ઉદ્વર્તના કરવી, અપવર્તના કરવી અથવા અન્ય પ્રકૃતિરૂપે પરિણમાવવી, એ ત્રણ પ્રકારે સ્થિતિસંક્રમ કહેવાય છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે પ્રકૃતિસંક્રમ કહ્યો. હવે સ્થિતિસંક્રમ કહેવાનો અવસર છે. અને ત્યાં આ અર્થાધિકાર છે. તે આ પ્રમાણે (૧) ભેદ, (૨) વિશેષલક્ષણ (૩) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ (૪) જયન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ (૫) સાધાદિ પ્રરૂપણા અને (૬) સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા એ ૬ અનુયોગ દ્વાર છે.

-: અથ ૧લી - ૨જી - ભેદ - વિશેષલક્ષણ પ્રરૂપણા :-

ત્યાં ભેદ વિશેષલક્ષણનું નિરૂપણ કરવાને કહે છે. અહીં “મૂલુત્તરપગઈઓ” એ પ્રમાણે અહીં “હર્મ્યચ્છેદ” = ઘર પર ચઢીને જોવે છે. એ પ્રમાણે અહીં “લ્યપ્” (સંબંધક ભૂતકૃદન્ત) નો લોપ થયે તેના કર્મમાં પંચમી છે. ઘઠોતો (“હર્મ્યમારુદ્ધ પ્રેક્ષતે”) તેથી આ અર્થ “હિ” સ્પષ્ટ છે. મૂલપ્રકૃતિની ૮ અને ઉત્તરપ્રકૃતિની ૧૫૮ સંખ્યાને આશ્રયીને જે સ્થિતિ “ઉદ્વર્તિતા” એટલે કે અલ્પ થયેલી છતી લાંબી (મોટી) કરવી અથવા “અપવર્તિતા” લાંબી હોવા છતાં અલ્પ કરે. અથવા અન્ય પ્રકૃતિને લઘ જવી, પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિની સ્થિતિરૂપે લઘ જઈને તે સ્થિતિરૂપે સ્થાપના કરવી. તેને સ્થિતિસંક્રમ કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે કહે છે. - સ્થિતિસંક્રમ બે પ્રકારે છે. મૂલપ્રકૃતિ વિષય અને ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષયનું પહેલાના ૮ પ્રકાર તે આ પ્રમાણે - જ્ઞાનાવરણીયથી અંતરાય સુધી, બીજો ૧૫૮ પ્રકારે. તે આ પ્રમાણે - મતિજ્ઞાનાવરણથી વીર્યાંતરાય સુધી. તે પ્રમાણે - “મૂલુત્તરપગઈઓ” એનાથી ભેદ પ્રરૂપણા કહી.

વિશેષ લક્ષણ પ્રરૂપણા :- “ઉચ્ચટ્ટિયા વ” ઇત્યાદિનું વિશેષ લક્ષણ ૩ પ્રકારે છે. ત્યાં કર્મ પરમાણુઓનો અલ્પ સ્થિતિકાલ દૂર કરીને દીર્ઘકાલપણે વ્યવસ્થા (સ્થાપના) કરાય તે ઉદ્વર્તના, અને તે જ દીર્ઘ સ્થિતિકાલને દૂર કરીને અલ્પ સ્થિતિકાલપણે સ્થાપના કરાય તે અપવર્તના, તથા સંક્રમ પામતી પ્રકૃતિની સ્થિતિને પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિની સ્થિતિરૂપે લઘ જઈને સ્થાપવી તે પ્રકૃત્યંતરનયન નામે સ્થિતિસંક્રમ કહેવાય. અને સ્થિતિઓને બીજે સ્થાપવું તે સ્થિતિ યુક્ત પરમાણુ દ્વારા જ જાણવું સ્થિતિને સાક્ષાત્ બીજે લઘ જવી અશક્ય છે. અને આ વિશેષ લક્ષણ તે સામાન્ય લક્ષણને અનુસરીને જ પ્રવર્તે છે. પણ તેને મૂકીને નહીં. તેથી મૂલપ્રકૃતિઓને વિષે પરસ્પર સંક્રમનો નિષેધ હોવાથી તેઓનો મૂલપ્રકૃતિઓનો પ્રકૃત્યંતરનયન લક્ષણ સ્થિતિ સંક્રમ થતો નથી. પરંતુ બે જ ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના લક્ષણવાળા સંક્રમ થાય છે અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓનો તો ત્રણે પણ સંક્રમ સંભવે એ પ્રમાણે જાણવું. (પેઠનં - ૩૬૬ જુઓ)

છતિ ૧લી - ૨જી - ભેદ - વિશેષલક્ષણ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: નામકર્મના પતદ્વયસ્થાનમાં સંક્રમસ્થાનો :-

યંત્ર નં. - ૧૯, (ગાથા ૨૫-૨૬-૨૭ના આધારે), સંજ્ઞા P/A = પલ્યોપમનો અસંખ્યેય ભાગ

પતદ્વય નંબર	પતદ્વય સ્થાન	કઈ ગતિ પ્રાયોગ્ય બાંધે ?	સંજ્ઞા	સંક્રમસ્થાન	કાળ	
					જથ્થા	ઉત્કૃષ્ટ
૧૬૦	૧	અપ્રાયોગ્ય	૧૦૩	૧૦૨	૧ સમય	અંતર્મુદ્ધર્ત
"	"	"	૧૦૨	૧૦૧	"	"
"	"	"	૮૬	૮૫	"	"
"	"	"	૮૫	૮૪	"	"
"	"	"	૮૦	૮૮	અંતર્મુદ્ધર્ત	"
"	"	"	૮૮	૮૮	"	"
"	"	"	૮૩	૮૨	"	"
"	"	"	૮૨	૮૧	"	"
૨૪૦	૩૧	દેવ	૧૦૩	૧૦૩	૧ સમય	"
"	"	"	૧૦૩	૧૦૨	૧ આવલિકા ^૧	૧ આવલિકા
"	"	"	૧૦૩	૮૬	૧ સમય	"
"	"	"	૧૦૩	૮૫	૧ આવલિકા ^૧	"
૩૪૦	૩૦	"	૧૦૨	૧૦૨	૧ સમય	અંતર્મુદ્ધર્ત
"	"	"	૧૦૨	૮૫	"	૧ આવલિકા
"	"	પર્યાં મનુ૦	૧૦૩	૧૦૩	P/A	P/A
"	"	" "	૮૬	૮૬	અંતર્મુદ્ધર્ત ન્યૂન ૮૪૦૦૦ વર્ષ નારકમાં	૩૩ સાગ૦ દેવને
"	"	પર્યાં તિર્યચ પંચ૦	૧૦૨	૧૦૨	૧ સમય	અંતર્મુદ્ધર્ત
"	"	" "	૮૫	૮૫	"	" (૮૩-૮૪ આવ૦)
"	"	" "	૮૩	૮૩	"	" (૮૪ આવ૦)
"	"	" "	૮૪	૮૪	"	" (૮૨ આવ૦)
"	"	" "	૮૨	૮૨	"	"
"	"	પર્યાં વિકલ્પ૦	૧૦૨	૧૦૨	"	"
"	"	" "	૮૫	૮૫	"	" (૮૩-૮૪ આવ૦)
"	"	" "	૮૩	૮૩	"	" (૮૪ આવ૦)
"	"	" "	૮૪	૮૪	"	" (૮૨ આવ૦)
"	"	" "	૮૨	૮૨	"	"

૧. નવું જિનનામ નિકાચિત કરનારો જ્યાં સુધી એ નિકાચિત ન થાય ત્યાં સુધી (અંતર્મુદ્ધર્ત સુધી) પડતો નથી. તેથી ૧૦૨ અને ૮૫નો જથ્થો કાળ ૧ સમય ન મળે.

ગુણસ્થાનક	સ્વામી	વિશેષ કારણ
ઉપ૦ કપક ૮/૭થી૧૦ ૮/૭થી૮/૧	પતિ ઉભયશ્રેણિવાલા	અહીં માત્ર યશઃકીર્તિ બંધાય છે, તેથી બીજી પ્રકૃતિ ન બંધાવાથી યશઃકીર્તિનો સંક્રમ નથી.
" "	" "	
" "	" "	
" "	" "	
૮/૨ થી ૧૦	પતિ કપકશ્રેણિવાલા	૧૦૩-૧૩ નો કાય = ૮૦ની સત્તા યશઃકીર્તિમાં ૮૮ સંક્રમે
" "	" "	૧૦૨-૧૩ નો કાય = ૮૮ની સત્તા યશઃકીર્તિમાં ૮૮ સંક્રમે
" "	" "	૮૬-૧૩ નો કાય = ૮૩ની સત્તા યશઃકીર્તિમાં ૮૨ સંક્રમે
" "	" "	૮૫-૧૩ નો કાય = ૮૨ની સત્તા યશઃકીર્તિમાં ૮૧ સંક્રમે
૭ થી ૮/૬	અપ્રમત્તયતિ અપૂર્વકરણે વર્તતાં	જિન - આહારકની બંધાવલિકા પછી
" "	" "	જિનનામની બંધાવલિકામાં વર્તતાં
" "	" "	આહારકની બંધાવલિકામાં વર્તતાં
" "	" "	આહારક - જિનનામની બંધાવલિકામાં વર્તતાં
" "	અપ્રમત્તયતિ	
" "	" "	આહારકની બંધાવલિકામાં વર્તતાં
૪ થી	સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ	જિનનામ સહિત ૩૦ બાંધે ત્યારે (આહારક ઉવેલે નહીં ત્યાં સુધી)
"	સમ્યક - દેવ - નારક	જિનનામ સહિત ૩૦ બાંધે ત્યારે
૧ - ૨ જુ	સર્વ તિ૦ - મનુ૦ - દે૦ - ના૦	ઉદ્યોત સહિત ૩૦ બાંધતા સર્વ તિ૦નારકોને રજેગુણ૦ ન હોય ^૨
"	" " " "	ઉદ્યોત સહિત ૩૦ બાંધતા.
૧ હુ	સર્વ તિ૦ - મનુ૦	" "
"	" "	" "
"	સર્વ તિ૦	" "
"	સર્વ તિ૦ - મનુ૦	" "
"	" "	" "
"	" "	" "
"	" "	" "
"	સર્વ તિ૦	" "

૨. સંયમથી પડનારને આવતું ૨ જુ ગુણસ્થાનક લેવું તેથી નારક ન આવે.

પતદ્રાહ નંબર	પતદ્રાહ સ્થાન	કઈ ગતિ પ્રાયોગ્ય બાંધે ?	સત્તા	સંક્રમસ્થાન	કાળ	
					જથ્થા	ઉત્કૃષ્ટ
૪થું	૨૮	દેવ	૧૦૩	૧૦૩	૧ સમય ^૨	દેશોન પૂર્વકોડ-૪થે પમેગુણ૦
"	"	"	૧૦૩	૧૦૨	૧ સમય	^૩ આવલિકા
"	"	"	૮૬	૮૬	"	દેશોન પૂર્વકોડ
"	"	"	૮૬	૮૫	"	^૩ આવલિકા
"	"	પર્યાં મનુ૦	૧૦૨	૧૦૨	"	P/A
"	"	"	૮૬	૮૬	અંતર્મુ૦	અંતર્મુ૦
"	"	"	૮૫	૮૫	૧ સમય	૩૩સાગ૦ અનુતરદેવને (૮૩આવ૦)
"	"	"	૮૩	૮૩	"	અંતર્મુ૦ (૮૪ આવ૦)
"	"	"	૮૪	૮૪	"	"
"	"	"	૮૪	૮૨	"	આવલિકા
"	"	પર્યાં તિ૦ પંચે૦	૧૦૨	૧૦૨	"	અંતર્મુ૦
"	"	"	૮૫	૮૫	"	" (૮૩ આવ૦)
"	"	"	૮૩	૮૩	"	" (૮૪ આવ૦)
"	"	"	૮૪	૮૪	"	" (૮૨ આવ૦)
"	"	"	૮૨	૮૨	"	"
"	"	પર્યાં વિકલે૦	૧૦૨	૧૦૨	"	"
"	"	"	૮૫	૮૫	"	" (૮૩ આવ૦)
"	"	"	૮૩	૮૩	"	" (૮૪ આવ૦)
"	"	"	૮૪	૮૪	"	" (૮૨ આવ૦)
"	"	"	૮૨	૮૨	"	"
૫મું	૨૮	દેવ	૧૦૨	૧૦૨	"	P/A
"	"	"	૮૫	૮૫	"	અંતર્મુ૦ ન્યૂન ^૧ /૩ દેશોન પૂર્વકોડ + ૩ પલ્યો૦
"	"	"	૮૫	૮૩	"	આવલિકા
"	"	"	૮૩	૮૩	"	અંતર્મુ૦ ^૪
૨. ૭ મે ગુણઠાણે ૩૧ નો બંધ કરી દુઢે ૧ સમય માટે ૨૮ નો બંધ કરી મૃત્યુ પામનારને જથ્થા - ૧ સમય મળે.						
૩. જિનનામનો નવો બંધ શરૂ કરનારને એક આવલિકા બંધાવલિકા હોવાથી જિનનામ સંક્રમતું ન હોવાથી ૧૦૨ તથા ૮૫નું સંક્રમસ્થાન ઉત્કૃષ્ટથી ૧ આવલિકા માટે મળે.						
૪. દેવદિક સહિતની ૮૩ની સત્તાવાળો અંતર્મુ૦ બાદ નરકદિક પણ બાંધશે અને બંધાવલિકા પછી એ પણ સંક્રમાવશે. પણ જો એ નરકદિકની સત્તાવાળો હોય તો ઉત્કૃષ્ટ કાળ ૧ આવલિકા જ મળશે. કારણકે બંધાવલિકા વીત્યા પછી દેવદિક પણ સંક્રમવાથી ૮૫ સંક્રમશે. નરક પ્રાયોગ્ય ૨૮ના પતદ્રાહ સ્થાનમાં આનાથી વિપરીત જાણવું.						

ગુણસ્થાનક	સ્વામી	વિશેષ કારણ
૪ થી ૮/૬	અવિરતાદિ મનુષ્ય	જિનનામ સહિત દેવ પ્રાં બાંધતા
"	" "	જિનનામની પ્રથમ બંધાવલિકામાં વર્તતાં
"	" "	દેવ પ્રાં ૩૦માંથી આહાલોદિક બાદ કરતાં, જિનનામસહિત ૨૮બાંધતા
"	" "	જિનનામની પ્રથમ આવલિકામાં વર્તતાં મનુષ્ય
૧ થી ૪	સર્વ તિર્યંચ - મનુ ૦ દેવ-નારક ૧ - ૨જે ૧-૨જે તેઉ વાઉ વિના	જિનનામ રહિત ૨૮ બાંધતા પંચે ૦ તિ ૦ મનુ ૦ ને ૩-૪ ગુણ ૦ મનુ ૦ પ્રાં બંધ ન હોય તેથી ૩-૪ થે ગુણ ૦ તિ ૦ મનુ ૦ ને ૧૦૨-૮૫ નો સંક્રમ ન હોય, દેવ - નારક ને હોય.
૧ લું	નારક અપર્યાં	જિનનામની સત્તાવાલો નારક અપર્યાં પર્યાપ્તમાં સમ્યં ન પામે ત્યાં સુધી મનુ ૦ પ્રાં ૨૮ બાંધતા
૧ થી ૪	સર્વ.તિ ૦ - મનુ ૦ - દેવ નારક "	૧૦૨ ની જેમ કારણ જાણવું.
૧ લું	સર્વ તિ ૦ - મનુ ૦	—
"	" "	—
"	સર્વ તિર્યંચ "	મનુષ્યદિકની પ્રથમ બંધાવલિકામાં વર્તતાં
૧ - ૨ જું	સર્વતિ ૦ - મનુ ૦ - દેવ નારક	૨૮ બાંધતા
"	" " " "	"
૧ લું	સર્વતિ ૦ - મનુ ૦	"
"	" "	"
"	સર્વ તિર્યંચ	"
"	સર્વતિ ૦ - મનુ ૦	ઉદ્યોત રહિત ૨૮ બાંધતા
"	" "	" " "
"	" "	" " "
"	" "	" " "
"	સર્વ તિર્યંચ	" " "
૧ થી ૮/૬	પર્યાં તિર્યંચ પંચે ૦ મનુ ૦	આહાલો ની સત્તાવાલો તિ ૦ મનુ ૦ યુગલિક આટલા કાળમાં આહારકને ઉવેલે
"	" " "	—
૧ લું	" " "	દેવદિકની બંધાવલિકામાં વર્તતાં
"	" " "	દેવદિક-વે ૦ સપ્તકની બંધાવલિકા પૂર્ણ થયા પછી

પતદ્વિગ્રહ નંબર	પતદ્વિગ્રહ સ્થાન	કઈ ગતિ પ્રાયોગ્ય બાંધે ?	સત્તા	સંક્રમસ્થાન	કાળ	
					જયન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
પમું	૨૮	દેવ	૯૩	૮૪	૧ સમય	આવલિકા ^૫
"	"	નરક	૧૦૨	૧૦૨	"	અંતર્મુહૂર્ત
"	"	"	૯૬	૯૬	અંતર્મુહૂર્ત	"
"	"	"	૯૫	૯૫	૧ સમય	"
"	"	"	૯૫	૯૩	"	આવલિકા
"	"	"	૯૩	૯૩	"	અંતર્મુહૂર્ત ^૪
"	"	"	૯૩	૮૪	"	આવલિકા ^૫
દકું	૨૬	પર્યાં એકે	૧૦૨	૧૦૨	"	અંતર્મુહૂર્ત
"	"	"	૯૫	૯૫	"	" (૯૩ આવ૦)
"	"	"	૯૩	૯૩	"	" (૮૪ આવ૦)
"	"	"	૮૪	૮૪	"	" (૮૨ આવ૦)
"	"	"	૮૨	૮૨	"	"
૭મું	૨૫	અપર્યાં મનુ	૧૦૨	૧૦૨	"	"
"	"	"	૯૫	૯૫	"	" (૯૩ આવ૦)
"	"	"	૯૩	૯૩	"	" (૮૪ આવ૦)
"	"	"	૮૪	૮૪	"	"
"	"	"	૮૪	૮૨	"	આવલિકા
"	"	અપર્યાં વિકલેં તિં પંચે	૧૦૨	૧૦૨	"	અંતર્મુહૂર્ત
"	"	" "	૯૫	૯૫	"	" (૯૩ આવ૦)
"	"	" "	૯૩	૯૩	"	" (૮૪ આવ૦)
"	"	" "	૮૪	૮૪	"	" (૮૨ આવ૦)
"	"	" "	૮૨	૮૨	"	"
"	"	પર્યાં બાદર એકે	૧૦૨	૧૦૨	"	"
"	"	" "	૯૫	૯૫	"	" (૯૩ આવ૦)
"	"	" "	૯૩	૯૩	"	" (૮૪ આવ૦)
"	"	" "	૮૪	૮૪	"	" (૮૨ આવ૦)
"	"	" "	૮૨	૮૨	"	"
૮મું	૨૩	અપર્યાં એકે	૧૦૨	૧૦૨	"	"
"	"	"	૯૫	૯૫	"	" (૯૩ આવ૦)
"	"	"	૯૩	૯૩	"	" (૮૪ આવ૦)
"	"	"	૮૪	૮૪	"	" (૮૨ આવ૦)
"	"	"	૮૨	૮૨	"	"

પ. વૈક્રિય-૧૧ વિનાનો ઘઈને તિં પંચેં કે મનું માં આવી પર્યાપ્ત અવસ્થામાં દેવ પ્રાં - ૨૮ બાંધે ત્યારે ૮૪નું સંક્રમસ્થાન બંધાવલિકા બાદ વૈક્રિય-૭ + દેવદિક = ૯ પ્રકૃતિઓ વધુ સંક્રમાવશે.

ગુણસ્થાનક	સ્વામી	વિશેષ કારણ
૧ લું	પર્યાં તિં પંચેં મનું	દેવદ્વિક - વૈક્રિયસપ્તકની બંધાવલિકામાં વર્તતાં
"	" " " "	—
"	નરકાભિમુખ મનું	નિકાચિત જિનનામવાળો નરકાભિમુખ મનુષ્ય નરક પ્રાપ્તો ૨૮ બાંધતા
"	પર્યાં તિં પંચેં, મનું	મિથ્યાદૃષ્ટિ નરક પ્રાપ્તોગ્ય - ૨૮ બાંધતા
"	" " " "	નરકદ્વિકની બંધાવલિકામાં વર્તતાં
"	" " " "	નરકદ્વિક - વૈક્રિયસપ્તકની બંધાવલિકા પૂર્ણ થયા પછી
"	" " " "	નરકદ્વિક - વૈક્રિયસપ્તકની બંધાવલિકામાં વર્તતાં
"	સર્વ તિં મનું દેવ	નરક સિવાય એકેં આદિ એકેં પ્રાં - ૨૬ બાંધતા
"	" " "	" " "
"	સર્વ તિં મનું	દેવ નરક સિવાય એકેં આદિ એં પ્રાં - ૨૬ બાંધતા
"	" "	" " " " " "
"	સર્વ તિર્યંચ	એકેં આદિ સર્વ તિર્યંચ એં પ્રાં - ૨૬ બાંધતા
"	સર્વ તિં મનું (તેઉ-વાઉ વિના)	--
"	" " "	--
"	" " "	આ બન્ને સંક્રમ મનુષ્યમાં પ્રારંભકાળે હોય છે.
"	" " "	
"	સર્વ તિર્યંચ	જ્યારે પ્રથમ બંધાવલિકામાં વર્તે ત્યારે
"	સર્વ તિં, મનું	---
"	" "	--
"	" "	આ બન્ને સંક્રમ મનુષ્યમાં પ્રારંભ કાળે હોય છે.
"	" "	
"	સર્વ તિર્યંચ	—
"	સર્વ તિં, મનું, દેવ	૨૬માંથી આતપ કે ઉદ્યોત રહિત ૨૫ બાંધતા
"	" "	" " "
"	સર્વ તિં મનું	" " "
"	" "	" " "
"	સર્વ તિર્યંચ	" " "
"	સર્વ તિં મનું	—
"	" "	—
"	" "	—
"	" "	—
"	સર્વ તિર્યંચ	—

નામકર્મને વિષે સંક્રમસ્થાનોમાં

(ગાથા ૨૫ થી ૨૭ ના આધારે) નોંધ : વિશેષ કારણો યંત્ર નં ૧૯માં જુઓ

સંક્રમસ્થાન નંબર	સંક્રમ સ્થાન	પતદ્વચ્ચ સ્થાન	સત્તા	કઈ ગતિ પ્રાયોગ્ય બાંધે ?
૧જું	૮૧	૧	૮૨	અપ્રાયોગ્ય
૨ જું	૮૨	૧	૮૩	"
"	"	૩૦	૮૨ (૮૪) ^૧	પર્યાં પંચેં તિર્યં, વિકલેન્દ્રિય
"	"	૨૯	૮૨ (૮૪)	" " "
"	"	૨૯	૮૪	મનુષ્ય
"	"	૨૬	૮૨ (૮૪)	પર્યાં એકેન્દ્રિય
"	"	૨૫	૮૪	અપર્યાં મનુષ્ય.
"	"	"	૮૨ (૮૪)	અપર્યાં વિકલેં, પંચેં, તિં.
"	"	"	" "	પર્યાં બાદેં એકેં
"	"	૨૩	" "	અપર્યાં એકેં
૩જું	૮૪	૩૦	૮૪ (૮૩)	પર્યાં પંચેં તિં વિકલેં
"	"	૨૯	૮૪ (૮૩)	પર્યાં મનું તિં પંચેં વિકલેં
"	"	૨૮	૮૩	દેવ
"	"	૨૮	"	નરક
"	"	૨૬	૮૪ (૮૩)	પર્યાં એકેં
"	"	૨૫	૮૪ (૮૩)	પર્યાંબાં એકેં, અપર્યાં વિકં તિં મનું
"	"	૨૩	૮૪ (૮૩)	અપર્યાં એકેં
૪જું	૮૮	૧	૮૯	અપ્રાયોગ્ય
૫મું	૮૯	૧	૯૦	"
૬જું	૯૩	૩૦	૯૩ (૯૫)	પર્યાં પંચેં તિં, વિકલેં
"	"	૨૯	૯૩ (૯૫)	પર્યાં મનું, તિં પંચેં, વિકલેં
"	"	૨૮	૯૫	નરક - દેવ
"	"	"	૯૩ (૯૫)	" "
"	"	૨૬	૯૩ (૯૫)	પર્યાં એકેં
"	"	૨૫	૯૩ (૯૫)	અપર્યાં વિકં, તિં પંચેં, મનું
"	"	"	૯૩ (૯૫)	પર્યાં બાં એકેં
"	"	૨૩	૯૩ (૯૫)	અપર્યાં એકેં
૭મું	૯૪	૧	૯૫	અપ્રાયોગ્ય
૮મું	૯૫	૧	૯૬	અપ્રાયોગ્ય
"	"	૩૧	૧૦૩	દેવ
"	"	૩૦	૧૦૨	"

૧. સત્તાના ખાનામાં ( ) લખેલ આંકડાનો કાલ આવે કે આવેન્યૂન જાણવો.

પતદ્વયસ્થાનો - ચંત્ર નં. ૨૦

કાળ		ગુણસ્થાનક	સ્વામી
જથ્થા	ઉત્કૃષ્ટ		
અંતર્મુદ્ધર્ત	અંતર્મુદ્ધર્ત	૯/૨ થી ૧૦	શપક શ્રેણિવાલા
"	"	"	" "
૧ સમય	"	૧ હું	સર્વ તિર્યંચ
"	"	"	" "
"	આવલિકા	"	" " (તેઉ - વાઉ સિવાય)
"	અંતર્મુદ્ધર્ત	"	" "
"	આવલિકા	"	" " (તેઉ - વાઉ સિવાય)
"	અંતર્મુદ્ધર્ત	"	" "
"	"	"	" "
"	"	"	" "
"	"	"	સર્વ તિર્યંચ - મનુષ્ય
"	"	"	" " " (મનુ૦ પ્રા૦ માં તે૦ વાઉ વિના)
"	આવલિકા	"	પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ - મનુષ્ય
"	"	"	" " "
"	અંતર્મુદ્ધર્ત	"	સર્વ તિર્યંચ - મનુષ્ય
"	"	"	" " " (મનુ૦ પ્રા૦ માં તે૦ વાઉ વિના)
"	"	"	" " "
અંતર્મુદ્ધર્ત	"	૯/૨ થી ૧૦	શપક શ્રેણિવાલા
"	"	"	" "
૧ સમય	"	૧ હું	સર્વ તિર્યંચ - મનુષ્ય
"	"	"	" " " (મનુ૦ પ્રા૦ માં તે૦ વાઉ વિના)
"	આવલિકા	"	પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ મનુષ્ય
"	અંતર્મુદ્ધર્ત	"	પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ મનુષ્ય
"	"	"	સર્વ તિર્યંચ - મનુષ્ય
"	"	"	" " " (મનુ૦ પ્રા૦ માં તે૦ વાઉ વિના)
"	"	"	" " "
"	"	"	" " "
"	"	શપક ૮/૭ થી ૯/૧ ઉપ૦ ૮/૭ થી ૧૦	યતિ ઉભય શ્રેણિ
૧ સમય	અંતર્મુદ્ધર્ત	"	" " "
"	આવલિકા	૭ થી ૮/૬	અપ્રમત્તયતિ અપૂર્વકરણે વર્તતાં
"	"	"	અપ્રમત્તયતિ અપૂર્વકરણે વર્તતાં

સંક્રમસ્થાન નંબર	સંક્રમ સ્થાન	પતદ્વચ્ચ સ્થાન	સત્તા	કઈ ગતિ પ્રાયોગ્ય બાંધે ?
૮મું	૮૫	૩૦	૮૫	પર્યાપ્ત તિર્યચ પંચેન્દ્રિય
"	"	"	"	પર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિય
"	"	૨૮	"	પર્યાપ્ત તિર્યચ પંચેન્દ્રિય
"	"	"	"	પર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિય
"	"	"	"	પર્યાપ્ત મનુષ્ય
"	"	૨૮	૮૬	દેવ
"	"	૨૮	૮૫	નારક
"	"	૨૮	"	દેવ
"	"	૨૬	"	પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય
"	"	૨૫	"	" "
"	"	"	"	અપર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિય - તિર્યચ - પંચેન્દ્રિય - મનુષ્ય
"	"	૨૩	"	અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય
૯મું	૮૬	૩૧	૧૦૩	દેવ
"	"	૩૦	૮૬	મનુષ્ય
"	"	૨૮	"	"
"	"	૨૮	"	દેવ
"	"	૨૮	"	નારક
૧૦મું	૧૦૧	૧	૧૦૨	અપ્રાયોગ્ય
૧૧મું	૧૦૨	૧	૧૦૩	"
"	"	૩૧	"	દેવ
"	"	૩૦	૧૦૨	"
"	"	૨૮-૩૦	"	પંચેન્દ્રિય તિર્યચ
"	"	"	"	વિકલેન્દ્રિય
"	"	૨૮	૧૦૩	દેવ
"	"	"	૧૦૨	મનુષ્ય
"	"	૨૮	૧૦૨	દેવ
"	"	"	"	નારક
"	"	૨૬	"	પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય
"	"	૨૫	"	અપર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિય - તિર્યચ - મનુષ્ય
"	"	"	"	પર્યાપ્ત બાહર એકેન્દ્રિય
"	"	૨૩	"	અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય
૧૨મું	૧૦૩	૩૧	૧૦૩	દેવ
"	"	૩૦	"	મનુષ્ય
"	"	૨૮	"	દેવ

કાળ		ગુણસ્થાનક	સ્વામી
જયન્ત	ઉત્કૃષ્ટ		
૧ સમય	અંતર્મુદુર્ત	૧ લું - ૨જું	ચારે ગતિના
"	"	૧લું	સર્વ તિર્યચ મનુષ્ય
"	"	૧ લું - ૨જું	ચારે ગતિના
"	"	૧લું	સર્વ તિર્યચ મનુષ્ય
"	૩૩સાગળ અનુત્તરદેવને	૧ થી ૪	ચારે ગતિના (તેઉ વાઉ વિના)
"	આવલિકા	૪ થી ૮/૬	અવિરતાદિ મનુષ્ય નૂતન જિનનામની બંધાવલિકામાં
"	અંતર્મુદુર્ત	૧લું	પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચ - મનુષ્ય
"	અંતર્મુદુર્ત ન્યૂન ^૧ /૩ દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ + ૩ પલ્યો	૧ થી ૮/૬	" " "
"	અંતર્મુદુર્ત	૧લું	સર્વ તિર્યચ - મનુષ્ય - દેવ
"	"	"	" " " "
"	"	"	સર્વ તિર્યચ મનુષ્ય(મનુ ૦ પ્રા ૦ માં તે ૦ વાઉ વિના)
"	"	"	" " "
"	આવલિકા	૭ થી ૮/૬	૭ - ૮ મે આહા ૦ ની પ્રથમ બંધાવલિકામાં વર્તતાં
અંતર્મુદુર્ત ન્યૂન ૮૪૦૦૦ વર્ષ નરકમાં	૩૩ સાગળ અનુત્તરદેવને	૪થા	દેવ - નારક
અંતર્મુદુર્ત	અંતર્મુદુર્ત	૧લું	અપર્યાપ્ત નારક
૧ સમય	દેશોન પૂર્વકોડ	૪ થી ૮/૬	અવિરતાદિ - મનુષ્ય
અંતર્મુદુર્ત	અંતર્મુદુર્ત	૧ લું	નરકાભિમુખ મનુષ્ય
૧ સમય	"	જાપક ૮/૭ થી ૮/૧ ઉપ ૦ ૮/૭ થી ૧૦	ઉભયશ્રેણિવાલા યતિ
"	"	"	" "
"	આવલિકા	૭ થી ૮/૬	૭ - ૮ મે જિનનામની પ્રથમ બંધાવલિકામાં વર્તતાં
"	અંતર્મુદુર્ત	"	૭ - ૮ મે ગુણ ૦ વર્તતાં.
"	"	૧લું - ૨જું	દેવ - નારક - તિર્યચ - મનુષ્ય
"	"	૧ લું	સર્વ તિર્યચ - મનુષ્ય
"	આવલિકા	૪ થી ૮/૬	અવિરતાદિ જિનનામની પ્રથમ બંધાવલિકામાં વર્તતાં મનુષ્ય
"	P/A	૧ થી ૪	સર્વ તિર્યચ મનુષ્યને ૧લે-૨જે, દેવ-નારક(તે ૦ વાઉ વિના)
"	P/A	૧ થી ૬	પર્યાપ્ત તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય
"	અંતર્મુદુર્ત	૧લું	" " " "
"	"	"	સર્વ તિર્યચ - મનુષ્ય - દેવ
"	"	"	સર્વ તિર્યચ - મનુષ્ય(મનુ ૦ પ્રા ૦ માં તે ૦ વાઉ વિના)
"	"	"	સર્વ તિર્યચ - મનુષ્ય - દેવ
"	"	"	સર્વ તિર્યચ - મનુષ્ય
"	"	૭ થી ૮/૬	અપ્રમત્તયતિ અપૂર્વકરણો વર્તતાં
P/A	P/A	૪થા	દેવ
૧ સમય	દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ	૪ થી ૬	અવિરતાદિ મનુષ્ય

-: અથ ૩૭ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ પ્રરૂપણ :-

ત્રીસા સત્તરિ ચત્તાલીસા, વીસુદહિકોડિકોડીણં ।

જેદ્દો આલિગદુગહા, સેસાણ વિ આલિગતિગૂણો ॥ ૨૧ ॥

ત્રિંશત્ - સપ્તતિ - ચત્વારિશદ્ - વિશત્યુદધિકોડિકોડીનામ્ ।

જ્યેષ્ઠ આવલિકાદિકહીનઃ, શેષાણામપ્યાવલિકાત્રિકોન ॥ ૨૧ ॥

ગાથાર્થ :- બંધ સમયેજ જે પ્રકૃતિઓની ૩૦ - ૭૦ - ૪૦ અને ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ બંધાય છે. તે પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ સ્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી ૨ આવલિકાહીન જાણવો. અને શેષ અબંધોત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળી પ્રકૃતિઓનો ૭૦ સ્થિતિસંક્રમ સ્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી ૩ આવલિકાહીન જાણવો.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ભેદ અને વિશેષલક્ષણ કહ્યાં. હવે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણનું પ્રતિપાદન કરે છે. - અહીં સર્વ પ્રકૃતિઓનો બંધને આશ્રયીને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૂર્વે જે બંધનકરણમાં બતાવી છે. અહીં તો સંક્રમને વિષે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વિચારતાં બે પ્રકારે પ્રાપ્ત થાય છે. - બંધોત્કૃષ્ટ અને સંક્રમોત્કૃષ્ટ છે. ત્યાં બંધથી જ જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (બંધાય છે) તે બંધોત્કૃષ્ટ, જે બંધ થયે અથવા નહીં બંધ થયે છતે સંક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પામે તે સંક્રમોત્કૃષ્ટ કહેવાય છે.

ત્યાં જે પ્રકૃતિઓની પોત પોતાની મૂલપ્રકૃતિની અપેક્ષાએ સ્થિતિની ન્યૂનતા (ઓછી) ન થાય, પરંતુ તુલ્યતા જ રહે તે બંધોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓ ૮૭ છે. જ્ઞાનાવરણ - ૫, દર્શનાવરણ - ૮, અંતરાય - ૫, આયુષ્ય - ૪, અસાતાવેદનીય, નરકદિક, તિર્યચદિક, એકેન્દ્રિયજાતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, તેજસસપ્તક, ઔદારિકસપ્તક, વૈક્રિયસપ્તક, નીલ - કટુ (તિક્ત) સિવાયના અશુભ વર્ણાદિ - ૭, અગુરુલઘુ, પરાધાત, ઉપધાત, ઉચ્ચવાસ, આતપ, ઉદ્યોત, નિર્માણ, અંત્ય સંસ્થાન - સંઘયણ, અશુભવિહાયોગતિ, સ્થાવરનામ, ત્રસયતુષ્ક, અસ્થિરષટ્ક, નીચગોત્ર, ૧૬ કષાય અને મિથ્યાત્વ.

બાકીની ૬૧ પ્રકૃતિઓ સંક્રમોત્કૃષ્ટ છે, અને તે આ છે. - સાતાવેદનીય, સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય, ૯નોકષાય, આહારકસપ્તક, શુભ વર્ણાદિ - ૧૧, નીલ, કટુ (તિક્ત), દેવદિક, મનુષ્યદિક, બે-તે-ચઉરિન્દ્રિયજાતિ, છેલ્લા સિવાયના પાંચ સંસ્થાન, પાંચ સંઘયણ, શુભવિહાયોગતિ, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, અપર્યાપ્ત, સ્થિરષટ્ક, તીર્થંકર, ઉચ્ચગ્ગેત્ર.

ત્યાં ^{૩૧}બંધોત્કૃષ્ટ જે મતિજ્ઞાનાવરણીયાદિ, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કષાય, નરકદિકાદિનો, યથાક્રમે ૩૦ - ૭૦ - ૪૦ - ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ સ્થિતિ છે. “જ્યેષ્ઠઃ” ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ “આવલિયદુગહ” ત્તિ બે આવલિકા હીન હોય છે. તે આ પ્રમાણે - સ્થિતિનો બંધ થયા બાદ બંધાવલિકા પસાર થયે છતે સંક્રમ થાય છે. તેમાં પણ ઉદયાવલિકા સકલકરણ અયોગ્ય છે, તેથી કરીને ઉદયાવલિકાથી ઉપરની સ્થિતિ સંક્રમે છે. ઉદયાવલિકા માત્ર તો સંક્રાન્ત વગર રહે છે. તેથી બંધોત્કૃષ્ટનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ બે આવલિકા હીન જ પ્રાપ્ત થાય છે.

અહીં ઉદયવતી અથવા અનુદયવતી પ્રકૃતિઓનો ઉદય સમયથી શરૂ કરીને આવલિકા માત્ર સ્થિતિ ઉદયાવલિકા છે, એ પ્રમાણે પૂર્વ ગ્રંથમાં વ્યવહાર છે. અને અહીં મિથ્યાત્વની ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ સ્થિતિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ જો કે બે આવલિકા હીન કહ્યો છે, તો પણ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન જાણવો. કારણકે મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને જઘન્યથી પણ અંતર્મુહૂર્ત મિથ્યાત્વે જ રહે, પછી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરીને મિથ્યાત્વની સ્થિતિને અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમાં સંક્રમે તેથી અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન જ મિથ્યાત્વનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રાપ્ત થાય છે. ‘સત્તરિ’ પદનું ગ્રહણ સૂત્રમાં બધી જ બંધોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓનો બાહ્યથી આવલિકાદિક હીન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ હોય છે. તે વ્યાપ્તિ નિયમ બતાવવા માટે છે.

બાકીની સંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓનો ૩ આવલિકા હીન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંક્રમે છે. તે આ પ્રમાણે :- બંધાવલિકા પસાર થયે છતે આવલિકાથી ઉપરની સ્થિતિને સર્વ પણ બીજી પ્રકૃતિઓની અંદર આવલિકા ઉપર સંક્રમે છે. અને ત્યાં સંક્રાન્ત થયે છતે

૩૧ કોઇપણ કર્મપ્રકૃતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા બંધોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જેટલી બંધાય તેટલી અને સંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓની સંક્રમદ્વારા જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય, તેમાં એક ઉદયાવલિકા મેળવતા જેટલી થાય તેટલી હોય છે. તેનાથી વધારે હોતી નથી.

આવલિકા માત્ર કાળ સુધી સકલ કરણ અયોગ્ય કરીને સંક્રમાવલિકા પસાર થયે ઉદયાવલિકાથી ઉપરની સ્થિતિ ત્યાંથી પણ પ્રકૃતિઓની અંદર (બીજી વાર) સંક્રમ થાય છે. તેથી સંક્રમોત્કૃષ્ટાનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ ૩ આવલિકા હીન જ છે. તે આ પ્રમાણે - નરકદિકની ઉત્કૃષ્ટ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ બાંધીને બંધાવલિકા પસાર થયે આવલિકાથી ઉપરની સ્થિતિને મનુષ્યદિકને બાંધતો ત્યાં મનુષ્યદિકમાં સંક્રમે છે. અને ત્યાં સંક્રાન્ત થયે છતે આવલિકા માત્ર સકલ કરણ અયોગ્ય કરે, તેથી સંક્રમાવલિકા પસાર થયે ઉદયાવલિકાથી ઉપરની સ્થિતિને દેવદિક બાંધતો ત્યાં પણ સંક્રમે છે. એ પ્રમાણે બીજી પણ સંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ ૩ આવલિકા હીન જાણવો. (ચિત્ર નં ૧ અને ૨ જુઓ)

મિચ્છત્તસુવ્વકોસો, મિત્રમુહુત્તૂળગો ઉ સમ્મત્તે ।

મિસેવંતોકોડાકોડી, આહારતિત્થયરે ॥ ૩૦ ॥

મિથ્યાત્વસ્યોત્કૃષ્ટઃ, મિત્રમુહૂર્તોનસ્તુ સમ્યક્ત્વે ।

મિત્રેવાડન્તઃકોટાકોટી, આહારક-તીર્થકરયોઃ ॥ ૩૦ ॥

ગાથાર્થ :- મિથ્યાત્વનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ અંતર્મુદૂર્ત હીન છે. તથા સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રનો ઉં સ્થિતિસંક્રમ ૨ આવલિકાધિક અંતર્મુદૂર્ત હીન છે. તથા આહારક અને જિનનામનો ઉં સ્થિતિસંક્રમ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે બંધ થયે છતે જેઓની સંક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય છે, તે પ્રકૃતિઓનું ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પરિમાણ કહ્યું. હવે જે પ્રકૃતિઓ બંધ વિના ફક્ત સંક્રમથી જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય છે, તે પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પરિમાણ નિરૂપણ કરતાં કહે છે. -

મિથ્યાત્વનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ “મિત્રમુહૂર્તોનઃ” એટલે અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન છે. તથા સમ્યક્ત્વને વિષે સમ્યક્ત્વનો અને સમ્યક્ત્વ અથવા મિશ્રને વિષે મિશ્રનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન છે. તુ શબ્દ તે અધિક અર્થ સૂચન કરે છે તેથી (અંતર્મુદૂર્ત અને) બે આવલિકા હીન જાણવું. અહીં આ ભાવના છે. - ^{૩૨} દર્શનમોહનીયત્રિકની સત્તાવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ સંક્રલેશમાં વર્તતો મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને બાંધીને પછી અંતર્મુદૂર્ત માત્ર સમય બાદ તરત મિથ્યાત્વથી પડીને વિશુદ્ધિ પામતો સમ્યક્ત્વ પામે છે. પછી મિથ્યાત્વની ૭૦ કો ૭૦ સાગરોપમ લક્ષણની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને અંતર્મુદૂર્ત હીન સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રને વિષે સંક્રમાવે છે, અને ત્યાં સંક્રાન્ત થયે છતે આવલિકા માત્ર સુધી સકલ કરણને અયોગ્ય થાય છે. પછી સંક્રમાવલિકા પસાર થયે ઉદયાવલિકાથી ઉપરની સમ્યક્ત્વની સ્થિતિને અપવર્તનાકરણથી ^{૩૩} સ્વસ્થાને સંક્રમાવે છે. અને મિશ્રની સ્થિતિને પણ સંક્રમાવલિકા પસાર થયે છતે ઉદયાવલિકાથી ઉપરની સ્થિતિને સમ્યક્ત્વમાં સંક્રમાવે છે. અને તે અપવર્તનાકરણથી સ્વસ્થાનમાં સંક્રમાવે છે. એ પ્રમાણે મિથ્યાત્વનો અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન અને સમ્યક્ત્વ - મિશ્રનો અંતર્મુદૂર્ત સહિત બે આવલિકા હીન અર્થાત્ બે આવલિકાધિક અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ થાય છે.

અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે દર્શનત્રિકની સત્તાવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ તેજ જે પૂર્વ સમ્યગ્દૃષ્ટિ થઇને પતિત થયો છે. અને તેને મિથ્યાત્વનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સંભવે નહીં. “બંધેણ ન વોલઇ કયાવિ” એ પ્રમાણે આગમનું વચન હોવાથી, ગ્રન્થિભેદ કરવા છતાંય પડેલાંને પણ અતઃકોડાકોડીથી અધિક બંધનો નિષેધ છે. તેથી આ સર્વ વાત મૂળમાંથી જ નીકળી ગઇ એમ નથી. “બંધેણ ન વોલઇ” એ પ્રમાણે સિદ્ધાંતનો મત છે. કર્મગ્રંથના મતે સમ્યગ્દૃષ્ટિથી પડીને મિથ્યાત્વે આવેલા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પણ પામે છે. તેને તેવા પ્રકારના રસના અભાવથી જ વિશેષ સમર્થન નથી એટલે કાંઇ દોષ નથી.

૩૨ અહીં દર્શનમોહનીયત્રિકની સત્તાવાળો એટલે પ્રથમ ભાષ્યોપશમિક સમ્યક્ત્વ પામેલ જીવ હોય, પછી મિથ્યાત્વે ગયેલ હોય. ૧લા ગુણસ્થાનકે કરણ કરીને તેમજ કરણ કર્યા સિવાય એમ બે રીતે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે, તે હકીકત ઉપશમના કરણમાં કહેવામાં આવશે. કરણ કરીને જે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે તે તો અંતઃ કો ૭૦ ની સત્તા લઇને જ ઉપર જાય છે. કરણ કર્યા વિના જે ચઢે છે તે ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની સત્તા લઇ જવા ગુણસ્થાનકે જાય છે, અને અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંક્રમાવે છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરીને અંતર્મુદૂર્ત સુધી ૧લા ગુણસ્થાનકે રહીને જ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. માટે અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો સંક્રમ થાય છે. એમ કહ્યું છે. ૪થા ગુણસ્થાનકે ગયા બાદ અંતર્મુદૂર્ત સુધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની સત્તા રહે છે. તેટલાં કાળમાં વિશુદ્ધિના બળથી અંતઃ કો ૭૦ની ઉપરાંત સ્થિતિનો નાશ કરે છે. એટલે અંતર્મુદૂર્ત બાદ અંતઃ કોડાકોડી સાગરોપમથી વધારે સ્થિતિ સત્તા હોતી નથી.

૩૩ સ્વસ્થાન એટલે શું ? - જે પ્રકૃતિ પોતાના પરમાણુઓને અન્ય પ્રકૃતિરૂપે પરિણમીને નહીં પરંતુ હીન વા અધિક સ્થિતિવાળા પોતાના જ પરમાણુઓમાં સંક્રમાવે તે સ્વસ્થાન સંક્રમ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન - ૧ : સમયે સમયે કર્મ તો બંધાય છે માટે સમયે સમયે જેટલી સ્થિતિ બંધાય તે સઘળાના સરવાળા જેટલી સત્તા કેમ નહિ ? જેમકે વિવક્ષિત સમયે જ્ઞાનાવરણીયની ત્રીસ કોડાકોડી પ્રમાણ સ્થિતિ બાંધી, પછીના સમયે તેટલી જ સ્થિતિ બાંધી, પછીના સમયે વળી તેટલીજ બાંધી તો તે સઘળાના સરવાળા જેટલી સ્થિતિ સત્તામાં કેમ ન હોય ? માત્ર ત્રીસ કોડાકોડીજ કેમ ?

ઉત્તર : નિષેક રચના કઈ રીતે થાય છે તેનો ખ્યાલ બરાબર હોય તો આ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થશે નહિ. નિષેક રચના આ પ્રમાણે થાય છે - જે સમયે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ ત્રીસ કોડાકોડી પ્રમાણ બંધાયું, તેના ભાગમાં આવેલા દલિકોની રચના તે સમયથી આરંભી ત્રણ હજાર વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિ છોડી ત્રણ હજાર વર્ષ ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડીના જેટલાં સમયો હોય તેટલા સ્થાનકમાં થાય છે, પછીના સમયે બંધાયેલી તેટલી જ સ્થિતિના ભાગ પ્રાપ્ત દલિકો પછીના સમયથી આરંભી ત્રણ હજાર વરસ ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડીના જેટલાં સમયો થાય તેટલામાં ગોઠવાય છે. આ પ્રમાણે જે જે સમયે જેટલી જેટલી સ્થિતિ બંધાય અને તેના ભાગમાં જેટલાં દલિકો આવે તેની રચના તે સમયથી આરંભી તેનો જેટલો અબાધાકાળ હોય તેટલી સ્થિતિ છોડીને બાકીના સ્થાનકમાં થાય છે. આ પ્રમાણે હોવાથી સરવાળો થતો નથી કેમકે નિષેકસ્થાનો તો તેના તેજ છે માત્ર તે તે સ્થાનકમાં વારંવાર દલિકો આવતા હોવાથી તે અતિ પુષ્ટ થાય છે. નિષેકના સ્થાનકો તેના તેજ હોવાથી સરવાળો થતો નથી, તેમજ જેમ જેમ પછી પછીના સમયે જાય તેમ તેમ પૂર્વ પૂર્વની સમય સમય પ્રમાણ સ્થિતિ ભોગવાઈ ક્ષય થઈ જતી હોવાથી બંધથી ઉપર ઉપર એક એક સમયની સ્થિતિ વધતી હોવા છતાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના કાલ પ્રમાણથી એક પણ સમય વધતો નથી એટલે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જેટલી જ સત્તા હોય છે. એમ દરેક સ્થળે સમજવું.

પ્રશ્ન - ૨ : વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલા ત્રીસ કોડાકોડી પ્રમાણ સ્થિતિના ત્રણ હજાર વરસ પ્રમાણ અબાધાકાળમાં દલિક રચના હોય કે નહિ ! શું તે સ્થાનકો સાવ દલિક રચના વિનાના હોય ?

ઉત્તર : વચમાં કોઈપણ સ્થાનકો સાવ દલિક રચના વિનાના હોય જ નહિ. કારણકે પ્રતિસમય બંધ ચાલુ છે, પૂર્વે બંધાયેલા કર્મની નિષેક રચના વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલા કર્મના અબાધાકાળમાં પણ હોય છે જ. અબાધાકાળ વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલા કર્મનો હોઈ શકે, સંપૂર્ણ કર્મનો નહિ. એટલે જે સમય ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ સ્થિતિ બંધાય તે સમયે ભોગવવા યોગ્ય સ્થિતિ પૂર્ણ ત્રીસ કોડાકોડી જ હોય ઓછી નહિ. અને તેથી જ તેની બંધાવલિકા ગયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની બંધાવલિકા અને ઉદયાવલિકા એમ બે આવલિકા ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ અન્યમાં સંક્રમી શકે છે. માટે જ કહ્યું છે કે બંધોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિની સ્થિતિ બે આવલિકા ન્યૂન સંક્રમે છે.

પ્રશ્ન - ૩ : સંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિની કેટલી સ્થિતિ સંક્રમી શકે ?

ઉત્તર : ત્રણ આવલિકા ન્યૂન સંક્રમી શકે. કારણકે બંધોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિની બે આવલિકા ન્યૂન સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય, તેમાં ઉદયાવલિકા મેળવતાં સંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓની કુલ સ્થિતિસત્તા એક આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જેટલી થાય, તેમાંથી સંક્રમાવલિકા ગયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની સ્થિતિ સંક્રમે એટલે સંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિની ત્રણ આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંક્રમી શકે. દાખલા તરીકે - નરકગતિની વીશ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ બાંધી, બંધાવલિકા ગયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની સ્થિતિ બંધાતી મનુષ્યગતિમાં તેની ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમાવે, એટલે મનુષ્યગતિની તે ઉદયાવલિકા મેળવતાં કુલ સ્થિતિસત્તા એક આવલિકા ન્યૂન વીશ કોડાકોડી થાય. હવે જે સમયે નરકગતિની સ્થિતિ મનુષ્યગતિમાં સંક્રમી તે સમયથી સંક્રમાવલિકા ગયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની સ્થિતિ સંક્રમે એટલે કુલ ત્રણ આવલિકા ન્યૂન વીશ કોડાકોડી પ્રમાણ સ્થિતિ બંધાતી દેવગતિમાં સંક્રમી શકે એટલે જ કહ્યું છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાંથી સંક્રમોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓની ત્રણ આવલિકા ન્યૂન સ્થિતિ અન્યત્ર સંક્રમે છે. એ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ સમજવું.

પ્રશ્ન - ૪ : નરકગતિ મનુષ્યગતિમાં સંક્રમે ત્યારે નરકગતિની સત્તા રહે કે નહિ ? શું નરકગતિની સત્તા સાવ ખલાસ થાય ?

ઉત્તર : અન્ય પ્રકૃતિ નયન સંક્રમવડે જે પ્રકૃતિ અન્યમાં સંક્રમે તેની સત્તા સાવ ખલાસ થાય નહિ. સંક્રમનારી પ્રકૃતિના સત્તામાં જેટલાં સ્થિતિસ્થાનો છે અને તેમાં જે દલરચના છે તે સ્થિતિસ્થાનોની દલરચનાનો અમુક ભાગ અન્યમાં સંક્રમે છે, સત્તાગત સંપૂર્ણ દળ રચના અન્યરૂપે થતી નથી એટલે તેની સત્તાનો સર્વથા અભાવ થતો નથી. સત્તાનો સર્વથા અભાવ તો વ્યાધાતભાવિની અપવર્તના વડે થાય છે.

સ્થિતિ સંક્રમમાં પર(અન્ય) પ્રકૃતિ લતામાં જે સંક્રમ્ય થતી સ્થિતિ અને સંક્રમકાલે સર્વસ્થિતિઓનું સ્થાપના ચિત્ર નં. ૧

અન્યોત્કૃષ્ટ સ્થાપના ચિત્ર-૧ (ગાથા રહના આધારે)

[illegible]

ચિત્રની સમજૂતી :- અહીં પ બિંદુને આવલિકા રૂપ કલ્પીને, બન્યોત્કૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ૨૦ કોઠો સાગળ છે. પ્રથમ બંધાવલિકારૂપ પ બિંદુ પસાર થતાં બીજા પ બિંદુ ઉદ્યાવલિકાના સર્વકરણને અયોગ્ય હોવાથી પસાર થતાં બાકી રહેલ ૨ આવલિકા ન્યૂન ૨૦ કોઠો સાગળ ની સ્થિતિ અન્ય પ્રકૃતિરૂપે સંક્રમાવે તે વખતે સંક્રમયોગ્ય પ્રકૃતિની સ્થિતિ સત્તા છે.

બીજી લાઇનમાં દેવગતિની ૧૦ કોઠ સાગળ બંધાતી સ્થિતિ બતાવી છે. તેમાં પ્રથમ ૫ બિંદુ તે દેવગતિની બંધાવલિકા છે. અને નરકગતિની ઉદયાવલિકા અને સંક્રમણાવલિકા એ ત્રણનું એક કાલ પશું છે. ત્રીજી લાઇનમાં ૨ આવલિકા ન્યૂન ૨૦ કોઠ સાગળ નરકગતિની સંક્રમણે આવેલ સ્થિતિ દેવગતિ ૩૫ થયેલ છે. અને તે વખતે યતુસ્થિતિ ૧ આવલિકા ન્યૂન ૨૦ કોઠ કોઠ સાગળ થાય છે. (પ્રશ્ન - ૧ થી ૫ વિશેષ સમજૂતી માટે પેઇજ નંબર - ૩૬૮, ૩૬૯ જુઓ)

સંક્રમોત્કૃષ્ટનું સ્થાપના ચિત્ર - ૨ મનુષ્યગતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણે

[illegible]

ચિત્રની સમજૂતી :- ઉપરના ચિત્રમાં પ્રથમ લાઇનમાં ૫ બિંદુરૂપ બંધાવલિકા અને ૫ બિંદુરૂપ ઉદયાવલિકા પસાર થતા ૨ આવલિકા ન્યૂન ૨૦ કોંકોસાગઠની જે સ્થિતિ છે, તે મનુષ્યગતિમાં સંક્રમ પ્રાયોગ્ય સ્થિતિઓ છે. બીજી લાઇનમાં પ્રથમ ૫ બિંદુ એ મનુષ્યગતિની બંધાવલિકા છે અને તે જ નરકગતિની ઉદયાવલિકા અને સંક્રમાવલિકા એ ત્રણેનું એક કાલપણું છે. અને બીજા ૫ બિંદુ તે પછીની આવલિકામાં મનુષ્યગતિની ઉદયાવલિકા થશે. કુલ ૧૫ કોંકો સાગઠ મનુષ્યગતિની બંધાતી ઉદ્દૃષ્ટ સ્થિતિ છે. ત્રીજી લાઇનમાં ૨ આવલિકા ન્યૂન ૨૦ કોંકોસાગઠ નરકગતિની સ્થિતિ સંક્રમીને મનુષ્યગતિરૂપ થયેલ છે. તે વખતે યત્સ્થિતિ ૧ આવલિકા ન્યૂન ૨૦ કોંકો સાગઠની થાય. ચોથી લાઇન તે દેવગતિની ૧૦ કોંકોસાગઠની ઉદ્દૃષ્ટ સ્થિતિ છે. ત્યાં પ્રથમ પાંચ બિંદુ તે દેવગતિની બંધાવલિકા અને તે જ મનુષ્યગતિની ઉદયાવલિકા અને સંક્રમાવલિકા એ ત્રણેનું એક કાલપણું છે અને પછીના ૫ બિંદુ એ પછીની આવલિકામાં દેવગતિની ઉદયાવલિકા થશે. પાંચમી લાઇનમાં મનુષ્યગતિ સંક્રમી તે ૩ આવલિકા ન્યૂન ૨૦ કોંકોસાગરોપમની સ્થિતિ દેવગતિ રૂપ થઇ અને તે વખતે યત્સ્થિતિ ૨ આવલિકા ન્યૂન ૨૦ કોંકોસાગરોપમ થાય.

અહીં તીર્થંકર નામકર્મ અને આહારકસપ્તકનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. તે આ પ્રકૃતિની સત્તા પણ તેટલી જ કહી છે. તો શું આ પ્રકૃતિઓ બંધોત્કૃષ્ટ છે કે સંક્રમોત્કૃષ્ટ છે ? એ પ્રમાણે શંકા થયે છે તે કહે છે. - “અંતો” ઇત્યાદિ આહારકસપ્તક અને તીર્થંકર નામકર્મના સંક્રમથી સ્થિતિસત્તાકર્મ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ છે. તેથી આ સંક્રમોત્કૃષ્ટ જાણવી. જો કે આ પ્રકૃતિઓનો બંધથી પણ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ સ્થિતિસત્તા પામે છે. તો પણ બંધોત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં સંક્રમોત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંખ્યેયગુણ જાણવી. “બંધદ્વિર્ઘો સંતકમ્મદ્વિર્ઘો સંલેખગુણ સ્થિતિ” એ પ્રમાણે ચૂર્ણીકારનું વચન છે. અર્થાત્ બંધસ્થિતિથી સત્તાસ્થિતિ સંખ્યાતગુણ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. તેથી આહારકસપ્તક અને તીર્થંકરને વિષે સંક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ બંધાવલિકા ને ઉદયાવલિકા સહિત ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ થવી જોઈએ. તો આહારક અને જિનનામની સંક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ માત્ર અંતઃકોડાકોડી સાગર પ્રમાણ જ કેમ કહો છો ? જવાબ : એ પ્રમાણે નથી. આ બન્ને પ્રકૃતિઓમાં અન્ય પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ સ્થિતિબંધકાલમાં જ થાય છે, પરંતુ બીજે વખતે હોતો નથી. અને આ બન્ને પ્રકૃતિનો બંધ વિશુદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને વિશુદ્ધ સંયત જ કરે છે. વિશુદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને વિશુદ્ધ સંયતની સ્થિતિસત્તા આયુષ્ય સિવાય સર્વ કર્મની અંતઃકોડાકોડી સાગર છે, અધિક નથી, તેથી સંક્રમથી પણ આટલા માત્ર થાય છે, પણ અધિક નહીં. એ પ્રમાણે દોષનો અભાવ છે. અને પંચસંગ્રહમાં કહ્યું છે. - “તિલ્પયરાહારાણં સંક્રમણે બંધસંતણું પિ । અંતોકોડાકોડી તહા વિ તા સંક્રમુક્કોસા ॥ ૩૮ ॥ એવસ્ય સંતયા જં સમ્મદિદ્ધિણ સવ્વકમ્મેસુ સ્થિતિ ।” જો કે તીર્થંકરનામ અને આહારકસપ્તકમાં જ્યારે સંક્રમ થાય ત્યારે બંધ અને સત્તામાં પણ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ જ હોય છે. તો પણ તે સંક્રમોત્કૃષ્ટ છે. કારણકે સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માઓને સર્વ કર્મની એટલી જ સત્તા હોય છે. “એવડયસંતય” સ્થિતિ - એટલી અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ જ સત્તા હોય છે.

સત્તાસિં જદ્ધિગ્ગો, સાવલિગો સો અહાગ્ગાણં તુ ।

બંધુવ્વકસ્સુવ્વકોસો, સાવાહટિર્ઘં ય જદ્ધિગ્ગો ॥ ૩૯ ॥

સર્વાસાં યત્થિતિકઃ, સાવલિકઃ સ અથાયુષ્ષાણાં તુ ।

બંધોત્કૃષ્ટોત્કૃષ્ટા, સાવાધા સ્થિતિશ્ચ યત્થિતિકઃ ॥ ૩૯ ॥

ગાથાર્થ :- સર્વ પ્રકૃતિઓનો યત્થિતિસંક્રમ એક આવલિકા સહિત જાણવો. અને આયુષ્ય બંધોત્કૃષ્ટ છે. તેની યત્થિતિ અભાધા સહિત છે.

ટીકાર્થ :- હવે સર્વ પ્રકૃતિઓનો બંધોત્કૃષ્ટ અથવા સંક્રમોત્કૃષ્ટની સંક્રમકાળમાં જેટલી સ્થિતિઓ પ્રાપ્ત થાય છે તેટલી સ્થિતિ બતાવે છે. સર્વ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ “યત્થિતિકઃ” સંક્રમકાળમાં જે સ્થિતિ રહે તે યત્થિતિ એ પ્રમાણે કહેવાય છે તેથી યા સ્થિતિઃ વિદ્યતે યસ્ય સઃ એ પ્રમાણે બહુગ્રીહ સમાસ છે તે “સાવલિકઃ” આવલિકા સહિત જાણવો. જે પહેલા સંક્રમ કહ્યો તેને આવલિકા સહિત કરતા જેટલાં પ્રમાણનો થાય તેટલી સ્થિતિ તે પ્રકૃતિની સંક્રમણકાલે વિદ્યમાન છે. એ ભાવાર્થ છે. તેથી બંધોત્કૃષ્ટની આવલિકાહીન અને સંક્રમોત્કૃષ્ટની તો બે આવલિકાહીન સંક્રમણકાલે સર્વસ્થિતિ જાણવી.

પ્રશ્ન - ૫ : ઉપર બંધોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિની બંધાવલિકા ગયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની સ્થિતિ પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિની ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમે એમ શા માટે કહ્યું ? ઉદયાવલિકામાં પણ સંક્રમે એમ કેમ ન કહ્યું ?

ઉત્તર : બંધાવલિકા ગયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની સ્થિતિ અન્યત્ર સંક્રમે છે એમ ઉપર કહ્યું છે. અન્ય પ્રકૃતિ નયન સંક્રમવડે જે સ્થાનકોનો સંક્રમ થાય છે. તેની નિષેક રચનામાં ફેરફાર થતો નથી. બંધકાળે જે પ્રમાણે નિષેક રચના થઈ છે. તે તેજ પ્રમાણે રહે છે માત્ર તેમાંના સ્વભાવાદિ પલટાઈ જાય છે. બંધાવલિકા ગયા બાદ જે સમયે સંક્રમ થાય છે તે સમયે ઉદયાવલિકા જેટલો કાળ ગયા પછી ફળ આપી શકે તે સ્થાનકોનો સંક્રમ થાય છે, ઉદયાવલિકા કરણને અયોગ્ય હોવાથી તેની અંદરના સ્થાનકોનો સંક્રમ થતો નથી. તેથી જ ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમે છે એમ કહ્યું છે. (ઇતિ ચિત્ર નં ૦ ૧ની સમજૂતી સમાપ્ત)

તે આ પ્રમાણે :- ^{૩૪}સંકલેશ આદિ કારણના વશથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને બંધાવલિકા પસાર થયે ઉદયાવલિકાથી ઉપરની ^{૩૫}સ્થિતિ સંક્રમ કરવા માટે શરૂ કરે છે. તેથી બંધોત્કૃષ્ટની એક આવલિકાહીન સ્થિતિ જાણવી, સંક્રમોત્કૃષ્ટની તો બંધાવલિકા અને સંક્રમાવલિકા પસાર થયે ઉદયાવલિકાથી પરાવર્તમાન સ્થિતિ બીજી સ્થિતિમાં સંક્રમે છે. તેથી સંક્રમોત્કૃષ્ટની બે આવલિકાહીન સંક્રમકાલે સર્વસ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આયુષ્યની તો ઉત્કૃષ્ટ એટલે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો સંભવ બંધોત્કૃષ્ટ જ છે. ^{૩૬}પણ સંક્રમોત્કૃષ્ટ નહીં. જેથી આયુષ્ય પ્રકૃતિઓનો પરસ્પર સંક્રમ થતો નથી. 'સ' ચ યત્સ્થિતિકઃ આયુષ્યની સાબાધા અબાધા સહિત સર્વ સ્થિતિ જાણવી. ફક્ત બંધુવક્ત્સાણ આવલિગૂણા ટિડ્ઝ જટિડ્ઝ એ પ્રમાણે વચનથી બંધાવલિકા ઓછી જાણવી. અહીં આયુષ્ય વ્યાધાત કરનારી અપવર્તના નિયમથી ઉદય થયે છતે પ્રવર્તે છે. તેથી તેને આશ્રયીને અહીં યત્સ્થિતિનું નિરૂપણ કર્યું નથી. જે ^{૩૭}નિર્વ્યાધાતભાવિની અપવર્તના તે અનુદયે પણ બંધાવલિકા પસાર થયે ^{૩૮}હંમેશા પ્રવર્તે છે.

બન્ધે પણ પ્રવર્તમાન થયે છતે પ્રથમ સમયથી બંધાયેલ સ્થિતિઓનો બંધાવલિકા અતિક્રમ થયે ઉદ્વર્તના પણ થાય છે. તેથી નિર્વ્યાધાતભાવિ અપવર્તના રૂપ અને ઉદ્વર્તના રૂપ સ્વસ્થાનસંક્રમ ને વિષે ^{૩૯}યત્સ્થિતિ આયુષ્યની આવલિકા હીન અબાધા સહિત સર્વ સ્થિતિ જાણવી. તે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પરિમાણ કહ્યો. (યંત્ર નં ૨૧ જુઓ)

ઇતિ ૩૭ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ અને યત્સ્થિતિનું પ્રમાણ - યંત્ર નં ૨૧

સ્થિતિસંક્રમ સંખ્યા	પ્રકૃતિઓને વિષે	સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ	યત્સ્થિતિનું પ્રમાણ
૯૨	મિથ્યાત્વ અને ૪ આયુષ્ય સિવાય ૯૨ બન્ધોત્કૃષ્ટા	સ્વ-સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં બે આવલિકા હીન	સ્વ-સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં એક આવલિકા હીન
૫૯	સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય સિવાયની સંક્રમોત્કૃષ્ટા	સ્વ - સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં ત્રણ આવલિકા હીન	સ્વ-સ્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં બે આવલિકા હીન
૧	મિથ્યાત્વમોહનીય	૭૦ કોંકોંસાગળમાં અંતર્મુદૂર્ત હીન	૭૦ કોંકોંસાગળમાં અંતર્મુદૂર્ત હીન
૨	સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય	બે આવલિકાધિક અંતર્મુદૂર્ત હીન ૭૦ કોંકોંસાગળ	આવલિકા સહિત અંતર્મુદૂર્ત હીન ૭૦ કોંકોંસાગળ
૪	આયુષ્ય	અબાધાહીન અપવર્તનાસંક્રમ	અબાધાસહિત બંધાવલિકા હીન

૩૪ સર્વ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સન્નાળિ વિદુટિડ્ઝ અસુહા જ સા ઇ સંક્લિતેણે એ સૂત્રાનુસારે સંકલેશથી જ બંધાય છે. અહીં બન્ધોત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિ પ્રસ્તાવે સંક્લેશાદિ માં આદિ શબ્દ કહેવાનું પ્રયોજન બન્ધોત્કૃષ્ટ જે ૩ શુભ આયુષ્ય તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વિશુદ્ધ વડે બંધાય છે. તેથી ૩ શુભાયુની વિશુદ્ધ ગ્રહણ કરવાને અર્થે આદિ શબ્દનું ગ્રહણ સમજાય છે. "મુતું નરઅમરિસિઆરું" ઇતિ વચનાત્.

૩૫ 'ઉપરની' એ શબ્દથી બંધાવલિકા સિવાયની આગળ પ્રદેશ સંબંધી એક આવલિકા વર્જને ઉપરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધીની સર્વસ્થિતિલતા એમ જાણવું.

૩૬ કદાચ અહીં એમ સંકા થાય કે મનુષ્ય તિર્થચના આયુષ્યે સ્વ-મૂળકર્મની સમાન બંધ થતો નહિ હોવાથી તેને બંધોત્કૃષ્ટમાં કેમ ગણ્યા ? ઉત્તરમાં સમજવું કે સંક્રમોત્કૃષ્ટમાં ગણવામાં આવે તો આયુષ્યમાં અન્ય પ્રકૃતિના દલિકનો સંક્રમ થાય છે એવો વ્યામોહ થાય, એ વ્યામોહ ન થાય માટે બંધોત્કૃષ્ટમાં ગણ્યા છે. કારણ કે ચારે આયુષ્યમાં પરસ્પર સંક્રમ કે કોઈ અન્ય પ્રકૃતિના દલિકનો સંક્રમ થતો જ નથી. બંધોત્કૃષ્ટ અને સંક્રમોત્કૃષ્ટથી અન્ય કોઈ ત્રીજો ભેદ નથી કે તેમાં તેને દાખલ કરાય. એટલે કાં તો બેયમાં ન ગણવા જોઈએ કે બંધોત્કૃષ્ટમાં ગણવા જોઈએ. અહીં બંધોત્કૃષ્ટમાં ગણ્યા છે તે પુક્તિયુક્ત જ છે.

૩૭ સ્થિતિઘાત વિનાની અપવર્તના તે નિર્વ્યાધાતભાવી અપવર્તના

૩૮ બંધકાલે અને અબંધકાલે પણ નિર્વ્યાધાત અપવર્તના પ્રવર્તે છે માટે સદાકાળ પ્રવર્તે એમ કહ્યું છે. પરંતુ સ્થિતિઘાત પ્રસંગે તો વ્યાધાતભાવી અપવર્તના જ હોય છે. આયુષ્ય પ્રતિઘાતક મુખ્ય ૭ કારણોથી આયુષ્યનો વ્યાધાત થતાં આયુષ્યની વ્યાધાતાપવર્તના હોય ને શ્લેષ કર્મોનો અપૂર્વકરણાદિગુણ પ્રાપ્તિથી વ્યાધાતાપવર્તના હોય એમ મને સમજાય છે. પછી તત્ત્વ શ્રી બહુશ્ચુતગમ્ય.

૩૯ જેમ કે પૂર્વકોટી વર્ષના આયુષ્યમાં કોઈ આત્મા બે ભાગ ગયા પછી બરાબર ત્રીજા ભાગના પહેલા સમયે ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય માંથી તેનો બંધાવલિકા ગયા બાદ ઉપરોક્ત બે માંથી કોઈ પણ સંક્રમ થઈ શકે છે. તેથી તે એક આવલિકાહીન પૂર્વકોટીના ત્રીજા ભાગ અધિક ૩૩ સાગળ પ્રમાણ કુલસ્થિતિ યત્સ્થિતિ સંભવે છે.

--: અથ ઇથી જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ દ્વાર :-

આવરણવિઘ્નદંસણ - ચઝવકલોભંતવેયગાઠ્ઠનં ।

ઁગા ટિઈ જહઝ્ઝો, જટ્ટિઈ સમયાહિગાવલિગા ॥ ૩૨ ॥

આવરણવિઘ્નદર્શન - ચતુષ્કલોભાન્તવેદકાણુષામ્ ।

ઁકાસ્થિતિ-જઘન્યે, યત્થિતિ સમયાધિકાવલિકા ॥ ૩૨ ॥

આધાર્થ :- જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, દર્શનાવરણ-૪, સંજવલન-લોભ, વેદક સમ્યક્ત્વ, આયુષ્ય-૪, ઁ ૨૦ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ૧ સમય અને જઘન્ય યત્થિતિ સમયાધિકાવલિકા છે.

ટીકાર્થ :- હવે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પરિમાણ કહેવાનો અવસર છે. જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ બે પ્રકારે છે. (૧) સ્વપ્રકૃતિને વિષે અને (૨) પરપ્રકૃતિને વિષે બન્નેમાં પણ ઉદયાવલિકામાં જે અન્તિમ સંછોભસ્થાન તે ^{૪૦}જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ તેથી ઉદયાવલિકાના બહારના ભાગમાં જે નાંખવું તે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ન થાય ઁ પ્રમાણે સિદ્ધ થયું અને આ લક્ષણ નિદ્રાદિક સિવાય જાણવું.

ત્યાં સ્વપ્રકૃતિઓને વિષે જઘન્યસ્થિતિ સંક્રમ પરિમાણ પ્રતિપાદન માટે કહે છે. “આવરણ” ત્તિ જ્ઞાનાવરણીય-૫, “વિઘ્ન ત્તિ” અન્તરાય-૫, દર્શનચતુષ્કની ચક્ષુ-અચક્ષુ, - અવધિ - કેવલદર્શનાવરણ, લોભંત ત્તિ સંજવલન લોભ, “વેયગ” ત્તિ વેદક સમ્યક્ત્વ, ચાર આયુષ્ય ઁમ કુલ સર્વ સંખ્યા ૨૦ પ્રકૃતિઓનો પોત પોતાના સત્તા વિચ્છેદ સમયે સમયાધિક ઁક આવલિકા સ્થિતિ બાકી રહે છેતે ઉદયાવલિકા સર્વકરણ અયોગ્ય હોવાથી ઉદયાવલિકાની ઉપરની સમય માત્ર સ્થિતિને અપવર્તના સંક્રમવડે ઉદયાવલિકાની નીચેના સમયાધિક ત્રીજા ભાગમાં સંક્રમાવે છે.^{૪૧} આ સમય માત્ર જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ છે. અને યત્થિતિ સર્વસંક્રમસ્થિતિ પરિમાણ અહીં સમયાધિક ઁક આવલિકા હોય છે.

નિદ્વાદુગસ્સ ઁગા, આવલિયદુગં અસંખભાગો અ ।

જટ્ટિઈ હાસચ્છવ્કે, સંઘેજ્ઞાઠ્ઠ સમાઠ્ઠ ॥ ૩૩ ॥

નિદ્રાદિકસ્યૈકા - ઽઽવલિકાદિકમસંખ્યેયભાગઞ્ઞ ।

યત્થિતિર્હાસ્યષટ્કે, સઽઽયેયાયુસ્તુ સમાયુઃ ॥ ૩૩ ॥

આધાર્થ :- નિદ્રાદિકનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ૧ સમયને યત્થિતિ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક બે આવલિકા તથા હાસ્યષટ્કનો પરપ્રકૃતિમાં જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ છે.

ટીકાર્થ :- “નિદ્રાદિકસ્ય” નિદ્રા - પ્રચલા લક્ષણનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ સ્વસંક્રમને અંતે સ્વસ્થિતિથી ઉપરની ઁક સમયમાત્ર સ્થિતિ છે ને તે નીચેની આવલિકાના ત્રીજા ભાગમાં સમયાધિકમાં નંખાય છે. અને તે સમયે યત્થિતિ ઁટલે સર્વસ્થિતિ બે આવલિકા અને ત્રીજી આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ હોય છે.^{૪૨}

૪૦ તાત્પર્ય ઁ છે કે ક્ષય કરતાં છેવટે જેટલી સ્થિતિનો અન્ય પ્રકૃતિ નયનસંક્રમ વડે (જો કે અન્યપ્રકૃતિ નયનસંક્રમ વડે જેટલા સ્થાનકોનો સંક્રમ થાય છે. તેમાં કંઈ ફેરફાર થતો નથી અર્થાત્ બાંધતી વખતે જે કાળે જે પ્રકારના ફળ આપવા રૂપે નિયત થયા હોય છે, સંક્રમ થયા બાદ તે કાળે જેમાં સંક્રમ થયો તેને અનુસરતું ફળ આપે છે. પરંતુ છેલ્લે જેટલી જઘન્ય સ્થિતિનો સંક્રમ થાય છે તે સ્થિતિ સંકોચાઈ ઉદયાવલિકામાં સંક્રમે છે. અર્થાત્ ઉદયાવલિકાના કાળમાં ફળ આપે તેવી થઈ જાય છે.) સંક્રમણકરણ વડે પરપ્રકૃતિની ઉદયાવલિકામાં સંક્રમ થાય તે અથવા અપવર્તના સંક્રમ વડે પોતાની જ ઉદયાવલિકામાં જે સંક્રમ થાય તે જઘન્યસ્થિતિ સંક્રમ કહેવાય છે.

૪૧ તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે કે ક્ષપકશ્રેણિમાં ૧૦મા ગુણસ્થાનકે ક્ષય કરતાં કરતાં જ્યારે સંજવલન લોભની સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણસ્થિતિ શેષ રહે ત્યારે ઉદયાવલિકા સકલ કરણને અયોગ્ય હોવાથી ઉદયાવલિકા ઉપરની સમય પ્રમાણ સ્થિતિને અપવર્તના કરણ વડે નીચેના પોતાના જ ઉદયાવલિકાના સમયાધિક ત્રીજા ભાગમાં સંક્રમાવે તે સંજવલન લોભનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કહેવાય છે.

૪૨ તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે કે ૧૨મા ગુણકશ્રેણિ ક્ષય કરતાં કરતાં નિદ્રાદિકની આવલિકાના અસંખ્યાતમાભાગે અધિક બે આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ સત્તામાં શેષ રહે ત્યારે સૌથી ઉપરની સમય પ્રમાણ સ્થિતિને અપવર્તના કરણ વડે નીચેના ઉદય સમયથી આરંભી ઉદયાવલિકાના સમયાધિક ત્રીજા ભાગમાં જે સંક્રમાવે છે. તે નિદ્રાદિકનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કહેવાય છે. અને તેનો સ્વામી ક્ષીણકષાયવીતરાગ આત્મા છે. તે વખતે યત્થિતિ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગે અધિક બે આવલિકા છે.

અહીં વસ્તુ સ્વભાવ એ પ્રકારનો છે કે જ્યારે નિદ્રાદિકનો આવલિકાનો અસંખ્યાતમાત્રાગ અધિક બે આવલિકા બાકી રહે ત્યારે ઉપરની એક સમયમાત્ર સ્થિતિ સંક્રમે છે. પરંતુ મતિજ્ઞાનાવરણાદિની જેમ સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે (ઉપરની સમયમાત્ર સ્થિતિ) સંક્રમે તેમ બનતું નથી.

હવે જે પ્રકૃતિઓ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પરપ્રકૃતિમાં (સંક્રમવાથી) સંભવે છે, તે પ્રતિપાદન કરે છે. “હાસચ્છવકે” ઇત્યાદિ તે હાસ્યથી ઓળખાય છે. તે હાસ્યષટ્ક - હાસ્ય, રતિ-અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા એ ૬ પ્રકૃતિઓનો ક્ષેપકશ્રેણિ કરનાર અપવર્તનાકરણ વડે સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિ કરાયેલ છે. તેથી તે (પ્રકૃતિઓ) સર્વથા નિર્લેપ (ક્ષય) પ્રસંગે તે સંજવલન ક્રોધમાં નાંખે છે ત્યારે હાસ્યષટ્કનો જઘન્યસ્થિતિ સંક્રમ થાય છે.

સોણમુહુર્તા જટ્ટિઙ્ગ, જહણ્ણબંધો ઉ પુરિસસંજલણે ।

જટ્ટિઙ્ગ સગઝ્ઞજુત્તો, આવલિયદુગૂણગો તત્તો ॥ ૩૪ ॥

સોનાન્તર્મુહૂર્તા યત્થિતિ - જઘન્યબન્ધસ્તુ પુરુષસંજલનાનામ્ ।

યત્થિતિ સ્વકોનપુક્તઃ, આવલિકાદિકોનકસ્તતઃ ॥ ૩૪ ॥

આથાર્થ :- તે અવસરે હાસ્યષટ્કની અંતર્મુહૂર્ત અધિક (સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ) યત્થિતિ છે. પુનઃ પુરુષવેદ અને સંજવલનત્રિકનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ તે અબાધારહિત જ સ્થિતિબન્ધ પ્રમાણ છે. અને સ્વઉણયુક્ત એટલે અંતર્મુહૂર્ત રૂપ અબાધા સહિતને બે આવલિકા રહિત જૉસ્થિૉ બંધપ્રમાણ યત્થિતિ છે.

ટીકાર્થ :- સંક્રમણકાલે તે જ (હાસ્યષટ્કની) સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિ ‘સોનમુહૂર્તા’ અંતર્મુહૂર્તથી અધિક કરીએ ત્યારે યત્થિતિ - સર્વસ્થિતિ થાય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. અન્તરકરણમાં વર્તતો જીવ તે સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિને સંજવલન ક્રોધમાં સંક્રમાવે છે. અને અન્તરકરણમાં કર્મદલિક વેદાતુ નથી. પરંતુ તેથી આગળ વેદાય છે. તેથી અન્તરકરણ કાલથી અધિક સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણથી જે સ્થિતિ તે હાસ્યષટ્કની જઘન્યસ્થિતિ સંક્રમકાલે યત્થિતિ છે. અને આ સંખ્યેય વર્ષ પ્રમાણ તે સ્થિતિને અપવર્તના કરણથી ટુંકી કરીને સંજવલન ક્રોધની ઉદયાવલિકામાં નાંખે છે. એ પ્રમાણે જાણવું. નહિ તો સ્થિતિ ઘણી હોવાથી ઉદયાવલિકાના બહારના ભાગમાં પણ નાંખે અને તેથી અન્ય પ્રકૃતિની ઉદયાવલિકામાં જે અંતિમ (સ્થાન) દળિયા તે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ છે. એ પ્રમાણે વચન વિરૂદ્ધ થાય.

પુરુષવેદનો અને સંજવલનનો જે જઘન્ય સ્થિતિબંધ પહેલા કલ્પો છે તે આ પ્રમાણે છે. પુરુષવેદનો આઠ વર્ષ, સંજવલન ક્રોધનો બે માસ, સંજવલન માનનો ૧ માસ, સંજવલન માયાનો અર્ધ માસ, તે જ જઘન્ય સ્થિતિબંધ અબાધાકાળ ઓછો તેઓનો (૪ પ્રકૃતિઓનો) જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ છે. કારણકે અબાધારહિત જ સ્થિતિ અન્યત્ર (પરપ્રકૃતિમાં) સંક્રમે છે. ત્યાં જ (અબાધારહિત સ્થિતિમાંજ) કર્મદલિકનો સંભવ છે. કારણકે અબાધાકાલ રહિત જે કર્મસ્થિતિ તે કર્મનિષેક રૂપ કહેવાય. અને જઘન્ય સ્થિતિબંધની અબાધા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જ હોય છે. અને જઘન્ય સ્થિતિ સંક્રમણકાલે અબાધાકાળ મધ્યમાં પૂર્વે બાંધેલ (કર્મદલિક) સત્તાકર્મ સર્વ પણ ક્ષીણ થવાથી તે અબાધાકાલ મધ્યે પૂર્વે બાંધેલ દલિકની સત્તા હોતી નથી. તેથી પુરુષવેદ આદિનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ તે અંતર્મુહૂર્ત હીન પોત પોતાના જઘન્ય સ્થિતિબંધ પ્રમાણ છે. અને તે વખતે તેઓની યત્થિતિ - સર્વસ્થિતિ પોતાના તે હીન કરેલા અંતર્મુહૂર્ત રૂપ અબાધાકાલ સહિત જૉ સ્થિતિસંક્રમમાંથી અથવા જઘન્ય સ્થિતિબંધમાંથી પણ બે આવલિકા હીન જેટલી જાણવી.

૪૩ અહીં પુરુષવેદાદિ પ્રકૃતિઓનો અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન જઘન્ય સ્થિતિબંધ પ્રમાણ જઘન્યસ્થિતિ સંક્રમ કલ્પો. કારણમાં એમ જણાવ્યું છે કે અબાધામાં તો દલ રચના હોતી નથી. બરાબર છે. વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલ કર્મની અબાધામાં તો દલરચના હોતી નથી. પરંતુ પહેલાં બંધાયેલા કે જેનો અબાધાકાળ વીતી ગયો હોય છે તેની દલરચના તો હોય છે. પહેલાં જણાવી પણ ગયા છે. કે વિવક્ષિત સમયે બંધાયેલ કર્મનો અબાધાકાળ હોય શકે, આખી લતાનો નહિ. અને તેથી જ ૩૦ કોઠકો સાગૉ આદિ પ્રમાણ બંધાયેલ કર્મ સ્થિતિ બંધાવલિકા ઉદયાવલિકા ન્યૂન સંક્રમી શકે છે. એ પ્રમાણે અહીં બંધાવલિકા ગયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની એમ બે આવલિકા ન્યૂન આઠ વર્ષ પ્રમાણ સંક્રમે તે જઘન્યસ્થિતિ સંક્રમ એમ કેમ ન કલ્પું ? અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન શા માટે કલ્પો ?

પ્રશ્ન ઠીક છે. પરંતુ આ પ્રશ્ન ત્યારે જ થાય કે જે સમયે ઉપરોક્ત પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ થાય. તે સમયે અન્ય સમયોના બંધાયેલ કર્મદલો સત્તામાં હોય. પરંતુ તેમ નથી. જે સમયે પુરુષવેદાદિનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ થાય છે તે સમયે પોત પોતાના વિચ્છેદ સમયે જે બંધાયુ હોય છે તે જ સત્તામાં હોય છે. અન્ય કોઈ પણ સમયનું બંધાયેલ સત્તામાં હોતું નથી. કેમકે ક્ષય થઈ ગયો હોય છે. માટે જ પુરુષવેદાદિ પ્રકૃતિઓનો અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન આઠ વર્ષાદિ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કલ્પો છે.

બે આવલિકા હીન પણ કેમ ? તો કહે છે બંધવિચ્છેદ થયા બાદ તુરત જ બંધાવલિકા પસાર થયે અન્ય સમયે બાંધેલ પુરુષવેદાદિ - જની પ્રકૃતિ સ્થિતિ સંક્રમણ કરવાનું શરૂ કરે છે અને તે આવલિકા માત્ર કાળમાં સંક્રમી અને એ જ સંક્રમાવલિકાના છેલ્લા સમયે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી બંધાવલિકા અને સંક્રમાવલિકા રહિત અને અબાધાકાલ સહિત જેટલાં જઘન્ય સ્થિતિબંધ તેટલી જ જઘન્ય સ્થિતિ સંક્રમકાલે એ જ પ્રકૃતિઓની યત્સ્થિતિ - સર્વસ્થિતિ પણ જાણવી.

જોગંતિયાણમંતોમુહુત્તિઓ, સેસિયાણ પલ્લસસ ।

ભાગો અસંખિયતમો, જદ્વિડ્ગો આલિગાઈ સહ ॥ ૩૫ ॥

યોગ્યન્તિકાનામાન્તમૌહુત્તિકી શૈષિકાણાં પલ્લસ્ય ।

ભાગોડસદ્ગ્યેયતમે, યત્સ્થિતિક આવલિકયા સહ ॥ ૩૫ ॥

ગાથાર્થ :- સયોગ્યન્તિક પ્રકૃતિઓનો જંસ્થિં સંક્રમ એક આવલિકા રહિત અંતર્મુહુર્ત પ્રમાણ છે. ને શેષ પ્રકૃતિઓનો જંસ્થિતિસંક્રમ પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે. અને આ બન્ને પ્રકારની પ્રકૃતિઓની સંક્રમકાળે સર્વસ્થિતિ એક આવલિકા સહિત જંસ્થિં સંક્રમ પ્રમાણ છે.

ટીકાર્થ :- કેવલીને સત્તાકર્મની પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રરૂપણા માટે કહે છે. ‘જોગંતિયાણમંતોમુહુત્તિઓ’ સયોગી કેવલીને સંક્રમ આશ્રયીને જેઓનો તે ‘યોગ્યન્તિકા:’ નરકદ્વિક, તિર્યચ્ચદ્વિક, પ્રથમ-૪ જાતિ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ, ઉદ્યોત, એ ૧૩ પ્રકૃતિઓ સિવાય બાકીની નામની ૮૦ પ્રકૃતિઓ, સાતાવેદનીય, અસાતાવેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર, અને નીચગોત્ર, એ ૮૪ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ, અંતર્મુહુર્ત પ્રમાણ હોય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે.

આ પ્રકૃતિઓને સયોગી કેવલી છેલ્લા સમયે અંતર્મુહુર્ત પ્રમાણ સ્થિતિ રહે છે. અને તે જ સમયે તે (પ્રકૃતિઓ) જ સર્વાપવર્તના સંક્રમથી અપવર્તના કરી અયોગિ અવસ્થા પ્રમાણ કરે છે. અને અયોગી અવસ્થા અંતર્મુહુર્તપણું છે. ફક્ત આ અંતર્મુહુર્ત અત્યંત નાનું જાણવું. અને સર્વાપવર્તનથી અપવર્તન સ્થિતિ ઉદયાવલિકા રહિત છે. કારણકે ઉદયાવલિકા સકલકરણ અયોગ્ય હોવાથી અપવર્તના (ઉદયાવલિકાની) થતી નથી. તેથી અપવર્તના ઉદયાવલિકા રહિત તે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ છે.

તથા એ ૮૪ પ્રકૃતિઓની યત્સ્થિતિ અપવર્તના રૂપ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ અવસરે ઉદયાવલિકા સહિત અંતર્મુહુર્ત પ્રમાણ છે. અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે આ પ્રકૃતિઓનો ક્ષીણકષાય ગુણસ્થાનક મતિજ્ઞાનાવરણાદિની જેમ અયોગી કેવલિ ગુણસ્થાને સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે છતાં જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કેમ ન કહેવાય ? તો જવાબ કહે છે. અયોગી કેવલિને સર્વ સૂક્ષ્મ કે બાદર યોગ રહિતપણું હોવાથી નિષ્ક્રિય છે. એક પણ કરણ પ્રવર્ત્તાવતા નથી.^{૪૫}

બાકીની પ્રકૃતિઓ આશ્રયીને કહે છે. ‘સેસિયાણ’ ઇત્યાદિ કહેલી પ્રકૃતિઓ તે સિવાયની થીણદ્વિત્રિક, મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, અનંતાનુબંધિ, અપ્રત્યાખ્યાન-પ્રત્યાખ્યાનાવરણ, નપું- સ્ત્રીવેદ, નરકદ્વિક, તિર્યચ્ચદ્વિક, પ્રથમ જાતિ-૪, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, આતપ, ઉદ્યોત, સાધારણ લક્ષણવાળી ૩૨ પ્રકૃતિઓનો પોત પોતાના ક્ષપણ કાલે (ક્ષય થતી વખતે) પલ્લોપમનો અસંખ્યેયભાગ માત્ર જે અંત્ય નિષ્કેપ (સંક્રમના અંત્ય સમયે જે પરમાણુનો સમૂહ સ્વ-પર પ્રકૃતિમાં પ્રક્ષેપવો તે અંત્ય સંછોભ અથવા અંત્ય પ્રક્ષેપ કહેવાય છે.) તે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ છે.

અને યત્સ્થિતિ તો પોતાના કાળ સર્વ સ્થિતિયુક્ત સંક્રમાવલિકા સાથે યુક્ત જાણવો. અને આ યત્સ્થિતિ સ્ત્રી - નપું વેદને છોડીને કહેલી જાણવી. કારણકે સ્ત્રી - નપુંવેદ સિવાય બાકીની ૩૦ પ્રકૃતિઓનો એક નીચેની આવલિકા મૂકીને બાકી ઉપર પલ્લોપમ અસંખ્યેયભાગ માત્ર અંત્યખંડરૂપ સ્થિતિને બીજે સંક્રમાવે છે. તેથી તે ૩૦ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કાલે યત્સ્થિતિ - સર્વસ્થિતિ તે જ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ આવલિકા અધિક છે. સ્ત્રી - નપુંસકવેદનો તો છેલ્લો સ્થિતિખંડ અન્તરકરણમાં રહીને સંક્રમે છે. અને અન્તરકરણમાં કર્મદલિક વેદાતુ નથી. પરંતુ તેથી આગળ વેદાય છે. અને અન્તરકરણ અંતર્મુહુર્ત પ્રમાણ છે. તેથી અંતર્મુહુર્ત યુક્ત જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ તે બન્નેની યત્સ્થિતિ સંભવે છે. (યંત્ર નં ૨૪ જુઓ)

ઇતિ ૪થી જઘન્ય સંક્રમ સ્થિતિ પ્રમાણ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

૪૪ સંક્રમ ચાલતાં ચાલતાં અંત્ય સમયે શેષ રહેલા સર્વ પરમાણુઓનો સમુદાય એકદમ સંક્રમાવી દેવો તે ‘સર્વાપવર્તના’ અથવા સર્વસંક્રમ ઉદ્ભવનાને અન્તે હોય છે.

૪૫ અયોગી ગુણસ્થાનકે માત્ર સ્તિબુદ્ધ સંક્રમ થાય છે. કે જે સંક્રમ કરણરૂપ નથી. અને સયોગી ગુણસ્થાને તો વીર્યપ્રવૃત્તિરૂપ કરણ ચાલુ હોવાથી ત્યાં સ્થિતિસંક્રમ થાય છે. કે જે કરણ વિશેષ છે.

-: અથ પમી સાધાદિ પ્રરૂપણા દ્વાર :-

મૂલટિર્ઈ અજહન્નો, સત્તળ્હ તિહા ચઝવિહો મોહે ।

સેસવિગળ્પા તેસિં, દુવિગળ્પા સંકમે હુંતિ ॥ ૩૬ ॥

મૂલસ્થિતેરજઘન્યઃ, સપ્તાનાં ત્રિઘા ચતુર્વિધો મોહે ।

શૈષવિકલ્પાસ્તેષાં, દિવિકલ્પાઃ સંક્રમે ભવન્તિ ॥ ૩૬ ॥

ગાથાર્થ :- સાત મૂળકર્મનો અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ત્રણ પ્રકારે છે. અને મોહનીયકર્મનો અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ૪ પ્રકારે છે. અને તે આઠે કર્મના ઉક્ત શેષ (૩) જા. ઉ. અનુ. સ્થિતિસંક્રમ બે પ્રકારે છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનું પરિમાણ કહ્યું. હવે સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા અવસર છે. અને તે મૂલ પ્રકૃતિઓનો અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓનો એમ બે પ્રકારે છે. ત્યાં મૂલ પ્રકૃતિઓની સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા કહે છે.

સ્થિતિસંક્રમને વિષે મોહનીય સિવાયના સાત મૂલકર્મોનો અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ અનાદિ ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ત્રણ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાય કર્મોની ક્ષીણકષાય ગુણસ્થાનકે સમયાધિક આવધિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં વર્તતાં જીવને જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ થાય છે.

નામ - ગોત્ર - વેદનીય આયુષ્ય કર્મનો સયોગી કેવલીના છેલ્લા સમયે ઉદયાવધિકા રહિત એવું અંતર્મુહુર્ત પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ સંભવે છે. અને તે સાદિ અધ્રુવ છે. તેથી બીજે સર્વ પણ સ્થિતિસંક્રમ અજઘન્ય અને તે અનાદિ છે. ધ્રુવ અભવ્યને અને ભવ્યને અધ્રુવ.

‘મોહે’ મોહનીયને વિષે અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ચાર પ્રકારે છે. સાદિ અનાદિ ધ્રુવ અને અધ્રુવ તે આ પ્રમાણે કહે છે. મોહનીયનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ક્ષપકશ્રેણિવાળો સૂક્ષ્મસંપરાયની સમયાધિકાવધિકા બાકી રહે ત્યારે કરે છે. તેથી આ સાદિ અધ્રુવ છે. અને તે જઘન્યથી બીજે સર્વ પણ અજઘન્ય અને તે ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિવાળાને ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકે ન થાય. અને ત્યાંથી પડેલાને બંધ થાય તેથી સાદિ, અને તે ઉપશાંતમોહ નહીં પામેલાને અનાદિ, અધ્રુવ ભવ્યને અને ધ્રુવ અભવ્યની અપેક્ષાએ છે. બાકીના વિકલ્પ ઉત્કૃષ્ટ - અનુત્કૃષ્ટ જઘન્ય લક્ષણવાલા તે (આઠ) કર્મોમાં બે વિકલ્પો થાય છે. સાદિ અને અધ્રુવ તે આ પ્રમાણે છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને બાંધતો જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશમાં રહેલ જીવ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધે છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ હંમેશા પ્રાપ્ત નથી. પરંતુ આંતરે આંતરે કોઈ કોઈ વખતે ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સંક્રમના અભાવ વખતે અનુત્કૃષ્ટ એ પ્રમાણે બન્ને પણ સાદિ-અધ્રુવ છે. જઘન્યના તો સાદિ-અધ્રુવ પહેલાં કહ્યાં છે.

ધ્રુવસંતકમ્મિગાણં, તિહા ચઝદ્ધા ચરિત્તિમોહાણં ।

અજહન્નો સેસેસુ ય, દુહેતરાસિં ચ સવ્વત્થ ॥ ૩૭ ॥

ધ્રુવસત્કર્મિકાનાં, ત્રિઘા - ચતુર્ધા - ચારિત્રમોહાનામ્ ।

અજઘન્યઃ શૈષેષુ ચ, દિધેતરાસાં ચ સર્વત્ર ॥ ૩૭ ॥

ગાથાર્થ :- ધ્રુવસત્તાક પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ૩ પ્રકારે છે ને ચારિત્રમોહનીયનો અજઞ સ્થિ. સંક્રમ ચાર પ્રકારે છે. તથા એ ધ્રુવસત્તાકના ઉક્ત શેષ સ્થિતિસંક્રમમાં અને અધ્રુવ સત્તાકના ચારે સ્થિતિસંક્રમમાં સાદિ-અધ્રુવ એ બે પ્રકાર છે.

ટીકાર્થ :- હવે ઉત્તર પ્રકૃતિઓની સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણાને કરે છે. નરકદિક, મનુષ્યદિક, દેવદિક, વૈકિયસપ્તક, આહારકસપ્તક, તીર્થંકરનામ, સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, ઉચ્ચગોત્ર, આયુ-૪ એ ૨૮ પ્રકૃતિઓ અધ્રુવસત્તાક છે. બાકી રહેલ ૧૩૦ ધ્રુવસત્તાકર્મની છે. તેમાંથી પણ ચારિત્રમોહનીયની ૨૫ પ્રકૃતિ દૂર કરતાં (બાદ કરતાં) જુદી બતાવેલ હોવાથી. તેથી બાકી રહેલ ૧૦૫ પ્રકૃતિઓનો પોત પોતાના ક્ષય કરતી વખતે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કરે છે. અને તે સાદિ - અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વ પણ અજઘન્ય અને તે અનાદિ, અને ધ્રુવ અભવ્ય અપેક્ષાએ અને અધ્રુવ ભવ્યની અપેક્ષાએ છે, એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારે છે. ચારિત્રમોહનીયની ૨૫ પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ચાર પ્રકારે છે. સાદિ - અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ. તે આ પ્રમાણે

ઉપશમશ્રેણિમાં ઉપશમ હોવાથી તે પ્રકૃતિઓના સંક્રમનો અભાવ છે. અને ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં ફરી પણ અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ શરૂ કરે છે. એ પ્રમાણે આ સાદિ થઈ અને તે સ્થાન (ઉપશાંતમોહ ગુણ) નહીં પામેલાને અનાદિ અધ્રુવ - ધ્રુવ, ભવ્ય - અભવ્ય અપેક્ષાએ.

બાકીના ઉત્કૃષ્ટ અનુત્કૃષ્ટ જઘન્યને વિષે બે પ્રકારે વિકલ્પ છે. સાદિ - અધ્રુવ ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ અનુત્કૃષ્ટની ભાવના મૂલ પ્રકૃતિની જેમ કરવી. જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ તો પોત પોતાના ક્ષય વખતે પ્રાપ્ત થાય. એ પ્રમાણે આ સાદિ અધ્રુવ - બાકીની અધ્રુવ સત્તાકર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓનો પહેલાં કહેલ સર્વત્ર પણ સર્વ પણ જઘન્ય - અજઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ અનુત્કૃષ્ટ ને વિષે સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે વિકલ્પ છે અને તે સાદિ અધ્રુવપણું અધ્રુવ સત્તાકર્મપણું હોવાથી જાણવું. (યંત્ર નં ૨૨ જુઓ)

ઇતિ પમી સાધાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ દૃઢી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

બંધાઓ ઉક્કસ્સો, જાસિં ગંતૂળ આલિંગં પરઓ ।

ઉક્કોસ - સામિઓ સંક્રમેણ જાસિં દુગં તાસિં ॥ ૩૮ ॥

બન્ધાદુત્કૃષ્ટો, યાસાં ગત્વા આવલિકાં પરતઃ ।

ઉત્કૃષ્ટસ્વામિનઃ સંક્રમેણ યાસાં દ્વિકં તેષામ્ ॥ ૩૮ ॥

આથાર્થ :- જે પ્રકૃતિઓનો બંધને આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય છે, તે પ્રકૃતિઓનો ઉં સ્થિતિબંધક તે જ દેવ -નારક તિર્યંચ અને મનુષ્ય છે, અને બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામિઓ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને સંક્રમાવે છે. જે પ્રકૃતિઓની ઉંસ્થિતિસંક્રમ વડે પ્રાપ્ત થાય છે, તે પ્રકૃતિઓની બંધાવલિકા ને સંક્રમાવલિકારૂપ બે આવલિકા વ્યતીત થયા પછી શેષ ઉં સ્થિતિ સત્તાવાળા જીવો ઉંસ્થિતિસંક્રમના સ્વામી હોય છે.

ટીકાર્થ :- હવે ક્રમથી આવેલ સ્વામિત્વ ને કહે છે. અને તે બે પ્રકારે છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ સ્વામિપણું અને જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ સ્વામિપણું. તેમાં પ્રથમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામિને કહે છે. - જે પ્રકૃતિઓનો બંધથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય છે તે પ્રકૃતિઓનો તે જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધક દેવ -નારક - તિર્યંચ - મનુષ્યો બંધાવલિકા જઇને આગળ અર્થાત્ બંધાવલિકા પસાર થયા પછી એ પ્રમાણે અર્થ છે, ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામિ છે. વળી જે પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંક્રમથી પ્રાપ્ત થાય છે. તે પ્રકૃતિઓનો બંધાવલિકા અને સંક્રમાવલિકા લક્ષણવાળી બે આવલિકા જઇને આગળ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી થાય છે.

તત્સંતકમ્મિગો બંધિરૂણ, ઉક્કસ્સિયં મુહુત્તંતા ।

સમ્મત્તમીસગાણં, આવલિગા સુદ્ધદિદ્ધિઓ ॥ ૩૯ ॥

તત્સત્કર્મા બદ્ધ્વોત્કૃષ્ટામન્તર્મુહૂતાદ્ ।

સમ્યક્ત્વમિશ્રયોરાવલિકાયાં શુદ્ધદ્દિષ્ટિ ॥ ૩૯ ॥

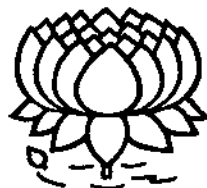
આથાર્થ :- સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રની સત્તાવાળા મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધીને અંતર્મુહૂર્ત હીન સ્થિતિને સંક્રમાવે છે. તથા સમ્યક્ત્વને મિશ્રની આવલિકા હીન સ્થિતિને વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વી જીવ સંક્રમાવે છે.

ટીકાર્થ :- “તત્સત્કર્મા” સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટી જીવો મિથ્યાત્વની ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ બાંધીને અંતર્મુહૂર્ત પછી તરત જ મિથ્યાત્વથી પડીને સમ્યક્ત્વનું આલંબન લઇને અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ પામીને તે શુદ્ધદૃષ્ટિવાળો અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન એવી મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમાં સંક્રમાવે છે. પછી સંક્રમાવલિકા પસાર થયા પછી ઉદયાવલિકાથી ઉપરની (સમ્યક્ત્વની) સ્થિતિને અપવર્તના કરણ વડે સ્વસ્થાનમાં સંક્રમાવે છે. અને મિશ્રમોહનીયની સ્થિતિને પણ સમ્યક્ત્વમાં સંક્રમાવે છે. અને (સ્વસ્થાનમાં) અપવર્તના કરે છે. તે કારણથી ત્રણે દર્શનમોહનીયના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામિ (વિશુદ્ધ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ છે. (યંત્ર નં ૨૩ જુઓ) (પરિશિષ્ટ-૧માં યંત્ર નં-૧ જુઓ)

ઇતિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામિત્વ સમાપ્ત

મૂલ તથા ઉત્તર પ્રકૃતિઓ વિષે સ્થિતિસંક્રમણા
(ગાથા ૩૬ - ૩૭ ના આધારે)

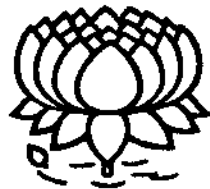
સંખ્યા	મૂલપ્રકૃતિના નામ	જઘન્ય		અજઘન્ય	
		સાદિ	અધુવ	સાદિ	અનાદિ
૩	જ્ઞાનાં, દર્શાં, અંતં	૧૨ મે ગુણ સમયાધિક આવડ બાકી રહે	જઘન્યનો વિચ્છેદ થવાથી	—	જઘન્ય સંક્રમણકાલમાં વિચ્છેદ થવાથી, ફરી શરૂ ન થતું હોવાથી
૪	નામ - ગોત્ર - વેદ - આયુ	૧૩મા અંતે ઉદયાવલિકા રહિત અંતર્મુળ પ્રમાણ અપવર્તનાથી	”	—	”
૧	મોહનીય	લપક ૧૦મે સમયાધિકાવલિકા શેષ રહે	”	સાધિક સમ્યં ૧૧મે થી પડેલાને	૧૧મું ગુણં નહીં પામેલાને
૮					
ઉત્તરપ્રકૃતિઓના નામ					
૨૫	આરિત્ર મોહનીયની ધ્રુવસત્તાની	પોતાના જ્ઞય વખતે	ભવ્યને	૧૧મે થી પડેલાને	૧૧મું ગુણં નહીં પામેલાને
૨૮	અધ્રુવસત્તાકર્મની	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	—
૧૦૫	બાકીની ધ્રુવસત્તા કર્મની	પોતાના જ્ઞય વખતે	ભવ્યને	—	જઘન્ય સ્થાન નહીં પામેલાને

સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નં.૨૨

અજયન્ય		ઉત્કૃષ્ટ		અનુત્કૃષ્ટ		કુલ ભાંગા
ધ્રુવ	અધ્રુવ	સાદિ	અધ્રુવ	સાદિ	અધ્રુવ	
અભવ્યને	ભવ્યને	પરાવર્તમાનપણું હોવાથી	પરાવ૦	પરાવ૦	પરાવ૦	૨૭
”	”	”	”	”	”	૩૬
”	”	”	”	”	”	૧૦
					કુલભાંગા	૭૩
અભવ્યને	ભવ્યને	”	”	”	પરાવ૦	૨૫૦
—	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	૨૨૪
ભવ્યને સાધિક પણું હોવાથી	સાધિકપણું હોવાથી	પરા૦	પરા૦	પરા૦	પરા૦	૯૪૫
					કુલભાંગા	૧૪૧૯

-: અથ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામિત્વ :-

દંસણચઝકવિગ્ધાવરણં, સમયાહિગાલિગા છઝમો ।
 ણિદ્વાણાવલિગદુગે, આવલિયઅસંઘતમસેસે ॥ ૪૦ ॥
 ઘર્શનચતુષ્કવિગ્ધાવરણાં, સમયાધિકાઽઽવલિક છઝસ્યઃ ।
 નિઘ્રયોરાવલિકાદિકે, આવલિકાસઙ્ખ્યેયતમશેષે ॥ ૪૦ ॥

ગાથાર્થ :- ઘર્શનચતુષ્ક, અંતરાય-૫, જ્ઞાનાવરણાદિ - ૫ ના જ૦સ્થિ૦ સંક્રમના સ્વામિ ક્ષીણકષાયવીતરાગ છઝસ્ય જીવ પોતાના ગુણસ્થાનકની સમયાધિકાવલિકા પ્રમાણ શેષ સ્થિતિમાં વર્તતાં હોય છે. નિઘ્રદિકના તે જ જીવ બે આવલિકાને એક આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ શેષ સ્થિતિમાં જ૦સ્થિ૦ સંક્રમના સ્વામી છે.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં-૨૩ (ગાથા ૩૮ - ૩૯ ના આધારે)

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	કયા જીવ ?	વિશેષ
૮૦	જ્ઞા૦-૫, દ૦-૮, અંત૦-૫, અસાતા, ૧૬કષાય, નરકદિક, તિ૦દિક, એકે૦ - પંચે૦ - જાતિ, તૈ૦-૭, ઓ૦-૭, વૈ૦-૭, અશુભવર્ણ-૭ (નીલ, તિક્ત વિના) જિનનામ આતપ વિના પ્રત્યેક-૬, હુંડક, છેવડુ, અશુભ વિહા૦ ત્રસાદિ-૪, અસ્થિરાદિ-૬, નીચગોત્ર = ૮૦ બંધોત્કૃષ્ટા	ચારેગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ	બંધાવલિકાથી આગળ
૫૧	સાતા, નોકષાય-૮, શુભવર્ણાદિ-૧૧, નીલ, તિક્ત, દેવદિક, નરકદિક, વિકલત્રિક, પ્રથમ - સંધ૦-૫, સંસ્થાન-૫, શુભ વિહા૦, સૂક્ષ્મત્રિક, સ્થિરાદિ-૬, ઉચ્ચગોત્ર = ૫૧ સંક્રમોત્કૃષ્ટા	ચારેગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ	બંધાવલિકા સંક્રમાવલિકાથી આગળ
૩	મિથ્યા૦ - મિશ્ર - સમ્ય૦ મોહનીય	વિશુદ્ધ સમ્યગૃદૃષ્ટિ ચારેગતિના	૧
૧	જિનનામ	મિથ્યાદૃષ્ટિ નારક	બંધા૦-સંકા૦થી આગળ
૭	આહારકસપ્તક	અપ્રમત્તયતિ	પ્રમત્ત સન્મુખ
૨	સ્થાવર, આતપ	મિથ્યાદૃષ્ટિ ઇશાન સુધીના દેવો, એકેન્દ્રિયો	બંધાવલિકાથી આગળ
૧	દેવાયુષ્ય	અબાધા સહિતમાં પ્રમત્તયતિ, અબાધા રહિત અનુત્તર દેવ	ઉદ્ધવર્તનાથી
૨	મનુ૦- તિર્યયાયુષ્ય	મિથ્યાદૃષ્ટિ મનુ૦ તિ૦	અપવર્તના - ઉદ્ધવર્તનાથી
૩	નરકાયુષ્ય	અબાધાસહિતમાં મિ૦-મનુ૦ તિર્ય૦ અબાધા વગર ૭મી નારક	ઉદ્ધ૦- અપ૦ થી અબાધાસહિત

યંત્ર નં. ૨૩ની ટીપ્પણ : ૧. અન્ય પ્રકૃતિ નયનની અપેક્ષાએ મિથ્યાત્વના તેમજ મિશ્રમોહનીયના અન્ય પ્રકૃતિનયન અને અપવર્તનાથી તથા સમ્ય૦ મો૦ ના અપવર્તનાથી સ્વામી બરાબર છે. પરંતુ મિથ્યાત્વ મોહનીયના સ્વામી સ્વસંક્રમની અપેક્ષાએ મિથ્યાદૃષ્ટિ આવે કેમકે ૨ આવ૦ ન્યૂન ૭૦ કો૦કો૦ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ અપવર્તનાથી થાય છે.

ટીકાર્થ :- ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી કદ્યા. હવે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામીની પ્રરૂપણા કરવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. “દર્શનચતુષ્ક” - ચક્ષુ-અચક્ષુ -અવધિ -કેવલદર્શનાવરણીય લક્ષણવાળી, “વિઘ્નાઃ” - અંતરાય-પ - “આવરણાનિ” જ્ઞાનાવરણ-પ = ૧૪ પ્રકૃતિઓનો સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે છે. “છઝમો” ત્તિ - ક્ષીણકષાય વીતરાગ છઝસ્થ ૧૨મે ગુણ ૦ વર્તતાં જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી થાય છે. તથા “નિદ્રયોઃ” - નિદ્રા - પ્રયવાનો તે જ જીવ (અર્થાત્ ૧૨મા ગુણ ૦) બે આવલિકા અને ત્રીજી આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે છે. જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનો સ્વામી થાય છે.

સમયાહિગાલિગા, સેસાઈ વેયગસસ કયકરણે ।

સક્ષવગચરમખંડગ - સંછુભણે દિદ્ધિમોહાણં ॥ ૪૧ ॥

સમયાધિકાડડલિકાયાં, શેષાયાં વેદકસ્ય કૃત્તકરણસ્ય ।

સ્વક્ષપકચરમખંડ - પ્રક્ષેપણે (સંછોભણે) દૃષ્ટિમોહયોઃ ॥ ૪૧ ॥

ગાથાર્થ :- સમ્યક્ત્વની સમયાધિકાવલિકા શેષ સ્થિતિમાં વર્તતા કૃતકરણ જીવો સમ્યક્ત્વમોહનીયના જ ૦ સ્થિ ૦ સંક્રમ સ્વામી છે, તથા મિથ્યાત્વ અને મિશ્રના જ ૦ સ્થિ ૦ સંક્રમ સ્વામી તે તે પ્રકૃતિના અંત્યખંડને પ્રક્ષેપનારા ક્ષપક જીવો જાણવાં.

ટીકાર્થ :- ‘કૃત્તકરણો’ દર્શનમોહનીયના ક્ષપકને માટે જેને કરણ કયાં છે તેવો મનુષ્ય જઘન્યથી પણ ૮ વર્ષની ઉપર વર્તતો મિથ્યાત્વ - મિશ્રનો ક્ષય કરીને અને સમ્યક્ત્વને સર્વાપવર્તનથી ^{૪૬}અપવર્તન કરીને (અર્થાત્ સમ્યક્ત્વને વેદતો છતો) સમ્યક્ત્વને ક્ષય કરવાનું ^{૪૭}શેષ રહે છે. ચારે ગતિમાંથી કોઈ પણ એક ગતિમાં જ ઇને વેદક સમ્યક્ત્વની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં વર્તતો ઉદયાવલિકાથી ઉપરની સમયમાત્ર સ્થિતિને અપવર્તના સંક્રમથી નીચે રહેલી પોતાની ઉદયાવલિકાને સમયાધિક ત્રીજા ભાગમાં નાંખતા (સંક્રમે) ચારે ગતિમાંથી કોઈપણ ગતિમાં વર્તતો જીવ (સમ્યક્ત્વનો) જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનો સ્વામી છે.

“દૃષ્ટિમોહયોઃ” - મિથ્યાત્વ - મિશ્રનો અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ, દેશવિરત, પ્રમત્ત કે અપ્રમત્ત મનુષ્ય પોતાના ક્ષપણકાલે સર્વાપવર્તના વડે અપવર્તન કરીને છેલ્લા ખંડનો પલ્લોપમ અસંખ્યેયભાગ માત્રની ‘સંછુભણે’ ત્તિ અંતિમ સ્થિતિખંડને પર પ્રકૃતિમાં જે નાંખનાર તે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનો સ્વામી છે.

સમઉત્તરાલિયાઈ, લોભે સેસાઈ સુહુમરાગસસ ।

પદમકસાયાણ, વિસંજોયણસંછોભણાઈ ૩ ॥ ૪૨ ॥

સમયોત્તરાવલિકાયાં, લોભસ્ય શેષાયાં સૂક્ષ્મરાગસ્ય ।

પ્રથમકષાયાણાં, વિસંયોજનસંછોભણાયાં તુ ॥ ૪૨ ॥

ગાથાર્થ :- સૂક્ષ્મસંપરાયરૂપ સ્વ ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા પ્રમાણ શેષ સ્થિતિમાં વર્તતો જીવ સંલોભનો જ ૦ સ્થિ ૦ સંક્રમનો સ્વામી છે. અને પ્રથમ ૪ કષાયનો વિસંયોજના કરી અંત્ય સ્થિતિખંડના પ્રક્ષેપમાં વર્તતો ચારે ગતિમાંથી કોઈપણ ગતિનો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જ ૦ સ્થિ ૦ સંક્રમનો સ્વામી છે.

ટીકાર્થ :- સમયાધિકાવલિકા બાકી રહે છે. લોભે - સપ્તમી પષ્ટીના અર્થમાં છે. તેથી સંજવલન લોભનો ‘સૂક્ષ્મરાગસ્ય’ - સૂક્ષ્મસંપરાયની ઉદયાવલિકાથી ઉપરની સમયમાત્રની સ્થિતિને અપવર્તન સંક્રમથી નીચેની પોતાની ઉદયાવલિકાના સમયાધિક ત્રીજા ભાગમાં જે નાંખે તે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કરે છે. એ પ્રમાણે તે જ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનો સ્વામી છે.

૪૬ સર્વાપવર્તના વડે અપવર્ત છે એટલે વ્યાઘાતભાવિની અપવર્તના વડે જેટલી ઓછી ઘટ શકે તેટલી કરે છે. હવે જેટલી સ્થિતિ સત્તામાં રહી તેટલી સ્થિતિ લઈ મરણ પામી શકે છે. અને ગમે તે ગતિમાં પરિણામાનુસાર જઈ શકે છે. તેથી જ તેના જ ૦ સ્થિ ૦ સંક્રમનો સ્વામી ચારમાંથી ગમે તે ગતિનો આત્મા છે.

ઉપશમના કરણમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામવાના અધિકારમાં કહ્યું છે કે મિથ્યાત્વ, મિશ્રમોહનીય ક્ષય થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વ મોહનીયની ૮ વર્ષની સ્થિતિ સત્તામાં રહે છે તેના અંતર્મુઠ - અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ ખંડોને ક્ષય કરતાં છેલ્લો ખંડ જ્યારે ક્ષય થઈ જાય ત્યારે ઉદય સમયથી આરંભી ગુણશ્રેણિના મત્તક સુધીની અંતર્મુઠ પ્રમાણ સ્થિતિ સત્તામાં રહે છે. તે સ્થિતિને લઈને પરિણામાનુસાર ગમે તે ગતિમાં જાય છે.

૪૭ અહીં ક્ષય કરવાનું બાકી શેષ રહે એટલે અપવર્તના કરણ વડે ક્ષય કરતાં કરતાં બાકી રહેલી જેટલી સ્થિતિ લઈ અન્ય ગતિમાં જઈ શકે. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કયો આત્મા ઉપાર્જન કરી શકે તે માટે ઉપશમનાકરણ જોવું, અહીં એટલું યાદ રાખવું કે વ્યાઘાતભાવિની અપવર્તના કરણોમાં થાય છે. નિવ્યાઘાત ભાવિની અપવર્તના સામાન્ય હંમેશા પ્રવર્તે છે.

જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ

(ગાથા - ૩૨ થી ૪૩)

સંજ્ઞા : Δ = પોતાના ચરમ પ્રલેપ વખતે, P/A = પલોપમને અણખેરભાગ, અ_૦ = અવલિકા, અ_૧/A = અવલિકાનો અણખેરભાગ, $\frac{P}{A}$ = અંતરસમર અધિક, - = બાદબાકી સમજવી.

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	જઘન્ય સ્થિતિ સંક્રમ પ્રમાણ
૧૪	જા૦-૫, દર્શ૦-૪, અંત૦ - ૫	૧ સમય
૨	નિદ્રા	"
૧	સમ્યક્ત્વ મોહનીય	"
૨	મિથ્યા૦ - મિશ્રમોહનીય	P/A
૪	અનંતાનુબંધિ - ૪	"
૮	મધ્યમ કષાય - ૮	"
૧	સંજવલન - ક્રોધ	અબાધા ન્યૂન ૨ મહિના
૧	સંજવલન - માન	અબાધા ન્યૂન ૧ મહિના
૧	સંજવલન - માયા	અબાધા ન્યૂન ૧૫ દિવસ
૧	સંજવલન - લોભ	૧ સમય
૬	હાસ્યાદિ - ૬	સંખ્યાતાવર્ષ
૧	પુરુષવેદ	અબાધા ન્યૂન - ૮ વર્ષ
૧	ત્રીવેદ	P/A
૧	નપુંઠ વેદ	"
૧૬	થીજ્ઞદ્વિત્રિક + નરકદ્વિક, તિ૦દ્વિક, એકે૦ આદિ-૪, સ્થા૦, સૂ૦, સાધા૦, આતપ ઉદ્યોત = ૧૩ નામકર્મની	"
૪	આયુષ્ય	૧ સમય
૮૪	બાકીની નામકર્મની ૮૦ = વેદનીય-૨, ગોત્ર-૨ = ૮૪	અંતર્મુ૦ - ઉદયાવલિકા
૧૫૮		

૧ - અહીં દર્શનમોહનીય શપક જ આવે, અને તે શપજા કરી રહ્યો છે માટે શપક કહેવાય. વાસ્તવમાં શયોપશ્ચમ સમ્યગ્દષ્ટિ છે.

૨ - Δ ચરમ પ્રલેપ પછી ઉદયાવલિકા બાકી રહે તે સ્તિબુકથી ભોગવાય છે.

યત્થિતિ - સ્વામી નું યંત્ર નં. ૨૪

યત્થિતિ	જથન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી	કયો સંક્રમ
સમયાધિક આવલિકા	૧૨મે યત્થિતિ શેષે	અપવર્તના
૨ આવલિકા + આ/A	" "	"
સમયાધિક આવલિકા	સમયાધિક આ૦ શેષ, કૃતકરણવાળા ૪ ગતિના	"
ઉદયાવલિકા + P/A	Δ^1 ૪ થી ૭ ગુણ૦ મનુષ્યો	ઉદ્વલના / સર્વસંક્રમ
"	સમ્યગૃહસ્થિ - ૪ ગતિના	" "
"	Δ કપક ૮/૨	" "
૨ મહિના -- સમયોન ૨ આવલિકા	" કપક ૮/૭ 卐	યથા૦ ઉદ્વ૦ / સર્વસંક્રમ
૧ મહિનો -- સમયોન ૨ આવલિકા	" કપક ૮/૮ 卐	" " "
૧૫ દિવસ -- સમયોન ૨ આવલિકા	" કપક ૮/૯ 卐	" " "
સમયાધિક આવલિકા	કપક સમયાધિક આવલિકા શેષે ૧૦મે	અપવર્તના
સંખ્યાતાવર્ષ + અંતર્મુક્ત	કપક ૮/૫ 卐	ઉધ્વ૦ / સર્વસંક્રમ
૮ વર્ષ -- સમયોન ૨ આવલિકા	કપક સ્વવેદોદયા૩૬ ૮/૬ 卐	યથા૦ / "
P/A + અંતર્મુક્ત	$^2 \Delta$ કપક સ્વવેદોદયા૩૬ ૮/૪ 卐	ઉધ્વ૦ / "
" " "	Δ કપક સ્વવેદોદયા૩૬ ૮/૩ 卐	ઉદ્વ૦ / "
P/A + ઉદયાવલિકા	Δ કપક ૮/૧	ઉદ્વ૦ / સર્વસંક્રમ
સમયાધિક આવલિકા	સ્વ સ્વ આયુની સમયાધિકાવલિકા શેષે	અપવર્તના
અંતર્મુક્ત	૧૩માના ચરમ સમયે	ચરમાપવર્તના

卐 સંજ્વલન ત્રિકામાં પ્રથમ સ્થિતિ બાદ સમયન્યૂન આવલિકા પસાર થયે જથ૦ સ્થિતિસંક્રમ આવે છે. પુ૦વેદમાં સમયન્યૂન ૨ આવ૦ પસાર થયે જથ૦ સ્થિતિસંક્રમ આવે છે. અને સ્ત્રી-નપું વેદમાં ઉદયના ચરમ સમયે જથ૦ સ્થિતિસંક્રમ આવે છે.
 અને હાસ્યપટ્ટકમાં પ્રથમસ્થિતિ પૂર્ણ થયા પછી અંતર્મુક્ત પસાર થયે જથ૦ સ્થિતિસંક્રમ આવે છે. આ બધા ચરમ પ્રસેપરૂપ સંક્રમ જાણવાં.

પ્રથમકષાયાણામ્ - અનંતાનુબંધિ - ૪નો વિસંયોજને - વિનાશ કરે છતે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સંછોભણા - અંત્ય સ્થિતિખંડના પ્રક્ષેપમાં વર્તતો ચારે ગતિમાંથી કોઇપણ ગતિનો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનો સ્વામી થાય છે.

ચરિમસજોગે જા અત્યિ, તાર્સિં સો ચેવ સેસગાણં તુ ।

સ્વગવકમેણ અણિયદિ - બાયરો વેયગો વેણ ॥ ૪૩ ॥

સયોગિચરમે યા : સન્તિ, તાસાં સ ચૈવ શેષાણાં તુ ।

ક્ષપણક્રમેણા-ડનિવૃત્તિ - બાદરો વેદકો વેદસ્ય ॥ ૪૩ ॥

ગાથાર્થ :- જે પ્રકૃતિઓનો અંત સયોગી કેવલિને હોય છે, તે પ્રકૃતિઓની જંઠિ સંક્રમનો સ્વામી તે જ સયોગી કેવલિ હોય છે, અને શેષ પ્રકૃતિઓના જંઠિ સંક્રમ સ્વામી ક્ષયના અનુક્રમે ક્ષય કરનાર અનિવૃત્તિબાદર ગુણસ્થાનવર્તિ જીવો છે, તથા વેદની જંઠિ સંક્રમના સ્વામી તે તે વેદના ઉદયવાળા જીવો જાણવાં.

ટીકાર્થ :- ‘સયોગે’ સયોગી કેવલિ જે પૂર્વ કહી તે જ ૮૪ પ્રકૃતિઓનો સયોગી કેવલિ અંત્ય અપવર્તનામાં વર્તતો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનો સ્વામી થાય છે.

બાકીની થીણદ્વિત્રિક નામકર્મની-૧૩, ૮ કષાય, ૮ નોકષાય, સંક્રોધ, - માન - માયા લક્ષણવાળી ૩૬ પ્રકૃતિઓનો ક્ષયના ક્રમથી પલ્યોપમના અસંખ્યભાગ પ્રમાણ ‘સંછોભે’- અંત્ય સ્થિતિખંડના પ્રક્ષેપમાં વર્તતો અનિવૃત્તિબાદર ગુણસ્થાનકે રહેલ જીવ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનો સ્વામી થાય છે. (અહીં હાસ્યાદિ-૬નો સંખ્યાત વર્ષ, પુરુષવેદનો ૮ વર્ષ, સંક્રોધનો - રમાસ, સં-માનનો - ૧માસ, સં-માયાનો ૧૫ દિવસ પ્રમાણ અબાધાન્યૂન જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ જાણવો)

‘વેયગો વેદે’ તિ વેદનો પોતાના ઉદયના વેદમાં વર્તતો ક્ષપક અનિવૃત્તિબાદરે અંત્ય સંક્રમ કરતો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનો સ્વામી જાણવો. બીજા વેદથી ક્ષપકશ્રેણિમાં આરૂઢ થયેલ જીવને અન્ય વેદનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રાપ્ત થતો નથી કારણકે જે વેદ સહિત ક્ષપકશ્રેણિમાં આરૂઢ થાય છે. તે જ વેદનો ઉદય ઉદીરણા અપવર્તનાદિ વડે ઘણી સ્થિતિ ઘણા પુદ્ગલોને ખપાવે છે.

જો નપું વેદે ક્ષપકશ્રેણિએ ચઢેલો જીવ સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદને એકી સાથે ખપાવે છે તો પણ નપુંસકવેદનો જ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રાપ્ત થાય છે. સ્ત્રીવેદનો નહીં, કારણકે સ્ત્રીવેદના ઉદય - ઉદીરણાનો અભાવ છે. અને સ્ત્રીવેદ સહિત અર્થાત્ સ્ત્રીવેદ પામેલ તે જીવ (જો ક્ષપકશ્રેણિએ ચઢેલો હોય તો) પ્રથમ નપુંસકવેદનો ક્ષય કર્યા બાદ તરત જ અંતર્મુદૂર્ત કાલથી સ્ત્રીવેદનો ક્ષય કરે છે. અને પુરુષવેદ સહિત અર્થાત્ પુરુષવેદ પામેલ છે તે જીવ (જો ક્ષપકશ્રેણિ કરે તો) એટલો જ કાલ પામે છે. તો પણ તેને સ્ત્રીવેદ સંબંધિ ઉદય ઉદીરણા થતી નથી. એ પ્રમાણે એટલા કાલ વડે સ્ત્રીવેદને પામેલ જ ઉદય ઉદીરણાથી ઘણી સ્થિતિ ને તોડવાપણું હોવાથી તે જ સ્ત્રીવેદનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ થાય છે. પણ બાકીના ને નહીં.

તથા પુરુષવેદ સહિત ક્ષપકશ્રેણિનો સ્વીકાર કરે તો હાસ્યાદિ-૬ નો ક્ષય કરી તરત જ પુરુષવેદનો ક્ષય કરે છે. અન્યથા અર્થાત્ પુરુષવેદ સિવાય ક્ષપકશ્રેણિ કરે તો હાસ્યાદિ-૬ની સાથે જ પુરુષવેદને ખપાવે છે. અને ઉદયમાં રહેલ વેદની ઉદીરણા પણ પ્રવર્તે છે. તેથી ઘણી સ્થિતિ ખપે એ કારણે પુરુષવેદનો પણ પુરુષવેદને વિષે આરૂઢ થયેલાને જ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ હોય છે. બાકીનાને નહીં.

ચારે આયુષ્યની તો પોત પોતાના ભવવિચ્છેદ સમયે બાકી રહેલ સમયાધિક આવલિકામાં વર્તતો સમયમાત્ર ઉપરની સ્થિતિને પોત પોતાના ઉદયાવલિકાના ત્રીજા ભાગે નીચે રહેલ સમયાધિક સ્થિતિમાં નાંખતા જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનો સ્વામી થાય છે. (યંત્ર નં-૨૪ જુઓ)

ઇતિ જઘન્ય સ્વામિત્વ સહિત દૃઢી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

ઇતિ રજો સ્થિતિસંક્રમ સમાપ્ત

-: અથ ૩જો અનુભાગસંક્રમ :-

મૂલુત્તરપગડગતો, અણુભાગે સંક્રમો જહા વંધે ।

ફઢ્ઢગણિદેસો સિં, સભેયરથાયડઘાઈણં ॥ ૪૪ ॥

મૂલોત્તરપ્રકૃતિગતે - ડુભાગે સંક્રમો યથા વચ્ચે ।

સ્પર્ધકનિર્દેશ આસાં, સર્વેતરઘાત્યઘાતિનીનામ્ ॥ ૪૪ ॥

ગાથાર્થ :- અનુભાગ સંક્રમના વિષયમાં મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિના ભેદ જેમ બંધશતકમાં કહ્યા છે તેમ જાણવા. તથા આ સર્વઘાતિ, દેશઘાતિ અને અઘાતિ પ્રકૃતિઓની રસસ્પર્ધક પ્રરૂપણા પણ બંધશતકની જેમ જાણવી.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે સ્થિતિસંક્રમ કહ્યો, હવે અનુભાગસંક્રમ કહેવાનો પ્રસંગ છે. અને ત્યાં આ અર્થાધિકારો છે. અનુયોગ દ્વાર તે આ પ્રમાણે છે. (૧) ભેદ પ્રરૂપણા (૨) સ્પર્ધક પ્રરૂપણા (૩) વિશેષલક્ષણ પ્રરૂપણા (૪) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ પ્રરૂપણા (૫) જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પ્રરૂપણા (૬) સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા અને (૭) સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા ત્યાં પ્રથમ.

-: અથ ૧લી ભેદ પ્રરૂપણા :-

ભેદ પ્રરૂપણા :- કહે છે. ‘અનુભાગે’ - અનુભાગ વિષયમાં સંક્રમ મૂલ અને ઉત્તર પ્રકૃતિગત જે મૂલપ્રકૃતિ અનુભાગ સંક્રમ અને ઉત્તરપ્રકૃતિ અનુભાગ સંક્રમ એ પ્રમાણે બે પ્રકારે છે. અને તે મૂલ ઉત્તર પ્રકૃતિ ભેદ જેમ ‘વચ્ચે’ એટલે કે બંધ શતકમાં કહ્યા તે પ્રમાણે અહીં પણ જાણવાં. આ પ્રમાણે ભેદ પ્રરૂપણા કરી. (પૂ. દેવેન્દ્ર સૂરી. મ.સા. કર્મગ્રંથમાં ભેદ પ્રરૂપણા નથી પણ પ્રાચીન શતકગ્રંથમાં હોય શકે)

-: અથ ૨જી સ્પર્ધક પ્રરૂપણા :-

સ્પર્ધક પ્રરૂપણા :- કહે છે. ‘ફઙ્ગ’ ઇત્યાદિ સ્પર્ધક પ્રરૂપણામાં સર્વઘાતિની - દેશઘાતિની અને અઘાતિની પ્રકૃતિઓના સ્પર્ધકનો નિર્દેશ જેમ શતકમાં કર્યો છે તેમ અહીં પણ કરવો. અને આ પ્રરૂપણા પીઠિકામાં જ (બંધનકરણ ગાથા ૧માં) કરી છે, તેથી અહીં ફરી કરતા નથી.

સચ્ચેસુ દેસઘાડસુ, સમ્પત્તં તદુવરિ તુ વા મિસ્સં ।

દારુસમાણસ્સાણંતમો ત્તિ, મિચ્છત્તમુપ્પિમઓ ॥ ૪૫ ॥

સર્વેષુ દેશઘાતિષુ, સમ્યક્ત્વં તદુપરિ તુ વા મિશ્રં ।

દારુસમાનસ્યાનન્તતમઃ ઇતિ, મિથ્યાત્વમુપર્યતઃ ॥ ૪૬ ॥

ગાથાર્થ :- સર્વ દેશઘાતિ રસસ્પર્ધકોમાં સમ્યક્ત્વ છે, તેથી ઉપરના સર્વઘાતિ સ્પર્ધકોમાં મિશ્રમોહનીય છે, ને તેથી ઉપરના સર્વઘાતિ સ્પર્ધકોમાં મિથ્યાત્વ છે.

ટીકાર્થ :- દર્શનમોહનીયની સ્પર્ધક પ્રરૂપણા વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે. - અહીં દર્શનમોહનીયને આશ્રયીને બે પ્રકારે રસસ્પર્ધકો હોય છે. - (૧) દેશઘાતિ અને (૨) સર્વઘાતિ. ત્યાં જે દેશઘાતિ સ્પર્ધકોના એકસ્થાનક અથવા દ્વિસ્થાનક રસસ્પર્ધકો છે તે સર્વમાં પણ સમ્યક્ત્વમોહનીય છે. જ્યાં દેશઘાતિ સ્પર્ધકો સમાપ્ત થયા ત્યાંથી ઉપરના રસસ્પર્ધકો મિશ્રમોહનીયના છે. અને તે કેટલાં હોય છે ? ‘યાવત્’ સુધી, એ અર્થવાળા ‘વા’ શબ્દ ત્રિન્ન ક્રમથી અહીં જોડવો, તેથી યાવત્ ‘દારુસમાન’ એ પ્રમાણે સંબંધ થયો. “લતાદાર્વીસ્થિશૈલાઘ્વા એકસ્થાનાદયો રસાઃ” । એક સ્થાનકાદિ રસો અનુક્રમે લતા, દારુ = (કાષ્ઠ), અસ્થિ - (હાડકાં), શૈલ - (પાષણ) સરખા છે. એ પ્રમાણે ગ્રંથ શૈલી હોવાથી દ્વિસ્થાનિકરસના સ્પર્ધકોનો અનંતમોભાગ વ્યતીત થાય. તેથી જ્યાં મિશ્રમોહનીયના સ્પર્ધકો સમાપ્ત થાય ત્યાંથી શરૂ કરીને આગળના જે દ્વિસ્થાનિક ત્રિસ્થાનિકને ચતુઃ સ્થાનિક રસયુક્ત સ્પર્ધકો છે તે સર્વ મિથ્યાત્વમોહનીયના જાણવાં.

ઇતિ ૨જી સ્પર્ધક પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૩જી વિશેષલક્ષણ પ્રરૂપણા :-

તત્પટ્ટપયં ઉચ્ચદિયા વ, ઓવદિયા વ અવિભાગા ।

અણુભાગસંક્રમો એસ, અન્નપગડં ગિયા વાવિ ॥ ૪૬ ॥

તત્રાડ્યપદમુદ્વર્તિતા, વાડપવર્તિતા વાડવિભાગા ।

અનુભાગસંક્રમ ઇષઃ, અન્યાં પ્રકૃતિ નીતા વાડપિ ॥ ૪૬ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- સ્પર્ધક પ્રરૂપણા કરી, હવે વિશેષલક્ષણ પ્રરૂપણા કહે છે. - ત્યાં અનુભાગસંક્રમને વિષે અર્થપદ વિશેષ નિશ્ચય કરવું. (અનુભાગ સંક્રમ જે સ્વરૂપે છે તે સ્વરૂપનો નિર્ણય) જે ઉદ્વર્તના એટલે ઘણા મોટા કરવા એટલે કે રસ વિભાગોની અધિકતા કરવી. અથવા અપવર્તના એટલે થોડા નાના કરવા એટલે કે રસવિભાગોની હીનતા કરવી, અથવા અન્ય પ્રકૃતિમાં લઈ જવી. - અર્થાત્ રસવિભાગોને અન્ય પ્રકૃતિના સ્વભાવપણે પરિણામવાવા, તે સર્વ પણ અનુભાગસંક્રમ કહેવાય છે. ત્યાં મૂલ પ્રકૃતિઓના ઉદ્વર્તના - અપવર્તના રૂપ બે જ સંક્રમ હોય છે. પરંતુ અન્ય પ્રકૃતિમાં લઈ જવા રૂપ ત્રીજો પ્રકાર ન હોય, કારણકે તે મૂલ પ્રકૃતિઓનો પરસ્પર સંક્રમનો અભાવ છે. ઉત્તર પ્રકૃતિઓ વિષે તો ત્રણ પણ અનુભાગ સંક્રમ સંભવે છે.

ઇતિ ૩૭ વિશેષલક્ષણ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ૪થી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ પ્રરૂપણા :-

દુવિહમાણે જેદ્દો, સમ્મત્તે દેસઘાડિ દુદ્ધાણે ।

નરતિરિયાઝઆયવમિસ્સે, વિ ય સવ્વઘાડિમ્મિ ॥ ૪૭ ॥

દ્વિવિધપ્રમાણે જ્યેષ્ઠઃ, સમ્યક્ત્વે દેશઘાતિનિ દ્વિસ્થાનકે ।

નરતિર્યગાયુરાતપ - મિશ્રાણામપિ ચ સર્વઘાતિનિ ॥ ૪૭ ॥

ગાથાર્થ :- સ્થાનપ્રમાણ, અને ઘાતિત્વપ્રમાણ એ બે પ્રમાણ (પ્રકાર)ના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમમાં સમ્યક્ત્વનો દેશઘાતિ અને દ્વિસ્થાનિકરસ, તથા નરાયુ, તિર્યયાયુ, આતપ ને મિશ્ર એ ચારનો સર્વઘાતિ અને દ્વિસ્થાનિકરસ ઉત્કૃષ્ટાનુભાગસંક્રમના વિષયવાળો છે.

ટીકાર્થ :- વિશેષલક્ષણ પ્રરૂપણા કરી, હવે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ પ્રમાણ - બે પ્રકારે છે. (૧) સ્થાન પ્રમાણ અને (૨) ઘાતિત્વ પ્રમાણ - 'જ્યેષ્ઠઃ' સમ્યક્ત્વના દેશઘાતિ અને દ્વિસ્થાનિકરસનો સંક્રમ થાય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ થાય એમ જાણવું. તાત્પર્ય એ છે કે સમ્યક્ત્વનો જે ઉરસ સંક્રમે છે તે ઘાતિત્વને આશ્રયી દેશઘાતિ અને સ્થાનને આશ્રયીને સર્વ ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસ્થાનિક રસયુક્ત સ્પર્ધક પટલ જ્યારે સંક્રમે છે ત્યારે તેનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંક્રમે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. આ સમ્યક્ત્વનો એક સ્થાનિક રસ જઘન્ય હોવાથી જ ત્યાગ કર્યો છે, ત્રિસ્થાનિક અને ચતુઃસ્થાનિક રસ હોતા જ નથી.

તથા નરાયુષ્ય, તિર્યયાયુષ્ય - આતપ અને મિશ્ર એ ૪ પ્રકૃતિઓ સ્થાનને આશ્રયીને સર્વ ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસ્થાનિક રસયુક્ત, અને ઘાતિત્વને આશ્રયીને સર્વઘાતિ રસસ્પર્ધક ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંક્રમ હોય છે. એટલે કે નર - તિર્યયાયુ - આતપને મિશ્રનો સર્વ ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસ્થાનિક રસયુક્ત સર્વઘાતિ રસસ્પર્ધક જ્યારે સંક્રમે છે ત્યારે તે ૪ પ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ થાય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. અહીં મિશ્રનો રસ સર્વ પણ સર્વઘાતિ અને દ્વિસ્થાનિક હોય છે, બાકીના નહીં, તેથી બાકીના સંક્રમનો પ્રતિષેધ છે. આતપ - મનુષ્ય - તિર્યયાયુષ્યનો તો 'દુતિચરુદ્ધાણા ડ સેસા ડ' રૂપે વચનાત્ બે ત્રણ - ચતુઃસ્થાનિકરસ સંભવે છે. છતાં પણ તથા સ્વભાવથી ત્રિસ્થાનિક ચતુઃસ્થાનિક રસસ્પર્ધકોનો ઉદ્વર્તના - અપવર્તના કે અન્ય પ્રકૃતિમાં લઈ જવા રૂપ પ્રકૃત્યંતરનયન એ ત્રણ પ્રકારે પણ સંક્રમ થતો નથી. તેથી દ્વિસ્થાનિક રસનું જ ગ્રહણ કર્યું છે. અને અહીં આ વચન જ શાપક જાણવું. ^{૪૮} સર્વઘાતિ બીજી પ્રકૃતિના રસ સંબંધથી તેઓનો રસ સર્વઘાતિ છે, પણ અઘાતિ નહીં. તેથી દેશઘાતિ - અઘાતિ રસનો પ્રતિષેધ જાણવો.

૪૮ જેમ ચોરના સંબંધથી શાહુકાર ચોર કહેવાય છે તેમ સર્વઘાતિ રસ સાથે અનુભવાતો અઘાતિ રસ પણ સર્વઘાતિ કહેવાય છે. શાસ્ત્રમાં તેને સર્વઘાતિ પ્રતિભાગ એટલે કે સર્વઘાતિની સદશતાને ભજનાર કહ્યો છે, પરંતુ સર્વઘાતિ નહીં. કેમકે ઘાતિ કર્મપ્રકૃતિઓનો સર્વથા ક્ષય થયા બાદ ૧૩મા ગુણઘણે રહેલા અઘાતિ - ૪ કર્મનો રસ આત્માના કોઇપણ ગુણનો ઘાત કરતો નથી. જો પોતાના સ્વભાવે જ સર્વઘાતિ હોત તો કેવળજ્ઞાનાવરણીયાદિની જેમ તે પણ આત્માના ગુણોને દબાવત.

સેસાસુ ચડદાણે મંદો, સમ્પત્તપુરિસંજલણે ।
 એગદાણે સેસાસુ, સબ્ધાદમ્મિ દુદાણે ॥ ૪૮ ॥

શેષાણાં ચતુઃસ્થાનકે મન્દઃ, સમ્યક્ત્વપુરુષસંજ્વલનાનાં ।
 એકસ્થાને શેષાસુ, સર્વધાતિનિ દ્વિસ્થાનકે ॥ ૪૮ ॥

ગાથાર્થ :- શેષ પ્રકૃતિઓના ૭૦ અનુભાગસંક્રમમાં ચતુઃસ્થાનિક અને સર્વધાતિ (૨૨) હોય છે. ॥ હવે જઘન્યાનુભાગ સંક્રમ કહેવાય છે. ॥ ત્યાં સમ્યક્ત્વમોહનીય, પુરુષવેદ, સંજ્વલનચતુષ્ક એ ૬ પ્રકૃતિઓના ૪૦અનુ૦ સંક્રમમાં એકસ્થાનિકને દેશધાતિરસ હોય છે, ને શેષ પ્રકૃતિઓના ૪૦અનુ૦સંક્રમમાં દ્વિસ્થાનિક અને સર્વધાતિ રસ હોય છે.

ટીકાર્થ :- ‘શેષાણામ્’ જે (૫ પ્રકૃતિઓ) કહી તે સિવાયની (૧૫૩) પ્રકૃતિઓનો સ્થાનને આશ્રયીને સર્વ ઉત્કૃષ્ટ ચતુઃસ્થાનક અને ધાતિત્વને આશ્રયીને સર્વધાતિ રસ પોતાની સાથે રહેવાથી ઉત્પન્ન થયેલ અથવા જ્યારે સંક્રમે છે ત્યારે તે પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંક્રમ હોય છે. એ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમનું પ્રમાણ કહ્યું. (યંત્ર નં. ૨૫ જુઓ)

ઇતિ ૪થી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

—: અથ પમી જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પ્રરૂપણા :-

હવે જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પ્રમાણ પ્રતિપાદન કરે છે. ‘મંદો’ - ઇત્યાદિ સમ્યક્ત્વ - પુરુષવેદ અને સંજ્વલન-૪ એ ૬ પ્રકૃતિઓનો એક સ્થાનક રસસંક્રમ થયે છે તે મંદ જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ જાણવો. તેથી આ પ્રમાણે સિદ્ધ થાય છે કે સમ્યક્ત્વનો સર્વ શુદ્ધ એક સ્થાનક રસ જ્યારે સંક્રમે છે ત્યારે તે તેનો (સમ્યક્ત્વનો) જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ કરે છે. પુરુષવેદ - સંજ્વલન-૪નો ક્ષયકાલે જે સમયોન બે આવલિકાના બાંધેલા એક સ્થાનક રસયુક્ત સર્વ જઘન્ય સ્પર્ધકો છે તે જ્યારે સંક્રમે છે ત્યારે તે પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ કરે છે.^{૪૮}

‘શેષાસુ’ - જે ૬ પ્રકૃતિઓ કહી તે સિવાયની સર્વ પ્રકૃતિઓને વિષે દ્વિસ્થાનક રસયુક્ત સર્વધાતિ સ્પર્ધકો સંક્રમે ત્યારે જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ થાય છે. તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે. - સમ્યક્ત્વ - પુરુષવેદ - સંજ્વલન-૪ સિવાયની પ્રકૃતિઓનો ધાતિત્વ આશ્રયી સર્વધાતિ અને સ્થાન આશ્રયી દ્વિસ્થાનક રસયુક્ત સર્વ જઘન્ય રસસ્પર્ધકો જ્યારે સંક્રમે છે ત્યારે તે પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ થાય છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે.

અહીં જો કે મતિ - શ્રુત - અવધિ - મન:પર્યાયજ્ઞાનાવરણ, ચક્ષુ - અચક્ષુ - અવધિદર્શનાવરણ, અંતરાય-૫, = એ ૧૨ પ્રકૃતિઓનો^{૫૦} એક સ્થાનક રસ પણ બંધને વિષે પ્રાપ્ત થાય છે, તો પણ ક્ષયકાલે પૂર્વે બાંધેલ દ્વિસ્થાનક રસનો પણ સંક્રમ થવાથી શુદ્ધ એક સ્થાનક રસનો સંક્રમ ન થવાથી સંક્રમ વિષયપણે એક સ્થાનક રસને કહ્યો નથી. (યંત્ર નં. ૨૫ જુઓ)

ઇતિ પમી જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

૪૮ એ ૬ પ્રકૃતિઓનો સ્થાનને આશ્રયી રસસંક્રમ એક સ્થાનકનો કહ્યો પરંતુ ધાતિત્વને આશ્રયી કહ્યો નથી. તે અધ્યાહારથી દેશધાતિ રસ જાણવો.

૫૦ આ ૧૨ પ્રકૃતિઓનો જ્યારે એક સ્થાનક રસ બંધાય છે ત્યારે જઘન્ય રસ સંક્રમકાળે એક સ્થાનક રસ કેમ સંક્રમે નહીં? તેના ઉત્તરમાં એમ જાણવું કે જઘન્ય રસ સંક્રમકાળે જીવ તથા સ્વભાવે કેવળ એક સ્થાનક રસ સંક્રમતો નથી પણ પૂર્વે બાંધેલ બે સ્થાનક અને એક સ્થાનક બંને સંક્રમે છે માટે તે પ્રકૃતિઓના સંક્રમના વિષયમાં એક સ્થાનક રસ ન કહ્યો. જો તે પ્રકૃતિઓના જઘન્ય રસ સંક્રમના વિષયમાં એક સ્થાનક રસ કહ્યો હોત તો છોલ્લે જ્યારે જઘન્ય રસ સંક્રમ થાય ત્યારે કેવળ એકસ્થાનક રસનો જ થાય, બે સ્થાનકનો થઈ શકે નહીં, અને સંક્રમ તો બે સ્થાનક રસનો પણ થાય છે. માટે એક સ્થાનક રસનો સંક્રમ ન કહેતા બે સ્થાનક રસનો સંક્રમ કહ્યો. બે સ્થાનકમાં એક સ્થાનક સમાય, એક સ્થાનકમાં બે સ્થાનક સમાય નહીં. અહીં રસનો સંક્રમ એટલે તેવા તેવા રસવાળા પુદ્ગલોનો સંક્રમ સમજવો.

ઉત્કૃષ્ટ - જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પ્રમાણ પ્રદર્શક યંત્ર નં. ૨૫ (ગાથા ૪૭ - ૪૮ના આધારે)

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ઉં સ્થાન પ્રમાણ	ઉં ધાતિપ્રમાણ
૧	સમ્યક્ત્વ	૨	દેશધાતિ
૪	મિશ્ર, નરાયુ, તિર્યચાયુ, આતપ	૨	સર્વધાતિ
૧૫૩	બાકીની પ્રકૃતિઓ	૪	સર્વધાતિ
૧૫૮		જઘન સ્થાનપ્રમાણ	જઘન ધાતિપ્રમાણ
૬	સમ્યક્ત્વ, પુરુષવેદ, સંજવલન-૪	૧	દેશધાતિ
૧૫૨	બાકીની પ્રકૃતિઓ	૨	સર્વધાતિ
૧૫૮			

—: અથ દૃઢી સાધાદિ પ્રરૂપણા :—

અજહણ્ણો તિણ્હ તિહા, મોહસ્સ ચઝવિહો અહાઝસ્સ ।

એવમણુવ્કોસો સેસિગાણ, તિવિહો અણુવ્કસ્સો ॥ ૪૯ ॥

અજઘન્યસ્ત્રયાણાં ત્રિધા: , મોહનીયસ્ય ચતુર્વિધોડયાયુષ: ।

એવમનુત્કૃષ્ટ: શેષાણામ્, ત્રિવિધોડનુત્કૃષ્ટ: ॥ ૪૯ ॥

ગાથાર્થ :- જ્ઞાનાં, દર્શનાં, અંતં એ ૩નો અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ અનાદિ - અધ્રુવ - ધ્રુવ એમ ૩ પ્રકારે છે. તથા મોહનીયનો અજઞ અનું સંક્રમ ચાર પ્રકારે છે. તથા આયુષ્યનો અનુત્કૃષ્ટ અનુંસંક્રમ ૪ પ્રકારે છે. તથા બાકીના ૩ મૂળકર્મનો અનુંસંક્રમ ૩ પ્રકારે છે.

ટીકાર્થ :- જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પ્રમાણ કહ્યું. હવે સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા કરાય છે. અને તે મૂલ - ઉત્તરપ્રકૃતિ વિષય બે પ્રકારે છે. ત્યાં મૂળ પ્રકૃતિઓની સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા કહે છે. - જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાય એ ૩ મૂળકર્મનો અજઘન્ય અનુભાગ ૩ પ્રકારે છે. અનાદિ - અધ્રુવ અને ધ્રુવ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - આ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકની સમાયધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે સાદિ - અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વ પણ સ્થાને અજઘન્ય, અને તે અનાદિ છે. અધ્રુવ - ધ્રુવ તે ભવ્ય - અભવ્ય અપેક્ષાએ હોય છે.

મોહનીયનો અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ૪ પ્રકારે છે. સાદિ - અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - મોહનીયનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ક્ષપકને સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકની સમાયધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં હોય છે અને તે સાદિ - અધ્રુવ છે. પછી બીજે સર્વ પણ અજઘન્ય હોય છે. અને તે ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તતાં ક્ષાયિકસમ્યગૃદ્ધિને ^{૫૧}ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનકે ન હોય, અને ત્યાંથી પડેલાને હોય છે. તેથી આ સાદિ થઈ. તે સ્થાન અર્થાત્ ઉપશાંતમોહ નહીં પામેલાને અનાદિ ધ્રુવ - અધ્રુવ પૂર્વની જેમ અભવ્ય - ભવ્ય અપેક્ષાએ હોય છે.

હવે આયુષ્યનો અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ જે પ્રમાણે મોહનીયનો અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ૪ પ્રકારે કહ્યો તેમ સાદિ - અનાદિ - ધ્રુવ - અધ્રુવ ભેદથી છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - અપ્રમત્ત સંયત દેવાયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બાંધીને બંધાવલિકાની પછી સંક્રમ કરવા માટે શરૂ કરતો ત્યાં સુધી સંક્રમે કે જ્યાં સુધી અનુત્તર દેવભવમાં રહેલને ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ પસાર થાય, ને આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ બાકી રહે, (ત્યાં સુધી ઉંઅનું સંક્રમાવે), તેથી (તે ઉંઅનુંથી) આયુષ્યનો સર્વ પણ અનુભાગસંક્રમ અનુત્કૃષ્ટ છે, અને તે સાદિ છે. તે સ્થાન એટલે કે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ નહીં પામેલા (અર્થાત્ અપ્રમત્તપણું ન પામેલ) જીવને અનાદિ, ધ્રુવ - અધ્રુવ પૂર્વની જેમ અર્થાત્ અભવ્ય-ભવ્ય અપેક્ષાએ હોય છે.

૫૧ અહીં ઉપશમસમ્યગૃદ્ધિ પણ આવી શકે.

બાકીના નામ - ગોત્ર અને વેદનીય એ ત્રણ મૂળકર્મોનો અનુક્રુષ્ટ અનુભાગસંક્રમ ૩ પ્રકારે છે, અનાદિ - અધ્રુવ અને ધ્રુવ છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - નામ - ગોત્ર અને વેદનીયનો સર્વ ઉત્ક્રુષ્ટ અનુભાગ ક્ષપક સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકના અંત્ય સમયે બાંધે છે, બંધાવલિકા પસાર થયા પછી સયોગી કેવલિના અંત્ય સમય સુધી સંક્રમે છે. અને તે સાદિ - અધ્રુવ છે. તેથી અન્ય સર્વ પણ અનુક્રુષ્ટ, અને તે આદિનો અભાવ હોવાથી અનાદિ, ધ્રુવ - અધ્રુવ પૂર્વની જેમ અભવ્ય - ભવ્ય અપેક્ષાએ છે.

સેસા મૂલપ્પગડસુ, દુવિહા અહ ઉત્તરાસુ અજહત્રો ।

સત્તરસણ્ઠ ચડદ્વા, તિવિગણ્ઠો સોલસણ્ઠ તુ ॥ ૫૦ ॥

શેષા મૂલપ્રકૃતિષુ, દ્વિવિધાઽયોત્તરાસ્વજન્યઃ ।

સપ્તદશાનાં ચતુર્ધા, ત્રિવિકલ્પઃ ષોડશાનાં તુ ॥ ૫૦ ॥

ગાથાર્થ :- મૂળ પ્રકૃતિઓના શેષ અનુ૦ સંક્રમ સાદિ, અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. હવે ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં ૧૭ પ્રકૃતિઓનો અજ૦અનુ૦સંક્રમ ૪ પ્રકારે છે. તથા ૧૬ પ્રકૃતિઓનો અજ૦અનુ૦ સંક્રમ ૩ પ્રકારે છે.

ટીકાર્થ :- મૂળ પ્રકૃતિને વિષે કહેલ સિવાયના વિકલ્પ બે પ્રકારે કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે સાદિ - અધ્રુવ છે. ત્યાં ૪ ધાતિકર્મના ઉત્ક્રુષ્ટ - અનુક્રુષ્ટ અને જઘન્યને વિષે સાદિ - અધ્રુવ પ્રથમ બતાવ્યા છે. ઉત્ક્રુષ્ટ મિથ્યાદૃષ્ટિને નક્કી કરેલ સમય^{૫૨} જ હોય છે. બાકીના સમયમાં તેને પણ અનુક્રુષ્ટ, એ પ્રમાણે આ બન્ને ઉત્ક્રુષ્ટ - અનુક્રુષ્ટ (વારાફરતી હોવાથી) સાદિ - અધ્રુવ છે.

બાકીના ચાર અધાતિકર્મના જઘન્ય - અજઘન્ય - ઉત્ક્રુષ્ટની મધ્યમાંથી ઉત્ક્રુષ્ટ પ્રથમ જ બતાવ્યો છે. જઘન્ય અનુ૦સંક્રમ તો જેનો ઘણો રસ હણાયેલ છે તેવા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયને હોય છે. બીજાને નહીં. ઘણો રસ હણાયો નથી તેવા તે જીવને પણ અજઘન્ય, તો બીજાની શું વાત ? તેથી આ બન્ને પણ જઘન્ય - અજઘન્ય (પરાવર્તમાન હોવાથી) સાદિ - અધ્રુવ છે. મૂલ પ્રકૃતિની સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા કરી.

હવે ઉત્તરપ્રકૃતિઓની સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા કહે છે. ‘અહ’ - ઇત્યાદિ હવે ઉત્તરને વિષે એટલે કે ઉત્તર પ્રકૃતિઓની મધ્યમાં અનંતાનુબંધિ - ૪, સંજવલન - ૪, નોકષાય - ૮ એ ૧૭ પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સાદિ - અનાદિ - ધ્રુવ - અધ્રુવ એમ ૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - આમાંથી અનંતાનુબંધિ સિવાયના ૧૩ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગ સંક્રમ પોત પોતાના ક્ષયના છેલ્લા સમયે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ વખતે હોય છે.^{૫૩} અનંતાનુબંધિ-૪નો તો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ઉદ્ભવના સંક્રમથી ઉદ્ભવન કરીને ફરી પણ મિથ્યાત્વ હેતુ વડે બંધાતા બંધાવલિકા પસાર થયા બાદ બીજી આવલિકાના પ્રથમ સમયે થાય છે. અને એ સિવાય બધા સમયે આ ૧૭ પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય, અને તે ઉપશમશ્રેણિમાં ઉપશાંત થવાથી આ ૧૭ પ્રકૃતિઓનો (અજઘન્ય અનુ૦સંક્રમ) થતો નથી, અને ત્યાંથી પડેલાને થાય છે તેથી સાદિ, તે સ્થાન (ઉપશાંતમોહ) નહીં પામેલાને અનાદિ. અધ્રુવ - ધ્રુવ તે ભવ્ય - અભવ્ય અપેક્ષાએ છે.

૫૨ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ ઉ૦અનુભાગને વધુમાં વધુ ૨ સમય સુધીજ બાંધે છે ને બંધાવલિકા પસાર થયા બાદ તે ઉ૦અનુ૦ સંક્રમાવે છે. એ રીતે બંધ સાદિ - અધ્રુવ હોવાથી સંક્રમ પણ સાદિ અધ્રુવ જ જાણવો.

૫૩ પ્રશ્ન : સંજવલન આદિ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસસંક્રમ તેની જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમકાળે કહ્યો, અને અનંતાનુબંધિનો તે કષાય સર્વથા ઉવેલાછ તથા બાદ મિથ્યાત્વે આવી ફરી બાંધે, અને તેની બંધાવલિકા તથા બાદ બીજી આવલિકાના પ્રથમ સમયે કહ્યો, એમ કેમ ? શા માટે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમકાળે તેનો જઘન્યરસ સંક્રમ ન કહ્યો ? ઉત્તર : અનંતાનુબંધિની જઘન્યસ્થિતિનો સંક્રમ અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કરતાં તેનો ચરમખંડ સર્વથા સંક્રમાવે ત્યારે થાય છે. તે વખતે ચરમખંડમાં કાળભેદ અનેક સમયના બંધાયેલા દલિકો હોય છે. અનેક સમયના બંધાયેલા દલિકો હોવાને લીધે તેમાં શુદ્ધ એકજ સમયના બંધાયેલા દલિકોના રસથી વધારે હોય તે સ્વાભાવિક છે. એટલે જ ઉપરના ગુણઠાણે અનંતાનુબંધિનો નાશ કરી પડી પહેલા ગુણઠાણે આવે ત્યાં તદ્દપ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ પરિણામે શક્યતા પ્રમાણે ઓછી સ્થિતિ અને રસવાળા દલિકો બાંધે, બંધાવલિકા તથા બાદ બીજી આવલિકાના પ્રથમ સમયે તે શુદ્ધ એક સમયના બાંધેલા જઘન્ય રસયુક્ત દલિકોને સંક્રમાવે તેને જઘન્યરસ સંક્રમ કહ્યો છે. અનંતાનુબંધિ વિના બીજી કોઈ પણ મોહ પ્રકૃતિ સત્તામાંથી સર્વથા નષ્ટ થયા પછી ફરી બંધાઇ સત્તામાં આવતી નથી, માત્ર અનંતાનુબંધિ કષાયો જ એવા હોય છે કે તેનો સત્તામાંથી સર્વથા નાશ થયા પછી મિથ્યાત્વરૂપ બીજ નાશ ન થયું હોય તો ફરી સત્તામાં આવી શકે છે. એટલે તેનો જઘન્ય રસસંક્રમનો કાળ અને સંજવલનાદિના જઘન્ય રસસંક્રમનો કાળ જુદો પડે છે.

આ પ્રમાણે લગભગ જે પ્રકૃતિઓનો સર્વથા નાશ થયા પછી ફરી બંધાઇ શકતી હોય તેનો જઘન્ય રસસંક્રમ અનંતાનુબંધિની રીતે કહેવામાં હરકત નથી.

તથા જ્ઞાનાવરણ-૫, થીજદ્વિત્રિક સિવાયની દર્શનાવરણ-૬, અંતરાય-૫ એ ૧૬ પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ત્રણ પ્રકારે છે. - અનાદિ - અધ્રુવ અને ધ્રુવ. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - આ ૧૬ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ક્ષીણકષાય ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં વર્તતાં પ્રાપ્ત થાય છે, પછી બીજે સર્વ પણ અજઘન્ય, અને તેની આદિ નથી તેથી અનાદિ છે. અધ્રુવ - ધ્રુવ પૂર્વની જેમ ભવ્ય - અભવ્ય અપેક્ષાએ છે.

તિવિહો છત્તીસાણ, ણુલ્કોસોઽહ ણવગસ્સ ય ચઉદ્ધા ।

એયાસિં સેસા સેસગાણ, સવ્વે ય દુવિગમ્પા ॥ ૫૧ ॥

ત્રિવિધઃ ષટ્ત્રિંશતો - ડનુત્કુષ્ટેઃ અથ નવકસ્ય ચ ચતુર્થા ।

એતાસાં શેષાઃ શેષાણાં, સર્વે ચ દિવિકલ્પાઃ ॥ ૫૧ ॥

ગાથાર્થ :- ૩૬ પ્રકૃતિઓનો અનુત્કુષ્ટ રસસંક્રમ અનાદિ - ધ્રુવ ને અધ્રુવ એમ ૩ પ્રકારે છે. ૮ પ્રકૃતિઓનો અનુત્કુષ્ટ રસસંક્રમ ૪ પ્રકારે છે. એ ૪૫ પ્રકૃતિઓનો ૪૦અજ૦ ને ૫૦ એ ત્રણ રસસંક્રમ તથા કહેલ સિવાયની બાકીની પ્રકૃતિઓના સર્વ રસસંક્રમ બે બે પ્રકારે છે.

ટીકાર્થ :- સાતાવેદનીય, પંચેન્દ્રિયજાતિ, તેજસસપ્તક, સમયતુરસ સંસ્થાન, શુક્લ - લોહિત - હારિદ્રવર્ણ, સુરભિગંધ, કષાય - આમ્લ મધુરરસ, મૃદુ - લઘુ - ઉષ્ણ - સ્નિગ્ધસ્પર્શ એ વર્ણાદિ-૧૧, અગુરુલઘુ, ઉચ્છ્વાસ, પરાધાત, શુભવિહાયોગતિ, ત્રસાદિ-૧૦, નિર્માણ એ ૩૬ પ્રકૃતિઓનો અનુત્કુષ્ટ અનુભાગસંક્રમ અનાદિ-ધ્રુવ, ને અધ્રુવ એ ૩ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે - આ ૩૬ પ્રકૃતિઓનો પોતપોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે ક્ષપક ઉત્કુષ્ટ અનુભાગ બાંધે છે, અને બંધાવલિકા પસાર થયા બાદ તે પ્રકૃતિઓને સંક્રમ કરવા માટે શરૂઆત કરે છે. અને તેને ત્યાં સુધી સંક્રમે કે જ્યાં સુધી સયોગી કેવલિનો અંત્ય સમય આવે. તેથી ક્ષપક સયોગી કેવલિ સિવાયના સર્વ જીવને આ પ્રકૃતિઓનો અનુત્કુષ્ટ અનુભાગ જ સંક્રમે છે અને તે અનાદિ છે, કારણકે આદિનો અભાવ છે. ધ્રુવ - અધ્રુવ, અભવ્ય - ભવ્ય અપેક્ષાએ છે. અથ શબ્દ તથા અર્થમાં છે.

ઉદ્યોત, વજ્રઋષભનારાયસંઘયણ, ઔદારિકસપ્તક, એ ૮ પ્રકૃતિઓનો અનુત્કુષ્ટ અનુભાગસંક્રમ સાદિ - અનાદિ - ધ્રુવ ને અધ્રુવ એ ચાર પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે - આ પ્રકૃતિઓમાંથી ઉદ્યોત સિવાયની ૮ પ્રકૃતિઓનો અતિવિશુદ્ધ પરિણામવાળો સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ ઉત્કુષ્ટ અનુભાગ બાંધીને બંધાવલિકા પસાર થયા બાદ તેને સંક્રમાવે છે.

ઉદ્યોત નામકર્મનો તો સમ્યક્ત્વ પામવાની ઇચ્છાવાળો ૭મી નારકનો મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકી ઉત્કુષ્ટ અનુભાગ બાંધે છે. અને બંધાવલિકા પસાર થયા બાદ જઘન્યથી અંતર્મુદૂર્ત અને ઉત્કુષ્ટથી બે દ૬ સાગરોપમ એટલે કે ૧૩૨ સાગરોપમ સુધી સંક્રમે છે. અહીં જો કે ૭મી પૃથ્વીનો નારક^{૫૪} અંત્ય અંતર્મુદૂર્તમાં અવશ્ય મિથ્યાત્વે જાય છે, તો પણ અંતર્મુદૂર્ત બાદ આગલા ભવમાં જે સમ્યક્ત્વ પામશે તે અહીં ગ્રહણ કરવો. તેથી વચમાં મિથ્યાત્વનો અલ્પકાળ હોવાથી વિવક્ષા કરી નથી, તેથી બે દ૬ સાગરોપમ કલ્પું છે. પછી ઉત્કુષ્ટથી પડેલાને અનુત્કુષ્ટ, અને તે સાદિ છે. તે સ્થાન (ઉત્કુષ્ટ સ્થાન) નહીં પામેલાને અનાદિ છે. અધ્રુવ - ધ્રુવ ભવ્ય - અભવ્ય અપેક્ષાએ છે.

તથા એ ૧૭ - ૧૬ - ૩૬ - ૮ સંખ્યાવાળી પ્રકૃતિઓના કલ્પા સિવાયના બાકી રહેલ વિકલ્પો, અને ૧૭ આદિ સિવાયની બાકીની ૮૦ પ્રકૃતિઓના સર્વે પણ વિકલ્પો સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે જાણવાં. તે આ પ્રમાણે - ૧૭ અને ૧૬ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કુષ્ટ અનુભાગસંક્રમ ઉત્કુષ્ટ સંકલેશે વર્તતાં મિથ્યાદૃષ્ટિને હોય છે, અને તે જ જીવને બાકીના કાલમાં અનુત્કુષ્ટ અનુભાગસંક્રમ જ હોય છે. એ કારણથી તે બન્ને (ઉત્કુષ્ટ - અનુત્કુષ્ટ) અનુભાગસંક્રમ સાદિ - અધ્રુવ છે. જઘન્ય અનુસંક્રમ તો પૂર્વે જ બતાવ્યા છે.

તથા ૩૬ અને ૮ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ જેનો સત્તાથી ઘણો ભાગ હણાયેલો છે તેવા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવને હોય છે. ને સત્તામાંથી ઘણો રસ હણ્યો નથી. તેવા તે જ જીવને પણ અજઘન્ય અનુસંક્રમ થાય છે તેથી એ બન્ને (૪૦અજ૦) અનુસંક્રમ સાદિ - અધ્રુવ છે. ઉત્કુષ્ટ અનુસંક્રમ પૂર્વે કલ્પાં છે.

૫૪ કોઈ આત્મા ૭મી નારકમાં સમ્યક્ત્વ લઈ જતો નથી, ત્યાંથી સમ્યક્ત્વ લઈ મરતો નથી. પર્યાપ્તાવસ્થામાં તેને સમ્યક્ત્વ થાય છે અને તે છેલ્લા અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ભવસ્થિતિ પર્યંત ઉત્કુષ્ટથી ટકે છે.

બાકીની વૈકલિપસપ્તક, દેવદિક, ઉચ્ચગોત્ર, આતપ, તીર્થકર, આહારસપ્તક, મનુષ્યદિક, મનુષ્ય-દેવ-તિર્યયાયુષ્ય એ ૨૪ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ વિશુદ્ધિમાં વર્તતાં સંજિપયેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવને હોય છે. અને થીણદિ-૩, અસાતાવેદનીય, દર્શનમોહનીયત્રિક, અપ્રત્યાખ્યાન - પ્રત્યાખ્યાનાવરણ એ ૮ કષાય, નરકાયુ, નરકદિક, તિર્યચદિક, પ્રથમ જાતિ-૪, પ્રથમ સિવાયના સંસ્થાન-૫, સંઘયણ-૫, અશુભ વર્ણાદિ-૯, અશુભવિહાયોગતિ, ઉપધાત, સ્થાવરાદિ-૧૦, નીચગોત્ર એ ૫૬ અશુભ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ સંકલેશમાં વર્તતાં સંજિપયેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવને હોય છે. તેવા પ્રકારની વિશુદ્ધિ - સંકલેશના અભાવે તો અનુત્કૃષ્ટ છે. તે પ્રમાણે સંક્રમ પણ ઉત્કૃષ્ટ - અનુત્કૃષ્ટ - સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.^{૫૫} વળી તે (૨૪ અને ૫૬ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સત્તાથી ઘણો ભાગ હણાયેલો છે તેવા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવને હોય છે. સત્તામાંથી ઘણો ભાગ હણાયો નથી તેવા તે જ જીવને અજઘન્ય હોય છે, તેથી તે બન્ને પણ (જ૦અજ૦) સાદિ અધ્રુવ છે. (યંત્ર નં ૨૬ જુઓ)

ઘટિ દટ્ટી સાધાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

-: અથ ઝમી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા વિષે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ સ્વામિત્વ :-

ઉક્કોસગં પવંધિય, આવલિયમદ્ધિરુણ ઉક્કસં ।

જાવ ણ ઘાણ્ડ તયં, સંકમદ્ આમુહુત્તંતા ॥ ૫૨ ॥

ઉત્કૃષ્ટં પ્રવધ્યા - ડડલિકામતિક્રમ્ય ઉત્કૃષ્ટમ્ ।

યાવન્ન ઘાતયતિ તકમ્, સંક્રમયત્યાડડમુહૂતાન્તઃ ॥ ૫૨ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા કરી, હવે સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા કહેવાનો અવસર છે. અને તે બે પ્રકારે છે. (૧) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ સ્વામિત્વ અને (૨) જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સ્વામિત્વ. ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ સ્વામિત્વને કહેવાની ઇચ્છાવાળા તેના કાલ પ્રમાણનો નિયમ પ્રથમ કહે છે. - મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બાંધીને બંધાવલિકા પસાર થયા બાદ તેની આગળ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ ત્યાં સુધી સંક્રમે કે જ્યાં સુધી (ઉંઅનુભાગનો) વિનાશ ન થાય. કેટલા કાલ સુધી વિનાશ ન થાય ? તો કહે છે. 'આમુહૂર્ત્તદ્' - અંતર્મુહૂર્ત્ત સુધી એ પ્રમાણે અર્થ છે. આગળ મિથ્યાદૃષ્ટિ સંકલેશ વડે શુભપ્રકૃતિઓના અનુભાગને અને વિશુદ્ધિ વડે અશુભ પ્રકૃતિઓના અનુભાગને નાશ કરે છે.

અસુભાણં અન્નયરો, સુહુમઅપજ્જત્તગાઈ મિચ્છો ડ ।

વજ્જિય અસંખવાસાડય ય, મણુઓવવાય ય ॥ ૫૩ ॥

અશુભાનામન્યતરઃ, સૂક્ષ્માપર્યાપ્તકાદિર્મિથ્યાદૃષ્ટિસ્તુ ।

વર્જીયિત્વાડસદ્સૂચ્યેયવર્ષાપુષ્કાંશ, મનુષ્યોપપાતાંશ ॥ ૫૩ ॥

ગાથાર્થ :- અસંખ્યવર્ષાયુવાળા મનુષ્ય તિર્યચ તથા નિશ્ચયથી મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થનારા દેવ, એ ત્રણ સિવાયના શેષ મિથ્યાદૃષ્ટિ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તાદિ જીવોમાંનો કોઇપણ જીવ અશુભ પ્રકૃતિઓનો ઉંઅનુ૦ સંક્રમનો સ્વામી જાણવો.

ટીકાર્થ :- હવે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી કહે છે. - જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૯, અસાતાવેદનીય, મોહનીયકર્મની-૨૮, નરકદિક, તિર્યચદિક, પ્રથમજાતિ-૪, પ્રથમ સિવાયના સંસ્થાન-૫, સંઘયણ-૫, નીલ, કૃષ્ણ, દુરભિ, તિક્ત,

૫૫ જો ઉત્કૃષ્ટ રસનો બંધ કે સંક્રમ પહેલા ગુણઠાણે થતો હોય તો અનુત્કૃષ્ટ પર સાદિ - સાંત એ બે ભાંગા થટે, ને જઘન્ય પહેલે ગુણઠાણે થતો હોય તો અજઘન્ય પર બે ભાંગા થટે. કેમકે વારાફરતી થાય છે. જેના જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ બંધ કે સંક્રમ ઉપરના ગુણઠાણે થતાં હોય તેના અજઘન્ય અને અનુત્કૃષ્ટ પર ૩ કે ૪ ભાંગા થટે. કેમકે ચડીને પહેલા, નહીં ચડનાર અને હવે પછી ચડનાર જીવો હોય છે.

મૂલ - ઉત્તર પ્રકૃતિઓ વિષે અનુભાગસંક્રમના

(ગાથા ૪૯ થી ૫૧ ના આધારે)

સંજ્ઞા : .૦ તે મુદાસ્થાવકની સમવાયિક આવલિકા બાકી રહે જાણું. નિવૃત્ત - નિવૃત્તકવપણું હોવાથી, હૃત્ત - સત્તામાંથી વણો ભાગ હણાવેલ છે તેવા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ, અહૃત્ત - સત્તામાંથી વણો ભાગ હણાવેલ નથી તેવા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ.

સંખ્યા	મૂલપ્રકૃતિઓના નામ	જયન્ય અનુભાગસંક્રમ		અજયન્ય અનુભાગસંક્રમ			
		સાદિ	અધુવ	સાદિ	અનાદિ	ધ્રુવ	અધુવ
૩	જ્ઞા૦ - દર્શ૦ - અંત૦	૧૨મે .૦	નિયત૦	૦	૧૨મું જુ૦ નહીં પામેલા	અભવ્યને	ભવ્યને
૧	મોહનીય	જ્ઞપકને ૧૦મે .૦	"	જ્ઞાપિ૦ / ઓપ૦ સમ્ય૦ ૧૧ મે થી પડેલાને	સાદિ સ્થાન નહીં પામેલા	"	"
૧	આયુષ્ય	હૃત૦	"	અહૃત૦	૦	૦	નિયત૦
$\frac{૩}{૮}$	નામ, ઓત્ર, વેદ૦	"	"	"	૦	૦	"

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ :-

૧૩	નોકપાય-૯, સંજ૦ - ૪ = ૧૩	પોતપોતાના જય સમયે	"	૧૧મે થી પડેલાને	સાદિપણું નહીં પામેલ	અભવ્યને	ભવ્યને
૪	અનંતાનુબંધિ - ૪	ફરીથી બાંધતા બંધા૦ પછી ૨જી આવ૦ ના પ્રથમ સમયે	"	"	"	"	"
૧૬	જ્ઞા૦-૫, દર્શ૦-૬, અંત૦-૫ = ૧૬	૧૨ મે .૦	"	૦	સાદિનો અભાવ હોવાથી	"	"
૩૬	સાતાદિ - ૩૬	હૃત૦	"	અહૃત૦	૦	૦	નિયતકાલ પસુંહોવાથી
૮	પ્રથમ સંધયજ, ઓદ્યારિક-૭	"	"	"	૦	૦	"
૧	ઉદ્યોત	"	"	"	૦	૦	"
૨૪	વૈક્રિય સપ્તકાદિ - ૨૪	"	"	"	૦	૦	"
૫૬	થીસદ્વિત્રિકાદિ ૫૬ અશુભ	"	"	"	૦	૦	"
૧૫૮							

સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નં.૨૬

ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ		અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ				ભાંગા
સાદિ	અધુવ	સાદિ	અનાદિ	ધ્રુવ	અધુવ	
નિયતકાલપણું હોવાથી	નિયત૦	ઉત્કૃષ્ટથી આવતાં પ્રથમાદિ સમયે	—	—	નિયતકાલપણું હોવાથી	૨૭
"	"	"	--	--	"	૧૦
ઉત્કૃષ્ટ સત્તાવાળા મનુ૦ અનુતર દેવ	"	ઉત્કૃષ્ટની બંધાવલિકા પછીના સમયે	સાદિપણું નહીં પામેલા	અભવ્યને	ભવ્યને	૧૦
શપકને ૧૦માના અંત્યસમયે	"	--	સાદિનો અભાવ હોવાથી	"	"	૨૭
કુલભાંગા :-						૭૪
ૐ સંકલિષ્ટ મિથ્યાદષ્ટિને	"	ૐ અનુ૦ સંક્રમથી પડેલાને	૦	૦	નિયત૦	૧૩૦
"	"	"	૦	૦	"	૪૦
"	"	"	૦	૦	"	૧૪૪
સ્વ-સ્વ બંધવિચ્છેદે ૐ અનુ૦ બાંધી બંધા૦ પછી ૧૩મા મુધી	"	૦	સયોગી સિવાયના શપક	અભવ્યને	ભવ્યને	૩૨૪
અતિવિશુદ્ધ સમ્ય૦ - દેવ૦	"	ૐ સંક્રમથી પડેલાને	સાદિપણું નહીં પામેલાને	"	"	૮૦
સમ્યક્ત્વાભિમુખ૦મી નારક	"	"	"	"	"	૧૦
સંશ્ચિ૦ પંચે૦ પર્વા૦ વિશુદ્ધિમાં	"	"	૦	૦	"	૧૮૨
" સંકલેશમાં	"	"	૦	૦	"	૪૪૮
						૧૩૬૮

કટુક, રુક્ષ, શીત, કર્કશ, ગુરુ = અશુભવર્ણાદિ-૯, ૯ ઉપધાત, અશુભવિહાયોગતિ, સ્થાવરાદિ-૧૦, નીચગોત્ર, અંતરાય-૫ = એ ૮૮ અશુભ પ્રકૃતિઓનો સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તાદિમાંથી^{૫૬} કોઈ પણ, અહીં આદિ શબ્દથી પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્ત - અપર્યાપ્ત બાદર, બે૦ - તે૦ ચંદ્રિન્દ્રિય, અસંજિ-સંજિ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પર્યા૦ અપર્યા૦ મનુષ્ય, દેવ નારકનું ગ્રહણ કરવું. આ જીવોમાંથી કોઈપણ મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ કરે છે.

વિશેષ નિયમ કહે છે. -- ફક્ત જે અસંખ્યેય વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય - તિર્યંચ, અને જે મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થનાર એવા આનતાદિ દેવો કે જે પોતાના ભવથી આવીને મનુષ્યને વિષે જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી કરીને તેઓનો ત્યાગ કર્યો છે. કારણ કે તે જીવો^{૫૭} મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવા છતાં પણ પૂર્વ કહી તે અશુભ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ તીવ્ર સંકલેશનો અભાવ હોવાથી બાંધે નહીં. તેથી તેઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ પણ ન થાય તેથી તેઓનો ત્યાગ કર્યો છે.

સવત્થ આયુવ્જ્જોય - મણુયગઇપંચગાણ આઝ્ઞાં ।

સમયાહિગાલિગા, સેસિગત્તિ સેસાણ જોગંતા ॥ ૫૪ ॥

સર્વત્રાડડતપોદ્યોત - મનુજગતિપચ્ચકાનામાયુષામ્ ।

સમયાધિકાવલિકા, શેષાયમિતિ શેષાણાં યોગ્યન્તાઃ ॥ ૫૪ ॥

ગાથાર્થ :- આતપ, ઉદ્યોત, મનુષ્યપંચક, એ પ્રકૃતિઓનો ઉ૦અનુ૦ સંક્રમ પૂર્વોક્ત સર્વ જીવભેદે હોય છે. તથા આયુષ્યનો ઉ૦અનુ૦ સંક્રમ સમયાધિકાવલિકા શેષ સ્થિતિ સુધીમાં વર્તતાં જીવોને હોય છે. અને શેષ પ્રકૃતિઓનો ઉ૦અનુ૦સંક્રમ સયોગી સુધીના જીવોને હોય છે.

ટીકાર્થ :- સર્વત્ર -- સર્વ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તાદિથી શરૂ કરી નારક સુધીના સર્વજીવભેદોમાં અસંખ્યેય વર્ષના આયુષ્યવાળા તિર્યંચ - મનુષ્ય અને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવ સહિત મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોને વિષે આતપ, ઉદ્યોત, મનુષ્યગતિ - મનુષ્યાનુપૂર્વી - ઔદારિકદ્વિક - વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ એ મનુષ્યપંચક, અહીં ઔદારિકદ્વિક કહેવાથી પણ ઔદારિકસપ્તકનું ગ્રહણ કરવું તે પ્રમાણે જ વિવક્ષા હોવાથી, તેથી સર્વસંખ્યા મલી ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ જાણવો. તે આ પ્રમાણે કહે છે.-

સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ શુભ પ્રકૃતિઓના અનુભાગને નાશ કરે નહીં પરંતુ વિશેષથી બે ૬૬ સાગરોપમ એટલે ૧૩૨ સાગ૦ સુધી^{૫૮} રક્ષણ કરે છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટથી એટલા કાલ સુધી આ (૧૨ પ્રકૃતિઓનો) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગનો વિનાશ કર્યા વગર પછી યથાયોગ્યપણે સર્વસ્થાને ઉપજે છે. તેથી મિથ્યાદૃષ્ટિને વિષે પણ પૂર્વ કહેલ ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ અંતર્મુદૂર્ત સુધી પ્રાપ્ત થાય છે.

આતપ અને ઉદ્યોતનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ બાંધે છે તેથી ત્યાં મિથ્યાત્વે તે બન્ને પ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંક્રમનો અસંભવ નથી. (અર્થાત્ બંધાવલિકા ગયા બાદ મિથ્યાત્વે જ ઉ૦અનુ૦સંક્રમ થાય છે.) અને તે મિથ્યાત્વથી પડીને સમ્યક્ત્વે જતાં સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ પ્રાપ્ત થાય છે. અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ થયો છતો શુભપ્રકૃતિપણું હોવાથી વિનાશ કરે નહીં. તેથી બે ૬૬ સાગરોપમ સુધી ઉત્કૃષ્ટથી તે બન્ને પ્રકૃતિનો સંક્રમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને જાણવો.

૫૬ જો કે ઉપરોક્ત પાપ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ રસનો બંધ સંજિ મિથ્યાદૃષ્ટિ કરે છે. પરંતુ તેવો રસ બાંધી એકેન્દ્રિયાદિમાં ઉત્પન્ન થાય તો તે એકેન્દ્રિયાદિ જીવો ઉત્કૃષ્ટ રસનો સંક્રમ કરી શકે છે.

૫૭ યુગલિકો અને આનતાદિ દેવો તીવ્ર સંકલેશ નહીં હોવાને લીધે ભલે ઉત્કૃષ્ટ રસ બાંધે નહિ પણ જે સંજિમાંથી તેઓ આવે છે ત્યાં બંધાયેલ ઉત્કૃષ્ટ રસ લઇને આવે તો તે કેમ ન સંક્રમાવે ? જેમ એકેન્દ્રિયો પૂર્વભવના બાંધેલા ઉત્કૃષ્ટ રસને સંક્રમાવે છે. તેના ઉત્તરમાં સમજવાનું કે - ઉપર ગાથાના અંતે કહ્યું છે કે મિથ્યાદૃષ્ટિઓ પુન્ય કે પાપના ઉત્કૃષ્ટ રસને અંતર્મુદૂર્તથી વધારે ટકાવી શકતા નથી. યુગલિકોનું અને આનતાદિ દેવોનું આયુ તે પ્રશસ્ત પ્રકૃતિ હોવાને લીધે શુદ્ધ લેશ્યાએ બંધાય છે. જે લેશ્યાએ બંધાય છે. તે લેશ્યા મનુષ્ય-તિર્યંચનું અંતર્મુદૂર્ત આયુ શેષ હોય ત્યારે થાય છે. છેલ્લા અંતર્મુદૂર્તમાં પ્રશસ્ત લેશ્યા હોવાને લીધે પૂર્વે ઉત્કૃષ્ટ રસ કદાચ બાંધ્યો હોય તો પણ તે ઘટી જાય છે. એટલે અશુભ પ્રકૃતિના ઉત્કૃષ્ટ રસની સત્તા લઇને યુગલિક અને આનતાદિમાં જતા નથી એટલે ઉત્કૃષ્ટ રસના સંક્રમાધિકારી તેઓ નથી.

૫૮ અહીં સમ્યગ્દૃષ્ટિ શુભ અનુભાગની પરિપાલના ૧૩૨ સાગ૦ સુધી કહી તે પણ ઉ૦અનુભાગના સંક્રમપૂર્વક જ જાણવી. ને રક્ષણ કરવાનો અર્થ એટલો જ કે ઉ૦અનુભાગયુક્ત સર્વ શુભ દલિકનો સંક્રમ સમ્યક્ત્વે હોય નહીં. શુભાનુભાગ યુક્ત સર્વ દલિકનું સંક્રમ નિષ્ઠાપન તો મિથ્યાત્વે જ હોય, છતિ ભાવ:

તથા ^{૫૯}ચારે પણ આયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગને સમ્યગ્દષ્ટિ અથવા મિથ્યાદષ્ટિ બાંધીને બંધાવલિકા પસાર થયા બાદ ત્યાં સુધી સંક્રમે કે જ્યાં સુધી સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે. તેથી આયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી સમ્યગ્દષ્ટિ અથવા મિથ્યાદષ્ટિને પ્રાપ્ત થાય છે.

તથા બાકીની ^{૬૦}સાતાવેદનીય, દેવદ્વિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈક્રિયસપ્તક, આહારકસપ્તક, તેજસસપ્તક, સમયતુરસ સંસ્થાન, શુક્લ - લોહિત - હારિદ્રવર્ણ, સુરભિગંધ, કષાય - આમ્લ - મધુરરસ, મૃદુ - લઘુ - સ્નિગ્ધ - ઉષ્ણસ્પર્શ એ શુભવર્ણાદિ-૧૧, શુભવિહાયોગતિ, ઉચ્છ્વાસ, અગુરુલઘુ, પરાધાત, ત્રસાદિ-૧૦, નિર્માણ, તીર્થકર, ઉચ્ચગોત્ર, એ ૫૪ શુભ પ્રકૃતિઓનો પોત પોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બાંધીને બંધાવલિકાની આગળ ત્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંક્રમે કે જ્યાં સુધી સયોગી કેવલિનો અંત્ય સમય આવે. તથા આ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ સંક્રમના સ્વામી પોતાના બંધવિચ્છેદની ઉપરના ગુણસ્થાનકે રહેલ જીવો યોગ્યતા:- સયોગી કેવલિ સુધીના જાણવાં. (યંત્ર નં. ૨૭ જુઓ)

છતિ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ સ્વામિત્વ સમાપ્ત

ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં. ૨૭

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ઉંમરના સ્વામી કયા જીવ	ઉત્કૃષ્ટ સંક્રમ સતતકાલ
૮૮	નરકાયુ સિવાય ૮૮ અશુભ	યુગલિક, આનતાદિ દેવ સિવાય ચારે ગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	અંતર્મુહૂર્ત
૧૨	આતપ, ઉદ્યોત, મનુષ્યદ્વિક, ઔદ્યારિક-સપ્તક, પ્રથમ સંધયણ	સમ્યગ્દષ્ટિ અથવા મિથ્યાદષ્ટિ ચારે ગતિના	૧૩૨ સાગરોપમ સુધી
૧	દેવાયુષ્ય	મનુષ્ય, અનુત્તરવાસી દેવ.	બંધાવલિકા પછી સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી
૨	મનુષ્યાયુષ્ય તિર્યગાયુષ્ય	મિથ્યા૦ કે સમ્ય૦ મનુષ્ય - તિર્યગ ^૧	
૧	નરકાયુષ્ય	દેવ વિના ત્રણ ગતિના મિથ્યા૦ કે સમ્ય૦ ^૧	
૧	સાતાવેદનીય, યશઃકીર્તિ, ઉચ્ચગોત્ર	૧૨મે, ૧૩મે, શપક	બંધવિચ્છેદ સમયે ઉંમરના બાંધીને બંધાવલિકા પછી સયોગી કેવલિ સુધી
૫૨	દેવદ્વિક, પંચે૦, વૈ૦-૭, આહાર-૭, તે૦-૭, શુભવર્ણાદિ-૧૧, શુભવિહાર, ઉચ્છ્વ૦, અગુરુ૦, પરા૦, ત્રસાદિ-૧૦, નિર્મા૦, જિનનામ, સમયતુરસ	શપક ૮/૭ થી ૧૩માનો અંત્ય સમય	

ટી૦-૧- બાંધ્યા પછી ગુણસ્થાનક પરાવૃત્તિ હોવાથી મિથ્યા૦ સમ્યગ્દષ્ટિ બન્ને આવે. પણ આયુષ્યના બંધ સમયે તો મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય છે. (ટી૦ નં. ૫૯ જુઓ)

૫૯ અહીં ત્રણ આયુષ્યો ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ મિથ્યાદષ્ટિ કરે છે અને દેવાયુષ્યો અપ્રમત આત્મા કરે છે. એટલે જ્યાં જ્યાં બાંધે ત્યાં ત્યાં તો ઉત્કૃષ્ટ રસનો સંક્રમ થટી શકે છે. અને ઉત્કૃષ્ટ રસ સત્તામાં છતાં, મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વે જતાં સમ્યગ્દષ્ટિને ત્રણ આયુષ્યો ઉત્કૃષ્ટ રસનો, અને સમ્યક્ત્વેથી પડી મિથ્યાત્વે જતાં મિથ્યાદષ્ટિને પણ દેવાયુષ્યો ઉત્કૃષ્ટ રસનો સંક્રમ થટી શકે છે.

૬૦ સાતાવેદનીય, યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્ર એ ત્રણના ઉત્કૃષ્ટ રસનો બંધ શપકને ૧૦મા ગુણસ્થાનકના અંત્ય સમયે અને શેષ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ રસનો બંધ શપકને ૮માના દક્ષ ભાગના અંત્ય સમયે થાય છે.

-: અથ જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સ્વામિત્વ :-

**ખવગસંતરકરણે, અકર્ણ ઘાઈણ સુહુમકમ્મુવરિ ।
કેવલિણોણંતગુણં, અસન્નિઓ સેસઅસુભાણં ॥ ૫૫ ॥**

**ક્ષપકસ્યાન્તરકરણે - ડકૃતે ઘાતિનાં સૂક્ષ્મકર્મોપરિ ।
કેવલિનોડનંતગુણમ્, અસંજિતઃ શેષાડશુભાનામ્ ॥ ૫૫ ॥**

ગાથાર્થ :- ક્ષપક જીવે જ્યાં સુધી અંતરકરણ કર્યું ન હોય ત્યાં સુધી ઘાતિપ્રકૃતિઓની અનુભાગસત્તા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયની અનુભાગસત્તાથી અનંતગુણી હોય છે. તથા શેષ અશુભ પ્રકૃતિઓની જો અનુભાગસત્તા સુઠ એકેન્દ્રિયાદિને હોય છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી કહ્યાં. હવે જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામીને કહેવાની ઇચ્છાવાળા જઘન્ય અનુભાગસંક્રમની સંભવના ક્યાં હોય તે જ્ઞાનનો ઉપાય બતાવે છે. જ્યાં સુધી અંતરકરણ કર્યું નથી ત્યાં સુધી સર્વઘાતિ કે દેશઘાતિ પ્રકૃતિઓનો અનુભાગ ક્ષપકને ‘સૂક્ષ્મકર્મણ ઉપરિ’ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયની અનુભાગસત્તાથી અનંતગુણ હોય છે. અંતરકરણ કર્યું છતે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયની અનુભાગસત્તાથી પણ હીન હોય છે.

તથા બાકીની અસાતાવેદનીય, પ્રથમ સિવાયના સંસ્થાન-૫, સંઘયણ-૫, કૃષ્ણ - નીલવર્ણ, દુરભિગંધ, તિક્ત-કટુરસ, ગુરુ - કર્કશ - રુક્ષ - શીતસ્પર્શ એ અશુભવર્ણાદિ-૮, ઉપઘાત, અશુભવિહાયોગતિ, દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અસ્થિર, અશુભ, અપર્યાપ્ત, અયશઃકીર્તિ, નીચગોત્ર, - એ ૩૦ ઘાતિ અશુભ પ્રકૃતિઓની અનુભાગસત્તા કેવલિને ‘અસન્નિડ’ તિ અસંજિ પંચેન્દ્રિય સંબંધી અનુભાગસત્તાથી અનંતગુણ જાણવી. અને તે પ્રમાણે હોવાથી સર્વઘાતિ અને દેશઘાતિ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમનો સંભવ અંતરકરણ કરે છતે ક્ષપક જીવને જ હોય છે. તેથી બાકીની કહેલ-૩૦ અશુભપ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમનો સંભવ સયોગી કેવલિને નહીં પણ કેવલિની અપેક્ષાએ અનંતભાગ પ્રમાણ અનુભાગવાળા અનુભાગસત્તા જેની ઘણી હજારેલી છે એવા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયને જાણવો.

**સમ્મદિટ્ટી ણ હણ્ઠ, સુભાણુભાગં અસમ્મદિટ્ટી વિ ।
સમ્મત્તમીસગાણં, ઉક્કોસં વજ્જિયા ખવણં ॥ ૫૬ ॥**

**સમ્યગ્દષ્ટિર્ન હન્તિ, શુભાણુભાગમસમ્યગ્દષ્ટિરપિ ।
સમ્યક્ત્વમિશ્રયોરુત્કૃષ્ટં, વર્જયિત્વા ક્ષપણમ્ ॥ ૫૬ ॥**

ગાથાર્થ :- સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ શુભપ્રકૃતિઓના રસનો વિનાશ ન કરે અને ક્ષયકાળ સિવાય મિથ્યાદષ્ટિ પણ (ને સમ્યગ્દષ્ટિ પણ) સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગનો વિનાશ ન કરે.

ટીકાર્થ :- અહીં ‘સંકમઈ આમુહુત્તંતા’ સમ્યગ્દષ્ટિ અથવા મિથ્યાદષ્ટિ જીવો સર્વ પ્રકૃતિઓના અનુભાગને નિશ્ચયથી અંતર્મુદ્ધર્ત બાદ સંક્રમાવે છે. એ પ્રમાણે જે પૂર્વે કહ્યું છે તે લક્ષણ સર્વત્ર અવ્યાપ્ત હોવાથી તેમાં જે અપવાદ છે તે કહે છે. - અહીં જે સાતાવેદનીય, દેવદ્વિક, મનુષ્યદ્વિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, પ્રથમ સંસ્થાન - સંઘયણ, ઔદારિકસપ્તક, વૈક્રિયસપ્તક, આહારકસપ્તક, તૈજસસપ્તક, શુભવર્ણાદિ-૧૧, અગુરુલઘુ, પરાઘાત, ઉચ્ચવાસ, આતપ, ઉદ્યોત, શુભવિહાયોગતિ, ત્રસાદિ-૧૦, નિર્માણ, તીર્થંકર, ઉચ્ચગોત્ર = એ ૬૬ શુભપ્રકૃતિઓ તે સર્વના પણ શુભ અનુભાગને સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ઉત્કૃષ્ટથી ^{૬૧}બે ૬૬ સાગરોપમ સુધી હણે નહીં - વિનાશ કરતાં નથી. અસમ્યગ્દષ્ટિ = મિથ્યાદષ્ટિ,

૬૧ અહીં બે ૬૬ કહેવાનું કારણ - ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વનો ૬૬ સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ નિરંતર કાળ છે. તેટલો કાળ સમ્યક્ત્વનું પાલન કરી અંતર્મુદ્ધર્ત મિશ્રે જઈ ફરી વાર ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે એને તેને પણ ૬૬ સાગરોપમ ટકાવી રાખે છે. ત્યારબાદ તો મોક્ષે જાય છે કે પડીને મિથ્યાત્વે જાય છે. મોક્ષે જાય તો સર્વથા કર્મનો ક્ષય કરે છે, અને મિથ્યાત્વે જાય તો ત્યાં ગયા બાદ અંતર્મુદ્ધર્ત પછી ઉત્કૃષ્ટ રસનો નાશ કરે છે. એટલે ઉપરના ગુણઠણે બે ૬૬ સાગરોપમ પુણ્યના ઉત્કૃષ્ટ રસને ટકાવી રાખે છે. સમ્યક્ત્વાદિ ગુણસ્થાનકવર્તી આત્માઓના પરિણામ પ્રશસ્ત હોવાથી પુણ્ય પ્રકૃતિઓના રસને ટકાવી શકે છે. અને પાપનો રસ ઓછો કરે છે. મિથ્યાદષ્ટિ જીવો અંતર્મુદ્ધર્તથી અધિક પુણ્ય કે પાપ કોઈના રસને ટકાવી શકતા નથી.

અને અપિ શબ્દથી સમ્યગ્દષ્ટિ પણ ક્ષયકાલ સિવાય સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગને વિનાશ કરે નહીં. ક્ષયકાલે સમ્યગ્દષ્ટિ જ સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગને વિનાશ કરે છે. તેથી ક્ષયકાલને અત્રે વર્ણત કર્યો છે. પંચસંગ્રહ - ભા.૦-૨ સંક્રમણકરણની ગા.૦-૬૧માં કહ્યું છે. ‘‘સમ્મદિદ્ધી ણ હણઙ્ગ સુખાણુભાગં દુવે વિ દિદ્ધીણં । સમ્મત્તમીસગાણં ઉવ્વકોસં હણઙ્ગ સ્વવગો વિ ॥’’ અર્થ : સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા શુભ અનુભાગને હણતી નથી. - ઓછો કરતો નથી. સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર એ બે દષ્ટિના ઉત્કૃષ્ટ રસને ક્ષપક જીવ હણે છે.

‘દુવિ વિ’ તિ સમ્યગ્દષ્ટિ તથા મિથ્યાદષ્ટિ એ બન્ને આત્માઓ સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીયનો ઉત્કૃષ્ટરસનો નાશ કરતાં નથી. પરંતુ ક્ષપક જ ક્ષયકાળે ઉત્કૃષ્ટરસનો નાશ કરે છે. વળી મિથ્યાદષ્ટિ અંતર્મુહૂર્ત બાદ સંકલેશ વડે સર્વ પણ શુભ પ્રકૃતિઓના અને વિશુદ્ધિ વડે સર્વ અશુભ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગને અવશ્ય વિનાશ કરે છે. એ પ્રમાણે પૂર્વે જ કહ્યું, જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામિત્વને પ્રતિપાદન કરે છે.

અંતરકરણા ઉવરિ, જહન્નટિડ્ડસંકમો ઉ જસ્સ જહિં ।

ઘાઈણ ણિયગચરમ - રસખંડે દિદ્ધિમોહદુગે ॥ ૫૭ ॥

અન્તરકરણાદુપરિ, જઘન્યસ્થિતિસંક્રમસ્તુ યસ્યા : યત્ર ।

ઘાતિનાં નિજકચરમ - રસખંડે દષ્ટિમોહદિકસ્ય ॥ ૫૭ ॥

ગાથાર્થ :- અંતરકરણથી આગળ ઘાતિકર્મની પ્રકૃતિઓમાં જે પ્રકૃતિનો જે ગુણસ્થાનકે જંઠસ્થિંસંક્રમ કહ્યો છે, ત્યાં જ તે પ્રકૃતિનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પણ જાણવો. તથા નિયગ છત્યાદિ સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર એ બે દર્શનમોહનીયનો જંઠઅનુભાગ સંક્રમ ક્ષયકાળે પોત પોતાના અંતિમ અનુભાગ ખંડને સંક્રમે ત્યારે હોય છે.

ટીકાર્થ :- હવે જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામિત્વને કહે છે. અંતરકરણથી આગળ ઘાતિકર્મની પ્રકૃતિઓમાં જે પ્રકૃતિનો જે ગુણસ્થાનકે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કહ્યો તે પ્રકૃતિનો ત્યાં (તે ગુણસ્થાનકે) જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પણ કહેવો. તે આ પ્રમાણે - અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય ગુણસ્થાનકવર્તી ક્ષપક જીવ અંતરકરણ કરે છતે નોકધાય-૯, સંજવલન-૪, એ ૧૩ પ્રકૃતિઓનો ક્ષયના ક્રમથી જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કાલે જઘન્ય અનુભાગ સંક્રમે છે.

જ્ઞાનાવરણ-૫, અંતરાય-૫, થીણદ્વિત્રિક સિવાય દર્શનાવરણ-૬ = એ ૧૬ પ્રકૃતિઓનો ક્ષીણકધાય ગુણસ્થાનકે ^{૬૨}સમયાધિક આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં, અને ^{૬૨}આવલિકાના અસંખ્યેયભાગાધિક બે આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં વર્તતાં જઘન્ય અનુભાગ સંક્રમે છે.

દર્શનમોહનીયદ્વિકનો = સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો ક્ષયકાલે પોત પોતાના અંત્ય રસખંડના સંક્રમણ વખતે જઘન્ય અનુભાગ સંક્રમાવે છે.

આઠ્ઠણ જહન્નટિઈ, બંધિય જાવત્થિ સંકમો તાવ ।

ઉવ્વલણતિત્થસંજોયણા ય, પઠ્ઠમાલિયં ગંતું ॥ ૫૮ ॥

આયુષાં જઘન્યસ્થિતં, બદ્ધ્વા યાવદસ્તિ સંક્રમસ્તાવત્ ।

ઉદ્વલનતીર્થસંયોજના ચ, પ્રથમાવલિકાં ગત્વા ॥ ૫૮ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

૬૨ અહીં જે સમયાધિકાવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં કહ્યું છે તે નિદ્રાદિક સિવાય-૧૪ પ્રકૃતિઓ માટે જાણવું. તથા આવલિકાના અસંખ્યેય ભાગાધિક બે આવલિકા બાકી રહેલ સ્થિતિમાં કહ્યું છે તે નિદ્રાદિક માટે જાણવું. કારણકે નિદ્રાદિકનો જંઠસ્થિતિસંક્રમ ‘ગિદ્ધાણાવલિગુદુને આવલિઅસંઘત્તમસેસે’ - એ વચન હોવાથી.

ટીકાર્થ :- ચારે પણ આયુષ્યની જઘન્ય સ્થિતિ બાંધીને બંધાવલિકાથી આગળ સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી જઘન્ય ^{૬૩}અનુભાગસંક્રમ પ્રાપ્ત થાય છે. જઘન્ય સ્થિતિનો બંધક જઘન્ય અનુભાગ બાંધે છે તેથી જઘન્ય સ્થિતિનું ગ્રહણ કર્યું છે.

તથા નરકદ્વિક, મનુષ્યદ્વિક, દેવદ્વિક, વૈકિયસપ્તક, આહારકસપ્તક, ઉચ્ચગોત્ર - એ ઉદ્વલન યોગ્ય ૨૧ પ્રકૃતિઓ, તીર્થંકર, સંયોજના કષાય = અનંતાનુબંધિ-૪, એ ૨૬ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગ બાંધીને પ્રથમ આવલિકા = બંધાવલિકા પસાર કરીને, અર્થાત્ બંધાવલિકાથી આગળ જઘન્ય અનુભાગ સંક્રમાવે છે. કોણ સંક્રમાવે ? તો કહે છે. - અસંજિ પંચેન્દ્રિય જીવ વૈકિયસપ્તક, દેવદ્વિક, નરકદ્વિક - એ ૧૧ પ્રકૃતિઓનો, સૂક્ષ્મનિગોદ જીવ મનુષ્યદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્રનો, અપ્રમત્ત સંયત આહારકસપ્તકનો, અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જિનનામનો, સમ્યક્ત્વ સન્મુખ થયેલ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ અનંતાનુબંધિ-૪ નો જઘન્ય અનુભાગ સંક્રમાવે છે.

સેસાણ સુહુમ હયસંત - કમ્મિગો તસ્સ હેદ્વઓ જાવ ।

બંધઇ તાવં ઈર્ગિદિઓ, વ જેર્ગિદિઓ વા વિ ॥ ૫૯ ॥

શેષાણાં સૂક્ષ્મો હતસત્કર્મા - તસ્યાઽધસ્તાત્ યાવત્ ।

બધ્નાતિ તાવદેકેન્દ્રિયો, વાડનેકેન્દ્રિયો વાડપિ ॥ ૫૯ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- ‘શેષાણામ્’- પૂર્વે કહ્યા સિવાયની શુભ અને અશુભ ૮૭ પ્રકૃતિઓનો જે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય વાઉકાય અથવા તેઉકાયના જીવે હર્તે- સંક્રમથી સત્તાકર્મનો ઘણો અનુભાગ નાશ કર્યો છે જેણે તે તથા તે તેના પોતાના અનુભાગસત્તાથી અલ્પ અનુભાગબંધ ત્યાં સુધી કરે છે કે જ્યાં સુધી તે એકેન્દ્રિય તે જ એકેન્દ્રિય ભવમાં અથવા અન્ય એકેન્દ્રિય ભવમાં વર્તતો છતો અથવા અનેકેન્દ્રિય ભવમાં એટલે તેજ એકેન્દ્રિય કે જેનો સત્તાકર્મનો ઘણો અનુભાગ હણાયેલ છે, બીજા બેઠન્દ્રિયાદિ ભવમાં વર્તતો છતો જ્યાં સુધી અન્ય મોટો અનુભાગ ન બાંધે ત્યાં સુધી તે જ જઘન્ય અનુભાગને સંક્રમાવે છે. (યંત્ર નં.-૨૮ જુઓ)

ઇતિ જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સ્વામિત્વ સહિત ઝમી સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

ઇતિ ૩જો અનુભાગસંક્રમ સમાપ્ત

-: અથ ૪ થો પ્રદેશસંક્રમ :-

જં દલિયમન્નપગડં, ગિજ્જઇ સો સંકમો પપ્પસસ ।

ઉવ્વલણો વિજ્ઞાઓ, અહાપવત્તો ગુણો સવ્વો ॥ ૬૦ ॥

યદ્ દલિકમન્યપ્રકૃતિ, નીયતે સઃ સંક્રમઃ પ્રદેશસ્ય ।

ઉદ્વલનો વિધ્યાતઃ, યથાપ્રવૃત્તો ગુણઃ સર્વઃ ॥ ૬૦ ॥

ગાથાર્થ : દલિકને જે અન્ય પ્રકૃતિ પ્રત્યે લઇ જવાં (અન્ય પ્રકૃતિરૂપે પરિણમાવવાં) તે પ્રદેશનો સંક્રમ (પ્રદેશસંક્રમ) ઉદ્વલના - વિધ્યાત - યથાપ્રવૃત્ત - ગુણસંક્રમ - ને સર્વસંક્રમ એ પ્રમાણે ૫ પ્રકારનો છે.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે અનુભાગસંક્રમ કહ્યો, હવે પ્રદેશસંક્રમ કહેવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. અને ત્યાં આ અર્થાધિકાર છે. (૧) સામાન્ય લક્ષણ (૨) ભેદ (૩) સાદિ - અનાદિ પ્રરૂપણા (૪) ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સ્વામી (૫) જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ સ્વામી.

^{૬૩} કોઇ પણ કર્મની ઉદ્વર્તના તેનો બંધ થયો હોય ત્યાં સુધી જ થાય છે. એટલે ઉદ્વર્તનાનો બંધ સાથે સંબંધ છે, અપવર્તનાનો બંધ સાથે સંબંધ નથી, બંધ હોય કે ન હોય પણ અપવર્તના યોગ્ય અધ્યવસાય ગમે ત્યારે થાય છે. ચાર આયુની જઘન્ય સ્થિતિ બંધાતા તેનો રસ પણ જઘન્ય બંધાય છે, હવે જો તે જઘન્ય આયુના બંધકાળ સુધીમાં તેના રસની ઉદ્વર્તના ન થાય તો તેવો જ જઘન્ય રસ સત્તામાં રહે છે અને તેને સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી સંક્રમાવે છે. તથા જ્યાં જ્યાં અન્ય સ્વરૂપે કરવા રૂપ સંક્રમ થતી શકે ત્યાં ત્યાં તે સંક્રમ સમજવો, અન્ય સ્થળે ઉદ્વર્તના, અપવર્તના જે સંભવે તે સમજવો

જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક ચંત્ર નં-૨૮ (ગાથા ૫૫ થી ૫૯ના આધારે)

સંજ્ઞા : Δ = પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	જઘનઅનુ સંક્રમના સ્વામી કયા જીવ ?
૧૪	જ્ઞાના-૫, અંત-૫, દર્શા-૪ = ૧૪	૧૨મે સમયાધિક આવડ બાકી રહેલ ક્ષપક
૨	નિદ્રાદિક	૧૨મે અસંખ્યાત ભાગાધિક ૨ આવડ બાકી રહે
૨	સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય	Δ ૪ થી ૭ ગુણસ્થાનક સુધીના મનુષ્યો
૬	હાસ્યાદિ - ૬	Δ ક્ષપક ૮/૫ અંત્ય સમયે
૧	પુરુષવેદ	Δ ક્ષપક ૮/૬ અંત્ય સમયે
૧	સ્ત્રીવેદ	Δ ક્ષપક ૮/૪ અંત્ય સમયે
૧	નપુંસકવેદ	Δ ક્ષપક ૮/૩ અંત્ય સમયે
૧	સંજીવન ક્રોધ	Δ ક્ષપક ૮/૭ અંત્ય સમયે
૧	સંજીવન માન	Δ ક્ષપક ૮/૮ અંત્ય સમયે
૧	સંજીવન માયા	Δ ક્ષપક ૮મે
૧	સંજીવન લોભ	૧૦મે સમયાધિક આવડ બાકી રહે ક્ષપક.
૧	દેવાયુષ્ય	સ્વ જઘનબદ્ધાયુ મિથ્યાં કે સમ્યગ્દૃષ્ટિને નરક વિના ૩ ગતિના
૨	મનુ - તિર્યચાયુષ્ય	સ્વ જઘનબદ્ધાયુ મિથ્યાં કે સમ્યગ્દૃષ્ટિને મનુષ્ય, તિર્યચ
૧	નરકાયુષ્ય	સ્વ જઘનબદ્ધાયુ મિથ્યાં કે સમ્યગ્દૃષ્ટિને દેવ વિના ૩ ગતિના ઉપરના ચારે આયુ બંધાવલિકા પછી ભવાંતરમાં સ્વ-સ્વ આયુ ભોગવતાં સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી સંક્રમે
૧૧	વૈક્રિયસપ્તક, નરકદિક, દેવદિક	જઘનઅનુ બંધક અસંજિ પંચેપર્યાં બંધાવલિકા પછી
૩	મનુષ્યદિક, ઉચ્ચગોત્ર	જઘનઅનુબંધક સૂક્ષ્મ, લબ્ધિ, અપર્યાં નિગોદ, બંધાવલિકા પછી
૭	આહારકસપ્તક	જઘનઅનુબંધક અપ્રમત્તયતિ બંધાવલિકા પછી
૧	જિનનામ	જઘનઅનુબંધક અવિરતિ સમ્યં - મનુ બંધાવલિકા પછી
૪	અનંતાનુબંધિ-૪	સમ્યક્ત્વથી પડતો તત્ પ્રાયોં જઘનઅનુ બંધક મિથ્યાદૃષ્ટિ બંધાવલિકા પછી
૯૭	બાકીની શુભ-અશુભ પ્રકૃતિઓ	સત્તામાંથી ઘણો અનુભાગ હણાયેલ છે તેવા તેઉ-વાયુના જીવ અન્ય ભવમાં તે બન્ને જ્યાં સુધી ઘણો અનુભાગ ન બાંધે ત્યાં સુધી.
૧૫૮		

-: અથ ૧લી - ૨જી સામાન્યલક્ષણ - ભેદ પ્રરૂપણા :-

ત્યાં પ્રથમ સામાન્યલક્ષણ અને ભેદની પ્રરૂપણા કરતાં કહે છે. -૧લી સામાન્ય લક્ષણ પ્રરૂપણા :- જે સંક્રમ યોગ્ય દલિક એટલે કર્મપરમાણુઓને અન્ય પ્રકૃતિરૂપે લઈ જવાય, અર્થાત્ પોતાની ભિન્ન પતદ્વચ્છ પ્રકૃતિરૂપે પરિણમાવે તે પ્રદેશસંક્રમ કહેવાય છે. આ સામાન્યલક્ષણ પ્રતિપાદન કર્યું.

૨જી ભેદ પ્રરૂપણા :- તે પાંચ પ્રકારે છે. (૧) ઉદ્વલનસંક્રમ (૨) વિધ્યાતસંક્રમ (૩) યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ (૪) ગુણસંક્રમ અને (૫) સર્વસંક્રમ છે. એ ભેદથી પ્રતિપાદન કર્યું. ત્યાં 'યથોદ્દેશં નિર્દેશઃ' - જેવો ઉદ્દેશ તેવો નિર્દેશ એ ન્યાયથી પ્રથમ ઉદ્વલનાસંક્રમનું લક્ષણ કહે છે.

-: અથ ૨જી ભેદ પ્રરૂપણા વિષે ૧લું ઉદ્વલનાસંક્રમ :-

અહીં સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, દેવદિક, નરકદિક, વૈક્રિયસપ્તક, આહારકસપ્તક, મનુષ્યદિક, ઉચ્ચગોત્ર એ ૨૩ પ્રકૃતિઓનો^{૬૪} પ્રથમથી જ પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ સ્થિતિખંડને અંતર્મુદ્ધર્ત કાલથી ઉવેલે^{૬૫} છે, ધનદલ જેવા અલ્પ દલિકનું ઉત્તારણ ઉત્કિરણ તેને જ ઉદ્વલન કહેવાય છે. ત્યારપછી પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ બીજા સ્થિતિખંડને અંતર્મુદ્ધર્ત કાલથી ઉવેલે છે. ફક્ત પ્રથમ સ્થિતિખંડથી વિશેષહીન હોય છે. ત્યારપછી પણ પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ બીજા સ્થિતિખંડથી વિશેષહીન ત્રીજા સ્થિતિખંડને અંતર્મુદ્ધર્ત કાલથી ઉવેલે છે. એ પ્રમાણે દરેક અંતર્મુદ્ધર્ત કાલથી ઉવેલાતા પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ સ્થિતિખંડોને પૂર્વ પૂર્વ સ્થિતિખંડ અપેક્ષાએ વિશેષહીન વિશેષહીન ત્યાં સુધી કહેવાં કે જ્યાં સુધી દ્વિચરમ-ઉપાંત્ય સ્થિતિખંડ આવે. અને આ સર્વ અનંતરોપનિધા સ્થિતિ અપેક્ષાએ યથા ઉત્તર ઉત્તરક્રમે વિશેષહીન છે.^{૬૬} (ઇતિ સ્થિતિ અપેક્ષાએ અનંતરોપનિધા)

અને પરંપરોપનિધાથી તો પ્રથમ સ્થિતિખંડ અપેક્ષાએ કેટલાક અસંખ્યેયભાગહીન, કેટલાક સંખ્યેયભાગહીન, કેટલાક સંખ્યેયગુણહીન, કેટલાક અસંખ્યેયગુણહીન હોય છે. આ પ્રમાણે ચાર સ્થાન પતિત જાણવાં. (ઇતિ સ્થિતિ અપેક્ષાએ પરંપરોપનિધા)

પ્રદેશ પ્રમાણથી અનંતરોપનિધા :- વિચારીએ તો પૂર્વ પૂર્વ સ્થિતિખંડોથી પછી પછીના સ્થિતિખંડો યથાક્રમે વિશેષાધિક દલિકો હોય છે. અને પરંપરોપનિધાથી તો પ્રથમ સ્થિતિખંડગત દલિકની અપેક્ષાએ કેટલાક સ્થિતિખંડગત દલિક અસંખ્યેયભાગાધિક, કેટલાક સંખ્યેયભાગાધિક, કેટલાક સંખ્યેયગુણાધિક, કેટલાક અસંખ્યેયગુણાધિક હોય છે. આ પ્રમાણે ૪ સ્થાન પતિત જાણવાં. (ઇતિ પ્રદેશાપેક્ષાએ અનંતરોપનિધા - પરંપરોપનિધા)

આ સ્થિતિખંડોની ઉત્કિરણ - ઉવેલવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે. - પ્રથમ સમયે અલ્પ દલિક ઉવેલે, તેથી દ્વિતીય સમયે અસંખ્યેયગુણ, તેથી પણ ત્રીજા સમયે અસંખ્યેયગુણ એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી પોત પોતાના અંતર્મુદ્ધર્તનો અંત્ય સમય આવે અને ગુણાકાર પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ જાણવો. અને તે ઉત્કિર્ણ દલિકને કેટલાક દલિક સ્વપ્રકૃતિમાં ને કેટલાક પરપ્રકૃતિમાં નાંખે છે. તેમાં ક્યાં કેટલા દલિકને પ્રક્ષેપે તે કહે છે. -

પ્રથમ સ્થિતિખંડમાં પ્રથમ સમયે જે કર્મદલિક અન્ય પ્રકૃતિને વિષે નાંખે તે સર્વ અલ્પ છે. તેથી જે દલિક સ્વપ્રકૃતિની નીચેની સ્થિતિમાં નાંખે તે અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ બીજે સમયે જે દલિક સ્વસ્થાનમાં નાંખે તે અસંખ્યેયગુણ છે. અને પરપ્રકૃતિમાં જે પ્રક્ષેપાય છે તે પ્રથમ સમય સંબંધી પરપ્રકૃતિમાં નાંખેલ દલિકથી વિશેષહીન છે. તેથી પણ ત્રીજા

૬૪ અહીં મલયગિરિ મ.ની ટીકામાં અનતાનુબંધિ-૪ સહિત ૨૭ પ્રકૃતિઓ કહી છે.

૬૫ ઉવેલવું એટલે વિવક્ષિત પરમાણુઓને વિવક્ષિત વિધિએ સ્વસ્થાનથી ઉપાડીને અન્ય સ્થાનમાં =અન્ય પ્રકૃતિમાં એવી રીતે સ્થાપવા કે જેથી અંતે પરમાણુઓને સર્વથા નિઃસત્તાક થવાનો પ્રસંગ આવે.

૬૬ અહીં તાત્પર્ય એ કે પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જે ખંડ કલ્પો તે નાનો નાનો સમજવો. ૧લો ખંડ મોટો, ૨જો નાનો, ૩જો તેનાથી નાનો એમ દ્વિચરમ ખંડ સુધી સમજવું. અસંખ્યાતાના અસંખ્યાતા ભેદ હોવાથી બની શકે છે. અહીં અંતર્મુદ્ધર્ત દરેક ખંડ ઉવેલે તે દા.ત. પલ્લોપમના ૧૦૦ સ્થિતિસ્થાનકનો એ સ્થિતિખંડ કલ્પીએ તો ૧લા સમયે ૧૦૦માંથી દલિકો દૂર કરે, બીજા સમયે પણ ૧૦૦માંથી દલિકો દૂર કરે, તેમ કરતા અંતર્મુદ્ધર્તના છેલ્લા સમયે પણ ૧૦૦માંથી દલિકો લઈ તેવડા ખંડને ખલાસ કરે ત્યારબાદ બીજોખંડ પૂર્વ રીતે ખાલી કરે.

સમયે સ્વપ્રકૃતિમાં જે દલિક નાંખે તે બીજા સમયે સ્વપ્રકૃતિ વિષે નાંખેલ દલિકથી અસંખ્યેયગુણ છે. પુનઃ જે પરપ્રકૃતિમાં પ્રસ્રેપે છે તે બીજા સમયે પરપ્રકૃતિ વિષે નાંખેલ કરતાં વિશેષહીન હોય છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું જ્યાં સુધી અંતર્મુદૂર્તનો છેલ્લો સમય આવે. એ પ્રમાણે સર્વે પણ સ્થિતિખંડોમાં ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડ સુધી જાણવું.

અંત્યસ્થિતિખંડ ઉત્કિરણની વિધિ :- અંત્ય સ્થિતિખંડ તે ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડથી સ્થિતિની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયગુણ છે, અને પ્રથમ સ્થિતિખંડથી દલિકની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયગુણ છે, સ્થિતિ અપેક્ષાએ અસંખ્યેયભાગ કલ્પ છે. અને પંચસંગ્રહ ભાગ-૨ સંક્રમણની ગાથા ૭૧માં કહ્યું છે. - “અસંખ્યગુણિયં તુ અંતિમયં” = પ્રતીક પંક્તિની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. અંતિમ ખંડ ઉપાન્ત્યખંડથી સ્થિતિ અપેક્ષાએ અસંખ્યેયગુણ છે. તુ શબ્દ અધિક અર્થ સૂચન કરતો હોવાથી અંતિમ સ્થિતિખંડ પ્રથમ સ્થિતિખંડની અપેક્ષાએ દલિકને આશ્રયી અસંખ્યેયગુણ છે, સ્થિતિની અપેક્ષાએ તો અસંખ્યેયભાગ કલ્પ છે. તો પણ અંત્ય સ્થિતિખંડને અંતર્મુદૂર્ત કાલથી ઉવેલે છે, અને તેના જે પ્રદેશનો અગ્રભાગ ઉદયાવલિકામાં રહેલો છે તેને મૂકીને બાકીના સર્વને પણ પરપ્રકૃતિમાં નાંખે છે. અને તે પ્રથમ અલ્પ, બીજા આદિ સમયોમાં યથા ઉત્તરક્રમે અસંખ્યેયગુણ જ્યાં સુધી અંત્ય સમય આવે ત્યાં સુધી નાંખે છે. અંત્ય સમયે જે પરપ્રકૃતિમાં દલિક નાખ્યું તે સર્વસંક્રમણ કહેવાય છે. સંક્રમણ યોગ્ય સર્વનો પણ નિર્લેપ થવાથી = નાશ થઈ જવાથી.

ત્યાં જેટલાં પ્રમાણે ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડ સંબંધી જેટલું કર્મદલિક અંત્ય સમયે પરપ્રકૃતિને વિષે સંક્રમે છે. તેટલાં પ્રમાણે જો છેલ્લા સ્થિતિખંડના કર્મદલિકને દરેક સમયે દૂર કરાય છે ત્યારે તે અંત્ય સ્થિતિખંડને અસંખ્યેય ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી સુધી નિર્લેપ થાય. - અર્થાત્ સત્તા વિનાનું થાય છે. આ કાલથી માર્ગશા કહી. ^{૬૭}

ક્ષેત્રથી તો આ માર્ગશા - જેટલાં પ્રમાણે ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડ સંબંધી કર્મદલિકને (અંત્યસમયે) પરપ્રકૃતિમાં સંક્રમે છે, તેટલાં પ્રમાણના અંત્ય સ્થિતિખંડ સંબંધી કર્મદલિકને ઉદ્ધરિયે ને એક બાજુ એક આકાશપ્રદેશને ઉદ્ધરિયે તો એ પ્રમાણે બન્ને બાજુ ઉદ્ધારતાં અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણ આકાશપ્રદેશ ઉદ્ધર્યે છતે તે અંત્ય સ્થિતિખંડ પણ ઉદ્ધરાઈ રહે, અર્થાત્ અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં જેટલાં આકાશપ્રદેશ હોય તેટલાં એક અંત્ય સ્થિતિખંડમાં ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડ સંબંધી પરપ્રકૃતિમાં નખતા દલિક સમૂહ છે. પુનઃ ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડ સંબંધી જેટલું કર્મદલિક સ્વપ્રકૃતિમાં સંક્રમે છે તેટલાં પ્રમાણના અંત્ય સ્થિતિખંડના કર્મદલિકને જો દરેક સમયે ઉદ્ધરિયે તો તે અંત્ય સ્થિતિખંડ પલ્લોપમના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણ કાળે (સમયે) ખાલી થાય.

આહારતણૂ મિન્નમુહ્તા, અવિરઙ્ગઓ પઠ્ઠલણ .

જા અવિરતો ત્તિ ઠ્ઠલણ પલ્લભાગે અસંખતમે ॥ ૬૭ ॥

આહારકત્તનુર્મિન્નમુહ્તાદવિરતિગતઃ પ્રોદ્ધલયતિ .

વાવદવિરતિકસ્તાવદુદ્ધલયતિ પલ્લભાગે - ડસઙ્ખ્યેયતમે ॥ ૬૭ ॥

ગાથાર્થ :- આહારકની સત્તાવાલો અવિરતભાવને પામેલ અંતર્મુદૂર્ત બાદ તે ઉવેલે, તે જ્યાં સુધી અવિરતપણે રહે ત્યાં સુધી પલ્લોપમના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણે કાળમાં આહારકની સર્વ ઉદ્ધવલના થઈ રહે છે.

ટીકાર્થ :- ઉદ્ધવલનાસંક્રમણું લક્ષણ કહ્યું, આ જ વાતને જોડતાં થકી આહારકસપ્તકની ઉદ્ધવલના સંક્રમણ કરનાર જીવને વિષે તેની કરણ ક્રિયા કેમ કરે છે. તે કહે છે. **આહારકત્તનૂઃ** - અહીં બહુવચન તે આહારકસપ્તકનું ગ્રહણ કરવા માટે છે. તે આહારકસપ્તકની સત્તાવાલો અવિરતિ - અર્થાત્ વિરતિના અભાવે ગયો છતો ‘મિન્નમુહ્તા’ - અંતર્મુદૂર્તથી આગળ ઉદ્ધવલન કરે છે. કેટલા કાળથી ઉવેલે છે ? એ પ્રમાણે જાણવાની ઇચ્છા માટે કહે છે. - જ્યાં સુધી ^{૬૮} અવિરત - અવિરતપણે રહે ઇતિ શબ્દ તાવદ્ અર્થમાં છે તેથી ત્યાં સુધી ઉવેલે છે. અને તે પ્રમાણે અવિરતિ પ્રત્યય - પ્રાયોગ્ય આહારકસપ્તકની ઉદ્ધવલના થાય છે, એ પ્રમાણે પ્રતિપાદન થાય છે. અને અવિરતિ આહારકવંત જીવને અવિરતિ થયેલાને

^{૬૭} ઉદ્ધવલના સંક્રમણ વડે સ્વમાં નીચે વધારે ઉતરે છે એટલે તે માને સંક્રમાવતાં કાળ ઓછો જાય છે. અને પરમાં ઓછું સંક્રમાવે છે માટે તે માને સંક્રમાવતાં કાળ વધારે જાય છે. કોઈ પ્રકૃતિને સત્તામાંથી નિર્મૂળ કરવા જ્યાં એકલી ઉદ્ધવર્તના પ્રવર્તે ત્યાં પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો કાળ જાય છે. સાથે ગુણસંક્રમણ પણ પ્રવર્તે ત્યારે અંતર્મુદૂર્તમાં કોઈ પણ પ્રકૃતિ નિર્મૂળ થઈ જાય છે.

^{૬૮} આહારકસપ્તકની સત્તા અવિરતિપણમાં ટકતી નથી. વિરતિપણમાં જ ટકી રહે છે.

અર્થપુદ્ગલપરાવર્ત સુધી પણ પામે છે. તેથી નિયમ કહે છે. ‘પલ્યસ્ય’- પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે અર્થાત્ તેટલાં કાળથી સર્વ ઉદ્ધવલન કરે છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે.

અંતોમુહુર્તમદ્ધં, પલ્લાસંખિજ્જમેત્ત ટિઙ્ઁલંદં ।
 ઉત્તિકરિં પુણો વિ તહા, ડૂણૂમસંખગુણહં જા ॥ ૬૨ ॥
 અન્તર્મુહૂર્તમદ્ધાં, પલ્યાસંખ્યેયમાત્ર સ્થિતિખંડમ્ ।
 ઉત્તિકરિતિ પુનરપિ તથા, ડૂનમૂનમસંખ્યેયગુણહીનં યાવત્ ॥ ૬૨ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાલમાં અર્થાત્ અંતર્મુહૂર્ત કાલે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણ સ્થિતિખંડને ઉવેલે છે. આ પ્રથમ સ્થિતિખંડની વિધિ છે. પછી ફરી પણ તે જ પ્રકારે અંતર્મુહૂર્તકાળમાં એક પછી એક પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણખંડને પૂર્વ પૂર્વના ખંડ કરતાં હીન હીનતર ઉવેલે છે. એ પ્રમાણે ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી ઉપાંત્ય સ્થિતિખંડ આવે. અને તે ઉપાંત્ય સ્થિતિખંડ પ્રથમ સ્થિતિખંડની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયગુણહીન હોય છે.

તં દલિયં સદ્ધાણે, સમએ સમએ અસંખગુણિયાએ ।
 સેઢીએ પરઠાણે, વિસેસહાણીઙ સંછુભઙ ॥ ૬૩ ॥
 તદ્ દલિકં સ્વસ્થાને, સમયે સમયેડસંખ્યેયગુણિતયા ।
 શ્રેણ્યાઃ પરસ્થાને, વિશેષહાન્યા પ્રક્ષિપતિ ॥ ૬૩ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- તે ઉવેલાતા દલિયાને સમયે સમયે અસંખ્યેયગુણ શ્રેણિએ સ્વપ્રકૃતિમાં નાંખે, પરસ્થાનમાં = પરપ્રકૃતિને વિષે નાંખે તે વિશેષહીન - હીન નાંખે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. પ્રથમ સમયે પરપ્રકૃતિમાં (જે દલિક) નાંખે તે અલ્પ છે. જે સ્વપ્રકૃતિની નીચેની સ્થિતિમાં પ્રક્ષેપે છે. તે દલિક પરપ્રકૃતિમાં નાંખેલ દલિકથી અસંખ્યેયગુણ છે. તેથી પણ બીજા સમયે સ્વપ્રકૃતિમાં જે દલિક નાંખે છે તે અસંખ્યેયગુણ છે. અને પરપ્રકૃતિમાં જે દલિક નાંખે છે તે પ્રથમ સમયે પરસ્થાનમાં નાંખેલ દલિકથી વિશેષહીન હોય છે. એ પ્રમાણે દરેક સમયે પ્રક્ષેપની વિધિ ત્યાં સુધી કહેવી જ્યાં સુધી અંતર્મુહૂર્તનો અંત્ય સમય આવે. આ પ્રથમ સ્થિતિખંડની ઉવેલવાની વિધિ છે, એ પ્રમાણે બીજા પણ ઉપાંત્ય સ્થિતિખંડો સુધી ઉવેલવાની વિધિ જાણવી.

જં દુચરિમસ્સ ચરિમે, અન્નં સંકમઙ્ગ તેણ સવ્વં પિ ।
 અંગુલઅસંખભાગેણ, હીરણ્ણેસ ઉવ્વલણા ॥ ૬૪ ॥
 યદ્ દિચરમસ્ય ચરમે, અન્યાં સંક્રમયતિ તેન સર્વમપિ ।
 અઙ્ગુલાડસંખ્યેયભાગેન, હિયત્તેણોદ્ધવલના ॥ ૬૪ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- ઉપાંત્ય સ્થિતિખંડના અંત્ય સમયે જેટલું કર્મદલિક પરપ્રકૃતિમાં સંક્રમે છે તે માનવાળા અર્થાત્ તેટલાં પ્રમાણવાળા દલિક વડે જો અંત્ય સ્થિતિખંડને દૂર કરાય તો કાળથી અસંખ્યેય ઉત્સર્જિણી - અવસર્જિણી વડે દૂર કરાય છે. વળી ક્ષેત્રની અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણના આકાશપ્રદેશો વડે દૂર કરાય છે. આટલા દલિક વિષય આહારકસપ્તકની અંત્ય સ્થિતિખંડમાં ઉદ્ધવલના છે.

ચરમમસંખિજ્જગુણં, અણુસમયમસંખગુણિયસેઢીએ ।
 દેઙ્ગ પરઢાણેવં, સંછુભતીણમવિ કસિણો ॥ ૬૫ ॥

ચરમસદ્ગુણમ્, અનુસમયમસદ્ગુણિતશ્રેણ્યા ।
દદાતિ પરસ્થાનં એવં, પ્રક્ષિપ્યમાણાનામપિ કૃત્સ્નઃ ॥ ૬૫ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- અંત્ય સ્થિતિખંડની આ વિધિ કહે છે. - ઉપાંત્ય સ્થિતિખંડથી અંત્યસ્થિતિખંડ સ્થિતિની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયગુણ છે. તથા તે અંત્ય સ્થિતિખંડના પ્રદેશાગ્રમાંથી ઉદયાવલિકાગત પ્રદેશો વર્જીને બાકીના સર્વ પ્રદેશોને પરસ્થાનમાં - પરપ્રકૃતિમાં દરેક સમયે અસંખ્યેય ગુણશ્રણિએ પ્રક્ષેપે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - પ્રથમ સમયે અલ્પ દ્વિતીય સમયે અસંખ્યગુણ, ત્રીજા સમયે અસંખ્યગુણ, એ પ્રમાણે અંત્ય સમય સુધી જાણવું. એ પ્રમાણે આ પ્રકારથી પરપ્રકૃતિમાં નંખાતા દલિયાઓનો, અપિ શબ્દ સંભાવના અર્થમાં છે. અંત્ય સમયે સંપૂર્ણ - બાકી ન રહે તે રીતે સંક્રમ થાય છે તે સર્વસંક્રમ જાણવો. આનાથી સર્વસંક્રમ જણાયો.

એવં મિચ્છદ્વિદિત્સ, વેયગં મિત્સંગં તઓ પચ્છા ।
એર્ગિદિયસ્સ સુરદુગમઓ, સવેઽવ્વિણિરયદુગં ॥ ૬૬ ॥
એવં મિથ્યાદ્દષ્ટે - વેદકં મિશ્રકં પશ્ચાત્ ।
એકેન્દ્રિયસ્ય સુરદિકમતઃ, સ વૈક્રિયનરકદિકમ્ ॥ ૬૬ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- હવે વેદક સમ્યક્ત્વાદિની ઉદ્દવલના સંક્રમ કરનારને કહે છે. - મોહનીયકર્મની ૨૮ની સત્તાવાલો મિથ્યાદ્દષ્ટિ જીવ પ્રથમથી જ પૂર્વે કહેલ રીતથી સમ્યક્ત્વને ઉદ્દવલે છે. ને ત્યાર પછી મિશ્રને ઉદ્દવલે છે. તથા આહારકસપ્તક અને જિનનામ^{૬૮} સિવાય નામકર્મની ૯૫ની સત્તાવાલો એકેન્દ્રિય જીવ પૂર્વે કહેલ રીતથી દેવગતિ - દેવાનુપૂર્વીને એકી સાથે ઉદ્દવલે છે. પછી તરત જ વૈક્રિયસપ્તક અને નરકદિક એકી સાથે ઉદ્દવલે છે.

સુહુમતસે ગોતુત્તમમઓ ય, જરદુગમહાનિયદિદ્ધિમ્મિ ।
છત્તીસાણિયગે, સંજોયણદિદ્ધિજુઅલે ય ॥ ૬૭ ॥
સૂક્ષ્મત્રસો સ ઉત્તમગોત્રમતશ્ચ, નરકદિકમથોઽનિવૃત્તૌ ।
ષટ્ત્રિંશતો નિજકે, સંયોજનાદિદ્ધિયુગલે ચ ॥ ૬૭ ॥

ગાથાર્થ :- સૂક્ષ્મત્રસ એટલે સૂંતેઉકાય ને સૂંવાયુકાય એ બે જીવો પ્રથમ ઉચ્ચગોત્રને અને તદનંતર નરકદિકને ઉદ્દવલે છે. હવે ઉદ પ્રકૃતિઓને ૯મા ગુણસ્થાનકવર્તી ક્ષપક જીવ ઉદ્દવલે છે. તથા અનંતાનુબંધિ-૪, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર એ ૬ પ્રકૃતિઓની ઉદ્દવલનાનો સ્વામિ પોત પોતાનો ક્ષપક અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદિ^{૭૦} જીવ જાણવો.

ટીકાર્થ :- સૂક્ષ્મત્રસ = એટલે સૂક્ષ્મ તેઉ - વાયુકાય એ બે જીવો પ્રથમ ઉચ્ચગોત્રને પૂર્વે કહેલ વિધિથી ઉવેલે છે. અને પછી તરત જ નરકદિક = મનુષ્યગતિ - મનુષ્યાનુપૂર્વીને ઉદ્દવલે છે. તે પ્રમાણે મિથ્યાદ્દષ્ટિ જીવ સંબંધી ઉદ્દવલના પ્રતિપાદન કરી, હવે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સંબંધી ઉદ્દવલના પ્રતિપાદન કરે છે. ‘અહ ત્તિ’ અથ શબ્દ અન્ય અધિકારને જણાવે છે, અને મિથ્યાદ્દષ્ટિ દ્વારા કરાતી પૂર્વ કહેલ પ્રકૃતિઓની ઉદ્દવલના પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ કાલમાં થનારી છે. અને આગળ કહેવાશે તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ દ્વારા કરાતી પ્રકૃતિઓની ઉદ્દવલના અંતર્મુહૂર્ત કાલમાં થાય છે. અને આ જ અધિકારનું ભિન્નપણું છે.

“અનિવૃત્તૌ” - અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય ગુણસ્થાનકે ઉદ પ્રકૃતિઓની ઉદ્દવલના કરે છે. - તે આ પ્રમાણે - ક્ષપક અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય ગુણસ્થાનકે થીણદ્વિત્રિક, નામની ૧૩ પ્રકૃતિઓ,^{૭૧} મધ્યમ કષાય-૮, નોકષાય-૮, સંજવલન ક્રોધ - માન - માયા એ ઉદ પ્રકૃતિઓ પોત પોતાના ક્ષય કાલે અંતર્મુહૂર્ત કાલ વડે ઉદ્દવલના કરે છે.

૬૮ અહીં ટીકામાં જિનનામ નથી પણ ચૂર્ણિમાં જિનનામ છે.

૭૦ અહીં આદી શબ્દથી દેશવિરતિ, પ્રમત્તને અપ્રમત્ત જીવો પણ ઝહણ કરવા અન્ય નહીં.

૭૧ નરકદિક, તિર્યંચદિક, એકેન્દ્રિય, બેઠન્દ્રિય - તેઠન્દ્રિય - ચઉરિન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવર, આતપ, ઉદ્યોત, સૂક્ષ્મ, સાધારણ એ નામત્રયોદશ કહેવાય છે.

ઉદ્વલનાસંક્રમના સ્વામિત્વ- કાલ પ્રદર્શક યંત્ર નં-૨૯

સંખ્યા	મિથ્યાદૃષ્ટિની ૨૩ પ્રકૃતિઓ	ઉદ્વલના સ્વામી	કાલ
૭	આહારકસપ્તક	અવિરતિવાલા જીવ ^૧	પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે
૧	સમ્યક્ત્વ મોહ૦	મોહ૦ની ૨૮ સત્તાવલો મિથ્યાદૃષ્ટિ	"
૧	મિશ્ર મોહ૦	મોહ૦ની ૨૮/૨૭ સત્તાવલો મિથ્યાદૃષ્ટિ	"
૨	દેવદ્વિક (એકી સાથે)	જિનનામ - આહા૦-૭ સિવાય નામની ૮૫ની સત્તાવલો એકે૦ જીવ	"
૮	વૈક્રિયસપ્તક - નરકદ્વિક (એકી સાથે)	જિનનામ - આહા૦-૭ સિવાય નામની ૮૫ અને ૮૩ની સત્તાવલોએકે૦ જીવ	"
૧	ઉચ્ચગોત્ર	સૂક્ષ્મત્રસ તેઉ૦ - વાઉકાય	"
૨	મનુષ્યદ્વિક	સૂક્ષ્મત્રસ તેઉ૦ - વાઉકાય	"
૨૩			
	સમ્યગ્દૃષ્ટિની ૪૨ પ્રકૃતિઓ		
૧૬	થીશદ્વિત્રિક, નામત્રયોદશ	ક્ષપક ૮/૧ ^૨	અંતર્મુહૂર્ત
૮	મધ્યમ કષાય - ૮	ક્ષપક ૮/૨ ભાગે	અંતર્મુહૂર્ત
૬	હાસ્યાદિ-૬	ક્ષપક ૮/૫ ભાગે	અંતર્મુહૂર્ત
૧	પુરુષવેદ	ક્ષપક ૮/૬ ભાગે	અંતર્મુહૂર્ત
૧	સ્ત્રીવેદ	ક્ષપક ૮/૪ ભાગે	અંતર્મુહૂર્ત
૧	નપુંસકવેદ	ક્ષપક ૮/૩ ભાગે	અંતર્મુહૂર્ત
૧	સંજીવન ક્રોધ	ક્ષપક ૮/૭ ભાગે	અંતર્મુહૂર્ત
૧	સંજીવન માન	ક્ષપક ૮/૮ ભાગે	અંતર્મુહૂર્ત
૧	સંજીવન માયા	ક્ષપક ૮મા ગુણ૦	અંતર્મુહૂર્ત
૧	મિથ્યાત્વ મોહ૦	સ્વક્ષપક ૪ થી ૭	અંતર્મુહૂર્ત
૧	મિશ્ર મોહ૦	સ્વક્ષપક ૪ થી ૭	અંતર્મુહૂર્ત
૪	અનંતાનુબંધિ-૪	સ્વક્ષપક ૪ થી ૭	અંતર્મુહૂર્ત

યંત્ર નં ૨૯ની ટી૦-૧ પ્રશ્ન - આહારકસપ્તકના સ્વામી અવિરતિવાલા છે. તો તે અહીં મિથ્યાદૃષ્ટિમાં કેમ ગણી ? ઉત્તર - ઉદ્વલના કાલ પલ્લો૦અસં૦ ભાગ ૩૫ સમાન હોવાથી મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ એને ઉવેલે છે માટે તેમાં ગણી છે. પરંતુ વાસ્તવમાં અવિરત (સમ્યગ્દૃષ્ટિ) સમજવો. ટી૦નં૦૨- થીશદ્વિત્રિક આદિથી સં૦-માયા સુધીની પ્રકૃતિઓનો ઉદ્વલનાસંક્રમ તે તે ભાગે ઉદ્યાવલિકા ન્યૂન કરે. છેલ્લો સંક્રમ સર્વસંક્રમ હોય છે.

For Personal & Private Use Only

ઉદ્ભવના
અયોગ્ય ઉદ્ભવથી
જ વેદ છે.

‘નિજકે’ પોતાના ક્ષપકમાં અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ આદિ, - (૪ થી ૭ ગુણસ્થાનકવાલા) સપ્તમીમાં પષ્ટીનોઅર્થ હોવાથી, ‘સંયોજનાનામ્’ - અનંતાનુબંધિ-૪ની અને ‘દષ્ટિયુગલસ્ય ચ’ - મિથ્યાત્વ અને મિશ્રની પૂર્વ કહેલ વિધિ વડે અંતર્મુદ્ધર્ત કાલ વડે ઉદ્ભવના જાણવી. (યંત્ર નં. ૨૮, ચિત્ર નં. ૩ જુઓ)

ઇતિ રજુ ભેદ પ્રરૂપણા વિષે ૧૬૦ ઉદ્ભવના સંક્રમ સમાપ્ત

—: અથ રજુ ભેદ પ્રરૂપણા વિષે ૨૧૦ વિધ્યાતસંક્રમ :—

જાસિ ણ બંધો ગુણભવ-પચ્ચયઓ તાસિ હોઈ વિજ્ઞાઓ ।

અંગુલઅસંખ્યાભાગેણ - વહારો તેણ સેસસ્સ ॥ ૬૮ ॥

યાસાં ન બંધ ગુણભવ - પ્રત્યયતસ્તાસાં ભવતિ વિધ્યાતઃ ।

અડગુલાસંખ્યેયભાગેના - ડપહારસ્તેન શેષસ્ય ॥ ૬૮ ॥

ગાથાર્થ :- ગુણપ્રત્યયથી અને ભવપ્રત્યયથી જે પ્રકૃતિઓનો બંધ પ્રવર્તતો નથી, તે પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે. (વિધ્યાતસંક્રમ વડે પ્રથમ સમયમાં જેટલું દલિક પરપ્રકૃતિમાં પ્રક્ષેપાય છે) તેટલાં પ્રમાણના ^{૭૨} શેષ દલિકાપહારથી અંગુલના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણનું ક્ષેત્ર અપહરાય.

ચિત્ર નં-૩ની સમજૂતી :- પ્રથમ સ્થિતિખંડ પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ છે. તે ૦ ૮ સ્થિતિસ્થાન અસત્કલ્પનાથી છે. તે અંતર્મુદ્ધર્ત કાલથી ઉદ્ભવના કરે છે. પ્રથમ સ્થિતિખંડમાંથી પ્રથમ સમયે જે કર્મદલિક અન્ય પ્રકૃતિને વિષે નાંખે તે સર્વ અલ્પ છે. જે પોતાના જ સ્થાનમાં નાંખે તે અસંખ્યેયગુણ, પરપ્રકૃતિને વિષે ફરી નંખાય તે પ્રથમ સમયે પરસ્થાનમાં નાંખ્યા તેનાથી વિશેષહીન હોય છે. સ્વની અંદર પ્રતિસમયે અસંખ્યેયગુણ નાંખે છે. એ પ્રમાણે અંતર્મુદ્ધર્ત કાલમાં પ્રથમ સ્થિતિખંડ ઉવેલે. એ પ્રમાણે બીજો સ્થિતિખંડ પણ પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ છે. પણ પ્રથમ સ્થિતિખંડ કરતાં વિશેષહીન છે. તેથી ૦ એક સ્થિતિસ્થાન ઓછુ છે. પણ પ્રદેશ અપેક્ષાએ અધિક છે. એ પ્રમાણે આગળના સ્થિતિખંડો માટે જાણવું. તે પ્રમાણે પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણ સ્થિતિખંડોને પૂર્વ પૂર્વ સ્થિતિખંડ અપેક્ષા એ વિશેષહીન વિશેષહીન ત્યાં સુધી કહેવાં કે જ્યાં સુધી ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડ આવે. (૩ ૦ સુધી)

હવે અંત્ય સ્થિતિખંડ તે ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડથી સ્થિતિની અપેક્ષાએ અસંખ્યેયગુણ છે. (તે ૦ ૬ સમજવું) અને પ્રથમ સ્થિતિખંડથી અસંખ્યેયભાગ છે. પણ દલિકની અપેક્ષાએ પ્રથમ સ્થિતિખંડના દલિક કરતાં અસંખ્યેયગુણ છે. અને પ્રક્ષેપ પરસ્થાને જ દરેક સમયે અસંખ્યેયગુણ નાંખે છે. અહીં સ્વમાં નાંખતો નથી કારણકે ઉદયાવલિકાથી વધારે સ્થિતિ નથી. અહીં જે અંત્ય પ્રક્ષેપ તે સર્વસંક્રમ છે. આ અંત્ય સ્થિતિખંડ અંતર્મુદ્ધર્ત કાલથી ઉવેલે છે.

ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડના છેલ્લા સમયે જેટલાં કર્મદલિક પરપ્રકૃતિને વિષે સંક્રમે છે. તેટલાં પ્રમાણે જો છેલ્લા સ્થિતિખંડના કર્મદલિકને દરેક સમયે દૂર કરાય તો છેલ્લા સ્થિતિખંડને અસંખ્યેય ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણી કાલે નિર્લેપ કરતાં લાગે એટલે કે સત્તા વગરનું થાય. અર્થાત્ છેલ્લા સ્થિતિખંડમાં ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડ સંબંધી પરસ્થાનમાં નંખાતા દલિકપુંજ પ્રમાણે દલિકો નાંખતા અસંખ્યેયતમ ભાગમાં રહેલ આકાશપ્રદેશ પ્રમાણ કાલ થાય.

જેટલાં પ્રમાણે ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડના ચરમ સમયે કર્મદલિકને સ્વસ્થાનમાં સંક્રમે તેટલાં પ્રમાણના સંક્રમથી છેલ્લો સ્થિતિખંડ પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણમાં રહેલ સમયોથી નિર્લેપ દૂર થાય.

ચિત્રમાં..... નાના બિંદુ તે કર્મદલિકો છે. ૦ = સ્થિતિસ્થાન.

ઇતિ ચિત્ર નં-૩ની સમજૂતી સમાપ્ત

૭૨ ઉદ્ભવના સંક્રમમાં કહેલો જે અંતિમ સ્થિતિખંડ તેને શેષ એ સંજ્ઞાથી ઓળખવામાં આવે છે તે શેષ અત્રે ન જાણવો.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ઉદ્વલનાસંક્રમ કહ્યું. હવે વિધ્યાતસંક્રમનું લક્ષણ કહે છે. જે પ્રકૃતિઓનો ગુણપ્રત્યયથી અથવા ભવપ્રત્યયથી બંધ ન થાય તે પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાતસંક્રમ જાણવો. તે કઈ પ્રકૃતિઓ છે ? અને ક્યાં તેઓનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે ? તો કહે છે. - અહીં જે મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકને અન્તે જે ૧૬ પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ થાય છે, તે પ્રકૃતિઓનો સાસ્વાદનાદિને વિષે ગુણપ્રત્યયથી બંધ ન થાય. સાસ્વાદનને અન્તે જે ૨૫ પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ થાય છે તે પ્રકૃતિઓનો મિશ્રાદિ ગુણ ગુણપ્રત્યયથી બંધ ન કરે. અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિને અન્તે જે ૧૦ નો બંધવિચ્છેદ થાય છે, તેનો દેશવિરતિ આદિમાં બંધ થતો નથી. દેશવિરતિને અન્તે જે ૪નો બંધવિચ્છેદ થાય છે, તેનો પ્રમત્તાદિમાં બંધ થતો નથી. પ્રમત્તને અન્તે જે ૬નો બંધવિચ્છેદ થાય છે, તેનો અપ્રમત્તાદિને વિષે ગુણપ્રત્યયથી બંધ ન થાય. તેથી તે પ્રકૃતિઓનો ત્યાં ત્યાં વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે.

તથા વૈક્રિયસપ્તક, દેવદ્વિક, નરકદ્વિક, એકે-બે-તે-ચૌરિન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, અપર્યાપ્ત, આતપ એ ૨૦ પ્રકૃતિઓને^{૭૩} નારકીના જીવો મિથ્યાત્વાદિ બંધહેતુ હોવા છતાં પણ ભવપ્રત્યયથી જ બાંધતા નથી. નરકદ્વિક, દેવદ્વિક, વૈક્રિયસપ્તક, બે-તે-ચૌરિન્દ્રિયજાતિ, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ એ ૧૭ પ્રકૃતિઓનો સર્વે પણ દેવો ભવપ્રત્યયથી બાંધતા નથી. એકેન્દ્રિયજાતિ, આતપ, અને સ્થાવરનામ એ ૩ પ્રકૃતિઓ સનતકુમારાદિ દેવો ભવપ્રત્યયથી બાંધતા નથી. સંઘયણ-૬, પ્રથમ સિવાયના સંસ્થાન-૫, નપુંસકવેદ, મનુષ્યદ્વિક, ઔદારિકસપ્તક, એકાન્ત તિર્યંચ પ્રાયોગ્ય સ્થાવરાદિ-૧૦,^{૭૪} નરકદ્વિક, આતપ, ઉદ્યોત, અપર્યાપ્ત,^{૭૫} દુર્ભાગાદિ-૩, નીચગોત્ર, અશુભવિહાયોગતિ એ ૪૧ પ્રકૃતિઓનો અસંખ્યેયવર્ષના આયુષ્યવાલા યુગલિક તિર્યંચ અને મનુષ્ય ભવપ્રત્યયથી જ બાંધતા નથી. અને જે જીવો જે જે પ્રકૃતિઓનો અબંધક થાય તે જીવને તે તે પ્રકૃતિઓ વિધ્યાતસંક્રમ યોગ્ય થાય છે.

દલિકના પ્રમાણનું વર્ણન :- કરે છે. ‘અંગુલ’ ઇત્યાદિ વિધ્યાતસંક્રમ વડે પ્રથમ સમયે જેટલાં પ્રમાણે કર્મદલિકને પરપ્રકૃતિમાં પ્રક્ષેપાય તેટલાં પ્રમાણના ખંડો વડે તે પ્રકૃતિમાં રહેલ^{૭૬} બાકીના બધા દલિકનો અપહાર કરાતાં એક બાજુ અપહરણ કરાયેલ એક એક ખંડવાલા દલિયાનો ઢગલો કરવામાં આવે અને બીજી બાજુ એક આકાશપ્રદેશ રાખીએ એ પ્રમાણે અંગુલમાત્ર ક્ષેત્રના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલાં આકાશપ્રદેશ હોય તેટલાં આકાશપ્રદેશ દ્વારા દૂર કરાય છે. (અર્થાત્ ખાલી થાય છે.) આ ક્ષેત્રથી વર્ણન કર્યું.

અને કાલથી તો અસંખ્ય ઉત્સર્જિણી - અવસર્જિણી એટલે અસંખ્ય કાલચક્રના સમય જેટલાં સમય દ્વારા તે પ્રકૃતિમાં રહેલ બાકીના દલિયા ખાલી થાય છે. અને આ વિધ્યાતસંક્રમ પ્રાયઃ^{૭૭} યથાપ્રવૃત્તસંક્રમના અંતે પ્રવર્તે છે. (યંત્ર નં-૩૦ જુઓ)

ઇતિ રજુ ભેદ પ્રજ્વલા વિષે રજું વિધ્યાતસંક્રમ સમાપ્ત

૭૩ છઠ્ઠે સાતમેથી નીચે આવનાર જીવને પ્રથમ અંતર્મુખમાં આહા-૭નો વિન્સંક્રમ હોય છે. ત્યારબાદ ઉદ્વલનાસંક્રમ ચાલુ થાય છે. ભવના અંતસમય સુધી સંયમ જાળવી રાખનાર જીવ નરકમાં જતો નથી. નરકમાં જનારો છેવટે છેલ્લા અંતર્મુખમાં તો નીચે આવેલો જ હોય છે. અને એ અંતર્મુખમાં આહા-૭નો વિન્સંક્રમ થાય છે. એટલે નરકના પ્રથમ સમયથી જ એનો ઉદ્વલનાસંક્રમ હોવો જોઈએ. ભવના ચરમ સમય સુધી સંયમ જાળવી રાખનારો દેવમાં જાય છે. એટલે દેવ ભવમાં ૪થા ગુણઠાણે પ્રથમ અંતર્મુખમાં આહા-૭નો વિન્સંક્રમ મળી શકે, પણ ત્યારબાદ તો ઉદ્વલના જ હોય છે. એટલે પ્રથમ અંતર્મુખના અલ્પકાળની વિવક્ષા ન રાખી હોય તેમ લાગે છે. તેથી તે જીવોને ૨૦-૨૩ પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાતસંક્રમ કહ્યો હોય એમ લાગે છે.

૭૪ સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, તિર્યંચદ્વિક, આતપ, કુજાતિ-૪ એ ૧૦ પ્રકૃતિઓ તિર્યંચ પ્રાયોગ્ય સિવાય અન્ય કોઈ પણ જીવ પ્રાયોગ્ય બંધાય નહીં માટે એકાન્ત તિર્યંચ પ્રાયોગ્ય કહી છે.

૭૫ નરકદ્વિક, આતપ, ઉદ્યોત, અપર્યાપ્ત, એ ૫ પ્રકૃતિઓ પૂઠ મલયગિરિ મંત્રી ટીકામાં નથી.

૭૬ અહીં “શેષદલિકનો” એટલે પૂર્વોક્ત ઉદ્વલના સંબંધી બતાવેલ શેષ સંજ્ઞાવાળા દલિકનો નહીં, પણ વિવક્ષિત પ્રકૃતિ સંબંધી બાકી રહેલા દલિકનો અપહાર જાણવો.

૭૭ વિધ્યાતસંક્રમ યથાપ્રવૃત્તસંક્રમના અંતે કહેવાનું કારણ યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ સામાન્ય છે. બંધયોગ્ય સર્વ પ્રકૃતિઓનો તે થાય છે, અને વિધ્યાતસંક્રમ તો ગુણ કે ભવનિમિત્તે જે જે પ્રકૃતિઓ બંધમાંથી વિચ્છેદ થઈ તેનો થાય છે. એટલે સાધારણ રીતે પહેલાં યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ પ્રવર્તે છે અને બંધમાંથી વિચ્છેદ થયા બાદ વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે. આમ યથાપ્રવૃત્તસંક્રમના અંતે વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે એમ કહ્યું છે. પ્રાયઃ કહેવાનું કારણ અન્ય સંક્રમ પ્રવર્ત્યા બાદ પણ વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે તો વાંધો નથી એમ જણાવવા માટે છે. જેમકે ઉપશમશ્રેણિમાં ગુણસંક્રમ પ્રવર્ત્યા બાદ મરણ પામી અનુત્તર વિમાનમાં જાય તો ગુણ નિમિત્તે નહીં બંધાતી પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે. અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિના અંતરકરણમાં મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો ગુણસંક્રમના અંતે વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે.

વિધ્યાતસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક ચંત્ર નં. - ૩૦ (ગાથા દૃઢના આધારે)

(ગુણપ્રત્યય કે ભવપ્રત્યયથી અબલ્યમાન પ્રકૃતિઓનો યાચ છે.)

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	કયા જીવ સ્વામી ?	કયા પ્રત્યયથી ?
૧૪	૧લાના અંતે બંધવિચ્છેદ થતી (મિથ્યાત્વ - નરકાયુ સિવાયની)	સાસ્વાદનાદિ ગુણસ્થાનકવાળા	ગુણપ્રત્યયથી
૨૪	૨જાના અંતે બંધવિચ્છેદ થતી (તિર્યયાયુ સિવાયની)	મિશ્રાદિ ગુણસ્થાનકવાળા	ગુણપ્રત્યયથી
૨	મિથ્યાત્વ - મિશ્ર	અવિરતાદિ ગુણસ્થાનકવાળા	ગુણપ્રત્યયથી
૮	૪થાના અંતે બંધવિચ્છેદ થતી(મનુષ્યાયુ સિવાયની)	દેશવિરતિ આદિ ગુણસ્થાનકવાળા	ગુણપ્રત્યયથી
૪	૫માના અંતે બંધવિચ્છેદ થતી	પ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકવાળા	ગુણપ્રત્યયથી
૪	૬ઠ્ઠાના અંતે બંધવિચ્છેદ થતી	અપ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકવાળા	ગુણપ્રત્યયથી
૭	આહારકસપ્તક	મિથ્યાદૃષ્ટિ થી અવિરત ૧ થી ૪ગુણ(પ્રથમ અંતર્મુ)	અવિરતિ પ્રત્યયથી
૧૦	નરકદ્વિક, આહારકસપ્તક, જિનનામ	સર્વદેવ, નારક, એકે, વિકલે, અપ, પંચે, તિ-મનુ, યુગલિક તિ-મનુ	ભવપ્રત્યયથી
૮	દેવદ્વિક, વૈકિયસપ્તક	યુગલિક સિવાયના ઉપરના ખાનાના સર્વ જીવ	ભવપ્રત્યયથી
૬	વિકલત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક	સર્વદેવ-નારક, યુગલિક તિ-મનુ	ભવપ્રત્યયથી
૩	તિર્યચ્છદિક, ઉદ્યોત	અનંતાદિ દેવ, યુગલિક તિ-મનુ	ભવપ્રત્યયથી
૨૬	નપુવેદ, સંધ-૬, સંસ્થાન-૫, મનુદ્વિક, ઓદ-૭ દુર્ભગાદિ-૩, અશુભવિહા-નીચગોત્ર	યુગલિક તિ-મનુ	ભવપ્રત્યયથી

ગુણસ્થાનકને વિષે કેટલી પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાયસંક્રમ : ચંત્ર નં. ૩૦/૧

ગુણસ્થાન	પ્રકૃતિની સંખ્યા		ગુણસ્થાન	પ્રકૃતિની સંખ્યા	
૧	૦ - ૧ ^૧		૬	૫૩	૫૮
૨	૧૪		૭	૫૮	૬૪
૩	૩૮		૮/૬	૧૨	૧૨ ^૩
૪	૪૦		૮/૭	૪૧ ^૪	૬૩
૫	૪૮	૫૪ ^૨	૯	૪૧	૬૩
			૧૦	૪૧	૬૩

ટીપ્પણ :- ૧. જિનનામની સત્તાવાલાને.

૨. અહીંથી ૧૨૦ / ૧૫૮ની વિવક્ષા હોવાથી જુદી છે.

૩. જેનો ગુણસંક્રમ થતો નથી તેવી શુભ પ્રકૃતિ + મિથ્યા ૦ મિશ્ર (ઓ-૭, મનુ-૨, ૧૬ સંધયજ્ઞ, આતપદિક, અર્થાત્ ૬૪માંથી ૪૮નો ગુણસંક્રમ) અનંતા-૪નો ક્ષય કે ઉપશમ.

૪. ૮/૬ ભાગે વિચ્છેદ થતી ૩૦માંથી ઉપધાત વિના ૨૮ + ૧૨ = ૪૦

-: અથ રજી ભેદ પ્રપણા વિષે ૩૪ ગુણસંક્રમ :-

ગુણસંક્રમો અવજ્ઞાંતિગણ, અસુભાણડપુલ્લકરણાઈ ।

બંધે અહાપવત્તો, પરિત્તિઓ વા અવંધે વિ ॥ ૬૧ ॥

ગુણસંક્રમો ડબ્ધ્યમાનાનામશુભાનામપૂર્વકરણાદિ ।

બંધે યથાપ્રવૃત્તઃ, પરાવર્તમાનાનાં વાડબન્ધેડપિ ॥ ૬૧ ॥

ગાથાર્થ :- અપૂર્વકરણાદિ કરણમાં વર્તતો જીવ અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિના કર્મદલિકને જે પ્રતિસમય અસંખ્ય ગુણશ્રેણિએ સંક્રમાવે તે ગુણસંક્રમ કહેવાય.^{૭૮} તથા ધ્રુવબંધિ પ્રકૃતિઓનો બંધ હોતે છતે અને પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓમાંની સ્વબંધયોગ્ય પ્રકૃતિઓનો બંધ હોતે વા નહીં હોતે છતે પણ યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ થાય.

ટીકાર્થ :- હવે ગુણસંક્રમનું લક્ષણ કહે છે. ‘અપૂર્વકરણાદયઃ’- અપૂર્વકરણાદિમાં વર્તતાં જીવો અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિઓ સંબંધી કર્મદલિકને દરેક સમયે અસંખ્યગુણશ્રેણિ વડે જે બંધાંતી પ્રકૃતિઓનો વિષે જે સંક્રમાવે તે ગુણસંક્રમ કહેવાય છે. ગુણ એટલે પ્રતિ સમય અસંખ્ય ગુણાકારે (અસંખ્યગુણ - અસંખ્યગુણ) સંક્રમ કરવો તે ગુણસંક્રમ. તે આ પ્રમાણે કહે છે.

મિથ્યાત્વ, આતપ, નરકાયુ, સિવાયની મિથ્યાદૃષ્ટિ યોગ્ય ૧૩ પ્રકૃતિઓ અનંતાનુબંધિ-૪, તિર્યચાયુ, ઉદ્યોત સિવાયની સાસ્વાદન યોગ્ય ૧૮ પ્રકૃતિઓ, તથા મધ્યમ કષાય-૮, અસ્થિર, અશુભ, અયશઃકીર્તિ, શોક, અરતિ, અસાતાવેદનીય (એ-૧૪ પ્રકૃતિ) - સર્વસંખ્યા મળીને ૪૬ અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિઓનો અપૂર્વકરણથી આરંભીને ગુણસંક્રમ થાય છે.

પ્રકૃતિ વર્જવાનું કારણ :- મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધિ એ પનો અપૂર્વગુણસ્થાનક પહેલાંજ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ જીવો ક્ષય કરે છે. આતપ, ઉદ્યોત એ શુભ હોવાથી ગુણસંક્રમ ન થાય, કારણકે અશુભ પ્રકૃતિઓનોજ ગુણસંક્રમ થાય છે. આયુષ્યનો પરપ્રકૃતિમાં સંક્રમ થતો જ નથી તેથી મિથ્યાત્વાદિ પ્રકૃતિઓનો અહીં ત્યાગ કર્યો છે.

નિદ્રાદિક, ઉપધાત, અશુભવર્ણાદિ-૮, હાસ્ય, રતિ, ભય, જુગુપ્સા એ ૧૬ પ્રકૃતિઓનો પોત પોતાના બંધવિચ્છેદથી શરૂ કરીને ગુણસંક્રમ જાણવો.^{૭૯} ‘અપૂર્વકરણાદયઃ’- એટલે (અપૂર્વકરણ નામનું જે ત્રણ કરણમાંનું દ્વિતીયકરણ) તે અપૂર્વકરણમાં વર્તતાં જીવો નહીં બંધાંતી અશુભ પ્રકૃતિઓના પ્રદેશોને અસંખ્ય ગુણશ્રેણિએ બધ્યમાન

૭૮ આ ગુણસંક્રમ અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિઓનો થાય છે, અને અપૂર્વકરણ આદિ ગુણઠાણે તેમજ ૪૬ ગુણસ્થાનકાદિમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત કરતાં ત્રણ કરણ કરે છે ત્યાં અપૂર્વકરણ આદિ કરણમાં પ્રવર્તે છે તેમાં અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી અબંધાંતી તમામ અશુભ પ્રકૃતિઓનો ઉપશમ અને ક્ષપક બંને શ્રેણિમાં ગુણસંક્રમ થાય છે. અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત કરતાં થતાં ત્રણ કરણમાંના અપૂર્વકરણાદિમાં મિથ્યાત્વ, મિશ્રમોહનીય અને અનંતાનુબંધિ એ દુનોજ ગુણસંક્રમ થાય છે. ચોથાથી સાતમા સુધીમાં અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કરતાં અનંતાનુબંધિનો અને દર્શનત્રિકનો ક્ષય કરતાં મિથ્યાત્વ તથા મિશ્ર મોહનીય એ બે પ્રકૃતિનો ગુણસંક્રમ થાય છે.

૭૯ અહીં ટીકામાં અગ્રમત્ત ગુણસ્થાનક સુધીમાં બંધવિચ્છેદ થનાર પ્રકૃતિઓ ૪૬ અને અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે બંધવિચ્છેદ થનાર નિદ્રાદિક વગેરે સોળ - એમ બાસઠ પ્રકૃતિ તેમજ અપૂર્વકરણ સંજ્ઞાવાળા અપૂર્વકરણથી અનંતાનુબંધિ ચતુષ્ક, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર એ ૬ પ્રકૃતિઓ એમ કુલ ૬૮ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ બતાવ્યો છે. અને તેમાં વર્ણના ઉત્તરભેદો ન લેતાં સામાન્યથી અશુભ વર્ણચતુષ્ક લેવાથી પાંચ પ્રકૃતિ બાદ કરતાં કુલ ત્રેસઠ પ્રકૃતિનો ગુણસંક્રમ થાય છે. એમ બતાવવામાં આવ્યું છે.

પરંતુ પુરુષવેદ અને લોભ વિના સંજવલનત્રિક એ ચાર પ્રકૃતિનો પણ ગુણસંક્રમ સંભવી શકે છે. કારણકે અપૂર્વકરણથી અબધ્યમાન સઘળી અશુભ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય છે. તેથી જ નિદ્રાદિકાદિ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ બતાવ્યો છે. એજ રીતે નવમા ગુણસ્થાનકે પોત પોતાના બંધવિચ્છેદ પછી આ ચાર પ્રકૃતિઓનો પણ ગુણસંક્રમ થવામાં કોઇ બાધ જણાતો નથી. તથા ૪૬ કર્મગ્રન્થ ગાથા ૬૭ની ટીકામાં પણ બંધવિચ્છેદ સમયે સમય ન્યૂન બે આવલિકા કાલમાં બંધાયેલ સત્તાગત દલિકનો તેટલાં જ કાલે ગુણસંક્રમ દ્વારા ક્ષય કરે છે એમ જણાવેલ છે. અને ઉદ્વલનાસંક્રમ દ્વારા પણ જે પ્રકૃતિઓનો અંતર્મુહૂર્ત કાલે ક્ષય થાય છે ત્યાં પણ ઉદ્વલનાસંક્રમની અંતર્ગત ગુણસંક્રમ માનેલો છે. છતાં તે ઉદ્વલનાનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમની જો વિવક્ષા ન કરીએ તો નવમા ગુણઠાણે ઉદ્વલનાસંક્રમ દ્વારા ક્ષય પામતી મધ્યમ આઠ કષાયાદિ શેષ પ્રકૃતિઓનો પણ ગુણસંક્રમ ઘટી શકે નહીં, છતાં તે પ્રકૃતિઓ ગુણસંક્રમમાં ગણાવી છે. - માટે આ ચાર પ્રકૃતિઓનો પણ ગુણસંક્રમ અવશ્ય સંભવે છે તથાપિ ટીકાકાર મહર્ષિએ તેની વિવક્ષા કેમ નથી કરી તે બહુશ્રુત જાણે.

પ્રકૃતિમાં જે નાંખે - સંક્રમે છે. તે ગુણસંક્રમ એ બીજો અર્થ છે. તેથી^{૮૦} ક્ષયકાલે મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, અનંતાનુબંધિ એ ૬ પ્રકૃતિનો પણ અપૂર્વરૂપ કરણથી શરૂ કરીને ગુણસંક્રમ પ્રવર્તે તે વિરૂધ્ધ નથી.^{૮૧} અર્થાત્ એ ૬ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય. એ પ્રમાણે ગુણસંક્રમનું સ્વરૂપ કહ્યું. (યંત્ર નં૦ - ૩૧ જુઓ)

ઈતિ રજુ ભેદ પ્રરૂપણા વિષે ૩જું ગુણસંક્રમ સમાપ્ત

-: અથ રજુ ભેદ પ્રરૂપણા વિષે ૪થું યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ :-

હવે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમનું લક્ષણ કહે છે. ‘વંધે’ ઇત્યાદિ ધ્રુવબંધિની પ્રકૃતિઓનો બંધ થયે છતે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ થાય છે. ‘પરિતિઓ વ’ તિ = પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો બંધ ન હોય તો પણ યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ થાય છે. બંધ હોય તો પણ થાય તે અપિ શબ્દનો અર્થ છે. અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે. - સર્વે પણ સંસારમાં રહેલ જીવો ધ્રુવબંધિ પ્રકૃતિઓનો બંધ પ્રવર્તે છે અને પોત પોતાના ભવ બંધ પ્રાયોગ્ય પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો બંધ હોય અથવા બંધ ન હોય તો પણ તેઓનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ થાય છે.

ત્યાં ધ્રુવબંધિની અથવા અધ્રુવબંધિની પ્રકૃતિઓનો જ્યારે તે સમયે ઘણાં દલિયા બંધાતા પ્રાપ્ત થાય છે. અથવા તદ્ભવ બંધ યોગ્ય કેટલીએક અધ્રુવબંધિ પ્રકૃતિઓનો તે વખતે બંધ ન હોય પરંતુ પૂર્વે બંધાયેલું ઘણું દલિક સત્તામાં હોય તો ઘણું દલિક સંક્રમાવે છે, થોડું હોય તો થોડું સંક્રમાવે છે. અને તે જઘન્ય યોગે વર્તતો જઘન્ય દલિકને, મધ્યમ યોગે વર્તતો મધ્યમ દલિકને અને ઉત્કૃષ્ટ યોગે ઉત્કૃષ્ટ દલિકને સંક્રમે છે. યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ એટલે ‘યથા’- જેમ જેમ ‘પ્રવૃત્ત’- યોગની પ્રવૃત્તિ થાય તેમ તેમ હીનાધિક દલિકનો સંક્રમ થાય તે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ કહેવાય છે.

આ પાંચ સંક્રમને વિષે કયા સંક્રમનો બાધ કરીને કયો સંક્રમ પ્રવર્તે છે તો કહે છે. - પોતાના (ગુણ કે ભવરૂપ નિમિત્તને પ્રાપ્ત કરી અબંધ થવારૂપ) હેતુની પ્રાપ્તિના સંબંધના સામર્થ્ય વડે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમનો બાધ કરીને વિધ્યાતસંક્રમ કે ગુણસંક્રમ પ્રવર્તે છે. સર્વસંક્રમ પણ ઉદ્ભવના સંક્રમના છેલ્લા ખંડે છેલ્લો દલિક નાંખે છે. તેથી તે પણ ઉદ્ભવના સંક્રમને બાધ કરીને પ્રવર્તે છે એ પ્રમાણે જણવું. (યંત્ર નં૦-૩૨ જુઓ)

ઈતિ રજુ ભેદ પ્રરૂપણા વિષે ૪થું યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ સમાપ્ત

ગુણસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં૦ ૩૧

સંખ્યા	અબધમાન અશુભ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ	કયાં ગુણસ્થાનકવાળા જીવો
૧૩	મિથ્યાત્વ, આતપ, નરકાયુ, એ ૩ સિવાયની મિથ્યાદૃષ્ટિ યોગ્ય = ૧૩	ઉપશમ કે ક્ષપક અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે
૧૮	અનંતા-૪, તિર્યયાયુ, ઉદ્યોત એ ૬ સિવાય સાસ્વાદન યોગ્ય = ૧૮	ઉપશમ કે ક્ષપક અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે
૧૪	મધ્યમ કષાય-૮, અસ્થિર, અશુભ, અપયશ, શોક, અરતિ, અસાતા = ૧૪	ઉપશમ કે ક્ષપક અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે
૧૬	નિદ્રાદિક, ઉપધાત, અશુભવર્ણાદિ-૮, હાસ્ય, રતિ, ભય, જુગુપ્સા, = ૧૬	સ્વ બંધવિચ્છેદ ૮/૨ થી ઉપશમ કે ક્ષપકને
૬	મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, અનંતા-૪ = ૬	૪ થી ૭ ગુણઠાણે અપૂર્વકરણ કરે ત્યારથી

૮૦ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામતાં અને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પામતાં જે અપૂર્વકરણ કરવું પડે છે તે અપૂર્વકરણમાં એ ૬ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થતો નથી એમ ઉપશમનાકરણ અધિકારમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે, માટે અત્રે ‘ક્ષપકક્ષેત્ર’ = ક્ષપકાણે (એ ૬ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય) એમ કહ્યું છે. વિશેષ એ કે ગુણવૃદ્ધિમાં ચક્રતાં જીવને અનેકવાર બિન્ન બિન્ન અપૂર્વકરણો કરવા પડે છે. તે દરેક અપૂર્વકરણમાં ગુણસંક્રમ થાય એવો નિયમ નથી. જેમ મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે સમ્યક્ત્વ પ્રત્યયિક અપૂર્વકરણમાં ગુણસંક્રમ પ્રવર્તતો નથી.

૮૧ અહીં ઉપલક્ષણથી અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ અંતરકરણમાં રહેલ આત્મા પણ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના પ્રથમ સંયમથી અંતર્મુદૂર્ત સુધી મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો ગુણસંક્રમ કરે છે. (જુઓ ઉપશમનાકરણ - ગાથા - ૨૦)

અથ અપહારકાલનું અલ્પબહુત્વ

થોવોડવહારકાલો, ગુણસંકમેણ અસંખગુણના૯ ।

સેસસ્સહાપવત્તે, વિજ્ઞાઉબ્બલણનામે ય ॥ ૭૦ ॥

સ્તોકોડપહારકાલઃ, ગુણસંક્રમેણાડસડ્ઝ્યેયગુણનયા ।

શેષસ્ય યથાપ્રવૃત્તેન, વિધ્યાતોદ્વલનાનામા ચ ॥ ૭૦ ॥

ગાથાર્થ :- અંતિમ ખંડને ગુણસંક્રમથી અપહાર કરતાં અલ્પકાળ લાગે. તેથી યથાપ્રવૃત્ત વિધ્યાત અને ઉદ્વલના સંક્રમથી અપહાર કરતાં અનુક્રમે અસંખ્યગુણ કાળ લાગે.

ટીકાર્થ :- હવે આજ ઉદ્વલનાસંક્રમ - વિધ્યાતસંક્રમ - ગુણસંક્રમ - યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ^{૮૨} વડે અપહારકાળનું અલ્પબહુત્વ^{૮૩} કહે છે. - ઉદ્વલનાસંક્રમના વર્ણન પ્રસંગે જે પૂર્વે અંતિમખંડ કહેલો છે તે અહીં શેષ સંજ્ઞા કહેવાય છે, તે શેષના દલિકમાંથી જો ગુણસંક્રમના માન વડે અપહાર કરાય તો અંતર્મુદૂર્ત માત્ર કાલથી સકલ પણ દલિકો અપહરાય - દૂર થાય છે. તેથી ગુણસંક્રમથી અપહારકાલ સર્વથી અલ્પ છે.

તેથી યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે અપહારકાલ અસંખ્યેયગુણ છે, કારણકે તે જ અંતિમખંડને યથાપ્રવૃત્ત સંક્રમ (દલિકના પ્રમાણથી) અપહરે તો (તે અંતિમખંડને પૂર્ણ થતાં) પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો કાલ લાગે.

તેથી વિધ્યાતસંક્રમ (દલિક પ્રમાણે અંતિમખંડને) અપહરતાં અસંખ્યગુણ કાળ થાય, કારણકે તે જ અંતિમખંડના દલિકને વિધ્યાતસંક્રમ પ્રમાણે દલિક અપહાર કરતાં અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણી કાલ થાય છે.

તેથી પણ ઉદ્વલનાસંક્રમ પ્રમાણે અપહારકાળ અસંખ્યગુણ છે. કારણકે અંત્યખંડને ઉપાંત્ય સ્થિતિખંડના અંત્ય સમયે જે પરપ્રકૃતિમાં જેટલું દલિક નંખાય છે તે માને ઉદ્વલનાસંક્રમ વડે અપહાર કરીએ તો તે અંત્યખંડ અતિપ્રભૂત = ઘણી અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણીથી દૂર થાય છે. તેથી ઉદ્વલનાસંક્રમ અસંખ્યગુણ છે. વિધ્યાતસંક્રમથી અથવા ઉદ્વલનાસંક્રમ ક્ષેત્રથી વિચારીએ તો અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ આકાશપ્રદેશ જેટલાં સમય જાણવાં. માત્ર ઉદ્વલનાસંક્રમ વડે થતાં અપહારકાળમાં અતિમોટો અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ જાણવો.^{૮૪}

યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ યંત્ર નં. ૩૨

ધ્રુવબંધિની તે ભવયોગ્ય પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓ	તેના બંધક તેના બંધક કે અબંધક જીવો
---	--------------------------------------

અહીં યોગને અનુસારે સંક્રમ થાય છે. આના બાધક વિધ્યાત અથવા ગુણસંક્રમ થાય છે.

૮૨ અહીં પમા સર્વસંક્રમની વિવક્ષા કરી નથી. તેનું કારણ કે સર્વસંક્રમ વિષયે એક જ સમયમાં સંક્રમતું દલિક તે અંતિમ ખંડમાંનું જ છે, ને સર્વસંક્રમ દલિક પ્રમાણે અંતિમખંડગત દલિકનો અપહાર કરતાં ૧ સમય લાગે ને કંઈ પણ દલિક શેષ રહે નહીં માટે અત્રે સર્વસંક્રમ અવિવક્ષિત છે, એનો બીજો રીતે અપહારકાળ ૭૧મી ટીકાર્થમાં કહ્યો છે.

૮૩ અહીં ૪ સંક્રમ વડે અંતિમખંડગત દલિક અપહારકાળનું અલ્પબહુત્વ કહેવાનું કારણ એ ૪ સંક્રમમાં જ પરસ્પર દલિક અને કાળ સંબંધી અલ્પબહુત્વ સહેજે સમજવા માટે છે.

૮૪ આ ગાથામાં સંક્રમના વિષયમાં કાળનું જે અલ્પબહુત્વ કહ્યું તે ઉપરથી કયા સંક્રમનું કેટલું બળ છે તે ખ્યાલમાં આવ્યું હશે. સૌથી વધારે બળ ગુણસંક્રમનું છે. તેનાથી ઓછું યથાપ્રવૃત્તસંક્રમનું અને તેનાથી ઓછું વિધ્યાતનું છે. જો કે યોગાનુસાર સંક્રમ થાય છે. પરંતુ કાળભેદે થતો હોવાથી એ અલ્પબહુત્વ સંભવે છે. ગુણસંક્રમ વડે થતો સંક્રમ તો હંમેશા વધારે જ હોય છે. બંધ યોગ્ય પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ અને બંધવિચ્છેદ થયા પછી થતો તેનો જ સંક્રમ એમાં વધતા - ઓછાપણું રહે છે. બંધયોગ્યનો વધારે અને બંધવિચ્છેદ થયા પછી અલ્પ દલનો સંક્રમ થાય છે. ઉદ્વલનાસંક્રમ તો ઉપરના ગુણસંક્રમે થાય છે તેનું બળ યથાપ્રવૃત્તથી વધારે છે, કેમકે તે વડે અંતર્મુદૂર્તમાં કર્મપ્રકૃતિ નિઃસત્તાક થાય છે. ઉદ્વલનાસંક્રમમાં તો સ્વમાં નંખાય તે હિસાબે નંખાય તો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ જેટલું બળ અને પરમાં નંખાય તે હિસાબે નંખાય તો તેનાથી ઘણું ઓછું બળ છે. પ્રકૃતિને નિઃસત્તાક કરવામાં ઉદ્વલના ઉપયોગી છે. જ્યાં જ્યાં તે લાગુ પડે છે ત્યાં ત્યાં તે તે પ્રકૃતિ નિઃસત્તાક થાય છે. ૧લા ગુણસંક્રમે કેટલીક પ્રકૃતિઓમાં ઉદ્વલનાસંક્રમ પ્રવર્તે છે, પરંતુ ઉપરના ગુણસંક્રમે પ્રવર્તે તેનાથી ૧લા ગુણસંક્રમે ઓછા બળવાળો હોય છે.

પલ્લાસંખિયભાગેણ - હાપવત્તેણ સેસગવહારો ।

ઉબ્બલણેણ ય થિવુગો, અણુડિન્નાણ ઉ જં ઉદણ ॥ ૭૧ ॥

પલ્લાસંખિયભાગેણ - યથાપ્રવૃત્તેણ શેષકાપહારઃ ।

ઉદ્બલનયા ચ સ્તિબુકો - ડુનુદીર્ણાયાસ્તુ યદુદયે ॥ ૭૧ ॥

ગાથાર્થ :- યથાપ્રવૃત્ત અને ઉદ્બલનાથી પણ પલ્લોપમના અસંખ્યતમભાગ પ્રમાણ કાળે અંતિમખંડગત દલિકનો અપહાર થઈ રહે, તથા અનુદિત પ્રકૃતિનો સજાતિય ઉદિત પ્રકૃતિમાં જે સંક્રમ તે સ્તિબુક સંક્રમ કહેવાય છે.

ટીકાર્થ :- અહીં પૂર્વે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમનો કાળ કહ્યો નથી, તથા ઉદ્બલનાસંક્રમમાં પણ જે ઉપાંત્ય સ્થિતિખંડના અંત્ય સમયે જેટલું કર્મદલિક પોતાના સ્થાનમાં સંક્રમે છે તેટલાં પ્રમાણથી અંત્ય સ્થિતિખંડનો અપહારકાળ કહ્યો નથી, તેનું વર્ણન કરતાં કહે છે. - ઉદ્બલનાસંક્રમમાં જે અંત્ય સ્થિતિખંડ તેને જો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ પ્રમાણે અપહરીએ તો પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્રથી સંપૂર્ણ અપહાર થાય છે. ઉદ્બલનાસંક્રમમાં ઉપાંત્ય સ્થિતિખંડના અંત્ય સમયમાં જેટલું દલિક સ્વસ્થાનમાં નંખાય છે તેટલાં પ્રમાણથી તે અંત્ય સ્થિતિગત દલિકનો અપહારકાળ પલ્લોપમનો અસંખ્યેયભાગ માત્ર પ્રમાણ જાણવો. તે કારણથી એ બંને પણ સ્વસ્થાનમાં અપહારકાળ તુલ્ય છે. પૂર્વે (ગાથા-૭૦માં) પરસ્થાનમાં નાંખવા રૂપ વડે ઉદ્બલનાસંક્રમનો અપહારકાલ ગ્રહણ કર્યો હતો. આ જ પ્રમાણે પંચસંગ્રહ ભા.૦-૨ કરણ-૨ની ગાથા ૮૨માં કહ્યું છે. “જં દુચરિમસસ ચરમે સપરદ્વણેસુ દેઢ સમયમ્મિ । તે ભાગે જહકમસો અહાપવત્તુબ્બલણમાણે ॥ ૮૨ ॥ - અર્થ - ઉપાંત્યખંડના અંત્ય સમયે સ્વ અને પરસ્થાનમાં જે દલ ભાગ નાખે છે, તે દલ ભાગ અનુક્રમે યથાપ્રવૃત્ત અને ઉદ્બલનાસંક્રમનું પ્રમાણ છે.

અહીં બીજો પણ છદ્ધો સ્તિબુકસંક્રમ^{૮૫} કહ્યો છે. પરંતુ કરણ લક્ષણના અભાવથી એ સંક્રમકરણ શબ્દની સાથે સંબંધવાળો નથી. કારણકે કરણ તે લેશ્યા સહિત વીર્યરૂપ છે. અને સ્તિબુકસંક્રમ વડે સંક્રમની લેશ્યા રહિત એવા અયોગી કેવલિ ભગવંતને પણ^{૮૬} ઉપાંત્ય સમયે ૭૨ પ્રકૃતિઓના સંક્રમનું વર્ણન કર્યું છે.

સ્તિબુકસંક્રમથી સંક્રમેલું દલિક સર્વથા પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિરૂપે (તત્ પ્રકૃતિરૂપે) પરિણમતું નથી. તેથી જે પ્રમાણે સંક્રમનો સ્વભાવ કહ્યો તે રીતે નથી, તો પણ સંક્રમ શબ્દથી આ પણ કહેવાય છે. તેથી સંક્રમનો વિષય હોવાથી તેનું અર્થાત્ સ્તિબુકસંક્રમનું લક્ષણ કહે છે. ‘થિવુગો અણુડિન્નાણ ઉ જં ઉદણ’ । અનુદીર્ણાયા = એટલે અનુદય પ્રાપ્ત - ઉદયમાં નહીં આવેલી પ્રકૃતિ સંબંધી જે કર્મદલિકને ઉદયમાં આવેલ^{૮૭} સમાનકાળ સ્થિતિવાળી સ્વજાતીય પ્રકૃતિમાં સંક્રમે છે. અને સંક્રમણ કરીને અનુભવે છે. જેમ

૮૫ કરણ એટલે જીવના વીર્યનો વ્યાપાર. જ્યાં જ્યાં વીર્યનો વ્યાપાર હોય છે ત્યાં ત્યાં યથાચોચ રીતે સંક્રમાદિ કરણો પ્રવર્તે છે. ત્યારે સ્તિબુકસંક્રમની પ્રવૃત્તિમાં વીર્ય વ્યાપાર નથી તે તો સ્વાભાવિક રીતે થાય છે. એટલે જ સંક્રમ વડે હજારો વર્ષોમાં ભોગવી શકાય તેવું કર્મ એકજ સમયમાં અન્ય સ્વરૂપે થઈ જે રૂપે થાય તે રૂપે ફળ આપે છે. અને સ્તિબુકસંક્રમ વડે કોઈ પણ જાતના વીર્ય વ્યાપાર વિના ફળ આપવા સન્નુષ થયેલ એક સમય માત્રમાં ભોગવાય તેટલું દળ અન્ય રૂપે થાય છે. વળી એ પણ વિશેષ છે કે સંક્રમકરણ વડે અન્ય સ્વરૂપ થયેલ કર્મ પોતાના મૂળ સ્વરૂપને છોડી દે છે જ્યારે સ્તિબુકસંક્રમ વડે અન્યમાં ગયેલ દળ સર્વથા પોતાના મૂળ સ્વરૂપને છોડતું નથી, એટલે કે સર્વથા પતદ્ગ્રહ પરિણમતું નથી. સંક્રમણકરણ વડે બંધાવલિકા ગયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરનું દળ અન્ય રૂપે થાય છે, ત્યારે સ્તિબુકસંક્રમ વડે ઉદયાવલિકાના ઉદયગત એક સ્થાનકનું જ દલ ઉદયવતી પ્રકૃતિના ઉદય સમયમાં કોઈ પણ જાતના પ્રયત્ન સિવાય જાય છે.

૮૬ અહીં પણ શબ્દ હોવાથી સ્તિબુકસંક્રમ માત્ર ૧૪મે ગુણકાળે જ હોય એમ નહીં. શેષ ગુણસ્થાને પણ હોય છે.

૮૭ સત્તામાં અસંખ્ય સ્થિતિસ્થાનો હોય છે. અને તે ક્રમશઃ અનુભવાય છે. એક સાથે એકથી વધારે સ્થિતિસ્થાનો અનુભવાતા નથી. જે કર્મપ્રકૃતિના ફળને સ્વસ્વરૂપે સાક્ષાત્ અનુભવે છે તેના અનુભવાતા ઉદય સમયમાં જેનો અભાધાકાળ વીતી ગયો છે પરંતુ સ્વસ્વરૂપે ફળ આપી શકે તેવી સ્થિતિમાં નથી તેવી પ્રકૃતિનો ઉદય-સમય ઉદય પ્રાપ્ત સ્થિતિસ્થાન આત્માની કોઈ પણ પ્રકારની વીર્ય પ્રવૃત્તિ વિના સહજ ભાવે સંક્રમે છે. એટલે ઉપર કહેલ ‘સમાન કાળવાળી ઉદય સ્થિતિમાં’ એનો એ તાત્પર્ય હોઈ શકે કે સંક્રમનાર પ્રકૃતિનું ઉદયસ્થાન હોવું જોઈએ તેમજ પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિનું પણ ઉદયસ્થાન હોવું જોઈએ. ઉદયસ્થાનમાં ઉદયસ્થાન સંક્રમવું જોઈએ. અહીં ઉદયસ્થાનમાં ઉદયસ્થાનનું સંક્રમણ થાય છે, એટલે બંનેના ઉદયકાળરૂપ સમાન સ્થિતિ થઈ શકે છે. અભાધાકાળ વીતી ગયા બાદ તો દરેક કર્મ અવશ્ય ફળ આપવા સન્નુષ થાય છે. તેમાં કોઈ કર્મ સ્વરૂપે ફળ આપે તેવી સ્થિતિમાં હોય છે, તો કોઈ કર્મ અન્યમાં મળી જઈ ફળ આપે તેવી સ્થિતિમાં હોય છે. જે ગતિના આયુનો ઉદય હોય છે તેને અનુકૂળ તમામ પ્રકૃતિઓનો સ્વરૂપતઃ ઉદય હોય છે. તે સિવાયની અન્ય પ્રકૃતિઓનો પરરૂપે ઉદય હોય છે. પરરૂપે જે ઉદય તેનું જ નામ પ્રદેશોદય કે સ્તિબુકસંક્રમ કહેવાય છે. અહીં એ પણ ખ્યાલમાં રાખવું કે અભાધાકાળ વીતી ગયા બાદ દરેક કર્મ ફળ આપવા સન્નુષ થાય છે એટલે જે સ્વરૂપે અનુભવાય તેની જેમ ઉદયાવલિકા હોય છે. તેમ જે પરરૂપે અનુભવાય - સ્વરૂપે ન અનુભવાય તેની પણ ઉદયાવલિકા હોય છે. ઉદયાવલિકા એટલે ઉદય સમયથી આરંભી એક આવલિકા કાળમાં ભોગવાય તેટલાં સ્થિતિસ્થાનો. તે સ્થિતિસ્થાનો તો બંનેમાં છે જ. માત્ર એક ને રસોદયાવલિકા કહેવાય છે, બીજાને પ્રદેશોદયાવલિકા કહેવાય છે.

ઉદયમાં આવેલ મનુષ્યગતિમાં બાકીની ૩ ગતિના દલિકને અને ઉદયમાં આવેલ એકેન્દ્રિયજાતિમાં બાકીની ૪ જાતિના કર્મદલિકને અનુભવે છે.

અથવા જેમ ક્ષપક વખતે સંજવલન ક્રોધાદિનો બાકી રહેલ (ઉદય) આવલિકા સંજવલન માનાદિમાં સંક્રમે છે, આ સ્તિબુકસંક્રમ છે. અને કહ્યું છે. “અનુદીર્ઘમુદીર્ઘાન્તસ્તુલ્યકાલં પ્રતિક્ષણમ્ । દલિકં સંક્રમં યાતિ, યેન સ સ્તિબુકો મતઃ ॥ ૧ ॥” અર્થ :- અનુદય પ્રકૃતિના કર્મદલિકને ઉદયમાં આવેલ પ્રકૃતિના કર્મદલિકને દરેક ક્ષણે સંક્રમે છે. જેથી તે સ્તિબુકસંક્રમ કહેવાય છે. અને આ જ “પ્રદેશોદય અનુભવ કહેવાય છે. (યંત્ર નં.૦૩૩ જુઓ)

ઇતિ અપહારકાળનું અલ્પબહુત્વ સહિત રજુ ભેદ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

—: અથ ૩જી સાધાદિ પ્રરૂપણા :-

ધ્રુવસંક્રમ અજહનો - ડગુલ્કોસો તાસિ વા વિવજ્જિતુ ।
આવરણવગવિઘ્નં, ઓરાલિયસત્તગં ચેવ ॥ ૭૨ ॥

સાડ્યમાઙ્ ચઉદ્ધા, સેસવિગપ્પા ય સેસિયાણં ચ ।
સવ્વવિગપ્પા જેયા, સાડ્યઅધુવા પપ્પસમ્મિ ॥ ૭૩ ॥

ધ્રુવસંક્રમોડજઘન્યો - ડગુલ્કૃષ્ટઃ તાસાં વા વર્જીયિત્વા ।
આવરણવગવિઘ્ના - ન્યૌદારિકસપ્તકં ચૈવ ॥ ૭૨ ॥

સાઘાદિ ચતુર્ધા, શેષવિકલ્પાશ્ચ શેષાણાશ્ચ ।
સર્વવિકલ્પા જ્ઞેયાઃ, સાઘધ્રુવાઃ પ્રદેશે ॥ ૭૩ ॥

શેષના અપહારકાળનું અલ્પબહુત્વ યંત્ર નં-૩૩ (ગા. ૭૦-૭૧ના આધારે)

ક્રમ	સંક્રમનું નામ	કાલ	અલ્પબહુત્વ
૧	ગુણસંક્રમથી	અંતર્મુહૂર્ત	સર્વથી અલ્પ
૨	યથાપ્રવૃત્તથી	પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે	તેથી અસંખ્યગુણ
૩	વિધ્યાત	અસંખ્ય કાલચક્ર	તેથી અસંખ્યગુણ
૪	ઉપાન્ત્ય ખંડના પરપ્રકૃતિમાં અંત્ય ઉદ્ભવના	ધણા અસંખ્ય કાલચક્ર	તેથી અસંખ્યગુણ
૫	ઉપાન્ત્યખંડના અંત્ય સમયે સ્વપ્રકૃતિમાં ઉદ્ભવના	પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે	યથાપ્રવૃત્ત કાલ તુલ્ય

૮૮ જે પ્રકૃતિ સ્વવિપાકે ઉદયમાં ન આવે પરંતુ પરવિપાકે ઉદયમાં આવે તે પ્રદેશોદય કહેવાય. એ લક્ષણ પણ અનેકાન્ત છે. કેટલાકનું માનવું એવું છે કે જે પ્રકૃતિમાંથી રસ સર્વથા હીન થઇને તે પ્રકૃતિના પ્રદેશ માત્ર જ ઉદયમાં આવે તે પ્રદેશોદય કહેવાય અને જો રસ ઉદયમાં આવે તો તે પ્રકૃતિનો વિપાકોદય કહેવાય. આ માનવું અસમંજસ છે કારણકે સ્તિબુકસંક્રમ રૂપે એટલે પ્રદેશોદયરૂપે ઉદય આવેલી પ્રકૃતિમાં રસ અવશ્ય હોય છે. તો પણ તેમાંનો તીવ્રરસ પરપ્રકૃતિરૂપે પરિણમવાથી સ્વપ્રકૃતિ રૂપે (સ્વવિપાક રૂપે) ઉદય આવી શકતો નથી ને એ પ્રમાણે વિવક્ષિત પ્રકૃતિના પ્રદેશો સ્વરસે (સ્વ વિપાકે) ઉદયમાં આવ્યા નથી પરંતુ પરવિપાક (સ્વ વિપાકાભાવ) રૂપે ઉદયમાં આવ્યા છે માટે તે પ્રદેશોદય જ કહેવાય. જેમ દુગ્ધ તે દધ્યાદિ રૂપે પરિણમતાં દુગ્ધનો પ્રદેશાનુભવ અને દધ્યાદિનો રસાનુભવ કહેવાય. દર્શનમોહનીયના સંબંધમા આ જ ભાવાર્થ પ્રગટ કર્યો છે. તદ્વત્ અન્ય પ્રકૃતિમાં પણ સમજવો.

ગાથાર્થ :- ૧૨૬ ધ્રુવસત્તાક પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ૪ પ્રકારે, તથા ૯ આવરણ, ૫ અંતરાયને, ઔદારિક-૭ = એ ૨૧ પ્રકૃતિ વિના ૧૦૫ ધ્રુવસત્તાક પ્રકૃતિઓનો અનુકૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સાઘાદિ ૪ પ્રકારે છે. ૧૦૫ પ્રકૃતિના શેષ ૨ વિકલ્પ અને શેષ ૨૧ પ્રકૃતિના શેષ ૩ વિકલ્પ અને શેષ પ્રકૃતિના સર્વ વિકલ્પ તે પ્રદેશસંક્રમને અંગે સાદિ - અધ્રુવ જાણવાં.

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે લક્ષણ અને ભેદ પ્રરૂપણા કર્હીં. હવે સાઘાદિ પ્રરૂપણા કરે છે. ત્યાં મૂલ પ્રકૃતિઓનો પરસ્પર સંક્રમ થતો નથી તેથી ઉત્તર પ્રકૃતિઓની સાઘાદિ પ્રરૂપણા કરવાની ઇચ્છાવાલા કહે છે. - ધ્રુવસત્તાકર્મની ૧૨૬ પ્રકૃતિઓનો - અજઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ સાદિ - અનાદિ - ધ્રુવ અને અધ્રુવ એમ ૪ પ્રકારે છે. ત્યાં ક્ષપિત કર્માશિવાલો જીવ (તેનું સ્વરૂપ આગળ કહેવાશે) સર્વ પણ ધ્રુવસત્તા કર્મપ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરવામાં તત્પર થયેલ જીવ જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે, અને તે સાદિ અધ્રુવ છે. તેથી અન્ય સર્વ પણ અજઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ છે. અને તે ઉપશમશ્રેણિમાં બંધવિચ્છેદ થયા પછી અજઞ પ્ર૦ સં૦ થાય નહીં ત્યાંથી પડેલાને અજઞપ્ર૦સંક્રમ થાય તેથી સાદિ, તે (બંધવિચ્છેદ) સ્થાન નહીં પામેલા જીવને અનાદિ છે. ધ્રુવ - અધ્રુવ તે અભવ્ય - ભવ્ય અપેક્ષાએ છે.

૧૨૬ ધ્રુવસત્તા કર્મપ્રકૃતિઓમાંથી જ્ઞાનાવરણ-૫, દર્શનાવરણ-૪ = આવરણ-૯, અંતરાય-૫ અને ઔદારિકસપ્તક - એ ૨૧ પ્રકૃતિઓ સિવાયની ૧૦૫ પ્રકૃતિઓનો અનુકૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ ૪ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - ગુણિતકર્માશ જીવ (તેનું સ્વરૂપ આગળ ૭૪મી ગાથામાં કહેવાશે) સર્વપણ (૧૦૫) પ્રકૃતિઓના ક્ષયને માટે તત્પર થયેલ જીવને ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ પ્રાપ્ત થાય છે, બીજે નહીં, તેથી આ સાદિ અને અધ્રુવ છે. તેથી અન્ય સર્વ પણ અનુકૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ, અને તે ઉપશમશ્રેણિમાં બંધવિચ્છેદ કરીને ત્યાંથી પડતાં અનુકૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કરે તેથી સાદિ, તે (બંધવિચ્છેદ) સ્થાન નહીં પામેલાને અનાદિ, ધ્રુવ - અધ્રુવ પૂર્વની જેમ અભવ્ય - ભવ્ય અપેક્ષાએ છે.

૧૦૫ પ્રકૃતિઓના બાકીના વિકલ્પો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ, અને જ્ઞાનાવરણીયાદિ-૨૧ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ અને અનુકૃષ્ટ આટલા વિકલ્પો સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. ત્યાં ૧૦૫ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સાદિ - અધ્રુવપણે પૂર્વ કલ્પો જ છે. અને જ્ઞાનાવરણીયાદિ - ૨૧ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ ગુણિતકર્માશ એવા મિથ્યાદૃષ્ટિ કદાચિત્ પ્રાપ્ત થાય છે, બાકીના કાલે અનુકૃષ્ટ પ્ર૦સં૦ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી આ બન્ને (ઉંઅનુ૦ પ્ર૦સંક્રમ) પણ સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. જઘન્ય પ્ર૦સંક્રમ તો સાદિ - અધ્રુવપણે પૂર્વ જ (૧૨૬ પ્રકૃતિઓની સાથે) કલ્પો છે. અને બાકીની આયુષ્ય વિનાની ૨૮ પ્રકૃતિઓના સર્વે પણ ઉત્કૃષ્ટ - અનુકૃષ્ટ - જઘન્ય - અજઘન્ય વિકલ્પો અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ બે પ્રકારે છે. મિથ્યાત્વમોહનીયનું ધ્રુવસત્તાકર્મ હોવા છતાં પણ પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિના અભાવે અધ્રુવપણું છે. તેથી મિથ્યાત્વના ચારે વિકલ્પો સાદિ - અધ્રુવ છે. અને નીચગોત્ર, સાતા - અસાતાવેદનીયના પણ ધ્રુવસત્તા હોવા છતાં પણ પતદ્વગ્રહ અને સંક્રમસ્થાનનું પરાવર્તમાનપણું હોવાથી ચારે વિકલ્પો સાદિ - અધ્રુવ બે પ્રકારે જાણવાં. (યંત્ર નં૦-૩૪ જુઓ)

ઇતિ ૩૭ સાઘાદિ પ્રરૂપણા સમાપ્ત.

-: અથ ઠથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

જો બાયરતસકાલેણૂં કમ્મટ્ટિં તુ પુઢવીં .

બાયરપજ્જત્તાપજ્જત્તગ દીહેયરદ્ધાસુ ॥ ૭૪ ॥

જોગકસાઁકકોસો, બહુસો નિચ્ચમવિ આઁવંધં ચ .

જોગજહણ્ણેણુવરિલ્લ ટિઙ્ણિસેગં બહું કિચ્ચા ॥ ૭૫ ॥

બાયરતસેસુ તવકાલ મેવમંતે ય સત્તમચિર્ડે .

સઁલ્લહું પજ્જત્તો, જોગકસાયાહિઓ બહુસો ॥ ૭૬ ॥

જોગજવમજ્ઝઁવરિ, મુહુત્તમચ્છિત્તુ જીવિયવસાણે .

તિચરિમદુચરિમસમ્પે, પૂરિત્તુ કસાયઁકકસ્સં ॥ ૭૭ ॥

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે જઘન્યાદિ પ્રદેશસંક્રમમાં
(ગાથા ૭૨ - ૭૩ ના આધારે)

કેટલી પ્રકૃતિ	પ્રકૃતિઓના નામ	જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ		અજઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ			
		સાદિ	અધ્રુવ	સાદિ	અનાદિ	ધ્રુવ	અધ્રુવ
૧૦૫	નીચેની જાઠો આદિ ૨૧ સિવાયની ૧૦૫ ધ્રુવસત્તાકર્મની	જય માટે તત્પર થયેલ ક્ષપિતકર્માશ વાલો જીવ	અંતપણું હોવાથી	ઉપશમશ્રેણિ થી પડેલા જીવને	તે સ્થાન સાદિપણું નહીં પામેલ જીવને	અભવ્યને	ભવ્યને
૨૧	ધ્રુવસત્તાકર્મની જાઠો-૫ દર્શો-૪, અંતો-૫, ઔદારિકસપ્તક = ૨૧	"	"	"	"	"	"
૨૪	આયુઠ-૪ સિવાય બાકીની અધ્રુવસત્તા-૨૪	અધ્રુવસત્તાપણું હોવાથી	અધ્રુઠ	અધ્રુઠ	--	--	અધ્રુઠ
૧	મિથ્યાત્વ મોહનીય	પતદ્વગ્રહનું અધ્રુવપણું હોવાથી	પતઠ (ધ્રુવ સત્તા કર્મ હોવા છતાં)	પતઠ (ધ્રુવ સત્તા કર્મ હોવા છતાં)	--	--	પતઠ
૩	નીચગોત્ર, સાતા, અસાતા વેદનીય	પરાવર્તમાન પણું હોવાથી	પરઠ	પરઠ	--	--	પરઠ
૧૫૪							

પ્રશ્ન : અહીં સાતા - અસાતા વેદનીય બે આવી તેમ નીચગોત્ર સાથે ઉચ્ચગોત્ર કેમ નહીં ?

સાધાદિ ભાંગા પ્રદર્શક ચંત્ર નં-૩૪

ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ		અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ				કુલ ભાંગા
સાદિ	અધ્રુવ	સાદિ	અનાદિ	ધ્રુવ	અધ્રુવ	
ક્ષય માટે તત્પર થયેલ ગુણિત-કર્માશ વાલો જીવ	અંતપણું હોવાથી	ઉપશમશ્રેણિથી પડેલ જીવને	તે સ્થાન (બંધ વિચ્છેદ) નહીં પામેલ જીવને	અભવ્યને	ભવ્યને	$૧૦૫ \times ૧૨ = ૧૨૬૦$
ગુણિતકર્માશ વાલા મિથ્યાદૃષ્ટિ ને ક્યારેક જ હોય છે.	"	ગુણિતકર્માશ વાલા મિથ્યાદૃષ્ટિ ને ક્યારેક જ હોય છે.	--	--	અંતપણું હોવાથી	$૨૧ \times ૧૦ = ૨૧૦$
અધ્રુ૦	અધ્રુ૦	અધ્રુ૦	--	--	અધ્રુ૦	$૨૪ \times ૮ = ૧૯૨$
પત૦	પત૦	પત૦	--	--	પત૦	$૧ \times ૮ = ૮$
પર૦	પર૦	પર૦	--	--	પર૦	$૩ \times ૮ = ૨૪$
					કુલભાંગા	૧૬૮૪
જવાબ : કારણકે ઉચ્ચગોત્ર અધ્રુવસત્તા હોવાથી અધ્રુવસત્તાપણામાં જ ચારે વિકલ્પો બે પ્રકારે આવેલ છે.						

જોગુક્કસ્સં ચરિમદુ-ચરિમે સમયે ચ ચરિમસમયમ્મિ ।
સંપુન્નગુણિકમ્મો, પગયં તેનેહ સામિત્તે ॥ ૭૮ ॥

યો બાદરત્રસકાલેનોનાં કર્મસ્થિતિં તુ પૃથિવ્યામ્ ।
બાદરપર્યાપ્તાપર્યાપ્તક - દીર્ઘેતરાદ્વાભ્યામ્ ॥ ૭૪ ॥

યોગકષાયોત્કૃષ્ટો, બહુશઃ નિત્યમપ્યાયુર્વચ્ચં ચ ।
જઘન્યયોગેનોપરિતન- સ્થિતિનિષેક બહુ કૃત્વા ॥ ૭૫ ॥

બાદરત્રસેષુ તત્કાલ - મેવમન્તે ચ સપ્તમક્ષિતૌ ।
સર્વલઘુ પર્યાપ્તો, યોગકષાયાધિકો બહુશઃ ॥ ૭૬ ॥

યોગયવમધ્યોપરિ, મુહૂર્તં સ્થિત્વા જીવિતાવસાને ।
ત્રિચરિમદ્વિચરિમસમયે, પૂરયિત્વોત્કૃષ્ટકષાયમ્ ॥ ૭૭ ॥

ઉત્કૃષ્ટયોગં ચરિમદ્વિચરિમે, સમયે ચ ચરિમસમયે ।
સમ્પૂર્ણગુણિતકર્માશઃ પ્રકૃતં તેનેહ સ્વામિત્વે ॥ ૭૮ ॥

ગાથાર્થ :- ઘણાં કાળ સુધી પર્યાપ્તપણે અને થોડા કાળ સુધી અપર્યાપ્તપણે રહેવા પૂર્વક, બેઇન્દ્રિય આદિ બાદર ત્રસની કાયસ્થિતિન્યૂન ઉંકર્મસ્થિતિ (૭૦ કોંકોંસાં) પ્રમાણ બાદર પૃથ્વીકાયના ભવમાં રહીને ઘણીવાર ઉંયોગ અને ઉંકષાય પૂર્વક, સર્વદા જઘન્ય યોગથી આયુ બંધ કરતો અને ઘણા પ્રમાણમાં ઉપરિતન સ્થિતિનો નિષેક કરીને (ત્યાંથી નીકળીને બેઇન્દ્રિયાદિમાં ઉત્પન્ન થાય) ॥ ૭૪ - ૭૫ ॥ પૂર્વ કહેલ રીતે બાંપૃથ્વીમાંથી નીકળીને બાદર ત્રસકાયમાં બાંત્રંકાયસ્થિં કાળ સુધી પરિભ્રમણ કરીને અન્તે સપ્તમી પૃથ્વીમાં સર્વથી શીઘ્ર પર્યાપ્ત થઇને ઘણીવાર ઉંયોગમાં અને ઉંકષાયમાં વર્તતો ॥ ૭૬ ॥ પોતાના આયુના અંતે યોગના યવમધ્યના ઉપરના યોગસ્થાનોમાં અંતમુહૂર્ત રહીને તથા ત્રિચરમ અને દ્વિચરમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ કષાય અને દ્વિચરમ અને ચરમસમયે ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનને પ્રાપ્ત કરીને તે નારકપણાના અંત્ય સમયે વર્તતો સંપૂર્ણ ગુણિતકર્માશ ઉંપ્રં સંક્રમનો સ્વામિત્વ થાય છે. ॥ ૭૭ - ૭૮ ॥

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે સાઘાદિ પ્રરૂપણા કરી. હવે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામિત્વને કહે છે. અને તે ગુણિતકર્માશ જીવ પામે છે. તે ગુણિતકર્માશ જીવનું સ્વરૂપ કહે છે. - જે બાદર ત્રસ બેઇન્દ્રિય આદિ, તેઉ-વાઉકાય રૂપ સૂક્ષ્મત્રસને વ્યવસ્થેદ માટે = પૃથ્ક કરવા માટે બાદરનું ગ્રહણ કર્યું છે. કાલથી (બેઇન્દ્રિયાદિ બાદરત્રસનો) પૂર્વકોડ પૃથક્ત્વ અધિક ૨૦૦૦ સાગરોપમ પ્રમાણ જે કાય સ્થિતિકાળ (બાંત્રંક પણે રહેવાનો કાળ) તે કાય સ્થિતિકાળથી ન્યૂન મોહનીયકર્મની ૭૦ કોડાકોડીસાગર પ્રમાણ કર્મની ઉંસ્થિતિ સુધી બાદર પૃથ્વીકાયના ભવમાં રહીને (બેઇન્દ્રિયાદિમાં ઉપજે ઇતિ અધ્યાહાર) કેવી રીતે રહીને ? તો કહે છે. - પર્યાપ્ત કે અપર્યાપ્ત દીર્ઘ અને ઇતર એટલે અલ્પકાળ સપ્તમી એ રજી વિભક્તિના અર્થમાં છે. એટલે ઘણાકાલ પર્યાપ્ત ભવોમાં અને ઇતર એટલે અલ્પકાલ અપર્યાપ્ત ભવોમાં અર્થાત્ ઘણાં પર્યાપ્ત ભવોમાં અને થોડા અપર્યાપ્ત ભવોમાં રહીને એ પ્રમાણે અર્થ છે. તથા ઘણીવાર ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનમાં અને ઉત્કૃષ્ટ કાષાયિક એટલે ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશવાળા અધ્યવસાયોમાં રહીને એ પ્રમાણે અર્થ છે.

અહીં બાકીના એકેન્દ્રિયથી બાદર પૃથ્વીકાયવાલા જીવોને ઘણું આયુષ્ય હોવાથી અવ્યવસ્થિત્તપણે (નિરંતર પ્રતિસમય) તે પૃથ્વીકાયનો જીવ ઘણા કર્મ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. અતિ બલિષ્ઠપણાને લીધે તે બાદર પૃથ્વીને વેદનાનું બહુલપણે (તીવ્રપણે) સહન કરી શકતો હોવાથી ઘણાં કર્મપ્રદેશોનો નાશ થવાનો અભાવ અર્થાત્ ઘણાં કર્મની નિર્જરા થતી નથી. અસહિષ્ણુ જ વેદનાથી પીડાતો તે તે રીતના પ્રયોગથી ઘણાં કર્મપુદ્ગલોને દૂર કરે છે. એ પ્રમાણે વિચારીને બાદર પૃથ્વીકાયનું ગ્રહણ કર્યું છે. તથા સંપૂર્ણ કાયસ્થિતિ ગ્રહણ કરવાને અર્થે (બાદર પૃથ્વીના) અપર્યાપ્ત ભવનું ગ્રહણ કરેલ છે. અને તેમાં પણ ઘણાં કર્મપ્રદેશોની નિર્જરાનો અભાવ ગ્રહણ કરવાને અર્થે અલ્પ અપર્યાપ્ત ભવો અને ઘણાં પર્યાપ્ત ભવોનું ગ્રહણ કર્યું છે. અન્યથા - નહીં તો નિરંતર ઉત્પન્ન થતાં અને મરણ પામતાં જીવોને ઘણાં કર્મપુદ્ગલોની નિર્જરા થાય, અને તે અતિ નિર્જરાનું પ્રયોજન નથી. ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનમાં વર્તતો જીવ ઘણાં કર્મદલિકને ગ્રહણ કરે છે,

અને ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ પરિણામી જીવ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરે છે, ઘણી સ્થિતિને ઉદ્વર્તે છે (સ્થિતિમાં વધારો કરે છે) અને અલ્પ સ્થિતિને અપવર્તે છે. (ઘટાડે છે) તે કારણથી અહીં ઉત્કૃષ્ટ યોગ અને ઉંકષાયનું ગ્રહણ કર્યું છે.

તથા નિત્યં - સર્વકાળ અર્થાત્ દરેક ભવમાં જઘન્ય યોગે વર્તતો તે જીવ આયુષ્યનો બંધ કરીને (બેઇન્દ્રિયાદિમાં ઉપજે ઇતિ અધ્યાહાર) અહીં આયુષ્યને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં વર્તતો આયુષ્યકર્મના ઘણાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. તથાવિધ સ્વભાવથી જ ઉત્કૃષ્ટ યોગથી આયુષ્યના ઘણા પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરતો અને તેવા પ્રકારના સ્વભાવના કારણે જ્ઞાનાવરણીયના ઘણાં પુદ્ગલોનો નાશ કરે અર્થાત્ નિર્જરા કરે છે, અને તે અતિનિર્જરાનું અહીં પ્રયોજન નહીં હોવાથી અહીં જઘન્ય યોગનું ગ્રહણ કર્યું છે. તથા સ્વભૂમિકાનુસારે “ઉપરની સ્થિતિઓમાં કર્મદલિક સ્થાપન રૂપ જે નિષેક રચના તેને ઘણાં પ્રમાણમાં કરીને, એ પ્રમાણે બાદર પૃથ્વીકાયમાં બાદર ત્રસકાય સ્થિતિન્યૂન (પૂર્વકોડ પૃથક્ત્વાધિક ૨૦૦૦ સાગરોન્યૂન) ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી સંશરણ કરીને અર્થાત્ ત્યાંથી નીકળીને બાદર ત્રસકાય બેઇન્દ્રિયાદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૭૪, ૭૫ ॥

અને એ પ્રમાણે પૂર્વ કહેલ રીતે બાદર ત્રસકાયમાં ઘણાં પર્યાપ્ત અને અલ્પ અપર્યાપ્ત ભવના ગ્રહણથી લઇને ઉપરની સ્થિતિના ઘણાં નિષેક કરવા સુધીની જે પહેલાં વાત કરી તેથી તે કાલ - પૂર્વકોડિ પૃથક્ત્વાધિક ૨૦૦૦ સાગરોપમ પ્રમાણ બાદરત્રસકાયના કાયસ્થિતિકાળ સુધી પરિભ્રમણ કરીને અર્થાત્ પૂર્ણ કરીને જેટલીવાર ૭મી નારકીમાં જવાને માટે યોગ્ય હોય તેટલી વાર ત્યાં ૭મી નારકીમાં જઇને ૭મી નારકના અંત્ય ભવમાં વર્તતો, અહીં દીર્ઘ આયુષ્યપણું અને ઉત્કૃષ્ટ યોગ - કષાય પામે છે. તેથી સંભવ અનુસાર ૭મી નારકમાં ગમન ગ્રહણ કર્યું છે. તથા ૭મી નારકના ભવમાં બીજા સર્વ નારક જીવોથી લઘુ-જલ્દી પર્યાપ્ત ભાવને પામે છે. અહીં અપર્યાપ્તની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તનો અસંખ્યેયગુણ યોગ હોય છે, અને તે પ્રમાણે તે જીવને અતિ ઘણા કર્મ પુદ્ગલો ભેગા કરવાનો સંભવ છે, અને અહીં તેનું પ્રયોજન છે. તેથી સર્વ લઘુ પર્યાપ્ત એ પ્રમાણે કહ્યું છે અને બહુશઃ - અનેકવાર તે અંત્ય ૭મી નારક ભવમાં પણ અધિક યોગ - કષાયવાળો થઇ ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન અને ઉત્કૃષ્ટ કષાયવાલા પરિણામ વિશેષવાલો થાય છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે. ॥ ૭૬ ॥

યોગયવમધ્યસ્ય - અષ્ટસામયિક યોગસ્થાનનો ઉપર અંતર્મુદ્ધર્ત કાલ સુધી રહીને ભવને અંતે અંતર્મુદ્ધર્ત આયુષ્ય શેષ રહે છે તે અર્થાત્ અંતર્મુદ્ધર્ત આયુ શેષ રહેતાં યોગમધ્યથી ઉપર અંતર્મુદ્ધર્ત સુધી અસંખ્યગુણવૃદ્ધિએ વધતો છતો તદનંતર શું કરે તે કહે છે. ભવના છેલ્લા ૩જા અને ૨જા સમયે વર્તતો ઉત્કૃષ્ટ કાષાયિક સંકલેશસ્થાનને પૂરીને (પ્રાપ્ત કરીને) અર્થાત્ જે સમયથી આરંભીને ગણતાં સર્વ અંતિમ સમય ત્રીજો ગણાય તે (પાશ્ચાત્ય) સમયનું નામ ત્રિચરમ સમય કહેવાય. એ પ્રમાણે બે સમય છે, છેલ્લા જેનાથી તે દ્વિચરિમ એ પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ થાય છે. તથા અંત્ય અને ઉપાંત્ય (દ્વિચરમ) સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનને પણ પ્રાપ્ત કરીને અહીં ઉત્કૃષ્ટ યોગ અને ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ એ બન્ને એકી સાથે જ એક સમય માત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. પણ અધિક નહીં, તેથી ઉત્કૃષ્ટ યોગ અને ઉત્કૃષ્ટ કષાય સંકલેશને “વિષમ સમયપણે ગ્રહણ કર્યો છે. ઘણી ઉદ્વર્તના અને અલ્પ અપવર્તના જણાવવાને અર્થે ત્રિચરિમ અને દ્વિચરિમ સમયગત ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશનું ગ્રહણ કર્યું છે. તથા પરિપૂર્ણ પ્રદેશસમૂહની પ્રાપ્તિનો સંભવ હોવાથી ઉપાંત્ય સમય અને અંત્ય સમયે ઉત્કૃષ્ટ યોગનું ગ્રહણ કર્યું છે. આવા સ્વરૂપવાળો નારકી પોતાના આયુના અંત્ય સમયે સંપૂર્ણ ગુણિતકર્માશ થાય છે. અને તેથી આ સંપૂર્ણ ગુણિતકર્માશવાલો જીવ અહીં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી થાય છે. એ પ્રમાણે અધિકાર છે.

તત્તો ઉબ્ધિત્તા, આવલિગાસમયતદ્ભવસ્યસ્સ ।

આવરણવિઘ્નચોદ્દસ - ગોરાલિયસત્તગુવ્કસ્સો ॥ ૭૯ ॥

તત ઉદ્ભવત્ય, આવલિકાસમયતદ્ભવસ્યસ્ય ।

આવરણવિઘ્નચતુર્દશૌદારિકસપ્તકોત્કૃષ્ટઃ ॥ ૭૯ ॥

૮૮ ઉપરના સ્થાનકોમાં વધારે નિષેક કરવાનું કારણ નીચેના સ્થાનકો તો ઉદય દ્વારા ભોગવાઇ લાયક થઇ જશે, પરંતુ ઉપરના સ્થાનકોમાં ગોઠવાયેલા દલિકો જ ગુણિતકર્માશ થતાં સુધી ટકી શકશે માટે ઉપરના સ્થાનકોમાં પોતપોતાની ભૂમિકાને અનુસારે વધારે ગોઠવવાનું કહ્યું છે.

૮૯ “ઉપર” શબ્દથી સપ્તસામાયિકાદિમાં નહીં પરંતુ અષ્ટસામાયિકમાં જ અસંખ્યગુણવૃદ્ધિએ વધવાનું ગ્રહણ કરવું.

૯૧ અંત્યથી ૩જા ૨જા સમયમાં ઉંસંકલેશ અને એ ૩ - ૨

૨જા ૧લા સમયમાં ઉંયોગ

૨ - ૧

સ્થાપના વિષમ સમયરૂપ જાણવી

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- એ પ્રમાણે ગુણિતકર્માશ જીવનું સ્વરૂપ કહ્યું, હવે સ્વામિત્વને કહે છે. - તે ગુણિતકર્માશ જીવ સાતમી નરકમાંથી નીકળીને પર્યાપ્ત તિર્યચ પંચેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તદ્ભવસ્યસ્ય - તે પર્યાપ્ત સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય ભવમાં રહેલ જીવને ‘આવલિગાસમય’ ત્તિ સપ્તમી વિભક્તિનો લોપ કરેલ નિર્દેશ છે (તેથી સમય અર્થાત્ સમયે) પ્રથમ આવલિકાની ઉપરના અંત્ય સમયે જ્ઞાનાવરણ - ૫, દર્શનાવરણ - ૪, અંતરાય - ૫, ઔદારિકસપ્તક = ૨૧ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.^{૯૨}

એ કારણથી આ કર્મપ્રકૃતિઓનો નરકભવના અંત્ય સમયે ઉત્કૃષ્ટ યોગથી અત્યંત ઘણાં કર્મદલિકને લીધા હતા, અને તે બંધાવલિકા પસાર થયે છતે જ સંક્રમે છે. અને બીજે આ ઘણાં કર્મદલિકને કહેલ પ્રક્રિયા મુજબ પ્રાપ્ત થતા નથી. તેથી ‘આવલિકાન્તસમયે તદ્ભવસ્યસ્ય’ એ પ્રમાણે કહ્યું છે.

કમ્મચલ્લકે અસુભાણ - ડવજ્ઞમાણીણ સુહુમરાગંતે ।

સંછોભણમ્મિ ણિયગે, ચલ્લીસાણ નિયદ્દિસ્સ ॥ ૮૦ ॥

કર્મચતુષ્કેડ્ડશુભાનામવધ્યમાનાનં સૂક્ષ્મરાગાન્તે ।

સંછોભને નિજકે, ચતુર્વિંશતેરનિવૃત્તેઃ ॥ ૮૦ ॥

ગાથાર્થ :- ૪ કર્મની નહીં બંધાતી અશુભ પ્રકૃતિઓનો સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે. તથા અનિવૃત્તિબાદરે ૨૪ પ્રકૃતિઓનો પોત પોતાના ચરમ સંક્રમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.

ટીકાર્થ :- ‘કર્મચતુષ્કે’- દર્શનાવરણ - વેદનીય - નામ અને ગોત્ર એ ૪ કર્મની જે સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે નહીં બંધાતી એવી નિદ્રાદિક, અસાતાવેદનીય, પ્રથમ સિવાયના સંઘયણ-૫, સંસ્થાન-૫, અશુભવર્ણાદિ-૮, ઉપધાત, અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ, અપર્યાપ્ત, અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અયશઃકીર્તિ, નીચગોત્ર એ ૩૨ અશુભ પ્રકૃતિઓનો ગુણિતકર્માશવાલો ક્ષપક જીવ સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકના અંત્ય સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.

તથા મધ્યમ કષાય-૮, થીણદ્વિત્રિક, તિર્યચદ્વિક, બે૦ - તે૦ ચઉરિન્દ્રિયજાતિ, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, નોકષાય-૬ = એ ૨૪ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ ‘ણિયગે’ ત્તિ પોત પોતાના અંત્ય સંક્રમ વખતે અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય ગુણસ્થાનકે વર્તતાં ગુણિતકર્માશ ક્ષપક જીવને હોય છે.

તત્તો અણંતરાગય - સમયાદુક્કસ્સ સાયવંધદ્દં ।

વંધિય અસાયવંધાવલિગંતસમયમ્મિ સાયસ્સ ॥ ૮૧ ॥

તત્તોડનન્તરાગત - સમયાદુક્કુષ્ઠાં સાતબન્ધાદ્ધામ્ ।

બદ્ધ્વા - ડસાતબન્ધાવલિકાન્ત્યસમયે સાતસ્ય ॥ ૮૧ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- પછી તે નરકભવથી અનન્તર (તરતના) ભવમાં આવેલ જીવ પ્રથમ સમયથી શરૂ કરીને ઉત્કૃષ્ટ બંધકાલ સુધી સાતાવેદનીય બાંધીને અસાતાવેદનીયને બાંધે છે. તેથી અસાતાવેદનીયની બંધાવલિકાના અંત્ય સમયે સમગ્ર સાતાવેદનીયની બંધાવલિકા પૂર્ણ થયેલ હોય છે. તેથી તે અંત્ય સમયે બધ્યમાન અસાતાવેદનીયમાં સાતાવેદનીય યથાપ્રવૃત્તસંક્રમની પદ્ધતિથી સંક્રમાવતાં સાતાવેદનીયનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.^{૯૩}

૯૨ સાતમી નારકીના જીવો ત્યાંથી નીકળી સંખ્યાત વર્ષાધુવાળા ગર્ભજ પર્યાપ્ત તિર્યચમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી નારકી પછીનો અનન્તર તિર્યચનો ભવ ગ્રહણ કર્યો છે. સાતમી નારકીના જીવે પોતાના આયુના ચરમ સમયે બાંધેલ કર્મની બંધાવલિકા તિર્યચ ગતિમાં પોતાની પ્રથમ આવલિકાના ચરમ સમયે પૂર્ણ થાય છે, માટે પ્રથમ આવલિકાનો ચરમ સમય ગ્રહણ કર્યો છે.

૯૩ સાતા, અસાતા એ બંને પરાવર્તમાન હોવાથી અંતર્મુદુર્તથી વધારે કાળ બંધાતી નથી. અહીં સાતમી નરક પૃથ્વીમાં જેટલી વાર વધારે બંધાઇ શકે તેટલી વાર અસાતા બાંધી તેને પુષ્ટ દળવાળી કરે. ત્યાંથી મરણ પામી તિર્યચમાં આવી શરૂઆતના અંતર્મુદુર્તમાં સાતા બાંધે અને પૂર્વની અસાતા સંક્રમાવે આ પ્રમાણે સંક્રમવડે અને બંધવડે સાતા પુષ્ટ થાય. એટલે તેની બંધાવલિકા વીત્યા બાદ અનન્તર સમયે બંધાતી અસાતામાં સાતાનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કરે. આ રીતે સાતાનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સંભવી શકે છે.

સંછોભણા દોળં, મોહાણં વેયગસ્સ ખણસેસે ।

ઉપ્પાડય સમ્મતં, મિચ્છત્તગે તમતમાણ ॥ ૮૨ ॥

સંછોભણાયાં દ્વયો-મોહયો વેદકસ્ય ક્ષણશેષે ।

ઉત્પાદય સમ્યક્વં, મિથ્યાત્વગતે તમસ્તમાયામ્ ॥ ૮૨ ॥

ગાથાર્થ :- બે મોહનીય = મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો પોત પોતાના ચરમ સંછોભ સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે. તથા ૭મી નારકીમાં અંતર્મુદૂર્ત આયુ બાકી હોય ત્યારે સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરીને મિથ્યાત્વે જાય ત્યારે વેદકનો સંચય કરતાં સમ્યક્ત્વમોહનીયનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.

ટીકાર્થ :- દ્વયોમોહયો :- મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર એ બન્ને મોહનીયનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સર્વસંક્રમવડે પોત પોતાના અંત્ય પ્રક્ષેપ વખતે ક્ષપક જીવને હોય છે.^{૮૪}

તથા તમતમા નામની સાતમી પૃથ્વીમાં વર્તતો નારકી અંતર્મુદૂર્ત આયુષ્ય બાકી રહે છે તે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ પામીને અને દીર્ઘકાળવાળા ગુણસંક્રમવડે વેદક = ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વના પ્રદેશપુંજને પૂર્ણ કરીને સમ્યક્ત્વથી પડીને મિથ્યાત્વે આવે ત્યાં મિથ્યાત્વના પ્રથમ સમયે જ (વેદક) સમ્યક્ત્વમોહનીયનો મિથ્યાત્વમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કરે છે.^{૮૫}

ભિન્નમુહુત્તે સેસે, તચ્ચરમાવાસ્સગાણિ કિચ્ચેત્થ ।

સંજોયણાવિસંજોયગસ્સ સંછોભણે એસિં ॥ ૮૩ ॥

ભિન્નમુહુત્તેશેષે, તચ્ચરમાવશ્યકાણિ કૃત્તેહ ।

સંજોજનાવિસંજોજકસ્ય સંછોભે એષામ્ ॥ ૮૩ ॥

ગાથાર્થ :- અંતર્મુદૂર્ત આયુ શેષ રહે ત્યારે અંત્ય આવશ્યક કરીને તે નરકમાંથી નીકળીને તિર્યચમાં આવી ત્યાં અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કરનારને ચરમ સંક્રમ સમયે તે કષાયોનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.

ટીકાર્થ :- સાતમી પૃથ્વીમાં વર્તતો તે ગુણિતકર્માશ જીવ અંતર્મુદૂર્ત આયુષ્ય બાકી રહે છે તે જ ભવમાં જે યોગ યવમધ્યથી ઉપર મુદૂર્ત અવસ્થાન આદિ લક્ષણવાળા તે અંત્ય આવશ્યક કરીને સાતમી નારકીમાંથી નીકળીને અનંતર (તિર્યચ) ભવમાં સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરીને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વથી થયો છતો અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના - ક્ષપણા વિશેષ કરે છે. તેથી એ અનંતાનુબંધિ-૪નો સર્વસંક્રમ વડે અંત્ય પ્રક્ષેપ અવસરે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ હોય છે.

ઈસાણાગયપુરિસસ્સ, ઇત્થિયાણ વ અદ્ધવાસાણ ।

માસપુહુત્તબ્બહિણ, નપુંસગે સવ્વસંક્રમણે ॥ ૮૪ ॥

ઇશાનાડ્ડગતપુરુષસ્ય, સ્ત્રિયા વાડ્ડવર્ષસ્ય ।

માસપૃથક્ત્વાભ્યધિકસ્ય, નપુંસકે સર્વસંક્રમણે ॥ ૮૪ ॥

૮૪ મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયના ચરમખંડને ઉવેલતા તે ચરમખંડના દલને પૂર્વ પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્ય અસંખ્ય ગુણાકારે પરમાં - સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં ચરમ સમય પર્યંત નાખે છે. એટલે ચરમ સમયે સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થઈ શકે છે. ચરમ સમયે જે સઘળું દળ પરમાં સંક્રમાવે છે તે જ સર્વસંક્રમ કહેવાય છે, એટલે ઉપર 'સર્વસંક્રમવડે' એમ શ્રદ્ધા કર્યું છે.

૮૫ નરકમાં જેટલાં દીર્ઘકાળ માટે મિથ્યાત્વે રહે એટલું મિથ્યાત્વ વધુ પુષ્ટ થવાથી પછી સમ્યક્ત્વકાળે મિથ્યાત્વ વધુ સંક્રમવાના કારણે સમ્યક્ત્વમોહનીય પણ વધુ પુષ્ટ થાય. તેથી ૭મી નારકીના પ્રારંભકાળમાં સમ્યક્ત્વોત્પત્તિ કહી નથી. ચરમ અંતર્મુદૂર્તમાં અવશ્ય મિથ્યાત્વ હોય. તેથી અહીં દ્વિચરમ અંતર્મુદૂર્ત સમજવું. ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પામે તો ગુણસંક્રમથી મિથ્યાત્વ ન સંક્રમે કિન્તુ વિધ્યાતસંક્રમથી સંક્રમે, તેથી સમ્યક્ત્વ એટલું પુષ્ટ ન થાય. તેથી અહીં ક્ષયોપશમિક સમ્યક્ત્વ ન કહેતાં ઔપક કહ્યું. એમાં જેટલો દીર્ઘકાળ ગુણસંક્રમ ચાલે એટલું સમ્યક્ત્વમોહનીય વધુ પુષ્ટ થાય.

જો કે સમ્યક્ત્વ મોહનીય બધ્યમાન ન હોવાથી એનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ શી રીતે મળે ? એ પ્રશ્ન ઉભો થાય, પણ તથાસ્ત્વાવે જ મિથ્યાત્વના પ્રથમ અંતર્મુદૂર્તમાં એનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ થાય છે, ત્યારબાદ ઉદ્ભવના સંક્રમ.... અથવા મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાને મિથ્યાત્વ તો બધ્યમાન છે જ, અને છેવટે તો સમ્યક્ત્વમોહનીય પણ મિથ્યાત્વના જ હીન રસવાળા દલિકો છે ને ? યથાપ્રવૃત્તસંક્રમનું આ કારણ હોઈ શકે.

ગાથાર્થ — માસ પૃથક્ત્વ અધિક આઠ વર્ષની ઉંમરવાલા ઇશાન દેવલોકથી આવેલા પુરુષ અથવા સ્ત્રીને સર્વસંક્રમવડે અંત્ય પ્રક્ષેપ સમયે નપુંસકવેદનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.

ટીકાર્થ :- ગુણિતકર્માશવાલા ઇશાનદેવ સંકલેશ પરિણામ વડે એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિઓનો બાંધતો નપુંસકવેદને વારંવાર બાંધીને તે ઇશાનદેવથી ચ્યવીને સ્ત્રી અથવા પુરુષ થયેલો હોય, ને તદનંતર પૃથક્ત્વ માસાધિક (૭માસ અધિક) આઠ વર્ષ પૂર્ણ થતાં તે પ્રકૃતિઓ ક્ષય કરવાને માટે તત્પર થાય ત્યારે તે જીવને નપુંસકવેદને ખપાવતા સર્વસંક્રમ વડે ^{૯૬}અંત્ય પ્રક્ષેપ સમયે નપુંસકવેદનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ હોય છે.

इत्थीए भोगभूमिसु, जीविय वासाणसंखियाणि तओ ।

हस्सटिइं देवत्ता, सब्बलहुं सब्बसंछोभे ॥ ८५ ॥

स्त्रीवेदस्य भोगभूमिषु, जीवित्वा वर्षाण्यसङ्ख्येयानि ततः ।

ह्रस्वस्थितिं देवत्वे, सर्वलघु सर्वसंछोभे ॥ ८५ ॥

ગાથાર્થ :- ભોગભૂમિમાં અસંખ્ય વર્ષ પર્યંત સ્ત્રીવેદને બાંધીને પૂરીને અને તેટલો જ કાળ ત્યાં જીવીને જઘન્ય સ્થિતિવાળા દેવમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાંથી મરણ પામી મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય અને શીઘ્ર ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થાય ત્યાં સ્ત્રીવેદને ખપાવતાં ચરમ સંછોભકાળે તેનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.

ટીકાર્થ :- જે ભોગભૂમિમાં - યુગલિક ક્ષેત્રમાં અસંખ્ય વર્ષ સુધી સંકલેશ વડે વારંવાર સ્ત્રીવેદ બાંધીને અને પૂરીને ^{૯૭} એટલે સંક્રમથી અન્યતર (બીજી) પ્રકૃતિના દલિકને સંક્રમણ કરે. પલ્યોપમના અસંખ્યેયભાગ વ્યતીત થયે છતાં ૧૦,૦૦૦ વર્ષ પ્રમાણની અલ્પ સ્થિતિવાલું દેવાયુષ્ય બાંધીને અકાલે મરણ પામીને દેવપણે ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં પણ તે જ સ્ત્રીવેદને પૂરીને પોતાના આયુષ્યનો ક્ષય થયે કોઈપણ વેદ સહિત મનુષ્યને વિષે ઉત્પન્ન થાય ને ત્યાં જલ્દીથી કર્મક્ષય કરવાને માટે તત્પર થાય તે જીવને સ્ત્રીવેદના ક્ષય સમયે અંત્ય પ્રક્ષેપ સમયે ‘સબ્બ’ તિ સર્વસંક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ હોય છે. ^{૯૮}

^{૯૬} અહીં ‘ચરમપ્રક્ષેપ’ વારંવાર આવે છે તે કયો ? એમ કદાચ પ્રશ્ન થાય તો તેના ઉત્તરમાં - નપુંસકવેદને ઉદ્ભવના સંક્રમ વડે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેવડા ખંડો કરી કરી દૂર કરતાં ચરમખંડ સિવાયના તમામ ખંડો સ્વ અને પરમાં સંક્રમણી ખાલી કરે છે. દરેક ખંડને સંક્રમાવતા અંતર્મુદ્દર્શકાળ જાય છે. એ પ્રમાણે ચરમખંડને પૂર્વ પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યાત અસંખ્યાત ગુણકારે પરમાં સંક્રમાવતા અંતર્મુદ્દર્શના ચરમ સમયે સઘળું જે પરમાં સંક્રમાવે તે ચરમ પ્રક્ષેપ કહેવાય છે. અહીં એક તો ગુણિતકર્માશ આત્મા છે, વળી પૂર્વ પૂર્વ સમયથી પછી પછીના સમયે અસંખ્યાત અસંખ્યાતગુણ સંક્રમાવે છે, એટલે છેલ્લે સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સંભવે છે.

ઉદ્ભવનાસંક્રમ વડે દ્વિચરમખંડ પર્યંત સ્વ અને પર બંનેમાં સંક્રમાવે છે, અને ચરમખંડના દબને માત્ર પરમાં જ સંક્રમાવે છે. કેમકે તે છેલ્લો ખંડ હોવાથી હવે સ્વમાં સંક્રમાવવાને કોઈ સ્થાન નથી. નપુંસકવેદની જેમ જ્યાં જ્યાં ‘ચરમપ્રક્ષેપ’ શબ્દ આવે ત્યાં ત્યાં ચરમખંડનો ચરમ સમયે જે સઘળો પ્રક્ષેપ થાય તે ગ્રહણ કરવો.

જ્યાં ૩ વેદ બંધ પ્રાયોગ્ય હોય ત્યાં પુનવેદ અલ્પકાળ માટે બંધાય છે, સ્ત્રીવેદ તેના કરતાં સંખ્યાતગુણકાળમાટે અને સ્ત્રીવેદ કરતાં નપુંસકવેદનો બંધકાળ સંતુલ્ય છે, તેથી નપુંસકવેદ તે સ્ત્રીવેદ કરતાં પણ સંખ્યાતગુણકાળમાટે બંધાય છે. સંખ્યાત વર્ષાધિ મનુષ્યો તિર્યચો પણ નપુંસકવેદ બાંધે છે, છતાં તેઓનું આયુષ્ય નાનું હોવાથી તે ન લેતાં ઇશાનદેવો લીધા છે. (જેથી બંધકાળ વધુ મળે) નારકને દીર્ઘાયુ હોવા છતાં તે બધો કાળ નપુંસકવેદ ભોગવાતું પણ હોવાથી તે લીધા નથી. યુગલિક તિર્યચ - મનુષ્યો નપુંસકવેદ બાંધતા જ નથી. તેથી તેઓ સ્વાયુના સંખ્યાતબહુભાગ કાળ માટે સ્ત્રીવેદ બાંધે છે. તેથી સ્ત્રીવેદ માટે વચ્ચે યુગલિક ભવ લીધો છે.

ઇશાનદેવમાંથી આવીને પણ સ્ત્રી કે પુરુષ તરીકે મનુષ્ય થાય એમ એટલા માટે કહ્યું કે એ બન્ને શ્રેણિમાં નપુંસકવેદ પહેલા ખપાવતાં હોવાથી એનો ગુણસંક્રમ દીર્ઘકાળ સુધી કરવો ન પડે. તેથી ચરમ સમયે સર્વસંક્રમમાં વધુ દલિકો સંક્રમે. જો નપુંસકવેદ શ્રેણિ માંડે તો સ્ત્રીવેદના ક્ષપણકાળે નપુંસકવેદ સ્ત્રીવેદનો સમકાળે ક્ષય કરતો હોવાથી ગુણસંક્રમ દીર્ઘકાળ સુધી ચાલે - તેથી સર્વસંક્રમ વડે ઓછા દલિકો સંક્રમે.

^{૯૭} “પૂરીને” એટલે તે પ્રકૃતિનો વારંવાર બંધ કરવાથી અન્ય પ્રકૃતિગત દલિકોને તત્પ્રકૃતિરૂપે પરિણમાવવા વડે તે પ્રકૃતિનો બહુપ્રદેશોપચય કરીને.

^{૯૮} યુગલિકમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાભાગ આયુષ્યે મૃત્યુ કોઈક જ પામે છે. એ વખતે વધુ સંકલેશ હોવાથી વધુ સ્થિતિબંધ અને વધુ પ્રદેશબંધ થતો હોય એવું હોવું જોઈએ. વળી યુગલિકમાં પ્રારંભકાળ બદ્ધ દલિક યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી પલ્યોપમ અસંખ્યાત કાળમાં લગભગ સંક્રાન્ત થઈ જવાથી પલ્યોપમ અસંખ્યાત કરતાં અધિક કાળ લેવામાં ઉત્કૃષ્ટ ન થાય. અથવા યુગલિકમાં જેમ આયુષ્ય વધારે હોય છે તેમ વિશુદ્ધિ વધારે હોય છે. સ્ત્રીવેદની અપેક્ષાએ પુનવેદ વિશુદ્ધિને સાપેક્ષ છે, તેથી પુનવેદનો બંધકાળ સ્ત્રીવેદના બંધકાળ કરતાં સંખ્યાતગુણહીન જ રહેતો હોવા છતાં, અધિક આયુષ્યવાળા યુગલિકને અલ્પાયુષ્ય યુગલિક કરતાં પ્રમાણમાં અધિક હોય છે. તેથી ૩ પલ્યોપમ વચ્ચેના યુગલિક ન લેતાં પલ્યોપમ અસંખ્યેયભાગવાળો યુગલિક લેવો. આવો પદાર્થ લાગે છે તત્ત્વંતુ બહુજીવનમ્... અહીં કોઈ પણ વેદે શ્રેણિ માંડે એમ એટલા માટે કહ્યું કે ત્રણે સ્ત્રીવેદનો ક્ષય સમાનકાળે જ થતો હોવાથી ગુણસંક્રમથી વધુ સંક્રમી જવાનો પ્રશ્ન ઉભો થતો નથી.

અહીં એ પ્રમાણે જ સ્ત્રીવેદનો ઉત્કૃષ્ટ આપૂરણ - એટલે બહુ પ્રદેશોપચય કરવો તે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સંભવ કેવલજ્ઞાન ગમ્ય છે, અન્યથા નહીં, બીજી યુક્તિ નહીં, આજ યુક્તિથી અહીં પણ યથાયોગ્ય ઉત્તર આપી અનુસરવી.

वरिसवरित्थिं पूरिय, सम्पत्तमसंखवासियं लहियं ।

गंता मिच्छत्तमओ, जहन्नदेवट्ठिई भोच्चा ॥ ८६ ॥

वर्षवरंसियं च पूरयित्वा, सम्पत्त्वमसङ्ख्येयवार्षिकं लब्ध्वा ।

गत्वा मिथ्यात्वमतो, जघन्यदेवस्थितिं भुक्त्वा ॥ ८६ ॥

ગાથાર્થ :- નપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદને પૂરીને ત્યારબાદ અસંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરીને પાળીને ત્યારબાદ મિથ્યાત્વે જઈ ત્યાંથી જઘન્ય સ્થિતિવાળી દેવસ્થિતિને ભોગવીને.

ટીકાર્થ :- વર્ષવરો - એટલે જ નપુંસકવેદ તેને ઇશાન દેવલોકમાં વારંવાર બંધ કરવાથી અને અન્ય દલિકના સંક્રમણથી ઘણો કાલ આપૂરણ કરીને અર્થાત્ ઘણાં પ્રદેશો ભેગા કરીને પોતાના આયુષ્ય ક્ષયે ત્યાંથી ચ્વીને^{૮૮} સંખ્યેય વર્ષના આયુષ્યમાં ઉત્પન્ન થઈને ફરી અસંખ્યેય વર્ષના આયુષ્યને વિષે જઈને ત્યાં અસંખ્યેય વર્ષ સુધી સ્ત્રીવેદને આપૂરણ કરીને = અર્થાત્ સ્ત્રીવેદના ઘણાં પ્રદેશો ભેગા કરીને તદનંતર અસંખ્યેય વર્ષ સુધી સમ્યક્ત્વને પામીને અને સમ્યક્ત્વના^{૧૦૦} હેતુક પુરુષવેદ તેટલાં વર્ષો સુધી બાંધતો ત્યાં સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદના દલિકોને હંમેશા સંક્રમણ કરે છે. તદનંતર પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો પોતાના આયુષ્ય કાલ જીવીને = પૂર્ણ કરીને અંતે મિથ્યાત્વ પામીને પછી ૧૦,૦૦૦ વર્ષ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્યાં ઉત્પન્ન થયો છતો અંતર્મુહૂર્ત કાલે સમ્યક્ત્વ પામે છે. (સંબંધ અગ્ર ગાથામાં)

आगंतु लहुं पुरिसं, संछुभमाणस्स पुरिसवेयस्स ।

तस्सेव सगे कोहस्स माणमायाणमवि कसिणो ॥ ८७ ॥

आगत्य लघु पुरुषं, संछोभमानस्य पुरुषवेदस्य ।

तस्यैव स्वके क्रोधस्य मानमाययोरपि कृत्स्नः ॥ ८७ ॥

ગાથાર્થ :- ત્યાંથી ચ્વીને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં શીઘ્રપણે ક્ષપકશ્રેણિ પર આરૂઢ થાય તે શ્રેણિમાં પુરુષવેદને સંક્રમાવતાં તેનો ઉંમર સંક્રમ થાય છે. તેને જ પોતામા ચરમ સંછોભે ક્રોધનો ઉંમરસંક્રમ થાય છે. એ પ્રમાણે માન અને માયાનો પણ ઉંમરસંક્રમ થાય છે.

ટીકાર્થ :- તે દેવ સ્થિતિને ભોગવીને ત્યાંથી - દેવભવથી ચ્વીને મનુષ્યને વિષે આવીને = ઉત્પન્ન થઈને સાત માસ અધિક ૮ વર્ષ પૂર્ણ થયે છતે જલ્દી ક્ષય માટે તત્પર થયેલ જીવ તે પુરુષવેદના અંત્ય પ્રક્ષેપ સમયે પ્રક્ષેપ કરતાં તે પુરુષવેદનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ^{૧૦૧} કરે છે. અહીં ફક્ત બંધવિચ્છેદ પહેલા બે આવલિકા કાલ સુધી જે બાંધેલ પુરુષવેદ દલિક તે અતિ અલ્પ છે તેથી તે સિવાયના બાકીના પુરુષવેદના દલિકનું જાણવું.

૮૮ અહીં સંખ્યાત વર્ષાયુવાળા એમ સામાન્ય પદ મુક્યું છે. તેથી મનુષ્ય કે તિર્યચ બન્ને લઈ શકાય એમ જણાય છે.

૧૦૦ સમ્યક્ત્વ હોતે છતે ત્રણ વેદમાંથી માત્ર પુરુષવેદ જ બંધાય છે માટે પુરુષવેદને સમ્યક્ત્વ હેતુક કલ્પો છે, પરંતુ આ હેતુ અન્વય વ્યતિરેક સંબંધનો નથી.

૧૦૧ પુરુષવેદ જ્યાં સુધી બંધાતો હતો ત્યાં સુધી તો તેનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ થતો હતો, બંધવિચ્છેદ થયા પછી ક્ષપકશ્રેણિમાં તેનો ગુણસંક્રમ થાય છે. તે ગુણસંક્રમવડે પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યાત અસંખ્યાત ગુણાકારે સંક્રમાવતાં છેલ્લા જે સમયે તેના પૂર્વ સમયથી અસંખ્યાત ગુણ સંક્રમાવે તે તેનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કહી શકાય. પરંતુ બંધવિચ્છેદ થયા પછી બે સમયન્યૂન બે આવલિકા કાલે છેલ્લો જે સર્વસંક્રમ થાય છે તે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ તરીકે કહી શકાય નહીં. કારણકે સર્વસંક્રમ વડે છેલ્લા સમયે જે સંક્રમાવે છે. તે બંધવિચ્છેદ સમયે જે બંધાયું હતું તે શુદ્ધ એક સમયનું જ સંક્રમાવે છે, એટલે તે દલ અતિ અલ્પ હોવાથી તેને ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ તરીકે ગણી શકાય નહીં. ક્રોધ, માન અને માયાનો પણ આ રીતે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સંભવી શકે. આ પ્રમાણે મને સમજાય છે. પછી તત્ત્વ કેવલી મહારાજ જાણે. પંચસંત્રહના ભાષાંતર કર્તા હી + દે

તથા સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં ભેગા કરેલ અને ક્ષયકાલે અન્ય પ્રકૃતિના દલિકને ગુણસંક્રમથી પ્રક્ષેપી પ્રક્ષેપીને અતિપ્રચુર કરેલ એવા સંજવલન ક્રોધના પ્રદેશોનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ અંત્ય પ્રક્ષેપ સમયે તે જ પુરુષવેદના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામીને હોય છે. અહીં પણ બંધવિચ્છેદ પહેલાં બે આવલિકાએ બાંધેલા દલિકને વર્જીને બાકીના દલિકના અંત્ય પ્રક્ષેપે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ જાણવો. એ જ પ્રમાણે માન-માયાનો પણ ઉંપ્રાંસંક્રમ કહેવો.

ચતુરુવસમિતુ ચિખં, લોભજસાણં સસંક્રમસ્સંતે ।

સુભધુવબંધિગનામાણાવલિગં ગંતુ બંધંતા ॥ ૮૮ ॥

ચતુરુપશમચ્ચ ક્ષિપ્રં, લોભયશસોઃ સ્વયંસંક્રમસ્યાન્તે ।

શુભધુવબન્ધિનામામાવલિકાં ગન્તું બન્ધાન્તાન્ ॥ ૮૮ ॥

ગાથાર્થ :- ચાર વાર મોહનીયને ઉપશમાવીને શીઘ્રક્ષપક થયેલા ગુણિતકર્માશ જીવને સ્વસંક્રમના અંત્ય પ્રક્ષેપ સમયે સંજવલન લોભ ને યશનો ઉંપ્રાંસંક્રમ હોય છે. શુભ ધ્રુવબંધિની ૨૦ પ્રકૃતિનો ઉંપ્રાંસંક્રમ બંધવિચ્છેદથી આવલિકા વ્યતીત થયા બાદ હોય છે.

ટીકાર્થ :- અનેક ભવભ્રમણમાં ચાર વાર મોહનીયને ઉપશમાવીને ચોથી ઉપશમના કર્યા બાદ શીઘ્ર ક્ષપકશ્રેણિને પામેલ ગુણિતકર્માશ જીવ સ્વસંક્રમ અંતે એટલે અંત્ય પ્રક્ષેપ સમયે સંજવલન લોભ અને યશઃકીર્તિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કરે છે. અહીં ઉપશમશ્રેણિ પામેલ જીવ અન્ય પ્રકૃતિના ઘણાં દલિકોને ગુણસંક્રમથી પ્રક્ષેપતો હોવાથી સંજવલન લોભ અને યશઃકીર્તિ એ બન્ને પ્રકૃતિઓ નિરન્તર પૂરાય છે. તેથી ઉપશમશ્રેણિનું ગ્રહણ કર્યું છે. તથા સમસ્ત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો જીવ મોહનીયને ૪ વાર જ ઉપશમાવે છે પરંતુ અધિક નહીં તેથી “ચાર વાર મોહનીયને ઉપશમાવીને” એમ કહ્યું છે. તથા સંજવલન લોભનો અંત્ય પ્રક્ષેપ અંતરકરણ પૂરું થતાં પૂર્વના સમયે અર્થાત્ અંતરકરણના છેલ્લા સમયે જાણવો, પરંતુ સંક્રમનો અભાવ હોવાથી તે અંત્ય સમયથી આગળ અંત્ય પ્રક્ષેપ હોય નહીં. (“અંતરકરણમ્મિ કણ ચરિત્તમોહેડ્ડુપુન્નિસંક્રમણ” ઇતિ વચનાત્) અંતરકરણ કરે છતે ચારિત્ર મોહનીય પ્રકૃતિઓનો આનુપૂર્વીથી જ સંક્રમ કહેલ હોવાથી.

યશઃકીર્તિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે ૩૦ પ્રકૃતિઓના બંધવિચ્છેદ સમયે જાણવો, આગળ તે પ્રકૃતિઓનો પતદ્ગ્રહનો અભાવ હોવાથી સંક્રમનો અભાવ છે.

તેજસસપ્તક, શુક્લ - લોહિત - હારિદ્રવર્ણ, સુરભિગંધ, કષાય - આમ્લ - મધુરરસ, મૃદુ - લઘુ - સ્નિગ્ધ - ઉષ્ણસ્પર્શ, અગુરુલઘુ, નિર્માણ એ નામકર્મની શુભધ્રુવબંધિની - ૨૦ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ ૪ વાર મોહનીયને ઉપશમાવ્યા બાદ બંધવિચ્છેદથી આગળ એક આવલિકા વ્યતીત થયા બાદ યશઃકીર્તિમાં પ્રક્ષેપતાં હોય છે. અહીં ગુણસંક્રમથી સંક્રમેલું અન્ય પ્રકૃતિનું દલિક બંધાવલિકા વ્યતીત થયે છતે જ અન્યત્ર સંક્રમવા યોગ્ય હોવાથી બંધાવલિકા જઈને એ પ્રમાણે કહ્યું છે.

નિદ્ધસમા ય ચિરસુખા, સમ્મદિદિસસ સુભધુવાઓ વિ ।

સુભસંઘયણજુયાઓ, બત્તીસસયોદહિચિયાઓ ॥ ૮૯ ॥

સ્નિગ્ધસમે ચ સ્થિરશુભે, સમ્યગ્દૃષ્ટેઃ શુભધ્રુવબન્ધ્યા અપિ ।

શુભસંહનનપુતા, દ્વાત્રિંશદધિકશતોદધિચિતાઃ ॥ ૮૯ ॥

ગાથાર્થ :- સ્થિર અને શુભનામકર્મનો ઉંપ્રાંસંક્રમ સ્નિગ્ધસ્પર્શ નામકર્મની જેમ જાણવો. તથા સમ્યગ્દૃષ્ટિની શુભ ધ્રુવબંધિ શુભ સંઘયણ યુક્ત ૧૩૨ સાગરોપમ સુધી બાંધેલી સમ્યક્ત્વી પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિઓનો ઉંપ્રાંસંક્રમ (બંધવિચ્છેદ અનંતર આવલિકા બાદ યશઃકીર્તિમાં સંક્રમાવતાં હોય ઇતિ શેષઃ)

ટીકાર્થ :- સ્નિગ્ધસ્પર્શ નામની જેમ સ્થિર અને શુભનામકર્મનું જાણવું. અર્થાત્ જે પ્રમાણે પૂર્વ જે શુભ ધ્રુવબંધિ નામ પ્રકૃતિઓમાં અંતર્ગતપણે સ્નિગ્ધ સ્પર્શનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કહ્યો છે તેવી રીતે આ બન્નેનો સ્થિર - શુભનો કહેવો એ પ્રમાણે અર્થ છે. આ બન્ને પ્રકૃતિ અધ્રુવબંધિ હોવાથી જુદી કહી છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવની જે પંચેન્દ્રિયજાતિ, પ્રથમ સંસ્થાન, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, શુભવિહાયોગતિ, ત્રસયતુષ્ક, સુભગત્રિક એ ૧૨ પ્રકૃતિઓ શુભ સંઘયણ સહિત એટલે વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ સહિત હોય. વજ્રઋષભનારાય તો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને ધ્રુવબંધિ નથી, કારણકે મનુષ્ય - તિર્યચભવમાં વર્તતાં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને દેવગતિ પ્રાપ્તિ બંધનો સંભવ હોવાથી સંઘયણના બંધનો અભાવ છે. તેથી આ પ્રથમ સંઘયણને જુદું કહ્યું છે.^{૧૦૨}

૧૩૨ સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ હોય છે. તે આ પ્રમાણે કહે છે. - ૬૬ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વ ધારણ કરનારો જીવ આ ૧૨ પ્રકૃતિઓ બાંધે, તદનંતર અંતર્મુહૂર્ત કાલ સુધી મિશ્રપણું અનુભવીને કરી પણ સમ્યક્ત્વ (ક્ષયોસમ્યો) પામીને તે (ક્ષયો) સમ્યક્ત્વને અનુભવતો જીવ ૬૬ સાગરોપમ સુધી એ ૧૨ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે. તેથી એ પ્રમાણે ૧૩૨ સાગરોપમ સુધી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ એ શુભ ધ્રુવબંધિ ૧૨ પ્રકૃતિઓને આપૂરીને અને વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ તો મનુષ્યભવ હીન યથાસંભવ ઉત્કૃષ્ટ કાળ પર્યંત આપૂરીને (બંધ અને સંક્રમ વડે ઘણાં પ્રદેશો ભેગા કરીને) તદનંતર સમ્યગ્દષ્ટિની ધ્રુવ ૧૨ પ્રકૃતિઓનો અપૂર્વગુણસ્થાનકે બંધવિચ્છેદ થયા બાદ એક આવલિકા અતિક્રમ્યા બાદ યશઃકીર્તિમાં સંક્રમાવતાં એ ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ હોય છે. કારણ કે તે વખતે સંક્રમાવલિકા વ્યતિક્રાન્ત થવાથી અન્ય પ્રકૃતિના ઘણાં દલિકોની રાશિને ગુણસંક્રમ વડે પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે. માટે તે અવસરે એ ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ઉપસંક્રમ થાય છે.^{૧૦૩}

અને વજ્રઋષભનારાય સંઘયણનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ તો દેવભવથી ચ્યવીને આવેલ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવગતિ પ્રાપ્તિ પ્રકૃતિઓ બાંધતો આવલિકા પસાર થયા બાદ કરે છે.^{૧૦૪}

પૂરિત્તુ પુષ્કોડીપુહુત્ત, સંછોભગસ્સ નિરયદુગં ।

દેવગઈનવગસ્સ ય, સગવંધંતાલિગં ગંતું ॥ ૧૦ ॥

પૂરયિત્વા પૂર્વકોટીપૃથક્ત્વં, સંછોભકસ્ય નરકદ્વિકમ્ ।

દેવગતિનવકસ્ય ચ, સ્વકવંધાન્તાડડલિકાં ગત્વા ॥ ૧૦ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- નરકદ્વિકમ્ - નરકગતિ - નરકાનુપૂર્વીરૂપ નરકદ્વિકને પૂર્વકોડ પૃથક્ત્વ સુધી આપૂર્ણ કરીને અર્થાત્ પૂર્વકોડ વર્ષના આયુષ્યવાલા તિર્યચ કે મનુષ્યના ૭ ભવમાં વારંવાર બાંધતો આપૂર્ણ કરે છે. એ પ્રમાણે અર્થ છે. તદનંતર ૮મા ભવે મનુષ્ય થઇને ક્ષપકશ્રેણિને પ્રાપ્ત થયેલો એવો જીવ અન્ય પ્રકૃતિમાં તે નરકદ્વિકને સર્વસંક્રમવડે સંક્રમાવે તે જીવ અંત્ય પ્રક્ષેપ સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કરે છે.

તથા દેવગતિ - દેવાનુપૂર્વી - વૈકિયસપ્તક લક્ષણવાળી દેવગતિનવક તે પૂર્વકોડ પૃથક્ત્વ વર્ષ સુધી^{૧૦૫} આપૂર્ણ કરીને ૮મા ભવે ક્ષપકશ્રેણિ પામે છે તે પોતાના બંધના વિચ્છેદ પછી અનંતર આવલિકા માત્ર પસાર થયા બાદ તે દેવગતિ-

૧૦૨ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવ નારક (મનુષ્ય પ્રાપ્તિ પ્રકૃતિઓ બાંધતા હોવાથી) વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ બાંધે, અને સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્ય તિર્યચ (દેવ પ્રાપ્તિ પ્રકૃતિઓ બાંધતા હોવાથી) વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ ન બાંધે. એ પ્રમાણે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને વજ્રઋષભનારાય સંઘયણનો બંધ હોય જ એવો નિયમ નહીં હોવાથી સમ્યગ્દષ્ટિને વજ્રઋષભનારાયનો અધ્રુવબંધ જ કહેવાય.

૧૦૩ અહીં એક શંકા થાય તેમ છે અને તે એ કે - બાર પ્રકૃતિઓની સાથે પ્રથમ સંઘયણનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કેમ ન કહ્યો ? ઉત્તરમાં સમજવાનું કે બાર પ્રકૃતિઓ તો આઠમાના છકા ભાગ સુધી નિરંતર બંધાય છે. કેમકે એ સમ્યગ્દષ્ટિ ધ્રુવસંજ્ઞાવાળી છે એટલે બંધવડે અને સાતમા સુધી યથાપ્રવૃત્ત સંક્રમવડે અને આઠમાના પ્રથમ સમયથી અન્ય સ્વજાતીય અશુભ પ્રકૃતિઓના ગુણસંક્રમવડે અતિ ઘણા દળવાળી થાય છે, માટે આઠમા ગુણઠાણે બંધવિચ્છેદ થયા બાદ એક આવલિકા - બંધાવલિકા આજંબીને બંધાતી યશઃકીર્તિમાં એ બારનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કહ્યો છે. અને પ્રથમ સંઘયણ તો સમ્યક્ત્વી મનુષ્યોને બંધાતું નથી કેમ કે તેઓ દેવભવ પ્રાપ્તિ બંધ કરે છે, એટલે મનુષ્ય ભવમાં તે બંધ વડે પુષ્ટ થતું નથી અને બંધાતું નહિ હોવાથી તેમાં અન્ય કોઈ પ્રકૃતિઓનું દળ સંક્રમતું પણ નથી. ઉલટું જો આઠમા ગુણઠાણે બારની સાથે તેનો ઉત્કૃષ્ટ સંક્રમ કહેવામાં આવે તો તે નહિ થટે, કેમકે દેવમાંથી મનુષ્યમાં આવી જ્યાં સુધી આઠમે ગુણઠાણે બંધવિચ્છેદ સ્થાન નહિ પહોંચે ત્યાં સુધી વજ્રઋષભનારાય સંઘયણને અન્યમાં સંક્રમાવવા વડે હીન દળવાળું કરશે એટલે બારની સાથે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ ઘટી શકશે નહિ. માટે દેવમાંથી મનુષ્યમાં આવી આવલિકા ગયા બાદ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કહ્યો છે.

૧૦૪ દેવભવમાં છેલ્લા સમયે જે પ્રથમ સંઘયણ નામકર્મ બાંધ્યું તેનો બંધાવલિકા ગયા બાદ સંક્રમ થાય તેથી દેવમાંથી મનુષ્યમાં આવી આવલિકા કાળ પછી ઉપસંક્રમ કહ્યો છે.

૧૦૫ અર્થાત્ પૂર્વકોડ વર્ષના આયુષ્યવાલા મનુષ્ય અથવા તિર્યચના સાતભવ સુધી આ ૮ પ્રકૃતિના દલિકોને આપૂર્ણ કરીને.

નવકને યશઃકીર્તિમાં પ્રક્ષેપે તે વખતે તે દેવનવકનો ઉંપ્રાંસંક્રમ હોય છે. કારણકે તે વખતે સંક્રમાવલિકા પસાર થવાથી અન્ય પ્રકૃતિના ઘણાં દલિકો જે ગુણસંક્રમ વડે પ્રાપ્ત થયેલાં હોય તેથી તે દેવનવકનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.

સર્વચિરં સમ્મતં, અણુપાલિય પૂરૈતુ મણુયદુગં ।

સત્તમચિદ્વિનિગદ્ય, પઢમે સમયે નરદુગસ્સ ॥ ૧૧ ॥

સર્વચિરં સમ્યક્ત્વ - મનુપાલ્ય પૂરયિત્વા મનુજદિકમ્ ।

સત્તમક્ષિતિર્નિર્ગતસ્ય, પ્રથમે સમયે નરદિકસ્ય ॥ ૧૧ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- સર્વચિરં - સર્વ ઉત્કૃષ્ટ કાલ સુધી એટલે અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન એવા ૩૩ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વનું પાલન કરીને સાતમી પૃથ્વીમાં વર્તતો નારક જીવ સમ્યક્ત્વ પ્રત્યય (હેતુક) મનુષ્યદિકને પૂરીને - બાંધીને અંત્ય અંતર્મુદૂર્તમાં મિથ્યાત્વને પામે તેથી તે ગુણિતકર્માશવાલો જીવ મિથ્યાત્વ હેતુક તિર્યચદિકને બાંધતો સાતમી નારકીમાંથી નીકળીને પ્રથમ સમયે જ તે બધ્યમાન તિર્યચદિકમાં મનુષ્યદિકને યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી સંક્રમાવે ત્યારે મનુષ્યદિકનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કરે છે.^{૧૦૬}

થાવરતજ્જાઆયા - વુજ્જોયાઓ નપુંસકસમાઓ ।

આહારગતિત્યયરં, ચિરસમમુક્કસ્સ સગકાલં ॥ ૧૨ ॥

સ્થાવરતજ્જાત્યાતાપોદ્યોતા નપુંસકસમાઃ ।

આહારક તીર્થકરં, સ્થિરસમમુત્કૃષ્ટસ્વકાલમ્ ॥ ૧૨ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- સ્થાવરનામ, તજ્જાતિ - એટલે સ્થાવરની જાતિ અર્થાત્ એકેન્દ્રિયજાતિ, આતપનામ, ઉદ્યોતનામ એ ૪ પ્રકૃતિઓ નપુંસકસમા એટલે નપુંસકવેદના ઉંપ્રાંસંક્રમની જેમ આ ૪ પ્રકૃતિઓનો ઉંપ્રાંસંક્રમ કહેવો. તથા આહારકસપ્તક અને તીર્થકરનામકર્મ તે સ્થિર સમાન કહેવું, ફક્ત આપૂર્ણતા પોત પોતાના ઉત્કૃષ્ટ બંધકાળ સુધી કહેવી.

ત્યાં આહારકસપ્તકનો પોતાના બંધકાલ ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોડ સુધી સમયનું અનુપાલન કરનારો જેટલો અપ્રમત્ત કાલ છે, તેટલો બધો પણ જાણવો.^{૧૦૭} અને તીર્થકરનામનો ઉત્કૃષ્ટ બંધકાળ દેશોન^{૧૦૮} બે પૂર્વકોડ વર્ષ અધિક ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણ છે. તેથી તેટલો કાળ તે બન્ને આહારકસપ્તક અને જિનનામનો આપૂરણ કરીને ક્ષપકશ્રેણિ સ્વીકાર કરીને બંધવિચ્છેદ પછી એક આવલિકા માત્ર કાલ અતિકાન્ત જ્યારે થાય ત્યારે યશઃકીર્તિમાં તે બન્ને આહારકસપ્તક જિનનામનો સંક્રમ કરે છે. ત્યારે તેનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ પામે છે.

^{૧૦૬} અહીં ૭મી નારકીમાં સમ્યક્ત્વ નિમિત્તક મનુષ્યદિક બાંધી છેલ્લા અંતર્મુદૂર્તમાં મિથ્યાત્વે જઈ મનુષ્યદિકની બંધાવલિકા વીત્યા બાદ મિથ્યાત્વ નિમિત્તક બંધાતા તિર્યચદિકમાં મનુષ્યદિક સંક્રમાવતાં તેનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કેમ ન કહેવાય ? અંતર્મુદૂર્ત બાદ તિર્યચગતિમાં જઈ તેટલો કાળ મનુષ્યદિકને અન્યમાં સંક્રમ વડે કંઈક ઓછું કરી તિર્યચભવના પહેલા સમયે તિર્યચદિકમાં સંક્રમાવતાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કેમ કહેવાય ? એવો પ્રશ્ન અહીં થાય છે. ઉત્તરમાં સમજવાનું કે સાતમી નારકીમાં મિથ્યાત્વ ગુણકાણે ભવનિમિત્તક મનુષ્યદિકનો બંધ નથી. જે પ્રકૃતિઓ ભવ કે ગુણનિમિત્તક બંધાતી નથી તેનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે. એ વાત પૂર્વે ગાથા - ૬૮માં કહી ચલા છે. એટલે સાતમી નારકીમાં છેલ્લા અંતર્મુદૂર્તમાં વિધ્યાતસંક્રમ વડે મનુષ્યદિક સંક્રમશે અને તિર્યચભવના પહેલા સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે સંક્રમશે. કેમકે તિર્યચભવમાં તેનો બંધ છે. વિધ્યાતસંક્રમ વડે જે દળ અન્યમાં સંક્રમે છે તે બહુ અલ્પ હોય છે અને યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે જે સંક્રમે તે ઘણું હોય છે. માટે તિર્યચભવમાં પહેલા સમયે ઉત્કૃષ્ટ સંક્રમ કહ્યો છે.

^{૧૦૭} દેશોનપૂર્વકોડ વર્ષ સુધી પણ સંયમની અનુપાલન કરતો જીવ અન્તર્મુદૂર્ત પ્રમત્તપણામાં અને અન્તર્મુદૂર્ત અપ્રમત્તપણામાં જ વારંવાર ગમનાગમન કરતો રહે છે. ત્યાં પ્રમત્તપણાના સર્વ અન્તર્મુદૂર્તને એકત્ર કરતાં અન્તર્મુદૂર્તહીન પૂર્વકોડ વર્ષ થાય, અને અપ્રમત્તપણામાં સર્વ લઘુ અન્તર્મુદૂર્તને એકત્ર કરતાં પણ માત્ર એક જ અન્તર્મુદૂર્ત થાય છે. એ ભગવતિ આદિ મતે છે. અને જેઓ પ્રમત્તાપ્રમત્તપણાનો કાળ બીજી રીતે માને છે, તેઓને મતે પણ અપ્રમત્તપણાનો કાળ અન્તર્મુદૂર્ત જ થાય છે તેથી અત્રે પણ સર્વ કાળ અન્તર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જાણવો.

^{૧૦૮} મનુષ્યનું ઉંઆયુ પાલન કરીને અનુત્તરવિમાને ઉંઆયુષ્યે ઉપજે ત્યાંથી પુનઃ ઉંઆયુવંત મનુષ્ય થવાથી. અહીં દેશોન કાળ તે અંતર્મુદૂર્ત અધિક જિનનામોદયની જાંઘિયો જેટલો સંભવે છે.

ચતુરુવસમિતુ મોહં, મિચ્છત્તગયસ્સ નીયવંધંતે ।
 ઉચ્ચાગોઝ્કોસો, તત્તો લહુ સિજ્ઞઓ હોઝ ॥ ૧૩ ॥
 ચતુરુપશમય્ય મોહં, મિથ્યાત્વગતસ્ય નીચૈર્વન્યાન્તે ।
 ઉચ્ચૈર્ગોઝ્કોઽપ્પ, તત્તો લહુ સિધ્ધતો ભવતિ ॥ ૧૩ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- જે મોહનીયનો ઉપશમ ૪ વખત કરે તે સમયે ઉચ્ચગોત્ર જ બાંધતો ઉચ્ચગોત્રમાં નીચગોત્ર સંબંધી દલિકોને ગુણસંક્રમથી સંક્રમે છે. અને બે ભવમાં ૪ વાર મોહનીયનો ઉપશમ થાય છે. “મોહોપશમ એકસ્મિત્તુ ભવે દ્વિઃ સ્યાત્” ઇતિ વચનાત્ મોહનો ઉપશમ એક ભવમાં બે વખત થાય છે. એ વચન હોવાથી ત્રીજા ભવમાં મિથ્યાત્વે ગયે છે તે નીચગોત્ર બાંધે છે. અને તે નીચગોત્ર બાંધતો ત્યાં ઉચ્ચગોત્રને સંક્રમાવે છે. પછી ફરી સમ્યક્ત્વ પામીને ઉચ્ચગોત્રને બાંધતો નીચગોત્રને સંક્રમાવે છે. એ પ્રમાણે તે જીવ વારંવાર ઉચ્ચગોત્ર અને નીચગોત્ર બાંધતો નીચગોત્રના બંધવિચ્છેદ પછી તરત જ જલ્દીથી “સિજ્ઞઓ” તિ સિદ્ધિ પદને પામવાની ઇચ્છાવાળો નીચગોત્રના બંધના અન્ત્ય સમયે ઉચ્ચગોત્રનો ગુણસંક્રમ અને બંધ વડે પ્રદેશો ભેગા કરેલા ઉચ્ચગોત્રનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કરે છે. (યંત્ર નં.૩૫ જુઓ)

ઇતિ ૪થી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા સમાપ્ત

ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં.૩૫ (ગાથા ૭૯ થી ૯૩ ના આધારે)

સંજ્ઞા :- ગુ. = ગુણિતકર્માશવાલો

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સ્વામી કયા જીવ ?
૨૧	જ્ઞાના-૫, દર્શા-૪, અંત-૫, ઔદારિકસપ્તક = ૨૧	ગુ. ૭મી નરકમાંથી નીકળી પંચે. પર્યા. તિર્યંચમાં ૧લી આવલિકાના અંત્ય સમયે (નરકભવના અંત્ય સમયે બાંધેલ પણ અહીં સંક્રમે છે.)
૩૨	નિદ્રાદ્વિક, અસાતા, અંત્ય સંસ્થાન-૫, સંઘયણ-૫, અશુભવર્ણાદિ-૮, ઉપ.૦, અશુભવિહા.૦ અપર્યા.૦ અસ્થિરાદિ-૬, નીચગોત્ર = ૩૨	ગુ. ક્ષપક ૧૦મા ગુણ.ના અંત્ય સમયે
૧૦	ધીણદ્વિત્રિક, તિર્યંચદ્વિક, વિકલત્રિક, સૂક્ષ્મ, સાધારણ = ૧૦	ગુ.ક્ષપક ૮/૧ પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ૮/૧ના અંત્ય સમયે
૮	મધ્યમ કષાય = ૮	ગુ.ક્ષપક પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ૮/૨ના અંત્ય સમયે
૬	હાસ્યાદિ - ૬	ગુ.ક્ષપક પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ૮/૫ના અંત્ય સમયે
૧	સાતાવેદનીય	દીર્ઘકાળ સાતાનો બંધ કરી આસાતાની બંધાવલિકાના અંત્ય સમયે
૨	મિથ્યાત્વ - મિશ્રમોહનીય	પોતાના ક્ષયના ચરમ પ્રક્ષેપ સમયે ક્ષપક ૪ થી ૭ ગુણસ્થાનકે
૧	સમ્યક્ત્વમોહનીય	^૧ દીર્ઘકાળ ઉપ.સમ્ય. પાલીને મિથ્યાત્વના પ્રથમ સમયે ૭મી નારક
૪	અનંતાનુબંધિ-૪	૭મી નારક અંતર્મુ. આયુ શેષ રહે અંત્ય આવશ્યક કરી તિર્યં.માં સમ્ય. પામી અનંતાની વિસંયોજના કરે ત્યારે સર્વસંક્રમથી અંત્ય પ્રક્ષેપ સમયે
૪	સ્થાવર, આતપ, ઉદ્યોત, એકેન્દ્રિય-જાતિ	ગુ.ક્ષપક પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ૮/૧ના અંત્ય સમયે
૧	નપુંસકવેદ	ગુ.ક્ષપક પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ૮/૩ના અંત્ય સમયે

૧	સ્ત્રીવેદ	ગુંક્ષપક પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ૮/૪ ના અંત્ય સમયે
૧	પુરુષવેદ	ગુંક્ષપક પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ૮/૬ ના અંત્ય સમયે
૧	સંજવલન ક્રોધ	ગુંક્ષપક પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ૮/૭ ના અંત્ય સમયે
૧	સંજવલન માન	ગુંક્ષપક પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ૮/૮ ના અંત્ય સમયે
૧	સંજવલન માયા	ગુંક્ષપક પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ૮ના અંત્ય સમયે
૧	સંજવલન લોભ	ગુંશીઘ્ર ક્ષપક ૧૦માના અંત્ય સમયે
૧	યશઃકીર્તિ	ગુંશીઘ્ર ક્ષપક ૮/૬ ભાગના અંત્ય સમયે
૨૯	તૈજસસપ્તક શુભવર્ણાદિ-૧૧, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, આહારકસપ્તક સ્થિર, શુભ = ૨૯	ગુંક્ષપક ૮/૬ ભાગે બંધવિચ્છેદથી ૧ આવલિકા પછી.
૧૨	પંચેંજાતિ, સમયતુ ૦ પરાં ઉચ્છૈં, શુભવિહાં, ત્રસાદિ-૪, સુભગાદિ-૩ = ૧૨	૧૩૨ સાગરોપમ સમ્યક્ત્વના કાલમાં પૂરીને ક્ષપક ૮/૬ ભાગે બંધવિચ્છેદ થી આવલિકા પછી.
૧	વજ્રક્ષત્વનારાય સંઘયણ	૧૩૨ સાગરો સમ્યક્ત્વના કાલમાં પૂરીને મનુષ્યભવમાં પ્રથમ આવલિકા પછી દેંપ્રાં - બાંધતો
૨	નરકદ્વિક	પૂર્વકોડ આયુંના તિર્યચ કે મનુષ્યના ૭ ભવ સુધી બંધથી પૂરી પોતાના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે ક્ષપક ૮/૧ ભાગના અંત્ય સમયે
૯	દેવદ્વિક, વૈકિયસપ્તક = ૯	પૂર્વકોડ આયુંના ૭ ભવ સુધી બંધથી પૂરી ક્ષપક ૮/૬ ભાગે બંધવિચ્છેદથી આવલિકા પછી
૨	મનુષ્યદ્વિક	અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૩૩ સાગરો ૭મી નરકમાં પૂરી તિર્યચગતિમાં પ્રથમ સમયે.
૧	જિનનામ	દેશોન બે પૂર્વકોડ અધિક ૩૩ સાગરો બાંધી ક્ષપક ૮/૬ ભાગે બંધવિચ્છેદથી આવલિકા પછી.
૧	ઉચ્ચગોત્ર	ક્ષપિતકર્માશ શીઘ્રક્ષપક નીચગોત્રના ચરમ બંધના ચરમ સમયે
૧૫૪		
+ ૪	આયુનો સંક્રમ થાય નહીં.	

ધંત્ર નં. ૩૫ની ટીપ્પણ :- ૧. અહીં ૭મી નરકમાં આખા ભવ સુધી મિથ્યાત્વે રહી અંતર્મું આયુ બાકી રહે સમ્યં પામી દીર્ઘ ગુણસંક્રમથી સમ્યં ના પુંજને પૂર્ણ કરીને મિથ્યાત્વે આવે ત્યાં મિથ્યાત્વના પ્રથમ સમયે જ સમ્યં મોહંનો મિથ્યાત્વમાં ઉંપ્રાંસંક્રમે છે.

—: અથ પમી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા :-

પલ્લાસંખિયભાગોળ, કમ્પટિઙ્મચ્છિઓ નિગોણસુ ।
સુહુમેસુઽભવિયજોગં, જહન્યં કદુ નિગમ્મ ॥ ૧૪ ॥

જોગેસુઽસંખવારે, સમ્પત્તં લભિય દેસવિરંડં ચ ।
અદ્વક્ષુત્તો વિરંડં, સંજોયણહા તદ્યવારે ॥ ૧૫ ॥

ચતુરુવસમિત્તુ મોહં, લહું ચવંતો ભવે ચવિયકમ્મો ।
પાણ તહિં પગયં, પડુચ્ચ કાઓ વિ સવિસેસં ॥ ૧૬ ॥

પલ્લાસંખિયભાગોળ, કર્મસ્થિતિ સ્થિત્વા નિગોદેષુ ।
સૂક્ષ્મેષ્વભવ્યયોગ્યં, જઘન્યં કૃત્વા નિર્ગત્ય ॥ ૧૪ ॥

યોગ્યેષ્વસંખ્યેયવારાનુ, સમ્યક્ત્વં લઙ્ઘ્વા દેશવિરતિ ચ ।
અષ્ટકૃત્વા વિરતિમ્, વિસંયોજનહા તાવદ્વારાનુ ॥ ૧૫ ॥

ચતુરુપશમય્ય મોહં, લઘુ ક્ષપયન્ ભવેત્ ક્ષપિતકર્મા ।
પ્રાયઃ તેન પ્રકૃતં, પ્રતીત્ય કાશ્ચિદપિ સવિશેષમ્ ॥ ૧૬ ॥

ગાથાર્થ :- પલ્લોપમના અસંખ્યાતમાભાગ હીન કર્મસ્થિતિ પ્રમાણ કાળ સૂક્ષ્મનિગોદમાં રહીને અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય પ્રદેશોપયય કરીને પુનઃ ત્યાંથી નીકળીને ॥ ૯૪ ॥

સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્તિ યોગ્ય ભવોમાં ઉત્પન્ન થઇને અસંખ્યવાર સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિ પામીને આઠ વાર સર્વવિરતિ પામીને અને તેટલી જ વાર (આઠ વાર) અનંતાનુબંધિનો વિઘાતક થઇને (વિસંયોજક થઇને) ॥ ૯૫ ॥

ચાર વાર મોહનીયને ઉપશમાવીને શીઘ્ર કર્મક્ષય કરતો જીવ ^{૧૦૮}ક્ષપિતકર્માશ થાય છે. અત્રે પ્રાયઃ એ ક્ષપિતકર્માશ જીવનો જ સંબંધ છે, તથા કોઇ પ્રકૃતિને આશ્રયી કંઇક વિશેષતા પણ કહેવાશે. ॥ ૯૬ ॥

ટીકાર્થ :- તે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામિત્વને કહ્યું. હવે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી કહે છે. અને તે ક્ષપિત કર્માશવાળા જીવ પ્રાયઃ પામે છે. તેથી તેનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરે છે.

ક્ષપિતકર્માશ જીવનું સ્વરૂપ :- જે જીવ પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ ન્યૂન ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ કર્મસ્થિતિ સુધી સૂક્ષ્મનિગોદમાં વસીને (રહીને), કારણકે સૂક્ષ્મનિગોદ જીવ અતિ અલ્પ આયુષ્યવાળો હોય છે. તેથી તેને ઘણાં જન્મ-મરણ થાય છે. તે ઘણાં જન્મ-મરણ થવાથી ઘણીવાર અતિવેદનાં યુક્ત હોય છે, ને અતિવેદનાં યુક્ત હોવાથી ઘણાં પુદ્ગલોની નિર્જરા કરે છે, તેથી સૂક્ષ્મ નિગોદનું ગ્રહણ કર્યું છે. તે પણ બાકીના નિગોદ જીવોની અપેક્ષાએ અતિ અલ્પ કષાય અને અતિ અલ્પ યોગવાળા સ્થિતિ બાંધે છે, અને અલ્પ ઉદ્વર્તન કરે છે. અને મંદયોગપણું હોવાથી નવા કર્મપુદ્ગલો ઉત્પન્ન અતિ અલ્પ છે. તેથી કરીને આવા પ્રકારનો સૂક્ષ્મનિગોદ થઇને અભવ્ય પ્રાયોગ્ય જઘન્ય પ્રમાણ પ્રદેશો ભેગા કરીને પછી સૂક્ષ્મનિગોદમાંથી નીકળીને ‘યોગ્યેષુ’ - સમ્યક્ત્વ દેશવિરતિને સર્વવિરતિ યોગ્ય ત્રસ જીવોમાં ઉત્પન્ન થઇને પલ્લોપમના અસંખ્યાતમાભાગમાં અસંખ્યવેળા સમ્યક્ત્વ ને સ્વલ્પ કાળ સુધી દેશવિરતિને પામીને, કેવી રીતે પામીને ? તો કહે છે. - સૂક્ષ્મનિગોદથી નીકળીને બાદર પૃથ્વીકાયને વિષે ઉત્પન્ન થાય, તદનંતર ત્યાંથી અંતર્મુહૂર્ત કાળમાં નીકળીને પૂર્વકોડ આયુષ્યવાળા મનુષ્યને વિષે ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં પણ ઊભાસ વ્યતીત થતાં શીઘ્ર યોનીથી બહાર નીકળવા

૧૦૮ કયા કયા સંયોગોનો પ્રાપ્ત થયેલો જીવ અન્ય સર્વજીવની અપેક્ષાએ અતિહીન કર્મપ્રદેશની સત્તાવાળો થાય તે તે સંયોગોની વિવક્ષા આ ૩ ગાથાઓ દ્વારા દર્શાવી છે. અથવા અન્ય સર્વજીવથી અતિ અલ્પ કર્મપ્રદેશની સત્તાવાળો જીવ તે ક્ષપિતકર્માશ જીવ કહેવાય.

પૂર્વક જન્મ પામે, તદનંતર ૮ વર્ષની વયે સંયમ પામે, તદનંતર દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ સુધી સંયમને પાલીને અલ્પ આયુષ્ય બાકી રહેતાં મિથ્યાત્વને પામે, તદનંતર મિથ્યાત્વ સહિત મરણ પામીને ૧૦,૦૦૦ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિવાલા દેવને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થાય. ત્યાં અંતર્મુદૂર્ત માત્ર કાળ ગયે છતે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે. ત્યાં ૧૦,૦૦૦ વર્ષ જીવીને અને તેટલો કાળ સમ્યક્ત્વ પાળીને અંતે મિથ્યાત્વ સહિત કાલ પામ્યો થકો બાદર પૃથ્વીકાયને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. તદનંતર ત્યાંથી પણ અંતર્મુદૂર્ત માત્ર કાળમાં નીકળીને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય, ફરી પણ સમ્યક્ત્વ અથવા દેશવિરતિ અથવા ^{૧૧૦}સર્વવિરતિ પામે. એ પ્રમાણે દેવ - મનુષ્ય ભવોને વિષે સમ્યક્ત્વાદિ વારંવાર ગ્રહણ કરવાનું અને મુકવાનું ત્યાં સુધી કહેવું કે જ્યાં સુધી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલાં કાળમાં અસંખ્યાતવાર સમ્યક્ત્વ અને તેનાથી કંઈક ઓછીવાર દેશવિરતિનો લાભ થાય. અહીં જ્યારે જ્યારે સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે ઘણાં પ્રદેશોવાળી પ્રકૃતિને અલ્પ પ્રદેશયુક્ત કરે છે, તે કારણથી સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્તિનું ગ્રહણ કર્યું છે. અને એ સમ્યક્ત્વાદિ યોગ્ય ભવોમાં ૮ વાર સર્વવિરતિ ^{૧૧૧} પામીને “તદ્વિચારે” તિ તેટલી જ વાર એટલે આઠ વાર ‘સંયોજનહા’ - ઉદ્વલના વડે અનંતાનુબંધિનો વિઘાત કરીને, અને પંચસંગ્રહ કરણ-રની ગાથા ૧૦૪માં કહ્યું છે. “અણુચ્ચલણં ચ અડવારા” ઇતિ - અનંતાનુબંધિની ઉદ્વલના આઠ વાર કરે છે. તથા ૪ વાર મોહનીયને ઉપશમાવીને ત્યાર પછીના ભવમાં શીઘ્ર કર્મ ખપાવતો જીવ ક્ષપિતકર્માશ કહેવાય છે.

અહીં જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ સ્વામિત્વ પ્રપણામાં પ્રાયઃ (બાહુલ્યતાથી) એજ ક્ષપિતકર્માશ જીવનો અધિકાર છે. વળી કોઈ પ્રકૃતિને આશ્રયી વિશેષ પણ કહેવાશે.

આવરણસત્તગમ્મિ ઉ, સહોહિણા તં વિણોહિજુલમ્મિ ।

નિદ્દાદુગંતરાડય - હાસચઉક્કે ય બંધંતે ॥ ૧૭ ॥

આવરણસત્તકે તુ, સહાડવધિના તદ્ વિનાડવધિયુગલે ।

નિદ્દાદિકમંતરાય - હાસ્યચતુષ્કેષુ ચ બધ્નન્તિ ॥ ૧૭ ॥

ગાથાર્થ :- અવધિજ્ઞાન સહિત જીવ અવધિદ્વિક વિના ૭ આવરણનો બંધવિચ્છેદ સમયે જાંપ્રાસંક્રમ કરે છે, તથા અવધિજ્ઞાન રહિત જીવ અવધિદ્વિકનો બંધવિચ્છેદ સમયે જાંપ્રાસંક્રમ કરે છે, અને નિદ્દાદિક - અંતરાય-પ તથા હાસ્ય ચતુષ્ક એ ૧૧નો જાંપ્રાસંક્રમ સ્વ સ્વ બંધવિચ્છેદ સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે થાય છે.

ટીકાર્થ :- ત્યાં જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ સ્વામિત્વને જુદી જુદી કહે છે. - જે જીવ અવધિજ્ઞાન સહિત વર્તે છે તે જીવને આવરણસત્તકે અહીં સપ્તમી એ ષષ્ઠીના અર્થમાં છે તેથી અવધિજ્ઞાનાવરણ રહિત જ્ઞાનાવરણ ચતુષ્ક અને અવધિદર્શનાવરણ રહિત દર્શનાવરણત્રિક એ આવરણ-૭નો પોત પોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થાય છે. અવધિજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરતો જીવ ઘણા કર્મપુદ્ગલોની નિર્જરા કરે છે, તે કારણથી એ ૭ પ્રકૃતિઓના પોત પોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે ઘણાં થોડા જ પુદ્ગલો પ્રાપ્ત થાય છે, અને અહીં અધિકાર પણ જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમનો છે માટે “જે જીવ અવધિજ્ઞાન સહિત વર્તે છે” એમ કહ્યું છે.

તથા તે અવધિ વિના એટલે અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શન રહિત જીવને અવધિજ્ઞાનાવરણ અને અવધિદર્શનાવરણ એ બંનેનો પોત પોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે. કારણકે અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનને ઉત્પન્ન કરતો જીવ અતિ પ્રબલ ક્ષયોપશમવાલો હોવાથી અવધિજ્ઞાન અવધિદર્શનાવરણના કર્મપુદ્ગલો અતિ રૂક્ષ કરે છે. તેથી બંધવિચ્છેદ સમયે પણ ઘણી નિર્જરા કરે છે. તેમ થયે છતે ^{૧૧૨}જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમનો અભાવ થાય તેથી તમ્ એટલે અવધિદ્વિક વિના એ પ્રમાણે કહ્યું છે.

૧૧૦ અહીં ટીકામાં “સર્વવિરતિ વા” શબ્દ નથી. પણ ચૂર્ણિ અને પૂર્વમલયગિરિ મંત્રીની ટીકામાં કહેલ છે.

૧૧૧ સંસારમાં રખડતો ભવ્ય આત્મા અસંખ્યવાર ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ કંઈક ન્યૂન તેટલીવાર દેશવિરતિ ચારિત્ર આઠ વાર સર્વવિરતિ ચારિત્ર અને તેટલી જ વાર અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના કરી શકે છે, માટે તેમ કહ્યું છે.

૧૧૨ અહીં તથા સ્વભાવે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરતો આત્મા જ્ઞાનાવરણાદિ અન્ય પ્રકૃતિઓના ઘણા પુદ્ગલો દૂર કરે છે. પરંતુ પોતાના ઘણા પુદ્ગલો દૂર કરતો નથી. જો કે રૂક્ષ કરે છે. એટલે અવધિજ્ઞાનને અન્ય પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ સમયે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કહ્યો. પરંતુ અવધિજ્ઞાનાવરણ અને અવધિદર્શનાવરણનો અવધિજ્ઞાન વિના જીવને જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કહ્યો છે.

“નિદ્રા” તિ નિદ્રા પ્રયત્ના રૂપ નિદ્રાદિકનો અને અંતરાયપંચકનો અને હાસ્ય - રતિ - ભય - જુગુપ્સા લક્ષણવાળી હાસ્યચતુષ્કનો સર્વ સંખ્યા-૧૧ પ્રકૃતિઓના પોત પોતાના બંધના વિચ્છેદ સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થાય છે. કારણકે નિદ્રાદિક અને હાસ્ય ચતુષ્કનો બંધવિચ્છેદ પછી તરત જ ગુણસંક્રમથી સંક્રમ થાય છે. તેથી ઘણા દલિક પામે છે અને અંતરાય-પનો બંધવિચ્છેદ પછી તરત જ પતદ્ગ્રહના સ્વભાવે સંક્રમ જ થતો નથી. તે કારણથી બંધનો વિચ્છેદ સમય જ ગ્રહણ કર્યો છે. (આઠમા ગુણસ્થાનકથી બંધ વિચ્છેદ થયા બાદ અશુભ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય છે.)

સાયસ્ત પુવસમિત્તા, અસાયવંધાણ ચરિમવંધંતે ।

ખવળાણ લોભસ્સ વિ, અપુવ્વકરણાલિગા અંતે ॥ ૧૮ ॥

સાતસ્યા-ડનુપશમય્યા, અસાતવન્ધાનાં ચરમવન્ધાન્તે ।

ક્ષપણાયૈ લોભસ્યાપ્યપૂર્વકરણાવલિકાડન્તે ॥ ૧૮ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- મોહનીય કર્મનો ઉપશમ નહીં કરીને, અર્થાત્ ઉપશમશ્રેણિ નહીં પામીને અસાતાના બંધમાં જે અંત્ય અસાતા બંધ છે તેના અંત્ય સમયે વર્તતાં ક્ષપક જીવને સાતાનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થાય છે. કારણકે તેથી આગળ સાતાની પતદ્ગ્રહતા જ થાય છે પણ સંક્રમ થતો નથી.

તથા મોહનીયને ઉપશમ કર્યા વિના ક્ષપકને માટે તત્પર થયેલ જીવ અપૂર્વકરણાદ્વાની પ્રથમ આવલિકાના અંત્ય સમયે સંજવલન લોભનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે, કારણકે તેથી આગળ ગુણસંક્રમથી પ્રાપ્ત થયેલ અત્યંત ઘણાં કર્મદલિકનો સંક્રમાવલિકા પૂર્ણ થયા બાદ સંક્રમ થવાથી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમનો અભાવ થાય છે.

અયરચ્છાવદ્દિદુગં, ગાલિય થીવેયથીણગિદ્ધિતિગે ।

સગખવળાહાપવત્તસંતે, એમેવ મિચ્છત્તે ॥ ૧૯ ॥

અતરષટ્ઠિદ્ધિકં, ગાલિયિત્તા સ્ત્રીવેદસ્ત્યાનગૃદ્ધિત્રિકે ।

સ્વક્ષપણયથાપ્રવૃત્તસ્યાડન્તે, એમેવ મિથ્યાત્વસ્ય ॥ ૧૯ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- બે દૃઢ સાગરોપમ એટલે ૧૩૨ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વનું અનુપાલન કરતો જીવ સ્ત્રીવેદ અને થીણદ્વિત્રિક એ જ પ્રકૃતિઓને ગાલિયિત્તા = નિર્જરા કરીને અર્થાત્ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી તે પ્રકૃતિ સંબંધી ઘણાં કર્મદલિકને નાશ કરીને, કાંઈક બાકી રહેલ તે કર્મપ્રકૃતિઓના ક્ષય માટે તત્પર થયેલ ક્ષપક જીવ યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે વિધ્યાતસંક્રમ વડે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે. કારણકે આગળ અપૂર્વકરણમાં ગુણસંક્રમથી ઘણાં કર્મદલિકના સંક્રમનો સંભવ હોવાથી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ પામે નહીં તેથી ^{૧૧૩} યથાપ્રવૃત્તકરણનો અંત્ય સમય ગ્રહણ કર્યો છે.

મિથ્યાત્વનો પણ બે દૃઢ સાગરોપમ એટલે ૧૩૨ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વને અનુપાલન કરીને, તેટલા કાલ મિથ્યાત્વની નિર્જરા કરીને કાંઈક બાકી રહેલા મિથ્યાત્વને ક્ષય કરવાને અર્થે તત્પર થયેલા અને મિથ્યાત્વ સંબંધી ^{૧૧૪} યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે વિધ્યાતસંક્રમણથી જંમ્રંસંક્રમ કરે છે. આગળ ગુણસંક્રમ પ્રવર્તતો હોવાથી તે જંમ્રંસંક્રમ થતો નથી. એ પ્રમાણે સંબંધ ગોઠવીને કહેવું તે અર્થ છે.

૧૧૩ કેમકે શ્રેણિ પર આરૂઢ થનારને ૭મું ગુણસ્થાનક જ યથાપ્રવૃત્તકરણ ગણાય છે. ૮મા ગુણસ્થાનકથી અબધમાન અશુભ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ પ્રવર્તતો હોવાથી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થઈ શકતો નથી માટે અપ્રમત્ત યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે વિધ્યાતસંક્રમ વડે સંક્રમાવતાં જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થાય તેમ કહ્યું છે. જો કે ઉપર કહેલ જ પ્રકૃતિઓનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે સંક્રમાવતાં પોત પોતાના યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે જંમ્રંસંક્રમ થાય તેમ મૂળ ટીકામાં કહ્યું છે. પરંતુ ગુણ કે ભવનિમિત્તે જે પ્રકૃતિ બંધાતી નથી તેનો વિધ્યાતસંક્રમ પૂર્વે કહ્યો છે. યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ નહીં. અહીં ઉપર કહેલ પ્રકૃતિઓ ઉજા ગુણસ્થાનથી અબંધ ગુણ નિમિત્તે થયો છે. માટે તેનો વિધ્યાતસંક્રમ થવો જોઈએ, યથાપ્રવૃત્ત નહિ. આ કારણથી જ ઉપાઠ મહારાજે વિધ્યાતસંક્રમ વડે સંક્રમાવતા જંમ્રંસંક્રમ થાય તેમ આ ગાથાની ટીકામાં કહ્યું છે. તત્ત્વ કેવલી ભગવંત જાણે

૧૧૪ અહીં શાયિક સમ્યં ઉપાર્જના કરતાં જિનકાલિક પ્રથમ સંઘયણી ૪ થી ૭ સુધીના ગુણસ્થાનકમાં વર્તતાં મનુષ્યને દર્શનત્રિકનો ક્ષય કરેલ યથાપ્રવૃત્ત કરણ જાણવું.

હસ્તગુણસંક્રમદ્વાઈ, પૂરયિત્તા સમીસસમ્મત્તં ।

ચિરસંમત્તા મિચ્છત્ત - ગયસ્સુબ્બલળયોગે સિં ॥ ૧૦૦ ॥

હૂસ્વગુણસંક્રમાદ્વયા, પૂરયિત્વા સમિશ્રસમ્યક્ત્વમ્ ।

ચિરસમ્યક્ત્વાન્ મિથ્યાત્વ-ગતસ્યસ્તોકોદ્ધલનેડનયોઃ ॥ ૧૦૦ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- “હૂસ્વગુણસંક્રમાદ્વયા”^{૧૧૫} અલ્પકાલવાલા ગુણસંક્રમથી “સમિશ્રં સમ્યક્ત્વં” એટલે સમ્યક્ત્વ મિશ્રને મિથ્યાત્વના દલિક વડે પૂરીને અને ૧૩૨ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વને ધારણ કરીને આટલા ઘણાં કાલે સમ્યક્ત્વથી મિથ્યાત્વે ગયેલો તે જીવ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાત્રાગ માત્ર કાલ વડે તે સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રની ઉદ્ધવલના કરતાં અલ્પ ઉદ્ધવલનાસંક્રમ થયે છતે ઉપાન્ત્યખંડના અન્ત્ય સમયે મિથ્યાત્વ રૂપ પરપ્રકૃતિમાં જે પ્રક્ષેપાય તે જ તે બન્નેનો એટલે સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.

સંજોયણાણ ચતુરુવસમિત્તુ, સંજોયડત્તુ અપ્પદ્ધં ।

અયરચ્છાવદ્દિદુગં, પાલિય સકહપ્પવત્તંતે ॥ ૧૦૧ ॥

સંયોજનાંશ્ચતુરુપશમય્ય, સંયોજ્યાડત્પાદ્દામ્ ।

અતર ષટ્ઠષ્ટિદિકં, પાલયિત્વા સ્વકયથાપ્રવૃત્તાન્તે ॥ ૧૦૧ ॥

ગાથાર્થ :- મોહનીયને ૪ વાર ઉપશમાવી અને અલ્પકાળ સુધી અનંતાનુબંધિ બાંધીને પુનઃ ૧૩૨ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વ પાલન કરીને સ્વ યથાપ્રવૃત્તના અન્ત્ય સમયે અનંતાનુબંધિનો જંમ્રસંક્રમ કરે.

ટીકાર્થ :- ચાર વાર મોહનીયને ઉપશમાવીને ચારિત્રમોહનીય પ્રકૃતિ ઉપશમાવતાં સ્થિતિઘાત - રસઘાત - ગુણશ્રેણિ - ગુણસંક્રમ વડે અનંતાનુબંધિ પ્રકૃતિ પુદ્ગલોની નિર્જરા કરે છે. તેથી ચાર વાર મોહનીયનો ઉપશમ ગ્રહણ કર્યો છે, પછી મિથ્યાત્વે જઈને અલ્પકાળ સુધી સંયોજના = અનંતાનુબંધિ બાંધીને તે બંધાતે છતે અનંતાનુબંધિ ચાર વાર મોહના ઉપશમ વડે સ્થિતિઘાતાદિ વડે ઘાત કરવાથી અતિ અલ્પ જ ચારિત્રમોહનીયના દલિક રહેલ છે. તે સંક્રમાવીને પછી અંતર્મુદૂર્ત ગયે છતે ફરી પણ સમ્યક્ત્વને પામીને બે ૬૬ સાગરોપમ = ૧૩૨ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વને પાલીને જે અનંતાનુબંધિ ક્ષય માટે તત્પર થયેલ જીવને અનંતાનુબંધિ સંબંધી યથાપ્રવૃત્તકરણના અન્ત્ય સમયે વિધ્યાતસંક્રમથી તે અનંતાનુબંધિ-જનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે. આગળ અપૂર્વકરણમાં ગુણસંક્રમ પ્રવર્તતો હોવાથી તે જંમ્રપ્રદેશ સંક્રમ પ્રાપ્ત થતો નથી.

અટ્ઠકસાયાસાં ય, અસુભધુવવંધિ અત્થિરતિગે ય ।

સબ્બલહુંં યવળાં, અહાપવત્તસ્સ ચરિમમ્મિ ॥ ૧૦૨ ॥

અષ્ટકષાયાડસાતાનાંં ચાડશુભધુવવન્યસ્થિરત્રિકે ચ ।

સર્વલઘુંં ક્ષપણાયાં, યથાપ્રવૃત્તસ્ય ચરિમે ॥ ૧૦૨ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- મધ્યમ ૮ કષાય, અસાતાવેદનીય, અશુભવર્ણાદિ-૯, ઉપઘાત, એ ૧૯ અશુભધ્રુવબન્ધિની, અસ્થિરત્રિક - અસ્થિર - અશુભ - અયશઃકીર્તિ એમ સર્વ સંખ્યા - ૨૨ પ્રકૃતિઓનો “સબ્બલહુંં” ત્તિ બીજા સર્વથી જલદીથી ક્ષપણને માટે તત્પર થયેલ જીવ આઠ કષાય રહિત ૧૪ પ્રકૃતિઓનો ૮ વર્ષ ઉપર ૭ માસ વ્યતિકાન્ત થતાં

૧૧૫ અહીં સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરીને ત્યારબાદ અંતર્મુદૂર્ત સુધી ચડતાં પરિણામવાળો રહે છે. તેથી તેટલો કાલ મિથ્યાત્વના દલિકોને સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમાં અને મિશ્રના સમ્યક્ત્વમાં ગુણસંક્રમથી સંક્રમાવે છે. અહીં જેટલો અલ્પકાળ હોય શકે તેટલો કાળ લેવાનો છે. કેમકે જંમ્રસંક્રમ કહેવાનો છે.

જલદી ક્ષય કરવાને તત્પર થયેલ ક્ષપકશ્રેણિ પામેલ જીવ યથાપ્રવૃત્તના અન્ય સમયે ^{૧૧૬}યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે જૉમૉસંક્રમ કરે છે. અને ૮ કષાયનો દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ સુધી સંયમ પાલીને ક્ષપકશ્રેણિ પામેલ જીવને યથાપ્રવૃત્તના અન્ય સમયે વિધ્યાતસંક્રમથી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે.

પંચસંગ્રહની મૂલ ટીકામાં તો એ સર્વ પણ ૨૨ પ્રકૃતિઓને આશ્રયીને દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ સુધી સંયમ પાળીને એ પ્રમાણે કહ્યું છે. એ પ્રમાણે ક્ષપકશ્રેણિ પામેલ જીવને યથાપ્રવૃત્તના અન્ય સમયે ૮ કષાયનો વિધ્યાતસંક્રમથી અને બાકીની ૧૪ પ્રકૃતિઓનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે.

પુરિસે સંજલણતિગે, ય ઘોલમાણેણ ચરમવદ્ધસ્સ ।

સગઅંતિમે અસાણ સમા અરઈ ય સોગો ય ॥ ૧૦૩ ॥

પુરુષસ્ય સંજ્વલનત્રિકસ્ય, ચ ઘોલમાનેન ચરમવદ્ધસ્સ ।

સ્વકાન્તિમે અસાતેન, સમા - ડરતિશ્ચ શોકશ્ચ ॥ ૧૦૩ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- પુરુષવેદનો અને ક્રોધ - માન - માયા - રૂપ સંજ્વલનત્રિકના ક્ષય માટે તત્પર થયેલ ક્ષપકશ્રેણિ સ્વીકાર કરેલ જીવ પોત પોતાના બંધના અન્ય સમયે ‘‘ઘોલમાણેણ’’ તિ ઘોલમાનવાલા જઘન્ય યોગ થયે છતે જે બાંધેલ દલિક તેના અન્ય પ્રક્ષેપ સમયે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે. આ ૪ પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ સમયે સમયોન બે આવલિકાએ બાંધેલ દલિક સિવાય બીજા દલિકની સત્તા નથી અને તે પણ ગુણસંક્રમથી સમયોન બે આવલિકા માત્ર કાલથી બાંધેલ દલિકમાંથી અન્ય સમયે બાંધેલ દલિકનો અસંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે ત્યાં સુધી ^{૧૧૭}પ્રત્યેક સમયે ક્ષય પામતું જાય છે. તેથી તે પ્રકૃતિઓનો સર્વસંક્રમથી સંક્રમ થાય તે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.

અરતિ, શોકનો અસાતાવેદનીયના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમની જેમ જાણવો એ પ્રમાણે અર્થ છે.

વેઝવિક્કારસગં, ઉવ્વલિયં વંધિઝ્ઞ અપ્પદ્ધં ।

જિટ્ઠિઈ નિરયાઓ, ઉવ્વટ્ઠિતા અવંધિત્તુ ॥ ૧૦૪ ॥

થાવરગયસ્ય ચિરુવ્વલણે એયસ્સ એવ ઉચ્ચસ્સ ।

મણુયદુગસ્સ ય તેઝસુ, વાઝસુ વા સુહમવદ્ધાણં ॥ ૧૦૫ ॥

વૈક્રિયૈકાદશક-મુદ્વલિતં બદ્ધ્વાઽલ્પાદ્ધામ્ ।

જ્યેષ્ઠસ્થિતિ નરકાદુદ્ધર્ત્યાઽબધ્વા ॥ ૧૦૪ ॥

સ્થાવરગતસ્ય ચિરોદ્વલનયા, એતસ્યૈવોચ્ચૈર્ગોત્રસ્ય ।

મણુજદ્વિકસ્ય ચ તેજસુ, વાયુષુ વા સૂક્ષ્મવદ્ધાનામ્ ॥ ૧૦૫ ॥

ગાથાર્થ :- વૈક્રિય સંબંધી-૧૧ પ્રકૃતિઓની પ્રથમ ઉદ્ભવના કરીને પુનઃ અલ્પકકાળ પર્યન્ત બાંધીને ઉઠ્ઠિતિ યુક્ત નારક થાય, ત્યાંથી નીકળીને તિઠપંચેન્દ્રિયમાં એ ૧૧ પ્રકૃતિ બાંધ્યા વિના જ ॥ ૧૦૪ ॥

૧૧૬ ગુણ કે ભવનિભિત્તે અબધ્યમાન પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે. એમ પહેલા આજ કરણની ૬૮મી ટીકામાં કહ્યું છે. અરતિ - શોક - અસ્થિરત્રિક અને અસાતાવેદનીય એ ૬ પ્રકૃતિઓ બંધમાંથી દુઠ્ઠા ગુણસ્થાનકે જાય છે. એટલે ડમા ગુણસ્થાનકે તેનો વિધ્યાતસંક્રમ વડે સંક્રમાવતાં જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થવો જોઈએ. પરંતુ અહીં યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે સંક્રમાવતાં જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કહ્યો છે.

૧૧૭ અહીં એવો નિયમ છે કે જે સમયે બાંધે તે સમયથી બંધાવલિકા ગયા બાદ સંક્રમાવવાની શરૂઆત કરે, તે સંક્રમાવલિકાના ચરમ સમયે સંપૂર્ણપણે ખાલી કરે. આ નિયમ પ્રમાણે ઉપર કહેલ ૪ પ્રકૃતિઓનું બંધવિચ્છેદ સમયે જે દલિક બંધાય છે, તેની બંધાવલિકા ગયા બાદ સંક્રમાવવાની શરૂઆત કરે છે. તેને સંક્રમાવતાં સંક્રમાવતાં સંક્રમાવલિકાના ચરમ સમયે બંધવિચ્છેદ સમયે બંધાયેલા શુદ્ધ એક સમયનું જ દળ રહે છે, તે પણ બંધવિચ્છેદ સમયે જે બાંધ્યું હતું તેનો અસંખ્યાતમો ભાગ જ શેષ રહે છે, તેને સર્વસંક્રમ વડે સંક્રમાવતાં તે પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કહેવાય છે.

સ્થાવરમાં જઇને દીર્ઘકાળ પર્યન્ત ઉદ્ધવલના કરતા જીવને એ ૧૧નો જન્મસંક્રમ થાય તથા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયમાં બાંધેલા ઉચ્ચગોત્રને મનુષ્યદિક યુક્ત એ જ જીવને તેઉ અને વાયુકાયમાં પૂર્વોક્ત વિધિએ જન્મસંક્રમ થાય છે. ॥૧૦૫॥

ટીકાર્થ :- દેવદિક - નરકદિક - વૈક્રિયસપ્તક લક્ષણવાળી વૈક્રિય એકાદશક - એ ૧૧ પ્રકૃતિઓનો એકેન્દ્રિય ભવમાં વર્તતો ઉદ્ધવલના કરે ફરી પંચેન્દ્રિયપણું પ્રાપ્ત કરે છે. તે અલ્પકાળ અંતર્મુદૂર્ત સુધી બાંધીને પછી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ આયુષ્યવાલો નારક સાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં તેટલો કાલ સુધી યથાયોગ્ય પણે તે વૈક્રિય સંબંધી ૧૧ પ્રકૃતિઓને ^{૧૧૮}અનુભવીને તે નારકમાંથી નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચને વિષે ઉત્પન્ન થાય ત્યાં તે વૈક્રિય સંબંધી ૧૧ પ્રકૃતિઓને બાંધ્યા વિના સ્થાવર એકેન્દ્રિયને વિષે જે ઉત્પન્ન થાય. ત્યાં તે ૧૧ પ્રકૃતિઓનો પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ માત્ર કાલથી ઉદ્ધવલના કરણથી તે ૧૧ પ્રકૃતિઓને ઉવેલતો ઉપાન્ત્ય ખંડના અન્ત્ય સમયે જે અન્ય પ્રકૃતિમાં દલિક પ્રક્ષેપે તે જીવ તે ૧૧ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે.

“**અયસ**” ઇત્યાદિ પૂર્વ કહેલ તે જ જીવના પૂર્વ કહેલ વિધિથી તેઉ વાઉકાયમાં આવેલ જીવ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય ભવમાં વર્તતાં જે બાંધેલ ઉચ્ચગોત્ર અને મનુષ્યદિકનો તે લાંબાકાલની ઉદ્ધવલના વડે ઉવેલતા ઉપાન્ત્ય ખંડના અન્ત્ય સમયે બીજી પ્રકૃતિમાં જે દલિક સંક્રમાવે તે જ ઉચ્ચગોત્ર અને મનુષ્યદિકનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે. અહીં આ ભાવના છે, - મનુષ્યદિક અને ઉચ્ચગોત્રને પ્રથમ તેઉ - વાયુ ભવમાં વર્તતો ઉવેલ્યુ હોય ફરી ^{૧૧૯}સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય ભવ પ્રાપ્ત કરી અંતર્મુદૂર્ત સુધી બાંધેલ હોય પછી પંચેન્દ્રિય ભવમાં જઇને સાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાલો નારક થાય ત્યાંથી નીકળીને તિર્યચ પંચેન્દ્રિયને વિષે ઉત્પન્ન થાય અને આટલો કાલ તે મનુષ્યદિક અને ઉચ્ચગોત્રને બાંધ્યા વિના અને પ્રદેશસંક્રમ વડે ^{૧૨૦}અનુભવીને ત્યાંથી અર્થાત્ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય માંથી તેઉ વાઉકાયને વિષે આવીને મનુષ્યદિક અને ઉચ્ચગોત્રને દીર્ઘકાલ ઉદ્ધવલનાએ ઉવેલતાં ઉપાન્ત્ય સ્થિતિખંડના અન્ત્ય સમયે જે દલિક પરપ્રકૃતિમાં નાંખે તે ૩ પ્રકૃતિનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ સંભવે છે.

હસ્તં કાલં વંધિય, વિરઞો આહારસત્તંગં ગંતું ।

અવિરઙ્મહુબ્લંતસ્સ તસ્સ જા થોવઁબ્લણા ॥ ૧૦૬ ॥

હૂસ્વં કાલં બદ્ધ્વા, વિરત આહારકસપ્તકં ગત્વા ।

અવિરત્તિમહોદ્દલયતસ્સય યાવત્ સ્તોકોદ્દલના ॥ ૧૦૬ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- “**હૂસ્વં કાલં**” - અલ્પકાલ સુધી વિરત અપ્રમત્તસંયત થયો છતો આહારકસપ્તકને બાંધીને કર્મોદયના વૈચિત્ર્યપણાથી ફરી પણ અવિરતિએ જાય છે. ત્યાં જઇને અંતર્મુદૂર્ત પછી પલ્લોપમના અસંખ્યેયભાગ પ્રમાણની દીર્ઘ ઉદ્ધવલના વડે ઉવેલતાં છતાં જે અલ્પ ઉદ્ધવલના એટલે ઉપાન્ત્ય ખંડના અન્ત્ય સમયે બીજી પ્રકૃતિમાં પ્રક્ષેપ કરે તે ^{૧૨૧}આહારકસપ્તકનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ છે.

૧૧૮ અનુત્તર વિમાનનું પણ ૩૩ સાગરોપમ આયુ છે, પણ ત્યાં જઇ પછી તિર્યચભવોમાં જતો નથી માટે સાતમી નારકીમાં જાય તેમ કહ્યું છે.

૧૧૯ સત્તામાંથી કાઢી સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયમાં જઇ બાંધ્યા પછી કોઇ સ્થળે બાંધતો નથી અને ઓછી તો કરે છે એટલે સત્તામાં અલ્પ રહે છે, એટલે તેઉ - વાયુમાં ઉવેલતાં જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ઘટી શકે છે.

૧૨૦ અહીં જો કે ભવમાં નરક યોગ્ય આયુ બાંધે છે, અને જે ભવમાં નારકીમાંથી નીકળી જાય છે તે બંને ભવ ઉપરોક્ત ત્રણે પ્રકૃતિને બંધ યોગ્ય છે. પરંતુ અહીં જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમનો અધિકાર હોવાથી એવો જીવ પસંદ કરવાનો છે, કે તે બંધ યોગ્ય ભવમાં પણ ન બાંધે અને પ્રદેશસંક્રમ વડે અનુભવી ઓછી કરે તેમ કહ્યું છે.

૧૨૧ અહીં ઉદ્ધવલનાસંક્રમનું સ્વરૂપ ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવું જોઇએ. પલ્લોપમના અસંખ્યભાગ પ્રમાણ ખંડને લઇ જઇ સ્વ અને પરમાં સંક્રમાવી અંતર્મુદૂર્ત અંતર્મુદૂર્ત ખાલી કરે છે. ઉત્તરોત્તર સમયે સ્વ કરતાં પરમાં ઓછું સંક્રમાવે છે. પરથી સ્વમાં અસંખ્યાતગુણ સંક્રમાવે છે. દરેક ખંડને એ પ્રમાણે સંક્રમાવતાં દ્વિચરમ ખંડનું પોતાના સંક્રમકાળના અંતર્મુદૂર્તના છેલ્લા સમયે પરમાં જે સંક્રમાવે તે તેનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કહેવાય છે. છેલ્લા ખંડને તો પૂર્વ પૂર્વથી ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્ય અસંખ્ય ગુણ પરમાં સંક્રમાવે છે એટલે ત્યાં જઘન્ય સંક્રમ ઘટી શકતો નથી, એટલે દ્વિચરમખંડ ઋણ કયા છે. એ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ સમજવું.

તેવદ્વિસયં ઉદહીણ સચુપલ્લાહિયં અવન્ધિતા ।

અંતે અહાપવત્તકરણસ્સ ઉજ્જોયતિરિયદુગે ॥ ૧૦૭ ॥

ત્રિષ્ટિશતમુદધીનામ્ સચતુષ્પત્યાધિકમ્ બદ્ધ્વા ।

અન્તે યથાપ્રવૃત્તકરણસ્યોદયોતિર્યગ્દિકે ॥ ૧૦૭ ॥

ગાથાર્થ :- ૪ પલ્યોપમ અધિક ૧૬૩ સાગરોપમ સાધિક કાળપર્યંત ઉદ્યોત અને તિર્યચદિકને નહીં બાંધીને યથાપ્રવૃત્તકરણના અન્ત્ય સમયે એ ત્રણ પ્રકૃતિનો જંમ્રંસંક્રમ કરે છે.

ટીકાર્થ :- ૧૬૩ સાગરોપમ અને ૪ પલ્યોપમ અધિક સુધી તે ક્ષપિતકર્માશવાલા જીવ (અહીં અધિક શબ્દ કહ્યો તે સંખ્યાતભવના આયુષ્યવાલા મનુષ્ય ભવોની અપેક્ષાએ જાણવો) સર્વ જઘન્ય તિર્યચદિકને બાંધ્યા વિના યથાપ્રવૃત્તકરણના અન્તે છેલ્લા સમયે અર્થાત્ અપ્રમત્તને^{૧૨૨} અન્તે ઉદ્યોત - તિર્યચદિકનો જંમ્રંસંક્રમ કરે છે.

કેવી રીતે કહેલ (૧૬૩ + ૪ પલ્યો અધિક) કાલ સુધી અબંધ = બાંધ્યા વિના રહે છે. તો આ પ્રમાણે કહે છે. તે ક્ષપિતકર્માશવાલો જીવ ૩ પલ્યોપમના આયુષ્યવાલા મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં દેવદિક જ બાંધે છે, તિર્યચદિક અને ઉદ્યોતને બાંધતો નથી. અને ત્યાં આયુષ્યના અંતર્મુદૂર્ત બાકી રહે છે તે સમ્યક્ત્વ પામીને પછી સમ્યક્ત્વથી નહિ પડેલ અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ સહિત જ ૧ પલ્યોપમના સ્થિતિવાલો દેવ થાય, અને ત્યાં સમ્યક્ત્વ પ્રાયોગ્ય આ ૩ પ્રકૃતિ બાંધે નહિ પછી પણ સમ્યક્ત્વથી નહિ પડેલો (સમ્યંસહિત) દેવભવથી ચ્યવીને મનુષ્યને વિષે થાય, ત્યાંથી તે જ સમ્યક્ત્વથી નહિ પડેલ એવો સમ્યક્ત્વ સહિત ૩૧ સાગરોપમ સ્થિતિવાલો ઐવેયક દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય, અને ત્યાં ઉત્પન્ન થયા બાદ તરત જ અંતર્મુદૂર્ત પછી મિથ્યાત્વને પામે ત્યાં (ઐવેયકમાં) ભવ પ્રત્યયથી જ આ ૩ પ્રકૃતિનો બંધ ન કરે પછી છેલ્લુ અંતર્મુદૂર્ત આયુષ્ય બાકી રહે છે તે ફરી પણ સમ્યક્ત્વ પામે પછી બે ૬૬ સાગરોપમ^{૧૨૩} સુધી મનુષ્ય અનુત્તર દેવલોક આદિ ભવોમાં સમ્યક્ત્વને અનુવર્તતો પાલન કરતો તે સમ્યક્ત્વનો અંતર્મુદૂર્ત કાલ બાકી રહે જલ્દીથી તે ૩ પ્રકૃતિને ક્ષય કરવા માટે તત્પર થાય. તેથી આ રીતે ૧૬૩ સાગરોપમ અને ૪ પલ્યોપમ અધિક સુધી તિર્યચદિક અને ઉદ્યોતના બંધનો અભાવ થાય છે.

ઇગવિગલિંદિયજોગ્ગા, અદ્દ અપજ્જત્તગેણ સહ તાસિં ।

તિરિયર્ગસમ ણવરં, પંચાસીયુદહિસયં તુ ॥ ૧૦૮ ॥

એકવિકલેન્દ્રિયયોગ્યા, અષ્ટાવર્પ્યાપ્તકેન સહ તાસામ્ ।

તિર્યગ્ગતિસમં નવરં, પચ્ચાશીત્યુદધિશતે તુ ॥ ૧૦૮ ॥

ગાથાર્થ :- એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય યોગ્ય ૮ પ્રકૃતિ અને અપર્યાપ્ત સહિત ૮ પ્રકૃતિઓનો જંમ્રંસંક્રમ તિર્યચગતિની જેમ કહેવો પરંતુ ૧૬૩ને સ્થાને ૧૮૫ સાગરોપમ કહેવાં.

ટીકાર્થ :- એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય જે ૮ પ્રકૃતિઓ - એક ૦ બે ૦ તે ૦ અને ચઉરિન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવર -^{૧૨૪} આતપ - સૂક્ષ્મ - સાધારણ લક્ષણવાળી પ્રકૃતિઓનો અને અપર્યાપ્ત સહિત ૮ પ્રકૃતિઓનો જંમ્રંસંક્રમ તિર્યચગતિની જેમ કહેવું વિશેષ અહીં ૧૮૫ સાગરોપમ અધિક અને ૪ પલ્યોપમ અધિક સુધી નહીં બાંધીને એ પ્રમાણે કહેવું કેવી રીતે એટલો કાળ સુધી ન બાંધે ? તો કહે છે.

૧૨૨ અપૂર્વકરણથી ગુણસંક્રમ પ્રવર્તે છે. માટે ત્યાં જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ન થાય, જો કે ઉદ્યોત નામકર્મનો ગુણસંક્રમ થતો નથી. કેમકે અબલ્લભ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય છે. પરંતુ જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ તો અપ્રમત્તના અંત સમયે કહ્યો છે. કેમકે અપૂર્વકરણથી તેનો ઉદ્ભવનાસંક્રમ પ્રવર્તે છે.

૧૨૩ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વનો અવિરત-૬૬ સાગરોપમનો કાળ છે, તે ૨૨ - ૨૨ સાગરોપમના આઉંબે ૩ વાર અચ્યુત દેવલોકમાં જઇ પૂર્ણ કરે છે, ત્યારબાદ અંતર્મુદૂર્ત મિશ્ર ગુણસ્થાનકે જઇ ફરીવાર ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને તેને ૩૩ - ૩૩ સાગરોપમના આઉંબે અનુત્તર વિમાનમાં જઇ પૂર્ણ કરે છે. મનુષ્યપણું પામીને તે કાળના છેલ્લા અંતર્મુદૂર્તમાં જો ક્ષપકચ્ચેજિ પર આરૂઢ ન થાય તો કાળ પૂર્ણ કરી પડી મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. આ કાળ વચમાં થનાર મનુષ્ય ભવ અધિક જાણવો.

૧૨૪ ઉદ્યોત નામકર્મ માટે ૧૦૭ ગાથાની ટીપ્પણ કહી છે તે અહીં આતપ નામકર્મ માટે પણ સમજવું કેમકે ૮મે ગુણઠાણે આતપ નામકર્મ પણ ખપાવે છે.

અહીં ક્ષપતિકર્માશવાલો જીવ ૨૨ સાગ૦ સ્થિતિવાલો છટ્ટી પૃથ્વીમાં નારક તરીકે ઉત્પન્ન થાય ત્યાં આ ૯ પ્રકૃતિઓ ભવપ્રત્યયથી જ બાંધ્યા વિના છેલ્લા અંતર્મુહૂર્તમાં અર્થાત્ આયુષ્ય અંતર્મુહૂર્ત બાકી રહેતાં સમ્યક્ત્વને પામીને મનુષ્યને વિષે સમ્યક્ત્વ સહિત જ ઉત્પન્ન થઇને સંપૂર્ણ સંયમ પાલન કરીને ૯મા ઐવેયકમાં ૩૧ સાગરોપમ સ્થિતિવાલો દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય, અને ત્યાં અંતર્મુહૂર્ત પછી મિથ્યાત્વ પામે છતે પણ ભવપ્રત્યયથી જ આ પ્રકૃતિઓ બાંધે નહીં. પછી છેલ્લા અંતર્મુહૂર્ત (આયુ બાકી રહે) સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને સમ્યક્ત્વથી નહીં પડેલ અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ સહિત જ મનુષ્યને વિષે ઉત્પન્ન થઇને સંયમને પાલીને બે વાર વિજયાદિ અનુત્તર દેવલોકમાં જવા વડે ૬૬ સાગરોપમ કાલ પૂર્ણ કરીને મનુષ્યને વિષે અંતર્મુહૂર્ત મિશ્રપણું અનુભવીને પછી તરત જ બીજા ૬૬ સાગરોપમ સમ્યક્ત્વના કાલને ૩ વાર ૧૨મા અચ્યુત દેવલોકે જઈ પૂર્ણ કરે છે. (૨૨ X ૩ = ૬૬) તે જ સમ્યક્ત્વનું અનુપાલન કરીને તે સમ્યક્ત્વનો કાલ અંતર્મુહૂર્ત બાકી રહે ક્ષય કરવા માટે તત્પર થાય. એ પ્રમાણે ૪ પલ્યોપમ અધિક ૧૮૫ સાગરોપમ અધિક પૂર્વ કહેલ ૯ પ્રકૃતિઓનો બંધનો અભાવ થાય.

અહીં ભાવનામાં સમ્યક્ત્વથી પડેલાને મિશ્રગમન જે કહ્યું છે તે કર્મગ્રન્થના મતે અવિરુદ્ધ છે. (એટલે કે કર્મગ્રન્થના મતે સમ્મત છે.) સિદ્ધાન્તના મતે પણ આ જે કહ્યું તે સમ્મત નથી. કારણકે કલ્પભાષ્યમાં કહ્યું છે. ૧૨૫ “મિચ્છતા સંકંતી અવિરુદ્ધા હોઈ સમ્મમીસેસુ । મીસાઓ વા દોસું સમ્મા મિચ્છં ન ઉણ મીસં” અર્થ - મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમાં સંકાન્તિ થાય છે. મિશ્રથી બન્નેમાં - સમ્યક્ત્વ - મિથ્યાત્વમાં સંકાન્તિ થાય છે. સમ્યક્ત્વથી મિથ્યાત્વને પામે પરંતુ મિશ્રને ન પામે.

છત્તીસાણ સુભાણં, સેદ્ધિમણારુહિય સેસગવિહીહિ ।

કટ્ટુ જહનંનં ધવણં, અપુવ્વકરણાલિયા અંતે ॥ ૧૦૧ ॥

ષટ્ત્રિંશંતઃ શુભાણં, શ્રેણિમનારુદ્ધા શેષવિધિભિઃ ।

કૃત્વા જયન્યં ક્ષણ - મપૂર્વકરણાડડલિકાડન્તે ॥ ૧૦૧ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- શ્રેણિએ નહીં ચઢીને અર્થાત્ ઉપશમશ્રેણિ કર્યા વિના ક્ષપિતકર્માશ સંબંધી બાકીની વિધિ વડે ૩૬ શુભપ્રકૃતિઓ પંચેન્દ્રિયજાતિ, પ્રથમ સંસ્થાન, પ્રથમ સંઘયણ તેજસસપ્તક, શુભવિહારયોગતિ, શુકલ, લોહિત, હારિદ્રવર્ણ, સુરભિગંધ, કષાય, આમ્લ, મધુરરસ, મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ, ઉષ્ણસ્પર્શ એ શુભવર્ણાદિ-૧૧, અગુરુલઘુ, પરાધાત, ઉચ્ચવાસ, ત્રસદશક, નિર્માણ લક્ષણવાળી પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય પ્રદેશાગ્ર (પ્રદેશસમૂહ) પ્રાપ્ત કરીને ક્ષય કરવાનો માટે તત્પર થયેલો તેવો ક્ષપિતકર્માશવાલો જીવ અપૂર્વકરણ સંબંધી પ્રથમ આવલિકાના અન્ત્ય સમયે તે ૩૬ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કરે છે. તેથી આગળ તો ગુણસંક્રમથી પ્રાપ્ત થયેલ અતિ ઘણાં દલિકની (કર્મપ્રદેશોની) સંક્રમાવલિકા પસાર થવાથી (પરપ્રકૃતિઓનો) સંક્રમ થાય છે. તેથી તે ૩૬ પ્રકૃતિઓનો જ૦પ્ર૦સંક્રમ પ્રાપ્ત થતો નથી.

પંચસંગ્રહમાં સંક્રમણકરણની ૧૧૪મી ગાથામાં કહ્યું છે કે “પણતીસા ચ સુભાણં અપુવ્વકરણાલિયા અંતે” એ પ્રતીકને આશ્રયી વ્રજઋષભનારાય સંઘયણ સિવાય ૩૫ શુભ પ્રકૃતિઓનો અપૂર્વકરણની પ્રથમ આવલિકાના અન્ત્ય સમયે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કહ્યો છે. વ્રજઋષભનારાય સંઘયણનો પોતાના બંધના વિચ્છેદ સમયે તેની મૂલની ટીકામા કહ્યો છે.

સમ્મદિદ્ધિઅજોગ્ગાણ, સોલસણંપિ અસુભપગતીણં ।

થીવેણ સરિસગં, નવરં પઢમં તિપલ્લેસુ ॥ ૧૧૦ ॥

સમ્યગ્દુષ્ટયયોન્યાનાં, ષોડ્ઞાનામપ્યશુભપ્રકૃતીનામ્ ।

સ્ત્રીવેદેન સદ્દશં, નવરં પ્રથમં ત્રિપલ્લેસુ ॥ ૧૧૦ ॥

૧૨૫ જો કે આ ગાથાથી દર્શનમોહનીયની ૩ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ જણાય છે. જેમ કે મિથ્યાત્વનો સંક્રમ સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમાં એ બેમાં થાય છે. મિશ્રનો મિથ્યાત્વ અને સમ્યક્ત્વમાં સંક્રમ થાય છે. અને સમ્યક્ત્વનો મિથ્યાત્વમાં સંક્રમ થાય. પરંતુ મિશ્રમાં સંક્રમ ન થાય. પરંતુ ઉપરમાં અર્થ મિથ્યાદૃષ્ટિ સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રપણાને પામે, મિશ્રદૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ અને સમ્યક્ત્વપણાને પામે અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વપણાને પામે છે. પરંતુ મિશ્રપણાને પામતો નથી. આ પ્રમાણે કહેલ છે. અને કલ્પભાષ્યમાં પણ તે પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે.

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- સમ્યગ્દૃષ્ટિ ને અયોગ્ય એવી પ્રથમ સિવાય સંસ્થાન -૫, સંઘયણ-૫, અશુભવિહાયોગતિ, દુર્ભજ, દુસ્વર, અનાદેય, નપુંસકવેદ, નીચગોત્ર લક્ષણવાળી ૧૬ અશુભ પ્રકૃતિઓનો પણ જાણવું સંક્રમણ સ્ત્રીવેદની સમાન (સરખો) કહેવો. વિશેષ એ છે કે આ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમણ સ્વામી પ્રથમ ૩ પલ્યોપમના આયુષ્યવાલા મનુષ્યને વિષે ઉત્પન્ન થયેલો કહેવો અને અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્ય બાકી રહે છતાં સમ્યક્ત્વ પામેલ જીવ કહેવો, બાકીનું તે પ્રમાણે જ કહેવું.

નરતિરિયાણ તિપલ્લસંતે ઓરાલિયસ્સ પાઝગ્ગા ।

તિત્થયરસ્સ ય બંધા, જહન્નઓ આલિગં ગંતું ॥ ૧૧૧ ॥

નરતિરિયાણ ત્રિપલ્લસ્યાન્ત ઔદારિકસ્ય પ્રાયોગ્યાઃ ।

તીર્થકરસ્ય ચ બંધા - જ્ઞઘન્યત આવલિકાં ગત્વા ॥ ૧૧૧ ॥

ગાથાર્થ :- ટીકાની જેમ

ટીકાર્થ :- મનુષ્ય અને તિર્થય ત્રણ પલ્યોપમના અન્તે ઔદારિક પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિઓ ઔદારિકસપ્તક લક્ષણવાળાનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમણ યોગ્ય થાય છે. આ અહીં ભાવના છે. જે જીવ બીજા સર્વ જીવની અપેક્ષાએ સર્વ જઘન્ય ઔદારિકસપ્તકની સત્તાવાલો થયો છતાં ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યવાલા તિર્થય મનુષ્યના આયુષ્ય મધ્યે ઉત્પન્ન થયેલો તે ઔદારિકસપ્તકને વિપાકોદયથી અનુભવતો વિધ્યાતસંક્રમણી તે પ્રકૃતિઓને અન્ય પ્રકૃતિમાં સંક્રમણે છે. ત્યારે પોતાના આયુષ્યના છેલ્લા સમયે તે ઔદારિક સપ્તકનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમણ કરે છે.

તીર્થકર નામકર્મના બંધક જીવે જે પ્રથમ સમયે બાંધેલું દલિક તે બંધાવલિકા પસાર થતાં જ્યારે અન્ય પ્રકૃતિને વિષે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમણી સંક્રમણે છે. ત્યારે તેનો જિનનામનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમણ કરે છે. તે પ્રમાણે પ્રદેશસંક્રમણ કલ્પો અને તે કહેવા સાથે સંક્રમણનો અધિકાર પણ સંપૂર્ણ કલ્પો. (યંત્ર નં ૩૬ જુઓ)

ઇતિ પમી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમણ સ્વામિત્વ પ્રવૃત્તિ સમાપ્ત

ઇતિ ૪થો પ્રદેશસંક્રમણ સમાપ્ત

ઇતિ મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજય ગણિવર્ય મં ૨૦ સાં વિરચિત કર્મપ્રકૃતિ

ટીકાનું ગુજરાતી ભાષામાં ભાવાનુવાદ સમાપ્ત.

જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમણ સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં ૩૬ (ગાથા ૯૭ થી ૧૧૧ સુધીના આધારે)

અહીં પ્રાયઃ ક્ષપિતકર્મોશ વાલા જીવો જાણવાં

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ક્યા જીવ ? ક્યા સંક્રમણી ? ક્યારે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમણ કરે ?
૭	જ્ઞાનાં-૪, દર્શનાં-૩, (અવધિ - જ્ઞાંદેવિ વિના)	ક્ષપક ૧૦મા ગુણના અંત્ય સમયે અવધિદ્વિક સહિત હોય તે જીવ યથાપ્રવૃત્તસંક્રમણી
૨	અવધિ જ્ઞાં- દર્શનાવરણ	ક્ષપક ૧૦મા ગુણના અંત્ય સમયે અવધિદ્વિક રહિત હોય તે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમણી
૨	નિદ્રાદ્વિક	ક્ષપક ૮/૧ના અંત્ય સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમણી
૪	હાસ્ય, રતિ, ભય, જુગુપ્સા	ક્ષપક ૮/૭ના અંત્ય સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમણી
૫	અંતરાય - ૫	ક્ષપક ૧૦ ના અંત્ય સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમણી
૧	સાતાવેદનીય	મોહનો ઉપશમ નહીં કરેલ ક્ષપક અસાતાના (દુકાના) ચરમ બંધ સમયે
૧	સંજવલન લોભ	મોહનો ઉપશમ નહીં કરેલ ક્ષપક અપૂર્વકરણની પ્રથમ આવલિકાના અંત્ય સમયે
૪	સ્ત્રીવેદ, થીણદ્વિત્રિક	૧૩૨ સાગં સમ્યક્ત્વનું પાલન કરી ક્ષપક યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે વિધ્યાતસંક્રમણી

૧	મિથ્યાત્વ મોહનીય	૧૩૨ સાગ૦ સમ્યક્ત્વનું પાલન કરી સ્વક્ષપક યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે વિધ્યાતસંક્રમથી
૨	સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય	૧૩૨ સાગ૦ સમ્યક્ત્વનું પાલન કરી મિથ્યાત્વે જઇ સમ્ય૦ મિશ્રની ઉદ્વલના કરતાં ઉપાંત્ય ખંડના અંત્ય સમયે મિથ્યાત્વ રૂપ પરપ્રકૃતિમાં પ્રવેશે તે સમય
૪	અનંતાનુબંધિ-૪	ચાર વાર મોહને ઉપશમ કરીને મિથ્યાત્વે જઇ અલ્પકાળ બાંધી, સમ્ય૦ પામીને ૧૩૨ સાગ૦ પાલન કરી સ્વક્ષપક યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે વિધ્યાતસંક્રમથી
૧૬	અસાતા, અશુભવર્ણાદિ-૮, ઉપધાત અસ્થિર, અશુભ, અયશ:કીર્તિ, અરતિ - શોક = ૧૬	શીઘ્ર ક્ષપક યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે
૮	મધ્યમ કષાય - ૮	દીર્ઘક્ષપક યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે વિધ્યાતસંક્રમ વડે
૪	સંજવલનત્રિક, પુરુષવેદ = ૪	જઘંયોગથી સ્વ બંધવિચ્છેદ સમયે બંધાયેલના ચરમ સંક્રમ સમયે ક્ષપક ૮મા ગુણઠાણે
૧૧	દેવદિક - નરકદિક, વૈકિયસપ્તક = ૧૧	અલ્પકાળ બાંધી ૭મી નરકમાં જઇ ત્યાંથી પંચેંતિમાં આવી બાંધ્યા વિના એકેંમાં જઇ ઉદ્વલના કરતાં ઉપાંત્ય ખંડના અંત્ય સમયે
૩	મનુષ્યદિક, ઉચ્ચગોત્ર	સુંનિગોદમાં અલ્પકાળ બાંધી પંચેંમાં જઇ ૭મી નરકમાં જઇ, તિંપંચેં થાય. આટલો કાલ બંધ વિના અનુભવે પછી તેઉં - વાઉમાં ચિરોદ્વલના ના ઉપાંત્ય ખંડના અંત્ય સમયે
૭	આહારકસપ્તક	૭મે ગુણ૦અલ્પકાળ બાંધી, અવિરતિ ઉદ્વલનાના ઉપાંત્ય ખંડના અંત્ય સમયે
૩	તિર્યચદિક, ઉદ્યોત	૪ પલ્યોપમાધિક ૧૬૩ સાગ૦ નહીં બાંધી ક્ષપક યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે
૮	એકેન્દ્રિયાદિ-૪ જાતિ, સ્થાવર, આતપ, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, અપર્યાપ્ત = ૮	૪ પલ્યોપમાધિક ૧૮૫ સાગ૦ નહીં બાંધી ક્ષપક યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે
૩૬	પંચેન્દ્રિયજાતિ, વજ્રઋ, સમયતુ, તેજસસપ્તક, શુભવિહા, શુભવર્ણાદિ-૧૧, અગુરુ, પરા, ઉચ્છૃ, નિર્માણ ત્રસાદિ-૧૦ = ૩૬	મોહને ઉપશમ કર્યા વિના ક્ષપિતકર્માશ અપૂર્વકરણની પ્રથમ આવલિકાના અંત્ય સમયે
૧૬	અંત્ય સંસ્થાન-૫, સંઘયણ-૫, અશુભવિહા, દુર્ભગાદિ-૩, નપુંવેદ નીચગોત્ર = ૧૬	યુગલિકમાં પ્રથમ ૩ પલ્યો૦ ન બાંધી ૧૩૨ સાગ૦ સમ્ય૦નું પાલન કરી ક્ષપક યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતે વિધ્યાતસંક્રમથી
૭	ઔદારિકસપ્તક	સર્વાલ્પ પ્રદેશ સત્તાવાલા ૩ પલ્યો૦ના આયુવાલા યુગલિક તિં-મ૦ વિપાકોદયથી અનુભવતો આયુના અંત્યસમયે વિધ્યાતસંક્રમથી
૧	જિનનામ	જઘન્ય યોગે બંધાયેલ જિનનામની બંધાવલિકા પછી પ્રથમ સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી
૪	આયુષ્ય-૪	જઘન્ય યોગે બાંધેલ પોત પોતાના ભવમાં સમયાધિક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે સ્વસંક્રમની અપેક્ષાએ
૧૫૮		

જલિ દ્વિતીય સંક્રમણકરણ સમાપ્ત

:- સંક્રમણકરણ- સારસંગ્રહ :-

:- અથ પ્રથમ પ્રકૃતિસંક્રમ :-

પૂર્વ બંધાયેલ અથવા બંધાતી પ્રકૃતિઓના સત્તામાં રહેલ પ્રકૃતિ - સ્થિતિ - રસ અને પ્રદેશ સ્વજાતીય બંધાતી પ્રકૃતિમાં પડી તે બંધાતી પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશરૂપે બની જાય તે સંક્રમ કહેવાય. તેના મુખ્ય બે પ્રકાર પડી શકે છે. તે આ પ્રમાણે

(૧) વર્તમાન સમયે અબધ્યમાન પણ પૂર્વ બંધાયેલ અને સત્તામાં રહેલ પરાવર્તમાન સાતાવેદનીય વગેરે પ્રકૃતિઓના દલિકોને વર્તમાન સમયે બંધાતી અસાતાવેદનીય વગેરે પ્રકૃતિઓ રૂપે બનાવે, અર્થાત્ તે રૂપે ફળ આપે તેવા કરે તે સંક્રમ.

(૨) મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ધ્રુવબંધી એવી બધ્યમાન પ્રકૃતિઓના સત્તામાં રહેલ દલિકોને બધ્યમાન પોતાના મૂળકર્મથી અભિન્ન એવી અન્યપ્રકૃતિ રૂપે બનાવે તે પણ સંક્રમ, અર્થાત્ બંધાતી અને ન બંધાતી એમ બન્ને પ્રકારની પ્રકૃતિઓના સત્તાગત દલિકોનો બંધાતી પ્રકૃતિઓને વિષે સંક્રમ થાય છે.

જે પ્રકૃતિઓનો બંધ ચાલુ હોય તેમાંજ અન્ય પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થાય છે. ફક્ત સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયનો બંધ ન હોવા છતાં સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનો તથા મિશ્રમોહનીયમાં મિથ્યાત્વનો સંક્રમ થાય છે.

જે વીર્ય વિશેષથી આ સંક્રમ થાય છે તે વીર્ય વિશેષને સંક્રમણકરણ કહેવાય છે.

જે સમયે જે દલિક અન્ય પ્રકૃતિમાં સંક્રમે છે તે સમયથી એક આવલિકા સુધીનો કાળ તે સંક્રમાવલિકા કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે જે સમયે જે કર્મ બંધાય છે, તે સમયથી એક આવલિકા સુધીના કાળને બંધાવલિકા કહેવાય છે.

તે સંક્રમાવલિકા કે બંધાવલિકામાં કોઇપણ કરણ લાગતું નથી. અર્થાત્ જે સમયે જે કર્મ બંધાયેલ હોય અથવા જે સમયે જે કર્મ દલિક અન્ય પ્રકૃતિમાં સંક્રમ્યું હોય તે સમયથી એક આવલિકા સુધી તે કર્મદલિક ઉપર કોઇપણ પ્રકારની અસર થતી નથી એટલે કે તેમાં કોઇપણ પ્રકારનો ફેરફાર થતો નથી. તેમજ દર્શનત્રિક સિવાય ઉપશાંત થયેલ ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓમાં પણ સંક્રમ થતો નથી અને ઉદયાવલિકામાં અને ઉદ્વર્તના આવલિકામાં પણ કોઇ કરણ લાગતું નથી માટે ઉદવર્તના આવલિકા અને ઉદયાવલિકાગત કર્મનો પણ સંક્રમ થતો નથી.

ઉદય સમયથી એક આવલિકાના સમય પ્રમાણ કાળમાં થયેલ દલિક રચનાને ઉદયાવલિકા કહેવાય છે.

ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના પણ સંક્રમના જ પ્રકારો છે, પરંતુ વિવક્ષિત સાતાવેદનીય વગેરે પ્રકૃતિઓના બંધ સમયે થયેલ દલિક રચનાના સ્થિતિસ્થાનોનો અને બંધાયેલ રસનો ફેરફાર થઇ માત્ર સ્થિતિ અને રસ ઘટે અથવા વધે તેને ક્રમશઃ અપવર્તના અને ઉદ્વર્તના રૂપ સ્વસંક્રમ કહેવામાં આવે છે. જેનું સ્વરૂપ સંક્રમણકરણ પછી કહેવામાં આવશે. તેથી અહીં વિવક્ષિત પ્રકૃતિના સત્તાગત દલિક વગેરેને બંધાતી મૂળકર્મથી અભિન્ન સ્વજાતીય અન્ય પ્રકૃતિના દલિકાદિ સ્વરૂપે બનાવી તે રૂપે ફળ આપે તેવા કરવા તે પરસંક્રમ છે.

સંક્રમના બતાવેલ સમાન્ય લક્ષણમાં થોડા અપવાદો પણ છે. તે આ પ્રમાણે -

(૧) દર્શનત્રિકમાંથી જે જીવને જે દર્શનમોહનીયનો ઉદય હોય તે દર્શનમોહનીયનો સંક્રમ થતો નથી, અર્થાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વનો, મિશ્રદૃષ્ટિને મિશ્રનો અને સમ્યગ્દૃષ્ટિને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો સંક્રમ થતો નથી.

(૨) સાસ્વાદન અને મિશ્રગુણાણે રહેલ જીવ દર્શનત્રિકમાંથી એકેનો સંક્રમ કરતો નથી.

(૩) મિશ્રમોહનીયમાં સમ્યક્ત્વમોહનીયનો સંક્રમ થતો નથી.

- (૪) ચારેય આયુષ્યનો પરસ્પર સંક્રમ થતો નથી.
 (૫) જ્ઞાનાવરણીય વગેરે મૂળકર્મોનો પણ પરસ્પર અર્થાત્ એક બીજામાં સંક્રમ થતો નથી.
 (૬) દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો પરસ્પર એક બીજામાં સંક્રમ થતો નથી.
 (૭) દર્શનત્રિક સિવાય ઉપશાંત થયેલ ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થતો નથી.

(૮) નવમે ગુણઠાણે અંતરકરણ કર્યા પછી પુરુષવેદ અને સંજવલનકોધાદિ ચાર એ બંધાતી પાંચ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ ક્રમપૂર્વક જ થાય છે, પરંતુ ઉત્ક્રમે થતો નથી, અર્થાત્ પુરુષવેદનો કોધાદિ ચારમાં થાય પણ કોધનો પુરુષવેદમાં ન થતાં સંજવલન માનાદિક ત્રણમાં જ થાય. અને તેથી જ સંજવલન લોભનો કોઈમાં સંક્રમ થતો નથી. અંતરકરણ કર્યા પહેલાં આ પાંચેય પ્રકૃતિઓનો અને અંતરકરણ કર્યા પછી પણ આ પાંચ સિવાયની અન્ય પ્રકૃતિઓનો ક્રમપૂર્વક કે ક્રમ વિના પણ સંક્રમ થાય છે. માટે જ અંતરકરણ કર્યા પછી સંજવલન લોભનો સંક્રમ થતો નથી.

સંક્રમતી પ્રકૃતિ જે પ્રકૃતિમાં પડે તે પ્રકૃતિને પતદ્ગ્રહ કહેવામાં આવે છે.

સામાન્યથી બંધાતી પ્રકૃતિ પતદ્ગ્રહ હોય છે. પરંતુ તેમાં થોડા અપવાદો પણ છે.

(૧) બંધાતી ન હોવા છતાં મિશ્રમોહનીય તથા સમ્યક્ત્વમોહનીય પતદ્ગ્રહ બને છે.

(૨) સંજવલન ચતુષ્કની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન ત્રણ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે બંધ હોવા છતાં તે તે સંજવલન કષાય અપતદ્ગ્રહ થાય છે, એજ પ્રમાણે પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ સમયોન બે આવલિકા બાકી રહે ત્યારે પુરુષવેદ અપતદ્ગ્રહ થાય છે.

(૩) સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય સત્તામાં ન હોય ત્યારે બંધ હોવા છતાં મિથ્યાત્વમોહનીય અપતદ્ગ્રહ હોય છે.

(૪) મિથ્યાત્વમોહનીય ક્ષય થયે છતે મિશ્રમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય ક્ષય થયે છતે સમ્યક્ત્વમોહનીય પણ અપતદ્ગ્રહ થાય છે.

(૧) જ્યારે સાતા અસાતામાં કે અસાતા સાતામાં સંક્રમે ત્યારે એકનો એકમાં સંક્રમ થતો હોવાથી પ્રકૃતિસંક્રમ અને પ્રકૃતિપતદ્ગ્રહ કહેવાય છે.

(૨) જ્યારે મિથ્યાત્વમોહનીય મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંક્રમે ત્યારે એકનો બેમાં સંક્રમ થતો હોવાથી પ્રકૃતિસંક્રમ અને પ્રકૃતિસ્થાન પતદ્ગ્રહ કહેવાય છે.

(૩) જ્યારે આઠમા ગુણસ્થાનકના સાતમા ભાગથી દશમા ગુણસ્થાનક સુધી નામકર્મની દેવગિત આદિ અનેક પ્રકૃતિઓ એક યશઃકીર્તિમાં સંક્રમે ત્યારે અનેકનો એકમાં સંક્રમ થતો હોવાથી પ્રકૃતિ સ્થાનસંક્રમ અને પ્રકૃતિ પતદ્ગ્રહ કહેવાય છે. એમ સર્વત્ર સમજવું.

(૪) જ્યારે મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે પાંચે પ્રકૃતિઓ મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે પાંચમાં પરસ્પર સંક્રમે ત્યારે અનેકનો અનેકમાં સંક્રમ થતો હોવાથી પ્રકૃતિસ્થાન સંક્રમ અને પ્રકૃતિસ્થાન પતદ્ગ્રહ કહેવાય છે. એમ સર્વત્ર સમજવું.

બે-ત્રણ વગેરે પ્રકૃતિઓના સમુદાયને પ્રકૃતિસ્થાન કહેવામાં આવે છે.

હવે સાધ્યાદિ-ભંગ વિચાર પ્રસ્તુત છે. :- ત્યાં મૂળકર્મનો પરસ્પર સંક્રમ થતો ન હોવાથી ઉત્તરપ્રકૃતિ આશ્રયી વિચાર છે.

મિથ્યાત્વ, સાતા, અસાતાવેદનીય અને નીચગોત્ર વિના બાકીની ૧૨૬ ધ્રુવસત્તા પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ સાધ્યાદિ ચાર પ્રકારે અને મિથ્યાત્વમોહનીય વગેરે ચાર ધ્રુવસત્તાવાળી તથા ચારેય આયુષ્યનો પરસ્પર સંક્રમ ન હોવાથી તે સિવાય શેષ દેવગિત વગેરે ૨૪ અધ્રુવસત્તાવાળી એમ કુલ ૨૮ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે-

જ્યાં સુધી સંક્રમ્યમાણ પ્રકૃતિને સંક્રમના વિષયભૂત પતદ્વચ્છદ પ્રકૃતિનો બંધ હોય ત્યાં સુધી સંક્રમ્યમાણ પ્રકૃતિનો સંક્રમ થાય છે, પરંતુ પતદ્વચ્છદ પ્રકૃતિનો બંધવિચ્છેદ થયા બાદ તેના વિષયભૂત પ્રકૃતિનો સંક્રમ થતો નથી. તેથી પતદ્વચ્છદ પ્રકૃતિનો પુનઃ બંધ શરૂ થાય ત્યારે તેના વિષયભૂત પ્રકૃતિનો સંક્રમ શરૂ થાય માટે સાદિ, અને પતદ્વચ્છદ પ્રકૃતિના બંધવિચ્છેદ સ્થાનને નહીં પામેલ જીવો આશ્રયી અનાદિ, અભવ્યોને પતદ્વચ્છદ પ્રકૃતિના બંધવિચ્છેદનો અભાવ હોવાથી ધ્રુવ અને ભવ્યોને પતદ્વચ્છદ પ્રકૃતિનો બંધવિચ્છેદ થયા બાદ તેના વિષયભૂત પ્રકૃતિના સંક્રમનો પણ અભાવ થાય છે માટે અધ્રુવ.

મિથ્યાત્વમોહનીયનો સંક્રમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માઓને જ થાય છે અને સમ્યગ્દૃષ્ટિપણું હંમેશાં હોતું નથી માટે સમ્યક્ત્વ પામે ત્યારે મિથ્યાત્વના સંક્રમની સાદિ અને મિથ્યાત્વનો ક્ષય થાય અગર જીવ પ્રથમના ત્રણ ગુણસ્થાનકે જાય ત્યારે સંક્રમનો અભાવ થવાથી અધ્રુવ.

સાત-અસાતાવેદનીય તેમજ નીચગોત્ર અને ઉચ્ચગોત્ર પરાવર્તમાન હોવાથી જ્યારે જે બંધાય ત્યારે તેમાં તેની પ્રતિપક્ષ એક પ્રકૃતિનો સંક્રમ થતો હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ છે.

દેવગતિ વગેરે અધ્રુવસત્તાવાળી પ્રકૃતિઓની સત્તા જ કાયમ હોતી નથી તેથી જ્યારે સત્તામાં હોય ત્યારે સંક્રમ થાય અને સત્તામાં ન હોય ત્યારે સંક્રમ ન થાય માટે મિથ્યાત્વ વગેરે ૨૮ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. અહીં આયુષ્ય સિવાય સર્વ ઉત્તર પ્રકૃતિઓના ૫૬૦ ભાંગા થાય છે. જે યંત્ર નં-૧ માં બતાવેલ છે.

હવે કઈ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ ક્યાંથી ક્યા ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે, તે બતાવે છે. :- (યંત્ર નં-૨ જુઓ)

અસાતાવેદનીયનો બંધ છઠ્ઠા ગુણઠાણા સુધી હોવાથી સાતાવેદનીયનો સંક્રમ એકથી છ ગુણઠાણા સુધી થાય છે, પછી દશમા ગુણઠાણા સુધી માત્ર સાતાનો જ બંધ હોવાથી અસાતાનો સંક્રમ થાય છે, અર્થાત્ અસાતાનો સંક્રમ એકથી દસ ગુણઠાણા સુધી થાય છે.

મિથ્યાત્વાદિ પ્રથમના ત્રણ ગુણઠાણે મિથ્યાત્વનો સંક્રમ ન હોવાથી અને ક્ષીણમોહાદિ ગુણઠાણે સત્તાનો જ અભાવ હોવાથી ચોથાથી અગિયારમા ગુણઠાણા સુધી જે જીવોને મિથ્યાત્વ સત્તામાં હોય તેઓને મિથ્યાત્વનો સંક્રમ થાય છે.

બીજા-ત્રીજા ગુણઠાણે દર્શનત્રિકનો સંક્રમ ન હોવાથી તે બે ગુણઠાણા વર્જી મિશ્રમોહનીયની સત્તાવાળા જીવોને પહેલે તેમજ ચોથાથી અગિયારમા ગુણઠાણા સુધી કુલ નવ ગુણઠાણે મિશ્રમોહનીયનો સંક્રમ હોય છે.

સમ્યક્ત્વમોહનીયનો સંક્રમ માત્ર પહેલે જ ગુણઠાણે હોવાથી તેની સત્તાવાળા જીવોને પહેલે ગુણઠાણે જ હોય છે.

અનંતાનુબંધિ ચારનો પહેલા બે ગુણઠાણે નક્કી અને ત્રીજાથી સાતમા ગુણઠાણા સુધી જેઓને સત્તામાં હોય તેઓને અવશ્ય સંક્રમ થાય છે, પરંતુ બીજાઓને નહીં, અપૂર્વકરણાદિ ગુણઠાણે ઉપશમ અથવા ક્ષય થયેલ હોવાથી તેઓનો સર્વથા સંક્રમ થતો નથી.

આઠમા ગુણસ્થાનકના સાતમા ભાગથી યશઃકીર્તિના સંક્રમના વિષયભૂત નામકર્મથી પતદ્વચ્છદ રૂપ અન્ય કોઈ પ્રકૃતિનો બંધ ન હોવાથી યશઃકીર્તિનો સંક્રમ આઠમા ગુણઠાણાના છઠ્ઠા ભાગ સુધી હોય છે.

નીચગોત્રનો બંધ પ્રથમના બે ગુણઠાણા સુધી હોવાથી ઉચ્ચગોત્રનો સંક્રમ પ્રથમના બે ગુણઠાણા સુધી થાય છે.

બીજે તથા ત્રીજે ગુણઠાણે જિનનામની સત્તાનો જ અભાવ હોવાથી પહેલે તથા ચોથાથી દસમા સુધીના કુલ આઠ ગુણસ્થાનકોમાં જિનનામની સત્તાવાળાઓને જિનનામનો સંક્રમ થાય છે.

અપ્રત્યાપ્ત્યાનીય વગેરે બાર કષાય અને નવનોકષાય એમ કુલ ચારિત્રમોહનીયની એકવીશ પ્રકૃતિઓનો નવમા ગુણઠાણે જ્યાં સુધી પોતપોતાનો ક્ષય કે ઉપશમ ન થાય ત્યાં સુધી અને શેષ મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે એકસો એકવીશ પ્રકૃતિઓનો એકથી દસ ગુણઠાણા સુધી સંક્રમ થાય છે.

જે ગુણસ્થાનકોમાં જે પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ બતાવ્યો છે, તે ગુણસ્થાનકોમાં કે સર્વ પ્રકૃતિઓનો હંમેશાં સંક્રમ હોય છે એમ સમજવાનું નથી, પરંતુ યથાસંભવ તેમાંની મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓનો હંમેશાં અને સાતાવેદનીય વગેરે અધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓનો કોઈ વખતે હોય છે અને કોઈ વખતે નથી હોતો. તે સ્વયં સમજી લેવું

હવે પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિ આશ્રયી સાઘાદિ-ભંગ બતાવે છે. :-

ત્યાં મિથ્યાત્વ વિના છેતાલીસ ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓની પતદ્વગ્રહ સાઘાદિ ચાર પ્રકારે અને ચાર આયુષ્ય વિના અધ્રુવબંધી ઓગણસિત્તેર, મિથ્યાત્વ તેમજ મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એમ બોતેર પ્રકૃતિઓની પતદ્વગ્રહતા સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે - જે પ્રકૃતિઓનો જે ગુણસ્થાનક સુધી બંધ હોય ત્યાં સુધી તેમાં સામાન્યથી અન્ય પ્રકૃતિનો સંક્રમ થાય છે. માટે ત્યાં સુધી તે પ્રકૃતિ પતદ્વગ્રહ કહેવાય છે પરંતુ બંધવિચ્છેદ થયા પછી તેમાં અન્ય પ્રકૃતિનો સંક્રમ થતો ન હોવાથી તેની પતદ્વગ્રહતા પણ રહેતી નથી માટે જે પ્રકૃતિનો જ્યાં સુધી બંધ હોય ત્યાં સુધી તે પ્રકૃતિ સામાન્યથી પતદ્વગ્રહ હોય છે, તેથી તે તે ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ થયા બાદ ફરીથી બંધ શરૂ થાય ત્યારે તે તે પ્રકૃતિના પતદ્વગ્રહની સાદિ, અને બંધવિચ્છેદ ન થાય ત્યાં સુધી અનાદિ, અભવ્ય જીવોને બંધવિચ્છેદ થતો જ ન હોવાથી તેઓ આશ્રયી ધ્રુવ અને ભવ્ય જીવોને બંધવિચ્છેદ થતો હોવાથી અધ્રુવ.

મિથ્યાત્વમોહનીય ધ્રુવબંધી હોવા છતાં તેમાં મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એ બે પ્રકૃતિઓનો જ સંક્રમ થાય છે. પરંતુ પ્રથમ ગુણઠાણે આ બે પ્રકૃતિઓની હંમેશા સત્તા હોતી નથી, તેથી જ્યારે સત્તામાં હોય છે ત્યારે જ મિથ્યાત્વ પતદ્વગ્રહ થાય છે, અન્યથા નહીં, માટે મિથ્યાત્વની પતદ્વગ્રહતા સાદિ-અધ્રુવ છે.

અધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓ અમુક નિયત ટાઇમે બંધાય છે, માટે તેની પતદ્વગ્રહતા પણ સાદિ અને અધ્રુવ હોય તે સ્વાભાવિક છે. અને સમ્યક્ત્વમોહનીય તેમજ મિશ્રમોહનીય પણ અનિયત સત્તાવાળી હોવાથી તે બન્નેની પતદ્વગ્રહતા પણ સાદિ અધ્રુવ છે. અહીં સર્વ મલીને ૪૪૨ ભાંગા થાય છે. જે યંત્ર નં ૦ ઉમાં બતાવેલ છે.

હવે કયા કયા કર્મના કેટલાં કેટલાં સંક્રમસ્થાનો અને પતદ્વગ્રહસ્થાનો હોય છે, તે કહે છે. :-

ત્યાં મોહનીયકર્મના સત્તાસ્થાનો ૨૮ આદિ પંદર છે, પરંતુ સંક્રમસ્થાનો આઠ અધિક હોવાથી ત્રેવીસ અને બંધસ્થાનો બાવીશ આદિ દશ છે. પરંતુ પતદ્વગ્રહસ્થાનો આઠ અધિક હોવાથી કુલ અઠાર છે.

શેષ સર્વ કર્મોના જેટલાં બંધસ્થાનો છે, તેટલાં જ પતદ્વગ્રહસ્થાનો છે, અને જેટલાં સત્તાસ્થાનો છે તેટલાં જ સમાન્યથી સંક્રમસ્થાનો છે, પરંતુ દર્શનાવરણીય વેદનીય અને ગોત્રકર્મમાં જે ફેરફાર છે તે હમણાં બતાવશે.

જ્ઞાનાવરણીયકર્મની પાંચે પ્રકૃતિઓ ધ્રુવબંધી હોવાથી દશમા ગુણસ્થાનક સુધી સાથે જ બંધાય છે તેમજ ધ્રુવસત્તા હોવાથી બારમા ગુણઠાણા સુધી પાંચેયની સાથે જ સત્તા હોય છે માટે પાંચ પ્રકૃતિ રૂપ એક જ પતદ્વગ્રહ અને એક જ સંક્રમસ્થાન છે, અને તે દશમા ગુણઠાણા સુધી હોય છે. અગિયારમે અને બારમે ગુણઠાણે પાંચેય પ્રકૃતિઓની સત્તા હોવા છતાં એકેયનો બંધ ન હોવાથી પતદ્વગ્રહના અભાવે સંક્રમ પણ થતો નથી, આ પતદ્વગ્રહ તથા સંક્રમસ્થાન સાઘાદિ ચાર પ્રકારે છે, કારણકે અગિયારમા ગુણઠાણે બંનેનો અભાવ છે, ત્યાંથી પડી દશમે ગુણઠાણે આવે ત્યારે પુનઃ બન્ને શરૂ થાય માટે સાદિ, દશમા ગુણઠાણાથી આગળ નહીં ગયેલાઓને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને આગળ ઉપર સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ એમ બન્નેના અભાવનો સંભવ હોવાથી અધ્રુવ છે.

અંતરાયકર્મના વિષયમાં પણ આજ પ્રમાણે છે.

દર્શનાવરણીયકર્મના નવ, છ અને ચાર પ્રકૃતિ રૂપ ત્રણ બંધસ્થાનો હોવાથી પતદ્વગ્રહસ્થાનો ત્રણ છે, પરંતુ ઉપર મુજબના ત્રણ સત્તાસ્થાનો હોવા છતાં ચારની સત્તા બારમા ગુણસ્થાનકમાં ચરમ સમયે હોય છે, તે વખતે દર્શનાવરણીયની એકે પ્રકૃતિનો બંધ ન હોવાથી પતદ્વગ્રહના અભાવે ચારનો સંક્રમ થતો નથી તેથી શેષ નવ અને છ પ્રકૃતિ રૂપ બે સંક્રમસ્થાનો છે. તેમાં નવનો સંક્રમ પહેલા-બીજા ગુણઠાણે નવના પતદ્વગ્રહમાં થાય છે, અને ત્રીજાથી આઠમા ગુણઠાણાના સંખ્યાત્મક ભાગ સુધી નવનો છમાં થાય છે, અને ત્યારબાદ ઉપશમશ્રેણિમાં દશમા ગુણઠાણા સુધી નવનો ચારમાં થાય છે, પરંતુ ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણસ્થાનકના સંખ્યાત્મક ભાગો સુધી નવનો ચારમાં અને તે પછી થીશિદ્ધિત્રિકની સત્તાનો વિચ્છેદ થવાથી દશમા ગુણસ્થાનક સુધી શેષ છ પ્રકૃતિઓનો ચારમાં સંક્રમ

થાય છે. અગિયારમા - બારમા ગુણઠાણે યથાસંભવ દર્શનાવરણીય ત્રણે સત્તાસ્થાનો હોવા છતાં સંક્રમણ પ્રકૃતિના આધારભૂત પતદ્વગ્રહ રૂપ દર્શનાવરણીય એકે પ્રકૃતિનો બંધ ન હોવાથી સંક્રમ થતો નથી.

ત્યાં ઉપશમશ્રેણિમાં અગિયારમા ગુણસ્થાનકથી પડતાં નવનો સંક્રમ શરૂ થાય માટે સાદિ અને નવના સંક્રમના વિચ્છેદ સ્થાનને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોવાથી ચાર પ્રકારે છે.

છનો સંક્રમ નવમા ગુણસ્થાનકના સંખ્યાતા ભાગો ગયા પછી દશમા ગુણઠાણા સુધી માત્ર અંતર્મુદ્ધર્ત પ્રમાણ હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ છે.

ત્રીજા અથવા ચોથા ગુણસ્થાનકે દર્શનાવરણીયની છ પ્રકૃતિ બાંધતાં પ્રથમના બે ગુણસ્થાનકે આવી પુનઃ નવ પ્રકૃતિનો બંધ શરૂ કરે ત્યારે નવના પતદ્વગ્રહની સાદિ અને થીણદ્વિત્રિકના બંધવિચ્છેદને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, ભવ્યોને અધ્રુવ અને અભવ્યોને ધ્રુવ હોવાની નવનું પતદ્વગ્રહ ચાર પ્રકારે છે.

છ અને ચારનું પતદ્વગ્રહ ક્વચિત્ હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં દના પતદ્વગ્રહનો જઘન્ય અંતર્મુદ્ધર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સાધિક એકસોબત્રીશ સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ છે, અને ચારના પતદ્વગ્રહનો જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુદ્ધર્ત કાળ છે.

વેદનીય અને ગોત્રકર્મની વિવક્ષિત સમયે બેમાંથી એક જ પ્રકૃતિ બંધાતી હોવાથી એક જ પતદ્વગ્રહ હોય છે અને આ બન્ને કર્મોના બે અને એક પ્રકૃતિ રૂપ બે સત્તાસ્થાનો હોવા છતાં જેનો બંધ ન હોય તે પ્રકૃતિ તેની પ્રતિપક્ષ બંધાતી પ્રકૃતિમાં સંક્રમે છે, માટે સંક્રમસ્થાન એક પ્રકૃતિ રૂપ એક જ હોય છે.

વિવક્ષિત એક પ્રકૃતિનો સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ સાદિ - અધ્રુવ હોય છે, પરંતુ સમાન્યથી વેદનીય અને ગોત્રકર્મનો સંક્રમ અને પતદ્વગ્રહ આ રીતે સાદ્યાદિ ચાર પ્રકારે ઘટી શકે છે, કારણકે અગિયારમા ગુણસ્થાનકથી પડે ત્યારે બંધ શરૂ થવાથી પતદ્વગ્રહ અને સંક્રમ ચાલુ થાય છે. માટે સાદિ, અથવા તો ઉચ્ચગોત્રની ઉદ્ભવના કર્યા બાદ ફરીથી બંધ કરે ત્યારે ગોત્ર આશ્રયી સાદિ અને બંધવિચ્છેદ સ્થાનને નહીં પામેલ અથવા ઉચ્ચગોત્રની ઉદ્ભવના નહીં કરેલ જીવોની અપેક્ષાએ ગોત્ર આશ્રયી અનાદિ, ઉચ્ચગોત્રની ઉદ્ભવના ન કરનાર અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે. અહીં સંક્રમસ્થાનને આશ્રયી ૧૮ ભાંગા અને પતદ્વગ્રહસ્થાનને આશ્રયી ૨૦ ભાંગા થાય છે જે યંત્ર નં- ૪ - પમાં બતાવેલ છે.

મોહનીયકર્મના ૨૮, ૨૭, ૨૬, ૨૪, ૨૩, ૨૨, ૨૧, ૧૩, ૧૨, ૧૧, ૫, ૪, ૩, ૨, ૧ એમ કુલ પંદર સત્તાસ્થાનો છે. પરંતુ સંક્રમસ્થાનો આઠ અધિક છે તે પહેલાં જ કહેવાઈ ગયું છે. તેથી ૨૮, ૨૪, ૧૭, ૧૬, ૧૫, આ પાંચ વર્જી શેષ ૨૭, ૨૬, ૨૫, ૨૩, ૨૨, ૨૧, ૨૦, ૧૮, ૧૮, ૧૪, ૧૩, ૧૨, ૧૧, ૧૦, ૯, ૮, ૭, ૬, ૫, ૪, ૩, ૨, ૧ પ્રકૃતિ રૂપ કુલ ૨૩ સંક્રમસ્થાનો છે.

૨૮ની સત્તા સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ એમ બન્નેને હોવા છતાં પોતપોતાની દૃષ્ટિનો સંક્રમ ન હોવાથી ૨૮નું સંક્રમસ્થાન નથી. એજ પ્રમાણે ચોવીસની સત્તા ત્રીજાથી અગિયારમા ગુણસ્થાનક સુધી હોવા છતાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા સમ્યક્ત્વમોહનીયનો અને મિશ્રદૃષ્ટિ મિશ્રનો સંક્રમ કરતો ન હોવાથી ચોવીસનો સંક્રમ પણ થતો નથી અને ૧૭-૧૬-૧૫ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ કેમ નથી, તે સંક્રમસ્થાનો વિચાર કરવાથી સમજી શકાશે.

૨૮ની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વ, એ સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયનું પતદ્વગ્રહ હોવાથી અને દર્શનમોહનીય તેમજ ચારિત્રમોહનીયનો પરસ્પર સંક્રમ ન હોવાથી મિથ્યાત્વનો સંક્રમ થતો નથી તેથી સત્તાવીસનો સંક્રમ થાય છે. અથવા ૨૮ની સત્તાવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો સંક્રમ ન હોવાથી શેષ સત્તાવીસનો સંક્રમ થાય છે અને ૨૮ની સત્તાવાળા ઉપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના સમયથી આવલિકા પર્યંત મિશ્રમોહનીયનો પણ સંક્રમ ન હોવાથી મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય વિના શેષ છવીસ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય છે, અથવા સત્તાવીસની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વ પતદ્વગ્રહ હોવાથી તે વિના શેષ છવીસનો સંક્રમ હોય છે અને છવીસની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વનો સંક્રમ થતો ન હોવાથી શેષ ચારિત્રમોહનીયની પચીસ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થાય છે, એજ પ્રમાણે ૨૮ની સત્તાવાળા સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ ૨૫નો સંક્રમ થાય છે અને અઢાવીસ તથા સત્તાવીસની સત્તાવાળા મિશ્રદૃષ્ટિને દર્શનત્રિક વિના પચીસ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય છે.

ચોવીસની સત્તાવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિ પહેલે ગુણઠાણે જાય ત્યારે પ્રથમ બંધાવલિકામાં અનંતાનુબંધિનો સંક્રમ ન હોવાથી અને મિથ્યાત્વમોહનીયનો પણ સંક્રમ ન હોવાથી શેષ ત્રેવીસ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થાય છે અથવા ચોવીસની સત્તાવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિને સમ્યક્ત્વમોહનીય વિના શેષ ત્રેવીસનો સંક્રમ થાય છે.

ચોવીસની સત્તાવાળા મનુષ્યને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં મિથ્યાત્વનો ક્ષય કર્યા બાદ ત્રેવીસની સત્તા થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વમોહનીય તથા મિથ્યાત્વનો સંક્રમ ન હોવાથી શેષ બાવીસનો સંક્રમ થાય અથવા ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અંતરકરણ કર્યા પછી સંજવલન લોભનો સંક્રમ ન હોવાથી તથા સમ્યક્ત્વમોહનીયનો પણ સંક્રમ ન હોવાથી શેષ બાવીસનો સંક્રમ થાય છે.

બાવીસની સત્તાવાળા ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને દર્શનત્રિકનો સંક્રમ ન હોવાથી શેષ એકવીસનો અને ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ એકવીસનો સંક્રમ થાય છે, તેમજ ચોવીસની સત્તાવાળા મિથ્યદૃષ્ટિને પણ દર્શનત્રિક વિના એકવીસનો સંક્રમ થાય છે અને ૨૪ ની સત્તાવાળા સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ દર્શનત્રિક વિના ૨૧ નો સંક્રમ હોય છે, પંચસંગ્રહમાં સાસ્વાદને ૨૧ નો સંક્રમ કહ્યો નથી, અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણઠાણે એકવીસની સત્તાવાળાને આઠ કષાયનો ક્ષય ન થાય ત્યાંસુધી એકવીસનો સંક્રમ હોય છે, અથવા ઉપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં અંતરકરણ કર્યા બાદ નપુંસકવેદનો ઉપશમ થયા પછી તેનો, સંજવલન લોભ અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એ ત્રણનો સંક્રમ ન હોવાથી શેષ એકવીસ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થાય છે.

એ જ જીવને સ્ત્રીવેદનો ઉપશમ થયા પછી પૂર્વોક્ત ત્રણ અને સ્ત્રીવેદ આ ચાર વિના શેષ વીસનો સંક્રમ થાય છે, અથવા ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં અંતરકરણ કર્યા પછી સંજવલન લોભનો સંક્રમ ન હોવાથી તે વિના શેષ વીસનો સંક્રમ થાય છે, અને એજ જીવને નપુંસકવેદનો ઉપશમ થાય ત્યારે ઓગણીસનો અને સ્ત્રીવેદનો ઉપશમ થાય ત્યારે સંજવલન લોભ, નપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદ વિના શેષ અઢારનો સંક્રમ થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં હાસ્યષટ્કનો ઉપશમ થયા બાદ પુરુષવેદ વિના આઠ નોકષાય, ચાર અનંતાનુબંધિ, સંજવલનલોભ અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એ ચૌદ વિના શેષ ચૌદ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થાય છે.

એજ જીવને પુરુષવેદનો ઉપશમ થયા બાદ તેરનો સંક્રમ થાય છે અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં આઠ કષાયનો ક્ષય થયા પછી તેરનો અને એને જ અંતરકરણ કર્યા પછી સંજવલન લોભ વિના શેષ બારનો સંક્રમ થાય છે અથવા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં હાસ્યષટ્કનો ઉપશમ થયા બાદ પુરુષવેદ વિના આઠ નોકષાય અને સંજવલન લોભ એ નવ વિના શેષ બારનો સંક્રમ થાય છે. ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધનો ઉપશમ થાય ત્યારે અગિયારનો અથવા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં પુરુષવેદનો ઉપશમ થાય ત્યારે અગિયારનો તેમજ ક્ષપકશ્રેણિમાં નપુંસકવેદનો ક્ષય થાય ત્યારે પણ અગિયારનો સંક્રમ થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સંજવલન ક્રોધનો ઉપશમ થાય ત્યારે દસનો અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં સ્ત્રીવેદનો ક્ષય થાય ત્યારે દસનો સંક્રમ થાય છે.

ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાખ્યાનીય તથા પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધનો ઉપશમ થાય ત્યારે નવનો અને તેજ જીવને સંજવલન ક્રોધનો ઉપશમ થાય ત્યારે આઠનો સંક્રમ થાય છે. તેમજ ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાખ્યાનીય તથા પ્રત્યાખ્યાનીય માનનો ઉપશમ થાય ત્યારે પણ આઠનો સંક્રમ હોય છે અને તે જ જીવને સંજવલન માનનો ઉપશમ થાય ત્યારે સાતનો સંક્રમ હોય છે.

ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનીય માન ઉપશમે ત્યારે છનો સંક્રમ થાય છે અને તે જ જીવને સંજવલનમાન ઉપશમે ત્યારે પાંચનો સંક્રમ થાય છે, અથવા ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાખ્યાનીય અને પ્રત્યાખ્યાનીય માયાનો ઉપશમ થાય ત્યારે પાંચનો અને તે જ જીવને સંજવલન માયાનો ઉપશમ થાય ત્યારે ચારનો અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં હાસ્યષટ્કનો ક્ષય થાય ત્યારે પણ ચારનો સંક્રમ હોય છે.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાખ્યાનીય તથા પ્રત્યાખ્યાનીય એ બે માયા ઉપશમે ત્યારે ત્રણનો અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં પુરુષવેદનો ક્ષય થયા પછી ત્રણનો સંક્રમ હોય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાખ્યાનીય તથા પ્રત્યાખ્યાનીય લોભનો ઉપશમ થયા બાદ માત્ર મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર એ બેનો સંક્રમ હોય છે અથવા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સંજ્વલન માયાનો ઉપશમ થાય ત્યારે માત્ર અપ્રત્યાખ્યાનીય તથા પ્રત્યાખ્યાનીય એ બે લોભનો સંક્રમ હોય છે, અને ક્ષપકશ્રેણિમાં પણ સંજ્વલન ક્રોધનો ક્ષય થયા પછી બેનો સંક્રમ હોય છે. અને ક્ષપકશ્રેણિમાં પણ સંજ્વલન માનનો ક્ષય થયા પછી માત્ર એક સંજ્વલન માયાનો સંક્રમ હોય છે.

ઉપરોક્ત સંક્રમસ્થાનોમાં સાદ્યાદિ વિચાર :- તેમાં સમ્યક્ત્વથી પડી મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે આવી સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીયની ઉદ્ભવલના કર્યા બાદ પચીસનો સંક્રમ શરૂ થાય માટે સાદિ, સમ્યક્ત્વ ન પામેલ જીવને અનાદિ, અભવ્યને ધ્રુવ, અને ભવ્યને અધ્રુવ એમ પચીસનો સંક્રમ ચાર પ્રકારે છે, અને બાકીના બાવીશ સંક્રમસ્થાનો કોઈક વખતે હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

પતદ્ગ્રહસ્થાનોમાં સાદ્યાદિ વિચાર :- મોહનીયકર્મના ૨૨, ૨૧, ૧૭, ૧૩, ૯, ૫, ૪, ૩, ૨, ૧. એ દશ બંધસ્થાનો છે, અને બંધસ્થાન કરતાં આઠ પતદ્ગ્રહસ્થાનો અધિક છે. એ વાત પ્રથમ કહેવાઈ ગયેલ હોવાથી ૮, ૧૨, ૧૬, ૨૦, અને ૨૩ થી ૨૮ વર્જી શેષ ૨૨, ૨૧, ૧૯, ૧૮, ૧૭, ૧૫, ૧૪, ૧૩, ૧૧, ૧૦, ૯, ૭, ૬, ૫, ૪, ૩, ૨, ૧. પ્રકૃતિરૂપ કુલ ૧૮ પતદ્ગ્રહસ્થાનો છે. તેમાં સમ્યક્ત્વથી પડી મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે આવી સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીયની ઉદ્ભવલના કર્યા બાદ મિથ્યાત્વ કોઈનો પતદ્ગ્રહ ન હોવાથી એકવીશ પ્રકૃતિના પતદ્ગ્રહની સાદિ, સમ્યક્ત્વ ન પામેલા જીવને અનાદિ, અભવ્યને ધ્રુવ અને ભવ્યને અધ્રુવ હોવાથી ૨૧નો પતદ્ગ્રહ ચાર પ્રકારે છે. શેષ ૧૭ પતદ્ગ્રહસ્થાનો અમુક નિયત ટાઈમે હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

મોહનીયના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમસ્થાનો :- હવે કયા કયા પતદ્ગ્રહમાં કેટલા અને કયા કયા સંક્રમસ્થાનો હોય છે તે બતાવે છે. ત્યાં અઠ્ઠાવીસની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વનો સંક્રમ ન હોવાથી શેષ સત્તાવીશ પ્રકૃતિઓ બંધાતી બાવીસ પ્રકૃતિઓમાં સંક્રમે છે અને સમ્યક્ત્વમોહનીયની ઉદ્ભવલના થયા પછી એજ સત્તાવીશની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિને સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ વિના શેષ છવીસનો સંક્રમ બાવીસમાં થાય છે.

તેમજ મિશ્રમોહનીયની ઉદ્ભવલના કરેલ અથવા અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ છવીસની સત્તાવાળાને મિથ્યાત્વ વિના શેષ પચીસનો સંક્રમ મિથ્યાત્વ કોઈનું પતદ્ગ્રહ ન હોવાથી તે વિના પ્રથમ ગુણઠાણે બંધાતી એકવીશના પતદ્ગ્રહમાં થાય છે.

ચોવીસની સત્તાવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિ પ્રથમ ગુણઠાણે આવે ત્યારે અનંતાનુબંધિને બાંધવા છતાં પ્રથમ આવલિકામાં કોઈ કરંજ લાગતું ન હોવાથી અઠ્ઠાવીસની સત્તા હોવાછતાં અનંતાનુબંધિ ચાર અને મિથ્યાત્વ વિના શેષ ત્રેવીસનો સંક્રમ બાવીસમાં થાય છે.

એમ પ્રથમ ગુણસ્થાનકે બાવીસના પતદ્ગ્રહમાં ૨૭, ૨૬ અને ૨૩ એ ત્રણ સંક્રમસ્થાનો સંક્રમે છે અને એકવીસના પતદ્ગ્રહમાં પચીસનો સંક્રમ થાય છે.

સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે અઠ્ઠાવીસની સત્તા હોવા છતાં દર્શનત્રિકનો સંક્રમ ન હોવાથી શેષ પચીસનો સંક્રમ બંધાતી એકવીસ પ્રકૃતિઓમાં થાય છે. અને અઠ્ઠાવીસ તથા સત્તાવીસની સત્તાવાળા મિશ્રદૃષ્ટિને દર્શનમોહનીયનો સંક્રમ ન હોવાથી શેષ પચીસ પ્રકૃતિઓ આ ગુણસ્થાનકે બંધાતી સત્તર પ્રકૃતિરૂપ પતદ્ગ્રહમાં પડે છે અને ચોવીસની સત્તાવાળાને દર્શનત્રિક વિના શેષ એકવીસ પ્રકૃતિઓ સત્તરમાં સંક્રમે છે.

ચોથા ગુણસ્થાનકે કયા કયા પતદ્ગ્રહોમાં કયા કયા સંક્રમસ્થાનો હોય છે તે કહે છે. - આ ગુણસ્થાનકે અપ્રત્યાખ્યાનીય વગેરે બાર કષાય, ભય અને જુગુપ્સા, એક યુગલ તથા પુરુષવેદ એમ બંધાતી સત્તર તેમજ સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય સહિત કુલ ઓગણીસના પતદ્ગ્રહમાં અઠ્ઠાવીસની સત્તાવાળાને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો સંક્રમ ન હોવાથી શેષ સત્તાવીસનો અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિની અભ્યંતર આવલિકામાં રહેલ જીવને મિશ્રમોહનીયનો સંક્રમ ન હોવાથી મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય વિના શેષ છવીસ પ્રકૃતિઓનો તેમજ ચોવીસની સત્તાવાળાને ચાર અનંતાનુબંધિ અને સમ્યક્ત્વમોહનીય વિના શેષ ત્રેવીસનો સંક્રમ હોય છે.

ચોવીસની સત્તાવાળાને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં મિથ્યાત્વનો ભય થયા પછી ત્રેવીસની સત્તા થાય ત્યારે ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦ ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૨ અને ૨૩ના પતદ્વગ્રહમાં મિથ્યાત્વ અને ૨૭, ૨૮ અને ૨૯ એ ત્રણ ૧૦ ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૨ અને ૨૩ના પતદ્વગ્રહમાં ૨૧ એ પાંચ સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

આઠમા ગુણસ્થાનકે ચાર સંજવલન, ભય, જુગુપ્સા, હાસ્ય, રતિ અને પુરુષવેદ એ બંધાતી નવ તેમજ મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એમ અગિયારના પતદ્વગ્રહમાં અઠાવીસ અને ચોવીસની સત્તાવાળા ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને અનંતાનુબંધિ અને સમ્યક્ત્વમોહનીય વિના શેષ ત્રેવીસનો સંક્રમ થાય છે. ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને એજ મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય વિના શેષ નવના પતદ્વગ્રહમાં એકવીસનો સંક્રમ હોય છે.

ઉપશમસમ્યક્ત્વની ઉપશમશ્રેણિ આશ્રયી પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમસ્થાનો :- નવમા ગુણસ્થાનકે ચાર સંજવલન અને પુરુષવેદ એ પાંચ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે, એ મિશ્રમાં મિથ્યાત્વનો, તેમજ સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં મિશ્ર તથા મિથ્યાત્વ એ બેનો સંક્રમ થતો હોવાથી મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એ બે અને પૂર્વોક્ત પાંચ એ સાત પ્રકૃતિઓ પતદ્વગ્રહ હોય છે. અને અઠાવીસની અથવા પંચસંગ્રહના મતે અનંતાનુબંધિ વિના ચોવીસ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે, પરંતુ સમ્યક્ત્વમોહનીયનો સંક્રમ ન હોવાથી અંતરકરણ ન કરે ત્યાં સુધી તે વિના શેષ ત્રેવીસનો સંક્રમ સાતમાં થાય છે અને તે જ સાતના પતદ્વગ્રહમાં અંતરકરણ કર્યા પછી સંજવલન લોભનો સંક્રમ ન હોવાથી સમ્યક્ત્વમોહનીય અને સંજવળ લોભ વિના શેષ બાવીસનો, નપુંસકવેદનો ઉપશમ થયા બાદ ૨૧નો, સ્ત્રીવેદનો ઉપશમ થયા પછી ૨૦નો એમ ચાર સંક્રમસ્થાનો થાય છે, અને પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ સમયોન બે આવલિકા બાકી રહે ત્યારે પુરુષવેદ પતદ્વગ્રહ ન હોવાથી પુરુષવેદ વિના શેષ છના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી વીસ અને હાસ્યષટ્કનો ઉપશમ થયા બાદ ૧૯નો, સંજવલન ક્રોધ વિના શેષ પાંચના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી વીસ અને હાસ્યષટ્કનો ઉપશમ થયા બાદ ૧૮નો સંક્રમ અંતર્મુદ્ધર્ત કાળ સુધી હોય છે. અને ત્રણ સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

સંજવલન ક્રોધ વિના શેષ પાંચના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી ૧૭નો, અપ્રત્યાખ્યાનીય તથા પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી ૧૬નો, અને સંજવલન ક્રોધનો ઉપશમ થયા બાદ શેષ ૧૦નો સંક્રમ અંતર્મુદ્ધર્ત કાળ સુધી હોય છે.

સંજવલન માનની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન ત્રણ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે તે અપતદ્વગ્રહ હોવાથી સંજવળ માયા અને લોભ, મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એ ચારના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી ૧૦નો, અપ્રત્યાખ્યાનીય - પ્રત્યાખ્યાનીય એ બે માનનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી ૯નો અને સંજવળ માનનો ઉપશમ થયા બાદ અંતર્મુદ્ધર્ત કાળ સુધી શેષ સાતનો સંક્રમ થાય છે. અને ત્રણ સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

સંજવલન ક્રોધની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન ત્રણ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે તે અપતદ્વગ્રહ થાય છે, માટે સંજવલન ક્રોધ વિના શેષ પાંચના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી ૧૩નો, અપ્રત્યાખ્યાનીય તથા પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી શેષ ૧૧નો, અને સંજવલન ક્રોધનો ઉપશમ થયા બાદ શેષ ૧૦નો સંક્રમ અંતર્મુદ્ધર્ત કાળ સુધી હોય છે.

સંજવલન માનની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન ત્રણ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે તે અપતદ્વગ્રહ હોવાથી સંજવળ માયા અને લોભ, મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એ ચારના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી ૧૦નો, અપ્રત્યાખ્યાનીય - પ્રત્યાખ્યાનીય એ બે માનનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી શેષ ૮નો અને સંજવળ માનનો ઉપશમ થયા બાદ અંતર્મુદ્ધર્ત કાળ સુધી શેષ સાતનો સંક્રમ થાય છે.

સંજવલન માયાની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન ત્રણ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે તે અપતદ્ગ્રહ થાય છે, તેથી સંમાયા વિના શેષ ત્રણના પતદ્ગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી સાતનો અને અપ્રત્યાં - પ્રત્યાં એ બે માયાનો ઉપશમ થાય ત્યારે સમયોન બે આવલિકા સુધી શેષ પાંચનો અને સંજવં માયાનો ઉપશમ થાય ત્યારે અંતર્મુહૂર્ત સુધી શેષ ચારનો સંક્રમ થાય છે.

સંજવં લોભની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન ત્રણ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે તે પણ અપતદ્ગ્રહ થવાથી અપ્રત્યાં અને પ્રત્યાં લોભનો તેમાં સંક્રમ થતો નથી માટે તે સમયથી અગિયારમા ગુણસ્થાનક સુધી મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એ બેમાં મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ બેનો સંક્રમ થાય છે.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિ આશ્રયી પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમસ્થાનો :- ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિ આશ્રયી સંક્રમ અને પતદ્ગ્રહસ્થાનો ઉપર પ્રમાણે જ હોય છે. માત્ર દર્શનત્રિક સત્તામાં ન હોવાથી સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય રૂપ બે પ્રકૃતિઓ પતદ્ગ્રહમાં અને મિથ્યાત્વ તથા મિશ્ર એ બે પ્રકૃતિઓ સંક્રમમાં ન હોવાથી દરેક પતદ્ગ્રહ અને સંક્રમસ્થાનોમાં બે - બે પ્રકૃતિઓ ઓછી લેવી.

ચાર સંજવલન અને પુરુષવેદ એ પાંચના પતદ્ગ્રહમાં અંતરકરણ ન કરે ત્યાં સુધી ૨૧, અંતરકરણ કર્યા પછી સંલોભ વિના ૨૦, નપુંસકવેદના ઉપશમ પછી ૧૮, સ્ત્રીવેદના ઉપશમ પછી ૧૮, એ ચાર સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

પુરુષવેદની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન બે આવલિકા બાકી રહે ત્યારે તે અપતદ્ગ્રહ થવાથી શેષ ચારના પતદ્ગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી ૧૮, હાસ્યષટ્કનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા કાળ સુધી ૧૨, અને પુરુષવેદનો ઉપશમ થયા પછી અંતર્મુહૂર્ત સુધી ૧૧, એ ત્રણ સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

સંજવલન ક્રોધ અપતદ્ગ્રહ થાય ત્યારે શેષ ત્રણમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી ૧૧નો, અપ્રત્યાં પ્રત્યાં, બે ક્રોધનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા સુધી ૮નો, અને સંજવં ક્રોધનો ઉપશમ થયા બાદ અંતર્મુહૂર્ત સુધી ૮નો સંક્રમ હોય છે.

સંમાન અપતદ્ગ્રહ થાય ત્યારે સંમાયા અને લોભ એ બેના પતદ્ગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી ૮નો, અપ્રત્યાં પ્રત્યાં માનનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા સુધી ૬નો, અને સંમાનનો ઉપશમ થયા બાદ અંતર્મુહૂર્ત સુધી ૫નો સંક્રમ હોય છે.

સંમાયા અપતદ્ગ્રહ થાય ત્યારે સંલોભ રૂપ એકના પતદ્ગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી ૫નો, અપ્રત્યાં પ્રત્યાં એ બે માયા ઉપશમ્યા પછી સમયોન બે આવલિકા સુધી ત્રણનો અને સંમાયાનો ઉપશમ થયા બાદ અંતર્મુહૂર્ત સુધી બેનો સંક્રમ હોય છે. અને નવમા ગુણસ્થાનકનો સમયોન બે આવલિકા કાળ બાકી રહે ત્યારે સંલોભ પણ અપતદ્ગ્રહ થવાથી મોહનીયની કોઈ પણ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થતો નથી.

ક્ષપકશ્રેણિ આશ્રયી પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમસ્થાનો :- ચાર સંજવલન અને પુરુષવેદ એ પાંચના પતદ્ગ્રહમાં મધ્યમ આઠ કષાયનો ક્ષય ન થાય ત્યાં સુધી ૨૧ અને આઠ કષાયનો ક્ષય થયા બાદ ૧૩, અંતરકરણ કર્યા પછી સંલોભનો સંક્રમ ન હોવાથી શેષ ૧૨, નપુંસકવેદના ક્ષય પછી ૧૧, સ્ત્રીવેદના ક્ષય પછી ૧૦, એ પાંચ સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ સમયોન બે આવલિકા રહે ત્યારે પુરુષવેદ અપતદ્ગ્રહ થવાથી શેષ ચાર સંજવલન રૂપ પતદ્ગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી ૧૦નો સંક્રમ હોય છે. અને હાસ્યષટ્કનો ક્ષય થયા બાદ પુરુષવેદ અને સંક્રોધાદિ ત્રણ એ ચારનો સંક્રમ સમયોન બે આવલિકા સુધી ચારના પતદ્ગ્રહમાં થાય છે. તેમજ હાસ્યષટ્કના ક્ષય પછી સમયોન બે આવલિકા કાળે પુરુષવેદનો સંપૂર્ણ ક્ષય થઈ જાય છે. તેથી સંક્રોધમાં સંક્રમવા યોગ્ય કોઈપણ પ્રકૃતિ રહેતી નથી. કારણકે અંતરકરણ કર્યા પછી સંક્રોધાદિ ચારનો સંક્રમ અનુક્રમે જ થાય છે, માટે પુરુષવેદના ક્ષય સાથે જ સંક્રોધની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે હવે પછી પણ ક્રોધાદિનો ક્ષય થાય ત્યારે માનાદિકમાં સંક્રમવા યોગ્ય કોઈ પ્રકૃતિ ન રહેવાથી સંક્રોધના ક્ષયની સાથે જ સંમાનની, સંમાનના ક્ષયની સાથે

જ સંભાયાની અને સંભાયાના ક્ષયની સાથે જ સંલોભની પતદ્વચ્છતા નષ્ટ થાય છે. તેથી પુરુષવેદના ક્ષયની પછી સંભાનાદિક ત્રણના પતદ્વચ્છતામાં અંતર્મુદ્ધર્ત કાળ સુધી સંકોધાદિ ત્રણનો, સંકોધનો ક્ષય થયા પછી સંભાયાદિ બેના પતદ્વચ્છતામાં અંતર્મુદ્ધર્ત સુધી સંભાનાદિ બેનો અને સંભાનનો ક્ષય થયા બાદ સંલોભરૂપ એકના પતદ્વચ્છતામાં અંતર્મુદ્ધર્ત કાળ સુધી એક સંભાયાનો સંક્રમ થાય છે. અને સંભાયાનો ક્ષય થયા પછી મોહનીયકર્મની કોઇપણ પ્રકૃતિનો કોઇપણ પ્રકૃતિમાં સંક્રમ થતો નથી.

અંતરકરણ કર્યા પછી સંલોભનો સંક્રમ થતો નથી માટે અંતરકરણ થયું છે કે નથી થયું તેમજ ઔપશમિક તથા ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો સંક્રમ થાય છે, ક્ષાયિકને નહીં માટે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી છે કે અન્ય સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે તેમજ અનંતાનુબંધિ, સમ્યક્ત્વમોહનીય તથા મિશ્રમોહનીયની ઉદ્વલના કરી હોય તેને તેનો, અથવા અનંતાનુબંધિની ઉદ્વલના કરી મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે આવેલ જીવને તેની પ્રથમ બંધાવણિમાં અનંતાનુબંધિનો સંક્રમ હોતો નથી, અન્યને હોય છે અને શેષ મોહનીયની પ્રકૃતિઓનો ક્ષય અથવા ઉપશમ ન થાય ત્યાં સુધી સંક્રમ હોય છે પણ પછી હોતો નથી. આ બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાથી સંક્રમસ્થાનો સહેલાઈથી શોધી શકાશે.

કયા કયા સંક્રમસ્થાને કયું કયું ગુણસ્થાનક :- હવે કયું કયું સંક્રમસ્થાન કયા કયા ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે તે બતાવે છે. ૨૭ તથા ૨૬નો સંક્રમ પહેલે અને ચારથી સાત એમ કુલ પાંચ ગુણસ્થાનકે હોય છે. ૨૫નો સંક્રમ પ્રથમના ત્રણ ગુણસ્થાનકે હોય છે. અને ૨૩નો સંક્રમ પહેલે તેમજ ચારથી સાત અને આઠમાથી નવમા ગુણસ્થાનકે અંતરકરણ ન કરે ત્યાં સુધી ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોવાથી કુલ સાત ગુણસ્થાનકે હોય છે. ૨૨નો સંક્રમ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનારને મિથ્યાત્વનો ક્ષય થયા બાદ ચારથી સાત એ ચાર ગુણઠાણે હોય છે. અને ઉપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં અંતરકરણ કર્યા પછી સંલોભ વિના પણ ૨૨નો સંક્રમ હોય છે. ૨૧નો સંક્રમ ૨૪ની સત્તાવાળાને ત્રીજે તથા બીજે અને ૨૨ની સત્તાવાળા ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ચારથી સાત તેમજ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ચારથી નવમા ગુણસ્થાનકના સંખ્યાતાભાગ સુધી હોવાથી કુલ આઠ ગુણઠાણે હોય છે.

દર્શનસપ્તકનો ક્ષય કરેલ આત્માને જે ગુણઠાણે જેટલી પ્રકૃતિ બંધાતી હોય તેટલી જ પ્રકૃતિઓ પતદ્વચ્છ હોય છે. માટે ચોથે ૧૭, પાંચમે ૧૩, અને સર્વવિરતને છઠ્ઠે, સાતમે અને આઠમે ૮ પ્રકૃતિરૂપ ત્રણ પતદ્વચ્છ હોય છે. અને દર્શનત્રિકની સત્તાવાળા ક્ષાયોપશમિક અથવા ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને બંધ કરતાં સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય એ બે પ્રકૃતિઓ પતદ્વચ્છતામાં વધારે હોવાથી ૧૭, ૧૩, અને ૮ ને બદલે ક્રમશઃ ૧૮, ૧૫, ૧૧ પ્રકૃતિરૂપ ત્રણ પતદ્વચ્છ હોય છે. તેમજ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં મિથ્યાત્વમોહનીયનો ક્ષય થયા પછી સમ્યક્ત્વમોહનીય પતદ્વચ્છ હોય છે પણ મિશ્રમોહનીય પતદ્વચ્છ ન હોવાથી ચારથી સાત ગુણઠાણે ઉપરોક્ત ત્રણ પતદ્વચ્છતામાંથી એક પ્રકૃતિ ઓછી થવાથી ક્રમશઃ ૧૮, ૧૪, ૧૦ પ્રકૃતિરૂપ ત્રણ પતદ્વચ્છ હોય છે. અને મિશ્રગુણઠાણે બંધાતી ૧૭ પ્રકૃતિરૂપ એક જ પતદ્વચ્છ હોય છે, અન્ય પતદ્વચ્છ હોતા નથી.

પહેલે ગુણઠાણે મિથ્યાત્વ પતદ્વચ્છ હોય તેવા જીવને ૨૨ અને અન્યને ૨૧ પ્રકૃતિરૂપ એ બે પતદ્વચ્છ હોય છે અને સાસ્વાદન ગુણઠાણે બધ્યમાન ૨૧ પ્રકૃતિરૂપ એક જ પતદ્વચ્છ હોય છે અને ક્ષપકશ્રેણિમાં તેમજ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં નવમા ગુણઠાણે પાંચ, ચાર, ત્રણ, બે અને એક પ્રકૃતિરૂપ પાંચ બંધસ્થાન હોવાથી પાંચ પતદ્વચ્છ હોય છે. તેમજ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં મિશ્રમોહનીય મિથ્યાત્વનું અને સમ્યક્ત્વમોહનીય મિશ્ર અને મિથ્યાત્વનું પતદ્વચ્છ હોવાથી આ બે અને પૂર્વોક્ત પાંચ એમ ૭, ૬, ૫, ૪, ૩ અને ૨ પ્રકૃતિરૂપ છ પતદ્વચ્છ હોય છે. એમ કુલ મોહનીયકર્મના અઠાર જ પતદ્વચ્છ હોય છે પણ તેથી અધિક હોતા નથી.

હવે શ્રેણિ આશ્રયી નવમે ગુણસ્થાનકે કયા કયા પતદ્વચ્છતામાં કેટલા અને કયા સંક્રમસ્થાનો હોય છે, તે કહે છે. :- ઉપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં બંધાતી પાંચ અને સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય એ સાતના પતદ્વચ્છતામાં અંતરકરણ કર્યા પહેલા સમ્યક્ત્વમોહનીય વિના ૨૩, અંતરકરણ કર્યા પછી સંલોભ વિના ૨૨, નપુંસકવેદનો ઉપશમ કર્યા બાદ ૨૧ અને સ્ત્રીવેદનો ઉપશમ કર્યા બાદ ૨૦, એ ચાર સંક્રમસ્થાનો હોય છે. તેમજ એ જ જીવને પુરુષવેદ અપતદ્વચ્છ થાય ત્યારે તે વિના શેષ દના પતદ્વચ્છતામાં સમયોન બે આવલિકા સુધી પૂર્વોક્ત ૨૦, તથા હાસ્યષટ્કનો ઉપશમ થયા પછી સમયોન બે આવલિકા સુધી ૧૪, અને પુરુષવેદનો ઉપશમ થયા બાદ ૧૩, એમ ત્રણ સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

પાંચના પતદ્વગ્રહમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અંતરકરણ ન કરે ત્યાં સુધી તથા ક્ષપકશ્રેણિમાં આઠ કષાયનો ક્ષય ન કરે ત્યાં સુધી ૨૧, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અંતરકરણ કર્યા પછી સંલોભ વિના ૨૦, એને જ નપુંસકવેદના ઉપશમ પછી ૧૮, સ્ત્રીવેદના ઉપશમ પછી ૧૮ તથા ક્ષપકશ્રેણિમાં આઠ કષાયના ક્ષય પછી ૧૩, અંતરકરણ કર્યા બાદ સંલોભ વિના ૧૨, નપુંસકવેદના ક્ષય પછી ૧૧, સ્ત્રીવેદના ક્ષય પછી ૧૦, અથવા ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સંકોધની પતદ્વગ્રહતા નષ્ટ થયા બાદ પાંચના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી ૧૩, અપ્રત્યાપ્ત પ્રત્યાપ્ત બે કોધનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા સુધી ૧૧ અને સંકોધનો ઉપશમ થયા પછી અંતર્મુદૂર્ત સુધી ૧૦, એમ આઠ સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં પુરુષવેદ અપતદ્વગ્રહ થાય ત્યારે ચારના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી ૧૮, એને જ હાસ્યષટ્કનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા સુધી ૧૨, પુરુષવેદના ઉપશમ પછી ૧૧, અને ઔપશમિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સંમાન અપતદ્વગ્રહ થાય ત્યારે સમયોન બે આવલિકા સુધી ૧૦, અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં પુરુષવેદ અપતદ્વગ્રહ થાય ત્યારે સમયોન બે આવલિકા સુધી ૧૦ અને ઔપશમિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાપ્ત પ્રત્યાપ્ત બે માનનો ઉપશમ થાય ત્યારે સમયોન બે આવલિકા સુધી ૮, તથા એને જ સંમાનનો ઉપશમ થયા બાદ અંતર્મુદૂર્ત સુધી ૭, અને ક્ષપકશ્રેણિમાં હાસ્યષટ્કનો ક્ષય થયા પછી ચારના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી ૪, એમ સાત સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સંકોધ અપતદ્વગ્રહ થાય ત્યારે સંમાયા વગેરે ત્રણના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી મધ્યમના આઠ કષાય અને સંજ્વલન કોષાદિક ત્રણ એ ૧૧, તથા એને જ અપ્રત્યાપ્ત પ્રત્યાપ્ત એ બે કોધનો ઉપશમ થાય ત્યારે સમયોન બે આવલિકા સુધી ૮, અને એને જ સંકોધનો ઉપશમ થયા બાદ અંતર્મુદૂર્ત સુધી ૮, તેમજ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સંમાયા અપતદ્વગ્રહ થયા બાદ સંલોભ અને મિશ્ર તથા સમ્યક્ત્વમોહનીય એ ત્રણના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી અપ્રત્યાપ્ત પ્રત્યાપ્ત વગેરે ત્રણ માયા, બે લોભ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ ૭, અને તેને જ બે માયાનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા સુધી ૫, અને સંમાયાના ઉપશમ પછી અંતર્મુદૂર્ત સુધી ૪, તેમજ ક્ષપકશ્રેણિમાં પુરુષવેદના ક્ષયની સાથે જ સંકોધ અપતદ્વગ્રહ થવાથી શેષ ત્રણના પતદ્વગ્રહમાં સંલોભ વિના ૩, એમ ત્રણના પતદ્વગ્રહમાં સાત સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સંમાન અપતદ્વગ્રહ થયા બાદ માયા અને લોભ એ ૨ના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી અપ્રત્યાપ્તનીય વગેરે ત્રણ માન, ત્રણ માયા, અને બે લોભ એ ૮, અને બે માનનો ઉપશમ થયા બાદ સમયોન બે આવલિકા સુધી ૬, અને સંમાનના ઉપશમ પછી અંતર્મુદૂર્ત સુધી ૫, તેમજ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સંલોભની અપતદ્વગ્રહતા પછી મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય રૂપ બેના પતદ્વગ્રહમાં મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર એ ૨, અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં સંકોધના ક્ષયની સાથે જ સંમાનની અપતદ્વગ્રહતા થવાથી શેષ બેમાં સંમાન અને માયા એ ૨, એમ ચાર સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સંમાયાની પતદ્વગ્રહતા પછી લોભ રૂપ એકના પતદ્વગ્રહમાં સમયોન બે આવલિકા સુધી અપ્રત્યાપ્તનીય વગેરે ત્રણ માયા અને બે લોભ એમ ૫, બે માયાના ઉપશમ પછી સમયોન બે આવલિકા સુધી ૩, અને સંમાયાના ઉપશમ બાદ અંતર્મુદૂર્ત સુધી ૨, તેમજ ક્ષપકશ્રેણિમાં એજ એકના પતદ્વગ્રહમાં સંમાયા ૧, એમ ચાર સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

મોહનીયકર્મમાં સંક્રમસ્થાન વાર પતદ્વગ્રહો :- હવે કયા કયા સંક્રમસ્થાનો કયા કયા પતદ્વગ્રહમાં પડે છે, ... તે કહે છે. -

૨૮ની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વ વિના ૨૭નો સંક્રમ બંધાતી ૨૨માં, ચોથે ગુણસ્થાનકે સમ્યક્ત્વમોહનીય વિના ૨૭નો ૧૮માં, પાંચમે ગુણસ્થાનકે ૧૫માં, અને છઠ્ઠે તથા સાતમે ગુણસ્થાનકે ૧૧માં, એમ કુલ ચાર પતદ્વગ્રહમાં હોય છે.

૨૭ની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિ ને મિથ્યાત્વ વિના શેષ ૨૬નો સંક્રમ ૨૨માં, ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિની અભ્યંતર આવલિકામાં વર્તમાન ૨૮ની સત્તાવાળા ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને સમ્યક્ત્વ તથા મિશ્રમોહનીય વિના શેષ

૨૬નો ૪થે ગુણસ્થાને ૧૮માં, પાંચમે ગુણઠાણે ૧૫માં, છઠ્ઠે તથા સાતમે ગુણઠાણે ૧૧માં એમ કુલ ચાર પતદ્વગ્રહમાં થાય છે.

૨૬ની સત્તાવાળા મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાત્વ વિના શેષ ૨૫નો સંક્રમ મિથ્યાત્વ વિના બધ્યમાન ૨૧માં, સાસ્વાદન ગુણઠાણે ૨૮ની સત્તાવાળાને એ જ ૨૫નો ૨૧માં, મિશ્ર ગુણઠાણે ૨૮ તથા ૨૭ની સત્તાવાળાને ૨૫નો બધ્યમાન ૧૭માં એમ બે પતદ્વગ્રહમાં થાય છે.

૨૪ની સત્તાવાળો સમ્યગ્દૃષ્ટિ પ્રથમ ગુણઠાણે આવે ત્યારે ૨૮ની સત્તા થાય પણ પ્રથમ બંધાવલિકામાં વર્તમાનને અનંતાનુબંધિ અને મિથ્યાત્વ વિના શેષ ૨૩નો સંક્રમ ૨૨માં, અને ૨૪ની સત્તાવાળાને ચોથા ગુણસ્થાનકે અનંતાનુબંધિ અને સમ્યક્ત્વમોહનીય વિના ૨૩નો ૧૮માં, પાંચમે ગુણઠાણે ૧૫માં, છઠ્ઠે, સાતમે તથા આઠમે ગુણઠાણે ૧૧માં અને નવમે ગુણઠાણે અંતરકરણ કર્યા પહેલાં ૭માં, એમ પાંચ પતદ્વગ્રહમાં થાય છે.

૨૪ની સત્તાવાળા ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં મિથ્યાત્વનો ક્ષય થાય ત્યારે ૨૩ની સત્તાવાળાને ચોથા ગુણઠાણે સમ્યક્ત્વમોહનીય વિના શેષ ૨૨નો સંક્રમ સમ્યક્ત્વમોહનીય અને બધ્યમાન ૧૭ એમ ૧૮માં, પાંચમે ગુણસ્થાનકે બીજા ચાર કષાય વિના ૧૪માં, છઠ્ઠે તથા સાતમે ગુણઠાણે ત્રીજા ચાર કષાય વિના ૧૦માં, અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અંતરકરણ કર્યા પછી સમ્યક્ત્વમોહનીય અને સંલોભ વિના ૨૨નો સંક્રમ સાતમાં, એમ ચાર પતદ્વગ્રહમાં થાય છે.

જે આચાર્યો ૨૪ની સત્તાવાળો ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં મિથ્યાત્વાભિમુખને સાસ્વાદન ગુપ્તપ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે માને છે. તેમના મતે ૨૧નો સંક્રમ ૨૧માં થાય. જો કે સાસ્વાદન ગુણઠાણે આવતાંની સાથે જ તેને ૨૮ ની સત્તા થાય. (કેમકે આવતાં જ અનં-૪ બાંધે છે.) મિશ્ર ગુણઠાણે બધ્યમાન ૧૭માં, ૨૨ની સત્તાવાળા ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને અને ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ચોથે ગુણઠાણે પણ બધ્યમાન ૧૭માં, પાંચમે ૧૩માં, છઠ્ઠે, સાતમે તથા આઠમે ૮માં, અને ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિની અંદર અંતરકરણમાં નપુંસકવેદના ઉપશમ પછી ૭માં, અને ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને નવમા ગુણઠાણે આઠ કષાયનો ક્ષય ન થાય અથવા અંતરકરણ ન કરે ત્યાં સુધી બધ્યમાન ૫માં, એમ છ કે (પાંચ) પતદ્વગ્રહમાં થાય છે.

હવે પછીના સંક્રમસ્થાનો માત્ર શ્રેણિમાં નવમા ગુણઠાણે જ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ બેનો સંક્રમ દસમે અને અગિયારમે ગુણઠાણે હોય છે. એ વિશેષતા છે.

ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં સ્ત્રીવેદનો ઉપશમ થયા બાદ ૨૦નો સંક્રમ ૭માં, પુરુષવેદ અપતદ્વગ્રહ થયા પછી પુરુષવેદ વિના ચાર સંજવલન, મિશ્ર તથા સમ્યક્ત્વમોહનીય એ ૬માં, તેમજ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અંતરકરણ કર્યા પછી સંલોભ વિના ૨૦નો બધ્યમાન ૫માં, એમ ત્રણ પતદ્વગ્રહમાં થાય છે. એજ જીવને નપુંસકવેદનો ઉપશમ થયા બાદ ૧૮નો સંક્રમ બધ્યમાન પાંચ પ્રકૃતિરૂપ એક જ પતદ્વગ્રહમાં થાય છે. તેને જ સ્ત્રીવેદના ઉપશમ પછી ૧૮નો સંક્રમ પ્રથમ બધ્યમાન ૫માં, અને પુરુષવેદ અપતદ્વગ્રહ થયા બાદ ૪માં, એમ બે પતદ્વગ્રહમાં થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં હાસ્યષટ્કનો ઉપશમ થયા બાદ ૧૪નો સંક્રમ ચાર સંજવલન, મિશ્ર તથા સમ્યક્ત્વમોહનીય એ છ પ્રકૃતિરૂપ એક પતદ્વગ્રહમાં અને એજ જીવને પુરુષવેદનો ઉપશમ થયા બાદ ૧૩નો સંક્રમ પ્રથમ એજ ૬માં, અને સં ક્રોધ અપતદ્વગ્રહ થયા પછી શેષ ૫માં, અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં આઠ કષાયના ક્ષય પછી પણ ૫માં, એમ બે પતદ્વગ્રહમાં થાય છે.

ક્ષપકશ્રેણિમાં અંતરકરણ કર્યા પછી સં લોભ વિના ૧૨નો સંક્રમ ૫માં, તથા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં હાસ્યષટ્કનો ઉપશમ થયા બાદ ૪માં, એમ બે પતદ્વગ્રહમાં થાય છે.

ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં ૧૧નો સંક્રમ સં ક્રોધ અપતદ્વગ્રહ થયા બાદ ૫માં, અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં નપુંસકવેદનો ક્ષય થયા પછી ૫માં, અને ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં પુરુષવેદના ઉપશમ પછી ૪માં, તેમજ સં ક્રોધ અપતદ્વગ્રહ થયા પછી ૩માં, એમ ત્રણ પતદ્વગ્રહમાં થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સંક્રોધના ઉપશમ પછી ૧૦નો સંક્રમ પમાં, અને સંમાન અપતદ્ગ્રહ થાય ત્યારે એજ જીવને ૪માં થાય છે. અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં સ્ત્રીવેદના ક્ષય પછી બધ્યમાન પાંચમાં અને પુરુષવેદની અપતદ્ગ્રહતા થાય ત્યારે સમયોન બે આવલિકા સુધી ચારમાં દશનો સંક્રમ થાય છે.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાઠ પ્રત્યાઠ ક્રોધનો ઉપશમ થયા પછી ૮નો સંક્રમ સં માનાદિ ઉમાં થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાઠ પ્રત્યાઠ માનનો ઉપશમ થયા બાદ ૮નો સંક્રમ ૪માં અને ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉપશમશ્રેણિમાં સં ક્રોધનો ઉપશમ થયા બાદ સં માનાદિક ઉમાં તથા એને ૪ સં માન અપતદ્ગ્રહ થાય ત્યારે સં માયા તથા લોભ એ ૨ના પતદ્ગ્રહમાં થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સં માનનો ઉપશમ થયા પછી ૭નો સંક્રમ ૪માં અને સં માયા અપતદ્ગ્રહ થાય ત્યારે ઉમાં થાય છે.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાઠ પ્રત્યાઠ માનનો ઉપશમ થયા પછી ૬નો સંક્રમ સં માયા અને લોભ એ ૨માં થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાઠ પ્રત્યાઠ માયાનો ઉપશમ થયા બાદ ૫નો સંક્રમ ઉમાં, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સં માનનો ઉપશમ થયા બાદ ૨માં, અને સં માયા અપતદ્ગ્રહ થાય ત્યારે સં લોભરૂપ ૧માં થાય છે.

ક્ષપકશ્રેણિમાં હાસ્યષટ્કનો ક્ષય થયા પછી સં લોભ વિના ૪નો સંક્રમ સં ક્રોધાદિક ૪માં અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સં માયાનો ઉપશમ થયા બાદ ઉમાં થાય છે.

ક્ષપકશ્રેણિમાં પુરુષવેદના ક્ષય પછી ૩નો સંક્રમ ઉમાં અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અપ્રત્યાઠ પ્રત્યાઠ માયાનો ઉપશમ થયા બાદ ૧ લોભમાં થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં લોભ અપતદ્ગ્રહ થયા બાદ ૨નો સંક્રમ ૨માં અથવા ક્ષપકશ્રેણિમાં ક્રોધનો ક્ષય થયા પછી ૨નો સં માયા અને સં લોભ એ ૨માં અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં સં માયાનો ઉપશમ થયા બાદ સં લોભ રૂપ ૧માં થાય છે.

ક્ષપકશ્રેણિમાં સંમાનનો ક્ષય થયા પછી ૧ સં માયાનો સં લોભ રૂપ ૧ના પતદ્ગ્રહમાં સંક્રમ થાય છે.

નામકર્મના સંક્રમસ્થાન તથા પતદ્ગ્રહસ્થાનો :- નામકર્મના સંક્રમસ્થાનો અને પતદ્ગ્રહસ્થાનોનો વિચાર કરતાં પહેલાં સત્તાસ્થાનો અને બંધસ્થાનો કહે છે.

નામકર્મની સર્વ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય ત્યારે ૧૦૩, જિનનામ સત્તામાં ન હોય ત્યારે ૧૦૨, આહારકસપ્તક વિના શેષ સર્વ પ્રકૃતિઓ હોય ત્યારે ૯૬ અને જિનનામ તથા આહારકસપ્તક વિના શેષ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય ત્યારે ૯૫. આ ચાર સત્તાસ્થાનોને પ્રથમ સત્તાસ્થાન ચતુષ્ક કહેવાય છે.

આ ચાર સત્તાસ્થાનવાળા જીવોને ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણઠાણે સ્થાવરદ્વિક વગેરે નામકર્મની ૧૩ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થયા બાદ ક્રમશઃ ૯૦, ૮૮, ૮૩ અને ૮૨. આ ચાર સત્તાસ્થાનો થાય છે. આ દ્વિતીય સત્તાસ્થાન ચતુષ્ક કહેવાય છે.

૯૫ની સત્તાવાળાને દેવદ્વિકની ઉદ્ધવના થયા બાદ અથવા ૮૪ની સત્તાવાળાને વૈક્રિયસપ્તક તથા દેવદ્વિક અથવા વૈક્રિયસપ્તક અને નરકદ્વિક એ નવનો બંધ થાય ત્યારે ૮૩, અને ૮૩માંથી નરકદ્વિક અને વૈક્રિયસપ્તક એ નવની ઉદ્ધવના થાય ત્યારે ૮૪, અથવા ૮૨ની સત્તાવાળાને મનુષ્યદ્વિકનો બંધ થાય ત્યારે ૮૪, અને તેમાંથી મનુષ્યદ્વિકની ઉદ્ધવના થાય ત્યારે ૮૨નું સત્તાસ્થાન થાય છે. આ ત્રણ સત્તાસ્થાનોને અધ્રુવ સત્તાસ્થાન કહેવાય છે.

૮૨નું સત્તાસ્થાન, ૮૫ની સત્તાવાળાને ક્ષપકશ્રેણિમાં ૧૩ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થયા બાદ અને ૮૪ની સત્તાવાળા તેઉકાય - વાયુકાયને મનુષ્યદ્વિકની ઉદ્ભવના થયા બાદ - એમ બે રીતે આવે છે, તેથી બન્નેમાં પ્રકૃતિઓ ભિન્ન હોવા છતાં પ્રકૃતિઓની સંખ્યા સમાન હોવાથી એક જ ગણાય છે.

આ દશ સત્તાસ્થાનોમાંથી ૮૦ અને ૮૩ એ બે સત્તાસ્થાનો સંક્રમમાં આવતા નથી. તેનું કારણ આગળ સમજાવશે. તે સિવાયના આઠ સત્તાસ્થાનો સંક્રમમાં છે. તેમ જ ૮ અને ૮ પ્રકૃતિરૂપ બે સત્તાસ્થાનો ચૌદમા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે હોવાથી પતદ્વગ્રહના અભાવે સંક્રમ રૂપે થતા નથી તથા ૧૦૧, ૮૪, ૮૮, અને ૮૧ આ ચાર સંક્રમસ્થાનો સત્તાસ્થાનોથી અતિરિક્ત છે તેથી સત્તાસ્થાનોની જેમ કુલ સંક્રમસ્થાનો પણ બાર છે.

૨૩, ૨૫, ૨૬, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, અને ૧ પ્રકૃતિરૂપ જે આઠ બંધસ્થાનો છે, તેજ આઠ પતદ્વગ્રહ સ્થાનો છે.

નામકર્મના પતદ્વગ્રહોમાં સંક્રમસ્થાનો :- હવે કયા કયા પતદ્વગ્રહમાં કેટલા અને કયા કયા સંક્રમસ્થાનો હોય છે, તે કહે છે.....

આઠમા ગુણસ્થાનકના સાતમા ભાગથી દસમા ગુણસ્થાનક સુધી એક યશઃકીર્તિ બંધાય છે તેથી યશઃકીર્તિરૂપ ૧ પ્રકૃતિનું પતદ્વગ્રહ હોય છે. પરંતુ ત્યાં તે સિવાય નામકર્મની બીજી કોઈ પ્રકૃતિ બંધાતી ન હોવાથી યશઃકીર્તિનો સંક્રમ થતો નથી.

સામાન્યથી અનેક જીવો આશ્રયી ઉપશમશ્રેણિમાં આઠમા ગુણઠાણાથી દસમા ગુણઠાણા સુધી અને ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણઠાણે નામકર્મની ૧૩ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય ન થાય ત્યાં સુધી ૧૦૩ વગેરે પ્રથમના ચાર સત્તાસ્થાનો હોય છે અને ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણઠાણે ૧૩ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થયા પછી દશમા ગુણઠાણા સુધી ૮૦, ૮૮, ૮૩, ૮૨ એ ચાર સત્તાસ્થાનો હોય છે.

તેથી આઠમા ગુણઠાણાના સાતમા ભાગથી ઉપશમશ્રેણિમાં દશમા ગુણઠાણા સુધી અને ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણઠાણાના પહેલા ભાગ સુધી યશઃકીર્તિ રૂપ ૧ ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૦૩, ૧૦૨, ૮૬, અને ૮૫ ની સત્તાવાળા જીવોને યશઃકીર્તિ વિના ક્રમશઃ ૧૦૨, ૧૦૧, ૮૫ અને ૮૪ પ્રકૃતિરૂપ ચાર, અને ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણસ્થાનકના બીજા ભાગથી દશમા ગુણસ્થાનક સુધી ૮૦, ૮૮, ૮૩ અને ૮૨ ની સત્તાવાળા જીવોને યશઃકીર્તિ વિના ક્રમશઃ ૮૮, ૮૮, ૮૨ અને ૮૧ પ્રકૃતિરૂપ ચાર, એમ કુલ આઠ સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય ત્રેવીસ પ્રકૃતિઓનો બંધ કરનારા તિર્યચ અને મનુષ્યો હોય છે. અને સામાન્યથી આ ત્રેવીસ પ્રકૃતિ બાંધતા તેઓને ૧૦૨, ૮૫, ૮૩, ૮૪, ૮૨, એ પાંચ સત્તાસ્થાનો હોય છે. તેથી ૨૩ ના પતદ્વગ્રહમાં તિર્યચોને આ પાંચ અને મનુષ્યોને ૮૨નું સત્તાસ્થાન ન હોવાથી શેષ ચાર સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓનો બંધ કરનારા સામાન્યથી નરક સિવાય ત્રણ ગતિના જીવો હોય છે. અને ત્રેવીસના બંધસ્થાનની જેમ પચ્ચીસના બંધે પણ સામાન્યથી પાંચ સત્તાસ્થાનો હોય છે. તેથી અહીં પણ ૨૫ના પતદ્વગ્રહમાં તિર્યચોને પાંચેય સંક્રમસ્થાનો હોય છે પરંતુ મનુષ્યોને ૮૨ વિના ચાર અને દેવોને ૧૦૨ તથા ૮૫ પ્રકૃતિરૂપ બે સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

અપર્યાપ્ત ત્રસ પ્રાયોગ્ય ૨૫ પ્રકૃતિઓ બંધ કરનાર મનુષ્ય અને તિર્યચો જ હોય છે, તેથી તે પચ્ચીસના પતદ્વગ્રહમાં પણ મનુષ્યોને ૮૨ વિના ચાર, અને તિર્યચોને પાંચે સંક્રમસ્થાનો હોય છે, પરંતુ અપર્યાપ્ત મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય પચ્ચીસનો બંધ કરનાર તિર્યચોને ૮૨નું સત્તાસ્થાન ન હોવાથી તે વિના શેષ ચાર સંક્રમસ્થાન હોય છે.

પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય છવીસ પ્રકૃતિઓનો બંધ કરનાર નરક વિના ત્રણ ગતિના જીવો હોય છે અને સામાન્યથી પૂર્વોક્ત પાંચ સત્તાસ્થાનો હોવાથી છવીસના પતદ્વગ્રહમાં પણ તિર્યચોને પાંચ સંક્રમસ્થાનો છે પરંતુ મનુષ્યોને ૮૨ વિના ચાર, અને દેવોને ૧૦૨, ૮૫ એમ બે સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

દેવ અથવા નરક પ્રાયોગ્ય ૨૮ પ્રકૃતિના પતદ્વગ્રહમાં ૧૦૨ની સત્તાવાળાને ૧૦૨, પ્રથમ નરકાયુ બાંધી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી જિનનામ બાંધનાર ૮૬ ની સત્તાવાળા મનુષ્યને મિથ્યાત્વ અને નરકાભિમુખ અવસ્થામાં

નરક પ્રાયોગ્ય ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં ૯૬, અને દેવ તથા નરક પ્રાયોગ્ય એમ બન્ને પ્રકારના ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં ૯૫ની સત્તાવાળા મનુષ્ય તથા તિર્યચને ૯૫, ૯૫ની સત્તાવાળાને દેવદિકની અથવા નરકદિકની બંધાવલિકા વ્યતીત ન થાય ત્યાં સુધી ૯૩, ૯૩ની સત્તાવાળાને વૈક્રિયસપ્તક અને દેવદિક અથવા વૈક્રિયસપ્તક અને નરકદિક એ નવની પ્રથમ બંધાવલિકામાં ૮૪, એમ પાંચ સંક્રમસ્થાનો હોય છે અર્થાત્ નરક પ્રાયોગ્ય ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં પાંચ અને દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ના પતદ્વગ્રહમાં ૯૬ વિનાના ચાર સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

તિર્યચ, મનુષ્ય અને જિનનામ સહિત દેવ પ્રાયોગ્ય એમ ત્રણે પ્રકારના ૨૮ પ્રકૃતિના બંધરૂપ પતદ્વગ્રહમાં સામાન્યથી ૧૦૩, ૧૦૨, ૯૬, ૯૫, ૯૩, ૮૪ અને ૮૨ એ સાત સંક્રમસ્થાનો હોય છે. તેમાં તિર્યચ પ્રાયોગ્ય પતદ્વગ્રહમાં દેવતાઓને તથા નારકોને ૧૦૨ અને ૯૫ એ બે સત્તાસ્થાનો હોવાથી બે સંક્રમસ્થાનો, મનુષ્યોને ૧૦૨, ૯૫, ૯૩ અને ૮૪ એ ચાર અને તિર્યચોને ૮૨ સહિત એ પાંચ સંક્રમસ્થાનો હોય છે, મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય પતદ્વગ્રહમાં દેવતાઓને ૧૦૨ અને ૯૫ રૂપ બે સત્તાસ્થાન હોવાથી બે, નારકોને એ બે ઉપરાંત જિનનામ સહિત ૯૬ની સત્તા હોય ત્યારે અપર્યાપ્ત - અવસ્થામાં મિથ્યાદૃષ્ટિને ૯૬ એમ ત્રણ, મનુષ્ય તથા તિર્યચોને ૧૦૨, ૯૫, ૯૩ અને ૮૪ એમ ચાર સંક્રમસ્થાનો હોય છે. જિનનામ સહિત દેવ પ્રાયોગ્ય પતદ્વગ્રહમાં ૧૦૩ની સત્તાવાળાને જિનનામકર્મની બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ ૧૦૩, બંધાવલિકામાં ૧૦૨, તેમજ આહારકસપ્તક વિના ૯૬ની સત્તાવાળાને જિનનામની બંધાવલિકા વ્યતીત થયા પછી ૯૬, અને જિનનામની પ્રથમ બંધાવલિકામાં ૯૫, એમ કુલ ચાર સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

ઉપર પ્રમાણે તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ પ્રાયોગ્ય ૩૦ના પતદ્વગ્રહમાં સામાન્યથી ૧૦૩ વગેરે સાત સંક્રમસ્થાનો છે. ત્યાં ઉદ્યોત સહિત તિર્યચ પ્રાયોગ્ય ૩૦ના પતદ્વગ્રહમાં દેવતા તથા નારકોને ૧૦૨ અને ૯૫ એ બે, મનુષ્યોને આ બે અને ૯૩ તથા ૮૪ એમ ચાર અને તિર્યચોને ૮૨ સહિત પાંચ સંક્રમસ્થાનો છે. જિનનામ સહિત મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય ૩૦ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૦૩ અને ૯૬ની સત્તાવાળા દેવોને ક્રમશઃ ૧૦૩, તથા ૯૬, એ બે, અને નારકોને ૧૦૩ની સત્તા ન હોવાથી ૯૬ નું એક સંક્રમસ્થાન હોય છે. આહારકદિક સહિત દેવ પ્રાયોગ્ય ૩૦ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૦૨ની સત્તાવાળા યતિને આહારકની અભ્યન્તર આવલિકામાં ૯૫ અને બંધાવલિકા વ્યતીત થયા પછી ૧૦૨, એમ બે સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

આહારકદિક અને જિનનામ સહિત દેવ પ્રાયોગ્ય ૩૧ના પતદ્વગ્રહમાં ૧૦૩ની સત્તા હોય છે, પરંતુ આહારકદિક અને જિનનામ એ ત્રણેની બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ ૧૦૩, જિનનામની પ્રથમ બંધાવલિકામાં જિનનામ વિના ૧૦૨, આહારકદિકની પ્રથમ બંધાવલિકામાં આહારકસપ્તક વિના ૯૬ અને જિનનામ તથા આહારકદિક એ ત્રણેની પ્રથમ બંધાવલિકામાં ૯૫, એમ ચાર સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

કેટલા અને કયા સંક્રમસ્થાનો કયા કયા પતદ્વગ્રહમાં સંક્રમે ..... તે કહે છે. :-

૧૦૩નો સંક્રમ દેવ પ્રાયોગ્ય ૩૧, ૨૮ અને જિનનામ સહિત મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય ૩૦ એમ ત્રણ પતદ્વગ્રહોમાં ૧૦૨ તથા ૯૫નો સંક્રમ ૨૩ આદિ આઠે પતદ્વગ્રહોમાં, ૧૦૧નો ૧ માં, ૯૬નો સંક્રમ ૨૮, ૨૯, ૩૦ અને ૩૧ એમ ચારમાં, ૯૩ અને ૮૪ એ બે સંક્રમસ્થાનો ૨૩, ૨૫, ૨૬, ૨૮, ૨૯ અને ૩૦ એ છમાં, ૯૪, ૮૯, ૮૮ અને ૮૧ આ ચાર સંક્રમસ્થાનો ૧માં, ૮૨નો સંક્રમ ૨૩, ૨૫, ૨૬, ૨૮, ૩૦ અને ૧ એમ છ પતદ્વગ્રહોમાં થાય છે.

આ પ્રમાણે પ્રકૃતિસંક્રમ કહ્યો.....

પ્રશ્ન :- પ્રકૃતિ એટલે કર્મ પરમાણુઓમાં અમુક સુખાદિ આપવાનો સ્વભાવ, અને સ્થિતિ એટલે સુખાદિ આપનાર કર્મ પરમાણુઓ આત્મા સાથે અમુક નિયત ટાઇમ સુધી રહી ફળ આપે તે, રસ એટલે અમુક પ્રમાણમાં સુખાદિ આપવાનો કર્મ પરમાણુઓમાં રહેલ જે પાવર અર્થાત્ શક્તિ તે ..... તો આ પ્રકૃતિ વગેરે ત્રણે અમૂર્ત હોવાથી અને તે કર્મ પરમાણુઓની અંદર જ રહેતા હોવાથી તેમાંથી બહાર કાઢી અન્ય પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિ - સ્થિતિ અને રસાદિક રૂપ કેમ બની શકે ? કદાચ તમે એમ કહો કે સંક્રમ્યમાણ પ્રકૃતિઓના કર્મ પરમાણુઓ પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિ રૂપે પરિણમે અર્થાત્ પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિ રૂપે થાય ત્યારે સ્વભાવ વિગેરે પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિ રૂપે થઈ જાય છે, માટે પ્રકૃતિસંક્રમ વગેરે કહી શકાય તો તે પણ બરાબર નથી. કારણકે અન્ય કર્મના પરમાણુઓને અન્ય કર્મના પરમાણુ રૂપે બનાવવા તેને પ્રદેશસંક્રમ કહેવાય છે. અને તે પ્રદેશસંક્રમમાં અન્ય સંક્રમો પણ આવી જાય છે, માટે પ્રકૃત્યાદિ ચાર પ્રકારનો સંક્રમ કહેવો નિરર્થક છે.

ઉત્તર :- પ્રકૃતિબંધ વગેરે ચાર પ્રકારનો બંધ. ઉદય, અને સંક્રમ એ ચારેય જુદાજુદા નહીં પરંતુ એક જ સાથે થાય છે. માત્ર શબ્દો એક સાથે બોલાતા નથી પરંતુ ક્રમપૂર્વક બોલાય છે. તેથી બંધ, ઉદય તેમજ સંક્રમ વગેરેમાં પ્રકૃતિ - સ્થિતિ વગેરે એક - એકનું ક્રમપૂર્વક વર્ણન કરાય છે. તેથી જ્યારે સાતાવેદનીયના કર્મ પરમાણુઓ અસાતાવેદનીય રૂપે પરિણમી અસાતા રૂપે બને છે ત્યારે તે પ્રદેશસંક્રમ કહેવાય છે. અને જ્યારે સાતાના પરમાણુઓ અસાતા રૂપે પરિણમે છે ત્યારે તે પરમાણુઓમાં પહેલાં જેટલો સુખ આપવાની શક્તિરૂપ પાવર હતો, તે હવે દુઃખ આપવાની શક્તિરૂપે પરિણમે છે તેને અનુભાગસંક્રમ કહેવાય છે. અને પહેલાં જે પરમાણુઓ અમુક નિયત ટાઇમ સુધી સુખ આપવાની યોગ્યતા રૂપે રહેવાના હતા તેના બદલે હવે તેટલા જ ટાઇમ સુધી દુઃખ આપવાની યોગ્યતા રૂપે રહેનારા થયા તે સ્થિતિસંક્રમ અને પહેલાં જે પરમાણુઓમાં સુખ આપવાનો સ્વભાવ હતો તે બદલાઈને હવે દુઃખ આપવાનો સ્વભાવ થયો, તે પ્રકૃતિસંક્રમ કહેવાય છે. માટે ઉપરના કોઈ દોષો આવતા નથી.....

પ્રશ્ન :- તમારા કહેવા પ્રમાણે કદાચ પ્રકૃતિ અને અનુભાગસંક્રમ થાય પરંતુ સ્થિતિરૂપ કાળ અમૂર્ત છે, તો અમૂર્ત પદાર્થનો અન્યમાંથી અન્યમાં સંક્રમ કેમ થાય ?

ઉત્તર :- અમે પહેલાં જ કહ્યું છે કે કર્મ પરમાણુઓમાંથી કાળને બહાર કાઢી અન્ય કર્મ પરમાણુઓમાં સ્થાપન કરવો એને સ્થિતિસંક્રમ કહ્યો નથી.... પરંતુ જે કર્મ પરમાણુઓ જેટલા ટાઇમ સુધી જે રૂપે ફળ આપવાના હતા તે પરમાણુઓ તેટલા ટાઇમ સુધી અન્યમાં સંક્રમ્યા બાદ એ રૂપે ફળ આપે છે... તેને સ્થિતિસંક્રમ કહ્યો છે... માટે કોઈ દોષ નથી.... અથવા તો જેમ કાળ રૂપ છ ઋતુઓ અમૂર્ત હોવા છતાં દેવાદિકના પ્રયોગથી એક - બીજામાં સંક્રમી અન્ય ઋતુઓનું કાર્ય અન્ય ઋતુઓમાં થાય છે, તેમજ તીર્થંકર પરમાત્મા વગેરેના પુન્યથી જેમ છ એ ઋતુઓ સમકાળે ફળે છે. તેમ....કાળ અમૂર્ત હોવા છતાં જીવના વીર્ય વિશેષથી સાતાવેદનીયના પરમાણુઓમાંથી તે કાળને દૂર કરી અસાતાવેદનીય રૂપે ફળ આપે તેવા નવા કાળનું આગમન કરે તેમ કહેવું તે પણ યોગ્ય જ છે.

-: અથ દ્વિતીય સ્થિતિસંક્રમ :-

(૧) ભેદ (૨) વિશેષલક્ષણ (૩) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ (૪) જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ (૫) સાઘાદિ અને (૬) સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા - આ છ અનુયોગ દ્વાર છે.

(૧) ભેદ :- પ્રકૃતિસંક્રમમાં અન્યપ્રકૃતિનયનરૂપ એક જ પ્રકારનો સંક્રમ બતાવેલો હોવાથી મૂળ આઠ કર્મનો અને ચાર આયુષ્યનો પરસ્પર સંક્રમ થતો નથી અર્થાત્ એઓના સંક્રમનો નિષેધ કર્યો છે. પરંતુ અહીં મૂળકર્મો અને આયુષ્યમાં પણ અપવર્તના અને ઉદ્વર્તના રૂપ સ્થિતિસંક્રમ થાય છે. માટે મૂળ પ્રકૃતિઓનો અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓનો એમ સ્થિતિસંક્રમ બે પ્રકારે કહી પુનઃ મૂળ કર્મોનો સ્થિતિસંક્રમ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠ પ્રકારે અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓનો સ્થિતિસંક્રમ મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે એકસો અઠાવન પ્રકારે કહ્યો છે.

(૨) વિશેષ લક્ષણ :- પ્રકૃતિસંક્રમ એક પ્રકારે હોવા છતાં અપવર્તના, ઉદ્વર્તના અને અન્યપ્રકૃતિનયનરૂપ સ્થિતિસંક્રમ ત્રણ પ્રકારે છે. (૧) લાંબા ટાઇમે ભોગવવા યોગ્ય દલિકોને થોડા ટાઇમમાં ભોગવવાની યોગ્યતાવાળા કરવા તે અપવર્તના સંક્રમ છે. (૨) અમુક થોડા ટાઇમમાં ભોગવવા યોગ્ય દલિકોની સ્થિતિ વધારી તેમાં લાંબા ટાઇમે ભોગવવા રૂપ યોગ્યતા કરવી તે ઉદ્વર્તના સંક્રમ (૩) વિવક્ષિત પ્રકૃતિના દલિકોની સ્થિતિને પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિની સ્થિતિ રૂપે બનાવવી તે અન્યપ્રકૃતિનયન રૂપ સ્થિતિસંક્રમ છે. એટલે પ્રકૃતિસંક્રમ અને પ્રદેશસંક્રમ અન્યપ્રકૃતિનયન રૂપ એક પ્રકારનો છે પરંતુ સ્થિતિસંક્રમ અને આગળ ઉપર બતાવાતો અનુભાગસંક્રમ ત્રણ ત્રણ પ્રકારે હોય છે.

જે પ્રકૃતિનો અપવર્તના સંક્રમ થાય છે ત્યારે તે પ્રકૃતિનો બંધ હોય કે ન પણ હોય પરંતુ જે પ્રકૃતિનો ઉદ્વર્તના સંક્રમ થાય તે વખતે તે પ્રકૃતિનો બંધ અવશ્ય હોય છે. અને અન્યપ્રકૃતિનયન સંક્રમ સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય વિના પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિઓનો બંધ હોય ત્યારે જ થાય છે. પરંતુ સમ્યક્ત્વમોહનીય તથા મિશ્રમોહનીયનો બંધ ન હોવા છતાં સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં મિથ્યાત્વ અને મિશ્રનો તથા મિશ્રમાં મિથ્યાત્વનો સંક્રમ થાય છે.

(૩) ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સંક્રમ પ્રમાણ :- જે ઉત્તર પ્રકૃતિઓનો પોતાના મૂળકર્મ જેટલો અને કષાયોનો ચારિત્રમોહનીય જેટલો સ્થિતિબંધ થતો હોય તે પ્રકૃતિઓ બંધોત્કૃષ્ટા કહેવાય છે. અને તેવી પ્રકૃતિઓ ..... પાંચ

જ્ઞાનાવરણીય, નવ દર્શનાવરણીય, અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ, સોળકષાય, ચાર આયુષ્ય, નરકદ્વિક, તિર્યચદ્વિક, એકેન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિયજાતિ, ઔદારિકસપ્તક, વૈક્રિયસપ્તક, તેજસ - કાર્મણસપ્તક, સેવાર્ત સંહનન, હુંડક સંસ્થાન, નીલવર્ણ અને કટુરસ વિના શેષ અશુભ વર્ણાદિ સાત, અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ, તીર્થકરનામ વિના સાત પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ, ત્રસચતુષ્ક, સ્થાવર, અસ્થિરષટ્ક, નીચગોત્ર અને પાંચ અંતરાય એમ સત્તાણું છે.

જે પ્રકૃતિઓનો સ્થિતિબંધ પોતાના મૂળકર્મથી ઓછો હોય તે સંક્રમોત્કૃષ્ટા કહેવાય છે. અને તેવી પ્રકૃતિઓ બાકીની એકસઠ છે. તેમજ મતાન્તરે વર્ણચતુષ્કના વીસેય પેટાભેદો બંધોત્કૃષ્ટા માનીએ તો કુલ ..... બંધોત્કૃષ્ટા ૧૧૦, અને સંક્રમોત્કૃષ્ટા શેષ ૪૮ છે.

જો કે પંચસંગ્રહના પ્રથમ ભાગના ત્રીજા દ્વારમાં ચારે આયુષ્યને બંધોત્કૃષ્ટા કહ્યા નથી, કેમકે મનુષ્ય અને તિર્યચ આયુષ્યનો સ્થિતિબંધ મૂળકર્મ જેટલો નથી અને દેવ તથા નરક આયુષ્યનો સ્થિતિબંધ મૂળકર્મની સમાન ૩૩ સાગરોપમ બંધોત્કૃષ્ટા હોવા છતાં પ્રયોજનના અભાવે તેમાં ગણી નથી, પણ પરમાર્થથી આ બે પ્રકૃતિઓ બંધોત્કૃષ્ટા છે, એમ ટીકાકારે બતાવેલ છે. પરંતુ આયુષ્ય કર્મની કોઇપણ પ્રકૃતિમાં અન્ય પ્રકૃતિનો સંક્રમ થતો ન હોવાથી તેની સ્થિતિ બંધ જેટલી જ રહે છે. માટે અહીં બંધોત્કૃષ્ટા કહી છે.

બંધાવલિકા અને સંક્રમાવલિકામાં કોઇપણ કરણ લાગતું નથી. તેથી કોઇપણ કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે બંધાવલિકા વીત્યા પછી તેનો સંક્રમ થઇ શકે પરંતુ બંધાવલિકા વીત્યા પછી રસોદય અથવા પ્રદેશોદય રૂપે તે - તે કર્મ ઉદયમાં ચાલુ જ હોય છે. અને ઉદય સમયથી આરંભી એક આવલિકાના અંતર્ગત રહેલ સ્થિતિસ્થાનોને ઉદયાવલિકા કહેવાય છે. અને તે ઉદયાવલિકાગત સ્થિતિસ્થાનોમાં રહેલ કર્મને પણ કોઇ કરણ લાગતું નથી, તેથી બંધાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની સંપૂર્ણ સ્થિતિ બધ્યમાન તેના પતદ્વગ્રહરૂપ પ્રકૃતિમાં ઉદયાવલિકાની ઉપર સંક્રમે છે.

દા.ત. બંધોત્કૃષ્ટા નીચગોત્રની સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમને બદલે અસત્કલ્પનાએ ૨૦ આવલિકા અને ઉચ્ચગોત્રની ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમને બદલે ૧૦ આવલિકાની કલ્પીએ ... તો ૨૦ આવલિકા પ્રમાણ નીચગોત્રનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી, તેની બંધાવલિકા વ્યતીત થયા પછી ૧૮ આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિ રહે ત્યારે સંક્રમને યોગ્ય થાય પરંતુ શરૂ થયેલ ઉદયાવલિકામાં પણ કોઇ કરણ લાગતું ન હોવાથી ઉદયાવલિકાની ઉપરની ૧૮ આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિને, તે વખતે બંધ શરૂ થયેલ ઉચ્ચગોત્રમાં ઉદયાવલિકાની ઉપર સંક્રમાવે છે. તેથી મિથ્યાત્વ વિના બંધોત્કૃષ્ટા દરેક પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ બંધાવલિકા અને ઉદયાવલિકા રૂપ બે આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ જેટલો થાય છે.

મિથ્યાત્વમોહનીયનો આવલિકા અધિક અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ થાય છે, કારણકે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે અતિસંકિલ્પ પરિણામે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી અંતર્મુહૂર્ત પછી જ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે પણ તે પહેલાં નહીં. તેથી સમ્યક્ત્વ પામે ત્યારે અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન મિથ્યાત્વની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા હોય છે તેમાંથી ઉદયાવલિકા ઉપરની બધી સ્થિતિ મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીયની ઉદયાવલિકાની ઉપર સંક્રમાવે છે.

અને ચારે આયુષ્યનો પરસ્પર સંક્રમ ન હોવાથી તેમજ બધ્યમાન આયુષ્યના અબાધાકાળમાં વિવક્ષિત આયુષ્યના દલિકો પણ ન હોવાથી તથા ઉદય વિના પણ બંધાવલિકા પછી નિર્વ્યાધાત ભાવિની અપવર્તના અને બંધ વખતે ઉદ્વર્તના થાય છે, માટે સ્વસંક્રમની અપેક્ષાએ દેવ - નરક આયુષ્યનો ૩૩ સાગરોપમ અને મનુષ્ય - તિર્યચ આયુષ્યનો ૩ પલ્યોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ થાય છે.

શંકા :- તત્કાળ બંધાયેલ કર્મમાં અમુક વર્ષો પ્રમાણ અબાધાકાળ હોય છે તો અબાધાકાળમાં દલિક રચના ન હોવાથી બંધાવલિકા વ્યતીત થયા પછી ઉદયાવલિકા કેવી રીતે શરૂ થાય ?

ઉત્તર :- જે વખતે જે કર્મ બંધાય તે વખતે પૂર્વબદ્ધ તે કર્મ સર્વથા સત્તામાં ન જ હોય, તો જ આ શંકા બરાબર છે, પરંતુ ધ્રુવસત્તાવાળી પ્રકૃતિઓની હંમેશા સત્તા હોવાથી અને મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં તે કર્મોનો યથાસંભવ હંમેશા બંધ ચાલુ હોવાથી નવીન કર્મ બંધાય ત્યારે તે નવીન કર્મના અબાધાસ્થાનોમાં પણ પૂર્વબદ્ધ અને જેનો અબાધાકાળ વીતી

ગયેલ છે એવા સત્તાગત કર્મ પ્રકૃતિઓની નિષેક રચના ચાલુ જ હોય છે. માટે જ બંધાવલિકા પછી ઉદયાવલિકા શરૂ થાય છે અને અધ્રુવસત્તાવાળી પ્રકૃતિઓ સત્તામાં ન હોય પરંતુ જ્યારે નવો જ બંધ શરૂ થાય ત્યારે બંધાવલિકા વીત્યા બાદ તેઓની અબાધાકાળમાં પૂર્વબદ્ધ દલિક સત્તામાં ન હોવાથી ઉદયાવલિકા શરૂ થતી નથી. પણ પૂર્વબદ્ધ દલિક સત્તામાં હોય ત્યારે અધ્રુવસત્તાવાળી પ્રકૃતિઓમાં પણ બંધાવલિકા વીત્યા બાદ ધ્રુવસત્તાવાળી પ્રકૃતિઓની જેમ ઉદયાવલિકા શરૂ થઈ જાય છે. તેથી અહીં આ શંકાને અવકાશ નથી.

ઉપર બતાવ્યા મુજબ બે આવલિકા ન્યૂન બંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંક્રમોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમે ત્યારે સામાન્યથી સંક્રમોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક આવલિકા ન્યૂન મૂળકર્મના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ જેટલી થાય છે. દા.ત. અસત્કલ્પનાએ ઉપર બતાવ્યા મુજબ બે આવલિકા ન્યૂન અઢાર આવલિકા પ્રમાણ નીચગોત્રની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બધ્યમાન ઉચ્ચગોત્રમાં ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમે ત્યારે અઢાર આવલિકા અને ઉચ્ચગોત્ર એક ઉદયાવલિકા મળી કુલ ઓગણીશ આવલિકા પ્રમાણ ઉચ્ચગોત્રની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય અને તે પોતાના મૂળકર્મની અસત્કલ્પનાએ કલ્પેલ વીસ આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિબંધથી એક આવલિકા ન્યૂન છે.

જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ અને ઉદ્ભવના સંક્રમ સિવાય વિવક્ષિત સ્થિતિસ્થાનમાં રહેલ દલિકો નિષેક રચનામાં ફેરફાર થયા વિના પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિના સ્થિતિસ્થાન રૂપે પરિણામ પામે છે. માટે જ સંક્રમ્યમાણ પ્રકૃતિ અને બધ્યમાન પ્રકૃતિ એ બન્નેની ઉદયાવલિકા એક સાથે જ શરૂ થાય છે અને ઉદયાવલિકામાં રહેલ દલિકોનો સંક્રમ થતો ન હોવાથી ઉદયાવલિકાના ઉપરના દલિકોનો સંક્રમ પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિની ઉદયાવલિકામાં થતો નથી.... કેમકે તેમ થાય તો સ્થિતિસ્થાનોનો ફેરફાર થાય. માટે પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિઓની ઉદયાવલિકા ઉપર સંક્રમ થાય છે તેમ કહ્યું છે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સંમોહનીય મિશ્રમોહનીય, જિનનામ અને આહારકસપ્તક વિના શેષ સંક્રમોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા પોતાના મૂળકર્મથી એક આવલિકા ન્યૂન હોય છે અને સંક્રમાવલિકામાં કોઈ કરણ લાગતું ન હોવાથી સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની એટલે કુલ ત્રણ આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ બંધ શરૂ થયેલ પતદ્ગ્રહ રૂપ પ્રકૃતિઓની ઉદયાવલિકા ઉપર થાય છે. દા.ત. અસત્કલ્પનાએ ઉપર ગોત્રકર્મનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ વીસ આવલિકાનો બતાવી ઉચ્ચગોત્રની એક આવલિકા ન્યૂન અર્થાત્ ઓગણીશ આવલિકા પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા બતાવી છે, અને તે ઉચ્ચગોત્રની સંક્રમાવલિકા પૂર્ણ થયા બાદ તે સંક્રમને યોગ્ય થાય. પરંતુ ઉદયાવલિકામાં કોઈ કરણ લાગતું ન હોવાથી સંક્રમાવલિકા અને ઉદયાવલિકા રહિત શેષ સત્તર આવલિકા પ્રમાણ ઉચ્ચગોત્રનો સંક્રમ, બધ્યમાન નીચગોત્ર રૂપ પતદ્ગ્રહમાં થાય છે.

સમ્યક્ત્વમોહનીય તથા મિશ્રમોહનીયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ બે આવલિકા અને અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ થાય છે, કારણકે સમ્યક્ત્વ પામે ત્યારે અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ઉદયાવલિકા ઉપરની એટલે એક આવલિકા અને અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન મિથ્યાત્વ મોહનીયની સ્થિતિનો સંક્રમ મિશ્ર અને સમ્ય઼ મોહનીયમાં ઉદયાવલિકાની ઉપર થાય છે. તેથી તે સમયે મિશ્ર ને સમ્યક્ત્વમોહનીયની ઉદયાવલિકા ઉમેરતાં અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા થાય અને સંક્રમાવલિકા વીત્યા બાદ ઉદયાવલિકા ઉપરની એટલે બે આવલિકા અને અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સમ્યક્ત્વમોહનીયની સંપૂર્ણ સ્થિતિનો અપવર્તના સંક્રમ અને મિશ્રમોહનીયનો અપવર્તના સંક્રમ તેમજ સમ્યક્ત્વ મોહનીયમાં પણ સંક્રમ થાય છે.

તીર્થંકર નામકર્મ અને આહારકસપ્તકના બંધકો ક્રમશઃ સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ અને અપ્રમત્તાદિ મુનિઓ છે. અને તે વખતે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ આ આઠેય પ્રકૃતિઓનો સ્થિતિબંધ થાય છે, પરંતુ સ્થિતિબંધ કરતાં નામકર્મની અન્ય પ્રકૃતિઓની સ્થિતિસત્તા આ ગુણસ્થાનકોમાં સંખ્યાતગુણ અતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે. માટે બધ્યમાન એવી આ પ્રકૃતિઓમાં અન્ય પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થવાથી આ પ્રકૃતિઓની ઉચ્ચસ્થિતિસત્તા થાય છે. તેથી બંધોત્કૃષ્ટા નથી પરંતુ સંક્રમોત્કૃષ્ટા છે. અને સત્તા કરતાં આ આઠ પ્રકૃતિઓનો બે આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ થાય છે.

શંકા..... સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ શરૂઆતમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી કંઈક ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ નામકર્મની અન્ય પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા હોય છે. માટે સંક્રમ દ્વારા આ પ્રકૃતિઓની બીજી પ્રકૃતિઓની જેમ કંઈક ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા કેમ ન થાય ?

ઉત્તર :- તેવી ઉં સ્થિતિસત્તાવાળા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો આ પ્રકૃતિઓનો બંધ કરતાં જ નથી, પરંતુ અતઃકોડાકોડી સાગરોપમની સત્તા થયા પછી જ આ પ્રકૃતિઓનો બંધ શરૂ થાય છે. માટે આ શંકાને સ્થાન નથી.

સંક્રમ વખતે વિવક્ષિત પ્રકૃતિઓની જેટલી સ્થિતિસત્તા હોય તે યસ્થિતિ કહેવાય છે. અને તે બંધોત્કૃષ્ટા તેમજ સંક્રમોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની સંક્રમમાણ સ્થિતિથી એક આવલિકા અધિક છે. તેથી ચાર આયુષ્ય તથા મિથ્યાત્વમોહનીય વિના ૯૨ બંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની એક આવલિકા ન્યૂન અને મિથ્યાત્વમોહનીયની અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રમાણ યસ્થિતિ હોય છે... દેવ - નરક આયુષ્યની તથા મનુષ્ય - તિર્યયાયુષ્યની યસ્થિતિ બંધાવલિકા ન્યૂન પૂર્વકોડના ત્રીજાભાગ રૂપ અબાધાકાળ સહિત ક્રમશઃ ૩૩ સાગરોપમ અને ૩ પલ્યોપમ હોય છે. તથા સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયની એક આવલિકા અને અંતર્મુદૂર્ત ન્યૂન ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ, તીર્થંકર નામકર્મ તથા આહારકસપ્તકની સત્તાગત અતઃકોડાકોડી સાગરોપમથી એક આવલિકા ન્યૂન અને શેષ એકાવન સંક્રમોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓની બે આવલિકા ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા પ્રમાણ સંક્રમ વખતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા અર્થાત્ યસ્થિતિ હોય છે.

(૪) જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ :- અપવર્તના અને ઉદ્વર્તના સંક્રમ આની પછી સ્વતંત્ર કહેવામાં આવશે, તેથી આ કરણમાં મુખ્યતાએ અન્યપ્રકૃતિનયનરૂપ સંક્રમનો વિષય છે. તો પણ મિથ્યાત્વમોહનીય વિના જે પ્રકૃતિઓનો અન્યપ્રકૃતિનયન સ્વરૂપ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ અપવર્તના સ્થિતિસંક્રમ વધારે થતો હોય તે પ્રકૃતિઓના અને જે પ્રકૃતિઓનો અન્યપ્રકૃતિનયનરૂપ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમથી અપવર્તના જઘં સ્થિતિસંક્રમ ઓછો થતો હોય તે પ્રકૃતિઓના અન્યપ્રકૃતિનયન સ્થિતિસંક્રમના પ્રમાણને બદલે અપવર્તના સ્થિતિસંક્રમનું પ્રમાણ અને સ્વામી બતાવ્યા છે. અને જે પ્રકૃતિઓનો અપવર્તનાની સમાન જ અન્યપ્રકૃતિનયનરૂપ ઉત્કૃષ્ટ અથવા જઘં સ્થિતિસંક્રમ થતો હોય તે પ્રકૃતિઓના અપવર્તનાને બદલે અન્યપ્રકૃતિનયનરૂપ સ્થિતિસંક્રમનું પ્રમાણ અને સ્વામી બતાવ્યા છે.

જેમ સમ્યક્ત્વમોહનીયનો અન્યપ્રકૃતિનયન સ્થિતિસંક્રમ અપવર્તના સ્થિતિસંક્રમથી ઓછો અને પહેલે ગુણસ્થાનકે થાય છે. પરંતુ તેના બદલે અપવર્તના સ્થિતિસંક્રમ તેનાથી પણ વધારે અને ચોથે ગુણઠાણે થાય છે તેથી પહેલાના બદલે ચોથા ગુણઠાણે અપવર્તના સ્થિતિસંક્રમ આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી બતાવ્યા છે. તથા ચોથા ગુણસ્થાનકે મિશ્રમોહનીયનો અપવર્તના સ્થિતિસંક્રમ અને અન્યપ્રકૃતિનયન સંક્રમ સમાન હોવાથી ત્યાં બેમાંથી ગમે તે સંક્રમ આશ્રયી ચોથે ગુણઠાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી ઘટી શકે.

તેજ પ્રમાણે ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણસ્થાનકે અપવર્તના દ્વારા હાસ્યષટ્કની સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિ કરી એકી સાથે સંજવલન કોધાદિકમાં સંક્રમાવે છે માટે હાસ્યષટ્કનું અન્યપ્રકૃતિનયન જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનું પ્રમાણ બતાવેલ છે. પરંતુ મતિજ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કેટલીક પ્રકૃતિઓનો અન્યપ્રકૃતિનયનરૂપ જઘં સ્થિતિસંક્રમ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ છે, અને બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે ઉપરની એક સમય પ્રમાણ સ્થિતિનો જઘં અપવર્તના સ્થિતિસંક્રમ થાય છે. માટે મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે પ્રકૃતિઓના જઘં સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી અને પ્રમાણ અન્યપ્રકૃતિનયન જઘં સ્થિતિસંક્રમના બદલે અપવર્તના જઘં સ્થિતિસંક્રમને આશ્રયી બતાવ્યા છે.

ત્યાં પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણીય, પાંચ અંતરાય, ચાર આયુષ્ય, નિદ્રા - પ્રયત્ના, સમ્યક્ત્વમોહનીય, સંજવલન લોભ, બે વેદનીય, ગોત્રદિક અને સ્થાવરદિકાદિ તેર વિના શેષ નામકર્મની નેવું એમ કુલ ૧૧૬ પ્રકૃતિઓનું અપવર્તનાની અપેક્ષાએ અને તે સિવાયની ૪૨ પ્રકૃતિઓનું અન્યપ્રકૃતિનયન સંક્રમની અપેક્ષાએ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમનું પ્રમાણ અને સ્વામી બતાવવામાં આવેલ છે. અને આ બન્ને પ્રકારનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ઉદયાવલિકામાં જ થાય છે, પરંતુ ઉદયાવલિકાની બહાર થતો નથી.

પાંચ જ્ઞાનાં, ચાર દર્શનાં, ૫ અંતં, નિદ્રાદિક સમ્યક્ત્વમોહનીય, સંજવલન લોભ અને ૪ આયું નો પોત પોતાના ક્ષય વખતે સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યારે ઉપરની સમય પ્રમાણ સ્થિતિને અપવર્તના દ્વારા ઉદયાવલિકાના શરૂઆતના સમયાધિક ત્રીજા ભાગની અંદર સંક્રમાવે છે. ત્યારે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ થાય છે.

ક્ષપક - નવમા ગુણઠાણે હાસ્યષટ્કના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિની અપવર્તના કરી સંજવલન કોધની ઉદયાવલિકામાં સંક્રમાવે ત્યારે સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ થાય છે. અને એ જ જીવ બંધવિચ્છેદ સમયે બંધાયેલ પુરુષવેદ અને સંજવલન કોધાદિ ત્રણના અબાધાકાળમાં પૂર્વબદ્ધ દલિક ન હોવાથી અનુક્રમે

અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૮ વર્ષ, બે માસ, એક માસ, અને પંદર દિવસ પ્રમાણ પુરુષવેદાદિ - ૪નો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કરે છે. પરંતુ અન્ય વેદે શ્રેણિ માંડનારને પુરુષવેદનો જલ્દી ક્ષય થતો હોવાથી તેમજ ઉદય તથા ઉદીરણ ન હોવાથી જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ઘટતો નથી માટે પુરુષવેદે શ્રેણિ માંડનારને પુરુષવેદનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ હોય છે. આ વિશેષતા છે.

મિથ્યાત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, પ્રથમના ૧૨ કષાય, નપુંસકવેદ, સ્ત્રીવેદ, થીણદ્વિત્રિક, સ્થાવરદ્વિક, તિર્યચદ્વિક, નરકદ્વિક, આતપદ્વિક, એકેન્દ્રિયાદિ પ્રથમ ૪ જાતિ અને સાધારણ નામકર્મ આ ૩૨ પ્રકૃતિઓનો પોત પોતાના ક્ષયના અંતે ચરમ સ્થિતિઘાતના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ છે.

બાકીની ૮૪ પ્રકૃતિઓનો સયોગી ગુણસ્થાનકના સર્વ - અપવર્તનાકરણથી અપવર્તના કરે ત્યારે અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ હોય છે.

જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ વખતે જેટલી સત્તા હોય તે જઘન્ય યસ્થિતિ કહેવાય છે. અને તે સામાન્ય રીતે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમથી એક આવલિકા અધિક હોય છે, પરંતુ ૮નોકષાય સંજવલન કોધાદિ ત્રણ અને નિદ્રાદ્વિકમાં એમ નથી. કારણકે નવ નોકષાય અને સંજવલન કોધાદિ ત્રણ - એ બારનો અંતરકરણમાં જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ થાય છે, અને અંતરકરણમાં દલિક હોતું નથી, પરંતુ સ્થિતિસત્તા હોય છે, માટે આ બારમાંથી હાસ્યષટ્ક, સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદની જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમથી યસ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત અધિક હોય છે. અને પુરુષવેદ તેમજ સંજવલન કોધાદિ ત્રણ એ ચારનો જે વખતે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કરે છે, તે વખતે બંધવિચ્છેદ સમયે બંધાયેલ કર્મદલિક સિવાય અન્ય દલિક સત્તામાં વિદ્યમાન ન હોવાથી ચરમ સમયે બંધાયેલ કર્મલતાની બંધાવલિકા વીત્યા બાદ સંક્રમણ આવલિકાના ચરમ સમયે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ થાય છે. માટે અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અબાધા સહિત બે આવલિકા ન્યૂન જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ યસ્થિતિ હોય છે. તેમજ તથાસ્વભાવે જ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સહિત બે આવલિકા પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા શેષ હોય ત્યારે જ નિદ્રાદ્વિકની ઉપરની સમય પ્રમાણ સ્થિતિનો સંક્રમ થતો હોવાથી નિદ્રાદ્વિકની યસ્થિતિ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સહિત બે આવલિકા પ્રમાણ હોય છે.

(૫) સાધ્યાદિ : મૂળ પ્રકૃતિઓનો પરસ્પર સંક્રમ ન હોવાથી અપવર્તના સંક્રમ આશ્રયી ભંગનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

મોહનીયકર્મનો અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ચાર પ્રકારે અને શેષ ત્રણ સંક્રમ સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોવાથી દસ, અને શેષ સાત કર્મનો અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે તથા જઘન્યાદિ ત્રણ સ્થિતિસંક્રમો સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોવાથી નવ - નવ એમ મૂળકર્મના સ્થિતિસંક્રમ આશ્રયી ૭૩ ભાંગા થાય છે.

ત્યાં મોહનીયકર્મનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ક્ષપકશ્રેણિમાં દશમા ગુણઠાણે સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે એક જ સમય થતો હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે, તે સિવાય સર્વ કાળે અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ હોય છે. અને તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને ઉપશમશ્રેણિમાં અગિયારમા ગુણઠાણે હોતો નથી. ત્યાંથી પડતાં દસમા ગુણઠાણે થાય છે, માટે સાદિ, અને જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્થાનને તેમજ અગિયારમા ગુણસ્થાનકને નહીં પામેલ જીવો આશ્રયી અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોવાથી અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ચાર પ્રકારે હોય છે.

જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય તેમજ અંતરાય એ ત્રણનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ બારમા ગુણઠાણે સમયાધિક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે, તેમજ ચાર અઘાતી કર્મોનો તેરમા ગુણઠાણના અંતે સમય માત્ર થતો હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તે સિવાય અન્ય અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ છે. તે અભવ્યોને અનાદિ - ધ્રુવ, તેમજ ભવ્યોને અંત થશે માટે અધ્રુવ, એમ અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ત્રણ પ્રકારે છે.

આઠે કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી આવલિકા પછી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ, અને શેષ કાળે અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ કરે છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સંજિ પંચેન્દ્રિય જીવો અમુક ટાઇમે જ કરે છે. માટે આ બન્ને સંક્રમો વારાફરતી થતા હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

ચારિત્રમોહનીયની પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓ વિના શેષ ધ્રુવસત્તાવાળી એકસો પાંચ પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ તથા અનુત્કૃષ્ટ એ બે - બે પ્રકારે હોવાથી એક - એકના નવ - નવ માટે ૮૪૫, ચારિત્રમોહનીયની પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ સાધ્યાદિ ચાર પ્રકારે અને શેષ ત્રણ સંક્રમ સાદિ -

અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોવાથી એક - એકના દશ - દશ એમ ૨૫૦, અને અધ્રુવસત્તાવાળી અઠ્ઠાવીસ પ્રકૃતિઓની સત્તા જ અધ્રુવ હોવાથી જઘન્યાદિ ચારે સંક્રમો સાદિ - અધ્રુવ, એમ બે-બે પ્રકારે હોવાથી એક- એકના આઠ - આઠ એમ ૨૨૪, આ પ્રમાણે સર્વે મળી ઉત્તર પ્રકૃતિઓના સ્થિતિસંક્રમ આશ્રયી કુલ ૧૪૧૯ ભાંગા થાય છે.

આ દરેક પ્રકૃતિઓનો પોત પોતાના ક્ષય વખતે સંક્રમને અંતે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ એક સમય પ્રમાણ જ થતો હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તે સિવાયના કાળમાં જ્યારે સંક્રમ હોય છે, ત્યારે અજઘન્ય હોય છે, અને ચારિત્રમોહનીય સિવાય એકસો પાંચ ધ્રુવસત્તા પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ યથાસંભવ બારમે અને તેરમે ગુણઠાણે થાય છે, અને ત્યાંથી પડવાનો અભાવ હોવાથી અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમની સાદિ થતી નથી, પરંતુ અભવ્યોને અનાદિકાળથી હોય છે માટે અનાદિ, અને તેઓને કોઈકાળે આનો અંત થતો ન હોવાથી ધ્રુવ, અને ભવ્યોને આગળ અંત થતો હોવાથી અધ્રુવ એમ ત્રણ પ્રકારે છે. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી અગિયારમા ગુણઠાણાથી પડે ત્યારે ચારિત્રમોહનીયની પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓના અજઘન્ય સ્થિતિસંક્રમની યથાસંભવ સાદિ થાય છે, અને જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્થાનને તેમજ અગિયારમા ગુણસ્થાનકને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને હંમેશા હોવાથી ધ્રુવ, અને ભવ્યોને કાલાંતરે વિચ્છેદ થતો હોવાથી અધ્રુવ..... એમ ચાર પ્રકારે હોય છે. વળી સંજિ પંચેન્દ્રિય દરેક પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી આવલિકા પછી ઉત્કૃષ્ટ અને ત્યાર બાદ અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ કરે છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અમુક - અમુક ટાઇમે થતો હોવાથી આ બન્ને સંક્રમો સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

અધ્રુવ સત્તાવાળી અઠ્ઠાવીસ પ્રકૃતિઓની સત્તા જ અધ્રુવ હોવાથી તે પ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ ચારે સંક્રમ સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે જ હોય છે.

(૬) સ્વામિત્વ પ્રરૂપણ :- બે પ્રકારે છે. (૧) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી (૨) જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી :- જિનનામ, આહારકસપ્તક અને દેવાયુષ્ય વિના બધી પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ મિથ્યાદૃષ્ટિ સંજિ પંચેન્દ્રિય કરે છે, તેથી ઉપરોક્ત નવ અને ત્રણ દર્શનમોહનીય વિના શેષ બંધોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી એક આવલિકા બાદ અને સંક્રમોત્કૃષ્ટા પ્રકૃતિઓનો તેની પ્રતિપક્ષ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કર્યા બાદ બે આવલિકા પછી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ થાય છે. માટે આ સઘળી પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી બહુલતાએ મિથ્યાદૃષ્ટિ સંજિ પંચેન્દ્રિયો છે. અને અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ દર્શનત્રિકના, જિનનામ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાવાળા અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જિનનામ કર્મના, અપ્રમત્તમુનિ આહારકસપ્તકના, અને પૂર્વકોડ વર્ષના આયુષ્યવાળા પ્રમત્તમુનિ દેવાયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી છે.

જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી :- ૫ જ્ઞાનાં, ૪ દર્શાં, ૫ અંતં એ ચોદ પ્રકૃતિઓના ૧૨ ગુણસ્થાનકવાળા, સમ્યક્ત્વમોહનીયના ચારેગતિના સમ્યગ્દૃષ્ટિ, સંલોભનો ક્ષપક સુક્ષ્મસંપરાયવર્તી, અને ચારે આયુષ્યના સ્વ - સ્વગતિવર્તી જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ અને નિદ્રાદિકના ૧૨મા ગુણસ્થાનકવાળા આવલિકાના અસંખ્યાતમો ભાગ સહિત બે આવલિકા પ્રમાણ કાળ બાકી રહે ત્યારે સર્વોપરિ સમય પ્રમાણ સ્થિતિની અપવર્તના કરી ઉદયાવલિકાના શરૂઆતના સમયાધિક ત્રીજા ભાગમાં સંક્રમાવે છે. અહીં વસ્તુ સ્વભાવ જ કારણ છે.

હાસ્યાદિ - ૬ અને પુરુષવેદ સંજવલન કોષાદિ ૩ એ ૧૦ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી ક્ષપક ૯મા ગુણઠાણાવર્તી જીવો છે.

૪ અનંતાનુબંધિના ચારેગતિના સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાત્વ તથા મિશ્રમોહનીયના ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર ૪ થી ૭ ગુણઠાણા સુધીના મનુષ્ય છે.

મધ્યમ ૮ કષાય, નપુંસકવેદ, સ્ત્રીવેદ, થીણાદિત્રિક, સ્થાવરદિક, તિર્યંચદિક, નરકદિક, આતપદિક એકેન્દ્રિયાદિ-૪ જાતિ સાધારણ નામકર્મ એ ૨૬ પ્રકૃતિઓના ક્ષપક ૯મા ગુણઠાણાવાળા જીવો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી છે.

બાકીની ૯૪ પ્રકૃતિઓના સયોગી ગુણસ્થાનકના ચરમસમયે સર્વ - અપવર્તના કરણથી અપવર્તના કરે ત્યારે અંતર્મુહર્ત પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ હોય ત્યારે તે જ તેના સ્વામી પણ છે.

-: અથ ૩જો અનુભાગસંક્રમ :-

અહીં (૧) ભેદ (૨) સ્પર્ધક પ્રરૂપણા (૩) વિશેષલક્ષણ (૪) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ પ્રમાણ (૫) જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પ્રમાણ (૬) સાધાદિ પ્રરૂપણા અને (૭) સ્વામિત્વ પ્રરૂપણા એ સાત અનુયોગ દ્વાર છે.

(૧) ભેદ :- મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓ આશ્રયી અનુભાગસંક્રમ બે પ્રકારે છે, પુનઃ મૂળ પ્રકૃતિ અનુભાગસંક્રમ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠ પ્રકારે અને ઉત્તર પ્રકૃતિ અનુભાગસંક્રમ મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે એકસો અઠાવન પ્રકારે છે.

(૨) સ્પર્ધક પ્રરૂપણા :- બંધ શતકમાં બતાવ્યા મુજબ બંધ આશ્રયી મતિજ્ઞાનાવરણીય વિગેરે ચાર જ્ઞાનાવરણીય, ચક્ષુદર્શનાદિ ત્રણ દર્શનાવરણીય, પુરુષવેદ, ચાર સંજ્વલન અને પાંચ અંતરાય એ સત્તર પ્રકૃતિઓનો સ્થાન સંજ્ઞા આશ્રયી એકસ્થાનિક વગેરે ચારે પ્રકારનો રસ હોય છે અને શેષ એકસો ત્રણ પ્રકૃતિઓનો દ્વિસ્થાનિક, ત્રિસ્થાનિક અને ચતુઃસ્થાનિક એમ ત્રણ પ્રકારનો રસ હોય છે, અને ઘાતીપણાને આશ્રયી સર્વઘાતી, પ્રકૃતિઓનો રસ સર્વઘાતી, દેશઘાતી પ્રકૃતિઓનો ત્રિસ્થાનિક અને ચતુઃસ્થાનિક સર્વઘાતી, દ્વિસ્થાનિક રસમાં કેટલાક સ્પર્ધકો દેશઘાતી અને કેટલાક સર્વઘાતી એમ મિશ્ર, અને એકસ્થાનિક રસ સ્પર્ધકો દેશઘાતી હોય છે. સમ્યક્ત્વમોહનીયનો રસ એકસ્થાનિક તેમજ જઘન્ય દ્વિસ્થાનિક અને દેશઘાતી હોય છે. મિશ્રમોહનીયનો રસ મધ્યમ દ્વિસ્થાનિક અને સર્વઘાતી હોય છે, અને અઘાતી પ્રકૃતિઓનો રસ અઘાતી હોવા છતાં સર્વઘાતી પ્રકૃતિઓના રસ સ્પર્ધકો સાથે ઉદયમાં આવે ત્યારે સર્વઘાતી પ્રકૃતિઓની સમાન ફળ બતાવે છે માટે સર્વઘાતી પ્રતિભાગા કહેવાય છે.

(૩) વિશેષલક્ષણ :- વિવક્ષિત પ્રકૃતિના દલિકમાં રહેલ રસ ઓછો થવો તે અપવર્તના, રસ વધવો તે ઉદ્વર્તના તેમજ પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિના દલિકોના રસરૂપે પરિણમવો તે અન્યપ્રકૃતિનયનરૂપ અનુભાગસંક્રમ છે.

અહીં મૂળ પ્રકૃતિઓનો પરસ્પર સંક્રમ ન હોવાથી ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના એ બે પ્રકારે અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં ત્રણ પ્રકારે અનુભાગસંક્રમ પ્રવર્તે છે.

(૪) ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ પ્રમાણ :- સત્તામાં રહેલ પ્રકૃતિઓનો વધારેમાં વધારે જેટલો રસ સંક્રમે તે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ અને ઓછામાં ઓછો જેટલો રસ સંક્રમે તે જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ કહેવાય છે.

ત્યાં સમ્યક્ત્વમોહનીયનો ઉત્કૃષ્ટ દ્વિસ્થાનિક રસ સંક્રમે છે ત્યારે સ્થાન આશ્રયી દ્વિસ્થાનિક અને ઘાતી આશ્રયી દેશઘાતી એ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ છે. મનુષ્યાયુષ્ય, તિર્યંચાયુષ્ય, આતપ અને મિશ્રમોહનીયનો જ્યારે સર્વોત્કૃષ્ટ દ્વિસ્થાનિક રસ સંક્રમે છે ત્યારે સ્થાન આશ્રયી દ્વિસ્થાનિક અને ઘાતી આશ્રયી સર્વઘાતી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ થાય છે. અહીં મનુષ્ય - તિર્યંચાયુ અને આતપનો ત્રિસ્થાનિક તથા ચતુઃસ્થાનિક રસ સત્તામાં હોવા છતાં તથા સ્વભાવે જ તેનો ઉદ્વર્તના - અપવર્તના તેમજ અન્યપ્રકૃતિનયનરૂપ સંક્રમ થતો નથી માટે જ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ દ્વિસ્થાનિક બતાવેલ છે. શેષ સર્વ પ્રકૃતિઓનો જ્યારે સર્વોત્કૃષ્ટ ચતુઃસ્થાનિક રસનો સંક્રમ થાય ત્યારે સ્થાન આશ્રયી ચતુઃસ્થાનિક અને ઘાતી આશ્રયી સર્વઘાતી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ થાય છે.

(૫) જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પ્રમાણ :- સમ્યક્ત્વમોહનીય, પુરુષવેદ, સંજ્વલન ચતુષ્ક એ છ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સ્થાન આશ્રયી એકસ્થાનિક અને ઘાતીપણાને આશ્રયી દેશઘાતી છે, અર્થાત્ આ છ પ્રકૃતિઓનો જ્યારે જઘન્ય એકસ્થાનિક રસ સંક્રમે છે ત્યારે જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ કહેવાય છે, અને શેષ સર્વ પ્રકૃતિઓનો સ્થાન આશ્રયી દ્વિસ્થાનિક અને ઘાતીપણાને આશ્રયી સર્વઘાતી જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ છે અર્થાત્ આ સઘળી પ્રકૃતિઓનો જ્યારે જઘન્ય દ્વિસ્થાનિક રસનો સંક્રમ થાય ત્યારે જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ કહેવાય છે.

જો કે મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે સાત - દેશઘાતી આવરણો અને પાંચ અંતરાય એ બાર પ્રકૃતિઓનો બંધ આશ્રયી એક સ્થાનિક રસ બતાવેલ છે, પરંતુ તે પ્રકૃતિઓના જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ વખતે પૂર્વબદ્ધ સત્તામાં રહેલ દ્વિસ્થાનિક રસ સ્પર્ધકોનો પણ સંક્રમ થાય છે, માટે જઘન્યથી પણ દ્વિસ્થાનિક અનુભાગસંક્રમ થાય છે પરંતુ એક સ્થાનિક નહીં.

(૬) સાઘાદિ પ્રરૂપણ :- મૂળપ્રકૃતિ અને ઉત્તરપ્રકૃતિ આશ્રયી સાઘાદિ ભંગનો વિચાર કરવાનો છે. ત્યાં પ્રથમ મૂળપ્રકૃતિ આશ્રયી કહે છે.

જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ ત્રણનો અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને શેષ ત્રણ સંક્રમો સાદિ - અધ્રુવ એમ બે બે પ્રકારે હોવાથી એક એકના નવ - નવ કુલ સત્તાવીશ, મોહનીયનો અજઘન્ય અને આયુષ્યનો અનુત્કૃષ્ટ ચાર - ચાર પ્રકારે અને આ બન્ને કર્મના શેષ ત્રણ સંક્રમો બે-બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના દસ-દસ એમ વીશ. વેદનીય, નામ અને ગોત્ર એ ત્રણ કર્મનો અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ ત્રણ પ્રકારે અને બાકીના ત્રણ સંક્રમો બે-બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના નવ-નવ એમ સત્તાવીશ. એ પ્રમાણે મૂળકર્મ આશ્રયી અનુભાગસંક્રમના કુલ ૭૪ ભાંગા થાય છે.

ત્યાં જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે ત્રણ કર્મોનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા બાકી હોય ત્યારે સમયમાત્ર થતો હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ છે. શેષ સર્વકાળે આ ત્રણ કર્મોનો અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ હોય છે અને તે અભવ્યોને અનાદિ-ધ્રુવ અને ભવ્યોને કાલાંતરે વિચ્છેદ થવાનો હોવાથી અધ્રુવ એમ ત્રણ પ્રકારે છે.

મોહનીયકર્મનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ક્ષપક -- સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે સમયમાત્ર થતો હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ છે અને શેષ કાળે અજઘન્ય હોય છે. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી ઉપશમશ્રેણીથી પડે ત્યારે અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમની શરૂઆત કરે છે માટે સાદિ, ઉપરોક્ત સ્થાનને અથવા જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્થાનને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

આ ચારે કર્મોનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધ કર્યા પછી આવલિકા બાદ અંતર્મુહૂર્ત કાળ પર્યંત હોય છે અને શેષકાળે અનુત્કૃષ્ટ હોય છે. પુનઃ ઉત્કૃષ્ટ બંધ કરે ત્યારે આવલિકા બાદ ઉત્કૃષ્ટ અને પછી અનુત્કૃષ્ટ એમ વારાફરતી અનેકવાર થતા હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે દેવાયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ કર્યા બાદ એક આવલિકા પછી અનુત્તર - વિમાનમાં સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી સાધિક તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ કરે છે માટે તે સાદિ અને અધ્રુવ છે, અને તે સિવાય શેષ સઘળો અનુભાગસંક્રમ અનુત્કૃષ્ટ છે તે અનુત્તર - વિમાનમાં એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે પ્રવર્તે છે. માટે સાદિ, અનુત્તર - વિમાનનું આયુષ્ય નહીં બાંધેલ જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ એમ ચાર પ્રકારે હોય છે. આયુષ્યનો જઘન્ય અનુભાગ બંધ કરી બંધાવલિકા બાદ સ્વ - સ્વ ભવમાં સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી જઘન્ય અને શેષ કાળે અજઘન્ય, એમ સંસારમાં વારંવાર થતા જઘન્ય અને અજઘન્ય બન્ને અનુભાગસંક્રમો સાદિ અને અધ્રુવ છે.

વેદનીય, નામ અને ગોત્રકર્મનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ બારમા - તેરમા ગુણસ્થાનકે હોય છે, તે પ્રતિનિયત કાલ હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ છે. તે સિવાય શેષ સર્વકાલે અનુત્કૃષ્ટ થાય છે. અને તેની શરૂઆત ન હોવાથી અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ, અને ભવ્યોને અધ્રુવ છે. આ ત્રણ કર્મોનો ઘણી અનુભાગ સત્તાનો નાશ કરેલ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ અને પુનઃ અધિક - રસ બાંધ્યા બાદ અથવા જ્યાં સુધી સત્તાગત ઘણા અનુભાગનો નાશ ન કરે ત્યાં સુધી અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ, એમ પ્રથમ ગુણસ્થાનકે એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને વારંવાર થતા હોવાથી બન્ને સાદિ - અધ્રુવ છે.

અનંતાનુબંધિ ચતુષ્ક, નવ નોકષાય, અને સંજીવન ચતુષ્ક આ સત્તર પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ચાર પ્રકારે, શેષ ત્રણ સંક્રમો સાદિ - અધ્રુવ એમ બે-બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના દસ-દસ, કુલ એકસોસીતેર. પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, છ દર્શનાવરણીય અને પાંચ અંતરાય એ સોળનો અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને બાકીના ત્રણ સંક્રમો સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના નવ-નવ કુલ એકસો ચુમ્માલીસ, ત્રસદશક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, સમયતુરસસંસ્થાન, શુભવિહાયોગતિ, તૈજસ-કાર્મણસપ્તક, શુભવર્ણાદિ અગિયાર, પરાધાત, ઉચ્ચવાસ, અગુરુલઘુ, નિર્માણ અને સાતાવેદનીય એ છત્રીસ પ્રકૃતિઓનો અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ સાદિ વિના ત્રણ પ્રકારે અને

બાકીના સંક્રમો સાદિ - અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના નવ-નવ કુલ ત્રણસો ચોવીસ. ઔદારિકસપ્તક, ઉદ્યોત, પ્રથમ સંઘયણ આ નવનો અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ ચાર પ્રકારે અને શેષ ત્રણ સંક્રમો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે-બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના દસ-દસ કુલ નેવું. બાકીની થીણદ્વિત્રિક વિગેરે એંસી પ્રકૃતિઓના ચારે અનુભાગસંક્રમ સાદિ-અધ્રુવ એમ બે-બે પ્રકારે હોવાથી એક-એકના આઠ-આઠ કુલ છસો ચાલીસ.... એમ ઉત્તર પ્રકૃતિઓના અનુભાગસંક્રમ આશ્રયી ૧,૩૬૮ (એક હજાર, ત્રણસો, અડસઠ) ભાંગા થાય છે.

ચોવીસની સત્તાવાળો પ્રથમ ગુણસ્થાનકે આવી અનંતાનુબંધિનો બંધ કરે ત્યારે બંધાવલિકા પછીના પહેલા સમયે તેનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ થાય છે અને નવ નોકષાય તેમજ ચાર સંજવલનના ક્ષપકને પોત પોતાના જઘન્ય સ્થિતિ સંક્રમ કાળે એક સમયમાત્ર જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ થાય છે. માટે સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. તે સિવાયના કાળમાં જ્યારે આ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય છે. ત્યારે તે અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ હોય છે. તે અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ પ્રથમ ગુણસ્થાનકે સમયાધિક આવલિકા પછી અને તે ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ અગિયારમા ગુણસ્થાનકથી પડે ત્યારે પુનઃ શરૂ થાય છે ત્યારે સાદિ, અને આ સ્થાનોને નહીં પામેલા જીવને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે.

બારમા ગુણસ્થાનકે મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે સોળ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સમયમાત્ર થતો હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે, તે સિવાય જ્યારે આ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ પ્રવર્તે છે ત્યારે તે અજઘન્ય હોય છે પરંતુ તેની શરૂઆત ન હોવાથી અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ હોય છે. આ સોળ અને પૂર્વોક્ત સત્તર, એમ તેત્રીસ પ્રકૃતિઓનો સંજિ પંચેન્દ્રિય ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ કરી આવલિકા પછી ઉત્કૃષ્ટ અને શેષ કાળે અનુત્કૃષ્ટ એમ વારાફરતી અનેકવાર કરતા હોવાથી આ બન્ને સંક્રમો સાદિ-અધ્રુવ બે પ્રકારે છે.

ત્રસાદિ શુભપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ પોત-પોતાના બંધવિચ્છેદ કરી આવલિકા બાદ સયોગીના અંત સુધી થતો હોવાથી સાદિ-અધ્રુવ છે. તે સિવાયના કાળમાં જ્યારે આ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય છે ત્યારે અનુત્કૃષ્ટ હોય છે અને તેની શરૂઆત ન હોવાથી અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ એમ ત્રણ પ્રકારે છે.

સર્વવિશુદ્ધ દેવ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ કરી બંધાવલિકા બાદ ઔદારિકસપ્તક અને પ્રથમ સંઘયણ એ આઠનો અને સપ્તમપૃથ્વીનો નારક મિથ્યાત્વના ચરમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ કરી આવલિકા બાદ સમ્યક્ત્વ અવસ્થામાં ઉદ્યોતનો એકસો બત્રીસ સાગરોપમ કાળ સુધી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ કરે છે. માટે સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. અને તે સિવાય જ્યારે આ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થાય છે ત્યારે તે અનુત્કૃષ્ટ હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ કર્યા બાદ પુનઃ અનુત્કૃષ્ટ શરૂ થાય છે માટે સાદિ, ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્થાનને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ એમ અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ ચાર પ્રકારે છે. આ નવ તેમજ ત્રસાદિ છત્રીસ એમ પીસતાલીસ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અને અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ, વેદનીયાદિ મૂળકર્મની જેમ એકેન્દ્રિયાદિમાં વારંવાર થતા હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ બે પ્રકારે છે.

થીણદ્વિત્રિક વગેરે શેષ એંસી પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અને અજઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયાદિમાં વેદનીય કર્મની જેમ વારંવાર થતો હોવાથી બંને સાદિ - અધ્રુવ છે. અને દેવદિક, વૈકિંચસપ્તક, આહારકસપ્તક, જિનનામ, ઉચ્ચગોત્ર અને મનુષ્યદિક એ ૨૦ વિના ૬૦ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ રસ બંધ કરી આવલિકા બાદ અમુક ટાઇમ સુધી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ અને શેષકાળે અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ એમ એ બન્ને પણ વારંવાર થતા હોવાથી સાદિ - અધ્રુવ બે પ્રકારે છે. દેવદિક વગેરે ૨૦ પ્રકૃતિઓની સત્તા જ અધ્રુવ હોવાથી તેનો પણ ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ સાદિ અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોય છે.

સ્વામિત્વ પ્રરૂપણ :- સ્વામિત્વનો વિચાર કરતાં પહેલાં નીચેના નિયમો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાથી સ્વામી સહેલાઇથી સમજી શકાશે.

(૧) સઘળી અશુભ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ અતિ સંકિલ્પ મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્માઓ કરે છે. અને કર્યા પછી એક આવલિકા બાદ અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ કરે છે, પછી વિશુદ્ધ પરિણામ આવવાથી તેના રસનો ઘાત કરે છે, માટે મિથ્યાત્વી હોવા છતાં અંતર્મુહૂર્ત પછી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ થતો નથી.

(૨) સંજિ પંચેન્દ્રિયો ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ કરવા છતાં તેઓ કાળ કરી સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયાદિકમાં ઉત્પન્ન થાય તો ત્યાં પણ અંતર્મુદૂર્ત કાળ સુધી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ કરી શકે છે.

(૩) આતપ વિગેરે કેટલીક શુભ પ્રકૃતિઓનો પણ ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ મિથ્યાત્વીઓ કરે છે પરંતુ તેઓ પણ અંતર્મુદૂર્ત પછી સંકિલ્પ પરિણામે તેના રસનો અવશ્ય ઘાત કરે છે, માટે મિથ્યાદૃષ્ટિને કોઇપણ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ અંતર્મુદૂર્તથી વધારે પ્રાપ્ત થતો નથી.

(૪) જે શુભ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ કરે છે તે પ્રકૃતિઓનો જ્યાં સુધી સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય ત્યાં સુધી સામાન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ કરે છે.

(૫) ક્ષપકચ્છેદિમાં આત્મા અંતરકરણ ન કરે ત્યાં સુધી સઘળી ઘાતી પ્રકૃતિઓનો સત્તાગત અનુભાગ એકેન્દ્રિયો કરતાં અનંતગુણ હોય છે, માટે ઘાતી પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ અંતરકરણ કર્યા પછી જ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૬) અશુભ પ્રકૃતિઓનો અસંજિ કરતાં સયોગી કેવલિ ભગવંતને પણ અનંતગુણ રસ સત્તામાં હોય છે. તેથી અશુભ ઘાતી પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયોમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

(૭) સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગનો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતી વખતે જ ઘાત કરે છે, તેથી આ બન્ને પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર જીવને જ હોય છે.

ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી :- પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, નવ દર્શનાવરણીય, અસાતાવેદનીય, અઠ્ઠાવીસ મોહનીય, નીચગોત્ર, પાંચ અંતરાય, નરકદિક, તિર્યંચદિક, એકેન્દ્રિયાદિક ચાર જાતિ, પ્રથમ વિનાના પાંચ સંઘયણ, પ્રથમ વિનાના પાંચ સંસ્થાન, અશુભવર્ણાદિ નવ, અશુભવિહાયોગતિ, ઉપધાત, અને સ્થાવર દશક આ અઠ્ઠાસી પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી યુગલિક અને આનતથી અનુત્તર સુધીના દેવો વર્ણ શેષ ચારે ગતિના મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો અંતર્મુદૂર્ત કાળ પર્યંત હોય છે.

યુગલિક અને આનતાદિ દેવો અતિસંકિલ્પ પરિણામી ન હોવાથી આ અશુભ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ કરતાં નથી. તેમજ અતિસંકિલ્પ પરિણામી અન્ય પર્યાપ્ત સંજિ પંચેન્દ્રિય જીવો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ કરી અંતર્મુદૂર્ત પછી જ યુગલિકાદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને અંતર્મુદૂર્ત બાદ આ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગનો અવશ્ય નાશ થઈ જાય છે. તેથી જ યુગલિક તથા આનતાદિ દેવો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી નથી.

આતપ, ઉદ્યોત, ઔદારિકસપ્તક, પ્રથમ સંઘયણ અને મનુષ્યદિક આ બાર પ્રકૃતિઓના સમ્યગ્દૃષ્ટિ તેમજ મિથ્યાદૃષ્ટિ ચારેય ગતિના સર્વ જીવો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ આતપ તથા ઉદ્યોતનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ કરી બંધાવલિકા પછી અંતર્મુદૂર્ત સુધી મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે અને જો સમ્યક્ત્વ પામે તો સમ્યક્ત્વપણામાં એકસો બત્રીસ સાગરોપમ કાળ સુધી ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ કરે છે. તેમજ શેષ દસ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મનુષ્ય કરે છે તેથી સમ્યક્ત્વ અવસ્થામાં એકસો બત્રીસ સાગરોપમ કાળ પ્રમાણ અને પહેલે ગુણઠાણે અથવા કાળ કરીને અન્યત્ર સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયાદિકમાં જાય તો ત્યાં પણ અંતર્મુદૂર્ત કાળ સુધી આ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ થઈ શકે છે.

દેવાયુષ્યનો અપ્રમત્તયતિ અને શેષ ત્રણ આયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ મિથ્યાદૃષ્ટિ સંજિ પંચેન્દ્રિય કરે છે પરંતુ ચારે આયુની બંધાવલિકા વીત્યા બાદ સ્વ-સ્વ આયુષ્યની સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી, વળી આયુષ્ય બંધ થયા પછી ગુણસ્થાનકોનું પણ પરાવર્તન થઈ શકે છે માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિ અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ ચારે આયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ રસબંધના સ્વામી છે.

સાતાવેદનીય, યશઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્ર આ ત્રણ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ રસબંધના સ્વામી બારમા - તેરમા ગુણસ્થાનકવર્તી અને શેષ દેવદિક વૈકિયસપ્તક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, આહારકસપ્તક, તેજસ-કાર્મણસપ્તક, સમયતુરસસંસ્થાન, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, અગુરુલધુ, નિર્માણ, તીર્થંકર નામકર્મ, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, શુભવર્ણાદિ અગિયાર અને ત્રસનવક આ એકાવન પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ રસબંધના સ્વામી ક્ષપક અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના સાતમા ભાગથી સયોગી ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો છે.

જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી :- ક્ષપક નવમા ગુણસ્થાનકે અંતરકરણ કર્યા પછી નવ નોકષાય અને ચાર સંજવલનનો જે વખતે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કરે છે તે જ સમયે જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી છે. ટીકામાં સામાન્યથી ચારે સંજવલનના જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી ક્ષપક અનિવૃત્તિકરણવર્તી કહ્યા છે પરંતુ સંલોભના જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી ક્ષપક સૂક્ષ્મસંપરાયવર્તી સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે તેજ સમયે જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી કહેલ હોવાથી તે જ સંભવે છે.

પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણીય અને પાંચ અંતરાય એ ચૌદના બારમા ગુણસ્થાનકની સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યારે જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી છે, અને નિદ્રાદિકના જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગાધિક બે આવલિકા શેષ હોય ત્યારે હોય છે.

તે તે પ્રકૃતિઓની સત્તા વિનાના જીવને પ્રથમ તત્ત્વાયોગ્ય જઘન્ય અનુભાગ બંધ કરી બંધાવલિકા બાદ આહારકસપ્તકના પ્રમત્તયતિ, વૈક્રિયસપ્તક, દેવદિક અને નરકદિકના પર્યાપ્ત અસંજિ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્યદિક અને ઉચ્ચગોત્રના સૂક્ષ્મ નિગોદ, તીર્થંકર નામકર્મના અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયના ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર પોત - પોતાના ચરમ સ્થિતિધાતના ચરમ પ્રક્ષેપ વખતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, ચાર અનંતાનુબંધિના ચોવીસની સત્તાવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વગુણકાણે જઈ બંધાવલિકા પછી સમયમાત્ર જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી છે અને ચારે આયુષ્યનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ સમયે જ જઘન્ય રસબંધ થાય છે. માટે ચારે આયુષ્યનો જઘન્યસ્થિતિબંધ કરનાર બંધાવલિકા વીત્યા બાદ સ્વ-સ્વ આયુષ્યની સમયાધિક આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી છે.

ઘણી અનુભાગ સત્તાનો નાશ કર્યો છે જેણે અને સત્તા કરતાં જ્યાં સુધી અલ્પ અનુભાગ બંધ કરે ત્યાં સુધી સૂક્ષ્મ તેઉકાય - વાયુકાય અથવા અન્ય એકેન્દ્રિય તેમજ બેઘન્દ્રિય વિગેરે જીવો શેષ સત્તાણુ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી છે.

-: અથ ઇયો - પ્રદેશ સંક્રમ :-

અહીં (૧) સામાન્ય લક્ષણ (૨) ભેદ (૩) સાદ્યાદિ (૪) ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી અને (૫) જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી એ પાંચ અનુયોગ દ્વાર છે.

(૧) સામાન્ય લક્ષણ :- જેની બંધાવલિકા વ્યતીત થઈ છે એવા સત્તાગત કર્મ દલિકને બધ્યમાન પ્રકૃતિઓમાં લઈ જવા અર્થાત્ પતદ્વચ્છ પ્રકૃતિરૂપે બનાવવા તે પ્રદેશસંક્રમ કહેવાય છે.

(૨) ભેદ :- (૧) ઉદ્વલના (૨) વિધ્યાતસંક્રમ (૩) યથાપ્રવૃત્ત (૪) ગુણસંક્રમ અને (૫) સર્વસંક્રમ આ પ્રદેશસંક્રમના ભેદ છે.

અહીં જો કે છઠ્ઠો સ્તિબુકસંક્રમ પણ છે. પણ તેની નીચેના કારણોથી વિવક્ષા કરી નથી.

(૧) અલેશ્યવીર્યવાળા અયોગી કેવલીઓને પણ સ્તિબુકસંક્રમણ પ્રવર્તમાન હોવાથી જણાય છે કે એ 'કરણ' રૂપ નથી. પ્રસ્તુતમાં તો કરણ રૂપ સંક્રમણનો અધિકાર છે.

(૨) આમાં, ઉદય સમયમાં રહેલ સઘળું દલિક સંક્રમ પામે છે અને એની ઉપરના કોઈ નિષેકનું દલિક સંક્રમતું નથી, જ્યારે પ્રસ્તુત સંક્રમમાં તો ઉદયાવલિકા કરણ માટે અયોગ્ય હોવાથી એની ઉપરના નિષેકોનું જ કેટલુંક દલિક સંક્રમે છે.

(૩) સ્તિબુકથી સંક્રમ્યમાણ પ્રકૃતિ પતદ્વચ્છ પ્રકૃતિને તુલ્ય કાર્ય કરતી હોવા છતાં સર્વથા તદ્વરૂપ બની જતી નથી. તેથી એનો પ્રદેશોદય હોય છે.

(૪) આ સ્તિબુકસંક્રમણ વિપાક ઉદયવતી પ્રકૃતિઓમાં અનુદયવતી પ્રકૃતિનું થાય છે. પતદ્વચ્છ બધ્યમાન છે કે નહીં એની અહીં કોઈ અપેક્ષા હોતી નથી.

(૫) સ્તિબુકસંક્રમમાં સ્થિતિની હાનિ-વૃદ્ધિ હોતી નથી.

(૧) ઉદ્વલનાસંક્રમ :- સત્તાગત કર્મદલિકોને ઉખેડવા અથવા નિર્મૂળપણે તેનો નાશ કરવો તે ઉદ્વલનાસંક્રમ કહેવાય છે, સત્તાગત પ્રકૃતિઓના નાશ કરવા માટેના અનેક સાધનોમાં ઉદ્વલનાસંક્રમ પણ એક પ્રબલ સાધન છે.

ત્યાં સત્તાગત કર્મસ્થિતિના ઉપરના પલ્લોપમના અસંખ્યાતમાભાગ જેટલા સ્થિતિખંડને ઉપાડી અંતર્મુદૂર્ત કાળમાં નાશ કરે. ત્યારબાદ પ્રથમ નાશ કરેલ સ્થિતિખંડના નીચેના બીજા પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિખંડને ઉપાડી પુનઃ તેનો અંતર્મુદૂર્તમાં નાશ કરે, એમ દ્વિચરમ સ્થિતિખંડ સુધી પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિખંડથી કંઈક ઓછા-ઓછા છતાં પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિખંડ ઉપાડી ઉપાડી દરેક અંતર્મુદૂર્ત નાશ કરે છે, અને દ્વિચરમ - સ્થિતિખંડથી અસંખ્યાતગુણ પ્રમાણ ચરમ સ્થિતિખંડનો પણ અંતર્મુદૂર્તમાં વિનાશ કરે છે.

અહીં સ્થિતિ તથા દલિકને આશ્રયી અનંતરોપનિધાથી અને પરંપરોપનિધાથી એમ બે રીતે વિચાર કરી શકાય છે.

અનંતરોપનિધાએ - સ્થિતિની અપેક્ષાએ પ્રથમના સ્થિતિખંડથી દ્વિચરમ સ્થિતિખંડ સુધીના દરેક સ્થિતિખંડો વિશેષ હીન-હીન અર્થાત્ અસંખ્યાત ભાગ હીન-હીન સ્થિતિવાળા હોય છે, અને દ્વિચરમ સ્થિતિખંડથી ચરમ સ્થિતિખંડ અસંખ્યાતગુણ હોવા છતાં પ્રથમના સ્થિતિખંડની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિવાળો હોય છે.

પરંપરોપનિધાએ - પ્રથમ સ્થિતિખંડથી શરૂઆતના કેટલાક સ્થિતિખંડો અસંખ્યાતભાગહીન, તેની નીચેના કેટલાક સ્થિતિખંડો સંખ્યાતભાગહીન, તેની નીચેના કેટલાક સંખ્યાતગુણહીન અને તેની નીચેના કેટલાક છેલ્લા સ્થિતિખંડો અસંખ્યાતગુણ હીન હોય છે.

અનંતરોપનિધાથી - દલિકોની અપેક્ષાએ પ્રથમ સ્થિતિખંડ સર્વથી અલ્પ દલિકવાળો હોય છે, અને તેની નીચેના દ્વિચરમ સ્થિતિખંડ સુધીના દરેક સ્થિતિખંડો વિશેષાધિક - વિશેષાધિક અર્થાત્ અસંખ્યાતભાગ અધિક-અધિક દલિકવાળા હોય છે અને ચરમસ્થિતિખંડ અસંખ્યાતગુણ દલિકવાળો હોય છે.

પરંપરોપનિધાએ - પ્રથમ સ્થિતિખંડના દલિકોની અપેક્ષાએ નીચેના શરૂઆતના કેટલાક સ્થિતિખંડો અસંખ્યાતભાગ અધિક, તેની નીચેના કેટલાક સંખ્યાતભાગ અધિક, તેની નીચેના કેટલાક સંખ્યાતગુણ અધિક અને તેની નીચેના કેટલાક સ્થિતિખંડો અસંખ્યાતગુણ અધિક દલિકવાળા હોય છે.

આ ઉદ્વલનાસંક્રમમાં ઉકેરાતા સ્થિતિખંડોનું દલિક નહીં ઉકેરાતા નીચેના પોતાના સ્થિતિસ્થાનોમાં અને સ્વજાતીય અન્ય પ્રકૃતિઓમાં પણ નાખે છે.

ત્યાં દ્વિચરમ સ્થિતિખંડના ચરમસમય સુધી પ્રથમ સ્થિતિખંડના પ્રથમ સમયથી સમયે સમયે અસંખ્યાતગુણ દલિક નીચે સ્વસ્થાનમાં નાખે છે અને પરસ્થાનમાં પ્રથમ સમયથી વિશેષ હીન-હીન નાખે છે. પ્રથમ સમયે પરસ્થાનમાં જેટલું દલિક નાખે છે. તેના કરતાં સ્વસ્થાનમાં અસંખ્યાતગુણ દલિક નાખે છે. અને ચરમ સ્થિતિખંડ પોતે જ ઉકેરાતો હોવાથી વળી તેની નીચે માત્ર એક ઉદયાવલિકા પ્રમાણ જ સ્થિતિ હોવાથી તેના સમગ્ર દલિકને સમયે-સમયે અસંખ્યાતગુણ પરપ્રકૃતિમાં જ નાખે છે પરંતુ સ્વમાં નહીં.

આ ઉદ્વલનાસંક્રમ કેટલીક પ્રકૃતિઓ યથાપ્રવૃત્તસંક્રમને રોકીને કેટલીક પ્રકૃતિઓના વિધ્યાતસંક્રમને રોકીને પ્રવર્તે છે. જેમ આહારકની સત્તાવાલો અવિરતિભાવને પામેલ જીવ અંતર્મુદૂર્ત બાદ સમ્યક્ત્વ - મિશ્રમોહનીય, દેવદિક, નરકદિક, વૈક્રિયસપ્તક, આહારકસપ્તક, મનુષ્યદિક, ઉચ્ચગોત્ર એ ૨૩ પ્રકૃતિઓની (પૂંમલયગિરિ મંસાંની ટીકામાં અનંતાં - સહિત ૨૭ પ્રકૃતિઓ કહી છે.) પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા પ્રમાણ કાળમાં ઉદ્વલના કરે છે. અને અનંતાં-૪, મિથ્યાત્વ, મિશ્રમોહનીય એ ૬ પ્રકૃતિઓની ૪ થી ૭ ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો, તેમજ ક્ષપક જીવ થીણદ્વિત્રિક નામની ૧૩ પ્રકૃતિઓ (સ્થાવરદિક, તિર્યચદિક, નરકદિક, આતપ, ઉદ્યોત, એકેન્દ્રિયાદિ ૪ જાતિ, સાધારણ) મધ્યમ ૮ કષાય, સંજ્વંકીધાદિ-૩, નોકષાય-૮ એ ૩૬ પ્રકૃતિઓ ૮મા ગુણસ્થાનકે પોત પોતાના ક્ષય વખતે ક્ષપક જીવ અંતર્મુદૂર્ત કાલે ઉવેલે છે. ઉદ્વલનાસંક્રમમાં કુલ ૬૨ પ્રકૃતિઓ થાય છે.

જે પ્રકૃતિઓની અંતર્મુદૂર્તમાં ઉદ્વલના કરે છે તે પ્રકૃતિઓમાં અમુક કાળ પછી ઉદ્વલનાસંક્રમની સાથે પ્રાયઃ ગુણસંક્રમ પણ પ્રવર્તે છે.

(૨) વિધ્યાતસંક્રમ :- સમ્યક્ત્વાદિ ગુણના અથવા દેવાદિક ભવના નિમિત્તથી જે પ્રકૃતિઓનો બંધ-વિચ્છેદ થાય. અર્થાત્ બંધ અટકી જાય. તે તે પ્રકૃતિઓનો ત્યારબાદ વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના અંતરકરણમાં બંધ ન હોવા છતાં અંતર્મુહૂર્ત પછી મિથ્યાત્વ તેમજ મિશ્રમોહનીયનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે.

અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી ગુણપ્રત્યય બંધવિચ્છેદ થયેલ હોવા છતાં કોઇપણ અશુભ પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાત સંક્રમ થતો નથી. પરંતુ યથાસંભવ ગુણસંક્રમ અને ઉદ્વલનાસંક્રમ પ્રવર્તે છે, એજ પ્રમાણે ગુણપ્રત્યય બંધ ન હોવા છતાં પોતપોતાના ક્ષયના અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી ચાર અનંતાનુબંધિ, મિથ્યાત્વ તથા મિશ્રમોહનીયનો પણ વિધ્યાત સંક્રમ થતો નથી પરંતુ ઉદ્વલનાનુવિદ્ધ ગુણસંક્રમ થાય છે તેમજ ગુણ કે ભવ પ્રત્યય બંધ ન હોવા છતાં જે અવસ્થામાં જે પ્રકૃતિઓની ઉદ્વલના થાય છે ત્યાં તે પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાતસંક્રમ હોતો નથી.

મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે બંધવિચ્છેદવાળી સોળ પ્રકૃતિઓમાંથી નરકાયુ તથા મિથ્યાત્વ વિના (નરકદિક, એકેન્દ્રિયાદિક ચાર જાતિ, સ્થાવર ચતુષ્ક, આતપ, હુંડક સંસ્થાન, સેવાર્ત સંહનન અને નપુંસકવેદ.) ચૌદનો સાસ્વાદનથી, સાસ્વાદને બંધ વિચ્છેદવાળી પચ્ચીસમાંથી તિર્યચાયુ વિના (તિર્યચદિક, દૌર્ભાગ્યત્રિક, થીણદ્વિત્રિક, અનંતાનુબંધિ ચતુષ્ક, મધ્યમ ચાર સંસ્થાન, મધ્યમ ચાર સંઘયણ, અશુભવિહાયોગતિ, સ્ત્રીવેદ, ઉદ્યોત અને નીચગોત્ર) ચોવીસનો મિશ્રથી, ચોથે ગુણસ્થાનકે બંધવિચ્છેદવાળી દસમાંથી મનુષ્યાયુ વિના (અપ્રત્યાખ્યાનીય ચતુષ્ક, મનુષ્યદિક, ઔદારિકદિક અને પ્રથમ સંઘયણ) નવનો દેશવિરતિથી, ચાર પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયનો પ્રમત્તથી, પ્રમત્તગુણસ્થાનકે બંધવિચ્છેદવાળી (અરતિ, શોક, અસ્થિરદિક, અયશ, અને અસાતાવેદનીય) છ પ્રકૃતિઓનો અપ્રમત્તથી, આઠમા ગુણસ્થાનકના છઠ્ઠા ભાગે બંધવિચ્છેદ થનાર નામકર્મની ત્રીસ પ્રકૃતિઓમાંથી ઉપધાત વિના શેષ (ત્રસનવક, વર્ણચતુષ્ક, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસ, દેવદિક, વૈક્રિયદિક, આહારકદિક, તૈજસ, કાર્મણ, ચતુચતુરસસંસ્થાન, શુભવિહાયોગતિ, તીર્થકરનામ અને પંચેન્દ્રિયજાતિ) ઓગણત્રીસ પ્રકૃતિઓનો અપૂર્વકરણના સાતમા ભાગથી, ચોથા ગુણસ્થાનકથી મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયનો તથા સાતમી નરકમાં પ્રથમ ગુણસ્થાનકે ઉચ્ચગોત્ર અને મનુષ્યદિકનો વિધ્યાત સંક્રમ પ્રવર્તે છે. એમ ગુણના નિમિત્તથી કુલ નેવ્યાશી (૮૮) પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે અને ૧૫૮ પ્રકૃતિઓની અપેક્ષાએ ૧૧૬ પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે.

તેમજ ઇશાન સુધીના દેવોમાં ભવપ્રત્યયિક બંધ નથી જેઓનો એવી (દેવદિક, વૈક્રિયદિક, આહારકદિક, નરકદિક, સૂક્ષ્મત્રિક અને વિકલત્રિક એ) ચૌદનો, નરકગતિમાં તેમજ સનતકુમારથી સહસ્રાર સુધીના દેવોમાં (ઉપરોક્ત ચૌદ તથા એકેન્દ્રિય, સ્થાવર અને આતપ એ) સત્તરનો, આનતાદિ દેવોમાં (પૂર્વોક્ત સત્તર તેમજ તિર્યચદિક અને ઉદ્યોત એ) વીસનો, તેમજ યુગલિકમાં (છ સંઘયણ, પ્રથમ વિના પાંચ સંસ્થાન, નપુંસકવેદ, મનુષ્યદિક, તિર્યચદિક, નરકદિક, ઔદારિકદિક, સ્થાવર ચતુષ્ક, એકેન્દ્રિયાદિ ચાર જાતિ, અશુભવિહાયોગતિ, દૌર્ભાગ્યત્રિક, નીચગોત્ર અને આતપ એ) ચોત્રીસનો વિધ્યાતસંક્રમ હોય છે.

એમ દેવ - નારક અને યુગલિકોમાં (નપુંસકવેદ, નીચગોત્ર, ચારગતિ, એકેન્દ્રિયાદિ ચાર જાતિ, ઔદારિકદિક, વૈક્રિયદિક, આહારકદિક, છ સંઘયણ, પ્રથમ વિનાના પાંચ સંસ્થાન, ચાર આનુપૂર્વી, અશુભવિહાયોગતિ, આતપ, ઉદ્યોત, સ્થાવરચતુષ્ક અને દુર્ભાગ્યત્રિક) સર્વ મળી આ એકતાલીસ પ્રકૃતિઓનો ભવપ્રત્યયિક વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે. પરંતુ ઉપર બતાવેલ ગુણપ્રત્યયિક વિધ્યાતસંક્રમવાળી નેવ્યાશી (૮૮) પ્રકૃતિઓમાં એ એકતાલીશ (૪૧) પ્રકૃતિઓ આવી ગયેલ હોવાથી જાદી નથી. તેથી નેવ્યાશી પ્રકૃતિઓનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે.

તેમાં નપુંસકવેદાદિ એકતાલીશ પ્રકૃતિઓનો ગુણપ્રત્યયિક, ભવપ્રત્યયિક એમ બન્ને પ્રકારનો અને અડતાલીશ પ્રકૃતિઓનો કેવળ ગુણપ્રત્યયિક વિધ્યાતસંક્રમ હોય છે અને પ્રથમ ગુણસ્થાનકે જો જિનનામની સત્તા હોય તો ત્યાં પણ તેનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે.... તેમજ સાતમી નરકના મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકોમાં મનુષ્યદિક તથા ઉચ્ચગોત્રનો ગુણપ્રત્યયિક બંધ ન હોવાથી આ ત્રણનો પણ વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે, તેમજ આહારકદિક સત્તાવાળા જીવોને અવિરતિ પામ્યા બાદ અંતર્મુહૂર્ત પછી ઉદ્વલના સંક્રમ થાય છે તેથી અવિરતિની પ્રાપ્તિના પ્રથમ અંતર્મુહૂર્તમાં આ બે પ્રકૃતિઓનો પણ વિધ્યાતસંક્રમ થતો હોય તેમ લાગે છે.

આ વિધ્યાતસંક્રમ યથાપ્રવૃત્તસંક્રમના અંતે ઘણું કરીને પ્રવર્તે છે.... ઘણું કરીને કહેવાનું કારણ અંતરકરણમાં મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયના ગુણસંક્રમને રોકી બંનેનો વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે.

(૩) યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ :- બધ્યમાન ધ્રુવબંધી અને બંધવિચ્છેદ નથી થયેલ જેઓનો એવી અધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓનો બંધ ન હોય તો પણ આ બંને પ્રકારની પ્રકૃતિઓનું સત્તામાં જેટલું દલિક હોય તેના અનુસારે તેમજ જે સમયે જઘન્ય, મધ્યમ કે ઉત્કૃષ્ટ જેટલો યોગ હોય તેના પ્રમાણમાં સ્વજાતીય બધ્યમાન પ્રકૃતિઓમાં જે સંક્રમ થાય છે, યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ કહેવાય છે. ચાર આયુષ્ય તથા મિથ્યાત્વ વિના કુલ એકસો સત્તર પ્રકૃતિઓનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ હોય છે.

(૪) ગુણસંક્રમ :- સત્તામાં રહેલ નહીં બંધાતી અશુભપ્રકૃતિઓનો અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી દશમા ગુણસ્થાનક સુધી સ્વજાતીય બંધાતી પ્રકૃતિઓમાં અસંખ્યાતગુણાકારે જે સંક્રમ થાય તે ગુણસંક્રમ કહેવાય છે.

થીણદ્વિત્રિક, અસાતાવેદનીય, મધ્યમ આઠ કષાય, સ્ત્રીવેદ, નપુંસકવેદ, અરતિ, શોક, તિર્યચ્છદિક, નરકદ્વિક, એકેન્દ્રિયાદિ ચાર જાતિ, પ્રથમ વિનાના પાંચ સંઘયણ અને પાંચ સંસ્થાન, અશુભવિહાયોગતિ, સ્થાવરદશક અને નીચગોત્ર આ છેતાલીશ પ્રકૃતિઓનો અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી, નિદ્રાદ્વિક, ઉપધાતનામ, હાસ્ય, રતિ, ભય, જુગુપ્સા, અને અશુભવર્ણયતુષ્ઠ એ અગિયારનો પોત-પોતાના બંધવિચ્છેદ સમયથી યથાસંભવ દશમા ગુણસ્થાનક સુધી તેમજ ઔપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિને અંતઃકરણમાં અંતર્મુદૂર્ત કાળ સુધી યથાસંભવ ચોથાથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધીમાં મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ બેનો અને બીજા અર્થ પ્રમાણે ચોથાથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધી અનંતાનુબંધિ મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ છનો ક્ષયકાળે પોતપોતાના અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી ગુણસંક્રમ થાય છે.

એમાં મિથ્યાત્વ તથા મિશ્રમોહનીય બે વાર આવવાથી તે બે પ્રકૃતિઓ ઓછી કરતાં ૪૬ + ૧૧ + ૬ = સર્વમલી ૬૩ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય છે. અને પુરુષવેદ તથા સંજવલન કોધાદિ ત્રણ એ ચારનો પણ ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમાગુણસ્થાનકે પોતપોતાના બંધવિચ્છેદ પછી ગુણસંક્રમ સંભવે છે અને સપ્તતિકાની ટીકા વગેરેમાં બતાવેલ પણ છે. છતાં અહીં ટીકાકાર મહર્ષિએ આ ચાર પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ બતાવેલ નથી તેનું કારણ અતિશય જ્ઞાનિઓ જાણે.

આ ગુણસંક્રમ વિધ્યાતસંક્રમને અને નિદ્રાદ્વિક વગેરે કેટલીક અશુભ પ્રકૃતિઓના યથાપ્રવૃત્તસંક્રમને રોકી પ્રવર્તે છે.

(૫) સર્વસંક્રમ :- ઉદ્વલનાસંક્રમના ચરમ સ્થિતિખંડના દલિકનો ચરમ સમયે પરપ્રકૃતિમાં જે સંક્રમ થાય છે. તેને જ સર્વસંક્રમ કહેવાય છે. તેથી ઉદ્વલનાસંક્રમમાં બતાવેલ બાવન પ્રકૃતિઓનો સર્વસંક્રમ થાય છે અને તે ઉદ્વલના સંક્રમના અંતે થાય છે.

કયા કયા સંક્રમથી કેટલું દલિક સંક્રમે છે. તે બતાવે છે. :- ઉદ્વલનાસંક્રમના ચરમ સ્થિતિખંડના સર્વદલિકને ગુણસંક્રમથી સંક્રમાવતાં અંતર્મુદૂર્ત કાળ લાગે છે. અને ચરમ સ્થિતિખંડના તેજ દલિકને યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી અથવા ઉદ્વલનાસંક્રમમાં દ્વિચરમ સ્થિતિખંડના ચરમ સમયે સ્વમાં નીચે જેટલું દલિક સંક્રમાવે છે તે પ્રમાણથી સંક્રમાવે તો પલ્લોપમના અસંખ્યાતમાભાગ કાળે સર્વ દલિક ખલાસ થાય.

જો તેજ દલિકને વિધ્યાતસંક્રમ વડે અથવા દ્વિચરમ સ્થિતિખંડના ચરમસમયે પરપ્રકૃતિમાં જેટલું દલિક સંક્રમાવે છે તે પ્રમાણથી સંક્રમાવે તો અંગલુના અસંખ્યાતમાભાગમાં રહેલ પ્રદેશરાશિને સમયે સમયે દૂર કરતાં જેટલી અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણી થાય તેટલા કાળમાં સર્વ દલિક ખલાસ થાય છે.

આ બંને સંક્રમમાં અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણી પ્રમાણ કાળ હોવા છતાં અંગુલનો અસંખ્યાતમોભાગ નાનો - મોટો લેવાનો હોવાથી વિધ્યાતસંક્રમ કરતાં ઉદ્વલના સંક્રમમાં અસંખ્યાત ગુણકાળ થાય છે.

સ્તિબુકસંક્રમ :- વિપાકોદયમાં પ્રાપ્ત થયેલ મનુષ્યગતિ વગેરેના ઉદયસમયમાં તેની સમાન સમયમાં રહેલ અનુદય પ્રાપ્ત સ્વજાતીય પ્રકૃતિઓના દલિકને સંક્રમાવી અર્થાત્ ઉદયપ્રાપ્ત પ્રકૃતિઓમાં નાખી - અનુભવી - ક્ષય કરે તે સ્તિબુકસંક્રમ અથવા પ્રદેશોદય કહેવાય છે. છતાં તેમાં સંક્રમણકરણનું લક્ષણ ઘટતું ન હોવાથી તેને પ્રદેશસંક્રમના ભેદ તરીકે બતાવેલ નથી પરંતુ તે પણ સંક્રમ હોવાથી પાંચ સંક્રમ પછી તેનું પણ સ્વરૂપ બતાવવામાં આવેલ છે.

(૩) સાધાદિ પ્રરૂપણ :- મૂળ કર્મોનો પરસ્પર સંક્રમ ન હોવાથી ઉત્તરપ્રકૃતિઓ આશ્રયી સાધાદિ ભંગ આ પ્રમાણે છે.

મિથ્યાતાવ, બે વેદનીય અને નીચગોત્ર વિના શેષ ધ્રુવસત્તાવાળી એકસો છવીસ પ્રકૃતિઓનો અજઘન્ય પ્રદેશ સંક્રમ ચાર પ્રકારે, તેમાંની જ્ઞાનાવરણીય પાંચ, દર્શનાવરણીય ચાર, અંતરાય પાંચ તથા ઔદારિકસપ્તક આ એકવીશ વિના શેષ એકસો પાંચ ધ્રુવસત્તા પ્રકૃતિઓનો અનુકૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ સાધાદિ ચાર પ્રકારે, મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે એકવીશ પ્રકૃતિઓનો અનુકૃષ્ટ તથા એકસો છવીશ ધ્રુવસત્તાવાળી પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ સાદિ-અધ્રુવ, એમ બે પ્રકારે છે.

તેથી મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે ૨૧ પ્રકૃતિના એક-એકના .... દશ..... દશ ભંગ થવાથી કુલ ૨૧૦, શેષ ૧૦૫ પ્રકૃતિઓના બાર-બાર ભંગ થવાથી કુલ ૧૨૬૦, અને મિથ્યાતાવ, બે વેદનીય તથા નીચગોત્ર આ ચાર ધ્રુવસત્તાવાળી અને ચાર આયુષ્યનો પરસ્પર સંક્રમ ન હોવાથી ચાર આયુષ્ય વિના શેષ ચોવીશ અધ્રુવસત્તાવાળી કુલ ૨૮ પ્રકૃતિઓના જઘન્યાદિ ચારેય પ્રકારના પ્રદેશસંક્રમ સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે હોવાથી એક એકના આઠ-આઠ એમ ૨૮ના ૨૨૪ એ પ્રમાણે સર્વે મલી ૧૬૯૪ ભાંગા થાય છે.

જેનું સ્વરૂપ હવે પછી કહેવામાં આવશે તેવા ક્ષપિતકર્માશ આત્માને પ્રાયઃ જઘન્યપ્રદેશ સંક્રમ થાય છે.

તેમાં પૂર્વોક્ત ધ્રુવસત્તાવાળી એકસો છવીશ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ક્ષય કરવા માટે તૈયાર થયેલા ક્ષપિતકર્માશને થતો હોવાથી સાદિ અને અધ્રુવ છે. તે સિવાયના કાળમાં હંમેશા અજઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ હોય છે, છતાં ઉપશમશ્રેણિમાં અગિયારમા ગુણસ્થાનકે કોઈ પણ પ્રકૃતિઓનો પ્રદેશસંક્રમ થતો નથી. ત્યાંથી પડે ત્યારે પુનઃ અજઘન્ય સંક્રમ થાય છે, તેથી સાદિ, જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્થાનને અથવા પ્રદેશસંક્રમના અભાવના સ્થાનને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ એમ ચાર પ્રકારે હોય છે.

તેમાંથી મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે પૂર્વોક્ત એકવીશ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ ગુણિતકર્માશ મિથ્યાદૃષ્ટિને અમુક નિયત ટાઇમે થતો હોવાથી અને શેષકાળે અનુકૃષ્ટ થતો હોવાથી આ બન્ને સંક્રમો સાદિ અને અધ્રુવ છે, શેષ એકસો પાંચ ધ્રુવસત્તાવાળી પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ ગુણિતકર્માશ આત્માને ક્ષપકશ્રેણિમાં ઉપરના ગુણસ્થાનકોમાં થાય છે. માટે સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે. શેષ - સર્વકાળે અનુકૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ હોય છે. પરંતુ ઉપશમશ્રેણિમાં અગિયારમા ગુણસ્થાનકે પતદ્વગ્રહના અભાવે આમાંની કોઈપણ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થતો જ નથી. ત્યાંથી પડે અને પતદ્વગ્રહ પ્રકૃતિઓનો બંધ શરૂ થાય ત્યારે ફરીથી અનુકૃષ્ટ સંક્રમ કરે છે. માટે સાદિ, ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્થાનને અથવા પ્રદેશસંક્રમના અભાવના સ્થાનને નહીં પામેલા જીવોને અનાદિ, અભવ્યોને ધ્રુવ અને ભવ્યોને અધ્રુવ એમ ચાર પ્રકારે હોય છે.

મિથ્યાતાવ ધ્રુવસત્તા હોવા છતાં તેનો પ્રદેશસંક્રમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ થાય છે, તેમજ બે વેદનીય અને નીચગોત્ર પણ ધ્રુવસત્તા હોવા છતાં બંધ આશ્રયી પરાવર્તમાન હોવાથી જઘન્યાદિ ચારે સંક્રમો સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે જ હોય છે, અને અધ્રુવસત્તાવાળી ચોવીશ પ્રકૃતિઓની સત્તા જ અધ્રુવ હોવાથી તેના જઘન્યાદિ ચારેય સંક્રમો સ્વાભાવિક રીતે સાદિ-અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે છે.

(૪) ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી :- મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરે એકવીશ પ્રકૃતિઓના ગુણિતકર્માશ મિથ્યાદૃષ્ટિ અને શેષ પ્રકૃતિઓના ગુણિતકર્માશ બહુલતાએ ઉપરના ગુણસ્થાનકવાલા ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી હોય છે. તેથી પ્રથમ ગુણિતકર્માશ જીવનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

જે જીવને સૌથી વધારે કર્મપ્રદેશો સત્તામાં હોય તે જીવ ગુણિતકર્માશ કહેવાય છે. એ કઈ રીતે થાય તે અહીં સમજાવે છે.

જેટલીવાર શક્ય હોય તેટલીવાર પોતાની ભૂમિકાને અનુસારે ઉત્કૃષ્ટ યોગવાલો અને ઉત્કૃષ્ટ કષાયવાલો થાય અને દરેક ભવની અંદર તત્પ્રાયોગ્ય જઘન્ય યોગસ્થાને વર્તતો આયુષ્યનો બંધ કરે, વળી દરેક વખતે ઉપરના સ્થાનોમાં વધારે - વધારે દ્વિલોકો ગોઠવે, તેમજ બની શકે તેટલાં દીર્ઘાયુવાળા બાદરકઠણ પૃથ્વીકાય પર્યાપ્તાના અને ઓછામાં ઓછા અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયના ભવો થાય તે રીતે પૂર્વકોડ પૃથક્ત્વ અધિક બે હજાર સાગરોપમ પ્રમાણ બેઇન્દ્રિયાદિ ત્રસકાયની

સ્વકાયસ્થિતિથી ન્યૂન સીત્તેરકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બાહરપૃથ્વીકાયમાં રહી બેઠ્ઠિન્દ્રિયાદિ ત્રસકાયમાં પૂર્વોક્ત રીતિ એજ પૂર્વકોડ પૃથક્ત્વ અધિક બે હજાર સાગરોપમ કાળ સુધી રહે, તે દરમ્યાન બની શકે તેટલીવાર ઉત્કૃષ્ટ આયુષાળા સાતમીનરકમાં નારકપણે ઉત્પન્ન થાય અને છેલ્લા સાતમીનરકમાં ભવમાં અન્ય જીવોની અપેક્ષાએ બની શકે તેટલો શીઘ્ર પર્યાપ્તો થઈ પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ વ્યતીત કરી અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્ય બાકી રહે છતે આઠ સમયના કાળવાળા યવમધ્યથી ઉપરના સાત સમય વગેરેના કાળવાલા યોગસ્થાનોમાં અંતર્મુહૂર્ત કાળ પ્રમાણ ક્રમશઃ અસંખ્યાતગુણવૃદ્ધ ચડતાં યોગસ્થાનોમાં વર્તી પોતાના ભવના આયુષ્યના છેલ્લા સમયથી ત્રીજા અને બીજા સમયે ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદયવાલો તથા ઉપાન્ય (છેલ્લાથી પહેલા) સમયે અને છેલ્લા સમયે ઉત્કૃષ્ટયોગવાળો થાય, તેવો સાતમી નરકનો ચરમસમયવર્તી જીવ સંપૂર્ણ ગુણિતકર્માશ કહેવાય છે.

ઉત્કૃષ્ટયોગથી ઘણા કર્મ-પુદ્ગલો ગ્રહણ થાય અને ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદયથી ઉદ્વર્તના ઘણી થાય, એટલે કે ઉપરના સ્થાનોમાં ઘણા દલિકો રહે, અને અપવર્તના અલ્પ થવાથી નીચેના સ્થાનોમાં દલિકો થોડા રહે તેમજ નીચેના સ્થાનો ઉદયથી ભોગવાઈ જાય પરંતુ ઉપરના સ્થાનોમાં દલિકો લાંબો ટાઇમ ટકી રહે છે, તેથી ઉત્કૃષ્ટયોગ અને ઉત્કૃષ્ટ કષાયોદય બની શકે તેટલીવાર થવાનું બતાવેલ છે.

આયુષ્ય જઘન્યયોગે બાધે ત્યારે તથાસ્વભાવે જ આયુષ્યકર્મના પુદ્ગલો થોડા ગ્રહણ કરે અને જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મના થોડા પુદ્ગલોનો ક્ષય કરે, માટે દરેક ભવમાં જઘન્યયોગે આયુષ્ય બાંધે એમ કહ્યું છે. તથા ઉપરના સ્થાનોમાં વિશેષ દલરચના કરવાનું કારણ તે સ્થાનોમાં દલિક લાંબો ટાઇમ ટકી રહે તે છે.

અન્ય એકેન્દ્રિય કરતાં ખર બાહર પૃથ્વીકાયનું આયુષ્ય વધારે હોય છે, તેથી ઘણા લાંબા વખત સુધી સતત ઘણા પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી શકે અને બીજા એકેન્દ્રિયો કરતાં વધારે બળવાન હોવાથી દુઃખ પણ ઘણું સહન કરી શકે તેથી ઓછા પુદ્ગલોનો ક્ષય થાય માટે બાહર પૃથ્વીકાયનું ગ્રહણ કરેલ છે. તેમજ અપર્યાપ્ત કરતાં પર્યાપ્તપણામાં યોગ અને કષાય વધુ પ્રમાણમાં હોય છતાં પણ ઉપરાઉપર - નિરંતર પર્યાપ્તના સાતથી વધારે ભવ થઈ શકતા નથી તેથી બની શકે તેટલા વધારે પર્યાપ્તાના અને સ્વકાય સ્થિતિ પૂર્ણ કરવા માટે ઓછામાં ઓછા અપર્યાપ્તના ભવો બતાવેલ છે.

ત્રસકાયની સ્વકાયસ્થિતિ સાધિક બે હજાર સાગરોપમથી વધારે નથી. તેથી આટલો કાળ ન્યૂન સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણકાળ સુધી બાહરપૃથ્વીકાયમાં રહેવાનું બતાવેલ છે.

સાતમી નરકમાં અન્ય જીવો કરતાં યોગ અને કષાય ઘણીવાર ઘણા જ વધારે થઈ શકે છે, માટે બની શકે તેટલીવાર સાતમીનરકમાં જવાનું બતાવેલ છે.

અપર્યાપ્તની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તપણામાં યોગ અને કષાય વધુ પ્રમાણમાં હોય છે, તેથી અન્ય નારકોની અપેક્ષાએ છેલ્લા ભવમાં જલ્દી પર્યાપ્ત થવાનું બતાવેલ છે.

ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાનોમાં વર્તતાં ઘણા દલિકો ગ્રહણ થાય અને અસંખ્યાતગુણ ચડતા યોગસ્થાનોમાં તેથી અધિક કાળ રહી શકતો નથી માટે અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્ય બાકી હોય ત્યારે યવમધ્યથી ઉપરના યોગસ્થાનોમાં અંતર્મુહૂર્ત કાળપ્રમાણ અસંખ્યાતગુણવૃદ્ધ યોગસ્થાનોમાં રહેવાનું બતાવેલ છે.

ઉત્કૃષ્ટયોગ અથવા ઉત્કૃષ્ટકષાય વધુમાં વધુ એકી સાથે બે સમય સુધી જ હોઈ શકે છે, તેમ જ બન્ને એકી સાથે ઉત્કૃષ્ટ એક જ સમય રહી શકે છે. માટે સાતમી નારકના અંતિમ ભવમાં ત્રિચરિમ અને દ્વિચરિમ એમ બે સમય ઉત્કૃષ્ટ કષાયવાળો અને દ્વિચરિમ તથા ચરિમસમયે ઉત્કૃષ્ટ યોગવાળો થાય તે જીવ ચરિમસમયે ગુણિતકર્માશ હોય છે, એમ બતાવવામાં આવેલ છે.

પૂર્વોક્ત ગુણિતકર્માશ અન્યગતિમાં તેમજ અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળામાં ઉત્પન્ન થતો ન હોવાથી કાળ કરી સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભજ પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં ઉત્પન્ન થયા બાદ આવલિકાના ચરમ સમયે પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણીય, પાંચ અંતરાય અને ઔદારિકસપ્તક આ એકવીશ પ્રકૃતિઓનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી સંક્રમાવતાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કરે છે.

ગુણિતકર્માશ જીવ ગર્ભજ તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થઇ મોટા અંતર્મુહૂર્ત કાળ પ્રમાણ સાતાવેદનીયનો બંધ કરી અસાતાવેદનીયનો બંધ શરૂ કરે ત્યારે પૂર્વે ઘણી પુષ્ટ થયેલ સાતાવેદનીયને બંધાવલિકા વીત્યા બાદ યથાપ્રવૃત્તસંક્રમદ્વારા અસાતામાં સંક્રમાવે ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય છે.

નિદ્રાદ્વિક, અસાતાવેદનીય, ઉપઘાત, અશુભવર્ણાદિનવક, અપર્યાપ્ત, અસ્થિરષટ્ક, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિ, અંતિમ પાંચ સંઘયણ, અંતિમ પાંચ સંસ્થાન અને નીચગોત્ર આ બત્રીશ પ્રકૃતિઓનો ગુણિતકર્માશ સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

ધીણદ્વિત્રિક, મધ્યમના આઠ કષાય, છ નોકષાય, તિર્યચદ્વિક, વિકલત્રિક, સૂક્ષ્મ અને સાધારણ આ ચોવીશ પ્રકૃતિઓનો ક્ષપક નવમા ગુણસ્થાનકે પોત-પોતાના ચરમપ્રક્ષેપના ચરમ સમયે સર્વ સંક્રમદ્વારા સંક્રમાવતો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

ગુણિતકર્માશ સાતમી નરકમાંથી નીકળી ગર્ભજ પર્યાપ્ત તિર્યચમાં ઉત્પન્ન થઇ ત્યાંથી કાળ કરી મનુષ્યમાં આવી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતાં ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયના ચરમ સ્થિતિઘાતનો ચરમપ્રક્ષેપ ગુણસંક્રમના અંતે સર્વસંક્રમ દ્વારા સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં કરે છે. તે સમયે અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

સાતમી નરકમાં અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્ય બાકી રહે છતે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી ઘણા મોટા અંતર્મુહૂર્ત સુધી ગુણસંક્રમદ્વારા મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયને સમ્યક્ત્વમાં સંક્રમાવી મિથ્યાત્વે જાય ત્યારે પ્રથમસમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી સંક્રમાવતાં સમ્યક્ત્વમોહનીયના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

સાતમી નરકમાં અંતર્મુહૂર્ત આયુ બાકી રહે છતે છેલ્લી ગુણિતકર્માશની આવશ્યક ક્રિયાઓ કરી ત્યાંથી કાળ કરી ગર્ભજ તિર્યચ પર્યાપ્તમાં ઉત્પન્ન થાય અને ત્યાં ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પામી ચાર અનંતાનુબંધિનો ક્ષય કરતાં જ્યારે ચરમ સ્થિતિઘાતનો ચરમપ્રક્ષેપ સર્વસંક્રમ દ્વારા પરપ્રકૃતિમાં કરે છે, ત્યારે ચાર અનંતાનુબંધિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

ગુણિતકર્માશ જીવ સાતમી નરકમાંથી નીકળી તિર્યચમાં જઇ ત્યાંથી કાળ કરી ઇશાન દેવલોકમાં જાય અને ત્યાં અત્યંત સંકિલ્પ થઇ વારંવાર નપુંસકવેદ, એકેન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવર, આતપ અને ઉદ્યોતનામકર્મનો બંધદ્વારા તેમજ અન્ય પ્રકૃતિઓના સંક્રમ દ્વારા ઘણા દલિકોનો સંચય કરી ત્યાંથી કાળ કરી સ્ત્રી અથવા પુરુષવેદપણે મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય અને ત્યાં સાત માસ અધિક આઠ વર્ષની વયે ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થઇ જ્યારે નવમા ગુણસ્થાનકે આ દરેક પ્રકૃતિઓના ચરમ સ્થિતિઘાતનો ચરમપ્રક્ષેપ સર્વસંક્રમ દ્વારા કરે છે, ત્યારે તે આ પાંચ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

ગુણિતકર્માશ જીવ યુગલિકમાં ઉત્પન્ન થઇ અસંખ્યાત વરસ સુધી વારંવાર બંધ તથા સંક્રમ દ્વારા સ્ત્રીવેદને ખૂબ જ પુષ્ટ કરી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ વ્યતીત થયા બાદ અકાળપણે મૃત્યુ પામી જઘન્ય સ્થિતિવાળા દેવમાં ઉત્પન્ન થઇ ત્યાં પણ વારંવાર બંધ તથા સંક્રમથી સ્ત્રીવેદને પુષ્ટ કરી કોઇ પણ વેદે મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થઇ માસપૃથક્ત્વ અધિક આઠ વરસની વયે ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થાય તે જીવ ચરમ સ્થિતિઘાતના ચરમપ્રક્ષેપને સર્વસંક્રમ દ્વારા સંક્રમાવે ત્યારે સ્ત્રીવેદના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

ગુણિતકર્માશ જીવ ઇશાન દેવલોકમાં પૂર્વોક્ત રીતે નપુંસકવેદને પુષ્ટ કરી ત્યાંથી સંખ્યાતવર્ષના આયુષ્યવાળામાં આવી ત્યાંથી કાળ કરી અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા યુગલિકમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં અસંખ્યાત વર્ષ સુધી વારંવાર બંધ તથા અન્ય પ્રકૃતિઓના સંક્રમ દ્વારા સ્ત્રીવેદને પુષ્ટ કરી પછી સમ્યક્ત્વ પામી અસંખ્યાત વર્ષ સુધી પુરુષવેદને બંધથી અને બે વેદના સંક્રમથી અત્યંત પુષ્ટ કરી અંતે મિથ્યાત્વ પામી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાભાગ પ્રમાણ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી દશહજાર વરસના આયુષ્યવાળા દેવમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં અન્ય જીવોની અપેક્ષાએ અત્યંત જલ્દી પર્યાપ્ત થઇ તુરંતજ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી બંધ તથા અન્ય બે વેદોના સંક્રમ દ્વારા પુરુષવેદના દલિક સંગ્રહને અત્યંત વધારી ત્યાંથી કાળ કરી મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય અને ત્યાં માસપૃથક્ત્વ અધિક આઠ વરસની ઉંમરે ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થઇ સર્વસંક્રમ દ્વારા ચરમ સ્થિતિઘાતના ચરમપ્રક્ષેપને કરે છે. તે સમયે પુરુષવેદના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

એજ જીવ અર્થાત્ પુરુષવેદના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી જ્યારે ગુણસંક્રમના અંતે સર્વસંક્રમ દ્વારા ક્રોધનો માનમાં, માનનો માયામાં, અને માયાનો લોભમાં ચરમ સ્થિતિધાતનો ચરમ પ્રક્ષેપ કરે ત્યારે નવમા ગુણસ્થાનકે ક્રમશઃ ક્રોધ, માન, અને માયાના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

અહીં ચરમ સ્થિતિધાતનો ચરમપ્રક્ષેપ એટલે બંધવિચ્છેદ સમયથી પૂર્વે સમયોન બે આવલિકા કાળમાં બંધાયેલ દલિકને છોડી તેના પહેલાં બંધાયેલ સત્તાગત દલિકનો ચરમપ્રક્ષેપ સમજવાનો છે, પરંતુ બંધવિચ્છેદ સમયાદિકમાં બંધાયેલ દલિકના બંધવિચ્છેદ પછી સમયોન બે આવલિકા કાળે જે ગુણસંક્રમ દ્વારા ક્ષય કરે છે તેના ચરમ સમયનો સંક્રમ સમજવાનો નથી, કારણકે તે દલિકો બહુજ અલ્પ પ્રમાણમાં હોય છે, તેથી ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થતો નથી.

અનેક ભવમાં ભવતાં ચારવાર મોહનીયકર્મનો ઉપશમ કરી પછીના ભવમાં માસપૃથક્ત્વ અધિક આઠ વર્ષની ઉંમરે તરતજ ક્ષપણાને માટે તૈયાર થયેલ જીવ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના છઠ્ઠા ભાગના અંત્ય સમયે યશઃકીર્તિના અને નવમા ગુણસ્થાનકે અંતરકરણ કરવાના પૂર્વ સમયે સંજવલન લોભના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

જેટલી વાર જીવ અપૂર્વકરણાદિ ગુણસ્થાનકોએ જાય તેટલી વાર અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિઓના ઘણા દલિકો ગુણસંક્રમદ્વારા યશઃકીર્તિ અને સંલોભમાં આવે છે, અને સંપૂર્ણ ભવચક્રમાં મોહનીયકર્મનો ઉપશમ ચાર જ વાર થાય છે માટે ચારવાર મોહનીયકર્મનો ઉપશમ કરવાનું કહેલ છે, તેમજ અપૂર્વકરણના છઠ્ઠા ભાગ પછી યશઃકીર્તિ સિવાય નામકર્મની અન્ય કોઇપણ પ્રકૃતિ બંધાતી ન હોવાથી પતદ્ગ્રહના અભાવે યશઃકીર્તિનો સંક્રમ થતો જ નથી માટે આઠમા ગુણસ્થાનકના છઠ્ઠા ભાગના અંતે યશઃકીર્તિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કહેલ છે, અને નવમા ગુણસ્થાનકે અંતરકરણ કર્યા પછી ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓનો ઉત્ક્રમે સંક્રમ થતો ન હોવાથી સંજવલન લોભનો સંક્રમ થતો નથી તેથી અંતરકરણના પૂર્વ સમયે સંજવલન લોભનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ કહેલ છે.

એજ પ્રમાણે ચારવાર મોહનીયનો ઉપશમ કરી પછીના ભવમાં અનેકવાર વારાફરતી ઉચ્ચ અને નીચગોત્રનો બંધ કરી ઉચ્ચગોત્રને બંધથી તેમજ નીચગોત્રના દલિકના સંક્રમથી ખૂબજ પુષ્ટ કરી ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થવાને ઇચ્છનાર આત્મા જ્યારે પ્રથમ ગુણસ્થાનકે નીચગોત્રનો ચરમ બંધ કરે ત્યારે તે નીચગોત્રના બંધના ચરમસમયે ઉચ્ચગોત્રના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

પંચેન્દ્રિયજાતિ, સમયતુરસંસ્થાન, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, પરાધાત, ઉચ્ચવાસ, ત્રસયતુષ્ક, સૌભાગ્યત્રિક આ બાર પ્રકૃતિઓ સમ્યગ્દૃષ્ટિને હંમેશાં બંધાય છે. તેથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ શુભધ્રુવબંધી સંજ્ઞાવાળી કહેવાય છે.....

તે બાર પ્રકૃતિઓને મિશ્ર સહિત સમ્યક્ત્વના એકસો બત્રીશ સાગરોપમ કાળસુધી નિરંતર બંધ અને યથાસંભવ વિધ્યાત તેમજ ગુણસંક્રમ દ્વારા અત્યંત પુષ્ટ કરી ક્ષય કરવાને તૈયાર થયેલ જીવ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે પોતાનો બંધવિચ્છેદ થયા બાદ એક આવલિકા પછી આ બારેય પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિઓના ગુણસંક્રમ દ્વારા આ પ્રકૃતિઓમાં ઘણા જ દલિકો આવે છે. અને બંધવિચ્છેદ થયા બાદ આવલિકા પછી આ પ્રકૃતિઓના બધા દલિકની સંક્રમાવલિકા અને બંધાવલિકા વ્યતીત થયેલ હોવાથી બંધાવલિકા પછી જ યશઃકીર્તિમાં સંક્રમાવતાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થાય એમ બતાવવામાં આવેલ છે.

વજ્રઋષભનારાય સંઘયણનો પણ આજ રીતે એકસો બત્રીશ સાગરોપમના કાળ દરમ્યાન દેવભવમાં જેટલો કાળ વ્યતીત થાય તેટલો કાળ સુધી બાંધી છેલ્લે મનુષ્યભવની અંદર ઉત્પન્ન થઇ આવલિકા બાદ વજ્રઋષભનારાય સંઘયણનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે, ત્યારબાદ સંક્રમ, ઉદય તથા ઉદીરણ દ્વારા ઘણા દલિકો ઓછા થવાથી પરાધાત વગેરે પ્રકૃતિઓની જેમ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમ થતો નથી.

પૂર્વકોડના આયુષ્યવાળા તિર્યચના નિરંતર સાત ભવોમાં વારંવાર બંધ તથા સંક્રમ દ્વારા નરકદ્વિકના ઘણા દલિકોનો સંગ્રહ કરી આઠમા ભવે ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર આત્મા નવમા ગુણસ્થાનકે ગુણસંક્રમના અંતે સર્વસંક્રમ દ્વારા ચરમ સ્થિતિધાતના ચરમપ્રક્ષેપને સંક્રમાવે ત્યારે નરકદ્વિકના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

સમ્યક્ત્વ સહિત જીવ સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થતો ન હોવાતી સાતમી નારકમાં ગયેલ જીવ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરી અંતર્મુહુર્ત પછી તુરત જ સમ્યક્ત્વ પામી અંતર્મુહુર્ત ન્યૂન તેત્રીશ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વનું પાલન કરી

તે દરમ્યાન નિરંતર બંધ તથા સંક્રમ દ્વારા મનુષ્યદ્વિકને અત્યંત પુષ્ટ કરી અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે આવી કાળ કરી તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પ્રથમ સમયે યથાપ્રવૃત્ત સંક્રમ દ્વારા સંક્રમાવતાં મનુષ્યદ્વિકના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

તેજસ-કાર્મણસપ્તક, શુભવર્ણાદિ અગિયાર, અગુરુલઘુ, નિર્માણ આ વીશ ધ્રુવબંધી શુભ પ્રકૃતિઓના પણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી પરાધાત વગેરેની જેમ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે પોતાના બંધવિચ્છેદ પછી એક આવલિકા બાદ છે. છતાં આ પ્રકૃતિઓ ધ્રુવબંધી હોવાથી અલગ બતાવવામાં આવી છે.

સ્થિર અને શુભના પણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી એજ જીવો છે. પરંતુ આ પ્રકૃતિઓ અધ્રુવબંધી હોવાથી અને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક સુધી બંધાતી હોવાથી એકસો બત્રીશ સાગરોપમ કાળ દરમ્યાન યથાસંભવ બાંધે છે. આટલી વિશેષતા છે.

પૂર્વકોડના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય અથવા તિર્યંચના ઉપરાઉપરી સાત ભવોમાં શક્ય તેટલાં વધારે કાળ સુધી વારંવાર દેવદિક અને વૈકિયસપ્તકને બંધ તથા સંક્રમ દ્વારા અત્યંત પુષ્ટ કરી આઠમા ભવે ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થયેલ જીવ પોત-પોતામા બંધવિચ્છેદ પછી એક આવલિકા બાદ સકલ કર્મલતાની બંધાવલિકા વીતી ગઈ છે. માટે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

એજ પ્રમાણે દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ સુધી વારંવાર આહારકસપ્તકને અને દેશોન બે પૂર્વકોડ અધિક તેત્રીશ સાગરોપમ કાળ સુધી તીર્થંકર નામકર્મને નિરંતર બંધ તથા સંક્રમદ્વારા પુષ્ટ કરી ક્ષપકશ્રેણિમાં આઠમા ગુણસ્થાનકે પોતાના બંધવિચ્છેદ બાદ એક આવલિકાના અંતે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

(૫) જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી :- જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી ક્ષપિતકર્માશ આત્મા હોય છે. અન્ય સર્વ જીવો કરતાં જે જીવને ઓછામાં ઓછા કર્મ પરમાણુઓની સત્તા હોય તે જીવ ક્ષપિતકર્માશ કહેવાય છે. તેથી જીવ ક્ષપિતકર્માશ કઈ રીતે થઈ શકે તેની રીત બતાવે છે.

સ્વભૂમિકાનુસાર સૂક્ષ્મ નિગોદગત અન્ય જીવોની અપેક્ષાએ ઘણા જ મંદ યોગવાળો અને મંદ કષાયોદયવાળો થઈ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાભાગ ન્યૂન સીત્તેર કોડકોડી સાગરોપમ કાળ સુધી સૂક્ષ્મનિગોદમાં રહી, અભવ્ય જીવને ઓછામાં ઓછી જેટલી પ્રદેશસત્તા હોય તેટલી પ્રદેશસત્તા કરી, ત્યાંથી બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થાય, અને ત્યાંથી અંતર્મુહૂર્તમાં જ કાળ કરી પૂર્વકોડવર્ષના આયુષ્યવાળો મનુષ્ય થઈ માસપૃથક્ત્વ અધિક આઠ વર્ષની વયે દીક્ષા ગ્રહણ કરી દેશોનપૂર્વકોડ સુધી સંયમનું પાલન કરી અંતે મિથ્યાત્વ પામી દશહજાર વર્ષના આયુષ્યવાળો દેવ થાય, ત્યાં પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ થતાં જ સમ્યક્ત્વ પામે, અને અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્ય બાકી રહે પુનઃ મિથ્યાત્વ પામી બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યાંથી પુનઃ મનુષ્યમાં આવી દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ પાળી અંતે મિથ્યાત્વી થઈ ફરીથી જઘન્ય સ્થિતિવાળો દેવ થાય, એમ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કાળમાં વારંવાર બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયમાં, મનુષ્યમાં અને દેવમાં ઉત્પન્ન થઈ, તે દરમ્યાન અસંખ્યાતીવાર સમ્યક્ત્વ અને તેથી ઘણી થોડી અસંખ્યાતીવાર દેશવિરતિ, આઠવાર સર્વવિરતિ ચારિત્ર, આઠવાર અનંતાનુબંધિ કષાયની વિસંયોજના અને ચારવાર મોહનીય કર્મનો ઉપશમ કરી ત્યારબાદ અન્ય ભવમાં માસપૃથક્ત્વ અધિક આઠ વર્ષની ઉંમર થતાં તરત જ ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થયેલ જીવ ક્ષપિતકર્માશ કહેવાય છે.

નિગોદની અંદર અન્ય જીવો કરતાં યોગ અને કષાય ઘણો જ અલ્પ હોય છે. તેથી નવા કર્મ - પુદ્ગલો ઘણા જ ઓછા ગ્રહણ કરે છે. અને પૂર્વબદ્ધ કર્મની ઉદ્વર્તના ઓછી અને અપવર્તના વધુ પ્રમાણમાં થાય છે. તેમજ વારંવાર જન્મ - મરણ થવાથી વ્યાકુળતા અને દુઃખનો અનુભવ કરતાં જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મના ઘણાં પુદ્ગલો સત્તામાંથી દૂર થઈ જાય છે તેથી સ્વભૂમિકાનુસાર જઘન્ય યોગ અને જઘન્ય કષાયવાળો થઈ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ કર્મસ્થિતિ કાળ પ્રમાણ સૂક્ષ્મ નિગોદમાં રહેવાનું બતાવેલ છે.

દેવ તથા મનુષ્ય ભવમાં યથાસંભવ વારંવાર સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો પ્રાપ્ત કરતાં સત્તામાંથી ઘણાં કર્મો ક્ષય પામે અને નવિન કર્મો ઘણાં જ ઓછા બંધાય તેથી જ અસંખ્યાતીવાર સમ્યક્ત્વ, તેનાથી ઘણી અલ્પ અસંખ્યાતીવાર

દેશવિરતિ, તેમજ ભવચક્રમાં તેથી વધારેવાર સર્વવિરતિ આદિ પ્રાપ્ત કરતો ન હોવાથી આઠવાર સર્વવિરતિચારિત્ર, આઠવાર અનંતાનુબંધિ કષાયની વિસંયોજના અને ચારવાર મોહનીયકર્મનો સર્વોપશમ કરવાનું બતાવેલ છે.

એજ આત્મા હવે પછી બતાવવામાં આવશે તે પ્રમાણે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી થાય છે.

નિદ્રાદિક, હાસ્ય-રતિ, ભય અને જુગુપ્સા આ છ પ્રકૃતિઓમાં અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી ગુણસંક્રમ દ્વારા સ્વજાતીય અબધ્યમાન અશુભપ્રકૃતિઓના ઘણાં જ દલિકો આવે છે. અને પોતાના બંધવિચ્છેદ પછી આ પ્રકૃતિઓના પણ ગુણસંક્રમ દ્વારા અન્ય પ્રકૃતિઓમાં ઘણા દલિકો સંક્રમે છે. તેથી આ છએ પ્રકૃતિઓના પોતપોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ દ્વારા સંક્રમાવતાં અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકવર્તી જીવો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.....

અવધિજ્ઞાન-દર્શન પ્રાપ્ત કરતી વખતે તથા સ્વભાવેજ અન્ય પ્રકૃતિઓના ઘણાં દલિકો સત્તામાંથી દૂર થઈ જાય છે. અને થોડા જ બાકી રહે છે. તેથીજ જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થઈ શકે, માટે અવધિજ્ઞાન-દર્શન પ્રાપ્ત કરેલ જીવો દશમા ગુણસ્થાનકથી આગળ પતદ્વગ્રહરૂપ પ્રકૃતિઓના બંધનો અભાવ હોવાથી દશમા ગુણસ્થાનકના ચરમસમયે અવધિજ્ઞાનાવરણ વિના ચાર જ્ઞાનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ વિના ત્રણ દર્શનાવરણ અને પાંચ અંતરાય એ બાર પ્રકૃતિઓના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

અવધિજ્ઞાન - દર્શન પ્રાપ્ત કરેલ જીવોને અવધિજ્ઞાનાવરણ તથા અવધિદર્શનાવરણના પુદ્ગલો ઘણાંજ રૂક્ષ થઈ જાય છે, તેથી બંધવિચ્છેદ સમયે પણ આ બે પ્રકૃતિઓના ઘણાં પ્રદેશોનો સંક્રમ થાય છે. માટે તેવા જીવોને જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થતો ન હોવાથી અવધિજ્ઞાન-દર્શન પ્રાપ્ત નહીં કરેલ જીવો દશમા ગુણસ્થાનકના ચરમસમયે અવધિજ્ઞાનાવરણ તેમજ અવધિદર્શનાવરણના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

એકસો બત્રીશ સાગરોપમ કાળ સુધી સમ્યક્ત્વનું પાલન કરતાં થીણદ્વિત્રિક, સ્ત્રીવેદ અને મિથ્યાત્વમોહનીય એ પાંચ પ્રકૃતિઓના સંક્રમ વગેરે દ્વારા સત્તામાંથી ઘણાં પુદ્ગલો ઓછા કરી ક્ષય કરવા માટે તૈયાર થયેલ જીવો સાતમા ગુણસ્થાનકના અંતે થીણદ્વિત્રિક અને સ્ત્રીવેદ એ ચારના તથા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરતાં ચોથાથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધીના મનુષ્યો મિથ્યાત્વના યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતે વિધ્યાતસંક્રમ દ્વારા સંક્રમાવતાં જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

સાત માસ અધિક આઠ વર્ષની ઉંમરે ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થવાને ઇચ્છનાર ક્ષપિતકર્માંશ જીવ અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ દ્વારા સંક્રમાવતાં અરતિ શોક, અસ્થિરદ્વિક, અયશઃકીર્તિ, અસાતાવેદનીય, ઉપધાત અને કુવર્ણાદિ નવક એ સોળ પ્રકૃતિઓના તેમજ દેશોનપૂર્વકોડ વર્ષ સંયમનું પાલન કરી ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતે વિધ્યાતસંક્રમ દ્વારા સંક્રમાવતાં મધ્યમ આઠ કષાયના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી મધ્યમના આઠ કષાય અને અરતિ વગેરે છ, એ ચૌદ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય છે. માટે યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કહેલ છે. તે બરાબર છે. પરંતુ અશુભવર્ણાદિનવક અને ઉપધાત આ દશ પ્રકૃતિઓ આઠમા ગુણસ્થાનકના છઠ્ઠા ભાગ સુધી બંધાય છે. તેથી ત્યાં સુધી ગુણસંક્રમ થતો ન હોવાથી આઠમાના છઠ્ઠા ભાગે પણ જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થઈ શકે, છતાં અહીં યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતે કહેલ છે. તેનું કારણ અતિશય જ્ઞાનીઓ જાણે.....

સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી ઘટી શકે તેટલા ઓછામાં-ઓછા અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયમાં ગુણસંક્રમ દ્વારા મિથ્યાત્વનો સંક્રમ કરી એકસો બત્રીશ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વનું પાલન કરી મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે જઈ ઉદ્ધવલના શરૂ કરે, તે ઉદ્ધવલનાના દ્વિચરમ સ્થિતિખંડના ચરમસમયે ઓછામાં ઓછા દલિકો પર પ્રકૃતિમાં સંક્રમાવે છે ત્યારે મિથ્યાદૃષ્ટિ સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે.

ચારવાર મોહનીયનો સર્વોપશમ કરી પ્રથમ ગુણસ્થાનકે આવી સ્વભૂમિકાનુસાર જઘન્ય યોગસ્થાને વર્તતાં શક્ય તેટલા નાના અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળમાં અનંતાનુબંધિનો બંધ કરી પુનઃ એકસો બત્રીશ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વનું પાલન કરી અનંતાનુબંધિ કષાયને ક્ષય કરવા માટે ત્રણ કરણ કરે ત્યારે યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત સમયે વિધ્યાતસંક્રમ દ્વારા સંક્રમાવતાં ચારેય અનંતાનુબંધિ કષાયના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

જ્યારે જ્યારે મોહનીયકર્મનો ઉપશમ કરે ત્યારે ત્યારે સ્થિતિઘાત વગેરેથી સત્તામાં રહેલ શેષ ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓનાં ઘણાં દલિકો સત્તામાંથી ક્ષય થઈ જાય છે. તેથી મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે આવી પુનઃ અનંતાનુબંધિ બાંધે ત્યારે તેમાં સંક્રમથી ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓના ઘણાં જ ઓછા દલિકો આવે માટે ચારવાર મોહનીયનો ઉપશમ કરવાનું કહેલ છે, અને એકસો બત્રીસ સાગરોપમ કાળસુધી સંક્રમ દ્વારા અનંતાનુબંધિના ઘણાં જ દલિકો સત્તામાંથી દૂર થઈ જાય છે. તેથી એકસો બત્રીસ સાગરોપમ કાળ સમ્યક્ત્વનું પાલન કરી પછી ક્ષય કરે એમ કહેલ છે, અને અપૂર્વકરણમાં ગુણસંક્રમદ્વારા ઘણાં દલિકો સંક્રમે છે, તેથી યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે બતાવેલ છે.

શક્ય તેટલા નાનામાં નાના અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે આહારકસપ્તકનો બંધ કરી અવિરત થઈ અંતર્મુદૂર્ત બાદ આહારકસપ્તકની ઉદ્વલના શરૂ કરે, તે કરતા કરતા જ્યારે દ્વિચરમ સ્થિતિખંડના ચરમસમયે પરપ્રકૃતિમાં દલિક સંક્રમાવે ત્યારે આહારકસપ્તકના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.....

પહેલામાં પહેલો તીર્થંકર નામકર્મનો બંધ શરૂ કરે અને પહેલા સમયે બંધાયેલ લતાની બંધાવલિકા પૂર્ણ કરી પહેલા સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી પરપ્રકૃતિમાં સંક્રમાવે ત્યારે તીર્થંકર નામના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

બંધાવલિકા પછીના બીજા વિગેરે સમયમાં બંધાવલિકાના બીજા વિગેરે સમયમાં બંધાયેલ અને અન્ય પ્રકૃતિઓના સંક્રમ દ્વારા આવેલ દલિકોની બંધાવલિકા અને સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયેલ હોવાથી તેઓનો પણ સંક્રમ થાય તેથી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ઘટી શકે નહીં. માટે જ પહેલી બંધાવલિકા પછીના પહેલા સમયે જ જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ બતાવેલ છે.

જેને વૈકિયાદિ અગિયાર પ્રકૃતિઓ સત્તામાં નથી તેવો જીવ પંચેન્દ્રિયના ભવમાં બની શકે તેટલાં નાના અંતર્મુદૂર્ત કાળ સુધી વૈકિયાદિ અગિયાર પ્રકૃતિઓને બાંધી કાળ કરી સાતમી નરકમાં તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો નારક થાય અને ત્યાંથી મરી ગર્ભજ પર્યાપ્ત તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થઈ ઉપરોક્ત અગિયાર પ્રકૃતિઓ બાંધ્યા વિનાજ કાળ કરી એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થઈ ઉદ્વલના શરૂ કરે અને તેઉકાય કે વાયુકાયમાં મનુષ્યદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્ર એ ત્રણ પ્રકૃતિઓની ઉદ્વલના કરી સૂક્ષ્મનિગોદમાં ઉત્પન્ન થઈ બની શકે તેટલાં નાનામાં નાના અંતર્મુદૂર્ત સુધી આ ત્રણ પ્રકૃતિઓ બાંધી પંચેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થઈ ત્યાં આ ત્રણ પ્રકૃતિઓનો બંધ કર્યા વિનાજ સાતમી નરકમાં તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો નારક થાય, ત્યાંથી મરી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાંથી આ ત્રણ પ્રકૃતિઓ બાંધ્યા વિના જ કાળ કરી તેઉકાય કે વાયુકાયમાં આવી ઉદ્વલના શરૂ કરે અને તે ઉદ્વલના કરતાં જ્યારે દ્વિચરમ સ્થિતિખંડના ચરમ સમયે પરપ્રકૃતિઓમાં ઓછામાં ઓછા દલિકો સંક્રમાવે છે, ત્યારે વૈકિયસપ્તક, દેવદ્વિક અને નરકદ્વિક એ અગિયાર પ્રકૃતિઓના એકેન્દ્રિય અને મનુષ્યદ્વિક તથા ઉચ્ચગોત્રના તેઉકાય કે વાયુકાય જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

અલ્પકાળમાં ઘણાંજ અલ્પ બંધાયેલ દલિકોને આટલાં લાંબા કાળ સુધી સંક્રમ દ્વારા તેમજ નરકદ્વિક અને વૈકિયસપ્તકના ઉદય તથા ઉદીરણ દ્વારા પણ સત્તામાંથી ઘણાંજ દલિકો દૂર થઈ જાય છે અને બંધથી પણ વધુ દલિકોનો સંચય ન થાય માટે બાંધવા યોગ્ય ભવોમાં પણ બંધ કર્યા વિનાજ એકેન્દ્રિયાદિમાં આવી ઉદ્વલના કરવાનું કહેલ છે.

ઉપશમશ્રેણિમાં અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય છે. માટે અસાતાના ઘણાં દલિકો સાતામાં આવી જાય છે તેથી સંક્રમ વખતે સાતાનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ન આવે માટે ઉપશમશ્રેણિ કર્યા વિના ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર આત્મા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકના અંતે અસાતાવેદનીયનો છેલ્લો બંધ કરે ત્યારે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી સંક્રમાવતાં સાતાવેદનીયના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમનો સ્વામી છે. પછી સાતા જ બંધાતી હોવાથી સાતાનો સંક્રમ યતોજ નથી....

એકપણ વાર મોહનીયનો ઉપશમ કર્યા વિના ક્ષપિતકર્માશની બાકીની બધી ક્રિયાઓ કરી જઘન્ય પ્રદેશસત્તાવાળા થઈ ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર આત્માઓ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકની પ્રથમ આવલિકાના અંત્ય સમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી સંક્રમાવતાં પંચેન્દ્રિયજાતિ, તૈજસ-કાર્મણસપ્તક, વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ, સમચતુરસસંસ્થાન, શુભવર્ણાદિ અગિયાર, પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, પરાઘાત, ઉચ્ચવાસ, અગુરુલઘુ, નિર્માણનામકર્મ અને ત્રસદશક આ ઉદ્ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી અબધ્યમાન અશુભપ્રકૃતિઓના ઘણાં દલિકો ગુણસંક્રમ દ્વારા આ પ્રકૃતિઓમાં આવવાથી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ન થાય માટે એકવાર પણ મોહનીયનો ઉપશમ કર્યા વિના એમ કહેલ છે. અને ક્ષપકશ્રેણિ

ઉપર આરૂઢ થતી વખતે પણ અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી ગુણસંક્રમ દ્વારા અબધ્યમાન અશુભપ્રકૃતિઓના ઘણાં દલિકો આવે અને તે દલિકની પણ સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ સંક્રમ થાય માટે અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકની પહેલી આવલિકાની ચરમ સમયે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી કહેલ છે.

એવાજ જીવો પોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે એટલે કે ચરમ મનુષ્યભવના પહેલાના દેવ કે નરક ભવના ચરમસમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી સંક્રમાવતાં વજ્રઋષભનારાય સંઘયણના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે. એમ પંચસંગ્રહમાં ટીકાકારે મૂળટીકાના આધારે બતાવેલ છે. પરંતુ આ ગ્રંથની ગાથા ૧૦૯ની ટીકામાં અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકની પહેલી આવલિકાના ચરમ સમયે વજ્રઋષભનારાય સંઘયણનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ કહેલ છે, યુક્તિથી પણ એજ વધારે ઠીક લાગે છે, કારણકે બંધવિચ્છેદ સમય સુધી યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ હોય છે, અને અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે વિધ્યાતસંક્રમ હોય છે. તથા યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ કરતાં વિધ્યાતસંક્રમથી ઘણું જ ઓછું દલિક સંક્રમે છે. તેમજ મનુષ્યના ભવમાં ઉદય તથા સંક્રમથી પણ તેટલાં કાળમાં સત્તામાંથી ઘણું જ દલિક ઓછું થઈ જાય છે. છતાં પંચસંગ્રહમાં બંધવિચ્છેદ સમયે કેમ કહેલ છે. તેનો નિર્ણય અતિશય જ્ઞાની જ કરી શકે.

સાધિક ચાર પલ્યોપમ અધિક એકસો ત્રેસઠ સાગરોપમ સુધી કોઈક ભવમાં ભવપ્રત્યયિક અને કોઈક ભવમાં ગુણપ્રત્યયિક બંધ કર્યા વિના ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર જીવો સાતમા ગુણસ્થાનકે યથાપ્રવૃત્તકરણના અંત્ય સમયે વિધ્યાતસંક્રમથી સંક્રમાવતાં તિર્યચદ્વિક અને ઉદ્યોત એ ત્રણ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે. પછી અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે તિર્યચદ્વિકનો ગુણસંક્રમ થાય છે. માટે જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ થઈ શકતો નથી.

એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, સ્થાવરચતુષ્ક અને આતપ આ નવ પ્રકૃતિઓનો છઠ્ઠી નારક, ગ્રૈવેયક, મનુષ્ય તથા દેવભવમાં ગુણપ્રત્યયિક અથવા ભવપ્રત્યયિક સાધિક ચાર પલ્યોપમ સહિત એકસો પંચાશી સાગરોપમ સુધી બંધ કર્યા વિના અંતે મનુષ્યના ભવમાં ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર જીવો અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતે વિધ્યાતસંક્રમથી સંક્રમાવતાં આ નવે પ્રકૃતિઓના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે. પછી અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકથી આતપ વિના આઠ પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થતો હોવાથી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ઘટી શકતો નથી માટે જ યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતે કહેલ છે.

ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા યુગલિક ભવના અંતે સમ્યક્ત્વ પામી ત્યારબાદ દેવ-મનુષ્ય ભવોમાં સાધિક ૧૩૨ સાગરોપમ પ્રમાણ સમ્યક્ત્વનો કાળ પૂર્ણ કરી ચરમ અંતર્મુદૂર્ત ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર આત્માઓ અપ્રમત્ત ગુણઠાણે યથાપ્રવૃત્તકરણના અંતે વિધ્યાતસંક્રમથી સંક્રમાવતાં દૌર્ભાગ્યત્રિક, અશુભવિહાયોગતિ, પ્રથમ વિનાના પાંચ સંસ્થાન, પ્રથમ વિનાના પાંચ સંઘયણ, નીચગોત્ર અને નપુંસકવેદ આ સોળ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

આટલા દીર્ઘકાળ પર્યંત ગુણ તથા ભવપ્રત્યયિક બંધના અભાવથી તેમજ સંક્રમ તથા યથાસંભવ ઉદય અને ઉદીરણ દ્વારા સત્તામાંથી ઘણાં જ દલિકો ક્ષય પામે છે. માટે એકસો બત્રીસ સાગરોપમ આદિ કાળ બતાવેલ છે.

સ્વભૂમિકાનુસાર જઘન્ય યોગસ્થાનકે યથાસંભવ ચારે આયુષ્યનો બંધ કરી તે તે આયુષ્યના ઉદય યોગ્ય ભવમાં સમયાધિક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે ચરમસમયના દલિકોને નીચે સમયાધિક આવલિકાના ત્રીજા ભાગમાં અપવર્તનાથી સંક્રમાવે ત્યારે ચારેય આયુષ્યના અપવર્તના રૂપ સ્વસંક્રમની અપેક્ષાએ જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

બીજા જીવો કરતાં જેઓને ઔદારિકસપ્તકના ઓછામાં ઓછા દલિકો સત્તામાં છે એવા જીવો ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા યુગલિકમાં ઉત્પન્ન થાય. ત્યાં ત્રણ પલ્યોપમ સુધી ભવપ્રત્યયિક બંધનો અભાવ હોવાથી અને વિધ્યાતસંક્રમ તથા ઉદય-ઉદીરણથી સત્તામાંથી ઘણાં જ દલિકો દૂર કરી પોતાના આયુષ્યના અંતે ઔદારિકસપ્તકના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

પુરુષવેદ અને સંજવલન કોધાદિ ત્રણ આ ચાર પ્રકૃતિઓના ક્ષપકશ્રેણિમાં નવમા ગુણસ્થાનકે બંધ વિચ્છેદ સમયે માત્ર છેલ્લે સમયોન બે આવલિકા કાળમાં બાંધેલ દલિક જ સત્તામાં રહે છે. પણ તે પહેલાનું બંધાયેલ સત્તામાં હોતું નથી.

સ્વભૂમિકાનુસાર જઘન્ય યોગસ્થાને વર્તમાન પોત-પોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે જે દલિક બાંધે છે. તે દલિકને બંધાવલિકા વીત્યા બાદ અન્ય પ્રકૃતિમાં સંક્રમાવવાની શરૂઆત કરે છે. અને સંક્રમાવતાં સંક્રમાવલિકાના ચરમ સમયે

બંધવિચ્છેદ સમયે બંધાયેલ દલિકનો પણ જે છેલ્લો અસંખ્યાતમો ભાગ સર્વ સંક્રમથી સંક્રમાવે છે ત્યારે આ ચારેય પ્રકૃતિઓના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

સંજવલન લોભના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી ઉપશમશ્રેણિ કર્યા વિના ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થનાર અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકની પ્રથમ આવલિકાના અંત્ય સમયે હોય છે. કારણ કે ઉપશમશ્રેણિમાં ગુણસંક્રમ દ્વારા અબધ્યમાન અશુભપ્રકૃતિઓના લોભમાં ઘણાં દલિકો આવે તેથી જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ન થાય, માટે એક પણ વાર ઉપશમશ્રેણિ કર્યા વિના અને ક્ષપકશ્રેણિમાં પણ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી અબધ્યમાન અશુભપ્રકૃતિઓના લોભમાં ગુણસંક્રમથી ઘણાં દલિકો આવે અને સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયા બાદ તેઓનો પણ અન્યત્ર સંક્રમ થાય તેથી સંજવલન લોભનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ન થાય માટે જ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકની પ્રથમ આવલિકાના ચરમ સમયે સંજવલન લોભના જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી છે.

ઇતિ સંક્રમણકરણ સારસંગ્રહ સમાપ્ત

-: સંક્રમણકરણ પ્રશ્નોત્તરી :-

પ્રશ્ન ૧ સંક્રમ એટલે શું ? અને તેના કેટલા પ્રકાર છે ? તે દૃષ્ટાન્ત આપી સમજાવો.

ઉત્તર - અમુક સ્વરૂપે ફળ આપનાર કર્મપરમાણુઓનો ફળ આપવાનો જેવો સ્વભાવ છે તેવા સ્વરૂપે ફળ ન આપે તેમ પોતાના મૂળ કર્મથી અભિન્ન એવી અન્ય પ્રકૃતિના સ્વભાવરૂપે ફળ આપે તેવા કરવા, અથવા અમુક નિયત સમયે કે અમુક પ્રમાણના પાવરથી ફળ આપવાના સંયોગોમાં દલિકો ગોઠવાયેલા હોય છતાં જલ્દી અથવા લાંબા સમયે અને ઓછા કે વધુ પ્રમાણના પાવરરૂપે ફળ આપે તેવા કરવા તે સંક્રમ કહેવાય છે. આ સંક્રમ અન્યપ્રકૃતિનયન, અપવર્તના તેમજ ઉદ્વર્તના એમ ત્રણ પ્રકારે છે.

જેમ સત્તામાં રહેલ સાતાવેદનીયના કર્મપરમાણુઓનો સુખ આપવાનો સ્વભાવ બદલી અસાતાવેદનીયના કર્મપરમાણુઓની જેમ દુઃખ આપવાના સ્વભાવવાળા કરવા તે અન્યપ્રકૃતિનયનસંક્રમ.

બંધ સમયે એકાદ વર્ષ કે તેથી, વધુ કાળ પછી ફળ આપવાની યોગ્યતા રૂપે ગોઠવાયેલ કર્માણુઓનો ઘટાડીને એકાદ માસમાં કે તેથી ઓછા કાળમાં ફળ આપવાની યોગ્યતા રૂપે કરવા અથવા વધુ પાવરરૂપે ફળ આપવાની યોગ્યતાવાળા કર્માણુઓને અલ્પ પાવરવાળા કરી દેવા તે અપવર્તના સંક્રમ.

બંધસમયે એકાદ માસ કે તેથી ઓછા સમયમાં ફળ આપવાની યોગ્યતાવાળા ગોઠવાયેલ કર્માણુઓને એકાદ વર્ષ પછી ફળ આપે તેવા કરવા, અથવા વિપાક આશ્રયી હીન પાવરવાળા કર્માણુઓને અધિક પાવરવાળા કરવા તે ઉદ્વર્તનાસંક્રમ કહેવાય છે.

અન્યપ્રકૃતિનયનસંક્રમને પરસંક્રમ તથા ઉદ્વર્તના અને અપવર્તના સંક્રમને સ્વસંક્રમ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૨ જે પ્રકૃતિઓનો અન્યપ્રકૃતિનયનસંક્રમ થાય - તેઓનો બંધ અવશ્ય હોય ?

ઉત્તર - સંક્રમ યોગ્ય પ્રકૃતિઓ ત્રણ પ્રકારની છે. (૧) મતિજ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કેટલીક ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓનો બંધ હોય ત્યારે જ સંક્રમ થાય. (૨) નીચગોત્ર વિગેરે કેટલીક પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો બંધ ન હોય ત્યારે જ સંક્રમ થાય અને (૩) દેવગતિ વિગેરે કેટલીક પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓનો બંધ હોય અથવા ન હોય તો પણ તેમનો સંક્રમ થાય છે.

પ્રશ્ન ૩ પતદ્વગ્રહરૂપે બધ્યમાન પ્રકૃતિ જ હોય કે અબધ્યમાન પણ હોય ?

ઉત્તર - સામાન્યથી બધ્યમાન પ્રકૃતિઓ જ પતદ્વગ્રહરૂપે હોય છે. પરંતુ સમ્યક્ત્વમોહનીય તથા મિશ્રમોહનીય બંધમાં ન હોવા છતાં પતદ્વગ્રહ થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૪ બધ્યમાન છતાં પતદ્વગ્રહ ન બને એવી કોઈ પ્રકૃતિઓ હોય ? અને હોય તો કેટલી ? તે સકારણ જણાવો.

ઉત્તર - બધ્યમાન છતાં મિથ્યાત્વમોહનીય, પુરુષવેદ, સંજવલન ચતુષ્ક તથા નીચગોત્ર, આ સાત પ્રકૃતિઓ કેટલીકવાર પતદ્વગ્રહરૂપે ન પણ હોય, તેનું કારણ એ છે કે પ્રથમ ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વનો બંધ અવશ્ય હોવા

છતાં તેમાં ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓ સંક્રમતી નથી, પરંતુ જો સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય સત્તામાં હોય તો તે બે સંક્રમે છે. આ બેની સત્તા બધા જીવોને હોતી નથી માટે જે જીવોને આ બેની સત્તા ન હોય તેઓને મિથ્યાત્વમોહનીય અપતદ્ગ્રહરૂપે હોય છે. બંધ હોવા છતાં પુરુષવેદની પ્રથમ સ્થિતિ સમયોન બે આવલિકા તથા સંજવલન ચતુષ્કની પ્રથમસ્થિતિ સમયોન ત્રણ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે તે તે પ્રકૃતિ અપતદ્ગ્રહરૂપે બને છે એમ શાસ્ત્રીય વચન છે. તેમજ ઉચ્ચગોત્રની ઉદ્વલના કરેલ માત્ર નીચગોત્રની સત્તાવાળા જીવોને નીચગોત્રનો બંધ હોવા છતાં તેમાં સંક્રમયોગ્ય ઉચ્ચગોત્રનો સત્તામાં જ અભાવ હોવાથી તે અપતદ્ગ્રહ બને છે.

પ્રશ્ન ૫ અસાતાવેદનીય વગેરે પ્રકૃતિમાં સંક્રમેલ સાતાવેદનીય વિગેરેની સત્તા રહે કે નહીં ?

ઉત્તર - સાતાવેદનીય વિગેરે જે પ્રકૃતિના સંક્રમ થાય તે પ્રકૃતિના દરેક સ્થિતિસ્થાનમાંથી અમુક પ્રમાણમાં દલિકનો અસાતાવેદનીય વિગેરેમાં સંક્રમ થતો હોવાથી દલિકો ઓછા થાય પણ સ્થિતિસત્તા ઓછી થાય નહીં. માત્ર ઉદ્વલના સંક્રમ, સર્વસંક્રમ, અન્ય પ્રકૃતિમાં જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ તેમજ વ્યાધાત અપવર્તના સંક્રમથી સ્થિતિસત્તા ઓછી થાય છે. પરંતુ બીજા કોઈ સંક્રમથી નહીં.

પ્રશ્ન ૬ સંક્રમ્યમાણ પ્રકૃતિ પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિ રૂપે થાય ત્યારે તેની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે કે નહીં ?

ઉત્તર - કોઈ પણ પ્રકૃતિ પતદ્ગ્રહરૂપે થાય ત્યારે સ્થિતિમાં ફેરફાર થતો નથી. પરંતુ સંક્રમ્યમાણ સ્થિતિસ્થાનોના બદલે પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિના સ્થિતિસ્થાનો રૂપે થાય છે. દૃષ્ટાંત રૂપે સાતાવેદનીયના ૯૧ થી ૧૦૦ સુધીના સ્થિતિસ્થાનોમાંના દલિકોનો અનુક્રમે તેની સમાન સ્થિતિવાળા અસાતાવેદનીયના ૯૧ થી ૧૦૦ સુધીના સ્થિતિસ્થાનોમાંજ સંક્રમ થાય છે. પરંતુ પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિ કરતાં સંક્રમ્યમાણ પ્રકૃતિની સ્થિતિ વધારે હોય તો સંક્રમ્યમાણ પ્રકૃતિની સ્થિતિ સમાન પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિની સ્થિતિ વધી જાય છે. દૃષ્ટાંત રૂપે ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સાતાવેદનીયમાં ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ અસાતાવેદનીયનો સંક્રમ થાય ત્યારે અસાતાવેદનીયની પોતાની સત્તા ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ કાયમ રહે અને સાતાવેદનીયની ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિના બદલે ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન ૭ સત્તામાં રહેલ દરેક પ્રકૃતિના સંક્રમ થાય જ કે ન પણ થાય ?

ઉત્તર - બંધાવલિકા અને સંક્રમાવલિકા વીત્યા પછી પોતાને સંક્રમાવવા માટે પતદ્ગ્રહરૂપ પ્રકૃતિ હોય તો સત્તાગત પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ અવશ્ય થાય છે, પરંતુ બંધાવલિકા કે સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયેલ ન હોય અથવા જેઓને પતદ્ગ્રહરૂપ પ્રકૃતિઓ ન હોય તેવી સત્તાગત પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થતો નથી.

જેમ તેઉકાય અને વાયુકાયને નીચગોત્ર સત્તામાં હોવા છતાં તેને સંક્રમાવવા માટે ઉચ્ચગોત્ર રૂપ પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિનો બંધ ન હોવાથી નીચગોત્રનો સંક્રમ થતો નથી. તે જ પ્રમાણે આહારકદિક વગેરેનો પ્રથમ બંધ થાય ત્યારે સત્તા હોવા છતાં પ્રથમની બંધાવલિકામાં આહારકદિક વિગેરેનો સંક્રમ થતો નથી. અને મોહનીયની ૨૪ પ્રકૃતિની સત્તાવાળો સમ્યગ્દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વે આવે ત્યારે પ્રથમ સમયથી અપ્રત્યાખ્યાનીય વિગેરે કષાયોને અનંતાનુબંધિમાં સંક્રમાવી અનંતાનુબંધિ રૂપે બનાવે છે. પરંતુ સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયા વિના સત્તામાં હોવા છતાં અનંતાનુબંધિનો સંક્રમ કરતો નથી.

પ્રશ્ન ૮ ધ્રુવસત્તા હોવા છતાં એવી કઈ અને કેટલી પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓનો સંક્રમ સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે જ થાય ?

ઉત્તર - મિથ્યાત્વ, નીચગોત્ર તથા સાતા-અસાતાવેદનીય એ ચાર પ્રકૃતિઓ ધ્રુવસત્તાવાળી હોવા છતાં તેઓનો સંક્રમ સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે જ થાય છે ?

પ્રશ્ન ૯ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિની અભ્યંતરાવલિકામાં મિશ્રમોહનીયનો સંક્રમ કેમ ન હોય ?

ઉત્તર - ત્રણ કરણ કરી પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે ત્યારે જે સમયે અંતરકરણમાં પ્રવેશ કરે છે તેજ સમયે અને મતાંતરે અંતરકરણના પૂર્વ સમયે મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોને વિશુદ્ધ પરિણામ દ્વારા મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વરૂપે બનાવી ત્રણ પુંજ કરે છે. વિવક્ષિત પ્રકૃતિરૂપે બનાવવા તે સંક્રમ કહેવાય છે. અને સંક્રમાવલિકામાં કોઈ કરણ લાગતું નથી તેથી મિથ્યાત્વમાંથી જે સમયે કર્મપરમાણુઓ મિશ્રમોહનીયરૂપે બને છે તે સમયથી એક આવલિકા સુધી મિશ્રમોહનીયનો સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંક્રમ થતો નથી પણ સંક્રમાવલિકા પછી થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦ ઉપરોક્ત પ્રશ્નોત્તરમાં કહ્યા મુજબ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિની અભ્યંતરાવલિકામાં જો મિશ્રમોહનીયનો સંક્રમ થતો નથી. તો મોહનીયની ૨૪ની સત્તાવાળા ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિની અભ્યંતરાવલિકામાં સમ્યક્ત્વ તથા મિશ્રમોહનીય વિના ૨૨નો સંક્રમ કેમ કરતા નથી ?

ઉત્તર - ૨૪ ની સત્તાવાળો જીવ પ્રથમ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ હોય છે અને તેને ત્રણે પૂંજ સત્તામાં હોવાથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિની અભ્યંતરાવલિકામાં મિશ્ર પૂંજ પ્રથમથીજ થયેલ હોય છે. તેથી તેની સંક્રમાવલિકા વ્યતીત થયેલ હોવાથી તે વખતે પણ તે મિશ્રમોહનીયનો સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંક્રમ ચાલુ હોવાથી ૨૪ની સત્તાવાળા ઉપશમ સમ્યક્ત્વને અભ્યંતરાવલિકામાં ૨૨નો સંક્રમ ન થતાં ૨૩નો થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧ પ્રત્યેક કર્મના પોતાના બંધસ્થાનોની સમાન જ પતદ્વગ્રહસ્થાનો હોય છે કે તેમાં કંઈ વિશેષતા છે ?

ઉત્તર - આયુષ્ય અને મોહનીય વિના છ કર્મના પોતાના બંધસ્થાનની સમાન પતદ્વગ્રહસ્થાનો હોય છે. અને મોહનીયકર્મના ૧૦ બંધસ્થાનો હોવા છતાં પતદ્વગ્રહસ્થાનો ૧૮ છે.

પ્રશ્ન ૧૨ કયા કયા કર્મના સંક્રમસ્થાનો પોતાના સત્તાસ્થાનોની સમાન સંખ્યાવાળા હોય છે. અને કયા કયા કર્મના સમાન નથી હોતા ?

ઉત્તર - જ્ઞાનાવરણીય, અંતરાય અને નામકર્મના સંક્રમસ્થાનો સત્તાસ્થાનોની સમાન જ છે. પરંતુ નામકર્મમાં સત્તાસ્થાન અને સંક્રમસ્થાનમાં પ્રકૃતિઓની સંખ્યા સમાન નથી અર્થાત્ ભિન્ન છે. જ્યારે દર્શનાવરણીયના સત્તાસ્થાનો ૩ અને સંક્રમસ્થાનો ૨ છે તેમજ વેદનીય અને ગોત્રકર્મના સત્તાસ્થાનો ૨ અને સંક્રમસ્થાન ૧ અને મોહનીયકર્મના સત્તાસ્થાનો ૧૫ અને સંક્રમસ્થાનો ૨૩ છે.

પ્રશ્ન ૧૩ દર્શનાવરણીયકર્મનું ચાર પ્રકૃતિમય સત્તાસ્થાન છે. છતાં તે સત્તાસ્થાનનો સંક્રમ કેમ નથી ?

ઉત્તર - ચાર પ્રકૃતિમય સત્તાસ્થાન ૧૨મા ગુણસ્થાનકના ચરમ સમયે હોય છે પણ ત્યાં દર્શનાવરણીયની એક પણ પ્રકૃતિનો બંધ ન હોવાથી પતદ્વગ્રહના અભાવે ચારનો સંક્રમ થતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૪ ધ્રુવબંધી દરેક પ્રકૃતિની પતદ્વગ્રહતા સાઘાદિ ચાર પ્રકારે હોવા છતાં મિથ્યાત્વની પતદ્વગ્રહતા સાદિ અને અધ્રુવ બે પ્રકારે જ કેમ છે ?

ઉત્તર - મિથ્યાત્વમોહનીય ધ્રુવબંધી હોવા છતાં તેમાં ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થતો નથી. પરંતુ સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ બેનો સંક્રમ થાય છે અને આ બે પ્રકૃતિઓની ઉદ્ભવના કર્યા પછી મિથ્યાદૃષ્ટિને અને ક્યારેય પણ અનાદિ મિથ્યાત્વને સત્તા હોતી નથી, માટે એ બે પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય ત્યારે મિથ્યાત્વ પતદ્વગ્રહરૂપે હોય છે. અને સત્તામાં ન હોય ત્યારે બંધ હોવા છતાં મિથ્યાત્વ પતદ્વગ્રહ હોય નહીં, તેથી સાદિ અને અધ્રુવ એમ બે પ્રકારે જ હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૫ ઉપશમશ્રેણિમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને મોહનીયમાં અન્યપ્રકૃતિનયન સંક્રમ કયા ગુણસ્થાનક સુધી હોય ?

ઉત્તર - નવમા ગુણસ્થાનક સુધી હોય.

પ્રશ્ન ૧૬ અગિયારમા ગુણસ્થાને મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય ? જો હોય તો કોને ? અને કઈ કઈ પ્રકૃતિઓનો હોય ?

ઉત્તર - અગિયારમા ગુણસ્થાને ઉપશમ સમ્યક્ત્વને મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ બે પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૭ કઈ કઈ ગતિમાં નામકર્મના કેટલા અને કયા સંક્રમસ્થાનો હોય ?

ઉત્તર - દેવગતિમાં ૧૦૩, ૧૦૨, ૯૬ અને ૮૫ એમ ચાર, નરકગતિમાં ૧૦૩ વિના તે જ ત્રણ, તિર્યંચગતિમાં ૧૦૨, ૮૫, ૮૩, ૮૪ અને ૮૨ એમ પાંચ અને મનુષ્યગતિમાં બધા જ (૧૨) સંક્રમસ્થાનો હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય ૨૯ પ્રકૃતિઓના પતદ્વગ્રહમાં નારકની જેમ દેવતાઓને નામકર્મની ૯૬ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ કેમ ન હોય ?

ઉત્તર - દેવોને જિનનામની સત્તા ચોથે ગુણઠાણે જ હોય છે. અને સમ્યગ્દૃષ્ટિને જિનનામની સત્તા હોય ત્યારે તેનો બંધ પણ અવશ્ય થતો હોવાથી મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય ૨૯ નો બંધ થતો નથી. પરંતુ પ્રથમ નરકાયુષ્ય બાંધી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પામી જિનનામકર્મનો બંધ કરેલ મનુષ્ય મિથ્યાત્વી થઈને જ નરકમાં જાય છે. અને તે

મિથ્યાત્વી નારકને અપર્યાપ્તવસ્થામાં જિનનામ સત્તામાં હોવા છતાં તેના બંધનો અભાવ હોવાથી મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય ૨૯ના પતદ્વયમાં અંતર્મુદ્ધર્ત સુધી ૯૬ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૯ સમ્યક્ત્વી જીવને મોહનીયાદિ કર્મની ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ વિગેરે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા હોય ? જો હોય તો કઈ રીતે અને કેટલા કાળ સુધી હોય ?

ઉત્તર - સમ્યક્ત્વીને સિદ્ધાંતના મતે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમથી વધારે સ્થિતિસત્તા ન જ હોય, પરંતુ કાર્મગ્રન્થિક મતે ગ્રંથિ ભેદ કરી સમ્યક્ત્વી થઈ પુનઃ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે આવે ત્યારે અતિસંકિલ્ષ્ટ પરિણામે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ પણ થાય છે. તથા મિથ્યાત્વી જીવ ત્રણ કરણ કરી પુનઃ સમ્યક્ત્વી થાય તેને અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમથી વધારે કોઈ પણ કર્મની સ્થિતિસત્તા હોતી નથી, પરંતુ જે મિથ્યાત્વી ત્રણ કરણ કર્યા વિના સમ્યક્ત્વ પામે છે તે સમ્યક્ત્વીને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તા હોઈ શકે છે. પણ અંતર્મુદ્ધર્ત સુધી જ, કારણકે ત્યાર પછી તુરત જ અપવર્તનાકરણ દ્વારા ઘટી જવાથી સ્થિતિસત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦ અપવર્તના આશ્રયી જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કેટલી અને કઈ કઈ પ્રકૃતિઓનો થાય ?

ઉત્તર - જ્ઞાનાવરણીય ૫, દર્શનાવરણીય ૬, વેદનીય ૨, સમ્યક્ત્વમોહનીય, સંજવલન લોભ, આયુષ્ય ૪, સ્થાવરાદિ ૧૩ વિના નામકર્મની ૯૦, ગોત્રની ૨ અને અંતરાયની ૫. એમ કુલ ૧૧૬ પ્રકૃતિઓનો અપવર્તના આશ્રયી જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ થાય છે.

પ્રશ્ન ૨૧ સંક્રમણ-કરણમાં અન્યપ્રકૃતિનયનસંક્રમની પ્રધાનતા હોવા છતાં ૧૧૬ પ્રકૃતિઓનો અપવર્તના આશ્રયી જઘન્ય સ્થિતિ સંક્રમ શા માટે કહ્યો ?

ઉત્તર - ૧૧૬ પ્રકૃતિઓનો અપવર્તના જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કરતાં અન્યપ્રકૃતિનયન જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ઘણો વધારે હોય છે. માટે અપવર્તના આશ્રયી જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૨૨ એવી કેટલી અને કઈ કઈ પ્રકૃતિઓ છે કે જેમનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ એક સમય પ્રમાણ થાય છે ?

ઉત્તર - જ્ઞાનાવરણીય ૫, દર્શનાવરણીય ૬, અંતરાય ૫, આયુષ્ય ૪, સમ્યક્ત્વમોહનીય તથા સંજવલન લોભ એમ ૨૨ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ એક સમય પ્રમાણ થાય છે.

પ્રશ્ન ૨૩ વ્યાધાત અપવર્તના, સ્થિતિધાત તથા રસધાત આ ત્રણે સમ્યક્ત્વાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ વખતે જ હોય કે અન્ય કાળે પણ હોય ?

ઉત્તર - એકેન્દ્રિયાદિ સર્વે જીવોને સમ્યક્ત્વાદિ વિશિષ્ટ ગુણોની પ્રાપ્તિ વિના પણ વ્યાધાત અપવર્તના, સ્થિતિધાત તેમજ રસધાત હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૨૪ એકેન્દ્રિયાદિકને વ્યાધાત અપવર્તના, સ્થિતિધાત તથા રસધાત હોઈ શકે છે એમ કેવી રીતે સમજી શકાય ?

ઉત્તર - સંજિપંચેન્દ્રિયમાંથી અસંજિ એવા એકેન્દ્રિયાદિકમાં ઉત્પન્ન થયેલા તમામ જીવોને અમુક કાળ પછી પોત-પોતાના સ્થિતિબંધ તથા રસબંધ જેટલી જ સત્તા હોય છે. પણ તેથી અધિક હોતી નથી, તેથીજ એમ સમજી શકાય છે કે વ્યાધાત અપવર્તના વગેરે ત્રણેય પદાર્થો મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે એકેન્દ્રિયાદિક જીવોને પણ હોઈ શકે છે અને તેથી જ અમુક કાળમાં સત્તાગત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અને રસનો નાશ કરી સ્વબંધ પ્રમાણ સ્થિતિસત્તા અને અનુભાગસત્તા કરે છે.

પ્રશ્ન ૨૫ નરકદિકના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી કોણ હોય ?

ઉત્તર - દેવ વિના શેષ ત્રણ ગતિના જીવો.

પ્રશ્ન ૨૬ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી બંધાવલિકા પછી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ થાય એમ કહેલ છે. અને નરકદિકના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના સ્વામી મનુષ્યો અને તિર્યંચો જ છે તેથી તેમને સ્થિતિબંધ થયા પછી બંધાવલિકા બાદ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ થઈ શકે છે પણ નારકોને શી રીતે હોય ?

ઉત્તર - મનુષ્યો તથા તિર્યંચો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કરી નરકમાં જઈ તુરત જ મનુષ્ય કે તિર્યંચ પ્રાયોગ્ય બધ્યમાન પ્રકૃતિઓમાં બંધાવલિકા પછી ઉદયાવલિકા ઉપરની નરકદિકની સર્વ સ્થિતિને સંક્રમાવે છે. તેથી નારકોને પણ નરકદિકનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૨૭ વૈકલ્પિકસપ્તક અને દેવદ્વિકના જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી બંધાવલિકા બાદ પર્યાપ્ત અસંજિ પંચેન્દ્રિયો કદા છે પણ આ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સંજિ પંચેન્દ્રિય જીવો જ કરે છે તેથી બંધાવલિકા બાદ સંજિ પંચેન્દ્રિય જીવો જ જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી કેમ ન હોય ?

ઉત્તર - સંજિ પંચેન્દ્રિય જીવોને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સમયે આ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસબંધ થાય પરંતુ તે વખતે પૂર્વબદ્ધ અધિક રસ સત્તામાં હોય છે. તેથી તેનો પણ સંક્રમ થતો હોવાથી જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી સંજિપંચેન્દ્રિય જીવો નથી પણ અસંજિ પર્યાપ્ત તિર્યચો પ્રથમ એકેન્દ્રિયમાંથી ઉદ્ભવના કરીને આવેલ હોય છે. તેઓને પૂર્વબદ્ધ રસ સત્તામાં હોતો નથી માટે જ આ નવ પ્રકૃતિઓના જઘન્ય અનુભાગસંક્રમના સ્વામી અસંજિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો સિવાય બીજા કોઈ હોતા નથી.

પ્રશ્ન ૨૮ મિથ્યાત્વીને કોઈપણ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ અંતર્મુદૂર્તથી અધિક કાળ કેમ ન હોય ?

ઉત્તર - મિથ્યાત્વી સંકિલ્પ પરિણામે શુભ પ્રકૃતિઓના અને વિશુદ્ધ પરિણામે અશુભ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગનો અવશ્ય નાશ કરે છે અને સતત સંકિલ્પ અથવા વિશુદ્ધ પરિણામ અંતર્મુદૂર્તથી વધારે સમય રહેતા નથી માટે મિથ્યાત્વીને અંતર્મુદૂર્તથી અધિક કાળ શુભાશુભ કોઈ પણ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ ઘટી શકતો નથી.

પ્રશ્ન ૨૯ એવી કઈ અશુભ પ્રકૃતિઓ છે કે જેઓના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ મિથ્યાદૃષ્ટિ ન જ હોય ?

ઉત્તર - સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગને તેના ક્ષય કરનારા જીવોને વર્જી અન્ય કોઈપણ જીવો હણતા નથી તેથી મિથ્યાદૃષ્ટિઓ તેના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગને હણતા જ નથી.

પ્રશ્ન ૩૦ એકેન્દ્રિય જીવોમાં કઈ અને કેટલી પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ ઘટી શકે ?

ઉત્તર - થીણદ્વિત્રિક, બે વેદનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય, મધ્યમના આઠ કષાય, તિર્યચદ્વિક, પાંચ જાતિ, ઔદારિક સપ્તક, તૈજસ-કાર્મણસપ્તક, છ સંઘયણ, છ સંસ્થાન, વર્ણાદિ વીસ, બે વિહાયોગતિ, તીર્થંકર નામકર્મ વિના સાત પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ, ત્રસદશક, સ્થાવર દશક અને નીચગોત્ર આ સત્તાણું પ્રકૃતિઓનો તેમજ મનુષ્યદ્વિક, ઉચ્ચગોત્ર અને તિર્યચ તથા મનુષ્યનું આયુષ્ય આ પાંચ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય અનુભાગસંક્રમ એકેન્દ્રિય જીવોમાં ઘટી શકે છે.

પ્રશ્ન ૩૧ આયુષ્યનો બંધ કરી ઉદયમાં આવ્યા વિના આયુષ્યની વ્યાઘાત અપવર્તના થાય કે નહીં ? અર્થાત્ ઉદયમાં આવ્યા પહેલાં બાંધેલું આયુષ્ય ઓછું થઈ શકે કે નહીં ?

ઉત્તર - બાંધ્યા પછી ઉદયમાં આવ્યા પહેલાં આયુષ્યની વ્યાઘાત અપવર્તના કરી આયુષ્યને ઓછું કરી શકે છે. જેમ કૃષ્ણ વાસુદેવે પ્રથમ બાંધેલ સાતમી નરકના આયુષ્યને અઢાર હજાર મુનિઓને વંદન કરવાથી અપવર્તનાકરણથી ત્રીજી નારકનું કર્મ - એમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં અપવર્તના અધિકારમાં ટીકાકાર મહર્ષિએ બતાવેલ છે. (જુઓ પ્રશ્નોત્તર રત્ન ચિંતામણી - પ્રશ્નોત્તર ૧૨૦)

પ્રશ્ન ૩૨ એવી કેટલી અને કઈ કઈ પ્રકૃતિઓ છે કે જેમાં વિધ્યાત વિગેરે પાંચેય પ્રકારના પ્રદેશસંક્રમો ઘટી શકે ?

ઉત્તર - થીણદ્વિત્રિક, અનંતાનુબંધિ, વગેરે બાર કષાય, અરતિ, શોક, સ્ત્રીવેદ, નપુસકવેદ, મિશ્રમોહનીય, નરકદ્વિક, તિર્યચદ્વિક, પ્રથમ ચારજાતિ, સ્થાવરદ્વિક અને સાધારણનામકર્મ એ એકત્રીશ પ્રકૃતિઓમાં વિધ્યાત આદિ પાંચે પ્રકારના સંક્રમો થાય છે.

પ્રશ્ન ૩૩ એવી કઈ પ્રકૃતિઓ છે કે જેમાં વિધ્યાત વિગેરે પાંચમાંથી એકે પ્રકારનો પ્રદેશસંક્રમ ન થાય ?

ઉત્તર - ચાર આયુષ્યનો પરસ્પર સંક્રમ ન હોવાથી તેમાં પાંચમાંથી એક પણ પ્રકારનો પ્રદેશસંક્રમ ઘટી શકતો નથી.

પ્રશ્ન ૩૪ સત્તામાં રહેલ કર્મોનો સંપૂર્ણ ક્ષય કયા કયા પ્રદેશસંક્રમોથી થઈ શકે ? અને કયા કયા પ્રદેશસંક્રમોથી ન થઈ શકે ?

ઉત્તર - ઉદ્ભવના કે ગુણસંક્રમના અંતે થતા સર્વસંક્રમથી જ સત્તામાં રહેલ કર્મદ્વિકોનો સર્વથા ક્ષય થઈ શકે છે. પરંતુ વિધ્યાત અને યથાપ્રવૃત્તસંક્રમથી કોઈપણ કર્મનો સર્વથા ક્ષય થઈ શકતો નથી.

પ્રશ્ન ૩૫ વિધ્યાત વગેરે પાંચ પ્રકારના પ્રદેશસંક્રમો પૈકી કયા કયા સંક્રમમાં કેટલી અને કઈ કઈ પ્રકૃતિઓ આવે ?

ઉત્તર - વિધ્યાતસંક્રમમાં થીણદ્વિત્રિક, અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, આઘ બાર કષાય, અરતિ, શોક, નપુંસકવેદ, સ્ત્રીવેદ, ઉપધાત, તથા યશઃકીર્તિ વિના નામકર્મની પાંસઠ, અને બે ગોત્ર આ નેવ્યાશી,

ઉદ્વલના તથા સર્વસંક્રમમાં - થીણદ્વિત્રિક, સંજવલન લોભ વિના મોહનીયની સત્તાવીશ, નરકદ્વિક, તિર્યચદ્વિક, મનુષ્યદ્વિક, દેવદ્વિક, આઘ ચાર જાતિ, વૈકિયદ્વિક, આહારકદ્વિક, આતપ, ઉદ્યોત, સ્થાવરદ્વિક, સાધારણ અને ઉચ્ચગોત્ર આ બાવન,

યથાપ્રવૃત્તસંક્રમમાં - ચાર આયુષ્ય તથા મિથ્યાત્વ વિના એકસો સત્તર

ગુણસંક્રમમાં પાંચ નિદ્રા, અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ, મિશ્રમોહનીય, આઘ બાર કષાય, પુરુષવેદ વિના આઠ નોકષાય, નરકદ્વિક, તિર્યચદ્વિક, એકેન્દ્રિયાદિક ચાર જાતિ, પ્રથમ સિવાયના પાંચ સંઘયણ, પ્રથમ સિવાયના પાંચ સંસ્થાન, અશુભવર્ણાદિ ચતુષ્ક, અશુભવિહાયોગતિ, ઉપધાત, સ્થાવરદશક અને નીચગોત્ર આ ત્રેસઠ અથવા પુરુષવેદ અને સંજવલન કોધાદિ ત્રણ સહિત કુલ સડસઠ પ્રકૃતિઓ આવે છે.

પ્રશ્ન ૩૬ સંપૂર્ણ સંસારચક્રમાં સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ ચારિત્ર, સર્વવિરતિ ચારિત્ર, અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના અને મોહનીયકર્મનો સર્વોપશમ વધુમાં વધુ કેટલી વાર કરી શકે ?

ઉત્તર - સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિ અસંખ્યાતવાર, પરંતુ સમ્યક્ત્વ કરતાં દેશવિરતિ ઓછીવાર, સર્વવિરતિ તથા અનંતાનુબંધિની વિસંયોજના આઠ-આઠ વાર અને મોહનીયકર્મનો સર્વોપશમ વધુમાં વધુ ચાર વાર પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પ્રશ્ન ૩૭ સર્વોત્કૃષ્ટ કષાયોદય અને સર્વોત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન આ બન્ને ભાવો એક જ જીવને એક સાથે કેટલો ટાઇમ રહી શકે ?

ઉત્તર - આ બન્ને ભાવો એક સાથે એક જ સમય રહી શકે છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ ક્યારે અને કયા ગુણસ્થાનકે હોય ?

ઉત્તર - મોહનીયની ૨૮ની સત્તાવાળો સમ્યક્ત્વથી પડી મિથ્યાત્વે આવે ત્યારે પહેલા અંતર્મુહૂર્તમાં આ બન્ને પ્રકૃતિઓનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ હોય છે એમ પૂ. મુનિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે કર્મપ્રકૃતિ ટીપ્પનકમાં બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૩૯ નિદ્રાદ્વિક, હાસ્ય, રતિ, ભય, અને જુગુપ્સા આ છ પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ ક્ષપિતકર્માશ આત્માને આઠમા ગુણસ્થાનકે પોત-પોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે બતાવેલ છે. પરંતુ જેમ દેવગતિ વગેરે શુભ છત્રીસ પ્રકૃતિઓનો ઉપશમશ્રેણિ વિના શેષ ક્ષપિતકર્માશની ક્રિયા કરેલ જીવને આઠમા ગુણસ્થાનકની પહેલી આવલિકાના ચરમસમયે બતાવેલ છે, તેમ આ પ્રકૃતિઓ પણ આઠમા ગુણસ્થાનકના અમુક ભાગ સુધી બંધાતી હોવાથી અબધ્યમાન અશુભપ્રકૃતિઓના ઘણાં દલિકો ગુણસંક્રમદ્વારા અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના પ્રથમ સમયથી નિદ્રા વગેરે છ પ્રકૃતિઓમાં આવે, માટે બંધવિચ્છેદ સમયના બદલે આઠમા ગુણસ્થાનકની પહેલી આવલિકાના અંતે જઘન્યપ્રદેશ સંક્રમ કેમ ન બતાવ્યો ?

ઉત્તર - ઉપરની શંકા બરાબર લાગે છે. તેથી જ કષાયપ્રાભૂતચૂર્ણિમાં હાસ્ય, રતિ, ભય અને જુગુપ્સાનો જઘન્ય પ્રદેશસંક્રમ આઠમા ગુણસ્થાનકની પહેલી આવલિકાના ચરમસમયે બતાવેલ છે. અને નિદ્રાદ્વિક માટે પણ એમજ લાગે છે, છતાં પંચસંગ્રહ અને કર્મપ્રકૃતિમાં તથા તેની ટીકા વગેરેમાં પોતપોતાના બંધવિચ્છેદ સમયે બતાવેલ છે. તેનું કારણ બહુશ્રુતો જાણે, અગર મતાંતર હોય તેમ લાગે છે.

પ્રશ્ન ૪૦ પંચસંગ્રહમાં તેમજ કર્મપ્રકૃતિ-ટીકામાં અન્યપ્રકૃતિનયન સંક્રમની અપેક્ષાએ મિથ્યાત્વમોહનીયનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ બતાવેલ છે. પરંતુ સ્વસંક્રમની અપેક્ષાએ બે આવલિકા ન્યૂન સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ કેમ બતાવેલ નથી ?

ઉત્તર - કર્મપ્રકૃતિ - મૂળમાં તથા ચૂર્ણિમાં સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બંધોત્કૃષ્ટ મિથ્યાત્વનો બે આવલિકા ન્યૂન સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ ઉદ્વર્તના તથા અપવર્તના રૂપ સ્વસંક્રમની અપેક્ષાએ બતાવેલ છે. પરંતુ ટીકાઓમાં સ્વસંક્રમની અવિવક્ષા કરી અન્યપ્રકૃતિનયનસંક્રમની અપેક્ષાએ અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ બતાવેલ છે. માટે અહીં કોઈ વિરોધ નથી.

પ્રશ્ન ૪૧ ટીકામાં ચારે આયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ એમ બન્ને પ્રકારના જીવો બતાવ્યા છે. ત્યાં ત્રણ આયુષ્યમાં તો બન્ને પ્રકારના જીવો સમજી શકાય છે, પરંતુ દેવાયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગબંધ સંયમી આત્માઓ જ કરે છે, અને ત્યાં ભવપર્યંત ચોથું ગુણસ્થાનક જ હોય છે, તેથી દેવાયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ મિથ્યાદૃષ્ટિને શી રીતે ઘટે ?

ઉત્તર - તમારી શંકા બરાબર છે, અને તેથી કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિ કે ટીકામાં ચારેય આયુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમના સ્વામી મિથ્યાદૃષ્ટિ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ ન બતાવતાં સામાન્યથી બતાવેલ છે, પરંતુ સંયમી આત્મા દેવાયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગ બંધ કરી જો પહેલે ગુણસ્થાનકે જઇ અપવર્તનાકરણથી દેવાયુષ્યને ઘટાડી અલ્પ સ્થિતિવાળું કરે તો મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે પણ દેવાયુષ્યનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગસંક્રમ અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી ઘટી શકે છે, અને એ અપેક્ષાએ અહીં બતાવેલ હોય તેમ લાગે છે.

પ્રશ્ન ૪૨ પુરુષવેદે ક્ષપકશ્રેણિ માંડનારને ૮મા ગુણઠાણે બંધવિચ્છેદ સમયે બંધાયેલ કર્મલતાના સંક્રમના ચરમ સમયે અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન આઠ વર્ષ પ્રમાણ પુરુષવેદનો જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ બતાવેલ છે. તેનું કારણ પુરુષવેદે શ્રેણિ માંડનારને ઉદય - ઉદીરણા વડે સત્તામાંથી ઘણી સ્થિતિ ઓછી થાય છે એમ જણાવેલ છે પણ અન્યવેદે શ્રેણિ માંડનારને ઉદય - ઉદીરણા ન હોવાથી જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ ઘટતો નથી. પરંતુ બંધવિચ્છેદ સમયે બંધાયેલ કર્મલતાના ચરમ સંક્રમ સમયે પૂર્વબદ્ધ દલિક સત્તામાં હોતું જ નથી. તો પછી પુરુષવેદે શ્રેણિ માંડનારને ઉદય - ઉદીરણા દ્વારા સત્તામાંથી ઘણી સ્થિતિ ઓછી થાય છે અને બીજાને નહીં - એમ કેમ જણાવેલ છે ?

ઉત્તર - પુરુષવેદે શ્રેણિ માંડનારને જે સમયે પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય છે તેના કરતાં અન્યવેદે શ્રેણિ માંડનારને પુરુષવેદનો ઘણા કાળ પહેલાં બંધવિચ્છેદ થાય છે તેથી બંધવિચ્છેદ સમયે પણ સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિબંધ થાય છે અને તેને હાસ્યષટ્કની સાથે જ પુરુષવેદનો ક્ષય થતો હોવાથી સંક્રમના ચરમ સમયે પણ હાસ્યષટ્કની જેમ પુરુષવેદનો સંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ હોય છે. પણ તેનાથી ઓછો નહીં, માટે જ પુરુષવેદે શ્રેણિ માંડનારને જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ હોય છે, પણ અન્યવેદે શ્રેણિ માંડનારને નહીં - એમ જણાવેલ છે તે બરાબર છે.

(વિશેષ પ્રશ્નોત્તરી માટે કર્મપ્રકૃતિ પદ્યર્થ ભાગ-૩માં જુઓ)

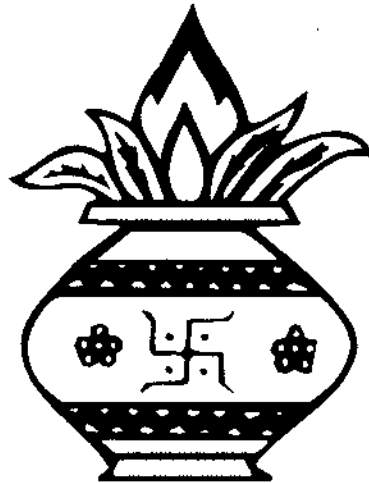
ઇતિ સંક્રમણકરણ પ્રશ્નોત્તરી સમાપ્ત

શ્રેણી પ્રાયોગ્યના પત્રદ્વય સંક્રમણનો (ચંત્ર નં. - ૧૬-ક)

UU ના પત્રદ્વયમાં સંક્રમણ		UX ના પત્રદ્વયમાં સંક્રમણ		X ના પત્રદ્વયમાં સંક્રમણ	
પત્રદ્વય	સંક્રમણ	પત્રદ્વય	સંક્રમણ	પત્રદ્વય	સંક્રમણ
૭	૨૦	૫	૨૦	૫	૧૩
૬	૨૦	૫	૧૯	૫	૧૨
૬	૧૪	૫	૧૮	૫	૧૧
૬	૧૩	૪	૧૮	૫	૧૦
૫	૧૩	૪	૧૨	૪	૧૦
૫	૧૧	૪	૧૧	૪	૪
૫	૧૦	૩	૧૧	૩	૩
૪	૧૦	૩	૯	૨	૨
૪	૮	૩	૮	૧	૧
૪	૭	૨	૮		
૩	૭	૨	૬		
૩	૫	૨	૫		
૩	૪	૧	૫		
૨	૨	૧	૩		
		૧	૨		

પરિશિષ્ટ - ૧ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે પ્રકૃતિસંક્રમ અને

સંજ્ઞા :- સાધાદિવા ખાનામાં જ્યાં ૪ = સાદિ - અમાદિ - ધ્રુવ - અધ્રુવ, ૩ = સાદિ સિવાય ૩, ૨ = સાદિ અધ્રુવ જાણવું.
 અ. = અવલિકા, P/A = પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ, મિ. = મિશ્રાદિષ્ટિ, સમ્ય. = સમ્યક્દિષ્ટિ, અંત. = અંતર્મૂલત,
 ક્ષે.ક્ષે.સા. = ક્ષેત્ર ક્ષેત્રી સામરોપમ, પ્ન = તે ગુણસ્થાનનો અંત સમય, ⊙ = સમવાયિક અવલિકા શેષ રહે, Δ = પોતાના સ્વ
 પ્રકેષ વખતે

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	પ્રકૃતિ સંક્રમ વિષે સાધાદિ	પતદ્ગ્રહ પ્રકૃતિ વિષે સાધાદિ	પ્રકૃતિ સંક્રમસ્થાનના સ્વામી	પ્રકૃતિ પતદ્ગ્રહના સ્વામી	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ
૫	જ્ઞાનાવરણ-૫	૪	૪	૧ થી ૧૦	૧ થી ૧૦	૨આ૦ ન્યૂન ૩૦ કો૦કો૦સા૦
૪	દર્શનાવરણાદિ- ૪	૪	૪	૧ થી ૧૦	૧ થી ૧૦	"
૨	નિદ્રાદિક	૪	૪	૧ થી ૧૦	૧ થી ૮/૧	"
૩	થીણદ્વિત્રિક	૪	૪	૧ થી ૧૦	૧ થી ૨	"
૧	અસાતાવેદનીય	૨	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૬	"
૧	સાતાવેદનીય	૨	૨	૧ થી ૬	૧ થી ૧૦	૩ "
૧	મિથ્યાત્વમોહનીય	૨	૨	૪ થી ૧૧	૧ લે (પલ્લો અસં ભાગ સુધી)	૨ આ૦ ન્યૂન ૭૦ કો૦-કો૦ સા૦ સ્વસંક્રમથી ૫૨ સં થી આ૦ અધિક અંત૦ ન્યૂન ૭૦ કો૦ કો૦ સા૦
૧	મિશ્રમોહનીય	૨	૨	૧, ૪ થી ૧૧	૪ થી ૧૧	૨આ૦ અધિક અંત૦ ન્યૂન ૭૦ કો૦ કો૦ સા૦
૧	સમ્યક્ત્વમોહનીય	૨	૨	૧ લે	૪ થી ૧૧	" " "
૪	અનંતાનુબંધિ - ૪	૪	૪	૧ થી ૭	૧ થી ૨	૨આ૦ન્યૂન ૪૦કો૦કો૦ સા૦
૮	મધ્યમ કષાય - ૮	૪	૪	૧ થી ૮/૨	પ્રત્યા૦ ૧થી૫ અપ્રત્યા૦ ૧થી૪	" " "
૧	સંજવલન કોષ	૪	૪	૧ થી ૮/૭	૧ થી ૮/૨ ^૧	" " "
૧	સંજવલન માન	૪	૪	૧ થી ૮/૮	૧ થી ૮/૩	" " "
૧	સંજવલન માયા	૪	૪	૧ થી ૮/૮	૧ થી ૮/૪	" " "
૧	સંજવલન લોભ	૪	૪	૧ થી ૮	૧ થી ૮	" " "
૨	હાસ્ય - રતિ	૪	૨	૧ થી ૮/૫	૧ થી ૮	૩ " " "
૨	અરતિ - શોક	૪	૨	૧ થી ૮/૫	૧ થી ૬	૩ " " "
૨	ભય - જુગુપ્સા	૪	૪	૧ થી ૮/૫	૧ થી ૮	૩ " " "
૧	પુરુષવેદ	૪	૨	૧ થી ૮/૬	૧ થી ૮/૧	૩ " " "
૧	સ્ત્રીવેદ	૪	૨	૧ થી ૮/૪	૧ થી ૨	૩ " " "
૧	નપુંસકવેદ	૪	૨	૧ થી ૮/૩	૧ લે	૩ " " "
૧	દેવાયુ	—	—	—	—	૩૩ સાગરોપમ
૨	મનુષ્ય- તિર્યચાયુ	—	—	—	—	૩ પલ્લોપમ

૧. આ ભાંગા બંધની અપેક્ષાએ છે.

સ્થિતિસંક્રમના સાધાદિ - સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં૦૧

જથ્થાન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ	જથ્થાન્યાદિ - ૪ સ્થિતિ- સંક્રમ સાધાદિ કેટલા પ્રકારે				ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંક્રમના સ્વામી	જથ્થાન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી
	જથ્થાન્ય	અજથ્થાન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ		
સમય પ્રમાણ એક સ્થિતિ	૨	૩	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	૧૨ મે ૦
સમય પ્રમાણ એક સ્થિતિ	૨	૩	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	૧૨ મે ૦
સમય પ્રમાણ એક સ્થિતિ	૨	૩	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	૧૨મે અસંખ્યાતભાગાધિક ૨આ૦ શેષ ૨હે
P/A	૨	૩	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૧ 卐
આવલિકા ન્યૂન અંત૦	૨	૨	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	૧૩ મા 卐
આવલિકા ન્યૂન અંત૦	૨	૨	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	૧૩ મા 卐
P/A	૨	૩	૨	૨	ચારે ગતિના સમ્ય૦	Δ ૪ થી ૭ ગુ૦ મનુષ્યો
P/A	૨	૨	૨	૨	ચારે ગતિના સમ્ય૦	Δ ૪ થી ૭ ગુ૦ મનુષ્યો
સમય પ્રમાણ એક સ્થિતિ	૨	૨	૨	૨	ચારે ગતિના સમ્ય૦	૦, કતકરણવાળા ૪થી૭ ગુણ૦ ૪ગતિના
P/A	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ ૪થી૭ ગુણ૦ ૪ ગતિના
P/A	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૨ 卐
અંત૦ ન્યૂન ૨ માસ	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૭ 卐
અંત૦ ન્યૂન ૧ માસ	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૮ 卐
અંત૦ ન્યૂન ૧૫ દિવસ	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૯ 卐
સમય પ્રમાણ એક સ્થિતિ	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	કપક ૧૦ મે ૦
સંખ્યાત વર્ષ	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૫ 卐
સંખ્યાત વર્ષ	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૫ 卐
સંખ્યાત વર્ષ	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૫ 卐
અંત૦ ન્યૂન ૮ વર્ષ	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૬ 卐
P/A	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૪ 卐
P/A	૨	૪	૨	૨	ચારે ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૩ 卐
સમય પ્રમાણ એક સ્થિતિ	૨	૨	૨	૨	અબાધા સહિતમાં પ્રમત્તયતિ, અબાધા વગર અનુત્તરદેવ	૦ પોતાના ભવમાં
સમય પ્રમાણ એક સ્થિતિ	૨	૨	૨	૨	મિ૦ તિ૦ મનુ૦	૦ પોતાના ભવમાં

૨. અબાધા સહિત એટલે કે (પત્તસ્થિતિ સહિત) જો આયુષ્યની સ્થિતિનો સંક્રમ લેવામાં આવે તો દેવાયુષ્યના /પ્રમત્તયતિ અને બાકી ૩ આયુષ્યના મિથ્યાદષ્ટિ પૂર્વકોટીના ૩જે ભાગે પ્રથમ સમયે બાંધનારને આવલિકા બાદ તિર્યચ મનુષ્ય અબાધાની વિવક્ષા વગર દૃષી૧૧ ગુણ૦ સુધી અને પ્રથમ સમય અનુત્તરદેવ.

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	પ્રકૃતિ સંક્રમ વિષે સાધાદિ	પતદ્વય પ્રકૃતિ વિષે સાધાદિ	પ્રકૃતિ સંક્રમસ્થાનના સ્વામી	પ્રકૃતિ પતદ્વયના સ્વામી	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ
૧	નરકાયુ	—	—	—	—	૩૩ સાગરોપમ
૨	દેવદિક	૨	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૮/૬	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૨	મનુષ્યદિક	૨	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૪	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૨	તિર્યચદિક	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૨	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૨	નરકદિક	૨	૨	૧ થી ૧૦	૧ લે	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	એકેન્દ્રિય જાતિ	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ લે	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૩	વિકલેન્દ્રિય જાતિ	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ લે	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૭	પંચેન્દ્રિય જાતિ, ત્રસ ચતુ૦, પરા૦ ઉચ્છ૦	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૮/૬	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૭	ઔદારિક સપ્તક	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૪	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૭	વૈક્રિય સપ્તક	૨	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૮/૬	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૭	આહારક સપ્તક	૨	૨	૧ થી ૧૦	૭ થી ૮/૬	અંતઃ કો૦ કો૦ સા૦
૮	તૈજસપ્તક, અગુરુ૦, નિર્માણ	૪	૪	૧ થી ૧૦	૧ થી ૮/૬	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	પ્રથમ સંઘયણ	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૪	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૫	પ્રથમ સંસ્થાન, શુભવિહા૦, સૌભા૦ ત્રિક	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૮/૬	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૮	મધ્યમ સંસ્થાન - ૪, મધ્યમ સંઘયણ - ૪	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૨	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	છેવદ્ સંઘયણ	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ લે	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	હુંડક સંસ્થાન	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ લે	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૮	નીલ, કટુવિના અશુભવર્ણાદિ ૭, ઉપધાત	૪	૪	૧ થી ૧૦	૧ થી ૮/૬	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૨	નીલવર્ણ, કટુરસ	૪	૪	૧ થી ૧૦	૧ થી ૮/૬	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧૧	શુભવર્ણાદિ - ૧૧	૪	૪	૧ થી ૧૦	૧ થી ૮/૬	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	અશુભવિહાયોગતિ	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ લે - ૨ જે	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	ઉદ્યોત	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ - ૨ જે	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	આતપ	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ લે	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	જિનનામ	૨	૨	૧, ૪ થી ૧૦	૪ થી ૮/૬	અંતઃ કો૦ કો૦ સા૦
૨	સ્થિરદિક	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૮/૬	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	યશઃકીર્તિ	૪	૨	૧ થી ૮/૬	૧ થી ૧૦	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	સ્થાવર	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ લે	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૨	સૂક્ષ્મ, સાધારણ	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ લે	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	અપર્યાપ્ત	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ લે	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૩	અસ્થિરદિક, અયશઃ	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ થી ૬	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૩	દુર્ભાગ્યત્રિક	૪	૨	૧ થી ૧૦	૧ - ૨ જે	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	નીચગોત્ર	૨	૨	૧ થી ૧૦	૧ - ૨ જે	૨આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૧	ઉચ્ચગોત્ર	૨	૨	૧ થી ૨	૧ થી ૧૦	૩આ૦ન્યૂન ૨૦ કો૦કો૦સા૦
૫	અંતરાય - ૫	૪	૪	૧ થી ૧૦	૧ થી ૧૦	૨આ૦ન્યૂન ૩૦ કો૦કો૦સા૦

જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમ પ્રમાણ	જઘન્યાદિ - ૪ સ્થિતિ સંક્રમ સાધાદિ કેટલા પ્રકારે				ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી	જઘન્ય સ્થિતિસંક્રમના સ્વામી
	જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુત્કૃષ્ટ		
સમય પ્રમાણ એક સ્થિતિ	૨	૨	૨	૨	મિ૦-મનુ૦ તિ૦ અબાધા વગર ઊભી નારક	૦ પોતાના ભવમાં
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૨	૨	૨	ચાર ગતિના મિ૦	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૨	૨	૨	ચાર ગતિના મિ૦	૧૩ મે ૬
P/A	૨	૩	૨	૨	ચાર ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૧ ૬
P/A	૨	૨	૨	૨	ચાર ગતિના મિ૦	Δ કપક ૮/૧ ૬
P/A	૨	૩	૨	૨	મિ૦ ઇશાન સુધીના દેવ એ૦ પ્રા૦ મા	Δ કપક ૮/૧ ૬
P/A	૨	૩	૨	૨	મિ૦ તિ૦ પંચે૦ મનુ૦	Δ કપક ૮/૧ ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચાર ગતિના મિ૦	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	મિ૦ દેવ-નારક	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૨	૨	૨	મિ૦ તિ૦ પંચે૦, મનુ૦	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૨	૨	૨	અપ્રમત	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	મિ૦ સનત્કુમારાદિ દેવ, નારક	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મે ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મે ૬
P/A	૨	૩	૨	૨	મિ૦ દેવ-નારક	Δ કપક ૮/૧ ૬
P/A	૨	૩	૨	૨	મિ૦ ઇશાન સુધી દેવ, એકે૦	Δ કપક ૮/૧ ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૨	૨	૨	અવિરત સમ્ય૦ મનુ૦ બંધાવલિકા બાદ પ્રથમ સમયે	૧૩ મા ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મા ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મા ૬
P/A	૨	૩	૨	૨	મિ૦ ઇશાન સુધી દેવ, એકે૦	Δ કપક ૮/૧ ૬
P/A	૨	૩	૨	૨	મિ૦ તિ૦ પંચે૦, મનુ૦	Δ કપક ૮/૧ ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	મિ૦ તિ૦ પંચે૦, મનુ૦	૧૩ મા ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મા ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મા ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મા ૬
આ૦ ન્યૂન અંત૦	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૩ મા ૬
સમય પ્રમાણ એક સ્થિતિ	૨	૩	૨	૨	ચારેગતિના મિથ્યાદષ્ટિ	૧૨ મે ૦

પરિશિષ્ટ - ૧ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે અનુભાગસંક્રમ અને

સંજ્ઞા સંપ્ર વં.૧ ની જેમ તથા ગુણ = ગુણવિત તથા અવતારિ દેવો વર્જિત ચારે ગતિના મિથ્યાદષ્ટિ જીવો જાણવાં, (૨) હતો = હત પ્રભૂત અનુભાગ સત્તાવાળ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય વજેરે જાણવા. ઘ = ઘપિત કર્માણ, ગુણ = ગુણિત કર્માણ.

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ઉત્કૃષ્ટ રસ સંક્રમ પ્રમાણ	જુથન્ય રસ સંક્રમ પ્રમાણ	જુથન્ય અનુભાગ સંક્રમ સાધ્યદિ કેટલા પ્રકારે ?				ઉત્કૃષ્ટ રસ સંક્રમના સ્વામી	જુથન્ય રસસંક્રમના સ્વામી
				જુથન્ય	જુથન્ય	જુથન્ય	જુથન્ય		
૫	જ્ઞાનાવરણ - ૫	ચતુઃસ્થાનિક સર્વધાતી	દ્વિસ્થાનિક સર્વધાતી	૨	૩	૨	૨	યુગ	૧૨મે ઓ
૪	દર્શનાવરણ - ૪	"	"	૨	૩	૨	૨	"	અસંખ્યાત ભાગાધિક ૨ આં શેષ ૧૨ મે
૨	નિદ્રાદિક	"	"	૨	૩	૨	૨	"	હતો
૩	ધીરાદ્વિત્રિક	"	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૧	અસાતા વેદનીય	"	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૧	સાતા વેદનીય	"	"	૨	૨	૨	૨	શપક ૮/૭ થી ૧૩ માં	"
૧	મિથ્યાત્વ મોહ	"	"	૨	૨	૨	૨	યુગ	"
૧	મિશ્ર મોહ	દ્વિસ્થાનિક-સર્વધાતી	"	૨	૨	૨	૨	યુગ	Δ ૪ થી ૭ ગુણ ના મનુ
૧	સમ્યક્ત્વ મોહ	દ્વિસ્થાનિક-દેશધાતી	એક સ્થાનિક દેશધાતી	૨	૨	૨	૨	યુગ	Δ ૪ થી ૭ ગુણ ના મનુ
૪	અનંતાનુબંધિ-૪	ચતુઃસ્થાનિક સર્વધાતી	દ્વિસ્થાનિક સર્વધાતી	૨	૪	૨	૨	"	વિસંધોજક ૧લે આવે ત્યારે પ્રથમ સમયે જુથન બાંધી બંધાવલિકા પછીના સમયે
૮	મધ્યમકથાય-૮	"	"	૨	૨	૨	૨	"	હતો
૧	સંજવલન - ક્રોધ	"	એકસ્થાનદેશધાતી	૨	૪	૨	૨	"	Δ શપક ૮/૭
૧	સંજવલન - માન	"	"	૨	૪	૨	૨	"	Δ શપક ૮/૮
૧	સંજવલન - માયા	"	"	૨	૪	૨	૨	"	Δ શપક ૮/૮
૧	સંજવલન - લોભ	"	"	૨	૪	૨	૨	"	૧૦ મે ઓ શપક
૨	હાસ્ય રતિ	"	દ્વિસ્થાન સર્વધાતી	૨	૪	૨	૨	"	Δ શપક ૮/૫ ના
૨	અરતિ શોક	"	"	૨	૪	૨	૨	"	"
૨	ભય-જુગુપ્સા	"	"	૨	૪	૨	૨	"	"
૧	પુરુષવેદ	"	એકસ્થાન દેશ	૨	૪	૨	૨	"	Δ શપક ૮/૬ ના
૧	સ્ત્રીવેદ	"	દ્વિસ્થાન સર્વધાતી	૨	૪	૨	૨	"	Δ શપક ૮/૪ ના
૧	નપુંસક વેદ	"	"	૨	૪	૨	૨	"	Δ શપક ૮/૩ ના
૧	દેવાયુ	"	"	૨	૨	૨	૨	સમ્યક મનુ, અનુ દેવ	સ્વ જુથન બદાયુ નરક વિના ૩ ગતિના જીવો
૧	મનુષ્યાયુ	દ્વિસ્થાનિક સર્વધાતી	"	૨	૨	૨	૨	મિ-કે સમ્યક મનુ - તિ	સ્વ જુથન બદાયુ મનુ તિ
૧	તિર્યચાયુ	"	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૧	નરકાયુ	ચતુઃસ્થાનિક સર્વ	"	૨	૨	૨	૨	દેવ વિના ૩ ગતિના	સ્વ જુથન બદાયુ દેવ વિના ૩ ગતિના જીવો
૨	દેવદિક	"	"	૨	૨	૨	૨	શપક ૮/૭ થી ૧૩	જુથન અનુ બંધક અસંજિ પંચે પયા બંધાવલિકા પછી
૨	મનુષ્યદિક	"	"	૨	૨	૨	૨	મિ-કે સમ્યક ચારે ગતિના	જુથન અનુ બંધક ગુણ લક્ષિ અપર્યાનિગોદ બંધાવલિકા પછી

પ્રદેશસંક્રમના સાઘાદિ - સ્વામિત્વ પ્રદર્શક યંત્ર નં - ૨

૪૯૦૪ પ્રદેશ સંક્રમ સાઘાદિ કેટલા પ્રકારે ?				ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી	જથ્થા પ્રદેશસંક્રમના સ્વામી
જથ્થા	અજથ્થા	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ		
૨	૪	૨	૨	ગુ. ૭મી નરકમાંથી નીકળી પંચે. ૫૫૦ તિ. ૦ માં પ્રથમ આ. ૦ ના અંત્ય સમયે	૬૦ ૧૦મા ૬ અવધિદિકાવરણનો અવધિ દિક રહિતને, શેષ આવરણનો અવધિદિક સહિતને
૨	૪	૨	૪	શપક ૧૦ મા ૬	શપક ૮/૧ ના ૬
૨	૪	૨	૪	Δ ગુ. શપક ૮/૧ ના ૬	૧૩૨ સા. ૦ સમ્ય. ૦ નું પાલન કરી શપક ૭મે યથાપ્રવૃત્તકરણના ૬
૨	૨	૨	૨	શપક ૧૦ મે ૬	શીઘ્રશપક ૭મે યથાપ્રવૃત્તકરણના ૬
૨	૨	૨	૨	દીર્ઘકાળ સાતાના બંધ કરી અસાતાની બંધ આ. ૦ ના ૬	મોહનો ઉપશમ નહીં કરેલ શપક અસાતાના (દુકાના) ચરમ બંધ સમયે
૨	૨	૨	૨	Δ શપક ૪થી ૭ ગુ. - મનુ. ૦	૧૩૨ સા. ૦ સમ્ય. ૦ નું પાલન કરી સ્વશપક યથાપ્રવૃત્તકરણના ૬
૨	૨	૨	૨	Δ શપક ૪થી ૭ ગુ. - મનુ. ૦	૧૩૨ સા. ૦ સમ્ય. ૦ નું પાલન કરી મિથ્યાત્વે જથ્થા સમ્ય. - મિશ્રની
૨	૨	૨	૨	દીર્ઘકાળ ઉપ. ૦ સમ્ય. ૦ પાલીને મિથ્યાત્વના પ્રથમ સમયે, ૭મી નારક	ઉદ્વલના કરતાં ઉપાંત્ય ખંડના અંત્ય સમયે મિથ્યાત્વ રૂપ પર પ્રકૃતિમાં પ્રસેપે
૨	૪	૨	૪	૭મી નરકમાંથી તિ. ૦ માં આવી અંતમુદ્ધર્તે શયો. ૦ સમ્ય. ૦ પામી વિસંયોજના કરે ત્યારે ચરમ સમયે	૪ વાર મોહની ઉપશમના કરી અલ્પકાળ બાંધી, ૧૩૨ સા. ૦ સમ્ય. ૦ નું પાલન કરી સ્વશપક યથાપ્રવૃત્તકરણના (૭મા) ૬
૨	૪	૨	૪	Δ ગુ. શપક ૮/૨ ના ૬	દીર્ઘશપક ૭મે યથાપ્રવૃત્તકરણના ૬
૨	૪	૨	૪	Δ ગુ. શપક ૮/૭ ના ૬	જથ્થા યોગથી સ્વ બંધ વિચ્છેદ સમયે બંધાયેલના ચરમ સંક્રમ સમયે
૨	૪	૨	૪	Δ ગુ. શપક ૮/૮ ના ૬	શપક ૮મા ગુણ. ૦
૨	૪	૨	૪	Δ ગુ. શપક ૮/૮ ના ૬	
૨	૪	૨	૪	Δ ગુ. શીઘ્ર શપક સંક્રમના (૧૦મા) ૬	મોહનો ઉપશમ કર્યા વિના શપક ૮માની પ્રથમ આ. ૦ ના ૬
૨	૪	૨	૪	Δ ગુ. શપક ૮/૫ ના ૬	શપક ૮/૭ ના ૬
૨	૪	૨	૪	" " "	શીઘ્રશપક ૭મે યથાપ્રવૃત્તકરણના ૬
૨	૪	૨	૪	" " "	શપક ૮/૭ ના ૬
૨	૪	૨	૪	" " ૮/૬ ના ૬	સંજવલન કોધની જેમ
૨	૪	૨	૪	Δ ગુ. શપક ૮/૪ ના ૬	શીઘ્રદ્વિની જેમ
૨	૪	૨	૪	" " શપક ૮/૩ ના ૬	યુગલિકમાં પ્રથમ ૩ પલ્યો. ૦ ન બાંધી, ૧૩૨ સા. ૦ સમ્ય. ૦ નું પાલન કરી શપક ૭મે યથાપ્રવૃત્તકરણના ૬
૦	૦	૦	૦	+	જથ્થા યોગે બાંધેલ પોત પોતાના ભવમાં સમયાધિક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે સ્વસંક્રમની અપેક્ષાએ
૦	૦	૦	૦	+	
૦	૦	૦	૦	+	
૦	૦	૦	૦	+	
૨	૨	૨	૨	પૂર્વકોડ આયુના ૭ ભવ સુધી બંધથી પૂરી શપક ૮/૬ બંધવિચ્છેદથી આ. ૦ ના અંતે	ઉવેલીને અલ્પકાળ બાંધી ૭મી નરકમાં જથ્થા ત્યાંથી પંચે. ૦ તિ. ૦ માં આવી બાંધ્યા વિના એકે. ૦ માં જથ્થા ઉદ્વલના કરતાં ઉપાંત્ય ખંડના અંત્ય સમયે
૨	૨	૨	૨	અંત. ૦ ન્યુન ૩૩ સા. ૦ ૭મી નરકમાં પૂરી તિર્યચગતિમાં પ્રથમ સમયે	તેઉ વાઉમાં ઉવેલી, કરી સુ. ૦ નિમોદમાં અલ્પકાળ બાંધી પંચે. ૦ માં જથ્થા, ૭મી નરકમાં જથ્થા, તિ. ૦ પંચે. ૦ થાપ. આટલો કાલ બંધ વિના અનુભવે પછી તેઉ-વાઉમાં ચિરોદ્વલના ના ઉપાંત્ય ખંડના અંત્ય સમયે

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	ઉત્કૃષ્ટ રસ સંક્રમ પ્રમાણ	જઘન્ય રસ સંક્રમ પ્રમાણ	જઘન્ય અનુભવ સંક્રમ સાધાદિ કેટલા પ્રકારે ?				ઉત્કૃષ્ટ રસ સંક્રમના સ્વામી	જઘન્ય રસ સંક્રમના સ્વામી
				જઘન્ય	અજઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	અનુકૃષ્ટ		
૨	તિર્યચદ્વિક	ચતુઃસ્થાન સર્વધાતી	દ્વિસ્થાન સર્વધાતી	૨	૨	૨	૨	યુગ	હતો
૨	નરકદ્વિક	"	"	૨	૨	૨	૨	"	દેવદ્વિકની જેમ
૧	એકેન્દ્રિય જાતિ	"	"	૨	૨	૨	૨	"	હતો
૩	વિકલેન્દ્રિય જાતિ	"	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૭	પંચેન્દ્રિય, ત્રસાદિ -૪ પરાન, ઉચ્છૃં	"	"	૨	૨	૨	૩	શપક ૮/૭ થી ૧૩મા સ્વ	"
૭	ઔદારિકસપ્તક	"	"	૨	૨	૨	૪	મિંકે સમ્યં ચારે ગતિના	"
૭	વૈક્રિયસપ્તક	"	"	૨	૨	૨	૨	શપક ૮/૭ થી ૧૩મા સ્વ	દેવદ્વિકની જેમ
૭	આહારકસપ્તક	"	"	૨	૨	૨	૨	" "	જઘન્ય અનુભવ સંક્રમ અપ્રમ -તપતિ બંધાવલિકા પછી
૮	તેજસસપ્તક, અનુનિર્માણ	"	"	૨	૨	૨	૩	" "	હતો
૧	પ્રથમ સંધયજ્ઞ	"	"	૨	૨	૨	૪	મિંકે સમ્યં ચારે ગતિના	"
૧	પ્રથમસંસ્થાન, શુભ વિહાન, સૌભાગ્ય ત્રિક	"	"	૨	૨	૨	૩	શપક ૮/૭ થી ૧૩મા સ્વ	"
૮	મધ્યમસંધ-૪, સંસ્થાન૪	"	"	૨	૨	૨	૨	યુગ	"
૨	છેવકુ સંધ, હુડક સં	"	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૮	નીલ કટુ વિના અશુભવજ્ઞાદિ-૭ ઉપા	"	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૨	નીલવર્ણ, કટુરસ	"	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૧૧	શુભવજ્ઞાદિ -૧૧	"	"	૨	૨	૨	૩	શપક ૮/૭ થી ૧૩મા સ્વ	"
૧	અશુભ વિહાનોગતિ	"	"	૨	૨	૨	૨	યુગ	"
૧	આતપ	દ્વિસ્થાન સર્વધાતી	"	૨	૨	૨	૨	મિંકે સમ્યં ચારે ગતિના	"
૧	ઉદ્યોત	ચતુસ્થાન સર્વ	"	૨	૨	૨	૪	" "	"
૧	જિનનામ	" "	"	૨	૨	૨	૨	શપક ૮/૭ થી ૧૩મા સ્વ	પ્રથમ સમયબંધક અવિરતિ સમ્યં અનુભવ બંધાવ પછી
૨	સ્થિરદ્વિક	" "	"	૨	૨	૨	૩	શપક ૮/૭ થી ૧૩મા સ્વ	હતો
૧	યજ્ઞકીર્તિ	" "	"	૨	૨	૨	૩	" "	"
૧	સ્થાવર	" "	"	૨	૨	૨	૨	યુગ	"
૨	સૂક્ષ્મ, સાધારણ	" "	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૧	અપર્યાપ્ત	" "	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૩	અસ્થિરદ્વિક, અયજ્ઞ	" "	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૩	દૌર્ભાગ્ય ત્રિક	" "	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૧	નીચગોત્ર	" "	"	૨	૨	૨	૨	"	"
૧	ઉચ્ચગોત્ર	" "	"	૨	૨	૨	૨	શપક ૧૨ -૧૩ મે	મનુષ્યદ્વિકની જેમ
૫	અંતરાય-૫	" "	"	૨	૩	૨	૨	યુગ	૧૨ મે
૧૫૮	ટી૦ - ૧ સાતા વગેરે શેષ ૫૪ શુભનો ઉ૦ રસ તેના બંધવિચ્છેદ વખતે શ્રેણીમાં રહેલ જીવો ચરમબંધે બાંધે છે અને બંધાવલિકા બાદ								

જથ્થો પ્રદેશ સંક્રમણ આધારિત કેટલા પ્રકારે ?				ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશસંક્રમણ સ્વામી	જથ્થો પ્રદેશસંક્રમણ સ્વામી
જથ્થો	પ્રદેશ	ઉત્કૃષ્ટ	મનુષ્ય		
૨	૪	૨	૪	Δ ગુણ સપક ૮/૧ ના ૫	૪ પલ્લોપમાધિક ૧૬૩ સાગળ બાંધ્યા વિના સપક ૭મે યથાપ્રવૃત્તકરણના ૫
૨	૨	૨	૨	પૂર્વકોડ આયુના તિર્યચના ૭ ભવ સુધી બંધથી પૂરી પોતાના ચરમ પ્રસેપ વખતે સપક ૮/૧ ૫	દેવદિકની જેમ
૨	૪	૨	૪	Δ ગુણ સપક ૮/૧ ના ૫	૪ પલ્લોપમાધિક ૧૮૫ સાગળ બાંધ્યા વિના સપક ૭મે યથાપ્રવૃત્તકરણના ૫
૨	૪	૨	૪	" "	મોહને ઉપશમ કર્યા વિના સપક ૮માની પ્રથમ આવલિકાના ૫
૨	૪	૨	૪	૧૩૨ સાગળ સમ્યગ ના કાલમાં પૂરીને સપક ૮/૬ બંધવિચ્છેદથી આવલિકા પછી	સર્વાલ્ય પ્રદેશ સત્તાવાલા ૩ પલ્લો ના આયુવાલા યુગલિક તિ ૫ આયુના ૫
૨	૪	૨	૨	ગુણ ૭મી નરકમાંથી નીકળી પંચે ૦ પર્યાં તિ ૦ માં ૧લી આવલિકાના ૫	દેવદિકની જેમ
૨	૨	૨	૨	દેવદિકની જેમ	૭મે અલ્પકાળ બાંધી અવિરતિ ઉદ્વલનાના ઉપાંત્યખંડના ૫
૨	૨	૨	૨	ગુણ સપક ૮/૬ બંધ વિચ્છેદથી ૧ આવલિકા પછી	પંચેન્દ્રિય જાતિની જેમ
૨	૪	૨	૪	" "	" "
૨	૪	૨	૪	૧૩૨ સાગળ સમ્યગ ના કાલમાં પૂરીને મનુ માં પ્રથમ આવળ પછી દે ૦ પ્રા ૦ બાંધતો	" "
૨	૪	૨	૪	પંચેન્દ્રિય જાતિની જેમ	" "
૨	૪	૨	૪	ગુણ સપક ૧૦મા ૫	નપુંસક વેદની જેમ
૨	૪	૨	૪	" "	" "
૨	૪	૨	૪	" "	શીલસપક ૭ મે યથાપ્રવૃત્તકરણના ૫
૨	૪	૨	૪	" "	પંચેન્દ્રિય જાતિની જેમ
૨	૪	૨	૪	ગુણ સપક ૮/૬ બંધવિચ્છેદથી ૧ આવલિકા પછી	નપુંસકવેદની જેમ
૨	૪	૨	૪	ગુણ સપક ૧૦મા ૫	એકેન્દ્રિય જાતિની જેમ
૨	૪	૨	૪	ગુણ સપક ૮/૧ ના ૫	તિર્યચદિકની જેમ
૨	૪	૨	૪	" "	જથ્થો યોગે બંધાયેલ જિનનામની બંધાવલિકા પછી પ્રથમ સમયે
૨	૨	૨	૪	દેશોન બે પૂર્વકોડ અધિક ૩૩ સાગળ બાંધી સપક ૮/૬ બંધવિચ્છેદથી આવલિકા પછી	પંચેન્દ્રિય જાતિની જેમ
૨	૪	૨	૪	ગુણ સપક ૮/૬ બંધવિચ્છેદથી આવલિકા પછી	"
૨	૪	૨	૪	ગુણ શીલસપક ૮/૬ ના ૫	એકેન્દ્રિય જાતિની જેમ
૨	૪	૨	૪	Δ ગુણ સપક ૮/૧ ના ૫	"
૨	૪	૨	૪	" "	"
૨	૪	૨	૪	ગુણ સપક ૧૦મા ૫	"
૨	૪	૨	૪	" "	શીલસપક ૭મે યથાપ્રવૃત્તકરણના ૫
૨	૪	૨	૪	" "	નપુંસકવેદની જેમ
૨	૨	૨	૨	" "	"
૨	૨	૨	૨	શીલસપક નીચગોત્રના ચરમ બંધના ૫	મનુષ્યદિકની જેમ
૨	૪	૨	૨	જ્ઞાનાવરણીયની જેમ	જ્ઞાનાવરણીયની જેમ

૧૩માના ચરમ સમય સુધી સંક્રમાવે છે.

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ વિષે વિધ્યાતાદિ-૫ પ્રદેશસંક્રમણું ચંત્ર નં. - ૩

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	વિધ્યાત	ઉદ્વલના	યથાપ્રવૃત્ત	ગુણસંક્રમ	સર્વસંક્રમ	કુલ કેટલા સંક્રમ
૫	મતિજ્ઞાનાવરણાદિ - ૫	૦	૦	૫	૦	૦	૧
૪	ચક્ષુદર્શનાવરણાદિ - ૪	૦	૦	૪	૦	૦	૧
૨	નિદ્રા - પ્રચલા	૦	૦	૨	૨	૦	૨
૩	થીજાદ્વિત્રિક	૩	૩	૩	૩	૩	૫
૧	સાતાવેદનીય	૦	૦	૧	૦	૦	૧
૧	અસાતાવેદનીય	૧	૦	૧	૧	૦	૩
૧	સમ્યક્ત્વમોહનીય	૦	૧	૧	૦	૧	૩
૧	મિશ્રમોહનીય	૧	૧	૧	૧	૧	૫
૧	મિથ્યાત્વ મોહનીય	૧	૧	૦	૧	૧	૪
૧૨	અનંતાનુબંધિ આદિ - ૧૨ કષાય	૧૨	૧૨	૧૨	૧૨	૧૨	૫
૩	સંજવલન ક્રોધાદિ-૩	૦	૦	૩	૩/૦	૩	૩/૨
૧	સંજવલન લોભ	૦	૦	૧	૦	૦	૧
૪	હાસ્ય, રતિ, ભય, જુગુપ્સા	૦	૪	૪	૪	૪	૪
૨	અરતિ, શોક	૨	૨	૨	૨	૨	૫
૧	પુરુષવેદ	૦	૦	૧	૧/૦	૧	૩/૨
૨	સ્ત્રી - નપુંઠ વેદ	૨	૨	૨	૨	૨	૫
૪	આયુષ્ય - ૪	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૨	દેવ - મનુષ્યગતિ	૨	૨	૨	૦	૨	૪
૨	તિર્યચ - નરકગતિ	૨	૨	૨	૨	૨	૫
૪	એકેન્દ્રિયાદિ - ૪ જાતિ	૪	૪	૪	૪	૪	૫
૧	પંચેન્દ્રિયજાતિ	૧	૦	૧	૦	૦	૨
૩	ઔદારિક - તૈજસ - કાર્મણશરીર	૩	૦	૩	૦	૦	૨
૨	વૈક્રિય - આહારકશરીર	૨	૨	૨	૦	૨	૪
૧	ઔદારિક અંગોપાંગ	૧	૦	૧	૦	૦	૨
૨	વૈક્રિય - આહારક અંગોપાંગ	૨	૨	૨	૦	૨	૪
૧	વજ્રચ્છેદનનારાય સંઘયણ	૧	૦	૧	૦	૦	૨

સંખ્યા	પ્રકૃતિઓના નામ	વિખ્યાત	ઉદ્વલન	યથાપ્રવૃત્ત	ગુણસંક્રમ	સર્વસંક્રમ	કુલ કેટલા સંક્રમ
૫	ઋષભનારાયાદિ - ૫ સંઘયણ	૫	૦	૫	૫	૦	૭
૧	સમયતુરસંસ્થાન	૧	૦	૧	૦	૦	૨
૫	ન્યગ્રોધ પરિમંડળ આદિ - ૫ સંસ્થાન	૫	૦	૫	૫	૦	૭
૪	અશુભવર્ણાદિ - ૪	૦	૦	૪	૪	૦	૨
૪	શુભવર્ણાદિ - ૪	૪	૦	૪	૦	૦	૨
૨	દેવ - મનુષ્યાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૦	૨	૪
૨	તિર્યક - નરકાનુપૂર્વી	૨	૨	૨	૨	૨	૫
૧	શુભવિહાયોગતિ	૧	૦	૧	૦	૦	૨
૧	અશુભવિહાયોગતિ	૧	૦	૧	૧	૦	૩
૫	અગુરુ, પરા, ઉચ્છ્ર, જિન, નિર્માણ	૫	૦	૫	૦	૦	૨
૨	આતપ, ઉદ્યોત	૨	૨	૨	૦	૨	૪
૧	ઉપધાત	૦	૦	૧	૧	૦	૨
૯	ત્રસાદિ-૯	૯	૦	૯	૦	૦	૨
૧	યશઃકીર્તિ	૦	૦	૧	૦	૦	૧
૩	સ્થાવર - સૂક્ષ્મ - સાધારણ	૩	૩	૩	૩	૩	૫
૭	અપર્યાપ્ત, અસ્થિરાદિ-૬	૭	૦	૭	૭	૦	૩
૧	ઉચ્ચગોત્ર	૧	૧	૧	૦	૧	૪
૧	નીચગોત્ર	૧	૦	૧	૧	૦	૩
૫	દાનાંતરાયાદિ-૫	૦	૦	૫	૦	૦	૧
૧૨૬		૮૮	૪૮	૧૨૧	૬૭/૬૩	૫૨	--

નોંધ :- ૩/૦, ૧/૦ સંભવે છે. (સપ્તતિકાની ટીકા વગેરેમાં બતાવેલ છે.)

શુભ અશુભ વર્ણાદિ બન્ને ગણેલા છે. ત્યાં સમ્યક - મિશ્રમોહનીય પણ ગણેલા હોવાથી કુલ ૧૨૬ પ્રકૃતિઓ થાય.

નમોનમઃ શ્રી ગુરુનેમિસૂરયે ।

અનેક તીર્થોદ્ધારક શાસનસમ્રાટ્ પ૦પૂ૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્
વિજય નેમિસૂરિશ્ચરણ મંસાં ની સ્તુતિ

જયતિ જિનશાસને સૂરિસમ્રાટ્ ગુરુનેમિસૂરિઃ સકલતત્ત્વસિન્ધુઃ ।	
પ્રતિનિધિઃ શેવધિઃ સદ્ગુણાનામયં, કરુણરસજલધિસમસત્ત્વવન્ધુઃ	॥ ૧ ॥
આત્મનોડભાવસિદ્ધયૈ મુધા નાસ્તિકૈર્યત્યતે સર્વયત્નેન નિત્યમ્ ।	
યુક્તિયુક્તં યતસ્તત્ર પ્રતિવન્ધકં, ભવતિ યદ્વચનરચનં નુ સત્યમ્	॥ ૨ ॥
ચિત્ત્વરૂપં ક્ષણસ્થાયિનં સૌગતઃ, સર્વદા ચેતનં વ્યત્યગૌણમ્ ।	
કિન્તુ યદ્વચનહતશેષભક્તિઃ સદો - મધ્યમધ્યાસિતો ભજતિ મૌનમ્	॥ ૩ ॥
યત્રાભૂતિભીર્ભીતભીતૈશ્ચિદદૈતવાદૈરરણ્યં પ્રયાતમ્ ।	
માયયા સંયુતં વ્રહ્મ તત્રાપિ તૈઃ, સ્વીકૃતં 'ઘટ્ટકુટ્ટ્યાં' પ્રભાતમ્	॥ ૪ ॥
દેહિનો વ્યાપકત્વં વિદેહાત્મનો, રહિતતાં સંવિદાદેવદન્તિ ।	
કળાભુજો ગૌતમા યત્સમીપે પરં, ગૌતમીભૂય મૂક્ય ભવન્તિ	॥ ૫ ॥
અપયિતુ ચેતનં સકલકરણૈરકર્તારમિહ કાપિલાઃ સંયતન્તે ।	
યેન સંશિક્ષિતાઃ કર્તુમાલોચનાં, મૂઢિં નિત્યં ત્રિદણ્ડં વહન્તે	॥ ૬ ॥
શાશ્વતં નશ્વરં જન્યમપિ સમ્ભવેદાત્મતત્ત્વં હ્યનેકાન્તવાદે ।	
નાન્યથા વન્ધમોક્ષવ્યવસ્થા ભવેત્, સ્થાપિતં યેન વિદ્વદ્વિવાદે	॥ ૭ ॥
દર્શનોઘટ્કરો નન્દનો ક્ષીમતાં, સર્વથા બાલ્યતો વ્રહ્મચારી ।	
વિશ્વવિજ્ઞાનવિત્ પદ્મપાદઃ પ્રમોદામૃતાપૂર્ણ - લાવણ્યધારી	॥ ૮ ॥
ઇત્યં મયા શ્રીવિજયાદિનેમિઃ, સૂરિઃ સ્તુતસ્તર્કવિચારગર્ભઃ ।	
શ્રીતીર્થરક્ષોદ્ધરણાદિકાર્યે, ધુરન્ધરઃ સ્તાત્ સુખદાયકો મે	॥ ૯ ॥

(ભુજંગી છંદ)

અહો યોગ ને ક્ષેમના આપનારા, તમે નાથ છો તારનારા અમારા;
પ્રભો નેમિસૂરીશ સૌભાગ્યશાલી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૧
તમારા ગુણોનો નહીં પાર આવે, વિના શક્તિએ તે ગણ્યા કેમ જાવે ?
તથાપિ સ્તુતિ ભક્તિથી આ તમારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૨
લહી યોગની આઠ અંગે સમાધિ, ભલા આત્મપંથે રહી સિદ્ધિ સાધી,
ક્રિયા જ્ઞાન ને ધ્યાનના યોગધારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૩
હતા આપના ભક્ત ભુપાલ ભારી, તમે ધર્મની વીરતાને ઉગારી,
મહાતીર્થ ને ધર્મના જોગધારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૪
અમે નિર્ગુણી ને ગુણી આપ પુરા, અમે અજ્ઞ ને આપ જ્ઞાને સનુરાં,
મળો ભક્તિ ને ભેદને છોદનારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૫
નથી આપની સેવના કાંઈ કીધી, કહેલી વળી ધર્મશિક્ષા ન લીધી,
ક્ષમા આપજો પ્રાર્થના એ અમારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૬
હતા આપ યોગે અમે તો સનાથ, અભાગી થયા આપ વિના અનાથ,
અમે માંગીએ એક સેવા તમારી, નમું શ્રી ગુરુ બાલ્યથી બ્રહ્મચારી. ૭
હવે પ્રેમથી બોધ એ કોણ દેશે ? અમારી અરે ! કોણ સંભાળ લેશે ?
દયાળુ તમે દીલમાં દાસ લેજો, સદા સ્વર્ગથી નાથ આશિષ દેજો. ૮

રચયિતા :- પ૦ પૂ૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ધુરન્ધરસૂરીશ્ચરણ મંસાં

પૂર્વબદ્ધ શુભકર્મ

પૂર્વબદ્ધ અશુભકર્મ

અશુભ અધ્યવસાય
રૂપી હાથ

શુભ અધ્યવસાય
રૂપી હાથ

લીમડાનો
રસ

શેરડીનો
રસ

બધ્યમાન અશુભકર્મ

શુભકર્મ

જીવના અધ્યવસાના બળથી જેમ કર્મમાં શુભ કે અશુભ રસ ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ બંધાય છે, તેમ જીવના શુભ અધ્યવસાયથી અશુભ કર્મોના અશુભ રસને તે શુભ કર્મોના શુભ રસ રૂપે બનાવે છે. આ જીવનું અચિંત્ય સામર્થ્ય છે. એજ રીતે શુભ રસ અશુભ અધ્યવસાયથી અશુભ બને છે.

અહીં હાથ તરીકે કરણદ્વાર તરીકે શુભ-અશુભ અધ્યવસાય લેવા.